GRECII ÎN ŢARA-ROMÂNEASCĂ

CU O PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA

STĂREI CULTURALE

PĂNĂ LA

1717

DE

CONSTANTIN V. OBEDEANU

Licenţiat în drept. — Magistrat

CU O SCRISÓRE

A

D-luĭ GR. G. TOCILESCU

Profesor la Universitate. — Membru al Academieĭ Române, etc.

«His ego gratiora dictu esse scio; sed me vero pro gratis loqui, et si meum ingenium non monerit necessitas cogit».

TITU-LIVIU.

BUCUREŞTI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŬ

59. — STRADA BERZEI. — 59.

1900.

Ilustrului profesor, Domnul T. Mai
Ministru de justiție, în semn de res
tuase omagiu din partea autoru
C. V. Obedeanu

28 Octob
1900

GRECII ÎN ȚARA-ROMÂNEASCĂ

59175

Inv. 18526

FUNDAȚIUNEA CAROL

GRECII ÎN ȚARA-ROMÂNEASCĂ

CU O PRIVIRE GENERALĂ ASU[illegible]

Donațiunea Maiores

STĂREI CULTURALE

PÂNĂ LA

1717

DE

CONSTANTIN V. OBEDEANU

Licențiat în drept. — Magistrat

CU O SCRISÓRE

A

D-luĭ GR. G. TOCILESCU

Profesor la Universitate. — Membru al Academieĭ Române, etc.

«His ego gratiora dictu esse scio; sed me vero pro gratis loqui, et si meum ingenium non monerit necessitas cogit».

TITU-LIVIU.

BUCUREȘTI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŬ

59. — STRADA BERZEI. — 59.

1900.

9(R)13 : 9(495) 1393/1717"(094)(02)

9(495) : 9(R) "1393/1717"(094)(02)

930.85(R:495) "1393/1717" (094) (02)

CONTROL 1953

1961

1956

Biblioteca Centrală Universitară
" Carol I " Bucureşti
Cota III 479445

B.C.U. Bucuresti
C49951

Iubitul meu Domn,

Două cuvinte de mulțămire pentru delicata Domnieĭ-tale atențiune.

Lucrarea la care aĭ muncit cu atâta rîvnă, cu atâta stăruință, cu atâta încordare, doresc să aibă drept prefață câte-va rînduri din parte-mĭ. Le scriŭ cu deosebită plăcere. Când aĭ venit întâia-óră să mĕ consulți asupra studiilor ce avèi să întreprinzĭ, ți-am recomandat să aduni materiale cât de multe, să le studiezĭ cu discernĕmênt și critică, să cauți a te adresa mai ales la fântâne originale, să fiĭ judecător imparțial al faptelor, căutarea adevĕrului și equitatea să predomine credințele personale și chiar patriotismul.

După un an și jumĕtate de muncă, te presinți cu un frumos volum de maĭ bine de 1000 paginĭ ; ba ne făgăduescĭ și un al doilea.

Le voiŭ citi cu deosebit interes și cu iubire ca venite de la un tînĕr modest, fără pretențiunĭ de savant saŭ literat, și care ocupând un loc onorabil în magistratură, îșĭ consacră prisosul timpuluĭ unor îndeletniciri așa de frumóse și folositóre, cum este studiul istorieĭ patrieĭ.

Critica va avea multe părți să laude; póte și lipsuri să semnaleze; dar décă ea va fi dréptă și nepărtinitóre, nu va putea tăgădui meritele lucrării de față, nici va descuragia pe tînĕrul autor, ci luminându-l cu sfaturi drepte și bune, îl va îmbărbăta și îndruma către opere și mai însemnate.

Salutare și o strîngere de mână amicală.

17 Octobre 1900.

Gr. G. Tocilescu.

INTRODUCERE

Dupĕ minunele naturei nimic nu este maĭ vrednic de cât istoria; ea este adevĕrata povestire a fĕptuirilor neamuluĭ omenesc; resultatul vârstelor şi al încercărilor, icoana vremurilor trecute, şi oglinda în care un popor se vede el, pe sine însuşĭ, feţele strămoşilor, şi faptele lor; avênd ast-fel pentru present şi viitor pildele trecute spre a nădĕjdui or nu în puterea de viaţă [1]).

Nemuritorul bărbat de Stat Michail Kogălniceanu dicea la 24 Noembrie 1843 de la catedra Academieĭ Michăilene din Iaşĭ: *„Domnitorul* prin istorie se deşteaptă la nobila ambiţie de a face lucrurĭ marĭ, şi drepte şi prin urmare de a trăi în viitorime. Lauda neştearsă şi nemurirea cu care sunt încununaţĭ ocârmuitoriĭ ceĭ bunĭ, defăimarea şi hula care sunt tot-deauna partea celor rĕĭ, e maĭ cu neputinţă ca să nu le insufle în inimă dorinţa spre bine şi spre virtute, dacă inima lor nu le este încă stricată prin cangrena linguşireĭ.

Cele maĭ înalte isbêndĭ, cele maĭ slăvite fapte, nu vedem oare că s'aŭ îndemnat prin istorie? Spre pildă biruinţa Asieĭ după mărturisirea tuturor istoricilor vechĭ s'aŭ pricinuit prin deasa cetire a Iliadeĭ de către Alexandru-cel-mare. Cine nu ştie că acest falnic isbânditor purta necontenit cu sine într'o cutie de aur, poema luĭ Omer;

[1]) Din „Cuvêntul introductiv, la cursul de istorie naţională, 24 Noembrie 1843, Academia Michăileană" Iaşĭ, de M. Kogălniceanu. Vedĭ în Tomu I la Letopiseţe.

şi ce este Iliada alta, de cât o istorie în versurĭ, cea maĭ veche, şi cea maĭ frumoasă! Fără a merge în veacurĭ aşa depărtate, nu s'aŭ vĕdut maĭ în ḑilele nóstre un alt Alexandru, Carol al XII, deşteptându-şĭ geniul spre isbânḑĭ şi slavă prin cetirea vieţeĭ Macedoneanuluĭ, scrisă de Quint-Curţie? Care dar Impĕrat, care Domn nu trebue să tremure deînaintea istorieĭ, acest strașnic tribunal ce are să giudice cu aceiaşĭ nepărtinire precum odinioară Egypţienĭĭ giudecaŭ pre regiĭ lor eşiţĭ din viaţă?

Dătătorul de legĭ, bărbatul de stat, în istorie învaţă tocmelele ocârmuitorilor, puterea şi slăbiciunea lor, pricinele de sporire saŭ de scădere a staturilor, felurile de guvern sub care a înflorit maĭ mult, legile care aŭ avut înrâurirea cea maĭ priinciósă saŭ cea maĭ stricăcioasă asupra puterieĭ, asupra cultureĭ, asupra moraluluĭ noroadelor.

Oşteanul în istorie găseşte pildele cele maĭ drepte şi maĭ adevĕrate despre strategie.

Cărturarul, filosoful în ea vĕd înaintarea duhuluĭ omenesc, rătăcirile sale, descoperirile geniuluĭ, pricinele neştiinţeĭ, a superstiţieĭ şi a întunericuluĭ.

Simplul particular în cetirea istorieĭ găseşte mângâere pentru relele de faţă, ea îĭ arată că prin o tristă fatalitate, perfecţia n'aŭ fost nicĭ odată în lume, virtutea maĭ tot-deauna a fost prigonită în viaţă şi că rĕsplata eĭ, cele maĭ multe orĭ, nu i-aŭ venit de cât dupĕ moarte.

Istoria singură poate, ca într'o panoramă întinsă, să ne arate împĕrăţiile trecute înainte de miĭ de anĭ; ea ne face privitorĭ la luptele, la revoluţiile, la sfaturile, la sĕrbările întâmplate de la începutul lumeĭ, ea scoate din morminte pe strĕmoşiĭ noştri şi niĭ înfăţişează ca viĭ dinaintea ochilor cu toate virtuţile, cu toate patimele, cu toate năravurile lor. Ea dară ne leagă cu vecia, puind în comunicaţie semințiile trecute, cu noĭ; şi iarăşĭ pre noĭ cu semințiile viitoare, cărora are să le trădee povestirea faptelor noastre.

In această privire atât de importantă istoria, dupĕ Biblie trebue să fie şi aŭ fost tot-deauna, cartea de căpetenie a popoarelor, şi a fieş-ce căruĭ om, îndeosebĭ; pentru

că fieş-ce care stare, fieş-ce care profesie află în ea regule de purtare, sfat la îndoirile sale, învĕţătură la neştiinţa sea, îndemn la slavă şi la faptă bună.

Karamzin [1]) în alte cuvinte, o numeşte „testamentul lăsat de către strĕmoşĭ, strĕnepoţilor, ca să le slujească de tălmăcire vremeĭ de faciă şi de povăţuire vremeĭ viitoare“ [2]).

Neamul românesc s'a născut din cununia coloniştilor luĭ Trajan cu mândrele Dace, al căror rege Decebal, earăşĭ merită atât de puţin numele de barbar; căcĭ după cum spune Saint-Marc-Girardin: „barbar este acela care sub Domiţian biruitorul legioanelor romane, cerea ca împĕratul roman în loc de bir, să'ĭ trimeată meşterĭ şi lucrătorĭ de tot felul, atât în artele resbeluluĭ cât şi în cele ale păceĭ?“ [3]).

Un veac însă nu trecu şi pruncul românesc 'şĭ va începe viaţa prin furtunele cele maĭ groasnice, Goţĭ, Gepidĭ, Hunĭ, Avarĭ, Bulgarĭ, Pecenegĭ şi Maghiarĭ, popoare barbare şi venite din stepele asiatice vor cutreera ţĕrile noastre din tot pătratul de la Tisa până la Nistru şi la Dunăre, şi un mare proces se va încinge între civilisaţia băştinaşă şi venetica barbarie, din care neamul românesc însă, va eşi învingĕtor.

In veacul al XVIII şi al XIX unĭĭ scriitorĭ istoricĭ, strĕinĭ neamuluĭ nostru aŭ vrut să ne tăgăduească latinitatea, dar afirmările lor aŭ fost combătute de apostolĭĭ românismuluĭ aĭ şcoaleĭ de la Blaj: Samoil Micul, şi Petre Major care spunea: „să se îndemne Românĭĭ strĕmoşilor lor, vĕdĕnd din ce viţă strĕlucită sunt prăsiţĭ“ [4]) şi Gheorghe Şinkaĭ pe care Edgard Quinet 'l pusese alăturĭ de ceĭ maĭ marĭ istoricĭ aĭ occidentuluĭ.

---

[1]) Istoric Rus.

[2]) Estras din cuvêntul introductiv la cursul de istorie naţională rostit la 24 Noembrie 1843 în Academia Michăileană de la Iaşi şi pus ca introducere la Letopiseţe; vezĭ Tomu I, p. XXXI—XXXII.

[3]) Estras din cuvêntul introductiv al luĭ Kogălniceanu. Vol. I al Letopiseţelor.

[4]) Din istoria pentru începutul Românilor.

Dacă Michail Kogălniceanu spunea la 1843 să ne ferim de Romano-manie, adică de mania de a ne numi Romanĭ, iar Eliad adăogea, că: „numaĭ naţiunile bancrute vorbesc de strĕmoşiĭ lor, bună-oară ca şi Eugeniştiĭ scăpătaţĭ“ însă, cel d'ĕntâiŭ afirmând că: „legile, obiceiurile, limba şi începutul nostru se trag de la Romanĭ, apoĭ că istoria de mult a vĕdut aceste adevĕrurĭ, dar cea d'ĕntâiŭ datorie e, să ne fie modestia“ [1]). Astă-dĭ însă după jumĕtate de veac când avem sub ochiĭ noştri operile acelor bărbaţĭ uriaşĭ, atât de peste munţĭ, ca: Çipariŭ, Barnuţ, Laurian, Ilarian, cât şi în ţara nóstră ca: Hăsdeŭ, Bălcescu, Kogălniceanu, Tocilescu, Odobescu, Xenopol, Urechiă, şi alţiĭ, care neîncetat aŭ muncit la monumentul istorieĭ noastre naţionale şi cătând a'l înălţa, de cât cum 'l lăsase vechiĭ cronicarĭ; aşedând în vârful sĕŭ tabula gravată cu: „*virtus romana rediviva*“ şi dovedind viţa noastră, daco-romană, atunci cum oare să maĭ fim modeştĭ? căcĭ ar trebui să facem loc teorieĭ luĭ Rösler în istoria ţĕreĭ noastre, scutul latin ar trebui să-l lepădăm, şi naţiunile strĕine ar avea tot dreptul să ne spue cuvintele istoriculuĭ român Aaron: „începutul ce aĭ este recunoscut; numele ce porţĭ nu este al tĕŭ, nicĭ pământul pe care locueştĭ, soarta ta aşa aŭ fost, ca să fiĭ tot după cum eştĭ, leapădă-te de începutul tĕŭ, schimbă'ţĭ numele saŭ primeşte pe acesta ce ţi-l daŭ eŭ; rădică-te şi dute din pământul pe care locueştĭ, căcĭ nu este al tĕŭ, şi nu te maĭ munci în zadar căcĭ tu nu poţĭ fi maĭ bine de cum eştĭ“ [2]).

Viaţa poporuluĭ român atât de svînturată, în vremurile vechĭ cât şi în vremurile de mijloc şi dincoace, din causa năvălirelor strĕine şi domniilor greceştĭ s'a desvoltat după cum a spus D. Dimitrie A. Sturdza, prin puterea a douĕ marĭ ideĭ: a libertăţeĭ şi a naţionalităţeĭ [3]).

In veacul al XVII-lea Miron Costin mare vornic al Moldoveĭ, scriind leatopiseţul aceleĭ ţĕrĭ, spunea: „Ce sosiră

---

[1]) Din cuvêntul introductiv, Vol. I al Letopiseţelor, pag. XXXIX.
[2]) Idem din Letopiseţ, Vol. I, p. XXXIX, reprodus.
[3]) Vezĭ în „Precuvêntarea“ la „Acte privitoare la 2 Maiŭ 1864, publicate de V. Kogălniceanu, Bucurescĭ 1894, p. III.

asupra nóstră cumplite aceste vremurĭ de acum, de nu stăm de scrisoare ci de grijĭ şi suspinurĭ, şi la acest fel de scrisoare gând slobod şi fără valurĭ trebueşte, eară noĭ privim cumplite vremĭ şi cumpănă mare pământuluĭ nostru şi nouă“ [1]). In Ţara Românească în acel timp Constantin Filipescu, căpitanul, la fel cu Miron Costin scria şi dênsul: „De multe orĭ la maĭ mulţĭ Domnĭ s'a făcut răsmiriţă şi turburare pentru rĕutatea Grecilor“ [2]). Cronicarul Filipescu trăia în 1680 şi vedem din rêndurile sale cum trebuea atuncĭ Grecĭĭ să strice această biată ţară, încât numaĭ de scris nu-ĭ ardea lumeĭ, după cum spunea Miron Costin pentru Moldova.

In ţara noastră s'a prins obiceiul că vorbindu-se de domniile greceştĭ ar fi vorba neapărat de veacul de domnie al Fanarioţilor (1716—1821) saŭ chiar de la 1709 pentru Moldova, lucru cu totul greşit, căcĭ, istoria ne arată domniĭ greceştĭ saŭ grecisate de la 1600 încoace, D. V. A. Urechiă ne spune: „Relaţiunile Românilor cu Grecĭĭ sunt maĭ vechĭ de cât le arată uniĭ, ele nu încep cu Nicolae Mavrocordat, cu epoca zisă a Fanarioţilor, încă imediat cu căderea Constantinopoleĭ sub Turcĭ ca şi în apusul Europeĭ aŭ emigrat şi în principatele române, familiĭ greceştĭ“ [3]), apoĭ între aniĭ 1709 saŭ 1716 şi 1821, care de toţĭ e numit veacul de domnie al Fanarioţilor „am avut domnĭ şi pe Cantacuzenĭ, Ghiculeştĭ, Racoviţeştĭ, Calimah, carĭ sunt Românĭ, orĭ de veacurĭ înpământeniţĭ, încât de aci, o injustă calificare“ [4]).

D. V. A. Urechiă încă în istoria Românilor ast-feĭ 'şĭ începe opul: „Toţĭ scriitorĭĭ noştri de istorie naţională aŭ despreţuit veacul al XVIII-lea şi cualificându-l de „epoca Fanarioţilor“, aŭ sleit ţicionarul cu adjective, exprimênd ură şi dispreţ, pentru acest secol.

Cărţile noastre didactice s'aŭ resimţit de o asemenea inconscientă indignaţiune a istoricilor noştri; şi aşa în nu-

[1]) Idem la Prefaţă Vol. I.
[2]) Vezĭ în cronica sa din Magasinul istoric de Bălcescu şi Laurian.
[3]) Schiţe de istoria literaturеĭ române, pag. 20.
[4]) Notă la istoria Românilor, Vol. I, Tomu I, p. 1.

mele patriotismului și românismului, aceste cărți fie pentru școala primară fie pentru liceu trec cu o repediciune de fulger asupra unuĭ întreg secol din istoria patrieĭ.

Una din cele maĭ bune istoriĭ a țĕrilor române, aceia a mult regretatului T. Laurian, carte, care numeroși anĭ a fost aproape privilegiată pentru învĕțămêntul secundar, când e vorba de Domniĭ Fanarioți abia doară de le înregistrează numele“ [1]).

Noĭ în lucrarea de față după cum arată și titlul eĭ nu vom umplea această lacună a aceluĭ întreg veac de domnie a Fanarioților; aceasta o va face un alt scriitor și istoric, căruia îĭ va fi pana maĭ dibacie și capacitatea maĭ mare; acela va istorisi faptele și evenimentele de la 1709 saŭ 1716 până la 1821 în decĭ de volume, și astfel această întreagă epocă de un veac și maĭ bine, atât de insemnată țĕreĭ, tocmaĭ din punctul de vedere patriotic și de românismu să fie așternută în miĭ de file; deja evenimentele de la 1774 până la 1818, D. V. A. Urechiă le-a închis în 10 volume marĭ.

Lucrarea noastră coprinde două părți puternic unite între dênsele: *Inrîurirea grecească* și *starea generală de cultură, a țĕreĭ românești*, amêndouĕ tratate din vremurile cele maĭ vechĭ, până la 1717, și formênd VII capitole generale, subtîmpărțite și acestea în studiile lor respective. Ea nu are decĭ scopul de a trata istoria domnieĭ fanarioate, ci de a arăta înrîurirea grecească în Țara Românească, manifestată pe toate căile posibile, originele și causele acesteĭ înrîuririĭ, cum Greciĭ, după distrugerea imperiuluĭ Bizantin, unĭĭ aŭ rĕmas la Constantinopol, aședêndu-se în suburbiul fanaruluĭ, amestecându-se în politica imperiuluĭ Ottoman și devenind indispensabilĭ conducereĭ nevoelor aceluĭ stat; iară alțiĭ, saŭ tot din aceia, maĭ tĕrdiŭ, s'aŭ înfiltrat în aceste două țĕrĭ surorĭ românești; și prin lingușirĭ către mantia domnească, aŭ ajuns marĭ demnitarĭ aĭ statuluĭ român uneltind apoĭ la Constantinopol, spre a păși și treptele tronuluĭ Băsărăbesc, devenind decĭ,

[1]) Istoria Românilor „către bine-voitorul lector“, Vol. I, Tom. I, pag. 1.

la început, boerĭ românĭ, şi apoĭ domnitorĭ; asvêrlind prin întrigĭ, în prada peireĭ şi a morţeĭ, odraslele domneştĭ, ale neamurilor Basarabilor, Cantacuzenilor, Brâncovenilor şi Ghiculeştilor şi o sumă de alte odrasle boereştĭ, pentru a'şĭ inaugura în cele din urmă domnia tirano-venetică, prin persoana luĭ Nicolae Mavrocordat, în ţiua de 10 Februarie, anul 1716.—Vom arĕta apoĭ şi impresiunea ce a resimţit'o atuncĭ, Românul, când după 426 anĭ de domnie pământeană a fost silit să vadă un domn din seminţia strĕină, a fanariotismuluĭ; domnie care a sdruncinat întreaga fiinţă de stat a ţĕreĭ româneştĭ, numaĭ în 9 lunĭ şi 4 ţile de la 10 Februarie 1716 până la 14 Noembrie 1716. Istorisind pe larg această primă domnie, vom desveli în tot cursul acestor evenimente, patriotismul cel sfânt al boerilor românĭ, carĭ luptară ca niştе leĭ pentru apărarea drepturilor strămoşeştĭ, atât ale ţĕreĭ cât şi ale neamuluĭ lor; vom arăta în fine cum aceĭ boerĭ cu tot poporul şi în fruntea luĭ, aŭ făcut revoluţiunĭ contra elementuluĭ strĕin şi cum în cele din urmă aŭ căḑut jertfe ale patriotismuluĭ lor; dar după cum spune nemuritorul istoric Nicolae Bălcescu: despoiaţĭ de averĭ, închişĭ prin mânăstirile ţĕreĭ; saŭ la Stambul, chinuiţĭ şi în cele din urmă ucişĭ.

Căcĭ dacă toate naţiunile aŭ avut eroĭ, ce s'aŭ luptat contra supunereĭ strĕine şi a tiranieĭ, apoĭ eroiĭ neamuluĭ românesc în toate vremurile aŭ dovedit aceasta cu prisosinţă şi posteritatea le are încă mult de plătit.

In această carte deci, cititorul va putea vedea că noĭ am căutat a arăta din cele maĭ depărtate vremurĭ aceste relaţiunĭ ale Românilor cu Greciĭ.

In cursul acesteĭ lucrărĭ, am întâlnit, şi citat deci, o sumă de nume proprĭĭ, ale boerilor românĭ ce aŭ luat parte la diferitele evenimente; noĭ am căutat pe cât s'a putut, după mijloacele de care am dispus, sĕ le dovedim acelor boerĭ şi numele familieĭ din care aŭ făcut parte, căcĭ chrisoavele din vechime nu-ĭ arată de cât cu numele de botez, adese-orĭ urmat şi de cel al satuluĭ ce le aparţinea, adică al moşieĭ băstinaşe, servindu-ne acéstă carac-

teristică adesea-orĭ de lumină, la formarea numeluĭ de familie, şi pentru aceasta aduc mulţumirele mele acelor domnĭ genealogiştĭ ce'mĭ aŭ dat concursul D-lor. Numele de familie ce l'am aflat 'l voĭ pune între parantese alăturĭ de cel de botez găsit în documente.

Pentru sĕvârşirea acesteĭ lucrărĭ ţinem să maĭ aducem bine-voitoruluĭ lector urmĕtoarea declaraţiune, că: vom fi foarte exigenţĭ în privinţa documentărei faptelor, servindu-ne de colecţiunele de documente ca: Hurmuzaki, de unde am luat şi tradus în mare parte, pe româneşte toate acele piese originale referitoare la această lucrare, apoĭ şi de chrisoavele inedite ce ne aŭ căđut în mână; acestea toate ca justificărĭ operilor consultate de noĭ, încât cititorul însuşĭ, să fie pus în posibilitatea de a ne controla, judeca şi a putea deosebi părerile noastre, de cele ale altora; la toate acestea păstrînd cu sfinţenie regulele uneĭ scrierĭ istorice, adică nu ne vom interesa nicĭ de plăcerile ce rîndurile noastre ar procura unora, lucind numele lor prin faptele glorioase şi virtoase ale strămoşilor lor, nicĭ de neplăcerile produse altora, căcĭ eŭ nu fac aci de cât a raporta aceia ce documente de sute de anĭ aŭ înregistrat, şi istoriile adevĕrate aŭ conservat în paginele lor, căcĭ după cum scria şi istoricul roman Lucian din epoca Împĕratuluĭ Trajan, că: „istoricul să fie slobod de frică şi de ambiţie, nelipicios miteĭ şi ameninţăreĭ, să spue adevĕrul, fără slăbiciune şi fără amărire, să fie drept fără asprime, censor fără oţerire şi fără clevetire să n'aibă duh de partidă nicĭ însuşĭ duh naţional; să fie cetăţean al lumeĭ fără stăpân şi pravilă, fără privire către opinia vremeĭ seale“ [1]).

Bine-voitorul lector poate însă că, la noĭ va găsi patimă, pentru tot ce a fost al naţiuneĭ române; dar atuncĭ eartăni-se dacă vom îndrăsni să spunem tot ca Michail Kogălniceanu, după istoricul Karamzin; că: „Simţimêntul de noĭ şi al nostru insufleţează povestirea, pentru că o părtinire groasă, partea unuĭ duh slab, şi a unuĭ suflet

[1]) Estras din Letopiseţ, Vol. I, Tomu I, pag. XXXVIII.

fără înălţare este nesuferită într'un istorian, pre atâta îi aflăm căldură, energie, şi încântare când iubirea patrieï îi îndreaptă condeiul“ [1]).

Deci numaï ast-fel procedând cred că o scriere de caracter istoric se va putea numi „Istorie“ şi un istoric va fi în tot deauna la adăpostul vrăşmăşieï şi al ureï.

Terminênd, cer de la imparţialitatea bine-voitoruluï cititor să fie îngăduitor cu mine, în această scriere de caracter istoric, cu care eŭ debutez pe scena publicităţeï. — Nu am învĕţat literile, am învĕţat legile; dară legile carï aŭ stabilit raporturï între cetăţenï, între cetăţenï şi stat, şi între stat şi stat, aŭ esistat în adêncul trecut al acesteï ţĕrï, încât, ocupêndu-mĕ cu trecutul ţĕreï mele, acolo voï găsi saŭ nu, isvorul legilor de aḑï, să aruncăm decï ochiï în trecutul acesteï ţĕrï, căcï numaï atunci vom fi în stare să judecăm presentul! după cum spune şi neobositul istoric al ţĕreï noastre D. Grigore G. Tocilescu: „Maï cu seamă în împrejurărï grele un popor se simte înclinat a'şï întoarce ochiï înapoï ca să vadă ce aŭ făcut generaţiunele trecute pentru apărarea patrieï, a libertăţilor eï, ca să se însufle de amintirile marï ale trecutuluï şi să se cunoască îndărăt, de a păstra cu sfinţenie, şi de a face să crească depositul ce-'ï a lăsat: libertatea, onoarea naţională, patria şi jertfa pentru mântuirea eï“ [2]).

Eŭ astă-ḑï după o muncă de 5 anï, mĕ simt fericit că pot să daŭ la lumină această lucrare; am întîmpinat multe nevoï şi greutăţï până ce să ajung aci; dar mulţămirea mea sufletéscă este cu atât maï mare, cu cât ştiŭ că, cu mijloacele de care am dispus, am ajuns, ca un ucenic, la poalele columneï istorieï ţĕreï mele; şi urcându-mĕ am aşezat în vârful eï, înc'o petricică. Columna este 'naltă şi mândră, a lucrat la dênsa generaţiunï întregï de bărbaţï iluştri; şi trecătorul străin urcându-se până în vêrful eï, va privi în zarea cea depărtată ceï 1800 de anï de viaţă aï Românilor, din aceste câmpiï ale Dacieï strămune; din

---

[1]) Estras din Letopiseţ, Tomu I, pag. XXXIII.
[2]) Veḑï Istoria Română, 1889, Bucureştï, p. IV.

care eĭ aŭ cules numaĭ florĭ, făcênd dintr'ênsele coroana glorieĭ, virtuţilor şi vitejiilor lor.

Lucrarea ce 'o daŭ aḑĭ, areneĭ publicităţeĭ, nu formează decât un început la măreţul meŭ plan, căcĭ: dacă Dumnezeŭ 'mĭ va da destulă sănătate şi ḑile de trăit, am de gând să tratez şi istoricul *armateĭ* şi *boerimeĭ române*, cum aŭ fost ele în epoca *noastră naţională* şi ce aŭ devenit apoĭ, în *epoca grecismuluĭ*. Trecênd apoĭ cu studiul subiectuluĭ apărut în această carte şi cu cel al armateĭ şi boerimeĭ şi la sora noastră, Moldova.

Atuncĭ aşĭ săvârşi o istorie generală a înrîurireĭ greceştĭ în ţările române, cu efectul eĭ, asupra armateĭ şi boerimeĭ. — Încât acela care ar ceti acestea, vărsând lacrimĭ de durere pe mormêntul trecutuluĭ nostru, trecut atît de vijelios, vitejiĭ cumpărate cu sânge de erou Român; chinurĭ şi suspinurĭ a două sărmane surorĭ române, eşite dintr'o aceiaşĭ mumă şi acelaşĭ tată, şi aruncate în acest haos al Dacieĭ traiane, prădate de hordele barbare şi necăjite de statele marĭ şi vecine; astă-ḑĭ s'ar bucura şi s'ar simţi fericit, văḑênd că ele 'şĭ-aŭ dat mâna, că aŭ cântat şi aŭ jucat hora unireĭ şi aŭ plămădit într'o fiertură coroanele luĭ Mihaiŭ-Viteazu şi Ştefan-cel-Mare, călind dintr'ênsele una nouă şi oţelită, spre a luci pe capul celuĭ d'întâiŭ rege românesc, „Carol I de Hohenzollern".

Bucureşti, 1900.

Constantin V. Obedeanu.

PARTEA I

CAPITOLUL I

Introducere

De un mare eveniment a fost coprinsă Ţara Românească [1]) în anul 1716, căci după şease veacuri de o domnie pământeană încărcată de virtuţi, glorii, şi vitejii sĕvîrşite de neamul Basarabilor; mai întâi bani ai Olteniei încă din veacul al XII; de când începuse a naşte viaţa de stat a Românieĭ; apoĭ domni, voevoḑi saŭ principi de la fondarea Ţereĭ Româneşti *(veacul al XIII)* până în al XVIII; după domnia celor doĭ Ghiculeşti: Gheorghe şi Grigore, începută în 1659; şi in fine a celor doĭ Cantacuzineşti Şerban, începută în 1679, şi Ştefan în 1714, ţereĭ i-a fost dat a avea acum un domn cu totul strĕin, lucru funest pentru starea de atunci, când încă istorici se certaŭ pe naţionalitatea noastră, acel strĕin era Nicolae Mavrocordat el va deschide aci între Carpaţi şi Dunăre o cale lungă Fanarioţilor de la Constantinopole în care eĭ îşi vor sĕdi tronul lor pentru un veac şi maĭ bine; şi de la care de sigur Românĭ, descendenţii coloniştilor lui Trajan nu vor maĭ spera în apĕrarea şi ridicarea scutuluĭ latin. Nicolae Mavrocordat 'şi făcu intrarea triumfală la Bucureşti, capitala ţĕreĭ,

[1]) Numirea oficială a Valachieĭ saŭ Muntenieĭ în documente şi chroniciĭ a fost în totdeauna aceia de Ţara Românească, de aceia acest nume 'l voĭ întrebuinţa şi eŭ în tot cursul acesteĭ scrieriĭ.

în ḑiua de 10 Februarie anul 1716, şi atunci lanţul tiranieĭ, arbitrariuluĭ şi absolutismuluĭ celuĭ maĭ crud fu aruncat la gâtul Românilor; dar să vedem pentru ce oare soarta fu atât de nenorocită nouă; pentru-ce, oare acum Românii care şease veacurĭ mânuiseră spada vitejeşte în văile Carpaţilor, rĕsunând de strigătul bravureĭ militare, le va fi dat acuma a n'o maĭ scoate din teacă un veac; şi a amute la vorba de rĕsboinic şi viteaz; pentru-ce oare în locul Basarabilor, Ghiculeştilor şi Cantacuzinilor acele treĭ marĭ şi puternice familiĭ ale ţĕrilor surorĭ carĭ aŭ format aci dinastiĭ; să vină un trup de neamurĭ nouĭ din fanarul Ţarigradului, seminţiĭ ale Bizanţiului; cine oare i-aŭ adus? şi pentru ce i-aŭ trimes? şi cum s'a făcut de aŭ reuşit? eată întrebărĭ, în faţa cărora ni se desfăşoară o sumă de evenimente, vom rĕspunde la toate acestea, studiind cestiunea în capitolul următor —; formulându-l sub titlul de «*Causele saŭ faptele, adică evenimentele carĭ aŭ contribuit la întronarea unuĭ principe fanariot în Ţara Românească* şi pentru că această întronare nu vine de cât de la Otomanĭ, de aceia ne vom opri un moment asupra *stăreĭ imperiuluĭ Otoman*, studiind'o în capitolul de faţă.

Starea imperiuluĭ Otoman

În acest capitol de sigur că nu vom pĕtrunde adênc în istoria imperiuluĭ Otoman, căcĭ aceasta nu'şĭ ar avea loc aci, vom arunca numaĭ o privire retrospectivă în trecutul acelei ţĕrĭ; în cursul veacurilor XIII, XIV, XV şi XVI; în atât cât aceasta ar sta în legătura cu subiectul nostru; vom începe din 1393 de când s'a încheiat primul tractat între un principe Român şi Sultanul Otomanilor; toate acestea numaĭ şi numaĭ ca să vedem cu cine ne vom cumpăni, şi ce fel de politică vor duce aceia cu care noĭ vom sta la mĕsurătoare cinci veacurĭ şi maĭ bine, şi cărora le vom plăti tribut.

Acest prim tractat de supunere al ţĕreĭ a fost încheiat de Mircea I Basarab în anul 1393; vom vedea acésta la locul sĕŭ; Mircea cel mare de şi supuse ţara sa Turcieĭ,

dară pe atât, ea atunci avea o întindere mare; din titulaturile de pe documentele timpului ca cele din 1387, 1399 și 1406 [1]) reproducem acesta «Iω [2]) Mircea I Basarab cu mila lui Dumnezeŭ stăpânitor și domn a toată țara Ungro-Vlachiei; și peste munți încă și peste țările tătărești și Almașului și Făgărașului herțog (duce), și stăpânitor banatului Severinului, duce; și de amêndouă părțile de peste Dunăre, stăpânitor și al cetăților Durostorului *(Silistria de ași)* și Dobrogei și al Basarabiei» — *(numită în veacul al XV Bugeak)*.

Eată deci ce pompoasă titulatură domnească purta marele Mircea I; în cursul anilor domniei sale Țara Românească era în toată splendoarea ei și numai după 286 de ani, considerându'i pe aceștia de la întemeerile Kenezeaturilor Vlachice și ale banatului Oltenesc; nu mai puțin puternică însă era și Turcia în aceste timpuri; căci dênsa nu se bucura numai a amenința orientul Europei, ce'și arunca ochii și asupra occidentului care de sigur va simți fiori ca și noi.

Turcii după ce în Asia 'și instituesc un puternic imperiu prin 1299; în 1326 încep a trece și în Europa, reușind a supune în 1356 Galipoli sub sultanul lor Uchram; în 1362 urmașul acestuia, sultanul Amurat I, cucerește Andrianopole și Filipopole, acele două mari și puternice cetăți cu care noi Românii vom avea dese relațiuni; acuma deci un moment nu va mai trece și pepturile națiunilor orientului European vor fi ținta iataganelor turcești; și după cum un autor spune că: «Turcii vor mânui tot așa de bine iataganul lor; ca și Grecii limba și finețele retoricei» popoarele Balcanice ca Albanejii, Bulgarii, Sêrbii și Românii vor fi cele d'âintâi ținte la plata tributului lor de sânge, apoi vor veni și altele ca Ungurii, Austriacii și Rușii; în unele rânduri.

De aceste toate popoare se loveaŭ Otomanii pentru

---

[1]) Se vor vedea în cursul acestei cărți.

[2]) Adecă Ioan; prescurtat; ca amintire de la Ioan Assan primul imperatore al Românilor și Bulgarilor în 1185; lucru păstrat cinci veacuri în titulaturiie Domnilor.

a putea pătrunde în miezul Europei cum le era gândul. Imediat după luarea Filipopolei sultanul Amurat I 'şi strămută reşedinţa de la Brussa *(Asia mică)* în Europa, la Andrianopole, saŭ Odreiu, în anul 1365; acuma Turcii vor începe a deveni un element bine determinat în concertul naţiunilor Europene de atunci, cătând a se afirma ca un popor crunt, rĕsboinic şi fanatic; în 1375 prin bătălia de la *Niş* sultanul Amurat supune pe ţarul Lazăr al Sêrbiei; apoi în vestita bătălie de la *Cossova* din 1389 bate cumplit pe Şişman Ţarul Bulgarilor unde luară parte Ungurii, Sêrbii, Bosniacii şi Românii; sub comanda marelui Mircea I; acuma se încinse duelul între Români şi Turci; ca preambul al vestitului tractat din 1393; se întâmplă însă că móre sultanul Amurat şi vine în locu'i la tron Baiazet I, supranumit Ilderim, adică «fulgerul» căci era aprig, iute şi rĕŭ; acesta pentru Români va fi o nenorocire, căci la el prima idee, fu de a rĕsbuna pe Amurat: cum Românii aŭ îndrĕznit a se pune în contra Turcilor, şi a lua parte în contră-le la lupta dela Cossova? de aceia imediat aduce la Dunăre o armată formidabilă bate pe Români, ea pe Mircea; si'l duce în surghiun în Asia mică la Brussa; Mircea I, pentru a scăpa din surghiun închină ţara Turcilor şi vedem ţara Românească apărând pe registrele Turceşti încă din 1391 cu tóte că nu se închease încă nici un tractat, acestea n'i le rapórtă mitropolitul Ţamblac, contimporan al luĭ Mircea [1]); acest sfârşit fatal a trebuit a lua domnul Român căci acum era prins în cleştele otoman şi amintirea nu scăpa nici dênsul şi ţeara ar fi rĕmas fără domnul ei, şi ajunsă în ghiarele Turcilor, prădată şi săracită; din douĕ rele alegi pe cel maĭ bun la nevoe; ast-fel Mircea I întors în ţară în 1395 închee un tractat de alianţă cu regele Ungariei Sigismund Batori, hotărîţi ambi şefi de a rĕpune până la mórte puterea Otomanilor care începuse a deveni nesuferită;

---

[1]) Vezĭ, Istoria sfinteĭ Paraşchiva de mitropolitul Ţamblac; Melchisedeck în Revista Vol. III, de Gr. Tocilescu pag. 27 şi în Hammer; Histoire de l'empire Ottoman traduite par Dochez, Paris, 1841. pag. 97 şi 438; şi în Zinkeisen Vol. I, 284; acestea după cum ni le raportează D-nu Xenopol în Istoria Românilor, Vol. II, p. 94 *(Notă)*.

așa vedem pe Sigismund căutând și alți aliați; se duce la Germani, se duce și la Francezi, reușind de la aceștia prin Regele Carol al VI-lea, a avea un frumos corp de cavalerie, îmbrăcat numai în zale, oaste feodală, formată din floarea cavalerismului francez: în capul acestui corp care se urca cam până la 6,000 ostași, erau supuși oameni din cei mai nobili; și cronicarul francez din acele vremuri Froissart [1]) ne spune că, generalii acelui corp, erau: Philibert de Noailles marele maestru al Iohaniților, Jean de Nevers ducele Burgundiei, mareșalul Bucicault, și alții; armatele se întruniră la malul Dunărei în țările valachice de aci, țara noastră; luară Vidinul, și Rahova, învingând pe Turci; o luptă decisivă trebuea să mai aibă loc la Nicopole, care va decide soarta creștinătății, însă înaintea luptei după cum istorisește același cronicar cu admirabila'i pană, nobilii Francezi se adunară la banchet în orașul Nicopoli și la o laltă cu generalii români de atunci, benchetuiră, încât se amețiră cu toții, de vinurile cele bune ale Franciei, înfrățite cu cele românești; și aceasta făcu ca la ora ataculuí aliații să fie învinși, de și avu comanda supremă Jean de Nevers ducele Burgundiei care bătu la început, dară în cele din urmă fu crunt învins, și ast fel soarta nenorocirei nu scăpă pe Români. In urma acestui rĕsboiŭ de unde Turcii eșiră învingĕtori soarta decisivă se va decide pentru Români, căci, de aci s'a tras supunerea lor, Turcilor; și tot acel amestec al semilunei în trebile interioare ale țĕrilor surori care va merge din ce în ce crescênd până la acea dată de 1716.

Asupra rolului ce jucă Mircea I în lupta aceasta, istoricii încă se contrazic. D nu Xenopol în Vol. II, pag. 101 după istoricul Chalcocondila pag. 77—80 spune că Mircea a trecut Dunărea retrăgându-se în țara sa; începênd o nouă luptă și bătând de astă dată pe Baiazet I; alții, între care M. Kogălniceanu în «Histoire de la Valachie» pag. 68 zice că Mircea ar fi trădat pe aliați, ducându-se în lagărul Sultanului, și solicitând pace. «Mirce qui s'était sauvé par une

[1]) Vezĭ în Buchon, Panthéon littéraire, vol. III, p. 261 și Xenopol, vol. II, p. 99 (Notă).

trahison, et qui avait contribué à la destruction de l'armée chrétienne se rendit au camp des Turcs il salua le Sultan et lui demanda la paix».

In urma luptei de la Nicopole s'a încheiat vestitul tractat între Mircea I și Baiazet I, în anul 1393, pe care îl reproduc și eŭ aci, din cronica luĭ Dionisie Fotino, Vol. III, pag. 216; unde se găsește cel maĭ bine redactat:

Hati-humaiunul Sultanuluĭ Baiazet I Ilderim din anul 1393 după Christ.

Memleketul *(țeara)* Românească carele acuma s'a supus neînvinseĭ puterei noastre, 'l aședăm prin înalta noastră milostivire ca să guverneḑe după legile sale proprii, și Eflac-Voevodasi *(Domnul)* să aibă deplină putere ca să facă rĕsboiŭ vecinilor sĕĭ; saŭ să închee pace când va voi; și prin urmare să aibă drept de viață și de moarte asupra supușilor sĕĭ.

Creștinii carĭ după ce ar primi legea luĭ Moamet ar trece earăși din ținuturile noastre în Țara-Românească și ar îmbrățișa earăși creștinismul, nu vor putea fi urmăriți s'aŭ supărați.

Câți din Românĭ ar trece în vre-o parte din ținuturile noastre pentru trebuințĭ particulare, vor fi nesupărați de Haraciŭ *(capitațiune)* și necercetați pentru portul lor.

Domniĭ creștinĭ se vor alege de către Mitropolit și de către boeriĭ.

Dar pentru înalta noastră milostivire, și pentru-că am înscris pe această raia *(supus)* în catalogul celor-l'alți supușĭ aĭ noștri, el va fi datoriŭ a da la împĕrătescul nostru Mir *(tesaur)* în fie-care an câte 3000 banĭ d'aĭ țĕreĭ saŭ 500 leĭ argint în moneda noastră [1]).

S'a dat aceasta în Nicopole la 805 în luna Rabiul-

[1]) Aceștĭ banĭ eraŭ niște monede de aur (galbenĭ), ce se numeaŭ banĭ roșĭ, șease banĭ roșĭ de aĭ noștri valoraŭ 1 leŭ argint de al Otomanilor, 500×6=3000 banĭ roșĭ.

ewel, şi s'a înscris în Ciutucurile *(condicele nóstre* [1]*). Datele turceşti)*». Fapta sĕvârşită de principele Mircea I fu destul de tristă pentru Români, dară dacă supunerea nu s'ar fi făcut acuma, odată tot se îndeplinea, căci o ţară mică ca a nóstră, atunci, ori cât de viteji ostaşi să fi avut, nu ar fi putut resista unui colos ca imperiul Otoman, care încă 200 de ani de aci înainte va repurta victorii peste victorii; aşa că putem spune că Mircea I, bine a făcut de a închinat ţara Otomanilor, şi s'a pus sub scutul protector al lor, căci ţéra nóstră atunci avea nevoie de scutul protector al unei naţiuni mari pentru a putea străbate furtunile care le va aduce veacurile aci între Carpaţi şi Dunăre. Aceasta a fost şi va fi problema eternă a politicei externe a tuturor statelor, ca cele mai mari să proteagă pe cele mai mici; dacă Turcia nu'şi-ar fi croit asupra ţĕrilor surori încă de atunci protectorat, cine ştie ce împărăţie şi-ar fi croit'o, şi póte pentru noi Românii ar fi fost atunci mai funest, şi cu toate acestea când Sultani de la Constantinopole încercaŭ a călca dispoziţiunile tractatelor cu domnii Români şi a veni asupra nóstră ca învingători; domnii Români, şi boerii acestei ţĕri, aŭ rădicat în tot-deauna capul luptêndu-se vitejesce şi scăpând ast-fel stindardul românesc cu sfinţii împăraţi Constantin şi Elena de sangeacul semi-lunei; ast-fel vedem pe Mircea I părăsind şi pe Sigismund Batori regele Unga-

[1]) Fotino ne spune la pag. 218 *(Nota)* că, «coprinderea acestuĭ document din preună cu tractatul din 1460 d'între Laiot-Vodă Basarab şi Meemet al II sultanul Turcilor le-a găsit în o cărticică ce'i dat'o fericitul întru memorie Alecsandru Văcărescu, Turci le poseda de la tatăl sĕŭ Banu Enache Văcărescu, carele şi acesta le-aŭ căpătat cu mare cheltuélă de banĭ copiindu-le după condicele împărăteşti, pre când se afla la Constantinopole. Tot cu acéstă ocasiune Fotino la pag. 216 *(Nota)* ne mai raportéză şi titulatura luĭ Mircea, el ţice: «Intr'o însemnare veche a unuĭ boer Serdar Constantin Kiţoreanu am găsit prescris după un chrisov vechiŭ titlul luĭ Mircea-Vodă celuĭ bătrân carele cel întâiŭ aŭ închinat Ţéra Românéscă Turcilor şi aŭ făcut tractatul de mai sus cu Sultanul Baiazet Ilderim». Titlul luĭ Mircea-Vodă era ast-fel: «Drept credinciosul într'u Christos Dumneţeŭ, pietosul şi iubitorul de Dum-«neţeŭ, Mircea cel mare, Domn cu mila luĭ Dumneţeŭ şi singur stăpânitor a tot pă-«mântul Ungro-Vlachieĭ, şi de dincolo de munţiĭ Carpaţĭ, până în pământul Tătăresc «*[Basarabia]*, Hertog *(Duce)* Almaşuluĭ şi Făgăraşuluĭ, Domn al Banatuluĭ despre «apus *(Cltenieĭ)*, Stăpânitor ambelor laturĭ ale Dunăreĭ până în Marea Neagră, şi «Domn cetăţiĭ Drostioruluĭ *(Silistria)* şi al tuturor ţĕrilor şi oraşelor până în hotarele Andrianopoleĭ». *(Anul de la facerea lumeĭ 6901=1393)*. Observăm că această titulatură diferă de a nóstră, de mai nainte, însă numai ca redactare, aminterea fiind aceleaşĭ ţĕrĭ în stăpânirea mareluĭ Domn.

riei, şi pe Vladislav Iaghelo, regele Polonilor şi încheind acel tractat cu Turcii.

După cum data de 1453, *luarea Constantinopolului de Turci*, este un eveniment istoric general, de óre-ce separă evul mediŭ de cel modern, pentru noi Românii este un eveniment îndoit, căci de atunci aŭ început bizantinii Greci a veni prin ţările Române; imediat ce Sultanul Mahomet al II-lea sparse dinastia bizantină a Paleologilor, toţi bizantinii se înprăştiară; unii se duseră în Italia, alţii în insulile Archipelagului şi o sumă rămaseră în Constantinopole, eară o parte din ei şi din cei mai ne însemnaţi veniră în ţările române Moldova şi Ţara Românéscă. Grecii rămaşi în Constantinopole eraŭ d'intre cei mai de neam şi mai bogaţi, aceştia vor forma cu timpul acolo nobleţea Fanarului şi vor deveni indispensabili politicei interne şi externe a imperiului Otoman, ilustrându-se la început prin postul de mari dragomani ai imperiului, şi mai têrdiŭ prin bey saŭ principi în Ţara Românească şi Moldova, constituind la noi veacul acela de domnie Fanariotă; tóte acestea le vom studia în capitolele următóre.

Până la 1526 data vestitei lupte de la Mohaci unde peri şi regele Ungariei Ludovic al II-lea; când Turcii repurtară una din cele mai mari victorii cunoscute în istoria naţiunei lor; ei aŭ mers tot din glorie în glorie; două împărăţii mai rămásese în Europa cu care nu puturá să se măsóre; acelea eraŭ: a Nemţilor, căci ţinta lor era Viena, centrul creştinătăţei, dar se vede că uitaseră că pe tronul cel înalt al seminţei germanice domnea ilustra şi vitéza familie a Habsburgilor ajutată fiind de mari generali ai timpului, al II-lea imperiŭ era acela al luĭ Petre cel mare, căci Vulturul imperial de multe orĭ îngălbeni semi-luna şi cât pe aci să se urce pe minaretele sfântei Sofia de la Constantinopole; de la lupta de la Mohaci steaua lor apuse însă; şi 2 vécurĭ îĭ vom vedea mereŭ în lupte crâncene cu Nemţii care vor eşi învingători graţie prea strălucituluĭ lucéfăr al véculuĭ trecut, principele Eugenie de Savoia; pot spune cel mai mare general al Austriei; lupta de la Mohaci a avut o mare importanţă şi în istoria poporuluĭ român căci de atunci ni

se va determina ursita, de atunci deja Turcii ochiseră principatele dunărene spre a le transforma saŭ în raele, saŭ în provincii de arendare celui care va plăti tesaurului imperial mai multe pungi de bani, şi aceştia d'intre Fanarioţi; evenimentele anilor 1711—1716 aduseră resultatul final, şi noi le vom vedea în cursul acestei cărţi.

Pentru a ne face o idee de numărul óstei otomane voi reproduce aci o listă a tutulor neamurilor de ómeni ce aŭ servit în armata otomană când aceştia aŭ avut lupte cu Creştinii; listă ce se găseşce în marea şi voluminósa colecţiune de documeute a lui Eudoxiu de Hurmuzaki, tipărite de Academia română.

Numĕrul şi neamul trupelor pe cari Sultanul le-a adunat din diferite ţĕri ale rĕsăritului, apusului, nordului şi sudului pentru a se sluji cu ele pe mare, şi pe uscat contra Creştinismului.

«Liste de toutes les troupes que le grand Seigneur a tirées de différents royaumes et Pays en Orient, Occident, Septentrion, et Midi, y compprises les auxiliaires pour se servire contr la chrétienté tant sur tèrre que sur mer»:

	Contre les Impériaux		*Contre les Vénétiens*	
	Cavalerie	Infanterie	Cavalerie	Infanterie
Spahis et janissaires	30,000	60,000	—	40,000
Tartares	3,000	3,000	—	—
Vallaques	5,000	4.000	4,000	10,000
Ponachiens	3,000	5,000	2,000	6,000
Badnahiens	1,000	5,000	—	6,000
Armates	—	—	6,000	15,000
Arabes	1,000	4.000	1,000	20,000
Egyptiens	1,000	6,000	—	—
Galiéens	—	—	3,000	4,000
Puerquariens	5.000	24,000	6,000	10,000
Maures	—	—	—	10,000
Amériquains	10,000	10,000	5,000	10,000
Afriquains	1,000	20,000	6,000	11,000
Persans	5,000	14,000	3,000	14,000
Brésiliens	4,000	15,000	6.000	10,000
Chinois	6,000	16,000	4,000	—
Macédoniens	4,000	20,000	3,000	—
Ethiopiens	4,000	16,000	4.000	3,000
Morlaques	10,000	4,000	1,000	—
Asiatiques	2,000	12,000	4,000	20,000
Libiens	2,000	15,000	1,000	2,000
Mésopotamiens	2,000	5,000	4,000	1,000
Larabiens	—	4,000	1.000	16,000
Arméniens	—	—	7,000	10,000
	100,000	275,000	80,000	200,000
	375,000		280,000	

Total 655,000 hommes[1])

[1]) Vezĭ vol. I, supl. I, p. 433 op. cit.

Cette liste a été communiquée par un nommé Valentin Altmăn, lequel l'a eue du premier commis du grand commissaire au conseil de guerre du Sultăn, tenu dans so quartier au camp de Werchem en Vallachie; Elle a été inscrite dans la chancellerie de Belgrade d'où un espion en a reçu la première Copie» [1]).

Eată deci ce colos de armate aveaŭ Turcii în luptele lor, cu 375.000 de oameni şi cu 280.000, în total 655,000 oameni veneaŭ ei în contra creştinilor şi în această listă ne vedem amestecaţi şi noi «Valachii» înscrişi cu numărul de 23.000. Armata Turcilor era compusă numai din mercenari, ei nu căutaŭ calitatea ostaşuluĭ, ci cantitatea; un autor ne spune despre dânşii. «Că Turci de trecea un an fără a se lupta, se simţeaŭ bolnavi».

Terminând cu mica dare de seamă care am făcut'o în acest capitol despre starea imperiuluĭ Otoman, maĭ mult pentru a ne putea trage conclusiunile capitoluluĭ următoriu «Despre causele saŭ evenimentele contribuitoare la întronarea unuĭ principe Fanariot în Ţara Românească» păşim maĭ înainte.

CAPITOLUL II

Despre causele saŭ evenimentele contribuitoare la întronarea unuĭ principe Fanoriot în Ţara Românească

Ţara Românească plătind tribut acuma imperiuluĭ Otoman prin tractatul încheiat la Nicopole, va începe a fi expusă ambiţiunilor semi-luneĭ, carĭ vor merge crescând până în 1716 când politica imperiuluĭ şi cu a iscusiţilor ei politicianĭ si-aŭ ajuns scopul, adică de a transforma ţările dunărene în moşiĭ de arendat.

Intreaga această epocă de la 1393 până la 1716 noi o vom împărţi în două părţi; prima de la 1393 până la 1453 *(căderea Constantinopoleĭ, şi deci risipirea Grecilor în alte părţi ale Europeĭ şi maĭ cu seamă la noĭ)*, a doua

[1]) Scris în L. Franceză după document.

de la 1453 până în 1716 când Otomanii aŭ dat asaltul scopului lor.

În prima perioadă adică de la 1393—1453 vom avea de studiat influența grecească bizantină în țările dunărene carĭ vom vedea că s'a manifestat pe două căĭ și cele maĭ puternice în schimbarea națiunilor; pe calea religioasă, și pe aceia a comerciului, deci eată două marĭ cause saŭ evenimente conlucrătoare și simultanee la înfigerea puterei grecești în principate.

În a două perioadă 1453—1716; vom avea de studiat aceleași cause, adică religiunea și comerțul carĭ vor deveni acum și maĭ înfloritoare ca o consecință a puterei carĭ o vor câștiga aci Grecii, fiind așeḑați ceĭ maĭ mulți în pământurile românești și încetul cu încetul devenind și marĭ drĕgătorĭ și deci această înrâurire a elementului strĕin fiind cu totul displăcută boerilor români, aceia carĭ atunci eraŭ capul, brațul și inima națiunei române, ceĭ d'întâĭ în arena politică și în câmpiile resbelului [1]) și deci începând a face comploturĭ carĭ vor degenera în revoluțiunĭ; și revoluțiunĭ marĭ încă carĭ se vor ține lanț în interval de 1 veac, și în care vor cădea vitejește aceste vlăstare ale nobilimeĭ române ca jertfă ale unuĭ patriotism sfânt și pur; în timpul acestor evenimente produse aci în țară vom vedea și altele în Constantinopole carĭ parcă 'și ar fi dat cuvîntul între dânsele ca să se întâmple în acelaș timp; pentru a accelera peirea mărireĭ de odinioară a acestorĭ țĕrĭ surorĭ; le vom vedea pe toate istorisite la locul lor; maĭ întâĭ însă să formulăm în puncte principale aceste cause ale întronăreĭ fanariote în Țara Românească ca să ne facem o notă generală. În ambele perioade adică 1393—1453 și 1453—1716 vedem două fapte comune **religiunea și comerțul** în perioada a două însă 1453—1716 ca o consecință a mareĭ autorități câștigate de elementul strĕin; am vorbit de niște *evenimente produse de boerĭ și anume de niște revoluțiunĭ în timp de 1 veac,* apoĭ de niște evenimente în

[1]) Vezĭ Capitolul I de la Partea III-a acesteĭ cărțĭ, pasagiul luĭ Ioan Ghica; despre boerĭ.

Constantinopole contribuitoare peirei țĕrei; carĭ oare să fie toate acestea, să le formulăm aci:

D. Xenopol ne spune în istoria Românilor «că un fapt de cea mai mare însemnătate pentru istoria țĕrilor române s'a petrecut sub domnia lui Radu-Vodă Mihnea; o rĕscoală a boerilor contra Grecilor ce se aflaŭ pe lângă domn *(1611—1616)*»[1]), aceasta fu în adevĕr prima revoluțiune boerească în contra Grecilor; căci vom vedea că de atunci Grecii începură a deveni nesuferiți în trebile țĕrei, jefuind'o și înjosind'o; de aci lanț se ținură și alte revoluțiuni până ce în fine Turcii triumfară, și reușiră ca în 1716 să pună aci bey, principi, din Fanarioți; a doua revoluțiune fu sub domnia lui Alexandru-Vodă Iliaș *(1616—1618)*, a treia sub Alexandru-Vodă Coconul *(1623—1627)*, a patra sub Leon-Voda Tomșa *(1629—1633)*, a cincea sub Matheĭ-Vodă-Basarab *(1633—1654)*, a șeasa sub Radu-Leon-Vodă *(1664—1669)* și în fine a șeaptea sub Nicolae-Vodă Mavrocordat din 1716—1717 primul domn Fanariot; când boerii se resculară, se svârcoliră și se luptară vitejește întrebuințând tot felul de mijloace de scăpare, dară în van fură toate, căci jugul Otoman era puternic și îi culcară la pămînt; această revoluțiune va face subiectul meŭ principal din acéstă lucrare cu care se va lega și cele două capitole, ale Boerizmului și Armateĭ. In aceste timpuri de anarchie din țara noastră, la Constantinopole se petreceaŭ evenimente importante pentru mărirea imperiului, dară funeste pentru soarta noastră, căci Grecii bizantini, pe fie-ce zi deveneaŭ și mai indispensabili guvernămîntului; atât în politica internă cât și în cea externă, aceasta din causă culturei lor, inteligenței lor; și a calităților lor cele mai apte pentru un bun Om de stat și diplomat: lucru cu totul lipsit Turcilor, de aceia deci vom vedea pe Grecul Panayotakis Nicusis inaugurând cel d'întâi *postul de «mare dragoman al Imperiului» și pe Alexandru Mavrocordat, tatăl* primului domn fanariot Nicolae Mavrocordat, *devenind ambasadorul împărăției semiluneĭ în vremea anilor 1699 cu ocaziunea negocierilor*

[1]) Vezĭ mai departe revoluțiunea tratată.

veştitei păci de la Carlovitz, încoronându'l lumea de atunci cu titlul de Ὁ ἐξαπορρητον (cel prea înţelept) aceste evenimente din Constantinopole fură foarte funeste ţărei noastre căci de atunci Turcii pricepură că Fanarioţii ar deveni cele mai excelente mediuri întru stăpânirea ţărilor surori cu care dênşii şi'ar ajunge scopul de a'şi umplea tesaurul imperial de bani aduşi de aci.

Domnii noştri însă vêzênd acest mare avânt al Grecilor luat în ţară, şi aceasta numai din cauza curagiului dat lor de Turci, *începură a schimba politica ţărei, aplecându-se când către Ruşi, când către Nemţi, şi cei mai abili dintre principii noştri în aceste operaţiuni fură Constantin Vodă Brâncoveanu în Tara Românească şi cotimporanul sêu Dumitru Cantemir în Moldova*; s'aŭ luptat dênşii cât aŭ putut mai cu sémă Brâncoveanu care 25 de ani a reuşit admirabil, dară în cele din urmă aŭ căḑut amêndoi vitejeşte; jertfe al sacruluĭ lor patriotismu, unul ucis cu tot neamul luĭ pe malurile Bosforului, altul ţinut zălog la curtea luĭ Petru cel mare din mila acestuĭ împărat, aceste tóte le vom vedea la istorisirea evenimentelor din 1711—1714; acuma când poporul presimţea întâmplarea uneĭ marĭ catastrofe vom vedea apropiindu-se a ea cumplită zăpăceală în care; individul 'şi pierde cumpătul; căci atunci când te vezĭ în casa ta prins de tâlharĭ; călcat de bande de criminalĭ, atunci neapărat pierzĭ minţile nu mai ştiĭ ce faci, şi cum să scapĭ; mai multe voinţi se nasc de o dată în tine; aceia de a găsi şi pune mână pe o armă de apărare; aceia de a fugi, şi de a te furişa, dară în zadar, căci tu fiind singur nu te veĭ putea nici lupta; nu veĭ putea nici fugi căci la tóte eşirile caseĭ vor fi postaţi criminaliĭ, şi veĭ cădea în cele din urmă, victimă a rĕilor făcătorĭ, ucis şi mutilat de dênşiĭ; anii d'intre 1714 şi 1716 aduse ţările Române, în această nenorocită stare, căci Otomanii aŭ pus mâna pe ţările Dunărene şi mandatariĭ lor, Fanarioţii aŭ aruncat jugul tiranieĭ la beregatele Românilor; boeriĭ acesteĭ ţărĭ aŭ voit a fugi în Austria la casa Habsburgică să ceară ajutor de scăpare, dară de la graniţe cea mai mare parte fură reîntorşi fiind ele închise, prinşi şi ucişi, averile răpite şi con-

fiscate, Cantecuzenii prin persóna lui Ştefan ultimul domn al naţionalităţei române (1716) avură aceiaşi crudă sórtă ca şi Brâncovenii, căci, tată, fiŭ şi ginere periră la Stambul sub securea otomană, apoi pe lângă acestea se mai întâmplă ca Turcii să iasă şi învingători în resbelul Moreei din 1714—1715, cea ce aduse momentul oportun pentru infigerea Fanarioţilor la tronul Valach, deci iată-ne ajuns la al V-lea şi ultimul punct al capitolului «evenimentelor contribuioare la intronarea Fanarioţilor în Ţara Românească» şi acesta va fi: *emigrarea boerilor munteni peirea Cantacuzeniştilor, (anii 1714—1716), şi în fine asaltul final al întronărei, şi realizărei scopului dorit de Otomani.* Acuma vom studia pe rând toate aceste 5 puncte ale acestui capitol din cele 2 perióde 1393—1453 şi 1453—1716.

Înrîurirea grecească în Ţara Românească

I-a perioadă (1393—1453)

Comerţul şi Religiunea

Cea d'âintâi atingere a Grecilor cu poporul român ne spune D. Xenopol[1]), se făcu pe calea comercială care mai ales pune în legătură popórele unele cu altele; aceste legături eraŭ deja înfloritoare pe vremea lui Mircea cel mare *(1386—1418).* Grecii atunci eraŭ aşeḑaţi pe malurile *pontului Euxin (Marea Neagră)* şi aveaŭ legături cu multe oraşe ce scăpară de năvălirile străine; ba încă vedem oraşe româneşti numite de dânşii în greceşte; ast-fel cetatea-Albă ei o numeaŭ *Asprocastron;* Chiliă o numeaŭ *Licostomos,* acestea ne arată că Grecii aŭ avut legături intinse cu oraşele dunărene. Pe lângă aceste înrâuriri pe calea comerţului, ei aveaŭ şi pe calea religiósă, căci întâlnim în Ţara Românească încă din anul 1359 pe un Mitropolit grec *Iachint Christopulos.*

[1]) Vol III, p. 449, Istoria Românilor.

Acest lucru era şi natural căci biserica din Constantinopole vĕdând că în ţĕrile române poporaţia începuse a se înmulţi şi a deveni bogată, se gândi a scóte biserica română de la atârnarea patriarchieĭ din Ochrida şi a o supune celeĭ de la Constantinopole, aceasta se şi împlini în 1359 sub domnia luĭ Alexandru Basarab-Vodă care se lepădă de muma sa spirituală de la Ochrida şi se supuse celeĭ din Bizanţ, impunându-i-se de la Constantinopole ca Ţara Românească să nu maĭ ceară de acum înainte Mitropoliţi de la Ochrida, ci de la Bizanţ, şi ast-fel vedem pe Patriarchul Constantinopoleĭ regulând în Ţara Românească pe primul Mitropolit Grec *Iachint Christopulos*. In anul 1370 sub cuvânt că poporaţia Ţăreĭ Româneşti s'a înmulţit mult şi ca atare numaĭ ajunge un singur păstor, Patriarchul trimite un al II-lea Mitropolit cu scaunul în Oltenia trimiţând pe *Daniil*; având de reşedinţă Severinul unde era şi scaunul Bănieĭ; pe când Christopulos 'şĭ avea reşedinţa la Argeş; de atunci ne apar în actele patriarchieĭ aceştĭ doĭ Mitropoliţi; Daniil numit ast-fel: „μητροπολίτις τοῦ οὐγγραβλαχίας τῆσ κατὶ τὸν Σεβερῖνον“ [1]) iar Iachint Christopulos numit: „Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας καὶ ἐξάρχοσπάσις πλαγηνῶν.[2])

In timpul luĭ Mircea I, legăturile acestea între Muntenia şi biserica din Constantinopole se întăresc perfect, ba încă Mircea sileşte şi pe Alexandru cel bun al Moldoveĭ să închine biserica moldovenească tot la Constantinopole. Prin aceste procedeurĭ, invasiunea călugărilor Greci era deschisă în ţĕrile române; încă din 1391 întâlnim o mănăstire românească a «Arhanghelului Mihail» supusă autorităţeĭ patriarchieĭ din Constantinopole; patriarchuluĭ Antonius, eată ce cetim în actele patriarchieĭ; „Ἐπεὶ οἱ εὐγενέστατοι ἀυτάδελφοι .... ὁτε βοϊβόδας Μπάλιτξας καὶ ὁ Νδραγος ἔχουσι μοναστήριον ἀπὸγονικότητος περὶ τὸν τοπον τοῦ Μαραμόρεσο εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ τιμίου ταξιάρχον τῶν ἄνω δυναμένων Μιχαὴλ“ [3]).

---

[1]) Veḑĭ D. Xenopol Vol. II, pag. 237 *(Nota)* din acta Patriarhatus Constantinopolitaniĭ Tom. II, pag. 8, 27, 39, 494, 512 şi 519; ediţiunea Miclosisch et Ios. Müller, Vindobonae, 1860.

[2]) Idem.

[3]) Veḑĭ D. Xenopol, Vol. III, pag. 450 *(Notă)* din acta Patriarhatus Constantinopolitani, pag. 156, anno 1391.

Acestea aŭ fost primele atingerĭ ale Românilor cu Grecii, acuma intrăm în a II-a perioadă căcĭ vom da de date posterioare anului 1453.

II-a perioadă (1453—1716)

Comerţul şi Religiunea

Am vĕzut maĭ 'nainte cum Mohamet II-lea distruse dinastia Paleologilor de la Bizanţ, şi cum o mare parte din Grecĭ emigrară prin Italia, insulele Archipeluluĭ şi ţĕrile române; găsind deja aci un comerţ întins între Românĭ şi Grecii stăpânitorĭ aĭ Bizanţiuluĭ; lucru studiat în capitolul perioadeĭ I-a, încât acuma acest comerţ se va desvolta şi maĭ uşor căcĭ însuşĭ de dânşii a fost inaugurat de oare-ce deveniseră locuitoriĭ ţĕrilor române. Grecii se dedură maĭ cu seamă la specula băcăniilor; şi avem un document tocmaĭ din 1469 (domnia luĭ Radu Basarab cel frumos) unde domnul muntean comunică municipalităţeĭ din Sibiu hotărîrea dintr'un proces ce avusese loc, între un Italian, un Sas, şi patru Grecĭ, pentru nişte piper [1]).

Înrâurirea pe calea religioase de asemenĭ nu rĕmase maĭ pe jos, şi dacă în epoca I-a (capitolul 1393—1453) am vĕzut doĭ mitropoliţi Grecĭ în principat, acuma vom vedea încetul cu încetul aproape tot clerul, biserica românească care de un veac era deja sub autoritatea patriarchieĭ de la Constantinopole acuma la finele veaculuĭ al XIV-lea vom vedea pe acelaş Patriarch trimiţând pe mitropolitul grecesc din Mitilene ca să organizeze biserica Moldovenească [2]).

In 1493 se urcă pe tronul Ţĕriĭ-Româneştĭ Radu al IV, cel mare Basarab, care organiză clerul şi toate instituţiunile acesteĭ ţĕrĭ; lucrurile se nemeriră ast-fel că înrâurirea grecească 'şi luă un avânt şi maĭ puternic sub acest domn;

---

[1]) Vezĭ Columna luĭ Traian (Revistă) anul 1874, pag. 127. D. Hasdeŭ, raportat şi de D. Xenopol în Istoria Românilor, Vol. III, pag. 450.
[2]) Vedĭ D. Xenopol, idem, vol. III, pag. 450.

avântul acestei înrâuriri fu aducerea Patriarchului Nifon, ca Mitropolit al Ungro-Vlachiei; eată ce cetim în această privinţă în Cronica anonimă [1]): «Impăratul scosese din scaun pre sfântul Nifon patriarchul Ţarigradului şi'l trimisese la închisóre la Odreiŭ *(Andrianopole)*, de a căruĭ bună şi sfântă viaţă eşind veste în tóte ţările, s'aŭ auzit şi în Ţara Românească, şi aŭ înţeles şi domnul Radul-Vodă de bărbăţiile cele sufleteşti ale sfântului, şi aŭ trimis cu rugăminte la acest sfânt părinte ca să vie în ţara luĭ că îl poftesce ţara. Iară sfântul i-aŭ dat răspunsul zicând: Măria ta însuţi vezi góna şi închisórea mea care este de la vrăşmaşiĭ ceĭ adevăraţi aĭ luĭ Dumnezeŭ; dar cum voi veni în ţara ta? Iară domnul iară i'aŭ trimis cuvânt zicând: nu purta grijă de aceasta, că grija mea este. Iară sfântul Patriarch iară i'aŭ dat răspunsul zicându-i: cum şti aşa fă! Şi îndată aŭ trimis Radu-Vodă la împărăţie de aŭ cerşit pe acest păstor mare; şi nu'i fu peste voe, şi i se umplu voiea de la împărăţie. Şi de grabă trimise de aduse pe sfântul în ţară sa, şi'i dete toate pre mână ḑicând: Eŭ să domnesc, iară tu să ne îndireptezi, şi să ne înveţi legea luĭ Dumnezeŭ şi să ne fii tată şi păstor mie şi tuturor oamenilor, şi silitoriu la Dumnezeŭ. Iară el află turma, neplecată şi neascultătoare şi biserică isvrestită şi cu obiceiurĭ rele şi nesocotite; şi chiemă pre toţi Igumeniĭ de la tóte mânăstirile ţăriĭ Munteneşti şi tot clirosul biserieeĭ, şi făcu sobor mare din preună cu domnul şi cu toţi boeriĭ, cu preoţi şi cu mireniĭ, şi îndată slobozi isvoare de învăţăturĭ limpede şi necurmate, şi le spunea din sfânta scriptură, şi învăţa pre toţi şi 'i aduna cu apa mileĭ credinţeĭ ceĭ adevărate. Grăiale de pravilă şi de lege, de tocmirea bisericeĭ şi de Dumnezeeştile slujbe, de domniă şi de boeriĭ, de mânăstirĭ şi de biserici şi de alte rânduieliĭ de toate; şi tocmi toate obiceiurile pre pravila şi pre tocmelele sfinţilor Apostoliĭ. De aci hirotoni şi doĭ episcopĭ şi le dete Eparchie cu hotare, care cât va birui şi învăţa pentru cum vor purta grija şi vor naşte oile carele sunt date în sémă,

---

[1]) Cronica anonimă ediţiunea Bălcescu saŭ Ionid, pag. 4.
Manuscris găsit în oraşul Kişenev de ierodiaconul Daniil când se afla acolo în surghiun cu reposatul întru fericire Mitropolitul Grigorie.

BIBLIOTECA

ca să se îndrepteze toată ţara aceasta de aceĭ treĭ Archiereĭ iară domnul îĭ ḑise: «ţie dómne, ţi se cade să îndireptezi pe ceĭ strâmbi» frumoasă ḑiĭ şi măréţă, în analele bisericeĭ! române, dară medalia 'şi are şi ea reversul: căcĭ de la această reformă bisericească a luĭ Radu cel mare prin Nifon marele archipăstor al Ungro-Vlachieĭ; mânăstirile noastre ḑidite de vechiĭ voevoḑi şi boerii marĭ aĭ acesteĭ ţĕri, se înţesară de călugării Greci, aşa că cu timpul vom vedé toate averile cele numeroase date de aceĭ voevoḑi şi boerĭ mânăstirilor, ajungând în mâinile călugărilor greci, şi închinate patriarchieĭ Ţarigradului, vom vedea imediat aceasta. La 1541 întâlnim deja pe proegumenul mânăstireĭ Bistriţa a fi un Grec, anume *Partenie Tarhata* [1]).

Călugării greci odată aşeḑaţi în mânăstirile românesti în loc să se gândească la evlavia lor; s'aŭ apucat de lucruri carĭ numaĭ cinste nu le făcea şi acestea numaĭ din iubirea care o aveaŭ pentru banĭ, ast-fel începură a face hrisoave de închinare a mânăstirilor române, patriarchieĭ, fără ca aceste chirisoave să fie eşite din adunările soborului mare al naţiuneĭ; aceasta numaĭ şi numaĭ pentru a căpăta mită de banĭ de la Ţarigrad, cum vedem deci se înfiinţase un comert al sfintelor locaşurĭ româneştĭ, aceste chrisoave însă s'aŭ descoperit, şi mîntuitorii şi falşificatorii lor se surghineaŭ şi se dedeaŭ afară din hotarele ţĕreĭ, eată deci ce ruşine suferea religiunea din cauza unireĭ eĭ cu călugărĭ greci; aşa avem de pildă chrisovul de la mânăstirea Butoiuluĭ, închinată Sfântului Ştefan de la *Meteor*, dovedit de falş în anul 1410 sub domnia luĭ Mircea cel mare; mânăstirea Mislea închinată mânăstirii Patherisia din Rumelia printr'un chrisov din anul 1616; încetul cu încetul o sumă de mânăstirĭ din Ţara-Românească se închinară streinilor prin aceste manopere frauduloase; încât în timpul luĭ Matei Basarab *(1633)* deci primul an al domnieĭ, vedem următoarele mânăstirĭ închinate străinătăţeĭ: Tismana, Kozia, Argeşul, Bistriţa, Govora, Dealu, Glovaciocul, Snagovul, Cotmeana, Valea, Râncăciovul,

---

[1]) D. Xenopol, Vol. III, pag. 452 şi Archiva istorică a D-luĭ Hâşdĕŭ, pag. 27.

Mislea, Bolintinu, Câmpu-lungul, Căldărușani, Sadova, Arnota, Gura-Motrului, Potocul, Nucetul și Tânganul [1]).

A trebuit ca Matheĭ-Vodă Basarab să vie la domnie în anul 1633 și să pue capĕt acestor nelegiuiri cari injoseaŭ atunci prestigiul religiuneĭ române, ast-fel vedem pe milostivul Domn dând un Chrisov în 1639, prin care ordónă să se scótă din mânăstiri toți călugării greci, înapoindu-se acĕle mânăstiri călugărilor pământeni, fiind-că ceĭ Greci le-aŭ instrăinat la sfânta Agora, și ș'aŭ spurcat mâinele în mite ; eată și acest Chrisov [2]) de mare însemnătate istorică, pe care 'l reproduc în întregul sĕŭ fiind interesant și ca logică și ca morală și ca lege :

Chrisovul Domnului Matheĭ Basarab din 1639, prin care se desrobește mai multe mânăstirĭ din mâinele străinilor.

In numele Tatălui și fiului și sfântului Duh. Amin. Noĭ, Io Mateĭ Basarab V.V. cu darul luĭ Dumnezeŭ Domnitor și biruitor a toată Țara Românească, încă și unor părți despre munte. Almașului și Făgărașului Domn iproci. Tuturor din preună așișderea și fie-căruia și câte unul deosebi, cărora cadese a ști și a înțelege de acest lucru lăcuitorul țĕreĭ nóstre Românești [3]) dintre amândouĕ rândurile, așa duhovnicilor ca și mireanilor, prea luminatilor Domnĭ, prea sfinților Mitropoliți de Dumnezeŭ iubiților Episcopi, prea cinstiților Archimandriți, cinstiților Egumenĭ, cu bună mândrie protopopi și Preoți și Diaconĭ, și a tot cinul bisericesc, așișderea și celor de bună rudă boerĭ, marĭ cinstiți și socotiți sfetnicĭ, dregătorĭ, judecătorĭ, și a tótă mecerérea tocmitoriĭ țĕreĭ și tuturor boerilor marĭ și micĭ aĭ țĕreĭ nóstre iubiților credincioșilor noștri ceștĭ de acum care sunteți de față și carĭ vor fi după aceea în aniĭ de veac.

Știre facem cu acest Chrisov al nostru pentru că după obiceiul ce s'aŭ înrădăcinat în toată lumea cu voea și cu

---

[1]) D. Xenopol vol. III, p. 455 a op. cit.

[2]) Luat din colecțiunea T. Codrescu, Vol. V, pag. 327—336.

[3]) Eată justificarea adusă termenuluĭ de Țara Românéscă, despre care am făcut mențiune la p. 1 a acesteĭ scrierĭ.

învăţătura Domnului nostru Isus Xristos de rândul sfintelor mânăstiri, fostu-s'aŭ întăriţi şi aicĭ în ţara noastră de în ţilele vechĭ şi de îndescălecata ţĕreĭ, obiceiul ca aceea a zidi bun şi de Dumnezeŭ iubitor creştinĭ Domniĭ, şi Mitropoliţiĭ, Episcopiĭ, boeriĭ şi fieş-cine de înputernicitĭ lăcuitorĭ ţĕreĭ, case Dumnezeeştĭ, sfinte mânăstirĭ aşa prin în munte şi pre în păduri, ca şi pre în oraşe întru mulţimea slaveĭ a numeluĭ luĭ Dumnezeŭ şi întru lăcuinţa şi hrana acelora şi ale lumeĭ toate aŭ lăsat şi aŭ mers după Dumnezeŭ şi întru veşnica pomană lor; şi ertăciunea păcatelor şi întru cinştea ţĕriĭ şi ale întări cu moşiĭ şi cu averĭ clătitoare şi neclătitoare, care obiceiŭ s'aŭ păzit până în aceştĭ anĭ şi vremi de acum mai de pre urmă când să întâmplă de stătura a fi *Mitropoliţi şi Domnitorĭ ţăriĭ; ómenĭ străinĭ nouă* [1]) nu cu legea sfântă, ce cu némul, cu limba şi cu năravurile cele reale, adică *Grecii*, carĭ după ce nu îndurară nicĭ se leneviră în viaţa biruinţeĭ lor a ismeni şi a pune jos obiceele bune şi bătrâne ale ţăreĭ, pentru care stricăciunea obiceelor curând le fu a aduce şi ţara la răsipire desăvârşită şi la pustiire, şi pre dânsa pustiind'o, nu se ruşinară nicĭ se temură a atinge năravul lor cel rĕŭ, şi de sfintele mânăstirĭ Domneştĭ ale ţăriĭ, ce îndrăsniră a călca obiceele mânăstirilor, şi prăvilele ctitorilor Domnilor bătrânĭ, ce aŭ fost legiuit eĭ de sfintele mânăstirile lor a le pune jos şi intra în blestemele lor, şi spurcându-şĭ mâinele lor *cu orbitórea mită*, sub vicleană, tainĕ începură a vinde şi cărciumărĭ sfintele mânăstirĭ ale ţăriĭ şi lavrele Domneştĭ cele supune metóce dajnice altor mânăstirĭ de pre în ţara Grecească şi de la Sfânta-Gora, făcêndu-le chrisóve de închinăciune fără de ştirea sfatuluĭ şi fără de voea soboruluĭ, şi a nimănuĭ de în locuitoriĭ ţăreĭ ca să se biruéscă şi să se moştenéscă în veac, de care lucru bine venise vremea cuvêntului luĭ David sfântul proroc şi împĕrat al ţicerea şi noĭ cu puţinel nu maĭ scim luându-l Dómne, veniră strĕiniĭ în moşia nóstră şi spurcară mâinele lor cu mite şi îndrăzniră a vinde, şi

[1]) Matheĭ Vodă vrea a vorbi de acea pleiadă de Domnĭ grecisaţĭ de la 1611 până la dânsul, şi de Mitropoliţiĭ trimeşĭ de la Constantinopole aci.

a cârciumări sfintele tale şi a goni pre moşnean şi în trudile şi ostenelele lor a băga pe strĕini, fără de ruşine şi de împuţăciune vecinilor noştri!»

Ce milostivul Dumnezeŭ nu de tot şi până în sfîrşit ne predidi strĕini ca aceia, nici aŭ trecut rugăciunile, lacrimile suspinele acelor părinţi duhovnici goniţi de strĕini de pre înlăcuitele lor în silă fără dreptate, ce iarăşi întorcându'şi mila cea mare Dumnezească spre acéstă săracă de ţară, şi pomenind milele luĭ cele de demult ce aŭ fost făcut cu neamul nostru Băsărabesc, cu ceĭ domni moşneni ţări carĭ a multor sfinte mănăstirĭ şi biserici fură ziditorĭ şi miluitorĭ şi aceleaşĭ mile de demult vrĕnd noĭ ale înnoiĭ aceluiaşĭ neam Basarabescŭ spre gonirea de în ţeară a strĕinilor şi spre adunarea moşnenilor ţări, adusu-saŭ aminte de noĭ carĭ suntem maĭ sus zişĭ Io Matei Basarab V. V. şi neaŭ adus de'nĭ ţĕri strĕine de unde eram goniţi de strĕini, şi priveaţi de rĕul lor, şi ne aleasă la domnia ţări, şi ne rădică la scaunul moşilor noştri. Deci când ne aşezam cu milă sfiinţieĭ sale a fi biruitorii ţĕrii, şi ţiitorii de steagul împărătesc atuncea dunatu-saŭ tot soborul ţări înaintea noastră, şi duhovnicescŭ şi mirenescu carĭ plecând genuchele lor toţi înaintea noastră cu lăcrămioasă strigare aŭ jeluit şi s'aŭ plĕns înaintea noastră de strâmbătatea ce aŭ răbdat de la străinĭ, nu numaĭ alaltă ţară ci şi sfintele mănăstirĭ cum scrie maĭ sus. Drept aceia noĭ ce sântem maĭ sus zişĭ. Io Matei Basarab V. V. de înaintea adunăreĭ a toată ţara cu svatul şi cu voea a tot soborul am tocmit acum acele lavre domneştĭ carĭ le aŭ închinat aceĭ domni şi vlădicĭ strĕini pentru mită fără voie, şi fără de ştirea nimuluĭ de le aŭ supus metoace dajnice altor mânăstirĭ din ţara Grecească, de în sfânta Agora şi de pre aiurea. Insă mânăstirele anume: Tîsmeana, Cozia, Argeşul, Bistriţa, Govora, Dealul, Glavaciocul, Sneagovul, Kotmeana, Valea, Râncaciovul, Mislea, Bolintinul, Câmpu-lung, Căldăruşanĭ, Brâncoveanĭ, Sadova, Arnota, Gura-Motruluĭ, Potocul, Nucetul, Tânganul, acele toate să fie în pace de călugărĭ strĕinĭ cărora le s'aŭ fost dat pentru mitele lor, şi să aibe a trăi mânăstirile într'acea slobozănie ce aŭ avut maĭ de înainte pre acea

pravilă şi tocmeală cum aŭ legiuit ziditorii şi ctitorii lor, şi să aibe a fi pe seamă ţăreĭ cum aŭ fost de veac, însă alegând afară acele mânăstirĭ măcar domneştĭ, măcar boereştĭ, carĭ singurĭ ctitorii le aŭ închinat, şi le aŭ supus metoace cine unde aŭ vrut, acelea să fie supuse şi stătoare călugărilor străinĭ, însă după cum vor fi scris şi legiuit ctitorii în cărţile lor de închinăciune pre acea tocmeală neschimbată să trăească, iar mânăstirele ce aŭ coprins călugării străinĭ pre mita să fie lipsiţi de dânsele, şi să aibe a lăcui într'ânsele călugării ţări şi să aibe a le ce luă şi cărţi hrisoave, prii şi orĭ-ce direase vor avea, prea dânsele, de la ceĭ Domnĭ şi vlădicĭ stăinĭ, iar de le vor ascunde şi le-ar scoate înainte orĭ în ce vreme, nicĭ odinioară crecute, primite nicĭ în seamă băgate de nimenea să nu fie, ce încă luate de la mâinele lor să fie, şi să se spargă ca nişte lucrurĭ fără dreptate, şi cu strâmbătatea mitei făcute în silă şi fără voea soborului ţări, iar cine de în domnĭ care va alege Dumnezeŭ după petrecerea noastră, saŭ de în Vlădicĭ, saŭ de în Episcopĭ, saŭ de în boiarĭ marĭ şi puternicĭ se va ispiti vre odinoară, orĭ pentru mită saŭ pentru rugăciunile şi alniciile călugărilor străinĭ, saŭ cu îndemnirea cuiva de în străinĭ saŭ din ţară, a priimi acele cărţi saŭ hrisoave ascunse de dânşii ce s'ar arăta vre-o dată, şi acest chrisov al nostru care este cu sveatul cu voia a tot soborul ţări făcut, va călca şi în seamă nu'l va băga şi va închina şi va supune pre una din mânăstirele ţăreĭ verĭ din cele ce aŭ fost vêndute şi cârciumărite de aceĭ străinĭ, verĭ din care nu a fost acel om, Domn fie, Mitropolit fie, Episcop saŭ orĭ-ce boiar mare va fi, orĭ străin, orĭ de ţară acela om de împreună cu îndemnătorii luĭ să aibă a moşteni blestemul soborului Arhiereilor, Egumenilor şi a tuturor preoţilor ţări, care blestem înaintea noastră şi înaintea adunăreĭ a toată ţara în sfintele odăjdiĭ îmbrăcaţi şi cu făcliĭ aprinse în mâinĭ înfricoşat şi groasnic făcutul-aŭ, şi blestemând stinsuş'aŭ făcliile, cum este legea blestemului care blestem într'acest hrisov al nostru arătămu'l şi noĭ şi 'l punem înainte, cum vre om ca acela carele va îndrăsni a sparge această sobornicească legătură de împreună cu îndemnătorii luĭ s'ăl spargă Domnul Dumnezeŭ, să'ĭ vie

cursa care nu o ştie! Şi vênătoarea ce iaŭ ascuns s'ăl prindă şi'ntraceia cursă să cadă, să'i fie curtea lui pustie şi'ntru locaşul luĭ să n'aibe cine locui, să se şteargă numele luĭ de în cartea vieţeĭ şi cu dirept să nu se scrie, să puie Dumnezeŭ pre păcătosul, asupra luĭ şi diavolul să stea de a dreapta luĭ când se va judeca să iasă osândit şi rugăciunea luĭ să fie întru păcat, şi să fie ḑilele luĭ puţine şi deregătoria să o ia altul, să fie feciorii luĭ români săraci; şi muerea luĭ văduvă, şi să fie goniţi de în casa lor, datornici să caute toate câte sunt ale lor, să jefuească străinii osteneala luĭ. O sfinte tare, să n'aibă cine-va a'l milui să fie feciorii luĭ de peire, într'un neam să se mături pomana luĭ, să se pomenească strâmbătatea părinţilor înaintea luĭ Dumnezeŭ, şi păcatul să nu se curăţească şi să fie de înaintea lui Dumnezeŭ pururea, să cadă de vrăşmaşii luĭ în deşert, să gonească vrăşmaşul pre sufletul luĭ şi s'ăl ajungă, şi să calce în pământ viaţa luĭ, şi viaţa luĭ în ţarină să o puie, şi să se mături de pre pământ pomana luĭ şi la sfrâşenie să se ia cu păgâni, şi'în ḑiua de înfricoşată judecată, să nu vază slava luĭ Dumnezeŭ, şi foc şi spuză şi vînt viforât, să'i fie parte paharul luĭ înpreună cu Iuda şi cu Arie şi aceste să se întâmpleze luĭ a'le nemeri în valea matceĭ focului ca de treĭ orĭ anatema a 318 sfinţi părinţi de la soborulnĭ Nikieĭ. Asişderea iarăşĭ în potrivă, cineva cinsti şi va păzi neclintită această sobornicească tocmeală de într'acest hrisov al nostru şi'l va mai întări şi ću hrisovul, pre acela s'ăl sprijinească numele Dumnezeuluĭ, luĭ Iacob să'i trimeaţă ajutor de la sfântul şi din Sion să'i folosească, să'l blagoslovească Domnul şi să vadă tot binele în toate ḑilele vieţeĭ luĭ să'i dea Dumnezeŭ, ḑile lungĭ şi blagoslovenie în veacul veaculuĭ, să se lumineḑe timpu; lumina luĭ s'ăĭ meargă înainte drieptatea luĭ şi slava luĭ, Dumnezeŭ s'ăl coprinză, să rĕsară lumina luĭ la întuneric, şi întunericul luĭ să fie ca amiază ḑi, şi să fie Dumnezeŭ cu dânsul pururea, şi să se sature cum cugetă sufletul luĭ, acela la svrâşenia dupĕ moarte să intre întru bucuria Domnuluĭ Dumnezeuluĭ sĕŭ, şi în veac să fie părtaşĭ a bunătăţeĭ că acelea care ochiŭ nu'aŭ vĕzut, urechĭ n'aŭ auzit şi la inima omuluĭ n'aŭ venit, care aŭ gândit Dumnezeŭ

celora ce iubesc pre dânsul care Dumnezeŭ locuesce în lumina cea apropiată cela ce este blagoslovit de veci amin!

Şi către mai mare credinţa acestui lucru sobornicesc mărturie aducem într'acest hrisov al nostru cinstiţi şi credincioşi sfetnici domniei noastre şi drăgătorii ţĕrei duhovnici şi mireani. Kir părintele nostru Archi-Mitropolit Vlădică Teofil al Ţĕrei Româneşti, kir Ignatie episcop sfintei episcopii Râmnic, kir Ştefan episcopul sfintei episcopii Buzeului pan Teodosie Vel Ban *(Buzescu)*, Pan Hrizea vel vornic *(Popescu)*, Pan Grigorie vel logofet *(Băleanu)*, Pan Radul vel vistiernic *(Dudescu)*, Pan Preda vel spătar *(Brâncoveanu)*, Pan Buzinca vel clucer *(Buicescu)*, Pan Socol vel stolnic *(Cornăţeanu)*, Pan Radu vel comis *(Cocorăscu)*, Pan Vucina vel paharnic *(Băleanu)*, Pan Constantin vel postelnic *(Cantacuzino)*, şi Io singură ḑisă domniei mele. Şi iarăşi pentru acea tărie credinţei cu mâna noastră am iscălit şi pecetea cea mare a ţării noastre o a lega am pre poruncit, şi am scris eŭ Pârvu Radu-lovici. *(fiul luĭ Radu)*.

Dată în palatul nostru cel de căpetenie în cetatea de Dumnezeŭ păzită în Bucureşti, luna 28 ḑile, anului de la facerea lumii 7147, iar de la mântuirea lumii 1639, iar al domniei noastre al şaptelea an.

Io Matei Voevod,

cu mila luĭ Dumnezeŭ Domnŭ»,

Pecetea domnească

Eată halul în care se găsea clerul atunci, şi ce greŭ ofta milostivul domn după cum spune în chrisov.

Am vĕzut în capitolul periodului 1393—1453 al înrâuriреі greceşti cum se consolidase legăturile de vasalitate între biserica românească şi cea grecească de la Constantinopole, şi cum Mircea I a convertit la acest lucru şi pe Alexandru-Vodă cel bun al Moldoveі; noi în această lucrare nu înbrăţişăm şi Moldova, dară fiind aci locul nemerit vom spune că o asemeni stare de a fi se petrecea şi peste Milcov, pe lângă multele exemple ce aşi avea de

înşirat, voi cita numaĭ unul: monastirea Secul zidită de marele Vornic Nistor Ureche şi de Vornicul de gloată Ioan Mogâldea [1]) înzestrând'o aceştia cu moşia Ghiuleşti în 1599, călugării Greci o închinară sfântului munte. Deci să nu ne prinză mirarea când vom vedea în documente vechĭ vorbe bisericeşti greceşti, ele datează din acele vremurĭ, când mănăstirile eraŭ înţesate de călugări greci, din monumentala opera a D-luĭ Haşdeu «Cuvinte din Bătrînĭ» culegem acestea: «Minee, Penticostar, octoich, triod, metafraste, canon, dichiu, stichar, chivot, discos, potir, panaghia, Xeropotam, policandru, iconostas, patrafir» [2]), eată deci cuvinte înrădăcinate în limba bisericească română; şi toate greceşti.

Grecii deci îndrumând înrâurirea lor asupra ţĕrilor române pe aceste douĕ căi, şi cele maĭ spornice; adică comerţul, şi religiunea, una ducându'i la bogăţie, alta la câştigarea încrederei poporuluĭ de jos, fiind aceĭ călugări mereŭ în relaţiunĭ cu săteanul, încetul cu încetul vor deveni un pivot în jurul căruia se vor grupa partide politice [3]), unii contra elementuluĭ grecesc; alcătuit acesta din tot ce ţara noastră poseda maĭ patriot, şi maĭ virtuos, adică boerii; şi cel-lalt sprijinitor al elementuluĭ grecesc format din Greci veniţi de pre la Bizanţ aspirând la treapta de boer român, şi din câţi-va boerĭ românĭ ademeniţi de promisiunile străinilor şi atraşi de Greci prin linguşirĭ de tot soiul, eşind din certurile acestor douĕ partide, maĭ întâĭ triumful celuĭ naţional adică al boerilor patrioţi; alungarea Grecilor şi revoluţiunĭ continuĭ sĕvârşite de aceştĭ boerĭ contra domnilor grecisaţi trimişi de la Constantinopole, ţinându-se aceste revoluţiunĭ lanţ în interval de 1 veac şi maĭ bine;

---

[1]) Familia Mogâldea a fost una din cele maĭ strălucite şi maĭ bogate ale Moldoveĭ, ea esistă astă-zĭ sub numele de Forĕscu; căcĭ printr'o legendă şi după do, cumentele neamuluĭ, un Mogâldea bătu pe nişte Tătarĭ la satul Forĕştĭ în Moldova şi de atuncĭ printr'un chrisov domnesc acel Mogâldea se numi Forĕscu, din care descinde azĭ familia Forĕscu din Moldova aşezată în judeţul Suceava la Fălticenĭ.

[2]) D. Haşdeu. «Cuvinte din Bătrînĭ», pag. 221, Vol. I — şi Xenopol, Vol. III, p. 453—.

[3]) Vom vedea aceasta la partea III. Despre Boerime la capitolul «Partidelor politice din vechime».

pe care le vom studia şi noi aci ca să vedem de când Români aŭ fost în luptă cu elementul strĕin, care în 1716 dobândi tronul ţĕreĭ; deci intrăm în studinl secundului punct din capitolul II, adică al causelor contribuitoare întronăreĭ Fanarioţilor în Ţara Românească, şi anume la «revoluţiunile boereşti».

Revoluţiunile boerilor români contra elementului grecesc

Prima revoluţiune ; (domnia lui Radu Vodă-Mihnea 1611—1616)

«De multe orĭ, la mulţĭ domnĭ s'a făcut rĕsmiriţă şi turburare pentru rĕutatea Grecilor.»

(**Constantin Filipescu**, cronicarul) 1680.

«Ceva necunoscut Ţĕreĭ Româneşti încă se va petrece în cursul acestorĭ anĭ, o revoluţiune făcută de boerĭ contra Grecilor ce se găseaŭ în jurul domnuluĭ» ast-fel se exprimă şi D. Xenopol în Istoria Românilor, lucru citat de noĭ maĭ înainte.

În anul 1611 vine la tronul Ţĕreĭ Româneşti Radu fiul luĭ Mihnea cel turcit, de neam tot din Basarabĭ, prin urcarea la tron a acestuĭ domn se reîncepe firul întrerupt de Mihaĭ-Viteazul, adică de a cumpĕra domnia Ţĕreĭ Româneşti, prin banĭ.

Radu-Vodă fusese crescut la mănăstirea Iverului în sfânta Agora, încă de mic copil, aşa că ceĭ maĭ buni prietenĭ aĭ luĭ eraŭ călugărĭĭ de acolo, cu care copilărise, căcĭ cel maĭ bun prieten rĕmâne tot acela din mica copilărie cuĭ-va; Radu venind domn de la Constantinopole aduse cu sine pe o sumă de Grecĭ din prietenĭĭ sĕĭ, şi din călugări îĭ ridică pe aceştia la slujbe marĭ, înbogăţindu-ĭ şi pricopsindu-ĭ; aceştia ştiindu-se sprijiniţi de domn, începură o aprigă campanie contra Românilor, şi de şi vedem

pe boerĭ, Roşi [1]) şi slujitorĭ venind la curtea domnească din Tîrgovişte, şi închinându-se domnuluĭ, promiţându-ĭ a'l sluji cu dreptate şi supunere, însă când partida domnuluĭ adică Grecii începură prădăciunile lor, atunci nicĭ aceĭ ce-ĭ jurară supunere nu vor şedea cu mâinile în sân, şi se vor rĕscula ca să alunge pe cotropitorii de ţară; marele boer vel[2]) stolnicul Bărcan Ot [3]) Merişanĭ, care din neam se trăgea din *Bucşanĭ*[4]) înţelegându-se cu alţi opt boerĭ, ce'ĭ vom vedea maĭ la vale luară hotărîrea de a se rĕscula şi a lupta cu toţi până la ultima picătură de sânge; dară vor şti că Grecii aŭ perit din jurul domnuluĭ şi pentru a avea un sprijin puternic, scriŭ Impĕratuluĭ Matheĭ al Austrieĭ care succedase la tron luĭ Rudolf în 1612, rugându-l pe acesta a trimite pe Şerban Basarab ce le fusese domn maĭ înainte; şi care acum se afla la curtea vieneză sub auspiciile Impĕratuluĭ, rugându'l a le da şi ajutor. Mihnea-Vodă însă auḑi de acest complot, prinde pe Stolnicul Bărcan, pe cei 8 boerĭ amestecaţi, şi pe alţi 4 între care figura şi Mihail Cămărăşul ce umbla după domnie, condamnându-ĭ pe toţi la moarte; poetul Gh. Creţeanu impresionat de acest fapt a scris o nuvelă istorică întitulată «Paharnicul Lupul Mehedinţeanul»[5]) un personagiŭ istoric care jucă rol în a doua revoluţiune boerească ce o vom vedea imediat; în acea nuvelă scriitorul înfăţişează scena uciderei acelor 12 boerĭ precum şi suplica soţieĭ Stolniculuĭ Bărcan, cerând de la domn ca să erte pe soţul sĕŭ; eată şi părţi din acea nuvelă carĭ se rapoartă la subiectul de faţă: «Radu-Mihnea-Vodă, palid, cu ochiul încruntat, cu fruntea resimată pe mâna sa, părea absorbit în fioroase cugetări. Un sgomot ce se făcu la uşa cabinetuluĭ sĕŭ, îl trase din această reverie. O femee în vestminte negre, cu pĕrul despletit, cu faţa inundată de lacrimĭ se aruncă la genunchile tiranuluĭ strigând: «Ertare Măria ta! eştĭ mare, eştĭ

---

[1]) Corp de cavalerie alcătuit din boerĭ şi fiĭ lor numaĭ.
[2]) Vel = mare.
[3]) Ot = de la.
[4]) Fiind din familia Merişanu — Bucşanu; uniĭ istoricĭ pretind că era din Bărcănescĭ, (de la care începe prin acest Stolnic, ce fusese şi căpitan de resbel la Mihai-Viteazul).
[5]) Revista Română, Vol. I, anul 1861, pag. 17.

puternic, fii bun, fii milostiv, nu vĕrsa sânge nevinovat. Fii păstorul cel bun, nu'ţi jertfi turma fearelor strĕine. Eşti Român măria ta; eşti Domnul Românilor, iartă-le lor; nu făcea pe placul veneticilor!»

Şi nenorocita femee îmbrăţişă genunchile tiranului, le udă cu lacrimele sale, dar nici lacrimi, nici rugăciuni nu'i putea atinge inima; o privea cu un aer neînduplecat şi despreţuitor. Apoi se întoarse către Armaşul cel mare [1]) care intra în acest minut.

«Armaşe s'aŭ făcut pregătirile?

«Da Măria Ta.

«Să se omoare în poarta palatului ca să'i vadă poporul, să ştie în ce chip răsplăteşte Mihnea, trădătorilor».

Armaşul se închină şi voi să se retragă; Domnul îl opri cu un gest şi adăogă:

«Să se înceapă execuţia de la Stolnicul Bărcan, i se cuvine această deosebire ca unul ce e mai mare la rang, şi căpetenie rebelilor».

La aceste cuvinte femeea care sta într'o atitudine rugătoare scoase un ţipĕt pătrunzĕtor şi căzu fără cunoştinţă.

Stolnicul Bărcan era soţul ei.

Puţin câte puţin 'şi veni în simţire, şi ca cum ş'ar fi imputat un minut de slăbiciune, se ridică şi aruncând tiranului o privire despreţuitoare, coborâ treptele palatului cu un mers sigur şi cu un aer plin de mândrie.

In acest minut mulţimea erea adunată în poarta palatului ca să asiste la execuţie, ceĭ nouă condamnaţi scoşi de la închisoare, fură conduşi de păzitorĭ la locul supliciului, o adâncă tăcere se făcu unde Dragotă postelnicul, Stanciul paharnicul, Carca vornicul, Dragul logofătul, Drăghicĭ *(Filipescu)* postelnicul de Somoneştĭ, Anghel *(Greceanu din Săracineştĭ)* comisul, Mihail cămăraşul *(pretendentul de domnie)*, Pavel *(Greceanu)* postelnicul, Proca portarul, în cap cu marele stolnic Bĕrcan aŭ fost traşi în ţeapă în poarta palatului, apoi Marcu logofătul *(fiul vestitului Dan Vistier)* şi Dragomir

---

[1]) In acele vremurĭ Marele armaş era executorul poruncilor domneştĭ chiar exemplare, era un fel de procuror al principeluĭ şi al ţĕreĭ.

paharnicul *(nepotul banului Dobromir Kreţulescu)*, ucişi cu securea, alţii aŭ fugit la Mehedinţi şi aşa putură scăpa de urgia domnului [1]), aci venim iarăşi la numele lui Creţeanu, «domnul înconjurat de consilierii lui venetici, privea de pe fereastra cea mare a palatului. Condamnaţii primiră moartea cu bărbăţie, se vedea că mor pentru un principiŭ. Mulţimea privea consternată, fără să exprime nici aprobare, nici desaprobare, când un glas de femee întrerupse tăcerea generală. p.au.

«Oameni buni priviţi aceste capete despărţite de trunchiurile lor, acest sânge vĕrsat, el curge pentru voi: iar voi staţi în nepăsare, şi răbdaţi o asemeni strâmbătate? va fi ḑis oare ca strĕinul să sdrobească pe Român în pământul naşterei sale? Oameni buni sângele cere sânge. De nu veţi rĕsbuna pe aceştia, mâine va veni rîndul vostru, tirania nu ştie să se oprească, nu o lăsaţi să se încuibeze că amar vouă!.. Ce staţi muţi şi neclintiţi? Oare tremură inimele în voi? Ce numai sunteţi fiii vitejilor? Români, fraţii mei, nu lăsaţi ne-rĕsbunată moartea lui Bĕrcan. Voi ştiţi c'a fost soldatul lui Mihaĭ-Viteazul [2]) l'a urmat cu credinţă în toate bătăliile, rănile de pe trupul lui, o mărturisesc. Ce aşa de jos aŭ căḑut Românii! doi-spre-ḑece ani s'aŭ scurs abia de la moartea eroului. Ce a secat sângele din vinele voastre? Rĕsbunare fraţii mei! Cel ce suferă nedreptatea ce se face altora, n'o va putea depărta de la sine. Grecii sunt isvorul strâmbătăţei, săriţi cu mari cu mici s'ăi goniţi din ţară!»

Poporul începuse a murmura. Radu nu auḑise cuvintele soţiei lui Bĕrcan; dar vĕḑu agitaţia mulţimei şi dădu ordine Seimenilor a o împrăştia. Un conflict s'ar fi putut naşte, mulţi îndemna la revoltă, în acest minut porni însă printre mulţime un om d'o statură naltă îmbrăcat'cu eleganţă şi bine armat care striga; fiţi cuminte! na venit încă timpul, cuvintele lui făcură impresiune, căci lumea în-

---

[1]) Veţi toate cronicele ţĕrei Româneşti la domnia Raduluĭ-Vodă Mihnea din 1611 şi în «scrisoarea Boerilor Munteni către Radu-Vodă rugându'l a se întoarce cu ajutor împĕrătesc din 1612, 12 Septembre, documente Hurmuzaki vol. IV, partea I, pag. 479.

[2]) Lucrul probabil căci erea abia 11 ani de când pierise viteazul Domn sub securea laşă a lui Basta pe câmpia de la Turda.

cepuse a se răspândi, fără însă a se opune puterei armate, şi în adevĕr ar fi fost o nesocotinţă, oamenii domneşti ar fi putut măcelări fără milă mulţimea desarmată.

Pe când poporul se retrăgea, Maria se apropiă de omul care preîntâmpinase furtuna, şi 'i adresă aceste cuvinte: «Aĭ ḑis că n'a venit încă timpul, va veni doar odată? Va veni răspunse el, soţul dumitale va fi răsbunat!

De cine?

De mine!

Dar cine eşti?

Sunt Lupul Mehedinţeanul!»

Aşa închee poetul Creţeanu prima parte a fragmentului sĕŭ, vom vedea la a doua revoluţiune boerească, cine a fost acest personagiŭ istoric Lupu Mehedinţeanu de amintĕrĭ destul de vestit în istoria noastră.

Dupe terminarea încă a o mulţime de tiranii din partea luĭ Mihnea-Vodă, vedem pe doĭ boerĭ, că scriŭ din iniţiativa lor împĕratuluĭ Matheĭ şi anume: «Logofătul Stoika, şi clucerul Stanciul, implorând ajutor de la împĕrat, pe mărunţaele luĭ Hristos [1])».

La toate acestea boerii români aveaŭ curagiŭ căci ştiaŭ că sunt sprijiniţi de Habsburgi; de oare ce încă din 1612, un an dupe suirea pe tron a Mihneĭ-Vodă, vedem pe împĕratul Matheĭ, succesorul luĭ Rudolf care murise în 1612, promiţênd boerilor munteni a purta grija fostuluĭ şi iubituluĭ voevod muntean Radu-Şerban Basarab, care era refugiat la Viena; şi unindu-se în cele din urmă cu partida germană din Ţara Românească în capul căreia fură aceĭ 12 boerĭ ce căzură jertfe la securea luĭ Mihnea, şi pe care 'ĭ am vĕḑut maĭ odinioară; împĕratul Matheĭ încă ţinea şi corespondenţă cu căpeteniile de boerĭ din partida sa în Ţara Românească, aşa avem 2 scrisorĭ, una adresată ast-fel: «Magnificis generosis Egregys, Murgu Spatario, postelnico Leka, Gregorio comis, Georgio armaşul, Capitaneisque Androni, Klocotum et Nyagoe caeterisque nobilibus ac militibus Valachiae Transalpinae»,

[1]) Vezĭ în vol. IV, partea I, pag. 482 «Scrisoarea Logofătuluĭ Stoica şi a cluciăruluĭ Stanciu către împĕratul Matheĭ cerând ajutor grabnic». Doc. Hurmuzaki.

altă scrisoare identică, este adresată: «Magnificis generosis vistiario Nika *(Fălcoeanu)*, Lupul logofeto, Paharniko Lupul, *(Mehedinţeanu)*, caeterisque capitaneis ac nobilibus, Val. Trans.» în aceste scrisori pe cari împĕratul Matheĭ le adreseadă cum vedem boerilor şi căpeteniilor de oştire, «le mulţumeşte de ajutorul dat luĭ Radu Şerban şi le spune că în curând 'l va trimite în Muntenia din Viena, unde acum e lângă dênsul [1]).» Acuma ajungem la a doua revoluţiune boerească, aceia de sub domnia luĭ Alexandru-Vodă Iliaşi.

A doua revoluţiune boerească; de sub domnia luĭ Alexandru-Vodă Iliaşi (1616—1618)

Acest domn fu rînduit la tronul Ţăreĭ Româneşti după mazilirea luĭ Radu Mihnea; el fusese născut la Rhodos, şi de mic copil crescut între Greci; fiul luĭ Ilie Rareş care trăia în Constantinopole [2]), acest domn veni din Ţarigrad aci, cu o sumă de Greci, vechĭ prietenĭ aĭ sĕĭ încă din copilărie, aşa că cu ceĭ ce maĭ eraŭ aduşi de Radu Mihnea se făcură o grămadă, aceşti Greci nu se mulţumiră a fi numaĭ pe lângă Vodă, dar începură a se amesteca în trebile publice ale statuluĭ, a deveni boerĭ, fiind-că ocupau funcţiunĭ boereşti, şi în fine trufia lor devenea zilnic din ce în ce maĭ mare; toate acestea displăceaŭ cu totul boerilor romănĭ; aşa că se hotărâră a face o conspiraţiune şi a'ĭ tăea pe toţĭ până la cel din urmă [3]) şi în adevăr ca şefĭ aĭ conspiraţiuneĭ vedem pe Lupul Mehedinţeanul paharnicul, personagiul istoric de odinioară, căpitanul Busdugan şi Cârstea Vornicul *(Cocorĕscu)*. Complotul însă se simţi şi atunci Lupul paharnicul cu Busdugan fugiră în Transilvania şi de aci la curtea vieneză ca să mijlocească ajutoare, pe când Cârstea vornicul rĕmase în ţară unde 'şi găseşte moartea căcĭ e prins de Alexandru-Vodă şi ucis mişeleşte lângă Tîrgovişte, unde Alexandru dădu şi 40.000 de gal-

[1]) Idem, pag. 465, anul 1612, 22 Ianuarie.
[2]) Letopiseţele luĭ Ureche, Vol. I, pag. 244 şi 51; Xenopol, Vol. III, pag. 466.
[3]) Constantin Capitanul Filipescu, Magasinul istoric, Vol. I, pag. 249.

beni lui Skender-paşa şeful expediţiunei căzăceşti numai ca acesta să nu spue nimic Sultanului [1]).

G. Creţeanu în nuvela sa poetisează această fugă a lui Lupu Mehedinţeanu şi Busdugan, şi fugind ei în Ardeal, poetul ni'i trece prin Merişani, moşia de baştină a lui Bărcan Stolnicul cel ucis de Radu Mihnea, şi unde acuma locuia soţia sa Maria, pe care o iubea paharnicul Lupul şi pentru care Maria avea o deosebită afecţiune, de când cu moartea oribilă a soţului ei, Bărcan; şi eată cum descrie scriitorul nuvelist această întâlnire a paharnicului Lupu, cu Maria: «Era pe la anul 1618. Trecuseră patru ani de la moartea Stolniculuĭ Bărcan. Soarele apunea într'un nor de purpură, al căruĭ culorĭ vii se resfrângeaŭ în undele line ale Dunăreĭ, turmele se întorceaŭ de la păşune şi pulberea ce se înalţa în urma lor, era transformată de razele soarelui în turbilioane de aur. Mugetul vitelor, sunetul clopotelor lor, fluerile păstorilor, cântarea paserilor, murmurul apelor, miile de şoptirĭ ale atomelor, făceaŭ un concert straniŭ şi maestos. Maria din pridvorul sĕŭ de la Merişani contempla această scenă măreaţă, sorbind dulcele aer al sereĭ. Apoĭ cu încetul soarele dispăru, orĭ-ce sgomot încetă, umbrele transparente ale uneĭ frumoase nopţi de vară începură a se întinde, şi miile de stele a licuri pe bolta cerească. Juna vĕduvă dete ordine argaţilor sĕĭ a închide porţile cele marĭ ale curţiĭ; apoĭ înconjurată de femeile caseĭ se puse a lucra, una din ele maĭ bĕtrână, şi care o crescuse, vĕzând'o căzută într'o adâncă melancolie spre a o distra începu a îi povesti deosebite legende populare.

Nu trecuse mult, când se auḑi un tropot de caĭ, apoĭ lovituri la poarta cea mare.

Spaima se zugrăvi pe feţele femeilor.

— «Ce să maĭ fie asta? ḑicea una».

— «Oameni domneşti» ḑicea alta, vin poate să maĭ adune vre un bir noŭ».

— «Ceva tâlhari Greci saŭ Albanezĭ din ceĭ lăsaţi de Radu saŭ din ceĭ aduşi de Iliaşi, adăoga o a treia.

---

[1]) Mag. istoric, cron. Anonimă, Vol. IV, p. 308.

— «De când s'aŭ înmulțit acești străini în țară numaĭ suntem siguri de nimic.»

Dar lovirile nu înceta. Maria trimise un om de pază spre a vedea ce se petrece. Acesta aduse știre că sunt doĭ pribegĭ care cer adăpostire pentru acea noapte.

— «Să fie bine veniți» zise nobila femeă «mergĭ de le deschide».

Porțile se deschiseră și doĭ inși călărĭ intrară. Unul din doĭ era 'nalt, frumos la față, cu o fisionomie ecspresivă și melancolică, cel-l alt ce se vedea a fi maĭ în vârstă, era maĭ scurt și maĭ gros, și avea un chip care esprima o energie sălbatică.

După ce descălicară și fură introduși în camera unde trebuea să petreacă noaptea, un om le dete de știre că de voesc să vază pe stăpâna caseĭ, e gata să-ĭ primească.

«Eŭ, ĭĭ cer ertăciune» zise cel maĭ în vârstă; «Dumnezeŭ știe cum am ajuns și până aci, a trebuit caiĭ noștri să aibă șeapte suflete, închipuește'ți ca din Târgoviște până aici, maĭ n'am răsuflat; cum să răsufli când două sute de călărețĭ te gonesc de pe urmă; da, două sute, o sută de oameni pe unu».

— «Dar eĭ ne-aŭ perdut urma de mult, «dise cel-l'alt».

— «Firește ne-aŭ perdut'o și noĭ am fi putut prea bine să mânăm la alt conac, cu atât maĭ mult că nu e acesta drumul nostru; dar aĭ vrut negreșit să mâĭ în Merișeanĭ».

— «Imĭ am cuvintele mele».

— «Știŭ că le aĭ, și de aceia nicĭ nu te întreb care sunt. Știĭ am jurat încredere oarbă și te urmăresc cu ochi închiși; aĭ cap ca să chibzuești, eŭ am braț ca să lovesc tot ce 'ți ceĭ e ca să 'mĭ daĭ ocasie de a lovi».

— «Iți mulțumesc frate de încrederea ce 'mĭ daĭ; deocamdată răstoarnă-te pe acest pat până vom vorbi cu stăpâna caseĭ».

Cel maĭ june din douĭ călători, intră la Maria, aceasta depărtase pe femeile sale și sta singură a'l aștepta. Când intră; ea scoase un țipăt de surprisă:

— «Cum Lupule, eștĭ pribeag, eștĭ urmărit? O, Dum-

neḑeule tremur când mĕ gândesc, că poţi fi prins, poţi fi condus la moarte, eŭ voiŭ vedea căḑênd capul tĕŭ cum am vĕḑut căḑênd pe cel al luĭ Bărcan! Ştiam că o fatalitate se agaţă de paşiĭ meĭ, că voiŭ aduce peire tuturor acelor ce mĕ vor iubi. 'Ţĭ aducĭ aminte întâia oară când 'mĭ aĭ vorbit de amor 'ţĭ am spus să fugĭ de mine ca de moarte. N'aĭ vrut să mĕ asculţĭ, eĭ bine află că pe când eram mică o ursitoare 'mĭ a povestit că voiŭ iubi doĭ oameni, şi că amândoĭ vor peri de sabie; de ce trebue oare ca această prevestire să fie adevĕrată?

— «O Mario spune'mĭ că mĕ iubeştĭ, şi moartea poate să vie, voĭ muri fericit».

— «Dar spune'mĭ eştĭ urmărit de aproape? aĭ trebuinţă de apărare? oamenii meĭ sunt gata a lua armele, şi cu eĭ duoă ḑecĭ de sate din prejur, toţĭ sunt întărîtaţi în contra apăsăreĭ Grecilor.

— «De-o camdată 'mĭ aŭ perdut urmele şi sunt fericit că această împrejurare 'mĭ-a dat ocasiunea de a te revedea».

— «Dar ce s'a petrecut?»

— «Alexandru Iliaşi nevoind să înţeleagă că Radu a perdut domnia fiind-că a venit însoţit de Grecĭ; a căḑut şi el în acelaşi pĕcat. Grecii s'aŭ înmulţit acum; şi s'aŭ făcut maĭ aroganţi ca în trecut, eĭ povăţuesc pe Domn a pune biruri grele pe biata ţară, a persecuta pe adevăraţiĭ Români, şi a se înconjura numaĭ de instrumente servile, într'un cuvênt rĕutăţile şi cruzimele se înmulţesc pe fie-care ḑi».

— Şi ţara suferă toate acestea?

— «Tot se maĭ află printre Românĭ suflete independente şi nerĕbdătoare a scutura acest jug umilitor. Ţiĭ minte făgăduiala mea. Am creḑut că acum a venit timpul. M'am pus în capul uneĭ conspiraţiuni al cărueĭ scop e de a gone pe strĕinĭ pentru tot-d-auna şi de a face pe Domn să intre pe calea glorioasă ce ne-a tras'o fericitul întru pomenire Mihaĭ-Viteazul. Apelul meŭ a avut rĕsunet. Toată junimea a jurat împreună cu mine stârpirea strĕinilor. Planurile noastre ereaŭ aproape a se realisa, când un trădător s'a strecurat printre noĭ, din norocire el nu cunoştea toate

secretele noastre, și numaĭ eŭ cu tovarășul meŭ Busdugan am fost denunțaț. Soarta luĭ Bărcan ne-ar fi așteptat, Iliași dăduse ordine ca să ne prindă și să ne tae capetele, când vornicul Cârstea care e înțeles cu noĭ, ne dete de știre, abia încălecaserăm caiĭ, când dărirăm în urma noastră cetele domnești însărcinate a ne prinde.

— «Eĭ bine acum ce veți face?

— «Ceĭ ce ne urmărea ne-a perdut din vedere; eĭ cred că am luat drumul Câinenilor, și ne vor urmări într'o cale, pe când noĭ ne aflăm aci în siguranță de-o camdată.

— «Dar de vĕ vor descoperi?

— «Nu le vom da timpul, am venit aci pentru a te vedea poate cea din urmă oară, maĭ 'nainte de rĕvărsatul dorilor vom pleca, vom trece prin Romanați și Mehedinți spre a da ochi cu câți-va din partisaniĭ noștri apoĭ vom trece peste Vulcan la Hațeg în Transilvania; acolo vom aduna oștĭ și vom intra în țară, ridicând gloatele în drumul nostru. Pe d'altă parte când ne vom apropia de Târgoviște, Vornicul Cârstea va da acolo semnalul rĕscoaleĭ. O! luptă crâncenă va fi; dar 'țĭ făgăduesc că d'astă-dată vom triumfa.

— «Să dea Dumneḑeŭ, dar tremur când mĕ gândesc la ursitoare; veḑĭ de viața ta, căcĭ de aḑĭ ea e legată de a mea, eŭ te-am făcut să intri în acest foc.

— «Cât voĭ fi ocrotit de dulcea ta iubire, voĭ fi în stare a înfrunta o mie de morțĭ».

Ar fi stat lungĭ ore a'și împărtăși temerile și speranțele lor, urele și iubirele lor, când căpitanul Busdugan veni a da semnalul despărțireĭ.

Lupul și Maria se îmbrățișară lăcrămînd; ea însoți pe proscrișĭ până la scară. Incepuse a se îngâna ḑiua cu noaptea, când Lupul și Busdugan porniră în tropotul cel mare al cailor. Maria din pridvorul sĕŭ îĭ urmări cu privirea cât putu, până se făcură nevĕḑuți în spațiŭ. Era consternată; se întreba de merge la triumf saŭ la supliciŭ, inima sa de română și de amantă îĭ ḑicea să spere, dar fatala presimțire o făcea să se îndoească. Când nu maĭ putu ḑări pe

călători, îngenunchiă înaintea icoanei maicei Domnului şi stătu îndelung ast-fel absorbită în rugăciuni [1])».

Ast-fel poetisează G. Creţeanu această fugă a paharnicului Lupu Mehedinţeanu şi a căpitanului Busdugan care parte am pus'o şi eŭ aci, ca o variaţiune pentru cititor raportându-se de minune la subiectul acestei revoluţiuni.

Alexandru Iliaş ştia acum de fuga lui Lupu şi a lui Busdugan la împĕratul Nemţilor, de asemeni alţi boeri eraŭ refugiaţi în Transilvania şi adunaŭ ajutorul dat de principele Transilvaniei Bethlen Gabor, totuşi Alexandru-Vodă stetea la îndoeală ce să facă, căci aci era amăgit de unii; că Lupu şi Busdugan nu vor mai veni cu nimic în ţară, aci era sfătuit de alţii sa fugă, că în curînd Lupul şi Busdugan vor veni cu mare oaste din ţara Nemţească pentru a'l goni, şi că mulţi boeri lucrează în acest sens pe lângă Bethlen Gabor principele Transilvaniei, şi adună oaste ca săeto unească cu a lui Lupu; acestea nu plăceaŭ tiranului Domn, şi lua pe aceĭ boeri ce aduceaŭ veşti de ăst soiŭ şi 'i lega de coḑile cailor şi 'mi 'i hodorogea pe podurile Târgovişteĭ până ce mureaŭ, pe alţii îi omora de-a dreptul, cu aceia era se vede mai milostiv [2]), aşa că nimeni nu mai îndrăsnea a spune nimic.

In mijlocul acestor nedumeriri ale Domnului, Lupul sosește în țară cu Busdugan și cu oaste Nemțească; Alexandru Vodă auḑind, adună în pripă pe toţi călăraşii şi pedestraşii ce ereaŭ în Târgoviște și îi îndeamnă a'i da ajutor; istoricul N. Bălcescu făcênd o comparaţiune între disciplina armateĭ din era de domnie pământeană şi aceea de sub regimul grecismului, ante-mergĕtor celui fanariotic adică aceĭ 20 de ani de domnie străină de la 1611—1631, ne spune că: «Istoria ne-a păstrat răspunsul ostaşilor români către Domnul Alexandru al IV Iliaş când acesta îi ruga să'l apere de răscoala vestitului paharnic Lupul Mehedinţeanu: «Măria ta, 'i-aŭ ḑis eĭ, noi nu vom sta cu tine, că ai călcat jurământul, şi ne-aĭ oprit lefile şi ne-aĭ stricat obiceiu-

[1]) Revista Română, vol. I, pag. 20—24, Al. Odobescu.
[2]) Vezĭ Cronica Anonimă, vol. IV, pag. 308.

rile, cât am rămas săraci, şi n'avem nici armă, căci le-am vêndut pentru nevoile ce am avut de la tine, Doamne şi acum te scoală de fugi că vrăjmaşii tăi s'aŭ apropiat» [1]), vrăşmaşii Domnuluĭ nu maĭ eraŭ atunci vrăşmaşii ostaşilor [2]) iată în ce hal de conrupere şi demoralisaţiune ajunsese armata sub acest principe care se lăsase a fi guvernat de pasiunile câtor-va Greci răŭ voitorĭ acestei Ţărĭ. La răspunsul ostaşilor şi sfatuluĭ lor ca Domnul să plece, Alexandru-Vodă porunci a 'ĭ se găti calul, şi dând o pungă de banĭ ostaşilor ca drept mulţumire de sfatul lor milostiv [3]), încălică numaĭ în dulamă dupe cum ne raportează cronicarul [4]) şi fugi la Brăila ; pe de altă parte Doamna, soţia sa, ajunse la Giurgiŭ, de aci trecênd în Rusia unde se înpreună cu soţul eĭ şi apoĭ porni la Ţarigrad.

Cum eşi Alexandru-Vodă din Târgovişte, pe altă parte intra triumfal în ţară şi paharnicul Lupul cu teribilul Busdugan, carĭ acum vor răsbuna capul luĭ Bărcan stolnicul şi vor tăia pe toţi Grecii.

«Paharnicul Lupul cum sosi, începu a tăia pe toţi Grecii şi pe slugile lor carĭ jefuiseră ţara, şi mult sânge s'a vĕrsat şi înoptând nu maĭ ştia cum să fugă unul de altul de frică şi de cutremur mare» [5]). Ungurii aduşi de Lupul ca ostaşi începură a cârcti, «a'ĭ cere lefĭ, banĭ nu avea, ci apuca pe neguţătorĭ de 'ĭ da Ungurilor să plătească eĭ lefile, şi trimise în ţară pe Busdugan căpitan, fiind om răŭ ca unde va găsi Grecĭ neguţătorĭ, gelepĭ, pe toţi îĭ tăia şi le lua toată marfa, fără de nici o milă» [6]). Această răscoală a boerilor Valachĭ contra Grecilor şi Alexandruluĭ-Vodă este consemnată şi într'un document al timpuluĭ, anume :

Raportul trimisuluĭ Almoro Nani, la Constantinopole, de către Dogele Veneţieĭ din 1618, 23 Iunie, către Doge:

---

[1]) Vezĭ în Cronica Anonimă în Mag. istoric de Bălcescu, vol. IV, pag. 308, şi Tudosie Stoian, pag. 166.

[2]) Puterea armată în vechimela românĭ, N. Bălcescu ediţ. Odobescu, anexat la istoria luĭ M.-Viteazul pag. 630.

[3]) Cronica Anonimă pag. 308.

[4]) Idem.

[5]) Vezĭ Cron. Anon., pag. 308, vol IV, în Mag. istorie al luĭ Bălcescu.

[6]) Idem, pag. 309.

«Unde se vede că poporul şi cu boerii s'aŭ rĕsculat cu arme în numĕr de 8000 înpotriva principeluĭ; din cauza tiranieĭ şi stoarcerilor excesive ale acestuĭ Domn, care de abia a putut să 'şi scape viaţa [1])».

Ast-fel urmară Lupul Mehedinţeanul şi cu Busdugan cruḑimele lor cu Grecii, pe carĭ îĭ maĭ speriară puţin. Dupe mazilirea luĭ Alexandru-Vodă, ora fatală se va apropia şi pentru aceştĭ doĭ eroĭ aĭ românismuluĭ carĭ se resculaseră, şi 'şi spălară mâinele în sângele vĕrsat de eĭ, numaĭ şi numaĭ pentru a scăpa ţara de Grecĭ.

Acum cuvintele Marieĭ de la Merişanĭ, vĕduva; şi iubita paharniculuĭ Lupul dupe cum ne-o arată nuvelistul Creţeanu, vor avea ecoul lor cel trist. «Ursita 'mĭ-a prezis că doĭ oameni am iubit şi pe ambiĭ îĭ voiŭ perde de sabie» căcĭ şi viteazul paharnic Lupu ca şi soţul eĭ stolnicul Bărcan aŭ căḑut jertfe ale patriotismuluĭ lor. La tronul Ţăreĭ Românescĭ vine Gavril Movilă fiul luĭ Simeon, cel foarte cunoscut în istoria Moldoveĭ, acest Domn numaĭ 2 ani domni *(1618—1620)*, şi dupe ce atrase în cursă pe Lupul paharnicul făcêndu'l mare spătar, şi pe Busdugan mare sĕrdar, sub cuvênt că 'ĭ rĕsplătesce de binele adus ţĕreĭ, prin alungarea luĭ Alexandru-Vodă, şi a întregeĭ şleahte de Grecĭ din juru'ĭ, îĭ trădează în modul cel maĭ infam, căcĭ făcêndu se mare resbel în contra Polonieĭ la care vor lua parte Movilă cu Muntenii, Tomşa cu Moldovenii, Bethlen cu Transilvănenii şi Skender-paşa cu Otomanii, Lupul Mehedinţeanu ca mare spătar avea comanda oştirilor muntenescĭ, şi acest lucru Movilă nu'l gusta de şi pusese el pe Mehedinţeanu în această demnitate, doar 'l pusese cu gând rĕŭ, căcĭ la Drastior pe când şefiĭ armateĭ muntene, marele spătar Mehedinţeanu şi marele sĕrdar Busdugan dormeaŭ în cort, Turcii întrară şi retezară capetele acestor doĭ eroĭ aĭ naţionalităţeĭ române [2]), acum cuvintele Marieĭ de la Merişanĭ se împlinise, şi Creţeanu cântă ast-

---

[1]) Vezĭ originalul în Italieneşte. Col. de documente Hurmuzaki, vol. IV, part. II, pag. 373.

[2]) Vezĭ Istoria Românilor de Xenopol, vol. III, pag. 486; din Cron. luĭ Const. Filipescu, pag. 280, vol. I în Mag. istoric etc.).

fel în nuvela sa dupe ce Mehedinţeanu se separă de Maria, pe care o luase în căsătorie dupe întoarcerea sa din Transilvania, şi isbânda avută asupra Grecilor, plecând acum din noŭ în resbel la Drastior.

«Ce plângi copilă? îi ḑicea el *(la plecarea pentru Drastior)*.

— Maria aflând moartea soţului sĕŭ, se retrase într'o monastire.

— Ast-fel se împlini ursita [1])».

A treia revoluţiune care are un caracter maĭ mult ostăşesc, căcĭ la aceasta singurĭ ostaşiĭ s'aŭ resculat întâiŭ, este aceia de sub domnia luĭ Alexandru-Vodă Coconul. —

A treia revoluţiune de sub domnia luĭ Alexandru-Vodă Coconul (1623—1627).

Radu-Vodă Mihnea cel care domnise în Muntenia de la 1611—1616, şi sub care s'a întâmplat prima rĕscoală a boerilor în contra Grecilor, domnea acum în Moldova, el erea prieten maĭ de mult cu un Grec bogat şi puternic din Constantinopole, anume Skerlet, dupe cum ḑice căpitanul în cronica sa: «bogat şi cunoscut de toţĭ megiştani împărăţieĭ carele avênd voe veghiată despre Turcĭ, Radul-Vodă s'a fost împrietenit cu el maĭ de înainte vreme fiind ajutor între multe trebi ale Domnieĭ [2])» şi ast-fel prin ajutorul luĭ Skerlet; Radu-Vodă reuşeşte a dobêndi de la Otomanĭ tronul Ţĕreĭ Româneştĭ pentru tînărul sĕŭ fiŭ Alexandru supranumit Coconul, «un copil încă» dupe cum se exprimă însuşĭ ambasadorele Veneţieĭ la Constantinopole, Simon Contarini într'un raport al sĕŭ către Dogele Veneţieĭ din 1625, 11 Aprilie relativ la cumpĕrare de caĭ din Moldova şi Ţara Românească pentru Veneţia, unde ḑice: «Principe Radulo, il qual e' hora Principe in Moldavia et suo figliulo in Valachia, *che molto è giovane, et reto dal padre* [3])». Radu-Vodă tatăl, pentru a lega şi maĭ puternic prietenia cu Skerlet, însoară

[1]) Revista Română, pag. 26, vol. I; 1861.
[2]) Cron. Const. Filipescu căpitanul în Mag. ist., vol. I, pag. 283.
[3]) Doc. Hurmuzachi, vol. IV, partea II, pag. 408.

pe fiul sĕŭ Alexandru-Vodă cu fiica lui Skerlet, anume Luxandra, făcênd nunta la Siret; şi atunci mulţi bani s'aŭ scurs din biata ţară [1]). In acest timp se întâmplă şi resbelul între Tătarĭ şi Turcĭ, Tătari intră în Moldova şi Muntenia şi începură a face marĭ prăḑi, Alexandru-Vodă fuge de teamă la o monastire, ear Radu-Vodă din Moldova la Suceava, aşa că tronurile ambelor ţărĭ ereaŭ ocupate de căimăcamĭ boerĭ, carĭ se puneaŭ cum se nemereaŭ, jafurile cele maĭ marĭ s'aŭ comis atunci de toţi Grecii şi boerii grecisaţi; în ţară semnalul revoluţiuneĭ în contra acestora a fost dat, şi toţi călăraşii din Măneşti, Gherghiţa, Ploeşti şi Ruşii-de-Vede s'aŭ rĕsculat, apoĭ şi boerii de peste Olt cu miliţiile lor; în capul cărora găsim «pe un Paisie botezat de cronicarĭ Domnişorul [2])» şi probabil din neamul Basarabilor, dară caimacamii aŭ trimes oştile lor de strĕinĭ de aŭ prins pe toţi boerii rĕsvrătitorĭ, şi 'ĭ-aŭ ucis şi aŭ tăiat şi pe Paisie Domnişorul, ast-fel se sfârşi această revoluţie în care sâmburele rĕutăţeĭ tot de la Grecĭ şi strĕinĭ venea.

In vremea aceasta Radu-Vodă din Moldova murise, şi fiul sĕŭ din Muntenia Coconul este mazilit de poartă.

Ajungem acum la a patra revoluţiune; care este maĭ însemnată, din timpul domnieĭ luĭ Leon-Vodă Tomşa.

A patra revoluţiune boerească din timpul domnieĭ luĭ Leon-Vodă Tomşa (1629—1633).

In anul 1629, biata Ţara Românească ajunsese într'o stare deplorabilă şi sistema licitaţiuneĭ ocupăreĭ tronuluĭ începuse deja, D. Xenopol la pag. 472, vol. III, dupe raportul misionaruluĭ Veneţian la Constantinopole, Giovani Capello, din 13 Octombre 1630 [3]), ne spune că un oarecare italian Carlo Cigalla din Messina avea veleităţi asupra tronuluĭ Muntenieĭ pentru fiul sĕŭ «bizuindu-se în puterea aurului» toţi competitorii însă, căḑură, căcĭ Leon fiul luĭ Ştefan Tomşa, fostul Domn Moldovean isbuti a cumpĕra

[1]) Cron. Căpitanul, vol. I, pag. 283, Mag. ist.
[2]) » » » » » 282, »
[3]) Vezĭ Doc. Hurm., vol. IV, part. II, pag. 450.

tronul cu 300,000 lei, din care 140,000 se dusese în punga caimacamului de la poartă, aceasta se vede şi în raportul lui Sebastiano Venier către Dogele Veneţiei din 27 Oct. 1629 [1]).

Leon, vĕdĕndu-se acuma urcat pe treptele tronului, prima'i preocupare fu aceia de a'şi plăti datoriele la toţi Grecii cămătari din Ţarigrad, de la care se împrumutase cu acele sume enorme pentru a cumpĕra pe vizirii şi paşii turceşti. Singurul mijloc nu erea de cât de a pune dări grele asupra ţĕrei la care vor plăti, atât boerii cât şi poporul, pentru ca să poată plăti datoriile Grecilor ; de aci se va naşte o cumplită revoluţiune a boerilor care va avea diferite scene sângeroase la cari vor peri multe capete. D. Xenopol ţice în istoria Românilor, vol. III, pag. 474: «Rĕscoala boerilor munteni contra lui Leon-Vodă Tomşa 'şi avea pricina tot în favorizarea Grecilor veniţi în numĕr mare ca creditori ai Domnului».

Aceşti Greci iubeaŭ chiar pe Domnul, căci afară că'l ajutară de interes, cu bani la Constantinopole, de oare-ce 'şi ţiceaŭ: Leon-Vodă va fi obligat către noi, şi odată Domn în Ţara Românească, el ne va recompensa de binele făcut pentru banii împrumutaţi, de şi daţi noue cu camete; dară cele d'intâiŭ slujbe ale ţĕrei noue ni le va da, şi ne va ridica la rangul de boeri români, şi aceste cuvinte le spuneaŭ de sigur Grecii de nimic, căci Grecii nobili ereaŭ mulţumiţi de nobleţea lor şi nu mai aveaŭ necesitate de a umbla dupe cea românească. Cine e nobil în ţara sa, este nobil în toată lumea. 'L iubeaŭ ei pe Leon-Vodă căci el de şi de neam Moldovenesc *(Tomşa)*; dară era cu totul grecisat şi de copil crescut la Constantinopole, ceea-ce face pe contimporanii de atunci a'l lua de multe ori drept Grec, ast-fel ambasadorul regelui Suedez la Constantinopole din *(1631—33)* Paul Strasbourg spune în relaţiunea sa că Leon-Vodă «este Grec de neam [2])» «Illuc princeps et Voyvoda *Leo natione Grecus*...»

---

[1]) Vezĭ Doc. Hurm., vol. IV, partea II, pag. 435, Xenopol pag. 473, vol. III.
[2]) Vezĭ Monumenta Hungariae Historica, pag. 100, în Xenopol vol. III, pag. 476.

Relativ la începuturile de imposite ce domnul muntean a pus asupra ţĕreĭ, avem însuşĭ spusele cronicarului: [1]) «Viind domn de la împărăţie Leon-Vodă, şi primindu'l ţara, multe şi marĭ greutăţĭ aŭ aruncat ţăreĭ, şi silea pre boierii de plătea judeţele cu banĭ, şi ţara spărgându-se, şi boierii ne având de unde lua banĭ care'ĭ da, să sărăcea, şi se îndatora», singurul mijloc decĭ prin care boeriĭ puteaŭ să maĭ sperie pe domn, erea rĕscoala, de sânge eĭ nu se temeaŭ, căcĭ nu acuma pentru întâia oră capete de vlăstare ale neamurilor marĭ, vor cădea, ci strigaŭ de sigur: maĭ bine moarte glorioasă, decât viaţă ruşinoasă. Cei carĭ aŭ dat semnalul revoluţiuneĭ aŭ fost tot boerĭ de peste Olt; acolo clocotea focul patriotismuluĭ românesc; cum spune un autor din trecut, şi ast-fel vedem şi în cronicarul Const. Filipescu [2]): «S'aŭ sfătuit maĭ cu seamă boerimea de peste Olt că să dea în lăturĭ răutatea; anume: boierii Mateĭ aga din Brâncoveni *(Basarab* [3]), Aslan Vornicul [4]), Gorgan Spătarul, Barbul spătarul Brădescu *(Poenaru* [5]), Mihaĭ spătarul Coţofeanu, Dumitru Slugearul Filişeanu, Mitrea Vistierul *(fiul luĭ Neagu din Michăeşti)* şi alţiĭ carĭ aŭ fugit pe la plaiul Vulcan la Haţeg în Ardeal, şi i'aŭ primit Racoţi Gheorghe, şi Zolomi graful cu cinste şi le-aŭ dat odihnă». Aŭ fugit bieţiĭ boerĭ ca să găsească la curtea principeluĭ Ardealuluĭ ajutor de oaste, ca să invingă tirania, care earăşĭ se ridicase aci. In timpul acesta aproţiĭ grecĭ aĭ luĭ Leon-Vodă umblaŭ din casă în casă pre la toţi boeriĭ ţĕreĭ; şi «le lua repede câte 30 şi 40 de galbenĭ numaĭ de odată» [6]), aceste toate se întâmplară la 1630 Octombre 17 ne spune anonimul românesc.

---

[1]) Vezĭ în Mag. ist., Vol. I, Cron. luĭ Const. Filipescu, pag. 286.

[2]) Idem, pag. 286, Vol. I.

[3]) Mateĭ Basarab erea fiul luĭ Danciŭ Basarab proprietarul moşieĭ Brâncovenĭ de aci confusiunea între Danciŭ acesta Basarab şi Danciŭ Brâncoveanu, strĕmoşul luĭ Constantin Vodă-Brâncoveanu, confusiune pe care mulţĭ istoricĭ aŭ făcut'o. Mateĭ-Basarab a fost penultimul Basarab, ultimul a fost Constantin Şerban Voevod de la 1654, descendent al ramureĭ Neagoe-Voevod, pe când Mateĭ erea din ramura Basarab-Craiovescu.

[4]) As an Vornicul a fugit în urmă în Moldova, şi este autorul familieĭ moldoveneştĭ Aslan; înrudit în urma cu familia Ceauru, în acele vremurĭ de fierbere continuă multe familiĭ aŭ trecut din o ţară suroră în cea-laltă; şi vice versa.

[5]) Familia Brădescu a fost o ramură din Poenarĭ de peste Olt.

[6]) Vezĭ Mag. ist., Vol. IV, cron. anonimă; pag. 311.

Leon-vodă vĕdând că toți aceștĭ boerĭ marĭ pribegiră, și că vor recurge la ajutor de arme strĕine, le scrise, în treĭ rânduri, trimițând pe Episcopul Teotil al Râmniculuĭ și pe Hrizea Vornicul *(Popescu)*, cu stafete în Ardeal; dară în ḑadar căcĭ revoluționariĭ nicĭ nu voeaŭ să asculte, le maĭ scrise domnul și a patra oară implorându i a se reîntoarce că'ĭ va primi bine, și făcându-le câte și maĭ câte jurăminte, dară de unde, căcĭ Olteanul e coadă de Leŭ ce nu se lasă a fi călcată, trimeṭând de astă dată pe Radul logofătul din Deasa *(ce se înrudea cu Buzești)* și pe Stanciul, *(Părâianul* [1]) postelnicul din Deleaga *(fiul Hamzeĭ Banul)*; aceștia ca să meargă în Ardeal pe la Vulcan, trecură prin Târgu-Jiŭ, aci se întâlniră cu strejile pribegilor în capul cărora se găseaŭ și cu care remăsese Barbu Brădescu paharnicul; și Mihaĭ Coṭofeanu Spătarul, aceștia aŭ și prins pe boerul Radu logofătul din Deasa; alțiĭ aŭ scăpat, mulțĭ aŭ fugit. In vremea acestora Mateĭ aga Basarab cu boeriĭ luĭ, și cu armată de roși trebuea să treacă pe la Vulcan ca să intre în Ardeal.

Leon-Vodă vĕḑând că totul e ḑadarnic dă în 23 Iulie 1631 la Bucureștĭ un faimos hrisov în care se preface că este și el un inimic al acelor Greci rĕĭ făcătorĭ de țeară, unde pune de iscălește și pe divaniștiĭ sĕĭ ce'ĭ maĭ rĕmăsese, 'l reproduc și eŭ aci căcĭ tare e frumos și toate sunt adevĕrate câte le spunea domnul în acel chrisov; dar ce folos

---

[1]) Numele de Pârâianu este istoric în țara noastră, astă-zĭ maĭ sunt Pârâenĭ adevărațĭ coborâtorĭ din vechea familie Pârâianu, nume luat de la moșia Pârâenĭ din Gorj. Pârâenĭ aŭ fost o ramură a Mileștilor; și ambele coborâtoare de la Danciŭ Zamonea ce figurează în chrisovul luĭ Radu-Vodă din 1464 în care cetim încă «Moșia Pârâenĭ a stăpânit'o biv-vel Stolnicul Obedeanu ginerele luĭ Dositheĭ Brăiloiŭ după moartea acestuia»; soția luĭ Obedeanu erea fiica luĭ D. Brăiloĭ și se numea Stanca, după cum se va vedea maĭ la vale în document. Documentul de la 27 Maĭ ḑice: «Noĭ 24 boerĭ *(etc.)* ce am fost luațĭ de moșneanĭ și de Dumnealuĭ C. Obedeanu biv-vel stolnic ce are aci moșie despre jupâneasa Stanca nepoata D-luĭ reposatuluĭ Vel Banuluĭ Barbu Milescu».

Acestea sunt consemnate în niște porunc ale Divanuluĭ Bănieĭ Craioveĭ de la Vel Banul Craioveĭ Ianache Hrisoscoleŭ la 1750, soția luĭ Dositeiŭ Brăiloiŭ erea o Milească căcĭ eată ce spune un document tot de la Banul Hrisoscoleŭ cu data de 1 Martie 1750: «Moșia Pârâenĭ de lângă Vâlcea aŭ stăpânit'o rĕposatul Dositheĭ Brăiloĭ fiind dată de ḑestre de soacră-sea jupăneasa Maria Băneasa a rĕposatuluĭ Banuluĭ Barbu Milescu», tot asemenea și documentul din 1699.

Acestea mi-aŭ fost comunicate mie de D. Ștefulescu, profesor la gimnasiul din Târgu-Jiŭ după documentele găsite de D-sa în județul Gorj.

că nu cugeta așa cum scria ce le scrisese numai ca să amăgească pe revoluționari, numai ca să'i facă a se întoarce în țară, apoi să'i prinză, și să'i ucidă.

Hrisov de la Ioan Leon Voevod, pentru isgonirea Grecilor din Țară 1631 [1])

Milostieio Vojieio Ioan Leon Voevod și domn al pământului Ungro-Vlachiei, fiul marelui și prea bunului răposat Ioan Ștefan Voevod. Dat-am domnia mea această carte a domniei mele, ca să fie de mare credință tuturor popilor și diaconilor de pre în orașe, și din toată țara domniei mele de la toate sfintele biserici, câți popi și diaconi vor fi în eparhia părintelui episcopiei Efrem de la sfînta episcopie de la Buzău. Ca să se scie pentru niște lucruri și obiceiuri rele ce aŭ fost adaos de oameni străini în țara domnie mele, care obiceiuri nimeni nu le aŭ mai putut obișnui, căci vĕdând că sunt de mare pagubă țĕrei. Pentru aceia domnia mea am socotit de am strâns toată țara, boiari mari și mici, și roși și mazili, și toți slujitori de am sfătuit cu voiea domniei mele. Deci vĕdând toți atâta sărăcie și pustiire țĕrei, căutat-am domnia mea cu tot sfatul țĕrei, de unde cad acele nevoi pre țară, aflatu-saŭ, și s'aŭ adevereat cum toate nevoile și sărăcia țĕrei se încep de la *Grecii streini, care amestecă domniile, și vênd țara fără milă, și oprecupețesc pre camete asuprite,* și dacă vin aici în țară ei nu socotesc să umble după obiceiul țĕrei, și strică toate lucrurile bune, și adaugă legi rele, și asuprite, și alte slujbe le-aŭ mărit și le-aŭ ridicat fără seamă pre atâta greuime ca să nu plătească ei cametile lor, și să-și îmbogățească casele lor, și încă alte multe străinări aŭ arătat spre oamenii țĕrei, *nesocotind pre nici un om de țară,* înstrăinând oameni despre domnia mea cu pisme și cu nĕpastii, și asuprind săracii fără milă, și arătând vrășmășie către toți oamenii țĕrei. Deci vĕdênd domnia mea niște lucruri ca acelea și prada țĕrei, socotit-am domnia mea; dinpreună cu tot sfatul țĕrei,

[1]) Din Mag. istoric, vol. I, pag. 122. Originalul găsit la Mânăstirea Bistrița.

de am făcut domnia mea legătură şi jurământ mare, d'am jurat domnia mea ţĕreĭ pre sfînta evanghelie, şi cu mare afurisenie din 'naintea cinstituluĭ şi prea luminatuluĭ părinteluĭ nostru al ţĕreĭ româneşti, cir vlădica Grigorie, şi de înaintea părinteluĭ, Theofil episcopul de la Râmnic, în stînta biserică a domnieĭ mele cea mare, din cetatea scaunuluĭ domnieĭ mele din Bucureşti, şi după jurământ cu tot sfatul ţĕreĭ, călcat-am acele obicee rele, şi le am pus domnia mea toate jos, şi am scos aceĭ Greci străinĭ din ţară, afară; ca pre nişte neprieteni ţĕreĭ fiind, şi am tocmit domnia mea şi alte lucrurĭ bune, care să fie de folos ţĕreĭ, ca şi cum cele legĭ şi obiceiurĭ bune, ce le-aŭ fost tocmit ceĭ Domnĭ bătrînĭ ce li să fericeadă viaţa lor, şi li să cunosc tocmelele, că aŭ fost de folos ţĕreĭ.

Aşişderea şi domnia mea încă am tocmit şi am întărit legătură, cum să fie Roşiĭ în pace, de dijmă şi goştină, şi de vinărit; şi să dea bir domnieĭ mele într'un an de douĕ orĭ; de un cal câte ugĭ 40 la sf. Dimitrie, şi la sf. Georgie şi popi încă să dea bir într'un an de douĕ orĭ la sf. Dimitrie ugĭ: 30, şi la sf. Georgie ugĭ 30 şi Episcopul de la Buzăŭ cum aŭ fost adetul şi obiceiul şi maĭ de înainte vreme, şi am ertat domnia mea pre popĭ, să fie în pace de bir de lună, şi de găleata cu fân, şi de boŭ, şi de oae seacă, şi de cal, şi de miere, şi de ceară, şi de împrumut, şi de banĭ de cununie, şi de mâncăturĭ câte sunt peste an, de nimica val saŭ vêntuială să nu aibă, numaĭ să aibă a păzi sfintele biserici cu slujba, şi cu pravila Dumnezească şi în zi şi în noapte, şi să roage pe Dumnezeŭ pentru sănătatea domnieĭ mele, şi pentru sufletul răposaţilor părinţilor domnieĭ mele, şi pentru toată creştinătatea, ca să fie domnieĭ mele pomană, şi după jurământ pus-am domnia mea şi blestem, cum de voĭ călca domnia mea această legătură şi jurământ, acel blestem, să fie tot asupra capuluĭ domnieĭ mele. Iar pe care va dărui Dumnezeŭ a fi domn în urma noastră Ţĕreĭ-Româneşti, încă 'l rog cu numele luĭ Dumnezeŭ să aibe a cinsti şi a noĭ şi a trăi această legătură pre tocmeala, cum scrie maĭ sus; iar cine va călca şi va sparge această legătură şi cartea domnieĭ mele, acela să

fie trăclet şi blestemat de vlădica, Hristos, şi afurisit de 317 sfinţi părinţi de la Nikea, şi să lăcuească cu Iuda şi cu Aria, la un loc întru netrecuţi, veci amin! Iată şi mărturii am aşezat domnia mea: Jupân Hrizea vel Dvornic *(Popescu)*, i Jupân Papa vel logofĕt *(Greceanu)*, i Jupân Dumitraşco vel vistier *(Dudescu)*, i Jupân Miho vel Spătar *(Lecca)*, i Gheorghe vel Stolnic *(Băleanu)*, i Buzinca vel comis *(Buicescu)*, i Nedelko vel Paharnic *(Boteanu)*, i Jupân Constantin vel Postelnik *(Cantacuzino)*; şi însu-mi am ḑis domnia mea. Am scris eŭ Stoica gramatic în scaunul oraşului Bucureşti, luna Iulie, 23 ḑile şi de la Adam curgerea anilor la leat 7139, leatul următor 1631.

Eată ce pompos Chrisov a scos Leon-Voevod la 1631, el însuşi înegreşte pe Greci spunênd tot adevĕrul, şi arătând gândurile lor acriminaliste pentru onoarea pământului românesc; dacă însă frasele acestui chrisov ar fi egalat şi cu simţimintele luĭ, atunci el ar fi fost un principe patriot, vom vedea cu totul contrariŭ; a fost o prefăcătorie căci, una scria, şi alta făcea, şi sĕvârşea, spre nenorocirea boerilor patrioţi, şi a ţĕrei.

Leon-Vodă nici cu acest mijloc nu reuşi a aduce pe boerii pribegi la vetrele lor; şi vĕḑênd îndărătnicia lor, şi decisiunea fermă de a lupta, însărcină pe Marele Spătar Mihu *(Lecca)* cu un corp de oştire, şi streji, ca să le iasă în faţă, emigraţii 'şi realisaseră scopul, căci ei se coboraŭ din Transilvania cu un corp de oştire dat de principele Racoţi, intrară în Bănia Olteniei tot pe la plaiul Vulcan din Gorj, şi aci se împreunară încă cu Roşii; în capul armiei eraŭ: Barbu Brădescu Poenaru, marele paharnic şi Mihaiŭ Coţofeanu mare Spătar, ca generali. Mihu marele Spătar *(Lecca)* le eşi înnainte la Ungureni; dară l'a bătut în urma uneĭ crunte bătălii, aşa că misionarul luĭ Leon-Vodă trebuea să prepare un noŭ atac; Leon-Vodă prinḑênd de veste despre toate acestea la 21 August 1631[1]), şi fiindu-i teamă de un mare măcel, trimise pe Doamna, şi pe toate jupânesele boerilor, la Giurgiŭ, cu pruncii lor, eară el se duse până la satul

[1]) Vezi Mag. ist., vol. IV, pag, 312; Dionisie Fotino, pag. 87 cronica.

Persiceni, unde trecu armata în revistă, Dorobanților le plăti lefurile; și ținu un mare consiliŭ de resbel cu toți generalii, boeri români de atunci; apoi se reîntoarse la București așeḑându și tabăra oastei la marginea mânăstirei lui Pană Vistierul *(Filipescu)*; care'i spunea S-ta Ecaterina; aci Leon-Vodă ca un fricos *(expresiunea cronicarului Fotino*[1]*)* aștepta pe Matei Aga; în adevĕr rebelii patrioți sosiră, și ca niște lei înfuriați se asvârliră în focul luptei; opt ore ținu rĕsboiul, și aci boerii Olteni vor desvălui curagiul cel mai mare; căḑură trupuri de ambele părți pe câmpul de bătălie; Preda Brâncoveanu, bunicul lui Constantin-Vodă fu prins de Leon-Vodă; tot asemeni și Radu logofĕtul de la Deasa. Leon-Vodă a vrut a'i ucide dară cu bani și-aŭ rescumpărat viața, a tăiat în mijlocul taberei Leon-Vodă cel faimos de rĕutăți, și pe Adam Banul și pe Preda Floricoiul ot Grecii *(Greceanu)*, ginerele lui Mihaiŭ-Viteazul, soțul Domniței Florica; și a tras la țeapă pe Nușa marele armaș; 40 de Unguri fură prinși și trimiși la Țarigrad, ca să facă Turcii ce or vrea cu ei; apoi Leon-Vodă făcu o groapă mare la drum, unde aruncă corpurile rebelilor patrioți, și îi acoperi cu pământ, făcênd o movilă; eată în ce mod se îngropaŭ atunci vitejii neamului românesc, care mureaŭ ca niște martiri pentru scuturarea stindarului național, de scaeții fanarului. Ast-fel se termină această luptă cruntă de sub ḑidurile mânăstirii lui Mihai-Vodă de aḑi, care atunci era afară din orașul Bucureștilor încă[2]). După bătălie Matei Basarab Aga, Teodosie Spătarul *(Mehedințeanu)*, Gorgan Spătarul, Michai Spătarul *(Cotofeanu)*, Dumitru Slugerul *(Filișeanu)*, Barbu Brădescu Poenaru paharnicul, Petre Slugerul *(Fălcoeanu)*; și cu alți boeri ce aŭ mai putut scăpa din ghiara lui Leon-Vodă, s'aŭ retras peste Olt și s'aŭ închis la Mânăstirea Tismana, șeḑênd acolo în chilii 10 ḑile, făcênd rugi la Dumneḑeŭ și la fețele lui Domnu Hristos și a S-tei fecioară Maria; ca să fie întru isbândă cu acei despoetori Fanari.

---

[1]) Cronica Fotină, Vol. II, pag. 87.
[2]) Din Mag. ist. al Daciei, Vol. IV, pag. 313; și Fotino, vol. II, p. 87.

Leon-Vodă aflând că Matei Aga cu toţi ai lui se găsesc închişi în Tismana, nu a ţinut socoteală măcar nici de lăcaşurile sfinte, şi a trimis pe cumnatul său banul Bou şi pe Vornicul Nedelko Boteanu cu oşti ca să lupte cu rebelii şi să-i dea afară din ţidurile mânăstirei; trei ţile lupta a ţinut în văile Tismanei, dară în van fu totul, căci lupta rămase în partea lui Matei Aga, Dumneţeu ascultase de rugile credincioşilor noştri boeri; oştile se retraseră, Matei Aga aflând de plecarea lor, eşi cu toţi ai săi din Tismana şi se duse sus la munte «la Isvarna» ne spune cronicarul [1]), la casa Spătarului Stoica, ca să ea sfaturi de la dênsul; acesta 'l povĕţui a trece hotarul şi a se duce earăşi în Ardeal. In această vreme marele căpitan Giorma venea cu oşti grele din partea lui Leon Vodă, ca să ajungă şi să bată pe Matei Aga; dară nimic nu a sĕvârşit, căci Aga Matei trecu în Ardeal cu toţi ai lui, şi Giorma se întoarse înapoi cu oştile; predând cumplit toată acea ţară de peste Olt.

Toate luptele fură zadarnice căci resultatul final tot nu a fost satisfăcător, mulţi din boeri căţură vitejesce, dară Leon-Vodă, tot domnea; şi Fanarii prădaŭ, atunci boerii alergară la alte mijloace: Paşă la marginea Dunărei unde Turcii aveaŭ raele erea atunci Mehmet Abaza despre care ne spune cronicarul că'i era milă de biata ţară cum o sparseră Domnii, cu Grecii Ţărigrădeni [2]) apoi boerii puindu-se bine cu dênsul, şi convenind într'un gând ca Matei Aga să fie ales domn fiind din neamul Basarabesc încă, Abaza deci scrie la Constantinopole despre intenţiunile boerilor, dară Sultanul nici nu voea să audă, căci în mare favoare erea atunci Radu Iliaş, şi cât pe aci a fi numit domn în locul lui Leon-Vodă; acest Iliaş era fiul lui Alexandru-Vodă, din Moldova, ba încă trimite Sultanul ordin lui Racoţi craiul Ardealului, de a numai adăposti pe refugiaţii Români la dênsul; eară lui Abaza paşa o straşnică ameninţare când, nu s'ar supune; acestea sunt consemnate

[1]) Filipescu, Vol. IV, pag. 313 idem.
[2]) Vezi Vol. IV, pag. 314 idem.

de Giovanni Capello misionarul dogeluĭ Veneţieĭ, la Constantinopole; în raportul sĕŭ din 1632, oct. 18; «Abbassa che di presente si trova in commando in Silistria per la depositione del principe de Valachia e petitione di quei popoli, ha posto in sedia di quel principato, sogetto da lui dipendente et fiu hora lo sostiene non ostantante *che alla Porta eletto il figliolo del principe Allesandro di Moldavia*» [1].

Abaza-paşa însă nu se sinchisea de ordinele Sultanului, căci ştia el că Matei aga are pungi de bani destule, ca să sature poftele şi ale Sultanului, şi ale Vizirilor, şi ale tuturor luceferilor din ţara Bosforului.

Boerii deci făcând sfat mare cu Abaza, aŭ trimis la Aga Matei în Ardeal pe popa Ignatie Sêrb din Nicopole; ca să'l vestească de noua cinste, ce toată suflarea bine-voitoare îi o pregăteşte, pe de altă parte Leon-Vodă din Bucureşti, trimite şi el pe Vlădica Grigorie, şi pe boerii Ivaşcu Vornicul (*Băleanu*), şi Grigorie Comisul, la Craiul Racoţi, la Aga Matei, şi la toţi boerii emigraţi; cu cărţi de jurământ ca să vie cât mai repede la casele lor, că totul e în pace şi linişte acuma. Aŭ ascultat atunci boerii de misionarii luĭ Leon Vodă, şi aŭ venit la vetrele lor în ţară, însă eĭ ştiaŭ că domnul va fi mazilit, şi aŭ venit din Făgăraş: «Filişeanu, Coţofeanu, Brădescu *(Poenaru)*, Petru Slugearul *(Fălcoeanu)*, Barbu de la Poiana *(Poenaru)* şi cu Ivaşcu de la Gaia» [2] pe care domnul de mulţămire i'aŭ înălţat încă la ranguri mai mari de boerie; a mai venit după eĭ şi Vornicul Aslan pe care domnul l'a ridicat la rangul de Mare Ban de Craiova; în acest timp însă când boerii carĭ începură rĕscoala, puneaŭ pe capetele lor nuoi işlicuri de boerie, firmanul de mazilie sosi din Constantinopole, şi Leon Vodă fu luat din Bucureşti în ziua de 21 Iulie 1632; spre a fi dus la Ţarigrad.

Aşa se sfêrşi acéstă cruntă revoltă care va avea un bun resultat pentru boerii luptători; căci Matei aga, capul

---

[1]) Veçĭ în Doc. Hurmuzachi, Vol. IV, part. II, pag. 460
[2]) Mag. ist., Vol. IV, pag. 314 idem.

lor, va fi numit domn de poartă, şi ales de toată suflarea românească.

Ca o urmare a acestei revoluţiuni vom vorbi şi de alegerea lui Matei Basarab, fiind în legătură cu subiectul de faţă.

Imediat ce Leon Vodă fu mazilit, boerii din partida lui Aga Matei, aŭ trimis pe un oare-care Drăguşin în Ardeal, ca să ducă această ştire de mazilie a lui Leon-Vodă agăi Matei; ce se va bucura tare, căci ştia că tronul va fi acum al sĕŭ, trimite pe cumnatul sĕŭ Marele Spătar Gorgan în Moldova, la Alexandru Vodă Iliaş, ca să'l înbuneţe pentru fiul sĕŭ Radu, care avea veleităţi la domnia Ţĕrei Româneşti; şi care era mult sprijinit la Constantinopole, după cum am vĕzut mai înainte. Gorgan însă nici nu e ascultat şi e ucis de domnul Moldovean; deci un groaznic duel se încinse între Aga Matei şi domnul Moldovei pentru ocupaţiunea tronului muntean.

Matei aga luându'şi ţiua bună de la Craiul Racoţi, şi de la toţi neamesi Ardealului, însoţit de căpitanul Vaida-bun cu oşti date de Racoţi, ce formaŭ escorta viitorului domn muntean; Aga Matei a plecat şi a conăcit întâi la satul Cornu pe drumul Caransebeşului unde'i eşi înainte beiul turcesc de la Ruşava (Orşova) ce i dedu agăi Matei bani de cheltueală «câţi aŭ pohtit[1])»; apoi a trecut hotarul şi a sosit la Drinov, şi a făcut tabără la Preşteani, în acest timp toţi boerii din Craiova şi din toate unghiurile Olteniei, cu Roşii şi cu toate miliţiile veniră de se închinară agăi Matei, ca şi la un domn. La Constantinopole însă se numise domn al ţĕrei; Radu fiul lui Alexandru-Vodă din Moldova; Aga Matei ajungând deci cu acest alaiŭ până în judeţul sĕŭ natal al Romanaţilor la moşia sa Brâncoveni, s'a adunat în mare sfat toţi boerii, cu clerul şi cu norodul şi a făcut mare sobor, şi într'un glas aŭ strigat cu toţii ca Aga Matei să le fie lor Domn; că Aga Matei este din neamul Basarabilor, şi că este bărbat viteaz, încercat prin dese şi multe rĕsboaie, că este

[1]) Vezi în Mag. ist., Vol. IV, pag. 315.

înțelept și curagios, și că cu nici un chip să nu primească pe Radu, fiul lui Alexandru-Vodă, căci acesta este conrupt; dupe cum se exprimă și nemuritorul Kogâlniceanu în Histoire de la Valachie [1]); când ține: «Rodolphe XI élevé parmi les Fanariotes, avait pris tous les vices et les passions de ces Grecs», căci acest sistem de creștere în unele familii Moldovenești și Muntenești erea atunci la modă, vedem în neamul acestui Domn Radu și pe tatăl său Alexandru și pe bunicul său Ilie Rareș crescuți de mici în mijlocul Țărigrădenilor, și despre care D. Xenopol spune: «Ilie Rareș se turcise și se aședase la Constantinopole, fusese născut la Rhodos, unde crescuse între Greci din mica lui copilărie [2])». Aga Matei dupe ce fu proclamatul și alesul întregei suflări Oltenești, dupe îndemnul acestora se duse la Nicopole la Abaza-pașa bine-voitorul său, acesta 'l primi deja ca pe un Domn, 'l îmbrăcă cu caftanul și işlicul de domnie și 'l numi «Voevod».

Aga Matei acum Voevod, scrie cărți în toată țara spre vestirea tuturor; cu numele de: «Ιω Matei Basarab Voevod cu mila lui Dumnezeu Domnu Țărei Românești».

Pașa îi dete surlari și beșlii Turci de ajutor, la 17 Septembre 1633 plecă, și la 20 intră în București.

In vremurile acestea: Nicolae Vistiarul din Cornățeni *(Florescu-Cornățeanu)*, Hrizea Vornicul *(Popescu)*, Papa Logofătul *(Greceanu)*, Stolnicul Nicolae Catargiul, Dumitru Vistiarul Dudescu, Spătarul Mihu *(Lecca)*, Neagul Aga, *(Basarab din Brâncoveni)*; și alți boeri, nu voiră a recunoaște de Domn pe Matei I, și s'au dus în Moldova la Alexandru-Vodă, ca să aducă pe fiul acestuia, Radu, fiind recunoscut și de poartă, acești boeri se strânseră mai întâiu la Rômnic ca să adune oștiri dând și lefuri soldaților, trupele lui Matei însă îi goniră. Radu în Moldova, în acest timp aștepta la Siret. Matei-Vodă nu perde timpul și trimite cu un corp de oștire la Rômnic pe boerii Mihail Cotofeanu și Radu Deasa; boerii de acolo se înspăimântară

---

[1]) Pag. 268.

[2]) In vol. III, pag. 466 după Letopisețiul lui Urechia, vol. I, pag. 244.

şi fug în Moldova; se împreună cu Radu la malul Siretuluĭ şi daŭ de ştire luĭ Alexandru-Vodă, deciḑând cu toţiĭ ca să trimită pe Calotă Clucearul *(Cocorăscu)* şi Andreiŭ Vornicul, la Mateĭ Aga ca să negocieze, şi să caute a atrage ostaşiĭ în partea Raduluĭ din Moldova, slujitoriĭ Munteni însă prind pe misionarĭ, şi îĭ duc în lanţurĭ la Mateĭ, viitorul Domn însă le dă drumul nevoind a asculta măcar pretenţiunile lor.

Misionariĭ vĕḑând că nimic nu aŭ putut dobêndi, se întorc în Moldova şi luând decisiunea cu toţiĭ, de a cere ajutoare de la Turcĭ, Tătarĭ, Polonezĭ şi Moldoveni, ca să dea o mare bătălie, unde să învingă pe Mateĭ I; această toată adunătură de mercenarĭ se asvêrli atunci asupra Ţareĭ Româneşti. M. Kogâlniceanu ḑice în Histoire de la Valachie [1]): «Il n'y avait plus que ruines, que flammes après cette masse qui ravageait, comme les ruisseaux de feu de l'Etna, tout ce qu'elle trouvait sur son chemin. Une terreur panique se répandit dans l'armée Valaque». Insă curagiul şi iscusinţa militară a viteazuluĭ Matei I va răpune totul, şi va înbărbăta pe ostaşul român.

Dupe rugăciuni prin biserică de maĭ multe ḑile, Mateĭ I 'şĭ rânduește trupele sale în ordine de bătălie, şi le porneşte la Dudeştĭ [2]) un sat nu departe de Bucureştĭ. Radu din Moldova venise cu oştirile sale la podul Obileştilor [3]), în josul Colentineĭ, spre monastirea luĭ Dan Vornicul. In ḑiua de 25 Octombre 1633 armatele inimice se întâlnirĕ sub ḑidurile monastireĭ Plumbuita, şi furĕ foarte rĕŭ lovite, a doua ḑi Duminică se dădu o luptă memorabilă, pe care istoricul N. Bălcescu o dă ca un exemplu de artă militară a Românilor în vechime [4]), cronicarul Fotino descrie foarte lămurit modul rînduireĭ trupelor la această bătălie, şi dupe el s'a luat şi alţĭ istoricĭ, ca M. Kogâlniceanu etc., ast-fel Mateĭ I în aripa stângă pusese jumĕtate din cavalerie, for-

---

[1]) Pag. 269.

[2]) Vechea proprietate de baştină a neamuluĭ Dudescu.

[3]) Vechea proprietate a neamuluĭ Brâncoveanu.

[4]) Vezĭ în «puterea armateĭ în vechime la Românĭ», reprodus în partea II a acesteĭ lucrărĭ la Armată.

mată din călărași, scutelnicei și sărăcei, comandați de mi-rele spătar Tudosie Mehedințeanu fiul vestitului paharnic Lupu cel ucis de Skender-pașa [1]), în aripa stângă ereau Roșii de țară sub comanda marelui vornic Ivașcu Băleanu; apoi 1000 de Turci călări, sub comanda Agăluĭ lor. Centrul armatei erea comandat de locotenentul lui Abaza-pașa, apoi veneau dorobanții cu Marele Paharnic Barbu Brădescu *(Poenaru)*, Cazacii și Tălpașii cu Marele aga Oprea, Seimenii și Vînători cu Marele căpitan Lupu *(Buliga Mehedințeanu)*; căpitanii de 1000 formau rezerva, pe drapelul Țărei Românești ce erea în capul oștirei, erea ne spune cronicarul, zugrăvit sf. Arhangel Mihail cu spada în mână.

Radu din Moldova de asemeni 'și desvălește armata sa, punênd în aripa dreaptă pe Tătari sub comanda a doi Mârzaci [2]) Tătărești; în aripa stângă erea Marele Hatman Moldovenesc Savin, cu cavaleria sa [3]) apoi mai ereau încă 2 corpuri de Munteni ce 'și renegaseră jurământul; și în fine Seimenii, și slujitori Moldoveni, cu Poloni și Turci, comandați de boerii Munteni, ce ereau din partida Radului; și pe care 'i vĕdurăm la început când s'aŭ dus aceștia în Moldova, veneau apoi coĝile de cal [4]) și stindardul dat de Sultan Radului, ca semn că l'a numit Voevod.

Matei Vodă privea din stânga, și în ĝiua de Duminică dădu semnalul bătăliei, curagiul militar care 'l desvălui în această luptă, Românii fu uimitor; bătălia ținu 8 ore neîntrerupt, Matei Vodă se expuse în mijlocul măcelăriei ca ultimul soldat, mai întâiŭ se încinse o luptă crâncenă între cavaleriele ambelor armate, marii generali ai cavaleriei muntene cu a celei Moldovene Tudosie Mehedințeanu Ivașcu Băleanu Vornicul, și cu Marele Hatman Savin; infan-

---

[1]) Mag. ist., în vol. IV, pag. 317 ĝice că acest Tudosie erea fiul luĭ Vintilă Vornicul. Kogălniceanu și Fotino spun că era fiul luĭ Lupu Mehedințeanu, documentând am găsit și eŭ tot așa.

[2]) Mârzac se numea la Tătarĭ un șef de oștire ce erea din neamul sĕŭ saŭ chiar frate cu Hanul Tătăresc.

[3]) Hatmanul în Moldova erea ca spătarul în Muntenia, general de cavalerie; acesta fu Savin, boer mare, vezĭ cron. Costin Letopiseț, pag. 292.

[4]) Semn de mare onoare ce se dedea unuĭ Voevod numaĭ; vedĭ maĭ înainte la partea III a acesteĭ lucrărĭ, la Boerime.

teriile de asemeni se luptaŭ piept la piept; de cinci ori infanteria moldovenească se repezi, şi de cinci ori cea muntenească se retrase, însă la urmă tot de cinci ori, năvăli şi ea de isnoavă [1]) şi ast-fel armata munteană învinse, seara de abia victoria complectă fu a lui Mateĭ, căci Radul «a dat dosul şi numaĭ cu capul gol şi în mare spaimă» *(expresiunea cronicarului* [2]) ajungênd la Afumaţi în goana caluluĭ şi de aci în Moldova [3]), în această bătălie unde se luptară Românĭ contra Românĭ, Turcĭ contra Turcĭ unde istoriciĭ spun că peste 5000 de trupurĭ periră din amêndouĕ oştile, şi unde peri floarea nobilimeĭ române; dupe cum spune şi Kogâlniceanu: «La fleure de la noblesse de la Valachie et de la Moldavie y perit» [4]); între care Nicola Vistierul *(Cornăţeanu-Florescu)* şi Papa logofătul *(Greceanu)* aŭ rĕmas ucişĭ pe câmpul de onoare, eară alţiĭ răniţi de moarte ca: Ivaşcu Vornicul Băleanu, Tudosie spătarul Mehedinţeanu, şi Barbu paharnicul *(Brădescu Poenaru)*, apoĭ Hrizea Vornicul *(Popescu)*, Miho spătarul Lecca, Catargiul Stolnicul şi Dudescu Vistierul s'aŭ dus în fugă la Radu în Moldova, pe alţiĭ prinsuĭ'aŭ încă Mateĭ, dară le dădu toată libertatea, cu condiţiune ca să se ducă la moşiele lor.

Ne mirăm când D. Xenopol relatând acest pasagiŭ *(vol. III, pag. 475 şi 478)* spune că Papa Logofătul erea Grec; d-sa spune despre această luptă a luĭ Mateĭ Aga cu Radu-Vodă al Moldoveĭ: «Indrăsneala luĭ Abaza-paşa şi a luĭ Mateĭ merg până acolo, că se opun cu armatele contra intrăreĭ luĭ Radu în Muntenia, în partea căruia trecuse toţĭ boeriĭ şi Greciĭ luĭ Leon-Vodă, ceĭ duşmăniţi de Mateĭ şi de partida luĭ, anume Necula Vistierul, Hrizea Vornicul, Papa Logofătul, toţĭ treĭ Greci» *(Vezĭ la pag. 478)*, apoĭ la pag. 475, D. Xenopol complineşte cele spuse aci, şi spune că la lupta de la Dudeştĭ «aŭ pierit Necula Vistierul şi Papa Logofătul *din Greci*» grăind ast-fel dupe cronicarul

---

[1]) Vezĭ în Kogâlniceanu, pag.270; Mag. ist., vol. IV, pag. 316; Fotino, vol. III; Bălcescu puterea armateĭ, la capitolul armateĭ, în această lucrare.

[2]) Mag. istoric, pag. 317, vol. IV.

[3]) Kogâlniceanu, pag. 270, Hist. de la Val.

[4]) Idem pag. 270.

Const. Filipescu *(Căpitanul);* se vede că vorba «din Greci» a cronicarului a încurcat pe D. Xenopol, cronicarul însă ḑicênd Papa Logofătul din Greci a voit a înţelege de sigur pe Papa Logofătul din familia Greceanu, adică *ot greci (de la satul saŭ moşia de baştină a Grecenilor ce'i ḑice Greci*[1]) şi de aci ḑecĭ acea confusiune la D. Xenopol asupra boerului neaoş român, Papa Logofătul Greceanu *(ot Greci),* ast-fel D. Xenopol indus în eroare ajunge la conclusiunea de a spune că Papa Logofătul s'a alungat el pe sine însuşi când a iscălit ca boer martor în chrisovul lui Leon-Vodă din 22 Iulie 1621, prin care Domnul muntean simulase isgonirea Grecilor din ţară şi pe care lectorul l'a întâlnit maĭ 'nainte; iată unde te duce o greşită interpretare de la început, o singură vorbă schimbă adevĕrata istorie. Tot ast-fel face şi cu Nicolae Vistierul care numaĭ Grec nu erea, căcĭ erea un Cornăţeanu Florescu şi cu Hriẓea Vornicul ce erea un Popescu. Dupe terminarea lupteĭ, Mateĭ Aga se întoarse în Bucureşti şi aci făcu slujbe marĭ în toate bisericele ca să mulţămească luĭ Dumneḑeŭ de isbândă. La 15 Noembre se duse la Nicopole de se înţelese cu binefăcĕtorul sĕŭ Abaza-paşa, apoĭ se întoarse în Bucureşti unde sosi şi Capegiul-Başiul de la Ţarigrad cu Hatişeriful de domnie de la Sultan, cu caftanul şi stindardul Radului-Vodă de la rĕsboiul Dudeştilor, ca semn de învingere.

Luĭ Mateĭ Voevod fiindu'ĭ însă teamă de pâra domnuluĭ moldovean Alexandru, tatăl Radului cel învins la Dudeşti şi de toţĭ boerii munteni rebeli şi refugiaţi acolo, se hotărâ a se duce la Constantinopole şi a se închina Sultanuluĭ şi ast-fel în ḑiua de 16 Decembre 1634 plecă din Bucureşti cu Abaza-paşa, cu Soliman agă Capegiul, ce adusese Hatişeriful de Domnie, cu Mitropolitul Grigorie, episcopul Teofil al Rômniculuĭ şi cu o sumă de boerĭ marĭ, şi de căpitanĭ marĭ de armată. Ajunşĭ aci la 5 Ianuarie. Mateĭ fu primit cu cele maĭ marĭ onoruri şi instalat în palatul de recepţiune al Voevoḑilor românĭ numiĭ *Vlah-Serai* unde şeḑu treĭ ḑile. Pârile luĭ Alexandru al Moldoveĭ

[1]) Astă-ḑĭ în stăpânirea coboritoruluĭ acesteĭ familiĭ D. Ştefan Greceanu.

începură a curge; căci boerii rebeli din Moldova sosiră la 20 Ianuarie. Sultanul însă se convinsese de neadevĕr şi dupe trei ţile primi pe Matei-Vodă în audienţă cu cele mai mari favoruri; îi puse pe umĕr un superb caftan cum nici un Voevod nu mai avusese, numai în samur, cacom şi fir, apoi 'l înscrise în rolul generalilor otomani dându'i a gusta şi din supa Ienicerilor, semn al acestei înscrieri; ast fel Sultanul dând şi steagul nou de domnie şi îmbrăcând pe toţi boerii cu caftanuri, plecară cu toţii, şi sosiră la 18 Februarie 1634 în Bucureşti, unde Matei I fu înscaunat definitiv ca Voevod al Ţĕrei Româneşti. In tot timpul şederei sale la Ţarigrad soţia sa Doamna Elena conduse afacerile ţĕrei. Istoricii ne spun că domnia lui Matei Basarab e un ce original în istoria noastră naţională, de oare-ce el cel d'întâiu din toţi Domnii se duse însuşi la Constantinopole pentru a'şi primi învestitura.

Ast-fel se termină cu aceste lupte sângeroase a căror conspiratori fură Grecii ţarigrădeni, veniţi aci încă de la domnia lui Mihai-Viteazu, numai şi numai ca să turbure această ţară şi să o stoarcă, pentru a putea mai bine în urmă conrupe pe competitorii de domnie, strîngând sume mari de bani şi avĕnd deci ce împrumuta la acei competitori, şi aceştia cumpărând pe Paşi, Viziri, şi Grecii cu putere în Constantinopole spre a dobîndi domniile; dovezile le am văzut la toţi domnii din această nenorocită epocă de la 1611 încoace, de când se înfiinţase acest ruşinos sistem dăunător ţĕrei, inventat de Grecii veniţi în Ţĕrile Române încă din timpul lui Mihai Viteazul, cum am spus'o mai sus.

Matei Basarab însă prin curagiul sĕu, prin devotamentul sĕu către poporul şi ţara sa, a arătat că vitejia oltenească nu murise deşi lovită de tiranicul fier al Fanariotului venit aci, şi amestecat în afacerile politiceşti cam de la 1600 încoace; a arătat că deşi Fanariotul se încercase a conrupe pe boeri, prin bani, a le otrăvi ori ce sentiment de patriotism şi din eroii de odinioară să'i prefacă în nişte unelte ale lor, şi ale rĕului ţĕrei, însă nu reuşiră, căci acuma el timp de 21 de ani va ţine frânele acestei ţĕri şi

FUNDAȚIU

într'un glas toți boerii sei vor striga Fanarioților din Țarigrad cum zice Kogălniceanu (în *Histoire de la Valarhie*, pag. 27): «Les Fanariotes, disaitent-ils, ne veulent rien moins que d'anéantir la Valachie, le beau jardin du Sultan, et le riche grenier de Constantinople».

Matei I începuse domnia din 1633 și o stăpâni până la anul 1654. Nu ne vom preocupa de această domnie, căci ea nu intră în cadrul subiectului nostru; un singur eveniment găsim în cursul acestei domnii asupra căruia trebue să ne oprim, căci e vorba de o revoluțiune în cari autorii fură numai soldații, însă provocatori morali earăși Fanarioții, ce înconjurasesă pe domnul muntean și pe ascuns comiteau cele mai mari nelegiuiri în numele domnului asupra acestei țărei.

Să trecem deci la studiul acestei revoluțiuni.

A cincea revoluțiune din timpurile domniei lui Matheĭ Basarab (1633—1654) și Constantin-Șerban Basarab (1654—1658).

Indisciplina într'o armată a adus în tot-deauna statele la catastrofe, dovezi sînt multe din toate vremurile. În istoria poporului român, domnia lui Mihai Viteazul desparte două epoci perfect de bine deosebite, prima, de la întemeerea statului român până la 1601, care fu și epoca de glorie a armatei românești, și a doua de la 1601 până la 1821, unde armata începu a'și perde din splendoarea ei pentru Români, lucind un moment ca în domniile lui Matei Basarab și Constantin Brâncoveanu, apunând earăși, până ce fu complect distrusă sub Fanarioți, începând cu Mavrocordați.

La a doua revoluțiune boerească am vĕzut rĕspunsul ce-l deduse ostașii, lui Alexandru Vodă în timpul domniei sale de la 1616—1618.

Trist este deci și pentru țară și domnul ei ce a trebuit să audă refusul soldaților, implorînd ajutor; și os tașul refuzându-l; moravuri decăzute, obiceiuri distruse, co rupțiunea și imoralitatea începuse a se propaga în rân

durile falangelor viteze ale luĭ Mihaĭ Viteazul; la 1618 de sigur că eraŭ în viaţă încă mulţi din generaliĭ vitejĭ, şi când zic generalĭ zic boeriĭ de aĭ luĭ Mihaĭ-Viteazu; şi sfaşietor trebuea să le pară această degradaţiune şi indisciplină din armată; de acum. Alexandru Iliaş era de sânge român, crescut în principiĭ fanariotice, şi atunci cum tot ce era Fanariot şi în aliurile fanarioate era urât şi ponegrit pe pământul românesc; să zicem că ostaşiĭ într'un moment de nebunie aŭ refuzat ajutorul cerut de Domnul lor, dară Matheĭ Basarab care fusese crescut în obiceiurile cele maĭ oltenescĭ la moşia sa din Romanaţi, la Brâncoveni, de ce oare ostaşul român să se fi revoltat în contra sa şi să fi fost şi maĭ crud cu el de cât cu Alexandru-Vodă, poate? eată aci un fenomen a cărei causă se trage de la Fanarioţi. De la Mihaĭ Viteazu încoace sosiră în ţară încetul cu încetul toţi Grecii Ţarigradului, ca amicĭ aĭ domnilor de la 1611 până la 1633, şi cea maĭ mare parte având acces la funcţiunile publice, singura lor dorinţă nefiindu-le de cât banĭ, şi comiţând abusurile cele maĭ mari pentru realisarea scopuluĭ lor, ca neplata lefurilor ostaşilor, decĭ eată casul subiectuluĭ nostru în al căruĭ studiŭ şi intrăm.

Mateĭ Basarab în timpul domnieĭ sale avu multe lupte cu domnul Moldoveĭ Vasile Lupu şi cu alţi craĭ, de aceia îl şi vedem atât de milostiv şi zidind 21 de Monăstiri [1]). La Finta pe malul Ialomiţeĭ avu cea maĭ înverşunată luptă, în anul 1653 Maĭ 17, unde fu şi rănit la genunchiul stîng, dară învingând pe Vasile Voda al Moldoveĭ; domnia luĭ Mateĭ Basarab înseamnă încă o originalitate în istoria militară a Românilor, căcĭ ea arată că gloria cea strĕbună nu murise de tot; în acelaş timp deşi demoralisarea şi corupţiunea începuse a se înrădăcina prin rândurile armateĭ, căcĭ de astă-dată vom vedea o revoluţiune

[1]) 1. Monăstirea de la Câmpu-lung cea surpată de Negru-Vodă. 2. La Piteştĭ. 3. La Slobozia luĭ Ianakĭ. 4. La Călugăreni. 5. La Căidărușanĭ. 6. La Gherghiţa. 7. Sadova. 8. Gura Motruluĭ. 9. Dintr'un lemn. 10. Arnota 11. Rezidi Sft. Dumitru Băneasa din Craiova. 12. La Caracal. 13. La Brâncoveni. 14. Negoeştĭ. 15. Plătăreştĭ. 16. Brebu. 17. Târgușor. 18. Ploeştĭ. 19. Măcsinenĭ. 20. Episcopia de la Buzeŭ. 21. Cetatea şi Monăstirea din Târgovişte.

de soldaţi în contra domnului lor. In adevĕr după terminarea luptei de la Finta, Matei Basarab fiind rănit se reintoarse în palatul seŭ de la Tîrgovişte, dacă avu bucurie de isbânda resbelului, dacă dădu mari recompense boerilor lui, ce se luptară ca nişte eroi în rĕsboi, după cum ne spune cronicarul: «Deci aşa pentru cuvintele lui cele dulci şi bune foarte se înbărbătară şi la rĕsboiŭ tare bătându-se toată ziua, în puşti şi în tunuri, în săgeţi, în săbii faţă în faţă, mai vârtos boerii ceĭ mari, şi cu coconii lor, cu slugile lor, tot cu săbiile goale intra într'ânşii de-ĭi gonea şi-ĭ rĕspândea în toate părţile» [1]); dacă fu favorisat de Dumnezeŭ ce-ĭ ursi o frumoasă soarta ca tocmaĭ la ora atacului să trimită un nor gros în aripa lui Vasile Vodă, care se sparse în o ploae torenţială ce-ĭ prăpădi tot; încât lui Matei fiindu-ĭ uşor a năvăli şi a prăda; după cum relatează cronicarul, lucru pentru care el şi ţidi mânăstirea de la Târgovişte, a 21 şi cea din urmă; însă de la ostaşiĭ sĕĭ găsi ură care se transformă în revoltă, căci el Matei Basarab acel domn energic, viteaz şi înţelept se lăsase a fi înşelat mişeleşte de nişte emisari strĕini de pre la Rumelia şi Ţarigrad, expresiuni perfecte ale cuvêntului Fanariot; aceia fură: Ghinea Ţucalas Grecul (poreclit şi Olariul de cronicariĭ noştri; cel d'întâi Brătăşeanu [2]) şi al 2-lea Radu numit Vĕrzariul, Român de origine, dară fanariotisat de contimporanul şi amicul seŭ Ţucalas. Eată ce ne spune cronica anonimă de aceste 2 pieţe rele[3]): «Aicea este povestea a unor boiari răĭ ce aŭ fost în ţilele lui Matei Vodă: Ghinea Vistiarul (Brătăşeanu) ce 'ĭ aŭ ţis Ţucala şi Radul armaş ce-ĭ aŭ ţis Vĕrzariul (familia Vărzaru). Că domnind Matei Vodă foarte bine şi cu pace, şi făcând multe bunătăţi până la 16 anĭ de domnia lui, precum scrie înapoĭ la a lui istorie. Iară diavolul neiubitorul de neamul omenesc, cercând precum este obişnuit ca să strice numele aceluĭ neam bun, găsit-aŭ pe aceste două vase rele; că Ghinea erea Grec lăcătar de la Rumele

---

[1]) Vezĭ în Const. Filipescu, şi Anonimul român.

[2]) Cel d'întâiŭ ce a luat numele de Brătăşeanu după moşia din Romanaţĭ, Grec de origine, Ţucalas, el deveni Român, de unde se coboară familia Brătăşenilor.

[3]) Ediţiunea Ioanid, pag. 130.

și încă de mic își dobîndi și această poreclă, ce-i ḑic Ţucala, adecă olariŭ, că olariul din cotro îi este voea dintr'acolo îi pune mănușia. Așa ḑicea și acel Ghinea că încotro îi va fi voea într'acolo va învârti roata și va lua plata. Era și căsătorit aicea în ţară, cu case la sat la Brătășani pre Olteţ în sud Romanaţi. Acesta încetișor pre ascuns ca un diavol cerca pre Matei Vodă ḑicându i: de 'ţi e voea să faci bani mulţi; fă-mă vistiar mare, și veĭ cunoaște mult folos, și 'ţi voĭ face bani mulţi și te vor ferici multe ţĕrĭ. Atuncea și Matei Vodă plecându-și urechile 'l făcu Vistiar mare dându-i toată puterea în mâna luĭ. Atuncea el 'și arătă toată rĕutatea, și se făcu ca un lup, trimiţênd în toate ţĕrile de prăda și pre marĭ și pre micĭ, fără nicĭ o direptate, și fără nicĭ o milă, și când erea la postul cel mare nu mergea ca creștinii la biserică, ci ședea la gasdă de făcea socoteala banilor, și 'i băga în ladă, și se lăuda că scrie toată socoteala ţĕreĭ pre o unghiă, și mĕsura cu cotul în toate părţile, și nu găsea om cu coaiă. Deci cu aceste avă'i și drăcii, făcut'aŭ luĭ Matei Vodă banĭ mulţi; avuţia rea de Mamon în loc de slavă, și de fericirea ce se lăuda că va să facă domnu-sĕŭ, el îl ocără și 'i strică numele cel bun asemănându-se Iudeĭ, că el iubi argintul și ură pre Domnul sĕŭ Is. Hs.» Aceasta vorbește cronica despre Ghinea, acuma să venim la Radu Vărzariul[1]):

«Iar Radul armașiul erea de moșie român și tată sĕŭ erea grădinar de verze la Ploeștĭ, pentru aceia numele luĭ s'aŭ poreclit de 'i aŭ ḑis Vĕrzariul. O! rea sămânță aŭ fost că nu s'aŭ făcut varză bună, ci de nimic l-aŭ răsărit fiul draculuĭ. Deci cu reaua luĭ slujbă ce se învățase âncă din copilărie ajuns'aŭ la Matei Vodă vel armașiu, pe vremea ce era și Ţucala vel Vistier. Acesta era om îndrăcit și fără rușine și iubitor de a vĕrsa sângele omenesc, început-aŭ a 'și arăta veninul asupra săracilor, că se lăsă ca un șarpe mânios de mușca pre unii și pre alţii, și pre cine afla că erea cu ceva putere, el le arunca prihănii și năpăstii, și le lua tot ce avea, nu scăpa de la el nicĭ boiarii, nicĭ călugării, nicĭ neguţitorii, nicĭ nimenea, pe unii îi omora la casa luĭ și le ascundea trupurile în gunoae, iară pre alţii îi purta

[1]) Vezĭ în Cron. anon. Mag. ist, vol. V, p. 366 și edit. sep. de Ioanid, p. 131.

prin târg, tăindu-le urechile şi nasurile, aruncându-i prin ocne. De frica lui îşi lăsa casele şi moşiile şi fugeaŭ toţi, ţipa şi se cutremura, şi nimenea nu le putea folosi, puţini scăpa de el neprădaţi ca de un părjol, că el ca un drac numai cipuşia şi arunca cu busduganul în sus, şi cine 'l auzea se ascundea de glasul lui, şi el fiind atâta de sângeros, nici pre aceia nu s'a lăsat, ci 'l îndemna dracul de sămăna vrajba mare ca un fecior de grădinar, între Matei Vodă, şi către unul şi către altul, multe minciuni şi cuvinte viclene, până i aŭ prilăstit şi aŭ plămădit pismă mare în mijlocul lor, şi pentru acestea ale lui fapte vărsatu-saŭ mult sânge, şi robi din destul, şi aŭ căḑut asupra acestor trei ţări limbi străine de le aŭ calcat şi le aŭ prădat cum aŭ fost mai răŭ precum la istoria lui Matei Vodă toate sunt scrise. Pentru aceia trimisese Dumnezeŭ la acei duoi oameni răi plată de grabă.

O! slugi rele ca acelea, să fie de trei ori anatema că cu al lor sfat rămăsese domnul cu nume răŭ şi cu scandal şi acea avuţie rea se risipi ca praful, şi ţara incă se pustii; da vor da seama de toate ce aŭ facut înaintea înfricoşatului judeţ al Domnului nostru Is. Hs.» Eată deci cine ereaŭ acei doi apostoli ai răului de la care a isbucnit revoluţia ostăşească în contra domnului, cronicarul dacă în rândurile de mai sus face portretul lor, însă la istoricul domniei lui Matei-Vodă arată causele revoluţiunei care după cum le vom expune şi noi se vor vedea mai jos.

După terminarea luptei de la Finta, am văzut mai 'nainte că Matei-Vodă se retrase la Târgovişte în palatul său şi răsplătind pe boieri de vitejiile lor, vesel de isbândă pe de oparte, dară trist pe de alta, presimţea o revoluţiune din partea soldaţilor, de oare-ce aceştia ḑilnic veneaŭ a'şi cere lefurile lor şi Domnul nu avea de unde le da. de oare-ce toţi banii eraŭ la Radu Verzariul şi la Ghinea Ţucalas ce erea Vistier mare şi ḑicea domnului că nu trebue a se da lefuri soldaţilor după cum relatează şi cronicarul: «Ghinea Ţucala şi Radu Verzariul vel armaş cum ei sfătuesc pre domn ca să nu le dea lefi» [1]); deci eată causa acestei revoluţiuni;

[1]) Cronica anonimă, ediţ. Ioanid, pag. 97, Vol. II.

neplata lefurilor, şi duhul cel rĕŭ, aceĭ doĭ Ţărigrădenĭ ce infiltrase in spiritul domnuluĭ asemenea închipuirĭ, putem decĭ să ne facem o ideie de spiritul de convingere, de spiritul de captaţiune ce'l aveaŭ Fanarioţiĭ ca eĭ să fi putut orbi chiar o inimă curată ca a luĭ Mateĭ-Vodă, acel domn energic, curagios, înţelept miluitor, şi iubitor de dreptate, să'l târască până acolo pe calea nedreptăţiĭ, încât să'l facă a crede că este bine a nu plati lefurile unor ostaşi ce se purtaseră în răsboiul de la Finta ca nişte eroĭ, putem vedea decĭ ce fel de oamenĭ diabolicĭ eraŭ Fanarioţiĭ ca să atragă în curse pe domniĭ românĭ din ceĭ maĭ bunĭ chiar, şi din boeriĭ ceĭ maĭ patrioţĭ, de aci decĭ naşterea corupţiuneĭ în rândurile Românilor şi acea luptă continuă pentru salvarea conştiinţeĭ naţionale cu vechile 'ĭ şi virtuoase obiceiurĭ; să intrăm dară în studiul revoluţiuniĭ.

Mateĭ-Vodă rănit la genuchĭ cum se întoarse la Tĕrgovişte se puse în pat ca să'şĭ caute de rana sa, dară ce folos că nu avea odihnă. Dorobanţii şi Seimenii ce se luptară la bătălie veneaŭ zilnic să'şĭ ceară lefurile şi domnul erea oprit a le da de către aceĭ doĭ Ţărigrădenĭ Ţucala şi Verzariul, apoĭ afară de aceştia toată ḑiua venea la domn din străinĭ aduşĭ de dênsul din alte ţĕrĭ, ce domnul îĭ procopsise aci, şi fel de fel de vorbe şi prihănĭ aruncaŭ asupra ostaşilor şi boerilor românĭ, ast-fel ostaşiĭ ajunseră în culmea indisciplineĭ. Cronicarul ne spune că intraŭ în palatul domnuluĭ luaŭ tunurile; le duceaŭ la câmp şi trăgeaŭ cu ele de necaḑ; apoĭ într'o ḑi aŭ ajuns până la patul domnuluĭ unde zăcea, şi i-aŭ spus «să le dea lefĭ că de nu, vor sparge cămările, şi singurĭ le vor lua, în multe chipurĭ pedepseaŭ eĭ pe domn, ḑicându'ĭ să'şĭ lase de acuma scaunul şi să se facă călugăr, că acuma e bătrân şi aŭ eşit din fire. Şi aşa fiind turbaţi, când fu într'o ḑi, se strânseră toţĭ în curtea domnească ca să uciga pre doĭ boerĭ aĭ luĭ Mateĭ-Vodă, anume Ghinea Ţucala şi Radu Verzarul vel armaş, aruncându-le prihană cum eĭ sfătuesc pe domn ca să nu le dea lefĭ, şi aşa fiind turbaţi fără nicĭ o ruşine, se suiră sus în casele domneştĭ, şi deteră năvală unde ḑăcea domnul lor căutând pre aceştĭ, boerĭ sub capătâiul luĭ, sub paturĭ, prin poduri, prin cămărĭ,

prin lăḑi, până îi găsiră, şi aşa din 'naintea luĭ îi aŭ luat, cât se cutremura locul de groaza lor, desbrăcându'i de haine, bătându'i nemilostiv, până i 'aŭ scos afară la câmp, şi acolo i 'aŭ omorât inaintea tuturor oştilor, într'acea turbare a lor, întâmplându-se luĭ Socol vel Clucer Kornăţeanu [1]) a fi bolnav, ḑăcând la gasda luĭ, ca niştе hoţi şi pre el l'aŭ ucis, şi i-aŭ jefuit casele luându-i tot ce aŭ avut» [2]). Vedem deci pe ostaşi şi în contra luĭ Sokol clucearul, se vede că Ţărigrădenii corupsese şi pe acest biet boer neaoş român şi băgase în el şarpele cu veninul otrăveĭ.

Rĕii cugetători deci fură rĕsplătiţi, şi resemnarea lor o găsiră în o moarte teribilă, căci teribilă e moartea rĕsbunăreĭ; ca niştе leĭ înfuriaţi s'or fi repezit Seimenii şi Dorobanţii carĭ pe cât ereaŭ de vestiţi ca rĕsboinicĭ; pe atât şi de rĕsbunători; de unde le eşiră şi porecla de «neamul ostăşesc cel pismaş» Ţărigrădenii corupsese spiritul domnului, dară fură omorâţi. Fapta sĕvîrşită de ostaşi în cea ce priveşte, cu ceĭ 2 Fanarioţii caracterisează perfect de bine principiul rĕsbunăreĭ care erea în us în acele vremurĭ barbare nu numaĭ la noĭ în ţeară dară şi în tot occidentul, pe de alta parte însă în cea-ce priveşte purtarea lor cu Mateĭ-Vodă arată decadenţa la care ajunsese şi indisciplina, rĕu provenit de când cu invasiunea Ţărigrădenilor în ţĕrile surorĭ.

Mateĭ mâhnit tare de cele ce se întâmplară, pedepsit de soartă ca să vaḑă tóte acestea; muri în resemnarea sufletuluĭ luĭ la 1654, 8 Aprilie, şi făcându-se mare pogrebanie unde aŭ oficiat Patriarhul Antiochieĭ Makarie, şi Mitropolitul Ignatie s'aŭ astrucat la Mânăstirea din Tĕrgovişte.

Acuma trecem la a doua revoluţiune a acestuĭ Capitol.

Revoluţiunea de sub Constantin-Şerban-Basarab. Dacă am pus această revoluţiune în capitolul revoluţiunea a 5-a; este că am vrut să arătăm urmarea stăreĭ de lucrurĭ din timpul domnieĭ luĭ Mateĭ-Vodă; o aceaşĭ anarhie ce isbucnise în zilele luĭ Mateĭ-Vodă printre rândurile armateĭ; va esista şi acuma, şi va forma cea d'âutâĭ cauză a nelinişteĭ ţĕreĭ.

---

[1]) Strămoşul Florcştilor care s'aŭ maĭ numit dupe vremurĭ şi Kornăţenĭ.
[2]) Vezĭ op. cit., p. 97.

Dupĕ moartea luĭ Mateĭ-Vodă poporul românesc alese domn pe Constantin Basarab, fiul luĭ Şerban Basarab care domnii după Mihaĭ-Viteazu; şi decĭ cel din urmă vlăstar al neamuluĭ Basarabesc; el de îndată ce se făcu domn, căută a aduce linişte în ţeară, căcĭ destul suferi de năvălirile străinilor, aceiaşĭ calitate decĭ care o avu şi părintele sĕŭ Şerban-Voevod.

Bun patriot român, şi iubitor a tot ce era românesc, nu privea cu ochĭ buni pe Seimenĭ, nişte trupe de soldaţĭ străinĭ, Sêrbĭ, aduşĭ aci de reposatul Mateĭ-Vodă pentru a'şĭ sporiĭ rândurile oştireĭ în rĕsboaiele avute cu Vasile-Vodă-Lupu al Moldoveĭ; şi de aceia se hotărâ a licenţia pe aceştĭ Seimenĭ, luând şi avisul şefilor de armate, adunând pe toţĭ Marĭĭ Căpitanĭ de Dorobanţĭ şi de Roşĭ, la dênsul în palat, unde le expuse planul care'l adoptară cu toţiĭ, jurând credinţă domnuluĭ la un mare ospeţ dat; însă lucrurile nu se terminară cu bine, Seimenĭĭ carĭ ereaŭ înrudiţĭ şi încuscriţi cu Dorobanţĭĭ fiind deja de mult timp în ţeară înainte chiar de Mateĭ-Vodă, care nu le făcu de cât a le mărĭĭ numĕrul, se sfătuiră şi întoarseră pe Dorobanţĭĭ de la ideia domnuluĭ hotărând a se opune din rĕsputerĭ şi la nevoe a recurge şi la o revoluţiune,

In adevĕr Dorobanţĭĭ vĕzând că domnul 'şĭ statornici gândurile, s'aŭ strâns cu toţiĭ într'o dimineaţă şi aŭ venit la palat luând pe domn din camerile luĭ, mustrându'l şi insultêndu'l în chipul cel maĭ neomenos. Apoĭ întrând prin cămărĭ şi luându'şĭ singurĭ lefile, plecară pe la casele boerilor românĭ pe care îĭ prindeaŭ şi îĭ ucideaŭ; Cronica anonimă ne spune că în nimica vinovaţĭ, fură ucişĭ de Seimenĭĭ: Giorma vel ban, Drăgicĭ fiul luĭ Papa Vistierul de la greci (*Greceanu*) Gheorghe Carida Vistiarul, Papa, fiul luĭ Preda Brâncoveanu, Cârstea fiul clucearuluĭ Socol Cornăţeanu; Udrea clucerĭul Doicescu, Preda Beca de la Maia, Sava Şufarĭul Cuştureanu, Dimitraşcu Frejureanu, Dumitru Comisul, fiul Mitreĭ pitarul de la Stăneştĭ, Mihaĭ Ciohodarul, Gâdea; Căpitanul, Băncilă Căpitanul şi fraţiĭ Ivan şi Iancu Căpitanĭ de la Călineştĭ (*Călinescu*); mulţĭ boerĭ aŭ fugit de teama

cuțitului rebelilor nebuni de furie, parte în Moldova parte în Ardeal, și parte peste Dunăre.

Corupțiunea și demoralizarea acestei nenorocite epoci nu se opri numai aci, căci Seimenii începură a cutreera toate bisericele și locașurile sfinte, a lua pietre scumpe de pe la icoane, a fura vestmintele preoților pentru a face haine nevestelor lor, cum zice cronicarul: «să le facă Kinteșe și pocroave»; aŭ vêndut cărțile bisericești și alte multe barbarii de soiul acesta la a căror descriere pana 'mi tremură și mâna mi se oprește, întru durerea neamului românesc.

Venim acuma la a șeasea revoluțiune din vremea domniei lui Radu-Leon-Voevod.

A șeasea revoluțiune bocreasca din timpul domniei lui Radu-Leon-Vodă, 1664—1669. Persecutările Cantacuzenilor, și antecesorii domniei lui Radu-L-V.

Această revoluțiune constitue un noŭ eveniment în istoria poporului românesc căci pe când Radu-Leon-Voevod pășea pe treptele tronului Țărei Românești, atunci Sultanul in Constantinopole ridica un alt tron, alăturea de al sĕŭ; tronul marelui dragomanat, de care Românii se vor resimții în cursul acestor 2 veacuri din urmă; căci de la intemeerea acestei Instituțiuni în imperiul semi-lunei se va schimba și sistemul politicei imperiale și de acum înainte intrigile de de la Țara Bosforului până la gurile Dunării și vice-versa nu se vor mai face ca până acum în secret; ci pe sârmă, oficial; și marii dragomani vor deveni inima politicianismului imperial; să lăsăm însă aci studiul dragomanatului al cărui loc va fi mai înainte, și să intrăm în acela al revoluțiunei de față

Mai, înainte de a intra în studiul acestei revoluțiuni trebue să studiem antecedentele ei adică antecedentele domniei lui Radu-Leon-Vodă ca să vedem în ce condițiuni acest domn va găsi poporul când se va urca pe tron, căci această stare pregătită lui mai din nainte va aduce revoluțiunea din 1669; această îndarjală a inimilor drepte contra

persecutărei față de neamul Cantacuzenilor, de către unele inimi negre, în care rolul urât 'l avură câți-va Fanarioți ce ademeniră pe câți-va boeri Români, de urziră o groasnică pâră la domni contra lor și domnul din nenorocire crezându'i și comițênd deci crima. Aceste antecedente sunt coprinse în domniile lui Mihnea al III-ea, a lui Gheorge Ghica I și Grigorie Ghica, în cursul domniilor cărora aŭ început și s'aŭ petrecut nelegiuirile cu Cantacuzenii. Deci pentru a ajunge la studiul revoluțiunii din 1669, inevitabil trebue a ne opri și asupra domniilor acestor trei domnii povestindu-le atât cât vom găsi în ele isvoare pentru revoluțiunea din 1669; consacrând aci o pagină și Cantacuzenilor, desvăluind frumosul lor rol p c are istoria e datoare a le da, și arătând cum primul vlăstar al acestei nobili stârpe venite aci din extremul orient a murit vitejește pentru muma sea adoptivă: Țara-Românească.

Din domnia lui Mihnea III (1658 – 1659), cu începutul părei aduse Cantacuzenilor de către Fanarioți.

In anul 1658 după mazilirea ultimului vlăstar Basărăbesc după tată, vine la tronul Țărei Românești Michnea al III-ea. Anonimul românesc în M. ist., Vol. IV, p. 346 spune: «că acest Mihnea era un cămătar Grec, pe tatăl sĕŭ l'a chemat Iane Surdul, iară pe el de la botez, Franți; deci isvodindu-se de mic a urma lui Ismail feciorul Agarei fugit'aŭ de la părinții lui și s'aŭ curtenit la Kinan-Paşa la Țarigrad trecând aci drept fiul lui Radu-Vodă nepot al lui Michnea al II-ea și stând la Turci cam până la 40 de ani». D. Xenopol ne mai spune încă la Vol. al 4, pag. 197: «Numele ce'l purta el la Constantinopole erea Gioan-bey, avea reputație de om învățat și era prietenul residentului german Schmidt. Isvoarele strĕine spun ca și cronica română, «că el trăia în casa lui Kinan-paşa și identitatea lui Gioan-bey cu Michnea este chiar formal atestată de rapoartele germane, care'l pomenesce sub numele de Gioan-bey ce mai târdiŭ s'a numit Michnea». Ast-fel avem documentele lui Schmidt din Septembrie 1658 către curtea imperială unde

cetim «*Gioan-bey spater Mihnea genannt*»[1]) alt document Venețian, raportul din 16 Martie 1659. spune: «*figliola del gia Radulio Voivoda, allevato în Constantinopoli în casa del vechio Kinan-Paşa.* [2])

Aceste detaliuri ce le-am dat aci aŭ fost numaĭ o lumină asupra originei acestuĭ domn; faptul însemnat este că el a stat 40 de anĭ la Constantinopole şi a crescut în mijlocul năravurilor decăzute de atunci; carĭ numaĭ bune nu puteaŭ fi pentru o educaţie a unuĭ viitor domn şi maĭ cu seamă în ţările dunărene.

Gioan-bey pentru a ajunge să pună mâna pe domnia ţĕreĭ, cheltuĭ 200,000 leĭ; din care 70,000 intrară în busunarul Sultanuluĭ, şi ast-fel după ce sărută papucul acestuia e înbrăcat cu caftan, 'ĭ se pune în cap o cucă cu o pană înaltă asemenea unuĭ paşă şi precedat de 6 stegarĭ; treĭ călărĭ şi treĭ pe jos pleacă către Muntenia în 3 Ianuarie 1658. *(Vezĭ D. Xenopol, Vol. IV, pag. 197).*

Cum aflară de acest lucru boerii munteni aleseră o deputaţiune care imediat plecă la Constantinopole, aci înmânară o jalbă sultanului «unde se plângeaŭ că Michnea-Vodă odată venit în ţară ca domn va pune inposite încincite, de aceia ce a cheltuit la Ţarigrad, cu căpătarea tronuluĭ românesc, pentru a putea plăti datoriile; că biata ţară e secată şi nu maĭ are de unde plăti»[3]).

Gioan-bey *(Michnea)* cum se vĕḑu domn proclamat în palatul de la Târgovişte, din acel om mic şi servil la suflet, deveni cel maĭ arogant, şi-şĭ umplu capul cu tot felul de fumurĭ; găsi că titlul de principe e prea mic şi de aceia se numi «archiduce» apoĭ alipi Transilvania, Moldova şi Silistria, la titulatura domnieĭ sale şi trimite o comisiune de boerĭ la Ţarigrad ca să anunţe acestea sultanuluĭ; ba maĭ mult încă, călugărul Ibignacourt într'un raport al sĕŭ din Maĭ 1659 *(adresat nu se ştie cuĭ)* spune că Michnea bătu şi o medalie cu insemnele Vulturuluĭ imperial, cu co-

---

[1]) Vezĭ în Fragment III, doc. Hurmazaki, pag 244.
[2]) Vezĭ Vol. V, part. II, doc. Hurmuzaki, pag. 42
[3]) Vezĭ în raportul luĭ Reniger către împărat, part. III, doc. Hurmuzaki, p. 237.

roană [1]), și ca diferință de bunii noștri domni; «Michnea zidește o moschee Turcească în Muntenia». *(Vezi D. Xenopol, Vol. IV, pag. 199 din raportul residentului german în Constantinopole, Simon Reniger către împărat, 26 Iunie 1659 Frag. III, p. 247—248).*

In acest timp principe în Transilvania erea Barcsai, și în Moldova Gh. Ghica. Gheorghe Racoți fostul principe al Transilvaniei, Constantin Șerban Basarab, fost al Munteniei și Ștefan Gheorghe fost al Moldovei se resculară în contra Porței vrênd a recăpăta earăși vechile lor tronuri; Michnea al III e alungat de aliați, restabilit apoi de Turci; fantastic cum spune D. Xenopol și nebun acest Michnea, saŭ buiguitor cum spune cronicarul Miron Costin; de-odată 'l vedem lăsând pe bine-făcătorii lui Turcii; și aliindu-se cu boerii țării și cu cei trei principi rebeli, lucru erea atât de curios încât nu voeaŭ să-l creadă nici aceștia. Această alianță a lui Michnea aduse eliminarea lui Gh. Ștefan din triumviratul de odinioară, începând a rătăci prin Europa și căutând alți aliați; locul luptei se alesese a fi Transilvania; tocmaĭ atunci trecea prin Muntenia Seraschierul Turciei, Köpröli, cu oști grele ca să se ducă în Ardeal. La noua luptă Michnea erea rânduit de Turci a'l însoți, acum însă el fiind din o partidă opusă se sfătui cu boerii ca să-l ucidă; boerii tratându-l de nebun, îi spun: «se vede că Măria-ta a uitat că imperiul Otoman se întinde de la resăritul până la apusul soarelui aproape» [2]). Michnea le respunse «nu voĭ face nimic cu voi lașilor; veniți numaĭ până la Teleajen, și acolo vom învinge» [3]) el în fine isbutește a aduce pe boerĭ până la satul Ceoplea cu milițiĭ; acolo se reuni în consiliŭ de resbel cu toți generalii și căpitanii, promițându-le mari onoruri, însă la toate acestea boerii respunseră: «E heĭ! măria-ta nu putem să ne ajungem cu Turcĭ. Sabia sultanului e maĭ lungă ca a noastră» [4]). Aceste respunsuri fură numaĭ aparente, boerii români, niște generali vestiți aŭ

[1]) Vezĭ Doc. Hurmuzaki, Supliment, vol. I, p. 245.
[2]) Vezĭ în Kogălniceanu, Histoire de la Valachie, p. 294.
[3]) Idem.
[4]) Idem.

dat dovedĭ că nu le-a fost teamă de sabia sultanului şi aŭ ştiut s'o scurteze pe câmpiile rĕsboiului, dar dacă acum aŭ rĕspuns aşa luĭ Michnea, e că eĭ ştiaŭ cu cine aŭ de a face, cu un om ca Michnea care schimba politica dintr'un ceas într'altul şi fiindu-le teamă de o trădare nu voeaŭ a se băga ; şi nu s'aŭ înşelat căcĭ ora trădăreĭ suna la uşă.

In fine atraşĭ cu sila de Michnea ajunseră cu toţiĭ la poalele munteluĭ Craiuluĭ trebuind a trece în Transilvania la Racoczi, aci unii însă s'aŭ refugiat în sate; alţĭ la Kadri-paşa de la Silistria, între care Pârvu Bărcănescu [1]) care denunţă paşeĭ uneltirile luĭ Michnea trădătorul; ia luat'o boerul înainte, dară ce folos că tot el va fi cel ucis ; Michnea văqându-se părăsit şi presimţind un resultat funest se duce la Kadri-paşa şi la Chanul Tătăresc unde cu banĭ mulţi îĭ plăteşte bine şi îĭ întoarce de la cele spuse de Bărcănescu şi ca să-şi răsbune pe dênsul denunţă Porţeĭ pe toţi boerĭ din partida luĭ Racoczi. Listele de proscripţiunĭ sunt gata şi capetele celor maĭ valoroşĭ nobilĭ românĭ vor cădea nu maĭ ştiŭ a câtea oară la întrigele unuĭ domn, dacă nu încă fanariot dară fanariotisat, ucise atuncĭ pe mariĭ Spătarĭ Pârvu Bărcănescu şi Istratie Cândescu, Marele Agă Radu Bârsescu, Vel Căpitanul de Roşĭ, Vintilă Vel Vătavu, Badea (*Armaşul*); eară din câmpul luptеĭ trimise pe un Dincă sêrb de neam de aŭ ajuns la Têrgovişte pe Marele Ban de Craiova, Preda Brâncoveanu, ce l'aŭ ucis în casele domneştĭ; bunicul viitoruluĭ Domn.

«Poruncit-aŭ şi căpitanuluĭ Odor din Têrgovişte, de aŭ mers la Filipeştĭ la Constandin Postelnicu Kantacuzino, şi la ginerele săŭ, Pană Spătar *(Filipescu)*; să-ĭ prinză şi să-ĭ omoare; eĭ aŭ fost prinş veaste şi au fugit pren munţĭ la Braşov, şi de acolo s'aŭ dus la Moldova» [2]). În Moldova fiul postelnicului anume Drăghicĭ, se prinde cu mare amiciţie cu Ghica Vodă şi acesta îĭ dă un zapis în 1659, Aprilie 11, prin care îĭ jurue credinţă; în zapis spune: «că chiar

---

[1]) D. Xenopol ţice Predescu.
[2]) Vezĭ Mag. ist., Vol. I, p. 321, Cron. Const. Filipescu.

de se va despărți cu trupul de el, iar cu sufletul și cu credința să fie nedespărțit unul de altul».

Acestea sunt consemnate în cartea genealogiei Kantacuzenilor publicată și în Buciumul lui Bolleac *(p. 100)*; în manuscriptul original *(p. 62)*, mai la vale vom vedea modul cum înțelese Ghica a păstra această prietenie.

În biografia postelnicului Konstantin Cantacuzino, Nicolae Bălcescu mai dă amănunte relativ la începutul acestei urgii ce venea asupra capului neamului Kantacuzinesc de la Mihnea-Vodă. «În 16 August 1659, într'o Marți dimineață, isbiți fără de veste la casele lor, Kantacuzino și Filipescu d'abia avură prilej să fugă. Goniți două zile și două nopți prin munții Prahovei, ei înstîrșit fură nevoiți a scăpa în Brașov, deși Kantacuzino dobîndise cu vre-o patru ani mai înainte un chrisov de la prințul Transilvaniei George Racoți, ca la întâmplare d'a veni el în acea țara, să-i dea tótă protecția, dar cunoscând alianța acestuia cu Mihnea VV. s'a temut și a trecut în Moldova cu toată familia lui, scriind și fiului seŭ Șerban de a fugit de la Mihnea VV. când acesta era cu tabăra la Sibiŭ, și a venit lângă tată-sĕŭ la curtea lui George Ghica Domnul Moldovei. Domnul mâhnit că nu a putut pune mâna pe acești boeri, scrise la Poartă că sunt haini și revoluționari. În urma acestei pâri Vizirul Kiupruliu trimise doi Kapigibași de rădică pe Constantin Kantacuzino din Moldova și îl duse la Constantinopole. Acolo el a eșit înaintea Divanului împărătesc de l'a judecat cu boerii trimiși de Domn; Kapikihaele într'această pricină ereaŭ, anume: Kolcea Doicescul [1]) și Necula Sofialiu [2]) și alții. Apărarea lui a fost așa de frumoasă încât a tras în parte-i pe toți miniștri Turci care mai întâi îi eraŭ împotrivitori, câștigați fiind de banii Domnului. De atunci Kantacuzino dobândi o mare considerație la Poartă» [3]).

---

[1]) Kolcea Doicescu a fost ginerele lui Șerban Vodă Cantacuzino de la dênsul a rĕmas la București numele de Turnu Colței și strada Colței.

[2]) Sofialĕul era un Grec Țarigrădean care a jucat mare rol în istoria veaculuĭ al XVII-lea, vom vorbi de dênsul și îĭ vom vedea sfîrșitul în capitolul Domnieĭ luĭ Radu Leon-Vodă.

[3]) De atunci Cantacuzino începuse a fi lingușit de Greci; vom vedea în capitolul următor. Vezĭ toate aceste relațiunĭ în *Mag. Ist., Vol. I. p. 383.*

Vedem amestecat în această pără pe Sofialĕul, un Grec ce va aduce mult rĕŭ ţĕrei şi va conrupe pe boerii români.

Mihnea-Vodă apoi se hotără, a scrie cărţi la Ţarigrad, ca Turcii să-i trimiţă bani, ţicênd că ţara e săracă; boerii se opuseră la acestea şi se opuseră şi mai mult când aflară că domnul voeşte a se rescula în potriva împĕrăţiei, domnul cel tiran simulă însă un sfat domnesc; acolo însă bieţii boeri ţură atraşi în cursă şi cronicarul ne spune că: «i-aŭ omorât pre toţi cu beşlii luĭ ce-i avea lângă dênsul, strângându-i pre toţi într'o seară; şi avênd pre ucigaşi gata, câte pre unul îi lua de-i sugruma, şi îi arunca din casă jos pre ferestri, şi tabulhaneoa [1]) zicea până i-aŭ isprăvit pre toţi. Însă Radul Vornicul Cândescu şi doi fraţi aĭ luĭ Negoiţă şi Moisi, Udrişte spătar *(Năsturel ot Hereşti)*, Diicul spătar Buicescul, Radul Farcaşanu, Stolnicul Danciul, postelnic Pârâianu, şi fiu săŭ Preda logofĕt, Badea Comis Comăneanu, Stroe Clucer Bârsescu, Vasilie Câmpineanu şi alţi nenumiţi aicea, de care se bucura Dorobanţii călcându-i ş batjocorindu-i făcêndu-le Mihnea-Vodă pre voea lor, de aŭ omorît şi pre ceĭ ce aŭ rĕmas boeri neucişi de dênşii în zilele luĭ Constantin-Vodă» [2]). In colecţiunea de documente Hurmuzachi găsim un document ce se raportă la acest măcel, este raportul Venetian din 29 Iulie 1659: «Il principe di Valachia ha fatto decapitar molti baroni ricchissimi» [3]) ast fel tirania fanară 'şi începuse domnia, dară în zadar căci mórtea prin cuţit şi prin orĭ ce alt fel nu speriase pe boerĭ; acest sistem de care Fanarioţii credeaŭ că Românii şi mai cu seamă boerii se vor înfricoşa şi ast-fel îi vor aduce acolo, ca să-şi pună botul pe labe şi să nu mai îndrăsnească a pomeni de patriotismul şi de nationalitatea română, dară în zadar căci vaĭ! revoluţiunile se vor ţine lanţ încă şi listele de proscripţiuni vor curge.

Acuma mai vin şi alte evenimente care nu se ating de subiectul acestuĭ capitol, vom spune însă numaĭ atât că

---

[1]) Musica turcească.
[2]) Vezĭ Vol. I, Mag. ist., Cronica luĭ Const. Filipescu.
[3]) Vezĭ Vol. V, partea II, p. 61, op. cit.

Mihnea Vodă fugi cu ruşine în Ardeal de inimă rea din causa resbelului perdut cu Ghica-Vodă al Moldoveĭ, şi că în locul sĕŭ Turcii aŭ trimis domn pe Grigore Ghica Vodă ce domnea în Moldova, sub a căruĭ domnie se şi strămută capitala Ţĕreĭ-Românesti din Târgovişte în Bucureşti, sub cuvênt că era prea sub munte şi decĭ s'ar aduce hăiniri Turcilor, după cum spune şi Cronicarul: «Mihnea-Vodă care se hăinise de către Turcĭ şi aŭ eşit din ţară gonit de Turcĭ cu ruşine şi de Tătarĭ, până aŭ trecut în ţara Ungurească. Iar în urma luĭ numaĭ de cât împĕrăţia aŭ poruncit luĭ Ghica-Vodă, carele venise Domn în urma Mihniĭ, de aŭ surpat casele şi le-aŭ sfărămat de tot, ca să nu maĭ fie scaun domnesc acolo, căcĭ maĭ sub munte se temeaŭ Turcii de hăinie» [1]; despre acest lucru maĭ face menţiune şi Reniger către impĕrat într'un raport al sĕŭ din 21 Decembrie, 1659 [2].

Venim acuma la Domnia luĭ Ghica Vodă I.

Din domnia luĭ Gheorghe Ghica I (1659—1660) şi pârile aduse Kantacuzenilor de către Fanarioţi.

Gheorghe Ghiţa care domnise în Moldova fu cel d'ântăĭ din neamul Ghiculeştilor; cel d'ântăĭ ce purtă acest nume; el venise în Moldova între aniĭ 1600 şi 1650; înainte de a se sui pe tron Vasile Vodă Lupul, eară până atunci «neguţitorie ţiind» [3] după cum spune cronicarul Miron Costin, fiind de un neam cu dênsul adică albanez din părţile greceşti; «Arbănaş l'aŭ tras Vasile Vodă la curte şi de odată la boerie maĭ măruntă, apoĭ la Vornicia cea mare de ţara de jos, aŭ ajuns, şi ţiindu-l Vasile Vodă de credinţă l'aŭ trimis la Poartă Capuchihae, vĕḑându-l şi om contenit la toate şi scump, cum se cade hie când Capu-

[1]) Vezĭ Mag. ist., Vol. II, pag. 214.
[2]) Vezĭ Fragm. III, p. 294, din col. Hurmuzaki.
[3]) Vezĭ Letopiseţe, Vol. I, p. 336. Textul îndreptat după ediţia critică a D-luĭ V. A. Urechie, I, p. 649, şi Xenopol op. cit.; Vol. 4, p. 203 după cronicarul Miron Costin.

chihaele să hie» [1]). După mazilirea lui Ștefan Gheorghe în 1658 din Capuchehaea a fost rădicat și la domnia Moldovei și astfel a trecut și la cea munteană. Rare-ori s'a vĕzut ca un indivíd din nimic, din simplu Albanez și negutător să devie și boer mare și să ajungă până la cea mai înaltă tréptă, adică tronul.

Aceasta însă nu trebue să ne sperie și să ne mire căci nu numai la noi; dară în toate țĕrile din lume, primul om nu s'a născut nobil; el prin sine însuși a căpătat această demnitate; faptele sale, felul sĕŭ de a fi, capacitatea, cultura și inteligența sa, calitățile sale morale și sufletești, l'aŭ împins inevitabil în clasa nobilimei, și cei ce țineaŭ ușile închise numai pentru dênșii, siliți aŭ fost să le deschide și la noii recrutați de soartă și de providență, căci dacă domnul țĕrei boerea pe cine-va, el o făcea din un just motiv și din o causă bine motivată; talente mari a trebuit ca să aibă cel d'âutâi Ghica *(G'igi în Albania)* ca el să devie în așa scurt timp și Voevod; apoi posteritatea a arătat acestea; căci Ghiculeștii aŭ format o puternică dinastie ce zecimi de ani a guvernat ambele țĕri românești cu pricepere și patriotismu.

Venim eară la subiectul nostru.

Cu venirea luĭ Ghica în Muntenia se stabilește ordinea, căci acest domn fu bun și milostiv cu toți boerii ce scăpaseră de securea Mihnei; însă pizmașul ce va rĕul țĕrei; șearpele veninos nu voea pace și liniște și Turcilor atunci le veniră în cap să facă din Muntenia un Pașâlac; și ca pretext găsește că nu s'a plătit haraciul pe un an și trimite pe Paşa din Silistria de prinde pe Vodă Ghica, cu tot neamul luĭ; îĭ bagă în fiare și îĭ duce la Andrianopole pe la începutul luĭ Septembrie 1660, când îĭ aruncă în închisoare. D-zeŭ însă la evenimente marĭ, când moartea venea cu ghiarele'ĭ întinse, avu grijă și nu lăsă ca fica Romeĭ să devie Pașalâc turcesc. Providența păstră încă ḑilele bĕtrânuluĭ Postelnic Constantin Kantacuzino, noul fiŭ adoptiv al țăreĭ; [2])

[1]) Op. cit.

[2]) Vezĭ Cron. anon. în Mag. ist., p. 381, Vol I. Unĭĭ istoriografĭ aŭ așeḑat venirea celuĭ d'âutâiŭ Kantacuzin, adică acest Postelnic, în vremea domnieĭ luĭ Mateĭ Vodă, 1633, însă genealogia Kantacuzenilor arată că eĭ aŭ venit cu acel Postelnic mai întâĭ în vremea domnieĭ luĭ Radu Michnea.

căcĭ el de şi venit în Ţara Românească de vre-o 50 de anĭ (1611—1616), el de şi Grec de origine, însă acelaş patriotism cald, aceleaş sentimente curate ale unuĭ suflet nobil care le ar fi simţit pentru naţiunea sa, pe aceleaşĭ le simţea şi pentru Românĭ; aceasta póte din sentimentul datorieĭ şi al onoareĭ *(vom vedea maĭ la vale frumosul rol al Kantacuzenilor)* şi ast-fel Postelnicul Constantin în urma uneĭ convorbirĭ calde cu vizirul 'l convinse ca să nu facă una ca aceasta, de a face paşalâc din Ţara Românească, căcĭ de aci ar decurge multe rele şi pentru Turcĭ; în fine vizirul renunţă; şi însărcină pe Postelnicul de a cugeta la o nouă domnie. Vom vedea în capitolul succesiv cum s'a tranşat alegerea nouluĭ domn.

Din domnia luĭ Grigore Ghica (1660—1664); pârile aduse Kantacuzenilor de către Fanarioţi şi conruperea a cător-va boerĭ românĭ.

Dupĕ ce postelnicul Constantin Kantacuzino scapă de la moarte pe Gheorghe Ghica, căcĭ dupĕ rugămintele sale vizirul turcesc opri pe ginere-sĕŭ Mustafa-paşa ca să nu se maĭ ucidă Ghica Voevod, şi fiind-că Turcĭĭ aveaŭ la mare dragoste pe Kantacuzino, vizirul îĭ şi propuse maĭ întâĭ luĭ, ca să priméscă domnia, aci Postelnicul Kantacuzino însă 'şi desvălui frumoasele sale calităţĭ, pline de abnegaţiune pentru persoana sa: căcĭ o vorbă să fi spus numaĭ vizirului, putea să fi fost numit domn; de poporul românesc era iubit, deşi fiŭ adoptiv al ţĕreĭ şi venit aci numaĭ de $^1/_2$ de veaç, dară dreptatea sa şi bunătatea făcură dintr'ênsul a fi cel maĭ iubit, dupĕ cum spune şi cronicarul: «Avut'aŭ sĕraca ţară noroc pentru acel om bun carele sta în toată vremea pentru binele eĭ, şi-l durea inima de creştinătate şi de pământul ţĕreĭ[1])» . . .

In acest timp însă Grecii din Constantinopole, vĕdând că Postelnicul Kantacuzino se bucură de o aşa mare cinste la Poartă, pentru toate, vor năpădi care maĭ de care cu lingu-

[1]) Vezĭ Vol. IV, Mag. ist., p. 358.

şiri pe lângă dênsul, pentru a pune mâna pe domnie, şi cronicarul frumos se exprimă, când spune: «Atunci înţelegând Domnii Greci Ţarigrădeni, cădea la piciórele luĭ şi-ĭ făgăduia banĭ mulţi şi-l ruga ca să facă pe unul dintre eĭ Domn. Ear el ştiind că sunt Grecii avaniĭ şi încărcaţi de datoriĭ, niciĭ unuia nu i-aŭ făgăduit, ear el pentru binele ţĕreĭ ca să nu o prade şi să o jăfuească cum sunt eĭ învĕţaţi» [1]).

Postelnicul însă a gândit la Gligoraşcu Ghica, fiul luĭ Gheorghe Ghica I; şi cronicarul spune: «Deci fiind acolo şi Gligoraşco fiul luĭ Ghica Vodă, prinzînd de veste, mers'aŭ el singur de aŭ căzut la Constantin Postelnicul, cu multă rugăciune ca să'l facă Domn, făgăduindu-se că-ĭ va fi ca un fiŭ bun şi ce-ĭ va ḑice, va face» [2]).

«Constantin Postelnicul i-aŭ luat credinţa, şi se făgădui să-l facă Domn, socotind că s'aŭ născut la Moldova, şi acolo aŭ crescut, şi cum el va sci rândul ţăreĭ şi-ĭ va fi milă de săracĭ, şi-l jură pre sfânta Evanghelie şi-ĭ făcu zapis cu mare legătură, cu a luĭ mână scrisă ca să-l aibă ca pre tată şi să-l cinstească cum se cade, măcar că Constantin n'aŭ pohtit de la el niciĭ să-ĭ dea boerie, niciĭ nimica, fără pace la casa luĭ; să aibă; şi aşa făcând legătură, numaĭ de cât l'aŭ dus la Vizirul de i-aŭ sărutat mâna, de domnie şi aŭ purces cu agă şi cu steag de aŭ venit aicea în ţară, descălecând la Caracal; Joĭ în ziua sfântuluĭ Nicolae, Decembrie 6, anul 7169» [3]).

Postelnicul se afla în Andrianopole şi de acolo a purces în ţară cu Gligoraşcu Ghica, care se afla în Constantinopole înaintea alegereĭ sale de Voevod; din Constantinopol ĭi scrisese deja Postelnicul ca să-l propue de domn [4]); dupĕ respunsurĭ se vede favorabile, el veni în Andrianopole unde înainte de a sosi cu dênsul, Postelnicul la Vizir, ca să-l recomande la domnie, Grigore Ghica ĭi dădu un zapis despre care am vorbit maĭ sus, în care ĭi jura că'l va primi ca pe un tată; 'l reproduc aci; ca lectorul să-l vaḑă pe de a întregul:

---

[1]) Idem.
[2]) Idem p. 359.
[3]) Vezĭ Mag. ist., p. 359, Vol. IV.
[4]) Veḑĭ în Mag. ist., Vol. I, p. 388 Biografia Postelniculuĭ Kantacuzino de Bălcescu după actele originale din geneologia Kantacuzenilor. Vezĭ în Buciumul luĭ Bolleac.

Carte de jurământ a luĭ Gligoraşco Ghica VV. la jupân Constantin Kantacuzino biv Vel Postelnic. 1660.

Ioan Gligoraşco Ghica Voevod.

Dat-am cartea noastră la mâna cinstituluĭ şi credinciosul boiaruluĭ Dumnealuĭ jupân Constantin Kantacuzino biv Vel Postelnic ; ca să fie într'aievea înaintea luĭ D-zeŭ şi înaintea oamenilor, cum dacă mă va dărui D-zeŭ cu Domniea Ţĕriĭ Româneşti, se nu aibă a amesteca pe Dumnealuĭ la luatul banilor, şi nicĭ la cezaşiĭ să nu-l puĭ pentru banĭ şi dacă mă va dărui D-zeŭ să merg în ţară, nicĭ la boerie să nu-l amestec, şi nicĭ o bântueală să nu aibă de domnia mea, şi să aibă a se răposa la casa luĭ, ca o slugă bĕtrână a noastră, şi a Ţĕriĭ, şi nicĭ la răŭ să nu aibă bântueală, că l'am aflat credincios, slugă a părinteluĭ meŭ, şi nouă, şi ţĕriĭ. Şi nu numaĭ atât, ci şi să aibă pe Dumnealuĭ a milui cu ce va fi prilej peste an, să'ĭ fie pentru hrana luĭ, fiind bătrân şi credincios. Şi nicĭ să creadă Domniea mea cuvintele cuĭ-va şi de ar pîrî ce ar pîrî, ca Domnia mea mĕ odihnesc în credinţa luĭ. Iar de mă voiŭ lepăda, şi voiŭ călca aceasta ce scriŭ maĭ în sus, D-zeŭ şi pre mine să mă lepede şi să mă calce şi într'această lume şi în lumea ce va să fie, şi pentru încredinţare am întărit cu iscălitura şi cu peceta mea l. 1660[1])

(L. P.) *(L. I.)*

Ast-fel în urma acestuĭ înscris, Gligoraşco deveni domn, în felul în care l'am vĕzut maĭ înainte.

Constantin Kantacuzino fu trimis capuchehaea la Ţarigrad. Ghica se înscăună în Bucureşti ; noul domn însă nu era sigur de numirea sa încă, căci Turcii se căeaŭ că aŭ scăpat ocasiunea de a nu preface Ţara Românească în paşalâc. Ghica ştia toate acestea şi de acea 'l vedem scriind

---

1) Vezĭ în Mag. ist., Vol. I, p. 394

Postelnicului, unde îi arată toate gândurile Turcilor cu aceĭ Beglerbeĭ; eată şi această scrisoare destul de lungă în care ñe-care rând este important:

Scrisoare a luĭ Grigorie Ghica VV., către Kapikihaelele sale 1660[1]).

Ioan Grigorie Ghica VV., scriem la cinstiţiĭ şi credincioşiĭ, boerĭ Dumneata Postelnice Constandine, şi Dumneata Apostole Căpitane, pohtim de la milostivul D-zeŭ să vă ţie pre Dumneavoastră sănătoşi. Asta facem ştire Dumneavoastră, ca până preacum luat-am doaă pereki de kărţi de la Dumneavoastră; trimise una prin Osuni, alta prin Portariŭ, şi ne aŭ părut bine pentru sănătatea Dumneavoastră, şi de slujba ce ne faceţi încă vă mulţumim Dumneavoastră; şi tot vă pohtim pe Dumneavoastră pre cum aţi nevoit până pre acum, aşa şi de acum înainte tot să siliţi Dumneavoastră, să nevoiţi toate să le togmiţi, precum veţi socoti Dumneavoastră ca să fi mai bine. Imi scrieţi Dumneavoastră precum că vor să pue beglerbeĭ în Ţara Românească. *(Acest lucru să nu'l dea D-zeŭ să fie aşa)* că atuncea de vor auzi celelalte ţĕrĭ, precum că fac eĭ beglerbeĭ în Ţara Românească, atunci toţi se vor face una, şi Moldovenii încă fiind eĭ drepţi se vor face şi eĭ haini, numaĭ cum vor afla acest cuvânt cu beglerbeiŭ [2]) în Ţara Românească, *zăŭ că va vrea vizirul să'i aşeze şi nu va putea.* De aceasta am gătit şi cu Dumnealuĭ Kiriţă Panaioti [3]) de toate lucrurile pre amăruntul, de aceasta l'am şi pornit să vie acolo. Deci şi Dumneavoastră veţi grăi cu Dumnealuĭ. Deci precum veţi socoti că va fi mai bine, aşa veţi face, şi de altele ce veţi mai întreba de aicea de toate vă va face ştire din gură jupân Panaiotake. Din Ţară nimenea nu ne vine, dar aşteptăm să ne vie, şi de ne va veni în-

[1]) Din Mag. istoric, Vol. I, p. 395.
[2]) Beglerbeĭ = Voevoḑiĭ.
[3]) Kiriţă Panaioti = erea Panaiotaki Marele Dragoman al porţeĭ; şi cel d'înâiŭ; despre el vom vorbi maĭ 'nainte.

dată voĭ face ştire, Dumneata Postelnice mult îmĭ era dor de Dumneata să te văz, şi nu lasă D-zeŭ să fiĭ venit, să fiĭ grăit doă treĭ cuvinte către Dumneata. Ce voiŭ face de când te aĭ dus Dumneata de la mine? Am rămas mut şi surd şi fără de om. Ci n'am ce face în voea luĭ D-zeŭ să fie de toate lucrurile, şi voĭ căuta a mulţumi luĭ D-zeŭ de toate. Stăpânul căit îl supără sluga cea fără de minte. Că amar lucru este, care ştiŭ pe Dumneata cât te pricepĭ, ci tot precum am răbdat voiŭ răbda [1]).

Cu jupânul Panaiotake, să grăbeştĭ Dumneata precum voeştĭ maĭ bine că eŭ aşĭ fi grăit cu Dumnealuĭ deplin, fiind Dumneata aci la sevârşit cu Dumnealuĭ sărdarul, şi alta, despre nevoile iam ḑis eŭ Dumisale. Dumnealuĭ s'aŭ adeverit bine. Alta, şi despre făgăduinţă să socoteştĭ Dumneata pe cât veĭ socoti într'ascuns, că cela ce lucrează lucrurĭ marĭ. De va face cheltueală ca la vre-o 50 de pungĭ între toate darurile. Iar de viziru şi de împăratu nimica să nu le dăruiască căci că ţara este în mâna hainilor [2]) iar dacă se va aşeḑa ce le va fi voea, atâta vor loa, şi cât vor cere, atât le vom da, cum şi astă-ḑi iaŭ eĭ, ce le este voea dintr'aceste ţărĭ şi cu dărueală şi fără de dărueală. Ci eŭ scriŭ Dumitale, iar Dumneata ca un destul înţelept le veĭ socoti precum va fi maĭ bine, aşa să faci, şi ce veĭ cunoaşte să facĭ că de mine este făcut. Eŭ din cuvântul Dumitale de toate lucrurile, cum îĭ socoti aşa să facĭ. Alta pentru banĭĭ Dumitale s'aŭ împărţit. Veĭ înţelege Dumneata din armeaga (?) maĭ pe larg. Mie mi-aĭ prisosit Dumneata cu tot 200, ce eŭ îţĭ ert Dumitale acele tot 200. Ni s'ar fi căzut să'ţĭ ertăm toţĭ ; dar Dumneata eştĭ destul înţelept de veĭ primi şi atâta, iar D-zeŭ cel milostiv să se îndure spre noĭ a ne milui spre gândul nostru atunci câtă'ţĭ va fi voea, atâta ţĭĭ luoa, şi ce'ţĭ va fi voea aşa veĭ face cu mine, numaĭ fiĭ nevoitoriŭ de mă scoate din multe către Dumneata, că ştiĭ Dumneata toată tăria mea ce o

---

[1]) Se vede că domnul erea supărat de uniĭ din miniştriĭ săĭ din ţară.
[2]) Grecilor.

am. Deci fii nevoitoriŭ, şi ea pe D-zeŭ într'ajutor, şi să sileşti să nu fie pre voea neprietenilor noştri.

Atâta de cheltueală de la mijloc vi s'aŭ trimis Dumneavoastră 100 (?), şi de va fi sănătate iar voiŭ mai trimite, acum atât s'aŭ întâmplat. Foarte săţi puni poalele în brâŭ, şi să te nevoeşti pentru mine Dumneata că noi amândoi unu suntem. Aceasta vă facem de ştire să fiţi Dumneavoastră sănătoşi [1]).

(L. I). Sept. 1. 1660.

Grigore Ghica veni în ţară dupe ce cheltui 250,000 lei în Ţarigrad, pentru căpătarea tronului, dupe cum atestă şi misionarul Venetian Bailarino către Dogele sĕŭ, într'un raport din 1660 [2]); şi alte 200,000 pentru eliberarea părintelui sĕŭ din închisoare după cum atestă misionarul Reniger către împĕratul nemţesc într'un alt raport din 28 Noembre 1680 [3]).

Atât cronicarul anonim [4]) cât şi Constantin Filipescu [5]) ne spune că Grigorie Ghica venind în ţară se ocupă de nevoile ei căci robia, ciuma şi foametea mare, ce o secerase în ceĭ 3 ani de maĭ 'nainte, o sărăcise cu totul, apoi «a patra; multe boale şi nevoĭ grele şi tot chipul de bube; în Târgovişte şi Bucureşti se asemăna Sodomuluĭ şi Gomoruluĭ» [6]) pe de altă parte starea deplorabilă de sărăcie, în care căduse biata ţară; căci Turcii o sărăcise, o smulsese dând ordine ca toţi banii ce se vor aduna să se verse în Ţarigrad, stând cum spune cronicarul «că ei ca niste lei cască gurile să'ĭ înghită pre toţi fiind ţara plină de nevoĭ şi de sărăcie» [7]). Grigore Ghica însă veni cu fericire căci sub domnia luĭ a fost abundenţă «s'aŭ făcut pâine

---

[1]) Originalul actelor N. Bălcescu le copiase de la Principele Radu Cantacuzin, Colonel de Artilerie în garda imperială a ţaruluĭ Rusieĭ. —Vezĭ Mag. ist, p. 398, Vol. I.
[2]) Vezĭ Vol. V, doc. Hurmuzaki, p. 78, part. II.
[3]) Vezĭ Frag. III, p. 254 idem.
[4]) Vezĭ în Mag. ist. Vol. IV, p. 359—360.
[5]) Vezĭ idem. Vol. I, p. 346—347.
[6]) Idem anonimul, Vol. IV, p. 359.
[7]) Idem Vol. IV, p. 360.

şi miere, şi vin mult, şi s'aŭ deschis toată hrana săracilor» [1]).

In acest an însă se întâmplă resbel între Turcĭ şi Nemţi, unde luară parte ca aliaţi aĭ Turcilor şi Dabija-Vodă din Moldova, şi Ghica-Vodă din Muntenia; printre generalii români de atunci din partea lui Ghica-Vodă, cronicarul ne spune că eraŭ şi treĭ feciori de aĭ lui Constantin postelnicul Cantacuzino; anume: Drăghici Vel-Paharnic, Şerban Vel-Logofĕt, şi Constantin Vel-Postelnic; pe când fiĭ postelnicului însoţeaŭ la resbel pe Domn, bătrânul lor părinte rămase la moşia sa de la Filipeşti, făcând cum spune cronicarul anonim tot la fapte bune, milostenii, în taină; pre la monastiri, pre la săraci, şi pre streini îi căuta şi îi miluia [2]), el trăia cum spune D. Xenopol «ca un filosof» [3]) de aceea şi plana deasupra acestei ţări ca un oracol ce tânărul domn Ghica consulta la vremuri grele şi mari nevoi, ce ar fi suferit această ţară; domnul fidel până acuma înscrisului ce'l deduse lui Vel postelnicul de a nu'l amesteca la nici o boerie, adică funcţiune căci el nu mai era postelnic; bivindu-se, adică fost; cu toate acestea însă ţiindu'l la mare preţ, şi considerându'l ca unul ce avea toată experienţa şi politica ţĕreĭ în mâinele sale; vedem deci că şi în acele vremuri la noi în ţară, eraŭ oameni care de şi nu eraŭ în funcţiune, însă totuşi, prin capacitatea lor, şi talentul lor ca bărbaţi de Stat deveneaŭ leaderii partidelor politice de atunci, partide, însă ale politicei externe, ce adesea ori eraŭ saŭ Turco-file saŭ Austriaco-file, de pildă ca în 1718 când aceasta din urmă învinse, şi Oltenia trecu sub coroana imperială a Habsburgilor.

Resbelul acesta care făcu gloria Turcilor, căci eĭ bătură pe Nemţi la cetatea Ujvar [4]); aduse nişte întâmplări care vor însemna începutul peirei neamului lui Constantin Cantacuzino, fiul adoptiv al Ţărei Româneşti, care nu putea însă de cât să se mândrească cu dânsul. Cronicarul Constantin Fi-

[1]) Idem Vol. IV, p. 360.
[2]) Idem Vol. IV, p. 361.
[3]) Vezĭ Vol. IV, op cit. p. 223.
[4]) Vezĭ Cron. anon., Vol. IV, Mag. ist., p. 360.

lipescu ne dă amăruntele: «Acolo în oastea lui Grigorie Vodă ḑic unii, s'aŭ făcut neşte amestecături, adică Şerban logofătul feciorul lui Konstandin Postelnicul Cantacuzino, şi oare-care den fraţi lui ce era acolo, şi Mareş *(Băjescu)* şi Kreţulescu să fie umblat între Căpitani şi între slujitori de îndemna să meargă să pârască pe Grigorie Vodă la Viziru de făcătoriŭ de rĕŭ, de hain şi altele, şi pre urmă să ceară Domn la Viziriŭ pre Şerban logofătul, care den an în an, vorba mergând aŭ ajuns şi la Domnie» [1]). Ghica-Vodă plecă de la Vizir, conăcise într'un loc, înainte de a ajunge în ţară, şi acolo cronicarul ne spune că domnul a trimes pe Giorgiţă Moldoveanul vătaful de aprozi de a adus în faţa sea pe acei boeri pârâtori şi mincinoşi şi iaŭ pus faţă în faţă cu Alexandru, fiul Banului Georma, ce auḑise pârile celor trei boeri; însă atunci Mareş *(Băjescu)* care era mai îndrăzneţ, cum spune cronicarul, eşi din rând şi spuse Domnului: «Doamne acest Alixandru în zilele Michnii-Vodă fiind postelnic mare, pre gura luĭ multă boerime s'aŭ omorît, nefiind vinovaţi nimic, acum iar s'aŭ apucat de aceia, şi de 'l veĭ asculta Măria Ta, fă cu noĭ ce veĭ vrea, şi veĭ da seama înaintea luĭ D-zeŭ, iar noĭ nu suntem vinovaţi [2]).» Vodă îĭ dete pe mâna vătafuluĭ de aproḑi Moldoveanul, ce 'ĭ aduse în ţară, sub a sa paḑă.

Cronicarul anonim nu vorbeşte de loc despre această scenă pe care Filipescu o dă în culorĭ aşa de viĭ; anonimul însă ca rĕsplată Filipesculuĭ, descrie în culorĭ maĭ viĭ ca dênsul; cea-laltă scenă, cu mişeleasca pără şi ucidere a milostivuluĭ postelnic Cantacuzino, unde pentru ruşinea boerilor când şi acuma ca şi altă dată şi'aŭ arătat unii contra altora, invidie, ură şi josnicie, această ambiţiune de a săpa unul groapa altuia, ca să cadă unul din doĭ, pentru a se pune cel-lalt în locu-ĭ.

Stroe Marele Vornic Leurdeanu şi Dumitraşco Cantacuzino, unul din neamul Postelniculuĭ, aŭ fost capii pării; de sigur şi aceştia aŭ fost împinşi de faimosul fanariot So-

---

[1]) Cron. Const. Filipescu, Vol. I, p. 345.
[2]) Vezĭ în Vol. I, p. 346, Mag. ist.

fialĕul saŭ Sofialistul de sub domnia Michniĭ-Vodă, unde deja istoria îl judecase, şi pe care îl vom maĭ vedea si sub domnia luĭ Radu Leon Vodă, fiind cap al partideĭ ce voea să trădeze Ţara Românească şi pe Românĭ, Ottomanilor şi a o preface în paşalâc turcesc.

Ce să maĭ istorisesc această scenă cu vorbele mele când cronicarul anonim o oglindeşte de sigur aşa cum s'a petrecut; şi ne-o înfăţişeaţă atât de frumos şi în culorĭ aşa de viĭ; de aceea voĭ reproduce textual şi eŭ, întreg acest pasagiŭ, până ce voi ajunge la moartea postelniculuĭ. «Atunci diavolul pismaşul neamuluĭ omenesc găsi douĕ vase rele unul Românesc altul Grecesc, anume Stroe Vornicul Leurdeanul, şi Dumitraşco Vel Vistiar Ţărigradeanul *(Cantacuzino* [1]); aceştia eraŭ lăsaţi de Grigorie Vodă ispravnicĭ să păzească scaunul domnieĭ *(Caimacami)* eară eĭ făcură svat drăcesc, în taină, cu Doamna Maria a luĭ Grigorie Vodă, şi trimeseră cărţi de olac la Grigorie Vodă în oaste, făcênd pără mare asupra ticălosuluĭ Constandin cum el umbla pre la Turcĭ pre marginea Dunăreĭ de'l păresce că este hain, şi cum nu bagă în seamă pre Doamna-sa şi 'şĭ bate joc de ea, şi cum opresce ţeară să nu dea bir şi atâtea pre hain multe aŭ scris» [2]) în genealogia lor în Buciumul [3]) vedem încă «că nu-ĭ lasă să strângă baniĭ din ţeară şi să adune, el ilamurĭ (marturiĭ) de pre la cadiĭ de la serhaturile *(marginile)* din prejurul Dunăreĭ, cum că Ghica-Vodă sparge ţara, şi că aceste ilamurĭ vra să le trimită la Constantinopole ca s'ăl mazilească».

«Deci întorcându-se Grigorie-Vodă din oaste, ear Stroie-Vornicul încă maĭ cu dinadinsul îĭ scriea de înprospăta pără, şi 'l învĕţa să nu grăiască nimic cu Constandin, şi cum va sosi în scaun să'lŭ omoare fără veste. Deci Grigorie-Vodă îşĭ întoarse firea şi crezu pe Stroie Vornicul şi pre Dumitraşco, binele ce 'ĭ făcu Constandin îl uită şi ju-

[1]) Cronicarul Filipescu 'l numeşte Cantacuzino; eară genealogia Cantacuzenilor spune că el era fiul luĭ Michail, fratele maĭ mic al postelniculuĭ ce remăsese în Ţarigrad; Dumitraşco venise în Muntenia unde ajunse prin protecţia postelniculuĭ Vel cămăraş. — Apoĭ fu şi Voevod în Moldova.

[2]) Anon. vol. I, p. 36.

[3]) Pag. 124.

rămêntul, călcă» [1]). Constantin Filipescu spune încă: «postelnicul Cantacuzino îi eși înainte lui Ghica la Craiova, ca să'i vorbească de ce dânsul aŭ oprit pe feciorii luĭ, când cu pâra luĭ Alexandru fiul Georme Banul; spuind Domnuluĭ că nimic din cele spuse de fiĭ sĕĭ nu eraŭ adevĕrate, dânsul însă vorbindu-i cu răceală și ne maĭ avêndu'l la inimă ca maĭ înainte, cum veni Grigorie Vodă la scaun în Bucureștĭ, slobozi pe ceĭ l'alțĭ boerĭ din aprodie, eară luĭ Șerban logofĕtul Cantacuzino îĭ a tăiat nasul de o parte, pentru că cutezase a se numi Domn [2])» această pedeapsă erea conformă cu pravila de legĭ a luĭ Matei-Vodă Basarab, care prescriea felurile de pedepse după isvorul de la care purcedaŭ ele «ca tăerea de nas» de când a rĕmas și ḑicătoarea «i'am tăiat nasul» adică: «aceluia ce ar avea tot gânduri marĭ de sine însuși», acuma revenim la anonimul român. «Cum sosi în scaunul luĭ, în Bucureștĭ, îndată îl apucase aceĭ doĭ draci, cu gura, și 'l puseră la cale rea și spurcată. Cum puse și cele douĕ mărturiĭ mincinoase, pre Pilat de ucise pe domnul nostru Isus Christos» așa și eĭ făcură pre Grigorie de trimiseră dorobanțĭ la casa luĭ Constantin Postelnic și fără veste din așternut l'aŭ luat și l'aŭ dus la svânta monastire de la Snagov».

«Era Sâmbătă spre Duminică, Decembrie 20, în ḑiua de svântu Ignatie an. 7172 acolo aŭ stetut la Dumnezeasca liturghie tot în genunche la sfintele icoane, fiind gata, s'aŭ pricestuit trupul și sângeluĭ nostru Isus Christos, ear când aŭ fost seară pre la cinci, l'aŭ omorât în trapezăria monăstirei. Ear Gligorașco Vodă dacă 'ĭ spusese că l'aŭ omorât, el atuncea s'aŭ deșteptat și aŭ zis părintelui Stefan Mitropolitul, și tuturor boierilor că n'aŭ știut când l'aŭ omorât, și cum aŭ fost adormit, căindu-se și plângând de moartea luĭ Constantin; și blestemă pre Stroea și pre Dumitrașco; căcĭ eĭ l'aŭ indemnat de l'aŭ omorât nefiind nimica vinovat. Așa s'aŭ căit pentru moartea Domnuluĭ

---

[1]) Vezĭ vol. IV anonimul român p. 361—362.
[2]) Vezĭ vol. I, p. 347.
[3]) Vezĭ vol. IV, Filipescu p. 347.

nostru Isus Christos şi Iuda dar nimica nu aŭ folosit ci aŭ luat plata matca foculuĭ; şi aceştia încă o vor lua, precum zice la svânta evanghelie —: Cum aţĭ judecat aşa vi se va judeca, şi cum aţĭ mĕsurat, aşa vi se va mĕsura. Iar trupul luĭ Constandin l'aŭ ridicat jupăneasa luĭ, Ilinca şi cu coconiĭ luĭ; Drăghicĭ, Şerban, Constandin, Michaĭ, Mateĭ, Iordache, şi cu mare cinste 'l duseră la monastirea lor, la Mărgineni, şi acolo 'l îngropară făcându-se pogrebanie şi pamete mare cum se cade. O, diavole, rĕul pismaşul neamuluĭ omenesc! cum orbeştĭ pe Grigorie Vodă de omorâ pre Constandin fără judecată, fără vină nimică? Ear ţara toată plângea pre Constandin Postelnicul, că aŭ pierdut un stâlp mare, carele aŭ sprijinit toate nevoile ţĕrii, plângu'l şi sĕracii că şi eĭ aŭ pierdut mila, plângu'l carele au avut de la el multă cautare, plângu'l şi păgânii şi Creştinii; şi toate ţĕrile care l'aŭ ştiut, şi care nu l'aŭ ştiut ci numaĭ de numele luĭ aŭ auzit pentru multă înţelepciune şi bunătăţeĭ ce făcea în toate părţile. Şi de la cine fu acea moarte necuvioasă? De la Gligoraşcu pre care l'aŭ făcut Domn, şi l'aŭ cinstit, şi i'aŭ slăvit numele, de la Stroie Leurdeanul pre care l'aŭ scos de douĕ orĭ din moarte, şi încă i'aŭ fost cuscru că aŭ ţinut pre fata luĭ, un fecior al luĭ Constandin, anume Şerban; de la Dumitraşco că i'aŭ fost nepot de vĕr primar, şi căci l'aŭ crescut în casa luĭ şi l'aŭ ţinut ca pre feciorii luĭ, şi l'aŭ boierit. Uniĭ ca aceştia să fie de treĭ orĭ anatemă [1])».

Eată frumoasele rânduri ale anonimuluĭ român, date primuluĭ Cantacuzean venit aci în ţara care muri jertfă a patriotismuluĭ luĭ; şi prada Grecilor cotropitorĭ, şi a boierilor românĭ conrupţĭ de aceştia.

In culmea milostenieĭ, soţia reposatuluĭ postelnic, jupăneasa Ilinca desrobeşte maĭ mulţĭ românĭ de pe moşia eĭ; dând un zapis în 1665, Septembrie 5; şi Românii trăgênd cu degetul pe zapis; ear zapisul scris de un străin. Acest act a fost publicat maĭ întâiŭ de Calimach Papadopol [2]).

---

[1]) Vezĭ în Mag. ist., pag. 361—363, vol. IV.
[2]) In Convorbirĭ literare, pag. 9, XXI.

In anul 1664 se întâmplă resbel earăşi între Turci şi Nemţi, şi Vodă Ghica earăşi se duse în partea Turcilor. Nemţii învinsese, şi atunci peri în luptă şi marele Paharnic Verzariul ce Cronicarul spune, că, fusese şi el amestecat la omorul postelniculuĭ Cantacuzino, acesta erea fiul luĭ Radu Verzariul din epoca luĭ Mateĭ-Vodă când cu Ţucalas de la Brăteşcanĭ; maĭ periră încă şi marele logofĕt Buzeanu şi Ivaşco Cepariul *(Balotă)*; Ghica în acest resbel trădase pe Turcĭ, căci avem douĕ raporturĭ Veneţiane din 15 Maiŭ, şi 5 Iulie 1665 care spun că Domnul muntean Ghica a fugit chiar de la începutul lupteĭ; şi s'a dus în Polonia, apoĭ în Viena şi de aci în Moravia [1]).

Cronicarul anonim spune că el ducêndu-se în Ţara Nemţească s'a făcut acolo Papistaş, dupĕ ce a domnit în Ţara Românească 4 anĭ fără douĕ sĕptămânĭ [2]).

Istoricul ungar Bethlen [3]) spune că fuga luĭ Ghica la Nemţi a contribuit la desastrul Turcilor, apoĭ Reniger în douĕ raporte către împĕratul sĕŭ din 11 Februarie 1665 şi 14 Decembrie 1664 spune cum Turcii aŭ găsit între hârtiile luĭ Ghica, corespondenţa cu împĕratul german şi cu generalul Rothall; din care cauză a şi fost destituit de Turcĭ [4]).

Aşa s'a terminat domnia luĭ Ghica-Vodă, el care la urcarea sa pe tron închease acea alianţă de prietenie şi de respect faţă de bătrânul postelnic Cantacuzino, el care 'ĭ deduse acele douĕ scrisorĭ, prin care se jura singur că de le va călca să peară maĭ bine, el acum 'şi termină domnia prin uciderea aceluia care 'l ridicase acolo; uitase de toate; însă nicĭ sfârşitul luĭ nu fu fericit, soarta rezervase de asemenĭ un viitor îngrozitor şi acelor boerĭ care 'şi băgase mâinele în cupa otrăvită; se lăsară eĭ a fi ademeniţi de Ţărigrădenĭ; a fi conrupţi; şi a înfige cuţitul părelĭ şi al prihănieĭ tot către un boier de al lor din ţară, dară resplată le va fi dată; este curios cum fapta rea maĭ de vreme saŭ maĭ

---

[1]) Col. doc. Hurmuzaki p. 102, 105. vol. V. part. II.
[2]) Vezĭ vol. IV, pag. 365 Mag. ist.
[3]) Histor. rerum. Transylv. anno MDCLXII, part. I, p. 194.
[4]) Vezĭ Frag. III, Col. doc. Hurm. p. 261—262.

târdiŭ este în tot-d'auna plătită. In capitolele următoare vom vedea resplata Leurdeanului şi a tuturor boierilor din partida Grecilor. Sofialĕul care erea inima saŭ geniul rĕŭ al prihănirilor Cantacuzenilor şi a tuturor boierilor patrioţi ce voeaŭ a se scăpa de gaşca ţarigrădeană căci ei prevedeaŭ într'ênsa o viitoare domnie venetico-fanară; deci dintr'un început voeaŭ a o repune.

Cronicarul Constantin Filipescu ne spune că după destituirea luĭ Ghica-Vodă de la domnie, boieri s'aŭ adunat la sfat şi aŭ plecat în deputaţiune la Ţarigrad, voind a alege domn pe Dumitraşco Buzăianul de la Căpătineşti, acolo însă Turcii regulaseră deja domn pe Radu fiul luĭ Leon Tomşa ce fusese voevod maĭ de mult în Ţara Românească —; eĭ se alipiră pe lângă acesta; ce 'ĭ primi cu vorbe blânde şi purceseră cu toţi în ţară [1]).

Să venim la domnia acestuia.

Din Domnia luĭ Radu Leon-Tomşa Voevod 1664—1669; şi pârile aduse Cantacuzenilor.
(Urmaşiĭ Postelnicului Constantin Cantacuzino).

Radu-Leon erea fiul luĭ Leon-Vodă Tomşa care a domnit în ţară de la 1629—1633, şi despre a cărui revoluţie am vorbit. Cronicarii nu se împacă de loc asupra acestuĭ domn, unii între care anonimul Român [2]); 'l cunosc sub acest nume, alţiĭ 'l numesc Stridia, alţiĭ Paul [3]) cum e raportul luĭ Simon Reniger către împĕrat, şi alţiĭ Dimitrie; cu numele de Stridia ne vorbeşte şi genealogia Cantacuzenilor [4]) ḑicênd despre el: «Radu Stridia fiul luĭ Leon-Vodă a adus o mulţime de Greci cu sine de la Constantinopole pe care orânduindu'ĭ aŭ cuprins oate boeriile şi dregăto-

[1]) Vol. I, p. 349 Mag. ist.

[2]) Mag. ist., vol. IV, p. 367 şi III, p. 472.

[3]) Doc. Hurm., vol. V 2, p. 94 ḑice Stridia; alt document idem pag. 100 ḑice Paul.

[4]) Genealogia original, ḑiarul Buciumul (Bolleac), p. 136.

riile ţĕreĭ încât boerii ţĕrii nu maĭ încăpeaŭ la nicĭ o chiverniseală».

El erea român de naştere, dar născut şi crescut la Constantinopole, perduse cu totul sentimentul românesc; înconjurat de mic numaĭ de Grecii Ţarigradului, crescuse în principiile lor, aşa încât când el puse mâna pe domnia Ţĕreĭ Româneşti dupĕ ce se împrumută la zarafiĭ Greci cu 300,000 leĭ pentru a umplea buzunarile paşilor şi marilor viziriĭ, unica luĭ preocupare nu fu decât a căuta să'şĭ scoată baniĭ pe spinarea ţĕreĭ şi pentru aceasta slujindu-se de Greci, ceea-ce a dat naştere la mişcări tumultoase, după cum spune şi cronica luĭ Căpitanul [1]): «Deci fiind împresurat cu multe datoriĭ, căzut'aŭ asupra ţĕreĭ multe nevoĭ şi grele dajdiĭ, ci şi Grecii încă o prădaŭ şi o mâncaŭ cu tot felul de meşteşuguri cum sunt eĭ învăţaţi. Totuşi nefiind resboĭ şi pradă în ţară ea s'aŭ ridicat în curând, şi această pace a ţĕreĭ nu venia din altă ceva fără cât împĕratul avea treabă de bătea Critul şi fiind departe de noĭ nu aveam bântueală»; lucru confirmat şi de cancelarul Veneţian Giovani Ballarino într'un raport al sĕŭ către Doge din 4 Ianuarie 1669, unde vorbeşte de acest Stridia şi în alte rapoarte din acelaş an [2]); căcĭ în adevĕr complicaţiunile exterioare se liniştiră pentru un moment; dară ce folos când Românii se bucuraŭ de această, va începe o luptă crâncenă în lăuntru ţĕreĭ căcĭ, noul Domn cu partida'ĭ cotropitoare va sugruma pe bieţii boeri şi popor.

Bine o ducea Radul-Vodă şi acum nu maĭ avea nicĭ o grijă, numaĭ chefuri făcea; şi făcea pregătiri de nunta fiuluĭ sĕŭ, după cum ḑice cronica luĭ Căpitanul: «Intru aceste vremuri Radul-Vodă avênd un cocon anume Ştefan; şi Duca Vodă din Moldova, avênd o cocoană anume Catrina, s'aŭ ajuns în cuvânt şi aŭ logodit pre coconi. La care logodnă aŭ fost aci în ţară cu mare veselie, aŭ făcut multe ospeţe şi jocuri, cari se potrivea cu o nuntă domnească, iar nu logodnă. Strânsu-saŭ toată boerimea ţĕreĭ

[1]) Mag. ist. al Dacieĭ Laurian şi Bălcescu, p. 350, vol. I.
[2]) Vezĭ în vol. V, doc. Hurm., part. II, p. 95–96.

cu toate jupânesele şi aŭ întins corturile [1]) în deal despre Mihaĭ-Vodă în drumul Cotrocenilor, acolo făcea ospeţe în toate ḑilele. Adus'aŭ pehlivani de ceĭ ce joacă pe funiĭ, şi de alte lucruri, adusease şi un pehlivan Hindiu harap care-le făcea jocurĭ minunate şi nevĕzute pre locurile noastre, iute om era şi vârtos. Lângă altele de nu le putem lungi, făcea aceasta maĭ ciudat: punea de rând 8 bivolĭ şi să repezia iute şi sărind peste eĭ se da în văzduh peste cap, şi cădea în picioare de cea parte; alta: un cal domnesc gros, mare, 'şĭ lega chica de coadă'ĭ şi'l bătea comişelul cât putea şi nu'l putea să'l mişte de loc; alta: un copac mare din pădure adusese neted, şi înfipt s'aŭ suit pre dênsul ca o maimuţă, decĭ după multe jocurĭ ce aŭ făcut în vêrfu'ĭ s'aŭ slobozit de acolo cu capul în jos, şi aŭ dat în picioare; alta: un tulpan lung de mulţĭ coţĭ îl ţinea oamenĭĭ în mâinĭ cât era şi se repezea iute şi mergea călcând pre tulpan şi nu se afunda; alta: se prindea mulţĭ oamenĭ câte doĭ în mâni şi făcea chip ca de o bate cu mâinele, şi maĭ lung; şi se repăzea iute, şi intra cu capul prin gaura aceea, şi nu'ĭ simţea oamenii şi de aceea parte cădea în picioare, ca acestea multe făcea care nu le ţinem minte» [2]).

Pentru sevârşirea unor petrecerĭ de aşa natură, Radu Leon care nu avea avere, ci din contra datoriĭ, neapărat că a trebuit să pue sarcinĭ grele pe ţĕră, ca să scoată banĭ; el căută deîndată a'şĭ forma şi o partidă; şi oamenĭĭ îĭ şi găsi. Vornicul Stroe Leurdeanu care erea vrăşmaşul Cantacuzenilor nu întârzia de a deveni iubitul Radului Vodă; precum şi o seamă de Grecĭ, proaspăt aduşĭ din Ţarigrad; despre carĭ voiŭ vorbi maĭ la vale, pe lângă ceĭ ce eraŭ aci. Familia Cantacuzino însă cu evlavie, păstra onoarea şi patriotismul repausatului Postelnic Constantin, trunchiul acestei familiĭ din Ţara Românească, al cărui cap căzu atât de mişelește sub intrigile partidei grecești de sub domnia

[1]) Autorul înţelege prin cuvântul «corturile» mesele de ospeţe şi tribunile de spectacole.

[2]) Mag. ist., idem, pag. 351, vol. I.

Ghicăi Vodă. Acuma fiĭ sĕĭ însă vor ştĭ să rĕsbune pe tatăl lor; şi eŭ ḑic tot ca şi D-nu Xenopol [1]). «Rar s'a vĕzut o familie care să fi ţinut atât de mult la reputaţia şi onoarea eĭ, care maĭ ales să fi avut un cult atât de adânc pentru trunchiul din care se trăgea. Dacă copiĭ nu putură să scape viaţa părintelui, eĭ nu cruţară nimic pentru a şterge de pe memoria luĭ, hula trădăreĭ, pe care 'ĭ o imprimase întunecatele ale duşmanilor uneltirĭ. Indată ce Ghica părăsi tronul şi trecu de la Viena în Italia aflându-se pe atunci la învăţătură la Veneţia, Constantin Cantacuzino marele stolnic de maĭ târziŭ, al treilea fiu al postelniculuĭ, se luă dupĕ urmele luĭ Ghica, gonindu'l în toată Italia şi trăgêndu'l la judecată pentru aceea ucidere a tatăluĭ sĕŭ, la care Ghica spre a sa îndreptare, ĭi detescri sorile de pără, ale luĭ Stroe Leurdeanu [2])».

Pe când Constantin Cantacuzino dobândea acestea în Italia de la Ghica, ceĭ-lalţi fraţi aĭ sĕĭ în ţară, scotea carte de mărturiĭ de la obştească adunare, despre nevinovăţia tatăluĭ lor şi pentru maĭ multă întărire vom reproduce aci, în întregul eĭ, această carte [3]):

Carte a obştesteĭ adunărĭ a ţĕreĭ, vestind tutulor că, moartea postelniculuĭ Constantin Cantacuzino a fost nedreaptă, 1666.

Noĭ, Ştefan cu mila luĭ Dumnezeŭ archiepiscop, i Mitropolit a toată ţara Românească, împreună cu aĭ noştri sufleteştĭ, şi pentru duh sfânt, împreună slujitorĭ fraţi: Egnatie, Episcopul Râmniculuĭ, Serafim, Episcopul Buzeuluĭ şi cu toţĭ nastavniciĭ sfintelor Lavre ce se kiamă tot soborul.

Aşişderea şi noĭ toţĭ boiariĭ ţărĭĭ marĭ şi micĭ, carii de la Dumnezeŭ, într'aceasta una dată aflându-ne în veaţă, şi numele nostru se află supt această scrisoare iscălită cu mâinele noastre întru adeverită credinţă. Datam această sobornicească carte, întru mâinele celor de bună rudă, fe-

[1]) Vol. IV, pag. 233.
[2]) Din genealogia Cantacuzenilor, p. 110, Buciumul luĭ Bolleac.
[3]) Mag. ist., idem, p. 398. Vol. I.

cori reposatului Konstandin Kantacuzino biv vel Post. anume Drăgici Spătar, i Şerban Post., i Konstandin Post., i Mihaiŭ, i Mateiŭ, i Iordake, şi a tot neamul lor. Ca să le fie de mare credinţă înaintea a tuturor pravoslavnicilor Domnĭ, şi întru tot locul. Pentru că răposatul Konstandin Kantacuzino, de când s'aŭ moştenit, acestiĭ ţeară, sânt trecuţi anĭ 50 şi maĭ bine încă din zilele Radului Voevod, aŭ fost locuitoriŭ şi pătimaş neapărat la toate nevoile ţăriĭ. Carĭ noĭ cu toţi l'am adeverit de Creştin bun, şi cu frica luĭ Dumnezeŭ, şi tuturor Domnilor aŭ slujit cu bună dreptate, şi cu credinţă, cum şi fecori luĭ, şi reposatul Mateĭ Voevod anĭ 23, şi altora tuturor câţi maĭ 'nainte de dânsul şi de atuncĭ încóce. Şi nicĭ unuia spre rudenie slujbeĭ nu s'aŭ aflat, nicĭ Domnilor ţăriĭ, până ce aŭ venit Grigore Voevod fecorul Ghicăĭ Voevod, Domnind aicĭ în ţeară până la 3 anĭ. Iar deacă s'aŭ umplut 3 anĭ viindu-'ĭ poruncă dela împărăţie, mers-aŭ la oaste la Uivar în Ţeara Nemţească. Mers-aŭ şi din fecoriĭ reposatului Konstandin Post. 3 fecorĭ împreună în altă ţeară, anume Dragici fiind paharnik mare, şi Şerban fiind logofĕt al doilea şi Konstandin al doilea postelnic. Iar Konstandin Postelnicul bătrânul rămasaŭ în ţeară la casa luĭ, ne având o dregătoriă. Iar până aŭ vrut a veni Grigorie-Vodă, în ţeară, şi deacă aŭ şi venit, iară diavolul pismaşul sufletelor oamenilor intră în inimele unora de le puse gând de vânzare, sângeluĭ aceluĭ cinstit creştin Konstandin Postelnicul, ca singurul adevărat Iuda vînḑĕtorul luĭ Hs; deci 'l vîndu la Grigorie-Vodă spre moarte, luând sângele luĭ asupra lor şi fecorilor lor. Şi fără nicĭ o judecată, şi fără de nicĭ o întrebare luară-l noaptea de la casa luĭ şi 'l duseră de îl omorâră în taină la Mănăstire, la Sneagov, Dumnezeŭ să 'l ierte. Iar preste puţine zile, căzu Grigorie-Vodă la mare căinţă pentru moartea luĭ, căcĭ cunoscu pe vînḑĕtoriĭ că nu pentru alta fu a lor vînḑare al omorâ fără numaĭ ca să poată jacuĭ ţeara, şi pre dênsul a'l fura şi veni înaintea smereniei Vlădicei nóstre, îngenuchiând înaintea sfinteĭ icóne, şi mărturisind cu lacrimĭ pentru moartea luĭ cum că nu i-aŭ fost nimic vinovat, ci fără de nicĭ o vină l'aŭ omorît,

nedându'ĭ rĕsuflu aceĭ rĕĭ îndemnătorĭ, ca să'şĭ ducă pohtile lor cele reale săvârşit. Iar după aceia şi iare înaintea tuturora am mărturisit, blestemând pre uniĭ ca aceia ce l'aŭ adus la acea cale. Pentru care şi noĭ ştiind, şi maĭ vêrtos adeverind den singura gura luĭ precum maĭ sus scrie, n'aŭ putut îngădui să se acopere nevinovatul luĭ sânge şi a se bucura vînḑĕtoriĭ ca aceia, ascunḑêndu'şĭ direptatea precum şi sfânta scriptură zice: Că sângele nevinovat neîncetat strigă naintea luĭ D-zeŭ. Derept acea am dat această a noastră Sobornicească carte de mărturiseală tuturor cuĭ se cuvine a şti maĭ vêrtos, aleşilor şi pravoslavnicilor Domnĭ, şi tutulor lăcuitorilor acesteĭ ţĕrĭ ca să pótă şi cu credinţă nevinovată moarte a răposatuluĭ Konstantin Postelnic, şi direapta luĭ slujbă, şi a fecorilor luĭ ca să le fie lor de bună credinţă înaintea tuturor. Intărindu-o supt adeveritele noastre peceţĭ şi iscăliturĭ. Iuo pisah az Dumitraşco logofĕt u Bucureştĭ.

Ap. 14, veleat 7174.

(Iscăliţĭ): Mitropolitul Ştefan, Egnatie Râmnicul, Serafim Episcop Buzevsciĭ, Vidionis Sofronis martis, Vasilie arhimandrit Tismaniĭ, Teodor Egumenul ot Cozi, Gerasim Eg. Bistriţeĭ, Teodosie Eg. Argeşuluĭ, Ieromonach Ioanichie Eg. Ieromanah Vasilie ot Dolgepolschi, Ionichie Eg. ot Caldurăşanĭ, Ioan Eg. ot Arnota, George Baleanul Vel Ban mărturisesc, Stroe Vornic *(Leurdeanu)* mărturisesc, Mareş vel Vornic *(Băjescu)* mărturisesc, Radul Popescu biv vel Ban, Radu Creţulescu, Badea Cluc. Bălăceanu mărturisesc, Stoika Armaş ot Bereleştĭ, Gogu vel Stolnic *(Băleanul)* mărturisesc, Nicolae biv vel Sluger *(Glogoveanu)*, Cluceru Doicescu mărturisesc, Chrizea *(Popescu)* spatăr, Stoian *(Florescu)* vel Pitar, Constandin *(Brâncoveanu)* vel Şetrar, Preda *(Bucseanu)* Paharnic mărturisesc, George Comis mărturisesc, Şerban Căpitanu, Negoe *(Sĕcuianul)* Clucer, Vêlcul logofĕt mărturisesc [1]).

[1]) Originalul este acoperit cu 38 iscăliturĭ din care numaĭ acestea s'aŭ putut descifra.

Ce lucru curios observat şi de D-nu Xenopol, că printre boeri martori iscăliţi, găsim şi pe Stroe Leurdeanu, el care uneltise uciderea postelniculuĭ şi acum tot el iscălind la această adeverire; dar din adins o fi făcut'o ca să scoată bănuelile. Pe lângă aceasta fraţii Cantacuzinĭ maĭ dobândesc încă şi alte acte de adeverirea cinsteĭ tatălui lor, de la doĭ patriarhĭ, şi înarmaţi cu toate aceste probe, cer imediat de la Radu Vodă darea în judecată a Stroeĭ Leurdeanu. Dară cum putea face Radu Vodă una ca acestea, când Stroea Vornicul erea temelia putereĭ partiduluĭ sĕŭ, şi a Grecilor? dar vezĭ cum potriveşte D-zeŭ lucrurile, de face la toţi dreptate?

Momentul soseşte ca tocmaĭ de Cantacuzinĭ Radul Vodă să aibă nevoie şi eată cum: Sultanul vĕḑênd că domniĭ ţĕreĭ se hăinesc într'atâta, în cât decise, ca la treĭ anĭ sa vie la Constantinopole şi să le reînoească şi domnia. Radu Vodă primise porunca de la Sultan ca să meargă la Constantinopole; trebuind a aduce şi ploconul împĕratuluĭ, ştiind pe Cantacuzinĭ bine vĕḑuţĭ la Poartă, se apropie de eĭ şi ie cere cumpĕnul ca să'ĭ se reînoească domnia pentru un noŭ period de treĭ anĭ; trimiţênd chiar pe Drăghicĭ spătarul, fiul postelniculuĭ, să adune banĭĭ de plocon de pe la prietenĭĭ boerĭ; luându'l în urmă cu dênsul la Adrianopole şi Constantinopole. Cantacuzinĭĭ primiră, dară cerură mortea luĭ Leurdeanu; Radu primeşte propunerea dar dupĕ ce ĭ se va asigura domnia. Cantacuzenĭĭ fiind interesaţi de a avea domn pe cel ce le promisese pedepsirea luĭ Leurdeanu, se puseră pe capete şi dobândiră domnia de la Sultan încă pe treĭ anĭ pentru Radul Vodă [1]).

După ce Radul Vodă sărută earăşĭ poala Sultanuluĭ în 25 Decembre 1667, papucul vizirulŭĭ şi mâna caimăcamuluĭ, pleacă şi ajunge în Bucureştĭ tare şi mare. Acuma sosi momentul suprem pentru Cantacuzineştĭ ca promisiunea Radulŭĭ Vodă să se îndeplinească; dar eĭ în loc de aceasta, vĕḑură o cumplită tragere pe sfoară, căcĭ Vodă le răspunse: «Eŭ nu pot să mĕ deslipesc de Ministrul meŭ

[1]) Vezĭ Căpitanul, vol. I, p. 353.

Stroea», atunci Cantacuzinii furioşi ḑiseră: «Măria-ta cum îţi am dat domnia aşa 'ţi o luăm» [1]). Domnul pentru a 'i înbuni numi pe Pârvu fiul luĭ Drăghicĭ [2]) postelnic şi scuteşte întreaga casă a luĭ Drăghicĭ de toate dările către nevoile ţĕreĭ, după cum ne spune însuşĭ hrisóvele sale, unul din 13 Noembrie, şi cel-lalt fără dată lunară, din anul 1667, publicate în Buciumul, la genealogia Cantacuzenilor. Cantacuzenii însă nu eraŭ ómenĭ de aceia carĭ să ceară căpătuială şi sub masca rĕsbunăreĭ, să pretindă beneficii personale; eĭ nu cereaŭ aceasta, ci cereaŭ sânge vinovat, pentru sângele nevinovat al tatălui lor; în cele din urmă domnul consimte a da o carte de mărturie, dar nu pentru uciderea luĭ Leurdeanu, ci pentru a arată el însuşĭ personal, că uciderea a fost nelegitimă. Reproduc aci această carte după *Mag. istoric* [3]).

Carte de mărturie a luĭ Ion Radul Leon V.V. arătând nedreptatea omorâreĭ postelnicului Constantin Cantacuzino, 1668.

Milostieiu Bojieiu Ion Radul Leon Voevod gospodar zemli Vlahii scum. Deverim şi bine încredinţăm pentru moartea fericitului reposatului Constandin Cantacuzino Vel Postelnic, care i s'aŭ făcut fără vreme de Grigore Ghica Voevod, însă pentru mare şi îndrăcită pără ce aŭ fost părât pre ascuns o seamă de *boierĭ români, cu o seamă de Greci amestecaţi* şi el neştiind nemic fără veaste, de grabă l'aŭ loat de la casa luĭ ducându'l noaptea la sfânta monastire ot Snagov. Acolo l'aŭ omorât fără judecată, fără direptate, şi încă fără de acestea maĭ făcutuiaŭ şi alte 2 nedreptăţĭ marĭ, una aŭ maĭ vĕrsat sânge de la unul din fecorii luĭ, alta iaŭ predat casa cu banĭ talere 24000 f. şi pungi 49. După aceasta fecorii luĭ, Drăghicĭ, Şerban, Constandin, Michaĭ, Mateĭ, Iordache, ştiind că s'aŭ omorât tatăl lor de părele unor răĭ îndrăciţi, şi fiind direpţ nu s'aŭ putut suferi, ce aŭ

[1]) Xenopol Vol. IV, p. 236.
[2]) Buciumul luĭ Bolleac, p. 136.
[3]) Idem, p. 402, Vol. I.

umblat cercând de unii ca aceia să'l afle cine sânt, de care lucru direptul ochiŭ al luĭ Dnmnezeŭ judecătoriul cel bun, vĕḑênd că strigă sângele direptuluĭ la ceriŭ, ca şi sângele luĭ Abel când îl ucise frate seŭ Cain, numaĭ de cât arătă şi marea şi minunata ciudă de se iviră nişte răvăşale *a rĕuluĭ bătrân Stroe*, *Vornic ot Leurdeanĭ*, scrisă cu mâna luĭ la spurcatul vênḑĕtoriŭ ca să omoare pre Constandin postelnic. După aceia fecorii luĭ însă, nicĭ pre aceia nu s'aŭ lăsat, ce aŭ trimes la Grigorie Vodă fiind pribeag la Beciŭ, rugându'l să le ivească ucigaşiĭ părinteluĭ lor cine aŭ fost. El încă le aŭ scris o carte blestemându'l pe acel *rĕŭ Stroe* şi pre *Dumitraşcu Vistier grecul*, că eĭ l'aŭ împins spre această faptă rea şi spurcată, şi el singur mărturiseaşte pentru Constandin Postelnic că nu'ĭ aŭ fost vinovat nimic, ci l'aŭ omorât direpţ şi singur Stroe Vornic încă'l mărturiseaşte într'o carte a boierilor ţĕriĭ Româneşti, cu a luĭ iscălitură maĭ jos pusă, cum aŭ fost direpţ Constandin Postelnic. Iar răvaşul luĭ şi cartea luĭ Grigorie Vodă îl vădeaşte că el singur aŭ fost ucigaşul, precum şi Domnia mea în multe rênduri am cetit, şi le-am vĕḑut, şi le am cunoscut că s'aŭ făcut mare strâmbătate caseĭ luĭ Constandin Postelnic. Direapta aceea şi Domnia mea vĕḑênd una ca aceasta dat-am la mâna fecorilor luĭ Drăghicĭ, Şerban, Constandin, Mihaĭ, Mateĭ, Iordache, această scrisoare a mea, să fie de mare credinţă ca verĭ la ce judecătoriŭ s'ar arăta unele ca aceste ce am vĕḑut şi noĭ, să crează şi să prinză în seamă, ca să fie rĕul Stroe Vornicu arătat de toţĭ şi semnat ca şi Cain, căcĭ aŭ eşit afară din leagea creştină, şi s'aŭ făcut ucigaş de oameni, şi pustiitor de case. Asijderea mărturisesc şi de fecorii luĭ Constandin Postelnic, că aŭ suljit Domniĭ mele cât am fost în Domnie cu mare direptate şi cu bună credinţă precum se cade. Aceasta am scris şi pentru maĭ marea credinţă întărit-am cu pecetea şi cu iscălitura noastră maĭ jos.

Isaam ra hom gospods tavmi pîs u Bucureşti.

(L. I.) (L. P.) Veleat 7176.

Pe de o parte vedem pe Radul Vodă dând acest Hrisov, ear pe de alta, pentru a brava pe Cantacuzinĭ, înălţând pe oamenii din partida sa şi complicĭ de aĭ lui Stroe Vornicul la ranguri boereşti, făcênd pe Grecii Sofialistul, Vistier mare; pe Balasache, cămăraş mare, şi pe Pavlache Pascale grămătic la Curte şi alţi mulţi, pe care cronicarul Filipescu nu-ĭ menţioneaţă [1]). Cantacuzenii şi cu boerii din partida lor carĭ erea atunci partida naţională a ţĕreĭ, se scandalizară cu totul şi găsiră ocaziunea de a se rĕscula, ne fiind nicĭ mulţămiţi cu pedeapsa numaĭ morală dată Stroei Vornicul, şi cu alţi mulţi boerĭ, ducându se la Vodă şi cerându'ĭ alungarea lor din ţară, căcĭ tare o aŭ predat'o şi jefuit'o. Sofialistul acela care acum se vĕduse cu visteria ţĕreĭ pe mână, făcuse lucrurĭ marĭ de tot. Se apropiase însă timpul rĕspundereĭ haraciului şi a încasăreĭ dăreĭ trebuitoare pentru plata luĭ; poporul aţâţat însă de Cantacuzenĭ şi de alţi boerĭ refuză plata, până la alungarea Grecilor. Domnul, atunci se înfuriă şi ameninţă naţiunea cu măcel de sânge, ştiind că neplata dărilor îĭ strică posiţiunea la poartă, Grecilor fiindu-le teamă de popor şi de boerĭ se închiseră în casele lor, şi chiar în noaptea aceia ţin sfat cu Domnul, luând hotărîrea de a măcelări pe toţi boerii a doua ḑi, cu ajutorul gardeĭ streine din palat. Aci credem că e nemerit să vorbim de o tragedie a unuĭ boer «Serdarul T. Strâmbeanu din Craiova» [2]) care în 1856 inspirat de această

---

[1]) Vol. I, p. 355—356 Mag. ist.

[2]) Serdarul Strâmbeanu, 'şi îndreaptă condeiul cu acelaş foc în versurile tragice ale tragedieĭ sale naţionale, ca şi străbunilĭ sĕĭ din 1716 ce'şĭ îndreptaŭ spadele lor, în peptu rile veneticilor, pentru a salva domnia pĭmînteană. El a compus această tragedie una din cele d'întâĭ creaţiunĭ originale româneştĭ; mulţĭ alţiĭ aŭ tradus piese streine, Strâmbeanu însă a croit calea compunereĭ tragice inspirându-se din istoria Românilor, această tragedie e intitulată: «Radu-Leon-Vodă prinţul ţĕreĭ româneştĭ şi Miniştri sĕĭ Fanarioţĭ, în cincĭ acte în versurĭ cu marĭ şi ilustre spectacole naţionale»; ea coprinde toate persoanele ce le enumeră şi istoria, şi care a jucat un rol de frunte în acea revoluţiune, eată-le: Radu-Leon-Vodă prinţul ţĕreĭ, Doamna, Maria fiica prinţuluĭ, Drăghicĭ Cantacuzino, mare logofĕt; Şerban Cantacuzino mare Spătar, fratele luĭ Drăghicĭ; Obedeanu mare Serdar, Dumitraşko Caramanlău mare Postelnic, Stroe Leurdeanu mare Vornic, Sofialistul, vistier, Balasache cămăraş şi Pavlache gramatic, toţĭ treĭ fanarioţĭ; un ofiţer, apoĭ vin Seimenĭ, Fustaşĭ, Roşĭ, Slujitorĭ, Căpitanĭ, Iuşbaşĭ, poporul şi Grecii. Scena I şi II se petrece în Bucureştĭ la anul 7177 (1668) în palatul spătăresc şi în cel princiar. Scena III şi IV de la actul II-lea în grădina palatuluĭ princiar. (Un şingur exemplar maĭ există, pe care l'am găsit la Biblioteca Centrală din Bucureştĭ).

revoluțiune, a dat la lumină această tragedie a revoluțiunei din vremea lui Radu Leon Vodă; într'ênsa se desemnează perfect de bine toate evenimentele aceleĭ revoluțiunĭ, în concordanță cu spusele istorieĭ, ast-fel încât vom reproduce și noĭ la fie-care loc nemerit din istorie, și pasagiul corespundĕtor a luĭ Strâmbeanu; expunerea va deveni maĭ interesantă și culorile maĭ viĭ; eată pasagiul unde Grecĭĭ țin cel d'întâiŭ logos la acest sfat:

Sofialistul

«Supușĭ Mărieĭ-Tale, și servĭ cu umilință,
Și gata pentru tronu-țĭ a perde și viață.
Intrarăm între popul voința să'ĭ cercăm
Prin mare meșteșug ce noĭ 'l posedăm,
Cu toată măestria și acea prefăcătorie,
Cu care se distinge fanarul din vecie,
Aveam însă teroare că poate 'ĭ iritat
Pe prinț pe noĭ poporul se va fi revoltat,
Prin prima sa mânie aprins de inimicĭ
Fărâmă să ne facă cum pătimară alțĭ Grecĭ.
Grozavă amăgire! Poporul te iubește,
Și-alt prinț de cât pe tine pe tron nu primește»,
(etc.)

Balasache

«Augusta ta voință deplin a triumfat»

Radul-Vodă

«Poporul mĕ iubește, eŭ am fost înșelat!»

Balasache

«Câțĭ-va boerĭ sunt numaĭ ce vor căderea ta[1])»

Autorul caracterizează foarte bine aci pe Fanarioți; căcĭ eĭ căutaŭ a amăgi pe Vodă, că nu e adevĕrat cea ce se pregătea, și că poporul 'l iubește, fiind boieriĭ de vină. interesul lor neapărat erea ca Domnul să rĕmâe, căcĭ amin-

[1]) Scena III, actul I, pag. 7, op. cit.

terea s'ar fi prăpădit şi dênşiĭ. Cantacuzenii la o aşa stare de lucruri nu rămăseseră în nelucrare şi se sfătuiră maĭ întâiŭ Drăghicĭ Cantacuzino marele Logofĕt, cu fratele sĕŭ Şerban marele Spătar, ce e de făcut.

Patriotismul acestora se vede atât de bine desemnat de istorie ca şi în versurile tragediei luĭ Strâmbeanu [1])

Drăghicĭ (către fratele său Şerban Cantacuzino)

Tu, frate al meŭ de sânge şi marele spătar,
Român, boer de ţară, de arme general,
Ascultă-mĕ! acuma de ţară să vorbim,
E vreme de apărare de Grecĭ s'o mântuim.
Sosit'a mazilia a domnuluĭ cum ştiĭ
Acestuĭ setos Radul de banĭ de avuţiĭ,
Şi ţara lipsită d'a sale privilegiurĭ
Păstrate cu mult sânge de sfintele drepturĭ.
Să'şĭ pue domn din sânu'ĭ, Român cu minte mare
S'o înalţe la onoare s'o scape de apăsare:
De aceĭ inimicĭ mişeĭ, despoetorĭ Fanarĭ
Ce amestecă domnia, conrupe pe boiarĭ,
Şi-a căror cruditate fac dintr'un domn bun
Uneltă maledictă a rĕuluĭ comun!

In cele din urmă Cantacuzenii iaŭ deciziunea de a aduna toată militărimea din ţară în Bucureştĭ, pentru a se pregăti de revoltă, lucrul fiind uşor de făcut, de oare-ce Şerban Cantacuzino, erea şi mare Spătar şi Drăghicĭ mare logofĕt, eĭ scriŭ imediat la toţi Căpitaniĭ boerĭ, şi Iujbaşĭ, ca să vină în grabă în Bucureştĭ cu miliţie multă [2]); pe atunci mare Serdar de oaste în Oltenia erea Pârvu Obedeanu [3]) care veni imediat cu miliţiile în Bucureştĭ şi sprin-

---

[1]) Actul I, Scena I, pag. 1.

[2]) Vezĭ Mag. ist., Vol. I, p. 353.

[3]) Serdarul Strâmbeanu nu spune numele de botez al luĭ Obedeanu însă; între documentele D-luĭ Ştefan Greceanu care este astă-zĭ singurul ce posedă genealogiĭ documentate a multor familiĭ boereştĭ române, am găsit că pe acest Obedeanu îl chiémă Pârvu şi el în 1651 era mare Armaş, o boerie tot militărească; acuma în 1668 era mare Serdar al miliţiilor olteneştĭ. De asemenea într'un chrisov al Moşieĭ Călieştĭ vecină cu Stăneştĭ din judeţul Gorj, unde un nepot al acestuĭ Obedeanu a ridicat o mare mânăstire, se vede scris: «Părintele Nicolae, eclesiarhul sfinteĭ monastirĭ Tismana, a fost ispravnicu moşieĭ Tismana, pe când trăia stăpânul eĭ Paharnicul Obedeanu la leat 1672 Iulie 30». (Acest chrisov mi-a fost comunicat mie de D. Al.

ten erea el; după cum ni'l descrie Strâmbeanu în tragedie, când vorbeşte Obedeanu către Şerban-Cantacuzino[1]).

Obedeanu

«Ca fulgerul de iute trecut'am peste Olt,
Să chem la glasul ţăreĭ, Românul patriot.
Judeţele 'n picere pe toate le-am găsit
De tiraniĭ cumplite ce ţara a suferit.
Pe când aci sub câmpet secret descopeream
Proecte infernale de care tremuram.
Torturele tartare în ţară triumfaŭ!
Boeriĭ, toată breasla călugări gemeaŭ!
Averea, libertatea la toţĭ li s'aŭ răpit
Onoarea şi viaţa la toţĭ s'a siluit».

In acest timp, Fanarioţii, ridicaţi la ranguri boereşti de către Radu Vodă, cotropeaŭ ţara de teroare, căci ei avuţi de banĭ, isbeaŭ unde nemereaŭ şi prădaŭ totul; nu cruţaŭ nimic nicĭ locaşurile sfinte, după cum ne spune cronicarul [2]). «Radu Vodă nu socotea nimica de unele ca acestea, ci numaĭ 'şĭ pornise firea asupra banilor, pre sfatul unor marghioli ca aceia, şi întâĭ se porni asupra sfintelor mănăstirĭ, că trimise oamenĭ de le lua bucatele şi le prăda fără nicĭ o direptate. Luatu-leaŭ şi toate arginturile câte aŭ găsit la dênsele de le aŭ topit toate; făcând scărĭ şi tipsiĭ şi şeale ferecate. Atunci aŭ luat şi două inele de aur cu pietre scumpe din degetele luĭ Sf. Nicodim care lăcueşte cu Sfintele luĭ moaşte în Sf. monastire Tismana, şi tot nu se sătura, şi încă de murea vre-un neguţător saŭ jupânese sărace, aŭ măcar fieşte-ce om maĭ prost, el numaĭ de cât trimetea de le lua tot ce avea, şi le scotea

---

Stefulescu de la Târgu-Jiu). Serdarul Strâmbeanu în tragedia sa închină o prefaţă acestuĭ Obedeanu pentru vitejiile sale din acea revoluţiune, şi ast-fel începe:

«Bravat'aŭ tirania străbunul Obedeanu
«E faptă briliantă ce aprinde focul stins
«In inima şi 'n peptul a orĭ căruĭ Român
«Şi'ĭ dă sacre speranţe că neamul nu e 'nvins!»

[1]) Actu V, Scena I, pag. 64.

[2]) Cronica anonimă Istoria ţăreĭ Româneştĭ. Manuscrisul găsit la Chisenev de Ierodiaconul Daniil în timpul surghiunăreĭ Mitropolituluĭ Grigorie editat de G. Ionide 1859, Bucureştĭ, p. 135, şi vol. IV, Mag. ist. p. 370.

la târguri de făcea cochivechi [1]), vîndênd haine, și tote ce lua de la unii ca aceia de le făcea bani, și îi băga în camăra lui. «O ticăloase Radule!»[2])

Această nenorocită stare de lucruri nu mai putea dura, și boerii patrioți ai țărei, trebuiră să'i pună capăt, cum se strânseseră cu toți la București, la sfat mare s'au pus; acolo fiește-care aducea plângerile sale. Tragedianul român caracterizează foarte bine aceste scene, arătând suferințele lor și patriotismul sublim, narând în versuri, cea-ce cronica nareadă în prosă.

Așa povestește Strâmbeanu tocmai pasagiul de mai nainte al cronicarului, când marele Serdar Obedeanu vorbește Spătarului cel mare Șerban Cantacuzino.

Obedeanu

«Bogatu 'n agonie a foamei a ajuns
Și văduva, orfanul în lacrămi a apus,
Chiar sfintele locașuri ridite de Români
In gloria cerească asil pentru Christiani;
Sunt prada tiranieĭ spurcate pustiite!
Și sacrele odoare, Dumnezeule sfinte!
Cu care sfinții preoți cu sacrul acel pristol,
Inchipuesc sacrificiu Domnului mântuitor.
Fanarii le răpiră, cu mână sfântă fură
Și tot ce fu mai sacru barbarii jefuiră!
Topiră ei argintul acestor sacre vase,
Si șele și scări de cai, tipsii în a lor case
Făcură din imagiuri din sacrele odoare,
Spurcară cele sfinte batjocura barbară.
Dar cine îndrăsnește o cer ca se descrie
A lor fără de lege spurcată barbarie?
A mea limbă amute, mintea rătăcește:
Voind să spui o faptă ce cerul răsvrătește
O faptă ucidă ce tartarul nu are
Supliciu pentru dênsa supliciu așa de mare?
Aci în mânăstirea Tismana înzeită
Unde sfântul Nicodim pe țara turmentată
Veghiază ca s'o scape din ghiara tiranieĭ,
Unde se depun lacrimi; durerile agonieĭ.

[1]) Mezaturi.
[2]) Vezi în op. cit. p. 135 și 370.

Acolo ghiara fanară fură lung şi se întinse.
O, cer! o, barbarie! o, cruḍime nespusă!
Acea ghiară fură sicriul cel sfinţit;
Deschise, şi barbariĭ din deget aŭ răpit
Inele de aur ce petre scumpe aveaŭ. . .
Această barbarie spurcarea celor sfinte,
Călugăriĭ în lacrămĭ, bisericĭ pustiite
Negustorĭ, boerĭ în pradă despoere,
Si văduve, orfanĭ, în ţipete de durere
Bărbaţĭ în disperare, mume desonorate
Parinţiĭ plinĭ de lacrimĭ, fiice desvirginate,
Teroare fórte mare în toţĭ a fulgerat,
Un gemet, o strigare în ţară s'a nălţat!
etc.

(Autorul a ales pe Obedeanu a vorbi de Tismana ca unul ce poseda acolo moşie, după cum am vĕzut în chrisovul Căleştilor din 1672, la pag. 97 notă, an după revoluţie, deci).

In alt pasagiŭ autorul arată rĕspunsul luĭ Şerban la plângerile boerilor, şi prin aceasta caracterisează rezoluţia luată în sfatul lor; când Şerban Cantacuzino vorbeşte către Obedeanu [1]).

Şerban

«Grăbeşte Obedene în ţipetile ţĕreĭ,
Arată-te şi spune că drum al salvăreĭ,
E armele în mână, cu toţĭ a apuca,
Oltenia cea mare de rĕĭ a o scăpa.
Deşteaptă tu pe Leul! Şi varsă-se aci Oltul,
Cu valurile sale, ce rup sfăramă totul,
Şi 'nghite orĭ-ce găseşte în calea-ĭ mâniată
Şi spală limpezeşte ţărina cea ciumată!
Aicea să se adune Iuzbaşiĭ, Căpitaniĭ
Aceĭ bravĭ şi sprintenĭ aĭ noştri Prahovenĭ [2]).
Şi toate acele cete, din orĭ-care judeţ
Indată eŭ voĭ face aci s'avem ospeţ:
Ospeţul cel teribil de sânge de Fanar!
Eĭ următorĭ Sataniĭ, şi talpă de Tartar!»

---

[1]) Scena VI, pag. 62 a op. cit.
[2]) Autorul caracterizează iubirea către judeţul natal a luĭ Cantacuzino (Prahova).

Să reluăm firul cronicaruluĭ: «Atuncea şi Stroe Vornicul Leurdeanul ca un om rĕŭ şi viclean, se făcuse soţ cu dênşiĭ şi maĭ vêrtos, îĭ învăţa el să ucigă pre o seamă de boierĭ şi le arunca prihănĭ părându'ĭ la Radul-Vodă că aŭ trimes în ţară să se strângă slujitorĭ asupra luĭ şi a Grecilor» [1]) şi aşa Radul-Vodă cu Fanarioţiĭ sĕĭ, luă decisiunea de a măcelări pe toată partida boerească, partidă română, dară lucrul nu reuşi; ḑiua de masacru era aleasă în 3 Decembre 1668, când boeriĭ trebuiaŭ să vină la curtea domnească la sfatul divanuluĭ, dară eĭ prinseră de veste şi se pregătiră cu arme şi popor [2]), de asemenea şi tragedia naţională narează această parte, când Şerban Spătariul Cantacuzino vorbeşte către norod şi miliţie [3]).

Şerban

«Pe malul Dâmboviţeĭ cu-aĭ noştri căpitanĭ
Să mergeţĭ s'adăstaţĭ semnalul aĭ meĭ bravĭ;
Iar eŭ cu Obedeanul voĭ cerceta palatul
Să vĕḑ orĭ-ce întărire a pregătit fanarul
Şi 'ndată Obedeanul ca fulgerul va 'nturna
Cu arme în fruntea voastră tiraniĭ va însemna,
In justa rĕsbunare vĕ cer să respectaţĭ,
A prinţuluĭ viaţă vĕ cer s'o păstraţĭ.
Lovirea noastră cază pe capete fanare,
De românescul sânge să nu faceţĭ vărsare,
Românĭ aĭ noştri fraţĭ de străinĭ s'amăgesc
Vĕzându-şĭ rătăcirea când patria'şĭ iubesc.
Să trăiască patria; Fanariĭ să expire!
Trăiască România şi scape de trădare!»

A doua ḑi dimineaţă, boeriĭ veniră la curtea domnească, dar înarmaţi, cu oaste, fură primiţi de domn. Când Radu-Vodă creḑu că i-a reuşit cursa, atunci amarnic se înşelase, eĭ voiră a pleca; însă porţile palatuluĭ fură închise şi Seimeniĭ luĭ Radu-Vodă năpădiră peste dênşiĭ; dar în acest timp oastea boerească era afară şi imediat le veni

---

[1]) Idem manuscrisul Kişenevuluĭ, p. 135; în ed. sep. Ioanid, saŭ în vol. IV, Mag. ist. p. 371.

[2]) Veḑĭ Xenopol, vol. IV, p. 238 op. cit.

[3]) Pag. 67, Actul V, scena I, op. cit. a luĭ Strâmbeanu.

în ajutor, căci la semnalul dat, oastea de afară sparse porţile şi veniră să scape pe boeri din pericolul de moarte în care se găseaŭ [1]) această scenă este perfect întrupată în tragedie [2]); când Obedeanu ce rămase cu oastea afară, vorbeşte către Drăghici Cantacuzino care intrase în lăuntrul palatului, şi care la eşire, se întâlneşte cu el:

Obedeanu

«Garnizoana Castelană, semnalul tĕŭ aşteptând,
A stat în nemişcare inamicul priveghiând,
Revolta peste ziduri ca fulgerul a intrat
Şi Şerban capul armieĭ palatul a ocupat,
Adunarea n'apucase alegerea a fini
De slujitorĭ şi de Roşiĭ în arme se ocoli».

mai departe iarăşi găsim entusiasmul lui Obedeanu când el se adresează către Şerban Cantacuzino [3]).

Obedeanu

«Acum muginde valurĭ aci se vor trezi
Şi-or ce tiranie în grabă se va îngrozi,
Inghite-se va rĕul în furia olteană
Spălase-va cu trăsnet onoarea vulturană».

In acest timp Radu-Vodă se zăpăcise cu totul şi nu mai ştia ce făcea, se adresează către oştire şi le spune: relativ la Drăghici Cantacuzino [4])

Radu-Vodă (vorbind de Drăghicĭ).

«Pe acest trădător luaţi'l! porunca mea împlinind,
Până când a sa viaţă va vedea-o eclipsind».

Drăghicĭ (rĕspunde:)

«Patria să triumfeze, de moarte nu simt fiorĭ
Dar spaima 'ţĭ este 'n faţa ta tirane? tu să tremurĭ».

[1]) Veḑĭ Xenopol, Vol. IV, pag. 238.
[2]) Pag. 35, Actul III, Scena V, op. cit.
[3]) Pag. 63, Actul IV, Scena VI, op. cit.
[4]) Pag 36, Actul VI, Scena III, op. cit.

Acuma ora resbunărei sosise, şi ceĭ treĭ Fanarioţi, vestiţiĭ tiranĭ aĭ Radului-Vodă 'şi perd cumpătul, tragedianul arată pe Pavlache [1])

Pavlache

«A ne scăpa viaţa fugind noĭ se cuvine
Momente de perdut acum nu maĭ avem
Moartea! moartea! ne calcă!»

Avea dreptate Fanariotul, să ţipe înfricoşat, căcĭ poporul cu oastea înconjurase palatul, cu Şerban Cantacuzino şi cu Obedeanu în cap; când strigă Şerban:

Răsbunare o fraţĭ Romănĭ! resbunarea ţĕrĭĭ nóstre!
Cază capete fanare sub iataganele voastre!
Patria, boerĭĭ ţĕrĭĭ, de moarte să liberăm!
Spurcata acea barbarie în sânge s'o 'necăm!

apoĭ Obedeanu strigă:

Patria biruească!

Şerban

«Prinţul să detroneze! Să ésă Balasache
Cumplitul Sofialistul, complicele Pavlache!»

Obedeanu

«Cerem pe toţĭ Fanarĭĭ aĭ ţĕreĭ trădătorĭ
Ce moarte conspirase la capiĭ apărătorĭ!»

Cronicarul Filipescu încă spune: «Şi boerĭĭ alunecându-se cu firea că vor fi acelea carele zic eĭ, aŭ scris pre la căpitanĭ, pre la iuzbaşĭ (fiind spătar mare Şerban Cantacuzino) să se strângă toţĭ la Bucureşti şi Radul Vodă nimic de aceasta nu ştia. Şi strângêndu-se numaĭ într'o zi din curtea domnească aŭ făcut rădicare, şi aŭ început a striga că vrea să'ĭ omóre Radul-Vodă. Şi aŭ eşit boerĭĭ şi glóta strângêndu-se la mitropolie la Vlădica Teodosie, spuind

[1]) Pag. 74, Actul V, Scena VIII, op. cit.

jalba cum a vrut să'i omoare Grecii, şi nu trecu multă vreme şi veni şi Radul-Vodă, şi multă pricină aŭ avut cu boierii» [1]). Pe de altă parte cronicarul anonim spune: «Miercurĭ dimineaţă, după ce s'aŭ adunat toţi boierii la curte, ear Radul-Vodă cu Grecii s'aŭ fost gătit în taină cu Seimenii, să ucigă pe boierĭ sus în casele domneştĭ, ear nefiind voia luĭ Dumnezeŭ, numaĭ de cât se pricepură boerii şi grăbiră de eşiseră toţi afară din casele domneştĭ şi alergând la mitropolie la părintele Mitropolitul Teodosie, trăgênd clopotele. Acileaşi se strânseră toţi slujitoriĭ la Mitropolie, jeluindu-se boierii către dênşiĭ de toate ce li s'aŭ întâmplat. Atuncea şi slujitoriĭ fură toţi într'un gând şi strigară: că de acum nu vor maĭ lăsa eĭ să piară neamul boeresc, ci să easă Grecii din ţară afară, că nu'ĭ maĭ pot sătura banii» [2]) tot în aceştĭ termenĭ se exprimă şi D. Gr. Tocilescu [3]) şi D. Xenopol [4]) amănunte maĭ complecte a acesteĭ revoluţiunĭ se găsesc încă în documentele găsite de Hurmuzaki [5]). Radul-Vodă vĕdênd că nu e de glumă se duce la Mitropolit şi 'ĭ cere protecţiune, el îl asigură, apoĭ vine în mijlocul boerilor şi le făgăduieşte că va da afară din ţară pe toţi Grecii şi pentru a'ĭ convinge zice că va da şi o carte de isgonire în care aminteşte şi copiază redacţiunea a celeĭ dată de tatăl sĕŭ, Leon-Vodă, pe care o reproduc şi eŭ aci [6]).

Chrisov de la Radu Leon V. V. pentru isgonirea Grecilor din ţară, 1669.

Cu mila luĭ Dumnezeŭ Ioan Leon Voevod şi Domn pământuluĭ Ungro-Vlachieĭ. Dat'am Domnia mea această poruncă a Domnieĭ mele, ca să fie de mare credinţă cinstiţilor Archiereĭ, prea cuviosilor Archimandriţi, şi Egume-

[1]) Vedĭ în vol. II, Mag. ist., pag. 353—354.
[2]) Vedĭ în vol. I, Mag. ist., pag. 371.
[3]) Vedĭ în Manualul Istorieĭ Românilor.
[4]) Vedĭ în vol. IV., op. cit. pag. 238—239.
[5]) Vedĭ fragment III, pag. 273—278.
[6]) Din Mag. ist., idem., vol. I, pag. 131.

nilor de pre la toate sfintele mănăstiri, și tuturor boerilor celor mari și ai doilea, și tuturor slujitorilor, popilor, diaconilor și tutulor țeranilor câți se află viețuitori în țara Domniei mele, ca să se știe că domnind Domnia mea pre oameni streini, pre Greci, cu boerii și cu slujbe, iar ei începură a face și a adăuga lucruri și obiceiuri rele în țara Domniei mele și toată țara nu le-aŭ mai putut obicui, vĕdĕnd că sunt de mare pagubă țĕrei și pentru aceia Domnia mea am socotit de am strâns toată țara, boeri mari și mici, roși și mazili, și toți slujitorii de am sfătuit cu voea Domniei mele, pentru atâta pustiire și sărăcie țĕrei, de am căutat să se afle de unde cad acele nevoi pre țară, de care lucru aflat'am Domnia mea, și cum adevĕrat din preună cu toată țara *cum toate nevoile și sărăcia țĕrii este de la Grecii streini, care amestecă domniile și vînd țara fără milă și o precupețesc cu camete asuprite, și dacă vin în țară și ajută la dregătorii, ei nu socotesc să umble după obiceiul țĕrei și strică toate lucrurile bune și adaugă legi rele și asuprite, și vîndări întru boerimea țĕrei, care Dumnezeŭ nu pohtește, și încă și alte slujbe le-aŭ vîndut, și le-aŭ ridicat foarte ca să'și îmbogățească casele lor, și încă și alte multe obiceiuri rele aŭ arĕtat spre oamenii țĕrei de către Domnia mea cu pizme, și cu năpăstii, asuprind și săraci fără milă, și arătând fără milă mare vrășmășie către toți oamenii țĕrei, mai cu seamă un Necula* Sofialeul *ce aŭ fost clucer; și* Balasache *ce aŭ fost paharnic;* boerindu-se cu mite *și* fiind mosafiri *vînd în tol ceasul pre boerii țĕrei la Domnia mea, cu pâri de cap, precum ei s'aŭ aflat pârile lor fățișate și încă țara o aŭ dat în jaf.* Deci vĕdĕnd Domnia mea niște lucruri ca acelea ; socotit-am Domnia mea din preună cu tot sfatul țĕrei, de am făcut Domnia mea legătură și mare jurământ, de am jurat Domnia mea țĕrii pe sventa evanghelie, cu mare afurisanie înaintea cinstitului și prea sfințitului părintelui nostru al țĕrii kir Teodosie Mitropolitul, și de 'naintea părintelui Serafim Episcopul de la Rîmnic, și a părintelui Grigore Episcopul de la Buzĕŭ, în sfânta Mitropolie cea mare din scaunul Domniei mele, din București unde este hramul marelui împĕrat sfântul Constantin și Elena

şi dupĕ jurământ cu tot sfatul ţĕreĭ călcat'am Domnia mea acele obiceiurĭ rele, şi le-am pus Domnia mea toate jos, şi *am scos pe aceĭ Grecĭ din ţară afară, ca pre niştе oamenĭ rĕĭ şi neprietenĭ aĭ ţĕreĭ*; şi am tocmit Domnia mea alte lucrurĭ bune ca să fie de folos ţĕreĭ, şi Domnieĭ mele, ca şi cum cele legĭ şi obiceiurĭ bune, ce le aŭ fost tocmit Domniĭ bĕtrânĭ maĭ de nainte, ce li se fericează viaţa lor, şi de se cunosc tocmelile lor; că aŭ fost de folos ţĕreĭ şi încă iar aŭ maĭ socotit Domnia mea, înpreună cu tot sfatul ţĕreĭ, mănăstirile cele marĭ şi cele micĭ carĭ n'aŭ fost închinate printr'alte părţi streine, pre la alte mănăstirĭ, acelea încă să aibe a'şĭ pune Egumenĭ Românĭ dupĕ obiceiul şi tocmeala lor, *iar om strein Grec să nu fie volnic nimenilea a pune, nicĭ a le închina să fie metoaşe altor mănăstirĭ*, aşişderea şi la biserica Domnieĭ mele din curtea domnească încă am tocmit Domnia mea, *să nu moĭ fie oamenĭ streinĭ, călugărĭ Grecĭ*, ci să fie numaĭ mirenĭ Românĭ precum aŭ fost şi maĭ de înainte vreme, *pentru că aceştĭ oamenĭ streinĭ Grecĭ, n'aŭ fost nicĭ odată ţĕreĭ şi domnuluĭ de folos, ci tot de pagubă şi de stricăciune ca niştе oamenĭ rĕĭ, şi fără de frica luĭ Dumnezeŭ, ca şi în zilele răposatuluĭ părintele Domnieĭ mele Ioan Leon Ştefan Voevod, şi atuncea Greciĭ iar aŭ fost împresurat ţara cu vîndările şi cu cametele, ca şi acum, până ce 'ĭ-aŭ fost scos ţara şi părintele Domnieĭ mele cu mare ocară de aicĭ din ţară ca pre niştе oamenĭ rĕĭ*, precum am vĕḑut Domnia mea şi cartea răposatuluĭ părinteluĭ Domnieĭ mele istoriseşte cu mare blestem în afurisanie. Aşijderea şi Domnia mea încă am înoit şi am întărit cu această carte Domnieĭ mele cu mare blestem şi legătură, pre tocmeală şi aşezămêntul ce scrie maĭ sus şi după jurământ pus'am Domnia mea şi blestem cum de'mĭ voĭ călca Domnia mea această legătură şi jurământ, acela blestem să fie tot asupra capuluĭ Domnieĭ mele; şi a caseĭ Domnieĭ mele, iar pre carele va dărui Dumnezeŭ a fi Domn în urma noastră ţărĭĭ Româneştĭ încă 'l rog cu numele luĭ Dumnezeŭ să aibă a curăţi şi a maĭ şi întări această legătură pre tocmeală cum scrie maĭ sus, iar cine va călca şi va sparge această legătură şi carte a Domnieĭ mele,

acela să fie proclet și blestemat de Vlădica Hristos, și afurisit de 318 sfinți de la Nikea parte să aibă cu Iuda și cu afurisitul Arie la un loc, și cu alți necredincioși obrei, carî strigară asupra domnului și mântuitorului nostru Isus Hristos, zicând: luați'l, luați'l și răstigniți pre el, sîngele lui să fie asupra lor și a fecorilor lor întru netrecuți veci amin, amin, amin! Iată și martorî am așeḑat Domnia mea: Gheorghe Vel Ban *(Băleanu)*, Mareș Vel Vornic *(Băjescu)*, Radu Vel Logofăt *(Kreţulescu)*, Șerban Vel Spătar *(Cantacuzino)*, Neagoe Vel Postelnic *(Corbeanu)*, Michaĭ Vel Postelnic *(Cantacuzino)*, Gherghe Vel Stolnic, Papa Vel Comis *(Greceanu)*, Stoian Vel Pitar *(Florescu)*, Ispravnic Radu Năsturel *(Herèscu)* V.-Logofăt; și am scris eŭ Dumitrașcu logofătul scaunului Bucureștî, la leat ot sătborenia sta 7177, iar de la întruparea fiului lui Dumnezeŭ 1669, Decembrie 9 [1]).

Ioan Radu Voevod.

Acest chrisov al Radului Vodă nu a fost de cât o simulare de isgonire a Grecilor din țară, căcî cum observă și D. Xenopol, când spune că Balasache și Sofialistul fură găsiți și de Antonie Vodă din Popești în țară, când atunci și-aŭ căpătat plata. Radu-Vodă credea că va înșela pe boerî dar el se înșelase singur, căcî boerii periră, dar și triumfară, de oare-ce domnul va fi mazilit, și praf se va alege de toată șleahta fanară, din preună cu cea de boierî români conrupți de Grecî; Sofialistul, Balasache și Stroe Leurdeanu vor fi martirii, după capul lor. Vom vedea mai la vale sfârșitul.

Turcii vĕḑênd desele certurî ale boerilor în țara Românească; am vĕḑut și în alt loc cum eî hotărâră ca la treî ani să schimbe domnii, al treilea an sosea și Radu Leon tare se îngrijea de domnie, atunci Radu se învoi cu toți boerii țĕreî ca să'l ceară eî din noŭ, pe un period de treî ani, și Vodă știind pe Drăghici spătarul Cantacuzino fiul postel-

[1]) Originalul acestuĭ chrisov Bălcescu îl găsise la mănăstirea Bistrița.

niculuĭ cu multă stăruinţă la Ţarigrad, 'l trimise maĭ nainte cu toate cele trebuincioase: banĭ, pentru ploconul Sultanuluĭ şi bacşişurĭ pe la noiĭ sfetnicĭ; Radu Vodă fu confirmat din nouŭ după ce sărută poala împĕratuluĭ, însă Drăghicĭ găsi acolo moartea. Cronica anonimă spune că el a fost otrăvit printr'un complot mişelesc organisat de Grecii Sofialĕul şi Balasache, vasele rele din Ţară, ce purceseră în Ţarigrad cu domnul; cronica luĭ Filipescu spune că: Drăghicĭ a murit de ciumă; ambele însă afirmă că, fratele acestuia Şerban spătariul, l'a adus în ţară, şi i-a îngropat trupul frăţine-sĕŭ la monăstirea Comana şi că toţi se căiră şi plânseră moartea luĭ Drăghicĭ şi bogaţiĭ şi săracii şi boeriĭ şi marĭ, şi micĭ, şi tot norodul! [1])

Radu Vodă Leon căḑu în cursă, căcĭ boeriĭ voiră resbunare, şi eĭ o obţinură. Cronica anonimă spune: «aŭ mers cu toţi la Cotroceni; acolo făcură svat mare, socotind că de acum înainte nu vor maĭ putea trăi cu Grecii şi se găti toată boerimea ţĕreĭ şi cu slujitoriĭ din toate cetele până la 200 de oameni, şi purceseră de acolo de se duseră la împĕrăţie, pre vremea când era la Inesiarĭ împotriva Critului, făcênd la împĕrăţie multă jalbă pentru Grecii Ţarigrădeni, cum eĭ aŭ spart raiaoa ţĕreĭ Româneşti» [2]). Constantin Filipescu cronicarul adaugă: «Radu Vodă încă aŭ trimes pre Alexandru Armaş şi pre Dumitraşco postelnic Caramanlĕul de olac să ajungă la Caimacamul să spue jalba; şi cum că, fără nicĭ o vină s'aŭ rădicat boeriĭ asupră-i cu pără, şi fiind Caimacamul prieten s'aŭ şi mâniat pre boieri» [3]). Cronicarul istoriseşte aci pe lung, cum boeriĭ aŭ recurs la o strategemă mesteşugită, căcĭ eĭ se temeaŭ, ca Turcul să nu se mânie şi să dee dreptate tot Radului-Vodă; maĭ cu seamă că Caimacamul ordonă o anchetă trimiţând un Aga turcesc la Bucureştĭ, pentru a cerceta lucrurile de aproape; boeriĭ plecaţi în misiune la Caimacam ştiaŭ că la una ca aceasta Radul Vodă va eşi biruitor, eară eĭ vor cădea în

[1]) Vezĭ Mag. ist., Vol. IV., p. 369 şi Vol. I, p. 353.
[2]) Veḑĭ în Vol. IV, Mag. ist., p. 371—372.
[3]) Veḑĭ în Vol. I, Mag. ist., p. 354.

prihana Turcilor; atunci repede aŭ scris aceĭ boerĭ la boeriĭ din ţară, că vine Aga, şi să facă cum e maĭ bine. Boeriĭ din ţară aŭ şi pus în lucrare stratagema ce 'i-aŭ scăpat de la moarte, aŭ ales pe Pavel grecul (Pavlache gramaticul) care era bine cu Turcĭ, căci tot umbla după domnie, şi i-aŭ spus să apuce pe Aga cum o veni, şi să apere pe boerĭ; făgăduindu'i în schimb domnia. Pavel grecu creḑu. Aga veni, îĭ eşi înainte Pavel grecu, de 'i spuse toate; apoĭ boeriĭ maĭ scoaseră în faţa Agăĭ cum spune cronicarul: «Aŭ scos de tot felul, mueriĭ, feate, căreĭ ḑicea că le-aŭ ruşănat, copiĭ, şi că le-aŭ făcut acel lucru grozav, featele ḑicea că ş'aŭ bătut joc de dênsele, oameniĭ carĭ ḑicea că i-aŭ prădat, i-aŭ căznit şi altele». Aga se îngroḑi şi se întoarse satisfăcut, cu toată blândeţea pentru boerĭ, Radu Vodă Leon fu mazilit şi boerilor li se dete după atâţia anĭ, voea de a'şĭ alege eĭ domn, toţĭ într'un glas aŭ ales pe Antonie Vornicul de la Popeştĭ din Prahova; ear Grecul Pavel remase de râsul boerilor, că va căpăta domnia şi după cum spune cronicarul: «'i deteră boieriĭ o tiflă» [1]).

Acuma venim la domnia luĭ Antonie Vodă din Popeştĭ pentru a închide capitolul revoluţiuneĭ de sub domnia Raduluĭ Leon Voevod; în acest paragraf vom vedea sfârşitul luĭ Sofialistul, Balasache, Pavlache şi al Stroeĭ Vornicul Leurdeanu; precum şi a întregeĭ camarile ţarigrădene care voea cu orĭ ce chip a aduce peirea ţĕreĭ Româneştĭ, a o preface într'un Paşalâc turcesc de la Dunăre, din care atât eĭ cât şi Turciĭ să aibe un venit sigur; căcĭ în tot-deauna strĕinul a găsit de lucru şi bogăţie în această nenorocită ţară, carĭ 6 veacurĭ a fost călcată şi secerată de tot felul de lighioane de oameni rĕĭ, ce aŭ năvălit aci numaĭ cu gândurĭ ascunse şi monstruoase; de a distruge naţionalitatea română şi tot ce e patriot; pentru a putea în urmă maĭ uşor să devină eĭ stăpâniĭ, ca să se îmbogăţească din pământul cel fertil al bunelor şi blândelor surorĭ mume româneştĭ; carĭ cu braţele deschise aŭ primit în tot-deauna pe orĭ şi cine la alăptare, căcĭ ţĕrile dunărene în tot-deauna aŭ fost

[1]) Veḑĭ în Vol. I, Mag. ist, p. 355.

privite de străinătate că o țară nouĕ; și văile Carpatelui dunărean ca o mină nesecabilă de aur, a Californieĭ.

Din domnia luĭ Antonie-Vodă de la Popeștĭ 1669—1672; Cantacuzineștĭ rĕsbunațĭ și peirea Grecilor.

A fost un mare eveniment pentru Românĭ alegerea însuși de către eĭ, a luĭ Antonie de la Popeștĭ, ca domn. Turcii de la moartea luĭ Michaĭ-Viteazul luaseră obiceiul ca să trimeață eĭ domnĭ în Țara-Românească; și Românii de sigur primindu'ĭ. Intr'un capitol special vom vorbi pe larg despre efectul ce a produs aceste numirĭ ilegale de domnĭ, de către Turcĭ, și de ce eraŭ siliți Turcii ca să proceadă așa? Aci ne vom mărgini a intra în detaliurile acesteĭ domnii atât cât vom găsi urme de revoluțiunĭ ca un efect al stăreĭ de a fi, a Grecilor veniți în țară.

Acest Antonie Vodă era din familia Popeștilor; carĭ aŭ jucat mare rol în veacul al XVII și al XVIII; în vremea luĭ Niculae Mavrocordat maĭ găsim după cum vom vedea și pe un Ban de Craiova, Popescu. Când Radu Leon-Vodă fu mazilit, în timpul de a se alege Antonie de la Popeștĭ; cronicarul Filipescu spune relativ la ceĭ treĭ Greci: «Acestea făcêndu-se, aŭ trimis Turcii de aŭ rădicat pre Radul-Vodă, și aŭ prins pe 2 boerĭ greci carĭ ḑicea că era maĭ zorbale, pre Sofialĕul și pre Balasake. Ci pre Sofialĕul țiindu-l închis spre ocnă câtă-va vreme, l'aŭ spânzurat la ocnă, iar pe Balasake l'aŭ dat în mâinile unor Dorobanți, de l'aŭ trecut Dunărea și i-aŭ dat drumul Țarigraduluĭ, iar pre ceĭ-l'alți maĭ micĭ, cum Paskale gramaticul (Pavlake) și alțĭ; atâta bătae le da slujitoriĭ, cât mă mir că trăia, maĭ ales Pascale, că l'am vĕḑut cu ochiĭ, când 'l scotea den camară, și 'l ducea în palme, care palme de dese și de multe nu maĭ aveaŭ numĕr, altul iar care i-am uitat numele, de multă bătae și palme gândea că va să moară, și striga popa, ca să-l cumunice» [1]).

După-ce Antonie-Vodă a venit la Bucureștĭ și la Mitropolie în fața Mitropolituluĭ, episcopilor și tuturor boerilor

[1]) Vezĭ în Vol. I, p. 356 Mag. ist.

aŭ jurat fie-care boer pe sfânta evanghelie credință domnului; s'aŭ dus la palat; acolo de îndată domnul a împărțit boeriile. Acuma însă bătuse ceasornicul ora supremă, pentru cei ce băgaseră pe Cantacuzeni în groapă și amară va fi judecata Stroei Vornicul Leurdeanul; căci cei trei Greci ce 'l conrupse pe acesta; vĕdurăm mai înainte cum s'aŭ luat plata. Cronicarul Filipescu și cel anonim ne spune că cei cinci feciori ai postelnicului reposat; căci Drăghici murise, și anume: Constantin postelnicul, Michaĭ postelnicul, Matei Cupar și Iordache împreună cu muma lor, postelniceasa Ilinca; veniră la Vodă să ceară rĕsbunarea tatălui lor și soțului [1]), cronicarul anonim ne mai spune că coconi postelnicului și cu maica lor postelniceasa Ilinca aŭ și arătat domnului trei răvașe pe care pusese mâna Constantin Cantacuzino feciorul postelnicului, pe când el se găsea în părțile apusului, în Veneția, unde urmări pe Ghica Vodă, de la care smulse aceste scrisori, aceste revașe eraŭ de la Stroe Vornicul către Constandin paharnicul Verzariul, fiul Verzariului de sub Mathei Vodă. Cu ele Stroe Vornicul complota și vorbea cum e mai bine pentru a omorî pe bătrânul postelnic Cantacuzino [2]). Atunci Antonie-Vodă a ordonat să se facă mare divan al întregei obștești adunări [3]). In Biografia postelnicului Cantacuzino, nemuritorul Nicolae Bălcescu aduce o mică comparațiune la această înfricoșată judecată, și ĝice: «Cererea lor fu primită și se hotărî ca Leurdeanu să se dea în judecata obștești adunări a țării; care după vechea noastră constituție avea dreptul să judece în pricini de vini mari; și de stat în tocmai ca, camerile pairilor de acum din Franța și Englitera [4]).

La 20 Aprilie anul 1669 se strânseră la acest sobor înfricoșat unde trebuea să se sfârșească cu soarta unui boer așa de mare ca Leurdeanu, ce fusese mare Vornic a doi Domni, și consilier intim al palatului domnesc; la această adunare luară parte toți boerii țĕrii și mari și mici, Mitro-

[1]) Vezĭ în Vol. I, p. 357 și Vol. V, p. 3.
[2]) Vezĭ în Vol. V, p. 4 idem.
[3]) Vezĭ în Vol. idem p. 4.
[4]) Vezĭ Vol. I, p. 392, op. cit.

politul țĕrei, Episcopii eparchiilor, și toți Egumenii mănăstirilor câte sunt în țară și norod încă mult.

Mitropolitul mai întâi se sculă și ceti auditorului numeros o carte, unde spunea tuturor ca să țică adevĕrul din ceĭ-ce știŭ, ca să nu rĕmână eĭ pedepsiți de D-țeŭ, și să nu mai vadă fața mântuitorului nostru Isus Hristos; pe care eŭ reproduc aci [1]) ca lectorul să o vață cât de frumósă este:

Carte a Mitropolitului Teodosie către obștească adunare, în pricina judecății pentru omorârea Postelnicului Constantin Cantacuzino, 1669.

Teodosie milostieiu bojieiu Arhiepiscop i Mitropolit baseai zemlea Ungrovlahia Dumneavoastră tuturor boerilor marĭ și micĭ, fiește care după a luĭ vârstă, damu-va tuturor în știre pentru nedreapta moarte, ce s'aŭ făcut fericitului Constantin Postelnic în țilele luĭ Grigorie Vodă, care moarte încă din urma aceia avea datoria fecorii luĭ să 'și caute vĕnțĕtorul și ucigașul părintelui lor; precum poruncește sfânta și Dumnețeasca biserică. Iar tâmplându-se toți biruitorii țĕrii, Domni streini, nu putură descoperi sângele părintelui lor. De vreame ce unii ca aceia mai multe strâmbătăți făcea de cât direptăți. Acum dară Dumnețeŭ miluindu-ne cu stăpân și Domn pământean, și cunoscătorii dereptățeĭ după buna făgăduință a direptului județ Măria sa Ioan Antonie Voevod, iată că veniră fecorii rĕposatului Constandin Postelnic stând înaintea Mărieĭ sale Domnul nostru, în Divanul cel mare, cerșând direapta și nefățarnica judecată asupra celuĭ ce ar fi vĕnțĕtorul sângeluĭ părinteluĭ lor. Care înfricoșat lucru este a acoperi neștine sângele direptuluĭ, de vreame ce la judecata de apoĭ, de la judecătoriu judecata va cere Hs. De vreame ce sângele nevinovatuluĭ strigă înaintea luĭ Dumnețeŭ neîncetat cerșând: judecată, judecată. Direpț aceia feții meĭ carĭ dintre acea vreame s'ar afla la acest divan după știința ce ar ști să mărturisească după cum va ști. Deci care va mărturisi direapta să fie blagoslovit de Vlădica Hs. și de smerenia

[1]) Din Mag. ist., Vol. I, p. 404.

noastră; iar care va tăgădui a se astupa sângele direptului și va strica direptul județ a sfintei pravile să fie afurisit și blestemat de Vlădica Hs. și de smerenia noastră, aceasta întărim, pecetluit.

(L. I.)

Aprilie 21, L. 7177.

Stroe vornicul întrebat despre vina, către postelnicul Cantacuzino, cronicarul anonim ne spune că el a răspuns: «Apucându-se băha, cum nu este el vinovat de sângele aceluĭ creștin Constantin Postelnicul, nicĭ aŭ stătut el împotriva luĭ să'l omoare» [1]) dacă maĭ apoĭ vĕdênd dînsul că nu poate ajunge la nicĭ un capăt cu Stroea; ne spune acelaș cronicar: «Decĭ ca să descopere luĭ Stroie vina și lucrul ce aŭ făcut fără dreptate, și fără judecată, ivitu-saŭ acele treĭ răvașe, ci aŭ căzut în mâna jupânesei Elina și a coconilor eĭ, de s'aŭ citit în divanul cel mare, și le-aŭ vĕzut singur Stroe Vornicul, și nu a maĭ putut prinde băha, că eraŭ scrise de mâna luĭ» [2]). Cronicarul Filipescu spune că a vĕdut el însuși acele răvașe: «iar noĭ am vĕdut niște răvășele care după ce aŭ închis pe Stroe Vornicul iar în pușcărie, și i-aŭ făcut judecată de moarte» [3]). Cronicarul anonim complectează pe Filipescu și istorisește în culorĭ maĭ vii: «Atunci 'l cunoscură că este om rĕŭ Stroe, și 'l pedepsia și marĭ și micĭ și 'l batjocoria și mueriĭ și copiĭ; și 'l suduia păgânii și creștinii, căcĭ aŭ omorît pre Constandin care era de mult folos și mare ajutor țĕreĭ și căuta săracii și streinii. Atunci Antonie Vodă înpreună cu părintele Vlădica Teodosie și cu amîndouĭ Episcopii, și cu toți Egumenii de pre la toate mănăstirile câte sunt în țară făcură mare judecată, căutând la svânta pravilă, aflară să'l omoare și pre Stroe, ca să ia plată precum aŭ făcut. Și se dede cu judecată direaptă pre mâna Armașilor. Divanul presidat de Măria sa Vodă dete atunci o carte de condemnare la moarte, asupra Stroeĭ Vor-

[1]) Vedĭ în p. 4, op. cit.
[2]) Idem.
[3]) Vol. I, pag. 358, op. cit.

niculuĭ, în conformitate cu articolele pravileĭ ce era atunci în vigoare, în țară, adică condica luĭ Mateĭ Vodă Basarab, care prescria moartea pentru cel ce a căutat moarte altuia; aveam pedeapsa talionuluĭ, ochĭ pentru ochĭ, dinte pentru dinte; voiŭ reproduce în întregul eĭ această sentință a obștеștеĭ adunărĭ [1]), tribunalul suprem al țăreĭ; căcĭ ea e un adevĕrat capo-d'operă de act judecĕtoresc, și e frumos și plăcut pentru noĭ astă-dĭ să maĭ citim și să rescitim din când în când despre toate lucrurile tutulor ramurelor intelectuale din adâncul trecut al neamuluĭ și al țĕreĭ noastre:

Carte de judecată a Obștеștеĭ Adunărĭ a țĕreĭ, pentru osânda Vornicului Stroe Leurdeanul, 1669.

Teodosie Milostivul Bojieiu, Archepiscop i Mitropolit Baseai Zemle Vlachies comu, împreună cu aleșiĭ de Dumnezeŭ, iubițiĭ meĭ frați și din preună slujitorĭ Kir Serafim Episcopul Rîmniculuĭ, i Kir Grigorie Episcopul Buzĕuluĭ, și părinți egumenĭ de pre la sfintele mănăstirĭ și cu noĭ toțĭ boeriĭ țĕreĭ marĭ și micĭ înpreună cu toțĭ.

«Dat'am aceasta prea adevĕrată și credincioasă carte a noastră, la mâinele celor de bun neam Dumneaeĭ jupâneasa Elina, ce aŭ fost jupâneasa fericituluĭ răposatuluĭ jupân Constandin Cantacuzino biv vel postelnic și a fecorilor Dumneaeĭ, Șerban Vel Spătar, i Constandin Vel Postelnic, i Mihaĭ Postelnic, i Mateĭ Cuparul, i Iordache Postelnic, și cu nepoțiĭ lor, Pârvul Postelnic cu frațiĭ luĭ, fecoriĭ răposatuluĭ Drăghicĭ Spătar, ca să se știe pentru o minune și slăbita cudă ce a făcut prea puternicul Dumnezeŭ; cu acel fericit Constandin Postelnic, tatăl acestor boieriĭ ce sunt maĭ sus scrișĭ. Că de când l'aŭ câștigat Dumnezeŭ a fi locuitor și moșnean aicĭ în țara Românească, aflatus'aŭ denceput mare credincios și direpț slujitoriu la toțĭ Domniĭ, și aŭ stătut pentru țară; împreună cu alțĭ credincioșĭ boieriĭ; și la bine, și la rĕŭ, întru nimica smintindu-se, până s'aŭ umplut maĭ bine de 50 de anĭ, iar după aceia când aŭ fost în zilele luĭ Grigore Ghica Voevod, fiind domn țĕreĭ

[1]) Din Mag. ist., Vol. I, p. 406.

Românești, atuncea acel Constantin Postelnic încă mai în desăvârșită slujbă s'aŭ aflat întărindu-l cu Domnia, și cu multe fapte bune până s'aŭ umplut ani 3. Iară după aceia rĕul vrăjmașul și necurmatul pismașul neamului omenesc, diavolul neiubitorul direptății, vĕdĕnd pe acest Constandin Postelnic că se sporește tot spre fapte bune, și neputênd să'i stea în potrivă cu ceva a'l câștiga, atunci găsitu'sa un vas rĕŭ și spurcat de s'aŭ făcut lăcaș într'ênsul, la un boier Român, anume *Stroe Vornicul din Leurdeni ot sud Muscel.* Acesta se făcu soție cu diavolul cum s'aŭ făcut și Iuda, acesta se făcu ucigaș frătene seŭ cum aŭ făcut și Kain. Acesta spurcat Stroe Dvornicul încă din tinerețele luĭ tot aŭ locuit bine cu Constantin Postelnicul, și l'aŭ ținut ca pre un frate, și pentru rĕutățile luĭ, și multe rênduri aŭ stătut să peară; iar Constandin Postelnicul ca un creștin bun din toate l'aŭ scos. Iar el fiind vasul draculuĭ, nimic de acelea n'aŭ băgat în seamă, ci în loc de bine, aŭ ridicat spre dênsul pisma, nefiindu'i nimic greșit, și aŭ început cu de a dinsul a'l pârâ, și a'l mozaviri pre ascuns la acel Domn Grigore Voevod, aruncându-i asupra multe prihaniĭ spurcate și nedreapte până la prilostit cu un diavol, și așa de năprasnă neștiind Constantin Postelnicul nimic, aŭ trimes noaptea de l'aŭ luat de la casa luĭ din Bucureștĭ, de l'aŭ dus la sfânta monastire Snagovul, și acolo l'aŭ omorît în ziua de sfântu Egnatie barononi meseța Dec. 20 din leat 7177. Pristăvindu-se datu-s'aŭ sufletul în mâna luĭ Dumnezeŭ, ca un creștin bun a căruia memorie să fie în veci amin. Insă după ce l'aŭ omorît fără de nici o vină, pus'aŭ de iaŭ predat casa, însă afară de 32 pungĭ de banĭ ce iaŭ luat, care cum a zis Grigorie Voevod că'i este Constantin Postelnicu datoriu, dat-aŭ pre la dobânzile acelor banĭ, și pe la închisorile feciorilor luĭ, și multe daruri pre la boieri Greci și Moldovenĭ, până ce aŭ scăpat de nevoe și de urgie, cheltuitu-s'aŭ pungĭ 18. Deci feciorii răposatuluĭ Constandin Postelnicul ce sunt mai sus scrișĭ știind pre tatăl lor că nu aŭ fost nimic vinovat precum scrie și o carte sobornicească a părintelui Ștefan Mitropolitul, înpreună cu Episcopiĭ și cu Egumenii, și cu toți boerii țĕreĭ de mare

mărturie a direptăţeĭ luĭ, atuncĭ apucatu-s'aŭ de Stroe Vornic ţicênd că el a pârât pre tatăl lor la Grigorie Voevod, şi prin demnul şi prin ruga luĭ l'aŭ omorît şi numaĭ de cât l-aŭ tras la divan înaintea Măriei Sale Domnul nostru Ioan Antonie Voevod, în Divanul cel mare fiind şi noĭ toţi de faţă în Divan, de la mare până la mic, şi fiind şi strânsóre de norod mult în sărbătorile sfintelor Paşti meseţa Aprilie 20, leat 7177. Iar Stroe Vornicul prinse băha cum că nu ştie de acea ştire nimic. Decĭ aceştĭ boerĭ eĭ scoaseră o carte a luĭ Grigore Voevod carele îl da şi îl mărturisea, că el l'aŭ îndemnat, şi iaŭ zis să omoare pre Constantin Postelnicul, încă puindu-i şi blestem mare, căcĭ l'aŭ adus la acea cale rea. Iar Stroe Vornicul iar prinse băha, şi de aceea ţicênd că 'ĭ este voia să scrie ce 'ĭ va fi voia. După aceia aceştĭ boerĭ încă maĭ scoaseră 3 răvăşele scrise cu singura mâna luĭ la Constandin Comisul Verzariul, în care răvaşe scrie, tocma de prin vîndare, şi îndemnare a nu'l lăsa viŭ ci a'l omorî. Atuncea el singur se cunoscu şi se vădi aiave că este Iuda vînzătorul acelui sânge direpţ şi nevinovat, şi Măria Sa Domnul nostru Ioan Antonie Voevod, şi cu fiul Măriei. Sale, Ioan Neagul Voevod, cu tot săborul şi cu toată ţara aŭ cunoscut aiave, că el a fost Cain ucigaşul sângeluĭ celuĭ nevinovat, şi scoţându-se sfânta şi Dumnezeeasca pravilă înaintea Divanului Măriei Sale Domnul nostru, căutând ce i s'ar cădea să paţă pentru vina luĭ, adevărat alesu-s'aŭ să ia plată după fapta luĭ, moarte pentru moarte, pradă pentru pradă. Decĭ şi Măria Sa Domnul nostru şi cu tot Divanul şi cu tot săborul d'anpreună datul'aŭ din Divan, scoţându-l afară cu mare ruşine precum i s'a şi căzut după adevĕrata faptă a luĭ ca un vinovat să piară. Decĭ Stroe Vornicul fiind asupra morţiĭ căzut'aŭ cu multă rugăciune la jupâneasa Elina Postelniceasa şi la feciorii eĭ ca să'ĭ erte capul şi să'ĭ dea zile de la dênşiĭ, şi să le plătească toată paguba ce li s'aŭ făcut pre limba luĭ, decĭ jupâneasa Elina cu fecorii, ca nişte creştinĭ buniĭ, şi temătorĭ de Dumnezeŭ nu s'aŭ potrivit faptelor luĭ celor rele, ci i-aŭ ertat capul, aşişderea şi din cele 18 pungĭ ce aŭ păgubit din casa lor, ertatu-iaŭ pungĭ 5 şi aŭ rămas să le dea pungĭ

13, şi talere 1500 afară de banĭ ce s'aŭ dat luĭ Grigore Voevod, pungĭ 32, precum am vĕzut noĭ toţi, şi zapisul luĭ Stroe Vornicul la mâna jupâneseĭ Elinii şi a fecorilor Dumneaeĭ de ertăciune şi de plată. Direptul aceia şi noĭ toţi boerii înpreună cu tot săborul sfinteĭ biserici, dat'am această sobornicească carte a noastră, la mâna acestor boerĭ ce sunt maĭ sus scrişĭ, ca să le fie de mare credinţă şi de pomenire lor şi cuconilor, şi nepoţilor şi strănepoţilor în veacĭ. Aşişderea şi pre cine ar câştiga Dumnezeŭ în urma Măriei Sale Domnul nostru a fi biruitorĭ şi Domn ţĕreĭ saŭ Mitropolit, saŭ Episcopĭ, saŭ Egumenĭ saŭ boerĭ, încă să aibe a întări şi adauge de pomenirea acestuĭ sânge nevinovat, şi sĕmênţa luĭ să fie primită în cinste şi în credinţă ca un neam bun. Iar pentru neamul luĭ Stroie Vornicul întărim cu mare blestem ca să fie apărat şi isgonit afară din sfatul ţării, ca pre un neam rĕŭ. Iar cine'ĭ va primi şi'ĭ va trage spre boeriĭ, saŭ verĭ la ce treabă a ţĕreĭ, unii ca aceia cu îndemnătoriĭ lor dinpreună, să fiă blestemaţi de singur Domnul nostru Is. Hr. şi procleţi şi anatema şi afurisiţi de 318 sfinţi părinţi ijbăvenie. Aşişderea şi de smereniile noastre de toată biserica rĕsărituluĭ; şi să locuiască cu Iuda şi cu Aria la un loc. Amin. Şi pentru buna şi adevĕrata şi credincioasă această a noastră sobornicească carte am iscălit toţi şi am pecetluit. Pis u Bucureşti, meseţa Iunie 18, leat 7177, i Dumitraşcu Logofăt popisah.

(L. P.)

(Iscăliţi) Teodosie Mitropolitul, Smearănăi, Episcop Serafim Râmnieschiĭ, Gligorie episcop Buzĕvskiĭ, Archimandrit Tismeaniĭ, Teodor Egum ot Cozia, Gerasim Ieromonah, Egum ot Bistriţa, Efrem Ieromonah, Ioan Eromonah ot Arnota, Eromonah Dionisie, Egum Dealu, Eromonah Georgie, Egum ot Dolgopolski, Varlaam Eromonah, Egum ot Căldărușanĭ [1]).

[1]) Maĭ urmează încă câteva iscăliturĭ ale clericilor pe grecesce, în totul Bălcescu ne spune că actul erea iscălit de 24 iscăliturĭ; acest act istoricul 'l găsise la căpitanul Constandin Cantacuzino.

Stroe Vornicul erea mic la suflet; după ce s'a recunoscut vinovat, singur în plin divan, blestemat de toată suflarea românească, cum spune cronicarul, nu a voit a primi pedeapsa cu bărbăție și s'a tăvălit în noroiul linguşireĭ, și hulit și ponegrit de toată lumea s'a dus la postelniceasa Elinca, văduva reposatuluĭ postelnic Cantacuzino și s'a înghenuchiat, cerându-ĭ să-ĭ scape viața, să nu fie ucis; știind'o milostivă, lesne dobândi aceasta. Istoricul Nicolae Bălcescu dice: «Ceĭ rĕĭ sunt în tot-deauna laşi» [1]) atuncea Antonie Vodă înduplecat de jupăneasa Elina și de coconiĭ eĭ, hotărî de a scoate pe Leurdeanu din rêndul oamenilor fără a'l ucide; atât cronicarul anonim cât și Filipescul ne spun că: «Stroe Vornicul Leurdeanu după ce a fost ertat de la moarte de Antonie Vodă prin rugămintele postelniceseĭ și fu aruncat în puşcărie, el fu scos și aşedat într'un car cu 2 boĭ; înbrăcat numaĭ în antereŭ; și cu nădragĭ și aŭ pus nişte privit la car de care aŭ spânzurat răvaşele cele treĭ care dênsul le scrisese Verzariuluĭ pentru omorul Cantacuzeanuluĭ; și cu această pompă l'a plimbat pe podurile Bucureştilor de a fost de ocara lumeĭ și l'aŭ dus la monăstirea Snagovuluĭ din Ilfov dar nu l'aŭ omorât, ci fără voe l'aŭ călugărit; că aŭ și strigat doamne, doamne fără voe 'mĭ este; și când i-aŭ pus comănacul călugăresc pe cap și s'aŭ spus că de acum înainte se va numi Silivestru, Leurdeanu a strigat, nu Silivestru ci maĭ bine Mahomet [2]) tot atuncĭ s'aŭ închis încă 3 boierĭ, Neagoe Postelnicul Sĕcuianu, de 'ĭ aŭ tăiat nasul; și pe Badea Bălăceanu căruia voiră a 'ĭ tăia capul, dar fu ertat [3]).

Antonie Vodă după aceste toate acuma când Cantacuzenii eraŭ resbunaţi și dreptatea se făcuse pentru memoria milostivuluĭ postelnic Constandin Cantacuzino, toată lumea știind că el cât a trăit a făcut numaĭ fapte bune și folositoare ţĕreĭ, în care el se aşedase, și de la care căpătase adopţiunea luĭ, și a tot neamuluĭ luĭ, și că, dacă Ghica Vodă

---

[1]) Vezĭ în Vol. I, p. 393.

[2]) Vezĭ în Vol. I, p. 358; Vol. IV, p. 4; Vol. I, p. 393 genealogia Cantacuzenilor în Buciumul.

[3]) Idem.

l'a omorât este numaĭ și numaĭ că a fost pârât de Grecii Țarigrădeni, ce conrupsese pe câțĭ-va boerĭ români și ridicară o cabală întreaga asupra neamului Cantacuzinesc, care atunci reprezinta inima partidei naționale, și patrioate a acestei țĕrĭ; în cât Grecii care aveaŭ ca vis, domnia țĕrei Românești; numaĭ piedicĭ puteaŭ vedea din partea a tot ce era național, patriot, și iubitor de Român. — După toate acestea ḑic, Antonie Vodă nu avu pace, căcĭ erea chemat de Turcĭ a veni în ajutor în contra unuĭ resbel ce 'l vor da eĭ, la Bugiac, cu Nemțiĭ. Resbelul însă nu s'a maĭ dat, și oștile, cu domnul român s'aŭ reîntors la casele lor.

In acest timp însă în țara Românească se vede că erea dat așa de la natură, ca să nu fie un moment de liniște, după cum se exprimă și cronicarul anonim când spune: «Vrăș-mașul diavolul nu putu răbda ci și află locaș în inimile unor boerĭ» [1]). Ce erea? Se săturaseră unii boerĭ din partida Grecilor, partidă bizantină. Inimele lor eraŭ maĭ slabe; și fură ademeniți prin vorbe fantasmogorice. Pe aceia cronicarul îĭ enumĕră: Gheorghe Vornicul Băleanul ce avea veleități să se facă Ban mare de Craiova, apoĭ gineri-seŭ Hrizea Vistierul Popescu, Stoica paharnicul Bucșeanu și Radu Știrbeĭ de la Isvor; și cu alțĭ maĭ mărunți complotară în contra luĭ Mareș Băjescu care era Mare Ban de Craiova ce plecase tocmaĭ din București în Oltenia, spre a se înscauna în bănia luĭ cu o pompă măreață ca nicĭ odată, cum relatează cronicarul Filipescu, când spune: «Mareș-Banul la Craiova nu s'aŭ dus ca alțĭ banĭ de maĭ înaintea luĭ smeriți, ci cu mare pompă s'aŭ gătit cu slujitorĭ mulțĭ din București, cu grapa (adică steag bănesc, așa se ḑice, grapa) cu trâmbițe, tobe, surle, și după dênsul glóta și câțĭ-va copiĭ den casă cu sulițe, iar înainte câțĭ-va povodnicĭ împodobiți și altele ca acestea» [2]); contra luĭ Radu Crețulescu și Șerban Cantacuzino mare Spătar; hotărând a'ĭ omorî sub cuvênt că prea s'aŭ mărit și că nimenĭ nu 'ĭ maĭ ajunge de nas unde se știŭ în dragostea domnuluĭ. Domnul însă a descoperit complotul și a arestat pe boerĭ deschidând apoĭ divan mare, după

[1]) Vezĭ anon. Mag. ist., p. 5.
[2]) Vezĭ Cron. Filipescu, Vol. I, p. 359.

desbaterea căruia aŭ găsit pre doĭ vinovaţi, şi anume pe Hrizea l'aŭ scos din Visterie şi l'aŭ lăsat mazil; de asemeni şi pe Ivaşcu Băleanu fiul Banului Gheorghe Băleanu, l'aŭ mazilit din Agie, şi aŭ făcut aga mare în locu'ĭ pe Mateĭ Cantacuzino fratele luĭ Şerban şi pe Ivaşcu Băleanu l'aŭ miluit earăşĭ de boerie făcându'l comis. S'aŭ întâmplat multe rele şi în Moldova, atunci se resculase şi boeriĭ cu slujitoriĭ lor contra Dukaĭ-Vodă; în capul resvrătitorilor era marele Serdar Hangul.

In Ţara Românească se împlinise ceĭ treĭ anĭ de domnie a luĭ Antonie-Vodă; şi Turciĭ regulase să se premenească domniile; Greciĭ aveaŭ deja un jalon puternic la împărăţia semi-luneĭ; postul de mare Dragoman al Imperiuluĭ, funcţiona, şi Panayotakis dicta la Ţarigrad. Grigore Ghica fostul domn trăia în Veneţia, şi Panayotake făcuse pe Turcĭ a'l chema şi a'ĭ da din noŭ domnia. Antonie-Vodă simţea toate acestea şi de aceia trimite maĭ înainte de a purcede el la Ţarigrad pe doĭ boerĭ din partida sa: pe «Constandin Postelnicul Cantacuzino şi pe Gheorghe Vornicul ca să cerce porţile» cum spune cronicarul Filipescu [1]; Domnul însoţit de o sumă de boerĭ plecă în spre Dunăre la Odreiŭ lăsând caimacamĭ la Bucureştĭ, adică purtătorĭ de grijele şi nevoile ţăreĭ; pe Radul Creţulescu Vel logofĕt şi maĭ în urmă numi din Odreiŭ printr'un răvaş, şi pe Banul Gheorghe Băleanul; în acest timp plecase din Bucureştĭ în Ţarigrad Neagoe Sĕcueanul cel cu nasul tăiat, unul din boeriĭ obidiţi, din partida grecească a ţăriĭ; ca să părască la Panayotake pe Cantacuzenĭ că ce vor, aceia fac în ţara Românească. La Dunăre îĭ eşi înainte Postelnicul Cantacuzino ceauşuluĭ, ce venind din Ţarigrad şi spuindu'ĭ puţine nădejdiĭ de preînoirea domnieĭ, căcĭ Ghica lucreaţă acolo din rĕsputerĭ şi e sprijinit de Grecĭ; cronicarul Filipescu ne rapoartă din această scenă vorbele luĭ Şerban Cantacuzino Vel Spătar, fratele postelniculuĭ: «Voĭ face pod de pungĭ de la Saraiul Românesc până la al Vizirului şi tot îĭ va fi pre voe, ci mergeţi dar şi veţi vedea» [2] aci vedem ura cea mare a Can-

[1] Vezĭ Vol. I, op. cit, p. 363.
[2] Idem.

tacuzenilor contra partidei grecească şi contra lui Grigorie Ghica, care băgase pe părintele lor în mormânt pe nevinovate.

La Odreiŭ Banul Mareş Băjescu şi Şerban spătariul Cantacuzino de şi din partida lui Antonie-Vodă, însă se gândiseră că ar fi bine a avea un domn mai verde; Antonie-Vodă erea deja bătrân, şi resbelul bătea la uşă ; căci Turcii se pregăteaŭ contra Leşilor, unde trebuia să ia parte şi domnul român. Pentru un moment 'şi îndreptară privirele către Gheorghe Vornicul ce erea trimes cu postelnicul Cantacuzino la poartă ; Vizirul auzind că Valachii cer un domn mai verde, exclamă «lasă că le daŭ eŭ o mână de fer atunci» [1]). Boerii însă de teamă să nu mijlocească drumul Ghicăi Vodă, aleseră tot pe bătrânul Antonie. Atunci Vizirul le făgăduiră la toţi caftane noi, şi lui Antonie, preînoirea domniei, vestindu'i şi de drum spre Ţarigrad, printr'un curier ; pe de altă parte, a trimis veste lui Grigorie Ghica la Ţarigrad, ca să plece de acolo, şi să sosească în grabă la Odreiŭ ; ţiua plecărei sosise şi Antonie Vodă însoţit de Mareş *(Băjescu)*, Radu Ştirbei, Constandin Cantacuzino şi alţii, ajunseră la Poartă ca să îmbrace caftanele; neştiind ce 'i vor aştepta ; cum intrară la Vizir se petrecu scena cea hazlie. Cronicarul Filipescu ne raportează : «Deci mergând Domnul la Vizirul şi aştepta caftane, începu a întreba: care este Mareş? ţise eŭ sunt. Ial! ci'l luară. Care este George Vornic? ţise eŭ sunt. Ial! ci'l luară. Care este Şerban? ţiseră nu este (de oare-ce Şerban Cantacuzino fusese şiret, presimţise o trădare şi se prefăcu că e bolnav şi nu voi a însoţi pe Antonie; cronicarul spune : că erea conăcit la Aga Kara ; s'aŭ făcut că 'i este rĕŭ şi zăcea lângă foc şi trimise în locu'i pe Ginea Comis să vadă ce vor să facă Domnul cu boerii la poartă» [2]). Care este Mihai postelnic? Cesta este. Ial! îl luară. Care este cutare? îi luară pe toţi şi rĕmase Domnul singur, cu ceĭ-l'alţi boerĭ. Şi ţise domnului, Impĕratul, te-a mazilit! Şi întorcându se către ceĭ-l'alţi boerĭ; Ivaşcu *(Bă-*

[1]) Vezĭ op. cit., p. 364.
[2]) Vezĭ op. cit., p. 364.

leanu), Constandin *(Cantacuzino)* Hrizea Vistier Popescu, Radu Ştirbeĭ şi alţiĭ care eraŭ aci, le ḑise: Vouă v'aŭ dat împĕratul Domn pe Grigorie Vodă, păşaţi la dênsul. Deci eşind boeriĭ de aici, încălecară, şi 'ĭ eşiră înainte lângă Odreiŭ (că era aproape), şi venind cu dênsul în Odreiŭ. Iar Şerban spătariu fiind maĭ viclean de cât alţiĭ, aŭ scăpat, măcar că aŭ trimis să'l prinză, dar n'aŭ putut, că îndată ce auzi Ginea comis, ia pre cutare, ia pre cutare! şi 'l lua; îndată s'aŭ dus de iaŭ dat ştire, şi aŭ încălecat şi s'aŭ dus încotr'o aŭ putut scăpa»[1]). Aşa se sfârşi domnia luĭ Antonie Vodă; sub al cărui scut Cantacuzenii găsiră resbunarea pentru memoria părinteluĭ lor; sub care Stroe Vornicul Leurdeanu mare boer al ţĕreĭ, fiind că se lăsase a fi ademenit de Grecii ţarigrădenĭ; devenise acum un umilit călugăr ce trăia într'o chilie din clopotniţa Snagovuluĭ; sub numele de Silivestru; şi aceasta încă graţie milostivireĭ neamuluĭ Cantacuzinesc ce 'l ertă de la moarte.

Grigore Ghica însă căpătă din noŭ domnia, şi acum soarta partideĭ greceşti va deveni surâzătoare, un duel se va încinge între partida naţională şi cea ţarigrădeană; Cantacuzenii vor trage din noŭ spada şi se vor aşeḑa în gardă cu Grecii; un groaznic măcel de sânge va curge din noŭ, vom vedea acestea în capitolul domnieĭ a doua, a Ghicăĭ-Vodă.

Din domnia a doua a luĭ Grigore Ghica 1672—1674. Nouĭ lupte între partida grecească şi cea naţională; Cantacuzeniĭ din noŭ urmăriţi.

Grigore Ghica fiind în Andrianopole de acolo scrie luĭ Gheorghe Banul Băleanul la Bucureşti, să anunţe boerimeĭ că s'a făcut earăşi Domn, şi să prindă pe logofătul Kreţulescu şi pe fraţiĭ Spătaruluĭ Şerban Cantacuzino. Banul Băleanu cum primi această veste de la Grigore Vodă; înştiinţă pe toţi căpitaniĭ, Iusbaşiĭ şi boeriĭ ce se găseaŭ în oraş, între alţiĭ cronicarul Filipescu, ne spune că a trimes

[1]) Vezĭ op. cit., Vol. I, p. 364—365.

pe Radu Năsturel cu slujitorĭ, la Constandin postelnicu la Aga Matei și la Iordache, de le-aŭ ocolit casele, și iaŭ chemat la curte, pre alțiĭ i'aŭ trimes la Kreţulescu de l'aŭ chemat la curte. Carĭ întreba: dar ce, ce? ; ei ziceaŭ nu știm alt nimic, fără cât poruncă domnească aŭ venit, veți vedea; și merseră la curte. Acolo erea Banul George *(Băleanul)* și slujitorĭ mulți, lumânarĭ aprinse [1])». Ast-fel cronicarul contimporan urmează cu povestirea din care eŭ voĭ estrage un resumat: Banul Băleanu adună pe boerĭ și gloate la curte ca să le citească proclamațiunea de domnie a luĭ Ghica; voea ca să pregătească spiritele; de oare-ce nu întâia dată venea Ghica la domnia română. Urgiile săvârșite de dênsul, înpins de către Grecii țarigrădenĭ; contra Cantacuzenilor, și a altor boerĭ ce'ĭ vĕzurăm maĭ 'nainte, ce atunci formaŭ partida națională a țĕreĭ, acestea toate zic eraŭ proaspete în memoria tuturor, și de aceia Ghica alesese acest mijloc de a vesti întâiŭ populațiunea; prin Banul Băleanu.

Banul Băleanu după ce citi auditoruluĭ proclamațiunea domnieĭ luĭ Ghica; Cantacuzineștii carĭ aveaŭ un dinte de moarte contra luĭ Ghica, fugiră de acolo. Cronicarul ne spune că aŭ fugit postelnicu Iordache și fratele sĕŭ Matei Aga Cantacuzino; dar slujitoriĭ i-aŭ prins și i-aŭ înapoĭat. Cronicarul ne raportează și admonestațiunile aduse atunci de Băleanu luĭ Iordache și Matei; și el le zise: «Mateĭ căci faci copilărește de nu șădĭ, dar Domnul căci poruncește să fiți la opreală, nu dar ca să vĕ omoare ci numaĭ până va veni Măria Sa, deci bun 'ți este Măria Sa, nu vĕ temeți, ci șădeți; nu ne maĭ faceți nouĕ rușine [2])». Pe de altă parte logofătul Kreţulescu ca să'și arate prietenia sea cu Ghica, închisese pe 24 de boerĭ marĭ, el era logofăt mare, și avea acéstă putere; i'a pus în obedĭ și i'a aruncat în cămărĭ; Banul Băleanu însă a adus Țigani de aŭ tăiat obedile de pe trupurile boerilor și boeriĭ în sila Kreţuleskuluĭ i-aŭ adus luĭ obedile să și le atârne de gât. Cronicarul spune că ziua începuse

---

[1]) Vezĭ în Vol. I, idem, pag. 365.
[2]) Vezĭ în vol. I, op. cit., pag. 366.

a se îngâna, şi atunci Banul Băleanu trimese pe la casele lor pre boeri, când a doua poruncă sosi de la Ghica de a'i închide în turn. Aci acest joc de prietenie pe care Ghica îl simulase prin Băleanu, 'şi avu efectul; ora suplicului sosea şi Grecii din Ţarigrad începeaŭ a jubila, că le-a venit apa la moară; la moara lor cea cu dinţii de fier, ce în loc să macine făină va măcina capete de boeri români, ca sângele cel nevinovat să curgă şi să se facă isvor din Bucureşti până în Stambul. Boerii cum auziră acestea; încălecară cari pe care, pe caii lor cei mici şi iuţi ca vêntul şi o porniră în buestrul cel fulgerător spre Odreiŭ. Armaşul Ilie, ne spune cronicarul, încălecă şi dênsul şi fugi spre ţara Ungurească. Plăeşii însă aŭ prins mai întâiŭ pe o slugă a luĭ, căruia îĭ stătuse calul şi'l luă şi'l aduse la Bucureştĭ, aci logofătul Kreţulescu îĭ tăiă capul. Plăeşii prinseră şi pe Armaşul Ilie, l'aŭ legat şi l'aŭ adus până în aproape de Bucureştĭ, la o cârciumă, aci s'aŭ oprit însă. Armaşul luă la mare gură pe Plăeşĭ, de îĭ înspăimêntă, şi aceştia ca magnetisaţi de fostul lor stăpân, îl deslegă şi apoĭ el îĭ bătu până la moarte pe fie-care; şi în loc ca dênşiĭ să'l ducă pe el legat la Kreţulescu, el i-a legat pe fie-care şi i-a dus la Bucureştĭ, eată ce act de curagiŭ făcu bietul Armaş Ilie, iată în ce hal ajunsese ţara şi toate instituţiunile noastre; într'o stare quasi-anarhică, unde slujitorul nu mai ştia de stăpânul sĕŭ, unde soldatul lega pe căpitan; şi aceasta din causa Grecilor care căutaŭ a conrupe pe orĭ şi cine, numaĭ Românĭ să fie, pentru a'şi întinde partida lor. Grecii carĭ înfiltraŭ această zizanie între boeri, şi între boeri şi clasele de jos, ca acea unire frăţească de altă dată să se distrame, ca scama, căcĭ nu maĭ atunci vor găsi şi eĭ loc, din când în când însă vedem că locuitorul acesteĭ ţĕrĭ revenea pe vechea cale, şi când da de câte un om, ca de talia armaşuluĭ Ilie, arunca securea jos, numaĭ de la privirile crunte ale vechiuluĭ sĕŭ şef. A fugit şi călugărul Silivestru de la Snagov, şi-a aruncat comanacul şi antireul, şi înbrăcându-se earăşi cu işlic pe cap şi cu caftan pe trup, s'a dus în ţara Ungurească şi de acolo la Odreiŭ, lângă Măria Sa. Eată dreptatea pământească;

Cantacuzenii cari în jumătate de veac tată, mumă și fii nu făcuse de cât bine, și ușurare nevoilor țĕrei lor, zăceaŭ în năduşeala morței, ear cei rĕi, cei intriganți și cei ce se lăsară a fi ademeniți de streini, cu promisiuni vane, dacă apuneaŭ un moment se ridicaŭ earăși și ajungeaŭ la onoruri. Stroe Leurdeanul în loc să sufere moartea, când fu condamnat de obștească adunare a țărei, după ce fu hulit și ponegrit de toată suflarea românească, după ce se dovedi trădarea infamă, de moartea bătrânului postelnic Constantin Cantacuzino; el deși bătrân, dacă erea avid de viață, o iubea, și cu lacrămile în ochi, căḑu în genunchi la picioarele postelniceseĭ văduva Elina, imploră ertăciune și grație; inima femeeĭ se înduioșă, nu voi a plăti moartea prin moarte; și ceru de la Domn numaĭ rușine și ocară să poarte Stroe. Stroe o suferi, am vĕḑut toată scena barocă la care el fu chemat să facă pe actorul fără voe, se tăvăli în nomolul cel maĭ mocirlos; și din boer mare, din mare vornic, ajunse târât pe podurile Bucureștilor într'un car cu doi boĭ cu răvașele trădăreĭ, spânzurate de gât; în loc de stele, cu panglicĭ de la Turcĭ, cum poate purta înainte; și aruncat în întunecoasa și sinistra chilie din clopotnița mănăstireĭ Snagovuluĭ, sub numele de Silivestru. Caracterul cel nepăsător, cel fără de scrupule și josnic el Stroeĭ, făcu acuma dintr'însul să se ducă earăși la Ghica Vodă, să'ĭ sărute din noŭ mantia, și să înegrească din noŭ pe Cantacuzenĭ, fiiĭ celuĭ ce'l ucise dĕnsul; țintea earăși boeriĭ marĭ, în loc să fi fugit prin păduri și pustietăți de remușcările cele teribile ale uneĭ conștiințĭ pătate, ale uneĭ trădări de moarte; dar de la cine oare putea Stroe Vornicul să sufere dispreṭul, partida națională a țĕreĭ era mică, luptătoriĭ eĭ se compunea din tot ce boerimea noastră avea încă curat și curagios; ce e bun în tot-d'auna e puțin; dar ce folos că aceștia eraŭ sărăciți; cu averile jefuite de Domni grecisați, și de Greciĭ ce veniseră aci ca de talia luĭ Ṭucalas și Sofialĕul; apoĭ întristați și amărîți până în fundul inimeĭ, căcĭ copiĭ de partea bărbătească l'ĭ se ucideaŭ, de oare-ce ținta Grecilor erea stârpirea neamurilor boerești, eĭ 'și ḑiceaŭ de vom stârpi neamul boeresc, se va stârpi și aspirațiunile de mărire ale

Românilor, căci atunci boerii erau frânarii acestei țări; în cât corabia fără cârmaciu ajunge peirea întâmplărei. Partida cea mai numeroasă sau cum am spune, cea oficială, adică a guvernului, erea cea grecisată cea guvernamentală, căci în capul ei era Domnul, de oare-ce Turcii numeau domn pe acei ce se găseau în unire cu Grecii din Țarigrad; în această partidă erau și boerii cu boerii, adică Greci ce ajunseră miniștri Domnului, în această partidă mai erau încă și din boeri români cari se lăsaseră a fi ademeniți de Greci, cum a fost monstruosul Stroe Leurdeanu, încât acest Stroe și cu toți cei ce căduseră jos ca și dênsul nu îi dureau de dispretul minorității; căci încurajarea partidei grecești îi salva și îi ridica la onoruri, eată deci de unde a purces această încurajare la nelegiuiri. In tot-d'auna, și în toate țările din lume au fost cause ce au produs rele; și aceste rele au devenit de multe ori regule. Grigore Ghica după ce i se dădu domnia țărei Românești după cum atestă trei documente; unul al lui Casanova către Împăratul său din 24 Decembre 1671 și 26 Februarie 1672 [1]); altul al lui Giacomo Querini către Dogele Veneției din 22 Februarie 1672 [2]); apoi și geneologia Cantacuzineștilor [3]).

Ast-fel Grigore Ghica porni de la Odreiu către București în 20 Martie 1672 după cum spune Constantin Filipescu [4]), sau la 1 Aprilie după Casanova, în raportul său către împărat, de la 5 Aprilie 1672 [5]); Ghica aduse din Odreiu și pe boerii ce erau în Țarigrad despre care cronicarul a vorbit mai înainte când vizirul întreba «cine'i cutare și spunea i'al!» a adus Ghica pe acești boeri în obedi la București, și anume pe: Mareș *(Băjescu)* Banul, Radu Logofătul Kretulescu, George Vornic, Gițea Clucer, Mihai Postelnic Cantacuzino, Stoian Comis *(Florescu)*, Vasilie Căpitan și alt căpitan, cum sosi Domnul la București îi închise pe aceștia în turnul după poarta domnească; cronicarul ne spune că în urma indemnului gre-

[1]) Vezi în Frag. III[1], Col. Hurmuzaki, pag. 280—281
[2]) Vezi în Vol. V, partea II, Hurmuzaki, pag. 126.
[3]) Vezi în Buciumul lui Bolleac.
[4]) Vezi Vol. I, pag. 368, Mag. ist.
[5]) Vezi în Frag. III, col. doc. Hurm., pag. 282.

culuĭ Panaiotake, Dragomanul cel mare al Porţeĭ, aceĭ douĭ căpitanĭ fură tăiaţi în faţa porţeĭ palatuluĭ; iar pe George Vornicul şi pe Giţea Clucerul i-aŭ trimes la ocnă, şi aŭ maĭ aruncat în turn şi pe Staiko, logofătul Ludescul. Ura cea mare era însă asupra luĭ Şerban Cantacuzino, căcĭ acesta maĭ şiret ca fraţiĭ luĭ scapă de urgia luĭ Grigore Ghica. Am vĕdut maĭ înainte toate stratagemele la care sărmanul spătar recursese, ca să'şĭ scape viaţa, pentru a putea răsbuna pe părintele sĕŭ. Spătarul Şerban Cantacuzino se refugiase la curtea domnuluĭ Moldovean Duca, cu care se avea bine, şi acesta îl ascunsese în monastirea Hangu, măcar că trimisese Ghica Vodă soliĭ ca să'l caute, să'l prindă şi să'l aducă la Bucureştĭ viŭ; dar Duca rĕspunse că nu ştie încotro s'a dus; târdiŭ ghici Ghica că spătarul Şerban e ascuns la Hangu. După acestea toate Sultanul Turcilor declarase încă resbel Leşilor, şi o mare luptă se va da la Kameniţa, acolo trebuea să participe şi Duca-Vodă al Moldovei şi Ghica Vodă al ţĕreĭ Româneştĭ; te mirĭ de unde domnul muntean maĭ putu forma o oştire încă; când ţara era redusă într'un hal de sărăcie şi de tristeţă fără seamăn; din causa tuturor predărilor din aniĭ trecuţĭ, ostaşĭ şi şefiĭ lor, boerĭĭ căpitanĭ de rĕsboiŭ; demoralisaţĭ din causa soarteĭ nenorocite 'n care ajunseseră; şi cu toate acestea Ghica-Vodă făcu încă o impresiune splendidă; Cronicarul Filipescu ne raportă starea în care se găsea oştirea domnuluĭ muntean în această luptă: «Care strângându-şĭ din toate breslele, călăraşĭ, dorobanţĭ, roşĭ, vistierniceĭ, spătăreĭ, postelniceĭ, stolniceĭ, vornicieĭ, paharniceĭ, le-aŭ făcut steaguri şi le-aŭ dat tuturor sulițe vĕruite şi cu prapure feliurĭ, feliurĭ, fieşte care după breasla lor, şi aŭ făcut oaste frumoasă, atâta cât mergênd şi făcênd halaĭ înaintea împĕratuluĭ, s'aŭ mirat şi împĕratul şi toţĭ Turcii de oştĭ ce avea Grigore Vodă, frumoase [1])».

In această luptă Vodă Ghica găsi momentul oportun de a'şĭ răsbuna în contra luĭ Duca-Vodă, fiind-că ascunsese pe Şerban Cantacuzino şi simulă o pâră la Sultan; în urma

[1]) Vezĭ Vol. I, p. 370, Mag. ist.

căruia Duca-Vodă fu mazilit şi Ştefan Petriceico se urcă în locu'i pe tron; Ghica se înbolnăvi tare la Hotin, şi era să moară, scăpă însă, şi când se întoarse la Bucureşti găsi la Palat şi pe soţia sa ce venise din Veneţia, însoţită de marele Spătar Theodor Sturdza fratele dómneï; despre care vorbeşte două documente: scrisoarea lui Vodă Ghica către Dogele Veneţieï din 1672, 26 Februarie st. v. prin care'l roagă a da Doamneï libera trecere în ţară, unde vedem «hora per la Condotta della Principessa in Vallachia del Barone Theodore Sturza mio generale delle armi nella Provincia [1])» în al doilea document, ce este un raport al luï Giacomo Querini către Doge din 1672, 10 Martie, prin care îï recomandă cererea luï Ghica Vodă, vedem earăşï: «et che dovendo hora il Signor Sturggia Generale dell'arme nella provincia, fratello della Principessa [2])». Soţia luï Ghica ne spune cronicarul, a venit îmbrăcată în haine frănceştï foarte frumoase, deci aŭ lepădat hainele acelea şi aŭ luat româneştï [3]). In acest timp cât Vodă Ghica era ocupat cu Turcii în resbelul de la Cameniţa, caimacam la Bucuresci, adică purtătorï de grije la nevoile ţăreï, lăsase pe iubiţiï luï miniştri de mai odineaorï, pe George Banul Băleanul; Stroe Vornicul Leurdeanul ce înviase earăşï şi din călugărul Silivestru devenise earăşï marele Vornic Stroe ce ucisese pe postelnicul Cantacuzino; şi pe marele Spătar Teodor Sturdza cumnatul Mărieï Sale [4]); istoricul italian Del Chiaro care a scris evenimentele acelor cumplite vremï, d'intre ultima jumătate a veaculuï al XVII-lea şi prima jumătate a veaculuï al XVIII-lea şi care a trăit în ţara românească, pe la începutul veaculuï al XVIII-lea; spune că aceştï treï Caimacami aŭ bătut pe Cantacuzenï şi că Constantin Cantacuzino se ruga încă de călăï să sufere el bătăile pentru fratele sĕŭ maï mic. «Cosa stupenda narata mi da persone degui di fide che vi si trovanno presente [5])». Cronicarul anonim

---

[1]) Vezï Vol. V, partea II, doc. Hurm., pag. 127.
[2]) Vezï Vol. V, partea II, doc. Hurm., pag. 128.
[3]) Vezï Vol. I, Mag. ist., pag. 372.
[4]) Idem, pag. 371.
[5]) Del Chiaro in Historia rivoluzione della Vallachia, p. 127.

între ceĭ treĭ caimacamĭ, în loc de Sturdza, numeşte pe Chrizea vistierul. Aceştia în timpul căimăcămieĭ, aŭ săvêrşit cruţimele cele maĭ nelegiuite cu Cantacuzenii şi cu toţii boerii închişi din turnurile cetăţeĭ Bucureştilor; îĭ dădu pe mâna Armaşilor ce'ĭ ducea înaintea cetăţeĭ, acolo îĭ bătea pe tălpĭ şi îĭ spânzura de mânĭ cu sfoară şi 'ĭ muncea în tot felul tîrîndu'ĭ pre pământ şi pedepsindu-ĭ cum le era voea [1]). In acest timp în Moldova domnea Ştefan Petriceico cu care Şerban Spătarul Cantacuzino ce era ascuns de fostul Domn Duka, în mănăstirea Hanguluĭ nu se avea bine, şi de aceea fiindu-ĭ teamă fugi în ţara Ungurească la casa unuĭ magnat ungur, Lazăr Istvan, care era prieten cu Cantacuzenii din Moldova; verii luĭ Şerban Spătar. Prin mijlocirea acestuia, Şerban Spătarul a fost dus până la cancelarul Ardealuluĭ, Bethlen Ianoş, de la care a obţinut libera trecere în ţara turcească; aşa trecênd pe la Haţeg pe la Caran-Sebeş pe la Rusava (Orşova), Şerban Spătarul ajunsese până la Odreiŭ (Andrianopole) unde locuea caimacamul turcesc de acolo, Mustafa-Paşa; cu care Şerban cu tot neamul Cantacuzino se avea bine, încă din ţilele primeĭ domniĭ a luĭ Ghica-Vodă. Şerban Spătarul îşĭ descărcă inima caimacamuluĭ de toate suferinţele ce atâta timp tot le înghiţea, fără ca să nu'şĭ capete odată dreptate de la nimenĭ. Turcul când vrea e foarte milostiv; Mustafa Paşa fu indignat de toate nelegiuirile săvêrşite de domn, şi de aceĭ boerĭ din partida sa; asupra membrilor familieĭ Cantacuzino şi a tovarăşilor lor; şi chemă imediat pre Kiupriuliogul Vizirul, de l'aŭ ospĕtat şi i-aŭ spus, ca să facă toate chipurile şi să scoaţă din turnurile de la Bucureştĭ pe Cantacuzenĭ şi pe ceĭ-l'alţĭ boerĭ; căcĭ e de ajuns de când zac acolo închişi fiind de Voevodul Grigore Ghica. Caimacamul a şi chemat un Iasagiŭ căruia i'a dat un ferman către Grigore Vodă şi a rênduit un Agă ca să plece învĕţându-l, ca drept la curtea luĭ Ghica să meargă, şi în mâna luĭ să'ĭ dea fermanul; însă înainte de a ajunge să lase 2 Turcĭ la uşa turnuluĭ, unde eraŭ închişi boeriĭ; pentru-ca Grigore Vodă să nu maĭ poată simula niscare-va

[1]) Vezĭ Vol. V., Mag. ist., pag. 9.

marafeturi, că boerii aŭ murit saŭ aŭ fugit de mult și ast-fel să nu'i libereze încă; și să'i mai chinuiască. Aga plecă și așa făcu, cum ajunse în București; în cât Ghica Vodă nu mai avu ce mai face; aŭ scos pe boeri din turnuri și'i aŭ dat pe mâna Agalui Turc. A doua-di cocóna Elina văduva Cantacuzeneasa, soția răposatului postelnic, bătrânul Constantin; cu tot neamul ei și ginere sĕŭ aŭ purces la Constantinopole. S'a scos din ocnă și Ghițea Clucerul de l'aŭ trecut Dunărea și l'aŭ dus la Nicopole, acesta era socrul Spătarului Șerban; pre Gheorghe Vornicul însă fiind-că avusese gânduri să devină domn l'aŭ scos din ocnă și l'aŭ dus la mănăstirea Tismana, și acolo a trimes Domnul pe Iacsă căpitan cu slujitori și pe Preda Armaș al doilea, de l'aŭ dus pe bietul Gheorghe Vornic peste rîŭ de 'i aŭ tăiat capul. Stoica Logofĕtul l'a lăsat tot în ocnă; numai Mareș Banul Băjescu liberându'l i'aŭ dat toată libertatea lăsându'l la casa luĭ unde a și murit de inimă rea.

Ghica-Vodă acum erea scufundat în grele gânduri, căci 'și închipuea pârîle ce vor arunca Cantacuzenii la poartă în contra luĭ; ora resbunăreĭ le venise și lor; de aceia nu odată convocă el pe sfetnicii sĕi cu care mai rĕmăsese aci, fie din Greci, fie din boeri români, în care pătrunsese microbul fanariotismului adică al prihăniei; și întrigeĭ. Se luă hotărârea de a se aduna 200 de pungi, care să se trimeață Vizirului și să se omoare aceĭ boeri Cantacuzeni ce căutaŭ a distruge domniile grecești. Tocmai însă Ghica-Vodă primește ordin de a se duce cu oaste la Hotin cu Husein-Pașa-Seidi-Oglu pentru a păḑi Cameniță. Ghica purcese, dădu darul de 200 pungi Vizirului, însă acesta nu admise, moartea Cantacuzenilor și a tuturor boerilor ce Aga Turc îi duse la Țarigrad; ci se opri la simpla resoluțiune numai, de a'i surghiuni de la Țarigrad; și ast fel fură surghiuniți Radu logofĕtul Creţulescul; Șerban Spătariul Cantacuzino și fratele sĕŭ Constandin Stolnicul la Krit; eară cocoana Elinca cu ceĭ mai micĭ coconi Michaĭ, Matheĭ și Iordache fură lăsați în Constantinopole; de eĭ nu se temeaŭ Ghica Vodă, căci ereaŭ încă tineri și în capetele lor nu se vênturaŭ asemeni lucruri încă.

In anul acesta isbucni un cumplit resbel între Turcĭ şi Leşi; din partea Turcilor erea: Cara Mehmet-Paşa; aliatul sĕŭ erea Grigore Ghica Vodă; Leşii aveaŭ Hatman de oaste pe Sobieţki. Pe malurile Nistrului s'a dat o cumplită bătălie unde Polonii ca nicĭ odată aŭ desvelit un curagiŭ fără seamăn; exemplu de virtute în istoria lor militară. Cronicarul ne spune că eĭ aŭ rênduit pe Husarĭ carĭ sunt cu fier îmbrăcaţi, şi după dênşiĭ Panţirĭĭ carĭ sunt cu zale; şi aŭ dat năvală în şanţurĭ de jungia pre Turcĭ ca pre nişte râmătorĭ.

La acest resbel mulţĭ din boerĭĭ românĭ s'aŭ luptat cu Leşiĭ la un loc contra Turcilor, cronicarul ne a păstrat numele luĭ Conteş Badea Bălăceanu despre care spune: «de 'ĭ omora, maĭ nicĭ unul n'aŭ scăpat, ci numaĭ Paşa cu câţĭ-va Paşĭ avênd caĭ buniĭ, aŭ scăpat în Cameniţa» [1]) Turcii fură bătuţĭ cumplit Ghica luat în captivitate de Sobieţki, însă liberat maĭ târdĭŭ.

In acest timp Caimacamĭ la Bucureştĭ eraŭ lăsaţĭ: Banul Băleanu, Vornicul Leurdeanu şi Vistierul Popescu, la poartă se regulase Duka la domnia ţĕreĭ Românеştĭ, cel ce domnise în Moldova. Acuma Şerban Cantacuzino isbutise în fine a avea pe Duka Donm cu care se avea în bună prietenie. Căpitanul Constandin Ludescu fiul Stoicăĭ logofĕtul de maĭ 'nainte veni în Bucureştĭ ca să aducă această ştire boerilor. Caimacamiĭ însă când auzirĕ se înfuriară asupra Ludesculuĭ crеdênd că ar vrea să 'şĭ bată joc de dênşiĭ de oare-ce aceştia eraŭ contra luĭ Duka; şi nicĭ una nicĭ douĕ i-aŭ pe bietul Ludescu şi'l pun în fiare într'o căruţă cu 6 caĭ (cuhnie expresiunea cronicarului) şi la un loc cu alţĭ boierĭ partizanĭ de aĭ luĭ Duka îĭ duc în susul mânăstireĭ Argeşuluĭ; acolo însă venind veştĭ că Duka vine de sigur domn; l'aŭ scos din fiare şi l'aŭ lăsat liber. Ludescu cu toţĭ aĭ luĭ s'aŭ reîntors la Bucureştĭ; eară boerĭĭ partizanĭ aĭ luĭ Ghica ce se vede că însoţiseră pe ceĭ-l'alţĭ până acolo; o eaŭ de fuga şi se duc în ţara Ungurească, le erea teamă

---

[1]) Vezĭ în Mag. ist., Vol. I, p. 377 şi la capitolul despre originea Bălăcenilor la partea III-a a acesteĭ cărţĭ.

de Duca. Cronicarul ne însemnează numele boerilor ce aŭ fugit în Ungaria, aceştia sunt: George Banul *(Băleanu)*, Stroe Vornicu *(Leurdeanu)* Ivaşco logofĕtul *(Băleanu)* Hrizea Vistieru *(Popescu)*, Neagoe Banul Sĕcueanu, Ilie Armaşul, Pêrvul Fărcăşanu, Hrisoscoleu [1]) Vĕtaful; şi mulţi alţi boerĭ Mehedinţi aŭ fugit la Haţeg.

Ghica în acest timp erea în voiajul sĕŭ, de la Dunăre spre Ţarigrad, ultimul drum al vieţei luĭ pământeşti; căcĭ în Ţarigrad îşĭ va găsi moartea, o moarte groasnică ne spune cronicarul; unde de astă dată va face drumul vieţiĭ viitoare, şi maĭ degrabă spre infern de cât spre cer; căcĭ o cumplită judecată a luĭ Dumneḑeŭ avea să'l aştepte la toate cele ce săvârşise pe pământ, ḑecimĭ de capete de boerĭ marĭ nevinovaţĭ periră sub securea pe care Grecii i'o pusese în mână; el îĭ ascultă; şi se coborî până acolo că deveni instrumentul lor [2]).

Triumful partideĭ naţionale în cap cu Cantacuzenii; peirea partideĭ greceştĭ din vremurile luĭ Duca-Vodă (1674—1679), şi luĭ Şerban Vodă Cantacuzino (1679—1688).

De sigur că nu vom pătrunde în istoricul domniilor acestor doĭ Voevoḑĭ, căcĭ atunci am deroga de la tot restul capitolelor anterioare, lectorul a putut deja observa din cele scrise până aci, scopul dupĕ care am umblat noĭ; el a fost acela; de a scoate din istoria naţională a Românilor, înrâurirea grecească în Ţara Românească, din cele maĭ vechĭ vremurĭ până când această înrâurire a câştigat domniile şi şi-a croit acea cale lungă de un veac de domnie fanariotă; — şi de a studia formele şi mijloacele prin care s'a manifestat acea înrâurire, ca să poată cât maĭ urgent să apuce coroana.

Acest capitol după toate cele ce le-am expus maĭ înainte formeaḑă încheerea; am vĕḑut introducerea; calea

[1]) Un grec de neam.

[2]) Vezĭ toate relaţiunile după cronicarul Filipescu în Vol. I, p. 379 şi anonimul român în Vol. V, p. 11 al Mag. ist.

comerţului şi a religiunei; expunerea cu cele şease revoluţiuni săvêrşite de partida naţională a ţĕreĭ, compusă din boerii români ce ridicaseră capul contra veneticilor ce înrâurise, ca lăcustele; spre a amesteca domniile şi a strica boeriile; în acest capitol vom vedea resultatul luptei dintre aceste două partide, care în timp de un veac şi jumĕtate aproape a tot secerat această biată ţară ursită de Dumneḑeŭ, ca să tot sufere şi să îndure multe şi marĭ necazurĭ, şi să se verse atâta sânge nevinovat, cu acest capitol vom vedea în mâna cui a rămas stindardul naţiunei sdrenţuit în crude bătălĭi; vom vedea cine a rămas şi cu trofee; căcĭ dupĕ 60 de anĭ de lupte civile şi de rĕsboae, de sigur că aŭ rĕmas trofee, dacă nu materiale, dară morale; şi adesea orĭ trofeele morale sunt maĭ frumoase ca cele materiale căcĭ ele trăesc în simţimintele şi cugetele noastre: mândria de tine însuţi pentru mărirea naţiuneĭ şi satisfacţiunea sufletească în urma uneĭ isbânḑĭ dintr'o îndelungată şi crudă luptă.

Din domnia luĭ Duca Voevod.

Despre Duca-Vodă cetim în Letopiseţul Cronicaruluĭ Nicolae Costin din Moldova: «de neamul sĕŭ Grec din Rumelia, crescut de mic în casa luĭ Vasile-Vodă, rĕmânând el în Ţară, până ce s'aŭ făcut mare iar pe urmă aŭ şi domnit»[1]).

Duca câştigase domnia în urma insistenţelor Cantacuzenilor la poartă, cronicarul anonim ne spune: «că fiind Michail postelnicul, fratele luĭ Şerban Spătarul la cetatea de la Baba unde era Kiuprriuliul vezirazemul şi cu Mehmet Paşa Caimacamul, numaĭ de cât aŭ căzut la picioarele lor; cu multă rugăciune ca să pue Domn pre Duca-Vodă că el era la Ţarigrad mazîl. Şi îndată îĭ făcură pe voe[2])». Duca-Vodă era Grec de neam şi cu toate acestea vedem pe Cantacuzineşti căĭ sprijinea domnia; pe când nu puteaŭ sprijini pe a luĭ Ghica, care era maĭ puţin Grec ca Duca;

---

[1]) Veḑĭ în Letopiseţile luĭ Kogălniceanu, Vol, II, p. 5.
[2]) Veḑĭ Vol. V, p. 12, Mag. ist.

căci era Albanez; însă și Cantacuzenii erau de origine grecească și cu toate acestea îi vedem aci în țară în capul partidei naționale, fiind ei expresiunea românismului, cugetului și a nevoilor acestui popor; deci când vom judeca puțin, vom ḑice doamne, dar în ce încurcătură ne găsim, nu mai știi nici de unde s'o începi și unde s'o sfârșești, cine erau Grecii, cine erau Românii. D. Xenopol aci aduce un considerant foarte bine chibzuit la această theză; și eată cum se exprimă, tocmai când vorbește și d-sa despre Domnia lui Duca-Vodă: «El venise la tronul Munteniei după stăruința Cantacuzineștilor, și ne poate pune în mirare împrejurarea că această familie, pe care am vḑut'o înduşmănită cu elementul grecesc, să dea sprijinul ei tocmai unui domn din aceste neam. Lucrul se explică, dacă vom lua în privire că la această epocă începuse a se întuneca conștiința deosebirei între Grec și Român.

Am vḑzut în mai multe rênduri cum poporul nu prea știa să deosibească bine elementul strein de cel românesc; aci autorul aduce o justificare greșită; vorbește de chrisovul lui Leon Vodă Tomșa pentru isgonirea Grecilor din țară, pe care lectorul l'a vḑut mai înainte; și amintește când Papa Logofătul a iscălit în chrisov. D. Xenopol pentru că a vḑut în chrisov Papa Logofătul «ot greci» adică «de la sasatul greci» a luat pe Papa logofătul drept Grec de neam pe când el erea Român și proprietar numai al moșiei greci de unde își trase și numele sḑu de *Grecianu*, nume pur românesc. (Despre acestea am vorbit de aminteri și în alt loc mai pe larg).

D. Xenopol se miră cum Papa logofătul Grec de origină se expulsează el pe sine însuși; face însă o injustă calificare. A doua justificare a autorului este inspirată asupra lui Vasile Lupu, și spune: «Vasile Lupu care se pusese în fruntea mișcărei naționale în Moldova în contra partidei grecești, era privit de poporul de jos ca Grec. Insuși Cantacuzineștii conducătorii partidei naționale în Valachia, nu erau ei greci prin originele lor? Și trebuea să fie ast-fel întru cât Grecii ce petreceau cât va timp în țḑrile române, se romanisau, și mai ales, așa se întâmpla lucrul cu copii

lor; care deveneaŭ cu totul Românĭ şi prin limbă şi prin obiceiurĭ. *Când deci se vorbeşte de rĕscoale contra Grecilor, trebue înţeles, nu aceĭ Grecĭ stabiliţi de mult în ţară şi romanisaţi, ci elementele strĕine în tot înţelesul acestuĭ cuvânt.* Duca-Vodă care fusese de copil mic în casa luĭ Vasile Lupu, deşĭ de origine grecească şi chiar considerat ca atare de Grecĭ, putea trece drept boer român» [1]).

Cantacuzineştiĭ eraŭ recunoscătorĭ luĭ Duca că a scăpat viaţa fratelui lor, Spătarul Şerban, în timpul când el domnea în Moldova; ascunzându-l la mânăstirea Hangului pe când Grigore Ghica trimesese solĭ ca să'l prinză; de aceea eĭ aŭ lucrat acuma din rĕsputerĭ ca Duca să capete domnia. In adevĕr aşa a şi fost, Mihail postelnicul Cantacuzino se duse în Ţarigrad pentru a aduce steagul de domnie luĭ Duca, la Bucureştĭ; eară viitorul Domn purcese de acolo însoţit de Mateĭ Cantacuzino Aga, şi de nepotul acestuia, Pârvu logofătul, fiul răposatului Drăghici spătarul, cel ce căduse în mijlocul luptelor din cauza Grecilor, în vremea domniĭ luĭ Radu Leon Vodă după cum am vĕdut maĭ înainte.

Inainte însă de a ajunge Duca la Bucureştĭ, trimese cu stafetă cu treĭ fulgĭ caimacamilor, pe Constantin slugerul fiul Stoicăĭ logofătul Ludescul; maĭ înapoĭ am vĕdut cum fu primit acest boer de caĭmacam şi ce i se întâmplă.

In acest timp soseşte şi Duca în ţară cu tot halaiul de Domnie şi soseşte şi Mihaĭ Cantacuzino cu steagul, atunci vizirul dădu drumu de la Krit şi celor treĭ fraţi maĭ marĭ Cantacuzenĭ ce eraŭ închişi acolo, de când cu domnia luĭ Ghica Vodă; veniră şi aceştia în ţară de se aşezară pe la casele lor [2]).

Duca Vodă însă când se vĕdu domn nu maĭ voea să ştie de nimic; credea că domnia şi măririle în această viaţă pământească sunt eterne, uitase că totul îşĭ are plată şi rĕsplată, şi că există o dreptate pe pământ care nu 'ţi-o dă nicĭ oamenii, nicĭ legile, ci ţi-o dă Dumnezeŭ, cel ce nu vede

[1]) Vezĭ Vol. IV, pag. 251, op. cit., D. Xenopol.
[2]) Anon. Român, Mag. ist., pag. 13.

şi se aude, căci ori şi ce om are un ceasornic, căruia îi va bate ora de ferice şi de trudă în viaţa sa.

Şi ast-fel Duca Vodă uitase de binele Cantacuzenilor cum l'aŭ înălţat la Domnie şi l'aŭ miluit Sultanul după îndemnul vizirului după ce Mihaĭ Postelnicul Cantacuzino căduse în genunchi de se rugase; însă cronicarul cu admirabil'aĭ pană spune: «Ear Duca Vodá fiind iubitor de argint şi prea lacom de banĭ nu avea cine-va să'ĭ pristănească ci sciind pre Băleanul şi pre gineri-sĕŭ Hrizea *(Popescu)* cu ceata lor, că sunt eĭ buni de acea treabă, îndată porunci la eĭ de aŭ venit în ţară, şi s'aŭ curtenit la Duca Vodă, şi puseră dăjdiĭ grele în ţară şi începură a prăda pre boerĭ pentru năpăstiĭ, şi isvodiră nişte obiceiurĭ şi nişte rĕutăţi care n'aŭ maĭ fost aicĭ în ţară» [1]).

Sigur că Duca Vodă pentru îndeplinirea acestor gânduri criminale avea nevoe earăşi de aceĭ boerĭ din partida grecească, expresiunea tiranieĭ şi a arbitrariului. Cu Cantacuzenii nu putea să'şi îndeplinească aceste gusturi, de oare-ce eraŭ în capul partideĭ naţionale cari tocmaĭ urmăreaŭ punct cu punct distrugerea tiranieĭ şi a veneticilor cotropitori de ţară.

Cronicarul Filipescu şi aci, ca în tot cursul opereĭ seale, caută a ponegri pe Cantacuzineştĭ, nu ştim ce o fi avut cronicarul Filipescu cu Cantacuzineştii căcĭ şi acolo unde ar trebui să-ĭ laude, de oare-ce adevĕrul şi equitatea cere ast-fel, el din contră 'şi resuceşte şi aci condeiul şi scrie tot cum îĭ place luĭ, se vede că Filipescu era din partida grecească, se lăsase şi el nenorocitul a fi înduplecat, şearpele îl pişcase şi veninul îl otrăvise. Filipescu era cronicar şi din nenorocire în scris şi-a lăsat simţimintele şi credinţele seale; în schimb însă cronicarul anonim mereŭ laudă pe Cantacuzineştĭ, ne găsim decĭ în faţa a douĕ extremităţi, cum este lumea; în tot-deauna când facĭ ceva, nicĭ odată nu eştĭ judecat după ceia-ce aĭ făcut, în tot-deauna ţi se dă prea mult de unii şi prea puţin de alţii; nicĭ odată balanţa nu poate sta în echilibru în acest chaos al omenireĭ; atunci însă vin unii oameni carĭ până aci aŭ fost neutri şi apre-

[1]) Vezĭ anon. român, pag. 14, Vol. V, op. cit.

ciază; și în liniștea judecății lor, în luciditatea inteligenței lor 'și dau verdictul, după observațiunile făcute; de aceia fie-ne permis și nouĕ să spunem ca și D. Xenopol: «că mai mult credem pe cronicarul anonim căci cele ce le scria dênsul sunt conforme și cu documentele timpului» [1]).

Const. Filipescu spune că Duca-Vodă a trimes în Ardeal pre Pêrvul logofĕtul feciorul rĕposatului Drăghici postelnicul Cantacuzino, ca să stăruească de toți boerii ce pribegise, când el veni în țară ca domn. După multe stăruințĭ rênd pe rênd aŭ venit în țară Stroe Vornicul Leurdeanu, Neagul Banul Sĕcuianul, Ilie Armașul, Banul Gheorghe Băleanu cu fiu-sĕŭ Ivașco, și cu ginerele sĕŭ Chrizea Vistierul Popescu. Duca-Vodă avea necesitate de acești boerĭ, căcĭ eraŭ din partida grecească și puteaŭ să se facă complicĭ la gândurile rele ale luĭ Duca-Vodă ce iubea argintul; în acest timp Duca-Vodă ucisese și treĭ boerĭ prietenĭ de aĭ Cantacuzenilor, pe Papa Vistier, Negoiță Vistier și Voico postelnic.

Acești boerĭ veniți în țară; din noŭ se va naște acea veche ură între cele douĕ partide, obiceiurile bizantine 'și vor lua firul întrerupt; din noŭ pârĭ; din noŭ urgiĭ și prihăniĭ la capul bieților Cantacuzenĭ. Intr'acel an se întâmplă însă resbel la Camenița unde luă parte și Duca-Vodă, alăturĭ de Turcĭ. La întoarcerea sa în țară nu veni la București, ci se duse la Cocorești, la casa comisului Vlad din Grind; acolo ținu un lung sfat cu toți sfetnicii luĭ, reîntorși din Ardeal și hotărâră din noŭ peirea Cantacuzenilor, căcĭ aceștia puneaŭ tot bețe în roate la gândurile criminale ale acelora. In acest timp logofĕtul Șerban Cantacuzino erea la casa mărieĭ seale de la Drăgănești, eară fratele sĕŭ Mihail cu Iordache și cu cumnatul lor Barbul Fărcășanu Vistierul, se găseaŭ la Mărginenii din Prahova, și cronicarul ne spune că acolo eĭ găteaŭ bucate pentru săracĭ [2]) la Drăgănești maĭ erea și muma Cantacuzenilor cocoana Elina.

Duca-Vodă în Divan cu aĭ luĭ luă hotărîrea de a ur-

---

[1]) Vezĭ în Vol. IV, p. 244, op. cit. exprimându-se în acela'șĭ sens.
[2]) Vezĭ în Vol. V, p. 15, op. cit.

mări pe Cantacuzenĭ şi de aceia a şi trimes slujitorĭ la Drăgăneştĭ unde găsiră pe Şerban logofĕtul, în biserică la utrenie, 'l luară şi 'l duseră la Snagov că să'l ucidă, dar nu'l uciseră, alţiĭ aŭ mers la Mărgineni de luară pe Mihaĭ spătarul, 'l puseră într'un car şi'l duseră la Cocoreşti ca să'l mustre Duca-Vodă, Iordache şi cu Barbu Fărcăşanu scăpară şi trecură în Braşov, era să prindă slujitoriĭ şi pe Iordache Cantacuzino, care tocmaĭ intra în sat, dară fu vestit de un trecător ce i s'a întîmpinat luĭ frăţine-sĕŭ, şi repede el se învârteji de trecu Teleajenul, în Ungaria. Cronicarul ne raportă o anecdotă cu Mihaĭ spătarul: slujitoriĭ găsind bucatele gata şi bĕuturĭ bune, se puseră pe chef, se ameţiră şi ast-fel Mihail spătarul se dădu jos din căruţa în care era pus spre a fi dus la Cocoreşti, şi trecând prin mijlocul slujitorilor, el scăpă şi se furişă în casa unuĭ Sêrb, de unde fugi în Ungaria la fraţiĭ sĕĭ. In acest timp cucoana Elina cu fiă-sĕŭ Constandin Postelnicul şi cu ginere-sĕŭ Radul Creţulescul, şi alţiĭ, fură aruncaţĭ în închisorile caseĭ Cocoreştilor; acolo închiseră încă şi pe Şerban logofĕtul. Cantacuzenii la rîndul lor căutară rĕsbunare şi pârâră la domn pe Stroe Vornicu Leurdeanu şi pe Radu Dudescu, pe care Duca-Vodă dovedindu'l de mincinos 'l arse cu ferul roş pe pept; sistemul ordalic din legislaţiunea penală medievală era în vigoare şi la noĭ în ţară atunci; se pedepsea corporal pe acea parte a corpuluĭ, de unde purcedea rĕul; de aceia pe inimă şi pe boşogi s'aŭ ars Dudescul; căcĭ de acolo spunea domnul că aŭ eşit gândurile rele. La aceste casne, cronicarul ne rapoartă numele armaşuluĭ celuĭ mare ce a executat această pedeapsă, acela era Nica de la Grădiştea *(Grădişteanu)* căcĭ armaşiĭ ereaŭ atunci representanţiĭ ministeruluĭ public aĭ ţĕreĭ; eĭ acuḑaŭ în Divan, şi pentru că pedepsele ce se aplicaŭ, eraŭ exemplare: ca moartea prin strangulaţiune, şi prin decapitarea cu iataganul, saŭ prin mutilări a unor organe din corpul omenesc; aceĭ armaşĭ eraŭ însărcinaţĭ a le executa, eĭ eraŭ representanţiĭ intereselor domnuluĭ şi ale ţĕreĭ. Marele armaş erea ca un fel de Procuror general, şef al tuturor armaşilor, aceasta nu împedica însă ca

armaşul să mai fi fost şi militar şi el în adevĕr era şeful tunarilor [1]) de oare-ce după timpurile de atunci era legal acest mod de a fi, căci puterea militară era confundată cu cea legiuitoare şi executivă, principiul separaţiunei puterilor statului de abia la 1831 a fost introdus în legile acestei ţĕri [2]). Partida grecească în acest timp erea exprimată aci în ţară cu un representant al neamului Rosetilor-Cupăreştilor, în Constantin Filipescu găsim: «Intr'al doilea an al Ducăi-Vodă aŭ mazilit Turcii pre Dumitraşcu-Vodă, domnul Moldovei, şi aŭ luat domnia Antonie-Vodă Roset, care 'i ţicea Kiriţă Dracu, carele avea fecor aicea în ţară la noi, şi auzind de tatăl sĕŭ ce s'aŭ domnit, mult aŭ plâns, prorocind cu plânsul realele ce vor să paţă pre urmă, precum aŭ şi fost, că la orênduelele lor se vor scrie. Ci dar Grec fiind, nu s'aŭ lăsat firea ce aŭ toţi Grecii, ci dacă aŭ încetat Iordache Beizadea den plâns, atât se mărise, cât nu mai puteam nici noi vorbi cu el, şi mai 'nainte eram cu el la un conac, fugind caimacamii den loc în loc pentru ciumă, cu glume cu rîsuri, iar atunci aşa cum auziţi» [3]); pe de altă parte D. Xenopol dupre Nicolae Costin cronicarul, spune: «Duca era în cele mai bune relaţii cu o mare şi însemnată familie grecească din Constatinopole, acea a Cupăreştilor din care capul ei, Cupariul cel bătrân, îl avea de capuchihaia, un fecior al lui Lascarache; însă era spătar mare, om mândru şi trufaş, pe care nu'l puteaŭ suferi Munteniĭ. Era şi alt fecior al lui, Iordache postelnicul, care luase în însoţire pe fata Dabijoaei, soră cu femeia lui Duca-Vodă, însfârşit mai era unul Scarlatachi gramaticul» [4]). Aşa aŭ mers lucrurile tot pârându-se unii pe alţii, însă Duca-Vodă nu

[1]) Vedĭ în N. Bălcescu: «Puterea armată în vechime la Românĭ» şi în partea II a acestei cărţĭ.

[2]) Vedĭ în Thesa mea de licenţă în Drept susţinută la Facultatea de Drept din Bucureştĭ în 1898: «Originele Ministeruluĭ public şi rolul sĕŭ în dreptul român». La capitolul «Instituţiunea Ministeruluĭ public la Românĭ». Principiul separaţiunei puterilor statuluĭ datorit luĭ Montesquieu: *Exprit des lois*, veacul al XVIII, la Românĭ fu introdus prin regulamentul organic în ţiua de 5 Martie 1831 şi votat de obşteasca adunare a ţĕrei sub preşedenţia generaluluĭ comite Kisseleff; vedĭ p. 59 în Thesa mea.

[3]) Vedĭ op. cit., Vol. II, p. 11.

[4]) Vedĭ în Vol. IV, op. cit. Xenopol, după Letopiseţul luĭ Nicolae Costin, vol. II, p. 19, în Kogălniceanu.

ucisese pe nici unul din Cantacuzeni, nu mersese până acolo. Până ce atinse Duca-Vodă al treilea an al domniei lui, când Lascarache Roset Cupărescul aduse noŭ caftan de domnie de la Poartă, domnului, când s'aŭ slobozit 12 tunuri în Bucureşti şi s'aŭ tras focuri de puşti în vĕzduh, în al patrulea an Turcii avură resbel la care luă parte şi Duca-Vodă, şi de data aceasta vedem caimacam în ţară, lăsat de domn, pe Şerban Cantacuzino la un loc cu Chrizea *(Popescu)*, cu Iordache Roset, şi cu Staico *(Bucşeanu)* semn că acuma Cantacuzenii eraŭ earăşi în graţia domnului ; de oarece Duca-Vodă ştia că Cantacuzenii aveaŭ putere la Poartă încât nu cuteza să se certe cu dênşii şi de aceia a alergat la o împăcăciune.

In acest timp Filipescu ne spune că, Cantacuzenii aŭ turburat pre oamenii ţĕrei, la pârî contra luî Duca-Vodă [1]), şi avea în amiciţie pre Banul Milescul, pre Dumitraşcu Corbeanu, şi pre Paraschiv Bolişteanu, apoî mai tĕrdiŭ aceştia aŭ fugit în Ardeal dimpreună cu feciorul Creţulesculuî, Pĕrvul Postelnicul. Duca înturnându-se în Bucureşti, auḑind de acestea a trimis pe Marele logofĕt Constandin Brâncoveanu, viitorul domn, cu cărţi la Creţulescu, ca să vie înapoî, dară atunci la Sărata, Brâncoveanu se întâlni cu Şerban Cantacuzino unchiul sĕŭ, şi cu toată casa luî, ce se duceaŭ la Rusciuc, la paşa turc, fiindu'î teamă de urgia luî Duca-Vodă. Duca atunci supărat, ţinu sfat cu aî luî, în Bucureşti, şi hotărî a trimite pre Neagoe Secueanul, pre Staicu Bucşeanu şi pre Ionică Băleanu la Andrianopol ca să pârască pe Şerban şi pe Cantacuzenî la Vizir, dară toate fură în ḑadar căcî vizirul deja obţinuse domnia Ţĕrei-Românesti pentru Şerban Cantacuzino, încât ceî treî misionarî se întoarseră ploaţi şi doî dintr'ênşii Băleanu şi cu Bucşeanu trecură în Moldova. Cantacuzino avea încă relaţiuni ascunse cu ceî mai marî din Ţarigrad, pentru a căpăta domnia un meghistan, scrie Cantacuzeanului ca să vie în grabă în Ţarigrad căcî domnia e sigură, scrisoarea însă cade din nenorocire în mâinele Chrizei Popescu ce erea adversarul Cantacu-

[1]) Veḑi în Vol. II, p. 15, op. cit.

zenilor, acesta scrie întâmplarea lui Duca-Vodă. Cantacuzino însă scapă de moarte, căci soția lui Duca-Vodă, Doamna, se îndrăgostise cu Șerban Cantacuzino, și ea aci 'și arătă mărirea inimei sale, anunță pe iubitul ei care nu întârzie de a fugi la Constantinopole, de unde în ajunul bobotezei se întoarse domn al țărei Românești. Duca fu trecut în Moldova, ear Antonie Roset de acolo fu mazilit.

Eată cum se sfârși acest joc al pârilor d'intre cele două partide, acuma Cantacuzenii puseseră mâna pe puterea țărei, Șerban deveni domn, să vedem lupta d'intre aceste două partide, ce cale vor lua de astă dată, însă partida națională fiind la putere, și a tot puternică prin representantul ei, Șerban Voevod Cantacuzino.

Din domnia lui Șerban Cantacuzino (1679—1688).

Cu domnia lui Cantacuzino se croește o nouă soartă Țărei-Românești; se pune basă unei noi sisteme de politică externă, acea politică diplomatică care va lăsa în totdeauna deschisă o portiță, domnului român, ca în cas de pericol față de Turcia, să găsească scăpare în Austria. Șerban Cantacuzino erea unchiul lui Brâncoveanu; unchiul va învăța pe nepot acest nou sistem de politică, și de aceia să nu ne mirăm când vom vorbi de Brâncoveanu ca despre cel mai abil politician, și diplomat român din veacul al XVII-lea, el învețase la o școală minunată, aceia a unchiului său unde avusese de dascăl însuși pe acesta; dară să ne întrebăm de ce Șerban Cantacuzino institui un asemeni sistem? El erea un excelent observator al stărei lucrurilor; văduse că steaua Ottomanilor apusese, căci dacă în 1526 ei repurtară cea mai strălucită victorie în contra creștinilor pe câmpiile de la Mohaci, acuma însă în 1687, după 161 de ani, Nemții tot la Mohaci vor sdrobi pentru tot-deauna Imperiul Semi-lunei, și această înfrîngere le va fi de piadă rea; căci din nenorociri în nenorociri vor merge. Șerban Cantacuzino știa că Țara-Românească nu poate trăi singură cu de la sine putere pe harta Europei, și că pe lângă scutul de oțel ce acoperea pieptul Românului, mai

trebuea şi un braţ de oţel ca să'i dea ajutor la vreme de nevoe; acel braţ dênsul 'l vĕḑuse că este al Nemţilor, şi cu un talent admirabil 'l vedem sucindu'şi mintea în cei nouĕ anĭ de domnie. Nu îndrăsnea a rupe pe faţă cu Turcii, căci rĕutatea lor ar fi putut să ne aducă nenorociri, dară întrebuinţă acea diplomaţie rafinată, punênd în practică ḑicĕtoarea: «secretul face succesul», ḑicĕtoare învăţată şi de Brâncoveanu, încât noi în studiul capitolului de faţă vom studia douĕ lucrurĭ importante, şi legate de scopul cărţeĭ noastre; întâi acela, de a vedea cum partida naţională a triumfat şi cum partida grecească a căḑut în prăpastie, şi al doilea: cum s'a pus basele uneĭ nouĭ politicĭ de care într'un alt capitol ne vom ocupa cu deamănuntul, şi anume la domnia lui Brâncoveanu, făcând acea politică obiectul aceluĭ punct 4; pe care noĭ l'am formulat ca o consecinţă decursă tot din înrâurirea Grecilor în această ţară.

Cronicarul anonim care în povestirea sa s'a arătat atât de bine-voitor neamuluĭ Cantacuzinesc, arată că în 6 Ianuarie 7187 *(1679)*, Şerban Cantacuzino a purces de la Odreiŭ la Bucureşti cu steag împărătesc şi cu mare halaĭ aŭ ajuns în capitala ţĕreĭ unde după obicnuita slujbă în mijlocul a tot clerul ţĕreĭ şi în mare sobor; s'aŭ înscăunat.

Mamucca della Torre, dragomanul împărătesc, într'un raport al sĕŭ către împĕrat, arată că pe acel timp un galben valora 2 1/4 leĭ. D. Xenopol trimiţêndu-ne la acest raport spune că Cantacuzino cheltuise 1300 pungĭ, ce fac 650,000 leĭ care sumă intrase în buzunarele Sultanuluĭ, valideĭ şi vizirului pentru a căpăta domnia.

In Ţara-Românească se simţea că este un domn, căci cei ce aŭ cunoscut pe Şerban Cantacuzino 'l înfăţişează atât ca fisic cât şi ca caracter unuĭ om plin de energie şi de severitate.

Cronicarul Filipescu care erea protivnic Cantacuzenilor 'şi formează o părere cu totul severă despre Şerban, el începe domnia luĭ Cantacuzino aşa: «Mare şi întunecat nor şi plin de fulgere şi de trăsnete aŭ căḑut pe Ţara-Ro-

mânească cu Şerban-Vodă»[1]). Istoricul Italian Del Chiaro care a scris «Istoria delle moderne revoluzioni della Valachia»[2]) a trăit mult în Ţara-Românească şi a crescut poate pe Cantacuzino, spune despre Şerban-Vodă că în momentul când ambasadorii Turci aŭ venit la Bucureşti ca să trateze cu dênsul şi cu Nemţii în urma resbelului «se duceaŭ de la el ca şi ameţiţi şi înspăimântaţi de maestoasa lui statură şi teribilul sunet al vocei lui»[3]), despre unul din aceşti ambosadori acelaşi scriitor adaugă că: «Vĕḑênd acea uriaşă statură, aceĭ ochĭ marĭ care produceaŭ înspăimântare şi acel ton groaznic al glasuluĭ principeluĭ; fu apucat de o mare frică şi începu a tremura»[4]).

De multe orĭ prestanţa face mult; ea câştiga domniile şi rĕsboaele; Ghöete spune că «o înfăţişare frumoasă şi corectă este o jumĕtate de representaţiune». Vedem deci că nimic nu lipsea lui Cantacuzino, ca el să devie un domn prin excelenţă în Ţara-Românească.

D. Xenopol însă just observă când spune: «O natură astfel constituită nu putea să îngădue a nu-şi rĕsbuna contra boierilor din partida adversă pe carĭ i'am vĕzut, chinuind cu toată cruḑimea pe neamul Cantacuzineştilor»[5]).

Venise rêndul şi acelor care atâţia anĭ i'aŭ pârât pe Cantacuzineştiĭ şi aŭ băgat în groapă nu pe un singur membru din această familie.

Din Cronica luĭ Filipescu culegem acestea în privinţa celor ucişĭ de Cantacuzino din partida grecească: «aŭ trimes pre Ginea Căpitan cu 30 de slujitorĭ, de aŭ luat pe Pătraşco Urzicanul, de l'aŭ dus la Snagov la mânăstire, acolo cu muncĭ groaznice muncindu'l l'aŭ spânzurat»[6]) «pe Vêlcul Vornicul l'aŭ mutat la Sneagov şi acolo l'aŭ omorât cu multe casne»[7]) asemenĭ aŭ omorât şi pe Hrizea Vornicul *(Popescu)* după ce a încercat a otrăvi pe Radu Vis-

[1]) Veḑĭ op. cit. vol. II, p. 18, Mag. Ist.
[2]) Tipărită în 1718 la Veneţia.
[3]) Idem, la p. 138.
[4]) Idem op. cit., p. 141.
[5]) Veḑĭ în Vol. IV, p. 268, op. cit.
[6]) Veḑĭ în Vol. II, Mag. ist., p. 20.
[7]) Idem, p. 21.

tier şi pe feciorul Drosului Serdar cu tot neamul lui ca să'l stingă, şi Gâde a fost la omor, Cobza Dumitraşco Căpitan [1]) pentru a desarma însă pe Băleni ce ereaŭ contra sa, mărită pe frumoasa lui fică, Smaranda, cu Gligore Postelnicul Băleanu, fiul lui Ivaşcu şi nepot al vrăşmaşului neamului Cantacuzinesc, Banul George Băleanu a făcut nunta cu mare halaĭ aducênd soli din ţĕrĭ strĕine pe Betlen Elek din Ardeal şi pe Velicko Hatmanul Costin din Moldova.

Insă soţia lui Băleanu muri după 5 luni, şi cronicarul în o alusiune frumoasă al doliului, spune că tot neamul Bălenilor «aŭ rĕmas în cerneală» [2]). Constantin Filipescu fusese mijlocitorul la această nuntă, căci el fu trimis la Băleanu spre a'i propune pe Smaranda; Cantacuzino împăcă aşa şi pe Filipescu, acesta tot nu'l cruţase însă.

Cu începerea anului 1681 rolul politicei lui Cantacuzino va începe; tînĕrul comite Emerik de Tököly se puse în capul mişcărei ungare, se aliă cu Turcii ca să silească pe adversarul sĕŭ Kohary să capituleze. Turcii aliaţi cu Ungurii vor deschide resbel Nemţilor. Cara Mustafa porneşte cu 200,000 de oameni contra Vienei, unde 'şi întinde corturile; Nemţii nu aveaŭ de cât 22,000 de oameni şi un corp de voluntari format din 700 de studenţi. Regele Poloniei, Sobieţki scapă soarta Austrieĭ, căci în anul 1683 în ziua de 22 Septembrie, el în capul a 84,000 de oameni scapă Viena de Turci, care ereaŭ cât pe aci a o supune; în acest timp domnii români Duca şi Şerban Cantacuzino ereau chemaţi a veni în ajutorul Turcilor. Şerban Cantacuzino însă ţinea relaţiuni secrete şi cu Nemţii, istoricul Del Chiaro spune că Cantacuzino 'şi încarca tunurile cu ghiulele de pae [3]), Şincaĭ în cronica sea [4]) după manuscrisul condicei bălăceneşti ce o cunoscuse dênsul, precum şi în genealogia Cantacuzenilor [5]) vedem că Cantacuzino se ajunsese cu

[1]) Idem, 23—26.
[2]) Vedĭ idem, p. 35.
[3]) Op. cit., p. 136.
[4]) Pag. 134, Tom. III.
[5]) In Buciumul lui Bolleac, p. 218.

Rudolf împĕratul Nemţilor la asediul Vienei [1]) însuşi contele Waldstein scrie în 29 Februarie 1688 lui Cantacuzino şi îi spune: «Această osĕrdie nu'mi este particulară, şi este aceia pe care toţi cei buni creştini o aŭ, încă de când noi am auḑit de acele frumoase fapte ce Măria-Ta aĭ făcut în vremea încunjurărei Vienei [2]). Nenorocirea Turcilor nu se opri aci, căci regele Sobieţki veni şi în ajutorul Ungurilor şi bate pe Turci sub zidurile cetăţei Parkany, luând mai multe cetăţi, în 1687, ducele Lorenei, un mare general al Austriei, resbună pe generalii Austriei de la 1526; căci la Mohaci Turcii fura acuma învinşi cumplit, ei strigaŭ: Mohacs! Mohacs! şi fugeaŭ de rupeaŭ pământul. Veneţienii le luară Morea şi Athena, încât ora peirei le bătuse.

Acuma Cantacuzino nu mai avea a lucra în ascuns cu Nemţii ca în timpul înconjurărei Vienei; se deduse pe faţă, mai cu seamă că priimeşte o scrisoare de la împĕrat, care 'i ḑice că 'l ia sub haina lui proteguitoare, acesta era şi gândul Românilor ca ei să fie mai bine sub scutul protector al unei puteri creştine de cât sub cel al unei păgâne; domnul român 'i rĕspunde prin solul trimis în termenii cei mai măgulitori împĕratului [3]). D. Xenopol formuleaḑă în următoarele puncte cererile Românilor, prin Domnul lor, către împĕrat: 1) Să dea ajutor Munteniei spre a scăpa de jugul păgânilor; 2) Să-i deschiḑă o cale de corespondenţă sigură cu curtea din Viena prin Transilvania; 3) Să dea ordin generalului celui mai apropiat de hotarele muntene, ca la caz de nevoie să-i trimită un grabnic ajutor» [4]). In anul următor vedem pe domnul român că se pregătesce de luptă contra Turcilor, aliindu-se cu Nemţii, turnênd 35 de tunuri; pentru a parlamenta la toate acestea domnul român trimite ca misionar la împĕrat pe episcopul Nicopolului Anton Ştefan; eară împĕratul la domn pe un iezuit Antide Dunod care venind în Ţara Românească a

[1]) Veḑĭ în Xenopol, p. 259.
[2]) Veḑĭ în genealogie, Buciumul, p. 270 şi în D. Xenopol, vol. IV, p. 259 (Notă).
[3]) Veḑĭ în vol. V, Hurm., p. 135, partea I.
[4]) Vol. IV, p. 263, op. cit.

şi scris o dare de seamă a stăreĭ lucrurilor de aci şi a instituţiunei boeriilor, publicată în Magasinul istoric [1]).

Împĕratul încredinţă şi nişte diplome luĭ Dunod către principele ţĕreĭ, Şerban Cantacuzino, prin care 'l numeşte «general de oaste, duce al Ţĕreĭ-Româneşti şi purtătorul de grijă al imperialilor» [2]); apoĭ ĭi acordă privelegiurĭ «la domnia ereditară atât a Munteniei cât şi Moldoveĭ şi pentru toată credinţa ce a arătat'o 'l numeşte *Comite al sacruluĭ imperiŭ;* şi în tot-deauna când va suferi vremurĭ de restrişte va găsi adăpost în statul sĕŭ, în oraşul Sibiŭ. In schimbul acestora domnul român va trebui însă să verse 75,000 leĭ pe fie care an în thesaurul imperial». Aceste aŭ fost comunicate domnuluĭ român prin ambasadorul special, Contele Czaki [3]). Împĕratul ca să înlesnească şi mai mult pe Cantacuzino ĭi maĭ trimite altă diplomă, prin care ĭi recunoaşte coborîrea sa din împĕraţiĭ Cantacuzenĭ de la Bizanţ şi ĭi ţice că poate va veni o ţi când principele muntean se va urca pe vechiul tron de la Bizanţ, domnescul istoriograf Cantemir atestă acest lucru [4]); Carra de asemenĭ [5]); un mare sfetnic al Austrieĭ, Marsigli într'un raport al sĕŭ către împĕrat din luna Aprilie anul 1702 ţice: «da un prete Greco mi e stato communicato il concerto del fu Şerbano Voivoda di Valachia, col Czar di Moscovia per introdureo all'imperio greco servendosi» [6]). Cum vedem aci Marsigli atribue această promisiune făcută luĭ Cantacuzino, ţarului rusesc, căcĭ în adevĕr Şerban-Vodă se ajunsese la prietenie şi cu ţarul Rusieĭ, voea şi protecţiunea acestuia, şi de aceia trimite la Moscova pe archimandritul Isaia de la muntele Athos, pe care împĕratul îl primeşte de minune, şi cu care convine la ajutor Muntenilor pentru a scăpa pe ortodocşi şi creştinĭ, de păgânĭ.

Şerban Cantacuzino însă avu câte-va piedici cu mersul

---

[1]) Veţĭ în Vol. V, p. 33—71.

[2]) Veţĭ în genealogie, p. 233; şi în Vol. V, Mag. ist., p. 80.

[3]) Veţĭ în diplomele aduse de ambasador din 16 Februarie 1688 în genealogia din Buciumul.

[4]) Ist. împ. Ottom., p. 506, Vol. II, Nota 73.

[5]) Op. cit, p. 99.

[6]) Frag. III, doc. Hurm., p. 384.

politicei sale; unora boerĭ în capul cărora se găsea însuşi douĭ fraţi aĭ sĕĭ Constantin şi Michaĭ şi nepotul sĕŭ Constantin Brâncoveanu, le eraŭ teamă de marele avênt ce'l luară Nemţi aci, ca nu cum-va ţĕrile să nu fie supuse lor; aşa că Cantacuzino în dibacia sa; căuta a înpăca nemulţumurile rudelor seale; şi de aceia când generalul austriac, Veterani, veni cu oştiri aci în ţară; el Şerban 'l rugă să se retragă, aceasta numaĭ de ochiĭ lumeĭ; în schimb însă trimete la Viena, la împĕrat, pe Gheorghe Cantacuzino, Constantin Bălăceanu şi Şerban Vlădescu ca să meargă la împĕrat şi sá'ĭ spună cauza retragereĭ luĭ Veterani.

Cantacuzino, ne spune, Del Chiaro, întemeĭ la curtea sa, un traĭ maĭ poleit; aduse de asemeni dascălĭ din ţĕrĭ strĕine pe care 'ĭ plătea scump ca să înveţe pe fiĭ nobililor gramatica, istoria şi filosofia, el sili de asemeni pe boeri care nu aveaŭ încă numele lor de familie format, să şi-l iee dupĕ moşia lor cea de baştină, aşa că de atuncĭ se formă la multe familiĭ, numele lor, prin adăugirea sufixuluĭ, *eanu* saŭ *escu* la cel de moşie; apoĭ ordonă dênsul ca acele moşii să remână inalienabile în acea familie; dênd cărţi pentru toate acestea; se vede că populaţiunea se înmulţise; de asemeni şi boeriĭ şi boeriile, încât fără nume de familie se făcea confusie, nu maĭ era ca altă dată un singur «*Vornic ot Leurdeani*»; saŭ un singur «*Vistier ot Greci*».

Turcii cunoşteaŭ toate gândurile luĭ Cantacuzino; le cunoşteaŭ şi Grecii ţarigrădeni, însă nicĭ unul nicĭ altul, nu îndrăsnea să ridice glasul. Turcul de asemeni nu, căcĭ era bătut şi îngenunchiat de Nemţi; Grecul nu, căcĭ puterea Turculuĭ slăbindu-se, se slăbea şi a luĭ, de oare-ce acesta era instrumentul semi-luneĭ care acuma se întunecase cu totul. Cât despre partida grecească de altă dată ce era puternică în această ţară în vremurile domniilor grecisate; când cu Sofialistul, Balasache şi toată compania aceia de meghistanĭ de la Fanar, nicĭ că maĭ era vorbă. Cantacuzino ĭĭ stîrpise, şi cronicarul nu se înşală când spune: Vaĭ ce cumplit fulger cu trăsnete aŭ căḑut pe capul ţĕreĭ cu acest Şerban»; fireşte luĭ Filipescu nu-ĭ plăcea felul luĭ Şerban, căcĭ Fi-

lipescu era din partida cea-laltă de boeri; cei grecisaţi; în care era şi vestitul Stroe Leurdeanu, ori mai bine ḑis călugărul Silivestru. Turcii se temeaŭ de Cantacuzino, şi dacă moartea nu l'ar fi răpit pe dênsul în anul 1688, 29 Octombrie, totul era decis, ca coroana Bizanţiului să mai lucească pe capul unui Cantacuzean în veacul al XVII, şi acolo la Bizanţiul cel strĕbun să se institue un mare imperiŭ, format: din Românii, Sêrbii, Bulgarii şi Grecii. Că acest imperiŭ să fi fost sprijinit de cele douĕ împĕrăţii, Rusia şi Austria, nu se ştie? şi noi Românii ce soartă să fi avut, însă viitorul poate ne ar fi reservat fericire; poate am fi fost ceĭ mai norocoşi şi să fi rĕmas singuri şi a tot puternici într'o mare împĕrăţie bizantină, ca aducere aminte de vechiul imperiŭ roman, al lui Constantin-cel-Mare. Când însă năzueşti la ceva prea mare şi frumos, destinul aduce pe diavol care distruge şi înghite totul. Cantacuzino umbla după părerĭ nebune şi după gânduri fantastice; era însă cât pe aci să le realizeze, dacă le ar fi realizat ar fi fost cel mai mare principe român; însă cruda moarte îl răpi, şi tot planul se prefăcu în praf. Cantemir în evenimentele Cantacuzenilor spune că, Cantacuzino ar fi fost otrăvit [1]) el era ginerele domnului muntean; documentele însă afirmă că el a murit de moarte naturală, aşa avem raportul lui *De Girardin*, ambasadorul Franciei la Constantinopol, către regele sĕŭ, din 1688, Decembrie 6 [2]).

Dacă scopul lui Cantacuzino nu se putu realisa, istoria însă înregistrează cu mândreţe domnia sa, de oare-ce atunci Ţara-Românească ajunsese aproape a nu mai şti de Turci. Cantacuzino îi câştigase o quasi independenţă faţă de Sultan. D. Gion în opera sa «Ludovic al XIV-lea şi Constandin Brâncoveanu» just observă, când vorbeşte despre epoca de atunci; D-sa ḑice: «Transilvania, Muntenia şi Moldova, odinioară tributară Porţei, aproape, nu mai sunt sub puterea ei» [3]). Turcii se făceaŭ că nu în-

---

[1]) Vedĭ în edit. Academiei române, p. 8.
[2]) » în Vol. I, supl. I, p. 278. col. doc. Hurm.
[3]) Op. cit., p. 154.

ţeleg aroganţa domnului muntean, acuma prestigiul ţĕreĭ fu înălţat de tot; politica externă a ţĕreĭ, era condusă de dênsul, şi Ţara-Românească era în relaţiunile cele maĭ amicale cu cele maĭ puternice împĕrăţii din acele vremurĭ, cu a ţarilor şi cu a sacrilor împĕraţi Romanĭ, un istoric strĕin, Filstich ast-fel caracterizează domnia luĭ Cantacuzino: «In timpul domnieĭ sale, trebui el să sufere multe pentru favoarea binelui obştesc, căcĭ avea mulţi rivalĭ şi invidioşi care se nevoiaŭ să'l arunce din scaun. Maĭ ales îl duşmăneaŭ Grecii constantinopolitanĭ, cărora el totuşĭ se opunea din toate puterile sale. Turcilor le închidea gura cu banĭ. Pe Grecĭ îĭ linişti prin alte mijloace, pe toţi duşmaniĭ sĕĭ îĭ aduse sub picioarele sale, şi le atrase moartea saŭ închisoarea. Chiar Mahometanii respectaŭ pre Domn pentru vaza luĭ personală. In timpul domnieĭ sale nicĭ un duşman nu a pus picioarele în Valachie [1]). Iată cum se sfârşi domnia acestuĭ mare voevod care ştiuse să ridice respectul acesteĭ ţĕrĭ atât de sus, şi să înfigă stindardul eĭ în vêrful palatuluĭ sĕŭ, ca să fie vĕdut de strĕinĭ şi să se înfricoşeze eĭ, la fâlfâiturile luĭ. Iată decĭ timpul partideĭ naţionale; iată cum ştiuse Cantacuzenii să 'l dobândească, iată cum aŭ ştiut să se lupte, ca să ajungă până aci.

Acuma să păşim maĭ înainte, terminând pe deplin capitolul acesta.

Inainte însă de a pătrunde în studiul altuĭ capitol, credem că este just a ne opri un moment asupra Cantacuzenilor, această familie care deşi de origină străină, dar jucând atâta rol în ţara sa adoptivă, şi încă un rol atât de frumos, de a se pune în capul partideĭ naţionale din această ţară, ţinênd sus stindardul patriotismuluĭ român, înbărbătând pe uniĭ boerĭ românĭ în care poate acest patriotism amorţise; saŭ mustrând pe alţiĭ în care el apusese de tot, lăsându-se a fi conrupţi de partida grecească.

---

[1]) Operă publicată în Enghel, Gesch. der Wallachey, p. 131; D. Xenopol, vol. IV, p. 269.

Cantacuzenii.

In capitolul de față de sigur că nu ne vom încerca a face istoricul și genealogicul acestei familii pentru a arăta filiațiunile; aceasta nici nu ar intra în cadrul cărței de față, dacă am vorbit de Basarabi, de Bălăceni și de Văcărești aceasta nu am făcut'o pentru a ne ocupa de genealogiile lor ci am făcut'o din alt punct de vedere, acela de a vorbi de dênsele ca de niște familii românești despre care unii istorici aŭ scris că ar fi existente încă dinaintea întemeerei acestui stat (1290); de aceia noi ne am oprit, și am analisat aceste afirmări, la Cantacuzeni nu ar fi tot acest motiv, căci Cantacuzenii nu sunt de origină română; numele lor nu este legat de această țară de cât de prin mijlocul veaculuĭ al XVII-lea încoace, nu avem nici motivul genealogic, dară ce aveam atunci?

Avem că, în tot-deauna când veḑi vorbindu-se de cineva, mult; dorești să știi cine este, de unde vine și ce a fost maĭ 'nainte, curiositatea omenească, spiritul acesta al individuluĭ, de a descoperi tot lucruri nouĭ și de a pătrunde maĭ adânc în aceia ce te preocupă, te împinge a te ocupa și maĭ mult, și te simți fericit, atunci când din acea mare descosităra unde sunt sute de bucățele de fire de ață, aĭ ajuns a fi scos pe ultimul fir, căci atunci, nu este așa? ștofa poate fi călcată și întrebuințată la altă croială. Cantacuzenii deci despre care istoria națională a Românilor vorbește atâta, să ne interesăm și noi aci de trecutul lor, înainte de a fi venit ei în țara Românească.

In o carte foarte rară purtând titlul de «*Discorso di Theodoro Spandugino Cantacuzino, gentilhuomo Constantinopolitano della origine de principi turchi*» care se găsește reprodusă în o altă operă: «*Histori Universale dell'origine et imperio de Turchi*» de Francesco Sansovino, tipărită la Veneția de Mihael Bonelli în 1583. D. Xenopol ne spune[1]) că în aceasta la pag. 185 se vorbește despre Ioan Cantacuzino care a ajuns împĕrat la Bizanț și care descindea

[1]) Vezĭ în Vol. IV, op. cit., p. 207 (Notă).

din pairĭ din Franța: «era piu nobile che persona la quale fosse în Graeceia, conceosia casa che egli *discendeva da dodici pari de Francia*»; deci se vorbește de Cantacuzeni ca coborîtorĭ aĭ pairilor din Franța în o operă tipărită la 1583, și aceasta coprinḑênd într'ênsa acea operă și mai rară: «Discorso di Theodoro Spandugino Cantacuzino» care poate va fi fost tipărită și maĭ 'nainte de cea din 1583.

Documentul, purtând titlul de: *Genealogia familiei Cantacuzenilor* [1]) un volum în 4 de aproape 500 pagini, document alcătuit după alte două lucrărĭ, una făcută de dascălul grec Saul Arvanitohoritul pe la 1765, după istoricĭ și alte documente; alta găsită la Contesa O'Donnel soția conteluĭ englez O'Donnel și fiică a luĭ Răducanu Cantacuzino, acesta fiŭ a luĭ Ștefan Cantacuzino cel ucis împreună cu Brâncoveanu; în acest document încă se arată că neamul Cantacuzenilor 'și trage origina din neamul de Valua din pairĭ de Francia; de la anul 800 stabilindu-se legătura până în anul 1787.

Din această genealogie a publicat și reposatul Cesar Bolleac în Buciumul, părțĭ însemnate [2]).

N. Bălcescu de asemenĭ într'o notă a sa din Magasinul istoric face mențiune despre originea Cantacuzenilor din casa de Valua a Franciei.

Dacă vom da aci câte-va note despre unĭĭ membrĭĭ aĭ acesteĭ familiĭ, ca să vedem ce fel de sânge a curs și în Cantacuzenĭĭ din țĕrile române, nu ne vom încerca de sigur a face întregul istoric al acesteĭ familiĭ. In alte opere ca de ex: acea broșură a societățeĭ enciclopedice din Paris, saŭ cartea D. Rizu-Rangabè: «Le livre d'or des familles fanariotes», se va putea urmări pas cu pas întregul istoric și genealogic al acesteĭ familiĭ.

Unĭĭ istoricĭ pretind că aŭ găsit Cantacuzenilor o origină traciçă, alțĭĭ scandinavică, cea ce este cert însă, e: că; între anii 1100 și 1200 când în țĕrile de la Dunăre începuse să nască viața de stat a Românilor, atunci în imperiul Bizantin; aceia care peste patru veacurĭ se vor pune

[1]) In posesiunea D-luĭ Gh. Gr. Cantacuzino din Bucureștĭ.
[2]) Vezĭ ḑiarul, 1863, No. 23 și urmĕtoarele.

aci, în fruntea partideĭ naţionale şi vor deveni model de patriotism românesc; acolo vor forma în acele vremurĭ o puternică şi bogată familie de care istoria veaculuĭ al XII-lea trebuie a vorbi.

Scriitoriĭ contimporanĭ bizantinĭ ca: Ducas; Cinamus şi Nichetas Choniates, pomenesc despre Cantacuzenĭ; aşa în Ducas vedem: «Ἰωάννης Καντακουζηνὸς ἀνὴρ εὐγενὴς τε καὶ τῶν πάλαι ἡρώων ἀπογονὸς» [1]) Aceasta este cea d'întâĭ pomenire a unuĭ Cantacuzean, adică Ioan, om cu mare vaḑă, general, şi încuscrit cu împĕratul bizantin Manoil Comnen, căcĭ pe nepoata acestuia, Maria Comnena o ţinea dênsul în căsătorie.

Cinamus ne arată şi pe fiul acestuĭ Ioan Cantacuzino, el ḑice: «Ἰωάννῃ τῷ Καντακουζηνῷ, παῖς ἦν Μανουὴλ« [2]) deci Manoil era fiul luĭ Ioan; acest Manoil fu trimis în Asia de împĕratul Comnen; împreună cu sebastocratorul Andronic Comnen ca să se bată cu Turcii; aŭ repurtat eĭ isbînḑi, însă nu se ştie din ce causă, el căḑu în disgraţia imperială şi fu aruncat în închisoare.

Nicetas relatează despre alt Cantacuzin: Ioan al II-lea, probabil fiul luĭ Manoil, el a trăit pe vremea împĕratuluĭ Andronic Comnen, uzurpatorul (1183—1185); orbit de împĕrat căcĭ lăsase să evadeze din închisoare pe Constantin Angel, el se căsători cu fiica luĭ Andronic Angel sora viitorilor împĕraţĭ Isac şi Alexe Angel. Ioan Cantacuzino orbise şi împĕratul tot 'l trimete la resbel; unde s'a bătut cu Româniĭ din Macedonia şi unde a şi perit [3]).

Nicetas maĭ vorbeşte şi de un alt Cantacuzin: «Ὁ Καντακουζινὸς Μιχαὴλ, κατάμενος τῷ βασιλεῖ συναπτόμενος» [4]). Acest Mihail a ajutat pe Alexe Angel să se rĕscoale contra fratelui sĕŭ, Isac, din faptul că, Nicetas spune că Mihail ar fi fost rudă cu împĕratul. D. Xenopol presupune că el prea bine

---

[1]) Veḑĭ în Ed. Bonn, p. 27, raportat de D. Xenopol, op. cit., p. 208, Nota Vol. IV.

[2]) Veḑĭ în op. autoruluĭ, p. 293, şi la Nicetas, p. 254, raportat de D. Xenopol, op. cit., p. 208, Vol. IV, Notă.

[3]) Op. autoruluĭ Nicetas, p. 335, 489, 660; raportat de D. Xenopol, p. 208, nota, Vol. IV.

[4]) Op. autoruluĭ, p. 593, raportat de D. Xenopol, p. 208, Nota, Vol. IV.

putea fi fiul lui Ioan şi a surorei lui Isac Angel. Dupĕ Nicetas şi Ducange se mai culege încă un Teodor Cantacuzino ce moare în 1183 într'o luptă cu Bitinia. Andronic Cantacuzino trimis în anul 1189 de împĕratul Isac al II-lea Angelul ca să ducă provisiuni împĕratului Frederic pentru armată în vremea aceleĭ faimoase cruciate [1]).

In vremea luĭ Ioan Batace de la Nikea, trăia un alt Manoil Cantacuzino; acest Manoil trebuea să se coboare din unul din ceĭ de mai sus, spune D. Xenopol; acest Manoil mai adauge D. Xenopol, trebue să fie tatăl unuĭ alt Cantacuzino al cărui nume de botez; istoriciĭ nu l'aŭ mai păstrat, şi acest Cantacuzino la rêndul luĭ, tatăl luĭ Ioan Cantacuzino ce deveni împĕrat la Bizanţ.

Impĕratul Ioan Cantacuzino domneşte de la 1347 până la 1395, are de soţie pe Irina, fiica luĭ Andronic Asan, un membru al dinastieĭ Asan aĭ împĕrăţieĭ româno-bulgare; din această căsătorie se născură: Matheĭ ce domni numaĭ un an pe tronul imperial 1355—1356; Toma despre care vorbesc Ducas şi Phrantzes [2]) şi Manoil care în anul 1346 deveni duce de Sparta; acest Manoil se însură cu fiica luĭ Ioan de Lusignan, o strălucită familie franceză; care Ioan de Lusignan a ajuns regele Armenieĭ. Cronicarul Cantacuzino de la Bizanţ mai adaugă încă şi treĭ fiice, Maria, Theodora şi Elena [3]). Impĕratul Matheĭ Cantacuzino ce domni numaĭ un an, se însoară cu Irina Paleologu cu care avu treĭ fiĭ: Ioan, Dimitrie şi Gheorghe şi mai multe fete; din aceştia cel mai mic Gheorghe deveni cel mai însemnat, el era supranumit *Suchetai* şi urmaşul sĕŭ Spandughino vorbeşte de dênsul, ca despre un om cu cea mai mare vaḑă între Greci [4]) una din surorile luĭ Suchetai deveni soţia împĕratului Trebizondeĭ, alta Irina, soţia despotuluĭ Sîrbieĭ, Iurga [5]). Suchetai avu de fiŭ pe Manoil care deveni

---

[1]) Op. autoruluĭ, p. 349 şi 526, la Ducange (Veḑĭ: Familia Cantacuzenorum in Historia bizantina Lutetiae parisiorum) 1680, p. 259.

[2]) Veḑĭ în operile lor, p. 209 şi 386.

[3]) Ed. Bonn, II, p. 135, raportat de D. Xenopol, op. cit., p. 209 (Nota).

[4]) Veḑĭ în op. cit., pag. 189, D. Xenopol idem.

[5]) Idem, la Spandughino.

ducele Albanezilor şi 'şi schimbă numele de Manoil în Ghim. Calcocondila ne spune că el trăia pe la 1453 [1]). Din opera luĭ Ducange: «*Historia byzantina*» la capitolul *(Familia Cantacuzenorum;* şi din aceia a luĭ Zinkeisen: «*Gesch. des osm. Reichs*», maĭ putem culege încă şi pe alţi Cantacuzenĭ a căror filiaţiune nu se leagă cu acelor de maĭ sus, fiind totuşi din aceiaşi familie, însă din alte ramurĭ, ast-fel D. Xenopol ne citează încă pe Dimitrie Cantacuzino care trăia în Constantinopole în 1420 şi care moare cu ginerele sĕŭ Nichefor Paleologul, apărênd oraşul contra Turcilor. Ioan Cantacuzino ce a asistat la intronarea ultimuluĭ împĕrat bizantin Constantin Paleologul de care fuse numit guvernator la Corfu. Stavromitis Cantacuzino guvernatorul Zitunuluĭ la 1425. Toma Cantacuzino cumnatul regeluĭ sêrb Gh. Brancovicĭ care în 1435 a apărat vitejeşte Semendria contra Sultanuluĭ Amurat II. Un alt Cantacuzino este ucis de Mahomet II, după luarea Constantinopoluluĭ. Dimitrie ce fugi în Italia, după desastrul imperiuluĭ bizantin din 1453, şi se aşeḑă în Florenţa unde şi muri în 1536. Antonie Cantacuzino de la care istoricul vestit Wolf în 1554, cumpĕră preţiosul manuscris de istorie, al luĭ Zonaras. In 1525 s'a născut un alt Cantacuzino anume Michail şi poreclit de Turcĭ, Saitan-Oglu *(fiul draculuĭ)*, nu se ştie al căruĭ Cantacuzino, din toţi ceĭ până aci, putea fi Saitan-Oglu; nu ne lipseşte de cât o generaţiune spune, D. Xenopol, pentru a lega pe acest Cantacuzen cu cel din 1453, saŭ cu ceĭ douĭ Anton orĭ Dimitrie, morţi după 1525, data naşterei luĭ Saitan; o generaţie însă, nu înseamnă nimic când aĭ în faţa ta pe unul ce poartă tot numele acelaşĭ, ce moşteneşte averea strĕbunilor şi calităţile lor.

Michail Cantacuzino saŭ Saitan-Oglu este puntea de trecere între Cantacuzenii de la Bizanţ şi ceĭ din Ţara-Românească. Să vorbim şi despre dênsul: Michail Cantacuzino în Constantinopole ajunsese a fi omul cel maĭ însemnat, din toţi Grecii Bizantinĭ care remaseră acolo după distrugirea imperiuluĭ de către Mahomet al II-lea, el era cel maĭ

[1]) Op. autoruluĭ, p. 407, ed. Bonn, şi la Shandughino idem.

cu vaţă, bogăţiile care le moştenise de la strĕbunii sĕi, 'l aşeţase în această categorie de oameni, căci dacă nu averea înalţă pe om, dară ea contribue a te înălţa. Misionarul Veneţian într'un raport al sĕŭ din 18 Martie anul 1578 către Doge, arată cum acest Michail Cantacuzino era însărcinat de toţi sfetnicii împĕrăţiei şi de Sultan a le procura blănurile şi mătăsurile cele mai fine; de asemeni şi aur. Cantacuzino nu se mulţumea numai cu averea moştenită de la neamul sĕŭ, el pricepuse că comerţul în acele vremuri în care se găsea imperiul Ottoman, era mijlocul cel mai excelent de a se îmbogăţi cine-va şi mai cu seamă unul ca dênsul, ce putea resista la cheltueli ori cât de mari, căci avea bani destui ai sĕi proprii. Earăşi o carte foarte rară, ţice D. Xenopol, a lui *Stefan Gérlachs*, citată şi în *Emil Legrand* în *Recueil de pöemes historiques en grec vulgaire*, Paris 1877, I, p. I, la articolul *Mort de Michel Cantacuzène* şi în *Crusius: Turco-Grecia, p. 67;* ni se vorbeşte despre toate bogăţiile lui Saitan-Oglu moştenite de la părinţii sĕi. Dacă Michail Cantacuzino se apucase de comerţ nu o făcuse numai cu scopul de a se îmbogăţi, peste averea ce o avea deja, ci a deveni plăcut Sultanului şi Vizirului, de a putea să le dea daruri, el ştia că are a face cu Turcul cel inbitor de aur, şi mai ştia că din momentul ce va cădea la inima Turcului, atunci totul va dobândi de la dênsul. Avea Michail Cantacuzino deci şi veleităţi de a deveni un oracol al imperiului Ottoman, şi a şi devenit, căci Turcii aşa încredere căpătase în el, încât nici un patriarch, nici un episcop, nici un voevod în ţĕrile române nu se mai numea până ce nu se consulta şi Saitan-Oglu, şi când Saitan, 'şi da avisul, atunci totul era bun ţis şi făcut. In 1571 la Lepanto Turcii sunt cumplit învinşi şi Michail Cantacuzino le dărueşte 15 corăbii făcute pe cheltueala lui.

Reşedinţa lui Michail Cantacuzino, castelul sĕŭ, 'l avea la Anchial, un oraş situat, ne spune istoricul Paulig, în Tracia, lângă M. Neagră, pe drumul ce duce de la Constantinopole la Marcianopole, între Soatre şi Develtum,

astăḑi se numeşte Akiali [1]); Gerlachs în rara'i operă, spune că palatul costase pe Cantacuzino 20,000 de galbeni, era înconjurat cu un zid înalt; acolo locuea el cu tot neamul luĭ şi cu slugile sale care cu toţĭ atingeaŭ cifra de 100. La moartea sa, călăul sĕŭ Alibeg «găseşte o cameră în care eraŭ pietre scumpe, giuvaeruri, putinĭ, tablii, farfuriĭ, blide de aur şi de argint, catifele, şi mătăsurĭ, încât el esclamă «nicĭ împĕratul meŭ nu posedă aşa bogăţiĭ» [2]).

Turcii lăsaŭ pe cine va să se îmbogăţească, eĭ ştiaŭ că toate acele bogăţii tot la dênşiĭ vor merge ; eĭ aŭ lăsat pe Michail Cantacuzino să facă o avere nemărginită însă puseseră de mult ochiĭ pe dênsa, voeaŭ a'l ucide căcĭ pedeapsa cu moarte la Turcĭ atrăgea şi confiscarea averilor ; pretextul uciderei fu scornit, se pretindea că Michail Cantacuzino ar fi sprijinit domnia luĭ Alexandru II-lea în Moldova în locul luĭ Petre Schiopul ce fusese înlocuit, încât toate nemulţămirile boerilor moldoveni aduse la Sultan pentru reaua guvernare a luĭ Alexandru, nu se datoreaŭ de cât luĭ Cantacuzino, de aceia Sultanul 'l aruncă în 1576 în închisoarea celor şeapte turnurĭ ; dară mulţĭ prietinĭ pe care'i avea şi ce aveaŭ nevoe de dênsul, stăruiră şi 'ĭ obţinură ertarea. Misionarul Veneţian Giovani Carraro într'un raport, din 5 Septembre 1576 către Doge arată această intrigă pusă pe capul luĭ Cantacuzino [3]).

Din aceea ḑi, Cantacuzino se scârbi şi se hotărî a se retrage în viaţa privată, nu maĭ voea nicĭ să auḑă de politică ; aceasta însă fu causă peireĭ sale, singurul lucru ce'l maĭ ţinea în viaţă până acuma, fusese rolul sĕŭ în trebile guvernămêntuluĭ imperial, căcĭ fiind bogat, Turcii aveaŭ nevoe de el ; şi de aci o sumă de linguşitorĭ şi de quasiamicĭ, care pentru a ajunge la o poziţiune strălucită în imperiul semi-luneĭ aveaŭ nevoe de sprijinul luĭ Saitan-Oglu ; odată însă ce Saitan-Oglu nu maĭ însemna nimic în politica ţĕreĭ, odată ce el deveni un simplu senior care

---

1) Vezĭ în Realencyclopaedie des classichen Alterthums I, p. 971, raportat de D. Xenopol, la p. 213, Nota, op. cit a vol. IV.

2) Gerlachs în Tagebuch rap. de D-l Xenopol, idem.

3) Vezĭ în doc. Hurm., vol. IV, pag. 95, part. II.

trăia liniştit la Anchial; nimeni nu mai erea amic, căci când eşti mare şi puternic atunci toţi 'ţi sunt amici, îndată ce ştiu că numai însemni nimic, toţi te părăsesc, amici de nevoi se numesc aceia. Anul 1578 aduse însă ultima oră în care sufletul lui Saitan-Oglu se va stinge. Sultanul avea deja sete mare de bogăţiile lui Cantacuzino, şi de aceia trimete pe un Turc Alibei în Moldova; însă, mai întâiu să treacă pe la Anchial; Gerlach în opera sa, arată acest lucru, acest Alibei a strangulat pe Michail Cantacuzino chiar în poarta palatului său de la Anchial. Crusius spune: «în civitate Anchialo strangulatus est die 3 Mart 1578» [1]); pretextele uciderei fură tot acelea de mai 'nainte, adică sprijinirea domniei lui Alexandru II în Moldova, la care se mai adaogă şi altele ca intrarea Tătarilor în Turcia şi predarea săvârşită de dênşii, precum şi amestecul Ruşilor în trebile Moldovei.

Michail Cantacuzino posedase o cultură aleasă, în casa sa se găsiră cărţi şi manuscripte foarte rare, de istorie, şi de folosofie, de medicină, şi de religie. Crusius s'a ocupat de biblioteca lui Cantacuzino. D. Emil Legrand în Recueil de poëmes [2]) arată după Crusius catalogul cărţilor lui Cantacuzino ce eraŭ în numĕr de 57.

Michail Cantacuzino avusese de la cine să moştenească acest gust de înaltă cultură, căci Impĕratul Ioan Cantacuzino a fost un distins scriitor; Antonie Cantacuzino posedase manuscriptul lui Zonaras, pe care l'a cumpĕrat Wolf. Spandughino de asemeni a fost un scriitor istoric al timpului său.

El a lăsat trei fii pe Andronic căsătorit cu bogata fiică a lui Iacob Rhallis, Grec vestit pe vremea aceia, pe Dimitrie şi pe Ioan care poate va fi fost acel Iane venit în Ţara Românească şi ajuns ban de Craiova în 1619 supranumit de cronicarii noştri «Grecul».

Andronic avu cinci fii: *Michail*, ce s'a stabilit în Constantinopole, unde s'a însurat şi a avut pe Dumitru, care a

---

[1]) Vedĭ op. aut., p. 226, raportat de D. Xenopol, p. 215, vol. IV, op. cit.
[2]) Vedĭ op. cit., la p. 319.

venit în Moldova, şi sub numele de Dumitraşcu a ajuns Domn acolo; domnind în două rînduri (1674—1675) (1684—1685); *Dimitrie* care s'a turcit, stabilindu-se în Crimea; *Thoma* ce se stabili în Moldova şi deveni bunul luĭ Michail Racoviţă; *Gheorghe* stabilit de asemenĭ în Moldova, lăsând urmaşi în linie bărbătească, cea-ce lipsi luĭ Thoma, şi în fine cel maĭ mic *Constantin* venit în Ţéra-Românească în vremea domnieĭ luĭ Radu-Vodă Michnea (1611—1616). Genealogia neamuluĭ Cantacuzinesc greşit arată că el a venit în 1631 în vremea domnieĭ luĭ Matheĭ Basarab [1]) sub Matheĭ Basarab el fu făcut mare postelnic, dară trăea deja de 20 de anĭ în această ţară; şi începuse a se fi amestecat în nevoile eĭ. Matheĭ-Vodă vĕdênd în Constantin acel caracter destoinic pentru trebile ţĕreĭ, acea inimă curată şi fără venin; 'l luă la mare dragoste şi după ce 'l făcu mare Postelnic 'l şi însură cu nepoata sa, Stanca fiica fostuluĭ Domn al ţĕreĭ, Şerban-Basarab; cu aceasta el avu 12 copiĭ, 6 băeţi şi 6 fiice; feciorii fură: Drăghicĭ, Şerban, Constantin, Michaĭ, Matheĭ şi Iordache; ce se însurară cu fiicele familiilor celor maĭ marĭ ale ţĕreĭ: fiicele sale se căsătoriră: una cu Marele Ban de Craiova Vintilă Corbeanu; a doua cu un Catargiu; a treia cu Papa logofĕtul Brâncoveanu; a patra cu spătarul Pană Filipescu; a cincea nu se ştie; şi a şasea cu un boier din Moldova din familia Costin. Postelnicul Constantin Cantacuzino afară de imensa avere cu care venise din Constantinopol maĭ avea să adauge încă şi pe aceia a soţieĭ sale Ilinca Basarab, care 'ĭ aducea ḑecimĭ de moşiĭ ce veacurĭ întregĭ fusese în neamul rĕposatuluĭ eĭ tătân, Voevodul Şerban, în cât Cantacuzino cu averea ce o avea; cu inteligenţa, priceperea şi sufletul luĭ nu putea de cât să ajungă în noua luĭ patrie adoptivă, acolo unde istoria Românilor l'a pus, apoĭ înrudit şi cu Basarabiĭ, dinastia ţĕreĭ.

Ţara noastră a avut în tot-d'a-una porţile deschise şi a priimit în braţe pe verĭ-ce strĕin care venea aci ca să-şĭ aşeḑe culcuşul sĕŭ; şi cu atât maĭ mult preţuia dênsul, când el

[1]) Lucru observat şi de istoricul N. Bălcescu. Veḑĭ în Mag. ist., vol. I, p. 381.

presenta garanții asupra trecutului lui și al neamului lui, despre Cantacuzeni mersese faimă nu numai în țările dunărene care aŭ avut raporturi ḑilnice cu țara bosforului, atât cât ea era în mâna împĕraților bizantini, cât și în a Sultanilor Osmani.

Atunci ori-ce strĕin putea deveni cetățean român dacă se însura cu o româncă, nu era supus la nici o formalitate a legei, așa în cât copii ce eșeaŭ din aceste căsătorii eraŭ buni români întru nimic deosebindu-se de cei-l'alți care se trăgeaŭ din părinți români; chiar strĕinul ce venea în țară, și trăia aci 10, 20 de ani, luând parte la guvernămĕnt era considerat ca român, 'i se uita urma neamului. Cu atât mai mult era considerat de Român deci acel strĕin, care pe lângă că se însura cu o Românca, dară în purtarea lui în vre-o boerie ce 'i se dedea, adică o dregătorie, arată pricepere, bună-voință și iubire către țara care a bine-voit a'l primi.

Postelnicul Constantin Cantacuzino am vĕḑut ce fel de purtare a avut, a venit aci între anii 1611 și 1616, a trăit în țara Românească până în anul 1663; în tot acest timp de 1/2 de veac aproape, a fost în fruntea partidei naționale patriote a țĕrei, el ținênd stindardul românismului sus, sus de tot, și luptându-se braț la braț cu acei boieri români ce rĕmăsese neconrupți, contra partidei grecești în care intrase cu sila și câți-va boeri români, unde geniul rĕŭ era representat prin Stroe Leurdeanu, am vĕḑut în fine cum el a căḑut jertfă al patriotismului sĕŭ, și a murit ca un sfânt în trapeza mânăstirei de la Snagov, ucis de Vodă Ghica, în urma intrigelor partidei grecești și a lui Leurdeanu, am vĕḑut cum acest Leurdeanu și cu acei trei miniștri fanarioți Sofialĕul, Balasache și Pavlache 'și-a căpătat rĕsplata pentru fapta odioasă ce aŭ sĕvêrșit'o cu Cantacuzino. Dintr'un ast fel de părinte care a știut să sufere și să îndure nedreptățile vrăjmașilor sĕi numai și numai ca să facă față caracterului și datoriei ce 'i impunea țara Românească care 'l primise și deci pentru care el se simțea obligat a o servi cinstit; și din o mumă cu sânge băsărăbesc într'ênsa, nu a putut eși de cât niște fructe bune; istoria

ne-a arătat până aci şi ne va mai arăta încă şi de aci înainte, cine aŭ fost aceĭ şése feciorĭ aĭ postelniculuĭ Cantacuzino; eĭ nu aŭ făcut de cât să urmeze opera tatăluĭ lor, păstrând cu sfinţenie cultul strĕmoşesc care este o adevĕrată moaşte în orĭ-ce neam.

Din aceştĭ şease fiĭ ai postelniculuĭ aşedaţĭ în Ţara Românească şi din ceĭ doĭ fraţĭ aĭ sĕĭ aşedaţĭ în Moldova se cobor toţĭ Cantacuzenii de aḑi din aceste douĕ ţĕrĭ surorĭ — eată cine aŭ fost Cantacuzenii — şi eată ce trebue să le dea istoria.

Decĭ este o teorie nenorocită pe care se încearcă unii a o susţine, ca fie-care naţiune să-şi păstreḑe ţara numaĭ şi numaĭ pentru fiĭ sĕĭ; un Francez poate foarte bine deveni un patriot în Italia, un Italian în Germania, şi un Grec în România; totul nu depinde de cât de om, de caracterul sĕŭ şi de sentimentul datorieĭ şi al onoareĭ; căcĭ cine e lipsit de acestea, este nenorocit, orĭ cine ar fi şi din orĭ-ce ţară ar fi; precum tot aşa de bine s'a vĕḑut un conaţional ca să fie un fiŭ vitreg în propria luĭ patrie; exemple sunt multe; Vaĭ! nu am trebuinţă să le citez; în toate ţĕrile din lume le-am întâlnit şi le întâlnim încă, de aceia să nu ne mustreze lectorul dacă în unele capitole am acusat pe uniĭ Fanarioţĭ şi Grecĭ, căcĭ pe aceia istoria trebue să'ĭ acuze, de oare-ce aşa aŭ fost eĭ; nu trebue să fim exclusivişti nicĭ generalĭ, căcĭ atunci vom exagera şi vom fi contrariĭ istorieĭ.

Acuma să păşim maĭ 'nainte terminând pe deplin capitolul acesta.

Inainte însă de a pătrunde în studiul capitoluluĭ IV adică al domnieĭ luĭ Brâncoveanu şi al aceleĭ politice nouĭ ce ĭĭ croise calea maĭ întâiŭ Şerban Cantacuzino, după cum am vĕḑut până aci, înainte decĭ de a studia mieḑul acesteĭ politice în cursul domnieĭ luĭ Brâncoveanu, o politică ce a întrebuinţat'o şi Cantemir în Moldova; înainte de a vedea cum aceştĭ douĭ principĭ, unul în Ţara-Românească ce a invĕrtit cu o abilitate extraordinară acest mosor al vieţeĭ politice timp de 25 de anĭ; şi cel l'alt în Moldova, să ne oprim la studiul putereĭ ce o câştigase Bizantinii rĕmaşĭ în

Constantinopole, după distrugerea imperiului lor, ce aŭ ajuns ei în imperiul semi-luneĭ, cine ereaŭ, şi ce planuri complotaŭ, căcĭ aceĭ Bizantinĭ vor juca un rol de frunte în istoria ţĕreĭ noastre, fie ca dregătorĭ, fie ca domnitorĭ.

CAPITOLUL III

Fanarioţiĭ.

Instituirea dragomanatuluĭ în Constantinopole.

«Urbea bizantină veche, renumită,
are un suburbiŭ, ce 'l numesc Fanar;
inima română cât de impetrită
audind de acestea, plânge cu amar.

Câte rele în ţară, tot d'aci eşiră,
câţĭ bărbaţĭ cu nume, câţĭ Românĭ eroĭ
toţĭ d'aci periră;
din acest cuib de intrigĭ, crime şi nevoĭ».

După distrugerea imperiuluĭ bizantin de către Mahomet al II-lea, în 1453; toate acele puternice şi marĭ familiĭ din seminţia imperială, ca: Paleologiĭ, Comneniĭ, Cantacuzeniĭ, Doucas, Angel, Assanĭ, din cele ce maĭ esistaŭ, saŭ numaĭ din înrudirile lor, precum şi toată acea pleiadă de învĕţaţĭ, literaţĭ, filosofĭ şi istoricĭ aĭ Bizanţuluĭ, treçindu-se acuma, de la fineţele retoriceĭ greceştĭ, în mijlocul joculuĭ iataganelor turceştĭ; cam greŭ a trebuit să le vie, de aceia vedem pe mulţĭ nobilĭ Grecĭ, încetul cu încetul, părăsind Constantinopolul, ducêndu-se prin alte ţĕrĭ, ca Italia şi ţĕrile române, unde printre ceĭ d'intâiŭ veniră Cantacuzeniĭ spre; a scăpa de urgia otomană care deja prin fel de fel de intrigĭ căpĕtase de la Sultanul Selim, sugrumarea bogatuluĭ şi învĕţatuluĭ Michail Cantacuzino (Saitan-Oglu) la palatul sĕŭ din Anchial.

Alte familiĭ bizantine însă nu numaĭ de origină elenă, căcĭ la Bizanţ se aşeçase indivizĭ de fel de fel de naţionalităţĭ, ce puteaŭ ajunge acolo marĭ şi tarĭ, şi despre care istoricul grec, Marcu Filip Zallony, în studiul sĕŭ asupra Fanarioţilor [1]) spune că: «la o sumă de alte familiĭ bizantine

ce se pretindeaŭ nobile, când ar fi vorba de scara lor genealogică, de-abea un istoric s'ar putea urca până la bunic».

Aceşti individi din atarî familiî, aŭ rĕmas în Constantinopole şi la o l'altă cu Spanioliî, Armenî, Evreî locuind aceştia singurî în alt suburbiŭ, decât Fanarul şi maî ştiŭ eŭ de care naţiune încă, se vor asocia la toate actele Turcilor; aceştia se vor infiltra prin mijloacele cele maî meschine, în afacerile imperiului Ottoman, linguşind pe mariî sfetnicî aî imperiului, prădând, furând şi uciḑênd, împărţind în urmă prada cu Turcii, şi ast-fel procedênd se vor îmbogăţi, căci eî îşî închipuiaŭ că averea este isvorul fericirilor, maî cu seamă la Turcî, unde nu se ţinea de nimic şi de nimenî socoteală; când aveaî avere mare, de voiaî a trăi în împĕrăţia Sultanului, trebuia să o împarţî cu dênsul de nu, gealatul era gata cu securea ascuţită ca lama briciului, şi capul îndată era retezat din junghietură.

Cantacuzino aşa făcuse, se retrase din viaţa politicei, şi de aceia el peri ca cel după urmă necunoscut. Toată această şleachtă de indivizi de rit grecesc, se vor aşeḑa în cartierul aşa numit *Fanar*, din Ţarigrad, şi de aceia eî se vor numi *Fanarioţi*, poreclă dată lor de strĕinătate.

In Constantinopole era un cartier al oraşului anume *Fanar* saŭ *Fenal*, situat pe malul mărei cam în faţa arsenalului. Odinioară în acest cartier, locuiaŭ ambasadoriî Europeî trimişi în Constantinopole, însă de la un timp încoace, eî 'l părăsiră şi se aşezaseră în altul numit Pera, după cum vom vedea în unele scrisorî publicate aci, şi iscălite de uniî ambasadorî către alte personagiî cu data şi locul cartierului cu numele de *Pera*. După ce începură însă a se aşeḑa acolo mulţi Grecî, aparţinînd ritului bisericeî ortodoxe, şi alţi individi aparţinînd la alte naţiunî carî cu toţî vor lua upranumele, saŭ poreclа de *Fanarioţi*. Pentru că Imperiul Bizantin fusese distrus până la rădăcina luî, fiind că bogătaşiî de acolo fuseseră uniî ucişi de hordele Ottomane, alţiî săraciţi de Sultanî; toată populaţiunea ajunsese într'o sărăcie cumplită, în cât, negustoria care

[1]) Essai sur les Fanariotes, pag. 238.

atunci era foarte înfloritoare în Turcia, prin comerțul cel întins care 'l avea Constantinopolul cu toate statele, a fost o adevĕrată salvare pentru mulți din Greci carĭ deveniseră negustorĭ; unii de mătăsurĭ, alții de lînurĭ (etc).

După ce Fanarul fu înțesat de Greci, în urmă se așeḑă acolo și Marele Patriarh al Ierusalimului și cel al Constantinopolului cu tot sfîntul sinod; cea ce aduse mai multă vaḑă locuitorilor din Fanar, fiind considerat de toată lumea de cartierul ortodoxieĭ din Constantinopole.

După cum se știe poporul Musulman a fost cel mai fanatic de pe suprafața pămîntuluĭ, de acea și legea lor *Coranul* oprea cu desăvîrșire Ottomanilor a învĕța altă limbă de cât cea turcească, de aci resulta deci, că Sublimeĭ Porți îĭ era imposibilă să 'și întrețină relațiunile sale diplomatice cu statele străine; și de aci se născu necesitatea pentru Poarta, ca să găsească pe alți indivizi de altă religie carĭ să cunoască limbele europene oficiale și cu toate acestea să fie credincioșii lor pentru a li se putea încredința secretele statuluĭ Ottoman. De aceia Poarta va avea nevoe de interpreți carĭ să traducă corespondența, din limba turcească, în cele necesare, pentru a se putea întreține relațiunile diplomatice, la început după cum ne spune Zallony, Turcii se serveaŭ de fel de fel de indivizi de Evreĭ, Poloni, Armeni și de renegați chiar, însă de când Fanarul devenise mai preponderent, prin așeḑarea acolo a întregului sfînt sinod al bisericeĭ ortodoxe în cap cu Patriarhul; Ottomanii 'și îndreptară privirile asupra Fanarioților, știind mai cu seamă că eĭ vor deveni mai supuși Sublimeĭ Porți fiind iubitorĭ de banĭ și de măririĭ; așa mulți din aceștia d'intre ceĭ mai învățați fură luați ca interpreți (traducătorĭ) a actelor necesare, statuluĭ; poreclindu-se de *grămătici* γραμματῆκος); aceștĭ nouĭ anploeați nu eraŭ considerați de cât ca niște simpli micĭ funcționarĭ pe lângă ministere și ambasade. Ast-fel Zallony și Vaillant [1]) ne spun că 'nainte de a intra saŭ după ce eșiaŭ din cabinetul unuĭ ministru; după ce tradusese vre-o hârtie în Italienește orĭ Franțuzește,

[1]) Vaillant, La Romanie. Zallony, Essai sur les Fanariotes.

steteaŭ în antret cu slugile (Uşieri), fără a li se da oarecare consideraţiune, ci numai a doua-ḑi saŭ din când în când îi chema vizirul ca să vie earăşi». Ceasul aduce însă, ce n'aduce anul, căci nu trecu mult timp şi vom vedea pe aceĭ mititeĭ grămăticĭ, carĭ până mai erĭ, şedeaŭ cu slugile şi uşierii prin sălile ministerelor şi ambasadelor, aşteptând de unul şi de altul a fi chemaţi ca să ese câţi-va bănişorĭ; ajungând acuma marĭ sfetnicĭ în politica statuluĭ Ottoman, amestecându-se în toate, având glasul la divanul Sultanuluĭ şi prietenĭ cu Marii Viziri aĭ împărăţieĭ, în relaţiunĭ cu Ambasadorii puterilor, căcĭ anul 1669, fu aniversarea acestor toate înălţărĭ, şi cel d'întâiŭ care ocupă scaunul reservat de soartă pentru fericirea fanariotismuluĭ, fu un oarecare Panaiotakis Nicousis, un om de o linguşire fără seamăn şi de un interes excepţional.

Acest Panaiotaki, fiind luat în iubire de marele vizir Kioprogli Achmet-Paşa al Sultanuluĭ Mahomet al IV-lea, însoţindu-l chiar la asediul Candieĭ, fu atât de meşter încât arătă marelui Vizir că este periculos pentru Poartă, ca să lucreḑe numai prin grămăticĭ, fiind aceia în relaţiunĭ directe cu ambasadorii puterilor streine, şi că ar fi nemerit ca aceĭ toţi grămăticĭ cu toate traducerile lor să fie puşĭ sub controlul unuĭ om credincios, Sultanuluĭ, acest limbagiŭ politic plăcu se vede, foarte mult luĭ Kioprogli şi din acel moment socoti pe Panaiotaki ca cel mai devotat amic al sĕŭ şi al intereselor statuluĭ, şi se hotărî ca imediat la întoarcerea sa, să vorbească cu Sultanul Mahomet; Sultanul Mahomet după îndemnul marelui Vizir în care avea toată încrederea, nu şeḑu un moment la îndoială, şi aprobă cererea, poftind chiar pe Panaiotaki la palat şi oferindu'ĭ locuinţa acolo, conferindu'ĭ titlul de «Mare Dragoman al Porţeĭ Ottomane la Divanul împărătesc *(Divan Terdjumani)* şi ca semn distinctiv, îĭ ordonă a'şi lăsa barbă (obiceiŭ transmis şi la noĭ în ţară de la dênşiĭ, pentru boeriĭ ceĭ marĭ); apoĭ 'l îmbrăcă cu antereŭ lung până jos, ca şi Paşiĭ turcĭ, însă în locul turbanuluĭ îĭ puse pe cap un işlic de samur (obiceiŭ adoptat la noĭ earăşi, pentru boeriĭ ceĭ marĭ).

Autorisându'l a încăleca pe un cal gătit, fiind în totd'auna urmărit de 4 aghiotanți îmbrăcați de asemeni pompos, cu căciulă de blană de berbec negru, în fine acestea erau cele mai mari privilegii cari s'au acordat atunci vreunui Fanariot. Turcii însă, pentru a putea pune pept tuturor acestor cheltueli, și lux al marelui dragoman; ei îi dădărură un bun venit și îi consacrară venitul insulei Micona din Archipelag, care aducea 4000 de scude [1]) pe an.

Panaiotaki șezu în această funcțiune 4 ani, el muri în 2 Octombrie 1673.

Istoricii ne spune că acest Panaiotaki erea originar din insula Chios, eară familia sa din Trebizunda, el era un om foarte deștept și avea o cultură destul de înaintată pentru a putea ajunge ceva în statul Ottoman, poseda cunoștințe vaste în medicină și în științele naturale pe care le studiase în Italia, Turcii îl botezară Epure *(Tavchan)*, eară Grecii 'l numea Cal verde, căci aveau un proverb «că este tot așa de greu a găsi un Cal verde sau un om cu minte, în insula Chios» [2]). Panaiotaki fiind un servitor cinstit al Imperiului Ottoman, 'și câștigă toată stima în timpul vieței sale, încât se bucura de o mare trecere, cea-ce îi permise a aduce servicii destul de mari ortodoxiei. El ajunse a pune mâna pe un firman, prin care se dedea Grecilor voe să se pună în stăpânirea Sfântului Sepulcru, în prejudițiul religioșilor Latini din Ierusalim. Era foarte îndrăzneț chiar, căci într'o zi se certă în fața marelui vizir cu Cheik-Wani care se legase de dogmele creștine, el apăra mai cu seamă ortodoxia Elină pentru care făcu chiar o lucrare în acea limbă, lucrare ce o tipări în Olanda, purtând titlul de: «Confession Ortodoxe, de l'Eglise catholique et apostolique d'Orient».

Insula Candia cu toate că căḑu în mâinele Ottomanilor, însă el mijloci de la Turci o bună purtare către Candioți. Apoi republica Genova, îi trimise mai multe scrisori prin care îl recunoștea de nobil. In schimbul serviciilor

---

[1]) 12000 lei = un scud avea 3 lei.
[2]) Zallony. Notă la op. cit.

aduse plenipotentului ei, Marchisul de Durazzo, în timpul misiunei sale în Constantinopole. Dacă m'am întins cam mult asupra persoanei lui Panaiotaki, este că am voit să descriu mai bine cititorului pe acela care fu primul Dragoman al Porței, post atât de însemnat față de țările române, căci de acum înainte, tot ce se va comite asupra Țărei-Românești și Moldovei, prin mâinele Dragomanului va trece întâi.

Înființarea dragomanatului în Constantinopole avu o foarte mare influență pentru starea țărilor române căci, acesta erea prima cărămidă care se așeḑase la marele edificiu al ridicărei fanariotismului și formărei epocei fanariote.

Acuma vom vedea pe toți Fanarioții învețând pe capete, limba turcă, ca să poată înțelege traducerile, apoi limba italiană care fu limba diplomatică până în veacul al XVII-lea și în fine limba franceză, ce luă locul celei d'întâiu de oarece Veneția căzuse, și 'și perdu toată importanța ei politică, de odinioară.

După moartea lui Panaiotaky, Mare Dragoman al imperiului fu numit Alexandru Mavrocordat de la Chios, vom vorbi și de periodul ocupat de dênsul în această funcțiune, căci el mijloci tronul moldovenesc, pentru fiul sĕu Nicolae Mavrocordat; în 1709, în urma marelor sale insistențe pe lângă marele vizir, și acesta pe lângă Sultan; Nicolae Mavrocordat păși tronul Musăteștilor în Moldova, și Fanarioții deci, începură era domniei lor din Moldova. Trecu și în Țara-Românească în 1716, după ce ultimul domn al naționalității române, Ștefan Cantacuzino căḑu în acelaș supliciu ca și neamul Brâncovenesc; de Moldova nu putem vorbi, căci subiectul lucrărei noastre, îmbrățișează numai Țara-Românească, așa deci, faptele fiind legate între dênsele, să pășim mai departe. Alexandru Mavrocordat de la Chios deveni Mare Dragoman, trecutul deja 'l luaseră Fanarioții și din ḑi în ḑi deveneaŭ indispensabili guvernului Ottoman, cea-ce făcură pe Turci a menține postul de Mare Dragomrn care va fi acum în persoana lui Alexandru Mavrocordat.

Vaillant[1]) despre Panaiotake ne spune următoarele, arătând rolul important al postului de Dragoman: «L'avénement de Panaïotaki au dragomanat, son crédit de relief a ses coreligionnaires, le triomphe qu'il avait obtenu pour eux contre l'Église catolique en réveillant par ce revirement de fortune si inattendu leurs espérences à demie éteintes, les avaient rendus actifs et reumants, pousés hors de la ville où ils ne s'abreuvaient que du mépris des Osmanlis répandus dans tout l'Empire, et ramenés dans les principautés moldovallaques. După moartea lui Panaiotaki se făcu mare Dragoman Alexandru Mavrocordat în următoarele împrejurări[2]). In Constantinopole pe vremea lui Amurat al IV-lea Sultanul, era un Grec anume Scarlatos, întreprinḑătorul căsăpiilor palatului, cea-ce îl făcuse foarte bogat într'un timp destul de scurt. Contimporan cu acesta, domnea în Ţara-Românească şi Moldova, Mateĭ-Vodă-Basarab şi Vasile Lupu. Scarlatos care câştigase o mare vaḑă în Constantinopole, nu voia să mai ştie de nimeni, din Vasile Lupu însă 'şi făcuse intimul său, cea-ce dădu naştere la rivalitatea cunoscută între aceştĭ doĭ principĭ, Vasile Lupu şi Mateĭ Basarab. Mateĭ Basarab pentru a câştiga graţiile lui Scarlatos se gândi la un plan foarte ingenios; fiind văduv, se hotărî a cere în căsătorie pe Loxandra fiica lui Scarlatos, care cerere o şi făcu prin Capi-Kehaia[3]) sa din Constantinopole, căruia îĭ dădu puterea de a'l logodi chiar, trimiţând şi mai mulţi boerĭ cu jupânesele lor; după cum ḑice Carra: «qui envoya auſſi des Barons avec de Barronnes avec un ſuperbe équipage pour amener à la cour la future épouſe»[4]). Insă Loxandra nu avu fericirea de a deveni soţia lui Mateĭ-Vodă, căcĭ puţine ḑile după logodnă, ea se 'nbolnăvi de vĕrsat, rĕmânênd ciupită şi chiorîtă de un ochiŭ. Dînsa nu renunţă la nuntă după îndemnul tatălui său, care avu grijă

[1]) Vol. II, pag. 140, op.cit.

[2]) Carra, Histoire de la Moldavie et de la Valachie, p. 111—136. (Luat din întregul capitol al autorului «Famille des Mavrocordato» şi tradus).

[3]) Ministru plenipotenţiar

[4]) auſſi, ſuperbe, épouſe = autorul scrie în vechia ortografie Franceză, în loc de aussi, superbe, épouse.

să'ĭ facă recomandaţiuni severe de a sta acoperită la chip până după celebrarea căsătorieĭ, şi orĭ-cine o va întreba de ce nu'şĭ ridică vĕlul după obraz? dênsa să rĕspundă că aşa este obiceiul în Turcia, dându-ĭ în acelaş timp o zestre considerabilă de 150 pungĭ, credênd că aşa procedênd, Mateĭ-Vodă nu va maĭ strica căsătoria, vĕdênd'o după celebrare. In aşa condiţiuni, Loxandra se pune în călătorie, însoţită de suita luĭ Mateĭ-Vodă, stând acoperită tot timpul voiagiuluĭ până în Ţara-Românească, ajunge în fine cu toţĭ la Tîrgovişte capitala ţĕreĭ, primind'o Mateĭ-Vodă cu o ceremonie din cele maĭ alese.

Mateĭ-Vodă fu surprins la prima vedere, ca logodnica sa să şeadă acoperită, şi atuncĭ ĭĭ trimese ştire, că dênsul şi cu jupînesele boerilor sĕĭ, ar avea dorinţa să'ĭ vadă chipul; la acestea Loxandra respunse că nu poate face aceasta, de oare-ce ordinul părintelui eĭ este, de a şedea acoperită până după celebrarea nunţeĭ, lucru de obiceiŭ în Constantinopole la Fanarioţĭ. Mateĭ numaĭ insistă atuncĭ, însă exclamă cum ḑice Carra: «ſeulement il dit par maniere de galanterie, qu'apparemment la Dame ſe ſentoit quelqu'imperfection, qui la rendoit ſi réſervée à ſa laiſſer voir. Loxandra fi a cette éſpece de reproche une réponſe très artificieuſe. «J'ai, dit-elle tout ce que doit avoir une fille, et ſi ce Prince ſe répent de ſon engagement, je suis prête a m'en retourner d'ou je suis venue, la fille de Scarlatos ne manquera jamais de mari» [1]). La aceste cuvinte Mateĭ-Vodă numaĭ şeḑu un moment la îndoială, ci imediat se hotărî a face cununie, cu mare pompă, maĭ întâiŭ la palat, apoĭ de aci la biserică; unde ducêndu-se cu toţĭ, şi cu Loxandra tot învĕlită, însă acum momentul solemn se apropia, căcĭ imediat ce căsătoria se termină, întorcându-se la palat, domnul ridicând vĕlul Loxandreĭ, remase ca trăsnit căcĭ, o ciumă avea înaintea sa, ci nu un chip de femee, imediat rupse căsătoria şi chiar în acea ḑi ordonă a se pregăti tot ce trebue de drum, ca Loxandra să fie întoarsă la părintele eĭ acasă, dêndu-ĭ toate darurile şi averea ce o adusese cu dênsa.

---

[1]) Op. cit. p. 115.

Scarlatos înfuriat de aceasta, hotărî resbunare pentru afrontul făcut fiicei sale, însă nu avu timp, căci fu ucis de un Ienicer, cumpĕrat de Vasile-Vodă-Lupul al Moldoveĭ, care acuma devenise inimicul luĭ Scarlatos. Murind Scarlatos, Loxandra remase fiică orfană, şi cu toate bogăţiile părintelui sĕŭ, aşa că cu toată urăţenia eĭ, însă era totuşi posibil a găsi pe cine-va să o ea de soţie. Trecură 4 ani şi în adevĕr, *Nicolae Mavrocordat* fiul luĭ *Panthetis Pantholeon* saŭ *Panţiris*, cum 'l numesc istoriciĭ noştrĭ, locuitor din insula Chios, ocupându-se cu negustoria mătăsurilor, pe care le aducea şi le vindea în Constantinopole. Aci 'mĭ va da voe cititorul să fac o mică digresiune şi să ḑic că mare controversă este între istoricĭ, asupra căsătorieĭ Loxandreĭ cu un Mavrocordat, aşa uniĭ ca D. Xenopol, în Istoria Românilor, Vol. IV, pag. 484, Cara, în Histoire de la Moldo-Vallachie, la famille des Maurocordato, la pag. 117, şi alţiĭ, ḑic că Panţiris se căsătorise cu Loxandra, vorbind de dînsul ca de cel d'îndâiŭ Mavrocordat, eară alţiĭ autorĭ vorbind de Mavrocordaţĭ după documentele familieĭ de ex. ca D-nul Emil Legrand în «Généalogie des Maurocordatos» la capitolul «Généalogie des Maurocordatos de Constantinople» pag. 1, ne arată că Nicolae Mavrocordat a luat pe Loxandra, şi că el era fiul luĭ Panţiris, de asemenĭ şi Principele Gh. Bibescu în «Le règne du Prince Bibesco» la arborele genealogic al Mavrocordaţilor ne arată tot pe Nicolae căsătorit cu Loxandra.

Iată ce citim în opera D-luĭ *Emil Legrand* din manuscrisul Principeluĭ Gheorghe Mavrocordat. „ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ, υἱὸς παντολέοντος Μαυροκορδάτου εγεννήθη ἐν χίῳ κατὰ τὸ 1599 ἔτος ἐξ εὐγενῶν καταγομένων ἀπὸ διασήμων βυζαντίων προγόνων, διαπρεψάντων μὲν ποτε ἐν βυζαντίῳ, ἐπί τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ἀνατολῆς, μετοικησάντων δὲ, πρὸ τῆς, ἁλώσεως, εἰς τὴν νῆσον χίον ἣν κατεῖχον τότε εἱ Γενοᾶται. Ἐνυμφεύσατο ἐν Κωνσταντινούπόλει, κατὰ το 1635 ἔτος Ῥωξάνδραν τὴν Σκαρλατου· ἐτελεύτησε δάυτοθι εν ἔτει 1649," apoĭ vorbind de Alexandru exaporitul, arată că el erea fiul luĭ Nicolae, iar nu al luĭ Panţiris: „ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ο Ἐξ ἀπορρήτον υἱὸς Νικολάου Μαυροκὸρδάτου καὶ Ῥωξὰνδρας τῆς Σκαρλάτου. . . . . .

Iată şi o parte din arborele genealogic de la finele textului D-lui Legrand[1]).

Din toate acestea eŭ trag conclusia, şi ḑic că voĭ urma pe D. Emil Legrand care a făcut o genealogie după documentele autentice ale familiĭ, luate de la principele Gh. Mavrocordat, după cum am vĕḑut la notă, pe greceşte; căcĭ din douĭ: în care unul vine cu presupuneri şi altul cu probe autentice, cred că orĭ-cine va preferi pe cel cu probă autentică, aşa dară s'a stabilit că Nicolae Mavrocordat este acela ce s'a căsătorit cu Loxandra, acuma putem trece maĭ înainte. Nicolae Mavrocordat după cum am ḑis venise în Contantinopole cu mătăsărĭĭ, venind într'o ḑi şi la Loxandra, însă feteĭ maĭ degrabă îĭ plăcu vînḑĕtorul, de cât marfa; căcĭ în adevĕr, Nicolae, era un tînăr frumos, sprinten şi voĭnic; apoĭ avea o privire blîndă sub care se ascundea un caracter bun şi o inimă nobilă, acestea toate atrase într'atâta pe Loxandra încât ea se hotărî a'l lua de soţ, şi pentru a nu afla nimenĭ ca nu cum va neamul eĭ să o oprească, chemă acasă un preot de îĭ căsători după toate regulile bisericeĭ ortodoxe greceşti. Acuma imediat Nicolae se lasă de negustorie şi deveni un om cu vaḑă în Constantinopole şi în Fanar, căcĭ se găsea în fruntea uneĭ averĭ considerabile, el era stăpînul milioanelor luĭ Scarlatos.

Apoĭ şi cultura şi inteligenţa soţieĭ sale contribueaŭ încă cu un bun mijloc, pentru ca dĕnsul să devină maĭ cunoscut, căcĭ în adevĕr Loxandra era de o cultură superioară,

---

[1]) Complect în opera citată, vezĭ în planşă.
[2]) Căsătorit cu Sultana Hrisoscoleo.

învĕţase cu vestitul profesor *Cariofil*, încât după cum ţice Carra, când veneaŭ d'intre străini învăţaţi în Constantinopole, la Loxandra Mavrocordat se duceaŭ întâĭ de a'ĭ face visită; pentru a se întreţine cu dînsa în ale ştiinţeĭ. Din această căsătorie după cum ne arată şi arborele genealogic al familieĭ [1]); se născură doĭ fiĭ, unul anume Ioan, care duse o viaţă liniştită, neamestecîndu-se în politică, ne fiind dotat de la natură cu inteligenţă, însă al 2-lea, Alexandru de o deşteptăciune însemnată şi cu o memorie fără seamăn, de aceia 'l vom vedea ajuns şi departe; aşa el de la 12 anĭ fu trimis la Padua ca să studieze; în timp de 14 anĭ 'şĭ termină studiile cu un deosebit succes, dobêndind titlurile de doctor în medicină şi în filosofie; întorcându-se în Constantinopole fu numit profesor la biserica pătriarchală, însă nemulţumindu-se cu venitul profesoratuluĭ, începu a practica medicina în oraş, şi pentru a avea maĭ multă vază trecu ca drept fiŭ al luĭ Scarlatos, a căruĭ familie erea maĭ cunoscută acolo de cât aceia de Mavrocordat; şi de aceia vedem pe Turcĭ botezîndu'l cu numele de *Skierlet-Ogli* (fiul luĭ Scarlat) şi pe dînsul purtând numele de «*Alexandros Mavrocordatos de Scarlati*», apoĭ şi diploma Impĕratuluĭ Leopold al Austrieĭ, prin care 'l numeşte nobil, 'ĭ ţice Alexandru Mavrocordat din nobila familie a luĭ Scarlat [2]), aşa întêmplându-se ca Panaiotaki Nicousis marele Dragoman al Porţeĭ să moartă, Alexandru Mavrocordat care avea şi avere de la mama luĭ, fiind inteligent şi cult în toată întinderea cuvîntuluĭ, fu numit mare dragoman, care loc 'l stăpâni 30 de anĭ, însă în mod întrerupt, căcĭ protectorul sĕŭ, Kara-Mustafa-Paşa, muri, şi succesorul acestuia Kara-Ibrachim-Paşa 'l aruncă la închisoare şi dragoman fu numit *Ferre-Aga*, însă incapacitatea acestuia sili pe Ibrahim-Paşa să scoaţă din închisoare pe Alexandru Mavrocordat şi să'l reîntegreze iarăşĭ în postul sĕŭ; acuma stăpânindu-l neîntrerupt şi repurtând isbânzĭ peste isbânzĭ, în acest timp terminându se resbelul Turcieĭ şi încheându-se pace la Car-

[1]) Veţĭ la pag. 246.
[2]) Vezĭ în Carra, Xenopol şi Vaillant.

lovici în 1699, el fu trimis ca ambasador la Viena cu Zufficar-Efendi, întorcându-se în Constantinopole, achitat de misiunea sa într'un mod cu totul diplomatic, după cum vom vedea mai încolo Sultanul îi conferi onoruri, dându'i titlu de *Muharremi Errar*, adică confidentul secretelor statului şi se numi ἐξ ἀπορρήτων adică consilier intim de aceia de a cuma înainte 'l vom vedea numindu se «Alexandros Mavrocordat de Scarlati Ex apporiton». Acest titlu de ex apporiton de la dênsul, rĕmase la toţi dragomanii până la 1821, când postul de dragoman fu încredinţat numai Turcilor. Principii strĕini îl numeaŭ Σκλαμπρότατος adică ilustrisim. După stăruinţele luĭ Alexandru Mavrocordat se creă în Constantinopole şi postul de dragoman al marineĭ *Tersane Terdjumani*, acest dragoman trebuea să urmeţe pe Căpitan-Paşa când mergea să încaseţe tributul insulelor, supuse jurisdicţiunei sale, acest dragoman al marineĭ era un fel de interpret între Căpitan-Paşa şi locuitoriĭ oraşelor. In timpul şederei sale în Viena ca ambasador pentru negocierea păceĭ de la Carlovici, postul de dragoman se încredinţă fiuluĭ săŭ Nicolae, acela care 'l vom vedea peste câţi-va anĭ Voevod al Moldoveĭ şi al Ţĕreĭ-Româneştĭ. Alexandru Mavrocordat cu drept cuvênt putem ţice că pe timpul sĕŭ erea omul cel maĭ învĕţat în Constantinopole, jucând rol de politician distins avênd o inteligenţă şi o cultură aleasă, acestea făcuse din el un excelent diplomat, dênsul lăsă maĭ multe scrieri, între care citĕm: «Un tratat despre circulaţia sîngeluĭ» care folosi foarte mult tutulor medicilor, în acel timp din Europa, căcĭ descoperirea circulaţieĭ sîngeluĭ, era încă contestată, apoĭ «o Istorie a Israeliţilor», «Un tratat asupra Moraleĭ» şi vre-o 120 scrisorĭ, unde ne vorbeşte de toată politica internă şi externă a Imperiuluĭ Ottoman [1]).

Alexandru Mavrocordat după întoarcerea sa din Viena, stărui ca drept recompensă neamuluĭ sĕŭ, să se facă fiul sĕŭ Nicolae, Voevod al uneia din provinciile dunărene, ceace vom vedea maĭ 'nainte, că şi dobândi.

---

[1]) Care le vom vedea pe icĭ pe colo în cuprinsul acesteĭ cărţĭ, unde necesitatea istorică va cere.

El muri în anul 1709, lăsând din căsătoria sa cu Sultana Hrisoscoleŭ 3 băeţi, pe Scarlatos devenit Mare Paharnic al Valahieĭ şi ginere al luĭ Brâncoveanu-Vodă; pe Nicolae, viitorul Voevod al Moldoveĭ şi Ţĕreĭ-Româneştĭ; şi pe Ioan earăşĭ Voevod; apoĭ 2 fete pe Roxandra măritată cu un Ghica şi pe Elena cu un Rosetti.

Relativ la moartea luĭ Alexandru Mavrocordat şi la caracterul său, reproducem aci scrisoarea luĭ de Ferriol ambasadorul Franciei la Constantinopole.

Scrisoarea D-luĭ de Ferriol cu epitaful făcut la moartea bătrânuluĭ Alexandru Mavrocordat, şi cu apreciaţiunea caracteruluĭ şi roluluĭ ce jucase în politica Porţeĭ [1]).

Péra la 10 Janvier [2])
1710.

Monsieur,

. . . . . .

«Je joins ici une épitaphe ironique faite sur Morocordato, qu'on a trouvé fort propre au sujet.

. . . . . .

Ci-git l'interprête Alexandre,
Grand ministre, bon médecin,
A regret on l'a vu descendre
Où tous les hommes prennent fin.

Des Grecs et des Latins le père,
Le grand oracle des Osmans,
Des vizirs l'étoile polaire.
Le prototype des savants.

---

[1]) Vezĭ în col. de doc. Hurm. Supl. I, vol. I, p. 374.

[2]) Corpul diplomatic locuea acuma la Pera, părăsisĕră Fanarul, de când el fu înţesat de Fanatioţĭ, am pus pe lângă data epitafuluĭ şi numele suburbieĭ de «*Pera*» ca să justificăm strĕmutarea corpuluĭ diplomatic de la Fanarioţĭ încoace, în celelalte scrisorĭ culese tot din col. de doc. Hurm., nu vom pune căcĭ la toate va fi la fel.

Tant de vertu, tant de sagesse,
Méritaient un plus heureux sort;
Mais l'inexorable Déesse
L'avait jugé digne de mort.

Monsieur Maurocordato n'a été regretté de personne non pas même des siens. Il a été deux fois Ambassadeur et il s'était, en quelque manière, rendu nécessaire à la Porte, n'y ayant pas de plus habile interprête que lui. Il était, médiocre politique, mauvais médecin et plus pédant que savant. Les grand biens était venus de la tyrannie qu'il avait exercée sur les Grecs, et sur les Latins et des pensions qu'il avait tirés de L'Empereur, du Czar et des Princes de Valaquie et de Moldavie.»

Iată cine a fost Exaporitul, Ferriol face în ultimele rênduri un admirabil portret, iară epitaful o ironie desăvârşită.

Acuma că am vorbit de urgia fanariotismului, că am vĕzut de unde aŭ venit Fanarioţii, cine ereaŭ, şi de ce s'aŭ numit ast-fel, să ne oprim şi asupra înţelesului cuvêntului de Fanariot şi Fanar.

Vom lăsa pentru aceasta maĭ întâĭ ca glasul istoricilor să vorbească şi pe urmă vom conchide şi noĭ.

Iată ce ḑice marele patriot, *Nicolae Bălcescu*: «Prin cuvêntul Greci în cursul acestuĭ articol[1]) trebue a înţelege numaĭ *pe ceĭ din Constantinopole şi din Rumelia* şi maĭ cu deosebire pe ceĭ d'întâiŭ cunoscuţi maĭ de obşte sub numele de Fanarioţi, *sdravăna naţiune elenică de astă-ḑi, pe care o iubim şi o respectăm se deosibeşte de Fanarioţiĭ pe care ea însuşi îi urăşte şi îi depărtează de la sînul eĭ.* [2]).

Despre această ură de care ne vorbeşte Bălcescu ce exista între Greci şi Fanarioţi ne vorbeşte încă un alt autor ale căruĭ cuvinte le voĭ reproduce fiind importante maĭ

[1]) Este vorba de articolul «*Româniĭ şi Fanarioţiĭ*» unde autorul arată cu admirabila'ĭ pană, luptele acele de 2 veacurĭ între Românĭ şi Fanarioţĭ, până ce ceĭ din urmă aŭ pus în fine mâna pe domnia ţĕrilor în 1709 şi 1716.

[2]) Vezĭ în Mag. ist., Vol. I, p. 115 (Notă).

cu seamă, de oare-ce el era Grec şi prin urmare vorbea din sentiment, acesta este *D-nu Zalloni*[1]):

«Les Fanariotes connaissaient parfaitement cet état de choses, (de nenorocire a poporuluĭ Grec sub Turcĭ după cum spune autorul maĭ înainte), et je ne hasarde rien en les associant aux moteurs des infortunes des Grecs, car je l'ai dit, ils ont fait *de l'intrigue l'ame du gouvernement Ottoman*» . . . . maĭ încolo earăşi: «S'ils ont quelque-fois abandonné l'Étendard de leur maître ce n'a jamais été dans des vues généreuses ni dans l'intérêt de la nation Grècque»; maĭ departe autorul ĭĭ socoteşte maĭ rĕŭ de cât Armenĭĭ chiar: «Les Fanariotes songent à eux les Arméniens songent à leur nation, ils ont établie entre eux; une éspece de solidarité qui contribue au bonheur de la grande famille. *Les Fanariotes, ne regardent jamais la Grèce.* l'Arménien a toujours les yeux fixés sur sa Patrie. Aussi, tandis que les Grecs sont en proie à toutes les misères de 'oppression, les Arméniens juissent d'autant de liberté qu'en comporte le despotisme des Ottomans. *Heurese! eût été la Grèce şi les Fanariotes, eussent imité la conduite des Armeniens*[2]), cu această exclamaţiune autorul Grec Zalloni, excomunică pe Fanarioţi de pe suprafaţa pământuluĭ.

Vaillant un mare filo-român care a trăit mult în Bucureşti acum 50 de anĭ, şi care a lăsat o scriere neperitóre intitulată: «La Roumanie» ast-fel zugrăveşte pe Fanarioţi: «Mon désir d'être bien compris est tel, qu'avant de commencer cet ignominieux tableau qui doit les peindre tel qu'ils furent, je me hâte de dire que la vertu peut ne pas être morte au Phanar, *que je n'appelle pas Phanariotes ceux-la seulement, qui se sont nés, mais tous ceux qui en ont pris le ton, les formes, les allures et les gouts, quelle que soit leur réligion, de quelques pays qu'ils viennent n'importe où ils se trouvent, qu'ils son pour moi en diplomatie ce que certains hommes sont en religion, ou pour*

---

[1]) Essai sur les Fanariotes, p. 246, 252.
[2]) Op. cit. p 253.

être mieux compris qu'ils sont les jesuites de la politique» [1] . . . .

Acuma îndrăsnesc să'mĭ daŭ şi eŭ cuvîntul asupra fanariotismuluĭ; şi eată'mĭ verdictul:

Observăm că Nicolae Bălcescu numaĭ în câte-va rînduri a descris pe Fanarioţi şi ast-fel a scos din dubiŭ pe oricine, că prin Fanariot nu se înţelege Grec; Zalloni s'ar mulţumi dacă Fanarioţii faţă de Grecĭ ar fi fost ceia ce eraŭ Armenii din Constantinopole pentru ţara lor; în fine îĭ descrie ca pe niştе inimicĭ aĭ Grecilor; apoĭ Vaillant, îĭ numeşte jesuiţiĭ politicei. Eŭ ḑic decĭ că dacă cine-va s'ar găsi să ḑică că Fanariot saŭ Grec e tot una; că acela care a fost funest ţĕrilor Române să fie numit Grec saŭ Fanariot; acela ar aduce acuzaţiunea cea maĭ capitală istoricilor şi naţiuneĭ Elenice, căcĭ cum vom putea noĭ oare compara patriotismul antic al braveĭ naţiunĭ elenice moştenit, de descendenţiĭ lor; cu corupţiunea şi demoralisarea Fanarului; cum s'ar putea oare numi Fanarioţiĭ, Grecĭ, când eĭ în Constantinopole lucraŭ în contra Grecilor şi eraŭ în contra a orĭ căruĭ principiŭ de naţionalitate şi libertate elenă; diferinţele sunt atât de multe şi de marĭ între dînşiĭ, căcĭ pe când unul, Elenul adevĕrat, lucra la reînvierea uneĭ vitejiĭ strĕbune a poporuluĭ sĕŭ, omorît de securea ottomană cel-l'alt, Fanariotul, nu cunoştea acest nobil sentiment cu care numaĭ sufletele cele marĭ, sufletele în care arde focul sacru, sunt înḑestrate; cine iubeşte demoralizarea şi corupţiunea, ignoră cuvîntul de naţionalitate. La Fanarioţi vom vedea, numaĭ şi numaĭ pentru amorul banuluĭ sĕvĕrşindu-se infamiĭ, apoĭ observăm că aceia ce aŭ fost adevĕraţi Grecĭ nu aŭ rĕmas în Constantinopole, prevĕḑênd rolul murdar care l'ar juca acolo, fiind la cheremul orĭ căruĭ Vizir; «om de jos» cum ḑice în o scrisoare Ferriol despre Vizirii sultanuluĭ Achmet; care este publicată de Hurmuzaki, de aceia cea maĭ mare parte emigrară în alte ţĕrĭ.

Apoĭ chiar din ceĭ rĕmaşĭ în Constantinopole toţi nu s'aŭ fiert în aceiaşĭ căldare, căcĭ din aceia mulţi aŭ devenit

---

[1]) Vol. II, pag. 135.

domnĭ în ţĕrile române în vremurile maĭ din coace şi domniile lor cronicariĭ le înregistrează cu oare-care-şĭ laudă, de pildă: domniile Ipsilanţilor, Mavroghenilor, Moruzeştilor şi Caragealilor carĭ aŭ lăsat suveniriĭ frumoase în istoria ţĕreĭ noastre ca: edificăriĭ de biserici şi de şcolĭ; colecţionare de codicĭ de legĭ, şi alte atâtea instituţiuniĭ naţionale.

In schimb însă din ceĭ ce aŭ rĕmas în Constantinopole, până în anul 1716, oameniĭ de jos lipsiţi de sentimentul justiţieĭ, aŭ săvârşit nelegiuirele cele maĭ marĭ asociindu-se cu Turciĭ la toate jafurile şi, considerând pe bietele ţĕrĭ române ca pe niște frumoase şi mânoase grădini de unde vor lua toată producţiunea; «isvorul nesecabil al bogăţiilor este la gurele Dunăreĭ» spuneaŭ dênşiĭ. In cursul acesteĭ cărţi lectorul a putut vedea toate confiscările de averĭ ale Românilor; uciderea lor şi persecutărĭ fără seamăn, din care cauză se încinsese o luptă groasnică ce începuse din vremea luĭ Mihaĭ Vitézul, când marele domn fu silit a le interdice dobîndirea slujbelor în statul român, lucru prevĕdut în tractatul încheiat de dênsul cu Sigismund Battori principele Transilvanieĭ. «Nicĭ un Grec nu va maĭ fi primit în slujbele statuluĭ român»[1]); avêntul puternic 'l luase deja, şi puternicia lor venea tocmaĭ de la aceia cărora noĭ le plăteam tribut, adică Turciĭ.

După moartea luĭ Mihaĭ Viteazul; începuse şirul de domnĭ dacă nu Grecĭ dară grecisaţi; crescuţi din frageda lor copilărie în străinătate, cu simpla diferinţă că nu se trimeteaŭ ca aĭ în Franţa saŭ în Germania, ci în Turcia; şi acolo înconjuraţi de Fanarioţi, ţinuţi prin palatele lor cu dascălĭ Grecĭ, de altminteriĭ foarte culţi, dară cu principiĭ iesuitice şi machiavelice; învĕţaţi cu luxul şi cu bogăţiile Fanarioţilor, cu linguşirile pe lângă Turcĭ; ast-fel că făcêndu-se marĭ imediat umblaŭ după domniile române. Fanarioţiĭ sprijinindu'ĭ pentru a 'şĭ face bine afacerile, veneaŭ în Ţara Ro-

[1]) Veĭ în tractatul încheiat la Belgrad, despre care face menţiune N. Bălcescu în Mag. ist., Vol I, p. 115 op. cit.

mânéscă saŭ Moldova numaĭ bine; am vĕḑut domniile luĭ Radu Michnea, luĭ Alex. Iliaş, Leon Vodă şi Radu Vodă, oameni de acest specimen; de aci deci, se încinse acele dueluri între dênşiĭ şi boeriĭ români carĭ presintaŭ atunci partida naţională. Greciĭ vĕḑênd opunere din partea acestor boerĭ aŭ căutat a'ĭ ademeni, unii cu inima maĭ slabă, aŭ căḑut, s'aŭ lăsat să fie ademeniţi; la fel de fel de nebuniĭ ce Grecii le băgaseră în cap; aşa a fost Stroe Vornicul Leurdeanu, cu toată şleahta luĭ; un tip de boer român decăḑut; şi îmbătat de linguşirile greceşti, de aci s'aŭ săvârşit toate acele revoluţiuni pe care le-am studiat, de aci aŭ început a curge sângele boeresc, însă nu ca altă dată în rĕsboae pentru mărirea patrieĭ, ci în lupte civile eşite din pârile Grecilor Fanarioţi, pe lângă Turcĭ şi domn; căcĭ în adevĕr este ştiut, imediat ce intriga începe, se sfârşeşte cu rĕŭ. De aci şi începutul uneĭ noui politicĭ în ţĕrile române, căcĭ uniĭ domnĭ ca Şerban Cantacuzino, Brâncoveanu şi Cantemir simţind peirea ce bătea la porţile ţĕrilor, se hotărâră a'şi întoarce privirele, pentru a scăpa de Greciĭ Fanarioţi de sigur nu puteaŭ să vestească pe Turcii căcĭ, de aceştia ereaŭ sprijiniţi; de aceia împĕrăţia Austrieĭ şi a Rusieĭ vor intra de acum înainte în acest joc al politiceĭ externe române; şi pe furiş la început, apoĭ pe faţă la sfârşit, domniĭ români vor ţine relaţiuni amicale cu aceste douĕ împĕrăţiĭ creştine, de atunci earăşi se formă şi acele douĕ partide politice în ţară, una ce ţinea cu domnul trimes de poartă adică cu Grecii şi alta cu Turciĭ care era formată din boeriĭ români decăḑuţi şi din Grecĭ Fanarioţi, pe când cea-l'altă ce ţinea cu Austria formată din boerĭ patrioţi în care Cantacuzenii de şi Grecĭ de origine dară nu fanariotisaţi onoare lor, căcĭ aŭ avut locul de frunte în istoria naţiuneĭ române! Aceştĭ Grecĭ însă carĭ aŭ adus aşa de multe turburărĭ ţĕrilor române, carĭ aŭ stricat domniile şi aŭ amestecat boeriile nu sunt atât de condamnabilĭ cât ca aceia ce 'ĭ aŭ înpins la asemeni lucruri, Greciĭ ereaŭ supuşi Turcilor; imperiul bizantin fusese distrus; acolo locueaŭ o mare parte de familiĭ greceşti, după ce aŭ fost jefuite de Turcĭ, pentru a'şi recăpăta vechea bogăţie fură siliţi să se pue bine cu Turciĭ, cultura fu scăpa-

rea lor. Turcii avură necesitate de dênșii dupĕ cum am vĕḑut în relaţiunile lor diplomatice, ţĕrile române eraŭ tributare Turciei, fără însă a fi supuse.

Ottomanii 'şi făcură obiceiul de a trimite dênșii domnĭ dupĕ moartea luĭ Mihaĭ Viteazul, aleşi maĭ întâĭ pe 7 anĭ apoĭ pe 3 ; pentru a'ĭ sili indirect la nouĭ bacşişurĭ, în cât Grecii culţĭ prin învĕţătura lor, inteligenţi de la natură şi şireţi, imediat le venirĕ în gând se pue eĭ mâna pe domnii, saŭ în caḑul cel maĭ rĕŭ să se înprietenească cu câte-va familiĭ române, orĭ stabilite în ţĕrile române, căcĭ atunci vor avea mijlocul afacerilor, al bogăţiilor şi încetul cu încetul făcându-se cunoscuţĭ cu Românii vor ajunge şi la domnii. Turcii nu puseră de loc piedică Fanarioţilor Grecĭ, şi le făcu pe plac, erea de ajuns ca cutare mare dragoman Fanariot să recomande pe cine-va la domnia Ţĕreĭ românești, orĭ moldovenești venind încă cu câte-va pungĭ de banĭ, pentru ca acela să fie numit, în schimb; însă Turcii nu pretindeaŭ Fanarioţilor de cât credinţă şi supunere, la început în primele încercărĭ Turcii nu aŭ fost siguri de Fanarioţi maĭ apoĭ vĕḑênd fidelitatea lor, 'ĭ aŭ luat la dragoste mare, şi le-aŭ încredinţat tóte secretele statuluĭ Ottoman, de aci putem observa că Fanarioţii aŭ fost nişte mediurĭ excelente în Constantinopole între Turcĭ şi Românĭ, eĭ eraŭ executoriĭ tuturor poruncilor turceşti asupra capuluĭ Românilor, ereaŭ procuratoriĭ imperiuluĭ Ottoman, gealaţii pedepselor poruncite de Turcĭ, Turcii îĭ învârteaŭ cum voeaŭ în aceste porunci, dară Fanarioţii învârteaŭ pe Turcĭ şi maĭ fin căcĭ orĭ ce cereaŭ de la Turcĭ, dobândeaŭ, aşa că dacă e vorba de condamnabil, condamnabilĭ eraŭ amândoĭ şi Turcii şi Fanarioţii *uniĭ că porunceaŭ lucrurĭ nelegale alţiĭ pentru că se supuneaŭ şi le executaŭ*, din toate acestea noĭ Românii, însă am fost victimele; şi le-am îndurat pe toate ca nişte adevĕraţi martirĭ, jertfiind pe altarul patrieĭ averile şi viaţa noastră. 27 de anĭ ţara românească va maĭ avea domnĭ românĭ, pe Brâncoveanu şi Ştefan Cantacuzino, cel d'întâiŭ domnind 25 de anĭ şi ducând frânele acesteĭ ţĕrĭ printr'o politică de o abilitate extra-ordinară, o tactică şi o diplomaţie fără seamăn, învĕţând maĭ întâĭ la şcoala unchiuluĭ sĕŭ Şerban

Cantacuzino, sub domnia căruia fuse Marele logofĕt în divan, apoĭ ducând până la culmea sea acest sistem când în fine căḑu jertfa muncei sale, pe de altă parte Cantemir în Moldova săvârşea tot ca Brâncoveanu faţă de Turcĭ, dară în loc să lucreḑe şi cu Nemţĭ şi cu Ruşĭ lucră numaĭ cu Ruşĭ. In capitolul ce urmeaḑă ne vom ocupa de această politică a luĭ Brâncoveanu vom vorbi şi de Cantemir care de şi domnia în Moldova, domnie ce nu întră în cadrul acesteĭ cărţĭ, însă fiind în strânsă legătură, cu domnia Voevodului muntean. Am ajuns acuma decĭ la studiul capitolului patru din studiul înrîurăreĭ greceştĭ, politica aceasta a luĭ Brâncoveanu şi Cantemir, nu vom vedea de cât că a accelerat intronarea Fanarioţilor în ţĕrile române, şi ora fatală se apropie.

Maĭ 'nainte de a încheia capitolul fanariotismului şi de a intra în al patrulea, maĭ avem de spus încă următoarele, ce vor servi ca formulă: *Fanarioţiĭ aŭ fost aceĭ oameni de oră-ce naţionalitate să fi fost dĕnşiĭ, fie Greci, fie Armeni, fie Italieni, fie Spanioli* (etc.) *carĭ stabilindu-se în Constantinopole saŭ rĕmânând acolo, după anul 1453* (distrugerea imperiului bizantin de Mahomet II) *s'aŭ asociat cu Turciĭ la săvârşirea tutulor tiraniilor păgâne, faţă de ţĕrile supuse; orĭ tributare imperiului Semi-luneĭ.* Românii carĭ de la 1393 până la 1877; de la Mircea I cel bĕtrân Basarab, până la Carol I de Hohenzollern aŭ plătit anual tribut Turcieĭ, aŭ avut de a face cu aceştĭ oameni până la 1821, şi 'ĭ-aŭ poreclit cu numele de Fanarioţĭ, de la Fanar, suburbiul în care locueaŭ în Ţarigrad. S'a comis însă o mare nedreptate saŭ eroare maĭ bine ḑis, numindu-se tot Grecul, Fanariot şi tot Fanariotul Fanariot, aceasta din causa aceleĭ marĭ urĭ în çontra strĕinului venit şi trimes de Turc, aci; sfruntat neadevĕr, căcĭ Cantacuzenii nu sunt eĭ oare Grecĭ şi cu toate acestea cât de marĭ Romănĭ aŭ fost în ţĕrile române, sărăciţĭ şi ucişĭ de Grecĭ, dară de care Grecĭ? de ceĭ fanariotisaţĭ! In timpul domnieĭ fanariote, o injustă calificare, de asemenĭ câţĭ domnĭ nu aŭ fost buniĭ romănĭ, de pildă Ghiculeştiĭ. Dară doamne Dumnezeule, din păcate şi din Romănĭ neaoşĭ, boerĭ marĭ, aŭ jucat rolul de Fanarioţĭ, devenind Fanarioţĭ. Vornicul Stroe Leurdeanu ce cusur

a avut? lectorul cetind pas cu pas cartea mea, va vedea la diferitele evenimente cetele de boeri români până în 1717, ce deveniseră Fanarioți, așa este, vedi cititorule; «Pădure fără uscătură nu trăește», în lumea aceasta nimic nu poate fi perfect, și rĕul strică pe bun, și lumea tot a rĕŭ trage, și a vorbi, și a face. Așa dară cuvêntul de Fanariot la Români, în loc să fi însemnat numai un locuitor al suburbiului Fanar din Țarigrad, a însemnat un om josnic, un om intrigant, un călăŭ trimes de Turci, care să sugrume pe Români! Eată deci cearta pe acest proces secular asupra căruia Românii nu sunt încă luminați, băgând pe toți locuitorii Fanarului într'o căldare.

CAPITOLUL IV

Politica lui Brâncoveanu.

Brâncoveanu partizan al Turcilor.

1689—1691.

După cum ne spune D. Xenopol: «Constantin Brâncoveanu este una din acele rari excepțiuni care întârzie peste sorocul obișnuit pe scaunul domniei sale, în care el stă vr'o 25 de ani. Acest simplu fapt ne arată că el trebuia să fi fost o fire de om deosebită ca să se poată mănținea în scaunul cel șubred al unei țĕri române, a patra parte dintr'un veac» [1]), fire deosebită dice D-nu Xenopol, căci în adevĕr, fire deosebită de tot, trebuea să fi avut Brâncoveanu-Vodă, aceasta ne-o dovedește nu numai cei 25 de ani de domnie dară și sfârșitul sĕŭ tragic în Constantinopole.

Brâncoveanu a fost un diplomat prin excelență în politica externă a țĕrei; numai unor meșteșugite planuri, el a putut domni 25 de ani, 'l vedem înclinându-se în decursul acestora, când către Turci, când către Nemți, când

[1]) Vezĭ în vol. IV, op. cit., p. 365.

către Ruşi şi către toţi de-odată, acestea toate însă trebuiră să aibă sfârşitul lor cel teribil, la care a arătat încă un caracter măreţ şi înălţat.

La 29 Octombre 1688, fostul domn al Munteniei Şerban Cantacuzino, moare otrăvit [1]), pentru că el erea un adept al politicei germane, care atunci nu erea de loc iubită de Români; căci lor le erea teamă ca Nemţii să nu impună un domn pe tronul Munteniei, şi Turcii neprimindu'l, să se încingă de aci, un resbel care să mai sdruncine ţara, aşa la moartea lui Şerban Cantacuzino doui eraŭ desemnaţi pentru a fi aleşi domni, fiul acestuia, Iordache; care erea nevrâstnic încă şi sub puterea mumei sale, o aprigă partisană a politicei germane, încât toţi se dedură în partea lui Brâncoveanu.

Radu Greceanu care fusese mare logofĕt în divanul Brâncoveanului-Vodă, a scris foarte amănunţit domnia sa, de la 1689 până la 1700 [2]) el ne arată cum după moartea lui Şerban Cantncuzino s'aŭ strîns toţi boerii la mitropolie cu mitropolitul ţĕrei, Teodosie, şi cu patriarhul Ţarigradului, Dionisie, ce venise atunci în ţară, şi cum cu toţii aŭ căḑut la vorbă ca să le fie lor Domn marele logofĕt Constantin Brâncoveanu, nepotul lui Şerban Cantacuzino, fiul postelnicului Papa Brâncoveanu cel ucis de Seimeni în vremea domniei, lui Constantin Basarab cârnul, şi al postelniceseĭ Stanca Cantacuzino, cum logofĕtul Constantin Brâncoveanu nicĭ nu ştia nimic despre alegerea sa şi cum soborul a trimes atunci pe Preda Brătăşanu mare spătar şi pe Radu Golescu la Brâncoveanu acasă, ca să-l poftească la mitropolie. Cum veni Brâncoveanu el fu dus în altar, acolo 'i se citi moliftele de domnie şi, Achmet aga capegiul Turc ce sosise; îl îmbrăcă cu caftan domnesc şi, cu toţi eşiră din biserică de încălecară şi purceseră la palatul domnesc; acolo mai întâi intrară în biserica domnească, unde domnul jură pe sfânta evanghelie, apoi şi boerii; aci cronicarul anonim

---

[1]) Vezĭ în Mag. ist., vol. II, p. 131 şi în rel. luĭ Cantemir în ev. Cantacuzenilor, ed. Academieĭ, p. 8.

[2]) Originalul croniceĭ în manuscris, în păstrarea D-luĭ Ştefan Greceanu, tipărită în vol. II, al Mag. ist., vezĭ la pag. 129.

care istoriseşte cu aceiaşi minuţiositate domnia Brâncoveanului, ne spune că fie-care boer în parte a jurat pe sfânta evanghelie, eară un logofĕt al doilea le citea jurământul, scris pe o foae de hârtie [1]); după aceia cu toţii intrară în sala cea mare a divanului, unde fie-care mic şi mare aŭ venit de aŭ sărutat mâna domnului, şi domnul le-aŭ ţinut o cuvêntare, prin care învita pe boerĭ ca să'ĭ dea tot sprijinul la domnie, că dênsul va face tot pentru ca ţara să nu sufere [2]), armaşii aŭ poruncit de s'aŭ dat cu tunurile, unul nu s'a sloboḑit, şi atunci norodul a scos de aci, că e semn rĕŭ de domnie, apoĭ Brâncoveanu, imediat chemă pe grămăticul grecesc, logofĕtul românesc şi pe azagiul turcesc de'ĭ puse să scrie cărţi, unele la capichehaele, altele la seraschier şi altele la vizir, şi a strâns peceţiile egumenilor, boerilor marĭ şi micĭ de aŭ pecetluit armazarurile. In acest timp se îngropa rĕmăşiţele luĭ Şerban Cantacuzino-Voivod la monastirea Cotrocenilor. Cu cărţile către Poartă, Brâncoveanu a trimes, pe Gindea Vel Vornic, Alexandru Vel Clucer, Pârvul Cantacuzino Vel logofĕt, Preda Brătăşanul şi alţi mulţi; la Seraschier a trimes pe Dumitraşcu Caramanlĕul Vel postelnic, Socol Vel medelnicer, Vergo Vel portar, iar la Hanul Selim Gherei, pe Mihalcea Şatrarul şi pe Constantin Ciorogârleanu clucerul, iar la Beciu unde eraŭ Bălăceanu şi Vlădescu duşi încă din vremea domnieĭ luĭ Cantacuzino, a trimis pe spătarul Preda Părşcoveanu, în acest timp boerii de la Poartă se înapoiaŭ cu steagul de domnie şi cu tunurile [3]).

Acuma tot norodul românesc erea vesel că 'şi aŭ ales domn pe plac, că din fericire Turcii s'aŭ lăsat de acel obiceiŭ nenorocit ca să trimită eĭ domnĭ; pe câte 7 anĭ şi, de la treĭ anĭ să se preînoească domnia, acesta erea un semn bun, că Grecii 'şi perduseră din puterea lor. Ottomanii nu'ĭ maĭ ascultaŭ cu toate sforţările făcute; Şerban Cantacuzino ridicase prestigiul ţĕreĭ româneşti sus de tot, şi partida grecească 'şi perduse toată ponderaţia de altă

[1]) Vezĭ în vol. V, Mag. ist., p. 95.
[2]) Vezĭ vol. V, Mag. ist., p. 95.
[3]) Vezĭ vol. II, Mag. ist., p. 134—135.

dată, aşa în cât Brâncoveanu apucase o epocă minunată de domnie, de aceia şi domni 25 de ani. Brâncoveanu totuşi ales de toată suflarea românească Voevod şi, sprijinit de Vizir la Ţarigrad, dară fără de bacşişurî nu putu scăpa. In raportul ambasadoruluî Franciei, de Girardin, la Constantinopole, către regele sĕŭ când cu ocasiunea venireî celor şease boerî românî în Andrianopole pentru a vesti alegerea luî Brâncoveanu găsim: «La nouvelle de la mort de *Serbano*, Prince de Valaquie, a esté portée à Andrianople le 20 de ce mois par six gentilhommes du pays, lesquels ont, en même temps, demandé la confirmation de *Constantin Brancovano*, neuveu de la femme du deffunt qu'ils ont choisi comme le plus riche et plus capable de les commender. Leur requeste a esté appuyée de *400 bourses*, dont 200 ont esté présentées au Visir, 100 au grand Trésorier 50, au Kiaya du Visir et le surplus aux menus officiers et pour les frais des expéditions, avec offre d'en fournir 300 autres pour la Campagne prochaine»[1]), din 6 Decembrie 1688 Pera. Ambasadorele Franciei sprijinea la Poartă candidatura ungurului Tököli, combătea pe a luî Brâncoveanu, Turcii simţise acest lucru şi de aceia marele Vizir nu acordă audienţă luî Girardin, de cât, după ce numirea luî Brâncoveanu fu confirmată, atunci îi şi spuse luî de Girardin că regretă, însă faptul e îndeplinit. Turcii când era vorba de banî, călcaŭ chiar şi interesele lor, căcî dacă maî erea cine-va care 'i sprijinea atunci, eraŭ Francezii şi, nicî pe aceştia nu ştiaŭ să-ĭ preţuească.

D. Gion ne spune că nicî la Paris nicî la Viena alegerea luî Brâncoveanu nu a făcut o bună impresiune, şi că Jean Leclerc[2]) spune că «Leopold se prefăcu că nu voesce să recunoască pe Brâncoveanu de domn al ţĕreî Româneşti, când boerii trămişi de Şerban Cantacuzino ajungênd la Viena, îi anunţară moartea acestuia, şi alegerea nepotului sĕŭ, că Băläceanu se supără foc, şi declară că nu se va supune poruncilor brâncoveneşti; că nu recunoaşte pe Constantin al

[1]) Veḑĭ în Supl. I, doc. Vol. I, Hurm. pag. 273.
[2]) In opera sa Histoire d'Émeric, Comte de Tékélly, p. 288 şi urm.

II-lea de domn, şi stăpânitor al Ţĕriĭ Românești, că alegerea nepotuluĭ, în dauna fiuluĭ e nulă. Cu dênsul se unește şi Şerban Vlădescu. Miniştriĭ germanĭ ḑiceaŭ deputaţilor românĭ că, împĕratul nu recunoaşte de domn al Munteniei de cât pe tênĕrul George Şerban Cantacuzino, fiul rĕposatuluĭ principe» [1]). Cronicarul Neculcea ne spune însă că fraţiĭ maĭ marĭ aĭ luĭ George, Constantin Stolnicul şi Michail Spătariul n'aŭ vrut să punĕ domn pe fratele lor George, de oare-ce eĭ nu eraŭ bine cu muma lor, Doamna Stanca [2]). Cronicarul Greceanu relativ la acestea spune că atunci, George cu Iordache aŭ fugit cu muma lor din Bucureşti, eară Bălăceanu cu Nemţiĭ vor intra în Ţară; şi că Doamna Stanca, soţia luĭ Şerban Vodă Cantacuzino, erea Sêrbă de fel de la Nicopole, fata Gheniĭ, neguţătoriŭ de abale [3]).

De ce oare Leopold al Austriei nu voea pe Brâncoveanu? saŭ se prefăcea că nu'l vrea?

D. Gion ne explică că opunerea împĕratuluĭ nu erea de cât o stratagemă, nu că prefera pe George Cantacuzino maĭ mult de cât pe Brâncoveanu, ci din adins se arăta astfel, ca să silească pe Brâncoveanu, ca maĭ repede să cadă în braţele Austriacilor, împĕratul nu o nemeri însă, căci Brâncoveanu erea maĭ diplomat ca toţi diplomaţiĭ, şi imediat simţi totul, o luă înainte şi făcu cunoscut împĕratuluĭ printr'un om al sĕŭ că e gata a urma politica unchiuluĭ sĕŭ Şerban Voevod, scrisese de asemenĭ şi luĭ Bălăceanu, că el va ajuta causa creştină dară «cu vreme» Brâncoveanu la nimic nu spunea, nu; în tot-deauna promitea, dară promitea suspensiv, ḑicea *cu vreme* [4]) şi cronica anonimă spune: «Ponturile luĭ Şerban le primea şi Brâncoveanu» [5]).

Boerĭi trimişĭ de Brâncoveanu la Poartă obţinură tot succesul; şi domnul nicĭ nu se aşteptase la aşa ceva faţă de Sublima Poartă. Confirmarea de către Sultan 'l impresionase,

---

[1]) Veḑĭ în Ludovic al XIV şi Constantin Brâncoveanu, p. 162, 1884 de Ionescu Gion.

[2]) Veḑĭ în Letopiseţe II, p. 236.

[3]) Veḑĭ în Mag. ist., II, p. 136.

[4]) Veḑĭ în op. cit. a luĭ D. Gion p. 163.

[5]) Veḑĭ în Vol. V, Mag. ist., p. 100.

apoĭ şi urcarea sa pe tron în urma luĭ Cantacuzino, care dusese o politică germană, toate acestea 'l făcură a deveni de-o-cam-dată amicul Porţeĭ; şi din acest moment el începe calea politiceĭ Ottomane. In acest timp Spătarul Pârşcoveanu, cronicarul anonim, spune, fiul Trufandaleĭ, voeaja prin Austria, ca să ajungă la Beciu, unde se găseaŭ soliĭ românĭ trimişĭ pe lângă curtea habsburgică. Pârşcoveanu îĭ apucă încă în drum, el le spuse toate cele întâmplate în ţara Românéscă, şi Bălăceanu am vĕḑut cum se miră când auḑi despre moartea luĭ Cantacuzino, şi alegerea luĭ Brâncoveanu, se stricase tot planul sĕŭ, căci el gândea înaintea tuturor, ca la caz de moarte a luĭ Şerban Cantacuzino; socrul sĕŭ; va rĕmânea domn Iordache fratele maĭ mic al acestuia, muma luĭ va fi conducătoare a afacerilor statuluĭ, şi el, Bălăceanu, cumnatul luĭ Iordache, să fie a tot puternic, băgând aceste gânduri şi în capul împĕratuluĭ. Comisul Şerban Vlădescu se hotăreşte a se reîntoarce în ţară, dară Bălăceanu care se aprinsese de necaḑ în contra Brâncoveanuluĭ, rĕmâne acolo, se duce până la Beciu, şi pâreşte la împĕrat pe Brâncoveanu, că el s'a dat cu Turciĭ, şi că acum va fi rĕŭ de împĕrăţia nemţească, atunci împĕratul trimite pe contele Czaki la Bucureşti ca să ceară luĭ Brâncoveanu maĭ multe daruri, şi o sumă de banĭ pe fie-care lună, care domnul român o va vărsa tesaurului imperial, Brâncoveanu ca să nu displacă Nemţilor le făgăduieşte tot, maĭ târḑiŭ însă nu ţine, şi aceasta fu o cauză a uneĭ viitóre uri între dênsul şi Nemţi. Inaintea luĭ Czaki Brâncoveanu trimise ca sol pe Stolnicul Pârvu Cantacuzino, acesta a venit cu Czaki la Mogoşoaea, la moşia domnuluĭ, unde a vorbit cu dênsul şi apoĭ s'a învertejit [1]).

In acest an Brâncoveanu e deja chemat de Turcĭ la Cerneţi, pentru a veni cât maĭ repede cu oaste, ca să dreagă cetăţile Ruşava şi Cladova, că Nemţiĭ se pregătesc de mare resbel pentru luarea Rusaveĭ şi a Nişuluĭ. Cronicarul anonim ne spune că Constantin Bălăceanu a rĕmas la Braşov; pe când Czaki cu Vlădescu purceseră în ţară, «acolo în

[1]) Veḑĭ în Mag. ist., Vol II, p. 137 şi Xenopol, p. 370, Vol. IV

Braşov şedênd, îi umbla mintea lui, ceia ce cu vrednicie socotia că este, însă se înşelă, ca un Bălăceanu, că Bălăceanii, tot-deauna îşi întindeaŭ mintea după nişte părerĭ nebune, adică după vitejii»[1]). Cronicarul Greceanu spune că generalismul oştireĭ nemţeşti pentru luarea Belgradului erea Ludovic Principele de Baden, şi că atunci mulţi Turcĭ aŭ perit Nemţii eşind învingătorĭ s'aŭ hotărât a erna în Oltenia şi a veni cu pretenţiunĭ la Brâncoveanu ce ajutase pe Turcĭ, în această luptă[2]). Anonimul arată cum Bălăceanu rĕmas în Braşov s'a aliat cu un general Austriac, Haisler, un om trufaş şi fantastic ca şi dînsul, şi cum s'aŭ înţeles amândoui ca să vină în Oltenia, aliindu-se cu armatele prinţului de Baden, ca să prădeze ţara Românească, pentru a săpa groapa lui Brâncoveanu ; eĭ gândeaŭ că cu 3000 saŭ 4000 de Nemţi, vor repune o armată de 100,000 oameni ; pe carĭ Turcul erea gata orĭ şi când a o arăta în câmpiile cele deschise al ţĕreĭ Româneşti. Brâncoveanu auḑind de acestea a trimes la Braşov pe Postelnicul Radu Golescu şi pe Logofĕtul Radu Popescu care ştiaŭ latineşte, dându-le o seamă de banĭ, şi 1000 de boĭ ca să'ĭ dee Nemţilor, cu gând ca'ĭ vor îmblânḑi, dară de unde, căcĭ Haisler erea îmbătat de visurile Bălăceanuluĭ şi primi pe solii Românĭ foarte rece, cronicarul spune că Haisler «erea mânios ca un urs împuşcat»[3]) făcênd încă morală lui Popescu, că Românii i-aŭ stricat legăturele ce le făcuseră maĭ 'nainte cu Nemţii. «Ci aţi călcat legăturile şi aţi stricat şi parola»[4]). Domnul primi scrisorĭ de la solĭ şi tare se întristă, că nimic nu póte săvârşi din cauḑa Bălăceanuluĭ la care de şi trimisese cărţi să vie în ţară la casa luĭ, şi la măsa şi copiiĭ luĭ, că'ĭ va merge bine, şi să se lase de acele părerĭ nebune, că acuma ţara e săracă şi are trebuinţă de linişte, dară toate fură în zadar.

Nemţii intraţi în ţară aŭ trimis sol la Brâncoveanu pe colonelul conte Şilic ca să ceară zaharele pentru oastea nem-

---

[1]) Veḑĭ în Vol. V, p. 103, Mag. ist.
[2]) Veḑĭ în Vol. II, p. 137, Mag. ist.
[3]) Veḑĭ în Vol V, p. 106.
[4]) Idem.

țească, că ei vor ierna în Oltenia. Domnul trimise de asemeni soli, pe marele aga Cornea Brăiloiul și pe marele logofĕt Șerban Greceanu ca să spue Nemților că țara e săracă anul acesta și, că nu va avea ce să le dea, ast-fel boerii ajungênd în lagărul Kladovei la principele de Baden, aŭ spus toate, însă nimic nu aŭ putut săvêrși căci, Aga Constantin Bălăceanu spusese că nimic nu e adevĕrat din cele ce spun cei doui, ci că țara are anul acesta îndestulare, și că Brâncoveanu se sfiește de Nemți de oare-ce s'a împrietenit cu Turcii. Șerban Greceanu plecă și veni la Brâncoveni la satul luĭ Constantin Vodă, unde acolo Vodă ținu sfat cu toți boerii sĕi, fiind la mare întristare, de abea începuse domnia și greutățile eraŭ marĭ, Brăiloiŭ rĕmase la Kladova de unde înștiință pe Brâncoveanu cum mai merg lucrurile, domnul primind o altă știre tot nefavorabilă ; atunci el plecă de la Brâncoveni și se duse la altă moșie a luĭ, la Șerbănești unde eară ținu sfat cu boerii ; aci luă hotărârea de a trimite altă solie la Nemți și trimise pe : Diicul Rudeanul Vel Clucer, pe Constantin Știrbei Vel Sluger, și pe Preda Brătășanu vel Pitar. Nemții însă nimic nu aŭ mai ascultat și se hotărâră a veni la Brâncoveni la Măria sa, Brâncoveanu însă se dusese la altă moșie a luĭ, la Potlogi [1]), Brâncoveanu vĕdênd că nu mai e nimic de făcut cu Nemții se hotărește a'ĭ primi ca să erneze în țară, și trimise alți boeri pe care cronica nu'ĭ mai menționează, ca să se înțeleagă cu dênșii și să le ea condițiunile. Brâncoveanu erea dispus a'ĭ așeza la Câmpu-Lung, căci mai sigur erea de dênșii la munte, de cât la șes, în acest timp însă mare parte din Nemți veniră la Brâncoveni și acolo jefuiră tot ; aci Bălăceanu trimisese oștirea la Drăgănești, moșia Cantacuzenilor unde se găsea Iordache cu maică sa, să'l aducă pe acesta la Brâncoveni și sa'l facă domn, eară el Bălăceanu să rĕmâe adevĕratul ocărmuitor. Brâncoveanu de la Potlogi a venit la Cotroceni, căci după toate nenorocirile mai era și ciumă în București. Nemții în acest timp predaŭ casele și satul din Brâncoveni. Principele de Baden plecase către Sibiŭ lăsând în locu'ĭ a tot puternic pe Haisler ce avea la

---

[1]) Veçĭ în cron. luĭ Greceanu, p. 140—141. Mag. ist., Vol. II.

dreapta lui pe Constantin Bălăceanu. Haisler s'a despărțit de Baden la Câmpu-Lung, de acolo Baden s'a dus în Ardeal eară Haisler cu Bălăceanu și cu multă oaste nemțească a pornit'o la Târgoviște, săvârșind cele mai mari prădi. Cronicarul spune «iar oastea nemțească ajungea țara din munte până în Argeș cu prada și cu jaful și spărgea pivnițele boerilor de mânca și bea, și risipia, și strica, desbrăca oameni unde'i găsea și alte multe rĕutăți făcea»[1]). Brâncoveanu desperat în urma acestor nelegiuiri care duceaŭ țara și tronul sĕŭ la peire, ține un mare sfat cu toți boerii divaniști la Cotroceni și ea hotărârea ca să facă plângere la Sublima Poartă, trimite pe Ghinea marele Vornic și pe Dumitrașcu postelnicul Caramanlĕul ca să facă denunțările Sultanului. Sultanul imediat porunci unui Aga ca să meargă la Bugeak, și de acolo să pornească pe Azamet Gerei, feciorul Hanului Tataresc, să vie în țara Românească și să scoată pe Nemți. Haisler generalul, în acest timp pornise câte-va oaste spre București, în cap cu generalul Magne, cu căpitanii români Preda Proroceanu, și cu Matei Bălăceanu vĕrul lui Constantin, eară dênsul, trebuia să vie mai în urmă cu Bălăceanu. Brâncoveanu plecă de la Cotroceni cu toată boerimea ce era lângă dênsul, cu Doamna și cu toți copii lui, cu Mitropolitul țărei și cu episcopul Râmniculuĭ, și s'aŭ dus la Plătărești eară de acolo la Ruși la moșia unchiului sĕŭ Șerban Vodă.

Atunci Nemții tare se bucurară luându-se după Bălăceanu care le umpluse capul de tot soiul de vise că acum ei vor lua puterea și vor aduce 100,000 de ostași în țară, că Brâncoveanu a fugit de teamă neștiind cele ce plănuise domnul, ba încă trimet pe generalul nemțesc, cu Proroceanu și cu Bădeanu la Drăgănești ca să aducă la București pe Doamna, vĕduva lui Șerban Cantacuzino spre a se înțelege cu dênsa în privința domniei lui Iordache. Cronicarul spune că Doamna lui Șerban Vodă aștepta plină de fumuri în cap pentru aceste măriri[2]). Brâncoveanu lăsase is-

---

[1]) Vedĭ în Vol. II, Mag. ist., p. 144.
[2]) Vedĭ în Vol. II, idem p. 147 Mag. ist.

pravnic la Bucureşti pe Cârstea Popescu mare Vistier, acesta procurase Nemţilor toată zahareaoa, dară ei aŭ tot prădat şi în oraş şi pe la sate [1]). Brâncoveanu voii a vorbi însuşi cu Haisler şi de aceia hotărî întrevederea cu dênsul la satul Cantacuzenilor, la Drăgăneşti, acolo luă prênḑul cu Haisler şi convorbi cu dênsul, ne spune cronicarul anonim, maĭ multe ore; după ce'l umplu de daruri luă hotărârea, ca el Haisler să se ducă în Ardeal să părăsească ţara, eară domnul să se ducă la Buzĕŭ să aştepte pe Sultan [2]). Cronicarul Neculcea ne spune că toţi boerii aŭ fost de părere atunci ca Brâncoveanu să se dea cu Nemţii, numaĭ Stolnicul Constantin Cantacuzino erea de părere ca să nu se lepede de Turcĭ. Brâncoveanu nu ajunsese la nicĭ un resultat însă, căcĭ Haisler reveni şi nu voi a părăsi ţara, Brâncoveanu în admirabila'ĭ concepţie voea să evite orĭ-ce nemulţumire şi măcel, de aceia dăduse daruri luĭ Haisler, cu gândul că'l va ademeni, nu voea să se pue rĕŭ nicĭ cu Nemţii nu voea resbelul lor cu Tătarĭ şi Turcĭ, din causa luĭ; apoĭ trebuea să economisească pe Ottomanĭ căcĭ puterea lor nu se sleise de tot şi puteaŭ aduce rĕŭ ţĕreĭ.

Brâncoveanu primeşte veste că Sultanul a sosit aproape de hotarul ţĕreĭ; atunci el trimete pe douĭ boerĭ ca să'l primească pe Diicul Vel Clucer Rudeanu şi pe Vergo Vel Portar, le dă şi daruri pentru Sultan şi jălbĭ multe, domnul însuşi sculându-se de la Ruşĭ unde se găsea şi ducându-se la Buzĕŭ, de aci a trimes asemenĭ ştirĭ şi la boerii ocărmuitorĭ din Bucureşti să spue Nemţilor că Sultanul vine, şi vin şi Tătarii, şi să ese din oraş, de vor voi să dea vre-o luptă să o dea la câmp, căcĭ de vor rĕmânea în oraş vor pustiii tot pe nedrept. Sultanul apropiindu-se, plecă şi domnul cu 200 de oamenĭ, ne spune cronicarul [3]) şi îĭ eşi înainte lângă oraşul de Flocĭ, la Bertenestĭ, aci domnul aŭ spus Sultanuluĭ toate nevoile ţĕreĭ, şi Măria sa i'aŭ dat Brâncoveanuluĭ căţi-va Mârzacĭ [4]) tătarestĭ, cu o seamă de óste

---

[1]) Veḑĭ în Vol. II, idem p. 148, Mag. ist.
[2]) Veḑĭ în Vol. V, idem p. 111—112 şi Vol. II, p. 149—în Greceanu.
[3]) Veḑĭ în Mag. ist., p. 151, Vol. II.
[4]) Mârzac = comandant de oaste, la Tătarĭ din familia Chanuluĭ.

spre a se înapoia la Buzĕŭ. Sultanul venise cu saragele, multe, cu Seimeni, şi cu Lefegii, în drum Vodă, întâlni pe Clucerul Tănase Pauşăscul care erea lăsat de domn la Bucureşti pe lângă Nemţi; acesta aduse fericita ştire că Nemţii aŭ plecat din Bucureşti cu toţii, atunci Brâncoveanu se întoarse înapoi la Floci de aduse această ştire Sultanului, pentru a se simula însă fuga Nemţilor de teama Brâncoveanului şi a Sultanului, se luă hotărârea ca Sultanului să dea doui Mârzaci, şi Brâncoveanu doui boeri, şi anume: pe Cernică Vel Armaş Isvoranu şi Matei Vel căpitan de Seimeni Comăneanu; care încălicară pe cai cu o seamă de Tătari şi s'aŭ luat după Nemţi de'i aŭ ajuns la Câmpu-Lung unde nu aŭ dat nici o bătae, căci aşa le erea porunca.

In acest timp Brâncoveanu era înegrit la Constantinopole de Francezi; şi însuşi regele Ludovic al XIV-lea scrie ambasadorului sĕŭ de Girardin, într'o scrisóre cu data de 21 Ianuarie 1689 de la Versailles; că Turcii mai de grabă ar fi trebuit să numească în Valachia pe Tököli de cât pe Brâncoveanu.

«Ils auraient fait plus prudemment de faire le comte Tekely hospodar de Valaquie, que de donner cette principauté a un autre bien moins capable, de faire de la peine à l'Empereur. Vous devez cependant continuer de rendre de bons offices au comte de Tekely» [1]). Turcii se temeaŭ a propune pe Tekely Românilor, de şi de origină Român din Transilvania, însă ei nici nu voiaŭ să audă, căci, se ungurise cu totul.

Românii eraŭ decişi să 'şi dea şi cămaşa de pe dînşii numai să scape de Tekely; hanul Tătăresc de asemenea umbla după tronul ţĕrilor române pentru fii sĕi; în raportul lui Wohner, însărcinatul de afaceri al Franciei la Constantinopole, către rege [2]); vedem, atât aceste pretenţiuni ale hanului cât şi prietenia pe care Francezii îşi închipuiaŭ că Românii o aŭ cu Nemţii mai mult de cât cum era.

«Le 23 fut employé en conférence chez le Chan des

---

[1]) Veçĭ în supl. I, vol. I, doc. Hurm., p. 274.
[2]) De Girardin murise.

Tartares où les principaux conseillers du Grand Seigneur se trouvèrent avec le Visir. On y disputa assez longtemps sur les prétentions du Chan qui ne lui furent point accordées. Il prétendait qu'on lui accordats pour deux de ses fils dont six sont avec luy à l'armée, la Valaquie et la Moldavie aux mêmes conditions que les Princes Chrétiens. Pour les satisfaire en quelque manière, on lui a donné 200 bourses à prendre sur la Valaquie et Moldavie. Il en a reçu 200 autres du nouveau prince de Valaquie, pour empecher que les Tartares n'y prissent leur quartier d'hiver, et dans la crainte qu'on ne donne cette province au Comte Tekely; les Valaques ont unaniment *juré de donner jusques à leur chemise* pour l'empescher, ce que la Porte n'ignorent pas, on aura soin de la leur oster. Le nouvel esleu, neveu du desfunt, très riche est très attaché à la Maison d'Autriche correspond avec le Comte Veterani . . . etc.» [1]), Rap. din 5 Martie 1689. Intrevederea pe care o avusese Brâncoveanu cu Haisler la Drăgăneşti mai mult rĕŭ îi făcuse în Constantinopole; căci intrigele Francezilor se confirmaŭ pe lângă Turci; Brâncoveanu ştia însă că cu bani, se înmoaie Turcul şi, D. Xenopol ne spune că el a pus atunci pungile sale în lucrare, cumpără pe chanul tătăresc cu 200 de pungi, pe marele vizir, pe muma sultanului, pe Reiss Effendi, pe marele dragoman Alexandru Mavrocordat, şi în cele din urmă şi pe Wohner secretarul ambasadei franceze, însărcinatul de afaceri; care mai înainte 'l înegrise prin acel raport ce 'l vĕḑurăm mai sus; el fu însă denunţat regelui Ludovic al XIV şi se sinucide de ruşine, noul ambasador al Franciei la Constantinopole de Castagnères de Chasteauneuf scrie regelui sĕŭ Ludovic al XIV în 1689, 18 Noembrie, şi atesta ruşinoasa purtare a lui Wohner «que ce que je n'approuvais pas en sa conduite se devait peut-être imputer ou à faiblesse, ou a légerété d'esprit; que d'ailleurs, soit qu'il fust innocent, soit qu'il fust coupable, il importait à Votre Majesté que cet homme ne portast pas le secret des affaires chez les ennemis» [2]).

[1]) Veḑĭ în supl. I, vol. I, p. 275.
[2]) Veḑĭ în supl. I, vol. I, p. 282.

Politica care o dusese până acuma Brâncoveanu era din cele mai nemerite, el avea necesitate de Turci, căci de şi ei învinşi în mai multe rînduri de Nemţi, însă tot nu fură de tot sdrobiţi; apoi dacă s'ar fi dat cu Nemţii, atunci Tătarii cari eraŭ în ţara Românească trimişi de Sultan, ar fi comis cele mai mari urgii, predări şi uciderі.

Astfel deci era starea de lucrurі atunci. D. Gion spune că Leopold avea pe G. Cantacuzen saŭ mai bine ḑis pe Bălăceanu pentru tronul Munteniei; Ludovic al XIV pe Tököly; Chanul Tătarilor pe unul din mârzaci luĭ (fiu); iară Sobieski al Poloniei pretindea şi Moldova. Brâncoveanu însă domnea şi Românii aveaŭ ochiĭ în patru[1]).

In 15 Aprilie 1690 moare principele Apafi al Transilvanieĭ şi vestitul comte Emerik de Tököly care umblase odinioară după domnia ţĕreĭ Româneşti va umbla acuma după aceia a Transilvanieĭ; el va interveni pe lângă Poartă şi va dobêndi domnia, însă în urma unuĭ mare resbel la care cronicarul Greceanu spune că, aŭ luat parte însuşi Sultanul cu oştile sale; Chanul Tătarilor cu ale sale; Tököly cu armata sa de Unguri şi Brâncoveanu cu cazacii sĕi Valachi; Tököly se afla la Nicopole, şi Brâncoveanu primise fermanul unde i se dedea toate instrucţiunile pentru luptă; el avea acuma să încerce o grea misiune; căci pe faţă se dedea în contra Nemţilor, bătălia dacă o perdea ar fi fost prăpădit de Nemţi: totuşi un moment nu stătu în dubiŭ şi se hotărî a deveni aliatul Turcilor. Trebuia să facă pod peste Argeş, pe unde vor trece oştirile aliate în Oltenia şi de aci în Transilvania. Brâncoveanu trimete pe slugerul Matheĭ Ciorogârleanu cu câtă-va oaste la Tököly ca să-l ţie în curent de tot ce se petrecea în Nicopole; iară pentru căutarea vaduluĭ la executarea podului trimete pe Cernica Isvoranu, vel armaş; Michail Corbeanu, vel postelnic, şi pe Ianache Bârsescu, vel vătaf; apoi pe Barbu Brătăşanu, vătaf de aproḑi, să caute oameni meşteri; şi pe Radu Golescu vel agă l'aŭ lăsat supraveghetor la pod; luând pe armaşul Cernică Isvoranu şi

[1]) Veḑi în op. cit. D. Gion, p. 171.

trimiţându-l cu oşti lângă Sultan, care era deja în ţară şi se împreunase cu Tököli; a mai trimis lângă Tököli şi pe stolnicul Constantin Cantacuzino iară lângă serascherul Sultanului pe vel postelnicul Dumitraşcu Caramanlĕul; ast-fel purceţênd oştirile turceşti, tătăreşti şi ungureşti, s'aŭ aşeţat între satele Greci, aĭ logofĕtului Şerban Greceanu şi Jugureni; şi a venit acolo şi Brâncoveanu cu armata sa şi cu 12 boieri, unde Sultanul i-aŭ îmbrăcat cu caftane nouĭ [1]).

Brâncoveanul convenise ca armatele să trécă în Transilvania, pe la Rucăr; în acest timp Ludovic al XIV-lea era ţinut la curent de toate cele ce se petreceaŭ în ţĕrile Dunărei de jos, căci Castagnères în o scrisoare a sa din 1690, 23 Maiŭ, Péra, îĭ spune că Tököli e susţinut la tronul Transilvaniei şi el mai bine ar opinia pentru cel al ţĕrilor române. «Quoy que les choses soient icy fort disposées pour cet establissement (l'établissement du comte Tekely comme Prince de Transylvanie) . . . je pourrais offrir les mesmes sommes pour establir le comte Tekely dans la Moldavie et la Valachie» [2]).

Brâncoveanu trimete mai 'nainte, ca ecleror pe marele armaş Cernica Isvoranu [3]) cu 2000 de soldaţi ca să păţească graniţa de la Bran şi să deschiţă drumul pe unde trebuea să treacă dincolo armatele inamice, acolo Isvoranu a şi dat o bătălie, şi a bătut pe Nemţii, care eraŭ aşeţaţi [4]).

Cronicarul Greceanu, ne spune că armatele aliate ale Sultanului, Chanului, Tököly şi Brâncoveanu veniră în urmă şi aŭ tot mers trei ţile făcênd popasuri noaptea, ba la cetatea Negrului-Vodă, ba la Dragoslavele, ba la Bran, până ce în fine veni ţiua mântuireĭ, când trecură hotarul ţĕreĭ şi intrară în Ardeal, prin întinsa câmpie a satului Tohani; la *Zerneşti* unde era aşeţată oastea nemţească, ca un zid

---

[1]) Veţi în Mag. ist., vol. II, p. 154–159.
[2]) Veţi în supl. I, vol. I, doc. Hurm., p. 286.
[3]) Veţi în vol. II, Mag. ist., p. 159.
[4]) In Hist. de la Val. a luĭ Kogălniceanu, este pus Cernica Styrbeĭ în loc de Isvoranu, nu ştim de unde l'a documentat.

drept şi tare, şi ora rĕsboiului o aşteptaŭ cu toţii în mare înfierbânţeală; «şi pe când Tătarii însuşi înaintaŭ, întâiŭ oastea ungurească a dat dosul a fugi, Săcui nimica stând de rĕsboiŭ» [1]) la 10 ceasuri în ḑiua de 11 August, Luni, s'aŭ început bătălia; Turcii aŭ năvălit în urma Tătarilor şi aŭ prăpădit pe Nemţii, Brâncoveanu stetea alaturi de Sultan, în vêrful unei movile de unde privea mersul bătăliei; şi se îngâmfaŭ amêndoui, când vedeaŭ cum Nemţii şi Ungurii din partea cea-l'altă căḑeaŭ ca muştele de focurile Turcilor şi ale Românilor.

Turcii cu Cazacii lui Brâncoveanu aŭ prins pe Haisler şi l'aŭ adus înaintea Brâncoveanului şi a lui Tököly l'aŭ lăsat lor zălog, Haisler a dat mulţi galbeni lui Tököly ca să'şi recapete libertatea, lăsând în locu'i pe marchizul Doria generalul care mai în urmă şi muri [2]). A rĕmas mort încă pe câmpul de onóre şi *Aga Constantin Bălăceanu*, devenit general în oastea nemţească la un loc cu Haisler; căci Bălăceanu acuma nu mai umbla pe sub ascuns în contra lui Brâncoveanu ci pe faţă, şi cu orî ce chip voea să ajungă dacă nu domnul ţĕrei, dară conducătorul trebilor, ura la moarte pe Brâncoveanu. Turcii însă l'aŭ ajuns şi l'aŭ împuşcat, i aŭ tăiat apoi capul pe care l'aŭ adus la Brâncoveanu, ca el să se sature de rĕsbunare în contra vrăşmaşului. Brâncoveanu era rudă cu Bălăceanu, însă pasiunile născute din urile ce le aduce politica, nu cruţa nimic, le uită pe toate, şi Brâncoveanu trimite capul lui Bălăceanu la Bucureşti, care ajunge aci tocmai în ḑiua de s-ta Maria când Bălăceanu spunea că va intra triumfător în Capitala ţĕrei; 'l înfige într'o suliţă în poarta palatului ca toţi trecĕtorii să'l vaḑă şi să ştie cum piere cei ce se răsvrătesc în contra domnului, trupul lui Bălăceanu a rĕmas pe câmpul bătăliei când mai târḑiŭ Nemţii l'aŭ ridicat şi l'aŭ îngropat în o biserică oare-care din Viena. Ungurul Cserei însuşi spune cum a văḑut murind vitejeşte Bălăceanul crispându'şi mâna pe spadă, Cronicarul Greceanu când vorbeşte des-

---

[1]) Veḑi în vol. II, pag. 162, Mag. ist.
[2]) Veḑi în Vol. II, Mag. ist., p. 163,

pre moartea viteazului Bălăceanu, care se jertfise fără nici o sfială pentru un principiŭ, ḑice: «Că pre acest Constantin Bălăceanu nu'l lăsă ticălosul, trufia, ca să 'şi aducă aminte şi de frica luĭ Dumneḑeŭ, ci credea în avere, şi în caĭ şi în arme, şi în vitejii, şi în fantasiĭ nebuneştĭ şi nu ştia că este Dumneḑeŭ înaintea celor ce nu se tem de dênsul, şi aşa cu acestea ş'aŭ pus şi sufletul şi viaţa»[1]). Bălăceanu învăţase la aceiaşi şcoală ca şi Brâncoveanu, la şcoala luĭ Şerban Vodă Cantacuzino, ruda lor, care le înplântase la amândouĭ iubirea creştinătăţeĭ şi ast-fel mai bine să aibe prietenie cu Austria de cât cu Turcia, timpul de glorie al Ottomanilor trecuse, Bălăceanu rĕmase credincios învĕţăturilor luĭ Cantacuzino Voevod şi de aceia ura pe Brâncoveanu care 'şĭ călcase credinţele de altă dată. Diferinţa erea însă, că Brâncoveanu domnea, şi de multe orĭ când domneştĭ, eştĭ silit a face nu aceia ce 'ţi place ţie, ci ce convine ţĕreĭ peste care domneştĭ; el lucrase ca un adevĕrat principe de mare tact şi talent în arta aşa ḑisă; de a conduce destinele coroaneĭ spre fericire, şi de aceia trebue să'ĭ fie ertată luĭ Brâncoveanu purtarea luĭ, faţă de credinţele de odinioară.

Aŭ mai perit în acest resbel şi Teleki generalul Ungurilor Ardealuluĭ şi Cerchez Achmet paşa serascherul, rar s'a vĕḑut o luptă în care sa moară toţĭ capiĭ de oştire aproape.

D. Castagnères scrie un raport detaliat asupra acesteĭ bătăliĭ regeluĭ Ludovic al XIV în 1690, 9 Septembre, în el vedem maĭ de seamă: «Les deux armées ennemies, après avoir esté en presence sans rien entreprendre l'une contre l'autre depuis onze heures du matin jusqu'a quatre heures du soir, s'estait enfin approchées, le combat fut fort rude, mais il ne dura qu'un quart d'heure, et les impériaux, qui estaient au nombre de sept mille, tant Allemands que Hongrois, furent entièrement défaits. Le Seigneur Sandor prit prisonnier le *général Heusler* et quatres colonels. Le gendre de l'Ancien Prince de Valaquie, nomme *Palatianus* (Bălă-

[1]) Veḑĭ în Vol II, Mag. ist., p. 164.

ceanu), y fut tué, et, après que sa teste eut esté exposée quelques heures vis-à-vis de la tente du Comte Tekely, elle fut envoyée a Bukarest où on l'a pareillement mise dans une place publique. On pretend que Teleki est aussi mort dans le combat. De la part des Ottomans, ils ont perdu leur Seraskier.

Le Comte Teleki y a perdu aussi plusieurs des siens» [1]).

Brâncoveanu înţelesese bine rolul sĕŭ, el 'şi jertfise şi caracterul şi credinţele sale căcĭ, şi ḑicea: principele unei ţĕrĭ nu maĭ aparţine nimănuĭ de cât poporuluĭ sĕŭ; adversarul sĕŭ Bălăceanu murise ca un eroŭ consequent credinţelor şi politiceĭ la care jurase din timpul domnieĭ luĭ Cantacuzino, ca simplu luptător nu 'şĭ-a facut de cât datoria.

Poporul care imortalizează toate faptele strălucite ale uneĭ ţĕrĭ, prin cântecele populare, acea istorie vie şi neperitoare, cântată din generaţiune în generaţiune, a format un cântec despre lupta aceasta a Brâncoveanuluĭ Vodă cu Nemţii unde a perit şi Bălăceanu Constantin, mare Agă. Lăutariĭ din vechime care maĭ păstraseră încă datinele strebune ştiaŭ să cânte în tot focul lor acele cântece saŭ balade populare. D. P. Gilorteanu a publicat balada aceasta ce cântă pe Bălăceanu şi Brâncoveanu, cum s'aŭ vrăşmăşit eĭ, şi cum cel d'întâiŭ a perit de sabie. D-sa spune [2]) că a culeş'o din gura lăutaruluĭ Ioan Ştirbu Purcel din Budeşti, un bătrân ca de 70 de anĭ, care şi acesta o învĕţase în copilăria sea de la părintele sĕŭ, lăutarul Gheorghe Ştirbu de peste Olt, care venise şi în judeţul Teleorman, patria Bălăcenilor.

Aga Bălăceanu şi Constantin Brâncoveanu.

Pe luncile Ciamrâuluĭ
La poiana măruluĭ,
Intre Clejanĭ,
Şi 'ntre Bucşanĭ

---

[1]) Veḑĭ în Vol. I, supl. I, p. 291 doc. Hurm.

[2]) D. Gilorteanu a fost învĕţător la şcoala din comuna Budeştilor. Veḑĭ balada publicată în revista «Lumina pentru toţĭ», Vol. III, p. 70—72.

S'a întâlnit s'a întâmpinat
Doï domnï cu două oştï.
Da pe nume cum 'l chiamă?
Este Aga Bălăceanu
Cu Constantin Brâncoveanu,
Frângea Aga Bălăceanu
Pe Constantin Brâncoveanu
Când fu sórele colea
Striga Serafim paşa:
«Boerï! cine s'o afla
Şi s'o adevera
Să taie pe Aga Bălăceanu?
Cu Bănia să'l măresc,
Cu banï mulţï s'ăl dăruesc»
Nimenea nu se afla,
Nicï boer s'adevera,
Se afla căpitan Costin [1]),
Agăï Bălăceanu fin
La Domnie se ducea
Şi din gură cuvânta:
«Aï doamne măria ta
Să'mï dăruescï Bănia
Că o s'ăm stric năşia»
Domnul dacă auḍia
Bănia că-ï juruia
Atuncï căpitan Costin
Agăï Bălăceanu, fin
A luï Cal că 'ncaleca
Şi în oaste se ducea
Şi aşa că striga
«Naşule Aga Bălăcene
Lasă-mĕ pe lângă tine
Să tăem noï oştile
Să luăm domniile»
«Fugï, fine, de lângă mine
'Mi-e frică de înşelăciune
Că sunt tarï domniile
Daŭ mită cu pungile,
Ne stricăm năşiile».
A doua oară că striga
Tot asemenea vorbia,
Dar când fu al treilea
Naşi-so că'mï striga:

[1]) Cronicarul Neculcea spune că cauza înfrângereï luï Aga Bălăceanu fu Căpitanul Costin de la Focşanï feciorul Nenuluï.

«Măĭ fine Costine
Să te las pe lângă mine,
Numaĭ să mĕ agoniseştĭ tu bine
Că mie mi-e frică de înşelăciune»
Pe lângă el că'l lăsa
Punea scară
Lângă scară,
Dârlog
Lângă dârlog
Şi oblânc
Lângă oblânc
Amêndoĭ s'aŭ potrivit
In păgânime că intraŭ
Nu mi'şĭ tae,
Cum se tae,
Staŭ Tătarĭ şi Turcĭ tăiaţĭ
Ca şi snopiĭ seceraţĭ
Lesne, lesne de tăiat,
Anevoe de scurmat
La chisele cu parale,
Cine foc le bagă 'n seamă
Asprişor d'el mărunţel,
Ştiĭ ca roua pe pământ
N'am vĕdut de când sunt.
Dacă Aga Bălăceanu
De oştĭ se curăţea
A dat drumu murguluĭ,
Pe pojaru câmpuluĭ
Săracu murgu nebun
A atins nare pe pământ
Şi coada fuior în vânt
Ca urletu s'a dus
Se lungeşte ogăreşte
Şi coteşte epureşte
Pe stăpân de glonţ fereşte.
Dar căpitan Costin
Agă'ĭ Bălăceanu fin,
Nu'ĭ ajute Dumnezeŭ
O să tae pe naşi-so
Din guriţă că striga
Naşule Agă Bălăcene
Continează'ţĭ pe murgu
Că murgul măriĭ tale
S'a deschingat
Chinga de la pept.

Uitate nașule îndărăpt
Grele oștĭ ne 'npresoară».
Unde naș-so auḑia
Jos de pe murgu se da
Și la chingă se uita.
Nicĭ o chingă nu se deschinga
Vedea bine înșelăciunea.
Până ce Bălăceanu zăbovea
Finu-so ca'l ajungea
Îĭ ajungea și 'l maĭ întrecea;
Când fu în vale la Zerniș
Îĭ tăia drumul d'acurmeziș
Acum căpitan Costin
Agă 'ĭ Bălăceanu fin;
Mâna pe paloș punea,
O dată când fluștura,
Îĭ lua mâna cu spata
Care ținea sabia,
Și gizdița de la șea
Și treĭ fețe de oblânc
Și treĭ coaste de la murg.
Paloșu se rezema în pământ
Și s'a dus până în mănunchiŭ,
Atât fu rĕŭ necăjit,
Când de Nistru s'apropia
Căpitan Costin douĕ mânĭ 'și avea
Calul bine 'șĭ potrivea
Pe pod pe Nistru trecea.
Dar Aga Bălăceanu
Numaĭ o mână că-șĭ avea
N'a putut calul să'șĭ potrivească
Să treacă drept pe pod
Sări mat ca peste tot
Sări în apă
Până 'n sapă
Și 'n noroĭ până 'n genunchiŭ,
Dincolo s'a potmolit
Să bătea murgu pe coaste
Să scoață voinic din moarte.
Strigă Aga Bălăceanu:
«Măĭ fine Costine,
Tinde mâna ta la mine
De mă scoate din noroiŭ
Că aci fine oĭ să mor;
Că știŭ bine

Că asta nu-ĭ de la tine.
Sunt tarĭ Domniile
Te-a mituit cu pungile
Şi aĭ stricat năşiile.
Fine adu-ţĭ aminte
Că la mic te-am botezat
La mare te-am cununat,
Copilaş te-am creştinat:
Două fete şi un băiat
Ş'o fi fine cu păcat
Aci să fiŭ 'necat;
Că de oĭ sta te oĭ blestema
Două în teĭ nu eĭ maĭ lega;
Că blestemu de mumă
Ca rana de ciumă;
Blestemu de părinţĭ
Ca viermĭ neadormiţĭ
Iar blestemul de naş
In lume n'are lăcaş.»
Dar căpitan Costin,
Nu'ĭ ajute D-zeŭ
N'a ajutat pe naşi-so
Paloşu din teacă trăgea
Numaĭ capu că'ĭ tăia
Şi în glugă mi'l aşeda
Trupu în noroiŭ năpustia
La domnie se ducea
Sus pe scară se urca
Şi din gură cuvânta:
«Aĭ D-ne Măria ta,
Să-mĭ dărueştĭ Bănia
Că mi-am stricat năşia»
Domnia dacă auḑia
Palme la obraz punea
La treĭ ciasurĭ cuvânta
Bată-te maica precista
Să'ţĭ dăruesc eŭ bănia?
Că ţi-aĭ stricat năşia
Tu aĭ tăiat pe naşi-to
Mâine aĭ să taĭ şi capul meŭ
Chip la gealat că făcea
Capul luĭ Costin tăia,
Jos pe scară că'l trântia
Mergea capul bolborind
Şi pe naşi-so spovedind.

La acest Aga vestit Bălăceanu, care peri atât de viteţeşte, se nemereşte perfect expresiunea cronicarilor când ţic: «Bălăceniĭ tot-deauna 'şi întindeaŭ mintea după nişte păreri nebune, adică după vitejiĭ (vezĭ Mag. istoric V, p. 103). In epoca luĭ Brâncoveanu care deschidea pe cea Fanară «vitejia» începuse deja a fi privită ca o părere nebună.

Cronicarul Neculcea spune că isbânda lupteĭ fu datorită cazacilor luĭ Brâncoveanu[1]).

După terminarea resbeluluĭ, Nemţiĭ rĕmânând cu totul învinşĭ, Tököli va fi încoronat principe al Ardealuluĭ şi se alesese locul de încoronare, la satul Cristianĭ; acolo se încorona dênsul cu mare pompă, unde fu de faţă şi Brâncoveanu; în acest timp însă rivalul luĭ Tököli, marchizul de Baden, erea la Belgrad, şi îndată ce auţi de încoronarea luĭ Tököli, veni în Ardeal. Tököli se înspăimântă şi fuge de teamă din noŭ în ţara Românească. Brâncoveanu trecuse deja cu armata pe apa Teleajenuluĭ şi se aşeţase la satul sĕŭ, la Tătăranii; Turcii şi Tătariĭ deşi trecând cu Brâncoveanu în ţara Românească însă nu aŭ comis nicĭ o prădăciune, s'aŭ retras în ţĕrile lor; Tököli însă s'a aşeţat în Oltenia şi ernând acolo a început a jefui toată acea ţară; de aci se născuse din noŭ ură între dênsul şi Brâncoveanu, care înţelegea de ce venise aci Tököli, voea să'ĭ sape tronul ca să'ĭ ocupe dênsul, nu avusese parte de cel al Transilvanieĭ, căcĭ marchizul de Baden l'a gonit şi, acuma venise earăşi asupra luĭ Brâncoveanu. Domnul vĕţênd că nu poate scăpa de acest vênător de tronuri, apucă douĕ căĭ; se hotăreşte pe de o parte a'ĭ măcelări oastea ce o avea lângă dênsul, eară pe de alta, înştiinţeaţă pe Turcĭ ca să'l scape de acest om care fără nicĭ un motiv vine în ţara sa şi o turbură[2]). Tököli, vĕţênd că nu ajunge la nicĭ un rezultat, întoarce politica, şi se aliază cu Francezii care săpaŭ pe Brâncoveanu la Poartă, credea el că prin acest sistem va dobândi tronul românesc; Francezii şi Tököli aveaŭ un refugiŭ pentru acest scop, captivitatea generaluluĭ Haisler,

---

[1]) Vezĭ în Letopisete, Vol. II, p. 262.
[2]) Vezĭ în Vol. V, Mag. ist., p. 115 şi Xen. Vol. IV, p. 376.

credeaŭ ei că Haisler o să spue multe, despre legăturile lui Brâncoveanu cu Nemţii, în urma cărora ambasadorul francez va raporta tot marelui Vizir din Ţarigrad, că Brâncoveanu a trădat pe Turcĭ, şi altele câte de acestea încă; amarnic însă se înşelară, căci Haisler nu avea la mână cu nimic pe Brâncoveanu, ba din contră când el veni legat în cortul lui Tököli în urma prinderei sale din câmpia d'intre Zerneştĭ şi Tohanĭ, şi se insultase cu Brâncoveanu, Cronicarul anonim ne rapoartă vorbele schimbate între dênşiĭ: Brâncoveanu luând în ironie pe Haisler i-a spus «jupâne Haisler ţi-am adus oaspeţiĭ, care ţi-am scris că-ţĭ voĭ aduce primesce-i», Haisler însă rĕspunse lui Brâncoveanu: «Nu te bucura de această întâmplare, că de am pierdut noĭ resboiul, împĕratul nostru maĭ are ca noĭ, mulţĭ» [1]). De Castagnères în scrisoarea sa din 1690, 30 Septembre către rege menţionează prinderea lui Haisler, el spune: «La prise du général Heusler fournira sans doute au Comte Tekely beaucoup de preuves des engagements que les Princes de Moldavie et de Valaquie avaient avec les Impériaux» [2]). Tököli ţinea corespondenţă intimă cu de Girardin la Ţarigrad, căci acesta într'o altă scrisoare din 14 Decembre către rege spune: «Je reçois une lettre du Comte Tekely par laquelle j'apprends sa retraite en Valaquie» [3]). Francezii ereaŭ cu totul ameţiţi de Tököli şi lucraŭ din resputerĭ la destituirea lui Brâncoveanu, de Girardin scrie regelui în 2 Ianuarie 1691: «Je suis persuadé que le Reys-Effendi qui a beaucoup de crédit sur son ésprit, a reçu de l'argent du Prince de Valaquie pour faire sortir Tekely de sa principauté. . . . . je crus, après ces raisonnements, qu'il estait temps de parler ouvertement contre le Prince de Valaquie, et je donnay au Visir dans cette mesme audience des preuves qui le luy doivent rendre suspect, je suis persuadé aussi que ce serait un grand bien de le destituer» [4]). Tot asemenĭ şi în raportul din 21 Maiŭ 1691 [5]).

[1]) Veḑĭ în Vol. V, Mag. ist., p. 114.
[2]) Veḑĭ în supl. I, Vol. I, doc. Hurm., p. 292.
[3]) Idem p. 292, an 1690.
[4]) Idem op. cit. p. 293.
[5]) Idem op. cit., p. 297.

Tököli vĕdĕnd că nu reuşeşte, părăseşte ţara românească şi aşa Brâncoveanu se mai poate odihni puţin, el se aşează în casele domneşti din Târgovişte, unde şade până în luna lui August, nouĭ pregătiri de resbel se anunţaŭ earăşĭ între Turcĭ şi Nemţi şi, de astă dată Brâncoveanu va schimba politica, el se va înfăţişa ca partizan al Nemţilor, să intrăm în studiul acestuĭ capitol.

Brâncoveanu partizan al Nemţilor, 1691—1693.

După ce casele domneştĭ din Târgovişte fură reparate sub supravegherea luĭ Michaĭ Cantacuzino, şi Brâncoveanu şĕdu acolo douĕ lunĭ de vară, el se întoarse la Potlogĭ, şi de aci în Bucureştĭ, unde făcu nunta fiiceĭ sale Stanca, cu Radu bezadea, fiul luĭ Iliaşi Vodă al Moldoveĭ, la care nuntă cronicarul spune că s'aŭ făcut minunăţiĭ ne maĭ vĕdute [1]) desigur ca şi la nunta luĭ Duca Vodă, după cum s'a vĕdut maĭ 'nainte.

La 23 Iunie 1691 se întronase sultan la Constantinopole, Ahmet al II-lea, în locul luĭ Soliman II, care murise, Vizirul Kiuprĭuliogul erea însărcinat să se ducă acuma cu 100,000 de Turcĭ în contra Nemţilor. Oastea otomană trebuea să treacă Dunărea pe la Rusciuk ca să ajungă în Ardeal. Brâncoveanu fusese înştiinţat a'ĭ eşi înainte şi a regula peste tot locul paza la graniţele Carpaţilor, de astă dată el numaĭ erea amestecat în luptă; norocul luĭ, căcĭ Turcii vor fi învinşi, la 19 August oştirele inamice se întâlnesc la Szalankenen; Comandantul suprem al armateĭ nemţeştĭ erea tot cunoscutul marchiz-general de Baden, marele Vizir rĕmâne mort pe câmpul de bătălie, Turcii perd 20,000 de oameni şi 154 de tunurĭ, lupta se încheie prin luarea cetăţeĭ Oradeĭ-marĭ, de către Nemţi, la 9 Iunie 1692.

Brâncoveanu parcă avusesese o presimţire că stătu la o parte de astă dată şi nu se amestecă cu Turcii în luptă; venise momentul ca el să se întoarcă în potriva Turcilor şi

[1]) Vol. II, Mag. ist., p. 199.

să devie amicul Nemţilor; în fond Brâncoveanu şi maĭ înnainte ţinuse cu Nemţiĭ, dară aşa se potrivise împrejurările, ca el să fie în contra lor; acuma cam greŭ va repara toate acestea, în urma bătăliei de la Zernești unde se luptase în contra lor. In urma luptei de la Szalankenen el scrie împăratului Austriei; aceasta va fi fost scrisoarea prin care domnul român făcea primul pas; această scrisoare însă D. Xenopol ne spune că nu s'a găsit până in timpul de faţă [1]); o scrisoare adresată Comitelui Marsiglia prin care 'l roagă ca să o inmâe şi pe aceia către împărat se găseşte în documentele Hurmuzaki [2]); ea poartă data de 15 Septembre 1691. Brâncoveanu avea obiceiŭ de a se consulta şi cu alţiĭ înainte de a lua o resoluţiune; el avea la mare încredere pe bătrânul Stolnic Constantin Cantacuzino şi, după o convorbire îndelungată cu acesta în palatul sĕŭ, luă resoluţiunea de a începe să pue în practică noul sistem de politică, de câte-ori se luase după Constantin Stolnicul în tot-d'a-una i-a mers bine, şi de aceia mergea şi acuma cu toată liniştea.

Până în anul 1691 se schimbase o corespondenţă întreagă între imperiali şi Români. Nemţiĭ ereaŭ sezisaţi de amiciţia luĭ Brâncoveanu, cu Turciĭ, nu numaĭ din auḑite şi din cele vĕḑute, dară, însuşi Brâncoveanu corespundea cu eĭ, şi le mărturisesce adevĕrul, apoĭ şi o sumă de boerĭ români din partida luĭ Bălăceanu pâraŭ pe Brâncoveanu la Viena.

Trebue să ne întoarcem înapoĭ aci; şi să menţionăm cuprinsul aceleĭ corespondenţe. După ce generalul Haisler s'a retras în anul 1689 din ţara Românească ne putându-se înţelege cu Brâncoveanu la întrevederea ce avusese loc la Drăgăneşti, Brâncoveanu scrie în 2 August acelaşi an, împăratului Leopold I, prin care'ĭ spune că necesităţile ţĕreĭ peste care el domneşte, aŭ voit ast-fel; el însă nu e în contra Nemţilor, şi 'l roagă ca să nu creaḑă toate vorbele negre ce le aduce către M. S. Constantin Bălăceanu care e un inamic inplacabil al sĕŭ; această scrisoare e scrisă în

[1]) Veḑĭ în vol. IV, p. 381, Nota.
[2]) Veḑĭ în vol. V.

latineşte [1]). Impĕratul in urma acestei scrisori scrie consilierilor sĕi Contelui Jörger şi baronului Dorsch despre cele ce domnul român i-a scris.

Impĕratul Leopold I, luase sub a sa protecţiune pe vĕduva voevodului Şerban Cantacuzino şi, în 1689, 31 Ianuarie, scrie chiar generalilor sĕi, ca să ştie acest lucru [2]) în acelaş an cu data de 17 Septembrie găsim însă altă scrisoare a impĕratului către Brâncoveanu [3]) unde impĕratul îi aduce mai multe imputări; între care: «că s'ar fi purtat rĕŭ cu un anume Şerban Bywurly, şi ar fi refusat a face cea-ce dênsul comunicase prin aceasta, că nu luase în serios protecţiunea pe care dênsul o deduse vĕduvei princesa Cantacuzeno, că nu ar fi plătit ce era dator a da anual prin solul sĕŭ, că cu mare greutate ar fi procurat boi trupelor de la graniţă, că ar fi înlăturat el unirea trupelor imperiale, cu ale sale; apoi din raportul ce l'a primit de la consilierii sĕi, Jörger şi Dorsch [4]); ar urma că, dênsul a avut o corespondenţă intimă cu Turcii». Soli Români în 1689 la Viena, ereaŭ trimişi de Brâncoveanu; Marele aga Kornea Brăiloiŭ, şi Marele logofĕt Şerban Greceanu, acestora impĕratul le dădu o notificare care să o dea domnului lor, unde îi prescrie toate condiţiunile, dacă voeşte să devie amicul şi aliatul Nemţilor.

Eată condiţiunile: 1. Brâncoveanu să îngrijească de aprovisionarea oştirei imperiale ce trebue să ocupe Valachia. 2. Să dea principele şi boerii 800,000 de florini în numĕrătoare. 3. Din această sumă să se scadă valorea a 1500 de caĭ pe care Muntenia se obligase a-i da, socotit a 30 de florini calul. 4. Să lase principele câte doi boieri din cei mai însemnaţi ai ţĕrei ca ostateci, pe lângă generalul german ce va intra în ţară [5]). Brâncoveanu nici că se gândea a deveni aliatul Nemţilor în 1689, am vĕdut în capitolul anterior că începutul domniei sale a fost credincioasă imperiului Ottoman, el era în acelaşi timp amicul şi inamicul

[1]) Vedĭ în vol. V, doc. Hurm. p. 278, partea I.
[2]) Vedĭ în vol. V, doc. Hurm. p. 218 partea I.
[3]) Vedĭ în vol. V, doc. Hurm. p 284, partea I.
[4]) Vedĭ în vol. V, doc. Hurm. p. 285, partea I.
[5]) Vedĭ în raport vol. V, doc. Hurm. p. 308, 1689.

lui Tököli, amic căci voea să'l aşeḑe pe tronul Transilvaniei, şi inamic, de oare-ce voea să scape de Tököli din ţara românească, unde venise în 1690, cu gândul de a intriga pe lângă boieri şi Poarta, ca să ia locul lui Brâncoveanu, încât domnul român fără voe devenise inamicul Nemţilor, căci Tököli era amator şi pentru tronul Transilvaniei, pe cari Nemţii 'l reservase marchizului de Baden, după moartea lui Apafi, încât Brâncoveanu era silit a lucra pentru Tököli, ca să scape de dênsul din Bucureşti, în 1690, 8 Februarie, găsim o scrisoare a boerului Băjescu către egumenul Macarie, despre toate planurile lui Vodă, unde îi spune: «veĭ şti că s'aŭ pustiit lumeaţele lui Vodă, ca fiind Haisler la Câmpu-lung, iar Vodă aŭ trimes pe supt cumpăt cu stolnicul Constantin, la Tătari, de vin, de aŭ fost şi el cu feaţe şi cu vicleşug, de prăpădi ţara cu Tătari încă de aŭ fost; acum el trimite mângâiale neamţului, iar Vodă gândeşte alt lucru cu nemţii. Că grohul veĭ şti svinţia ta că vine la Vodă tot noaptea şi scriŭ eĭ amândoĭ cărţi la împĕrăţia turculuĭ, ca să vie acum de primă-vară... Că boeriĭ sunt morţi toţi şi de nu le va da Dumneḑeŭ neamţilor putere să biruiască, iară boeriĭ vor să fie toţi, şi prea putearnică împĕrăţie ba să pue sufletul numaĭ de nu ne va isbăvi de acest om (de Tököli) şi mĕ rog svinţiĭ tale să întrebĭ numaĭ din gură pe tata Stoica (Stareţul) de nu va zabavă multă, să sărim şi noĭ.

(ss) *Mihaĭ postelnic sân (fiŭ) Mareş ban Băejăscul* [1])

Ce curat de inimă erea Băjescul, în toată sinceritatea, scria egumenului şi, arăta durere pentru stricăciunile lui Tököli, în ţară. La luptele de la Zerneşti, Leopold I în fine se convinsese despre purtarea lui Brâncoveanu, era furios contra lui, nici numaĭ voea să audă de dênsul. Brâncoveanu avea şi mulţi inamici d'intre boerii cari ereaŭ din partida nemţească, în cap cu Bălăceanu; 19 boeri cari eraŭ emigraţi din Ţara-Românească scriŭ guvernului imperial în

[1]) Veḑĭ în vol. V, partea I, pag. 310.

1630, plângêndu-se de Brâncoveanu, cum el lucrează la un loc cu Turcii şi spun între altele:

«Iară de când aŭ venit aceştĭ oameni strĕinĭ, grecii ţarigrădeanĭ, cărora moşĭ şi strĕmoşĭ aŭ fost adevĕraţĭ turcĭ, care eĭ se numesc Kantacozineştĭ, a cărora tiranĭĭ, jafurĭ, prăzĭ şi sugerĭ de sângerea (sic) săracilor, ce aŭ făcut necontenit fac asupra săracii de ţărĭ şi în ce foc nestins ardem din câte cazne şi munci cumplite ne aflăm de aceste fără de dumnezeescul neam, limba omenească a spune nu póte, iară varsărĭ de sânge şi amarurĭ nenumĕrate a boierilor întocmaĭ cu neroŭ, şi în ce ne aflăm, le putem asemăna cu ale iadului munci că şi aceste de cum domnitoriul ţării Konstandin Vodă Brâncoveanul dintr'acele neamurĭ fiind toate maĭ sus zisele tiranii necontenit asupra noastră le are maĭ departe «şi ce fel de meşteşuguri vicleane aŭ arătat către oastea împărătească».

(ss) *Mărĭilor Voastre*
Vecĭnicĭ şi plecaţĭ slugĭ boiarĭĭ, carĭ am scăpat din Ţara-Românească:

Stroe, Şatrar.
Preda, Căpitan.
Raau, Cluceru.
Drăghicĭ, Postelnic.
Gherghina, Căpitan.
Grigorie, Vătaful.
Mateĭ, »
Mihaĭ, Logofĕtul.
Şerban, Armaş.
Drăguĭ, Logofĕt.
Constandin, Comis.
Preda, Visternicul.
Constandin, Căpitan.
Constandin, Cămăraş.
Radul, Logofĕt.
Papa, Postelnic.
Preda, Pitar.
Ţuica, Armaş.
Gheorghe, Ceaoş.

Aceştĭ boerĭ ereaŭ adepţĭ aĭ politiceĭ germane, eĭ sprijineaŭ candidatura luĭ Bălăceanu ce erea în Austria, şi înegreaŭ cât puteaŭ şi pe Brâncoveanu şi pe Cantacuzineştĭ, făcêndu'ĭ neam de Turcĭ.

Iată cum erea starea de lucrurĭ până după victoria de la Szalankenen a Nemţilor, când Brâncoveanu, se hotărîse în urma sfaturilor luate de la bătrênul Stolnic Constandin Cantacuzino a deveni aliatul şi amicul Nemţilor; el trebuea să aducă acum nişte probe de amiciţie vĕdite şi sincere, căcĭ Nemţii 'şĭ perduseră tótă încrederea într'ênsul; lucrul va fi greŭ, însă la urma va isbuti.

Nemţii, deşi ofensaţĭ maĭ întâiŭ de Brâncoveanu, cunoşteaŭ însă talentele cele marĭ ale acestuĭ domn că erea diplomat abil, un patriot distins şi sprijinitor al armateĭ; aşa că imediat ce simţiră noua atitudine a Brâncoveanuluĭ îĭ întinseră mâna; cu tótă prietenia, uitară tot ce fusese în trecut. D. Xenopol ne spune[1]) că tratările maĭ întâĭ aŭ fost luate de generalul Veterani, cel care luase parte la un loc cu Haisler şi Bălăceanu la luptele de la Zerneştĭ; Brâncoveanu se adresă apoĭ şi consilierilor imperiuluĭ, comiţii Erbs şi Marsigli; contele Erbs fusese prins de Brâncoveanu de asemenea la Zerneştĭ; cel d'întâĭ pas binevoitor către Austria fu deci eliberarea luĭ Erbs; şi în adevĕr el pleacă direct la Viena şi aci se duce la împĕrat ca să stărue de dênsul să primească solul Brâncoveanuluĭ; despre Veterani am vĕdut deja maĭ înainte unde cronicarul Greceanu ne spune că el fu eliberat în schimbul marchisuluĭ Doria; din causă că Veterani 'şĭ lăsase singură pe soţia luĭ Elena Zrigny cu copiĭ în Viena[2]).

Feldmareşalul comite de Veterani scrie comiteluĭ Kinsky şi dă această scrisoare cu data de 8 Decembre 1691 luĭ Erbs ca să o ducă la Viena, într'ênsa Veterani spunea între altele «ca Majestatea Sa imperială să primească pe solii Valachi ce eraŭ deja de mult în Viena şi să aibe Majestatea

---

[1]) Vedĭ vol. II, Mag. ist., p. 163.
[2]) Vedĭ vol. IV, p. 382. D. Xenopol.

Sa încă în bunele sale grații pe Valachi —»[1]); nu trebue uitat că Vodă Brâncoveanu anunțase deja pe Veterani printr'o a sea autografa scrisóre în 22 Noembrie ca să facă tot posibilul și să insiste pe lângă împĕrat ca să aibe în bune grații pe Valachi[2]). Veterani cu tóte acestea atât cât apreciase pe Brâncoveanu cât și pe boierii partidei seale; el ghicise firea domnului și în acea scrisoare tot timpul numește pe Brâncoveanu și pe acei boieri *vulpi*. Nemții voeaŭ servicii vĕdite pentru a putea conta pe prietenia domnului român; Brâncoveanu 'și mâncase încrederea față de dênșii prin purtarea lui din lupta Zerneștilor; acuma trebueaŭ lucruri mari săvêrșite de dênsul, ca să repare cele trecute; Brâncoveanu însă găsi mijlocul, în dibăcia lui ca să repare bine toate cele sevêrșite mai înainte, el mijlocește corespondența între Curtea Vienei și ambasadorul din Constantinopole pe cât și cu agentul Olandei comitele Colliers; comunică de asemeni Nemților o sumă de știri în privința pregătirilor de resbel ale Turcilor. Când comitele Marsigli trecu prin București, Brâncoveanu 'l priimi ca și pe un principe domnitor, și la banchetul palatului el ținu o cuvêntare în sănătatea împĕratului Leopold I cu un glas înăbușit *(sotto voce)*; Brâncoveanu se intreținu cu Marsigli în palatul sĕŭ timp îndelungat și discutară mai multe ore asupra stărei lucrurilor și nevoilor acestei țĕri; comitele Marsigli rĕmase atât de satisfăcut în cât spuse că dacă Brâncoveanu ar stabili în scris cele ce aŭ vorbit, împĕratul de sigur le va priimi. Brâncoveanu arătă lui Marsigli corespondența secretă a lui Tököli pe care pusese mâna ucigând pe secretarul aceluia, un oare care Bertodi; el aduce aminte lui Marsigli cum s'a opus din resputeri în tot-dea-una contra lui Tököli; îi făgăduește că nu va permite ca Tököli și cu Tătari să intre în Transilvania, și învita pe Marsigli să noteze bine că Țara-Românească are o posițiune geografică foarte critică aședată, între trei puternice împĕrății, și fie-care la rêndul ei voea tot a trage pe acesta

[1]) Vedĭ în vol. V, partea I, doc. Hurm., p. 339.
[2]) Vedĭ în vol. V, partea I, doc. Hurm., p. 397.

biată țară în partea ei. Comitele Marsigli nu esită, nici un minut atunci și respunse domnului român ca să nu aștepte să se ceară ci mai bine să se ofere singur; Brâncoveanu avu replică și respunsul fu gata: sunt hotărât a mă declara de principe tributar M. S. împăratului»; ba încă Stolnicul Constandin Cantacuzino adaugă că Voda e gata de a trimite doi boeri representanți la Congresul de pace de la Viena; Marsigli respunse la toate aceste propuneri măgulitoare că pentru o mai mare garanție ar fie bine ca Valachii să înștiințede și pe hârtie despre trimiterea celor doi representanți; eară dênsul va mijloci pe lângă împărat ca acei doi representanți să fie cât mai bine primiți; tóte aceste relațiuni date aci sunt consemnate în scrisoarea comitelui Marsigli către împăratul Leopold I din 1691, 5 Octombre [1]).

Acuma Brâncoveanu putem spune că erea în elementul politicei sale, în tot-deauna el a hrănit în sufletul sĕŭ această politică germană, însă nu a pus'o în practică de cât atunci când a simțit că a sosit momentul, dacă în cei d'întâiŭ ani ai domniei lui, fusese cu Turcii și în contra Nemților, este că, evenimentele îi aŭ dictat așa, ca șef al unui stat ești silit a face aceia ce convine țĕrei tale, eară nu ție, ești un barometru care trebue să prevedi și să vestești poporului tĕŭ soarta de mai 'nainte. Acest simțimênt, despre politica germană, nu'l avea numai Brâncoveanu, l'a avut și Șerban Cantacuzino, dară la acela a fost pornit și din ambițiunea ca să se vadă pe tronul vechiului imperiŭ bizantin, l'a avut însă și toți acei boeri din partida lui Brâncoveanu, în capul căreia rolul de frunte l'a jucat Aga Constantin Bălăceanu, ce a și murit jertfă, a principiilor sale, trebue deci să ne mândrim noi aceștia de adi, când acum 2 veacuri și mai bine, atunci când plăteam tribut Turciei din anul 1393, când vizirii și pașii turcești veneaŭ la București ca la dênșii acasă, și cu toate acestea mai hrăneam în noi și un alt sentiment politic, acela al unei politice opuse intereselor Turciei, aceasta dovedește că Românii aŭ avut în

[1]) Vedi în Vol. V, doc. Hurm. p. 392 repr. și în Vol. IV, la D. Xenopol, p. 384.

faţa lor, conştiinţa vie a naţionalităţeĭ lor, şi că dênşiĭ nici odată nu s'aŭ considerat ca suzeraniĭ Ottomanilor, că dênşiĭ nici odată nu aŭ considerat ţara lor ca o provincie turcească de la Dunăre, cum adesea orĭ aŭ avut obiceiul, strĕinii necititorĭ de istoria neamuluĭ românesc să o considere, ci din contră, am avut curagiul să lucrăm şi pe sub ascuns şi pe faţă, şi cu scrisul, şi cu arma, ca să ne menţinem naţionalitatea şi sa căutăm o soartă maĭ fericită. Brâncoveanu a avut acest curagiŭ, ca să ridice capul; să vedem cum l'a ridicat?

In luna luĭ Noembrie, tot în anul 1691, Marsigli vine la Bucureştĭ şi Brâncoveanu 'l primeşte şi maĭ strălucitor; acuma domnul român 'şĭ arătă tot devotamentul luĭ către împĕrat. Marsigli rĕmâne pe deplin convins şi recomandă pe Brâncoveanu cât se poate maĭ bine, împĕratuluĭ [1]). Toate câte făcea Brâncoveanu cu Nemţiĭ era imposibil să nu se afle de duşmaniĭ ceĭ nenumĕraţi ce'ĭ avea, ceĭ d'întâĭ care vor căuta a doborî pe domnul român, vor fi Francezii, care susţineaŭ pe Tököli la tronul românesc; ambasadorul francez din Constantinopol de Castagnères cumpĕră cu banĭ pe grecul Ienache Porfirita, capuchehaia luĭ Brâncoveanu la Ţarigrad şi dragoman împĕrătesc. Porfirita un grec iubitor de banĭ, deşi primea douĕ lefurĭ grase de la ambiiĭ sĕĭ stăpânĭ, domnul român, şi Sultanul, şi încă 12 pungĭ pe an bacşiş de la domnul român, el fără nicĭ un scrupul 'şĭ vinde conştiinţa Francezuluĭ. Se însărcinează acest Ienache a pune mâna pe toată corespondenţa schimbată între domnul român şi Nemţi. Astfel el pune mâna în douĕ rênduri pe douĕ pachete cu scrisorĭ trimise agentuluĭ german, de către Veterani, şi le dă chehaeĭ vizirului, apoĭ deschide scrisorile trimese de guvernul imperial, rezidentuluĭ sĕŭ, le citea le reţinea sĕptămânĭ întregĭ copia cuprinsul lor pe care'l remitea Turcilor, apoĭ pecetluea scrisorile cu sigiliul sĕŭ, şi în urmă le dedea ambasadoruluĭ respectiv. El maĭ reţinea şi o gazetă ce se tipărea la Viena, pe care Brâncoveanu o

[1]) Vedĭ în rapoartele luĭ Marsigli către împĕrat în Frag. III, doc. Hurm. pag. 366—370, citat de D. Xenopol, Vol. IV, p. 385.

avea şi o trimetea regulat ambasadorului german, el o citea şi comunica conţinutul ei Turcilor, apoi o dedea ambasadorului. De Castagnères după ce uneltise toate acestea asupra Brâncoveanului mai cumpĕră încă şi pe Reiss Effendi, cu 15,000 de galbeni, bani ce'i adunase de la preoţii din Palestina, daţi lui ca să'i sprijine. Mai lucra contra domnului român şi Constantin Cantemir al Moldoveĭ ce se aliase cu Francezii, voind şi el tronul muntean.

Brâncoveanu trecea printr'un urât moment acuma, avea în contra sa şi pe Constanin Cantemir domnul Moldoveĭ, şi pe o sumă de boeri emigraţi, care fie-care gândea şi lucra pentru sine, spre a dobândi domnia munteană, să vedem întâmplările: fraţii Costini din Moldova, Miron marele logofĕt şi fratele sĕu Velicico ereau în prietenia lui Brâncoveanu, şi adese ori veneau în Bucureşti la curtea domnului muntean ca să unelteascá în contra domnului moldovean. Cantemir aflase acestea şi se înfurie cumplit contra Costinilor, şi ast-fel aŭ tăiat capul lui Miron logofĕtul la Roman şi aŭ tăiat şi a lui Velicico Hatmanul de la Iaşi, îngropându'i pe amêndoui într'o groapă [1]).

Uciderea boerilor Costini de către Cantemir a supărat pe o sumă de boeri mari din Moldova şi de aceia ei începură a emigra în Muntenia, la curtea Brâncoveanului, ast-fel veniră mai întâiŭ Antiochie Hatmanul, şi Lupul, care venind în faţa Brâncoveanului, l-aŭ rugat să se ducă la Ţarigrad şi să pârască pe Cantemir-Vodă, că este ucigaş de oameni şi rĕŭ cu lumea. Aŭ mers în Ţarigrad dênşii, şi aŭ pârât pe Cantemir, acolo capukehaia lui Cantemir, Laţkarache spătarul, i-aŭ aflat la ce aŭ venit, i-aŭ prins şi i-aŭ legat şi i-aŭ trimis la Iaşi, la Cantemir, acesta după ce i-aŭ închis i-a liberat şi ertat. Cantemir prinsese ură mare contra Brâncoveanului, că ce a avut dênsul să asculte pe Hatmanul Antiochie şi pe Lupul, care l-aŭ îngrijit pe dênsul, acuma se hotărâse a se rĕsbuna. Stoica Paharnicul Bucşeanu, Preda Căpitanul Proroceanu şi Preda căpitanul Milcoveanu un căpitan anume Sêrbul şi

[1]) Veçĭ în Vol. V, Mag. ist., p. 117.

cu un Radu Hațag ereaŭ în țara Ungurească, de când cu Domnia luĭ Şerban; eĭ eraŭ amicĭĭ luĭ Bălăceanu şi a Nemților. Cantemir pusese ochiĭ pre dênşiĭ pentru a se rĕsbuna contra Brâncoveanului, le scrie scrisorĭ şi îĭ aduce în Iaşi, aci le dă toate instrucțiunile pentru a merge la Odreiu unde vor expune toate jălbile Vizirului, pentru a pârâ pe Brâncoveanu; acolo însă douĭ boerĭ prietenĭ de aĭ Brâncoveanului, comisul Barbu Bădeanul şi Constantin comisul Vĕrzarul, aŭ plecat repede şi aŭ venit la Bucureşti să spue cum aŭ venit aceĭ boerĭ cu pârĭ contra domnului. Brâncoveanu Vodă supărat, trimite pe Postelnicul Vergu şi pe Barbu Brătăşanu la Odreiu ca să apuce înainte şi să spue eĭ celor maĭ marĭ, cum aceĭ boerĭ trimişĭ de Cantemir aŭ stricat țara lucrênd cu Nemțiĭ şi cu Bălăceanu ginerile luĭ Şerban-Vodă, acolo era şi solul francez de Castagnères; boerĭĭ pârâtorĭ s'aŭ dus şi la dênsul ca să-ĭ spue să nu maĭ spere întronarea luĭ Tököli în Țara-Românească, în locul Brâncoveanului, căcĭ Românĭĭ nu vor un Ungur pe tronul lor, ci maĭ bine să se gândească la unul din eĭ. Stoica paharnicul Bucşeanu umbla după domnie şi Cronicarul Greceanu ne spune «Într'acestea dar fantasiĭ şi el vremea îşĭ pierdea» [1]; de Castagnères deduse banĭ luĭ Reiss-effendi, acuma numaĭ avea de cât 30 de pungĭ şi tare era mâhnit, căcĭ nimic nu putuse dobândi. Turcĭĭ nu aŭ fost de loc încântațĭ de pârile luĭ Bucşeanu şi a celor-l'alțĭ, ba din contra maĭ cu teamă aŭ ascultat pe Vergu şi Brătăşanu, apoĭ portul luĭ Proroceanu cât de colo arăta că el iubea pe Nemțiĭ, căcĭ era îmbrăcat nemțeşte, cronicarul anonim spune: «Şi încă alt lucru le-aŭ stricat lor, portul cel Nemțesc (saŭ să dic nebunesc), ce-l purta Preda de Prorocĭ, că avea chică nemțească, numaĭ legată sus subt işlic, şi cismele cele nemțescĭ cu pintenĭ lungĭ, ce le purta, căruia i-aŭ şi luat işlicul înaintea Vizirului şi a altor marĭ, întru maĭ adevĕrată mărturie, precum aŭ fost cu Nemțiĭ, când cu Bălăceanu, aŭ stricat Țara-Românească şi acum ear de la Nemți vine cismele, încă i le aŭ vĕdut înalte şi cu pintenĭ.

[1]) Vedĭ în vol. II, Mag. ist., p. 199.

Acestea vĕḑêndu-le de faţă, poruncit-aŭ Vizirul de'i aŭ pus la opreală» [1]). I-aŭ pus la opreală ne spune cronicarul, de oare-ce Turcii îndată aŭ însărcinat pe un Aga să vie în Bucureşti şi aci să ia doveḑi dacă e adevĕrată purtarea cea rea a Brâncoveanului, saŭ e bună, ca aceĭ boerĭ pârâtorĭ să'şi ea plată. Aga veni în Bucureşti şi deadreptul la Vodă sosi; îĭ spuse tóte cele petrecute în Ţarigrad, contra'ĭ, domnul îndată strînse pe toţii boerii în divan mare, şi le spuse să spună adevĕrat ce'ĭ vor întreba Aga turcesc; eĭ într'un glas rĕspunseră, că: «Brâncoveanu ne este domn bun şi altul nu ne trebue» [2]). Aga plecă în Ţarigrad mulţumit şi rĕmaseră de rîs şi ceĭ patru boerĭ şi Laţkarache, capuchehaiaua luĭ Cantemir şi Cantemir însuşĭ. Turcii luară atunci pe Staicu, pretendentul de domnie, cu toţi aĭ luĭ, îĭ puseră în fiare şi în cătuşĭ, îĭ aşeḑară într'un car mocănesc de'ĭ porniră în Ţara-Românească; după un drum lung sosiră la Bucureşti şi aŭ tras la casa iazăgiuluĭ turc. Aci Vodă dădu ordin maĭ dinainte ca să fie faţă tot têrgul şi să vadă pe trădătorĭ cum aŭ ajuns ca nişte ticăloşĭ în mare ruşine şi ocară! Brâncoveanu ca să'şĭ bată joc de dênşiĭ a trimes înaintea luĭ Staicu Bucşanu pe un gâde cu un ciomag mare în mână în imitaţia postelniculuĭ mare ce eşea în faţa domnuluĭ, cu cârja în mână; căcĭ Staicu avusese pretenţiunĭ de domnie; a trimes însă şi pe Armaşiul cel mare, în faţa luĭ, ca să priceapă şi stîrşitul de moarte, căcĭ armaşiĭ eraŭ executoriĭ pedepselor date de domnĭ şi eĭ asistaŭ la decapitaţiune, saŭ la altă pedeapsă ordalică. La curtea domnească veniră de asemenĭ toţi boieriĭ ceĭ marĭ carĭ la un loc cu domnul luară loc în sala spătărieĭ micĭ; eară în sala spătărieĭ marĭ, luară loc boieriĭ ceĭ micĭ, pe douĕ rênduri fură aşeḑaţi toţi slujitoriĭ de la casa luĭ Reiss Effendi; apoĭ uşile ambelor săli se deschiseră şi aşa defilară Staicu Bucşanu, Preda Proroceanu, Preda Milcoveanu şi ceĭ doĭ streinĭ; ţinuţi de subţiorĭ de Călăraşi de Ţarigrad; împedicaţi în fiare, cu mânile în cătuşĭ, aduşĭ în faţa divanului şi înghenunchiând. Brâncoveanu

[1]) Veḑĭ în vol. V, Mag. ist., p. 121.
[2]) Veḑĭ în vol. V, Mag. ist., p. 121.

în auḑul tuturor le făcu o straşnică morală, începênd mai întâi cu Staicu; «ieĭ câte şi treĭ aŭ rĕspuns: greşiţi sîntem Mărieĭ tale; eartă-ne»[1]); domnul porunci atunci Armaşuluĭ şi ĭi ḑise: «iaĭ pe dumnealor, de-ĭ du în puşcărie»[2]). In acea ḑi Brâncoveanu avea şi nunta fiiceĭ sale, cu Duca Vodă al Moldoveĭ, care tron 'l obţinuse contra luĭ Cantemir, ce fusese mazilit. Aŭ stat aceĭ boerĭ închişi în cămărĭ mult timp: aŭ făcut boieriĭ cu domnul treĭ divanurĭ de aŭ plăsmuit la pedepsele lor, însă numaĭ mustrărĭ le-aŭ făcut, care cronicarul spune că aŭ fost minunate şi greŭ de scris; numaĭ atâta raportează: cum Brâncoveanu le aduse aminte la fie-care în parte de binele ce le-aŭ făcut; cum le aŭ dat averĭ şi i-aŭ miluit cu pământurĭ, eară acuma ca nişte micĭ la suflet aŭ căḑut jos, dar eată că pe vrăşmaş Dumneḑeŭ l'a adus sub picĭórele sale acuma. La un al patrulea divan însă veni şi Mitropolitul ţĕreĭ cu condica de legi a rĕposatuluĭ întru fericire Mateĭ Basarabă Voivod, şi a deschis la capitolul care sună aşa: «Boierul care va umbla în potriva domnuluĭ şi a ţĕreĭ, să-l spânḑure, şi să-ĭ facă spânḑurătoarea maĭ înaltă cu un cot de cât al altor oameni proşti»[3]) şi aŭ dat luĭ Staicu de aŭ cetit capul acela, şi ridicară pe boerii pârâtorĭ şi'ĭ duseră acum earăşi în puşcărie; unde trebuea să le vie porunca domnuluĭ, adică sentinţa de condemnare; pe Bucşanu şi pe Proroceanu 'ĭ aŭ dus la mânăstirea Snagovuluĭ, pe Milcoveanu, Iaşcă şi Haţag 'ĭ aŭ dat prin têrg, apoĭ în ocnă, unde aŭ stat un an, şi apoĭ 'ĭ-aŭ ertat. Cât pentru ceĭ de la Snagov, cronicarul anonim maĭ adaugă: «Aŭ trimes pe un Văcărescu slugă din boieriĭ domnuluĭ[4]) de'ĭ aŭ bătut pre talpe, întrebându-ĭ cu cine aŭ avut înţelegere, socotind că vor maĭ fi fost amestecaţi şi alţi boerĭ din ţară. Aŭ mărturisit, ce vor fi ştiut şi ce vor fi auḑit; nu aŭ trecut vreme multă după bătae, ci aŭ trimes eară pre acest Ianache Văcărescu, căpitan de Lefegi, şi.

---

[1]) Veḑĭ în vol. V, Mag. ist., p. 123.
[2]) Veḑĭ în vol. V, Mag, ist., p. 123.
[3]) Veḑĭ în vol. V, Mag. ist., p. 124.
[4]) Acesta era Ienache ce fusese ucis la un loc cu Brâncoveanu la Stambul în 1714 (se va vedea maĭ 'nainte).

pre Proroceanu l'aŭ trimes la Ruşi de Vede de l'aŭ spânzurat la ḑiua târgului, aşişderea şi pre Staicu l'aŭ adus într'o nópte în târgul de afară al Bucureştilor şi l'aŭ spânzurat în mijlocul târgului la o ḑi de târg» [1]). A mai închis domnul atunci şi pe Dumitraşcu Paharnicul Corbeanu, fratele nouluĭ Ban de Craiova, Vintilă Corbeanu, ce ţinea în căsătorie pe o sora a mumeĭ domnului, o Cantacuzineasă; de hatârul acestuia însă Brâncoveanu ertă pe Dumitraşcu şi 'l scoase din mânăstirea Tismana unde 'l închisese [2]), el avusese corespondenţă cu Staicu cel ucis.

Cronicarul anonim ne spune că în anul acesta a murit Constantin Cantemir Vodă al Moldoveĭ şi atunci Brâncoveanu a uneltit la poartă de a pus domn în Moldova pe feciorul Ducăĭ Vodă [3]).

Brâncoveanu sprijinea la Poartă candidatura luĭ Bethlen pentru tronul Transilvanieĭ, nu voea cu nicĭ un chip să aibă pe Tököli în vecinătatea sea, în acest timp, de Castagnères aude la Constantinopole despre toate gândurile domnuluĭ muntean şi, scriind din noŭ regeluĭ sĕŭ în 23 Iulie 1691, caută a înegri pe Brâncoveanu, ḑicênd că: «Transilvăneniĭ urăsc pe Tököli şi propun de principe al lor pe Nicolae Bethlen, principele Valachieĭ sprijineşte din rĕsputerĭ acéstă candidatură, şi e partizan înflăcărat al imperiuluĭ austriac, şi pe contul sĕŭ garantéză Turcilor 300.000 de scuḑi pe care Transilvăneniĭ sunt gata a'ĭ vĕrsa în caz când Sublima Poartă ar aproba această alegere» [4]) de aminterĭ şi în cronica anonimă vedem că ni se spune că în acel timp în Ţarigrad a sosit un popă grec, Nicolae de la Sinope, de peste marea Neagră, ca să împartă banĭ marilor dregătorĭ Turceşti; fiind acesta devotatul luĭ Brâncoveanu [5]) împĕratul Leopold vĕḑênd că lucrurile iaŭ proporţiuni mari trimete la Constantinopole pe Contele Mar-

[1]) Veḑĭ în vol. V, Mag. ist., p. 124.
[2]) Veḑĭ în vol. V, Mag. ist., p. 125—128.
[3]) Veḑĭ în vol. V, Mag. ist., p. 130.
[4]) Veḑĭ în Supl. I, vol. I, doc. Hurm. p. 297.
[5]) Veḑĭ în vol. V, p. 121, Mag. ist., raportat şi de D. Xenopol vol. IV, p. 338, op. cit.

sigli ca să se înţeleagă cu marele Vizir ca cu orî-ce chip să se facă de a nu mai avea pe tronul Transilvaniei pe un Ungur ca Tököli; de Castagnères vĕdĕnd că totul e perdut, recurge la un act de desperare, şi el care critica pe Brâncoveanu şi 'l ironisase în toate scrisorile sale, că acest principe face politică, pe a «cumpĕratele» acuma isteţul diplomat recurge la acelaşi mijloc şi cumpĕră pe muftiul şi pe aga ienicerilor, isbutind ast-fel ca cauţa Nemţilor să fie perdută şi Marsigli să plece nemulţumit, acuma înţelese şi de Castagnères că dacă aî de a face cu împĕrăţia Sultanilor nu poţî ajunge la un resultat satisfăcător dacă nu deschizî şi punga mai întâi. Cu toate că împĕratul era mulţumit de purtarea lui Brâncoveanu; însă antecedentele îi lăsaŭ de gândit şi, aşa orî de câte orî avea ocasiunea să'l încerce, o făcea; ast-fel a trimes pe sfetnicul sĕŭ Quarrient la Constantinopole, spuindu'i să se oprească mai întâi la Bucureşti şi să caute să ghicească din a sa convorbire cu Brâncoveanu, gândurile lui, cam de ce credit s'ar bucura la Poartă [1]). Quarrient vine la Bucureşti şi e foarte bine primit de domn; după întrevederile avute şi conferinţele ţinute, face un raport împĕratului din cele mai favorabile pentru Brâncoveanu; în acest raport cu data de 1692, luna Mai, el spune: «că domnul Muntean este în relaţiunile cele mai amicale cu generalii imperiului Austriei, că Tököli este inamicul lui Brâncoveanu şi, că după ce i-a devastat ţara, acuma umblă cu Francezii şi cu Reiss-effendi ca să-l detroneţe şi, să se pue el în loc, că domnul român este un principe distins, care până acuma nu a devenit inamicul nicî amicul Turcilor; ci aştĕptă să se pue odată sub scutul protector al uneî împĕrăţii, care crede dĕnsul că 'l va apăra mai bine [2]). Astfel, ne spune D. Xenopol, se găsea Brâncoveanu la finele anului 1692, amicul de fapt al Nemţilor căcî le făcea serviciî ţilnic, şi al Turcilor pe care îî avea în mână prin banii sĕi; el putea spune că era principele amêndoura ţĕrî surorî, în Ţara-Românească domnea, eară în Moldova dicta;

[1]) Veţî în frag. III, doc. Hurm. raport din 16 Decembrie 1691 în Xenopol idem, p. 389.

[2]) Veţî în vol. V, doc. Hurm. p. 411

căci pe fie-sa Stanca, o măritase cu Constantin Duca, care deveni domnul Moldovei prin stăruinţele socrului său la Poartă; în cât toate poveţele la Duca din Bucureşti veneau de la Brâncoveanu.

Brâncoveanu intrase deci în o fasă nouă a politicei sale, el deveni de odată prietenul ambelor împărăţii, atât a Nemţilor, cât şi a Turcilor; să studiem şi acest capitol.

Brâncoveanu prieten de odată şi al Nemţilor şi al Turcilor 1693—1698.

Ast-fel ajunsese Brâncoveanu către finele anului 1692, bine cu Turcii, pentru că ştia să'i ademenească cu bani, bine şi cu Nemţii, cărora le aducea servicii, fie în timp de pace, fie în timp de resbel, acela care însă 'l săpa în Constantinopole, erea ambasadorul Francez, de Castagnères; el personal nu avea nimic cu Brâncoveanu, dară 'i se impunea o asemenea purtare de către regele său, Ludovic al XIV, care voea cu ori-ce chip să vază pe tronul muntean pe Ungurul Tököli, de aci se născuse acea cumplită ură atunci între Brâncoveanu şi Francezi.

Cu începerea anului 1693 se vor ivi noui evenimente, vom vedea o nouă politică în casa domnului muntean, de o dată, 'l vom vedea fiind prietenul ambelor împărăţii.

Turcii pregătesc o mare expediţiune în contra Germanilor ca să le ocupe ţara Ardealului, şi la un loc cu Tătarii trebueau să treacă prin ţara Românească, şi Brâncoveanu primise deja ordine de a pregăti zaharele, el pleacă din Bucureşti la Giurgiu cu 12 boeri spre a eşi înaintea Vizirului, e foarte bine primit şi, la consiliul de resbel este aşezat între Enicer Aga şi Tefderdar; la plecare Vizirul 'l îmbracă cu caftan nou, cât şi pe cei 12 boeri şi, în mare alai intră în Bucureşti [1]).

Noul ambasador Francez din Constantinopole, Fériol ştia tot ce s'a petrecut la Giurgiu şi, descurajat scrie regelui în 5 August 1693, o scrisoare desperată, unde'i arată

[1]) Veḑi în Vol. II, Mag. ist., p. 205—208.

decadența imperiului Ottoman, cum numai pentru bani, 'și perd conștiința în momentele cele mai periculoase, chiar și pentru statul lor propriu, între altele îi spune: «Turcii când e vorba de ban se orbesc, ei și cu Brâncoveanu sunt orbiți, numai vorbesc de faptele lui care denota amiciția cu Nemții, Vizirul l'a tratat cu mari onoruri, l'a primit în toate consiliile de resbel, și sunt convins că despre toate ce a auḍit și a vĕḍut va încunoștiința pe generalul Veterani»[1]). Pe Brâncoveanu soarta însă 'l mai favorizase acuma, căci Tököli 'și perduse din acțiunile sale în ochii Francezilor, și aceasta pentru că perduse și în ochii Turcilor, ei se convinseseră că Tököli e un om viclean și egoist, cerea în tot-deauna ajutoare, și după ce i se dedea, nu voea să mai știe nimic de nimeni, lucru care desgustase și pe Francezi, și de aceia însuși de Castagnères scrisese regelui în 15 Ianuarie 1693 în urma unei conferințe ce o avusese cu exaporitul Alexandru Mavrocordat, și între altele eată ce 'i spune: «Je ne dois pas omettre d'informer Votre Majesté que lorsque Mavrocordato voulus me persuader qu'il avait rendu de grands services au Comte Tékély, auprès du Grand Vizir, il ajouta qu'en cela il avait trouvé de grandes difficultés et avait resisté au torrent, attendu que tous les Turcs, a l'exception du Vizir, regardaient le Comte Tekely comme un homme tout a fait inutile et à charge à l'Empire, qu'il demandaient continuellement et ne rendait aucun service»[2]).

Turcii părăsiră pe Tököli căci ei în tot-deauna aŭ despreţuit oameni care nu recunosc meritul și serviciul adus. Turcul e foarte bun când ești bun cu dênsul, e foarte primitor în casa lui ca și în țara lui, când s'a convins el că ai adus oare-care servicii țĕrei lui, atunci te umple de onoruri și daruri, când însă observă că ești egoist și că ai venit în țara lui numai ca să te pricopsești saŭ să cei ajutorul lui pentru a te mări în țara ta și, în urmă a nu'i da o rĕsplată, atunci poți fi convins că intri în disgrațiile sale, așa erea cadul cu

[1]) Veḍi în supl. I, Vol. I, p. 310.
[2]) Veḍi supl. I, Vol. I, p. 304.

Tököli. Francezii pentru a nu indispune pe Turci, numai stărueaŭ nici dênşii pentru Tököli şi, ast-fel Turcii eraŭ gata să-l surghiunească la Nicomedeia, când atunci Tököli se catoliceşte din protestant ce erea, şi trăeşte cu o pensiune dată de Franţa, aci se redusese ambiţiunile vanitosului maghiarisat, de la coroană, la o mică milă de bani, să ḑicem mai bine ca D. Gion «trist şi ridicul sfârşit pentru cavalerul ungar, care debutase cu atâta sgomot şi cu atâta sălbătăcie»[1]). Brâncoveanu vĕḑêndu-se scăpat de Tököli caută a se împrieteni în Constantinopole cu Alexandru Mavrocordat care atunci erea a tot puternic, fiind mare dragoman, mijlocul unei întrevederi, domnul muntean o găsi, fostul domn al ţĕrei Şerban Cantacuzino datora lui Mavrocordat 2000 de lei, saŭ thaleri. Brâncoveanu 'şi exprimă dorinţa de a'i achita această datorie, erea să se ducă dênsul în Ţarigrad, dară Mavrocordat hotărî ca el să vie în Bucureşti, în o scrisoare a lui Fabre către de Castagnères cu data de 10 Noembrie, 1692 vedem: «Le soir du mesme jour, Mavrocordato est parti par la voye du Danube. Il a obtenu avec bien de la peine trois chevaux de poste qu'il passera en Valaquie, ce qui est un petit détour pour voir le Bey et toucher quelque somme d'argent que son prédécesseur Serbano, lui devait, et de là il ira droit à Constantinople avec dilligence, afin de pouvoir estre de retour à Andrianople, dans le temps que le Vizir y arrivera»[2]).

Cronicarul anonim încă ne spune ca exaporitul a sosit în Bucureşti tocmai la nunta fiicei lui Vodă, Stanca, cu Radu, fiiul lui Iliaşi Vodă al Moldoveĭ şi, cu mare cinste domnul l'a primit şi l'a conăcit în palat[3]). Brâncoveanu putea să doarmă mai liniştit acuma, ne spune D. Xenopol[4]) de oare-ce duşmănia Francezilor se înmoease prin disgraţia lui Tököli, de oare ce pe tronul Moldoveĭ erea ginerele sĕŭ Constantin Duca, şi ca coroană la această înbunătăţire a stărei lucrurilor, avea prietenia şi protecţiunea lui Mavrocordat exapo-

[1]) Brâncoveanu şi Ludovic al XIV, p. 285.
[2]) Veḑĭ în supl. I, Vol. I, p. 301.
[3]) Veḑĭ în Vol. V, Mag. ist., p. 116.
[4]) Veḑĭ în Vol. IV, p. 395, op. cit

ritul, ce devenise luceafărul imperiului semi-lunei, în mâinele sale stătea toată soarta Turcilor, căci deştept cum era, învĕţat şi trufaş, impunea la toţi, şi Sultanul chiar ajunsese a avea teamă de exaporitul. Această fericire a Brâncoveanului însă nu ţinu mult timp, căci în 1696 trebuea să se termine cu vrăşmăşiile Turcilor şi ale Nemţilor prin pacea de la Carlowitz, când şi Ţara Românească intrase în foc; şi pe tronul Moldovei, Tătarii uneltind, vor aduce pe Antioch Cantemir fiul lui Constantin. Trei ani de linişte pentru alt domn ar fi fost o recreaţiune, însă Brâncoveanu mereu avea spada să ascuţită şi, gata să flutureze pentru neamul şi patria lui. Turcii nu puteau să stea liniştiţi, în anul 1695 un nou resbel vor purta în contra Nemţilor, această vrăşmăşie şi ură de secoli între aceste două împĕrăţii erea implacabilă, înebuniseră Ottomanii dupĕ vechea lor pasiune, înbătrânise biata Viena şi, ei tot nu o ertase, cu ori şi ce chip voeau să vadă drapelul verde cu semi-luna, fălfăind pe cerul austriac.

Din anul 1693 până în 1695 când isbucni din nou resbel, Tătarii tot mereu au venit în această nenorocită de ţară şi au jefuit'o apoi, şi Turcii din Brăila, unde aveau cetate, tot schimbau hotarul şi mâncau din cel românesc, la aceste toate Brâncoveanu tare se mâhnea şi de mai multe ori a făcut jelbi la Odreiu pe lângă Turcii cei mai mari, asta pe la sfârşitul anului 1694 când trimite la Poartă pe boerii: Alexandru Vel Vornic, Kornea Brăiloiu Vel paharnic, Constantin Ciorogârleanu Vel sluger, Radu Isvoranu vel pitar, Bunea Grădişteanu Vel Armaş, Vergo Vel portar, şi pre Oprea Vel şetrar ca să se plângă şi să mijlocească la Turci ca să vie un Aga în ţară şi să judece cum stau lucrurile spre a se aşeda hotarele Brăilei [1]).

Sultanul Musta II în 1695 se urcă pe tronul Turciei, în locul lui Soliman ce murise, acesta voea să mai ridice prestigiul armatei imperiale, şi de aceia declară din nou resbel Nemţilor, mergênd în Ungaria, el trebuea a trece prin Oltenia, şi de aceia ordonă domnului muntean ca să meargă la Cladova şi să întărească cetatea Brâncoveni, domnul ime-

[1]) Vedĕ în Mag. ist., Vol. II, p. 217—219.

diat dă de ştire luĭ Cornea Brăiloiŭ unchiul Marieĭ sale pe care 'l făcuse acuma Ban mare de Craiova, să se ocupe dênsul cu facerea cetăţeĭ, pe de altă parte trimite pe Constantin Ciorogârleanu Vel clucer şi pe Dumitraşcu Caramanlêŭ Vel postelnic, la Poartă, ca să spue Turcilor că domnului îĭ e peste mână a merge însuşi în persoană la Cladova dară va lăsa acolo ispravnici ca să supravegheze lucrările, Turcii nu numaĭ că refusară, dară pretindeaŭ de la Brâncoveanu încă zaharea pentru Cameniţa.

Brâncoveanu fu silit atunci a merge la Cladova, când priimi din noŭ ordin de la Vizir ca să plece de acolo şi să lase ispravnici, iar dênsul să se aşeḑe pe sub pólele Carpaţilor din Oltenia de téma Ungurilor. Vodă lăsă ispravnici la Cladova pe Radu Isvoranu vel Stolnic şi pe Radu Popescu vel Clucer, fiul luĭ Chrizea Vornicul; ear el se aşeḑă cu o sumă de slujitoriĭ când în Tismana, când la Oreḑu, de unde ḑilnic îĭ veneaŭ ştiriĭ de la străjile de la munte.

Brâncoveanu era la Têrgovişte acuma, când priimeşte ştiriĭ atât de la Banul Cornea Brăiloiŭ din Craiova şi de la Istodor căpitan de Cerneţi cât şi de la Porfirita, dragomanul turcesc şi de la Căpitanul Odivoeanul ce ereaŭ cu Sultanul la Beligrad că acesta vine cu toate oastea ca să treacă Dunărea şi să se bată cu Nemţiĭ; la acest resbel a luat parte şi Hanul Tătăresc şi Sultanul însuşi; la început Nemţiĭ aŭ învins, însă maĭ apoĭ Turcii, atacând din noŭ cu vre-o 80,000 de oameniĭ şi prinḑênd pe generalul Veterani numaĭ cu 12,000 oameniĭ, aŭ bătut cumplit pe Nemţi şi în 4 ceasuriĭ de rĕsboĭ, Veterani a rĕmas mort pe câmpul de bătălie; aŭ perit însă şi de la Turcĭ 4 paşi; atunci Sultanul luă şi 4 cetăţi anume Lipa, Titel, Lugoş şi Sebeş. Sultanul trebuea a trece prin ţară şi maĭ 'nainte a trimis de veste printr'un Saidam-Haïp, ca domnul să dreagă drumurile şi podurile la Dimircapi, pe unde va trece Sultanul cu oastea. Brâncoveanu maĭ întâĭ a trimes pe Marele Căpitan de Dorobanţi Petre Obedeanu [1]; Banul Cornea Brăiloiŭ

1) Veḑĭ în Mag. ist., vol. II, p. 226; vol. V, p. 141 şi Cron. luĭ Fotino, vol. II, p. 138, trad. de Sion.

şi cu Istodor tot supraveghia lucrul, dar pe loc rĕmânea; a mai trimes domnul încă şi alţi boerĭ mai târdiŭ, pe postelnicul Caramanlêul, Bunea Grădişteanu armaşul şi pe Michail postelnicul Corbeanu [1]). Despre Banul Brăiloiŭ cronicarul anonim spune că în momentul ce a vĕdut că vine Haidâm-Saip de la Sultan, a încălecat pe cal şi a rupt'o de fugă prin vrascurile câmpurilor; şi aşa Haidâm-Saip s'a mirat singur cum un Ban mare a făcut acest lucru şi atunci rĕmânând singur la otacul Banului şi-a făcut singur resplata drumului; luând din tablaoa banului 1 saŭ 2 caĭ şi o pungă de banĭ ce o găsise în desagĭ la otac [2]); din causa fugeĭ Banului, Brâncoveanu, chiar a şi întârdiat de a eşi înaintea Sultanului care deja intrase în Oltenia încât când domnul muntean se înfaţişă la Vizir maĭ întâiŭ, acesta 'l priimi cu faţa înegrită şi de abia după un ceas începu a'i vorbi când Brâncoveanu arătă motivele întârdierei [3]). Brâncoveanu ca să placă Sultanului, făcuse şi el ce făceaŭ toţi linguşitorii. Cronicarul ne spune că îndată ce Sultanul «ajungea la Conac şi sta oastea de făcea alaĭ şi intra impĕratul în corturĭ, domnul descăleca şi îngenunchia şi când trecea impĕratul, se pleca cu capul de pămĕnt» [4]).

Ce mare comedian erea Brâncoveanu; cunoscuse aşa de bine firea Turcilor încât trebue să ne mirăm cum a putut dênsul avea un sfĕrşit atât de tragic; totuşi a fost mult, fórte mult ca în asemenĭ împrejurărĭ şi cu asemenĭ oamenĭ, acest om să guverneḑe 25 de anĭ Ţara-Românească şi să conducă atât de departe destinele eĭ; el prin linguşirĭ exterioare ştia să înmoaie furia de leŭ a Turculuĭ; Sultanul acuma erea plin de venin în contra luĭ; Vizirul îl priimise rece de tot; cronicarul ne spune că'ĭ ḑise: «Dii sîzi ghiaur, cum nu asculţi porunca, de n'aĭ venit înaintea împĕratuluĭ ce acum întâiŭ aŭ venit prin ţară?» Domnul însă a zis: «că ascult porunca, numaĭ cale depăr-

[1]) Veḑĭ idem.
[2]) Veḑĭ în vol. V, Mag. ist., p. 140.
[3]) Idem p, 142.
[4]) Vedĭ în vol. V, p. 143.

tată fiind de la Târgoviște, cu aceea s'aŭ făcut oare de zăbava» [1]) și altele. Brâncoveanu știa să fie umilit când simțea că aminteri ar fi bătut ceasul peireĭ; știa însă să'și încrunte privirea și să'și încrețească fruntea tot în fața Turculuĭ, când era vorba de salvarea onoareĭ țăreĭ peste care domnea și poporuluĭ ce'l conducea, cel mai dovedit exemplu este moartea luĭ.

El nu a înjosit țara și nu s'a înjosit nicĭ pe dênsul, dacă s'a prosternat acuma în fața Sultanuluĭ la Dimircapĭ, căcĭ prin această purtare a făcut să treacă toată supĕrarea Turculuĭ și să'ĭ se deschidă luĭ o nouă cale de guvernământ, unde va avea și sprijinul Nemților, pentru că încă 19 anĭ să conducă afacerile țăreĭ, pe care acuma datoria de principe 'ĭ impunea să nu o părăsească în așa momente grele.

Ast-fel după ce Sultanul ertă pe Brâncoveanu de întârdierea ce o pusese în venirea sa spre a-l întâmpina, se opri la Turnu-Severin unde convorbi cu Vodă ce era înconjurat de toți boerii sĕĭ, cei ce eraŭ mai d'înainte trimeși pentru pregătirea conacelor și a dregerei podurilor de peste Olt și Jiŭ; aceștia eraŭ : Dumitrașcu Caramanlĕŭ, vel postelnic; Bunea Grădișteanu vel Armaș; Michail Corbeanu vel postelnic; Petre Obedeanu vel Căpitan de Dorobanți Calota Bilcineanu vel logofĕt; Dumitrașcu Argetoeanul căpitan; Preda Zătreanu vel vataf bănesc al scaunuluĭ Craioveĭ; Pârvu Fărcășanu vel logofĕt; Barbu Bârsescu vel pitar; Michail Cantacuzino vel spătar; Diicul Rudeanu vel logofăt și cu Istodor vel Căpitan za Cerneți... cărora drept recompensă i-aŭ înbrăcat cu caftanurĭ nouĭ cât și domnuluĭ punêndu-ĭ unul prea frumos peste umerĭ; și ast fel de acolo se despărțiră Sultanul într'un caic a trecut Dunărea trecênd în statele sale eară domnul la Târgoviște unde revenise Doamna cu toată casa, păzită fiind de Constandin Stolnicul Cantacuzino și de Ienache Văcărescu vel agă, cu toată pedestrimea [2]).

---

[1]) Vedĭ în vol. V, idem p. 142.

[2]) Vedĭ în Mag. ist., vol. II, p. 226, 228, 321, 322, 323, și vol V, p. 141.

Brâncoveanu prin salutul şi ploconelile sale până la pămênt căştigase încă afecţiunea Nemţilor, căcĭ acest lucru orbise pe Turcĭ de la altă strategemă a diplomatuluĭ domn; Turciĭ invingênd pe Nemţĭ în resbelul despre care s'a vorbit maĭ sus aŭ luat cu sine o sumă de căpitanĭ nemţĭ; Brâncoveanu prin o sumă ore-care de banĭ isbuteşte a rĕscumpăra pe aceştĭ Nemţĭ şi a-ĭ înapoia împĕratuluĭ lor. Cronicarul Greceanu ne spune că între eĭ erea şi un oarecare Ioan Korad Huber ce era comisarul oştireĭ nemţeştĭ precum şi alţĭ căpitanĭ nemţĭ de cinste, care s'aŭ rĕscumpărat [1]; o asemenĭ purtare a luĭ Brâncoveanu de sigur că nu putea de cât să bucure pe Nemţĭ şi să-ĭ maĭ înveselească după înfrîngerea lupteĭ. Brâncoveanu în tot-d'a-una căuta ca să-şĭ croească pentru o doua zi o amiciţie cu una din împĕrăţiile vecine, el 'şĭ zicea: în caz de azĭ mĕ cert cu Turciĭ, mâine deja să'mĭ fie pregătită prietenia cu Nemţiĭ, aşa în cât ţara şi tronul meŭ să nu rĕmâne ca o corabie în mijlocul măreĭ, fără de cârmă şi cârmaciŭ. Turciĭ se făcură poate că nu aŭ înţeles pe Brâncoveanu căcĭ mult aur a trebuit să scoată el ca să rĕscumpere pe Nemţĭ. Apoĭ şi Turciĭ eraŭ maĭ speriaţĭ acuma căcĭ din toate ţĕrile româneştĭ numaĭ Muntenia le maĭ aducea ceva venituri; Moldova era săgetată în toate direcţiunile de Tatarĭ şi Polonĭ carĭ o transformase într'un adevĕrat Bulevard; Ardealul îl aveaŭ Nemţiĭ; numaĭ Muntenia maĭ rĕmăsese fidelă Turcieĭ, aceasta însă în aparenţă, însuşĭ cronicarul Greceanu spune: «în vremile acele ajungênd ţara Moldoveĭ la mare slăbiciune, de multe şi nespuse călcărĭ şi prăzĭ, când de Tatarĭ când de Leşĭ, şi ţara Ardealuluĭ fiind în stăpânirea Nemţilor, rĕmas'aŭ tot greul pe această ţară, şi numaĭ de aice se cereaŭ toate cele ce trebueaŭ» [2]. Brâncoveanu întors în Têrgovişte veni pe urmă la Bucureştĭ unde ţinu un mare divan cu boeriĭ şi cu Mitropolitul de se citi fermanul de preinoirea domnieĭ, atuncĭ domnul se odihni şi se maĭ aşeză la casa luĭ.

---

[1]) Veḑĭ în vol. II, idem p. 322.
[2]) Veḑĭ în Mag. ist., vol. II. p. 324.

In acest an Mustafa pașa încurajat de victoriile din anii trecuți, s'a pus din nou în capul oștirelor sale și pe la Belgrad a trecut Dunărea ca să se ducă la Temișóra unde va ataca pe Nemți; s'a dat o luptă înfricoșată în care a perit Mustafa pașa, fratele vizirului, și generalul Haisler din partea Nemților, cu toate acestea isbînda nu a rămas în partea nimănui. In acest timp Brâncoveanu era însărcinat cu paza hotarelor și cu transportul de proviziuni pentru armata imperială. Domnul când îi mai rămânea vreme se mai ducea și pe la moșia sa Obilești unde avea o prea frumoasă ședere, saŭ pe la viile de la Pitești, la cules.

Toate aceste hărțueli aprope lunare între armata turcească și cea germană trebueaŭ odată să aibă un sfârșit. Anul 1697 aduse niște evenimente care vor pune capĕt isbîndei. Sobieţki, regele Poloniei, moare în 17 Iunie 1696, tronul devine vacant și doui candidați se certaŭ pe coroană. Francezii sprijineaŭ pe ducele de Conti, germanii pe generalul lor suprem, electorul de Saxonia, acesta și dobândi tronul, postul de general șef comandant, devenind deci vacant la Germani, se încredința principelui Eugeniŭ de Savoia, un geniŭ militar al veaculuĭ al XVII, care va repurta mari victorii pe cîmpurile de bătălii.

Turcii neastâmpărați și înebuniți de setea de a lua Viena, visul lor de când aŭ venit în Europa, earăși se pregătesc de o nouă luptă și însuși marele vizir se pune în capul unei armate de 100,000 de oameni trece Dunărea și se duce în țara nemțească. Eugenie de Savoia nu putea opune Ottomanilor de cât un numĕr mult mai inferior de ostași, totuși curagiul sĕŭ și decisiunea care trebuea să o aibă un general în momentul cel mai suprem al vieței sale, îl făcu a ḑice aide fie-ce o fi și cu toată încrederea în talentele sale militare aștepta pe Vizir ca o coloană de granit în mlaștinele de lângă satul Zenta; în ḑiua de 11 Septembrie 1697 soarta Ottomanilor a fost din cele mai triste, ei aŭ fost sdrobiți; mai bine de 20,000 de Ottomani aŭ rĕmas morți pe câmp, între care însuși marele Vizir, 10,000 înecați în Tisa. Sultanul care privise lupta de pe o movilă din stânga rîuluĭ o rupse de fugă cu calul sĕŭ până

ce ajunse la Temişoara; cortul sultanului cu tot lagărul căḑu în mâinele creştinilor, 87 de tunuri, mii de kilograme de pulbere, 15,000 de boi, 7,000 de cai, mii de cămile, 6,000 de care, sute de steaguri, muzica imperială, în fine toate vistieria armatei cu mai multe pungi de bani şi însuşi marea pecetie a impĕrăţiei găsită pe pieptul mareluĭ Vizir al cărui corp devenise cadavru pe câmpul Zentei. Rare-ori s'a vĕḑut o asemenea catostrofă în veri o luptă, toată victoria o repurtase principele Eugenie şi aceasta într'un moment de entusiazm scrie un raport detaliat împĕratului sĕŭ unde face şi o comparaţiune poetică şi îi spune că «nici soarele nu a voit să se coboare de sub orizont până ce nu a vĕḑut cu ochiul sĕŭ fulgerător, deplinul triumf al armatei Majestăţei voastre» [1]).

Brâncoveanu nu luase parte în acest resbel şi din fericirea sea, însă mari cheltueli costase pe biata Muntenie, Cronicarul ne spune că numai rĕmăsese în ţară nici boŭ. nici carne, nici cal, căci pe toate le luaseră Ottomanii [2]). Brâncoveanu de abea se mai odihnise puţin pe la viile sael din Piteşti când priimeşte veste de la Turci, să se ducă la Cerneţi ca să prindă cu ostaşii sĕi nişte hoţi care predase cetatea turcească Orşova, în acest timp însă el avu o bucurie căci vătaful Stoian sosi de olac la dênsul aducêndu'i vestea despre cumplita înfrêngere a păgânilor, şi cum domnul era prieten cu Nemţii tare se înbucură, pe de altă parte trimisese daruri vizirului la Odreiŭ prin boerii Vergo vel Clucer, Luca Rătescu vel Vistier şi Preda Zătreanu vel căpitan, în timp ce Andrei căpitanul de cazaci şi Dumitraşcu Argetoeanu vel căpitan, dregea cu slujitori mulţi, podurile de peste Jiŭ [3]).

Înfrângerea de la Zenta pe care o avură Turcii avu de sfêrşit încheerea unui păci între germani şi dênşii, un an şi mai bine vor ţinea conferinţele, şi de multe ori vor veni pe tapet şi ţĕrile Române; pacea se va încheea la

---

[1]) Vezi în vol. IV, Xen. op. cit., p. 401.
[2]) Vezi în Mag. ist., vol. II, pag. 331.
[3]) Vezi în Mag. ist., vol. II, p. 340—341.

orașul Carlowitz și după încheerea acestei păci soarta lui Brâncoveanu se va schimba.

Să intrăm și în studiul acestei părți care atât de mult va interesa atât pe Țara-Românească cât și pe domnul ei.

Pacea de la Carlowitz și Țara-Românească (1699).

Nici un popor din lume nu e mai aprig ca cel turcesc, atunci când îi merge bine; pe atât însă devine de domol când norocul l'a părăsit.

După pierderea bătăliei de la Zenta, Turcii cari altă dată după terminarea unei lupte se pregăteau de alta, acuma luaseră hotărârea să propue pace imperialilor. Marele dragoman al Sublimei Porți, Alexandru Mavrocordat, care erea un politician distins și'a luat sarcina de a îndruma această decisiune și a o pune în practică, în așa mod însă, fără ca să înjosească fățiș prestigiul statului ottoman, și ast-fel 'l vedem scriind în 1686, 29 Septembrie, Principelui de Baden, comandantul suprem al armatelor austriace. In această scrisoare între altele îi spune «ca să libereze excelența sa pe un om al său Selim Kiatub în schimbul unor Germani ce eraŭ prinși de Turci» [1]). Propunerea fu priimită și se stabilește o corespondență între Mavrocordat și Baden, în 1686 Noembrie marele vizir Suleiman-pașa, scrie principelui de Baden, încheeând prin a'i propune adunarea plenipotențiarilor puterilor într'un congres [2]), eată deci cât de abil începuse Mavrocordat a sonda pe Nemți mai întâiŭ prin acel mic serviciŭ reciproc, deschiḑând astfel calea marelui Vizir Suleiman. In 1687, 17 Ianuarie principele de Baden rĕspunde marelui Vizir, spuindu'i că priimește propunerile făcute și hotărește un congres [3]). Turcii în urma acestora în luna Septembrie 1688 trimet trei plenipotențiari după cum ne spune cronicarul anonim: pe Ale-

---

[1]) Vezi în doc. Hurm, vol. V, part. I, p. 118.
[2]) Idem p. 123.
[3]) Idem p. 128.

xandru Movracordat marele dragoman saŭ secretar de stat; pe Zulficar Effendi şi pe Aga Reis-Effendi «om mojic şi neînvĕţat încât toată ritorica luĭ Alexandru Mavrocordat nu putea astupa mojicia Turculuĭ [1]).

Din partea Angliei era ambasadorul, lordul Paget, din a Olandeĭ contele Collier: representantul imperiuluĭ German era Kinski, mare cancelar al Boemieĭ; apoĭ maĭ veniseră representanţii; Veneţieĭ, Poloniei şi Rusieĭ.

La 1 Iulie toţi aceştĭ diplomaţĭ se puseră să cheltuească pe întrecute cum ḑice Ion Văcărescu «pricopseală multă, ştiinţă de limbĭ îndestulă şi minte subţire» [2]). D. Gion ne spune că în acest timp Brâncoveanu nu şedea cu mâinile în sân deşi el avea prietenia Exaporituluĭ, însă, erea convins că acela va fi foarte ocupat şi îĭ va scăpa din vedere să dea lămuriri şi asupra ţĕreĭ Româneştĭ când ea va veni pe tapet, apoĭ deşi toţĭ plenipotenţiariĭ congresuluĭ ereaŭ nişte distinşi politicianĭ însă mulţĭ din eĭ vor lua ţara Românească drept Moldova şi Moldova ţara Românească; de aceia vom vedea pe Brâncoveanu mijlocind de la Sultan autorisaţiunea ca să'şĭ trimită şi dênsul, principele ţĕreĭ Româneştĭ, un plenipotent al sĕŭ, şi numaĭ al sĕŭ, la Carlowitz; ca să apere interesele ţĕreĭ sale, fie în contra Polonilor saŭ Ungurilor, ce veneaŭ cu pretenţiunĭ de posesiune.

El obţine autorisarea de la Sultan şi trimete pe un boer al sĕŭ; cine a fost acel boer nu ştim, căcĭ cronica română nu'l menţionează şi scrisorile congresiştilor nu'ĭ pomeneşte numele ci numaĭ sub epitetul de «trimisul principeluĭ Munteniei»; după cum vedem maĭ la vale D. Gion spune: «fost'a vr'unul din deşteptiĭ boerĭ diplomaţĭ crescuţĭ la şcoala Cantacuziniştilor, şi pe carĭ Brâncoveanu îĭ întrebuinţa atât de des pe la toate curţile? Fost'a vr'un străin? Orĭ cum ar fi, agentul principeluĭ Valachieĭ era un om deştept, şi minunat de bine informat».

Lordul Paget preţuia foarte părerile luĭ şi avea cu dênsul lungĭ conferinţe; de Castagnères care şedea în Cons-

---

[1]) Vezĭ în vol. V, Mag. ist., p. 168, raport de D. Gion. op. cit., p. 300.
[2]) Veḑĭ în Istoria imp. Ott. în Tesaur de Mon. ist., Vol. II, p. 269.

tantinopole informează pe regele său în 5 August 1698 despre acest lucru. D. Gion ne reproduce în românește documentele originale găsite la Paris de reposatul Al. Odobescu. De Girardin spunea: «Sire mai toți cred că pacea se va face, Mavrocordat lucrează mereu, lordul Paget studiază cu de amăruntul, toate cestiunile și are conferințe peste conferințe cu Mavrocordat.

Acesta după conferințe se duce în toate serile la marele Vizir de'i împărtășește cele vorbite și auzite peste zi.

La 17 Iulie, lordul Paget mersese la cortul lui Mavrocordat, dar negăsindu'l, saŭ poate că acesta nu va fi cutezat să'l primească, intră la *agentul principelui Valachiei cu care vorbi despre preliminările păcei alcătuite la Viena*, unde s'a dus secretarul său d. Serreyer» [1]).

Trimișii Sultanului sosesc în lagărul de la Belgrad la 8 Septembrie în anul 1688, însoțiți de peste 100 persoane în suită, cu o sumă de care și de cămile pentru ducerea bagajului, de aci sunt duși la Pottendorf lângă Viena când ajung cam pe la jumătatea lunei Noembrie.

Împăratul îi primește în audiență la 20 Ianuarie 1689 când se prescrise niște măsuri de ceremonial foarte amănunțit. Nemții se resbunaŭ acuma pe Turci și ca să umilească pe plenipotențiarii Sultanului îi primesc cu aceleași obiceiuri cum și Turcii primeaŭ pe Nemți altă dată. Într'un raport al dragomanului Lobkowitz din 8 Februarie se vede tot ceremonialul așa de pildă se dispusese ca Mavrocordat «să'și ea coiful de pe cap din anticameră, înainte de a intra în salonul de audiență, ambii soli să facă trei temenele; una la intrarea pe ușă, a doua la mijlocul salonului și a treia când vor săruta poala mantalei împăratului» [2]); adoptaseră Nemții ceremonialul de la palatul Sultanului; secretarul lui de Castagnères; Fabre, scria lui Torcy că «Mavrocordat umbla cu un fast și cu o pompă ne mai pomenită pentru un creștin, s'ar crede că e pașă cu trei tuiuri» [3]). Ceremoniile însă aŭ trebuit să se termine odată și s'aŭ și

---

[1]) Vedĭ în op. cit. a D-luĭ Gion, p. 302, în col. de doc. Hurm., nu am găsit această scrisoare.

[2]) Vedĭ Vol. V, doc. Hurm., p. 153.

[3]) Vedĭ în op. cit. al d-luĭ Gion, p. 305, din o altă scrisoare tot cu data de 5 August 1698 care nu e în col. de doc. Hurm.

terminat, negocierile aŭ început, un an de ḑile conferinţele aŭ ţinut fără însă ca representanţii Turciei să ajungă la un resultat. Nu ne am interesa de loc de toate peripeţiile acelor conferinţe dacă cestiunea ţĕrilor dunărene nu ar fi venit pe tapet, şi numele de «Brâncoveanu» nu s'ar fi pomenit de atâtea orĭ de către miniştriĭ împĕratuluĭ austriac. In 11 Ianuarie 1689 Comitele Caraffa, consilierul imperiuluĭ, face un raport asupra negocierilor de pace şi'l citeşte plenipotenţiarilor la una din conferinţe ; în el, Caraffa spunea în ceia ce priveşte cestiunea Munteniei şi a Moldoveĭ: «Că Muntenia a aparţinut din vechime Ungariei, şi acuma deputaţiĭ romănĭ sosiţi aci şi trimişi în imperiŭ de către răposatul Şerban Cantacuzino Voevod aŭ reînoit această cerere ca ţara Românească să o încorporeze cu Austria, se va cere imediat deci de la Turcĭ încorporarea ḑiseĭ ţĕrĭ până la rîul Siret şi Milcov cu cetăţile Thuz (Thurnu a voit să ḑică) Giurgiŭ şi Brăila, care acuma sunt ocupate de Turcĭ, cât de Moldova cu toate că e sărăcită dară să vie şi dênsa împĕratului»[1]). Am făcut menţiune şi de Moldova căci una cu Muntenia a mers în discuţiunile păceĭ de la Carlowitz. In 28 Februarie acelaşi an, Comtele Starhemberg face un raport către împĕratul Leopold, unde'ĭ «stipuleaḑă expres că pacea numaĭ ast-fel o vor putea-o dobândi Turciĭ, dacă vor ceda principatele dunărene»[2]). Acestea eraŭ pretenţiunile Nemţilor carĭ le puseseră în vedere încă din prima ḑi a congresuluĭ, când în 21 Februarie 1689, Mareşalul Poloniei principele Lubomirski scrie împĕratuluĭ Leopold, ca să aibe grijă şi de Polonia, şi să intre şi dênsa în discuţiunile negocierilor de pace, cu următoarele condiţiunĭ: «Majestatea sa să'şi aducă aminte de pacea de la Lintz unde se stabilise o obligaţiune între împĕratul Austrieĭ şi regele polon. Să li se restitue Cameniţa şi să fie Polonii asiguraţi de prădăciunile Tătarilor, să li se cedeze Moldova, de la Iaşi în sus, şi să li se dee despăgubirĭ de resbel»[3]).

Eată deci bietele ţĕrĭ române, împărţite deja, Munte-

[1]) Veḑĭ în Vol. V, doc. Hurm. p. 194, part. I.
[2]) Idem, p. 234.
[3]) Idem, p. 219.

nia cu o parte din Moldova, Nemţilor; şi nordul Moldoveĭ Polonilor, noroc însă că numaĭ gurele congresiştilor le împărţeaŭ, de oare-ce eraŭ faţă şi plenipotenţiariĭ Turcieĭ, apoĭ fără a fi fost aceştia chiar, tot nu se putea ajunge la nicĭ un resultat căcĭ; vorbele tuturor plenipotenţiarilor eraŭ nesfîrşite şi una ḑiceaŭ într'o ḑi: a doua ḑi însă, alta eşea, strĕiniĭ se certaŭ pe ţĕrile noastre, dară Brâncoveanu domnea înainte, şi din certurile lor, eşea binele nostru. Trufia Polonilor nu se opri însă numaĭ la nordul Moldoveĭ, găseaŭ dênşiĭ că e prea minimă pretenţiunea lor, apoĭ că Turcii maĭ degrabă le-ar ceda lor ţĕrile române de cât Nemţilor, şi de aci ambasadorul Poloniei rĕspunde plenipotenţiarilor Porţeĭ în 19 Februarie 1689 că, condiţiunile de pace ale regeluĭ Polon sunt: «cedarea ambelor ţĕrĭ române regatuluĭ Polon» [1]). Despre aceste pretenţiunĭ face menţiune şi de Castagnères în raportul sĕŭ către rege cu data de 11 Februarie 1690: «qu'on céde la Valaquie et la Moldavie aux Polonais, parceque l'Empereur serait trop puissant şi ces deux provinces luĭ tombaient entre les mains» [2]). Turcii însă nu puteaŭ să şadă de vorbă cu congresiştiĭ în faţa unor asemenĭ pretenţiunĭ fie ale Nemţilor fie ale Polonilor, în raportul despre darea de seamă a conferinţelor ţinute, de la 11 Martie până la 27 Maĭ acelaş an, vedem că: «Mavrocordat numaĭ în condiţiunile de a nu ceda Turcii, principatele dunărene a primit aceasta sarcină de a'ĭ represinta la pacea din Carlowitz [3]). Asupra tuturor pretenţiunilor Polonilor pentru ţĕrile române, împĕratul 'şĭ dedu verdictul sĕŭ, însă maĭ tĕrziŭ când el începuse a vedea raza luminoasă, lasă pe Poloni să discute şi să se certe când pe Muntenia, când pe Moldova, nu voea să le tae greaţa de la început, şi să'ĭ indispună în contra luĭ; scopul luĭ Leopold era acesta, însă şi el îl pune pe hârtie în acea resoluţiune din care estragem următoarele: «voea să încorporeze Muntenia statuluĭ sĕŭ, de oare-ce dênsa a aparţinut din vremurile cele maĭ vechĭ Ungarieĭ, voea să încorporeḑe şi Moldova, scoţênd

[1]) Idem op. cit., pag 231.
[2]) Op. cit., supl. I, vol. I, p. 283.
[3]) Op. cit., vol. V, partea I, p. 260.

că şi acea a aparţinut Ungariei [1]); toate aparţineaŭ şi aŭ aparţinut Ungariei după Unguri; nu ştim ce istoriograf maghiar o fi indus în atari erori grosolane pe bietul Leopold I; cine ştie cu ce documente inventate o fi venit acel istoriograf la împĕrat ca să-l scoată din minţi să-l încânte că Majestatea Sa domnind asupra Ungurilor, are dreptul să domnească şi asupra tuturor popórelor ce aŭ avut a face cu Unguri, fie învinse, fie învingătoare; nu voeaŭ Ungurii ca Românii să fie mai fericiţi de cât dênşii. Turcii nici nu voeaŭ să auḑă de cedarea ţĕrilor române uneĭ alte puteri. Nemţii ca să înduplece pe Mavrocordat şi pe Zulficar Effendi îĭ supuneaŭ la presiuni atât morale cât şi materiale; adese-orĭ îĭ înjoseaŭ la congres, apoĭ eraŭ lipsiţi une orĭ şi de hrană, veniţi în ţĕrile luĭ Leopold fură duşi la Pottendorf, apoĭ la Viena şi de aci la Comorn, unde aŭ fost cel maĭ rĕŭ trataţi; de aceia vedem pe Alexandru Mavrocordat că scrie în 2 Martie 1689, Comitelui Kinsky «plêngându-se» de modul neomenos cum este tratat atât dênsul cât şi colegul sĕŭ Zulficar [2]). In 2 Septembrie acelaşi an scrie comitelui Caraffa plêngêndu-se de alta «că 'ĭ s'aŭ furat nişte hârtiĭ [3]). In 31 Martie dragomanul Lachowitz scrie conteluĭ Kinsky în 31 Martie 1689 «plêngêndu-se de modul cum a fost tratat exaporitul» [4]). Leopold I, vĕḑêndu că nu poate ajunge la nicĭ un resultat cu Turcii, şi că plenipotenţiiĭ lor sunt cu totul nemulţumiţi ca să nu maĭ dea naştere la nouĭ nemulţumirĭ, le dă drumul, ca să se reîntoarcă în Constantinopole, fără a fi terminat însă nimic. Leopold I, anunţa pe Papa în luna Noembrie unde: «îĭ spune cum nimic nu a isbutit cu Turcii [5]).

De abea s'aŭ reîntors plenipotenţiariĭ ottomanĭ în Constantinopole, eată că moare sultanul şi în locu'ĭ este proclamat, Soliman, acesta trimete din noŭ pe Exaporitul

---

[1]) Veḑĭ în vol. V, doc. Hurm., p. 268.
[2]) Veḑĭ în vol. V, doc. Hurm., p. 235.
[3]) Veḑĭ idem, p. 280.
[4]) Idem, p. 243.
[5]) Se vede aceasta din rĕspunsul papeĭ către Leopold; scrisoarea din 26 Noembre 1689, vol. V, p. 291, doc. Hurm.

şi pe Zulficar la Viena ca să reînceapă firul negociărilor, de astă dată nu însă numaĭ cu hârtie şi cu condeĭ, ci cu arme şi cu tunurĭ; negocierile reîncepură, însă sub acompaniamentul bubuitului tunurilor şi atunci împĕratul Germanilor devenise ca şi florea soarelui, el 'şi schimbă părerile şi pretenţiunile după felul isbânḑeĭ armatelor aliate, unde se ducea soarele victorieĭ, acolo se îndrepta şĭ dênsul; când un un corp de armata germană învingea într'una din ḑile, el devenea maĭ arogant, când Polonii învingeaŭ în altă ḑi, el devenea blând cu dênşiĭ şi le promitea totul, nu maĭ avea nicĭ o socoteală în nimic; lucrurile se încurcaseră de tot [1]). De ce oare ducea o aşa pieḑişă politică împĕratul sacrului imperiŭ faţa de Poloni, aliaţii sĕi? de ce oare nu erea cinstit la vorbă cu dênşii? căci Poloni în tot-deauna l'aŭ ajutat în rĕsboele sale; el din adins ducea o ast-fel de politică, şi nu voea să se prinḑă în nimic la vorbă cu Polonii, el ştia maĭ bine ca toţĭ, că pacea cu Turcii tot se va face, şi de aceia îĭ ţinea în suspensiune, avea nevoe acuma de ajutorul lor în resbel şi nu voea să le tae pofta, căci l'ar fi părăsit imediat, îĭ ţinea cu vorbe dulcĭ, însă resultatul 'l tot amâna; ceva maĭ mult încă, în ultimatul sĕŭ către Sublima-Poartă nici nu pomeneşte de vre-o pretenţiune al unuĭ aliat al sĕŭ relativ la ţĕrile-române, 'şi reserva singur dênsul acest privilegiŭ şi raportul sĕŭ din 23 August 1690 ḑice: «că ar fi bucuros dacă Poarta ar priimi o suzeranitate comună a sa cu Sultanul la un loc, asupra ţĕrilor române» [2]). O asemenĭ purtare lipsită de orĭ-ce caracter din partea orĭ şi căreĭ persoane în tot-deauna se înfundă, căci saŭ probele palpabile cad singure aşa din senin în mâinele adversarului, saŭ acela nu e atât de prost ca să nu înţeleagă purtarea celui l'alt. Polonii se exaspereaḑă vĕḑênd că împĕratul îĭ ţine cu vorba şi când se presinta o ocasie ca să fie şi dênşiĭ consultaţĭ, saŭ să aşterne numele lor într'un raport al Turcieĭ, ca aceea să cunoască şi pretenţi-

[1]) Veḑĭ din relaţiunile rapoartelor publicate în Frag. III, al col. doc. Hurm., pag. 337, 344—345.
[2]) Idem, p. 336.

unile lor asupra ţĕrilor-române, atunci împĕratul îi trage pe sfoară lăsêndu'i la o parte.

La Stroda mai mulţi sfetnici ai statului polon se întrunesc într'un convent şi, nobilul castelan Krupiensky [1]) rosteşte un discurs sdrobitor pentru Austriaci şi plin de foc şi entusiasm pentru poporul sĕŭ, el ḑice între altele: «Şi ce este în adevĕr de sperat de la casa Austriei, că nu mĕ înşel v'o dovedesc acele domnii cărora această lacomă dinastiă aŭ răpit libertăţile lor, precum vra să le răpească pe ale noastre. Vĕ este cunoscut că acea gintă în tratările din anii trecuţi, până acolo merse cu aroganţa ei, în cât să ne refuze nouă şi să'şi atribue sie Valachia şi Moldova ţĕri în cari nici odată nu i-a călcat piciorul. Acestea sunt mulţămitele pentru sângele nostru vĕrsat înaintea Vienei aceasta este rĕsplata pentru milioanele noastre cheltuite, pentru corpurile bravilor noştri compatrioţi, care ḑac încă calde în câmpurile Ungariei?» [2]). Turcii încuviinţaseră cedarea Moldovei de nord, Polonilor. Polonii deja stăpâneaŭ Camenița, Suceava, Cernăuţul, Hotinul şi Soroca încât luând definitiv aceste ţerişoare nu isbeaŭ în coranul mahometan, care prescrie că nimeni nu va putea lua ceva din teritorul impĕrăţiei de cât după ce mai întâiŭ a învins cu sabia».

Ca Turcii să cedeḑe toată Moldova Polonilor, nici gând nu era; Francesii stărueaŭ dară în zadar, Polonii vĕḑêndu-se că de bună voe nu vor ajunge la nici un resultat cu Turcii, se hotărăsc a merge alăturea cu Germanii, dar cu aceştia vor reuşi a lua Moldova; conferinţele congresului din ḑi în ḑi deveneaŭ şi mai nesuportabile şi plenipotenţiarii Turciei se apelpisiseră de atâtea străgănări şi de pofta nesecabilă a tuturor congresiştilor asupra bietelor ţĕri dunărene, încât în 1691 ei cer congedierea şi ruperea pentru a doua oară a firului negocierilor de pace; l'aŭ rupt şi de astă dată pentru a'l înoda din noŭ, căci după cinci luni, în Februarie 1692 ei se reîntorc din noŭ în Viena. Nu

[1]) Descendenţii acestei familii sunt membrii familii Krupensky, al căruĭ leagăn s'a aşeḑat în Moldova; Dumitru Cantemir domnescul istoriograf îi pomenesce printre familiile nobile de origină poloneză.

[2]) Veḑi în vol. V, part. I, pag. 328, din 29 Iunie 1690, doc. IIurm.

ştiŭ cum o fi învîrtit Nemţii şurupul cu Alexandu Mavrocordat şi Zulficar-Effendi, căci de astă dată îi găsim mai afabili cu consilierii luĭ Leopold: avem douĕ scrisorĭ ale plenipotenţilor Turcĭ, către comitele Kinski «vorbindu'i de nişte copiĭ ale scrisorilor originale turceştĭ, scrise în latineşte pentru ca comitele să înţeleagă mai pe larg secretele guvernămêntuluĭ ottoman [1]), ce le-ar fi divulgat inteligentul şi vicleanul dragoman; e o scrisorea din 5 Octombre 1691. La reluarea negocierilor Austriacii ereaŭ foarte aroganţi însă aduce ceasul ce n'aduce anul; isbucneşte un mare resbel între Franţa şi Germania; pretenţiunile Leopold I devin mai micĭ în faţa unor atarĭ evenimente şi din poftele ce le avea, ca să anexeze ţĕrile române coroaneĭ Ungarieĭ, (Austria representa pe Ungaria) şi le restrînse numaĭ la o suzeranitate comună cu Turcia asupra ţĕrilor dunărene [2]).

Pentru executarea planuluĭ, fu desemnat de Austriacĭ, ambasadorul Englez şi Alexandru Mavrocordat, căruia Nemţii se hotăresc să'ĭ dea un bacşiş de 100,000 de florinĭ; lucrurile mergeaŭ bine; Mavrocordat fusese cumpĕrat; la Constantinopol însă acţiunile sale în loc să scadă în faţa uneĭ asemenea purtărĭ quasi bine-voitoare către Nemţĭ, din contra ele se ridicaŭ, Turcii orĭ că ştiaŭ, orĭ nu, ceia-ce făcea dênsul la Viena, dară afară de léfa cea grasă ca prim dragoman, îĭ maĭ dădu şi apanagiul insulelor Millo, Andro şi Micona [3]). Mavrocordat de asemenĭ căpătă permisiunea de la împĕrat ca să locuiască orĭ-unde va voi; în acest timp şi ambasadoriĭ puterilor din Constantinopol lucraŭ pentru pace, căcĭ deja se turburase tótă lumea cu aceste lupte ḑilnice între Turcĭ şi Germanĭ; Houssey şi Habord din partea Angliei; Collier, Heamsberg şi Hop din partea Olandeĭ, pe de altă parte şi hanul tătăresc; diplomaţiĭ francezĭ de asemenĭ. Turcii încă doreaŭ pacea, ceda cu bucurie Cameniţa Polonilor fără nordul Moldoveĭ; Polonii vor trebui să primească şi aceste condiţiunĭ, căcĭ aveaŭ în contra lor şi pe Nemţĭ carĭ îĭ băteaŭ ḑilnic; pe Turcĭ ce'ĭ ameninţa cu năvălirile Tătarilor;

[1]) Veḑĭ în vol. V, idem, p. 393.
[2]) Veḑĭ raportul publicat în Frag. III, doc. Hurm., p. 358.
[3]) Veḑĭ idem, p. 359–390 în douĕ acte.

apoi slăbiți în interiorul statului prin certurile nobililor; și luptele civile ale Castelanilor între dênșii, la care se mai adăuga și moartea lui Sobieski și alegerea lui August de Saxa, candidat susținut de Germani, în potriva principelui de Conti, susținut de Francezi; în zadar vedem pe patrioții poloni ținênd discursuri fulgerătoare, vorbind de sângele vĕrsat sub zidurile Vienei, cum vorbise castelanul Krupiensky și cum mai vorbi încă un altul, solul Ioan Gomolinsky, într'un memoriŭ al sĕŭ din 1698, 13 Septembrie, către împĕratul Leopold I; și plenipotențiarului Stanislav Matachowsky într'o scrisoare foarte înpungătoare către plenipotențiarii congresului, în 13 Octombrie, același an [1]). O ultimă decisiune aŭ luat Polonezii încă: trimet plenipotențiar la Carlowitz pe Stanislav Matachowsky, care va expune trei puncte congresului: 1⁰ Cedarea Valachiei, Moldovei și Bugeacului, Polonilor; al 2⁰ Cedarea cel puțin a Moldovei și Bugeacului, al 3⁰, In casul cel mai rĕŭ; cedarea Cameniței cu Suceava, Hotinul, Soroca și Cernăuții [2]). Polonii veneaŭ cu tocmeli, născute în capul lor de către Ruși și Venețieni; cari voeaŭ se pună bețe în roatele căruței împĕratului austriac, pe de altă parte și Rusia trimete un plenipotențiar la Carlowitz, și dênsa venea cu pretențiuni despre cetatea Kertsch, de când cu luarea Azofului. Polonii deveniseră mai modești, cereaŭ acuma numai Camenița, eară Moldova să rĕmâne suzerană Turciei, ca și mai 'nainte cât și Valachia. Austriacii dacă se temeaŭ de Poloni pentru poftele Țĕrilor române nu erea pentru dênșii, ci pentru Moscoviți care aveaŭ relațiuni intime cu Polonii; încât Austria știa că odată ce Moldova și Țara-Românească vor ajunge sub mâna Polonezilor, ușor va trece sub aceia a Rușilor și astfel ei ar deveni niște vecini periculoși pentru împĕrăția Habsburgică. De asemeni, nici de Transilvania nu voea să audă Nemții, ca să o cedeze, cu toate că ei nu ocupaseră această țară cu arma cum o făcuse cu Ungaria, și Turcia o ținea cu dinții, lordul Paget intervine însă pe lângă

[1]) Vedĭ ambele în Vol. V, doc. Hurm., p. 505 și 510.
[2]) Vedĭ în Frag. III, doc. Hurm., p. 435—437.

Alexandru Mavrocordat şi Mehmet Effendi cu banĭ, pentru cedarea Transilvanieĭ. Propunerile sunt primite de ceĭ douĭ sfetnicĭ, cu condiţiune însă ca baniĭ să le fie daţĭ după terminarea definitivă a congresuluĭ.

In 1700, ambasadorul german, comitele Wolfgang Oettingen vine în Constantinopole pentru a da curs maĭ accelerat lucrărilor de delimitare a ţĕrilor ce aveaŭ să intre în congres; şi aduce cu sine şi bacşisurile pentru Alexandru Mavrocordat şi Mehmet Effendi; populaţiunea din Constantinopole înţelege însă jocul periculos al ambasadoruluĭ german şi erea decisă a fărâma în bucăţele pe Mehmet Effendi şi Mavrocordat, dacă ar fi priimit banĭ; aceştia destul de deştepţĭ se roagă de Oettingen să'ĭ ţie pentru alte timpurĭ, căcĭ acuma nu e momentul ca eĭ să'ĭ primească; în raportul comiteluĭ Oettingen din 24 Octombrie anul 1700 se vede acestea toate [1]). Că Mavrocordat priimea banĭ este cert, de oare-ce un alt document, şi anume scrisoarea comiteluĭ Schlick, către comitele Kinsky din 5 Noembre 1698 spune: «Milord (Paget) m'a de nouveau parlé avec beaucoup d'empressement sur une promesse d'argent en faveur des plénipotentiaires turcs»; în altă scrisoare a luĭ Kinsky către Paget din 14 Decembrie 1698 vedem: «je ne doute pas qu'en la distribution des largesses impériales destinées aux ministres turcs» [2]). Eată unde ajunse bătrânul exaporit, el uitase poate de marea recunoştinţă ce o datora Turcilor, care'l înălţase aşa de sus; Transilvania o câştigaseră Ottomanii în urma multeĭ vĕrsărĭ de sânge, eară acuma când Sultanul şi încredinţase condeiul în mâna dragomanuluĭ sĕŭ ca să aleagă de soarta imperiuluĭ; el ĭĭ înjosi prestigiul de altă-dată, se lăsă a fi conrupt de baniĭ ceĭ dulcĭ şi consimţi în detrimentul Turcieĭ la cedarea Transilvanieĭ, coroaneĭ austriace.

Tractatul se închee în 1699 în ţiua de 26 Ianuarie, studiat maĭ întâiŭ în Viena, apoĭ dus la Carlowitz unde se iscăli de toţĭ plenipotenţiariĭ puterilor representante, eată partea care interesează ţĕrile române: Impĕratul Austrieĭ anexează Ungaria, afară de Banatul Temişoareĭ, Transil-

[1]) Veţĭ în Vol. VI, doc. Hurm., p. 6.
[2]) Veţĭ în Frag. III, doc. Hurm., p. 471—472, tóte scrisorile.

vania, mare parte din Slavonia și Croația până la rîul Unna. Polonia reține numaĭ Camenița, Turcii renunță la Podolia și Ucrania, Țara Românească și Moldova rĕmân însă tot ca și maĭ înainte sub suzeranitatea Sublimeĭ Porți; acestea toate sunt luate după actele originale al tractatelor [1]).

In favoarea Țĕreĭ Românești nu se stipulase nimic, Brâncoveanu care ajutase pe Nemți mijlocind trimeterea corespondenței la Viena nu'l vedem cu nimic recompensat, afară că în 1696 primi titlul de principe al sacruluĭ imperiŭ, el și cu tot neamul luĭ în eredițiune, serviciile sale aduse curțeĭ vieneze adese-orĭ le aduce aminte corespondențele diplomaților Kinsky, Paget și Rabutin [2]). La prima vedere ni s'ar părea că Brâncoveanu căduse în disgrație față de Germanĭ, eĭ care eraŭ a tot puternici în vremurile acestea, și uitaseră de Brâncoveanu, nu uitaseră eĭ însă că s'aŭ înțeles cu Brâncoveanu maĭ d'inainte, ca nicĭ să nu facă mențiune de dênsul, ca să nu priceapă Turcii că dênșiĭ sprijinesc pe domnul român, acuma îĭ știa dênsul supărațĭ din cauza condițiunilor nesurăzătoare în care aŭ terminat congresul, încât tot focul supărăreĭ pe capul domnuluĭ român s'ar fi aprins, în 17 Octombre 1698 Brâncoveanu scrie chiar Comituluĭ Kinsky că în timpul negocierilor să nu se pomenească de numele sĕŭ și de al Muntenieĭ. «Ne ulla de me et hac patria fiat mentio» [3]). Comitele Kinsky în urma acesteĭ scrisorĭ de la domnul român scrie împĕratuluĭ în 27 Octombre și plenipotențiarilor în 28 Octombre acelaș an, ca să se conforme dorințelor domnuluĭ muntean; ba ceva maĭ mult, încă, Brâncoveanu în 1700 după încheerea păceĭ, cere de la Nemți ca eĭ să scoată un ferman de la Turcĭ prin care să impună luĭ Brâncoveanu o purtare prietenoasă cu Austria, naivul de Turc se prinse și ast-fel Brâncoveanu reușĭ [4]). Ast-fel s'a terminat și pacea de la Carlowitz după niște discuțiunĭ de aproape 10 anĭ.

---

[1]) Veḑĭ în Zinkeisen, Gesch. des Osm. Reiches, V, p. 211 și în Vol. V, doc. Hurm., p. 524.

[2]) Veḑĭ în scrisorile lor, Frag. III, doc. Hurm., p. 453.

[3]) Veḑĭ în Vol. V, idem, p. 512.

[4]) Veḑĭ în Frag. III, p. 477 doc. Hurm. și Xenopol, Vol. IV, p. 420—422.

Dacă am tratat și acest capitol, în cuprinsul domniei lui Brâncoveanu și a politicei lui, este că și dênsul a fost amestecat în acest joc periculos, ba avênd încă și un sol al sĕŭ la rênd cu toți plenipotențiarii puterilor, lordul Paget al Angliei, Matachovsky al Poloniei, Wosniczin al Rusiei, Mavrocordat, Zulficar-Effendi și Reis-Effendi ai Turciei, Collier al Olandei, al Veneției, cât și consilierii imperiului austriac ca Comitele Kinsky, Thun, Marsigli, și alții. Și nici nu putea Brâncoveanu să fi rĕmas la o parte caci, soarta țĕrilor române erea atunci în gura tuturor representanților puterilor, toți ne socoteaŭ de mici și pigmei, și cu toate acestea toți voeaŭ de noi, toți voeaŭ să ne înghiță. Polonia cerea la început ambele țĕri române, apoi a scăḑut numai la Moldova și la urmă vedem că a rĕmas cu Camenița. Austria voea earăși ambele țĕri române, apoi a scăḑut la Muntenia în cele din urmă la suzeranitatea comună cu Sultanul, când a fost însă ca să se semneḑe protocolul de pace, nu a rĕmas cu nimic. Rusia earăși îndemna pe Poloni să înghiță Moldova căci ei prevedeaŭ ștergerea bietei Polonii de pe charta Europei în cât ar fi șters'o cu Moldova cu tot, Rusul e în tot-deauna mai șiret. Pe de altă parte Ludovic al XIV nu ne cunoștea și sprijinea pe ori și cine numai ca Muntenia să nu esiste și Brâncoveanu să dispară, de Girardin, de Ferriol, Des Alleurs, de Castagnères aŭ știut ca să lucreḑe în Constantinopole și din resputeri, cu rêndul să intrigheze în vremurile păcei de la Carlowitz ca și altă dată, după cum s'aŭ succedat în postul acesta de ambasador.

Soarta însă a voit ca împrejurările să vină ast-fel ca toți să se certe pe țĕrile române, nici unul să nu cedeze și, pentru că Turcul avea mai multe drepturi asupra noastră ca toți, să se lipsească toți, să ne lase tot amici ai Turcilor, amici, și poate suzerani în vreme de pace, dară nici odată vasabi saŭ supuși căci în timp de resbel în tot-deauna am probat că nu ne-am lăsat a fi învinși.

Pacea de la Carlowitz a format nodul vital în istoria celor douĕ țĕri, Turcia și Austria; la cea d'întâi se sfârșise cu vitejiile rĕsboaelor, la cea de a doua se croise calea cea

nouă a politicei, căci Transilvania trecu sub coroana Habsburgilor, pentru noi cu atât mai mult pacea de la Carlowitz este însemnată, căci ce ar fi devenit de Români dacă se îndeplinea poftele Nemților și ale Polonilor, ca țara Românească să intre sub stăpânirea Austriei și Moldova sub aceia a Poloniei; de atunci principatele române ar fi fost șterse de pe charta Europei orientale, și aci poate nu se mai pomenea despre un regat și un rege românesc, neamul Brâncovenesc nu mai murea în Constantinopole, dară murea întregul neam românesc, oftând greu de apăsarea străină. Dară de ce oare să vorbim așa de prăpăstios și să vedem în negru trecutul acestor două țări românești, dacă ele ar fi trecut una Austriei și alta Poloniei saŭ mai în urmă Rusiei, am putea spune cum am fost sub Turci am fi fost și sub Nemți și sub Ruși, tot în aceleași condițiuni de suzeranitate, aci însă erea un bilet de loterie de jucat, erea o carte de joc pe care am fi pus tot trecutul și viitorul acestei țări și cine știe dacă mai ajungeam odată să ne reconstituim, cum ne-am reconstituit la 1859 și la 1881, am fi importat poate civilisațiunea în statul nostru mai de demult, am fi vĕdut pe boerul român îmbrăcat cu chică nemțească și cu cisme și pinteni lungi, cum se îmbrăcase Preda Proroceanu, în 1693, dară poate nu am mai fi vĕdut o coroană românească și numai românească sadea. Să ne mulțumim deci că am rĕmas aruncați ca o peatră de mărgăritar într'o mocirlă, pe care însă ploile și earăși ploile veacurilor a spălat'o și astă-di a rĕmas curată și lucioasă.

Brâncoveanu prevĕduse aceste evenimente și cât de calm și de diplomat 'l vedem, bine și cu Turcii, mai bine încă și cu Nemții, făcându'și treburile cu amêndoui de odată. Pacea se încheeă, streinii se certeaŭ pentru noi cum să ne împarță mai bine, noi însă rĕmâneam tot noi, Brâncoveanu domnea și România nu pierea.

Eată ce a fost pacea de la Carlowitz pentru Români, am avut atunci un moment greu din viața noastră, l'am trecut, cum trece bolnavul momentul cel mai greu al unei cumplite boli, am scăpat, dară nu pentru tot-deauna, poftele Nemților și ale Rușilor nu se vor stinge și, până în

1717 unde încheăm studiul nostru, vom avea ocaziune să le vedem reapărând.

Atitudinea lui Brâncoveanu față de rèscoala lui Racoți din Transilvania, perioada 1699—1708.

Preludiul morței.

La prima vedere s'ar părea că domnul țĕrei-românești să nu fi interesat pe lumea Europei occidentale când ea avea a se ocupa de multe alte evenimente, ce legaŭ istoriile altor popoare mai întinse și cu un trecut mult mai depărtat ca al nostru.

Ce avea Franța, Rusia și Austria cu Constantin Brâncoveanu-Voevod? acel Brâncoveanu, un domn suzeran imperiului Ottoman, acel Brâncoveanu o unelță servilă și umilă a Turcilor saŭ a Nemților, acel Brâncoveanu, care îndeplinea pe curierul de la gurele Dunărei orientale, între douĕ împĕrății învrăjbite; cu un asemenea om care îndeplinea ast-fel de meșteșuguri; nici că ar fi trebuit un Impĕrat austriac saŭ un Țar rusesc ori un Rege frances să saḑă de vorbă. Acest om însă care de și principe al unei jumĕtăți din regatul de aḑi al României, de oare-ce a învĕrtit pe degete pe toți ambasadorii Franciei, oameni ca de talia lui de Girardin, des Alleurs, Ferriol, precum și pe înfricoșații de plenipotențiari ai conferințelor de la Carlowitz, începu a uimi lumea și numele sĕŭ să fie pomenit ḑilnic și la Versailles și la Kremlin și la Schönbrun, evenimentele anilor următori păcei de la Carlowitz vor aduce mari furtune în casa românească și de unde Constantin Voevod Brâncoveanu se aștepta la puțină liniște, eară trebuea să se pregătească de o nouă înstrunare a minței.

Domnul Moldovei Antioch Cantemir nu putea uita, că părintele sĕŭ Constantin erea să'și pearḑă tronul din causa intrigelor Brâncoveanului, de aceia începu a'i purta sâmbetele. Constantin Duca de asemeni devenind vĕduv prin moartea soției sale, fiică a lui Brâncoveanu, nu se mai temea de ura socrului, și se aruncă în tagma inami-

cilor domnului muntean, din Constantinopole. Alexandru Mavrocordat Exaporitul de asemeni, din amicul de odinioară al Brâncoveanului, deveni inamicul său, căci în urma pacei de la Carlowitz el pretindea de la Turci unul din tronurile române pentru fiul seu Nicolae, după ce că trădase interesele Ottomanilor mai avea îndrăsneala încă să ceară şi recompense de acest fel. La început avênd ochii asupra Moldovei cum scrie de Girardin regelui său în 30 Aprilie 1699, după convorbirea sa, cu cumnatul Chanului Tătăresc, despre Mavrocordat: «Il m'a dit que c'était l'ouvrage de Mavrocordato qui avait voulu, par cette condescendance, mériter la protection de la Pologne pour son fils ainé, à qui il a dessein de procurer le Gouvernement de cette Province à vie, (Moldova) comme celui de la Valaquie a été accordé depuis peu au Bey qui en est pourvu» [1]). Alexandru Mavrocordat însă răŭ 'şi îndreptase privirile, căci în Moldova domnea Antioch Cantemir care erea foarte apreciat de Turci, vĕdênd că nu merge lucrurile, Exaporitul se căşuneadă pe biata Muntenie dar voind ca Brâncoveanu să fie mazilit şi în locu'i să se întroneḑe la Bucureşti, dragul tatei, de Nicolae, fiul său, căci Nicolae e deştept şi învĕţat; deja în frageda 'i adolescenţă a dat semne, fiind şi mare dragoman, locţiitor al tatălui său, pe când acela era plenipotent la Carlowitz.

Brâncoveanu din timpurile de amiciţie cu Exaporitul, îi plătea o pensiune anuală, acuma însă auḑind de toate aceste uneltiri necinstite, se supură foc, şi încruntă ochii săi cei brâncoveneşti şi ordonă nouluĭ Vistier a nu mai trimete banii la Ţarigrad, exaporitului. Brâncoveanu ştia să devie mândru şi să'şi ascuţă şi spada, când voea, domnul român nu aruncă însă numai o mănuşă, o aruncă şi pe a doua; se învrĕjbi şi cu muftiul cel mare, Fiez-Ullah-Effendi, care avea nunta fie-săi şi, cerând domnului muntean 50 pungi de bani, acesta refusă scurt şi cu un ton supărat. Turcii se miraŭ şi nu mai pricepeaŭ purtarea luĭ Brâncoveanu, nu le veneaŭ a crede ca Beiul lor de la Dunăre să fie atât de

[1]) Veḑi în supl. I, vol. I, doc. Hurm., p. 348.

înproțăpit cu dênșii și la vorbe și la fapte, remaseră ca trăsniți.

Mavrocordat însă care erea foarte ambițios nu lăsă să treacă această purtare a Brâncoveanului și afrontul ce l'a suferit, și stărue de Vizir ca el să fie chemat în Constantinopole și să 'l învețe minte. Asupra acestui fapt D. Xenopol ne reletează interesantul pasagiu al istoricului italian Del Chiaro care atunci se găsea în București și care convorbise cu protomedicul lui Brâncoveanu Iacob Pillarino ce'i relată faptul. «In luna lui Aprilie vine de la Poartă un Imbrochor cu un firman, prin care Brâncoveanu este chemat la Andrianople. Chiar a doua ți, se vede că de teamă, Brâncoveanu este apucat de niște friguri, care se schimbă curênd într'un orbalț ce 'l reține două sĕptămâni de la călătorie. După ce se însănătoșează pleacă în Andrianopole, mergênd foarte încet, așa că ajunge acolo abea după o lună, pe când obicinuit nu trebuea mai mult de cât țece țile.

Adevĕrata pricină a unei atari întârțieri era că principele bazându-se pe mijlocirea prietenilor sĕi și mai ales pe marile sumi de aur pe care le rĕspundea, spera să obțină un ordin de reîntoarcere acasă. El avea însă doui straşnici și puternici dușmani, pe lângă care nici o stăruință nici o rugăminte nu avea, nici un efect. Unul din ei era Rami paşa pe atunci mare Vizir, celalt era bĕtrânul Mavrocordat, favoritul sfetnic al aceluiași Vizir. Scopul lor chemând pe Brâncoveanu la Poartă, era de a'l despoea de averile sale (care se vede că se socoteaŭ la sumi mult mai mari de cât cum eraŭ în adevĕr) și apoi a'l depune din domnie. Proteguitorii sĕi, și ei favoriți ai Sultanului eraŭ: Cîzlar-Aga, Ali Silihtar-Aga, care mai târțiŭ ajunse mare Vizir și Hasan Paşa cumnatul Sultanului» [1]).

Brâncoveanu ajuns însă în Ţarigrad pune capât la toate gurele vrăşmaşilor; bacşişurile începură a curge, și 300 de pungi dintr'un condei intrară în buzunarele sultanului și

[1]) Veți în Del Chiaro pag. 1—5, op. cit., repr. și în D. Xenopol, vol. IV, pag. 427.

mareluĭ vizir. Ţara însă se resimţi din această visită a Brâncoveanuluĭ la Ţarigrad căcĭ el fu silit a spori tributul cu 230 de pungĭ pe an din 270 cât plătea înainte, acuma plătea 500. Cronicarul Radu Popescu ce continuă cronica logofĕtuluĭ Greceanu spune relativ la acest subiect: «a făcut adaos de haraciŭ 240 de pungi peste 280 ce era ţara maĭ înainte numaĭ să'ĭ dea domnia» [1]; în cronica anonimă vedem earăşĭ: «că l'aŭ maĭ înmărit de cum aŭ fost, cu 240 pungĭ» [2]. Ambasadorul Franciei de Ferriol spune încă că Brâncoveanu se codise de la acest drum, ştia el că 'l va costa mult şi pe dênsul şi pe ţară, şi că oferise 400.000 scude numaĭ să fie ertat de visită. «Le prince de Valaquie est arivé à Andrianople. Il avait offert quatre cent mille écus pour être dispensé de ce voyage; mais le Moufty et le Visir ont cru que ce n'était pas assez, et qu'ils en tireraient d'avantage lorsque le Bey serait à Andrianople» [3] (scris în 18 Iunie 1703).

In 4 Iulie 1703, găsim altă scrisoare a aceluiaşĭ ambasador care confirmă cele spuse de cronicariĭ noştriĭ, relativ la mărirea haraciuluĭ şi la toate bacşişurile: «Le Bey de Valaquie à eu son audience du grand Seigneur et du grand Visir. Il y a été reçu avec toutes sortes d'honneurs. Il les a payés chèrement, ayant donné 200 bourses au grand Seigneur, cinquante à la Sultane Validé et de grands présents au Visir et au Moufti. On a encore augmenté son tribut de 230 bourses par an, ce qui fera 500, avec les 270 qu'il payait auparavant; mais on lui a promis de ne plus lui envoyer ni Aga, ni Mubachir, pour exiger le tribut ce qui le consumait, et on traitera toutes ses affaires à la Porte avec ses Capi-Kiaïas» [4].

Brâncoveanu reuşeşte şi de astă dată în admirabila'ĭ dibăcie să convingă pe Turcĭ, şi este din noŭ întărit la domnie pentru a doua oră şi pe viaţă încă. Brâncoveanu

---

[1]) Veḑĭ vol. IV, p. 22, Mag. ist.
[2]) Veḑĭ vol. V, p. 169, Mag. ist.
[3]) Veḑĭ în Supl. I, vol. I, doc. Hurm. p. 357.
[4]) Veḑĭ în vol, I, supl. doc. Hurm., p. 357.

mersese la Andrianopole pentru toate acestea şi acolo fuse îmbrăcat cu caftan dinpreună cu alţi boeri, căci eată ce găsim în manuscrisul cronicei logofătului Radu Greceanu: «In Iunie 15, 1703 marţi, Petru Obedeanu biv vel căpitan za margine fu îmbrăcat cu caftan şi ca la 29 boeri; la un loc cu Vodă Brâncoveanu venit la Poartă la Odreiu ca să sărute poala împăratului» [1]).

Această mărire a haraciului se făcu deci în anul 1703; şi la reîntoarcerea sa în ţară, cronicarul Radu Popescu spune că: «Insă după ce l'aŭ slobozit de la Odreiu, şi aŭ venit în ţară, s'aŭ schimbat firea, s'aŭ făcut mai rĕŭ, mai cumplit, împrumuturi aŭ pus pre boeri, pre mănăstiri, biruri mari pre săraca ţară cât n'avea putere să le înplinească ci se văita şi blestema» [2]). Aci D. Xenopol aduce o justă observaţiune când spune că cifra dărilor diferă foarte mult, acum în anul 1703, cu cea-ce erea în 1695, pe când în acest an se urca suma dărilor la 488.000 lei, în 1703 ea se urca la 630.000 adică cu un adaos de 142.000, adaos ce provenea din sporirea haraciului cu cele 230 de pungi pe an, adică cu 115.000 lei [3]), eară în total cele 500 pungi adică 250.000 de lei; în condica vistieriei statului de atunci, d'intre anii 7202 şi 7212 (adică 1694—1704) [4]) se prevede aceste socoteli plus încă 43.000 de lei ca dări impuse boerilor pe fie care an; dări despre care s'a vorbit mai sus. Cronicarul măreşte încă şi veniturile domniei, impunênd o nouĕ dare, aceia asupra vitelor cornute, numită văcăritul. Cronicarul Popescu cam protivnic cum vedem Brâncoveanului de şi devenit mare vornic mai tĕrziŭ şi boer divanist al Brâncoveanului spune, că fapta cea mai rea a domnului fu mărirea haraciului «de aŭ rĕmas cu blestem de blestema săracii de acest greŭ şi vor să blesteme în veci» [5]).

---

[1]) Manuscrisul original în păstrarea D-luĭ Ştefan Greceanu.
[2]) Veḑĭ vol. IV, Mag. ist., p. 22.
[3]) Veḑĭ vol. IV, Mag. ist., p. 428.
[4]) Veḑĭ condică tiparită în 1875, p. 684—730; aniĭ îĭ socoteştĭ: scăḑând pe 5508, din 7202 şi 7232.
[5]) Veḑĭ în vol. IV, Mag. ist., p. 29.

Del Chiaro spune că Brâncoveanu poseda în sensul cel mai larg al cuvêntului arta de a jumuli găina fără a o face să țipe» [1]). Aceste dări impuse de domn și asupra boerilor, și asupra mănăstirelor și asupra locuitorilor țĕrei ce aveaŭ vite cornute, de sigur, că pe un istoric la prima vedere 'l va face să exclame, ce domn de spoetor a fost Brâncoveanu Constantin, dară ea să ne gândin puțin și să reflectăm ce era să facă bietul Brâncoveanu, alt ceva de cât aceasta, pentru a putea scăpa averea tronului lui și a țĕrei peste care domnea, dacă noi avuseserăm norocul ori mai bine ḑis norocul să avem de a face de aproape cu Turcii; niște oameni care ori cât le ai fi dat nu se mai mulțumeaŭ, și la adică trebuia să suferim toate pretențiunile lor căci mai bine era poate de țara noastră, ca să avem de a face cu dênșii; Turcii ne cereaŭ numai bani, alții însă poate ne ar fi cerut pe de a întregul, cu țară cu tot, și Turcii nu ne socoteaŭ ca supuși și vasali lor ci mai degrabă ca aliații lor, căci de câte ori oare, domnii acestei țĕri și cu boerii ei, cari ereaŭ generalii de atunci nu și'aŭ ascuțit sabia pe câmpiile vlachice; fără ca nici odată sabia cea dreaptă și românească să fie frântă de iataganul curb al Ottomanilor.

Brâncoveanu deci tot mai deștept și mai priceput ca toți a îmbătat pe toți sfetnicii sultanului și însuși pe Sultan cu mirosul pungilor de aur, s'a hotărât a vĕrsa în thesaurul sultanin, 230 de pungi mai mult pe fie ce an, însă el, Brâncoveanu Constantin tot va domni, și Românul nu va pieri.

In 22 August 1703 moare Sultanul Mustafa, se urcă pe tron Ahmet al III-lea și ca mirare că acesta dă un ferman prin care recunoaște dispositiunile predecesorului sĕŭ, recunoscând domnia pe viață a Brâncoveanului fără a'i mai pretinde nici un ban [2]). In acest timp se schimbă domnul din Moldova și în locul lui Antioch Cantemir dușmanul lui Brâncoveanu, ce domnise de la 1696—1701, vine la tron

[1]) Veḑĭ op. cit., p. 163.
[2]) Veḑĭ în cron. an., Mag. ist., p. 170, vol. V.

Constantin Duca ginerele domnului muntean, care va domni de la 1701—1703, de astă dată însă Duca nu se mai purtase cu Brâncoveanu ca un socru, ci cu totul inamic față cu dênsul. Brâncoveanu în 1703 ducêndu-se la Andrianopole înegri acolo pe Duca și se înprieteni de astă dată de fostul sĕŭ dușman, Antioch Cantemir. Turcii ascultară de Brâncoveanu, îi făceaŭ toate pe plac acuma, în urma bacșișurilor celor mari vĕrsate și mazilind pe Duca, propun într'un moment de entusiasm lui Brâncoveanu ca să ea el domnia ambelor țĕrĭ române. Brâncoveanu se codi, nu voi a'și lua atâta belea pe capul sĕŭ, deja acuma 'l invidiaŭ Nemții, Rușii și Polonii, ce ar fi fost încă dacă ar fi ocupat ambele tronurĭ. O doamne! însă de atunci ar fi fost reunite ambele țĕrĭ surorĭ și de atunci cele două coroane românești s'ar fi călit în o singură turnătură, și ar fi lucit pe capul principelui român, Constantin Brâncoveanu, ar fi fost o mare diferință deci pentru Românii de astădi; ca deja de 200 de anĭ să fi format această masă întinsă și compactă, de la Cerneți până la Cornu-Luncei, a făcut o greșeală Brâncoveanu, poate față de observatorul istoric, poate față de viitorul poporului și al țĕrei sale, dară față de evenimentele de pe timpul sĕŭ și de împrejurările în care se găsea el ca domn, atunci, în mijlocul a trei mari împĕrații, ce țineaŭ deschiși niște ochĭ de Vultur ca să observe mai bine momentul nemerit spre a se repedi asupra noastră, dic deci, că; bine a făcut, cine știe dacă ar fi putut să o țină și apoi și Turcii propuindu'i aceasta, să nu fi vrut a încerca o strategemă, ca pe urmă să ne lase singurĭ singurei în mijlocul unui ocean. Brâncoveanu la fapte mari recurgea la sfaturile filosofului Stolnicul Constantin Cantacuzino după cum și Ghica recursese când domnise, la sfaturile postelnicului Constantin Cantacuzino, alt filosof; Constantin Cantacuzino primește scrisoarea lui Brâncoveanu și conchide la un rĕspuns negativ [1]); pentru că Cantacuzino așa a dis, așa să fie! Brâncoveanu propune atunci pe Michail Racoviță ce va domni doĭ anĭ (1703—

[1]) Vedĭ în Xenopol, Vol. IV, p. 430.

1705). La 1705 însă Cantemir isbuteşte a lua domnia din nou. De asta dată Brâncoveanu trimete pe Ştefan Cantacuzino la Iaşi şi propune luĭ Cantemir pace, acesta o primeşte, în modul următor, că: Brâncoveanu să nu maĭ ajute pe Racoviţă în cas când acesta va încerca din noŭ a relua tronul moldovenesc, eară el Cantemir să dea câte 10 pungĭ de banĭ pensie fratelui sĕŭ, Dimitrie Cantemir, pentru ca acesta să nu stăruie a ocupa tronul domnului muntean. Cronicarul Neculcea spune însă că domniĭ aŭ ţinut jurĕmântul «cum ţin câiniĭ Vinerile» [1]).

Pentru un moment ni s'ar părea că Brâncoveanu acuma erea maĭ liniştit, vrăşmăşia încetase cu domnul Moldoveĭ, la Poartă erea maĭ puternic ca nicĭ odată, căcĭ pungile de banĭ le maĭ desgustaŭ încă Turcii, ferman cu întăritură de domnie pe viaţă avea, şi cu pecetea Sultanului, încât ce maĭ putea să'ĭ pese, de unde însă nu te aştepţi de acolo 'ţi vine beleaoa. Francesiĭ născoceaŭ din noŭ o stratagemă şi machinaţiunĭ politice de ale lor, chibzuite cu mult spirit şi tact, carĭ toate acestea vor sdruncina din noŭ jaloanele aşedate cu atâta greutate de Brâncoveanu, pentru a ochi în semn, scopul ideal al politiceĭ sale.

D-l Castagnères ambasadorul Franciei la Constantinopole este rechemat de Ludovic al XIV-lea şi în locul sĕŭ se acreditează la curtea Sublimeĭ Porţĭ vestitul marchiz, de Férriol, un tip original şi capricios în politica sa. Consacrăm câte-va rênduri acestuĭ personagiŭ ca să vedem cu ce fel de individ se va maĭ mĕsura bietul Brâncoveanu spre a se putea menţine încă la domnie.

Férriol, marchis d'Argental nu erea numaĭ un diplomat, dară şi un fost militar, el sub numele de marchisul Loiras luase parte la toate luptele ce Tököli avusese cu Germaniĭ, întrebuinţat apoĭ de cabinetul de la Versailles în Polonia, apoĭ în Ungaria şi maĭ târdiŭ slujind earăşĭ în armata otomană, şi luând parte la atacurile acestora în contra imperialilor. Avem de a face cu un om care 'şĭ formase caracterul prin rêndurile oştireĭ, «alt caracter, alte ideĭ, dice

[1]) Vedĭ în Letopiseţe Vol. II, p. 312, raport şi în Xenopol vol. IV, p. 403.

d. Gion în opera sa: «*Constantin Brâncoveanu şi Ludovic al XIV*»[1]), d. Férriol era militar, iute de fire, ţanţoş până la nebunie, fu într'un rênd legat de oamenii caseï sale care 'l credură nebun, plin de ideï maï mult de cât năsdrăvane, într'un rênd trimise prin dragomanul ambasadeï, Fornetti, un cartel de provocaţiune mareluï Vizir Ali-paşa, d. de Férriol se credea în Turcia ca într'o ţară unde capriciurile cele maï bizare sunt posibile. In urmă când se reîntoarse la Paris, ḑicea, stând de vorbă cu Voltaire şi cu nepotul sĕŭ, Comitele d'Argental: «Cinste cu Turcii nicï nu perḑï nicï nu câştigï»[2]). De aceia când erea la Poartă saŭ prin Constantinopole, trata pe Turcï peste picior, se certa şi puţin lipsi de nu se încăera la bătae adese-orï cu colegii sĕï, representanţii celor-l'alte puterï creştine. Comitele d'Oettingen fu cât p'aci o dată să fie atacat în palatul sĕŭ de d. de Férriol care 'şi armase cele treï ḑecï de slugï ce avea şi venia în regulă de bătae să se apuce la luptă cu ambasadorul Germanieï.

Pe Turcï nu'ï asculta de cât când aceştia trămiteaŭ soldaţi, de'l sileaŭ să facă cele ce'ï ḑicea marele Vizir. Când se născu ducele de Bretania, nepotul luï Ludovic al XIV, d. de Férriol ilumină ferestrele ambasadeï. Turcii se speriară şi se supărară. Caimacamul trimise în numele Sultanuluï ordin, ambasadorului, se stingă iluminaţiunile[3]).

Nicï vorbă că ţandăra d-luï de Férriol sări pe loc, ceia ce'l făcu de respunse trămisuluï: Caimacanul să vie să le stingă dacă ïï dă mâna. Din fericire până să vie Turcii, d. de Férriol lăsând învitaţii în casă, eşi afară şi aştepta pe caimacam, cu slugile sale armate din cap până în picioare iluminaţiunile fură însă stinse, alt-fel se făcea bătaia. Tot aşa se insulta cu Turcii şi la recepţiunï oficiale, când nu voea să lase sabia la o parte nefiind primit, tot aşa cu caicul am-

---

[1]) Veḑï la p. 310, op. cit.

[2]) Voltaire: Oeuvres complètes, corespondenţă, edit. Garnier Paris 1882, a XVIII scrisoare a luï Voltaire către d'Argental, 20 Ian. 1778, raport. de d. Gion, în op. cit., p. 311 (şi la notă).

[3]) Incidentul sĕrbătoareï este pe larg povestit de celebrul botanist Pitton de Tournefort, în interesanta'ï operă: «Relation d'un voyage dans le Levant, Paris 1717, 2 Vol. în 4, raport. de d. Gion, p. 311.

basadeĭ pe care 'l înpodobise ca acela al Sultanilor, ceia ce inpodobise pe bieţiĭ lopătarĭ cu câte 100 de bastoane de fie-care, date de capigi-başiĭ Sublimeĭ Porţĭ. De Férriol nu era nebun, după cum pretinde de St. Priest, dar avea în el un fel de iuţeală care 'l făcea să'şi pearḑă sărita, să easă din ţâţâne cu o înfricoşată uşurinţă.

Atunci da, nu se 'ncurca, aşa ḑicea dênsul, orĭ unde o eşi, de oare-ce cu Turciĭ, cinstea nicĭ nu ţi-o perḑi, nicĭ n'o câştigĭ» [1]).

Eată deci cu ce fel de om avea nenorocitul de Brâncoveanu să se mĕsoare la Constantinopole, afară că găsea în Férriol un inamic implacabil, pentru că aşa voea politica de la Versailles, dară maĭ găsea încă un om sucit, un isteric şi nevropat cu care nu maĭ ştiaĭ cum să te porţĭ, de spuneaĭ ceva, şi luĭ 'ĭ se părea cam ostentativ ceea-ce aĭ spus, totul erea sfârşit, nu numaĭ că te pomeneaĭ ne servit, dară şi cu călimara poate de la biuroul sĕŭ în cap. Férriol cunoştea personal pe Brâncoveanu, căci ca ofiţer în armata luĭ Tököli o fi luat parte şi la luptele de la Zerneştĭ şi Cristiani ceea-ce e sigur spune d. Gion [2]), este că Férriol a fost la Turtukaia şi Olteniţa în 1693 căci de acolo a scris luĭ de Pontchartrain despre onorurile cu care Brâncoveanu a fost primit de marele Vizir. In 1700 încă pe când Antioch Cantemir se hăinise cu Brâncoveanu căci la mare ură aŭ fost mereŭ neamul Cantemirilor cu al Brâncovenilor, domnul muntean trimise pe Banul Cornea Brăiloiŭ, Michail Cantacuzino şi isteţul Dumitraşcu Caramanlêul ca să caḑă la picioarele Sultanuluĭ şi să'l roage ca să'ĭ erte de haraciŭ pe doĭ anĭ că ţara e tare sărăcită, de asemenĭ să susţie candidatura unuĭ boer de la Galaţi Toderaşcu amicul domnuluĭ, pentru ca el să fie întărit la tronul moldovean în locul luĭ Antioch. D'Oettingen ambasadorul german susţinea pe Duca, boerii romînĭ cedară, şi de aceia Turciĭ rĕmaseră recunoscătorĭ Brâncoveanuluĭ că e om de înţeles, că vede lucrurile când se poate ceva şi când nu se poate.

---

[1]) Veḑĭ în op. cit. al d-luĭ Gion, p. 310—312.
[2]) Veḑĭ op. cit., p. 313.

Duca fu numit şi atunci Férriol murea de necaz că în loc ca Brâncoveanu să'şi peardă prestigiul la Poartă el din contră se înalţă pe fie-ce ḑi. Brâncoveanu însă nu voea să se strice cu Cantemireştii definitiv şi de aceia în 1705 'l vedem earăşi pe el însuşi sprijinind candidatura lui Antioch Cantemir la Poartă, îi era teamă încă Brâncoveanului şi de Casandra, soţia lui Dumitru Cantemir, fratele lui Antioch o femee de o frumuseţe rară şi de o inteligenţă extraordinară ea era fiica lui Şerban Vodă Cantacuzino; d. Gion spune că ştia pe de rost tainele ce avea Brâncoveanu cu Nemţii de asemeni şi jesuitul ḑiarist de la Trévoux ce ḑicea că «spiritul şi frumuseţea Casandrei Cantemir o făcuseră să fie una din cele mai frumoase principese ale Europei»[1]). Brâncoveanu se dusese în Andrianopole, se întorsese, căpătase domnia pe viaţă de a doua oară, dară o doamne Dumneḑeule ce va eşi din noŭ la capul luĭ, pacea aceia de la Carlowitz îi va fi peste cap de tot, căci urmările ei vor fi fatale ţĕrei româneştĭ; Transilvania firește este o ţară frumoasă, şi mai frumoşi şi sprintenĭ sunt încă Românii de acolo, de un sânge şi o carne cu noi, de câte orĭ aŭ suferit ei ceva noi i'am compătimit, şi le am luat apărarea, streinii ne-aŭ spus însă, un frate nu trebue să se amestece în trebile caseĭ surorei sale, căsătorită, da, în adevĕr, aşa este, însă când sora ta este măritată şi amenințată cu cuţitul de moarte de soţul ei, atunci şi streinul bine-voitor e dator a se amesteca, şi cu atât mai mult fratele; aşa se amestecase şi bietul Brâncoveanu de când cu maghiarisatul de Tököli, ce pretindea tronul ardelenesc apoi şi cel muntenesc, şi şi'a căpătat beleaoa cu Franţa, aşa se va amesteca şi acuma cu Racoţi Ferenţ alt Ungur, şi o va păţi din noŭ tot cu Franţa, unde daĭ şi unde crapă, ce avea Ludovic al XIV tocmai de la Versailles, cu Brâncoveanu tocmai de la Bucureştĭ, dară aşa merge în diplomaţie, ce o mai fi şi *deplumaţia* asta, să ḑicem şi noi ca şi boerii noştri

[1]) Veḑĭ în Mémoires pour l'histoire des lettres etc. etc., din Septembrie 1743, după o notiţă biografică dată luĭ, de sigur de Antioch Cantemir Demetrius, atuncĭ ambasadorul Elisabeteĭ Petrovna la Paris, după ce maĭ întâiŭ fusese în Anglia pe lângă George I, raport, în op. d-luĭ Gion, (notă), p. 318.

din 1700? Religiunea multe a legat și deslegat pe pământ, daraverea cu Racoți din religiune a isvorît, ce frumos intră d. Gion în această rĕscoală a luĭ Racoți, și maĭ frumos încă ajunge încă la Brâncoveanu, eată cum începe: «In 1702, naște altă cestiune la Poartă și în principate. Transilvania erea acum în mâinele imperialilor. Agenții civilisatorĭ aĭ monarhieĭ habsburgice intrară în ea ca s'o lumineze, și începură întâiŭ prin lumina care se rĕspândește într'un popor *ad majorem Dei gloriam*. După armatele de ocupațiune, întocmaĭ ca și corbiĭ carĭ croncănesc după oștĭ pentru a se hrăni din hoiturĭ, veneaŭ cetele negre ale apostolilor luĭ Loyola. Jesuiții se puseră să lumineze poporul Transilvanieĭ. Un numĕr oare-care de Românĭ se unirĕ cu biserica Romeĭ. Se știe cum Austria i'a rĕsplătit pe urmă, pentru această părăsire a credinței strămoșești» [1]).

Se știe cum aceste agitărĭ religioase trecură ca o groasnică epidemie și în țĕrile române d'incoace de Carpați; călugării franciscanĭ încep campania în toată Transilvania și deschid o întinsă corespondență cu emisariĭ Papeĭ de la Roma, cer ajutorul împĕratuluĭ Leopold; d. Gion ne spune după Louis Léger că influența acestor jesuiți ajunsese într'un așa grad, în cât înspăimânta pe toți» [2]).

Ambasadorul german Comtele d'Oettingen din Constantinopole fu sezisat de întreaga manoperă și începu și dênsul cu insistențele pe lângă marele Vizir, exaporitul și sultan, pentru catolisarea țĕrilor române, servind acestea de prima ușă pentru catolisarea Transilvanieĭ. De Férriol nu maĭ isbucnea acuma în atacurĭ de isteriă acută; el erea catolic, se atinsese amorul propriŭ, și amorul propriŭ cuiva, în cestiune de religiune, este teribil; din leŭ deviĭ miel, cu Comtele d'Oettingen nu erea bine, căcĭ d'Oettingen erea german, între Francezĭ și Germanĭ a esistat din străvechile vremurĭ, silă. D'Oettingen erea representantul luĭ Leopold I, și Leopold I erea brațul de ajutor al luĭ Brâncoveanu, erea de ajuns ca Férriol să audă de Brâncoveanu

[1]) Veḑĭ în op. cit., p. 323.

[2]) Veḑĭ op. cit., nota p. 323, Louis Léger (Histoire de l'Autriche-Hongrie, p. 260).

ca să facă spume la gură, încât abilul ambasador francez în toată această afacere nu putu de cât să ea rolul adevăratului diplomat, ce se afla în o situaţiune equivocă, rămase neutru, de Férriol 'şi qise, să facă ce o vrea, eŭ nu mĕ bag nu mĕ amestec, de o reuşi cu atât mai bine pentru triumful catolicismului, de nu, nu capăt eŭ refusul, ci Germania.

D'Oettingen începu campania, Vizirul însă spune d. Gion îi rĕspunse: «Interesul politic opreşte pe Turcia d'a concede călugărilor permisiunea cerută, creştinii ortodoxi aŭ fost şi sunt supuşi credincioşi Porţei otomane, numai şi numai din causa urei ce li-a inspirat în tot-deauna biserica Romei» [1]).

Acest lucru îl spune de Ferriol în o scrisoare a sa către Ludovic al XIV, cu data de 1702, 3 octombre: «Rien ne les ayant (les Valaques) tenus jusqu'ici attachés à la Porte que la haine qu'ils ont toujours eue pour l'Eglise de Rome» [2]).

De câte orĭ călugării catolicĭ nu aŭ venit oare în ţĕrile române? să încerce să catolicească pe Valachi, papistaşi găseaĭ căţi voeaĭ la Târgovişte, Câmpu-lung, Bucureşti, Milcov, Suceava, Siret şi Iaşi. In 1688, soseşte în Ţara-românească acel misionar catolic ce ne-a lăsat o dare de seamă destul de complectă a stărei noastre sociale de atunci, raport publicat în total în *Magasinul istoric*; şi atunci el strigă în entusiasmul sĕŭ catolic: «Utinam et Agam et omnes videam Papistas (Dea domnul să-i vĕd Papistaşi şi pe Agă şi pe toţi [3]).

Brâncoveanu erea devotatul politicei germane, el care ajutase în corespondenţă secretă pe împĕratul Leopold; el care avea protomedic şi istoric de casă pe un catolic; el care zilnic erea în corespondenţă cu miniştrii şi generalii austriaci catolicĭ, cum de nu se înduioşase la toate încercările emisarilor de la Roma; apoĭ ar fi rĕmas nemuritor în inima

---

[1]) Vedĭ op. cit., p. 372.
[2]) Vedĭ în supl. I, vol I, doc. Hurm. p. 356.
[3]) Vedĭ în Mag. ist., vol, V, p. 5; «Kelatio Histaria de stat Valachio».

Nemţilor căci le deschidea calea şi în Transilvania şi Românii de acolo s'ar fi supus, vĕdĕnd că principele român de d'incoace le-a luat'o mai 'nainte; dară nu! nu! până aci; până la religiune; amiciţie, devotament şi servicii în politică.

Călugării catolici încercaseră încă şi în vremurile lui Mathei Basarab şi ale lui Şerban Cantacuzino, dară ei aŭ fost mâini de fier, acuma în ḑilele lui Brâncoveanu crede aŭ că e uşor de tot, dar s'aŭ înşelat. D. Gion ajunge la Brâncoveanu şi iată ce zice: «Această credinţă cade în faţa sentimentului religios foarte puternic atunci în sufletele Domnilor şi supuşilor lor» mai departe: «uneltirile ce le făcuseră jesuiţi cordelieri în Moldova, în vremea lui Cantemir bĕtrânul, nu le uitase nimeni şi Brâncoveanu, care ştia pe de rost istoria timpului sĕŭ, mai mult de cât ori şi cine. Domnul român ştia întrigile fără numĕr, plămădite pretutindeni, la Viena, şi la Iaşi, la Cracovia şi la Constantinopole, la Bucureşti şi la Roma, de umilii servitori ai lui Christ, ca să ḑicem şi noi ca dênşii. Nu aceste intrigi l'ar fi sfătuit să ajute pasul jesuiţilor, care nu se mulţumeaŭ a face numai fericirea Transilvaniei, ci voiaŭ neobosită şi sfînta stăruinţă! să treacă munţii şi în ţĕrile noastre» [1]). Dară de ce această opunere a lui Brâncoveanu, el care nu refuzase nimic Nemţilor până acuma, chiar când nu putea ceva, devenea diplomat, şi tot părea că nu refusă. Ei da! dar cuvêntul de religiune se încarnase puternic în Români, credinţele strĕmoşeşti ereaŭ moaştele sfinte ale neamului românesc, când era vorba de religiune, Românul era în stare să devie criminal, să sugrume şi să ucigă tot ce'i cădea în cale, devenea un leŭ furios; numai cu aceste credinţe numai cu acest bigotism am trecut prin toate nenorocirile, pacostele şi urgiile ce aŭ venit peste această sĕrmană ţară, numai cu aceste superstiţiuni am tot învins în rĕsboae pe inamic; şi aşa tot mereŭ făcênd; aḑi admirăm monastirele şi turlele vechilor biserici, ḑidite de voevoḑi şi boerii acestei ţĕri după isbânda vre unui

[1]) Veḑi în op. cit., p. 327—328.

rĕsboĭ. O credinţă în puterea supremă are tot omul de pe întregul pământ, ea trebue respectată deci de la unul la altul; cu acea credinţă catolică, Românii ortodoxi nu aveaŭ nimic dară voeaŭ ca religiunea lor să o respecte catolicii, cum şi dênşiĭ o respectaŭ pe a catolicilor, nu voeaŭ dênşiĭ să şadă de vorbă cu jesuiţii catolici, că din cele douĕ, religiuni, care ar fi cea mai bună; şi una şi alta e bună ziceaŭ dênşiĭ, pentru fie care, în felul luĭ, de orĭ şi ce lucru te poţi atinge în viaţa aceasta spre a civilisa un popor; dară de religiune, nu; căci aceia e o credinţă strĕbună; şi ce e deja strĕbun e prescris; rădăcinele crescute în pământ sunt prea de demult şi nu se pot rupe; aŭ crescut prea adênci, de te încerci să le scoţi, se face grópă mare în pământ de jur în prejur şi cel ce o sapă cade într'ênsa, în van deci fură toate, căci călugării franciscani nu putură face nimic, nici acuma în vremurile Brâncoveanului, cum nu putură nici în cele ale luĭ Mateĭ I şi Şerban I; găsiră în Brâncoveanu aceiaşi opunere, şi el cât de serviabil era în altele către împĕratul catolic, al Nemţilor, dară acuma 'şĭ încruntă privirea şi 'şĭ încolţi sprincenele cele stufoase, ne mai ziceând barem ca altă dată «*cu vreme*» cuvêntul luĭ caracteristic când nu voea să refuse de la capul loculuĭ ceva; acuma însă refusă scurt, şi pe dată. In Constantinopol încă mai avea de luptat catolicii şi cu Grecul ortodox Alexandru Mavrocordat precum şi cu toţi clericii suburbiuluĭ din Fanar; încât lucrurile mergeaŭ mai greŭ ca nici odată.

In Transilvania în acest timp Protestanţii se resculaŭ şi nu voeaŭ să auză de stăpânirea aceleĭ ţĕrĭ de către coroana habsburgică, murmuraŭ şi Românii cerênd drepturile lor. Franţa care se amestecase pentru Tököli, din care causă se hăinise cu Brâncoveanu, se va amesteca şi pentru Racoczy; şi Férriol care rĕmase surd la intrigele luĭ d'Oettingen de la Poartă, în cestiunea religioasă; în cestiunea luĭ Racoczy va deschide cel d'ântâĭ calea, luând instrucţiunĭ de la de Torcy. Franţa erea natural ca să sprijinească pe Racoczy; căci prin aceasta aducea încă o palmă Germanieĭ ce ajunsese atunci a tot puternică şi plină de aliaţi în

necazul Franței ce se coalizase singură în fața întregei Europe, după cum spune D. Gion [1]); căci Anglia și Olanda umileau ḑilnic pe miniștrii regelui Ludovic. Apoi Franța mai perduse încă pe Eugeniu, principele cel vestit al Savoei care intrase în serviciul împăratului de Habsburg în 1683, ajungênd în 1693, feldmareșal, în 1697 bătând cumplit pe Turci, la Zenta, de unde s'a tras tot desastrul Ottomanilor și acea pace a Carlowitzilor, prin care Germania atât s'a ridicat; acel principe cu care noi Românii am avut de atâta a face, în 1716, după cum vom vedea mai 'naint; și care ținea și în respect pe Catinat, pe Villeroi și pe ducele de Vendôme al Italiei în necazul lui Ludovic al XIV; de sigur deci că acuma îi părea rĕu lui Ludovic că scăpase din mână pe un asemenea om, care se supărase, fiind-că regele îi refusase comanda unui anumit regiment ce voea să'l comande; s'a căit amar Ludovic, pe urmă a cerut și sfatul curtenilor sĕi, ei l'au desaprobat, dară totul erea prea târḑiu, tênĕrul cavaler de Carignan-Savoie, fiul comitelui de Soissons și al Olimpiei Mancini, nepoata vestitului cardinal Mazarini, se bărfuise și se dusese la Viena, unde împĕratul Habsburg 'l primi cu brațele deschise, spre a lui fericire [2]). In Spania de asemeni nepotul lui Ludovic al XIV, Filip al V, erea supărat ḑilnic de către archiducele de Austria, Carol; noul pretendent la coroană; Catalanii de asemeni se revoltau; armatele Englese ale reginei Ana și Portugesii ce mergeau după politica germană, cu toate acestea Ludovic coalisat singur, cum ḑice d. Gion, contra întregei Europe, însă el tot cu demnitate a eșit din acest foc, căci încheiă pácile de la Gertrudenberg și Rastadt cu toate onoarea pentru Franța; un ideal mai avea încă el și miniștrii sĕi, o luptă între Turci și Germani, ca aceștia din urmă să fie învinși, spre a li se mai slăbi puterea. Dară în zadar, căci Vizirii din Țarigrad Husein-Kiupriuli și Nami Mohamet erau partizani ai păcei, numai intermediarul lor a voit resbel, Daltaban-Pașa, dară muri repede. Protestanții din Tran-

[1]) Veḑi op. cit., p. 331.
[2]) Veḑi în Siècle de Louis XIV, chap. 28, Voltaire.

silvania veniră cu Racoczy Ferenţ, în proţap voind absolut ca acesta să le fie principele lor; el erea fiul lui George al II, fost Voevod şi al Elenei Zriny; el fusese reţinut în închisoare în Polonia şi de aci în 7 Iunie 1703, trecu în Ungaria, unde ridică steagul revoltei contra Germaniei; Francezii sprijineaŭ pe Racoczy, cum aŭ sprijinit şi pe Tököly; şi pe orí şi cine, numai ca să aducă turburare Nemţilor; ast-fel Ludovic al XIV ajută băneşte pe Racoczy dându'i 200,000 de lei pe an, dăruindu'i încă o frumoasă proprietate, anume Iazatzlov cumpărată de dênsul de la vĕduva regelui Sobieski pe preţul de 700,000 de livre; adaugându-i încă un frumos tacâm de argint şi 100,000 de livre în numerătoare, toate acestea pentru a'şi putea organisa şi aprovisiona armata. Férriol în Constantinopole nu pretindea ca Turcii să ajute pe Racoczy; dară se aştepta la ajutorul domnilor români, şi mai cu seamă al lui Brâncoveanu; tatăl lui Racoczy Ferenţ fusese atât de bine cu Mateĭ I, cu Constantin Basarab şi cu Gheorghe Ştefan Ceaurul, încât natural era şi acuma ca fiul sĕŭ să capăte acelaşi ajutor; D. Gion[1]) însă ne spune că Brâncoveanu şi Duca nu mai ereaŭ de aceleaşi părerí, acuma eraŭ alte vremurí, şi împrejurările nu mai ereaŭ la fel; Brancoveanu rĕmase nepăsător ca şi Turcii, nu voea nimic să ştie de cele ce făceaŭ Ungurii; Férriol se infurie şi începe a întinde lanţul scrisorilor de acuzaţiune către Ludovic al XIV; din 15 Septembrie 1704, avem o scrisoare unde vorbeşte exclusiv numaí de Racoczi şi Brâncoveanu, în ea vedem între altele: «Je demandai au Visir pourquoi les Pachas ne pouvaient pas lui en donner et je dis que le Prince de Valaquie n'avait pas été si difficile et qu'il avait envoyé 24 chariots chargés au général Rabutin en Transilvanie. Le Visir me dit que si je pouvais le prouver, le Prince de Valaquie perdrait la tête. Je rèpartis que j'étais en état de prouver bien d'autres choses quand il le désirait, et qu'il ne devait pas être surpris de ce que j'avais avancé»[2]). Fér-

[1]) Vedĭ op. cit., p. 332.
[2]) Vedĭ în supl. I, vol. I, doc. Hurm., p. 358.

riol într'un nou atac de furie earăşi în contra Brâncoveanului 'l prihăneşte în chipul cel mai neomenos, 'l acuză de trădător faţă de Turci, ḑicênd că ajuta în ascuns pe generalul german Rabutin care avea a susţine acţiunea în contra Ungurilor; pe de altă parte puţin mai têrḑiu Férriol începe aceleaşi ponegriri ale Brâncoveanului şi către Turci; aşa avem o scrisoarea a sa din 1705, 17 Decembrie, unde acusa pe principele Brâncoveanu de prietenia sa, faţă de Nemţi, el ḑice între altele:

«C'est ce qui me fait supplier Votre Exellence d'envoyer incessament des ordres très sévères au prince de Valaquie pour lui défendre que les Valaques ne portent des vivres en Transilvanie, sous quelque prétexte que ce puisse être et de ne pas souffrir que les Allemands viennent en prendre en Valaquie» mai departe diplomatul sfârşeşte ast-fel a sa scrisoare: «Mais, il est nécessaire que les ordres soient clairs et nullement sujets à quelque interprétation de la part du Prince de Valaquie, et qu'ils lui soient envoyés en toute diligence»[1]). Férriol nu mai avea rĕbdare, se amesteca mereu în afacerile politiceşti d'intre Turci şi Români, umbla cu plosca de colo până colo, dar ce să'i faci «aşa e în deplumaţie» cum spuneau boerii la 1700; fie-care umbla după interesul statului sĕu.

Se tocise şi limba ambasadorului frances la Constantinopole, bolborosind toată ḑiua marelui Vizir că Brâncoveanu face aşa şi pe dincolo, se astupase şi urechile Vizirului de atâta vorbă tot aea şi aea mereu, nu mai făcea nici un efect, ajunsese un vechi cântec «domnia lui Brâncoveanu, şi cu Franţa» cronicarul anonim autorul cronicei anonime; un boer prieten de al lui Brâncoveanu [2]), însuşi scrie: «Era şi solul franţuzesc, carele mergênd şi ḑicênd de Constantin Vodă, Domnul Ţĕrei-Româneşti, cum este de către Impĕratul şi munceşte să găsească vreme să ridice sabia asupra împĕrăţiei, şi cum alţi domni stăpânesc Ţara, cari

---

[1]) Veḑi în Vol. I, col. doc. Hurm., p 362.

[2]) După cum spune el însuşi «că de multe ori şi noi am auḑit pe Constantin-Vodă», veḑi în vol. V, Mag. ist., p. 182.

sunt din neamul lui, cari jefuesc fără dreptate cum vor şi cum s'a umplut de multă sumă de bani, cu care pot face câte-va pagube împĕrăţiei, şi alte ca acestea cuvinte impotrivă ce aŭ putut găsi». Cine ştie dacă Cronicarul nu auḑise însuşi la masa Brâncoveanului înconjurat de boerii sĕi când discuta despre nevoile ţĕrei, cum Girardin, Castagnères şi Férriol intrighează la Poartă, şi despre scrisorile solilor franţuzeşti de la Ţarigrad, întrebându-se toţi cari să fie pricina necasului împĕratului, ţĕrei franţozului; cum spune D. Gion [1]).

Cronicarul însă închee «dar acestea nu s'aŭ ţinut în seamă» căci Turcii nu se luaŭ după acuḑaţiunile lui Férriol.

Ferriol înebuneşte, vĕḑând că vorbele luĭ nu fac efect, la ori-ce serată ce mergea pe la casele mari ale Fanarioţilor unde se găseaŭ de sigur şi din marii demnitari aĭ imperiului, ca marele Vizir, marele dragoman, Căpitan-Paşa şi alţii, el trebuea să aducă vorba în câte un colţ al salonului, în jurul unei meşcioare, şi despre Constantin Brâncoveanu Voevod, acolo ţinea de vorbă pe Vizir de 'l enervă tot cu acel vechiŭ cântec brâncovenesc, până într'o ḑi desperat spune vizirului: nu vedeţi excelenţă că poartă încă şi titlul de principe al sacruluĭ imperiŭ; ce maĭ ḑiceţi la aceasta? Vizirul da din umerĭ, poate, nu voea să se strice nici cu Brâncoveanu şi juca rolul nepriceputului. Francezii aveaŭ candidatul lor pentru tronul român, în locul lui Brâncoveanu, aveaŭ pe Duca fostul domn al Moldoveĭ, eată ce citim într'o scrisoare a luĭ Férriol din 27 Februarie 1706, cătră regele sĕŭ:

«Il y a deux mois que le Bey déposé de Moldavie est réfugié dans le Palais de votre Majesté. Il est de la première noblesse. Son nom est *Ducas*. Il compte parmi ses ancêtre des Empereurs Grecs. Le prince de Valaquie le persécute, cet ami des Allemands.

Je supplie très humblement votre Majesté de m'envoyer une lettre pour le Grand Vizir sans date et sans souscription, par laquelle votre Majesté lui dira qu'elle sait de bonne

[1]) Veḑĭ în op. cit. p. 334.

part les liaisons du Prince de Valaquie avec les Impériaux, qui durent depuis longtemps, *qui sont même contraires aux intérêts de cet Empire*, et que les affaires de Hongrie souffriront toujours, tandis que le Prince sera en Valaquie, qu'ainsi votre Majesté désire et demande *qu'il soit deposé.*

Je joinsi ici la copie de celle que j'ai reçue de Monsieur le Prince Ragoszy du 19 Janvier. Monsieur Des Alleurs ne m'a pas écrit»[1]).

Eată ce intrigĭ croea încă vestitul Férriol, scotea şi pe Duca la iveală şi mi'l înobila, mi'l trăgea din spiţa împĕraţilor bizantinĭ, *Ducas*, se vede că diplomatul francez nu citise pe cronicarul Nicolae Costin, care spune despre Duca că erea un grec obscur de la Rumelia «de neamul sĕŭ grec din Rumelia, crescut de mic în casa luĭ Vasile Vodă, rĕmânênd el în ţară până ce s'aŭ făcut mare, iar pe urmă aŭ şi domnit»[2]).

Pe de altă parte marele Vizir maĭ erea încă bombardat şi de scrisorile Ungurilor, care se plângeaŭ atât de Ruşĭ cât şi de Valachĭ, avem un memoriŭ din 13 Martie 1706 al trămişilor Ungurĭ Papay şi Horvat presintat Sublimeĭ Porţĭ, în care între altele vedem: «On voit d'une part le Prince de Valaquie, quoique sujet et tributaire de la Porte, prendre dans ses qualités celle de Prince de l'Empire d'Allemagne et y transporter ses trésors, et de l'autre, le Czar de Moscovie rechercé par le Grecs que la même religion qu'ils professent luy attache»[3]). Férriol sprijinea pe Racoczy, când acesta luă stindardul revoltei în mână, am vĕḑut că ambasadorul francez nu se grăbi a'ĭ lua parte la Constantinopole, se aştepta însă la ajutorul domnilor românĭ, îndată ce mirosi însă că Brâncoveanu stă pe loc şi nu întinde mână de ajutor luĭ Racoczy atuncĭ începu cu furtunoasele scrisorĭ la Versailles, şi 'şĭ va schimba şi acţiunea sa în Constantinopole, va începea a. mijloci pe faţă alegerea luĭ Racoczy; începuse a se duce cât de des la marele Vizir acasă şi

---

[1]) Veḑĭ în Vol. I, supl. I, col. doc. Hurm., p. 364.

[2]) Veḑĭ în Letopiseţele luĭ Kogălniceanu, vol. II, cronica luĭ Nicolae Costin la pag. 5.

[3]) Veḑĭ în supl. I, col. doc. Hurm., p. 365.

între patru ochi a convorbi cu dênsul asupra prieteniei ce ar avea Turcii cu Ungurii, saŭ cu Nemții? ca să sape iară'și pe Brâncoveanu.

In 15 Aprilie 1706[1]) Férriol trimete regeluĭ sĕŭ un raport detaliat unde 'i reproduce după cum se va vedea îndată, convorbirea sa, cu marele Vizir, eată în întregime acest raport: Je priai pour lors le Vizir de me dire quels étaient les sentiments de la Porte et si elle préférait les Allemands aux Hongrois. Le Visir répliqua que les Turcs regardaient les Allemands comme leurs ennemis naturels et que leurs voeux étaient pour le Prince Rakoszy, mais qu'ils étaient obligés de garder une espèce de neutralité. Je dis allors au Visir qu'il y avait dans cet Empire des sujets du grand Seigneur plus hardis que la Porte et qui ne gardaient pas cette neutralité Le Visir me demanda qui ce pouvait être. Je répartis que c'était *le Prince de Valaquie*, lequel, quoique sujet et tributaire de la Porte, donnait aux Allemands qui sont en Transilvanie des vivres, des armes et de chevaux contre les ordre mêmes de la Porte, et je priai le Visir de me dire s'il n'avait pas recu un billet de ma part par lequel je l'avais supplié *de défendre au Prince de Valaquie d'assister les Allemands.* Le Visir me dit qu'il l'avait reçu et *qu'il avait envoyé, cet ordre au Prince de Valaquie.* Je répondis qu'il ne l'avait pas exécuté. *Le Visir me demanda si je voulais qu'il ordonnât au Prince de Valaquie de fournir aux Hongrois tout ce qu'ils demanderaient pour l'argent* Je repliquai qu'il n'était plus temps et que le Prince de Valaquie trouverait des moyens pour éluder ses ordres, *que le Prince avait des engagements secrets avec les Impériaux*, très préjudiciables aux intérêts, de cet empire et que le mémoire que les Députés Hongrois lui avait presenté en faisait foi. Le Visir me dit qu'il avait lu ce mémoire, qu'il avait trouvé fort beau et rempli de raisons solides, *mais il en revint au traité de Carlowitz qui ne perméttait pas à la*

[1]) In col. doc. Hurm., pe margine, e trecut din greșeală de impresiune probabil data de 1705, în scrisoarea originală însă, însuși a luĭ de Férriol e semnat data de 1706.

Porte de rompre avec l'Empereur avant la trève finie. Je dis au Visir que les choses étant ainsi, et n'y ayant rien à espérer du côté de la Porte, en faveur du Prince Rakoszy et le grand Seigneur se trouvant dans des dispositions favorables pour ce Prince et pour les Hongrois, la Porte pouvait les aider d'une autre manière. Le Visir me demanda comment? Je repondis: *En déclarant la guerre, au Czar de Moscovie*» [1]).

In acest raport al luĭ Férriol se poate vedea acuma toate gândurile sale ascunse şi infernale ce le hrănea de mult în sufletul luĭ; însă fără a le exhiba, căutând un moment oportun, apucând pe Vizir într'un cleşte solid şi înserându'ĭ la întrebărĭ peste întrebărĭ spre a'ĭ apuca răspunsurile, ca şi ele să fie aşternute pe hârtie; comunicate luĭ Ludovic, la Versailles unde regele-soare le va citi, înconjurat de toţĭ gentilomiĭ sĕĭ. Marele Vizir, se înţelege, erea maĭ simplu la fire şi maĭ puţin diplomat ca de Férriol; încât dibacele diplomat frances uşor putea băga în cursă pe Turc; după cum vedem că atât de uşor răspunsese la toate întrebările puse. Férriol aţâţa pe Marele Vizir contra luĭ Brâncoveanu; şi visul sĕŭ de aur era ca să vaḑă încăerându-se într'un cumplit răsboĭ Turciĭ cu Ruşiĭ; ştia prea bine că Ruşiĭ vor merge într'o asemenea întêmplare mână în mână cu Brâncoveanu, şi că acesta la rêndul sĕŭ pe sub mână va trimete corespondenţele secrete la Viena luĭ Leopold I; încât de aci va veni catastrofa la capul Brâncoveanuluĭ şi se va sfîrşi şi cu dênsul; voea cu orĭ-ce chip Férriol să mănânce fript pe Brâncoveanu. Marele Vizir cam se surescită în contra luĭ Brâncoveanu în urma dialoguluĭ avut cu Férriol; Francesul isbuti puţin a înferbânta pe Turc; aceasta reese dintr'un alt dialog politic avut între Marele Vizir Mustafa cu Ali Persanul, sfetnicul Şahuluĭ, tot în privinţa Brâncoveanuluĭ, îl reproduc şi pe acesta, căcĭ el complineşte scrisoarea luĭ Férriol:

In colecţiunea de documente a luĭ Hurmuzaki găsim

---

[1]) Veḑĭ supl. I, Vol. I, col. doc. Hurm., p. 365—366.

numaï a doua parte din acest interesant dialog, cu data de 2 Octombrie 1706.

Moustapha

«Nos puissances croient qu'il leur convient d'avantage de voir continuer la guerre parmi les princes et d'observer une exacte neutralité, suivant les traités?

Aly

«Si vos puissances sont si scrupuleuses sur les traités et qu'elles veuillent observer cette exacte neutralité, pourquoi permettent-elles au Prince de Valaquie d'asister les Allemands de vivres, des chevaux et de tous leurs besoins?

Moustapha

«Le Prince de Valaquie l'a fait dans la dernière guerre. *Il ne pouvait pas se soutenir autrement.* C'était du consentement de la Porte.

Aly

«Il a conservé cette bonne coutume durant la paix. Il fait, à la vérité, le marchand vendant cherement les denrées; mais cela tourne a compte aux Allemands et porte un grand préjudice aux Hongrois, et ce Prince, tout sujet et dépendant qu'il est de la Porte, paraît plus hardis que les grands visirs.

Moustapha

«Son argent l'a sauvé jusqu'ici, *mais il en fera tôt ou tard une bonne pénitence.* On connait son attachement pour l'Empereur et pour le Czar.»

Iată şi acest interesant document; care deci înpreună cu raportul luĭ Férriol formează douĕ piese fără preţ în care istoria poate vedea începutul peireĭ luĭ Brâncoveanu la Poartă; lucraseră Francezii. Acuzările luĭ Férriol la început am vĕḑut că nu 'şĭ aveaŭ efectul lor; maĭ tĕrḑiŭ însă, acuma către începutul anuluĭ 1706 ele începuseră a da de gândit Turcilor şi de aceia vedem pe Marele Vizir Mustafa terminând rĕspunsul sĕŭ luĭ Ali Persanul cu acea mefistofelicească frază din documentul de maĭ sus tradus din turceşte în franţuzeşte; «mais il en fera tôt ou tard une bonne pénitence». Se ştie că la Turcĭ «pedeapsă bună» se numea moartea păcătuitoruluĭ; nefericitul Brâncoveanu! încă de la 1706 Turcii începuseră a privi în ḑarea depărtată cadavrul sĕŭ şi al fiilor sĕĭ; Gâdea, Calĕŭ, Gealat să fie de acuma la capul Brâncovenilor; cu toate acestea:

«Brâncoveanu Constantin
«Boer vechiŭ şi domn Creştin»

va maĭ domni încă opt anĭ; dar ce folos că de cuţit nu va scăpa.

Şi Francezii eraŭ ca zăpăciţi acuma; de oare-ce de la 1704 până la 1706 tot într'un resbel aŭ dus'o cu succesiunea coroaneĭ spaniole, în 1704 aŭ perdut o mare bătălie la Höchstädt; în 1705 altele douĕ şi maĭ marĭ încă la Ramilles şi Turin; încât acuma de necaz avênd eĭ desastru în statul lor, voeaŭ să vaḑă desastru pretutindenĭ; invidiaŭ pe alţiĭ ce se simţiaŭ fericiţi; ar fi voit ca toată lumea să fie în halul lor; statele ca şi oamenii ajung câte-odată după împrejurărĭ în asemenĭ stărĭ psihice. In 5 Maiŭ 1705 moare împĕratul Leopold şi se sue în locu'ĭ pe tron Iosef I, această schimbare avu efectul sĕŭ şi pentru principele Brâncoveanu, efect de care voiŭ vorbi maĭ la vale, şi cu care vom încheia acest capitol chiar.

Férriol în acest timp, în Constantinopole, 'şĭ pusese în practică toate talentele sale de diplomat şi într'o adevĕrată imprecaţiune entusiasmează pe Marele Vizir Mustafa ca să declare resbel Rusieĭ, după ce 'ĭ explică maĭ întâĭ toată

politica europeană; D. Gion a cam stabilit acest discurs al ambasadorului francez[1]); Iată'l:

«Escelenţă, urmă d. de Férriol, neîncurcându-se de loc în spaima Vizirului, adevĕraţii servitorĭ aĭ Sultanului sunt pe deplin convinşĭ, că cel maĭ mare vrăjmaş al Sublimeĭ Porţi, este şi, maĭ cu seamă, va fi Ţarul Rusieĭ. V'a luat Azoful şi corăbiile luĭ acopere Marea-Neagră; Turcia nu maĭ e singură stăpână pè Cazacii Ukranieĭ şi pe Tatarii Crîmului; aţi auzit cele ce se petrec în principate între Domnĭ şi trămişiĭ ascunşĭ aĭ Ţaruluĭ Petre, sciţi foarte bine că Iosif I, împeratorul Germanieĭ, este aliatul luĭ Frederic August, electorul Saxonieĭ şi Regele Polonieĭ care e frate de cruce al Ţaruluĭ Petre. Dacă neînvinsul şi Viteazul rege al Suedieĭ, Carol al XII, va fi bătut Dumnezeŭ să'l ferească! de armatele moscovite, Ţarul liniştit şi temut la Nordul Moscoveĭ, îşĭ va îndrepta neměsuratele sale fapte de cucerire spre Miază-zi. Aci, va da de frumosul şi mult pizmuitul imperiŭ al Sultanilor, către care 'l împing cu putere ambiţiunea-ĭ de cuceritor şi credinţa-ĭ de Creştin ortodox. Oare Excelenţa voastră nu ştie că se găsesc, la curtea M. S. Sultanuluĭ oamenĭ carĭ încă de mult, cred că Ţarul este firescul apărător al religiuneĭ ortodoxe şi singurul Suveran capabil de a scăpa pe Grecĭ de sub jugul atât de bine făcător, cred eŭ, al Turcilor şi de a reîntemeia imperiul Bizanţeĭ. Pentru ce nu'ĭ luaţi înainte? Pentru ce nu vĕ rĕsboiţi astăzĭ contra'ĭ? In Polonia, partida luĭ Stanislas Lecsinski nu dă pace luĭ Frederic-August; Carol XII, face de tremură cetele barbare ale Ţaruluĭ, în faţa uneĭ armate care nu'şĭ are pereche în întreaga Europă. Imperatorul 'şĭ are toate oştile risipite în apusul Europeĭ, în Bavaria şi în Palatinat parte sunt în Italia şi în Spania. Ungaria fierbe în lupte după indemnul ereticului Racoczy Férenz.

---

[1]) După datele culese din: Histoire de l'Empire de Russie sous Pierre le Grand, Histoire de Charles XII şi Siècle de Louis XIV de Voltaire; Dialogul luĭ Ali Persanul cu Mustafa Vizirul, şi scrisorile luĭ Férriol către rege, ambele tipărite în vol. VI al col. doc. Hurm., p. 37—52, Epistolele luĭ Alexandru Mavrocordat în cartea d. Livada şi Histoire de l'Empire Ottoman, cap. XVI de D. de la Jonquières. Vedĭ nota în op. cit. a d-luĭ Gion, p. 351.

Nicĭ odată împrejurările nu s'aŭ potrivit maĭ bine pentru gloria armatelor ottomane, nicĭ odată numĕrul aliaţilor Sublimeĭ Porţĭ nu va fi fost maĭ mare şi maĭ impunător. Carol al XII, regele Suediei; Stanislas adevĕratul rege al Polonilor; Racoczy principele Ungarieĭ; augustul meŭ stăpân, Ludovic cel mare ale cărui armate păşesc spre biruinţă cu Villeroi [1]) în Flandra, cu Vendôme în Italia, cu Berwick în Espania toţi aceştia, şi poate chiar Veneţianiĭ vor merge într'una cu armatele M. S. Sultanului. Incepeţi Excelenţă, rĕsboiul şi victoria nu va întârzia a împodobi iarăşi glorioasele stindarde ale armatelor ottomane. Veţi relua Azoful, veţi stăpâni Crîmul; nicĭ o altă putere nu vĕ va maĭ disputa Marea Neagră; veţi tăia principilor dunăreni pofta d'a maĭ asculta propunerile Rusilor, şi spre cea maĭ mare glorie a luĭ Achmet III, veţi asigura viitorul Turcieĭ» [2]).

De sigur că marele Vizir Mustafa în urma uneĭ cuvêntări atât de înflăcărătoare a măestritului şi nobilului diplomat, care de sigur s'o fi exprimat într'o dulceaţă şi eleganţă de vorbă fără seamăn, a rĕmas cu totul zăpăcit şi perdut, de astă dată Férriol ridicase în slava cerului Turcia şi pe Sultanul Achmet, declaraţiuni de la început până la sfêrşit, sfetnicul turc de sigur că se îngânfa, căcĭ nimenĭ ca Turcii nu se îngânfă şi nu se fericesc când le spuĭ vorbe lăudăroase în faţă. Vizirul rĕmase pe gânduri şi de acuma ceasul va începe a bate regulat ora de moarte a luĭ Brâncoveanu, el va scăpa cu voe cu nevoe, dară în 1714 nu va maĭ scăpa, căcĭ atunci se va sĕvârşi ultima suflare a domnului şi a patru bezadele ale sale, la lovitura crudă, a iataganului de la Stambul. Intreg acest discurs al luĭ Férriol nu fu de cât o tragedie jucată înaintea mareluĭ Vizir, diplomatul francez îndeplini de minune rolul unuĭ actor ce va înminuna pe turcul obscur în arta diplomatică, pe de altă parte Racoczy linguşea prin cele maĭ meschine lucruri pe Férriol, ca totul să meargă

---

[1]) Nu ştiŭ de ce Férriol se lăuda cu Villeroi, căcĭ Malborough la 23 Maiŭ 1706, la Ramilles 'l va bate cumplit pe acest Villeroi. D. Gion spune că Férriol ţinea această convorbire în luna Aprilie 1706; poate decĭ de aceia vorbea cu anticipaţie.

[2]) Vedĭ în op. cit. a D-luĭ Gion, p. 348—350.

strună la Ţarigrad. D. Gion ne raportează că Ungurul în 9 Ianuarie 1706, a trimis vin de Tókay luĭ Férriol [1]) se vede ca să'l însufleţească şi maĭ mult în cauza maghiară.

Brâncoveanu în ţară se sfătuea acuma cu Banul Cornea Brăiloiŭ care 'l avea de aproape sfetnic al sĕŭ; în Constantinopole avea capuchehaele, pe stolnicul Constantin Cantacuzino şi pe căpitanul Stroe, aceştia începură a cam cochetarisi cu vrăşmaşiĭ Brâncoveanuluĭ de acolo, cu aceĭ diplomaţi aĭ puterilor străine; domnul auḑise despre aceasta şi de aceia îĭ rechemă, trimeţênd în locul lor pe Cămăraşul Iordache Creţulescu şi pe Slugerul Michail Cantacuzino [2]).

Acuma Brâncoveanu nu rupe imediat legăturile sale de amiciţie cu Nemţiĭ, găsim maĭ multe scrisorĭ ale domnuluĭ român către ambasadorul extra-ordinar german Quarrient. Ast-fel avem douĕ scrisorĭ ale domnuluĭ român, una din 4 August, 1706, scrisă de la Târgovişte: «unde domnul îĭ destănueşte sentimentele sale de prietenie faţă de Nemţi» a doua din 7 Septembrie 1706, scrisă de la moşia Măriei sale, Potlogĭ; unde domnul «mulţămeşte ambasadoruluĭ pentru darul cel frumos de 6 caĭ ce 'ĭ a primit, ḑicêndu ĭ încă că nu ştie cum să dovedească Excelenţei sale prietenia nestrămutată ce Excelenţa sa i'a arătat'o în scrisorile primite» aceste scrisorĭ sunt tipărite şi păstrênd încă semnătura originală a domnuluĭ.

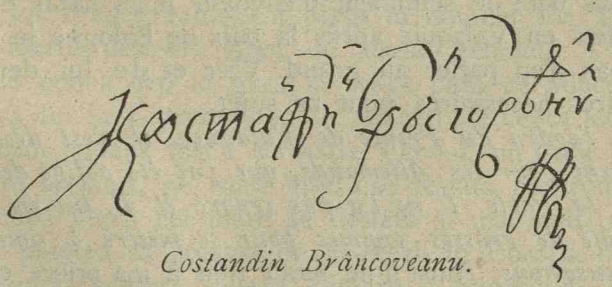

Costandin Brâncoveanu.

[1]) Veḑĭ în op. cit., p. 351.

[2]) Veḑĭ în Hist. de la Valachie de Kogălniceanu, p. 349.

[3]) Veḑĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 36—37. (Semnatura originală a Domnuluĭ, calchiată.)

In altă scrisoare cu data de 1706, Constantin Brâncoveanu scrie lui Quarrient că 'l va ţine în curent cu mişcările Ungurilor în Ungaria, îi vorbeşte de rebelul *Czaki* şi de Tătarî, însă 'l conjură a ţine secret aceste ştirî [1]). In a patra scrisoare în fine ce posedăm de la ilustrul Domn purtând data de 19 Iulie st. v. 1702, vedem între altele încă: «Cum Brâncoveanu se scuzează lui Quarrient că până acuma nu a putut vĕrsa tesaurului imperial suma de banî ce o datora, ear despre proviant ar fi greŭ de a'l transporta acuma în ţara nemţească, duşmanii ar lua aminte şi de îndată l'ar pârâ din noŭ la Poartă» [2]) domnul încheie scrisoarea către ambasador prin măgulitorul termen de: «*Proutissime* Seruidore» [3]) In 1706, Octombrie, Ministrul afacerilor din afară din Franţa scrie de la Versailles ambasadorului Férriol la Constantinopol, prevenindu-l de ajutorul şi bunele oficiĭ de care trebue să îngrijească ambasadorul în persoana Palatinului de Beltz şi a soţiei sale când vor sosi în Turcia şi în Ţara-Românească; Férriol găseşte mijlocul ca de la această scrisoare să facă din noŭ o afacere de stat şi să rĕspundă Ministrului înegrind earăşi pe Brâncoveanu; avem scrisoarea din 19 Februarie 1707, Pera.

«J'ai reçu les deux lettres que vous m'avez fait l'honneur de m'ecrire le 7 Octobre. Je suis persuadé que Monsieur le Palatin et Madame la Palatine de Beltz ne seront plus dans le sentiment d'envoyer leurs haras et d'autres effets en Valaquie après la paix de Pologne je ne laisserai pas d'en parler au grand Visir et de lui demander les ordres nécessaires pour ce sujet.

A l'egard du Prince de Valaquie, il s'est déclaré si hautement pour les Allemands, que j'ai été obligé de l'attaquer à la Porte. Il ne l'a pas ignoré et il lui en a souvent coûté de grosses sommes pour se mettre à couvert de mes accusations. Ainsi il ne ferait rien à ma prière et il ne

---

[1]) Idem, p. 58, doc. Hurm., Vol. VI.
[2]) » » 60, » » » »
[3]) » » » » (Sfîrşitul scrisoarei).

manquerait pas de me dire que je dois prendre un commandement du Grand Seigneur. Il vaut mieux le demander tout d'un coup, ou une lettre du Visir qui fera le même effet. Si Monsieur le Palatin et Madame la Palatine de Beltz s'étaient d'abord adressés à moi, je ne doute pas que je n'eusse déja obtenu le dit ordre»[1]).

Aceasta e singura scrisoare ce Férriol adresează Franciei înegrind încă faptele Brâncoveanului în 1707.

In 1708, 2 Aprilie, Férriol scrie Comtelui de Pontchartrain; cum principele Brâncoveanu şi bailul Veneţiei aŭ maltratat pe un nobil din insula Zante, din care cauză acel nobil s'a turcit, unde putea Férriol, înegrea pe Brâncoveanu, acest nobil erea seniorul Manorigarty»[2]).

D. Xenopol foarte bine conchide[3]), când spune că de şi ambasadorul regelui Franciei erea bine informat, însă nu putea dovedi nimic, şi Turcii nu prea voeaŭ să se convingă despre hăinuirea Brâncoveanului mai întâiŭ fiind-că nu voeaŭ să'l pedepsească ca să nu displacă Nemţilor ce isbiseră de astă dată rĕŭ pe Turci cu pacea de la Carlowitz, al doilea e că Brâncoveanu purtându-se ast fel venea cu mari bacşişuri de bani la Ţarigrad spre a îmblânzi pe Turci, ceia ce le convenea earăşi, în cât Turcii ereaŭ de rea credinţă, ei către ei înşuşi, când erea vorba de bani, apoi şi cei 200,000 de lei ce trebueaŭ Turcii să'i verse thesaurului nemţesc în urma păcei de la Carlowitz, am vĕḑut că tot Brâncoveanu le-a plătit în numele lor. Brâncoveanu foarte dese-ori făcea de aceste gentileţe Turcilor, în cât le punea cep la gură la ori-ce pârâ ce aducea alţii în contra lui la Constantinopole. Afaceri de negoţ făceaŭ şi Turcii cum spunea într'o scrisoare Férriol, un trafic întreg. In aceste vremuri, pe când Iosef I se desfăta pe tronul sĕŭ, la Moscova Petru cel mare se desfăta şi mai mult, autoritatea şi puterea sa creştea pe fie-ce ḑi în Europa. Brâncoveanu simţea această putere viitoare a imperiului Rusiei,

---

[1]) Veḑĭ în supl. I, vol. I, col. doc. Hurm. p. 367—368.
[2]) Veḑĭ în supl. I, vol. I, col. doc. Hurm. p. 369.
[3]) Veḑĭ în vol. IV, op. cit., p. 436.

vedea în Rusia un ajutor mai puternic ca în Germania, apoi se săturase de toate intrigele Francezilor de la Poartă şi pârile aduse în contra sa din cauza prieteniei sale cu Nemţii, ambasador în Constantinopole de asemeni nu mai erea comtele d'Oettingen un om cu mare ponderaţie pe lângă Vizir, acuma erea Quarrient care nu mai putea aşa de bine să apere pe Brâncoveanu în ochii Turcilor. Brâncoveanu în urma tuturor acestor hipotese ce şi le pusese dênsul în cap nu se mai gândi mult şi se hotăreşte a o rupe cu Nemţii şi a începe relaţiunile sale politiceşti şi de amiciţie cu Petru cel mare, 'l va imita pe Brâncoveanu şi Cantemir al Moldovei. De rĕŭ augur însă le va fi ambilor domni prietenia cu Rusia căci unul va peri cu tot neamul luĭ la Stambul, eară cel l'alt va fi ascuns şi ţinut zălog la curtea luĭ Petru cel mare ca să nu fie prins de Turci şi să aibe acelaşi sfârşit ca şi Brâncoveanu.

Indată ce se simţi în Bucureşti şi în Constantinopole că Brâncoveanu a întors foaea pe partea cea-l'altă, Alexandru Mavrocordat din Ţarigrad şi Constantin Cantacuzino din Bucureşti carĭ acuma deveniseră inamicii domnuluĭ vor exclama: «Brâncoveanu e perdut! să ne aţinem la tronurĭ pentru copiĭ noştri»[1]).

Ajungem acuma la studiul politicei luĭ Brâncoveanu cu Ruşiĭ.

Politica luĭ Brâncoveanu cu Ruşiĭ (1709—1714, 4 Aprilie) şi rolul luĭ Carol al XII, regele Suedieĭ refugiat în ţĕrile române.

Viaţa unuĭ popor este ca şi a unuĭ individ, el se desvoltă treptat treptat: şi trece prin mai multe faze până ce apune, în timpul vieţeĭ avênd însă diferite epoce când maĭ fericite, când mai nenorocite, pe care d'intre toate una for-

[1]) Vedĭ în op. d-luĭ Gion, p. 355.

mează apogeul. Românii aruncați de Trajan în quadrulaterul dacic și apoi coborâți la șesul Dunărei; în această viață a lor de până acuma, mai bine de șease veacuri ca stat, au avut mijlocul ca să vază cum cele-l'alte puteri înconjurătoare în acest restimp au putut înainta sau scoborâ.

Dacă la începutul veaculuĭ al XVIII, Constantin Vodă Brâncoveanu a mers mână în mână cu Rușii și a făcut o politică ruso-filă, după ce fusese mai întâi un austriaco-fil; neîncetând de loc să fie în același timp și un turco-fil prin excelență. Totuși Românii mai de mult au lucrat la un loc cu Rușii; fusese un timp când Rusia se considera egală Moldovei și Țărei-Românești.

Doui domni români cari au făcut fala neamului românesc au înlănțuit primele relațiuni politice cu Rusia; Ștefan cel bun și mare al Moldovei ce deveni cuscrul Țarului Ioan Vasilievici III; căci fiica domnului moldovean, Elena, se căsători cu Ioan fiul Țarului, de aci se îndrumară și strînsele relațiuni de politică; apoi Michaĭ Viteazul de asemeni stabilește niște legături politice cu Țarul Boris Godunov pentru a ataca pe Poloni. După un veac și mai bine în Moldova Vasile Lupu Voevod reluă earăși firul lăsat de Ștefan cel mare și negoci cu Rușii în contra Cazacilor, când Azoful căḑu în mâinele Turcilor, pentru ca mai târḑiŭ Petru-cel mare să'l reia.

Rusia nu era străină Turcilor căci între anii 1495 și 1499, întâlnim în Constantinopole o ambasadă rusească, trimisă de Țarul Vasilievici III. Venețienii cari în acele timpuri formau o putere în Europa aveau și dênșii ambasadorii lor la Constantinopole, și deșteptul diplomat venețian Giacomo Soranzo nu întârzia de a comunica dogelui și senatului justele'i sale observațiuni asupra politicei ruseștĭ; el spunea într'o scrisoare din 1576: «Sultanul se teme de moscovit din pricină că acel mare duce este de biserică grecească ca și poporația din Bulgaria, Sêrbia, Boemia, Morea și Grecia care îi este devotată în gradul cel mai mare, fiind că se ține de acelaș rit grecesc și va fi în tot-d'a-una gata a lua armele în mâini și a se rĕscula pentru a se libera de sclavia turcească și a se supune stăpânirei

lui [1]) Giacoma Soranzo nu se înşălase de loc când în 1576, prezisese Rusiei un ast-fel de gând, căci nu odată Ţarii aŭ dat o asemenea dovadă; Domnii români s'aŭ entusiasmat şi când Nemţii începură să'şi umple capul şi ei cu protectatorul ţerilor române, atunci gândul lor s'a întâlnit cu al Ruşilor.

Petriceicu-Vodă şi Grigore Ghica în Moldova aŭ umblat după o alianţă rusească. Şerban-Vodă Cantacuzino în Muntenia de asemeni; voeaŭ ei să scoată ţările române de sub jugul păgân, rĕmânênd a alege între Nemţi şi Ruşi, nu aŭ eşit însă la nici un resultat căci cei doui d'intâi, fură maziliţi, eară cel d'al treilea muri. Vine la tron Petru cel mare în Rusia, un ocărmuitor de o inteligenţă şi o energie fără seamăn legate de un patriotism şi fanatism duse până la extrem, el va crea Rusia modernă şi testamentul sĕŭ va remânea nemuritor. Petru cel mare înţelese că numai comerciul ridică prestigiul unui stat şi al unui popor; găsi de cuviinţă că teritoriul sĕŭ e lipsit de căi de comunicaţiuni, trenul atunci nu se cunoştea, plutele apelor însă ţineaŭ loc, nordul şi sudul ereaŭ ţintele Ţarului, la sud prin vestita pace de la Carlowitz Petru cel mare ea Azoful de la Turci şi cu chipul acesta corăbiile ruseşti vor despica valurile furioseĭ mări Negre, la nord cu marea Baltică 'şi îndeplinea nevoile, pentru aceasta însă se isbea de tênĕrul dar vigurosul braţ al lui Carol al XII, al Suediei cu care va avea mult de lucru până ce să'l vaḑă bătut şi refugiat la Bender, oraş moldovenesc. De aci, din acest resbel între Petru cel mare şi Carol al XII; s'a născocit întreaga politică ruso-filă a Brâncoveanului, căci el 'şi deschisese bine ochii, şi observase ca o vulpe, marea putere ce o căpăta Petru cel mare, ḑilnic, pe când Nemţii în acest timp se cam amorţiseră; căci Iosef I, succesorul lui Leopold se întristase cu marile rĕsboaie născute din cauza succesiunei coroanei spaniole. Brâncoveanu se îmbĕtase de acelaşi vis ca şi Petriceicu Vodă, Ghica, şi Şerban Canta-

[1]) Veḑi în Relazioni degli ambascatori veneti al Senato seria III, 5, p. 206, raport. de D. Xenopol, vol. IV, p. 497. (Nota).

cuzino ce voiaŭ să aibă un stăpân cu cruce, cu Nemţii nu reuşiseră, numaĭ Ruşiĭ maĭ rĕmăsese, apoĭ Ruşiĭ aducându'ĭ încă aminte de rubedeniile strĕbune din epoca luĭ Ştefan şi Mihaĭ.

Eată deci începutul politicei luĭ Brâncoveanu cu Ruşiĭ, căci dacă Petru cel mare nu s'ar fi bătut cu Carol al XII ca să'şi întindă imperiul, şi să devie a tot puternic, Brâncoveanu poate nu perdea capul după Ruşi, şi nici Carol al XII nu avea ce căta la Bender unde a jucat rolul de spion între Turcĭ şi domniĭ romănĭ, înegrind pe Racoviţă şi pe Brâncoveanu la Poartă, numaĭ şi numaĭ ca să'şi resbune contra Ruşilor învingatorĭ. Petru cel mare maĭ avea în cap şi alte fumurĭ, el avea de gând să facă rĕsboiŭ Turcilor spre a'ĭ alunga din Europa, Brâncoveanu simţise toate acestea, vedea că puterea Turcilor descreşte, vedea de asemenĭ că cu Nemţiĭ nu face nimic şi toate speranţele pentru mărirea ţĕreĭ luĭ, în Rusia le punea de acum înainte; dar vaĭ, el nu ştia trădarea ce i se pregătea. Cronicarul Radu Popescu a prevĕdut şi dênsul acestea şi în termenĭ maĭ turburĭ expune noua încercare politică a Brâncoveanului şi de aceia spune: «Vĕdênd Brâncoveanu că Turcii nu staŭ la vorbele lor şi pre Nemţi că s'aŭ împăcat cu Turcii, de nu erea nici un razim şi nici un ajutor despre dênşiĭ, aŭ început a se ajunge cu Muscaliĭ»[1]). Luĭ Brâncoveanu îĭ erea necaz că Nemţiĭ s'aŭ înpăcat cu Turcii, el voea ca tot să se urmeţe acel joc periculos de rĕsboĭ între aceste douĕ puterĭ, căcĭ se deprinsese cu felul diplomaţieĭ sale, acea politică periculoasă, de a iubi de odată douĭ aliaţi şi de a'ĭ înşela în acelaşĭ timp pe amêndouĭ, momentul ca Brâncoveanu să se arunce în braţele Ruşilor sosi maĭ degrabă de cât cum gândea însuşi dênsul. O causă externă politiceĭ româneştĭ, aduse acésta; este resbelul Ţarului Petru cu tênărul Carol al XII al Suedieĭ, soarta luĭ Brâncoveanu şi politica luĭ, se vor desemna din acest moment, eară tênărul Carol al XII, va forma în biografia bătrânului Brâncoveanu, cioclul sfârşitului. Să pătrundem în materie, să vorbim de punctele acestuĭ resbel în

[1]) Veţĭ în Mag. ist., Vol. IV, p. 22.

părțile ce vor interesa pe Românî, și pe țara lor, ca să ajungem la acele secrete politice ale lui Brâncoveanu cu Rușii.

Petru cel mare înțelese că un stat nu poate deveni înfloritor, dacă nu are și un comerț întins.

De aceia el 'și îndreaptă ochiî către cele douĕ mărî, marea Neagră la Sud, din care gând va eși participarea sa la liga sfântă a apusului Europeî și cucerirea Azofului de la Turcî, eară la nord marea Baltică, voind a cuceri provinciile țĕrmurene acesteî mărî, ca: Estonia, Livonia, Carelia și Ingria, aliindu-se cu Polonia și cu Danemarca în contra Suedieî. Cucerirea Azofului nu fu grea, cucerirea țĕrilor suedeze fu însă foarte grea, căcî peste dênsele domnea Carol al XII un rege deși tênăr dară foarte viguros și energic, așa că Petru cel mare intră într'un joc periculos de luptă. Țarul Rusieî este bătut la Narva de tênărul Carol al XII; însă neexperiența tinereței chiar și la o inteligență, energie și vigoare, orî cât de mare, tot rĕsuflă; așa și Carol al XII vĕdêndu-se acuma învingător față de un Țar rusesc, se desfâta în visurile cele maî fantasmagorice și 'și îndreaptă spada și către August al II al Poloniei, sub cuvânt, că ce a avut el să intre în alianță cu Țarul, în contra sa. Carol al XII bate pe August al Poloniei spre mirarea tuturor; însă aci comise o greșeală capitală și datorită numaî iuțeleî și nerăbdăreî uneî inimî tinere, dea face totul prea iute, însă cam pe jumĕtate; căcî în acest timp el dădu timp lui Petru al Rusieî să se întărească și să reia Ingria și Carelia înapoî de la Suedezî, bătând pe maî mulțî generalî aî lui Carol și fixându'și chiar temelia viitoareî capitale imperiale.

Carol al XII după isbânda în contra luî August al II-lea al Poloniei aflând despre noua victorie a Țarului, se infurie și ca un leŭ în libertate se aruncă asupra moscovitului, se duce de-a dreptul către Moscova apucând prin Ucrania. Țarul însă întrebuințează vechiul sistem al Rușilor, ca atuncî când nu pot resista la o bătălie în câmpie deschisă, să se retragă către fundul țĕreî lor și să pustieze în urma lor totul; ca inamicul, când va înainta să rĕmâe fără apă și alimente și decî să fie redus să moară. Petru pustiă toată Ucrania, Carol al XII înainta cu armata sa prin o earnă cumplită,

aştepta ajutor şi de la Mazeppa hatmanul cel fioros al Tătarilor, acesta îi aduse bani cât de mulţi dar ce folos, că nu aveaĭ ce cumpăra cu eĭ; oamenii luĭ Carol al XII începură a se îmbolnăvi şi a muri de foamete, veni şi rêndul cailor căcĭ nicĭ un fir de pae nu se maĭ găsea, şi astfel bietul Carol erea condamnat sa'şĭ vază oastea perind de a înpicioarele nu de glonţ dar de foame, generaliĭ sĕĭ intervenirĕ şi sfătuirĕ pe tênărul rege ca să se retragă maĭ bine, el se îndărătnici, şi merse înainte, făcu ca Napoleon I, în 1812, astfel înaintând ajunse sub zidurile cetăţeĭ Pultava, voind acolo a da ultimul atac care va hotărâ soarta sa, aci Petru cel mare năvăli, întărit şi pregătit, şi învinse pe regele Suedieĭ omorându'ĭ vre-o 9000 de oameni, scăpând acesta cu vre-o 1500 numaĭ, şi trecând Nistrul intră în Moldova şi se aşeză la Bender, unde fu foarte bine primit de autorităţile turceşti. Carol al XII instalat în Bender începu a'şĭ pune în practică toate talentele sale politiceştĭ, trecuse ora celor milităreştĭ, el aţâţa pe Turcĭ la un resbel contra Ruşilor băgând în aceasta intrigă şi pe domniĭ românĭ, Racoviţă şi Brâncoveanu, de aci începe rolul politiceĭ sale, rol ce a fost atât de dăunător pentru Constantin Brâncoveanu de care mĕ ocup eŭ în acest capitol. Acuma îĭ trecuse pofta luĭ Carol al XII să maĭ spue Ţarului: «nu voĭ trata cu tine Moscovitule de cât pentru pace, şi anume la Moscova, în Kremlin» căcĭ Petru cel mare avea rĕspunsul gata, şi îĭ putea spune: «Ah, fratele meŭ Carol vrea să se joace d'a Alexandru-cel-mare! Fie sigur însă că nu va găsi în mine un Dariŭ!»[1]).

Ce spunea Carol al XII, a maĭ spus peste un veac şi Napoleon I şi istoria ne arată cum el a fost redus la groasnica privelişte de a vedea Moscova arzând, însuşĭ de mână de moscovit, aceia a mareşaluluĭ Rostopcin, când marele împĕrat fu nevoit să se retragă cu armata'ĭ decimată de bolĭ şi foamete.

Carol al XII locuia în Bender în acelaşĭ fast şi splen-

---

[1]) Vezĭ în acest fel şi în op. cit. a d-luĭ Gion (notă) p. 356.

doare ca şi în statele sale; într'un raport din 1710, 16 August, găsim oare-care date, raportul e intitulat:

La relation des espions qui sont partis de Bender le 16 d'Août, 1710.

«Le Roy de Svede se trouve jusqu'à present à Bender, loge dans sa maison, qu'il s'est fait bâtir luy même a trois coups de volées de fleche du château sur le bord du Dniestre.

Il y a auprès de luy pres de 500 Svedois dans un très mauvais état, des Cosaques près deux milles, *quatres capitaines Valaques. L'un s'appele Constanty Brakuka* (?), *le second Lukawieki* (?), *le troisième Galakam* (?), *le quatrième Cera* (?), *leur commandant Rosochaki* (?).

. . , . . . Les geans du palatin de Kyovie (?) campent à une lieu de Jassy, entre Jassy et Krasuo-targ [1]), on les peut conter jusqu'à deux milles hommes. C'est Grudzienski qui en a le commandement, lequel va souvent à Bender. La misère parmi eux est beaucoup plus grande qu'entre les Svedois et Cosaques, ils vendent le reste de leurs équipages pour leur subsistance. Les Turcs campent auprès du Roy de Svede, quatre Pachas se trouvent dans ce corps celuy qui le commande s'appelle Apty Pacha, communiquant tout avec le Seraskier, Janczaraga est arrivée près de Bender avant six semaines, leur armée près de Bender aussi bien la cavalerie que les janiczars n'est pas plus forte que de dix milles hommes apparamment, le reste près du Danube. Le Han des Tartares se trouve à trois lieues de Bender près de Kalufzany. Il n'a pas auprès de luy que mille personnes, et c'est seulement les gens de ses cours et quelques Murzas confidents. On donne chaque jour au Roy de Svede et à ses troupes pour la subsistance cent cinquante écus. Le Grand-Vizyr avait fait le mouvement de Constantinople vers Andrianople, mais il a été revoqué en arrivé. On a conduit septante pièces des canons avec

[1]) Târgu-Frumos.

tout ce qu'il faut à Bialograd pour les transporter à Bender»[1]).

Ţarul Petru cel mare cum învinse pe regele Suediei 'şi îndreptă ochii earăşi către sud; de astă dată nu însă la un atac, ci la o alianţă favorabilă, Rusiei. D. Xenopol, admirabil observă, când spune: «şi începe a pune în lucrare politica devenită tradiţională a Rusiei, adecă uneltirele de rĕscoală a creştinilor supuşi împĕrăţiei otomane. El intră în legătură cu Michaĭ Racoviţă al Moldovei şi Brâncoveanu al Munteniei»[2]). Această alianţă aduse peirea ambilor domni; în care rolul de cioclu l'a jucat tênărul rege suedez; după cum vom vedea mai la vale.

In 27 Iunie 1709, Carol al XII fu bătut pe câmpiile de la Pultava; în acelaşi an, peste câte-va ţile, se refugiă la Bender în palatul sĕŭ de pe malul Dniesteruluĭ.

Din acest an începu politica ruso filă a Brâncovanuluĭ şi a domnuluĭ Moldoveĭ Mihail Racoviţă, unul din contimporanii luĭ.

In acest timp în Constantinopole, Constantin Duca şi ceĭ douĭ Cantemireşti săpaŭ pe Racoviţă; ajutaţi fiind şi de Brâncoveanu. Racoviţa vĕţêndu-se urât de Turcĭ, se aliază cu Ruşii şi exemplul sĕŭ fu imitat şi de Brâncoveanu, care în acelaşi timp făcea figură veselă şi Turcilor. Brâncoveanu maĭ meşteşugit în daraverile politiceştĭ, pentru dênsul erea o floare la ureche, ca să dobândească acuma de la Turcĭ mazilirea luĭ Racoviţă din Moldova; aceasta 'l va ridica în ochiĭ Turcilor; nu avea de cât să'l pârască pe Racoviţă că s'a împrietenit cu Ruşii şi mazilirea erea gata; apoĭ ştia că va căpăta ajutor şi de la Carol al XII lea care nu putea să vaţă pe Ruşi în ochĭ, de când cu înfrângerea de la Pultava.

Lucrurile se întâmplară cum le plănuise Brâncoveanu, şi eată cum: Cronicarul Neculcea[3]) spune: «că Racoviţă se ajunse cu împĕratul ca să fugă la el, socotind să se în-

[1]) Veţĭ în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 72—73.
[2]) Veţĭ Vol. IV, p. 503.
[3]) Veţĭ în Letopiseţe, Vol. II, p. 321.

toarcă în curînd iarăşi la domnie însă sub protecţia pajurilor ruseşti». In aceste vremuri între domnul moldovean Michail Racoviţă şi cel muntean Constantin Brâncoveanu se întâmplase hăinie din cauza următoare: «Brâncoveanu 'şi alese de noră pe fiica postelnicului Ilie Cantacuzino din Moldova care era rĕŭ vĕḑut de Racoviţă. Domnul Munteniei ceru celui din Moldova să învoiască casei luĭ Ilie Cantacuzino să vină la Bucureşti, spre a sĕrbători nunta. După nuntă însă Cantacuzino nu se mai întoarse în Moldova, ci rĕmase pe lângă Brâncoveanu pe care 'l determină a'şi «întoarce obrazul de la Michail Racoviţă mai mult către Antioch Cantemir ce stătea mazil la Ţarigrad» şi cu care Brâncoveanu se împăcă cum am vĕḑut, înaintea Patriarchului» [1]). Brâncoveanu ast-fel întors de Ilie Cantacuzino, cuscrul sĕŭ, contra luĭ Racoviţă, se hotăreşte a'l pârâ la Poartă şi în adevĕr începu a raporta Turcilor toată acţiunea politicei sale cu Ruşii; lucru extra-ordinar când însuşi el nu era mai puţin nevinovat, 'l pâreşte în Ţarigrad şi Turcii hotăresc mazilirea luĭ Racoviţă. Brâncoveanu însă ştia autoritatea de care se bucura în Ţarigrad Carol XII, care acuma domnea din Bender, şi de aceia se înveseleşte când 'l vede şi pe acesta amestecat în această pârâ a domnuluĭ moldovean care se ajunsese cu Ruşii; momentul ca regele suedez să se înfurie în contra luĭ Racoviţă, sosi: Carol al XII, avea obiceiŭ să ese la plimbare călare. Racoviţă aţâţat de Ruşi ca să prindă pe Carol al XII, hotărâ prinderea. Într'una din ḑilele de călărie a regeluĭ se hotăreşte ca un corp de Ruşi să vină la Iaşi, eară un corp de Moldoveni să pătrundă în Tighina; şi în momentul când regele va trece călare pe unul din drumurĭ, să se repeadă ostaşii asupra'ĭ, să'l lege şi să'l ducă plocon la Ţar [2]). Regele suedez se face foc atunci în contra Moldovenilor şi mai foc contra Ruşilor, stratagema închipuită de Racoviţă nu reuşi şi din acest moment Carol al XII, va merge mână

[1]) Veḑĭ în Vol. IV, op. cit., a D-luĭ Xenopol, p. 449

[2]) Veḑĭ în cronicarul Neculcea, Letop. II, p. 291; în Charles XII, de Voltaire; în Const. Brâncoveanu şi Ludovic al XIV, de D. Gion, p. 356; şi în Istoria Românilor, Vol. IV, de D. Xenopol p. 503.

în mână cu Brâncoveanu contra lui Racoviță până ce 'l va nenoroci și pe acesta. Straşnic lucru se petrecea atunci cu politica țĕrei; Brâncoveanu se desfăcuse de Nemți; pentru că steaua lor apusese și el se aliase cu Rușii căci imperiul moscovit se ridica pe fie ce ḑi; era bine însă și cu Turcii, se imprietinise cu Racoviță la început, apoi după 6 luni de domnie a acestuia, se hăinise, după cum am vĕḑut mai sus; se împrietenise de asemeni cu Carol al XII, al Suediei, ca să înghiță pe Racoviță, până ce în fine, toți 'l vor prăpădi și pe dênsul. Carol XII, pâreşte pe Racoviță la Constantinopole că s'ar fi aliat cu Rușii în dauna intereselor imperiului sultanin.

Racoviță simțind nenorocirea ce'i se apropie hotărâse fuga sa din Iași pe la Cernăuți de unde va fi luat de Ruși, și dus la Țar. Nu putu pleca imediat însă, căci tocmai atunci un Aga cu mai mulți Ieniceri venise în Iași ca să ridice banii birului. De aceia trimise mai 'nainte pe socrul sĕŭ, spătarul Dedu, la Cernăuți, ca să se înțeleagă cu Rușii spre a'i hotărâ modul fugei; această întârḑiere însă fu nenorocirea lui, căci un alt Turc soseşte de abea în Iași, și pe neașteptate vine la Racoviță, și 'l ridică în mare grabă de 'l duce în lanțuri, la Țarigrad în ḑiua de 8 Noembrie 1709; după cum relatează un raport din Bender, cu data de 10 Noembrie 1709: «*Superna die, eductus est Hospodar Valahicus inde in Turciam cum uxore, et 4 filiis et cum aliquod Dominis Valachicis* quibus compedes in pedibus posuerunt, pro hoc, quod Suecos 400 Moschi ceperunt in Valachia; imperator Turciae jussit illos accipere, et reddere Regi Sueciae ut ipsos jubeat perdere, sed illos noliut recipere et remisit illos ad Imperatorem, *non est modo Hospodar in Iassi*» [1]).

In 22 Noembrie 1709; Férriol ambasadorul Francez din Constantinopole scrie de asemeni, arătându'și bârfeala sa contra lui Racoviță, profită de moment și și'o arată și către Brâncoveanu, între altele vedem: «A l'égard du Prince de Moldavie déposé, on l'amène dans les fers à Constan-

[1]) Veḑĭ în vol. I, supl. I, Col. doc. Hurm., p. 371.

tinople *pour les intelligences que le Roy de Suède a fait voir qu'il avait avec le Czar. Il serait à désirer que Sa Majesté Suédoise en fit autant du Prince de Valaquie*»[1]). Racoviţă dus la Constantinopole fu aruncat în închisoarea de la şapte-Turnuri, acolo va fi aruncat şi Brâncoveanu peste şase ani, cu deosebire că de acolo va fi dus la omor.

In 25 Ianuarie 1709 soseşte în Iaşi Nicolae Mavrocordat ca domn al Moldoveĭ, numit şi trimis de Poartă în locul luĭ Racoviţă, la capitolul intronărei acestuĭ domn pe tronul muntean vom vedea cine a fost el; precum şi modul prin care a dobândit tronurile române.

Să ne ocupăm aci de subiectul de faţă. Carol al XII avea o singură ţintă acuma ca să împingă pe Turcĭ la un resbel înfricoşat cu Ruşiĭ. El erea a tot puternic şi d. Gion cât de bine caracterisează purtarea regeluĭ din oraşul moldovenesc. D-sa spune: «Făcea multe Carol al XII, la Tighina unele maĭ năsdrăvane de cât altele. Vizirii se luaŭ de păr vĕdĕnd încurcăturile ce le pricinuia la Poartă modernul Alexandru. Carol al XII voia în fruntea a 300 de Suedezi, să guverne din Bender, ş'apoĭ din Varniţa de lânga Bender, Imperiul Sultanilor, regatul Suedieĭ, regatul Poloniei, Kanatul Tătarilor, ţara Cazacilor, şi *principatele dunărene*. Senatorilor din Stockolm carĭ cârmuiaŭ Suedia în locul sĕŭ, când cerçaŭ să ḑică ceva împotriva voinţelor regale, Carol al XII le scria că le va trămite una din cismele sale ca să domnească asupra lor. Vizirii Sultanuluĭ Achmet căḑeaŭ uniĭ peste alţiĭ pentru că nu declaraŭ rĕsboiŭ Rusieĭ, Stanislas Lecinski nu maĭ erea rege, ci locotenent al luĭ Carol al XII în Polonia. Chanul Tătarilor privea pe eroul de la Narva şi chiar de la Pultava prin prisma fantasmagorielor orientale şi'l credea trimisul cerului pe pământ. Racoviţă băgat în fiare, afla amar care e puterea surghiunului de la Tighina, ear Brâncoveanu abia putea să se maĭ opună intrigelor de la Constantinopole. Invălmăşeli peste învălmăşeli, vaĭ celor ce nu ştiaŭ să se ferească!»[2]).

---

[1]) Veḑĭ în vol. I, supl. I, idem, p. 372.
[2]) Veḑĭ în op. cit. a d-luĭ Gion, p. 359.

Brâncoveanu vĕḑênd pe regele Carol al XII la Bender dictând aproape tuturor puterilor ce aveaŭ de a face cu Turcii, se hotărâ a se arăta foarte bine-voitor către dênsul, el găsdueşte mai mulţi soldaţi suedezi cari pătrunsese până în Bucureşti [1]), aci atinsese amorul propriŭ al regeluĭ suedez, în cât acesta la început deveni trup şi suflet cu domnul muntean, tot atunci se ḑice că aceşti soldaţi aĭ luĭ Carol al XII aŭ lucrat la înălţarea turnuluĭ Colţeĭ din Bucureşti [2]). In acest timp în Constantinopol se revocase marchisul de Férriol din postul de ambasador al Franciei pe lângă Sublima Poartă, în locu'i se acreditase alt duşman al Brâncoveanuluĭ, acela erea Comtele Des Alleurs; el erea în orient tocmaĭ din anul 1704 când Ludovic al XIV 'l trimisese la un loc cu Férriol în Ungaria ca să însoţească pe Racoczy în luptele luĭ cu imperialiĭ, aşa că Des Alleurs avusese timp ca să cunoască bine pe Brâncoveanu, cel puţin din auḑite, fiind toată ḑiua pe lângă Racoczy Ferenz, cum şi Férriol fusese pe lângă Tököli. Ludovic al XIV cu miniştriĭ sĕĭ, în camera de consiliŭ de la Versailles regulase cam pe la finele veaculuĭ al XVII-lea ca ambasadoriĭ Franciei în orient, să'şi facă stagiul maĭ întâiŭ în Ungaria; considerând'o pe aceasta ca sâmburele politicei Europeĭ orientale, maĭ bine 'i-ar fi trimes la Bucureşti căci de la Brâncoveanu într'adevĕr ar fi învĕţat ceva. Lucru curios însă, Franţa avea în fond, la Constantinopole douĭ ambasadoriĭ, căci Férriol în furia sa ḑise: «eŭ nu mĕ consider demisionat, regele poate foarte bine să mĕ recheme» şi el şeḑu în adevĕr în Constantinopole până la 4 Aprilie 1711 [3]) locuind în palatul ambasadeĭ franceze şi continuând a scri scrisoriĭ în Franţa despre întreaga politică a Turcilor, pe când şi Des Alleurs făcea acelaşi lucru.

Des Alleurs venea la Constantinopole prin Ungaria şi trebuea a trece şi prin Moldova; în 1710, 17 Martie el scrie predecesoruluĭ sĕŭ Férriol, din Iaşi:

---

[1]) Veḑĭ în D. Cantemir: «Intâmplările Cantacuzenilor şi Brâncovenilor edit. Acad. rom. cap. 22 şi urm.

[2]) Veḑĭ nota în vol. IV al d-luĭ Xenopol, p. 443.

[3]) Veḑĭ în op. cit. al d-luĭ Gion, p. 368.

«Je suis arrivé ici après avoir souffert bien des peines et des pertes, en sortant de Hongrie et dans les montagnes qui séparent ce royaume de cette principauté. Je ne puis assez me louer de la bonne et honorable réception que m'a faite le nouveau Prince de Moldavie, qui a beaucoup contribué à me metre en état de continuer, ma route du coté de Bender. Il n'y a que trois petites journées de Jassy à Bender, ou, après avoir été quelque jours, je me rendrai, le plutot qu'il me serra possible à Constantinople, conformément à mes ordres»[1]).

Cum vedem ambasadorul Francez erea cam încântat de primirea ce'ĭ a făcut'o la Iaşĭ domnul moldovean Nicolae Mavrocordat, după cum se exprimă însuşi el în o scrisoare a sa către rege, cu data de 25 Martie 1710:

«Après bien de difficultés, je me suis enfin rendu ici le 18 de ce mois je ne puis assez me louer de l'honorable et bonne réception que j'ai reçue du Prince de Moldavie, au sortir des affreuses montagnes que j'ai été obligé de passer pour ma sûreté, lequel m'a donné toutes sortes de secours jusqu'ici»[2]).

Pe de altă parte Des Alleurs scrie şi ministruluĭ afacerilor streine din Franţa şi îi arată greutăţile care a întâmpinat în cursul voiajuluĭ sĕŭ prin Moldova, scrisoarea din 25 Martie 1710:

«Permettez-moi, s'il vous plait, de vous faire une petite relation de mon passage de montagnes de Marmoros en Moldavie. Avant que d'y entrer, j'ai vu fondre devant mes yeux un chariot à six chevaux sous la glace d'une qui avait 12 au 15 pieds d'eau, dont je n'ai jamais eu de nouvelles et on était tout ce que, j'avais de meilleur ce qui a réduit dans un moment l'équipage de M. l'Ambasadeur à 4 petites valises qui, avec cela, a été obligé de prendre 300 paysans, dont 200 frayaent le chemin et les 100 autres portaient du pain pour moi et du fourrage pour mes chevaux, dont la moitié s'est perdue dans la neige. Enfin

[1]) Vedĭ în vol. I, supl. I, col. doc. Hurm.
[2]) Vedĭ în vol. I, Supl. I, p. 376, col. doc. Hurm.

j'ai été cinq jours sans voir ni ciel, ni terre, ni eau. Le 6-ème, j'ai vu toutes ces choses ensemble avec d'autres hommes que ceux, que j'avais. C'est où je rencontrai ceux que le Prince de Moldavie envoyait me recevoir et à deux journées de Bender, j'ai logé chez un gentilhomme dont la maison a été brûlée, que j'ai été obligé de payer deux cents écus. Je vous dis cela, Monseigneur, sans aucune vue de demander des grâces, parce que je suis payé pour faire ces depenses. J'aurais seullement l'honneur de vous représenter que j'arriverai à Constantinople comme un homme qui a fait naufrage et qui s'est sauvé sur une planche. Ce qui me fâche le plus, c'est que je suis hors d'état de faire les présents au l'on est obligé indispensablement dans ces pays et je suis contraint de promettre de les envoyer aussitôt que je serai arrivé à Constantinople. Si ce dernier article mérite quelque considération, je vous supplie Monseigneur, de ne le pas oublier»[1]).

Ambasadorul Francez are aerul prin această scrisoare să spună că domnii români luaŭ bacşişurĭ în schimbul onorurilor ce le aduceaŭ oaspeţilor lor streini, un memoriŭ al acestuĭ ambasador din 19 Maiŭ 1710 arată că într'adevĕr mulţumise pe domnul moldovean de buna primire ce 'i-o făcuse, într'însul vedem: «A Jassy, j'ai donné à M. Mavrocordato Prince de Moldavie, lorsque j'ai passé, une tabatière d'or du prix de 22 Louis d'or qui font trois cent huit livres. . . . . ci . . . 308

Plus, je lui ai envoyé deux vestes de brocard, parce qu'il a recommandé à son frère, qui est interprête a la Porte, d'avoir attention à me faire plaisir dans les affaires, cent-quatre-vingtz livres . . . . . ci . . . 180

Plus, j'ai envoyé a son secrétaire une montre de quarantes écus . . . . . ci . . . 40»[2]).

Din acest moment se stabili o mare legătură de prietenie între ambasador şi Nicolae Mavrocordat, prietenie

[1]) Veḑĭ idem, p. 377.
[2]) Veḑĭ în vol. I, supl. I, col. doc. Hurm., p. 380.

daunătoare domnului muntean, după cum vom vedea îndată. Regele Suediei Carol al XII, fiind a tot puternic în Bender, bătând din picior şi Turciei şi Suediei şi Tătarilor şi Poloniei şi domnilor români, după cum spune D. Gion. Nicolae Mavrocordat, care avea însă o fire mândră a unui Fanariot de neam, nu putu să se lase a fi călcat în picioare de tênĕrul rege suedez; acestea se vĕḑură mai cu seamă când trupele suedeze începură a prăda câmpiile Cârligăturei din jurul Iaşilor, «nu mai rĕmăsese nimeni nici cu boŭ, nici cu vacă, nici cu stup, nici cu fineţe, nici cu pâine, ci călcaŭ ţarinele cu caii lor» [1]), după cum spune cronicarul Nicolae Costin şi raportul din 16 August 1710 din Bender [2]), pe care'l am vĕḑut mai 'nainte, din această causă urmase tînguiri la Constantinopole între rege şi domnul moldovean, ne spune D. Xenopol [3]). De la o vreme încoace însă Nicolae Mavrocordat deveni mai filosof, nu se mai supără aşa de iute; ia exemplu după Constantin Brâncoveanu şi se decide a se împăca cu regele Suediei; acela care trebuea să'l împace erea Des Alleurs, cu care legase prietenie de când cu trecerea sa prin Bender şi Iaşi, el se roagă de Des Alleurs ca să'l împace cu Carol al XII cât şi cu palatinul Kioviei ce comanda Leşii din Moldavia; Des Alleurs făcu aceasta; după cum arată şi documentele timpului, adică: scrisoarea lui Nicolae Mavrocordat din 3 August 1710 către Des Alleurs, unde'l numeşte «Illustrisime et Excellentissime Domine, Amice Colendissime» şi îi spune că 'i ar fi recunoscător, dacă l'ar împăca cu palatinul Kioviei [4]); alta e scrisoarea secretarului regelui Suediei, d. de Mullern, ce scrie lui Des Alleurs din Bender, la 16 August 1710 şi anume: despre iertarea principelui Mavrocordat de către regele suedez; între altele vedem: «Il est vrai que Sa Majesté ayant eu tout le sujet du monde d'être mal satisfaite de la conduite de ce Prince, n'a pu se dispenser de donner ses or-

[1]) Vedĭ în Letopisețe, Vol. II, p. 86.
[2]) Din col. Hurm., Vol. VI, p. 72.
[3]) Vol. IV, p. 489, op. cit.
[4]) Vedĭ în supl. I, Vol. I, doc. Hurm., p. 382.

dres pour en porter des plaintes à la Porte. Cependant, Monsieur, Sa Majesté veut bien s'en désister en considération de l'intercession de Votre Excellence, afin de lui donner une marque de l'estime qu'elle fait de Votre personne, esperant que ce Prince *(al Moldoveĭ)* voudra en profiter pour mériter la grâce et la bienveillance de Sa Majesté, que vous venez de lui procurer» [1]). In 26 August 1710 Des Alleurs scrie regelui sĕŭ, despre împăcarea ce a făcut'o între Mavrocordat principele Moldoveĭ, cu regele Suediei şi cu palatinul Kovieĭ.

Eată ce ḑice: «Monsieur Mauro Cordato, prince de Moldavie, me pria, il y a un mois, de le bien remettre dans l'esprit du Roi de Suède. J'en écrivais à ce Prince qui, sur les répresentations que je lui ai faites au sujet du Prince de Moldavie, l'a remis dans ses bonnes grâces. J'ai reçu des lettres du Prince de Moldavie depuis deux jours. Il me remercie du plaisir que je lui ai fait dans cette occasion. Il me prie en même temps de le réconcilier avec le palatin de Kiovie, qui est ici depuis un mois, ce que j'ai fait, et j'ai engagé ce dernier, à lui écrire pour lui marquer une sincère et véritable réconciliation. C'est le mauvais traitement qu'ont reçu les troupes que le palatin de Kiovie a amenées de Hongrie dans la Moldavie qui aurait causé cette mésintelligence» [2]).

Ura către regele suedez şi palatinului Kovieĭ fuse înlăturată din sufletul luĭ Nicolae Mavrocordat, dară când scapĭ de una, vine de multe orĭ alta, care nu te maĭ cruţă poate. Prietenia luĭ Constantin Brâncoveanu cu Ruşiĭ aduse detronarea şi mazilirea celuĭ d'ântâiŭ domn Fanariot care păşise treptele tronuluĭ moldovenesc. Eată de ce ne am oprit un moment asupra domnieĭ luĭ Mavrocordat din Moldova şi asupra întîmplărilor cu voeajul luĭ Des Alleurs şi cu toată acea corespondenţă între dênsul şi domnul moldovean; de oare-ce ele aŭ fost în strânsă lăgătură cu această politică a luĭ Brâncoveanu şi erea inevitabil ca să ne oprim acolo

[1]) Idem, p. 383.
[2]) Vedĭ în supl. I, vol. I, doc. Hurm., p. 384.

unde ne am oprit, pentru a putea ajunge aci și a ne relua firul regulat al capitolului de față.

Lui Carol al XII, îi bătu acuma ora pentru începutul marei sale opere, aceia de a săpa groapa peirei lui Constantin Brâncoveanu voevod; el descoperi tot jocul periculos al Brâncoveanului adică, politică sa ruso-filă; fără ca să fie inamicul Turcilor; Carol al XII, nu putea să audă de Ruși, de oare-ce 'l bătuse la Pultava, și vedea în Petru cel mare pe stăpânul său, încât în momentul ce descoperi totul d'intre Brâncoveanu și Țar; hotărâ peirea lui Brâncoveanu la Poartă; și indignarea lui Carol XII, fu cu atât mai mare în contra lui Brâncoveanu de oare-ce domnul muntean se arătase în față, amicul său; și găsduind însă pe soldații Suedezi la București, după înfrângerea de la Pultava din 1709. Carol al XII, se gândea și nu putea să se convingă cum tot acel Brâncoveanu care ḑilnic dedea daruri Turcilor ceĭ marĭ din Constantinopole, și în față ducea o politică ottomană, să fie atât de abil ca în ascuns să ție amiciția cea mai strânsă cu Rușiĭ; cum acel Brâncoveanu care se arătase atât de bine-voitor către dênsul și către ostașii săĭ, să'și fi bătut atât de bine joc de toți și de dênsul; el Carol al XII, viteazul vitezilor, diplomatul diplomaților, Alexandrul modern, cum 'l botezase lumea de atunci; și a tot puternicul orientului Europeĭ, ce dicta de la Bender; la Constantinopole, la Stockolm, și în țările Tâtarilor, Cazacilor, Polonilor și Românilor; că Brâncoveanu 'și bătuse joc de dênsul, nicĭ vorbă nu mai încapea, și de aceia regele suedez pune totul pe o carte de joc și hotărește peirea acestuĭ om diabolic ce se numește Constantin Brâncoveanu. Carol al XII, avênd în mână pe Brâncoveanu 'l denunță la Poartă, acuḑêndul că are relațiunĭ politice de cea mai mare intimitate cu Țarul Rusieĭ; după cum avusese și fostul domn al Moldoveĭ Michail Racoviță, lucru confirmat și în scrisoarea luĭ de Férriol, de la 22 Noembrie 1709, pe care am reprodus'o mai 'nainte, și unde se spunea: «A l'égard du Prince de Moldavie déposé, on l'amène dans les fers à Constantinople *pour les intelligences que le Roy de Suède a fait voir qu'il avait avec le Czar*» *Il serait a désirer*

que Sa Majesté Suedoise en fit autant du Prince de Valaquie [1])

Férriol voea că un asemeni sfârșit să aibă și Brâncoveanu; adică de a fi dus în feare la Constantinopole, parcă-i fusese gura de profet caci ḑiua cea teribilă se apropia și Carol al XII croise calea supliciului, acuma se zăreaŭ deja cele ce le preḑisese Férriol când spune în scrisoare: «Il serait à désirer que sa Majesté Suedoise en fit antant du Prince de Valaquie» Cronicarul Neculce spune că Regele suedez a spus la Constantinopole: «că Munteniĭ sunt buni prieteni cu Muscalii și ce văd și ce aud despre Turci toate scriŭ la Muscali» [2]). Același cronicar mai adaugă și despre Tătari că aŭ pârât pe Brâncoveanu la Poartă el ḑice: «Hanul Tătarilor de asemenea spune Turcilor că Brâncoveanu Vodă domnul muntenesc este domn bogat și puternic, are oaste multă și este de mult prea bun prietin Muscalilor. Nu trebuește la această vreme lăsat să fie domn, că poate să se hăinească și să facă sminteală oștilor împărătești, ci trebuește prins, că el de bună voie nu va veni la Poartă. Nime însă nu e harnic să'l prinḑă fără cât feciorul luĭ Constantin-Vodă cel mai mic (adică Dimitrie Cantemir), care este mai sprinten de cât fratele sĕŭ Antioch-Vodă, ci să'l pue împĕratul Domn la Moldova, că el va chivernisi lucrul din Moldova și va prinde pe Brâncoveanu. Că Neculaĭ-Vodă (Mavrocordat care pe atunci domnea în Moldova) este grec și nu va putea face această slujbă» [3]). Turcii se hotăresc a prinde pe Brâncoveanu; Carol al XII, descoperise secretul politicei domnuluĭ muntean și înebunise pe Vizir, și pe Hanul Tătarilor în cât Turcii nu mai puteaŭ să se facă orbi ca altă dată și să înghită trădările luĭ Brâncoveanu în schimbul banilor ce acesta le dedea; totuși eĭ nu hotărâră peirea imediat a domnuluĭ muntean, pungile de baniĭ le maĭ faceaŭ gust când se gândeaŭ la ele, și hotărâră de o camdată numaĭ reche-

[1]) Veḑĭ în col. de doc. Hurm., p. 372, Supl. I, vol. I.
[2]) Veḑĭ în Letopisețe vol. II, p. 329.
[3]) Veḑĭ în Letopisețe vol. II, p. 331—332.

marea luĭ Nicolae Mavrocordat din Moldova şi înlocuirea sa prin Dimitrie Cantemir care 'şĭ luase angajamentul a prinde viŭ pe Brâncoveanu şi a'l trimite la Ţarigrad. Mavrocordat este rechemat în Noembrie 1710, după un an neinplinit de domnie; Des Alleurs scrie regelui în 27 Noembrie 1710 şi îi spune «Mauro-Cordato, Prince de Moldovie vient d'être déposé, parce qu'il etait le créature d'Ali grand Visir» [1]). Cronicarii Nicolae Costin şi Alex. Amira [2]), ne spun că Dimitrie Cantemir a ajuns la Galaţi în ḑiua de 10 Decembrie 1710, unde se întâlni cu Mavrocordat şi unde ambiĭ domnĭ jurară unul credinţă altuia; Cantemir de a nu pârâ pe Mavrocordat Turcilor de neajunsurile ce le ar fi comis cu boerii moldovenĭ, eară Mavrocordat de a sprijini la Poartă domnia luĭ Cantemir şi de a lucra în caz de ar voi un tron, numaĭ la domnia munteană, cronicarul Neculcea spune însă că, ambiĭ domnĭ aŭ ţinut juramîntul cum ţin «căinii Vinerile» [3]). Cu acest gând venise Cantemir în Moldova şi numaĭ pentru aceasta îĭ dăduse şi Turcii domnia; ce a făcut vom vedea la vale. In acest timp la Constantinopol ereaŭ învălmăşelĭ peste învălmăşelĭ. Vizirii se succedaŭ ca apa curgătoare; politica ottomană era maĭ încurcată ca nicĭ odată, toţĭ se amestecaŭ şi cu toţi stricaŭ, aşa e în tot-d'a-una când maĭ mulţĭ bucătarĭ gătesc acelaşĭ fel de mâncare, ambasadorul Francez intriga mereŭ, Férriol care nu plecase încă din Constantinopol se amesteca şi dênsul; ambasadorul Rusieĭ, Comitele Tolstoĭ în 29 Noembre 1710, fu aruncat de Sultan în inchisoarea de la şeapte-Turnurĭ, ambasadorul polon Bonkosky de asemenĭ, tuna şi fulgera în contra luĭ Brâncoveanu şi a Ţarului.

Des Alleurs în scrisoarea sa de la 27 Noembrie 1710 către rege spune: «l'on croit qu'Ali-Pacha pourrait bien perdre sa tête. Le kan des Tartares part aujourd'hui pour

[1]) Veḑĭ in Supl. I, vol. I, col. doc. Hurm. p. 390.

[2]) Veḑĭ în Letopiseţe vol. II, p. 99, şi vol. III, p. 105.

[3]) Veḑĭ în op. cit. Vom vedea din domnia luĭ Mavrocordat în Moldova la capitolul domnieĭ luĭ în Muntenia, pus aci ca preliminar, şi atunci lectorul va vedea ce făcuse Mavrocordat în Moldova, pentru ca, Cantemir sâ'ĭ promită de a nu-l pârâ la Turcĭ.

Bender, d'ou il passera en Crimée. Ioussouf Pacha, Gouverneur de Bender et Serasker de la frontière, vient d'être changé sur quelques soupçons que la Porte avait eus de lui. On a envoyé à sa place Cara-Mehemed Pacha, Assan-Pacha, que j'ai connu gouverneur de Belgrade, il y a 6 ans, a été fait Beyler Bey de Romelie»[1]).

Marele Vizir al imperiului Kiupruli-Numan-Paşa este mazilit şi în locul sĕŭ Sultanul numeşte pe Baltagi-Mehmet, acuma soarta lui Brâncoveanu se agravă, căci acesta erea partizan al resbelului turco-rus şi Carol al XII jubila vĕ-ḑêndu'şĭ visul împlinindu-se.

Brâncoveanu trebuea să se decidă acuma; el trebuea să dea cartea pe faţă, orĭ pentru Ruşi orĭ pentru Turcĭ; dublul joc de până acuma nu maĭ mergea, cu un om aprig şi trufaş ca Baltagi-Mehmet nu maĭ se trecea meşteşuguri magice în politică. Brâncoveanu se decide pentru Ruşi şi le făgăduieşte totul; maĭ la vale vom vedea dacă s'a ţinut, orĭ nu, de făgăduială.

Cel ce a împins pe Brâncoveanu la acest pas; d. Gion ne spune că e «Chrisant, (Nottara) patriarchul Ierusalimului. Clerul grec credea că Petru e Mesia care va libera rĕsăritul de jugul Turcilor»[2]).

Acuma poziţiunea Brâncoveanului erea determinată a se arunca în braţele Rusieĭ şi cronicarul Neculcea spune: «Nu numaĭ Michaĭ-Vodă (din Moldova) se ajunsese cu Muscalii, ci şi Brâncoveanu şi toată Sârbimea maĭ înainte luase înţelegere cu Moscul şi trăgeaŭ nădejdea lui din cias în cias cu bucurie»[3]).

Diplomaţii carĭ aŭ rolul de a afla secretele statelor în care eĭ sunt trimeşĭ, în veacul al XVII şi al XVIII aŭ excelat; Constantinopolul atuncĭ erea socotit ca misiunea cea maĭ mare ce o putea avea un ambasador al Franciei, Germaniei, Angliei şi Rusieĭ; acolo la Ţarigrad în chioşcurile Sultanului de pe malul Bosforului cel încântător, se punea

---

[1]) Veḑĭ în supl. I, vol. I, p. 390, col. doc. Hurm.

[2]) Veḑĭ în op. cit., p. 360. După Histoire de Russie sous Pierre le grand par Voltaire, p. 520—522.

[3]) Veḑĭ în Letopiseţe, vol II, p. 321.

la cale toată politica europeană ; şi nu o singură dată ţările române ereaŭ în gura acestor plenipotenţi fie de a le şterge de pe charta continentului, anexându-le la una din puterile imperiale vecine, fie de a le menţine. Imperiul Ottoman erea a tot puternic şi de aceia avea această prioritate.

D'intre toate legaţiunile în Constantinopole atunci, legaţiunea franceză erea cea mai cu vaţă fie prin splendórea ei, fie prin talentul ce l'a arătat în tot-dea-una ambasadorii trimeşi.

Acuma când Brâncoveanu intrase în ultima perioadă a domniei luĭ; Comtele Des Alleurs va urma exemplul predecesorilor sĕi şi va ţine corespondenţă întinsă cu marii demnitarĭ aĭ altor state amestecate în acest joc, cobind peirea luĭ Vodă Brâncoveanu.

Des Alleurs erea înţeles cu baronul Talaba trimisul extraordinar al principelui Racoczy Ferenz din Transilvania la Moscova; ca acesta să'l ţie în curent cu orĭ-ce va afla acolo despre Brâncoveanu.

Talaba se ţinu de cuvênt, Brâncoveanu este demascat, Carol al XII înlesneşte operaţiunile, şi de aci s'a tras prăpădirea neamului Brâncovenesc.

Vom vedea mai la vale modul cum s'a întâmplat acestea, mai înainte însă ţinem să spunem că ideia masireĭ luĭ Brâncoveanu erea deja de mult stabilită în Constantinopole, căci suntem cu evenimentele în 1711, şi în 8 Decembrie 1710 Des Alleurs deja scrisese regelui sĕŭ, că: «*On croit que le Prince de Valaquie sera déposé*»[1]) pe de altă parte regele Suediei împingea pe Turcĭ la un resbel cu Ruşiĭ căci în 1710, 21 Noembrie, Férriol scrie la Paris despre încurcăturile ce le pricinueşte regele Suediei la Bender şi despre probabilitatea unui resbel turco-rus, el ḑice: «On travaille à un manifeste pour justifier dans le monde la conduite du grand Seigneur. Les Turcs ont trois puissantes raisons pour faire la guerre. La première, que le Czar a bâti des forteresse hors de son terrain, malgré les avis que la Porte

[1]) Veḑĭ în supl. I, vol. I, p. 311. col. doc. Hurm.

lui donnait de s'en désister; la seconde, qu'il a envoyé sans un sujet légitime des forces considérables sur les confins de Moldavie, que ces troupes sont même entrées dans cette province et y ont enlevé 800 Suédoise; et la troisième, qu'il s'oppose au passage du Roi de Suède par un pays qui ne lui appartient pas. Il y a plusieurs autres.

M. Dalman, Résident de l'Empereur, a tout mis en usage pour rompre ce dessein faisant entendre que l'Empereur pourrait se dispenser de prendre part à cette guerre et voulant mettre dans son parti les Ambasadeurs d'Angleterre et de Holande comme médiateurs et garants du traité de Carlowitz, mais ils ont dit que c'était l'affaire de leur maître, quand ils auraient été tous unis, les Turcs auraient passé outre, à en juger par leur vivacité et leur precipitation à se déterminer à la guerre. L'éclat en a même été si grand, que les Suédois en ont paru fâchés, par rapport aux deux Valakies qui se trouvent exposées à l'invasion des Moscovites. Issouf, pacha de Babadàc, qui a toujours été a Bender, auprès du Roi de Suède, a été changé. On l'a fait Pacha de Trébisonde, et Cara Mehemet-Pacha qui lui a succédé, est le même à qui Aly-Pacha fit donner une cruelle question, les bourreaux lui ayant déplacé tous les os de son corps.

M. Mavrocordato Bey de Moldavie, a été déposé, Kantemir a été mis a sa place, et on a envoyé à Mételin un Capigy Bachy pour apporter la tête d'Aly Pacha.

On a trouvé une de ses lettres pour Issouf-Pacha par laquelle il lui ordonait d'empoisonner le Roi de Suède.

Le palatin de Kiovie etant allé prendre congé du Visir et lui ayant demandé s'il pouvait assurer Sa Majeste Suédoise de la guerre, le Visir lui répondit que la Porte serait inflexible et plus ferme qu'une muraille. Si le Czar est le même, il ne faut plus douter de la guerre.

On a fait ici une remarque, que, de tous les officiers qui sont en place, il n'y a que le seul Tapgy-Bachy ou Général de l'Artillerie qui ait servi, encore n'a-t-il fait que trois campagnes» [1]).

---

[1]) Vedi in supl. I, vol. I, p. 389, col. doc. Hurm.

Des Alleurs erea în Constantinopole ambasadorul Franciei, nu trebue să ne mirăm însă dacă vedem această scrisoare scrisă de Férriol, căci, am spus mai 'nainte că Férriol rămăsese în Constantinopole până în 1711, ne voind a pleca, de şi rechemat de regele său. In josul scrisoarei de mai sus găsim în colecţiunea Hurmuzaki aceasta notă care întăreşte cele ce spusesem şi noi: «*A la suite d'une maladie de M. de Férriol, M. Des Alleurs est nommé Ambassadeur à Constantinople. M. de Férriol cède le palais de France à M. Des Alleurs, mais il reste lui même à Constantinople malgré la volonté du Roi. La désunion regne entre les deux Ambasadeurs*»[1]).

Acuma venim la descoperirile lui Talaba despre care vorbirăm mai 'nainte.

Eată ce scrie Des Alleurs regelui său la Versailles, din Constantinopole, în 24 Ianuarie 1711; şi cum încondeiază pe Brâncoveanu după destăinuirele baronului Talaba plenipotenţiarul lui Racoţi al Transilvaniei la Moscova. Talaba aflase multe la Moscova despre Brâncoveanu; aflase toată politica domnului român, şi venea acuma în Constantinopole cu sacul plin. Des Alleurs ţice: «*Le Baron Talaba, envoyé du Prince Ragotzki, parti de Moscova le 16 Avril 1710, et passant par Bender, se rendit à Constantinople où il arriva en Janvier 1711. Monsieur Talaba fait chez le Kiaia et le Reis Effendi le récit de ce qui se passe en Pologne et en Moscovie, contre les intérêts de la Suède et de la Porte. Ces deux ministres ont mis par écrit ce que leur a rapporté le Baron Talaba et qui consiste en huit points.*

2) Le Sieur Talaba a représenté qu'après la bataille de Pultawa *le Prince de Valachie a envoyé des Députés au Czar* au nom de toutes les provinces chrétiennes qui sont sous la domination des Turcs, avec des lettres consistant en trois principaux articles:

a) *Il félicite le Czar sur ses victoires* que Dieu et la

---

[1]) Idem în supl. I, vol. I, p. 389, col. doc. Hurm.

justice de sa cause lui ont données et il lui en souhaite la continuation;

b) Il prie le Czar de ne vouloir pas confirmer ou prolonger la paix avec les Turcs, mais de le faire à quelques prix que ce soit avec la Suède pour les délivrer de la domination des Turcs, comme il leur avait promis depuis longtemps, *en assurant le Czar que ses provinces étaient déjà disposées à prendre les armes contre les Turcs;*

c) Il prie aussi le Czar de vouloir aider les Hongrois pour pouvoir entretenir par ce moyen une bonne correspondance avec sa Majesté qui est le seul prince qui peut favoriser les Turcs, ou de ses forces ou par ses Ministres à la Porte, et qui en même temps est le Souverain le plus capable de persuader le Roy de Suède de faire la paix avec le Czar [1]).

Réponse du Czar au Prince de Valachie.

a) «Il remercie le Prince de Valachie de ses bonnes intentions et le prie d'y persévérer, et pour marquer sa reconnaissance, *il envoya des présents au Prince de Valachie* et à la puissante famille de *Cantacussenes*, parmi lesquelles il y avait *un portrait du Czar garni de diamants pour ce prince*. Le Sieur Talaba ajouta en même temps que tant que la Porte laisserait le Prince de Valachie d'à présent ou qu'elle y mettrait quelqu'un de la famille des Cantacussenes, elle devait s'attendre à quelque révolution dans ces pays, principalement dans la guerre.

b) Le Czar marque au Prince de Valachie que la prolongation de paix qu'il vient de faire avec les Turcs et pour les empêcher de donner du secours au Roi de Suède

[1]) Ne mirăm cum Talaba a putut culege asemenĭ lucru contra Brâncoveanuluĭ, şi Des Alleurs a'l raporta regeluĭ, căcĭ nu poate fi adevĕrat; după cum demonstrează perfect de bine D. Xenopol, când spune: «Punctul al 3-lea este pus din erŏre între cererile luĭ Brâncoveanu, care dacă ar fi stătuit pentru Ungurĭ, nu înţelegem ce motive ar fi avut Talaba de a'l duşmăni şi a'l denunţa la Turcĭ. Acest punct a fost cerut de însuşĭ Talaba, Ruşilor, cum o dovedeşte rĕspunsul Ţaruluĭ către acela. (Vedĭ în vol. IV, al. ist. Rom, p. 441, Notă).

qui était retiré dans leurs Etats; que ce Prince ne manquera pas de faire son possible pour obliger les Turcs à se déclarer contre lui et qu'il ne serait pas trouvé en état de résister aux forces des Turcs et de la Suède unies ensemble, ses Etats se trouvant fort fatigués par la presente guerre où il y a des mécontents qu'il n'ose punir avant de voir comme les affaires se tourneront, mais qu'après qu'il aura obligé le Roi de Suède à faire la paix, il trouvera assez de prétextes pour rompre avec les Turcs, quand il n'aurait que celui de délivrer de leur joug les Provinces qui sont de sa religion, que ce sera un motif suffisant et qu'il doit espérer que Dieu secondera ses desseins si justes et si raisonables.

c) Comme ce troisième point regardait la commission du Sieur Talaba que le Czar lui en fit parler par ses Ministres, afin que le Prince Ragotzi pu engager Sa Majesté à ne point favoriser les Turcs ou à faciliter la paix entre le Czar et le Roi de Suède.

Le Kiaia et le Reis Effendi remercièrent le Sieur Talaba et lui dirent qu'ils avaient une grande obligation de lui avoir permis d'informer la Porte de choses aussi importantes, qu'elle était heureuse de ce que j'étais venu ici dans une parreille conjoncture, qu'elle n'oublirait rien pour me marquer sa reconaissance, qu'elle était convaincue que la France seule était amie sincère de cet Empire et que les Ministres des autres Puissances ne cherchaient qu'à l'amuser et la tromper.

Le grand Visir m'a fait demander plusieurs fois depuis ces entretiens si je connaissais le Sieur Talaba, si la Porte pouvait ajouter foi à tout ce qu'il avait dit et si c'était par mon ordre qu'il y fût venu. J'ai fait dire à ce Ministre que je croyais le Sieur Talaba honnête homme, que venant de Moscovie et de Pologne, il avait vu et appris sur les lieux tout ce qu'il avait dit à la Porte, et que je lui avais recommandé expressement, en lui permettant d'y aller avec le général Poniatowski, de ne rien dire dont il ne fut parfaitement instruit et de ne rien avancer à la Porte pour ne me pas commettre. Je reçois tous les jours

de nouveaux remerciements du grand Visir, soit par le Sieur Fornetti, interprête de Votre Majesté, soit par le général Poniatowski; Il y a eu depuis; plusieurs conseils secrets. On a donné des ordres pour avancer les préparatifs et les levées, et la Porte est en suspens si elle enverra une personne à Vienne pour faire savoir à l'Empereur que l'armement qu'elle fait ne doit point l'inquiéter.

Le Grand Seigneur a envoyé aux Pachas, un commandement pour leur apprendre qu'il avait déclaré la guerre au Czar» [1]).

Brâncoveanu strașnic era încondeiat de Des Alleurs care avea toate înștiințările încă de la vrașmașul implacabil al sĕŭ generalul Poniatowski.

Cele aflate de Talaba și repetate Turcilor, cea mai mare parte eraŭ adevĕrate, căci sâmburele adevĕruluĭ exista: «amiciția lui Brâncoveanu cu Rușii în detrimentul Turcilor» încă din 1709, Brâncoveanu era prietenul Rușilor, așa atesta un raport dat din Bender cu data de 10 Noembrie din acel an, unde se ḑice că: «Brâncoveanu este înțeles cu Muscalii; că Sultanul cam știe ceva, și de aceia cheamă la Constantinopole pe Brâncoveanu, el însă nu voește a veni și se închide la cetatea sa de la Târgoviște apărat fiind de 22,000 de oamenĭ: «Ductum fuit pro Hospodar Multaniae, quod debuerat habere aliquas factiones cum Moschis, misit imperator pro ipso, noluit adesse, sed clausit se in Turgowica in ipsa arce, quam aedificavist et ibi debuit se defendere cum suo exercitu quorum habet 22. m. Suecci sic narrant quod imperator misit exercitum expugnare ipsum et quasi jam acceptus fuerit cum duobus filiis» [2]).

Cronicarul Neculcea ne spune că Brâncoveanu primise 300 de pungi de banĭ de la Țar, ca să'ĭ facă de zaharea în țară [3]), pe de altă parte Nicolae Mustea, alt cronicar al Moldovei, spune că: Brâncoveanu trimetea mereŭ solii la

[1]) Veḑĭ în Supl. I, vol. I, col. doc. Hurm., p. 391—393.
[2]) Veḑĭ în Supl. I, vol. I, col. doc. Hurm., p. 371.
[3]) Veḑĭ în Letopisețe, Vol. II, p. 360.

Ţar ca să'l îndemne să se rëscoale contra Turcilor [1]). Cam greŭ e de creḑut ce spune Mustea, căcĭ unui politic ca Brâncoveanu, nu'i ședea tocmaĭ bine să se compromită fățiș, Turcilor.

Neculcea ne maĭ spune că: Vizirul aflând despre toate acestea, ar fi simulat o speculă bine chibzuită, cerând Brâncoveanului 500 de pungĭ; Brâncoveanu însă promise peste 5 lunĭ, sperând că până atunci ţara va fi închinată Ruşilor şi Turcii vor rëmânea de rîs [2]).

Cu prinderea Brâncoveanului fusese însărcinat Cantemir; el cum veni în Iaşi, întrebă pe Vizirul de la Constantinopole dacă trebue să prinḑă pe domnul muntean. Vizirul însă rëspunse ca să maĭ aştepte după 5 luni; pungile îĭ surîdeaŭ şi stătea la îndoială. Aceasta întârziere făcu ca şi Cantemir, domnul Moldoveĭ, să se arunce în braţele Rusieĭ, în imitaţiunea Brâncoveanului.

Ţarul Rusieĭ avea talentul ca să atragă lumea; căcĭ aşa e firea Ruşilor în tot-dea-una se arată bine voitorĭ şi prietenoşi; dară în tot-dea-una facându'şi bine afacerile şi câştigând partea cea maĭ bună din orĭ-ce întreprindere. Petru-cel-mare trimite la curtea domnului moldovean pe un medic grec, *Policala* [3]) în solie. Cantemir semăna la fire cu Brâncoveanu, nicĭ odată domniĭ celor două ţërĭ surorĭ nu aŭ fost maĭ potriviţĭ; Cantemir se folosi de minune de prietenia ce o avea cu Turcii, pentru a'ĭ înşela şi maĭ uşor. Cronicarul Neculcea ne spune că: se înţelesese cu Turcii ca «să se facă a se ajunge cu Muscalii, şi ce ar vedea şi ce ar înţelege de toate să facă ştire Porţeĭ» [4]).

D. Xenopol ne spune că prin acest mijloc fățiș, Cantemir intrase în înţelegere cu Ruşii, Turcii creḑênd că el se prefăcea numaĭ; la Constantinopole Capuchehaia luĭ Cantemir, un grec Iane, lua scrisorile comitelui Tolstoĭ, ambasadorul Rusieĭ, ce sultanul 'l aruncase în închisoarea

---

[1]) Veḑĭ în Letopiseţe, Vol. III, p. 38.
[2]) Veḑĭ idem, III, p. 331.
[3]) Veḑĭ în Hist. de la Moldavie et de la Valachie de Carra, p. 72.
[4]) Veḑĭ în Letopiseţe, Vol. II, raportat şi de D. Xenopol în op. cit., p. 335, Vol. IV, p. 506.

celor şeapte turnuri, şi le trimetea lui Cantemir, iar acesta le trecea Ţarului; eată la ce joc superb lua parte domnul moldovean, înşela pe Turci, pe faţă, aceasta erea culmea vicleniei; Cantemir speriase şi pe Brâncoveanu, numai că Brâncoveanu de 22 ani se jucase ast-fel şi Cantemir de abea de câte-va luni.

Brâncoveanu la Bucureşti audise despre noua politică cantemirească din Moldova, şi trimete de bucurie pe un boer al sĕŭ Corbea, la Iaşi, ca să arate lui Cantemir entusiasmul domnului muntean, însă numai verbal, ci nu pe scrise; Brâncoveanu fireşte că erea vesel de politica ruso-filă a domnului Moldovei, căci acuma ereaŭ la fel ambii domni şi nu'i mai erea frică Brâncoveanului de o trădare a lui Cantemir.

Domnul Moldovei de asemeni destăinui lui Corbea tot secretul sĕŭ, cum Ţarul trimise la dênsul şi cum el devenise amicul Ţarului; însă sfătueşte pe Brâncoveanu ca să se ferească de Turci ca ei vor să'l prindă.

D. Xenopol spune că: «Brâncoveanu, vroind să'şi acopere jocul faţă cu Ruşii, denunţă cele spuse de Cantemir craiului Svediei, prietenul Turcilor, adaugând că domnul Moldovei ar umblă să deie pe Svedezii pe mânile Ruşilor. Craiul trimete scrisoare la Andrianopole [1]).

Cantemir venise la Iaşi, trimis domn de Turci ca să prindă pe Brâncoveanu; cum oare acuma el deveni amicul lui Brâncoveanu şi trecu de îndată în braţele Rusiei, ce motiv a impins pe domnul Moldovei la această deciziune?

Cronicarul Neculcea conchide în aceşti termeni: că el, Cantemir, fiind trimes domn în Moldova pentru a prinde pe Brâncoveanu, însă ştiind că Brâncoveanu e prieten cu Ruşii şi este un domn foarte intrigant, să nu'şi tocmească lucrul la Constantinopole să nu'l repue pe dênsul şi să'l mazilească» [2]). D. Xenopol respinge cele spuse de Neculcea, de ore-ce Cantemir a trecut la Ruşi, cum a venit, încât Brâncoveanu nici nu avusese timp să'l pârască [3]).

---

[1]) Vedĭ în Vol. IV, op. cit., p. 445, D. Xenopol.
[2]) Vedĭ în Letopiseţe, Vol. II, p. 335.
[3]) Vedĭ în Vol. IV, op. cit. a D-luĭ Xenopol, p. 507.

Alt motiv este însuşi acela dat de Cantemir, în *Istoria imperiului Ottoman* el ḑice: «In luna Schewal a anului Hegireĭ 1122, Cantemir a fost trimes în Moldova, cu ordinul de a ṕrinde pe Brâncoveanu, prefăcându-se de prieten al sĕŭ, saŭ în vre un alt chip şi să'l trimite viŭ saŭ mort la Constantinopole, şi când va pune stăpînire pe principatul Valachieĭ, să iea în mâni guvernarea acelei ţĕrĭ, iar pentru Moldova să propună un alt principe, a căruĭ aprobare rĕmâne păstrată curţeĭ suzerane. Pentru împlinirea mai grabnică a acestuĭ plan, Sultanul dă ordin hanuluĭ de a pune în slujba luĭ Cantemir atâtea miĭ de Tătarĭ, câţĭ va fi de nevoe. Pe lângă aceasta, Sultanul făgăduieşte luĭ Cantemir că'ĭ dă principatul pe viaţă şi nu'ĭ va cere nicĭ un tribut, nicĭ pescheş, cât timp va sta în Moldova. După ce aceste făgăduinţi aŭ fost întărite printr'un hatişerif, Cantemir a venit în Moldova împreună cu hanul Tătarilor. Insă puţine ḑile după venirea luĭ, primeşte o scrisoare de la chehaia Mareluĭ Vizir, Osman Aga, în care i-se cerea îndată, pentru Sultan şi Vizir, pescheşul obicĭnuit la fie-care intrare în domnie, şi o mulţime de zaharea pentru oştile cele turceştĭ. Pe lângă acestea, să pună podurile în stare cu cea mai mare grăbire şi să procure Cazacilor şi Svedezilor locuinţe pentru iarnă, iar el singur să se afle în primavară cu oamenĭĭ sĕĭ la Bender şi alte cereri tot aşa de îngreuietoare. Cunoscênd deci Cantemir de pe această roadă cât de puţin erea de aşteptat de la necredincioşi, el aruncă legătura cu Turcĭĭ şi crezu mai de cuviinţă a suferi împreună cu Hristos de cât a spera bogăţiile cele înşelătoare ale Egiptuluĭ. El trimise deci un sol credincios la Ţar, pentru a'ĭ oferi slujbele sale şi acele ale principatuluĭ sĕŭ [1]).»

D. Xenopol spune că ḑisele domnesculuĭ istoriograf nu sunt întărite prin nicĭ un alt isvor contimporan; încât poate Cantemir spune toate acestea ca să'şi scuseze trădarea sa, faţă de Turcĭ.

D. Xenopol dă un alt motiv găsit de D-sa; ca cel

[1]) Veḑĭ în Geschichte des Osm. Reiches, deutsch von Schmidt. Hamburg, 1745, p. 565. Cantemir, raportat în Vol. IV, op. cit. a D-luĭ Xenopol, p. 508.

mai nemerit şi adevĕrat ce a silit pe Cantemir să treacă la Ruşi. D-sa spune: «Era convingerea adînc înrădăcinată în el despre starea de decădere în care se aflaŭ Turcii, isvorită din serioasa şi îndelungata luĭ îndeletnicire cu istoria Ottomanilor. Acest spirit într'adevĕr profetic vĕduse chiar de la începutul decăderei poporului turcesc, care porneşte de pe timpul sĕŭ, un povârniş pe care el nu se va mai putea opri, şi în Ruşii el privea pe moştenitorii fireşti ai împĕrăţiei Mohamedanilor. Istoria lor cea scrisă de dênsul se împarte conform cu convingerea luĭ, în douĕ perioade: aceea a creşterei sale până la anul 1672 şi aceea a decăderei, scurtul răstimp de la acea dată până la 1711, unde se opreşte scrierea luĭ Cantemir. Cuvintele cu care el sfârşeste prima perioadă sunt însemnătoare: «Acésta fu cea de pe urmă victorie din anul Hegirei 611 până la 1083 prin care se aduse împărăţiei Otomanilor vre-un folos, saŭ prin care se adause vechilor margini ale imperiuluĭ vre un oraş saŭ vre o ţară. După aceasta, şi mai ales împĕratuluĭ Leopold din Germania, urmară bătaliiĭ înfricoşate, pe care urmaşii cu greŭ le ar putea crede, dacă nu ar fi adevĕrate prin autenticitatea unor documente oficiale şi puterea Otomanilor a slăbit foarte tare prin perderea mai multor regate, prin peirea mai multor oştiri întregi, precum şi prin rĕsboae lăuntrice şi împărecherĭ [1]). Fiind deci adânc convins Cantemir că rezultatul rĕsboiuluĭ ce trebuia să isbucnească va eşi în defavoarea Turcilor, înţelegem cum se face de ce el se îndepărtă de eĭ» [2]).

Cantemir avea talentul omuluĭ de Stat prin excelenţă; el erea prevĕdĕtor; prevĕduse de mult isbucnirea unuĭ resbel turco-rus; ambasadorul german la Constantinopole se înfricoşa tare de această veste, căcĭ îĭ erea teamă ca împĕrăţia germană să nu fie amestecată şi dênsa în această viitoare luptă, tocmaĭ acuma când trebuea să se hotărască cestiunea coroaneĭ din Spania. In acest sens principele Eugenie de Savoia scrie din Viena Mareluĭ Vizir Mehemet-Paşa, dacă

[1]) Vedĭ în op. cit. a luĭ Cantemir, p. 408.
[2]) Vedĭ în op. cit. a D-luĭ Xenopol, Vol. IV, p. 409.

nu ar fi posibil să se aplaneze conflictul turco-rus; scrisoarea din 1711, 15 Aprilie. In 26 Aprilie acelaşi an, Consiliul imperial de resbel din Viena trimete luĭ Talman, residentul imperiuluĭ la Constantinopole, un raport prin care ’ĭ-se indică modul cum trebue să proceadă pentru a ajunge la o pace între Ruşi şi Turcĭ, fără un resbel. In 12 Maiŭ 1711, Comitele Herberstein din Viena scrie Marelui Vizir la Ţarigrad, aducându’ĭ aminte de pacea din Carlowitz, conjurându’l în numele guvernuluĭ imperial din Viena ca să nu ajungă la un resbel cu Ruşiĭ, ci să închee maĭ bine pace [1]). Cea-ce dădu Turcilor de gândit pentru declararea resbeluluĭ cu Ruşiĭ, erea că Ruşiĭ încercaseră să prindă pe regele Suedieĭ intrând în Iaşi încă în cursul anuluĭ 1709 spre 1710: acestea ereaŭ prea mult ca inimiciĭ lor să calce pământul moldovenesc şi să încerce a pune mâna pe rĕsfăţatul imperiuluĭ semi-luueĭ, Carol XII.

Negreşit acest lucru formă un puternic motiv Turcilor ca să se îndârjească şi maĭ mult contra Muscalului şi să agraveze starea. D. Xenopol maĭ invoacă încă alte douĕ motive: zidirea unor cetăţi ruseşti în afară de teritoriul lor, şi proectul trecereĭ luĭ Carol al XII al Suedieĭ prin Polonia, ca şi cum ar trece prin ţara lor, când ea nu erea încă a Rusieĭ.

In acest sens scrie Férriol în 1710, 21 Noembrie din Constantinopole la Paris, el ḑice: «On travaille à un manifeste pour justifier dans le monde la conduite du grand Seigneur. Les Turcs ont trois puissantes raisons pour faire la guerre. La première, que le Czar a bâti des forteresse hors de son terrain, malgré les avis que la Porte lui donnait de s’en désister, la seconde, qu’il a envoyé sans un sujet légitime des forces considerables, sur les confins de Moldavie, que les troupes sont même entrées dans cette provinces et y ont enlevé 800 Suédois, et la troisième, qu’il s’oppose au pasage du Roi de Suède par un pays qui ne lui appartient pas. Il y en a plusieurs autres» [2]). Ceia-ce da

[1]) Veḑĭ în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 73, 76, 78.
[2]) Veḑĭ în supl. I, vol. I, col. doc. Hurm., p. 388.

de grijă însă Turcilor erea mare preponderanță ce începuse a câștiga Rușii, căci nu erea puțin lucru ca să aibe ei Azoful și să despice valurile furioase ale Mărei Negre, cu corăbiile lor. Turcii vedeaŭ în Rusia un mare viitor, și odată de sigur că ea va ajunge o puternică împărăție în continentul european.

Turcii împinși la resbel de tênĕrul rege suedez, setosul rĕsboaelor; ereaŭ acuma în acel moment în care se găsește individul când nu știe ce să facă, încotr'o s'o apuce, indecisiunea îi muncea, ereaŭ supărați de un gând, însă nici nu voeaŭ să'l pue în practică, știaŭ dênșii că un resbel din noŭ, nu va fi lucru puțin. Până în 1709 aŭ fost mereŭ supărați de luptele rĕsboiului ligei sfinte, acuma din noŭ resbel?

Nobilul polon Poniatovski avea să joace rolul sĕŭ; Carol al XII face ultima încercare, scrie un memoriŭ Sultanului în care acuză pe marele Vizir de a fi cumpĕrat de Ruși, 'l dă lui Poniatovski inimicul de moarte al Brâncoveanului ca să'l ducă la Constantinopole și să'l remită Sultanului. Sultanul se încrede, scoate imediat din Vizirat pe Ali-pașa și pune în locu-i pe Baltagi Mohamet-pașa, partizanul resbelului, și prietenul lui Carol al XII. Noul Vizir partizan al resbelului încă din prima ḑi de Vizirat începuse a'și pune în practică planul luptei, în Noembrie anul 1710 resbelul fusese declarat ne spune d. Xenopol, în raportul ambasadorului Des Alleurs din 24 Ianuarie 1711, vedem: Le grand Seigneur a envoyé aux Pachas un commandement pour leur apprendre qu'il avait déclaré la guerre au Czar»[1]). Petru cel mare vĕḑêndu-se atacat la rêndul sĕŭ, dă un manifest în care ea rolul de apărător al intereselor ortodoxiei, dênsul ḑice: «Gemunt Barbarorum jugo opressi Graeci, Valachi, Bulgari, Serviique, quanta est illis religio pactorum, deterrimae suae miseriae experiuntur» adică: Gem apăsați de jugul Barbarilor, Grecii, Valachii, Bulgarii și Sêrbii, și dovedesc prin adânca lor miserie cât se țin (Turcii)

[1]) Veḑĭ în supl. I, vol. I, idem p. 393.

de tractatele lor[1]). Cât de dibaciŭ erea Petru cel mare, 'şi dedea el aerele acestea generoase faţă de popoarele mai sus citate, din dragostea ce avea către dênsele saŭ dintr'un interes? el în adevĕr căuta a masca acest interes şi sub formă de proteguitor voea să atragă în cursă pe toţi aceştia, a'i da concursul în resbelul ce avea să se desfăşoare 'naintea ochilor sĕi şi apoi a face ceia-ce va şti. De ce oare însă din toţi să'şi fi aruncat Ţarul ochii tocmai asupra acestor popoare din orientul Europei? Trebue însă să ştim că Rusia în tot-deauna a căutat aliaţi la vremuri grele în orient, nici odată nu a căutat a se depărta prea mult ci cu vecinii ei a voit să'şi facă trebile. Petru cel mare avea un gând, acela de a luci în mijlocul statelor din orientul european şi a se înfăţişa pe scena politică a continentului ca protectorul acestor state.

Petru cel mare pentru a da şi mai multă emfasă acestui manifest şi a masca şi mai bine interesul sĕŭ, arătându se apărătorul crucei; ordonă să se ţină în 21 Februarie 1711 în catedrala de la Moscova o slujbă religioasă. Doue regimente din garda imperială eraŭ înşirate înaintea bisericei, şi în loc de a avea steagul lor obişnuit, purtaŭ unul roş cu inscripţia: «în numele mîntuitorului şi al creştinătăţei». De asupra se află o cruce din care eşaŭ rade, cu legenda «în acest semn vei învinge»[2]). Timpurile vechi păreaŭ că renasc, Ţarul organisase cu drept cuvênt o cruciată, şi striga mereŭ: «voesc să fiŭ îngropat la Constantinopole sub cerul Bosforului». O Doamne! ora fatală a sĕrmanilor Domni români se apropia, la unul fuga cu zălogire, la altul mazilirea cu ucidere.

Cantemir domnul Moldovei ducea acuma politica luĭ Brâncoveanu, se ajunsese în secret cu Muscalii, dar aşa de bine în cât nici un boer moldovean nu simţise nimic; nici chiar Neculcea hatmanul şi cronicar în acelaşi timp, căci dênsul singur spune: «Atunci am ştiut şi eŭ că aŭ fost scris

---

[1]) Veḑĭ în Zinkeisen, vol. V, p. 421, nota I, reprodus şi de D. Xenopol în op. cit., vol. IV, p. 511 (notă).

[2]) Veḑĭ în D. Xenopol, vol. IV, al op. cit., p. 512.

Dumitraşcu Vodă să vie Muscalii că eŭ tot gândeam că vom purcede în jos spre Huşi, precum sfătuisem»[1]). Cantemir avea autorisaţiune de la Turci ca să ducă trai prietenesc şi cu Muscalii, acesta numai în prefăcătorie, Cantemir aşa de bine jucase pe Turci, în cât îi făcuse să creadă această straşnică închipuire; naivul Neculcea tot aştepta ca domnul să meargă la Huşi să se întâlnească cu Turcii, dar vaĭ! domnul atunci se gândea în capul sĕŭ cel plin de deşteptăciune şi învĕţătură cum să alcătuească mai bine şi mai frumos un manifest de unire al Moldovenilor cu Muscalii, ca lucrurile să nu şadă astupate ci şi Turcul să le afle de acum înainte.

D. Xenopol spune că momentul în care Cantemir trebuea să se pronunţe odată, se apropia, de oare ce Vizirul vĕdĕnd că ciocnirea între el şi Ruşi se apropia pe ḑi ce mergea, trimite ordin lui Cantemir ca să prindă pe Brâncoveanu[2]). Aceste afirmări D. Xenopol le-a luat din cronica luĭ Neculcea, Neculcea a scris ce a vĕḑut de sigur, el erea marele hatman al luĭ Cantemir-Vodă, el fu făcut hatman în locul luĭ Antioh Jora, maĭ 'nainte fusese Spătar, dênsul Neculcea erea însă cel d'întâĭ boer al divanuluĭ M. Sale, după cum spune însuşi el: «eară maĭ de credinţă şi maĭ ales în toate trebile domnieĭ erea după mine, Ioan Niculcea Vel Spătar»[3]). Cantemir după cum spune cronicarul hatman se închisese în cetăţuia de lângă Iaşi, şi slujitori în corturi, unde domnul aŭ ucis cu busduganul pe Bulucbaşi, şi încă pe unul l'aŭ lovit cu sabia, dară n'aŭ murit[4]), general maĭ mare rênduit peste oştile moskiceşti erea *Şeremetev*, Şeremet cum 'l numeşte Neculcea, şi acuma Cantemir nu va maĭ ţine secret de nimic şi de nimenĭ, şi va lepăda masca singur, «aŭ trimis pe Pricopi căpitanul şi pe Dimitrie Aga, slugile luĭ creḑute, la *Şeremet* Felmarşalu, la Movilău, scriind ca să'ĭ trimită în grabă vr'o patru miĭ de Muscali aicea în Iaşi sĕ'ĭ fie aretu să nu'l mazilească. Şeremet Felmarşal dacă

[1]) Veḑĭ în Letopiseţe, vol. II, p. 341.
[2]) Veḑĭ în vol. IV, op. cit. a D-luĭ Xenopol, p. 512.
[3]) Veḑĭ în Letopiseţe, vol. II, p 302.
[4]) Veḑĭ în Letopiseţe, vol, II, p. 309.

aŭ simțit foarte tare s'aŭ bucurat și îndată aŭ ales pre *Cropot Brigadirul* cu trei mii de Moscali, și pe *Chigeciŭ* cu un polc de Moldoveni, ca vr'o cinci sute de Moldoveni, și i'aŭ pornit înainte la Iași»[1]). Cronicarul spune că Cropot a sosit la Iași la Cantemir și aŭ făcut pod la Zăgărancea să treacă Prutul. Pe de altă parte Vizirul scria lui Cantemir să prindă pe Brâncoveanu, prea târdiŭ însă; căci Cantemir se ajunsese și cu dênsul acuma, și erea prietenul Muscalilor. Neculcea ca prim sfetnic al lui Cantemir nimic nu știa de acestea, el credea că domnul avea vorbă și cu Turcii încă; și însuși spune: «Atunci am știut și eŭ, că aŭ fost scris Dumitrașco Vodă să vie Moscalii; că cu toți gândiam că vom purcede în gios spre Huși»[2]). Neculcea și cu alți boeri aŭ stătut de capul domnului să nu se ajungă cu Muscalii ci să prindă pe Brâncoveanu, Cantemir le rĕspunse însă splendid, când exclama: «Că voi toți vĕ chivernisiți cu toți ca să rĕmâneți la creștini, și numai eŭ singur să rĕmâiŭ pentru voi la Păgâni, că v'am vĕdut eŭ credința voastră că ați fugit cu toții, și eŭ am rĕmas singur. Pentru țară, n'ar preda'o Tătarii, că Moscalii acum sosesc, și eŭ știŭ prea bine ca n'or bate Turcii pe Moscali»[3]). Cantemir atunci aŭ chemat la dênsul pe boerii «Constantin Vel Logofĕt, pe Iordaki Ruset Vornicul, pe Ioan Sturza Vornicul, și pe Ilie Catargiul Vistierul, și le-aŭ spus cum aŭ chemat pe Moscali și aŭ venit de trec Prutul la Zagarancea» ei aŭ rĕspuns: «Bine ai făcut, Măria Ta» numai Iordake Ruset Vornicul aŭ dis atunci: «Te ai cam grăbit Măria Ta» Cantemir luă earăși cuvêntul și dise: «Numai erea vreme a ne chivernisi, temându-mĕ să nu mĕ apuce Turcii, eată că și d-voastră m'ați părăsit o seamă, și nu sunteți într'un cuvânt și într'o credință cu mine». Neculcea dice de dênsul: «Deci vĕdênd și eŭ că mi-aŭ respuns așa cu scârbă m'am temut a'i mai respunde ca nu cum-va să cad în vre-o primejdie a vieței»[4]).

Domnul Moldovei nu se lăsă mai pe jos de Petru-cel

---

[1]) Vedĭ în op. cit. a cronicaruluĭ, p. 309—310.
[2]) Vedĭ în op. cit. a cronicaruluĭ, p. 310.
[3]) Vedĭ în op. cit. a cronicaruluĭ, p. 310.
[4]) Vedĭ în op. cit. a cronicaruluĭ, p. 310—311.

mare; şi în imitaţiunea acestuia publică şi dênsul un manifest către toată suflarea moldovenească, Boerî, Căpitanî de armată, Ostaşî (etc.) ca toţî să ştie că Măria Sa, Domnul ţĕreî, Dimitrie Cantemir, s'aŭ ajuns cu Moscalul şi aŭ hăinit pe Turc.

Acest manifest din limba moldovenească, se găseşte tradus pe latineşte în colecţiunea documentelor Hurmuzachi[1]), însă o notă ne spune: Le texte Latin est un peu diffus, il est vrai, et la traduction littérale presenterai des difficultés»[2]). Traducţiunea franceză a aceluiaşi manifest o găsim alături de cea latină, pe care o vom reproduce; deşi în josul eî, tot în Hurmuzachi, găsim o altă notă, ce spune: Ce document est la traduction fantesiste et tronqée du documnent ci-desus»[3]) Iată Manifestul:

Demetrius Cantemir, Palatin des terres de Moldavie.

Au très révérand patriarche des Grecs.

Aux magnifiques Seigneurs et Capitaines du second et troisièmes ordre.

A tous les gens de guerre, à tous les officiers de terre qui sont près de nous et sur les frontières de notre Province.

Aux soldats et à tous les habitants des terres de Moldavie.

Savoir faisons par cette présente déclaration:

Que l'ennemi de la croix pendant la vie de nos pères, et prédécesseurs, a employé durant un long espace de temps, sa puissance terrible à ravagere nos pays, spécialement lorsque, sous les apparences d'une fausse clémence, il couvrait d'une peau d'agneau un lion ravisseur et altéré du sang chrétiens.

Le Magnifique Seigneur Palatin Bogdan, fils du Palatin Estienne, légitime possesseur de cette principauté, avait, dès qu'elle a été établie reconnu sa domination en lui prêtant serment et à son prophète Mahomet, et par un traité dont

---

[1]) Veḑĭ în supl. I, vol. I, p. 396.
[2]) Idem, p. 399 (Notă).
[3]) Idem, p. 399 (Notă).

les conditions étaient que les terres de Moldavie ne seraient sujettes à d'autre tribut qu'a présenter tous les ans quatre mille pièces d'or, 40 cheveux et 24 faucons, et que ce tribut les mettrait à couvert de toutes sortes d'hostilités. Mais cet infidèle, violant sa foi, n'a pas observé la parole qu'il avait donnée. Il a fait souffrir aux terres de la Moldavie de violentes oppressions. Il a démoli les forteresses et citadelles. Il a reçu plusieurs lieux, qui se sont rendus à lui, comme Triginius (Triginie) Julius (Julie) Bialogrode, Galatz, Provoneija, Slako, Tialnoka, Smailus (Smail) et plusieurs autres lieux sur le Danube avec la province de Budjac. Il a souvent sous de faux prétextes, permis aux Tartares de ravager toute la Moldavie, et a mis au nombre de ses esclaves les habitants les plus considérables, les personnes constituées en dignité, et les nobles. Il a employé différents sorts de tourments et les menaces de mort pour faire embrasser sa religion à plusieurs Seigneurs et à toute leur maison, et à un grand nombre de filles et de femmes très chastes qu'il a fait servir a ses passions honteuses.

Il nous a fait éprouver à nous même sa tirannye en nous accablant de tribus généraux et particuliers, et en multipliant tous les jours les espèces de ces tributs, comme cela vous est connu.

Dieu Miséricordieux n'a pas oublié son peuple. Il a excité et rempli de son esprit et de son amour *Pierre Alexovitz*, Czar de toute la Russie qui, armé des armes invincibles de la croix, s'oppose a une puissance tyrannique pour delivre les nations chrétiennes de la servitude des infidèles. Il est nécessaire que nous nous pressions de joindre nos armes aux siennes et que, de tout notre coeur, de tout notre courage et de toute notre puissance, nous nous opposions aux efforts et aux invasions des Tyrans, d'autant plus qu'une armée de Sa Majesté Czarienne est arrivée le 4 Juin par les secours divins, près de Bender, et qu'une armée de chretiens était le 15 en mouvement vers le Danube...

C'est pourquoi, Sa Majesté chretienne nous a notifié et à tous autres que quiconque, porte le nom chrétien,

monte à cheval et se joigne à son armée, sous peine de confiscation de bien de celui qui refusera de la faire. Mais celui qui obéira à la presente declaration outre la jouissance de ses biens, acquerra les bonne grâces de Sa Majesté Chretienne qui a déjà fait remettre entre mes mains les sommes nécessaires pour la solde *de dix mille hommes*, lesquelles ont été tirées du trésor de la Majesté. Ce plus chaque soldat recevra trois *aureus*, pièces d'or, en entrant dans le camp, et trois... par mois.

Toutes les forteresses prises par les infidèles seront rendues comme Sa Majesté chretienne le notifie par ses universaux. Mais si a l'avenir quelqu'un voulait suivre le parti des Turcs publiquement ou secretement, il sera *excommunié, maudit et chassé* comme un tretre de la communion des fidèles pour toujours, *ses biens seront confisqués et il sera puni de mort*. Je fais mes très-cheres frères, cette declaration afin que personne n'en doute et quiconque paraîtra s'y opposer attirera sur sa tête tous les malheurs. C'est pourquoi, avec l'aide de Dieu, joignez vous aux troupes de Sa Majesté chretienne; suivez nos pas au plus tot, car celui qui ne se trouvera pas dans le camp avant le 15 Juillet sera puni des peines susdites. Salut [1]).

Demetrius Cantemir, Dux Valaticus.
Elias Lectodior, tribunus magnus,
Cordoki, magnus cancellarius.
Georgius, signifer magnus.
Constantinus Russedo, perilator? magnus [2]).

Cantemir se molipsise de gândurile Ţaruluĭ, cum că el ar fi liberatorul creştinătăţeĭ din orientul Europeĭ, acea creştinătate ce ḑăcea de 4 veacurĭ sub jugul apăsător al Ottomanilor păgânĭ. Domnul moldovean fusese luat de valurile măreĭ şi totul erea în ḑadar, nu visa de cât pe Muscal şi

[1]) Veḑĭ în supl. I, vol. I, op. cit., p. 399.
[2]) Veḑĭ iscăliturile acestora în Manifestul pe limba latină, op. cit., p. 397. În cel tradus pe franţuzeşte semnăturile nu maĭ sunt reproduse,

Muscal ḑi şi noapte. Brâncoveanu barem se prefăcea că iubeşte pe aliaţii sĕi, însă în fond îi juca pe toţi cu rêndul, Cantemir se aliase cu Ruşii şi îi iubea cu adevĕr, Brâncoveanu înţelesese rolul sĕŭ, şi lua lumea cum erea; cu pasiunile şi viciurile eĭ; Cantemir voea să o idealizeze; cum făcură cum o dreseră domnii români, dară nicĭ unul nicĭ altul nu o nemeriră, căcĭ ambiĭ căḑură, Brâncoveanu barem, avu măgulirea sa caḑă după 25 de anĭ de sistem; încât tot reuşi cu ceva. Cantemir cu toate că iubea tare pe Muscalĭ, însă nu erea un naiv, el luase o poliţă maĭ 'nainte de la dênşii; ca în cas de învingere, poziţiunea Moldovenilor să fie asigurată faţă de Rusia, noua putere proteguitoare.

La Iaroslav în 13 Aprilie 1711 până a nu fi intrat Ruşii în ţară el închee următorul tractat; şi trimete acolo pe unul din boerii sĕĭ, pe *Luca* Vistierul cu următorul act:

1. «Ţara Moldoveĭ cu Nistrul să-ĭ fie hotarul şi Bugeagul cu toate cetăţile tot a Moldoveĭ să fie; numaĭ de odată prin cetăţĭ să se aşeḑe Muscalii oşteni până s'o întemeia ţara, iar apoĭ să lipsească oastea moschicească.

2. Bir să nu plătească ţara nicĭ un ban.

3. Pe domn să nu'l mazilească împărăţia până la moarte şi pe urmă din fiĭ luĭ să fie pe care şi l'ar alege ţara.

4. Neamul luĭ să nu iasă din domnie, numaĭ când s'ar hăini, saŭ şi-ar lepăda legea, atunci acela să se lipsească şi să se pună din fraţiĭ luĭ.

5. Pe boerĭ să nu'ĭ mazilească domnul din boeriĭ până la moarte, saŭ cu mare vină să-ĭ scoaţă.

6. Vama ocneĭ şi altor têrgurĭ să fie venitul domnilor, iar alte dărĭ să nu fie.

7. Mazilii şi mânăstirile să-şĭ stăpânească ocinile, moşiile şi vecinii sĕĭ, şi să'şĭ iee şi desetina de stupĭ şi de mascurĭ şi goştină de oĭ de pe moşiile sale.

8. Zece miĭ de oaste să fie gata în ţară şi împărăţia să le dea leafă din visteria împărătească.

Din muscalĭ să nu se amestece la boeriile Moldoveĭ, nicĭ să se însoare în ţară, nicĭ moşiĭ să nu cumpere.

10. Domnul să nu fie volnic a pierde pe boerĭ, orĭ-ce greşală ar face, fără sfatul tuturor şi iscălitura mitropolitului.

Petru cel mare ne spune Neculcea aŭ dat domnului şi titlu de domnie şi i'aŭ scris cu acest titlu: «Seninatului domn al ţĕrei Moldoveĭ, *Samoderjeţ* (adică singur stăpânitor). *Volegator* (adică prieten) ţĕreĭ Moschiceştĭ. Titlu mult maĭ mare ca cel de *Serenissimus* în latineşte, *Predsfélnise* în slavoneşte saŭ *Esniosfinţunĭĭ* în leşeşte, titlurĭ ce cronicarul spune că însemnaŭ «supus» şi care se obişnueaŭ a se da domnilor maĭ 'nainte [1]).

«Aşişderea nicĭ de cum pace Moskul cu Turcul să nu facă, ear de s'ar întâmpla să facă pace, să rĕmâe Moldova ear sub stăpânirea turcească, atuncea să aibă împĕratul Moskicesc a da luĭ Dumitraşcu Vodă, douĕ părechĭ de curţĭ în Stoliţă, şi moşii pentru moşiile din Moldova, şi cheltueala preḑiĭ în toată viaţa luĭ, şi oamenilor luĭ, să nu le lipsească; şi de nu i'ar plăcea acolo, şi s'ar trage în altă ţară creştinească, volnic să fie a merge, şi altele multe ca acestea. Şi pre aceste puncturĭ aŭ giurat tare împĕrăţia Moskului şi aŭ şi iscălit maĭ gios, şi le aŭ trimis prin Luca Vistierul» [2]). Ţarul Rusieĭ se lega deci prin această scrisoare despre care vorbeşte Neculcea cronicarul şi hatman al luĭ Cantemir, ca să dea azil domnului Moldoveĭ în cas de împăcare a Muscalului cu Turcul. Ţarul Petru parcă prevĕḑuse o nenorocire şi tocmaĭ aşa se va şi întâmpla căcĭ sfârşitul domnieĭ luĭ Cantemir se va termina în hotarele ruseştĭ.

Ast-fel Luca Vistierul veni la Cantemir încă cu daruri, «un left cu diamanturĭ, pecete împărătească şi câţĭ-va Soboli» Turcii auzind de acestea în Ţarigrad de necaz aŭ tăiat capul luĭ *Iane* Capuchehaia luĭ Cantemir şi aŭ scos din Edeculă pe fratele mărieĭ sale, Antioch, şi'aŭ voit a'l omorâ; însă aŭ scăpat.

In acest timp Cantemir cu boerii luĭ se înpreunaseră la Ţuţora cu Şeremetev unde acesta venise cu 15,000 soldaţi; aci Şeremĕtev dădu luĭ Cantemir douĕ perechĭ de so-

---

[1]) Veḑĭ în Letopiseţe, vol. II, p. 306. Cronica luĭ Neculcea.

[2]) Veḑĭ în Letopiseţe, Vol. II, p. 306, cu tractatul reprodus de noĭ maĭ sus. D. M. Mitilineŭ a scris şi D-sa acest tractat în cartea D-sale de «tractate» însă în o altă redacţiune maĭ puţin bătătoare la ochĭ, a schimbat redacţiunea cronicaruluĭ Neculcea.

boliĭ, boerilor stofe pentru caftanurĭ, eară Cantemir luĭ Şeremetev un cal turcesc. Cantemir însă parcă avusese un precuget, parcă o vrăjitoare îĭ grăise dintr'o ascunzătoare lugubră, — nu te da cu Muskaliĭ, saŭ dacă te daĭ, împinge-ĭ la pace cu păgânii, înainte de a te lupta, — şi eată pe domnul Moldoveĭ că spune luĭ Şeremetev să scrie o carte cum spune Neculcea, în limba turcească la Sultan, ca să se închine şi el cu tot Bugeacul, că ne închinîndu-se, apoĭ n'ar fi bine de dênşiĭ; «şi aŭ pus Şeremetev un copil a luĭ să scrie, că ştia bine turceşte. Eară Dumitraşcu-Vodă aŭ zis: că n'ar putea copilul scrie ca dascălul; fiind tênĕr; însă aŭ ḑis să scrie întâĭ pre o ţidulă de hârtie mică, vr'o douĕ treĭ rênduri, să vază cum scrie. Eară copilul fiind telpiz bun aŭ scris pre o ţidulă aşa, că: «*Nu este maĭ mare blestemat in lume, de cât omul cela ce are o fărâmă de pâine în mână şi o leapădă pre aceea şi cearcă să afle alta maĭ mare*». Şi aŭ dat'o luĭ Dumitraşcu-Vodă, eară Dumitraşcu-Vodă cetindu'o a zis copiluluĭ: «*Hia gidi cahpolu*, şi n'aŭ maĭ spus luĭ Şeremetev ce a scris copilul, fiindu'ĭ ruşine» [1]).

Iată ce morală eşi din capul copilului luĭ Şeremetev care 'şi avu şi dênsul rolul în amestecul tatăluĭ sĕŭ; pe de altă parte Rogojinski Feldmareşalul Rusieĭ, dăduse 100 de pungĭ luĭ Cantemir pentru a'şi face oaste de Moldoveni căcĭ ţara erea săracă, şi Cantemir era un om sărac, cinstit la culme, cum spune Neculcea. La Ţuţora s'a lovit oastea luĭ Şeremetev cu Tătarĭ, şi Tătariĭ o aŭ cam predat'o, luĭ Cantemir în acest timp, un boer moldovean, Lupu Kostaki fiul luĭ Gavriliţă Vornicul Kostaki îĭ tot încurca lucrurile, stând în mănăstirea Bursucĭ şi de acolo corespunḑênd cu Turciĭ în contra domnului.

Ţarul Petre în aceste vremuri era la Iaroslav la o nuntă de Leşi, auzind de hărţueala cu Tătariĭ, plecă, înţelegându-se cu Leşiĭ ca să pornească şi dênşiĭ spre ajutorul Ruşilor în resbelul acesta cu Turciĭ; lăsând pe cnézul *Dolgoruki* cu 12,000 de Muscali care va veni cu Leşiĭ, eară împĕratul a venit cu aĭ luĭ până la Soroca unde a trecut

[1]) Veḑĭ op. cit. a Cronicaruluĭ, p. 312.

Nistrul, a ajuns la Prut şi de aci a trecut la Zagarancea, aci s'aŭ înpreunat cu oastea luĭ Şeremetev şi cu toţi aŭ intrat în Iaşi, cu soţia sa împărăteasa, Ecatherina;[1]) făcêndu-se halaiuri ne maĭ pomenite de către domnul moldovean[2]). Ţarul Petre avea armatele toate în jurul săŭ la distanţe, distanţe, miile de Muscalĭ eraŭ ranjaţĭ; 80,000 ereaŭ la Crîm, sub comanda Cneazuluĭ *Apracsin*; 30,000 de Cazacĭ la Ceahrin sub comanda Cneazuluĭ *Galiţin* şi *Scoropadski* Hatman al imperiuluĭ, de la care Moldova primi proviant de pâine, căci tare se sărăcise nenorocita de ţară atunci; mai avea împĕratul încă 18,000 de călăreţi aleşi unul şi unul, şi 20,000 de pedestraşi, şi alte miĭ de Leşi, de la August Craiul Leşilor, toţi sub comanda Kneazuluĭ *Daniilovicĭ Menjicoc*, şi a generaluluĭ *Bon*, care înfricoşat se vor lupta cu Suedezii.

Nu ştim ce gând a avut Petru-cel-mare, când avea atâta oaste în jurul sĕŭ, să vie în Moldova spre a se bate cu Turcii, numaĭ cu 50,000 de ostaşi cu polcovnicul *Migorodski* şi cu ceĭ 6000 de Moldoveni aĭ luĭ Cantemir. Turcii veniserĕ cu 400,000. Aci nu pot să nu mĕ opresc asupra nepreţuituluĭ pasagiŭ ce ni'l raporta Neculcea asupra ḑilelor de petrecere ale Ţaruluĭ în Iaşĭ, la care el de sigur, avea un rol de frunte, în resumat voĭ reproduce ceea-ce cronicarul aşterne cu dibăcia-ĭ pană: Împĕratul s'a plimbat prin Iaşi şi l'a uimit maĭ mult mânăstirea Golia, ḑicênd că are treĭ feluri de meşteşuguri: Leşesc, Grecesc şi Moskicesc, lăudând mereŭ obiceiurile şi vitele Moldovenilor că tare sunt de frumoase. Cantemir a dat în onoarea Ţaruluĭ o îmbelşugată cină în casa cea mare: la masă însă Ţarul nu a voit a şedea în Capul meseĭ, ci a lăsat acolo să şeaḑă Cantemir; eară el, Ţarul tuturor Ruşilor, vestitul Petre, a luat loc alăturea de domnul moldovean, la dreapta luĭ; în stânga domnuluĭ s'aŭ aşeḑat toţi sfetnicii Ţaruluĭ: *Golovin*, *Ivanovicĭ*, *Dolgorucki*, *Galiţin*, *Rogojinski*, *Şefer*, *Reni*, *Vejbach*, *Şeremetev*, şi fiul cel tênĕr ce scrisese scrisoarea cea

---

[1]) A nu se confunda cu Ecatherina II cea faimoasă, şi soţia Ţaruluĭ Petru al III.

[2]) Veḑĭ în Letopiseţe, vol. II, p. 314. Neculcea.

turcească, despre care vorbirăm mai 'nainte, şi în fine Toma Cantacuzino, ce fugise din Muntenia, care se alipi de generalul Reni, Muscal; erea considerat şi dênsul ca muscălit acuma. La masă s'a bĕut vin de Cotnarĭ şi pelin, şi Muscalii tare se miraŭ cum pe la dênşiĭ nu se face vin cu pelin aşa bun ca aci, de cel tulburel şi uşurel; după masă Ţarul a ciocnit cu fie-care din boerii moldoveni; în casa cea mică împĕrăteasa cu jupânesele boerilor de asemeni se ospĕtaŭ. Neculcea ne spune că Petre, Ţarul, erea un om 'nalt, subţire, rotund la faţă, oacheş, şi cam arunca câte odată din cap fluturând, dar nu cu mărire ca alţi Monarchi, umbla pe jos fără de alaĭ; şi pe Cantemir Vodă, Ţarul la mare dragoste 'l avea; 'l lua şi 'l sărută pe frunte şi pe amêndouĭ obrajiĭ ca şi pe fiul sĕŭ; boerii moldovenii vĕdênd toate acestea, unii ereaŭ contra luĭ Cantemir, alţii pentru, din care cauză împĕratul avu încă puţintică bătae de cap. Turcii cu toate că se aşteptaŭ la un mare resbel, însă mai bine ar fi dorit pacea; şi eĭ hotăresc ca prin Brâncoveanu să încerce aceasta; însărcinează pe patriarchul Ierusalimuluĭ Hrisant Nottaras, care erea în legăturĭ amicale cu Brâncoveanu ca acesta să'ĭ scrie, să mijlocească pe lângă Muscalĭ a se împăca cu Turcii. Brâncoveanu primeşte însărcinarea şi trimete pe Makedon Comisul la Iaşi, să se înţeleagă cu Ţarul; Ţarul nicĭ nu voeşte să asculte şi Makedon Comisul pleacă; Thoma Cantacuzino stătuse de capul Ţaruluĭ, se înţelege, căcĭ Thoma erea învrăjbit cu Brâncoveanu.

Cantemir şi Brâncoveanu trebuiaŭ să iee o parte activă în acest resbel al Turcilor şi Ruşilor, ambiĭ ca amici şi aliaţi aĭ luĭ Petru-cel-mare. Domniĭ Ţĕrilor-Române făgăduiseră Ţaruluĭ zaharea şi ajutor de armată; mai ales cavalerie ce lipsea la Ruşi, atunci; pentru procurarea tuturor acestora, Brâncoveanu primise de la Ţar 300 de pungĭ de banĭ şi Cantemir 150. Brâncoveanu se aprovisionase bine; Cantemir însă nu găsi nimic, căcĭ locustele pustiise toată Moldova [1]). Brâncoveanu 'şi adunase oştirea sea la satul Urlaţi pe Cricov în judeţul Prahova, în apropierea Ploeştilor şi

[1]) Veḑĭ în Cronica luĭ N. Mustea, p. 53. Vol. III al Letopiseţelor.

alese locul cel mai nemerit, ca în cazul intrărei Ruşilor în Muntenia să se unească cu dênşii uşor; aştepta domnul român, dar cine ştie ce gânduri mai cutreraŭ capul luĭ. Turcii pe de altă parte trimiteaŭ vorbe dulci Brâncoveanuluĭ, împingându'l la rĕscoală contra Ruşilor; domnul român avea cuvêntul aci; nu putu să'şi dea cartea pe faţă şi ca să scape, dă un dar de 300 pungi Turcilor[1]); ca să fie numai cu unul, erea imposibil Brâncoveanuluĭ, el scrie hanuluĭ tătăresc ce'l aştepta, pentru a'ĭ da zaharea «muncindu-se să înşale pe amêndouĕ părţile»[2]). De ce Brâncoveanu se purta ast-fel? nu trebue să ne surprindă acuma, când suntem aproape la finele vieţeĭ luĭ şi la al 22-lea an al domnieĭ luĭ; el în tot-d'auna a căutat să aibe douĭ aliaţĭ, în caz de ceartă cu unul, să aibă pe altul în loc imediat, în timp de resbel de asemenĭ căuta a sta la o parte şi chiar când se amesteca, a nu fi prea făţiş pentru a vedea resultatul luptеĭ şi atunci a se arunca în braţele învingătorului cel puternic. Brâncoveanu 'şi spunea: «voiŭ ca ţara peste care domnesc să fie în tot-dea-una sprijinită de un braţ puternic.»

Cum vedem domnul muntean găsi repede mijlocul de a'şi forma o oaste; lucrul însă fu mai greŭ pentru Moldova; cronicariĭ ne oglindesc perfect greutăţile luĭ Cantemir şi felul întrebuinţat pentru a'şi forma şi dênsul o oaste, eată ce culegem din cronicele luĭ Neculcea, Costin şi Mustea: «In Moldova Cantemir însărcinează pe Luca vistierul, omul sĕŭ de încredere să strângă oameni cu plată. Auḑind de leafă începură a se grămădi la oştire în mare numĕr, însă nu numaĭ *slujitorĭ*, ci şi ciobotarĭ, croitorĭ, blănarĭ, cărciumarĭ, şi câte alte bresle de a rêndul.

«Slugile lăsaŭ pe boerĭ, argaţiĭ lăsaŭ pe stăpânĭ şi câtă altă prostime, mulţi aŭ mers de aŭ luat banĭ şi s'aŭ scris la steagurĭ mai mulţi fără de arme, că nu aveaŭ de unde să mai cumpere, că şi arcariĭ sfârşise arcele, săgeţile şi săhăidacele, ce aŭ avut în dughenile lor, ce 'şi făceaŭ suliţi

[1]) Veḑĭ în Mag. ist., Vol. IV, Cronica luĭ Radu Popescu.
[2]) Veḑĭ în Genealogia Cantacuzenilor, original, p. 327.

din crengi ascuțite și pârlite la vârf, și încălecară cine cum putea. Dar ce oștean să fie prostimea? mojicii, ce nici odată pe cal nu aŭ încălecat, nici arma în mână nu aŭ prins de când ereaŭ ei, nici în oști nu aŭ slujit, ci numai cât perdeaŭ bani, bându-i pe la crâșmă ziua iar noaptea se duceaŭ pe la drumuri de jăfueaŭ pe oameni de ce aveaŭ, și la drumuri și la bejănii, și furiș și apoi mai fățiș alții umblaŭ de stricaŭ prisecele oamenilor lor, la oaste n'aŭ mers»[1]. Ei, da! așa este, pe vremurile acelea așa sta lucrul în țara aceasta, armata era făcută numai pentru *slujitori* adică *țăran* și pentru *boer* ei se duceaŭ la bătălie; ei se luptaŭ, și ei și numai ei mureaŭ pentru pământul strămoșesc; negustorul nu erea făcut pentru arme, mâinele sale nu ereaŭ deprinse pe spadă, arc, săgeată și busdugan, el nu erea făcut să împungă oameni, ci ghete, haine și altele, fie-care cu slujba și folosul lui. Cronicarul arată deosebirele atât de bine.

Constantin Brâncoveanu ședea la Urlați și aștepta, inveselindu-se singur de frumoasele lui gânduri, cum va trage pe sfoară și de astă dată, atât pe Turc, cât și pe Rus și Tătar și Moldovean, și toți cei din jurul lui, numai el domnind și țara lui folosind. O, doamne! dar cât se înșela sărmanul Brâncoveanu, ora cea de pe urmă se apropia și meșteșugul de altă dată nu'i va mai eși la socoteală.

De multe ori rudele 'ți aduc rĕul cel mai mare, ce un strĕin nu 'ți l'ar face; așa și Brâncoveanu o pățì cu Thoma Cantacuzino spătarul cel mare al oștirei sale, vĕrul lui.

In adevĕr Thoma Cantacuzino fuge de la Urlați cu vre o 70 de boeri din partida Cantacuzenilor și se duce în Moldova, la Iași; aci Thoma se presintă în audiență la Țar pârând pe Brâncoveanu, că zahareaua și ajutorul de oaste promis, nici odată domnul român nu'l va mai da Rusului, și că dênsul ar dori ca Țarul să'i dea un corp de armată și să atace cetatea turcească a Brăilei, să bată și să alunge pe Turci de acolo. In adevĕr Țarul dă lui Thoma 12,000 de ostași sub comanda generalului Reni cu care Thoma și cu alți boeri ai lui plecă la

[1]) Veḑĭ în Cronicele N. Costin, Neculcea și Mustea, în Letopisețe, vol. II, p. 112 și 345, vol. III, p. 49–50.

Brăila aci bat cumplit pe Turcĭ, întorcându-se iarăşĭ în Moldova. Thoma prin acest lucru a compromis pe Brâncoveanu în faţa Turcieĭ şi l'a silit a deveni şi a se fi declarat amicul Ruşilor în resbelul cu Turcii, şi atunci ca drept recompensă Ţarul 'l va pune pe tronul luĭ Brâncoveanu. Domnul muntean auḑind de acestea, hotărâ resbunare; opri zahareaoa ce era destinată a se trimete Ruşilor, şi o trimete Turcilor, se dă eară în partea Turcieĭ, pleacă de la Urlaţĭ, se aşeaḑă la Târgovişte, cât pentru cele 300 pungĭ de banĭ primite de la Ţar le va înapoia acestuia după terminarea lupteĭ definitive d'intre Ruşĭ şi Turcĭ [1]).

Cronicarul Neculcea ne spune că armata rusă-moldovenească a fost împărţită în treĭ corpurĭ «obuzurĭ» expresiunea luĭ, unul sub comanda generalului Ianăşĭ, de 7000 oameniĭ, altul sub comanda împĕratului, a luĭ Şeremetev şi a luĭ Cantemir de 15,000, eară al treilea sub comanda generalului Reprim, eară corpurile mergênd departe unul de altul ca la 2 ceasurĭ, pe marginea Prutului [2]). Nu vom pĕtrunde în amănuntele lupteĭ pe care Neculcea le descrie aşa cum le-a vĕḑut dênsul, căcĭ ca mare hatman întovărăşise pe Vodă, aceasta nicĭ nu ar intra în cadrul subiectului luĭ de faţă, ci vom spune numaĭ atât că la *Stănileşti* la balta Pruteţului. Ruşii aŭ fost cu totul învinşĭ în urma uneĭ crude lupte din ḑiua de 11 Iulie, Ţarului fiindu-ĭ teamă ca să nu fie prins chemă pe hatmanul Neculcea şi ĭĭ ḑise după cum raportează cronicarul, însuşi: «Atunci m'aŭ chemat pe mine fiind Hatman şi 'mi-aŭ ḑis: Cuteza-voiŭ eŭ cu douĕ sute de Dragonĭ şi cu o sută de Moldoveni să'l scot pe Măria Sa şi pe Impĕrăteasa, că va putea merge călare, să'ĭ scot în ţara Ungurească» [3])? Neculcea ĭĭ respunse: «Că este un lucru prea cu grijă mare a ispiti, căcĭ astă-ḑĭ doară ḑioa aŭ vĕḑut Măria Sa cum aŭ trecut Tătariĭ şi Turcii, Măria Sa este un impĕrat şi este un lucru foarte cu grije» [4]).

Impĕratul la vorbele luĭ Neculcea deschise ochiĭ şi în-

---

[1]) Veḑĭ în Letopiseţe, vol. II, pag. 317—320, Neculcea.
[2]) Veḑĭ în Letopiseţe, vol. II, p. 320.
[3]) Veḑĭ în Letopiseţe, vol. II, p. 322.
[4]) Idem p. 322.

ţelese primejdia, atunci hotârâ scăparea în alt mod, acela al evadăreĭ.

Impĕratul Rusieĭ era în mâinele Turcilor, ar fi putut fi de mult prins; Turcii nu îndrăsniseră această din cauză că le eraŭ teamă de Ruşi ; deşi bătuţi acuma, însă suvenirurile din trecut le eraŭ proaspete şi le inspiraseră oare-care respect; viitorul cel auriŭ trebuea să cază asupra Rusieĭ, pe când Turcia va decade din ce în ce. Sultanul dĕduse de asemeni ordine Vizirului ca în cas de ar veni propuneri de pace din partea Ruşilor ele să fie primite.

Armata ottomană aflase despre acest ordin şi nu maĭ avea nimeni chef de atac. Ienicerii deveniseră maĭ molateci, ştiaŭ că în Ţarigrad pacea e plănuită. Vizirul primeşte să suspende lupta pentru câte-va ore şi să trateze pace [1]). Regele Suedieĭ care aude despre aceasta ca un furios se duce la Vizir şi îl conjură a nu face aşa ceva. Vizirul nicĭ nu maĭ vrea să auḑă, şi Carol XII pleacă plouat, tot planul luĭ se distrusese, în zadar ura în contra luĭ Brâncoveanu şi şederea sa la Bender, căcĭ nu putu dobândi nimic pentru sine.

Nemţii în tot acest timp nu aŭ stat în inactivitate, şi mereŭ ţineaŭ relaţiuni despre mersul luptеĭ şi al păceĭ; avem maĭ multe scrisorĭ, aşa este: scrisoarea Prinţuluĭ Eugenie de Savoia din 1711, 15 Aprilie către Marele Vizir Mehemet Paşa, unde 'ĭ vorbeşte despre propunerile făcute luĭ Seifuiah-aga pentru prelungirea păceĭ, şi aplanarea conflictuluĭ turco-rus [2]); raportul secretaruluĭ Fleischman către consiliul imperial de resbel unde arată negocierile păceĭ din 29 Iulie 1711 [3]); o scrisoare a luĭ Faberi către generalul Steinville unde-ĭ vorbeşte de pacea încheiată şi despre relaţiunile cu Muntenia, cu data de 2 August 1711 [4]); raportul residentuluĭ german Talman în Constantinopole, către consiliul imperial de resbel despre condiţiunile păceĭ cu data

---

[1]) Veḑĭ în vol. IV, D. Xenopol, p. 519.
[2]) Veḑĭ în vol VI, col. doc. Hurm., p. 72.
[3]) Idem p. 84.
[4]) Idem p. 89.

de 1711, 21 August[1]); un raport al Colonelului Baron Tiepolt către prinţul Eugenie de Savoia, unde 'i vorbeşte despre retragerea Ruşilor[2]). Carol al XII, regele Suediei care luase şi dênsul o parte activă în resbelul de la Prut aliat cu Turcii în contra Ruşilor şi Moldovenilor ţinea şi dênsul corespondenţă cu Ţarigradul, el supărat pe Marele Vizir că n'a voit a continua lupta, scrie Sultanului vorbindu'i în contra vizirului; scrisoarea purta data de 1711, 27 Iulie[3]); un anonim Suedez scrie de asemeni lui Antonie Ötti în 1711, 29 Iulie despre negocierile păcei[4]).

Constantin-Vodă Brâncoveanu în acest timp el care stătuse ca o vulpe la pândă, aştepta rezultatul luptei, la început în lagărul de la Urlaţi, apoi la Târgovişte. După fuga lui Toma Cantacuzino, se înprieteneşte cu Turcii eară, şi era să le dea cele 300 de pungi de bani ce'i primise mai 'nainte de la dênşii, în deosebi de Ruşi, ceea-ce şi făcu, după cum vom vedea mai la vale. Brâncoveanu amic din nou al Turcilor, aceştia se grăbeaŭ ca orî-ce făcea, domnul muntean, să ştie şi dênşii, aşa marele Vizir comuni că prin scrisoarea din 1711, 29 Iulie lui Brâncoveanu, condiţiunile stabilite pentru încheerea păcei cu Ruşii, şi domnul român nedesvĕţat de vechiul sĕŭ obiceiŭ, scrie la rêndul sĕŭ generalului Steinville în 5 August, acelaşi an[5]); de asemeni Sultanul comunică Brâncoveanului, fermanul de încheerea păcei cu Ruşii, raport cu data de 1711, începutul lui Septembrie[6]). Brâncoveanu încă în 7 Septembrie acelaş an scrie la Constantinopol despre încurcăturile ce regele Suediei a adus Turcilor şi Ruşilor, şi despre greua problemă a încheerei păcei turco-ruse[7]). Toate aceste prelimănări şi corespondenţe între diferiţi potiticiani interesaţi în cauză avură sfêrşit, căcî în ziua de 22 Iulie anul 1711, se încheiă pacea între Turcî

[1]) Vedî în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 94.
[2]) Idem p. 99.
[3]) Idem p. 82.
[4]) Idem p. 86.
[5]) Idem. p. 91.
[6]) Idem p. 106.
[7]) Idem p. 401, supl. I, vol. I.

şi Ruşi, ceĭ ce vor perde deocamdată, aŭ fost Ruşiĭ ḑic deocamdată căcĭ, viitorul tot al Rusieĭ va fi fost. Condiţiunile păceĭ, Turcia le formulase; ambasadorul Franciei Des Alleurs le comunică regelui sĕŭ în raportul de la 28 Octombrie 1711, el zice: «Le vizir, au lieu de faire des conditions qu'on etaient convenus, et par des gens députés pour cela, commença de demander lui-même à Szafirow [1]) les points suivants:

Que le Czar doit rendre la ville d'Assoaff.

Raser les forteresses Tagarok, Samara et Kamioncha.

Rendre l'ancienne liberté aux Cosaques et ne se plus interesses de l'Ukranie.

De ne se point mêler autrement dans les affaires de Pologne et de la quitter éntièrement.

De livrer l'Hospodar de Moldavie, Kantimir Dimitrascho, et un certain Grec nommé Sava Raguse.

De rembourser le revenu d'une année de la Moldavie, qui ne fut point levé à cause de l'entrée des Moscovites dans ce pays.

De rendre tous le canons qu'il avait dans le camp [2]).»

Documentul maĭ la vale arată că Szafirow a intrat în cortul marelui Vizir şi nu ar fi convenit la toate; a început Muscalul întâĭ cu Azoful, cât despre predarea luĭ Cantemir, era cu neputinţă căcĭ domnul Moldoveĭ fugise deja de 3 zile, vom vedea maĭ la vale întâmplările. Ceea-ce aŭ perdut Ruşiĭ cu ocaziunea acesteĭ păcĭ a fost că aŭ cedat Turcieĭ Azoful, Podolia, şi nu aŭ maĭ avut voe de a avea un ambasador la Constantinopol.

Neculcea maĭ spune că Muscaliĭ aŭ dat încă 800 pungĭ Vizirului, şi aŭ lăsat zălog pe feciorul luĭ Şeremetev până la îndeplinirea condiţiunilor.

Turcii cerură şi pe Cantemir dară Vizirul exclamă: ḑice Neculcea: «Pentru un ghiaur ce să ne maĭ sfădim noĭ nisce împĕraţi, lasă'l că se va sătura el de ce aŭ pohtit. El singur de bună-voia luĭ va veni la noĭ» [3]). Sĕrmanul Cantemir fu

[1]) Szafirow, era trimisul Rusieĭ, pentru a negocia pacea.
[2]) Veḑĭ în col. doc Hurm., vol. I, supl. I, p. 405.
[3]) Veḑĭ în Letopiseţe, Vol. II, p. 329.

silit să se îmbrace în cealma turcească şi ast-fel întovărăşit de un căpitan credincios al său Brahnă, străbătu prin oastea turcească de veni la Iaşi ca să şi ea pe Doamna şi coconii şi să purceadă de acolo. Muscalii l'aŭ luat şi l'aŭ ascuns în o butcă cu două roate unde l'aŭ ţinut trei dile, fără ca nimeni să nu ştie, de cât Ioan Neculcea hatmanul cel d'întâi boer al domnului [1]). Cantemir ast-fel luându'şi pe Doamna din Iaşi cu copii lui şi cu 24 de boeri în capul cărora erea Neculcea, nedeslipit de domn nici odată, aŭ trecut cu toţi Prutul, Ţarul a dat lui Cantemir 2000 de ruble ca să aibe cu ce trăi şi l'aŭ aşedat cu toată suita să locuiască la Harcov în ţara căzăcească sub îngrijirea Cneazului de Azac, Apraczin, tot asemeni veni în Rusia şi Thoma Cantacuzino pe care Ţarul l'a făcut general în armata rusească dându'i leafă 5000 de ruble pe an, şi dăruindu'i şi multe pământuri în ţara moschicească, aducându'şi Thoma şi pe jupăneasa lui din Muntenia şi moschiţându-se cu toţi.

Ţarul înainte de a intra în statele sale se opri la Varşovia unde fu ospătat de regele August al Poloniei la care masă, se petrecu o anecdotă de mare spirit. Cronicarul Neculcea o rapoartă, de sigur dacă nu aşa cum o ascultase dară cum 'i se repetase de prietenii săi d'intre Muscali; e dice: «şi şedênd la masă Impĕratul cu Impĕrăteasa şi Craiul cu Crăeasa şi cu mulţi domni Leşeşti, între acei domni, fost'aŭ şi Adam Sinavski, Hatman; şi cu Hătmăneasa lui, şi între alte voroave multe cam cu glumă dise Hătmăneasa lui Sinavski, către Impĕratul Moskicesc, aceste cuvinte: «Mult mĕ mir de voi Impĕraţii şi Craii cum de nu vĕ ţineţi de cuvênt şi ne amăgiţi pe noi. Că mai anţărţi ne-aŭ dis nouĕ tuturor, Leştelor, Craiul Şvedului, să ne gătim cu toţii să mergem să ernăm în Stolița Moskicéscă, împreună cu dênsul, şi noi când ne gătiam să mergem pe cuvêntul lui, el ne-aŭ amăgit şi nu aŭ mers în Stolița, ce s'aŭ dus la Tighiné. Şi acum Impĕrăţia ta ne-ai dis să ne gătim să mergem la Ţarigrad, şi noi ne bucurasem tare că om merge de om vedea Ţarigradul; şi când nouĭ ne gătiam, Măria Ta nu aĭ vrut

[1]) Veđĭ în Letopiseţe, vol. II, p. 329.

și te-ai întors înapoi. Eară Impĕratul atunci aŭ râs, și cu toți câți eraŭ la masă și i-aŭ ḑis: «Păcat că nu eștĭ tu bărbat să te chemĭ Sinavski; că de aĭ fi tu bărbat, să nu fi femee, adevĕrat cu tine aș merge la Ţarigrad, eară bărbatul tĕŭ aŭ zăbovit oștile, și nu le-aŭ trimes maĭ în grabă. Pentru aceia nu m'am dus în Ţarigrad»[1]).

Deșteapta femee a luĭ Sinavski sub o formă glumeață și anecdotică a spus Ţarului tot adevĕrul. Ţarul nu se supără de loc, căci Hătmăneasa Sinavska erea frumoasă și de spirit.

In 1711, 16 Iulie, Des Alleurs scrie la Paris despre fuga luĭ Cantemir el ḑice: «Le Prince de Moldavie, nommé Démétrius Cantémir, qui avait obtenu cette Principauté il y a environ un an, à la recommandation du Roy de Suède et du Khan des Tartares, vient de déserter et de se jeter dans le parti des Moscovites avec sa femme et ses enfants»[2]).

Acuma totul se sfârșise, Ruși 'și vĕḑură resultatul, regele Suedieĭ de asemenĭ numaĭ avea ce căta la Bender.

Brâncoveanu jubila, dar vaĭ! numaĭ avea nicĭ dênsul mult, și sfârșitul luĭ va fi maĭ trist ca a orĭ-cărui alt cuiva, din toată aceasta plamadă de oameni de atunci.

El rânjea de bucurie din palatul sĕŭ de la Târgoviște și se desfăta în fericirele bătrâneţelor sale, de a fi domnit 22 anĭ până acuma, de a fi tatăl a 11 copiĭ toți buni și milostivĭ ca și dênsul, și de a se îneca în fastul și bogățiile cele maĭ marĭ.

Imediat ce pacea se închease definitiv și Sultanul îĭ comunică printr'un ferman această încheere, cu condițiunile eĭ; trimese domnului, și purtând data de 20 Decembrie 1711[3]); un moment numaĭ șeḑu la îndoeală și trimise cele 300 de pungĭ înapoĭ Rușilor, primite de la dênșiĭ pentru zahareaoa ce trebuea a le-o procura.

Lipsa acesteĭ zaharele aduse întreaga perdere a resboiuluĭ rusesc, și Ţarul ne spune, Neculcea, nu întârḑia de a exclama când se convinsese că Brâncoveanul l'a înșelat.

[1]) Veḑĭ în vol. II, Letopiseţe, p. 333.
[2]) Veḑĭ în supl. I, vol. I, p. 395.
[3]) Veḑĭ în vol. I, supl. I, col. doc. Hurm., p. 406.

«Iuda cel de Brâncoveanu m'aŭ vêndut de am rĕpus oastea şi am pățit aceasta»[1]). Ce'ĭ pasă luĭ Brâncoveanu de Muscalĭ; el erea credincios jurământuluĭ ce-l făcuse conștiințeĭ sale, luĭ, în sine însuşĭ, că: «încotro va fi isbânda acolo se va îndrepta şi dênsul, pentru ca țara şi poporul luĭ să nu sufere» isbânda fu a Turcilor, decĭ inevitabil a trebuit să trădeze pe Muscal, unul din douĭ trebuia să fie sacrificat. Şi Cantemir rĕmase credincios, însă fu silit să fugă, să părăsească şi tron şi neam şi țară.

Am vĕdut mult maĭ 'nainte că Cantemir primise 150 de pungĭ de banĭ de la Țar, pentru a cumpăra zaharea şi a o da Ruşilor, în acest resbel; Moldova însă erea pustiită şi nu se zărea nimic, decĭ Rusia va fi de douĕ orĭ lipsită, şi din partea Moldoveĭ şi din a Munteniei, diferința, că la una a fost reaoa credință.

Generalul *Münich* despre Petru-cel-mare, spune în memoriile sale că: «se lăsase a fi înşelat prin făgăduelele gospodaruluĭ moldovean, Cantemir, în speranță de a găsi magazii de proviant, a trece Nistrul şi a merge către Dunăre, cu o armată de 40,000 de oamenĭ ce erea lipsită cu totul de ale mâncăreĭ»[2]). Tot asemenĭ spune şi raportul secretaruluĭ *Fleischmann* către consiliul de resbel, datat din Isacea, în 29 Iulie 1711, că: «Petru care se bazase pe făgăduelele luĭ Cantemir găsi Moldova pustiită»[3]). Cronicarul moldovenesc *Alexandru Amiras* spune de asemenĭ: «atunci aŭ vĕdut împĕratul la ce l'aŭ adus sfatul luĭ Dumitrașcu-Vodă şi a luĭ *Basarab-Vodă*, care numaĭ cu vorba l'aŭ întărit să vie asupra Turcilor, iar ajutor de bucate saŭ oamenĭ nicĭ unul nu 'ĭ-aŭ dat»[4]). Cronicarul muntean *Radu Popescu* încă maĭ adaugă şi ḑice: «Muscalĭĭ fiind-că nu aveaŭ zaharea gătită, nădăjduindu-se în zahareaoa ce făgăduise Brâncoveanu să le trimeață şi nu le-aŭ trimes,

---

[1]) Vedĭ în vol. II, Letopisețe, p. 324.

[2]) Vedĭ Münichs Tagebuch in Z. Hermann, Beiträge zur Gesch. des russ. Reiches. în Letopisețe, Vol. III, p. 49, reprodus şi în Vol. IV a D-luĭ Xenopol, op. cit.

[3]) Vedĭ în col. doc. Hurm., p. 24, Vol. VI.

[4]) Vedĭ în Letopisețe, Vol. III, p. 10.

eraŭ pocăltiţi de foame»[1]). Un scriitor strĕin *Carra* mai spune, că «generalii lui Petru-cel-mare rezemându-se pe cuvêntul Brâncoveanului, nu adusese hrana de cât pentru 20 de ţile»[2]).

Din toate aceste citaţiuni raportate şi de D. Xenopol[3]) deducem că dacă în adevĕr lupta de la Prut a fost perdută din cauza lipsei de zaharea, este că Ţarul mai bine ar fi făcut să se încreadă în forţele sale proprii; Moldova o ştia că e sărăcită şi predată, în cât nu 150 de pungi, dar 15,000 să fi pus la picioarele lui Cantemir, şi acesta tot nu avea ce cumpĕra, căci numai găsea ce; în Muntenia erea de cumpĕrat, ce e drept, dară Ţarul ştia felul şi firea luĭ Brâncoveanu, ştia că el se învârteşte ca morişca la vênt, din cotro sufla vêntul, în acea parte se va învĕrti; încât vina tot a luĭ, a Ţarului erea.

In Moldova va fi rênduit la domnie earăşi Nicolae Mavrocordat. Doui ani mai separa pe domnul fanariot ca să'şi pue piciorul în cel-l'alt prag românesc; aceşti doui ani vor fi o agonie pentru Brâncoveanu şi prevestirile rĕuluĭ se vor arăta deja. Acum să ne întoarcem earăşi la Brâncoveanu şi numai la dênsul, căci dacă până aci am vorbit şi de Cantemir, e că a trebuit, fiind în mare legătură domnia Moldovei cu acea a Munteniei în vremurile acelea şi politica ambelor ţĕri mergênd mână în mână.

Calea morţeĭ luĭ Brâncoveanu din acest moment fu trasă, în această lume, de către Ruşi; eĭ vor săpa groapa necontenit la Constantinopole. Petru-cel-mare dacă strigase:

— Iudo Brâncovene! din cauza ta am rĕmas de rîs, eŭ marele Ţar, în ochiĭ Europeĭ, dară lasă, că mĕ voi rĕsbuna; şi rĕsbunarea de Muscal e ca limba de şarpe, ghiara de leŭ şi coada de drac; ghiaur l'aŭ făcut Vizirul pe Cantemir al meŭ; dar mai mare ghiaur eştĭ tu; calăul de acum înainte, va veghia la capul tĕŭ, Brâncovene.—

Radu Popescu, Cronicarul român, în câte-va rênduri

---

[1]) Vedĭ în Mag. ist., Vol. IV, p. 24.
[2]) Vedĭ în opera sa, p. 154: «Mémoires».
[3]) In Vol. IV, p. 516, a op. cit.

'şi dă seamă de întreaga politică a Brâncoveanului, el spune: «Constantin-Vodă la aceste lucrări ce aŭ făcut avea două socoteli, una că îndemnase pre Ţar ca să vie asupra Turcilor, care de va bate pre Turci, să fie isbânda Muscalilor, să se arate cu faţa curată, că din îndemnarea lui s'a făcut biruinţa asupra vrăşmaşilor creştinătăţii, altă socoteală avea că scrise tot-dea-una la Turci, îndemnêndu i să meargă fără grijă, că sunt oştile Ruşilor puţine şi flămânde şi din aceste socoteli gândea să facă, ca să nu scape de bine, ori o parte de biruri, ori alta; ear săracul a scăpat de amêndouă părţile, că Muscalii l'aŭ cunoscut de viclean şi înşelător de Creştini, Turcii încă l'aŭ cunoscut hain împăratului, vĕdênd că Toma spătariul fiind credincios al lui boier mare, şi din neamul lui, s'a dus la Ţarul»[1]). Acuma totul se sfîrşise; Muscalii pricepură tot jocul ce'l dusese Brâncoveanul cel ghiaur, cu toată lumea străină ţĕrei sale; ei nu'l vor cruţa, firea rusească e foarte blândă, însă foarte interesată, când Muscalul te-a simţit că ai vrut să'l tragi pe sfoară, atunci tare se înfurie, şi caută rĕsbunare.

Ori-ce lucru trebue însă să aibă sfîrşitul sĕŭ în această lume. Omul trebue să moară, trebue să moară totul, şi alt ceva să nască în locul celor perite, fericirile şi nenorocirile omeneşti de asemeni nu sunt continue; la un individ ţin timp mai îndelungat, la altul mai scurt. Brâncoveanu de 22 de ani condusese cîrma ţĕrei, tot ast-fel, şi ast-fel din emoţii în emoţii; catastrofa trebuea să vie odată.

Resbelul turco-rus a fost nenorocirea lui Brâncoveanu, aminteri el nu ar fi fost aşa de urât de Ruşi; căci nu avea ocasiunea să se arăte ast-fel faţă de dênşii. Putem deci spune, că Carol al XII-lea regele Suediei a fost geniul cel rĕŭ al lui Brâncoveanu, ce căută un rege suedez la Bender? dacă a avut dênsul resbel cu Ruşii şi nu a putut să'i învingă, de ce împingea şi pe alţii, de pildă pe Turcii ca să declare resbel Ruşilor. O! doamne, dară rĕsbunarea e un lucru mare la om, ea nu cruţă pe nimeni, tĕnĕrul rege suedez se svĕrcolea în gândurile sale cum ar putea învinge

[1]) Vedĭ în Mag. ist., Vol. IV, p. 24.

pe Ruşi, soarta nu l'a ajutat; căci Ruşii aŭ fost învinşi pe toată linia de Turcĭ, la toate Brâncoveanu era de vină, el avea zaharea în ţară; şi în loc să o dea Muscalilor o dete Turcilor în ultimul moment. Cantemir barem nu avea ce da, căci nu era. Carol al XII, pricepu pe Brâncoveanu; din cauza luĭ nu a putut să'şĭ vază visul sĕŭ realizat. Ah, Brâncovene! Brâncovene! 'ţĭ aĭ rîs tu şi de mine şi de Ţar, dară şi noĭ vom rîde de tine; haide Brâncovene; haide ghiaure, trageţĭ spada ta cea vitejească, şi flutureaz'o cu mine; eĭ, dar de unde? bietul Brâncoveanu era de 59 de anĭ şi dacă inima şi sufletul luĭ era încă verde, dară forţele nu'l maĭ ajutaŭ. D. Gion ne spune: «Brâncoveanu se obosise şi avea dreptate. Toată viaţa fără încetare, din trudă în trudă, din spaimă în spaimă, nesigur nicĭ o dată de ziua de mâine, chinuinduş'ĭ necontenit mintea cu care să se maĭ înprietenească» [1]). Carol al XII, era tĕnĕr era în toată vigoarea sa; creerul luĭ Brâncoveanu se tocise de atâta muncă în politică, se obosea repede gândind şi judecând ceva, nenorocirea luĭ se trăgea decĭ de la regele Suedieĭ el venise pe pământul românesc ca să'l otrăvească, şi să turbure nevoile acesteĭ ţĕrĭ.

Regele Suedieĭ trebuea să plece din Bender, dacă pleca ar fi fost fericirea luĭ Brâncoveanu; însă el din nenorocire va maĭ sta. Şi nu va pleca de cât după ce va vedea capetele Brâncovenilor rostogolindu se la Stambul.

Brâncoveanu chiar scrisese în Constantinopl în 1711, 27 Septembre, despre această cestiune a plecărei regeluĭ Suedieĭ, ce ar fi de dorit deja» [2]), în 1712, 19 Aprilie găsim o altă scrisoare scrisă din Constantinopol nu se ştie cuĭ; în care vedem: «Le Vizir, le Kan des Tartares, le Bacha de Bender et le Prince de Moldavie doivent écrire à Monsieur Sepianski, Général de la Couronne, [3]). pour demander dépêche (sic) de l'Ambassadeur de la Pologne, le Palatin de Moscovie, sans plus tarder pourvu d'un plein pou-

[1]) Veḑĭ la p. 363, Lud. al XIV şi Const. Brâncoveanu.
[2]) Veḑĭ în supl. I, vol. I, col. doc, Hurm, p. 403.
[3]) Coroana Polonieĭ.

voir de traiter du passage de Sa Majesté Suédoise au travers de la Pologne» [1]).

Dar nu erea numaĭ Carol al XII, şi Ţarul Petru cel mare, duşmanii luĭ Brâncoveanu ; maĭ eraŭ şi alţiĭ, şi mulţi încă, carĭ cu toţi vor pune umerile ca să împingă în prăpăstie pe acest stejar bătrân, dar verde încă.

Voltaire spune: Brâncoveanu nu s'ar fi desvinovăţit înaintea Regeluĭ Suedieĭ de cât c'o armată de 50—60 de miĭ de oameni pe care i-ar fi oferit'o ca să se ducă să ia Kremlinul şi alte cetăţi şi palate ale luĭ Petru» [2]). Carol al XII, făcea pe reporterul între starea lucrurilor din ţara-românească şi ambasadorul Francez, din Ţarigrad. Încă din 1710, 8 Decembre Des Alleurs scria regeluĭ sĕŭ: «On croit que le Prince de Valaquie sera déposé» [3]).

Al 3-lea duşman al Brâncoveanuluĭ după Ţar şi Carol al XII lea venea Michail Racoviţă fostul domn al Moldoveĭ şi Dumitru fratele sĕŭ.

Michail Racoviţă trăea acuma în Ţarigrad el se învrăşbise cu Brâncoveanu din causa următoare: Brâncoveanu îĭ alesese de noră pe fiica luĭ Ilie Cantacuzino, din Moldova, în timpul când Racoviţă venise în Moldova în a doua luĭ domnie (1707—1709). Ilie Cantacuzino erea amicul luĭ Brâncoveanu şi cu ocaziunea nunţeĭ nu se maĭ întoarse la Iaşi ci rĕmase la Bucureşti, înduplecând pe Brâncoveanu a lucra contra gineri-sĕŭ Racoviţă, pentru a fi mazilit şi în locu'ĭ să vie Antioch Cantemir, ceia ce se şi întâmplă, după ce Brâncoveanu denunţă Porţeĭ legăturile luĭ Racoviţă cu Rusia, putem deci să ne închipuim ce ură şi ce sâmbete purta Racoviţă luĭ Brâncoveanu. Apoĭ îĭ intrase în cap luĭ Racoviţă de a pune mâna pe tronul Brâncoveanuluĭ [4]).

Al 4-lea duşman al Brâncoveanuluĭ ereaŭ fraţiĭ Nicolae şi Ioan Mavrocordat ce începură a scoate în vileag baniĭ

---

[1]) Veḑĭ în supl. I, vol I, col. doc. Hurm., p. 410.

[2]) Veḑĭ în Histoire de Russie, p. 521, raportat şi de D. Gion, op. cit., p. 364 (Notă).

[3]) Veḑĭ în supl. I, vol. I, col. doc. Hurm., p. 391.

[4]) Veḑĭ în Letopiseţe, vol. III, N. Mustea, p. 50—53, raportat în vol. IV, de D. Xenopol, p. 450 şi de D. Gion, op. cit., p. 366.

ceĭ mulţi adunaţi de bĕtrânul lor părinte Exaporitul luptând la Poartă şi luându-se la întrecere cu Brâncoveanu în darul pungilor şi al sculelor preţioase [1]).

Al 5-lea duşman al Brâncoveanuluĭ erea Mazeppa hatmanul Tătarilor, ce acuzase pe Brâncoveanu că ţinea corespondenţă cu Ţarul [2]).

Al 6-lea duşman al Brâncoveanuluĭ erea încă chanul Tătarilor care după fuga luĭ Cantemir amicul sĕŭ, se întoarce cu toată ura contra luĭ Brâncoveanu; chanul fusese amic în tinereţele sale cu Cantemir prin mijlocul luĭ; Cantemir ajunse domn al Moldoveĭ şi cronicarul Neculcea ne spune: «Atunci erea un Turc ce'l chema Ismail-Effendi şi era om de casa Impĕratuluĭ, credincios din ceĭ din lăuntru, şi era şi Capi-Kihaia a Hanuluĭ şi avea bun prieteşug acel Turc cu Dumitraşcu Cantemir Beizade, fiul luĭ Cantemir Vodă, că mergea de multe orĭ acel Turc la gazda luĭ Dumitraşcu Beizade, şi'l cinstea Beizade, că poate fi, bea acel Turc şi vin şi 'ĭ *ḑicea Beizade în tambură, că aşa ştia ḑice de bine* în tambură cât nicĭ un ţarigrădean nu putea ḑice bine ca dênsul» [3]) O fi cântat Dumitraşcu Cantemir din tambură şi chanuluĭ şi când chanul auḑea poate maneaoa, sălta Tătarul de treĭ palme în sus, de plăcere şi de entusiasmu, provocat de musică; şi acuma va sălta, însă va sălta de ură în contra luĭ Cantemir, ce'l jucase rĕŭ de tot, fugind la Ruşĭ, şi de furie Tătarul se va întoarce cu tot veninul contra Brâncoveanuluĭ ce se găsea încă pe tron.

Al 7-lea duşman al Brâncoveanuluĭ erea corpul diplomatic din Constantinopol, dar toţĭ care cu rêndul, devenea inamicul domnuluĭ român; între care însă ambasada franceză va fi duşmanul statornic în tot timpul domnieĭ domnuluĭ român.

Patru ambasadorĭ s'aŭ succedat la Constantinopol în timpul domnieĭ de 25 de anĭ a Brâncoveanuluĭ şi câte

---

[1]) Veḑĭ în op. cit. a d-luĭ Gion, p. 366 după o scrisoare a luĭ Férriol din 10 Ianuarie 1710.

[2]) Veḑĭ în Hist. de la Val. de Kogălniceanu, p. 352 şi op. cit. a D. Gion, p. 365.

[3]) Veḑĭ în Letopiseţe, vol. II, la domnia luĭ Cantemir.

şi patru inimici înverşunaţi ai domnului român, aceştia ereaŭ de *Girardin*, de *Castagnères* de *Férriol* şi *Des Alleurs*, mai 'nainte însă de a vorbi de Franţa, să vorbim de cele-l'alte ambasade potrivnice luĭ Brâncoveanu.

Nu am putea vorbi mai bine de Polonia ca potrivnică luĭ Brâncoveanu, de cât a pomeni numaĭ numele luĭ *Poniatovski*, un intrigant fără seamăn, un om cu un duh de a născocĭ şi descoase lucrurile, ca nimenĭ altul, el cunoştea pe degete politica luĭ Brâncoveanu, maĭ cu seamă în ultimiĭ timpĭ; spusese mareluĭ Vizir maĭ 'nainte de bătălia de la Stănileştĭ prietenia Brâncoveanuluĭ cu Ţarul, erea amicul regeluĭ Suedez, încât de minune mergeaŭ lucrurile, Poniatovski şeḑuse mult timp în Ţarigrad şi asistase la căderea multor Viziriĭ, erea acolo când fu mazilit Baltagi-Mehmet, şi Voltaire în istoria luĭ Carol al XII vorbeşte de dênsul caracterizênd firea sa de Leaş. [1]).

Neculcea 'l numeşte «Omul Sueduluĭ» [2]). Poniatovski ca să lucreze şi maĭ bine încă, pricepuse că el singur e prea puţin, se gândi la agenţĭ; ĭĭ şi găsi. D. Gion ne spune că sub dênsul maĭ avea încă pe:

a) Doctorul *Fonseca*, Ovreiŭ Portuges, care va deveni în urmă medicul luĭ Nicolae Mavrocordat, după recomandaţiunea luĭ d'Usson de Bonnac, ambasadorul Franciei [3]);

b) *Horvath Ferencz*, amicul luĭ Tököly, un cavaler Ungur, care după cum ştim, lucrase şi înainte în contra Brâncoveanuluĭ;

c) *Brue*, dragomanul ambasadeĭ franceze, rudă cu Voltaire;

d) *Goni*, primul chirurg al seraiuluĭ [4]).

Ambasadoriĭ Rusieĭ, între care *comitele Tolstoĭ* şi *principele Galiţin*, maĭ têrḑiŭ *Şeremetev* şi *Şafirof;*

Ministrul resident al Suedieĭ, *Funk*, intimul luĭ Poniatovski, apoĭ şi *Grothusen*.

---

[1]) Veḑĭ în cartea V.
[2]) Veḑĭ în Letopiseţe, II, p. 299.
[3]) Patenta de medic îĭ fu dată de ambasador în 20 Martie 1719, op. cit. p. 365.
[4]) Veḑĭ în Ludovic al XIV şi C. Brâncoveanu, p. 365.

Ambasadorii Impĕratului austriac, comiții *Wolfang-Oettingen*, *Quarrient* și *Talman*, cari la rêndul lor când acusaŭ, când apăraŭ pe Brâncoveanu.

Miniștri residenți ai Ardealului de sub domnia lui Racoczy Ferencz: ca *baronul Talaba*, ce desvĕlui Porței tot secretul Brâncoveanului cu Muscalii; mai tĕrdiŭ *Papay* și *Horvath* [1]).

Acum venim la ambasadorii Francieĭ. Francezii nu puteaŭ să mistuească pe Brâncoveanu, căci dênsul erea din când în când în relațiuni intime cu Nemții; ba încă primise de la dênșii și titlul de principe al sacrului imperiŭ pentru tot neamul luĭ. Francezii nu eraŭ bine cu Nemții din causa rĕsboaelor trecute și a uneĭ neînțelegerĭ perpetue în treburile politicești din Europa orientală. Ambasadorii, pentru a fi consequenți cu ordinele monarchice, neapărat că nu puteaŭ duce altă politică de cât aceia ce le erea dictată din palatul de la Versailles; această politică erea în toată splendoarea eĭ în timpul luĭ Ludovic al XIV; și cel ce avu nenorocul ca să domnească în Țara-Românească odată cu regele francez, fu nefericitul de Brâncoveanu.

Secretarii de Stat de la Paris băgaseră în capul luĭ Ludovic al XIV că, pentru ca M. S. să aibă o ambasadă bună în Orient, trebue ca mai întâĭ trimișii sĕĭ să'și facă un stagiŭ în Ungaria; acolo e nodul vital al politiceĭ orientale, acolo se desleagă toate ițele încurcate din peninsula balcanică; căci Ungurii sunt niște oameni ambițioși și vanitoși și eĭ aŭ un ideal; acela de a'și vedea un stat de sine stătător; apoĭ sunt tocmaĭ în centru, în jurul lor se desfășoară toate cele-l'alte state mici din Orient, pe care le mărginește colosul de imperiŭ al Semi-luneĭ, în cât un politician strĕin stând în Ungaria va observa ca și un observator peisagiul, ce se va desfășura înaintea ochilor sĕĭ până în zarea cea depărtată. Férriol și Des Alleurs audiseră de ghiaurul de Brâncoveanu de mult, înainte încă de a veni ca ambasadorĭ la Constantinopol; eĭ știaŭ pe degete politica domnului muntean, căci ambiĭ sedură ani întregĭ pe

[1]) Cules din Vol. VI și Vol. I, supl. I, al col. doc. Hurm.

lângă principii Ardealului; Férriol pe lângă trufaşul comite Emerik de Tököly, şi Des Alleurs pe lângă Racoczy Férencz.

Auḑi ce gust pe Ludovic al XIV, el care ḑicea: «L'état c'est Moi» să se ea după sfetnicii sĕi, şi să aleagă Ungaria ca focar de învĕţătură diplomatică; Francezii, delicaţii de Francezi, să ia lecţie de diplomaţie de la Unguri; de aceia nici să nu ne mirăm de obiceiurile lui Férriol în Constantinopole, faţă de toţi ambasadorii celor-l'alte puteri şi de Vizirii Ţarigradului, căci când 'l apuca accesele de furie, venea cu servitorii ambasadei şi amenința cu bătaia pe cel care'l supărase; apoi şi aroganţa cu care vorbea lăsa de dorit pentru un diplomat, şi încă un diplomat Francez; Férriol trăise în Ungaria pe lângă Tököly, luase parte în rĕsboaele lui şi devenise cam Ungur la caracter.

St. Priest arată că istoria ambasadelor acestor doui miniştri lasă cam de dorit, căci nu tocmai aŭ înălţat numele lui Ludovic al XIV în orientul Europei [1]). Stagiul Francezilor deci în Ungaria nu le putea folosi trimişilor de cât a se iniţia în intrigele politicei orientale, dar nici odată în învĕţătura diplomatică.

Pacea de la Carlowitz în adevĕr a fost de rĕŭ augur lui Brâncoveanu, căci de atunci se schimbă şi soarta imperiului Ottoman; după cum vĕḑurăm mai nainte el se desmembrase. Ţĕrile române care aveaŭ de a face cu împĕrăţia Bosforului se vor resimţi şi dênsele de această schimbare.

Până la acel cumplit rĕsboiŭ care determină pacea de la Carlowitz imperiul semi-lunei erea a tot puternic; Sultanul şi cu Vizirii sĕi eraŭ consideraţi ca un soare înconjurat de sateliţii sĕi, lucind pe tot cerul european, toţi Impĕraţii, toţi Regii, Principii şi nobilii se uitaŭ în gura Sultanului, toţi se temeaŭ de dênsul căci băgase frică în toată lumea, cu resboaele ce le dase şi cu isbândă mai în tot-deauna.

Resboiul cel mare însă cu Nemţii îl prăpădi. Până la 1699 când se încheă acea pace umilitoare pentru Turcia;

---

[1]) Veḑi în Mémoires sur l'amb. de France, p. 252—255, raport. şi de D. Gion în Nota la p. 369 a op. cit.

ambasadorii puterilor în Constantinopole nu aveaŭ glas înaintea mareluĭ Vizir, eĭ nu puteaŭ fi introduşi la acesta de cât în urma a 2 saŭ 3 anunţurĭ făcute prin *grămaticiĭ* Fanarioţĭ, şi maĭ târdiŭ prin aceia a *Mareluĭ Dragoman*, de Sultan nicĭ nu maĭ vorbim.

Ceia ce ḑicea Vizirul erea bun ḑis, o vorbă contraḑicătoare de obiecta un ambasador, Vizirul ridica degetul şi ĭi ḑicea «te leg cobză ghiaure, şi te trămit la Domnul tĕŭ să'ţĭ tae capul»[1]).

Şi cu toate acestea Constantinopolul erea considerat ca misiunea de prima clasă pentru un diplomat în Europa.

Domniĭ românĭ faţă de această mică trecere a diplomaţilor străinĭ pe lângă Sublima Poartă, neapărat că nicĭ nu se uitaŭ la aceştĭ ambasadorĭ, nicĭ că voeaŭ să ştie de dênşiĭ eĭ trataŭ cu Vizirul de-a dreptul, cu Turcul însă erea uşor să tratezĭ, cu banĭ făceaĭ totul, ast fel de politică a dus şi Matheĭ Basarab, şi Vasile Lupu în Moldova şi Petru-Rareş şi alţĭ domnĭ marĭ. Brâncoveanu a dus şi el tot această politică de banĭ, cu Turcii; cumpĕră pe Viziriĭ, pe Muftiu, pe Sultana-Valide, pe Caimacamĭ şi Paşalele cu putere din Ţarigrad, el însă domnea, şi ţara trăea.

Eĭ, da! «merge ulciorul la apă până ce se sparge» toate se înfundă odată, a prins acest sistem cât Turcia erea în splendoarea eĭ, cât ea putea bate din picior trimişilor extra-ordinarĭ aĭ statelor europene, când însă ea 'şĭ perdu din preponderanţa de odinioară, din causa cumplitului resbel ce a adus pacea de la Carlowitz; atuncĭ banii numaĭ făceaŭ efect în Ţarigrad, Vizirilor, sfetnicilor celor marĭ, le ereaŭ încă teamă de a'ĭ primi căcĭ acuma puterile representate la congresul păceĭ 'şĭ aveaŭ şi ambasadoriĭ lor în Ţarigrad, încât acestea de ar fi auḑit numaĭ că cutare Caimacam saŭ Paşă a primit banĭ de la domnul român, el ĭi putea spune «ghiaure te leg eŭ acuma şi te trimet la Sultan să'ţĭ tae capul, şi de nu ţi'l va tăia dênsul, ţi'l taĭ eŭ».

Brâncoveanu nu era în Constantinopol, nu ştia ce se petrecea acolo, credea că lucrurile aŭ rĕmas tot aşa, şi chiar

---

[1]) Veḑĭ în op. cit. a D-luĭ Gion, p. 372.

de-i se repeta câte-ceva de acest fel prin Capukehaele sale, el tot nu credea, ḑicea «eh, acestea sunt mofturi, cu banul faci tot din Turc». Vaĭ însă ce amarnic se înşela; ambasadorii 'l săpaŭ şi maĭ cu seamă cel Francez, ajutat încă şi de trinitatea «*mavrocordatiană*» cum spune D. Gion adică tatăl, *Exaporitul*, şi cu fiii sĕĭ *Niculae* şi *Ioan*, căcĭ Fanariotul e şiret, şi le pricepuse pe toate, apoĭ el toată ḑiua bună ḑiua erea de gât cu cel ce avea putere, şi atunci Des Alleurs erea cel maĭ prima din tot corpul diplomatic din Ţarigrad, amiciţia luĭ Nicolae Mavrocordat cu Des Alleurs am vĕḑut că'ĭ adusese, tronul moldovean.

Prietenie cu streinii în tot-deauna aŭ căutat Fanarioţii să aibe; în învĕţăturile luĭ Nicolae Voevod Mavrocordat către fiul sĕŭ Constantin Voevod vedem cum părintele sfătuea pe fiŭ ca să aibă legăturĭ intime şi puternice cu streinii de pe ţĕrmurile ţĕreĭ Bosforuluĭ [2]).

Acuma ambasadorii nu maĭ şedeaŭ de vorbă cu Vizirii, ci de-a dreptul se duceaŭ la Sultan şi trataŭ cu dênsul. Nicolae Mavrocordat înainte de a veni domn în ţara românească deja cobea căderea Brâncoveanuluĭ, el cu toate că nutrea ast-fel de sentimente ca cele ce le lăsase în scris fiuluĭ sĕŭ, Constantin-Vodă, însă ştia să fie demn, când voea. El avea o cultură aleasă şi luĭ Des Alleurs îĭ plăcea să converseze cu dênsul. Des Alleurs nu ştia latineşte, Mavrocordat ştia franţuzeşte în cât eĭ se puteaŭ înţelege de minune, Mavrocordat ştia să fie şi elegant la vorbă şi la maniere; încât Des Alleurs erea fericit când se întâlnea cu dênsul, scăpând de Turcii ceĭ cam bloncoşĭ la toate. Luĭ Des Alleurs nu'ĭ plăcea linguşirele şi Mavrocordat simţise caracterul Francezuluĭ încât îĭ făcea pe plac, ast-fel dênsul căpătă şi a doua domnie în Moldova tot prin intermediul luĭ Des Alleurs. Nicolae Mavrocordat în timpul primeĭ sale domniĭ în Moldova cam aflase despre politica luĭ Brâncoveanu şi nu întêrḑiă de a spune toate luĭ Des Alleurs, că Brâncoveanu e

[1]) Veḑĭ în op. cit., p. 371.

[2]) Veḑĭ în «Ephémérides Daces» traducţiunea după opera luĭ Dapontes, Paris 1881 vol. II, p. XXI—XXVII. Acest testament politic al luĭ N. Mavrocordat a fost lăsat fiuluĭ sĕŭ.

hain cu Francezii, e hain cu Suedezii, e un om hain cu toţi, acuma însă e amicul Rusiei. Des Alleurs auḑea şi tare se înfricoşa, căci Brâncoveanu erea amicul inimicilor Francezilor.

Petru cel mare devenise inimicul de moarte al Brâncoveanului, el se împrieteni cu Marele Vizir *Gin-Ali* saŭ *Damad-Ali* pentru ca să mijlocească înapoerea *Moreei* luată Rusiei când cu tractatul de la Carlowitz ce o stăpânea acuma Veneţienii.

Plenipotenţiarii Rusiei *Tolstoi*, *Şafirof* şi *Şeremetev* lucraŭ din resputeri în Ţarigrad în acest sens, înegrind încă pe Brâncoveanu în ochii lui *Gin-Ali*.

In acest timp Carol al XII, şedea la Bender se plimba şi pe la Varniţa şi tot bursuflat erea, că nu i s'a dat şi luĭ ceva, în urma păcei turco-ruse; dară ce era să'ĭ se dea; căci el era aliatul Ruşilor şi Ruşii fură învinşi.

Bine spune Neculcea: «Se miraŭ Turcii ce or mai face cu dênsul, că nu'ĭ mai putea intra în voiă» [1]). D. Gion spune în această privinţă: «Nu cred să fie în istoriă o scenă mai frumoasă în descripţiunea eĭ, de cât aceia din «*Charles XII*» al luĭ Voltaire, în care nemuritorul scriitor ne arată faţă în faţă, pe indolentul Vizir şi pe fugosul căpitan al Nordului, tresăltând de mâine şi sfâşiind cu pintenii antereul luĭ Baltagi-Mehmet, pentru că încheiase pacea cu Petru» [2]). Neculcea se potriveşte la un gând cu Voltaire când spune: «Norocul Moskalilor că naŭ venit Şvedul de la Tighina, că n'ar fi scăpat picior de Moskal, că el ar fi ştiut ce ar fi făcut» [3]).

Cu regele Suedieĭ, Turcii strigaŭ: destul! luĭ Brâncoveanu însă nu'ĭ mai spuneaŭ dênşii nimic, tăceaŭ din gură; dar vaĭ! în liniştea cea sinistrală, în acea linişte a uneĭ nopţi lugubre eĭ plăsmueaŭ peirea neamuluĭ Brâncovenesc, dară în urma cărora acuzaţiuni aduse luĭ Brâncoveanu aŭ luat Turcii această decisiune atât de su-

[1]) Veḑĭ în Letopiseţe, vol. II, p. 347.
[2]) Veḑĭ în Nota în op. cit. a D-luĭ Gion, p. 376.
[3]) Veḑĭ în Letopiseţe, vol. II, p. 329.

premă? Cine aŭ fost aceia? cu ce aŭ acuzat pe Brâncoveanu? Până aci am studiat în 7 puncte: causele ce aŭ contribuit la ura Turcilor către Brâncoveanu; nici unul din aceĭ îndivizĭ nu aŭ putut însă să deciză pe Turcĭ a lua o aşa de exterminatrice decisiune, toţĭ 'l acuzaŭ, toţĭ spuneaŭ ce aŭ auzit şi ce aŭ vĕzut, însă nicĭ unul nu a avut acte doveditoare cum că Brâncoveanu a trădat pe Turcĭ în tot cursul domnieĭ luĭ de 25 de anĭ.

In timpul însă ce corpul diplomatic lucra în Constantinopol în contra luĭ Brâncoveanu, în cap cu ambasada franceză, representată prin Des Alleurs ce primea şi auzea toate; şi prin *Brue* dragomanul ambasadeĭ franceze şi rudă cu Voltaire căruia îĭ scria aproape zilnic de cea-ce se petrece cu principele român «*Bassaraba de Brancovan*» şi Voltaire la rêndul luĭ dedea informaţiunile cititorilor din Paris [1]). In timpul acestora, ţic, neamul domnuluĭ român, neamul Cantacuzineştilor aşeza coroana pe capul acestuĭ monument care va anunţa Europeĭ întregĭ *decapitarea Brâncovenilor.*

Acesta este punctul al 8-lea şi cel din urmă, din protocolul acuzaţiunilor şi acuzatorilor luĭ Brâncoveanu. Acest punct cel maĭ capital, şi cel maĭ decisiv, pe care şi eŭ l'am lăsat la urmă, ca foc bengal; ca să vedem care din Cantacuzineşti aŭ destăinuit Porţeĭ secretul, şi cum s'a petrecut lucrurile. Neamul Cantecuzineştilor 'l va prăpădi pe bietul Brâncoveanu, Cantacuzineştiĭ eraŭ din casa domnuluĭ, muma luĭ Brâncoveanu se chema *Stanca*, ea era fiica bĕtrânuluĭ postelnic Constantin Cantacuzino şi a domniţeĭ Elena fiica luĭ Radu-Şerban Bassarab-Voevod.

Aceasta nu trebue să ne mire, căci în tot-d'a-una rudele 'ţĭ fac rĕul cel maĭ mare, ura şi necazul domneşte între dênşiĭ ca să nu te ridicĭ maĭ sus ca dênşiĭ, să nu strĕlucescĭ fără ajutorul lor, să aĭ necesitate de dênşiĭ, şi să'ĭ linguşeştĭ pentru a ajunge ceva, şi să ajungĭ după voea lor, numaĭ cât îţĭ vor da eĭ drumu pe acest câmp al mărirĭlor. Brâncoveanu nu era însă din aceĭ oameni ser-

[1]) Veḑĭ în Cartea V, Charles XII, par Voltaire, şi în Histoire de Russie sous Pierre le Grand, de acelaşĭ autor.

vil pentru dênsul personal, el era servil ce e drept cu strĕinătatea, şi aceasta o făcea pentru binele şi interesul ţĕreĭ şi al poporuluĭ român, nicĭ odată nu a fost servil faţă de aĭ luĭ, faţă de boerii luĭ românĭ, atât din strĕinĭ cât şi din neamul luĭ.

Cantacuzenii se săturasĕră de dênsul, le venise şi lor pofta de a domni, până când cu unchiul şi vĕrul de Constantin? ḑiceaŭ dênşii: 25 de anĭ e destul; nu putem scăpa de cât a'l pârî Porţeĭ. Brâncoveanu nu se putea ploconi în faţa lor, el avea o fire bună, blândă, blajină, voea pace şi linişte, voea să moară fericit în mijlocul familieĭ luĭ, de 11 copiĭ, şi rude, formaţi aproape din toată boerimea cea mare a ţĕreĭ.

Să vedem această ură a Cantacuzineştilor:

Marele Stolnic Constantin Cantacuzino în tot timpul domnieĭ nepotuluĭ sĕŭ Constantin Brâncoveanu fusese povăţuitor al domnuluĭ, Brâncoveanu avea pe unchiul sĕŭ Stolnicul Constantin la mare dragoste, nimic nu făcea, nimic nu sĕvârşea până ce nu întreba şi pe Stolnic, îl socotea ca şi pe tatăl sĕŭ. Tatăl sĕŭ marele Postelnic Papa Brâncoveanu murise de mult, ucis fiind de Seimenĭ în vremea domnieĭ Voevoduluĭ Basarab Cârnul, când cu revoltele, încât tatăl sĕŭ sufletesc, Stolnicul Constantin era. Michail Cantacuzino spătarul de asemeni, se avea bine cu domnul şi Thoma încă, acuma însă ce se întâmplase? Thoma fugise la Ruşi. Copiĭ Stolniculuĭ se făcusĕră marĭ şi de aci se născu ură, certurĭ şi urĭ între copiĭ Stolniculuĭ Cantacuzino şi bezadelele luĭ Brâncoveanu care deveniserĕ şi dênşiĭ marĭ şi începură a se amesteca în trebile ţĕreĭ, şi a se gândi la tronul tatăluĭ lor. Fiicele luĭ Brâncoveanu de asemeni măritate aduserĕ în casa părintească gineri ce se amestecaŭ şi dênşiĭ în politica ţĕreĭ, acestea toate displăceaŭ Cantacuzenilor, care vedeaŭ prea bine că rêndul lor la domnie nu va maĭ veni nicĭ odată, aşteptând şi tot aşteptând; avizĭ de tron, hotărârâ peirea unchiuluĭ. Brâncoveanu înbĕtrânise şi obosise de atâta trudă de 25 de anĭ de domnie, se supăra şi se mâhnia tare când vedea în faţa luĭ cum se pîraŭ prin vorbe bezadelele luĭ cu feciorii Stolniculuĭ

şi de aci eşind certe, greŭ ofta şi se jeluia, el voea să le împuie, dar de unde când intră venin în cine-va nu'l mai scoţi nici odată, tot mai rĕŭ te înveninezi. Cât timp trăise Şerban Cantacuzino vornicul, fiul luĭ Drăghici spătarul, după cum spune cronicarul «Om straşnic şi cuminte nimenĭ nu îndrăsnise a pune zavistie între Brâncoveanu şi Cantacuzineşti, fiind că şi unchiul luĭ, Constantin stolnicul, şi Michaĭ spătarul nu eşiaŭ din cuvîntul luĭ, iar după moartea luĭ (întâmplată cam pe la 1712) curînd după aceasta aŭ intrat vrajbă între Brâncoveanu şi Cantacuzineşti» [1]). Turcii voeaŭ să dea un exemplu întregeĭ lumĭ cum ştiŭ dênşiĭ să pedepsească pe necredincioşi.

Cantacuzineştiĭ hotărârâ a da Turcilor toată corespondenţa luĭ Brâncoveanu cu Nemţiĭ şi cu Ruşiĭ, din acest moment peirea luĭ Brâncoveanu se hotârâse.

Cronicarul Radu Popescu spune: «Ast-fel de ajutorinţă a făcut Ştefan Cantacuzin vĕrului sĕŭ Constantin Vodă [2]).

In loc să'ĭ facă bine pentru binele ce aŭ avut casele lor, de la dênsul, el cu acest fel de lucru îĭ ajuta şi'ĭ rĕsplătea. Cu toate acestea ce se nevoia, Ştefan pentru stângerea vĕrului sĕŭ, luĭ Constantin-Vodă, n'ar fi putut nici el nici feciorii luĭ; numaĭ hoţul cel bĕtrân, tată-sĕŭ Constantin Stolnicul, ştiind toate tainele nepotu-sĕŭ Constantin Vodă, pentru că'ĭ le spunea toate, avîndu'l ca pre unchiŭ şi ca pre un tată, *aŭ ştiut şi cărţile de la Nemţi şi de la Muscalĭ, care îĭ făcuse aceĭ împăraţi hrisoave să fie el şi feciorii luĭ prinţipiĭ, cnejiĭ, şi luîndu-le de unde aŭ fost le-aŭ dat imbrohoruluĭ*» [3]).

In genealogia însuşi a Cantacuzenilor vedem: Constantin Stolnicul poseda toate copiile corespondenţeĭ luĭ Brâncoveanu cu împĕrăţiile vecine [4]). In Constantinopole maĭ locuea încă şi Michail Racoviţă fostul domn moldovean el erea înrudit cu Cantacuzenii prin aceia că fratele sĕŭ Dumitraşcu hat-

---

[1]) Veḑĭ în Xenopol, vol. IV, p. 450, raportat din Cronica.
[2]) Ştefan Cantacuzin erea fiul Stolniculuĭ Constantin, unchiul domnuluĭ.
[3]) Veḑĭ în Mag. ist., vol. IV, p. 32.
[4]) Veḑĭ în original tipărită în «Buciumul» luĭ Bolleac.

manul erea ginerele luĭ Mihaĭ Cantacuzino spătarul [1]). Racoviță erea «om păgân rĕŭ peste sămă de nu folosia nimĕruĭ nimic» [2]).

Intre Racoviță din Constantinopol și Michail Cantacuzino din București începu corespondența care va pune capăt vieței luĭ Brâncoveanu. Michail Racoviță ḑicea la Constantinopol Vizirului Gin-Ali: îmĭ pun capul pe buștean dacă Brâncoveanu nu va cădea în mâinile trămisuluĭ Porței, Vizirul puse pe Racoviță de'ĭ dete un răvaș de cele ce spunea, cu prețul capuluĭ luĭ dacă nu va eși socoteala așa, Michail Cantacuzino din București scria la rêndul luĭ, luĭ Racoviță, că: îmĭ pun capul pe buștean dacă Brâncoveanu nu va cădea *viŭ* în mâinile trămisuluĭ Porței [3]).

Turcii ca să zăpăcească și maĭ bine pe Brâncoveanu, și să'l distragă de la gândurile de nenorocire, ce le ar fi avut, îĭ trimete o scrisoare din cancelaria mareluĭ cancelar al curței otomane prin care îĭ vorbește despre niște theoriĭ cum că Sultanul este cel maĭ mare suveran al lumeĭ și câte alte fantasmogoriĭ încă, și ca lectorul să le știe le reproduc și eŭ aci: «De la August, cârmuitorul lumeĭ, puterea universală trecu la Constantin cel mare, care zidi Roma-Nouă și mută scaunul împĕrăției la Constantinopoliĭ. Prin moștenire acest drept de domnie universală merse până la ultimul Paleologu care muri vitejește pe zidurile cetățiĭ primuluĭ Constantin. După Paleologu, tronul bizantin căḑu cu toate drepturile și prerogativele sale în mâna Sultanilor victorioși. Deci Sultaniĭ sunt moștenitoriĭ Impĕraților Romeĭ și, prin urmare, eĭ aŭ dreptul domnieĭ universale, eară nu împĕratul așa numituluĭ Sacru Imperiŭ Roman al națiunii germane» [4]).

Dar ca ce făcuseră Turcii aceasta față cu Brâncoveanu parcă el negase titlul domnieĭ universale Sultanului? eĭ însă voeaŭ a'l zăpăci pe bietul domn român și a'ĭ da de gândit întru deslegarea acesteĭ probleme de pură diplomație, pe

---

[1]) Veḑĭ în Cronica anonimă în Mag. ist., vol. V, p. 177.
[2]) Veḑĭ în Neculcea Letopisețele, vol II, p. 384.
[3]) Veḑĭ în toate cronicele, în Ist. Rom. a d-luĭ D. Xenopol și în Const. Br. și Lud. al XIV a d-luĭ Gion, p. 452—453, 381—382.
[4]) Veḑĭ în supl. I, vol. I, col. doc. Hurm., p. 425.

care o scornise de sigur tot ambasadorii în unire cu Fanarioții.

Brâncoveanu era obosit, înbătrânit de anii de trudă, și de muncă, aștepta nici el nu știa ce; Turcii se purtaŭ cu dênsul mai bine ca nici odată, nu'i mai cereaŭ nici bani, nici nimic, acesta erea semn rĕŭ la Turci. Brâncoveanu se mira de această schimbare, și nu știa ce erea; dar Capuchehaile sale nu puteaŭ oare să'l înștiințeḑe de cele ce se petreceaŭ în Ţarigrad? se vede însă că se lucra așa de tiptil și în secret în cât nici ei nu aflaseră nimic.

Chiar și boerii sĕi cu care altă dată vorbea în divan, și aceștia întreținându-se într'un mod deschis în cuvântări cu Vodă, acuma deveniseră *ascunși*, *întunecoși* și *sinistri* cu bietul Brâncoveanu.

Domnul vedea, auḑea, dar nu simţea nimic, se uita cu privirea fixă, ca fermecat de ceva misterios, Oh! ce prevelişte jalnică, ce urgie! din când în când mai întreba pe sfetnicii lui: «Ce mai e noŭ boeri Dumneavoastră?», eară aceştia mormăeaŭ ceva din măsele tără ca domnul să nu-auḑă nimic, saŭ când voeaŭ ca el să auḑă atunci începeaŭ a filosofa despre lucrurile umane și divine, părea că sosise ora cea fatală, nimeni nu se mai înţelegea la limbă, toți însă așteptaŭ ceva, boerii, toată lumea și breslele știaŭ ceva, dară Brâncoveanu sărmanul nu știa nimic, parcă însă presimţea. Eh! dar cum spune nemuritorul cronicar Neculcea «când nu vrea Dumneḑeŭ și împrejurările, nici omul nu nemereşte sfatul».

Erea anul 1714, al 25-lea din domnia Brâncoveanului, luna lui Martie și Sultanul trimisese pe un Capegiu-bașiu cu marele Imbrochor la Bucureşti pentru a mazili pe Brâncoveanu.

Acuma intrăm în ultimul capitol al vieţei lui Brâncoveanu.

Ḑilele de 4 Aprilie, și 15 August, anul 1714.
Mazilirea și uciderea lui Brâncoveanu cu ceĭ patru fiĭ aĭ sĕĭ.

Inspiraţiunile la unii oameni se schimbă în alucinaţiuni, căci atunci după cum ḑicea un învĕţat, *Bettinelli*; individul

vede objectele ce 'i le înfățișează imaginațiunea sa. Luther auḑea pe Satana făcându'i admonestațiuni pentru nereușitele sale.

Cromwell vĕḑuse apărênd înaintea lui un gigant, prezicându'i că va deveni, odată omul cel mai mare al Angliei.

Rari sunt cronicari psychologi, și cu toate astea cât de importantă e psychologia istorică, căci generațiunile viitoare nu trebue numai să cunoască faptele și rĕsboaele domnitorilor din trecut, dară și sufletul cu facultățile și operațiunile lui adică ale domnitorului, și ale neamului lui, alți critici aŭ mers încă și mai departe; Taine ḑicea: că este fericit acel popor ce posedă pe lângă istorie și o istorie psychiatrică. Soția lui Carlyle înainte să moară a scris istoricul suferințelor ei de tortură, soțul, după moartea soției lui, a publicat acele memorii.

La noi în țară istoricul italian Del Chiaro ce a locuit în palatul lui Brâncoveanu-Vodă, ne citează un exemplu de psychologie istorică, o alucinațiune a uneia din fiicele lui Constantin Brâncoveanu, el ḑice: «In timpul ce Mustafa călătoria către Muntenia, fiica lui Brâncoveanu se îmbolnăvește foarte greŭ și moare, puține ḑile înaintea catastrofei. In delirul ce o apucase înaintea morței, ea spunea că vede o mulțime de Turci, care vin să iee pe tatăl ei și să'l ducă la Constantinopole»[1]). Ce groasnică vedenie; sĕrmana fiică, vĕḑu mai d'inainte soarta părinteluĭ ei; nu mai avu trebuință să asiste ca surorile sale la tragica scenă.

Ḑiua supliciului se apropia și furtuna începuse. Asupra întâmplărilor din ḑiua de 4 Aprilie până în ḑiua de 15 August 1714, toți cronicarii timpului de atunci: Radu Popescu, Ioan Neculcea, Nicolae Mustea, Del Chiaro, scriitorul Condicei Bălăcenești și Cronicarul anonim, la o vorbă sunt; de la aceștia s'aŭ inspirat mai tĕrḑiŭ toți scriitori, fie pământeni, fie strĕini, când aŭ scris despre domnia și peirea Brâncoveanului; contribuind, bine înțeles și scrisorile originale ale ambasadorilor puterilor la Constantinopole, ce aŭ asistat ca martori oculari, la teribilul masacru. Mintea 'mi rătăcește, pana 'mi tremură în mâna, apropiindu-mĕ de

[1]) Veḑi în «Historie moderne revoluzzioni della Valachia», p. 179.

istorisirea acestor înfricoşate întâmplări asupra trecutului acestei nenorocite de ţări. Dar vaĭ! istoria nu eartă nimic, cine se apucă să o scrie, trebue să le spue pe toate.

In epoca în care domniile române ajunseseră în mâinile Fanarioţilor saŭ ale Domnilor români, dară crescuţi de mici în principiile iesuitice ale Grecilor din Ţarigrad, am vĕdut cum Cantacuzineştiĭ aŭ purtat sus şi falnic drapelul libertăţeĭ şi al naţionalităţeĭ române; cum eĭ s'aŭ luptat ca nişte leĭ cu preţul vieţeĭ lor, în contra acestor Ţarigrădeni ce conrupseseră pe boeriĭ români şi cercaseră a înăbuşi sentimentul de patriotismu al Românuluĭ.

Acum însă când Ţara-Românească avusese norocul că lucrurile să se îndrepte, când după un period de 78 de aniĭ, adică de la 1611—1689, un domn român ales din sînul naţiuneĭ sale domneşte 25 de aniĭ neîntrerupţi; acuma urmaşiĭ Cantacuzineştilor de odinioară, schimbă politica, şi se aliază cu Turcii şi cu oamenii lor ca să detroneze pe Brâncoveanu. Din ce causă oare făcură eĭ aceasta? Oare deveniseră amiciĭ Ţarigrădenilor? Oare deveniseră uneltele servile ale Turcilor? Nu; nu erea acestea; erea alt ceva; erea aviditatea domnieĭ, erea că deja se plictisiseră ca simplĭ consilieri aĭ tronului, şi sfetnici aĭ domnului, voeaŭ eĭ înşuşĭ tronul şi domnia.

Ambiţiunile personale în politică, te împing de multe orĭ şi la crime de stat; nimic nu e maĭ periculos de cât un om ambiţios, în treburile uneĭ ţĕrĭ.

Bĕtrânul Stolnic Constantin Cantacuzino se săturase cu posiţiuneă neamuluĭ sĕŭ, numaĭ de simpliĭ divanişti; de la Şerban Cantacuzino Voevod, uitase norodul că Cantacuziniĭ domniseră; voea dênsul o nouă preînoire a domnieĭ cu numele de Cantacuzino; dênsul erea betrân şi într'un glas tot neamul Cantacuzinesc pusese ochiul pe Ştefan, Marele Spătar, fiul Stolniculuĭ.

De aceia vedem pe cronicarul Popescu că deschide cu aceste cuvinte istorisirea întâmplărilor de la 4 Aprilie, până la 15 August 1714: «In mijlocul vremilor acestora Cantacuziniĭ carĭ pururea aŭ fost vicleniĭ domnilor şi n'aŭ fost

odihniți de nici un Domn; și acum la Constantin Vodă aŭ început să'l vicleneascâ și să'l desrădăcineze din fața pământului, neavênd altă pricină fără numai reutatea lor, aceea ce din fire o aŭ avut și mai dinainte, că nu le aŭ lipsit în ḑilele lui Constantin Vodă nici un fel de bine ca să nu'l aibe; voe vegheată, sfetnici ai Domnului, plini de bani, de sate, de vii, fără bir, fără împrumutări, precum alți ai țărei da, iar ei neci cum, ḑic adevĕrul, iar nu minciună, că mai bine trăia ei de cât Constantin Vodă, că el avea grijele domniei, iar ei aveaŭ plimbările și desfătările, și câștigurile și tot binele, dar nu tot eraŭ mulțumiți de binele acela, ci poftea și mai mult, adecă domnia [1]).

Iară cronicarul anonim un boer din divanul domnului aducêndu-le încă și epitetul de *Șeitănești* când deschide același pasagiŭ ca și Popescu, și zice: «Ear Cantacuzineștii adecă *Șeităneșcii* [2]), cronicarul numindu'i ast-fel de la strĕbunul lor *Șaitan-Oglu* din Țarigrad, adică Michail Cantacuzino poreclit, așa [3]), N'o fi vrênd cronicarul a înțelege prin vorba de Șăităneștĭ, niște oameni care umbla cu *șantaje*; adică cu momeli, vorba de șantaj fiind importată de curênd de la Francezĭ de către Românĭ, așa că pe vremurile de atunci nu se prea cunoștea expresiuni de acest soĭ.

Că Cantacuzenii aŭ sĕvêrșit fapta detronărei și a părei cu Brâncoveanu numai din cauza aviditățeĭ de domnie; eară nici de cum din vr'un gând rĕŭ politicesc pentru binele orĭ rĕul țĕreĭ, este cert; căci evenimentele din cursul domnieĭ lui Ștefan Cantacuzino ne vor dovedi aceasta, vom vedea cum și Ștefan Cantacuzino a căzut tot ca Brâncoveanu, încât numai instrumentul Turcilor și al Țarigrădenilor Greci, nu am putea spune că a fost Ștefan Cantacuzino și cu tot neamul lui ce l'a urmat la moarte.

Afirmările unuĭ istoric asupra unor fapte se dovedesc, numai cu resultatul posterior întâmplărilor acelor fapte.

---

[1]) Veḑĭ în Mag. ist., vol. IV, p. 25—26.
[2]) Veḑĭ în Mag. ist., vol. V, p. 176.
[3]) Veḑĭ în Capitolul neamul Cantacuzenilor tot în această parte a Cărțeĭ.

Asupra modului cum aŭ procedat Cantacuzenii ca să pârască pe Brâncoveanu la Poartă spre a face pe Sultan să trimiță un Capegiŭ cu mazilirea, cronicarii nu sunt de acord.

Cronicarul Popescu spune: «Și aŭ început a scrie cărți la împărăție, și le aŭ pecetluit cu pecețiile făcute la Brașov, ale tuturor boerilor țărei, în taină, luând isvod de toate pecețiile și o seamă de boeri nu știaŭ de acestea nici cum» mai departe: «aflênd ei oargan ca acela pre un *Constantin Diikiti* care era vătaf de Aprozi la Constantin-Vodă, și vrênd să le ducă și la împărat cu voea domnului, pre acesta l'aŭ găsit și i'aŭ dat cărți ca să le dea în mâna împăratului» [1]).

Cronicarul anonim nu vorbește de cel *Diikiti* dară spune: «Constantin Stolnicul, Michaĭ spătarul, (unchiŭ lui Vodă) și Ștefan spătarul, Radul Comisul (verii domnului)... găsind organ pe Michaĭ Vodă care era domn mazil la Țarigrad (Racoviță) ca printr'ênsul să lucreze acele vicleșuguri ale lor. Și fiind Dumitrașco Hatmanul, fratele luĭ Michaĭ Vodă, pribeag în Ardeal, la Brașov, fiind ginerele luĭ Michaĭ spătariul Cantacuzino, la dênsul aŭ trimis de aŭ făcut toate pecețiile boerilor țărei românești, și le aŭ trimis aci la socru Michaĭ spătarul (Cantacuzino) de aŭ făcut arzuri despre țeară, părînd pe Domnul că este hain, și bogat, și alte vorbe viclene de ale lor și acelea trimețindu-le Dumitrașco Hatmanul la fratele sĕŭ Michaĭ-Vodă (Racoviță), le aŭ dat Turcilor» [2]). Cronicarii Moldoveni Ion Neculcea și Nicolae Mustea [3]), se unesc de asemeni cu cronicarul anonim în acest punct.

Pârile Cantacuzenilor, scrise, se plimbară din mână în mână la Constantinopol, după ce Michail Racoviță dete zapis mareluĭ Vizir «că se prinde cu prețul capuluĭ luĭ dacă nu vor avea Turcii viŭ pe Brâncoveanu» după cum spuserăm și maĭ 'nainte, în alt loc.

---

[1]) Veḑĭ în Mag. ist., vol. IV, p. 26.
[2]) Veḑĭ în vol. V, Mag. ist., p. 176.
[3]) Veḑĭ în Letopisețe, vol. III, p. 54 și vol. II, p. 348.

In acest timp nenorocitul de Brâncoveanu se gătea de nunta fecioru-sĕŭ Răducanu a treia bezadea a domnuluĭ, ce voea să'l însoare cu Maria, fiica domnuluĭ moldovean, Antioch Cantemir şi trimisese la Ţarigrad pe fiica sa Bălaşa cu bărbatu-sĕŭ, aga Manolache Andronic neam de grec, ca să vorovească cu Turcii de nuntă şi să aducă pe mireasa de acolo [1]).

In acest timp Sultanul Achmet şi cu marele Vizir Gin-Ali douĭ oameni vestiţi de rĕi; după sfatul *Şeităneştilor* [2]) adică al Cantacuzenilor; a ordonat luĭ Buic-Imbrochorul cel mare al împĕrăţieĭ şi luĭ Mustafa Aga Capegiu-Başa să plece din Ţarigrad, să vie la Bucureşti spre a mazili pe Brâncoveanu şi a'l duce la Ţarigrad cu toată casa luĭ, soţie, bezadele, domniţe, gineri, nurore; spre a decide în urmă, apoi a sequestra averile luĭ şi a le confisca în numele thesauruluĭ imperial din Ţarigrad; dând imbrochoruluĭ adică marele comis, şi treĭ fermanurĭ, unul de mazilire către Brâncoveanu; altul cu nume deschis pentru numirea nouluĭ domn, şi al treilea către boerĭ, vestindu-le aceste întâmplărĭ [3]).

Şi aşa pornind amêndoĭ în taină, de nimenea nu ştia numaĭ Şeităneştii şi Racoviţeştii veniră împreună până la Rusciuk eară de acolo s'aŭ despărţit; Mustafa-Aga veni singur la Bucureşti luând cu sine şi cele treĭ fermanurĭ, eară Buic-Imbrochor remase să vie la Giurgiu, de unde va aduna catane păgâne ca la cas de opunere din partea Brâncoveanuluĭ, el să vie cu aĭ luĭ de la Giurgiŭ, unde Turcii aveaŭ cetatea lor, atunci.

Mustafa-Aga sosi la Bucureşti în ţiua de Mercurĭ, erea Mercurea mare înaintea sĕrbătorilor paştelui, cronicariĭ românĭ spun că erea ţiua de 24 Martie [4]), eară ceĭ streinĭ, ca Del Chiaro, spune că erea în 4 Aprile [5]).

Mustafa-Aga intrând în oraş Mercurĭ, descălecă de a

---

[1]) Din Mag. ist., Vol. V, p. 177.

[2]) Veţĭ în cronica anonimă, p. 177, vol. V, în Mag. ist.

[3]) Din Mag. ist., vol. IV şi V, cronicele luĭ Radu Popescu şi cea anonimă, şi din Letopiseţe, vol. II şi III, Neculcea şi Mustea.

[4]) Veţĭ în vol. IV Mag. ist., Radu Popescu, p. 27.

[5]) Poate că Del Chiaro ca strein s'a luat după stilul noŭ, dară nicĭ aşa nu ese socoteală, căcĭ 24+12 face maĭ mult ca 4 Aprilie. Veţĭ în op. cit., p. 179.

dreptul la palatul domnului și intrând în salonul unde se găsea Brâncoveanu «prinḑênd toate uşele, aŭ scos fermanul de mazilie, și l'aŭ cetit, *și aŭ început a bate pe copiĭ din casă* în toate părțile, și îi scotea din casă afară» [1]). Când Capegiul ajunse la îngrozitoarea vorbă de: «*Mazil*» [2]) (destituit), Brâncoveanu căḑu pe scaunul sĕŭ domnesc, lipsit de puteri, și plin de emoțiune. Călăul însă ca un păgân ce erea scoase atunci un petec negru din buzunarul conteşului sĕŭ și'l asvêrli pe umĕrul domnului, ḑicêndu'i «*Ghiaure*» ăsta'i locul tĕŭ, arătându'i un simplu *jilț*. O, doamne! aceasta cât de colo se vedea că nu erea o simplă mazilire după cum se întâmplase și cu alți domni, erea o mazilire ce prevestea moartea cea rece și înfiorătoare, care se apropia cu ghiarele'i uscate, de bietul Brâncoveanu.

Unii istorici spun că Brâncoveanu sculându-se de pe jilț venindu'și în fire a început a blestema ḑilele lui Achmet, atunci sălile cele mari ale palatului sĕŭ resunară, de glasul cel puternic al domnului la vorba de: «*nu mĕ lăsați Boeri Dumneavoastră*» după cum ne spune și D. Gion [3]), ori la aceia de: «*Slujitori, slujitori unde sunteți? Nu mĕ lăsați!*» după cum exclamă cronicarul Nicolae Mustea într'un moment de entusiasm patriotic [4]).

Domnul 'și încruntă privirea, cu sprîncenele-i încolțorate și stufoase, cu ochii injectați, și fața'i sângerândă, dar în zadar! în zadar! căci totul se sfârșise, groasnica furtună începuse, tunetele, fulgerele, și trăsnetele de acuma înainte vor fi partea neamului Brâncovenesc, până 'l va duce la recele și negru mormânt. Toți se ascunseseră de teamă. Turcii prinsese porțile, pecetluiră camările și beciurile. Boerii pe la gasde fiind, dacă aŭ prins de veste toți s'aŭ spăimântat.

Cronicarul Mustea încă scrie: «Turcii, după ce aŭ prins porțile curții și aŭ pecetluit camările și beciurile, aŭ trimes de aŭ chemat pe boeri la curte, și le-aŭ cetit fermanul Impĕrătesc. Boerii înțelegênd ce scria în ferman, toți s'aŭ plecat

---

[1]) Veḑi în Letopiseţe, cronica luĭ Mustea, p. 55, vol. III.
[2]) Veḑi în op. cit. a luĭ Del Chiaro, p. 779.
[3]) Veḑi în op. cit., p. 382.
[4]) Veḑi cronica sa din Letopiseţ, vol. III, p. 55.

poruncei ce scria în ferman, eară pe domn 'l-aŭ luat boerii în chezăşie, cum va sta, nu va fugi nicăeri, eară pază tot sta înprejur»[1]).

Sĕrmanul Brâncoveanu, dacă ar fi fost vestit mai înainte cu 3, 4 ceasuri putea să fugă, erea rĕŭ de ţară, dară el se mândrea după cum spune cronicarul Popescu: «Dar ticălosul cum vrea să fugă, că rudele luĭ, Cantacuzinii, eraŭ maĭ marĭ peste oştile ţării, şi eĭ eraŭ viclenii şi pârâşii care se bucuraŭ că vĕḑuse aceia ce poftise. In noaptea aceia Miercurĭ spre Joĭ, aŭ mers Mihaĭ spătariul Cantacuzinul, şi Ştefan spătarul Cantacuzinul la Mustafa-Aga, avênd Dragoman pe Karamanlâŭ portar, şi aŭ făgăduit banĭ mulţĭ să stea la Imbrohorul, să pue pe Ştefan spătarul Domn, şi plecându-se Mustafa-Aga îndată aŭ scris la Imbrohorul cu multe făgăduelĭ, şi i-aŭ făcut ispravă să'l facă domn, pe Ştefan spătarul»[2]).

Acestea s'aŭ petrecut în prima ḑi a urgieĭ, am reprodus dinadins textual pasagiurile cronicarilor, ca lectorul să vadă însuşĭ cum am urmărit pas cu pas evenimentele ḑi cu ḑi.

A doua ḑi Joĭ, a venit la Bucureştĭ de la Giurgiu şi Buiuc-Imbrohorul cel mare, cronicarul anonim ne spune urmat de 300 Turcĭ[3]); eară Şincaĭ după condica Bălăcenească pe care o avusese dênsul în mână, spune de 12,000[4]).

Am ţinut să enumĕr numaĭ pe aceştĭ douĭ: cronicarul anonim şi redactorul condiceĭ Bălăceneştĭ căcĭ aŭ fost contimporanĭ vremurilor de atuncĭ. Alţĭ istoricĭ maĭ recenţĭ pe care nu pun atâta temeĭ, dă alte cifre. Fotino de pildă spune, de 400 Turcĭ[5]). In tot drumul de la Giurgiŭ până la Bucureştĭ Cantacuzenii şi în special Ştefan a făcut totul, de a scos, oamenĭ, slujitorĭ, sătenĭ, în drumul Imbrohoruluĭ de se jăluiaŭ contra Brâncoveanuluĭ de «câte aŭ fost acilea în ţară, şi lua arzurĭ de la dênşiĭ după jălbile mojicilor,

---

[1]) Veḑĭ în Letopiseţ, vol. III, p. 55.
[2]) Veḑĭ în vol. IV, Mag. ist., p. 28 şi vol. V, p. 177.
[3]) Veḑĭ în vol. Mag. ist., p. 177.
[4]) Veḑĭ în vol. III, ediţia veche p. 237; asemenĭ şi în ediţia nouă, tot vol. III.
[5]) Veḑĭ în vol. II, trad. de G. Gion, a Istorieĭ Dacieĭ luĭ Fotino.

şi le trimetea la împĕrăţie» [1]). Ajungând în oraşul cetăţei Bucureştilor, toată boerimea şi slujitorii îi eşiră înnainte şi l'aŭ adus cu cinste mare conăcindu-l la casele luĭ Şerban Spătarul (Cantacuzino), acesta a strîns la dênsul; la 2 ore ţiua pe Mitropolitul (Antim), pe Episcop şi boerii între care cronica anonimă enumĕră pe Michaĭ Spătarul (Cantacuzino); Banul (Constantin) Ştirbeĭ (de la Craiova), Şerban Bujoreanul Vistierul, Ştefan Spătarul (Cantacuzino), şi alţiĭ [2]), spre a mijloci de alegerea nouluĭ domn.

Buiuc Imbrohorul a întrebat atuncea pe boeriĭ care este Ştefan Spătarul. Imbrohorul era doară pregătit în noaptea Mercurilor spre Joi de Cantacuzineşti, cum s'a spus maĭ sus; eară conspiratorii, o doamne! arătară cu degetele îndată pe Ştefan, ţicênd Imbrohoruluĭ cu glasul plin cât le eşea pe gură «cesta este»!

Imbrohorul imediat 'l luă lângă dênsul, şi nefiind caftan de domn la îndemână de îndată s'aŭ desbrăcat Mustafa Aga de conteşul sĕŭ şi l'aŭ îmbrăcat pre Ştefan Spătarul. Şi aŭ scos acel ferman în care nu era numele Domnuluĭ ci atunce l'aŭ scris *Iazagiĭ-Boctasi-Efendi* numele luĭ Ştefan-Vodă» [3]). Cronicarul Popescu adaugă încă nespusele celuĭ anonim, şi ţice: «Deci Bujoreanul aŭ trimis numaĭ de cât degrabă de aŭ adus un caftan şi l'aŭ îmbrăcat cu dênsul» [4]). Conteşul Mustafaleĭ nefiind de cât provisoriŭ până ce să vie caftanul vistierieĭ; apoĭ a încălecat Ştefan-Vodă pe calul sĕŭ domnesc şi cu pompă domnească, cu toată taifaoa şi cu ţicĕturi l'aŭ dus la curtea domnească [5]).

Cronicarul Mustea termină pe deplin tabloul zileĭ a douĕ, adică de joĭ, din această tragedie, şi zice despre Ştefan-Vodă, că ducându'l la Palat «aŭ dat din puşce, şi în dobe, în surle, după obiceiul domnesc, şi toată boerimea aŭ venit de 'ĭ s'aŭ închinat, şi s'aŭ adunat sărutîndu'ĭ mâna» [6]). Ce mare ironie însă fusese silit să privească bietul

---

[1]) Veţĭ în vol. IV, Mag. ist., p. 31 Cron. Popesculuĭ.
[2]) » » V, » » 171—178.
[3]) Veţĭ în Mag. ist., vol V, p. 178, cron. anonim.
[4]) » » » » IV, » 30.
[5]) Idem vol. IV, şi V.
[6]) Letopiseţele vol. III, p. 55 Cronica luĭ Mustea.

Brâncoveanu, după ce că Cantacuzenii 'l doboriseră şi Ştefan îi luase locul, acuma când se încoronase, se mai duce în camera luĭ vĕru-sĕŭ, mazilitul de Vodă Brâncoveanu, ca să'ĭ sărută mâna, ca la o rudă mai bĕtrână, căcĭ Mustea spune: «Şi sculêndu-se Domnul cel noŭ din scaun aŭ mers în casa unde era vĕru-sĕŭ Constandin Vodă Brâncoveanul de'ĭ aŭ sărutat mâna. O! ce sărutare cu ciudă şi cu lacrimi»[1]). Limba de şarpe ştie să pisce tocmai în momentele cele mai dureroase, Ştefan Cantacuzino dădu prin aceasta; ultima lovitură de moarte, vĕruluĭ sĕŭ mai mare, Brâncoveanu Constantin. Mustea ne raportă şi rĕspunsul Brâncoveanuluĭ la sărutul vĕruluĭ sĕŭ: «Atunce cu multe lacrimi Constantin Vodă Brâncoveanul aŭ mustrat pre vĕru-sĕŭ Ştefan-Vodă cum l'aŭ înşelat de 'ĭ aŭ luat cinstea şi domnia»[2]). Ce jale trebuia să fi fost atuncĭ în palatul Domnuluĭ, unul se urca pe tron şi altul se dedea jos ca să se ducă unde? la Stambul în neagra Edeculă, şi de aci să expire pe malurile încântătoruluĭ Bosfor, la loviturile sĕlbatice ale gealaţilor, pe când Achmet rânjea din turla Jali-Kiosculuĭ la îngrozitorul spectacol.

«Numaĭ bocete şi ţipete în fetele şi nurorile domnuluĭ ereaŭ în acea ḑi ne spune Mustea; că pe toţĭ i-aŭ strâns cu mare pază şi groază la un loc şi pe feciorii şi pe ginerii; şi nimica zăbovind, ce tot în grabă l'aŭ gătit să'l pornească mai curênd»[3]).

«Haĭ lume fără saţ»! exclamă Mustea. Acestea s'aŭ petrecut Joĭ.

Vineri erea ḑiua cea din urmă pentru neamul luĭ Brâncoveanu pe pământul românesc, Vinerea mare a Paştelui când altă dată, Brâncoveanu Voivod cu Doamna şi cu bezadelele şi domniţele lor steteaŭ înghenuchiaţi la icoanele cele mari de argint din palatul lor; cetind sfânta biblie tradusă de fraţii Radu şi Şerban Greceanu boerĭ mari aĭ ţĕreĭ şi sfetnicĭ divanişti aĭ luĭ Şerban Cantacuzino Voivod şi Brâncoveanu Voivod; cărţĭ carĭ eraŭ atuncĭ în toate casele

[1]) Veḑĭ în Letopiseţ, vol. III, p. 55.
[2]) Idem.
[3]) Idem.

boerilor, spre rugi; acuma vai! neamul Brâncovenesc se gătea de plecare în mare grabă, și în loc de liniștea de odinioară a palatului din acea ḑi mare, se auḑea numai bocete, vaete și plânsete; dar ce inimă înpietrită nu se putea înduioșa atunci, vḑḑênd pe acei buni și blânḑi copilași cu moartea în suflet, parcă ar fi presimțit desnodământul fatal; și mai cu seamă pe Matheiași al patrulea din bezadele, ce avea numai 16 ani. O! crudă soartă, cum știi tu să păstrezi la tot omul sfârșitul lui!

Mustafa Aga în grabă puse pe Brâncoveni să se gătească de drum, așa că nici toate lucrurile nu și le putură lua, le eraŭ fricâ trădătorilor de o nouă reînputernicire a domnului, pe tronul țĕrei. Brâncoveanu însă nu erea Napoleon I care după cele 100 de ḑile ale Elbei se reîntoarse earăși pe tronul Franciei, când vechii sĕi soldați îi sărutară și tălpile picioarelor, în entusiasmul lor nebun.

Și așa a treia ḑi, Vineri, Mustafa Aga Capegiul plecă cu Brâncoveanu Constantin cu toți ai lui, soție, fii, fiice, gineri, nurore ca să ea drumul Țarigradului, eară când aŭ trecut pe podurile Bucureștilor spre a purcede la barieri după cum spune cronicarul Mustea: «Tot norodul, cu mic, cu mare lăcrima și plângea după acel domn ca după un tată»[1]). Parcă le vorbise inima la toți, de un ce, rĕŭ, pentru Domn.

Așa Brâncovenii, apucaseră pe calea negrei veșnicii. Să vedem acuma ce s'a petrecut la București în tot intervalul de timp cât Brâncoveanu pusese, până a ajunge la Țarigrad. După plecarea lui Brâncoveanu din București, Imbrohorul rĕmâ'nênd dinadins ca să caute averile fostului domn; în unire cu Ștefan Cantacuzino, va comite urgiile cele mai mari, pentru a da de dênsele, deschiḑênd toate camările din palat unde domnul avea bani, și umblând prin casele boerești amenințând pe boeri că de nu vor spune saŭ vor scoate la iveală bogățiile Brâncoveanului, bani, scule, argintării, îi vor omorâ pe toți, atuncea boerii care aveaŭ toate strînse de la domn, în păstrarea lor; căci Brâncoveanu le dăduse lor

[1]) Veḑi în Letopiseț, vol. III, p. 55.

ca să le ascundă de teama Turculuĭ, şi aşa boerii aducêndu-le la Ştefan Cantacuzino, acesta le dete la rêndul luĭ Imbrohorului ca să le ducă la Ţarigrad [1]), până şi hainele domnului cele scumpe aŭ fost luate, după cum vom vedea maĭ la vale.

In acele vremurĭ încă din Ţarigrad veni şi un Hazichiŭ după acest soiŭ de trebĭ, şi s'a dus la Têrgovişte şi la Potlogĭ reşedinţele cele maĭ de samă ale domnuluĭ ca să cerce bogăţiile, Ştefan Vodă auḑind de acestea în grabă mare, strânse boerĭ de aĭ sĕĭ, şi slujitorĭ de'ĭ trimise în drumul Hazichiuluĭ ca să se vaete de Brâncoveanu, să'l înegrească şi maĭ rĕŭ [2]). In aceste ḑile bătrânul stolnic Constantin Cantacuzino a găsit şi corespondenţa aceia a Brâncoveanuluĭ atât de faimoasă; către Nemţi şi Ruşi prin care s'a dovedit că el erea făcut Prinţ al sacruluĭ Imperiŭ şi Kneaz al Rusieĭ el şi cu toţĭ aĭ luĭ, de parte bărbătească, şi atunci bătrânul stolnic le-aŭ dat şi pe acestea Imbrohoruluĭ ca să le ducă la Sultan la Ţarigrad, să le vadă, şi să se convingă cum Brâncoveanu l'aŭ trădat [3]).

A treia ḑi de domnie Ştefan Cantacuzino a şi trimis pe douĭ boerĭ aĭ luĭ devotaţi şi anume pe Constantin Ştirbeĭ marele Ban de Craiova şi pe Radu Dudescu mare logofĕt şi cumnatul Măriei Sale; cu banĭ în besactele câţĭ aŭ poftit, şi cu ploconul Impĕratului; şi daruri pe la toate Paşalele cele marĭ ale Ţarigradului, însă le-aŭ spus ca să ajungă Tătar mizil, spre a nu ajunge încă Brâncoveanu cu Mustafa-Aga, ce drum aŭ apucat, cum aŭ mers nu se ştie, însă se ştie că în adevĕr aŭ ajuns înaintea Brâncoveanuluĭ, ce erea deja pe drum de 4 ḑile, scopul erea ca eĭ să pârască încă pe Brâncoveanu înaintea Sultanuluĭ, de toate câte le descoperise Imbrohorul, cu Vodă în Bucureştĭ, adică bogăţiile de prin comorĭ şi de la boerĭ, precum şi corespondenţa cu Nemţi şi Ruşi şi cărţile de Principĭ şi Knejĭ [4]).

---

[1]) Veḑĭ vol. IV, Mag. ist., p. 30. Cron. luĭ Popescu.

[2]) Veḑĭ idem, vol. IV, p. 31.

[3]) Veḑĭ idem, vol. IV, p. 32, în vol. V, în cron. anon., p. 180 şi în Şincaĭ, vol. III. după condica Bălăcenească, p. 238, ediţ. cit.

[4]) Veḑĭ în Mag. ist., vol. IV, p. 30 şi vol. V, 180 şi condica Bălăcenească în Şincaĭ, vol. III, pag. 238.

Acestea toate spunêndu-le ceĭ douĭ boerĭ Sultanuluĭ Achmet, acesta cum erea şi rĕŭ la fire, tare se înfuriă şi cu toţĭ aşteptaŭ cu mare nerăbdare sosirea Brâncovenilor, ca uliul să'şĭ găsească pradă.

Peste câte-va ḑile sosi şi Imbrohorul tot maĭ 'naintea Brâncoveanuluĭ, pe care Capegiul 'l adusese din adins maĭ încet ca totul să se pregătească maĭ bine la Ţarigrad, şi Imbrohorul complectează cele nespuse de ceĭ douĭ boerĭ, de maĭ erea încă a complecta ceva; atunci, ne spune cronicarul Mustea, Turcii aŭ scos în vêndare casele Brâncoveanuluĭ de la Constantinopole; aŭ deschis uşile odăilor şi aŭ scos toate mobilele şi hainele ce le aŭ găsit saŭ ce le a adus cu sine Imbrohorul încă din Bucureşti, de le-aŭ vêndut pe toate la meḑat, haine scumpe «de cusuturile cele de şîrma» [1]). Cronicarul anonim spune: maĭ 'nainte ca Imbrohorul să plece din Bucurescĭ, aŭ venit Stolnicul Cantacuzino şi Mihaĭ Spătarul la dênsul de'ĭ aŭ dat galbenĭ şi daruri, numaĭ să facă totul ca să omoare pe Constantin Vodă şi pe fiĭ luĭ, că aŭ fost vicleni cu împĕratul. Şi aceste vorbe rele ale acestor rĕĭ şi vicleni bĕtrâni şi cu mulţimea mojicilor ce'ĭ socotea fără voia lor înaintea Imbrohoruluĭ, «aŭ sĕvêrşit pâră». Stolnicul Constantin, despre care Brâncoveanu spunea: «Că eŭ tată nu am pomenit, de vreme ce am rĕmas mic fără de tată, fără cât pre Dumnealuĭ tata Constandin l'am cunoscut părinte în locul tatâne-meŭ» Mihaĭ Spătarul, căruia Brâncoveanu ĭi procura numaĭ petrecerĭ, că nu'şĭ bătea capul la nimic.

Banul Ştirbeĭ şi Logofĕtul Dudescu, cărora Brâncoveanu le dăduse toată cinstea şi bogăţiĭ marĭ, aceştia toţĭ acuma ĭi dădură în cap şi hotărâră moartea luĭ şi a copiilor luĭ. «Ci dar adevĕrat este cuvêntul înţelepţilor», spune cronicarul: «Oare ce se trece saŭ îmbatrânesce în lume maĭ curând? Facerea de bine (zice) aceea se trece maĭ curând [2])». Eară în tot drumul când plecă Imbrohorul din Bucureşti până în Giurgiŭ, aceştia toţĭ vrăjmaşĭ aĭ Brâncoveanuluĭ, aŭ

[1]) Veḑĭ în Letopiseţe, Vol, III, p. 56.
[2]) Veḑĭ în Vol. V, Mag. ist., p. 181—183.

scos «la toate drumurile *drâmbe*, *drâmbe* de oameni şi luară arzuri de la dênşii după jalbele mojicilor şi dându-le Imbrohorului ca să le ducă la împĕrăţie»; eată deci cât de abil se montase această urgie cu sĕrmanul de Brâncoveanu, toate se pregătiseră şi se făcuseră cu precugetare şi pândire.

Că Imbrohorul a adus cu sine toată averea mobiliară a lui Brâncoveanu la Ţarigrad şi o socoteală a întinsei averi imobiliare, aceasta nu se ştie. Ceea ce se ştie însă e că toată averea Brâncoveanului de-ocamdată erea confiscată de Turci în unire cu conspiratorii boeri.

Cronicarul anonim spune: «Aici în ţară Ştefan-Vodă cerca averea lui Constandin-Vodă să o găsească cu mare poftă şi o aŭ şi găsit, ci una aŭ dat'o la Imbrohorul în seama împĕrăţiei, alta o aŭ mâncat'o el cu Imbrohorul şi aŭ stins casa din faţa pământului nu ca unei rude făcătoare de bine, ci ca unui vrăjmaş foarte mare»[1]).

Toată averea lui Brâncoveanu neapărat că nu a putut fi găsită şi deci confiscată ori împărţită, căci Brâncoveanu nu avea totul în numerar şi în Ţara-Românească, el avea bani şi la băncile străine, după cum vom vedea mai la vale; apoi moşiile cele întinse fură înapoiate mai tĕrdiŭ soţiei lui şi fiicelor, din care multe şi multe ajunseră în mâinele nepoţelului din care saŭ mai coborît încă Brâncoveni până în veacul al XIX-lea[2]).

In colecţiunea Hurmuzaki găsim un raport ce ne relatează despre un inventariŭ al averei mobiliare a Brâncoveanului, este: Raportul comitelui Steinville către Consiliul de resbel, comunicând sub (literele) A şi B, inventariele thesaurului pe care Voevodul Constantin Basarab Brâncoveanu l'a depus la Manu Apostol la Braşov[3]) cu data de 1714, 18 August.

Acest inventar la lit. A coprinde bogăţiile lui Brâncoveanu, ca mobile, pe camerele din palat cât şi sculele lu

---

[1]) Vedĭ în Vol. V, Mag. ist., p. 178.
[2]) Vedĭ la Descendenţă, capitolul mai la vale.
[3]) Vedĭ în Col. doc. Hurm., Vol. VI, p. 134.

cu pietrele cele mai scumpe; eară la lit. B. mai multe bucăți de stofe de mare preț[1]).

Cine erea acest Manu Apostol, iscălit Manos Apostolio într'un loc[2]) și Manno Apostolu în alt loc[3])? nu se știe: un boer Român refugiat în Brașov semnat după numele sĕŭ de botez, ori un strein Grec.

In cartea scriitorului Frances Vaillant, găsim o listă deslușită a avereĭ mobiliare a Brâncoveanuluĭ; luat-o-aŭ D-sa dupe inventarul scris pe nemțește la Brașov, orĭ din alt loc? nu ne spune, însă în unele locurĭ obiectele cam se aseamănă, cu tot ce se găsește în inventariul nemțesc din colecțiunea Hurmuzaki; ca să enumerăm tot ce se găsește în inventariul din colecțiunea Hurmuzaki ar fi a umplea paginĭ întregĭ și a osteni pe cetitor; ne mărginim decĭ a cita pe Vaillant unde este expus totul în termenĭ maĭ generalĭ, mărginindu-ne pentru cel nemțesc a cita numaĭ sorgintea.

Eată ce ne rapoartă Vaillant:

Un serviciŭ de aur; O coroană princiară ce o punea Brâncoveanu pe cap, la zile marĭ, coroana era de aur masiv cu pietre scumpe de briliante, smarande și rubinurĭ, partea de jos a coroaneĭ era de Duce, în reamintirea vechilor coroane ale Voevoḑilor din trecut aĭ țĕreĭ[5]); prețuită aceasta, la suma de 300,000 scude adică 900,000 franci[6]), (luând valoarea minimă a scudeĭ, adică de 3 livre, căcĭ eraŭ scude și de 6 livre, valoare urcată după timpurĭ și locurĭ). Un brâŭ saŭ centură de aur cu pietre scumpe în valoare de 200,000 scude adică 600,000 fr.; acesta de sigur era brâul ce'l punea domnul sub caftan, în jurul mijlocului, după obiceiul vechiuluĭ port boeresc, lanțul de piept al domnuluĭ socotit la 100,000 scude adică 300,000 fr., 2000 de monede de aur a câte

---

[1]) Veḑĭ în op. cit, p. 135—140.
[2]) Idem p. 139.
[3]) Idem p. 140.
[4]) Idem p. 149.
[5]) Veḑĭ explicațiunĭ la partea III, a acesteĭ cărțĭ Capitolul «stemelor».
[6]) *Écu* = ancienne monnaie d'argent valant 3 livres, il y avait aussi l'écu a 6 livres.

Livre = monnaie réelle dont la valeur a varié suivant les temps et les lieux et qui a été remplacée par le *franc* (Veḑĭ în Larousse, Dictionnaire).

10 galbeni, din cei bătuți de dênsul, aci voi deschide un parantes (Constantin Brâncoveanu Voevod fusese acuzat de Turci, și actul de acuzațiune de care vom vorbi mai 'nainte la locul cuvenit în al 10-lea punct și cel din urmă, vorbește despre aceste monede de aur bătute de Brâncoveanu; *Șincai* după *condica Bălăcenească* eată ce ne spune: la capul I-iŭ al actului de acuzare: «Că aŭ făcut ca să'i se bată monete de aur în Ardeal, una de câte doi și mai mulți galbeni până și de 10 galbeni, d'intre care una se trimite Sultanului pentru mai mare încredințare, iară celelalte monete se vor afla în vistieria lui cea privată cu multe pietre scumpe, ce nu se pot prețui, când se va mazăli Brâncoveanu. Pentru ce aŭ lăsat Brâncoveanu să se facă monetele acestea, mulți multe pricini aduc, dară în comun zic că în ziua de Sfîntă Măria mare din anul 1714, când ar fi intrat el în anul 60 al vêrstei sale, și în al 26 al oblăduirei vrea să dea un ospăț foarte minunat la toată boerimea și la sfêrșitul ospățului vrea să împarță monetele acelea la fiște-care boeriŭ, după rangul saŭ treapta în care era» [1]).

Despre aceste monete Samuel Köleséri [2]): zice: «Pentru pomenirea familiei se bătuse deunăzi de Prințul Valachiei galbeni de zece și de cinci, cari de o parte avea tipul luĭ după obiceiul Romanilor împodobit cu mitră scumpă și cu mintea spânzurată de pre umeri prin prejur cu inscripția aceasta: *Constantinus Bassaraba de Brancovan*, de altă parte avea stema saŭ țimirul Valachiei cu care trăesc prințipii în lucrurile cele politicești ca în cele bisericești ce folosesc ca pecetlariŭ, în care sunt împărații s. s. Constantin și Elena luând crucea în mână. Supt mitra cea prințească în pavăză era un corb «cu aripile întinse ținând în clonțu o cruce de rênd, și stând pe un ciungărit ram de arbure și deasupra de o parte soarele, de alta luna cu inscripția prin prejur: *D. G. Voivoda et Princeps Vala-*

[1]) Vedĭ în vol. III, p. 235 cronica Românilor.
[2]) Vedĭ în Aurariа Romano-Dacica, cap. III, N. 65.

chiae Transalpinae. Nenorocita aceasta de monetă aŭ dus la perire pe familia Brâncoveanu [1]).

Aceste 2,000 de monede a câte 10 galbenĭ preţueaŭ deci 20,000 galbenĭ, orĭ 250,000 fr., apoĭ aproximativ, 90,000 galbenĭ ungureştĭ ceea ce făcea 1,000,000 fr., 100,000 scude olandeze adică 300,000 fr., 30,000 de monede din diferite state; 12 perechĭ de hamurĭ pentru ḑile marĭ, adică de gală, a 6 caĭ, îmbrăcate toate cu paftale de aur masiv înpodobite cu pietre scumpe, 36 perechĭ hamurĭ a 4 caĭ îmbrăcate cu paftale de argint, acestea eraŭ maĭ de toate ḑilele; apoĭ maĭ multe milioane de leĭ în numerar depuse pe la băncile străine din Veneţia şi Viena [2]).

Acestea toate eraŭ avere mobiliară, în plus toate hainele luĭ cusute numaĭ cu sîrme de aur, işlicul domnesc cu cele treĭ pene marĭ de struţ şi cu pietre scumpe.

Apoĭ covoarele de Persia ce valoraŭ nuştiŭ câte ḑecimĭ de miĭ de leĭ, cărţile cele rare din dulapurile palatuluĭ sĕŭ, şi în fine ca coroană la aceste bogăţiĭ, întinsele moşiĭ ale domnuluĭ de prin judeţele: Dolj, Vêlcea, Romanaţi, Olt, Dâmboviţa, Vlaşca, Prahova, Ilfov, Ialomiţa, Buzĕŭ, şi R. Sărat, care maĭ de care maĭ mare, a câte 7 şi 8 miĭ de pogoane fie care, şi chiar a 30 şi 40 de miĭ, de pildă *Obileşti* cu toate trupurile lor din Ialomiţa.

Apoĭ viile şi pădurile cele de braḑĭ seculariĭ, stejariĭ, paltiniĭ şi fagiĭ prin care mergeaĭ ḑile întregĭ şi nu maĭ dedeaĭ de câmp.

Apoĭ şi alte bogăţiĭ ce le maĭ avea încă domnul prin palatele sale ce le maĭ avea maĭ de samă pe la moşia Brâncoveniĭ unde erea şi o mânăstire, moşie de baştină a neamuluĭ Mărieĭ Sale, de unde acest nume de Sêrbĭ, Brancovicĭ sĕmânţă de aĭ Ţarilor Sêrbĭ Brancovicĭ, s'a praşit în ţara Românească prin veacul al XV stabilindu-se la moşia din Romanaţi Brâncoveniĭ, de unde ş'aŭ luat numele de Brâncoveanu [3]). Alte locuinţe bogate maĭ avea încă domnul la Potlogĭ, la

---

[1]) Citat de Şincaĭ, vol. III, p. 236.
[2]) Veḑĭ în Vaillant «La Romanie»
[3]) Veḑĭ în Capitolul familieĭ «Brâncoveanu» maĭ la vale.

Tătărani, la Târgoviște, unde reparase vechiul palat domnesc; la Craiova, la Obilești și în Prahova pe la diferitele vii.

Acuma se terminase cu cercetările bogățiilor Brâncoveanului din țară, toți vrășmașii lui se liniștiră și domnul cu toată casa lui ajunse la Țarigrad cu Capegiul Mustafa Aga ce'i însoțise la drum. Cum aŭ ajuns i-aŭ băgat în groasnica puşcărie de la *şeapte Turnuri* saŭ *Edeculă* «locul mai de urgie»[1]) cum spune cronicarul anonim, și începură perchisițiile, «și până într'atâta avea necredință ca cum ar mai fi ascuns avere, până și pe Doamna și pe nurori le-aŭ căutat și aŭ luat ce aŭ găsit, care obiceiŭ n'aŭ fost mai înainte să se cerce muerile pentru atât pre cum aŭ fost atunci»[2]). Brâncovenii închiși în Edeculă fură lăsați sub paza înspăimântătoruluĭ de Bostangi-Paşa, șeful vapoarelor Sultanuluĭ, și supuși de acesta la casnele și torturele cele mai infernale prin instrumente anume făcute pentru acest soiŭ de lucruri, aduse de la închisoarea cu același nume: «*Infernul saŭ cuptorul de la Bostangi-Paşa*» pe care un autor, M. F. Zallony l'a vĕzut cu ochiĭ sĕi și eată ce spune:

«On parle beaucoup en Europe du Tribunal de l'inquisition, de sa barbarie et de ses actes arbitraires, mais on y parle peu du four du Bostangi-Bachi de Constantinople, ou il se commet des horreurs beaucoup plus noires que dans les cachots du Saint Office. Mon lecteur sera sans doute bien aise de lire quelques mots sur ce lieu infernal. On nomme, à Constantinople, Four du Bostangi-Bachi un cachot situé dans un local bâti dans l'enclos du sérail: sa dénomination dérive de ce qu'à l'entrée de ce local, est bâti le four ou ce cuit le pain du Bostangi-Bachi (timonier au bateau du grand-Seigneur). On voit dans ce lieu detéstable des instruments de tortures de toutes les espèces: les uns servent à la question légère, les autres à la question exterminatrice. Les tourmens qu'on fait souffrir aux malheureux qu'on transporte dans ce Témere, sont tellement horribles, que ma plume se refuse à les decrire. J'ai été introduit

[1]) Veḑĭ în vol. V, Mag. ist., p. 178.
[2]) Idem.

une seule fois, et par protection, dans cet abominable séjour, et mon esprit est encore a concevoir comment des hommes peuvent se livrer a cet excès de barbarie»[1]).

După cum spune încă și cronicarul Mustea: «Eară pe dênsul l'aŭ pus la muncă ca să'și spue avuția ce mai are; și aŭ spus tot ce aŭ avut, că aveaŭ banĭ la Veneția și la Nemți, și'ĭ făcea silă să trimită să'și aducă banii de acolo, ce aceea nu s'aŭ putut face»[2]). Saŭ cum se scria încă în ziarul «*La Gazette de France*» de la Paris în numĕrul de la 4 August 1714, publicându-se o scrisoare venită din Viena de către corespondentul de acolo, cu data de 14 Iulie spuind că: «Scrisorile din Turcia mai spun că a fost pus la cazną Hospodarul Valachieĭ, Constantin; care se află în fiare, la închisoarea celor șeapte-Turnurĭ. L'aŭ chinuit ca să'l aducă a spune unde'ĭ sunt ascunse bogățiile. La sfârșit principele a mărturisit că nevastă-sa și fiul sĕŭ aŭ fie-care câte 12,000 de galbenĭ de aur și giuvaeruri de mare preț»[3]); Ș'așa «l'aŭ muncit cu nesuferite munci și cazne de după Paști până în ḑiua de S-ta Măria mare; că din țara muntenească tot îl adăugea cu pără Ștefan Vodă până i-aŭ mâncat-capul»[4]).

Dar ce mai avea acuma Cantacuzenii cu Brâncoveanu? căci scăpară de dênsul de la domnie, rĕspunsul e însă foarte ușor, lor le erea teamă ca să nu fie ertat de la moarte Brâncoveanu și știaŭ eĭ, că Brâncoveanu odată ertat și scăpat din Țarigrad se va reîntoarce aci, în țară, și atunci vaĭ de eĭ ce ar fi pățit, Brâncoveanu le ar fi purtat Sâmbetele la toți.

Acuma intraseră în joc Cantacuzenii și de aceia voeaŭ să ajungă până la sfârșit, de aceia aŭ stăruit ca să se omoare toate bezadelele luĭ Brâncoveanu ca să scape de tot ce erea Brâncovean, le erea teamă de dênșii. Voeaŭ să dispară neamul Brâncovenesc de pe coaja pământuluĭ, a rĕmas însă ne-

---

[1]) Veḑĭ în «Essai sur les Fanariotes», p. 85 (notă).
[2]) Veḑĭ în Letopiseț, vol. III, p. 56.
[3]) Veḑĭ raportat în opera d-luĭ Gion, Ludovic al XIV și C. Brâncoveanu, p. 393, după ḑiarul original.
[4]) Veḑĭ în Letopiseț, vol. III, p. 56 Cron. luĭ Mustea.

poţelul, dară acela sĕrmanul erea încă în faşă şi nu putea aduce nicĭ un rĕŭ.

Acesta scăpă printr'o întâmplare fericită căcĭ resvrătitoriĭ voeaŭ ca moartea să'ĭ înghiţă pe toţĭ după cum vom vedea îndată. Ura în neam e cea maĭ mare urgie de multe orĭ.

Aceste pârĭ şi pârĭ ḑilnice ce veneaŭ de la Cantacuzineştĭ «de la soli Moschiceştĭ şi ale Svedului, cum spune cronicarul Neculcea [1]) şi de la toţĭ, căcĭ Francezĭ, Engleji, Germanĭ, Poloni toţĭ eraŭ contra precum şi Grecii, unde capul pârei erea Nicolae Mavrocordat ce acum erea Voevod în Moldova, voind dênsul a fi credincios tatălui sĕŭ Exaporitul căcĭ am vĕḑut maĭ 'nainte cu ce ură erea şi acesta către Brâncoveanu.

Venind toate acestea pârĭ decĭ la Sultan, l'aŭ decis ca să execute prin moarte pe Brâncovenĭ după ce avusese grijă de a se forma şi un act de acuzaţiune care coprinde 10 capete de acuzare, eată-l:

1. Că are secrete corespondenţe cu Impĕratul Nemţesc, cu Muscalii, cu Polonii şi cu Veneţienii, cărora le descopere tot ce poate şti despre Turcĭ; 2. Că Impĕratul Leopold I, prin diplomatul sĕŭ din 30 Ianuarie 1695, l'aŭ făcut pe Brâncoveanu prinţ de Impĕratul Romanilor de pururea cu toată partea bărbătească pentru multele slujbe ce le-aŭ făcut Impĕrăţieĭ sale precum arată diplomatul; 3. Că pentru ca să se îmbogăţească aŭ sărăcit ţara; 4. Că locueşte 6, 7 lunĭ pe an în Târgovişte prin aceasta aducând pagubă boerilor şi negustorilor; 5. Că se duce cu familia luĭ prin Ardeal; 6. Acolo a cumpĕrat sate multe şi voea a ḑidi un mare Palat; 7. Că are banĭ în Viena şi în Veneţia şi agenţĭ; 8. Că Toma Cantacuzenul cu voea luĭ a fugit la Muscalĭ în 1711; 9. Că a turnat în Viena tobe şi trâmbiţe de argint de care nicĭ Sultanul nu are; 10. Că a bătut monede de argint şi de aur în galbenĭ de 5 şi de 10 cu efigiele sale [2]).

---

[1]) Veḑĭ în Letopiseţ, vol. II, p. 348.
[2]) Veḑĭ în Şincaĭ, vol. III, p. 235.

Ştefan Cantacuzino însă nu erea tocmaĭ vesel căcĭ nu găsi toată averea Brâncoveanuluĭ; eată ce vedem în o scrisoare a corespondentuluĭ vienez cu data de 19 Maiŭ 1714; publicată în ḑiarul la «Gazette de France» în N-rul de la 9 Iunie 1714:

«Noul principe e furios, pentru că cea maĭ mare parte din bogăţiile principeluĭ detronat sunt în Anglia, în Olanda şi la Braşov în Transilvania»[1]).

Inainte însă ca Sultanul Achmet să'şi execute sentinţa de moarte; spune luĭ Bostangi-Paşa să se maĭ ducă la celula luĭ Brâncoveanu şi să'ĭ spue, că ar fi posibilă ertarea în schimbul uneĭ sume colosale de banĭ. Şi ast fel Bostangi-Paşa cu câte-va ḑile maĭ 'nainte, Sâmbătă, a intrat la Brâncoveanu şi i-a spus că de vrea să fie ertat şi restabilit pe tronul românesc să'ĭ spue că peste 5 lunĭ îĭ va aduce de la Veneţia din banii ce'ĭ avea acolo, 20,000 de pungĭ, ceia ce făcea 30,000,000[2]); eară moşiile 'ĭ se vor înapoea. Bostangi-Paşa vesel, privea pe Brâncoveanu şi aştepta respunsul: La auzul acestor monstruozităţi Brâncoveanu se înfricoşă, luă propunerea luĭ Bostangi drept o insultă şi cu caracterul sĕŭ violent nu'ĭ putu răbda, şi maĭ rĕŭ se supără, începând a batjocori pe Sultan în faţa Paşeĭ ceia ce îĭ grăbi sfârşitul[3]).

Sultanul decise ca în ḑiua de 15 August să se omoare Brâncovenii, şi vaĭ! această ḑi erea o ḑi mare în calendarul românesc, erea Sfânta Măria; şi ce coincidenţă avură încă Brâncovenii ca eĭ să fie ucişi tocmaĭ în această ḑi căcĭ treĭ lucruri s'aŭ nemerit atuncĭ:

I. Tocmaĭ în acea ḑi, De Grothusen, plenipotenţiarul regeluĭ Suedieĭ Carol al XII, inimicul cel maĭ înverşunat al Brâncoveanuluĭ şi cioclul peireĭ sale, ceruse o audienţă la Sultan ca să anunţe plecarea luĭ Carol al XII de la Tighina,

---

[1]) Raportat de D. Gion, în op. cit., p. 393.

[2]) Pungă=Bourse, valeur monetaire en Turquie (1,500 fr.) veḑĭ în Larousse Dictionnaire, 20,000×1,500=30,000,000.

[3]) Aşa relateaḑă Andrea Memmo solul venetian ce a asistat la ḑiua supliciuluĭ; lectorul va vedea maĭ la vale întreaga'ĭ scrisoare către Doge.

eară dênsul, De Grothusen, congediŭ şi banii de drum spre a vedea pe regele monarch, stăpânul sĕŭ [1]).

II. In ḑiua de S-ta Măria, Brâncoveanu avea gândul să dea un mare ospĕţ în palatul sĕŭ de la Bucureşti, fiind-că ar fi împlinit al 60-lea an al vêrsteĭ sale şi al 26-lea al oblăduireĭ luĭ; când erea să împarţă şi la fie-care boer câte una din monedele acelea de aur de câte 10 galbenĭ una, ce le bătuse în Ardeal; monede despre care ne-a vorbit pe larg Samuel Kölesery şi din care Turcii aŭ făcut al 10-lea cap de acusaţiune al actuluĭ de acuzare, după cum le am vĕḑut toate. Aci şi Şincai exclamă: «Ci vaĭ şi mişelu! Tocmaĭ într'aceea ḑi s'aŭ tăiat şi patru feciorĭ aĭ luĭ şi el» [2]).

III. In acea ḑi încă, aci în Ţară, Ştefan-Vodă Cantacuzino trimisese pe Doamnă-sa Păuna şi pre coconiĭ luĭ la mânăstirea *Dintr'un-Lemn*, unde erea o mare icoană a Maiceĭ Domnuluĭ, ce cronicarul spune, că *făcea minuni* şi cum în acea ḑi erea S-ta Măria, patronul aceleĭ mânăstiri; se duse Doamna cu copiĭ ca să se roage; când însă Doamna intra în mânăstire, ḑi în care s'aŭ tăiat Brâncovenii la Ţarigrad, «aŭ lovit'o pre Doamnă o nevoie mare, lovituri, îndrăcire de făcea toate grozăviile cât s'aŭ speriat toţi, şi eĭ nicĭ cum nu socotea că aŭ venit *bătaia luĭ Dumneḑeŭ* de le plăteşte după faptele lor, şi s'aŭ bănuit pre o soră a maică-sii, mătuşa Doamneĭ anume Olimbiada, călugăriţă de mulţi anĭ, că ea ar fi făcut farmece cu alte mueri, de o aŭ ajuns nevoia, ci pre mătuşe-sa o aŭ trimis'o la altă mânăstire de o aŭ zidit'o într'o chilie de vie, iar pre două maice ce maĭ era împreună le aŭ spânzurat» [3]).

Vaĭ ce minunĭ ale luĭ Dumnezeŭ; blăstemurile Brâncovenilor le-a ascultat dênsul, şi s'aŭ dus drept la cer; strigătele de rĕsbună-ne! rĕsbună-ne! ale bieţilor copiĭ aĭ Brâncoveanului le-a ascultat Dumneḑeŭ, şi tihna şi odihna domnieĭ

---

[1]) Veḑĭ în Voyages en Europe, Asie et Afrique. La Haye, 1727, 2 vol. in-fol. II, du Sieur de la Motraye, p. 212, raportat de D. Gion, op. cit. p. 390.

[2]) Veḑĭ Vol. III, p. 235.

[3]) Veḑĭ în Mag ist., Vol. IV, p. 33, Vol. V, p. 183—184. Cronicarul anonim şi Popescul.

nu vor fi partea luĭ Ştefan-Vodă ce va domni douĭ anĭ numaĭ, şi va avea acelaşi sfârşit ca şi Brâncoveanu, «cel ce sapă groapa unuia cu reutate, cade şi el tot într'ênsa». Aceste strigăte de rĕsbunare, Dumneḑeŭ le-a primit şi de aceia a trimes blăstemurile pe capul Cantacuzenilor; căcĭ după cum spune un admirabil psicholog, că: «misterul palpită în noĭ, în jurul nostru, deasupra noastră şi dedesubtul nostru, el nu se poate numi de cât Dumnezeŭ». Brâncovenii aveaŭ într'înşiĭ: «aceste treĭ virtuţi: credinţa, speranţa şi caritatea» pe care Sfântul-Paul le rostea cu atâta elocinţă [1]).

Exemple de acest soĭ de blăsteme şi de minunĭ dumnezeeştĭ aŭ existat la toate popoarele, istoria poporuluĭ român este plină [2]).

Dar ce anume grozăviĭ s'o fi întâmplat Doamneĭ Cantacuzino, cronicarul nu spune; de sigur însă că prin expresiunile sale atât de româneşti «lovituri, îndrăciri, de facea toate grozăviile», el a vrut a înţelege nişte atacurĭ de nervi degenerând în boala copiilor, acesta este sensul.

Cu potriveala acestor treĭ întâmplări; în acea ḑi la Ţarigrad se va petrece unul din omorurile cele maĭ groasnice ale omenireĭ, se va reteza şease capete de om, în câte-va minute; şi cine oare erea acela ce dăduse un ast-fel de ordin? şi cine va privi tragedia? erea tigrul de Sultan Achmet înconjurat de toţĭ ambasadoriĭ puterilor streine şi de sfetniciĭ imperiuluĭ Ottoman; şi cine ereaŭ nefericiţiĭ? ereaŭ: vestitul Domn al Ţĕreĭ-Româneşti Brâncoveanu Constantin, care 25 anĭ se luptase ca un atlet cu orĭ-cine-ĭ eşea înainte; şi cei patru nefericiţi domnişorĭ aĭ luĭ, ce nu voeaŭ ca rudele lor să calce peste prerogativele domneştĭ; şi un credincios ginere, orĭ mare sfetnic al Domnuluĭ, adică Marele Vistier Enache Văcărescu [3]).

---

[1]) Veḑĭ în I, Cor. I, 13.

[2]) Cestiunea aceasta a desbătut'o pentru întâia oară în Ţeara noastră anul trecut, D. profesor Constantin Dissescu, în o conferinţă publică ţinută la Atheneŭ, despre: «Maledicţiune şi Blăstem», citând între altele şi exemplul acesta cu Doamna Păuna Cantacuzino.

[3]) Am spus poate şiginere, căcĭ după uniĭ istoricĭ se atestă că dênsul se căsătorise cu una din fiicele Domnuluĭ, cu toate că peste tot locul am găsit pe cele 7 fete ale

In adevĕr după ce Grothusen, plenipotenţiarul Suediei plecă de la audienţa Sultanului [1]). Sultanul Achmet se puse într'un caic împărătesc [2]), şi se duse la seraiul ori foişorul numit *Ialikiosc* pe canalul Mărei Negre în faţa căruia era o mică piaţă, aci a adus pe Constantin Brâncoveanu Voevod, pe cei patru băeţi ai lui şi pe Vistierul Văcărescu, iaŭ pus în genunchi unul lângă altul la oare-care depărtare, un gâde le-aŭ scos căciulele din cap şi Sultanul întâi «i-aŭ mustrat făcêndu-i haini [3]). Apoi li se deteră voe a face o scurtă rugăciune. Înainte de a se ridica securea asupra capului lor, fură întrebaţi de voesc să se facă Turci, şi atunci vor fi ertaţi, glasul cel înăbuşit, acuma, al bĕtrânului Brâncoveanu resună, şi ḑise, spăimântat de această insultă: «Fii mei! Iată toate avuţiile şi ori-ce am avut, am perdut, să nu ne perdem încă sufletele! Staţi tare şi bărbăteşte dragii mei! şi nu băgaţi seamă de moarte, priviţi la Hristos mântuitorul nostru, câte aŭ răbdat pentru noi, şi cu ce moarte de ocară aŭ murit, credeţi tare întru-aceste, şi nu vĕ mişcaţi, nici vĕ clătiţi din credinţa cea pravoslavnică pentru viaţa şi lumea aceasta» [4]). La aceste cuvinte Achmet se făcu ca un leŭ turbat şi porunci să li se tae capetele.

Acuma visurile Cantacuzenilor poftitori de domnie se împliniră, acuma se împliniră încă şi visul lui Petru cel mare, şi al lui Carol al XII, al regelui francez şi al întregei camarile din Ţarigrad, vrăşmaşe Brâncoveanului; formată din ambasadori şi cei mai însemnaţi d'intre Fanarioţi şi Turci.

Gâdele cel înfiorător ridicase securea, toţi istoricii contimporani şi d'intre martori sunt la o vorbă şi la un glas şi spun

---

Brâncoveanuluĭ ast-fel căsătorite: Stanca, măritată cu Radu-Iliaşĭ, Ilinca cu Scarlat Mavrocordat, Safta cu Iordache Kreţulescu, Maria cu Constantin Duca, Balaşa cu Manole Andronic, Smaranda cu Băleanu, şi Anca cu Nicolae Rosetti. Pe aceasta unĭ istoricĭ modernĭ o scot măritată după Văcărescu. (Veḑĭ explicărĭ la familia Brâncoveanu şi Vacărescu).

[1]) Veḑĭ în relaţiunea luĭ la Motraye maĭ la vale.
[2]) Veḑĭ scrisoarea luĭ Des Alleurs » »
[3]) Veḑĭ Letopiseţ, vol. III, p. 56.
[4]) Veḑĭ în vol. III, cron. luĭ Şincaĭ după condica Bălăcenească.

că mai întâi capul Marelui Vistier Enache Văcărescu se rostogoli pe pământ[1]). Apoi se începu cu uciderea copiilor. Del Chiaro spune că cu cel mai tênĕr, adică Matheĭ[2]), cronicarul Mustea, ambasadorul francez Des Alleurs, plenipotențiarul Veneţian, bailul Andrea Memmo, şi Francezul cel învĕţat la Motraye spun că se începu cu cel mai mare adică, Constantin[3]).

La o vorbă însă sunt toţi când spun, că: în momentul ce gâdele ridica securea la capul feciorului celui mai tênĕr al domnului, bezadea Matheiaşi, numai de 16 ani; acesta se îngrozăvi de spaimă; sĕrmanul copilaş vĕdênd atâta sânge de la fraţii lui şi de la Văcărescu, şi că atunci se rugă de Sultan să'l ierte, făgăduindu-i că se va face Turc. Însă părintele sĕu, Domnul, al căruĭ cap va cădea la urmă, înfruntă pe fiul sĕu, şi ĭi dise: «mai bine să morĭ în legea creştinească de cât să te faci păgân! lepădêndu-te de Isus Hristos, pentru a trăi câţi-va anĭ mai mult pe pământ» copilaşul ascultă şi ridicând capul, cu glasu'i îngeresc, dise gâdelui: «Vreaŭ să mor creştin, lovesce![4]). O, doamne! pana 'mi tremură, scriind aceste rênduri, ce urgie!..

Fost-a atunci faţă cine-va şi să nu fi plâns, vĕdênd capul nevinovatului Matheiaşi tênĕr tinerel rostogolindu-se pe jos?

Dar haide moarte! şi răpeşte şi pe Constantin Brâncoveanu, şi iată că gâdele plin de sânge, tăiă la urmă din junghietură şi capul Domnului, gâdele tăiă «pe toţi 6 în mai puţin de 1/2 de sfert de ceas (En moins d'un demi-quart d'heure[5]).

Gâdele era stropit cu sângele cel creştinesc, şi Achmet privise toată această tragedie din foişorul sĕu, înconjurat de toţi soliĭ şi cronicarul Neculcea spune: «soliĭ Moskicescĭ, solul Neamţului, şi solul Franţuzului, solul Englezului, solul Veneţianului şi solul Flemengului şi al Leavului şi al Svedului»[6]).

---

[1]) Vedĭ în Del Chiaro op. cit. La Motraye în relaţiunea sa, vedĭ mai 'nainte.
[2]) Vedĭ Idem.
[3]) Vedĭ în relaţiunile lor mai la vale.
[4]) Vedĭ în relaţiunea lui la Motraye.
[5]) » » » » » mai la vale.
[6]) Vedĭ în Letopiseţ, vol. II, p. 348.

D. Gion le-a stabilit şi numele lor după scrisorile de atunci şi eată'i: ai Rusiei, Comitele Tolstoï, Şeremetev şi Şafiroff; al Germaniei, Comitele Quarrient, al Franciei, Des Alleurs, al Engliterei, lordul Sutton, al Veneţiei, bailul Memmo, al Olandei, Comitele Collier saŭ Colyear, al Poloniei, Commentusky şi Goltz, şi al Suediei Funk şi Grothusen [1]). Avusese dreptate Achmet să poftească pe toţi representaţii puterilor, căci în adevĕr el avea să le arăte ceva ne mai pomenit. De sigur că de faţă o fi fost şi Francezul la Motraye care atunci era în Constantinopol «venit acolo cu Fabriciŭ trămisul ducelui de Holstein pe lângă Carol al XII, la Tighina» [2]).

După masacru capetele le-aŭ pus în suliţe şi s'aŭ purtat prin cetate, apoi expuse înaintea marei porţi a Seraiului unde stătură trei zile, eară trupurile s'aŭ aruncat în mare de unde într'ascuns s'aŭ scos de creştini şi s'aŭ îngropat la monastirea Calhi nu departe de Ţarigrad.

Fiul cel mai mare al Brâncoveanului, bezadea Constantin, era însurat cu Aniţa Balş de la Moldova şi din această căsătorie avea un băeat cu numele tot de Constantin, el avea 4 ani când se întâmplă masacrul; al II-lea fiŭ al domnului, Ştefan era de asemeni însurat, ţinea pe Bălaşa Cantacuzino tot de la Moldova şi din această căsătorie avură o fetiţă, aceşti doui prunci Constantin ce cronicarii 'l botezară cu numele de nepoţelul şi fetiţa, fiind şi ei duşi la Ţarigrad, Muftiul printr'o sentinţă îi declară de sclavi, ca născuţi din tată rebel, şi ca atari introduşi în Seraiŭ. Turcii lăsară cu viaţă pe aceşti nevinovaţi în speranţă că ei devenind mari şi fiind moştenitori vor dovedi bogăţiile Brâncoveanului, ca pe urmă tot la Turci să vie [3]).

Unii istorici s'aŭ apucat a scrie că nepoţelul Constantin era să fie ucis şi dênsul dacă doica care ţinea în braţe pe copilul ei propriŭ, nu ar fi înşelat pe gâde, dênd copilul ei spre a'l tăia, drept nepoţelul şi ḑicênd că nepoţelul era al

---

[1]) Veḑi în op. cit. de D. Gion, p. 384. Grothusen se vede că pleca seara; Sultanul 'l reţinuse pentru a vedea acest spectacol îngrozitor.

[2]) Veḑi idem în op. cit a D-luĭ Gion, p. 390.

[3]) Veḑi în relaţia luĭ Andrea Memmo maĭ 'nainte.

ei «(Carele prin dibăcia doicei a scăpat de moarte [1])». Acest lucru nu e de cât o pură fantesie, căci nici un document nu'l atestă, nici un cronicar, nici unul din martorii oculari, şi ar fi fost şi contrariu naturei şi sentimentului de mumă, ca o mumă să'şi dea copilul ei spre a'l ucide, în schimbul devotamentului către stăpână-sa, saŭ către un neam domnesc, eŭ cred că până aci poate merge devotamentul unui părinte, afară dacă numai, aĭ de a face cu nişte denaturaţi.

Cu Doamna şi cu ceĭ-ce aŭ rĕmas în urma celor ucişi, aşa scrie Del Chiaro vrednic de creḍămênt: «Principesa Maria cu nepoţelul sĕŭ, cu noră-sa şi cu ginerii sĕi se aflaŭ închişi în *Fornettă*, şi mii de prietini aĭ casei Brâncovenesti lucrând pentru slobozirea lor, s'aŭ întocmit la rescumpărarea lor cu 50,000 de taleri, cari s'aŭ luat împrumut pe camătă de 30 la sută şi s'aŭ plătit Vizirului, dar duşmanii lor aŭ plătit 40,000 de taleri Vizirului ca să se împiedece slobozirea lor cea cumpărată. Şi aşa fără de veste s'aŭ surghiunit la un loc, ce se chiamă *Ciutayea* în Asia Mică unde aŭ rĕmas maĭ 3 anĭ şi apoĭ s'aŭ slobozit şi trimis în Valachia după ce aŭ perit Vizirul Ali-Paşa (în anul 1716) la Petro-Varadin» [2]).

Ast-fel Sultanul Ottomanilor nu ştiŭ a câtea oară şi-a spălat mâinele în cupa de sânge a neamului românesc, aceasta numai şi numai din cauḍa intrigelor Grecilor din Constantinopol care oftaŭ după tronurile române saŭ a pârilor câtor-va boeri români care se lăsaserà a fi ademeniţi, fiind invidioşi începură a lucra însuşi pentru dênşii, după cum spune cronicarul moldovenesc: «O! Sfetnicĭ făţarnicĭ şi stricătorĭ de ţară, cu ce slujbe vreţi să vĕ arĕtaţi Domnilor, ş'apoĭ şi ţara stricaţi şi pe Domni cu nume rĕŭ îi faceţi» [3]).

Des Alleurs vrăşmaşul Brâncoveanului cel care lucrase pentru uciderea luĭ, acuma când 'şi vĕḍu visul cu ochiĭ, avea

---

[1]) Veḍĭ de pildă în cron. Fotino vol. II, p 144, trad. de Sion.

[2]) Veḍĭ în op. cit. a luĭ Del Chiaro reprodus de Şincaĭ în vol. III, cronica Românilor p. 239.

[3]) Veḍĭ în Letopiseţe, Vol. III, p. 118.

remuşcări de cuget şi scria regelui său la Versailles: «Chiar Turcii au judecat acest fapt ca barbar şi îngrozitor»[1]).

«*Era tenerissimo*» exclamă bailul venetian Andrea Memmo în sa scrisoare către Doge[2]).

Dar care istoric, care cronicar când ajunge la moartea Brâncovenilor nu se înspăimântă, şi nu se cutremură de groază? acestea se pot vedea în vorbele lor atât de elocinte şi de mişcătoare, şi eu pot spune cititorului că în cele mai mari emoţiuni am descris omorul neamului Brâncovenesc, simţeam fiori de groază şi de durere.

D. Gion[3]) spune că omorul lui Brâncoveanu îi aduce aminte de cel mai superb din episodele *Infernului*, tragica moarte a contelui *Ugolino* şi a copiilor săi, pună'şi în gând cetitorul, blestemul ce *Dante* aruncă asupra piesei în teribila imprecaţiune: *Ahi Pisa vituperio delle genti...*, şi în care judecătorul implacabili; poetul, pronunţă cuvintele cu care Istoria va prigoni în veci şi pe omorâtorii copiilor lui Brâncoveanu:

«Che se il conte Ugolino aveva voce
D'aver tradita te delle castella,
Non dovei tu i figliuoi parre a tal croce.
Innocenti facea l'età novella,
Novella Tebe !.... .»

(Dell'Inferno, Cant! XXXIII, V. 85—89).

Noi Românii nu avem în literatura noastră cântecul Infernului, al lui Dante; dar avem un cântec, avem celebrul cântec popular cules din gura poporului românesc de neuitatul şi mare poet român Vasile Alexandri, el a lăsat neamului românesc ca şi Dante, infernul în care a fost dus Brâncoveanu Constantin, cântat şi plâns de toate generaţiunile posterioare lui.

Eată şi acest cântec popular atât de cunoscut de toată lumea; dară ce e măreţ şi frumos nu strică ori de câte-ori veţi ceti cititorule şi veţi auzi.

---

[1]) Veţi în scrisoarea sa mai la vale.
[2]) Veţi în scrisoarea sa mai la vale.
[3]) Veţi în op. cit, p. 391—392. (Notă).

Din Poesiile populare culese de Vasile Alexandri

CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

Brâncoveanu Constantin
Boer vechiŭ şi domn creştin,
De averĭ ce tot strângea
Sultanul se îngrijia
Şi de moarte 'l hotăra
Căcĭ vizirul îl pâra.
Intr'o joĭ de dimineaţă,
Ḑi scurtăreĭ luĭ de viaţă,
Brâncoveanul se scula,
Faţa blândă el spăla.
Barba alba îşĭ peptăna,
La icoană se închina,
Pe fereastră apoĭ căta
Şi amar se spăimânta!
«Dragiĭ meĭ coconĭ iubiţĭ!
Lăsaţĭ somnul vĕ treziţĭ!
Armele vi le gătiţĭ
Că pe noĭ ne-a înconjurat
Paşa cel neîmpăcat
Cu Eniceri, cu tunurĭ marĭ
Ce sparg ziduri cât de tarĭ.»
Bine vorba nu sfârşia
Turciĭ 'n casă iuruşia.
Pe tus-patru mi-ĭ prindea
Şi 'ĭ ducea de-ĭ închidea
La Stambul în turnul mare
Ce se 'nalţă lângă mare
Unde zac feţe domneştĭ
Şi solĭ marĭ împărăteştĭ.
Mult acolo nu zăcea
Că Sultanul 'ĭ aducea
Lângă foişorul luĭ
Pe malul Bosforuluĭ
Brâncovene Constantine
Boer vechiŭ, ghiaur hain!
Adevĕr e c'aĭ chitit
Pân'a a nu fi mazilit
Să despărţĭ a ta domnie
De a noastră împĕrăţie?
Că de mult ce eştĭ avut
Banĭ de aur aĭ bătut

Făr' aţĭ fi de mine teamă
Făr' a vrea ca să'mĭ daĭ seamă.
De am fost bun, rĕŭ la Domnie
Dumneḑeŭ singur o ştie;
De am fost mare pre pământ
Cat acum de veḑĭ ce sunt!
Constantine Brâncovene!
Nu-mi grăi vorbe viclene.
De ţi-e milă de copiĭ
Şi de vreĭ ca să maĭ fiĭ,
Lasă legea creştinească
Şi te dă în legea turcească.
«Facă D-zeŭ ce o vrea!
Ear pe toţĭ de ne'ţĭ tăia
Nu mĕ las de legea mea!»
Sultanul din foişor
Dete semn luĭ Imbrohor.
Doĭ gelaţĭ veniaŭ curând
Săbiile fluturând,
Şi spre robĭ dacă mergea,
Din coconĭ 'şĭ alegea,
Pe cel mare şi frumos,
Şi'l pune pe scaun gios,
Şi cât pala rĕpeḑia
Capul iute 'ĭ retezia.
Brâncoveanul greŭ ofta
Şi din gură cuvânta:
«Doamne fie 'n voia ta!»
Ceĭ gelaţĭ earăşĭ mergea
Şi din doĭ 'şĭ alegea
Pe cel gingaşĭ mijlociŭ
Cu pĕr neted şi gălbiŭ
Şi pe scaun 'l punea
Şi capul îĭ răpunea!
Brâncoveanul greŭ ofta
Şi din suflet cuvênta:
«Doamne fie 'n voia ta!»
Sultanul se minuna
Şi cu milă se 'ngâna:
Brâncovene Constantine
Boer vechiŭ şi domn creştin!
Treĭ coconĭ tu aĭ avut,
Din treĭ doĭ ţi-aĭ perdut:
Numaĭ unul ţi-a rĕmas!
Cu ḑile de vreĭ să'l las,

Lasă legea creştinească
Şi te dă în legea turcească!
«— Mare 'ĭ domnul Dumnezeŭ!
Creştin bun m'am născut eŭ,
Creştin bun a muri vreaŭ . . .
Tacĭ drăguţă nu maĭ plânge
Că 'n piept inima mi-se frânge
Tacĭ şi morĭ în legea ta
Că tu ceru-ĭ oĭ căpăta!»
Imbrohorul se 'ncrunta
Gelaţiĭ se 'nainta
Şi pe blândul copilaş,
Dragul tati fecioraş,
La pământ îl arunca
Şi ḑilele-ĭ rădica.
Brâncoveanul greŭ ofta
Şi cu lacrimĭ cuvânta:
«Doamne fie 'n voia ta!»
Apoĭ el se 'ntuneca,
Inima-ĭ se despica
Pe copiĭ se arunca,
Iĭ bocia şi săruta,
Şi turbând apoĭ striga:
«Aleleĭ tâlharĭ păgânĭ!
Aleĭ! voĭ feciorĭ de cânĭ!
Treĭ coconĭ ce am avut
Pe tus treĭ 'mĭ aţĭ perdut!
Dare-ar domnul Dumneḑeŭ
Să fie pe gândul meŭ:
Să vĕ ştergeţĭ pe pământ
Cum se şterg noriĭ la vânt,
Să n'aveţĭ loc de îngropat
Nicĭ copiĭ de sărutat!»
Turciĭ crunt se oţeria
Şi pe dênsul tăbăria,
Haine mândre i-le rupea,
Pelea cu pae o umplea,
Prin noroiŭ o tăvălea
Şi de un paltin o lega,
Şi rîḑând aşa striga:
«Brâncovene Constantine
Ghiaur vechiŭ, ghiaur hain
Cască ochiĭ a te uita
De'ţĭ cunoştĭ tu pelea ta?»

«Câinĭ turbaţĭ! Turcĭ liftă rea
De'ţĭ mânca şi carnea mea,
Să sciţĭ c'a murit creştin
Brâncoveanul Constantin.»

După ce se termină această înfiorătoare tragedie începură a curge scrisorĭ peste scrisorĭ în toate cuiburile Europeĭ de la ambasadoriĭ puterilor representante la Constantinopol.

Eată şi scrisorile ce le am găsit relativ la omorul Brâncoveanuluĭ.

Scrisoarea ambasadoruluĭ francez Des Alleurs, către regele sĕŭ la Paris, cu data de 3 Septembrie 1714, despre omorul Brâncoveanuluĭ şi al fiilor sĕĭ.

«Après l'audience que la Grand vizir donna à l'envoyé de Suède, ce Prince vint s'embarquer dans ses caïks pour aller dans un des sérails qu'il a vers le canal de la Mer Noir. On lui donna sur le bord de la mer le spectacle de voir couper la tête à quatre fils et à un parent du prince de Valaquie, (de Văcărescu vrea să vorbească) en la présence de ce malheureux prince qui souffrit ensuite le même supplice. On leur proposa à tous leur grâce, s'ils voulaient embrasser la religion mahométane, ce qu'ils refusèrent tous constamment, excepté le dernier des enfants qui ayant vu couper la tête à ses trois frères, proposa de se faire turc, ce qu'on fut rapporter au grand Seigneur qui répondit qu'on lui coupât la tête comme aux autres, puisqu'il n'y avait que la peur du supplice qui le fit changer de foi, ce qui fut exécuté. On les exposa tous après l'execution à la porte du Sérail.

Les Turcs même ont trouvé beaucop de barbarie et de férocité dans cette action, disant que les enfants de ce Prince n'avaient eu aucune par aux fautes du père qu'on accuse d'avoir donné des vivres aux moscovites dans le temps qu'ils étaient sur le Pruth, d'avoir fait sortir l'argent

hours cet Empire, de l'avoir envoyé à Venise à Vienne et en Transilvanie, et d'avoir tyrannisé les sujets du grand Seigneur pour en tirer des sommes considerables. Ils ont tous souffert plusieurs fois la question avant de mourir. On a vendu publiquement leurs meubles, et leurs hordes jusqu'a leurs chemises, et pour conclusion, on, a deux jours après fait etrangler leur femmes qu'on a fait jeter ensuite dans la mer» [1]).

La 31 August 1714 plenipotențiarul Venețian Andrea Memmo scrie Dogelui său în acelaș sens:

«Duminecă de dimineață, s'a tăiat capul bătrânulu principe al Țării-Românești, tuturor fiilor lui și unui boer care-i era Vistier [2]). Insuși Sultanul a venit să fie față la uă ast-fel de jalnică priveliște. Ceia-ce i s'a luat din stare, în bani, scule, vite și alte feluri de lucruri se ridică, după cum vorbește lumea, la mai mult de două milioane de lei, și în acestea nu se socotește valoarea multelor moșii ce avea în țara lui și prin provinciele vecine».

«Cu câte-va zile mai 'nainte, Bostangi-Paşa în paza căruia Principele se afla, îi spuse că poate era să fie iertat și restabilit pe tronul principatului; dar Sâmbătă venind în închisoare cu chipul vesel zise Domnului, că dacă în timp de cinci luni scrie să-i vină din Veneția 20,000 de pungi — ceia ce face 10,000,000 [3]), apoi va fi și d'aci înainte cum a fost până acuma, eară moșiile i se vor da earăși în stăpânire.

La auzul unei ast-fel de propuneri, bătrânul principe turbă de mânie, și rostind grele cuvinte de batjocură și de rușine în contra Sultanului, își grăbi și mai mult cea după

---

[1]) Vedi în Col. doc. Hurm., p. 430, vol. I, supl. I. Aci Des Alleurs se înșală.

[2]) Adică Văcărescu.

[3]) Aci se înșală Memmo, 20,000 pungi făcea 30,000,000 lei căci o pungă în Turcia valora, 1,500 lei iară nu 500 cum făcuse dênsul socoteală. Și D. Xenopol s'a luat după Memmo la această socoteală greșită; Brâncoveanu avea 10,000,000 avere sigur, poate că nu avea 30,000,000 și de aceea se înspăimântase la vorbele acelea ale Viziruluĭ.

urmă nefericire. Şi aceasta se întâmplă în chipul cel mai sfâşietor.

El fu cel din urmă dus la moarte, după ce vĕdu pe toţi fiĭ sĕĭ (şi 'i iubea foarte!) murind unul după altul. Durerea însă nu'i mai avu margini când vĕdu pe fiul sĕŭ, cel d'al doilea născut, că se leapădă de legea părintească şi se face turc, fără de lege care nu'i folosi de cât un singur moment, până merseră de întrebară pe Padişah, acesta nu vru să'i primească abjuraţiunea.

Până acuma, nu se ştia ce are să se facă cu nevasta, fetele şi ginerii Domnului. Un copilaş de patru ani al fiului celuĭ mai mare şi o fetiţă a celuĭ d'al doilea, aŭ fost ca născuţi din tată rebel, declaraţi de sclavi printr'o sentinţă a Muftiului, şi, ca atare introduşi în Seraiŭ. Se aude mai pretutindeni, că nu de milă Turcii aŭ lăsat cu viaţă pe aceşti nevinovaţi copilaşi, ci cu speranţe de a obţine mai lesne, trăind moştenitorii, sumele imense pe carĭ li-se par lor că Domnul le are puse la păstrare în diferite ţĕrĭ ale creştinătăţeĭ.

Hârtiile Domnului aŭ fost aduse aci din Ţara-Românească, cele carĭ vorbesc despre afacerile luĭ cu Veneţia aŭ fost date să fie traduse; iar despre banĭ care'i are în depositele publice (ale Veneţieĭ) se vorbesce pe aci cu o esageraţiune într'adevĕr turcească. 'Mĭ vine foarte a crede că şi cu această cestiune, Serenitatea voastră va întâmpina oarecare încurcăturĭ»[1]).

La 12 Noembrie 1716, D'Usson de Bonnac noul ambasador al Franciеĭ la Constantinopol în locul luĭ Des Alleurs scrie regeluĭ sĕŭ earăşi despre Brâncoveanu.

«Sultan Achmet, qui règne depuis 13 ans, est dans la 46-ème année de son âge. Il est avare et cruel: il a ré-

---

[1]) Adică Dogele. Această scrisoare nu e în colecţiunea Hurmuzaki. D. Gion însă a reprodus'o din: Rev. Ist., Archeol. şi Filol. publicată sub direcţiunea d-luĭ Gr. Tocilescu, anul I, vol. II, p. 144. Originala scrisoareĭ o găsise reposatul Const. Exarcu în Italia în timpul misiuneĭ sale de plenipotenţiar.

Din op. cit. a d-luĭ Gion am reprodus'o şi eŭ aci pe româneşte tradusă de d-sa.

duit dans son tresor quasi tout l'argent public, ayant employé pour se satisfaire en cela tout ce que l'avidité et la barbarie peuvent inventer. Il a fait voir particulièrement jusques où il portait ces mauvaises qualités par la mort du Prince de Valachie, auquel il fit couper la tête en sa présence, de même qu'à ses quatre enfants, n'ayant d'autres raisons pour cela que celles des richesses qu'il croyait que cet infortuné viéllard avait amassées dans un gouvernement de 45 ans [1]). Les caractères les plus marqués du Sultan sons la dissimulation et l'inconstance. Il a changé 13 Visirs qu'il a élevés du plus bas étage au maniement des affaires avec la même légèreté qu'il les a privès, ou par l'exil ou par la mort. Il a eu 5 femmes et plussieurs enfants qui sont quasi tous morts du mal caduc. Il ne lui reste qu'un prince de sept ans et une princesse de douze, qui est veuve du dernier Visir» [2]).

Francezul la Motraye care se găsea în Constantinopole în anul 1714 după cum am vĕzut maĭ sus scrie de asemenĭ în opera sa: [3])

«In aceiaşi ḑi, şi 'ndată după audienţa d luĭ de Grothusen, Sultanul se duse la unul din chioşcurile sale de pre ţĕrmul mărei şi ḑicênd să'ĭ se aducă principele Valachieĭ, şi ceĭ doĭ fiĭ, ginere-sĕŭ şi marele îngrijitor al caseĭ sale [4]), ţinuţi în temniţă de douĕ luni pentru acusaţiunile de care am vorbit maĭ sus [5]), porunci să li se taie capetele pe o mică piaţă care se afla dinaintea acelui chioşc. Porunca fu

[1]) Bonnac vrea a înţelege aci toată viaţa publică a Brâncoveanuluĭ nu numaĭ aniĭ de domnie, căcĭ aceia eraŭ numaĭ 25, şi cum el avu 60 la omor, socotise Francezul ceĭ 45 adică de la 20 de anĭ în sus.

[2]) Veḑĭ col. doc. Hurm., supl. I, vol. I, p. 434.

[3]) Veḑĭ în «Voyages en Europe, Asie et Afrique par le sieur de la Motraye». La Haye 1727; în fol. II, pag. 212, raportat în op. cit. a D-luĭ Gion p. 390.

[4]) La Motraye vrea a vorbi de Văcărescu ce era «Mare Vistier» şi pe care Francezul în sens de sfetnic al domnuluĭ a vrut a înţelege demnitatea de «Le maître d'hotel» în originala-ĭ operă la p. 212.

[5]) La Motraye maĭ sus, la p. 206 în a sa operă istoriseşte cea ce am vĕḑut maĭ înainte despre Brâncovenĭ.

îndeplinită sub ochiĭ sĕĭ, în felul precum urmează şi în mai puţin *de o jumătate de sfert de ceas.*

Gâdele îĭ puse de îngenunchiară unul lângă altul, la oare-care depărtare, şi apoĭ le scoase căciulele. După-ce li se dete voia să facă o scurtă rugăciune, gâdele sbură dintr'o dată, întâĭ capul mareluĭ îngrijitor, apoĭ pe al ginerulŭĭ şi în urmă pe al feciorulŭĭ celuĭ mare. Dar când fuse să ridice sabia pentru a tăia capul celuĭ tênĕr, în vêrstă numaĭ de 16 anĭ, acesta în grozăvia spaimeĭ se rugă Sultanuluĭ să'l erte, făgăduind că se va face turc. Eară tatăl auḑind vorbele fiuluĭ 'l ceartă şi 'l îndeamnă să moară mai bine de o mie de orĭ dacă ar fi cu putinţă de cât să se lepede de Isus-Christos pentru a trăi câţĭ va anĭ mai mult pe pământ. Atuncĭ copilul ḑise gâdeluĭ: *Vreaŭ să mor creştin, lovesce*! şi îndată gâdele îĭ sbură capul şi luĭ ca şi la ceĭ-l'alţĭ. In fine omoră şi pe părintele lor, şi după aceasta le aruncară trupurile în mare! ear capetele le fură date prin târg şi pe urmă expuse înaintea mareĭ porţĭ a Seraiuluĭ, unde stătură treĭ ḑile. Ast-fel se sfîrşi acest nefericit principe, după ce domnise asupra Valachieĭ 24 de anĭ» [1]).

Acuma că Brâncoveanu, fu ucis, toţĭ inamiciĭ luĭ eraŭ satisfăcuţĭ, ce coincidenţă, vrăşmaşul, cel maĭ înverşunat al Brâncoveanuluĭ, regele Suedieĭ, Carol al XII-lea va pleca din ţĕrile orientuluĭ, nicĭ nu maĭ avea rost să şaḑă, căcĭ Brâncoveanu era mort. In o scrisoare din 27 Decembrie anul 1714 vedem: «Le Roy de Suède aurait souhaité de demeurer en quelque lieu près du Danube, mais il est obligé de rester à Démotica où on lui fournit des vivres et point d'argent[2]).

In o altă scrisoare a luĭ Des Alleurs către regele sĕŭ purtând data de 26 Octombrie 1714 vedem că regele Carol al XII a plecat de la Demotica spre statele sale: «Enfin le Roy de Suède est parti de Démotica le I-er de ce mois. Il doit se rendre sur le Danube en 14 jours de marche. Il traversera ce fleuve à Frantzik ou Rouzic, il passera de

---

[1]) Veḑĭ în op. cit. a D-luĭ Gion traducţiunea aceasta în românește.
[2]) Veḑĭ în Supl. I, vol. I, col. doc. Hurm , p. 429.

là en Valaquie, en Transilvanie et en Hongrie. On croit qu'après avoir quitté la frontière de cet Empire ce Prince passera incognito les Etats de l'Empereur avec peu de suite. Le Seigneur Defierville me mande qu'il fera son possible pour accompagner ce Prince dans son voyage afin d'informer Votre Majesté de tout ce qui s'y passera. On assure que le Roi de Suède ne se rendra pas sitôt à Stockolm et qu'il veut assembler un corps d'armée à Stralsund» [1]).

Regele Suediei a trecut prin țara-Românească înainte de a pleca în Suedia, în scrisoarea din 21 Octombrie, 1714 vedem: «Le Roi de Suède est arrivé depuis onze jours dans la province de Vallachie, et il est logé dans une maison de campagne nommé *Pitest*, fort peu éloignée de *Bucarest*. Il y restera jusqu'à ce qu'il ait reçu des réponses de Vienne et que sa suite soit arrivée de Bender» [2]).

Carol al XII stătuse în Bender, parcă ar fi veghiat la peirea Brâncoveanului, şi nu s'a lăsat până ce nu l'a prăpădit, acuma sufletul 'i se liniştise, dacă nu putu învinge definitiv el personal saŭ aliaţii sĕi Turci şi Ruşi; dară dobândi una din cele douĕ satisfacţiuni, ca pământul să înghită pe Brâncoveanu şi să nu se mai pomenească de numele sĕŭ cel ce dusese faima până în adâncul Franciei şi Engliterei.

Inainte de a ajunge la sfârşitul acestui capitol; de sigur că lectorul se va mira cum în toată această afacere, Cantacuzineştii aŭ fost amestecaţi şi aŭ avut primul rol pentru peirea neamului Brâncovenesc, descoperind relaţiunile politice ale domnului cu Nemţii şi cu Ruşii, punând mână pe ele şi dêndu-le Turcilor, cum ei acei mari patrioţi români care în timp de un veac aŭ lucrat în ţara-Românească în contra Fanarioţilor, în contra a tot ce era strĕin, şi neiubitor de ţară, şi în contra acelor boeri români care se aliaseră cu Fanarioţii ca să sdrobească partida naţională a Munteniei, cum acuma dênşii s'aŭ împrietenit cu Racoviţeştii;

---

[1]) Vedĭ în Supl. I, vol. I, p. 431, col. doc. Hurm.
[2]) » » » » 432, » » »

niște Români însă fanariotisați la Țarigrad și crescuți de mici în casele dascălilor vechiei Bizanție, acesta este lucru de mirat.

«*Scopul scuză mijloacele*» sună o veche ḑicĕtoare machiavelică, Cantacuzenii de acuma, fii și nepoții celor din veacul al XVII, li se făcuseră poftă de a domni, domnia cea puternică și strĕlucitoare a lui Șerban Cantacuzino le dĕduse de gândit, domnia împĕraților Cantacuzeni de la Bizanț le dedea și mai mult de gândit, fusese un timp când Șerban Cantacuzino ar fi putut reuși să se întroneḑe pe vechiul scaun imperial al strĕbunilor sĕi din imperiul bizantin, am vĕḑut cum moartea 'l răpi însă; și ast-fel nu reuși.

Toate aceste gânduri deci circulênd în capul Cantacuzineștilor, îi înebuneaŭ, nu mai puteaŭ să rĕmâe tot simplii boeri și boeri mari cu dregătorii numai, până când ? Coroana domnească trebuea să mai lucească pe capul lor.

Politica nu cruță nimic, ea sacrifică totul când e vorba de binele țĕrei și satisfacțiunea unei ambițiuni. Ambițiunile în politică nu eartă nimic, calcă și peste nevoi grele și peste intrigi și de multe ori merg și până la crime.

Turcii 'și sĕvârșiră odioasa faptă, cu Brâncovenii. Domniile române ajunseseră în a lor agonie ca și bolnavul ce bolește în ultimele ore ale vieței, moartea, moartea se apropia!

Aceste trei rênduri ne mai daŭ încă de vorbit; și nu găsesc mai nemerit a încheia acest capitol al politicei lui Brâncoveanu de cât prin deschiderea altuia ce va servi de corolar la acest capitol IV, și pe care 'l voi intitula: *Portretul lui Constantin Brâncoveanu-Voevod.*

Portretul lui Constantin Brâncoveanu-Voevod. Fisic și caracter. Brâncoveanu politician și Brâncoveanu intim.

Este o sarcină foarte grea pentru un scriitor istoric ca să facă psichologia unui personagiŭ din trecut, atunci când isvoarele istorice în această ramură sunt sărace.

Cronicarii obișnueaŭ de ordinar a scrie ḑi cu ḑi cea-ce se petrecea în cercul ţĕrei din care făceaŭ parte, evenimentele politice ce aduceaŭ pe cele ale rĕsboaelor.

Nu știŭ cum s'a făcut ca dênșii să dea o așa de mică importanţă calităţilor saŭ defectelor personagiului despre care vorbeaŭ, lucru atât de important pentru generaţiunile viitoare lor, căci caracterul individului 'ţi zugrăvește și epoca, fie care vreme a avut și are în tot-d'a-una obiceiurile ei în toate ramurile activităţei sociale, aceste obiceiurĭ sunt întrupate în oameni.

In vechime organisarea statelor fiind mai cu seamă despotismul, aceĭ șefĭ de stat aŭ căutat în tot-d'a-una ca să însufle și în supușiĭ lor aceleași sentimente, de aci deci importanţa psihologiei istorice: Unii istorici moderni adepţi ai școalei lombrosiane merg și mai departe, și spun că, pe lângă psichologia istorică, trebue să se adauge și psychiatria istorică.

D. Cesar Lombroso celebrul criminalist din ḑilele noastre care a propagat teoriile acestei școli, citeaḑă câţi-va scriitorĭ; istorici psychologi de ex: Cardan, Rousseau, S. Mill, Renan, și închee cu Taine, despre care spune: «Si Taine n'avait été un de rares écrivains qui ont comprit de quel secours est la psychiatrie dans l'étude de l'histoire, il n'aurait certes jamais pu surprendre ces traits qui attestent a tout, la folie morale de Napoléon» [1]).

Să lăsăm însă la oparte acest examen psychometric și să ne ocupăm de aceia-ce ar interesa pe verĭ-ce individ, nu numai pe partizanii școalei lombrosiane.

Cronicariĭ strĕinĭ aŭ lăsat mai multe amĕnunte asupra felului de a fi al vre-unui demnitar; când dedea mai cu seamă de un principe, rege, orĭ împĕrat ce se făcuse vestit pe timpul sĕŭ, apoĭ scriaŭ nu glumă, până și scene de cele de mai puţină importanţă ce se petreceaŭ în palatul lor.

Un cititor însă de va citi din scoarţă până în scoarţă istoria naţională a Românilor 'ĭ se va opri gândul la douĭ

---

[1]) Veḑi în «Introduction» în opera sa: «L'Homme de Génie» traduit de l'italien par Colona D'Istria et Calderini, Paris 1896, p. XXI.

domnĭ, aceştia vor fi, Michaĭ-Viteazul şi Constantin Brâncoveanu, şi de ce oare să 'ĭ se oprească gândul maĭ cu seamă la aceştĭ douĭ? Pentru că la cel d'întâiŭ va vedea un geniŭ militar şi la cel d'al doilea un geniŭ politic; cititorul citind epocele acestor douĭ domnĭ va vedea descris cu destulă minuţiositate, la unul, peripeţiile rĕsboaelor sale şi la cel-l'alt peripeţiile politiceĭ sale.

Când va veni însă momentul ca acel cititor să cunoască şi pe aceştĭ douĭ domnĭ ce aŭ format floarea domnilor ţĕreĭ Româneşti; în viaţa lor intimă; să le afle firea lor; calităţile şi defectele lor, colea aşa descrise într'un capitol cu un şir oare-care de ideĭ; acesta nu va găsi nicĭ odată. Cronicariĭ ce aŭ vorbit despre domnia Brâncoveanuluĭ sunt: Italianul Del Chiaro, ce locuise în palatul domnuluĭ şi boerĭĭ românĭ: marele logofĕt Radu Greceanu, marele Vornic Radu Popescu şi un altul anonim, care aŭ descris evenimentele domnieĭ de 25 anĭ; aceştia câte-şi patru care toată ḑiua bună ḑiua ereaŭ în ochiĭ Brâncoveanuluĭ când la sfat când la petreceriĭ, în cât ar fi putut să consacre câte-va pagini şi domnuluĭ, luĭ dar numaĭ luĭ personal, să'l judece şi să'l apreciedĕ, să'l descrie pe el şi chiar pe toţi aĭ luĭ; pe ici pe colea numaĭ în cursul istorisireĭ evenimentelor de abea veḑi câte o vorbă ce'ţĭ dă de gândit ceva, relativ la firea cea nestatornică a Brâncoveanuluĭ.

Aşa că pentru un scriitor istoric, aḑĭ când s'ar încerca să zugrăvească prin scris portretul unuĭ domn român; după cum un pictor l'ar zugrăvi cu penelul sĕŭ, este aceĭa-şĭ lucru ca şi când acel pictor s'ar găsi în faţa uneĭ fotografiĭ şterse, după care 'ĭ s'ar pretinde, să facă acel portret, representând chipul prin excelenţă.

Dar mi se va obiecta: Cronicarul oare nu 'ţĭ-a lăsat istorisirea faptelor, a evenimentelor, şi acţiuneĭ domnitoruluĭ, la toate aceste întâmplăriĭ? neapărat că da; atunci de ce maĭ vreĭ să'ţĭ fiĭ făcut aparte şi psychologia aceluĭ domnitor? tu singur scriitorule istoric care 'ţĭ aĭ luat această sarcină de a face portretul aceluĭ domnitor, stabileşte-ţĭ psychologia tipuluĭ domn, de care te ocupĭ, trageţi singur conclusiunile din felul cum a înţeles acel domn să conducă ţara sa;

şi care fel 'l veḑi descris de cronicar; în adevĕr aşa este, căcĭ acesta e şi rolul unuĭ scriitor istoric, ca el să citească cronicele, documentele şi inscripţiunile şi ceia ce aŭ scris alţĭ istoricĭ anterioriĭ luĭ, să le compileze pe toate acestea şi să aibă apoĭ arta de a distinge adevĕrul d'intre acestea toate; pe care adevĕr 'l va aşterne apoĭ în opera sa şi 'l va comenta, făcênd şi diferitele ipoteze asupra sĕvêrşireĭ orĭ nesĕvêrşireĭ cutăruĭ, orĭ cutăruĭ fapt de către acel domn, şi judecând dacă a făcut bine saŭ rĕŭ ceia-ce a făcut, şi ce era să se întâmple orĭ ce nu erea să se întâmple dacă făcea saŭ nu făcea acel fapt; de aci decĭ aĭ ajunge şi la portretul scris al aceluĭ domnitor.

Cam aşa fac aḑĭ toţĭ istoriciĭ, căcĭ aminteri nu aĭ putea nicĭ odată să înfăţişezĭ lectoruluĭ, caracterul şi viaţa unuĭ domnitor din trecut; acest mod însă de a proceda te duce de multe orĭ la erorĭ grave, căcĭ poate; alta a fost causa ce a împins atuncĭ pe acel domnitor ca să sĕvêrşească acel fapt; alta zic, de cât pe aceia-ce scriitorul istoric de aḑĭ o dă ca sigură; dacă însă aĭ avea un memoriŭ saŭ un jurnal scris, al vieţeĭ aceluĭ domnitor, lăsat nouĕ, dacă nu de dênsul, dar de uniĭ din intimiĭ luĭ, atuncĭ lucrurile ar fi cuto tul alt-fel, s'ar cunoaşte în tot-deauna adevĕrul şi nu ar mai încăpea comentariĭ. Sarcina care mi-o iaŭ decĭ prin acest capitol, e grea.

Totuşi să mĕ încerc.

Cu nişte ochĭ mari şi pĕtrunzătorĭ, încadraţĭ de nişte sprincene cam încolţate la mijloc; cu nişte mustăţĭ lăsate în jos şi o barbă stufoasă şi înălbită de bătrâneţe, sub o prestanţă impunătoare, şi cu un mers cadenţat; cu nişte gesturĭ din cele mai alese şi de o eleganţă fără seamăn în maniere; Constantin Brâncoveanu Voevod întâmpina pe boeriĭ luĭ şi pe misionariĭ streinĭ ce veneaŭ în palatul sĕŭ de la Bucureşti saŭ de la Târgovişte; «di bella presenza, e ben voluta universalmente da tuti...., trattavi assai splendidamente...., per le sue belle maniere, e per le sue rare qualità»[1]).

[1]) Veḑĭ în «Istoria delle moderne rivoluzzioni dela Valachia» de Del Chiaro,

Constantin Brâncoveanu a iubit luxul ca nici un alt domn, sub dênsul petrecerile, mesele domnești, alaiurile la ḑilele mari, ajunseseră în gradul cel mai înalt al frumuseţei, epoca fanariotă se apropia şi de aceia se esplică o așa de mare estindere a luxului, boerii veacului al XVIII-lea nu mai aveaŭ mijlocul boerilor veacurilor XV şi XVII ca să exceleze prin vitejiile resbelnice, alte timpuri, alte obiceiuri, acuma politica cu două fețe luase locul celor două spade care altă dată străpungeaŭ poate pepturile celor doui combatanți; fie-care se lua la întrecere prin inteligența sa în afacerile politicești şi prin luxul sĕŭ, în interiorul casei sale.

Cine putea deci să fie cel d'întâi în lux de cât Domnul? el care dăduse tonul acestei politici dubioase; el care avea bogățiile lui Cresus: înhămându'şi caii cu hamuri cu paftale de aur incrustate cu pietre scumpe; mâncând pe talere de aur şi bênd dintr'o cupă de aur cu pietre de smarand saŭ de rubin; umblând prin odăi pe covoare de blăni de nuştiŭ a câte mii de lei bucata: Del Chiaro însuşi spune că de câte ori eşea la plimbare, eşea urmat de o suită de 30 saŭ 40 boeri: «avendo sempre feco un feguita di 30, in 40 Nobili di primo rango . . .»[1])

Când venea pe la curtea lui Brâncoveanu vr'un Neamţ, Turc saŭ Muscal, se speriaŭ de bogățiile ce le vedeaŭ în palatul Domnului, numai aur masiv şi pietre scumpe; şi veneaŭ cam des, căci Brâncoveanu în tot-dea-una le dedea câte-ceva în dar. Czaki şi Haisler, când aŭ venit, am vĕḑut în cursul capitolului trecut, cât 'i-a primit domnul de impunător. Brâncoveanu aducea vin de Şampanie, aducea Fesanii de la Beciu; apoi feluritele de paseri de neamuri strĕine care le avea în grădinele sale.

Un raport al comitelui Steinville din 18 August 1714[2])

---

p. 147. Veḑi încă în stampa de la finele volumului lui Del Chiaro unde este representat Brâncoveanu Vodă cu ceĭ 4 fiĭ aĭ sĕĭ, apoĭ în cartea «Les Princes Bassaraba de Brancovan» par le comte Amedée de Foras, Paris 1888, precum şi chipul lui Brâncoveanu de pe moneda de aur, bătută de dênsul în galbenĭ ungurești de 10 şi de 5 în opera: «Uebersicht des Münzen und Medalien des Fürstenthums Romanien (Moldau und Valachei) von D. A. Sturdza, Wien 1874.

[1]) Veḑi în op. cit., p. 147.

[2]) Veḑi în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 134.

spune că atunci când Brâncoveanu simţise că tronul sĕŭ se sgudue, a trimis la Braşov o mare parte din bogaţiile luĭ şi anume, 26 de lăḑi pline cu giuvaericale, argintărie, arme, şele, frâne şi alte multe obiecte, toate împodobite cu pietre scumpe; despre acestea am maĭ vorbit şi maĭ 'nainte, apoĭ a maĭ trimes încă şi 16 pungĭ de piele, închise în 8 gente marĭ, conţinênd înăuntru 48,000 de galbenĭ ungureştĭ, apoĭ capuchechaeleĭ luĭ din Ţarigrad dintr'un condeĭ ĭi trimise 30,000 de galbenĭ pentru a putea împlini toate bacşişurile ce ereaŭ necesare pentru ca domnul să se menţie în ţară pe tron.

Apoĭ câte sute de miĭ de galbenĭ nu maĭ avea încă depuse pe la băncile strĕine, din Veneţia şi Viena?

Un document italian din 12 Iunie 1697[1]) spune despre zestrea ce o dăduse Brâncoveanu fiiceĭ sale Ilinca, măritată cu fiul luĭ Alexandru Mavrocordat, dragomanul Porţeĭ: «Cento borse et altre dociente in gioie, fuovi di villaggij e sue terre che gli da per sostenimento annuale, che il moderno principe ha moltissimi Villagi beni e posessioni nella Vastosa provincia di Valacchia».

Apoĭ moşiile cele de miĭ de pogoane ce le avea domnul, căcĭ în fie-care judeţ aproape erea proprietar. Această avere se explică, căcĭ în el se unea şi neamul Basarabilor, după bunica-sa, apoĭ şi al Cantacuzenilor, după mamăsa, încât averile acestora cu cele ce maĭ veneaŭ direct de la neamul Brâncovenilor şi cu cele ce le câştigase dênsul în timpul domnieĭ luĭ, forma o ţifră frumoasă.

In timpul luĭ Brâncoveanu, ţara erea bogată, el erea un bun gospodar ca şi Mathei Basarab, tot venitul ţĕreĭ 'l aduna din stupĭ, oĭ, boĭ, caĭ, grădini şi pămênturĭ; câte-odată se maĭ mărea şi prin impositul asupra boerilor. Brâncoveanu trecea peste toate, numaĭ şi numaĭ ca să se menţie la putere[2]). Brâncoveanu pe cât erea de bun cu aĭ sĕĭ, pe atât erea şi de rĕsbunător; cine îmbogăţise pe boerii Ştirbeii, Du-

---

[1]) Veḑĭ în vol. V, col. doc. Hurm., II, p. 286.

[2]) Detaliĭ asupra stĕreĭ economice în timpul sĕŭ, la copitolul VI al părţeĭ întâia din această carte.

deştii şi Cantacuzenii? dacă nu dênsul; cine le dăduse moşii ca dar; şi am vĕḑut mai 'nainte cum aceste familii aŭ uneltit la rĕsturnarea lui Brâncoveanu şi la a sa ucidere; câţi boeri români nu s'aŭ îmbogăţit în vremea luĭ Brâncoveanu? el avea obiceiul misiunilor boereşti; cum erea o afacere de tranşat fie la Ţarigrad, Odreiŭ orĭ Beciŭ (Viena), trimetea câte doui saŭ trei boeri mari ca să termine, la întoarcere, pentru osteneala lor, îi mulţumea cu câte-va moşii ce li-se întareaŭ prin hrisoave domneşti, scrise în termenii ceĭ mai măgulitori şi prietenoşi, ca de pildă: Din pricină că Domnia mea aŭ găsit cu cale ca sa trimiţă pe Dumnealuĭ . . . credinciosul şi cinstitul boer al Domnieĭ mele la . . ., ca să sĕvârşească cele ce ereaŭ de sĕvârşit întru binele obştesc al nostru şi al Domnieĭ mele; şi pentru că Dumnealuĭ . . . aŭ stat tare şi aŭ ţinut cu glas la sĕvârşirea lucruluĭ nouă de folos; şi lucrul sĕvârşindu-se, Domnia mea 'ĭ-aŭ plăcut ca să'l miluiască pe Dumnealuĭ . . ., cu trupurile moşiilor . . ., vii, păduri, heleştae, morĭ şi tot ce se găseşte pre dênsele, ca Dumnealuĭ să le aibe spre folosinţă pentru Dumnealuĭ şi pentru tot neamul Dumnealuĭ, că Domnia mea aşa vrea, ca cel ce şi aŭ pus capul, sufletul şi inima pentru binele obştesc al Românului şi al Domnieĭ mele şi la nevoile ţĕreĭ, să fie aşeḑat bine şi cum se cade la casa sa.

Acuma trecuse epoca rĕsboinică, Brâncoveanu imita pe Mircea cel bĕtrân, pe Michaĭ-Viteazul şi pe Matheĭ-Basarab, care în urma uneĭ bătălii cu isbândă, întăreaŭ ḑecimi de moşii boerilor ce se luptaseră vitejeşte la luptă, epoca militară trecuse, politicianismul îi luase locul şi Domnul Brâncoveanu păstrase obiceiul vechiŭ şi acuma pentru îndatorirele aduse de boerĭ pe cale diplomatică.

Brâncoveanu însă când se vedea trădat, atunci devenea rĕŭ de tot, nu se mai încurca şi drept la moarte ducea pe rĕsvrătitor, am vĕḑut în capitolul IV; rĕsbunarea contra luĭ Bălaceanu în urma luptei de la Zerneşti, a luĭ Proroceanu, Milcoveanu şi Bucşeanu. El când se rĕsbuna contra cui-va, mai 'nainte de a'l omorâ mai întâĭ 'l făcea de rîs în faţa mulţimeĭ şi a boerilor, îi făcea morală în auḑul tuturor, apoi îi parodia mărirea de odinioară, şi în

cele din urmă 'l ucidea, Brâncoveanu era şi un adept al culturei religioase, după îndemnul sĕŭ marele logofăt Radu Greceanu traduce din greceşte «învăţăturile asupra virtuţilor şi viciurilor omului» ale prea strĕlucitului sfîntul Ioan Chrisostom (gură de aur). Greceanu le dă frumosul titlu de «Mărgărintare» această lucrare o făcu el în 1691, a mai tradus încă şi Pravoslavnica mărturisire la care l'aŭ ajutat şi fratele-sĕŭ marele logofĕt Şerban Greceanu şi sfetnicul Domnului, Stolnicul Constantin Cantacuzino, în 1693 Brâncoveanu însărcinează pe Şerban Greceanu şi Athanasie Moldoveanul Tomaidul ca să traducă Evangheliile carte ce se tipăreşte în tipografia Mitropoliei din Bucureşti.

Constantin Brâncoveanu avea o cultură foarte întinsă în literatura elenă, sub Şerban Vodă Cantacuzino dacă cultura greacă simţi oare-care sprijin, sub Brâncoveanu ea fusese adusă până la un grad foarte înalt [1]).

Şerban Cantacuzino adusese dascăl la Bucureşti pe Elenul *Cacavela*, în timpul domniei lui Brâncoveanu Cacavela se duce la Iaşi, şi Brâncoveanu aduce pe *Sevastos Chimenitul* chemat aci în 1689, Sevastos era originar din Trapezunt, 'şi făcuse studiile în Italia, apoi deveni dascăl la Constantinopol plătit foarte modest cu suma de 200 lei pe an şi aceştia daţi din veniturile embaticului unor biserici din Marmara; adus de Brâncoveanu în Bucureşti nu putea de cât fi fericit căci Brâncoveanu un adênc cunoscător şi admirator al culturei eline după cum spune un document din 1708, raportul dragomanului *Alois Volde* către Eugenie de Savoia, 6 August; unde vedem: (*Il principe di Valachia*) *si spiegò con chiara voce in lingua greca* [2]); el avea la mare dragoste pe *Sevastos* şi 'l ţinea în tot-d'a-una în rangul I al boerilor, despre aceasta, eată ce notiţe găsim pe un manuscript de poetică şi de gramatică al lui Sevastos care se află în biblioteca facultăţei de Theologie din Bucureşti: «S'aŭ prescris această carte prin mâna lui Sevastos trapezuntul Chimenitul ce aŭ fost întâiul profesor [3]) al frontisti-

[1]) Veḑĭ mai pe larg la Capitolul VI, la partea I-a din această carte.
[2]) Veḑĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 69.
[3]) Intâiul profesor trebue luat în sensul de rang nu de timp.

riului (Colegiŭ) Ungrovlachiei în Bucureşti pe timpul hegemoniei prea piosului şi prea gloriosului domnitor a toată Ungrovlachia domnul domn Constantin Basarab Brâncoveanu 1696, Oct. 11 [1]). Brâncoveanu mai aduse pe vestitul *Ioan Comnen* protomedicul domnului, şi dascăl de Mathematice şi Fisică, pe *Gheorge Maiota* care învăţă de la 1690—1710 limba latinească pe bezadelele lui Brâncoveanu, şi pe *Panaghiot Sinapeos* dascăl în şcoala domnească de la 1697—1710. Aceşti profesori mai ajutaŭ şi la tipărirea cărţilor greceşti al căror censor şi corector suprem era piosul *Mitropolit Antim Ivireanul.*

Brâncoveanu formează în Bucureşti o adevĕrată Academie, din şcoala sa; acea şcoală avea doui profesori; de filosofie şi theologie, doui hipodidascali, care pe latineşte se numeşte Magiştri, apoi trei medici ai domnului care eraŭ şi profesori, din care cel mai noŭ este un Italian ce venise în locul lui Comnen, în această şcoală ereaŭ cam la 200 de fii de boeri ce învăţaŭ carte, Helladius contimporanul lui Brâncoveanu spune: relativ la această şcoală a Brâncoveanului: «*Neque mirum est Bucurestium academiam vocari... Numerus studiosorum quandoque CL, quandoque CC superat*» [2]).

Tot Helladius spune că nici în Grecia nu ereaŭ tipografii în acele vremuri de oare-ce Turcii le opreaŭ «οἱ ἐν Βουκουρεστίῳ τῆς Οὐγγροβλαχίας αὐθεντικῆς Ἀκαδεμίας φοιτιτοὶ» [3]).

In condica logofeţiei lui Brâncoveanu inedită, care se găseşte la Archiva statului [4]) vedem, că, Domnul român pentru a asigura existenţa acestor aşezĕminte culturale, le dăruieşte 30,000 de galbeni din banii ce'i avea depuşi la banca Veneţiei, capitalul însă să rĕmâe perpetuu şi numai din dobânda lor să se dea 100 de lei pe an la 3 preoţi, 100 lei la un cântăreţ, 50 lei la 2 diaconi, 20 lei la aprinzătorul de candele şi 300 lei la doui dascăli ce se aflaŭ la şcoala dom-

---

[1]) Veḑi reprodus în vol. IV, Notă, D. Xenopol p. 646.
[2]) Veḑi la p. 17, citat şi de D. Xenopol, idem.
[3]) Veḑi la p. 387, No. 4, citat şi de D. Xenopol, idem.
[4]) Veḑi la p. 841, raport. în Xenopol, p. 650.

nească de la S-tu Sava, începând versământul acestor lefi de la 1 Septembrie 1708.

Brâncoveanu era foarte religios ca toţi domnitorii, boerii şi întregul neam românesc; el nu se lăsă mai pe jos de ceilalţi şi ţidi sau repară o sumă de biserici şi monăstiri din temelie, între care vom nota: Monăstirea Horezul, monăstirea Manoil, monăstirea de la Potlogi, apoi alte reparaţii pe la biserica de la Târgovişte, S-tu Gheorghe din Bucureşti şi monăstirea Argeşului, clopotniţa din Bucureşti şi monăstirea Focşanilor.

Din cele streine de asemeni: construeşte o biserică în Făgăraş, una la Ismail în Bugeac, una în Galata la Ţarigrad, împodobeşte cu pietre scumpe titva sfîntului Michail Sinadski în muntele Atos făcând mertic pe an 6000 de bani, moaştele acestui sfânt fură aduse în Muntenia când cu invasiunea lăcustelor şi atunci Vodă dădu călugărilor ce veniseră cu moaştele sfântului 600 de bani, monăstirelor Triginea din Turcia, şi a Dioniziatului din Athos le dă 8000 de bani pe an, Vatopedului 20,000 de bani, monăstirei S-tu Pavel îi dă 150 lei, monăstirei Sarai din Ţarigrad 150 lei, Paulicianilor 9000 de aspri, monăstirei Sfinţilor din Belgrad îi dă o moşie de 700 stânjeni, ear mitropoliei din Ardeal 6000 de aspri pe an şi aşa încă la altele multe după cum se vede în documentele inedite de la Archiva statului din condica logofeţiei a domniei lui [1]).

Eată cât de bun şi religios era Brâncoveanu, el în adevĕr că, dacă era bogat şi dacă dispunea de toate bogăţiile ţĕrei şi le întrebuinţa cum voea; însă ştia să facă şi bine, atât boerilor lui, cât şi instituţiunilor, dêndu-le un mai mare avênt în desvoltarea ramurilor sociale.

El pe cât era de bun cu streinii care ştiau să'l judece şi să'l preţuească pe atât era de bun şi cu ai sĕi, în casă ducea o viaţă foarte liniştită, trăea în intimitatea cea mai mare, cu copiii era de o bunătate rară, îi iubea ca ochii din cap, şi cât rĕu îi făcea când vedea că vrajba încăpuse

---

[1]) Veţi în pag. 151, 157, 158, 183, 261, 273, 487, şi 506, raportat. în Xenopol, p. 557, vol. IV, op. cit.

în casa lui, între copiii lui şi neamul Cantacuzenilor, rudele sale.

Bezadelele lui Brâncoveanu deveniseră mari şi începuseră a se amesteca în trebile ţărei; Cantacuzenii nu voeaŭ o dinastie Brâncovenească, se săturaseră cu numele lui Brâncoveanu ca domnitor, voeaŭ ca şi numele lor să mai lucească de pe treptele tronului, de aci vrajbă, ură, şi intrigi între aceste două familii; şi Brâncoveanu tare se întrista şi greŭ ofta căci vedea cum se mâncaŭ rudele între ele numai şi numai din causa poftei de a domni.

Românii ce aŭ făcut ce aŭ dres, este cert, că în acest lung timp de cinci veacuri de la întemeerea lor ca stat, până la înfingerea stindardului fanariotic pe tronul românesc, nu aŭ căpătat nici odată ruşinea de a fi eşit dintr'un resbel, ori dintr'o desbatere diplomatică a unui congres european, învinşi; atunci când cestiunea ţărilor dunărene erea pusă pe tapet.

In tot acest lung timp care l'am străbătut, în schimbul sacrificiilor celor mai mari, după cum am spus şi mai 'nainte am avut doui Domni, ce prin faptele lor aŭ despărţit istoria poporului român în două mari epoce, a belicuosităţei şi a politicianismului, cel d'întâiŭ *Michail Voevod Basarab cel Viteaz* a făcut să resune numele său până în adêncul Europei, spada sa înfricoşase pe împărăţiile cele mai mari şi cele mai puternice, vitejia lui şi geniul său militar smulsese laudele tuturor istoricilor timpului său; numele de Român erea atunci pomenit cu respect şi evlavie ca şi cel de Francez în epoca lui Napoleon I, el dusese vigoarea militară a poporului său până în sferele cele mai înalte; dintr'un popor mic făcuse un popor de eroi, ori-ce soldat, ori-ce boer devenise un ţeŭ, atunci Românul dormea cu spada la căpătâiŭ, gata ori şi când spre a lovi cu bărbăţie şi ţinênd ast-fel sus, porecla de viteaz, streinii însă se săturaseră cu vitejiile româneşti şi vedeaŭ în noi un popor de mare viitor, haide, lume! plină de intrigi şi nevoi şi răpeşte-le Românilor de

la Dunăre, barem pe Prințul lor dacă nu pe toți, și barbarul de Ungur n'il răpi nouă pe Michail al nostru, nu de glonț de pușcă, în vre-o luptă, nu de lovitură de sabie, dar de sulița cea lașă a trădătorului de Basta de pe câmpia Turdei.

Cu moartea lui Michaĭ se pune capăt epocei militare la Românii din valea Dunărei și domniile domnilor din anul 1601 până în 1679 nu fură de cât o introducțiune la veacul de domnie a Beilor Fanarioți, am vĕzut aceasta în cursul capitolelor tratate până aci. In 1679 se urcă pe tron Șerban Cantacuzino care ridică earăși prestigiul statului sĕŭ prin impunerea personală a sa și în fine în 1688—89; se urcă pe tron *Constantin Voevod Basarab Brâncoveanu*, el inaugurează în Muntenia a doua epocă în istoria neamului român, acuma timpurile belice trecură, alte vremuri, alte nevoi, imperiul Turciei începuse a'și perde din puterea de altă dată, ambasadorii puterilor europene începură a avea oare-care forță în Țarigrad, Austria și Rusia câștigaŭ zilnic în importanța lor, pe terenul politic în continent. Muntenia avea trebuință de toată lumea ca să poată trăi. De aceia și Brâncoveanu a avut necesitate de jocul acela periculos al politicei ce a întrebuințat'o în lunga sa domnie de 25 de ani, acea politică dubioasă, de a fi prieten cu câte-și trei împĕrățiile de odată și de a le înșela pe toate cu rêndul; a trebuit ca Brâncoveanu să aibă o putere de concepțiune extra-ordinară ca să se joacă cu focul 25 de ani și să o poată duce; a trebuit ca el să aibă o inteligență și o experiență fără seamăn ca să se joace pe degete și cu Sultanii Turciei și cu Impĕrății Nemților și cu Țarii Rusiei, de pildă cu un Petru-cel-mare; apoi toți ambasadorii din Țarigrad coalisați în contra lui și el luptîndu-se cu toți; ni se va objecta însă, că banul l'a scăpat și probă că banul, căci atunci când banul nu a mai făcut efect Turculuĭ, atunci și Brâncoveanu a perit, așa este, însă a fost dibaciŭ acel Brâncoveanu ca să afle secretul și să știe să se folosească de dênsul, așa lung timp.

Când oare numele de Român fusese mai 'nainte în gurile regilor și împĕraților Europei, prin consiliele regale și

imperiale, de pe la congresele europeene mai mult de cât în epoca lui Brâncoveanu? La Versailles, la Viena şi la Moscova se vorbea ţilnic de Români «*Les Vallaques*», de Brâncoveanu «*Le Prince de L'Orient*». Brâncoveanu 'şi îndreptase condeiul în scrisorile sale dibace ca şi Michaĭ-Viteazul spada în pepturile vrăşmaşului.

Sultanii din Constantinopol credeaŭ că Brâncoveanu e supusul lor, însă Brâncoveanu 'şi bătea joc de dênşii şi făcea tot ce voea dênsul Ludovic al XIV la Versailles 'şi închipuea că este *regele soare* care asvîrlea raţe în toate părţile lumeĭ; Brâncoveanu însă în orient erea şi dênsul Principele soare care asvêrlea raţe în toată lumea, căcĭ nici de Ludovic al XIV nu voea să ştie nici de nimenĭ, de cine 'şi bătuse maĭ mult joc Brâncoveanu de cât de ambasadorii luĭ Ludovic ce'ĭ trimisese în Constantinopol, după ce făcuseră cursul şcoaleĭ de diplomaţie în Ungaria la curtea luĭ Tököly saŭ a luĭ Racoczy Ferencz? auzi ce enormitate? Brâncoveanu erea la Bucureşti saŭ la Târgovişte şi cum nu erea să-şi bată joc de un rege pretins soare care alesese pentru diplomaţiĭ sĕĭ din orient curţile luĭ Tököly un grandoman nebun, ce ajunsese de multă mândrie a trăi la Nicomedeia în exil, după ce fusese pensionarul regeluĭ francez şi spre cea maĭ mare pedeapsă sufletească după cum ne spune ambasadorii puterilor străine din Constantinopol, a fi fost şi pensionarul Domnuluĭ Român. Tököly credea în politica de sentiment a Francezilor el credea că va ajunge Principele orientuluĭ, ochea pe Brâncoveanu, acuma însă muri la Nicomedeia văitându se de podagră şi afurisind pe Francezĭ [1]).

Ludovic al XIV nu ştiŭ ce avea cu Brâncoveanu; într'o scrisoare a sa din 21 Ianuarie 1689 zice: «Turciĭ ar fi trebuit să aleagă în Valachia Hospodor pe Tököly ear nu *necunoscuţi*» [2]). Brâncoveanu însă cumpĕrase pe toţi luceferiĭ imperiuluĭ Semi-luneĭ şi D. Gion frumos compară

---

[1]) Vedĭ în «Voyages par A de la Motraye», p. 281.

[2]) Vedĭ în Lud. al XIV şi Const. Brâncoveanu a D-luĭ Gion, p. 166 din colecţia Odobescu.

când zice: «Brâncoveanu ar fi putut zice: «o *precioasă* din fostul *Hôtel de Rambouillet*, să iglindisisește în corabia diplomației pe rîul *Pactol*, având pentru dênsul și vêntul și stelele, eară d. de Castagnères rîmnesce la plutirea 'i triumfală făcênd zîmbre de pe mal».

Ludovic al XIV la Versailles trăea în fastul cel mai neauzit; dar și Brâncoveanu în orient trăea în acelaș fast fie la București, fie la Têrgoviște, ori Potlogi, Brâncoveni saŭ Obilești. Ludovic al XIV erea înconjurat de fiul sĕŭ «*Monseigneur le grand Dauphin de France, Louis*» [1]), de sfetnicii sĕi: Louvois, Pontchartrain, de Pomponne, de Beauvilliers și alți mulți; citind rapoartele și scrisorile ambasadorilor din Constantinopol ce mai relataŭ despre Brâncoveanu «*Le prince de l'orient*» cum 'l botezaseră dênșii și ca să'l ignoreze și mai mult ziceaŭ: *l'inconnu*, toate trecură merseră, însă când Ludovic al XIV deschise scrisoarea lui de Castagnères prin care 'i se anunța că Brâncoveanu a cutezat să cumpere și pe *Wohner* însărcinatul de afaceri al Franciei în Țarigrad ce ținea loc de ambasador până ce să vie noul ambasador, de Castagnères, atunci Ludovic al XIV se făcu foc, din barbar oriental nu mai scotea pe Brâncoveanu «*Le sauvage de l'orient, le prince du Danube*». La toate catastrofele întâmplate; Ludovic se întrunea cu sfetnicii sĕi și asistat și de Delfinul Franciei; dară și Brâncoveanu la București saŭ ori și unde se întrunea și dênsul în consiliŭ cu sfetnicii sĕi, poate asistat și dênsul de Delfinul Munteniei, Bezadea Constantin, și atunci bĕtrânul stolnic Constantin Cantacuzino lua cuvêntul ca și Ponchartrain la Versailles, ca să discute despre nevoile aduse de Franțoz despre care am vĕzut că cronicarul a adus odată vorba [2]); mai lua cuvêntul și Banul Olteniei Cornea Brăiloiul căci acești doui eraŭ foarte deștepți și vorbeaŭ bine și cumpĕtat [3]).

Brâncoveanu avea caracterul omului de geniŭ adică erea

---

[1]) Fiul luĭ Ludovic al XIV și al Marieĭ Theresa (1661—1711).

[2]) Vedĭ în Capitolul IV locul citat.

[3]) » » » » Partidele politice în trecut ale țĕriĭ — ; partea III în această carte.

foarte schimbăcios; din mare veselie cădea în melancolie, din petrecerile cele mai plăcute când necesitatea venea, le lăsa şi se dedea la ocupaţiunile politicei sale, el scria: «Am fost la viele mele de lângă Piteşti. Mi-am lăsat sânge de Maiŭ, întâiŭ pentru uşurarea trupuluĭ. Am trămis la Ţarigrad după târgueli de Paşte. Am dăruit un bocealîc cutăruia... [1]).

Şi Ludovic al XIV ştia să se smuncească din braţele diafaneĭ Domnişoare de la Vallieres, orĭ ale mândreĭ Doamne de Montespan saŭ ale vicleneĭ Doamne de Maintenon, pentru a se duce în cabinetul sĕŭ de lucru şi a medita asupra politiceĭ franceze, neuitând însă a spune luĭ Racine saŭ Boileau, istoriografĭ regalĭ toate aceste lucrurĭ; şi ca pe lângă afacerile de stat să mai dea şi prin pasagiurĭ lirice, scriind cu condeiul măestrit că baletul dănţuit de Rege şi de Domnişoara de Fontanges va rĕmânea neperitor în eternitate.

Brâncoveanu ştia ca şi Ludovic al XIV să spue istoriografuluĭ domnesc, marele logofĕt Radu Greceanu că a fost pe la Piteştĭ, pe la viĭ, ca să şĭ lase sânge de Maiŭ pentru uşurarea trupuluĭ [2]), dar când nevoile politicesti 'l pridideaŭ atunci el lăsa şi chiotele veselnice ale călcătorilor şi doinele lăutarilor domneştĭ, ce ziceaŭ din cobze, surle şi dible; şi venea la Bucureştĭ, aci se retrăgea la moşia M. S. la Mogoşoaea în cabinetul sĕŭ de lucru care putea rivalisa cu un cabinet de lucru al unuĭ rege din occident; însuşĭ Francezul la Motraye se sperie de frumuseţea picturilor şi bogăţia interioară [3]), aci Brâncoveanu petrecea nopţĭ întregĭ la lumina de seară, scufundat în meditaţiunile cele mai profunde spre a deslega iţele cele încurcate ale politiceĭ orientale — le petrecea în «gândurĭ şi chibzuelĭ de chivernisire» cum zicea cronicarul — aci mai chema şi din sfetniciĭ sĕĭ; chema pe toţĭ divanişti din care bĕtrânul Stolnic Constantin Cantacuzino nu lipsea nici odată căcĭ ca pe un tată 'l avea Brâncoveanu.

Brâncoveanu tare se enerva şi se supăra câte-odată;

---

[1]) Veţĭ în Revista Română de Odobescu, Kĭlindarul luĭ Brâncoveanu, I, pag. 657.

[2]) Veţĭ în vol. II, Mag. ist., în cursul croniceĭ Greceanuluĭ.

[3]) » » » » Voyages».

atunci medicul sĕŭ *Pantaleon* îi mai prescria câte o reţetă de ’i mai îndulcea firea, căci pentru un nimic se mânia Domnul ; făcea de acest venin când venea mai ales câte un Capegiŭ-Paşa ca să’l ducă la Odreiŭ să mai dea ceva pungi Sultanului ; atunci Brâncoveanu spunea : sunt bolnav şi nu pot merge, boala lui e cum spune D. Gion [1]), o boală *pură diplomatică* ca şi frigurile lui Mazarin din Franţa, la care venind câte un ambasador Spaniol şi ne voind a’l primi ’l apuca pe marele om, tremuriciul. Când Castagnères scria regelui sĕŭ la Paris : «*Brâncovano est perdu*» atunci tocmai Brâncoveanu erea mai puternic ca nici odată, atunci Vizirul ’l numea : *Glorioso tra li Prencipi della relligione del Messia, Appoggio de grandi della natione di Giesù, Constantino, Vayvoda di Vallacchia* [2]).

Ambasadorii Franciei credeaŭ pe Brâncoveanu prost, dară vai ! el era mai deştept şi mai diplomat ca dênşii, de şi nu învĕţase la şcoala diplomatică a lui Tököly şi a lui Racoczy Ferencz.

Aceste toate bobârnacuri ce le primeaŭ ambasadorii ḑilnic, de la Turcĭ, îi exasperaŭ, ei scriaŭ regelui la Versailles, una şi când colo, eşea alta ; degeaba căci ei nu cunoşteaŭ de loc sistemul politicei din Orient.

Brâncoveanu nici odată nu strica cheful nimănui, chiar un inimic să fi venit la dênsul să’i ceară ceva, el nu’l refusa, îi spunea să vĕd, *cu vreme* [3]), acest cuvênt ajunsese proverbial ; toţi ’l ştiaŭ deja că e o expresiune *brâncovenească*. Brâncoveanu avea vorbele lui în politică ca şi în conversările intime şi familiare.

De ce oare aşa de mare ură între Ludovic al XIV şi Constantin Brâncoveanu ? Francezii eraŭ furioşi pe tot ce erea amic al Nemţilor. Brâncoveanu, fusese într’un rênd amicul sacruluĭ imperiŭ, de la care primise şi titlul de «*Principe*». Francezii nu ertaŭ această prietenie a domnului român.

---

[1]) Veḑĭ în op. cit., p. 338.
[2]) Veḑĭ în col. doc Hurm., p. 91., vol. IV.
[3]) Veḑĭ în Mag. ist., p. 106, cronicarul anonim.

Brâncoveanu se apelpisise de atâtea intrigi din partea Francezilor; în Constantinopol erea spionat de dênşii ca de nimeni altul mai rĕŭ. Pe vremea luĭ Castagnères ajunsese teribil; se apelpisise şi sfetnicii lui Brâncoveanu, la Bucureşti, care la masa de voroveală săreaŭ de treĭ palme în sus, *Dumnealor credincioşi şi cinstiţi boerĭ aĭ domnieĭ Mărieĭ Sale*; atunci închideaŭ discuţiunea când auḑeaŭ pomenindu-se de numele luĭ *Musiŭ de Şatoniof* [1]) cu vorbele: *lasă Măria Ta, că tot Măria ta, o să aibe trionful.*

Brâncoveanu nici nu se sinchisea, el urmă teoriile şcoaleĭ diplomatuluĭ abil; era cu sânge rece în tot-deauna în discuţiunile politiceşti, ştia că acolo capul trebue să lucreze eară simţurile să rĕmâe surde. Brâncoveanu se formase în timpul domnieĭ luĭ Şerban Cantacuzino unde fusese mare logofĕt şi sub care avusese treĭ misiuni diplomatice saŭ maĭ bine zis afaceri diplomatico-politice.

In prima, jucă rolul de împăciuitor al partidelor politice formate în ţară în timpul domnieĭ luĭ Duca Vodă, căci atunci se născură douĕ partide în ţară din causa Grecilor ce veniseră aci şi din care causă Cantacuzenii fură atât de crud loviţi, o partidă erea formată din marele logofĕt Radu Creţulescu cel maĭ dêrj din boerii ţĕriĭ, în care se maĭ aflaŭ Banul Mareş Creţulescu şi toţi Cantacuzenii (Postelniceşti), cu rudele lor, aceştia formaŭ partida naţională a ţĕreĭ, într'ênsa luceaŭ încă o sumă de nume marĭ românĕştĭ; această partida avea a se lupta cu cea adversă ce susţinea pe Ghiculeşti, care eraŭ orbiţi de intrigile şi linguşelele Grecilor ţarigrădenĭ, în aceasta partidă eraŭ încă Grigore Băleanu, Hrizea Popescu, Radu Năsturel, Stroe Leurdeanu şi alţi mulţi; tênĕrul Brâncoveanu însă isbuti prin talentul sĕŭ să'ĭ impace [2]).

A doua misiune ce o avu Brâncoveanu fu în 1681 când erea capu-kechaia luĭ Şerban Cantacuzino în Ţarigrad, unde reuşi să împace pe Mitropolitul Sava Brankovicĭ cu

---

[1]) Castagnères erea comte de Châteauneuf.

[2]) Veḑĭ în Mag. ist., Vol. II, p. 16, şi Letopiseţul III, p. 149.

Apafi principele Transilvaniei, apărând tot de-odată şi interesele bisericei ortodoxe române din Ardeal [1]).

A treia misiune erea tot în timpul domniei lui Cantacuzino când cu generalul Veterani, atunci Domnul trimise la Viena pe George Cantacuzino, Constantin Bălăceanu, Şerban Cantacuzino şi Şerban Vlădescu, eară în fruntea misiunei numi pe Constantin Brâncoveanu, care presentându-se la împĕratul Leopold I cu impunĕtoarea-i prestanţă, reuşeşte a face ca Impĕratul se recheme pe Veterani în Transilvania, părăsind astfel hotarele Munteniei.

Iată deci de când le puse în practică Brâncoveanu aceste înalte calităţi ale omului de stat, adică: *de a împăca în tot-dea una lucrurile, fără ajutorul foculuì şi al armeì, şi fără a jicni vre-odată prestigiul ţĕreì sale, ci în tot-dea-una ţara sa folosind.*

Banul, banul să trăească, cu el făceaì toate din Turc; Turcul se prostea când vedea aur.

Ce de mai bănet erea atunci în ţară! de pe vremea lui Grigorie-Vodă Ghica (1660—1664). Cantacuzenii strigaŭ: «*Vom face pod de pungì de la saraiul muntenesc până la Vizir şi tot nu le va fi pe plac*» [2]).

Tot aşa striga şi fiica lui Brâncoveanu, Domniţa Maria, care fiind tĕnĕră şi desmerdată de tatăl-sĕŭ, se bocea în gura mare, munteneşte, şi cronicarul ţice: «*aoilo! aolio! că va pune taica pungă de pungă, din Bucureşti până în Ţarigrad şi ţeŭ! nu ne va lăsa aşa, şi eară ne vom întoarce cu domnia îndărăt*» [3]).

Cronicarul moldovean, Neculcea, vorbeşte de Maria-fiica Brâncoveanului, căci ea erea soţia lui Constantin Duca, Vodă al Moldoveì, încât 'l privea pe dênsul. Neculcea spune că dênsa erea tare mândră ca şi tatăl sĕŭ; istoria Bălăcenească arată că la curtea eì odată aruncă în foc iş-

---

[1]) Veţi în Cipariu, Archivul de Filologie şi Istorie (Blaj, 1857, p. 652).

[2]) Veţi în Cronica anonimă a Moldoveì, III, p. 148. Cantacuzineniì ereaŭ contra luì Ghica, căcì el urgisise pe părintele lor, Postelnicul Constantin.

[3]) Veţi în Letopiseţe, Vol II, p. 254, Neculcea cronicarul.

licul unei jupânese (soție de boer), ḑicênd că numaĭ Doamna are drept să poarte işlic [1]).

Brâncoveanu, dacă nu ar fi avut pe Cantacuzineştiĭ care să-l fi săpat, nicĭ odată nu pierea, cum a pierit. Strĕiniĭ nicĭ odată nu'l puteaŭ înegri aşa de cumplit la Poartă cum 'l-aŭ înegrit însuşĭ aĭ luĭ.

Să te ferească Dumnezeŭ de vrajba din neam, căci odată ce ea a pĕtruns în casă, nu maĭ ese, fără de a nu fi sacrificat pe unul din doĭ.

Dacă nu ar fi fost Cantacuzenii ce aŭ atras în partea lor şi pe Racoviţeşti, nicĭ odată Turcii nu ar fi putut pune mâna pe corespondenţa secretă a luĭ Brâncoveanu, fie cu Ruşii, fie cu Nemţii, căci nimenĭ nu o putea găsi, de cât numaĭ bĕtrânul Stolnic Cantacuzino, tatăl sufletesc al Domnuluĭ, care ştia toate rosturile caseĭ nepotuluĭ sĕŭ.

Brâncoveanu a arătat în tot cursul carierei luĭ politice, abnegaţiune de persoana sa; se făcea mic, se rostogolea la picioarele Sultanuluĭ; se purta cu lingueşire către Impĕraţiĭ Nemţilor şi al Ruşilor, când erea vorba ca să isbutească într'un plan ce ar fi adus binele patrieĭ sale; trebuea de sigur să'l coste aceste lucruri pe dênsul, el care avea un caracter aşa de mândru de felul sĕŭ, şi aşa de măreţ cum ni'l descrie în câte va rênduri sgârcitul de Del Chiaro, care ar fi putut să ne lase un adevĕrat jurnal al vieţeĭ luĭ Brâncoveanu, de oare-ce locuia în palatul Domnuluĭ.

Brâncoveanu 'şĭ ḑicea însă: interesele ţĕreĭ mele sunt maĭ presus de cât orĭ şi ce; eŭ nu însemnez nimic, trebue să mĕ calc însuşĭ pe mine, când e vorba ca ţara mea să câştige. Această mărire a caracteruluĭ a arătat'o chiar în ultimul moment al vieţeĭ luĭ, când Bostangi-Paşa 'ĭ-a propus ca în schimbul a 20,000 de pungĭ, saŭ în schimbul a păgânireĭ întregeĭ familiĭ, să fie ertat.

Dacă Brâncoveanu plătea cele 30,000,000 de leĭ, admiţênd că le avea, saŭ dacă se păgânea cu toate bezadelele luĭ, cu ce nas ne maĭ înfăţişam noĭ Românii pe scena istorică a popoarelor europeene? Am fi trecut drept

[1]) Vedĭ raportat de D. Gion, p. 296, Nota, op. cit.

un popor de nimic și de fricoși; căci ori și cine ar fi avut dreptul să rîdă de noi, de oare ce nu ar fi fost lucru puțin ca un Domn al nostru, după 25 de ani de ocârmuire, din creștin să devie Turc, numai și numai pentru a'și salva bogățiile și viața. Acésta ar fi fost o pată ce nici o apă din lume nu ne-o mai spăla.

Brâncoveanu însă s'a gândit la acéstă rușine; sufletul lui cel nobil, caracterul său cel înălțat 'l-a împiedecat să săvârșească așa ceva, și din contra, atunci când fiul său cel mai mic se înspăimêntase de atâta sânge curs, și strigase: *mĕ fac Turc, însă să nu mor;* atunci Brâncoveanu a ridicat sprincenele sale cele încolțorate și s'a răstit la fiul său, ḑicêndu'i: *mai bine morĭ în legea ta de cât să trăeștĭ păgân!* și atunci copilul de și tênĕr, numai de 16 ani, ḑise calăului: *lovește! vreaŭ să mor!* Această infernală scenă trebue să ne rĕmână nouă Românilor ca un exemplu de virtute în istoria neamului nostru; căci ea ne cultivă simțimêntul de noi înșine și ne întreține focul patriotismului, dacă din nenorocire s'ar stinge la unii.

Intr'adevĕr în istoria poporului român s'a petrecut lucruri de acelea cari te uimesc aḑi, cetindu-le, și dacă nu ar fi documente ca să ți-le ateste, de sigur nici nu le ai crede, cetindu-le numai așa.

Constantin Brâncoveanu a fost un om diabolic și unic în felul său; în tot momentul vieței lui, ori-ce act al vieței lui a fost un ce original; acei 25 de ani de ocârmuire nu aŭ fost pentru dênsul de cât o luptă continuă; tot cu frica în sîn, ce s'o întâmpla mâine.

Dar de ce Brâncoveanu croise oare, o așa cale țĕrei sale; de ce nu se mărginise numai la alianța uneia din cele trei puterĭ, Rusia, Turcia saŭ Austria; de ce se împrietenise cu toate de-odată?

Iată întrebărĭ și întrebărĭ.

Evenimentele însă împing pe omul de stat a lua mĕsurĭ nouĭ; și cu toate acestea omul de stat trebue să fi prevĕḑut acele evenimente, ca ele când vor sosi deja, el să aibe terenul pregătit; Brâncoveanu prevedea în tot-dea-una ce are să se întêmple; de câte ori nu l'am vĕḑut oare

stând în inacțiune în resbel? și cu toate acestea nu rămăsese neutru, chiar în ultima luptă, în resbelul lui Cantemir și Rușii în contra Turcilor, când domnul muntenesc se retrase la Urlați ca să vegheze de acolo soarta țărei sale; stând în expectativă. El aștepta în tot-dea-una resultatul luptei și atunci se declara cu cine ține.

Pe Turci ușor îi împăca, căci cu bani îi orbea.

In vremea lui Brâncoveanu, Imperiul Semi-lunei nu'și mai avea întâietatea stabilită d'intre cele-l'alte imperii ale Europei. Austria 'și disputa întâietatea într'un timp, apoi și Rusia, în alt timp; încât de aci această încurcătură a Brâncoveanului, această întâietate a uneia din aceste trei puteri nu era fixă, căci, când Nemții învingeaŭ pe Turci când Turcii învingeaŭ pe Nemții saŭ când Rușii învingeaŭ pe Turci și vice-versa; așa că și Brâncoveanu trebuea să urmeze acest joc, să se învârtească ca și morișca din cotro bătea vêntul; de s'ar fi stabilit supremația fixă a uneia din aceste trei puteri ar fi fost lucru ușor, atunci Brâncoveanu s'ar fi aliat cu acea putere pentru tot-d'a-una și numai eșea de sub scutul ei protector. Independenți nu puteam noi Românii să rămânem atunci, căci aveam necesitate de ajutorul cui-va ca să putem trăi, eram încă în leagăn, eram născuți ce e drept din părinți sănătoși și viguroși, dară nu e mai puțin adevărat că nu puteam rămânea orfani în acest colos al peninsulei balcanice; aș avea aerul acuma să spun că Turcii ne aŭ dădăcit, în ori ce caz dacă ne aŭ dădăcit, ori nu; aceasta e alt-ceva; știŭ însă că, am fost un prunc arțăgos care adesea ori ne am rĕstit chiar în contra acelora ce le plăteam tribut, căci Turcul cam a știut de teama Românului și spada noastră nici odată nu a fost frântă de iataganul ottoman în cele 76 de campanii ale noastre, din care 19 le am avut numai cu Turcii; ci am eșit în tot-d'a-una învingători, poate cu mici excepțiuni. Brâncoveanu a voit să ne scoată de sub jugul ottoman, a voit să ne treacă sub cel nemțesc saŭ sub cel rusesc, el avea un gând bun, căci voea ca semnul de pe scutul protector al Românilor să fie tot crucea, partida națională a boerilor români de asemeni 'l împingeaŭ pe Domn la aceasta, căci ei prevedeaŭ o viitoare domnie fanariotă, în-

cât spre a o evita, voeaŭ să treacă ţara Austriei saŭ Rusiei ca să o scape de Grecii Ţarigradului care în cazul acesta nu ar mai fi avut nimic de a face cu Viena, nici cu Moscova; lucrurile ar fi reuşit de minune, însă cum ziceam, causa a fost acea nestabilitate între supremaţiile a cestor trei puteri, încât Brâncoveanu 'şi spunea: să mĕ leg cu Ruşii, ce fac cu Turcii, dacă ei vor învinge mâine, pe Ruşi? să mĕ leg cu Nemţii ce fac cu Ruşii, dacă ei vor învinge mâine pe Nemţi? să părăsesc pe Turci; dar dacă ei vor învinge mâine, pe ambii? aşa că preferise mai bine a fi legat cu câte-şi trei prietenie, dar cu rêndul, după cum le ţinea şi lor puterea, a trebuit ca să fie un cap ca al lui Brâncoveanu ca să aibă curagiul să întreprindă un asemeni măreţ plan, de care s'ar putea făli ori ce stat pentru un diplomat al sĕŭ şi încă un diplomat Domnitor.

Brâncoveanu a avut acest curagiŭ şi a isbutit să se joace mai cu toţi oamenii mari din timpul sĕŭ, în cei 25 de ani. Nu e lucru puţin ca să ai coalizat în contra ta, pe Franţa, Germania, Turcia, Rusia, Polonia, Suedia, şi tu, un simplu Domnitor de la Dunăre, să resişti, şi în cele din urmă să mori, dar trădat însă de ai tĕi, de boerii tĕi români, din cei nemulţumiţi, să mori ca un viteaz şi să laşi neperitor numele tĕŭ, în gura unui popor plin de viaţă şi de conştiinţă naţională.

Dar să fi rĕmas noi Românii neutri, nu s'ar fi putut? de ce oare toată această bătae de cap? Oh! dar veḑi ciitorule omul de geniŭ are talentul acesta, că după ce observă lucrurile, pĕtrunde în adevĕrul lor şi apoi se inspiră după o singură aruncătură de ochi asupra stărei lucrurilor; *Gibon* privind *Capitolul* i'a venit în minte să scrie despre istorie, şi de atunci a rĕmas Gibon, istoricul cel vestit, tot el privind pământul ţĕrei noastre a spus că: *această parte a Daciei nu va putea rĕmânea nici odată neutră; căci posiţiunea geografică îi porunceşte să fie amică saŭ inamică vĕrui unei puteri vecine*, aşa a şi fost şi aşa este şi va fi; soarta ne-a ursit acest pământ, noi trebue să-l păstrăm şi să luptăm pentru dênsul. — Brâncoveanu pricepuse această condiţiune de existenţă a noastră şi de aceia dusese o ast fel de politică. Din

toţi ce purtară mai multă ură în contra Brâncoveanuluĭ fură tot Ruşiĭ căci dela învingerea dela Stănileşti până în timpul Ecatherineĭ II cea mare, numele luĭ Brâncoveanu erea pomenit în toate pomelnicele bisericeĭ alăturea de al luĭ Iuda, blestemat şi afurisit. Ruşilor nu le intra în cap cum se găsise cine-va pe pământ ca să'şi bate joc de dênşiĭ în aşa grad ca Brâncoveanu. Tolstoĭ, Şafirof şi Şeremetev ambasadoriĭ Rusieĭ în Ţarigrad ce aŭ asistat la supliciul luĭ Brâncoveanu, de sigur că reîntorcêndu-se în Rusia or fi istorisit lucrurile petrecute cu acel omor în culorile cele mai viĭ, de oare-ce ca nimeni altul nu se putea umfla de bucurie de cât Muscalul, auzind despre suferinţele luĭ Brâncoveanu.

Ambasadoriĭ Francieĭ se liniştesră acuma, eĭ credeaŭ că politica franceză nu va mai întâlni de acum înainte nici un adversar la Iaşi saŭ la Bucureşti, de oare-ce Brâncoveanu era mort; nu se înşĕlaseră dênşiĭ, căci veacul de domnie al Fanarioţilor se apropia, acel veac al unorĭ Domnĭ servilĭ şi prea plecate slugĭ ale Turcilor. D. Gion spune că: «aceştĭ Beĭ vor apare şi vor dispare pe scena politică ca în melodramele moderne» [1]).

Nenorocita de ţară, ce jalnică privelişte, strigoĭ în loc de eroĭ! ţara trebuea să'şi dea capul ca jugul robirei să intre pe gât. Fanarioţiĭ veneaŭ spre Carpaţi cu paşi giganticĭ ca să înăbuşească viaţa poporuluĭ român.

Ştefan Cantacuzino va mai domni înainte încă doĭ anĭ dară această domnie nu a fost de cât o agonie cu năduşelele morţeĭ, până ce în 1716 ţara 'şi dete ultima'ĭ suflare.

Turcilor le plăceaŭ ţĕrile dunărene; Grecilor şi mai mult, eĭ găseaŭ ţara noastră mai frumoasă ca toată lumea, eată ce scria odată Fanariotul Dapontes, către marele Vornic Constantin Dudescu de la Bucureşti: Καλὴ ἡ Μπογδανία, καλήτερη ἡ βλαχία· καλὴ ἡ Λεχία, καλήτερη ἡ βλαχία· καλὴ ἡ Ουγγρία, καλήτερη ἡ βλαχία· καλὴ πᾶσα ἡ γῆ, καλήτερη ἡ βλαχία ὁ ἐν Ἐδεν παράδεισος μονος καλήτερος υῆς εν Δακία βλαχίας. (Frumoasă e Moldova, dar mai frumoasă e Muntenia; frumoasă e Un-

[1]) Veḑĭ în op. cit., p. 398.

garia dar mai frumoasă Muntenia, frumos este întregul pământ, dar mai frumoasă Muntenia. Singur Raiul cel din Eden e mai frumos de cât România Daciană! . . [1]).

Ast-fel se sfârşi cu Brâncoveanu.

Inainte însă de a pătrunde în capitolul V adică al domniei lui Cantacuzino şi al ultimelor evenimente ce aŭ adus întronarea Fanarioţilor în Ţara-Românească, ne vom opri întru cât-va şi asupra originei familiei Brâncoveanu; un nume ce a făcut ca o Europă întreagă să vorbească de dênsul şi un popor să'l pronunţe cu evlavie.

Originea Brâncovenilor.

In anul 1372 murind Lazăr Brancovici cel d'întâiŭ autocrat al Serbiei şi al Iliriculuĭ a rĕmas doĭ fiĭ: Ştefan care a luat tronul prinţesc, şi Vêlcu. Lazăr autocratul însă avusese şi douĕ fete, pe care cea d'întâiŭ o ţinuse Dan I Basarabă al treilea domn al ţĕreĭ Româneşti; pe a doua o luă Kneazul Vêlcu Brancovicĭ generalisim şi voevod al Iliriculuĭ şi al Serbieĭ Ungureşti.

Ştefan fiul luĭ Lazăr, după ce Turcii aŭ luat Iliricul a rĕmas domnitor numaĭ asupra Serbieĭ, dară după moartea sea în 1428, a lăsat moştenitor pe Gheorghe Brancovicĭ fiul luĭ Vêlcu Brancovicĭ generalisimul, şi al surorei seale, fiind-că nu avea alţi urmaşi.

Gheorghe Brancovicĭ se căsători cu Irina sora Impĕratuluĭ Paleologu; a avut treĭ fiĭ pe Ştefan, Grigore şi Lazăr din carĭ ceĭ 2 d'întâiŭ aŭ fost orbiţi de sultanul Murat al II-lea. După moartea luĭ Gheorghe Brancovicĭ în anul 1461 a rĕmas moştenitor fiul sĕŭ Lazăr, care s'a însurat cu Elena fiica luĭ Toma Porfirogenitul Paleologu, despotul vechieĭ părţi din Peloponez. Lazăr a avut douĕ fiice, din care, pe Angelica o dete soţie luĭ Ştefan domnul Bosnieĭ; eară pe Despina luĭ Neagoe Vodă Basarabă, domnul

[1]) Vedĭ în Ephémérides Daces, edit. Legrand, T. II, raportat în op. cit. a d-luĭ Gion, p. 308—309.

Munteniei, înainte însă de a domni. Murind Lazăr; ginerele sĕŭ Ştefan cu drept de moştenire după soţie a domnit şi peste Serbia Ungurească, Ştefan după moarte lasă 2 fii: pe Gheorghe şi Ioan, din ei, Gheorghe călugărindu-se a luat numele de Massim, şi a ajuns Mitropolit al Sirmiului, eară Ioan care s'a numit Ioanopol a rĕmas singur domnitor peste Serbia Ungurească în anul 1465, şi muri în 1469. După mórtea acestuia Ungurii aŭ pus domnire peste cea mai mare parte a ţĕrii, şi numai o mică parte aŭ lăsat'o în seama lui Paul Brancovici (vĕrul lui Ioanopol) carele 'şi avea tronul în Temişoara saŭ Temesvarul Banatului Unguresc din Serbia, acesta se intitula: «Kneazul Paul Brancovicĭ Ban al Temişoareĭ şi al tuturor Serbilor de pe lângă Mureş şi Tisa» eară Massim Brancovici după moartea fratelui sĕŭ nemai putêndu-se opune cabalelor ce 'i se făceaŭ din partea zeloşilor Papişti, şi-a părăsit patriarchia şi luând cu sine pe mumă sea Angelica a venit în Ţara-Românească, pe timpul lui Radu-Vodă cel mare, care domni de la 1475—1508, acesta le dărui un sat spre locuire care sat luă numele, după ei, de: «Brâncoveni», mai târziŭ căd̨ênd şi Banatul Temişoarei în mâinele Turcilor aŭ fugit toţi strănepoţii Cneazului Brancovici în Transilvania, de unde după năvălirele Tătarilor aŭ venit în Ţara-Românească, aşed̨ându-se tot la satul Brâncoveni, care le venea de moştenire după Massim Brancovicĭ. Massim făcu cel d'întâiŭ o bisericuţă acolo, în care se şi înmormîntă; după aceia familia «Brancovicilor» luă numele de «Brâncoveni» după numele satului; (însă de Brancovici dat) căci precum după sêrbeşte Brancovicĭ vrea să zică fiul lui Brancu, asemenea şi Brâncoveanu va să zică locuitor din Brâncoveni.

Ast-fel termină Istoricul sêrb Simeon cu Biografia Brancovicilor deveniţi în urmă Brâncoveni [1]).

Acuma să venim la descendenţa Brâncovenilor în Ţara-Românească, din Brancovicii Sêrbi.

Amĕnuntele şi datele le-am cules din citaţiunile isto-

---

[1]) Veḑi în Cronica Sêrbească a luĭ Simeon — citat şi de Fotino, Vol II, p. 134.

ricilor fie strĕinĭ orĭ pămênteni, carĭ aŭ tratat despre Brâncoveni.

In arborele genealogic din columna lui Traian[1]), D. Emil Picot arată toate aliaţele Brancovicilor Serbiei cu multe familii marĭ, ale orientului şi occidentului, aşa citavom pe: Comnenii, Paleologii, Cantacuzenii, Corvinii, comiţii Frangipani, Marchizii de Monferat, Ducii d'Alençon, Gonzague, Ducii de Mantua şi atâtea alte familii care se înrudiseră de aproape cu Brancovicĭ.

De Pray, Katona, Teleki, Şafaric şi Miklosich în operile lor istorice vorbesc despre aceste înrudirĭ ale Brancovicilor Sêrbĭ.

Brancovicii înainte de a veni în Muntenia se înrudiseră şi cu casa domnitoare a Basarabilor, căcĭ Despina fiica luĭ Lazăr Brancovicĭ Despotul, se căsători cu Neagoe Basarabă Vodă în 1512 cu care avu maĭ mulţĭ copii, între care: pe Roxandra, ce se căsători cu Radu al XII de la Afumaţi, pe Theodosie ce domni la 1521, şi pe Şerban tatăl luĭ Radu Şerban Basarab Vodă şi al Staneĭ căsătorită cu marele Vornic Danciu Brâncoveanu de la moşia sa Brâncoveni din judeţul Romanaţi, cum e soarta? ea făcu ca o urmaşă a Brancovicilor să se întâlnească cu un urmaş al neamuluĭ eĭ dară romanisat, cu un Brâncovean.

Acest Vornic Danciu Brâncoveanu erea fiul luĭ David Brancovicĭ ţarul Serbieĭ, un urmaş al aceluĭ Paul Brancovicĭ Cneaz al Serbieĭ Ungureşti; care fugi din banatul Temişoareĭ în Transilvania din causa resbeluluĭ cu Turcii şi de acolo trecênd Carpaţii se aşeḑă la moşia Brâncoveni pe care o avusese Massim Brancovicĭ, o rudă a strĕmoşuluĭ sĕŭ.

De la acest Danciŭ Brancovicĭ saŭ Brâncoveanu pe româneşte se coboară toţi Brâncovenii în linie directă, căcĭ ramurĭ colaterale nu aŭ esistat la Brâncoveni; el muri în 1600 la Alba-Iulia şi fu înmormêntat în biserica română

---

[1]) Veḑĭ în Revista, anul 1883, N-rele I şi II.

de acolo; el căsătorit cu Stana Basarab ce din mumă sa avea sânge de Brancovicĭ, avu pe David Brâncoveanu [1]).

David Brâncoveanu avu de fiŭ pe Preda Brâncoveanu Marele Ban al Craioveĭ ucis de Michnea cel răŭ la Târgoviște, el fusese căsătorit cu Maria fiica luĭ Radu Șerban Basarab-Vodă; din această căsătorie se născu un fiŭ anume Papa ce fusese Mare Postelnic și ucis în 1655 de Seimenii luĭ Constantin Vodă Basarab cârnul, el erea căsătorit cu Stanca fiica bătrânuluĭ Constantin Postelnic Cantacuzino și a Elineĭ Basarab fiică a luĭ Radu Șerban Basarab Vodă, vedem deci alianțe de rudenie.

Acest Papa avu în fine de fiŭ pe Constantin Vodă Brâncoveanu care găsind că numele de Brâncoveanu nu e destul de cunoscut, pentru a domni, se încercă a adauge și pe cel de Cantacuzino lângă al sĕŭ, Cantacuzenii ce ereaŭ atunci în viață făcură gură, și strigară, spunênd că nu daŭ voe luĭ Brâncoveanu de a se numi și Cantacuzino; Brâncoveanu atunci adăugă pe lângă numele sĕŭ pe cel de Basarab, al bunicei sale, pe lume nu maĭ erea nicĭ un Basarab cu care să se certe și așa el se numi Constantin Basarab Brâncoveanu, când domni 'și adause și particula *de* cum se vede după monetele bătute «Constantinus Basaraba de Brancovan» adică originar de la moșia Brâncoveni.

Vodă Brâncoveanu se căsători cu Maria fiica luĭ Antonie Vodă de la Popescĭ (Popescu), care domni înaintea sa în țară, de la 1669—1672. El avu soarta de a fi omorît ca și tatăl sĕŭ și bunicul sĕŭ; — e curios cum în familia Brâncoveanu 4 generațiuni se sfârșiră prin ucidere.

Vodă Brâncoveanu avu 11 copiĭ; șapte fiice și patru băeți, fiicele: 1. Stanca măritată cu Radu fiul luĭ Iliași-Vodă de la Moldova; 2. Maria cu Constantin Duca Vodă

---

[1]) Aci unĭ istoricĭ aŭ făcut o confusiune și aŭ așeḑat și pe Matheĭ Basarab Domnul Munteniei 1633—1654, ca fiŭ al acestuĭ Danciŭ Brâncoveanu, pe când el erea fiul luĭ Danciu Basarab ce stăpânea în moșia Brâncoveni, poate părțĭ venite în moștenire de pre la o Băsărăboae căsătorită cu un Brancovicĭ, orĭ de la o Brancovicioae căsătorită cu un Basarab. (Cestiune încă de deslegat).

din Moldova; 3. Ilinca cu Scarlat Mavrocordat; 4. Safta cu Vornicul Iordache Creţulescu; 5. Anca cu Nicolae Rosetti din Moldova; 6. Bălaşa cu Manolache Andronic un Grec; 7. Smaranda cu Băleanu boer din ţară.

(Unii istorici moderni fac din Vistierul Ienache Văcărescu ginerele lui Brâncoveanu, nu se ştie pe care a ţinut'o dênsul, se crede că poate în a doua căsătorie, pe Anca ori pe Smaranda).

Adevĕrată listă însă e aceia de mai sus ce o dădurăm, aceia o găseşti scrisă în toate cărţile vechi de istorie şi în cronici.

Băeţi avu 4; vom începe de la cel mai mic ca să ajungem la cel mai mare şi să vorbim şi de a sa descendenţă. Cel mai mic fu Mateiaşi, ucis la 16 ani în Stambul; apoi veneaŭ Radu ce erea logodit cu Maria, fiica lui Antioch Cantemir, Domnul Moldoveĭ, nu avu însă parte de căsătorie, căci peri ca şi fratele sĕŭ; apoi Ştefan căsătorit cu Bălaşa, fiica lui Ilie Cantacuzino din Moldova, despre care se ţice că a avut o fiică[1]) şi în fine pe Constantin căsătorit cu Anita, fiica Vornicului Ioan Balş, el avu pe Constantin, nepoţelul care scăpă de moartea călăului ca prin minune; el erea în etate de 4 ani la decapitarea părintelui sĕŭ, fu crescut de bunica-sa Doamna Maria; acesta se căsătorise cu Maria Coşlogeanu, un nume de boer român, şi muri în 1757 ca Mare Logofĕt. Avu doui fiĭ, pe: Marele Logofĕt Nicolae Brâncoveanu, mort în 1801, căsătorit de 3 orĭ; 1-a oară cu Maria Văcărescu, a 2-a cu o Fălcoeancă şi a 3-a oară cu o Moruzoae; al 2-lea frate erea: Marele Logofĕt Manolache Brâncoveanu, mort în 1807 şi căsătorit cu Zoe, fiica lui Dimitrie Sturdza din Moldova, el avu treĭ copiĭ, pe: Elena, căsătorită cu Grigore Cantacuzino-Paşcanu, pe Maria căsătorită cu Marele Ban Grigore Băleanu şi pe Marele Ban Grigore Brâncoveanu, căsătorit cu Safta Balş şi mort în 1833 fără posteritate.

Soţia lui, Safta Balş, avea pe soră-sa, Catinca Balş,

---

[1]) Veţĭ în capitolul d'inainte în una din scrisorile plenipotenţiarilor ce aŭ asistat la ucidere.

măritată cu Alexandru Mavrocordat şi aceasta avea o fată, pe Zoe Mavrocordat, în fine după multe stăruinţi ale Saftei pe lângă soţul ei Grigore, ei adoptară pe nepoata, Zoe Mavrocordat, căreia îi dete numele de Zoe Basarab-Brâncoveanu şi pe care o mărită cu Principele Bibescu, ales în 1842, moştenind de asemeni şi imensa avere a lui Grigore Brâncoveanu, cel ce o adoptase, avere care venea direct de la nepoţelul Constantin, şi deci de la Constantin Voevod. Zoe, măritată cu Vodă Bibescu, avu 4 băeţi şi 3 fete; băeţi pe bezadea Grigore care luă numele de Basarab-Brâncoveanu, după mă-sa cea adoptată şi căsătorit cu Ralu Musurus-Paşa; apoi pe Nicolae, care se însură cu ducesa de Elchingen; pe Gheorghe, căsătorit cu Valentina Riquet comtesă de Caraman-Chimay şi pe Alexandru care luă pe Elena Kostaki-Epureanu. Eară fete: pe Caterina, măritată cu generalul Florescu, Zoe cu Gh. Gr. Cantacuzino şi Elisa cu I. A. Filipescu (Vulpake).

Din neamul Brâncovenilor nu mai există azi nici un descendent de sânge, nici prin tată nici prin mamă, care să poarte acest nume, ci numai prin adopţiune civilă, şi anume în persoana lui Constantin Basarab-Brâncoveanu, fiul Principelui Grigore Bibescu-Basarab Brâncoveanu şi al lui Ralu Musurus Paşa, care trăeşte azi la Paris, precum şi două fete măritate, una cu comitele de Noailles şi alta cu principele Caraman-Chimay.

Eată neamul Brâncoveanu, eată ce fel de oameni aŭ fost Brâncovenii. Constantin Voevod a fost nu numai un luceafăr al neamului lui, dară şi al întregului popor românesc: pe peptul lui lucea marea cruce a S-tului Andrei al Rusiei, cu care'l decorase Ţarul pe vremurile de prietenie. Turcii l'aŭ prăpădit în urma intrigelor din afară din partea statelor streine şi a celor dinăuntru din partea boerilor din partida opusă. Brâncoveanu însă se considera tot mai tare şi mai sus ca imperiul Semi-lunei, căci purta pe scutul cel vechiŭ al neamului lui, un cavaler călare pe un cal alb, ţinênd în mână o suliţă cu un cap de Turc înfipt la vêrf. Această emblemă a dovedit în tot-dea-una la

Românii, că noi deşi plăteam tribut Turcieĭ, dar nicĭ-odată nu ne am recunoscut ca supuşĭ Turcilor, ci din contra mereŭ 'ĭ-am învins în lupte [1]).

Acuma intrăm în studiul Capitolului V, care va servi de portiţă, întronăreĭ Fanarioţilor în Ţara-Românească.

CAPITOLUL V

Ultimul Domn pământean Ştefan Cantacuzino (1714—1716) cu evenimentele acestor douĭ anĭ.

Fanarioţiĭ intrigează la Poartă ca să capete domnia Ţĕreĭ-Româneşti.

Am vĕḑut în capitolul de pe urmă al domnieĭ luĭ Brâncoveanu, cum Ştefan Cantacuzino deveni Voevod al Ţĕreĭ, cum el fu întronat în ḑiua de Joĭ a Paştelui şi cum după treĭ ḑile de domnie a trimes la Constantinopole pe boeriĭ Constantin Ştirbeĭ şi Radu Dudescu cu pîrĭ în contra Brâncoveanuluĭ, ca să maĭ facă a se mări ura Sultanuluĭ.

Del Chiaro spune că Ştefan Vodă, cum se sui pe tron, a scos văcăritul din ţară, o dare impusă încă de Şerban Cantacuzino şi menţinută de Brâncoveanu, şi ca să nu se maĭ introducă nicĭ-odată, a pus pe Patriarchul Ţarigradului şi pe Mitropolitul ţĕreĭ ca să afurisească pe cel ce'l va maĭ înfiinţa. A scos de sub bir şi pe preoţi, numaĭ şi numaĭ ca să'ĭ facă luĭ liturghie degeaba în timpul anului, apoĭ a stricat şi sinagoga Evreilor, ca să nu maĭ aibe unde să se adune la rugăciunĭ. Foarte des se ducea la vulpea cea bĕtrână de tată-sĕŭ, Stolnicul Constantin, la care rĕmânea până în timpul nopţiĭ, discutând în taină despre nevoile ţĕreĭ.

Cu Turciĭ se înţelesese să aibe corespondenţe cu Nemţiĭ, Ruşiĭ şi Polonii, spre a le afla secretele şi apoĭ a le divulga Porţeĭ.

---

[1]) Veḑĭ în Amedée de Foras, Stampa Brâncovenilor şi a armoariilor lor.

Politica lui Brâncoveanu o apucase şi Ştefan Cantacuzino, dar acesta numaĭ douĭ anĭ va putea resista şi se va prăvăli. Nu orĭ şi ce domn avea capul şi dibăcia Brâncoveanului[1]).

Condica Bălăcenească spune însă despre Ştefan-Vodă: «Că erea la formă om formos şi politie încă avea formoasă»[2]).

Cronicarul anonim, la fel cu condica Bălăcenească, maĭ spune, că: «Ştefan-Vodă erea om nestatornic în cuvinte şi în fapte şi în jafurĭ fără cale şi fără dreptate, atât cât n'aŭ rĕmas episcop, egumen, călugărĭ, neguţitorĭ, boiarĭĭ marĭ şi micĭ carĭ să nu fie jăfuiţĭ, şi maĭ ales pre oamenĭĭ luĭ Constantin-Vodă 'ĭ-aŭ stins, măcar că de omorît nu-ĭ aŭ omorît pre nimenĭ, pentru-că nici vremea nu 'ĭ-aŭ dat îndemână, fiind domnia luĭ şi scurtă şi fără temeiŭ de la Poartă, iar el le lua tot glumind şi rîdînd, acea idiomă avea şi cu acea politie se politia, spre dișele luĭ nu putea să razime cine-va, că cu ceasul îşĭ schimba vorbele şi faptele, ear de a lua şi a jăfui, gândesc că nu ar fi fost altul asemenea cu el în Ţara Românească»[3]).

Cronicarul Radu Popescu şi acelaşĭ scriitor al condicei Bălăceneştĭ maĭ spun încă că el erea *ginecolatru*, adică asculta întru cele maĭ multe pre Doamna sa, cât se deschisese poarta mare despre Doamna sa, şi care mergea despre partea aceia, se folosea mult»[4]).

Del Chiaro maĭ adaugă încă şi dice că Ştefan-Vodă a pus imposite grele pe boerĭ, negustorĭ şi aŭ jefuit şi pe jupânese sărace, luându-le banĭ împrumut şi dându-le înscrisurĭ la mână; ce apropiindu-se mazilirea, aŭ rĕmas neplătiţĭ[5]).

Până aci vedem că toţĭ cronicarĭĭ timpului într'un cuvînt sunt în contra luĭ Ştefan-Vodă, istorisind domnia luĭ în

---

[1]) Vedĭ în Tom. III, Şincaĭ, reprodus aceste părţĭ din Istoria luĭ Del Chiaro, p. 239—240. Ediţ. I.

[2]) Idem, p. 243.

[3]) Vedĭ în Mag. ist., vol. V., p. 179—180 şi în Şincaĭ, vol. III, p. 243. Ed. I.

[4]) Vedĭ » » » » IV, p. 38 şi » » » » » »

[5]) Vedĭ în Şincaĭ, vol. III, p. 241 şi în Mag. ist., Vol. IV, Popescu p. 38.

cea mai mare ură; eraŭ de sigur şi sub impresiunea uciderei lui Brâncoveanu, al căror capi ai pârei aŭ fost Cantacuzenii cei doui; încât toată lumea trebuea să fi fost indignată şi strĕinii chiar, dar încă cronicarii românii? In cât nu trebue să ne mire rândurile de mai sus ale cronicarilor, căci în adevĕr, în nişte condiţiuni destul de grele şi de urîte s'a suit pe tron Ştefan-Vodă.

Ştefan Cantacuzino, deşi se vĕdu domn, dară nu avea de ce să se bucure, căci după doui ani se va prăbuşi el şi cu tot neamul lui în linie bărbătească prin caznele cele mai infernale ale tenebrului de la Bostangi-Paşa. Cantacuzino urmase aceiaşi politică ca şi Brâncoveanu, prieten cu Turcii, pe când erea prietenul Ruşilor şi al Nemţilor; nu avusese însă tactul diplomatic al lui Brâncoveanu ca să poată resista 25 de ani şi să ducă această politică până la apogeul ei; după doui ani intrigile din afară şi pârile dinăuntru îl prăpădiră.

Turcii asemeni deveniseră mai aroganţi ca nici-odată, învingerea Ruşilor de la Stănileşti, omorul lui Brâncoveanu şi neprotestarea nici a unei puteri representante la Constantinopol, pentru sevêrşirea acestui fapt atât de odios, îi înebuniseră, credeaŭ că li s'aŭ reintors earăşi vremurile strĕbune de vitejie; uitaseră cu totul de cumplita învingere de către Eugenie de Savoia, când avuseseră gândul să înfingă stindardul cel verde al Semi-lunei pe turla catedralei din Viena, ca semnul păgânismului să fâlfâe sub cerul din centrul creştinătăţei.

Turcii eraŭ o naţiune foarte resbelnică, un autor ne spune că lipsindu-le resbelul, le lipsea şi inimă şi suflet; evenimentele însă din 1714 le aduseră încă o dată acest nobil joc, căci acuma vor avea de luptă cu Veneţianii; eată ce ne spune D-l Xenopol relativ la aceasta [1]): Pretextul unui noŭ resbel pentru Turci fu uşor de găsit, căci Veneţianii refuzară de a extrăda nişte trupe muntenegrene bătute de Turci, cari se refugiaseră în oraşul lor Cattaro [2]). Despre

[1]) Vedĭ în Xenopol, vol. V, Istoria Românilor, p. 25.

[2]) Cattaro. Oraş şi port al Dalmaţiei pe marea Adriatică în posesiunea Veneţienilor apoi a Austriei.

aceste pregătiri de luptă ale Turcilor ne vorbeşte şi raportul comitelui Ferrati către generalul Baron de Tige al Austriei, cu data de 1715, 7 Februarie; şi însuşi Voevodul Ştefan Cantacuzino scrie generalului Comite de Steinville, comandantul trupelor din Transilvania în acelaşi an, 8 Februarie [1]). Acesta e primul act prin care Cantacuzino domnul ţerei româneşti se manifestează ca amic şi al Nemţilor, pe lângă Turci.

Aceste trupe muntenegrene Turcii le bătură mai înnainte; aşa vedem că în 1714, luna lui Decembrie, resbelul este declarat, şi Turcii atacă posesiunile cedate Veneţiei prin pacea de la Carlowiţ, din 1699. Veneţianii însă a căror putere erea slăbită, 'şi dăduseră toate silinţele a menţine pacea faţă cu Turcia, însă Turcii nu îngăduiră şi sosesc gramadă în cetatea Adriaticei, eaŭ Morea, apoi Corinthul şi capitala peninsulei, *Napoli-di-Romania*, încât cu perderea acestora, Veneţianii eraŭ ca şi alungaţi din ţară.

Turcii păreaŭ că a reînviat într'ênşii vechia vitejie şi lucraŭ la visul, de a lua Viena, centrul creştinătăţei; neapărat acuma ca şi în tot-deauna, principatele dunărene nu puteaŭ să nu le amestece Turcii în acţiune, şi aşa vedem pe vestitul Vizir Ali-paşa că ordonă lui Ştefan Cantacuzino Voivodul ţerei, de a pregăti 1000 de cai [2]), şi 2000 de care cu câte 4 boi şi atâţea oameni, precum mii de saci de făină, orz, berbeci, unt şi miere, acestea toate întrecuseră haraciul pentru un an, încât Ştefan Vodă pentru a se supune pretenţiunilor Ottomanilor trebui a pune noui dări asupra boierilor ca să adune bani şi să le cumpere [3]). In casuri de acestea de supărare în tot-deauna găseşti pe cine-va ca sa'ţi verşi focul şi Ştefan Vodă care erea în foarte bune relaţiuni cu Austria, scrie generalului Comandant al Transilvaniei, Comitele de Steinville: acea scrisoare cu data de 8 Februarie despre care am vorbit mai sus — plângêndu-se de nesocotinţele Turcilor.

---

[1]) Veţi în col. doc. Hurm., vol VI, p. 147.
[2]) Del Chiaro, Historia rivoluzzioni de la Valahia, p. 199.
[3]) Şincai Cronica Românilor, vol. III, p. 378, ed. II şi 241 ed. I.

Toate aceste provisiuni care trebueaŭ să le împlinească Domnul Munteniei, Turcilor; fură trimise în plină earnă în luna lui Februarie trecênd Dunărea, cu căruţele, însărcinênd cu ele pe mai mulţi boeri, căpitani ca să le ducă în Morea.

Turcii în acest timp aşeḑaseră paşalîcuri la Hotin şi Bender şi aveaŭ de gând ca şi din Moldova să facă un al treilea paşalîc. Nemţii simţind acest plan ştiind că de 'l vor realiza Turcii; atunci s'ar periclita Imperiul lui Carol al VI-lea, deschiḑînd Turcii drumul în Imperiul Austriei; apoi şi declararea resbelului Veneţianilor erea o pricină bună, căci prin tractatul de la Carlowiţ Impĕratul Leopold I stipulase independenţa Veneţiei, faţă de Turcia, cari atunci fusese învinsă; încât prin acestea se atingea amorul propriŭ al Austriei, de aceia vedem că Austriacii intrară în acţiune şi vor lua parte principală în viitorul rĕsboi de la Belgrad şi Petervardain, după cum vom vedea la istorisirea faptelor.

Faţă de aceste evenimente ale orientului, atitudinea lui Ştefan Cantacuzino erea foarte aplecată către casa Austriei, şi în adevĕr, căci ultimul domn pământean al ţĕrei, voia ca să închine Muntenia, creştinilor, şi să o scape odată de păgânismul cel crunt; în intreprinderile seale fiind ajutat şi de toţi boerii ţĕrei, căci acest gând 'l aveaŭ de mult în cap toţi Românii.

Dară teama Domnului de Turci, erea foarte mare căci el îi cunoştea prea bine, şi exemplul uciderei neamului lui Brâncoveanu-Vodă, erea încă proaspăt în inimele Românilor; ast-fel că cu mare băgare de seamă trebuea să'şi facă corespondenţa cu Imperialii, afară de acestea în Cronstadt erea acel Apostol Manu, care se refugiase acolo, un straşnic fidel al Porţei, acest Manu trăia acolo de mulţi ani, căci pribegise din ţara-Românească din causa persecuţiilor lui Brâncoveanu-Vodă. Incât, lui Ştefan Cantacuzino tare îi era frică ca corespondenţa să nu fie aflată de Manu şi aşa să fie denunţat Porţei, atunci ar fi perit şi el şi ţara lui şi ai lui toţi.

Aceste ḑise ale Istorieĭ le confirmă şi scrisoarea generalului Baron de Tige către Comitele Steinville, şi eat'o:

Scrisoarea generalului Baron de Tige către comitele Steinville, despre corespondenţa sea cu Voevodul Munteniei Ştefan Cantacuzino, din 1715, 14 Februarie.

«Copie de la lettre ecrite de Mr. le general Baron de Tige à moy comte de Steinville en datte Cronstadt le 14 Fevr. 1715.

Cy joint les nouvelles de Valachie; l'homme que j'ay envoyé a Jassis n'est point encore de retour.

Le prince de Valachie m'a fait dir par Fontana que si nous voulions avoir des nouvelles, qu'il fallait eloigner le vieux Boyer (et) Mano qu'il apprehendait, qu'ils ne fasse scavoir la correspondence à la Cour Ottomanne.

Les Turcs demendent de ce Prince 1230 chevaux pour être menés a Constantinople» [1]).

De acuma înainte politica luĭ Ştefan Cantacuzino-Vodă şi soarta luĭ eraŭ trase.

Şincaĭ ne spune după istoria Bălăcenească, că: Ali-paşa întorcêndu-se vesel din Moreea unde învinsese pe Veneţieni, veni cu mult ifos pe lângă Sultan; Caimacam pe lângă Sultan era Imbrohorul ce adusese pe Brâncoveanu în Ţarigrad; luĭ Ali paşa însă ĭĭ erea teamă ca Imbrohorul să nu'ĭ ea locul de mare vizir şi de aceia stărui pe lângă Sultan ca să trimită pe Imbrohor, paşă la Bender, unde Turcii aveaŭ paşalîc; acesta era începutul urgieĭ Imbrohoruluĭ, căcĭ acolo şeḑêndu-va sĕptâmânĭ ĭĭ veni ordin de ucidere, în urma pârilor aduse de Ali paşa pe lângă Sultan; ast-fel ştiaŭ Turcii să se scape unul de altul, intrigele aduceaŭ crimele, tot intrigele aŭ prăpădit şi pe mulţi

[1]) Hurmuzaki vol. VI, p. 148.

din Domnii români, sermana de țara românească ajunsese prada bizantinismului celui mai desfrînat[1]).

Moartea Imbrohorului întristă grozav pe Ștefan Cantacuzino căci acesta era protectorul lui, el 'l pusese pe tronul lui Brâncoveanu. Cantacuzino se întristase căci prevăzuse peirea sa acuma, odată ce nu mai trăia Imbrohorul. Cum Dumnezeŭ are grijă de tot omul de pe acest pământ, fie căruia îi dă plata potrivită cu capul și inima sa, cum trimetea el acuma cuțitul cel înfiorător rând pe rând fie căruia din cioclii cari merseseră în fruntea cortegiului îngrozitor al omorului Brâncovenilor.

Imbrohorul 'și găsise deja plata, venea rêndul vulpei bătrâne de Stolnic Constantin și puiului celui tênêr de Ștefan-Voevod.

Eŭ care istorisesc aci acele întâmplări de atunci, văd o complectă potrivire între soarta oamenilor și dispozițiunile legei a acelor vremuri. Pravila de legi a întru fericire răposatului Domn Mathei Basarab, era la fel cu pravila vieței scrisă de Dumnezeŭ, în condica lui Mathei Basarab se găsea scris că: «de pre partea trupului dupre care făptuitorul a sevêrșit rĕŭ cui-va, tot prin acea parte el să'și capete pedeapsa» adică de ai ucis cu mâna pe cine-va, să te omoare mai întâi tăindu'ți mâna; de ai uneltit cu capul și cu inima contra cui-va, să te omoare, turnêndu'ți plumb topit prin grumaji ca tot la inimă să se ducă, să te arză, și apoi să'ți tae capul; acuma cu Imbrohorul și cu Cantacuzeni, Dumnezeŭ tot așa prescrisese în cartea vieței, căci Imbrohorul avu capul retezat și Cantacuzenii suferiră identic aceleași pedepse ca și Brâncovenii, mai întâi chinuiți în infernul de la Bostangi-Pașa, cu acele instrumente de tortură ce se aplicaseră și Brâncovenilor și apoi uciși rênd pe rênd. Tata, fiŭ și rude, eară femeile fugite de teama exiluluĭ, dreptatea lui Dumnezeŭ e articolul de lege cel mai mare din lume.

Toate acestea le vom vedea imediat la locul lor.

---

[1]) Vedĭ în vol. III, Șincaĭ după condica Bălăcenească.

In Constantinopol în aceste vremuri Fanarioţii eraŭ mai tari ca nici odată; Mavrocordat domnea în Moldova; corpul diplomatic; din care mai cu seamă Francezii eraŭ în relaţiunile cele mai amicale cu aceştĭ Fanarioţi, căci dênşii aŭ căutat în tot d'a-una alianţe printre strĕini, fie prin căsătorii fie prin alte mijloace. Nicolae Mavrocordat fiul luĭ Exaporiton, care luase locul părintelui sĕŭ, la dragomanat după decesul acestuia, devenind Domn în Moldova, un pas mai avea de făcut spre a trece Milcovul. Sultanul la Ţarigrad ameţit în toate ḑilele de Fanarioţi din suburbiul Fanarului ce veneaŭ ḑilnic pe la Marele Vizir Ali-paşa fie călări, fie în caleşte sub escorte, şi stând de vorbă ore întregĭ cu acesta în conferinţă unde se mai găsea şi câte un ambasador; apoĭ odată saŭ de douĕ orĭ pe sĕptămână mergênd şi la palatul Sultanului, ţinêndu'ĭ discursurĭ ca de pildă: Majestate în ţĕrile române nu mai merge cu Domnii aleşi de naţiune, căci toate odraslele vechilor familiĭ sunt infectate de germenul intrigeĭ şi al trădărei; un Basarab saŭ un Brâncoveanu nu maĭ există şi a fost o fericire că M. V. a sciut să le tae capetele; că din Ghiculeştĭ orĭ Cantacuzenĭ mai sunt, ce e drept, dară aceştia toţi câţĭ trăesc, sunt demoralisaţi şi îmbrăcaţi în haina falşităţeĭ, că M. V. ar trebui să se sature odată de prieteşugul lor cu Ruşiĭ şi Austriacii, căci aceasta e o impertinenţă extra-ordinară, ca pe când *Valachia şi Moldova* plătesc tribut M. V. aceĭ Domnĭ să îndrăsnească a avea relaţiunĭ cu împĕraţiĭ, vecinĭ. Apoĭ dacă ar fi vorba de unĭĭ membrĭĭ aĭ familiilor de boerĭ românĭ, ca M. V. să ridice pe vre unul dintr'ênşiĭ la domnie, earăşĭ s'ar înşăla, căci ura şi vrajba ce domneşte între dênşiĭ în ţară, ar aduce amestecul Muscaluluĭ saŭ al Neamţuluĭ în guvernêmêntul local şi deci şi în cel ottoman.

Apoĭ că, poporul român e nedemn să'şĭ maĭ aleagă el singur domn, căci e un popor lipsit de conştiinţă naţională; nu ştie ce vrea? şi că în fine M. V. să sfêrşească odată cu aceĭ *sĕlbateci de la Dunăre;* căci e deja o mare importanţă ce M. V. le-a dat, băgându'ĭ în samă, luptându-se cu dênşiĭ, încheind tractate şi dêndu-le dreptul de

a-şi alege ei Domnul lor, pe care M. V. 'l confirmă numai.

In Moldova deja M. V. are pe un representant al sĕŭ, pe strĕlucitul *Ioan Alexandru Nicolae Mavrocordat, de Scarlati;* de ce nu vrea M. V. ca şi în *Valachia* să aibă un representant? ca ambele ţĕri românești să devie două slugi prea plecate ale Stambulului? Haide Majestate! Haide, decideţi-vĕ! căci timp nu mai e de perdut, de veţi întârdia veţi regreta, câţi-va boeri români, şi mai cu seamă de cei din Oltenia vor simţi secretul, şi ei vor putea să se rĕscoale, ce e drept Majestate, trebue să ştiţi că acolo e un oraş ce Majestatea Voastră 'l cunoaşte prea bine, e oraşul *Craiova*, unde locuesc o sumă de boeri bogaţi ce aŭ moşii aşa de întinse cât Majestatea Voastră ar umbla cu calul şĕptămâni întregi, şi numai pământul unuia din-tr'ênşii singur l'ar cutreera; şi aceĭ boeri sunt cam iuţi la fire, ei aŭ obiceiul să se rĕscoale în contra tiranieĭ şi se pretind ca aŭ nasul mai mare ca toţi; şi cam aşa în tot-d'a-una s'a întâmplat, ca ei să deştepte pe Român, prin sunetul goarneĭ patriotice; deci haide Majestate: grăbiţi-vĕ! şi aruncaţi mai repede jugul cel puternic şi strĕlucit al prea slăviteĭ voastre împĕrăţii.

Noĭ Majestate, Noĭ suntem ceĭ mai apţi ca să representăm interesele statului vostru, la Dunăre, şi să arătăm Românilor că ei aŭ un stăpân, eară pe cel ce se va rĕsvrăti să'ĭ arătăm iarăşi, că ştim să'l şi ucidem, şi pe cel ce se va plânge că plăteşte prea mult la Stambul? să'ĭ luăm şi mai mult, ca să'l învăţăm minte. Noĭ Fanarioţiĭ, Majestate, v'am servit cu credinţă în tot-dea-una.

De când M. S. Sultanul Mahomet al II-lea a spintecat cu fulgerătoare-aĭ spadă Bizanţia cea strĕbună, de când dênsul a înfipt aci stindardul semi-luneĭ; de atunci şi până acuma Noĭ am fost necontenit servitoriĭ ceĭ mai umiliĭ în împĕrăţia voastră.

In politica externă a occidentului v'am representat în tot-dea-una cu mîndreţe, în aceia a orientului am căutat a vĕ păstra prerogativele vechi asupra statelor de la Dunăre. In politica internă am executat toate poruncile înălţimeĭ

voastre, ne-am scăldat când nevoile statului vostru aŭ cerut, până şi mânele noastre în sângele Domnilor români.

De când am început a fi consideraţi de guvernământul ottoman, adică cam după la mijlocul veaculuĭ al XVI, până aḑi, am căutat a face propaganda politiceĭ machiavelice în statele tributare Voue; căcĭ ne am spus, că numaĭ printr'un aşa mijloc Majestatea Voastră va putea să'şi menţină supremaţia.

In *Valachia* şi *Moldova* ne-am infiltrat în clasa boerilor, şi numaĭ noĭ ştim cum? şi prin ce fel de mijloace josnice; linguşindu'ĭ, băgându-ne maĭ întâiŭ preceptorĭ la copiĭ lor, şi folosindu-ne de cultura noastră pentru a'ĭ învĕţa retorica, filosofia şi literatura antică elenă; infiltrându-le ast-fel din frageda-le lor copilărie gustul şi cunoştinţa limbeĭ eline; procedând ast-fel, Majestate, ne-am preparat un teren mănos în viitor; căcĭ toate acele generaţiunĭ vor deveni nişte creaturĭ ale noastre; nu ne-am mărginit numaĭ la atât, ci 'ĭ-am maĭ învĕţat şi *politica modernă bizantină;* am căutat în fine ca să'ĭ depărtăm de la acele gânduri şi simţiminte naţionale şi patriotice; ne-am încercat să'ĭ facem a înţelege că sunt prea slabĭ şi gârboviţi ca să poată trăi singuri ca stat, şi să devie o naţiune la gurele Dunăreĭ orientale; noĭ Majestate v'am pregătit terenul de a transforma ţĕrile române în *paşalîcurĭ* şi noĭ să fim maĭ mult de cât Paşiĭ lor, să fim ceia-ce aĭ se ḑice, Bey, şi să avem şi treĭ tuiurĭ de domnie.

Noĭ, Majestate, am căutat să înlocuim jocul spadelor din mâinile Românilor, cu întorsăturile de limbă cele meşteşugite ale retoriceĭ; şi de atuncĭ eĭ aŭ devenit şi maĭ instruiţi; spada lor a cam ruginit, căcĭ de la Michaĭ-Viteazul noĭ tot le-am pus piedicĭ când le venea gustul de resbel; înainte însă am provocat revoluţiunĭ ca să le răpim timpul de a se gândi. Spre a avea resbel în afară, le-am turburat instituţiunile lor cele maĭ de frunte: *armata* şi *boerimea;* ştiţi, Majestate, cum? în tocmaĭ cum turbură un bulgăr de noroĭ o apă limpede şi cristalină; de atuncĭ am şi conrupt pe mulţi d'intre boeriĭ români ce ereaŭ maĭ slabĭ de suflet, le-am promis sprijinul nostru pe lângă Majestatea Voastră

ca ei să devie Domni; ei ne-aŭ crecut şi de aci aŭ isbucnit rĕscoale din partea celor-l'alţi; protivnicii lor.

Ei aŭ perdut prin aceste rĕscoale, căci s'aŭ desagregat toate aşeḑămintele lor; noi însă am câştigat, căci am stricat casa şi am răpit pe unul din doui. Noi, Majestate, suntem expresiunile cele mai apte cu care Majestatea-Voastră poate să'şi facă treburile, fie ele de ori-ce natură ar fi. Noi suntem instrumentele de acţiune ale voinţei Majestăţei Voastre şi sfetnicilor Voştri. Noi nu avem scrupule, căci nu avem stat; suntem o adunătură de oameni ce locuim în Fanar ce ştim să învêrtim pe degete nevoi, intrigi şi crime.

Deci, Majestate, pentru toate aceste servicii ce le-am adus împĕrăţiei-Voastre, un singur lucru Vĕ cerem tot spre binele Vostru; este a ne face pe Noi stăpânii acelor provincii de la Dunăre; şi atunci să vedeţi, Majestate, cât de bănet veţi avea în ţară; vom lua şi Noi şi vĕ vom da şi Vouĕ; apoi vom aduce pe toţi coreligionarii noştri din Fanar, cu rêndul; îi vom ţine pe lângă noi, la Palat, vom căuta a 'i însura cu fiice de boeri români şi ast-fel încetul cu încetul toate averile boerilor români ce le aŭ moştenite şi dênşii de la părinţii şi moşii lor, care şi aceştia le câştigaseră cu preţul vieţei lor în urma unei vitejii dintr'o luptă, astă-zi ne vom făli noi de ele şi vom rîde de memoriile lor; vĕḑênd că noi le-am câştigat numai prin gândurile noastre dibacii; ast-fel procedând încetul cu încetul, boerimea română va dispare şi o boerime fanară se va forma la Bucureşti şi la Iaşi, vom da noi atunci tonul; vom elimina vechile obiceiuri, de care Românii se laudă că le aŭ de la Romani; şi în locul lor vom introduce pe cele bizantine, ale noastre, care sunt sprijinite şi de guvernul Majestăţei Voastre.

Până acuma nu am lucrat de cât ca simplii oameni de casă ai Majestăţei-Voastre, acuma a sosit momentul ca să lucrăm ca stăpâni în acele provincii; deci, Majestate, să ne daĭ ambele tronuri româneşti; deja la Iaşi e Nicolae Mavrocordat; strĕmută-l pe dênsul la Bucureşti, căci e deprins cu domnia, eară la Iaşi trimete pe un altul din sînul

nostru; şi atunci vei vedea, sigur Majestate, că ţările dunărene în veci vor rămânea supuse sceptrului vostru puternic. Haide Majestate! vĕ conjurăm; Noi avem cu noi şi corpul diplomatic; ambasadorul prea puternicului rege de la Paris e cu noi; numele de Mavrocordat care e cel mai vestit în istoria politică a statului Vostru; a fost şi este venerat de Francezi: nu veḑi, Majestate, că nu a trecut doui ani de când ai ucis pe Brâncoveanu şi acum earăşi un Domn român ce se numeşte Ştefan Cantacuzino lucrează la fel cu Brâncoveanu? Ce, oare Majestatea Voastră a ajuns de rîsul Domnilor români? Majestatea Voastră este soarele Românilor: şi Domnii lor îndrăsnesc să urmeze o politică nemţească ori rusească, pe când Românii sunt închinaţi Vouĕ.

Mazileşte deci, Majestate! şi pe acest cutezător de Ştefan Cantacuzino, şi ca să'i înveţi bine minte pe Românii, ucide'l şi pe dênsul, cum ai ucis şi pe Brâncoveanu!

Incheie Majestate şirul domniilor româneşti cu vĕrsare de sânge, ca Românii să se înveţe minte şi să le rĕmâe etern în a lor memorie că Turcia le-a pus cap la domniile lor pământene, să ştie ei barem că ultimul Domn al lor, nu s'a stins ca mucul de lumînare în pace şi linişte arḑênd întreg până la sfêrşit, ci l'aŭ stins altul, adică fluturătura iataganului prea puternicei voastre împĕrăţii, eară Noi Majestate să ne urcăm pe tronurile lor, şi să rînjim apoi la umbrele lor ca la nişte strigoi, Majestatea voastră nu vede că ei aŭ gânduri mari, şi fumuri prin cap? că vor să'şi formeḑe din noŭ o dinastie a lor naţională? nu vedeţi Majestate că cu toate că numele de Basarab s'a stins, însă Brâncoveanu l'a adăogat pe lângă al sĕŭ fiind că bunică-sa era o Băsărăboae voind ast-fel a se făli din noŭ cu numele dinastiei lor ce domnise patru veacuri?

Nu vedeţi Majestate că aŭ de gând să treacă sub scutul protector al Austriei saŭ al Rusiei şi atunci se va schimba de sigur toată organisaţiunea statului lor?

Noi deci ce v'am servit în tot-d'a-una şi am apărat interesele Turciei voim a le apăra şi acuma, scăparea este

ca să ne puneţi pe noi Domni, acolo. Haide Majestate! vĕ conjurăm [1])!

Eată genurile de discursuri ce auḑea de sigur Vizirul şi Sultanul din gura Fanarioţilor, pentru ca ei să pue mâna pe tronurile române.

Sultanul în urma atâtor insistenţe s'a decis să deschidă porţile ţĕrei-Româneşti Fanarioţilor, dar nu ca mai 'nainte, ca ei să devină sfetnici Domnilor români, ci acuma ei înşuşi să se urce pe tronul ţĕrei.

La Cronicarul Axentie Uricarul ce istoriseşte foarte detaliat a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat în Moldova (1711 – 1716) găsim felul cum Nicolae Mavrocordat a fost strĕmutat din Moldova în ţeara-Românească:

In urma resbelului Moreei Vizirul Ali-paşa întorcêndu-se la Odreiŭ şi de aci la Ţarigrad cu mare alaĭ împreună şi cu împĕratul s'aŭ aşeḑat cu toţi la nişte Seraiuri din spre *Eiup* întinḑêndu'şi corturile la *Meidén*, dênd poruncă ca oastea să fie gata pentru primă-vară când vor da Turcii un noŭ resbel contra veneţianilor pentru luarea Dalmaţieĭ.

Atunci Sultanul chemă la dênsul pe *Dimitraki Iuliano* grecul, capikehaeaoa lui Mavrocordat Vodă din Moldova, să meargă la Vizir, acesta îĭ spuse: «Eată Domnul tĕŭ; lui Nicolae Vodă, i-aŭ dat puternicul nostru Impĕrat, domnia *ţĕrei-Românesci*, deci să meargă cu o ḑi mai 'nainte să stăpânească *Raiaua* şi să fie nevoitor la trebi» [2]). Şi l'aŭ îmbrăcat pe Iuliano cu caftan, şi mergênd la gasdă dinpreună cu fratele lui Nicolae Vodă, cu Terzimanul (Iănache Marele Dragoman), a scris scrisori lui Mavrocordat în Moldova şi a trimes pe *Mihalache Aristarhul* în caĭ de olac, însoţit de *Kapigilaru-Kihaiasi* al Vizirului dêndu'ĭ şi caftanul cel noŭ de domnie al ţĕrei Româneşti, aceştia toţi aŭ sosit la laşi la 11 Ianuarie anul 1716, la barieră le

---

[1]) Poate că eŭ am formulat această imprecaţiune într'un stil mai cald de cât ar fi vorbit d'intre Fanarioţi, Sultanului, dar sensul de sigur că a trebuit să fie acesta căci am vĕḑut şi vom mai vedea cât a lucrat Alexandru Mavrocordat exaporitul, ca fiul sĕŭ Nicolae, să devie domn în Moldova.

[2]) Veḑi în Letopiseţe, Vol. II, p. 171.

eşiră înainte Domnul cu toţi boerii şi slujitorii, apoi întorcêndu-se la palat aci l'aŭ îmbrăcat pe Mavrocordat cu caftanul cel noŭ şi Kapegiul i-a cetit fermanul de domnia cea nouă, ce suna ast-fel: «De vreme ce nu slujeşti cu dreptate, şi te puĭ tare pentru *Raea*, eată că te-am miluit cu domnia ţĕreĭ-Românescĭ» [1]). Apoĭ toţi sărutară poala Domnuluĭ şi Domnul porunci rĕdvane de plecare, căci fermanul poruncea ca el să plece cu o oră maĭ 'nainte. A doua ḑi a trimes Mavrocordat din Iaşi pe doĭ boerĭ aĭ luĭ din divan, pe doĭ Grecĭ de nimic, pe *Constantin Ciuki vel Comis* şi pe *Constantin Ramadan vătaful de aprodĭ* ca eĭ să plece de olac la Bucureştĭ şi să vestească venirea nouluĭ Domn, dete acestor doĭ trimişĭ şi scrisorĭ către *Mihail Cantacuzino biv vel spătar* către *Radu Golescu vel logofĕt* către *Şerban Bujoreanul vel Vistier şi* Constantin *Dudescu Spătar*, scriindu-le ca eĭ să nu aibe nicĭ o îndoeală şi nicĭ o mâhnire, ca să fie buni de a primi sarcina de Caimacamĭ adică veghetorĭ la nevoile ţĕreĭ, până la venirea sa» [2]).

Aci încetăm cu Uricarul căci el istoriseşte lucrurĭ ce privesc direct capitolul domnieĭ luĭ Nicolae Mavrocordat în ţara-Românească, la care nu am ajuns încă.

Cronicarul muntean Radu Popescu spune că în acest timp ce Capegiul merse la Iaşi pentru vestirea transferăreĭ luĭ Mavrocordat ca Domn al Munteniеĭ, tot în acest timp alt Capegiu venise în Bucureştĭ ca să vestească luĭ Ştefan-Vodă printr'un ferman, masilirea, şi să'l ridice cum fusese ridicat şi Brâncoveanu, cu toată casa luĭ; el, tatăl sĕŭ bĕtrânul stolnic Constantin Cantacuzino, soţia luĭ, copiĭ, precum şi din rude [3]).

Popescul ne maĭ spune că Nicolae-Vodă din Moldova srisese şi bĕtrânuluĭ Stolnic Constantin, oprindu'l de a nu merge la Ţarigrad, ci să rĕmâe în Bucureştĭ lângă Domn; «că Maria Sa 'l va avea cel d'intâiŭ boer la sfat» după cum vedem cam toţi Domniĭ ţineaŭ la Stolnicul Cantacu-

---

[1]) Vedĭ în Letopiseţe, Vol. II, p. 171.
[2]) » » » » » » »
[3]) Vedĭ în Mag ist., Vol. VI, p. 40.

zino, 'l cunoşteaŭ de priceput şi de destoinic în afacerile politiceşti; când Stolnicul Constantin lua cuvêntul în divan toţi se minunaŭ de grăelile sale.

Stolnicul Cantacuzino însă nu ascultă şi plecă şi dênsul cu fiul sĕŭ Ştefan-Vodă la Ţarigrad.

Despre Mihaĭ Cantacuzino încă ne maĭ relatează Popescul, el spune că boerul Michaĭ se afla la moşie când priimi vestea cum că dênsul e numit caimacam până la venirea nouluĭ Domn; şi atunci fugi în ţara Ungurească, însă fiind earna grea şi zăpada mare, fu prins la Câmpina de Vameşi şi Plăeşi ce 'l aduseră înapoĭ la Bucureşti, unde maĭ primi o a doua scrisoare de la Nicolae Vodă din Moldova, ca să primească căimăcămia; Mavrocordat de şi află de a sa fugă, însă nu se supără [1]).

La 9 Ianuarie anul 1716 sosi şi cel-l'alt Capegiŭ la Bucureşti cu fermanul de masilire; Ştefan-Vodă ca să fugă nu putea ne spune cronicarul Popescu căci erea earnă grea, zăpadă mare şi uşor ar fi fost prins de Plăeşi; încât maĭ bine preferi a pleca capul şi a merge în Ţarigrad.

Popescu ne desfăşoară aci un pasagiŭ scris în culorile cele maĭ limpedĭ, tot caracterul bĕtrânuluĭ Stolnic Constantin Cantacuzino care vĕzêndu-se acuma prins în cleşte, şi în ajunul oreĭ supliciuluĭ; vĕzêndu-şi plata pentru toate câte le făcuse în viaţă sa; 'şi puse toată energia, toată inteligenţa, şi dibacia diplomatică pentru a încerca o scăpare din ghiarele Turculuĭ, totul însă fu în zadar; bĕtrânul Stolnic făcuse ultima sforţare a sufletuluĭ luĭ, ca şi bolnavul ce bolind a ajuns la cel din urmă moment al vieţeĭ, şi cine a avut ocaziunea a putut observa că înainte de a expira cine-va, atunci toate forţele 'ţi revin, deschidĭ ochiĭ puternic, 'ţĭ crispedĭ mâinele 'ţi întindĭ muschiĭ şi apoĭ morĭ, aşa şi cu Stolnicul Constantin; el s'a dus acasă la Capegiŭ şi a făcut din Capegiŭ duhovnicul sĕŭ, i-a spus toate secretele, tot ce făcuse în viaţa sa, toată politica ce o dusese dênsul; modul cum s'a scăpat de fratele sĕŭ Şerban Cantacuzino

---

[1]) Vedĭ în Mag. ist., Vol. VI, p. 41.

Voevod şi de Brâncoveanu Voevod, numai şi numai pentru că simţise că aceştia urmaŭ o politică germană: deci el în detrimentul Turciei nu ar fi putut să lase să treacă nimic; aşa despre Şerban-Vodă îi spuse că: «cât l'au cunoscut că este cu dreptate către împĕrăţie nimica n'aŭ ţis, iar după ce l'aŭ cunoscut că se abate de către împĕratul, şi va să se lipească lângă vrăjmaşii împĕratului, l'aŭ otrăvit, şi aŭ murit» [1]).

Asemenea aŭ mai spus Capegiului că a făcut şi cu alt frate al lui, cu Iordache, ce fusese sol la Beciŭ; pe care aflându'l că «adapându-se de vorbele Neamţilor, şi vrând să facă turburări, şi pre acela l'aŭ otrăvit» [2]), aşa făcuse şi cu Brâncovenii «şi aŭ omorît şi pre Constantin Vodă în cea după urmă ce l'aŭ văzut că se alcătueşte cu Moscalii şi cu alţi vrăjmaşi ai împĕrăţiei» [3]).

Ast-fel de vorbe a spus Stolnicul, Capegiului, Capegiul le repetase la Constantinopole la toţi megiştanii împĕrăţiei; le spusese şi lui Ianache Mavrocordat dragomanul, şi acesta venind Domn aci în ţară după ce Nicolae fratele sĕŭ fusese detronat în 1717, Popescul ne spune că le spunea prin Bucureşti către toţi boerii, că le auzise din gura Capegiului. Acuma se împlinise vorba lui Cantemir din Istoria lui, când ţice că: el crede că Şerban Vodă Cantacuzino a murit otrăvit.

Constantin Stolnicul însuşi singur mărturisise fratricidul sĕŭ, sĕvârşit în două rênduri; am avut deci dreptate când am spus că politica nu cruţă nimic, calcă peste toate, când lucrează ambiţiunile personale saŭ încrederea oarbă în binele ce realizarea unei idei ar aduce asupra ţĕrii.

Este ceva îngrozitor, ceva diabolic ca să sĕvârşeşti un părintucid saŭ un fratricid prin arme şi *otrăvire* şi de aceia legea pedepseşte mai aspru pe cel ce sevârşeşte o asemenea

---

[1]) Veţi în vol. IV, Mag. ist., p. 36.
[2]) Idem.
[3]) Idem.

crimă de cât pe cel ce a sĕvêrşit o simplă crimă ordinară [1]).

Cu toate acestea este o fericire când într'un stat se găsesc şi oameni cu ast-fel de suflete cu inimi atât de tari ca să uite că aceiaşi mumă aŭ avut amêndoi, că la un acelaşi sîn aŭ fost crescuţi şi desmerdaţi şi instinctul rĕuluĭ şi şearpele cel otrăvitor să'ĭ înpingă ca să răpească viaţa fratelui; omul care e capabil de aşa ceva, este cineva, el ese din rêndul muritorilor şi istoria trebue să'ĭ facă loc în paginele eĭ şi de aceia Aristote în vechime, Bacon şi Blunschli în vremile maĭ d'incoace scriind mult despre politică, spun că: politica înpinge pasiunile oamenilor până în extremul lor; că ea este ceva periculos într'un stat; şi că aduce de multe orĭ desnodĕmênturĭ fatale — acesta e sensul lungelor lor capitole.

Românilor în tot-deauna le-aŭ plăcut politica, imediat ce viaţa belicoasă a maĭ încetat, eĭ se asvêrliră ca niştе leĭ în arena politiceĭ, agăţêndu-se de orĭ-ce eveniment cu dinţiĭ şi începînd aşa dară certurile pe pradă; viaţă publică devine foarte agitată; vremurile lui Şerban Vodă Cantacuzino înseamnă acest început. Brâncoveanu întinde firul maĭ departe şi 'l duce până la punctul culminant, bĕtrânul Stolnic Constantin Catacuzino care apucase aceste vremurĭ, fiind dotat de la natură cu o inteligenţă, prevedere, diplomaţie şi elocinţă fără seamăn se aruncă trup şi suflet în acest joc periculos ce avea să determine soarta ţĕreĭ-Româneşti, şi devine omul de stat prin excelenţă; destoinic şi intrigant la culme servind cu credinţă pe douĭ domnĭ din care unul frate şi altul nepot; şi la urmă băgându'ĭ pe amêndoi în mormênt. Dreptatea luĭ Dumnezeŭ însă nu se înăbuşise şi la urmă va rîde şi de această vulpe bĕtrână care rîsese tot timpul de puiĭ eĭ.

Şi într'adevĕr Capegiul-Paşa nu luă în samă nicĭ una

---

[1]) Veţĭ articolele 232 şi 234 alin. III, Cod. Pen. rom.

Art. 232 c. p. zice: «Tot culpabilul de omor cu precugetare, de parintucidere, pruncucidere şi *de otrăvire*, se va pedepsi cu munea silnică pe viaţă.

Art. 234 alin. III zice: «In toate *cele-l'alte casurĭ*, culpabilul de omor se va pedepsi cu munca silnică pe timp mărginit».

din vorbele viclene ale luĭ Constantin Stolnicul, el 'l pricepuse că, dacă acuma 'şĭ dete drumul în faţa sa; deschiqêndu-şĭ inima şi lăsând să easă dintr'însa toate secretele ce le ţinuse ascunse o viaţă întreagă, erea numaĭ ca să scape de moarte el şi cu neamul luĭ. Turcul se înăspri şi maĭ rĕŭ, şi încruntêndu'şĭ ochiĭ ĭĭ qise: haide la Stambul! şi să meargă şi fiul tĕŭ Ştefan cu muerea şi copiĭ luĭ, să vĕ arătăm noĭ vouĕ că de Sultan nu'şĭ bate joc nimenĭ pe pământ; aĭ urgisit bĕtrâne, pe Brâncoveanu tocmaĭ la sfârşit, 'ĭ aĭ scotocit prin săltare ca să'ĭ găseştĭ scrisorile de la Nemţi şi de la Muscalĭ, aĭ vrut să trecĭ în ochiĭ noştri ca amic şi sincer supus; acuma tu ce cusur aĭ, cu tot neamul tĕŭ, căcĭ fiul tĕŭ, Voevodul Ştefan a căqut în aceiaşĭ cursă, el oare, nu are scrisorĭ cu Nemţiĭ? el oare nu e făcut graf de Austria şi Kneaz de Moscova? Toţĭ sunteţĭ şi aţĭ fost nişte ghiaurĭ; haide bĕtrâne, pregăteşteţi rĕdvanul de drum, şi numaĭ bogăldi la vorbe viclene, haide hainilor!

Condica Bălăcenească spune că la 19 Ianuarie a venit Capegiul la Bucureştĭ pentru a mazili pe Ştefan-Vodă [1]).

Del Chiaro spune că la 21 Ianuarie, Marţĭ [2]). Del Chiaro ne dă şi maĭ multe amĕnunte asupra timpuluĭ ce trecu de la mazilie până la uciderea Cantacuzeanuluĭ, el zice că Capegiul venind la Bucureşti, Domnul nu ştia la ce venise, credea că e pentru haraciŭ, şi de aceia chemă la dênsul pe Radu Dudescu cumnatul sĕŭ ce erea mare spătar şi pe Vistierul cel mare *(Bujoreanu)* ca să se consfătuească cu dênşiĭ, dară de odată vine Capegiul la palat şi întreabă pe Vodă; că va priimi ce va vedea scris în ferman? Vodă rĕspunde da! atunci Capegiul ceti fermanul ce suna aşa: «Destul aĭ domnit; Sultanul vrea ca să pue în locul tĕŭ pe Nicolae Mavrocordat din Moldova, eară tu să viĭ la Ţarigrad cu tot neamul tĕŭ unde veĭ trăi în pace şi linişte» în 25 Ianuarie Ştefan Cantacuzino pregăti redvane prin cumnatul sĕŭ Radu Dudescu şi o plecă cu tatăl sĕŭ, bĕtrânul Stolnic; cu Doamna-sa prinţesa Păuna şi fiĭ lor, bezadelele

---

[1]) Vedĭ în Sincaĭ, vol. III, p. 242, ed. I.
[2]) Vedĭ Idem, p. 244.

Radu şi Constantin, earna fiind însă grea, bezadelele se înbolnăvirĕ pe drum şi de aceia merserĕ maĭ încet conăcind cam des; în fine după patru sĕptămânĭ aŭ ajuns la Ţarigrad; aci furĕ aşezaţi la *seraiul Valachieĭ* în gazdă; ţinuţi încă în suspensie, ultima decisiune nefiind luată de Sultan şi de Fanarioţi.

La 10 Februarie intră în Bucureşti Nicolae Mavrocordat şi se înscăună pe tronul românesc, din acea ḑi începurĕ pîrile tuturor boierilor vrăjmaşi caseĭ Cantacuzenilor, pe de altă parte Mavrocordat scotoci toate bibliotecele Cantacuzenilor unde găsi corespondenţa cu *generalul Steinville* al Austrieĭ, de aci se descoperi întreaga trădare; în acele corespondenţe se vedea cum Cantacuzenii aŭ fost şi amicii Nemţilor, de la care eĭ primiserĕ titlul *de grafi* aĭ sacruluĭ Imperiŭ; se maĭ găsi încă şi scrisorĭ de la Impĕratul Mosculuĭ, prin care fuseserĕ făcuţi *Knezĭ* de Moscova; toate acestea le dăduse Mavrocordat Turcilor şi spre tălmăcirea lor a pus pe o persoană ce tălmăcindu-le a maĭ adăugat încă de la dênsa spre a înegri povestirea şi maĭ mult, ca Cantacuzenii să easă şi maĭ vinovaţi de cât cum eraŭ în fond [1]). Acestea toate aflându-le Turcii, vizirul Gin-Ali şi Sultanul se făcurĕ ca niştе leĭ turbaţi, pe de altă parte Manu Apostolu de la Braşov corespundea cu Turcii şi le divulga câte şi maĭ câte despre falsitatea domnuluĭ român; după cum spune baronul de Tige în a sa scrisoare din 1715, 14 Februarie, către comitele de Steinville: «Le prince de Valachie m'a fait dire par Fontana que si nou voulions avoir des nouvelles, qu'il fallait eloigner de Cronstadt le vieux boyer (et) Mano, qu'il apprehendait qu'ils ne fasse scavoir la correspondence à la Cour Ottomanne» [2]).

Aceste pîrĭ peste pîrĭ în urechile Sultanuluĭ şi ale Vizirului, aduserĕ sfârşitul Cantacuzenilor.

Sultanul îndată porunci de băgâ în închisoarea de la *Basbakkikuli*, pe bĕtrânul Stolnic Constantin Cantacuzino

[1]) Veḑĭ în vol. III, Sincaĭ, p. 245 şi Mag. ist., vol. IV p. 43.
[2]) Veḑĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 148.

și pe fiul său Ștefan-Voevod, de unde fură duși peste puțin timp în altă închisoare și mai groasnică, în infermul de la *Bostangi-Paşa* de care vorbirăm la capitolul omorului Brâncovenilor, acolo după-ce fură chinuiți cu aceleași instrumente de tortură exterminatrice, cu care fură chinuiți atât de crud și ceĭ 5 Brâncoveni, în ziua de 7 Iunie, anul 1716; la patru ceasuri din noapte când soarele răsărea pe cerul cel albastru al încântătorului Bosfor, în ziua de Duminecă după Rusalii, fu sugrumat mai întâi Ștefan Cantacuzino și apoi vulpea cea bătrână de Stolnic Constantin Cantacuzino; *«vasul relelor ce umbla după mosafirnice marghioliĭ»* cum zic cronicarii când vor a înfățișa lectorului pe un intrigant. Cu Voevodul Ștefan se urmase cum vedem același sistem ca și cu Brâncoveanu, de a se începe crima de la cel mai tênĕr la cel mai bătrân, spre a se da mai multă casnă și chin tatălui.

Apoi li s'au tăiat capetele, li s'au belit și umplut cu bumbac, trimițêndu-le în urmă la Odreiŭ ca să se încânte și vizirul de acolo de plăcere. Sultanul uitase însă de Michail Cantacuzino spătarul, fratele bătrânului Constantin Stolnic și de Radu Dudescu cumnatul lui Ștefan-Vodă, și ast-fel ca tragedia să fie complectă ca și cu Brâncovenii, trimese în țară pe un Capegiŭ și pe un Cadiŭ; unul să scrie toate averile Cantacuzenilor în unire cu Beiul M. Sale. Nicolae Mavrocordat-Vodă, despre care vom vorbi în capitolul următor și cel-l'alt să ridice din București pe ceĭ doui boerĭ spre a fi duși în Țarigrad și uciși.

Capegiul ridică pe Michail spătarul Cantacuzino și pe Radu Dudescu despre care cronicarul Popescu spune că era om tênĕr și avea coconĭ micĭ încât mare jale fu pe toată boerimea când 'l ridicară, ca să'l ducă la moarte rĕmânênd copiĭ fără de tătân. Turcul însă era de oțel nicĭ că'ĭ păsa lui de cuvêntul de milă și ca un păgân luă cu sila pe ceĭ doui boerĭ de'ĭ duseră la Țarigrad și acolo li se retezară capetele ca și celor-l'alțĭ [1]). Ce urgie! Doamna lui Ștefan-

[1]) Veḑĭ în vol. III, Șincaĭ, p. 245, după Del Chiaro, și în Mag. ist., vol. IV, p. 45, cron. Popescu.

Vodă, Păuna cu copiĭ eĭ ceĭ douĭ, bezadelele Radu şi Constantin se ascunseră de teamă în Ţarigrad în casa comiteseĭ de Collyer soţia ambasadoruluĭ olandez, comitesa în secret procură prinţeseĭ române o corabie veneţiană şi aşa prinţesa travestindu'şi îmbrăcămintea dinpreună cu copiĭ eĭ plecă, şi trecênd prin oraşele Mesina, Neapoli, Roma, Florenţa, Bolonia, Ferrara, şi Veneţia se opri aci unde fu primită de Nicolae Coragiani ce o ţinu în gasdă 5 ḑile, de aci porni în Austria şi ajunse la Viena, unde fiul sĕŭ maĭ mare, Radu rĕmase, şi intră ca militar în armata austriacă, eară cu cel-l'alt fiŭ Constantin o plecă în Rusia, unde şi dênsul intră în armata rusească. Doamna Păuna nu maĭ remăsese de cât cu 5,000 de galbenĭ din toată averea eĭ, căci totul erea confiscat de Mavrocordat în unire cu Turcii ce veniseră din Ţarigrad, aci.

Aceştĭ 5,000 de galbenĭ dênsa îĭ lăsase comiteseĭ Collyer ca să'ĭ trimiţă când îĭ va scrie că are nevoe. Dintr'un document cu data de 1720, 27 Aprilie reese că Doamna Păuna trimisese pe un oare-care Battista Chinetti la Constantinopol ca să ceară ceĭ 5,000 de galbenĭ Comiteseĭ Collyer. Comitesa însă când vĕḑu că acest Chinetti vine şi 'ĭ cere ceĭ 5,000 de galbenĭ obiectează că a primit numaĭ 4,000 de galbenĭ, din care 2,000 i'a cheltuit cu întreţinerea prinţeseĭ şi a copiilor eĭ în Constantinopol cât timp i'a ţinut ascunşi în casa eĭ, eară restul de 2,000 se obligă a'ĭ plăti câte 800 anual asigurênd'o pentru întreaga sumă în casele ce le avea dênsa în Ţarigrad în cartierul Péra. Comitesa Collyer dă şi o adeverinţă relativ la această sumă care adeverinţă e însuşĭ documentul citat [1]).

In altă scrisoare a însuşĭ Doamneĭ Păuna către un sfetnic de la Paris se vede că dênsa se plânge de averile eĭ, recurgênd la ajutorul regeluĭ Francieĭ pentru a ordona ambasadoruluĭ sĕŭ din Ţarigrad să întervină pe lângă douĭ îndivi ḑĭ ce dupĕ nume par a fi Greci, în mâinele cărora se găseaŭ averile Păuneĭ. Eată ce vedem în însuşĭ scrisoarea Doamneĭ Păuna:

[1]) Veḑĭ în col. doc. Hurm., p. 299—300, vol. VI.

«Monsieur,

Remontre avec respect Pagona Cantacuzène, Douarière Princesse de Valachie, veuve du feu Prince Etienne Cantacuzène, et ses enfans Rudolphe et Constantin Cantacuzène, que feu le Prince Etienne ayant eu le malheur d'être fait mourir d'ordre du Grand Sultan, à Constantinople, elle se vit obligée de s'enfuir avec ses dits enfants, pour sauver leurs vies et de laissers la plus grande partie de ses bien et effets entre les mains de plusieurs particuliers, et surtout d'un nommé *Portaro Dimitrachi* lequel s'est mis sous la protection de l'Ambassadeur de France à la porte ottomane, et cherche sous cet auspice, à ce disculper de rendre les dits biens et effets qu'il a entre les mains, et d'un autre nommé *Vataffol*, comme il parait par la deposition et spécification ci-jointe, lequel cherche aussi tous les moyens de ne pas rendre ce qu'il tient appartenant à la dite Princesse. C'est pourquoi, elle, et ses enfants, ont recours à vous, Monsieur, et vous supplient avec instance de procurer qu'il leur soit rendu la justice, qui leur est dûe, en écrivant à votre Cour, afin que Sa Majesté Très-Chretienne ordonne à son Ambassadeur là bas qu'il employe son crédit pour qu'ils soient consolés». Această scrisoare poartă data de 1717, Noembrie[1]).

Acuma memoria Brâncovenilor era rĕsbunată, să zicem şi noĭ ca şi cronicarul moldovenesc Ioan Neculcea «şi aŭ ajuns şi eĭ osînda Brâncoveanuluĭ căcĭ îl vêndu-se eĭ pre dênsul cu înşelăciune» [2]).

Ce urgie căḑuse asupra neamuluĭ Cantacuzino! aceasta eraŭ numaĭ începuturile, urmările îngrozitoarelor persecuţiunĭ le vom vedea în capitolul întronăreĭ luĭ Nicolae-Vodă Mavrocordat, adică cel ce urmează.

Toate familiile domnitoare române care aŭ ţinut stindardul naţional în mână aŭ căḑut rênd pe rênd. Cantacuzenii carĭ deşi nu Românĭ de origină, dară deveniţi marĭ

---

[1]) Veḑĭ supl. I, vol. I, col. doc. Hurm , p. 439.
[2]) Veḑĭ în Letopiseţe, vol. II, pag. 350.

Români de la anul 1611 de când aŭ venit în ţara-Românească; de atunci şi până la 1716 în tot-d'a-una aŭ căutat a se pune în vileag prin faptele lor patriotice; că acuma, la urmă, şi-aŭ băgat mâinele în sângele lui Brâncoveanu, aceasta nu a fost de cât sentimentul urei şi al invidiei personale, ce a lucrat.

La urmă soarta le reservase şi lor sfârşitul cel tragic, ce cortina 'l va acoperi pentru un veac şi mai bine.

Când Cantacuzenii fură ucişi în Ţarigrad; Nicolae Mavrocordat deja domnea în ţară, de 4 luni.

Inainte însă de a intra în istoricul capitolului domniei lui Mavrocordat, se simte necesitatea de a încheia domniile române printr'un ultim cuvênt ce va servi de chee la deschiderea domniilor fanariote.

Cuvênt final pentru domniile române

şi

Cuvênt introductiv la domniile fanarioate.

Istoricul şi-cugetătorul român după ce va fi citit istoria ţărei sale de la început şi până la anul 1716, anul întronărei Fanarioţilor în Ţara-Românească, va fi putut observa un şir întreg de domni din neamul Basarabilor; un Brâncovean, duoi Ghiculeşti şi duoi Cantacuzineşti domnind ei la diferite intervale; în acest rĕstimp de mai bine de cinci veacuri, considerând viaţa politică la Români încă mai înnainte de întemeierea statului lor, ca principat, încă de pe când ereaŭ constituiţi într'un simplu Banat saŭ Voevodat al Olteniei, cu mai multe knezeate în jurul sĕŭ, stătuleţ, formênd acesta embrionul regatului şi poporului român de aĕi.

In acest întreg rĕstimp, judecătorul drept şi nepărtinitor va ḑice dintr'un cuvênt că puterea de viaţă a Românilor în vechime a trăit prin resistenţa a douĕ mari idei, aceia a *armatei* şi a *religiunei;* în tot acest rĕstimp de cinci veacuri el va vedea pe un lung şir de Domni; unii domnind mai mult, eară pe alţii câte 3 şi 4 ani numai, şi chiar şi câte-va

luni poate, dar fie-care în tot-d'a-una ţinênd spada lângă dênsul, cu tăişul ascuţit, ne-fiind nici odată sigur de ţiua de mâine, dacă nu va fi călcat de Tătari, Turci ori Nemţi şi Ruşi, saŭ de boerii resvrătitori ai ţĕrei ce protestaŭ în contra tiranieĭ strĕine.

In întreaga această cale ce aŭ păşit'o Românii, plină numai de spini, aŭ avut cam pe la mijlocul ei o curioasă întêmplare, aceia că în anul 1393 un Domu al lor a încheat un tractat de alianţă şi de vasalitate cu Turcii; luând această decisiune nu în urma unei învingeri ruşinoase ce ar fi suferit'o Românii, ci din contră, de bună voe, din simpla lui plăcere.

Acel Domn a fost Mircea I Basarabă căruia cronicarii şi poporul 'i-aŭ dat frumoasa poreclă de «*mare*» şi «*bĕtrân*». Mircea I a avut o idee ingenioasă când a luat această hotărîre. In timpul domnieĭ sale, Ţara-Românească se cam solidificase, starea embrionară începea să dispară şi posiţiunea ei devenea din ţi în ţi mai fixă pe charta Europeĭ orientale. Populaţiunile cele mai întinse ale nordului priveaŭ cu atenţiune la micul micuţul popor românesc ce începea să'şi vênture viaţa sa publică, de la porţile de fier până la gurele Dunărei. Mircea I organisă şi armata, spre gloria Românilor, căci în 1393 nu eraŭ încă nici «*Les compagnies d'ordonance et les tirreurs Archers*» ale lui Carol al VII-lea regele Franciei.

Domnul român judecând că poporul sĕŭ este prea mic pentru a putea trăi, el prin sine însuşi; îi fu teamă ca valurile oceanului să nu asvêrle mica corabie pe stânci; instinctul de sigur îi dictă să nu închine ţara sa unei puterĭ slabe. Turcia atunci erea în floarea ei, avea un întins câmp în faţa sa, după care va culege glorii, şi de aceia în schimbul a 3000 de bani roşi (adică de aur, de ai ţĕrei) saŭ 500 lei de argint de ai Turcilor, el aşează sub scutul Ottoman această ţară; păstrând însă toate drepturile şi prerogativele unui adevĕrat principe ales de naţiunea sa, urmându se cu plata acestui tribut până la Laiot-Vodă Basarab, când el se mai mări până la suma de 40,000 în anul 1460; de către Matheĭ Basarab Vodă în 1640 se mări

earăşi până la suma de 125,000 lei; şi în fine de Constantin Vodă Brâncoveanu la 1701 când tributul a atins ţifra de 175,000 lei.

De la Constantin Vodă Brâncoveanu se urmă ast-fel până la Fanarioţi când dênşii cu rêndul măreaŭ tributul, aşa că sub Michaĭ Vodă Suţu el atinsese ţifra de 1,000,000 lei pe an.

In tot acest rĕstimp în care Domniĭ românĭ plăteaŭ tribut sublimeĭ-porţi, şi plăteaŭ fiind-că se bucuraŭ de ajutorul Turcilor la vremurĭ grele, eĭ nicĭ odată nu s'aŭ dat înapoĭ când unii din Sultanii de la Constantinopol în urma unei pofte personale, orĭ a uneĭ poveţĭ de către marele vizir se încerca a călca dispoziţiunile tractatuluĭ, şi a trimete armate comandate de Paşĭ, ca să bată pe Românĭ, atunci Domniĭ Românĭ încalecaŭ pe cal şi ca niştе zmeĭ fugeaŭ la bătălie ca împreună cu cavalerii lor, cu boerii acesteĭ ţĕrĭ şi cu slujitorii să apere patria comună saŭ moşia, şi din cele 76 de campaniĭ pe care le relatează istoricul Bălcescu că Muntenii le-aŭ avut; 19 am avut cu Turcii şi în nicĭ una nu am rĕmas cu ruşinea pe câmpul de onoare, cu forţe micĭ, dar oţelite; am învins altele mult maĭ marĭ.

Gloria militară a mers crescênd la Românii de d'incoace de Milcov, până la Michaĭ-Viteazul, acesta a împins renumele Românului muntean până în sferile cele maĭ înalte ale vitejieĭ; atunci ştia toată Europa că la gurele Dunăreĭ trăeşte un popor, demn prunc al părinţilor luĭ, şi că peste acel popor domneşte un principe căruia istoria îĭ este silită de a'ĭ numi domnia, *«o epocă»*.

Pe vremea aceia însă ideia de naţionalitate nu erea bine determinată; ideia naţionalităţeĭ este o idee modernă ce 'şi trage isvorul din şiroaele de sânge vĕrsate în Franţa la 1789, în timpul revoluţiuneĭ celeĭ marĭ; locul idei naţionalităţeĭ 'l ţinea atunci religiunea; toate popoarele Europeĭ eraŭ clasate în douĕ marĭ părţi: *cele creştine* şi *cele păgâne*, de aci acea rivalitate continuă între împĕrăţiile cele marĭ şi creştine, cu o altă împĕrăţie tot atât de mare, dar *păgână*, şi de aci în spre mirarea tuturor, că noĭ Românii un popor creştin să ne fi aşedat sub protecţiunea Turcieĭ.

şi încă de bună-voe, de aci deci necaz din partea acelor împĕrăţii pe Turcia şi ura lor, pe noi.

De prin veacul al XV când forţele celor două împĕrăţii vecine cu noi; *marea seminţie germanică* şi cu *ţara Muscalilor* începură a'şi consolida forţele lor; atunci populaţiunea erea destul de mărită şi clasa boerilor, singura clasă diriguitoare a afacerilor ţĕrei, erea destul de bogată; căci Domnii ţĕrei împărţise deja sfetnicilor lor destule pământuri în urma atâtor rĕsboae.

Atunci se cam formă în ţară grupuleţe de aceşti boeri; unii ţinênd cu Ruşii, alţii cu Nemţii şi alţii cu Turcii; ceĭ ce ţineaŭ cu Nemţii şi cu Ruşii representeaŭ opositiunea ţĕrei, pe când ceĭ ce ţineaŭ cu Turcii representaŭ partida oficială saŭ guvernamentală, cum am spune aḑi; de oarece în capul ei erea însuşi Domnul ţĕrei cu divaniştii sĕi.

In vremurile aceluĭ veac însă, Sultanul cel îngrozitor al Turcilor distruge pentru tot-deauna Bizanţia cea strĕbună, dărâmă din pământ dinastia Paleologilor şi înfige stindardul semi-lunei în capitala luĭ Constantin cel mare.

De atunci aŭ rĕmas în Constantinopol o mare parte din locuitorii notabilĭ aĭ oraşuluĭ cel vechiŭ, şi aŭ maĭ venit şi alţii din provinciile vechieĭ împĕrăţii; atunci oameni de naţionalităţi diferite, ca: Armeni, Spanioli, Veneţieni, Italieni, Greci, poate şi Francezi s'aŭ strâns cu toţi într'un suburbiŭ al oraşuluĭ unde odinioară locuea corpul diplomatic al ambasadorilor puterilor europene representante la Constantinopol; şi stabilind un fel de legătură şi de prietenie între dênşii, considerându-se din aceiaşi casă şi familie, pentru că pe toţi îĭ legaŭ semnul crucei, în deosebire de Turci, ce ereaŭ păgâni; se numiră ei singuri «*Fanarioţi*» după numele acelui suburbiŭ de «*Fanar*».

Acest eveniment petrecut în împĕrăţia Turcilor a schimbat cu totul soarta Românilor, căci dacă până atunci noi am fost stăpâni în statul nostru, stăpâni pe judecata noastră pe conştiinţa noastră şi pe Domnul nostru, de acum înainte ḑi cu ḑi vom resimţi o diferenţă.

Am vĕzut în cursul scrierei de faţă că influenţa grecească începuse a se manifesta maĭ de demult în ţara-

Românească încă de prin veacul al XIV, pe timpul când erea în fiinţă vechiul imperiŭ Bizantin, pe acele vremurĭ însă această influenţă grecească începuse a se manifesta la noĭ numaĭ pe calea *comerţuluĭ* şi a *religiuneĭ* [1]), aceste douĕ aŭ fost antemergătoarele influenţeĭ *politice* ce se va naşte în ţĕrile române după îngenunchiarea imperiuluĭ bizantin.

Când imperiul Bizantin însă fu distrus, toţĭ sfetniciĭ de odinioară, indiferent de naţionalitatea lor, aşeḑându-se în suburbiul Fanaruluĭ, aŭ căutat a se pune în relief în noua capitală a imperiuluĭ ottoman; şi aŭ intreţinut bogăţiile şi le-aŭ mărit prin comerţul cel înfloritor ce erea atunci în Constantinopol, de pildă cu mătăsurile şi productele din Egypt orĭ Asia-Minoră.

Intre aceştĭ sfetnicĭ de odinioară aĭ vecheĭ Bizanţie fiind şi o mare solidaritate din causa religiuneĭ lor *ortodoxe-greceştĭ*, făcură eĭ din aceasta un pretext faţă de Turcĭ, ca să aibă aerul de apărătorĭ a intereselor tuturor popoarelor creştine, vasale Turcilor, din causa inteligenţeĭ lor naturale, şi a cultureĭ lor, deveniseră cam trebuincioşi guvernămêntuluĭ ottoman, întrebuinţaţĭ maĭ întâiŭ ca grămătici pe la ministerele din Ţarigrad, adică tălmacĭ la hârtiile scrise pe turceşte pentru a le traduce în limba franceză şi italiană, câştigând ast-fel o mare preponderenţă, ajunseră de dobândiră şi înfiinţarea uneĭ marĭ funcţiunĭ, aceia de *Mare Dragoman;* maĭ 'nainte încă de a se înfiinţa acest post mulţĭ din Fanarioţĭ, dară din ceĭ maĭ săracĭ şi maĭ de jos veniră şi în ţĕrile române; sub Domnia luĭ Michaĭ-Viteazul (1594—1601) ereaŭ deja Greci în Muntenia căcĭ vedem într'un tractat încheeat de marele Domn la Belgrad în 1595 cu Sigismund Battori principele Transilvanieĭ, ḑicêndu-se la un articol «*Nicĭ un Grec să nu fie priimit în slujbele statuluĭ*» [2]). Michaĭ Viteazu prevĕḑu-se primejdia, şi de aceiă căuta să o pareḑe.

De la Michaĭ-Viteazul încoace lucrurile luară cu totul o altă întorsătură, de atunci Grecii începură a năpădi din

---

[1]) Veḑĭ Capitolul II, în această carte, p. 15.
[2]) Veḑĭ raportat de N. Bălcescu în Vol. I, Mag. ist., p. 115.

ce în ce mai mult în țară, din care causă amorți și vigoarea militară a Românului de altă-dată. După mazilirea lui Radu Șerban Basarab Voevod; succesorul lui Michaĭ-Viteazul, veni la domnie Radu Michnea în 1611, tot un Basarab; dară de mic grecisat și crescut în mijlocul iesuiților de la Fanar, deși creștini și ortodoxi dară mai iesuiți de cât iesuiții catolici ai lui Ignațiŭ de Loyola.

Acest Domn aduse cu sine o sumă de Greci însă nici unul însemnat prin ceva, ci din cei mai de jos și obscuri.

Aceștia crezură *că prin sânge vor îneca ori-ce manifestațiune a opiniei publice;* însă un mare adevĕr a probat în tot-deauna că *sângele vĕrsat în loc de a strivi o opiniune din contra o hrănește, o întărîtă și o face a triunfa.*

Că s'a întâmplat așa, dovadă este revoluțiunile cele ce aŭ isbucnit atât sub acest prim Domn grecisat, Radu Michnea, (1611—1616), cât și sub urmașiĭ sĕĭ Alexandru Iliași (1616—1618); Alexandru Coconul (1623—1627) și Leon Tomșa (1627—1633). Toți deși Români, dară deprinși obiceiurilor bizantine, de către amicii lor Grecii și Fanarioții din Țarigrad, atunci sângele boeresc român, a curs mult pe pămîntul nostru, căci stindardul națiunei române erea în mâna lor; listele de proscripțiuni curgeaŭ ca la Romani în vremea dictaturei lui *Syla;* isvor de sânge se făcuse de la Târgoviște până la Stambul, cititorul n'are de cât să se întoarcă înapoi și de la pagina 26 până la pagina 44 va vedea capetele căḑute pe cari cronica le enumeră și numai pe cei mai de frunte d'intre boeri.

Aceste revoluțiuni isbucniră în țară, căci boerii apărători ai țĕrei și neamului lor, nu puteaŭ suferi intrigele Grecilor al căror gând erea de a înăbuși ori-ce sentiment de independență și conștiința națională.

Vĕḑênd că nu reușesc prin acest mijloc recurg la stratageme și înduplecă pe Domnul Leon Tomșa ca să dea un chrisov prin care să isgonească pe toți Grecii din țară; aceasta era numai o simulare, cu gândul că boerii să se potolească, resultatul fu nesatisfăcător, căci isbucni insurecțiunea lui Mathei Basarab de la Brâncoveni, care reușește în

1633 să înlăture tirania fanară şi să se întroneze pentru a domni până în 1654.

Matheĭ Basarab dete un chrisov prin care desrobeşte toate mânăstirile ţĕreĭ închinate mânăstirelor de la sfântu munte şi scoate pe toţi călugării Greci din ţară.

In timp de 20 de anĭ numaĭ de ocârmuire a sa, ţara 'şĭ recâştigă prestigiul de altă dată şi falangele luĭ Michaĭ-Viteazul se acoperiră din noŭ de glorie pe câmpurile de bătăliĭ, spada cea dreaptă şi românească din noŭ va frînge iataganuĭ cel curb al Turcilor.

Intrigele Fanarioţilor în Ţarigrad însă, făcură pe Turcĭ a impune Domnuluĭ român ca ministru pe un Grec, anume, Ghinea Ţucala «*vasul relelor*» poreclit de cronicarĭ; acesta în calitate de mare vistier sevârşi urgiile cele maĭ marĭ şi de aceia sfârşi ucis de Seimenĭ în palatul din Târgovişte în anul 1653 când muri şi Matheĭ-Vodă.

Ţara s'ar fi liniştit dacă acest Ţucala nu ar fi înveninat'o din noŭ; de la dênsul firul cel întrerupt de Matheĭ Vodă fu reluat earăşĭ de Grecĭ şi cu maĭ multă furie încă, căcĭ sub domnia luĭ Constantin Şerban Basarab (1654—1658) isbucni o a cincea revoluţie în care rolul de frunte 'l avură însuşi soldaţiĭ desperaţĭ de nelegiuirele Grecilor [1]). După moartea acestuĭ Domn sub domniile luĭ Michnea, a Ghiculeştilor şi a luĭ Radu Leon-Vodă nelegiuirele Grecilor merseră din ce în ce crescênd; coroană la acestea a fost domnia luĭ Radu Leon-Vodă (1664—1669), sub care persecuţiunile Cantacuzenilor ajunseră la culme căcĭ lucraŭ la o l'altă cu tot ce era maĭ patriot în ţară. El imită pe tatăl sĕŭ şi recurse la aceiaşĭ strategemă de a da un chrisov de isgonire a Grecilor din ţară, aceasta însă nu fu de cât o încercare ce nu avu de loc efect.

Sub domnia acestuia aroganţa Grecilor ajunsese la culme, eĭ proectaseră să omoare pe toţi boerĭi pământenĭ; lucrul însă fu descoperit şi o mare revoluţiune aduse mazilirea Domnuluĭ şi uciderea acelor Fanarioţi capĭ aĭ rĕutăţilor.

---

[1]) Vezĭ în această carte, p. 60—65.

După mazilirea acestuĭ Domn, partida națională românâ triumfă, căcĭ isbuti a'şĭ alege dênsa singură un Domn şi anume pe Antonie de la Popeşti ce domni 4 anĭ. Grecii însă nu se lăsaŭ de loc la Ţarigrad. In 1672 vine la domnie Grigorie Ghica a doua oară, când urgiile se preînoesc din noŭ şi bieţii Cantacuzenĭ ce eraŭ atuncĭ capiĭ partideĭ naţionale ajung în cea maĭ mare prihană şi nenorocire; ucişĭ şi săraciţĭ de averĭ.

Domnia însă a luĭ Duca-Vodă din 1674—1679 aduse destrămarea puterei partideĭ greceştĭ, ce apuse cu totul la venirea luĭ Şerban Cantacuzino pe tron.

In adevĕr în 1679 se urcă pe tron Şerban Cantacuzino, partida națională învinsese earăşĭ pe venetici; inima Românuluĭ tresălta acuma de bucurie, căcĭ se vĕduse satisfăcută; Grecii nu maĭ aveaŭ nicĭ o putere în ţară, de oarece Voevodul Şerban Cantacuzino erea o mână de fier şi când se uita numaĭ la cine-va cu ochiĭ sĕĭ ceĭ de vultur, fără a se rĕsti, băga în pământ pe orĭ şi cine; istoricul contimporan cu dênsul, Italianul Del Chiaro, am vĕzut la capitolul domnieĭ acestuĭ Domn cum relatează, că: Ambasadoriĭ puterilor strĕine când veneaŭ cu câte o misiune la Voevodul Şerban-Vodă, la Bucureşti, îĭ apucaŭ tremuriciul, când Domnul român se restea la dênşiĭ, lăsaŭ şi nevoe şi tot şi o luaŭ de fugă; se ştia atuncĭ că Muntenia avea un Domn, nu o păpuşă.

Cu domnia luĭ Şerban Cantacuzino se creadă în Ţara-Românească o stare nouă de lucrurĭ; sunetul armelor va fi înlocuit prin consfătuirele cele îndelunge şi prelungite une-orĭ şi până la mieḑul nopţeĭ, de către înalţiĭ sfetnicĭ aĭ Domnuluĭ, care din preună cu Domnul, vor discuta într'una din camerile palatuluĭ din Bucureşti, orĭ Târgovişte, orĭ de pe la una din moşiile Domnuluĭ, despre starea de lucrurĭ a politicei orientale.

Ce a ḑis cutare ambasador la Ţarigrad mareluĭ Vizir, orĭ prea luminatuluĭ Sultan, despre Măria Sa Domnul Ţĕreĭ-Româneşti, saŭ ce a scris acel ambasador Impĕratuluĭ orĭ regeluĭ sĕŭ. Oamenĭ de încredere aĭ Domnuluĭ pe la curtea din Viena, pe la Ţarigrad; spionĭ, corespondenţe secrete cu

Nemții și cu Muscalii, în ascunsul Turcilor, ce o mai fi toate acestea? Ei da! așa merg lucrurile în lumea aceasta, alte vremuri, alte nevoi, să zicem și noi ca și M. Kogălniceanu «*la legi noui oameni noui*». In țara Românească, formându-se o partidă nemțească de boeri, în toată puterea cuvêntului, acestea toate discutêndu-se la masa de voroveală de politicii noștri ai veacului al XVIII.

Tot acest sistem nou însă ajunse în floarea lui sub Constantin Brâncoveanu-Voevod, un om pe care natura 'l înzestrase cu o putere de cugetare extra-ordinară, cu o inteligență și .rtă diplomatică fără seamăn, încât reușind a domni 25 de ani pe șubredul tron românesc, sguduit de atâtea ori; aduse țara sa la o reputațiune europeană și amestecând numele de «*Valachia*» și «*Valachi*» în discuțiunile regelui Francez, la Versailles, și în cestiunile cele mai delicate ale politicei imperiale austriace și moscovite.

Cestiunea țĕrilor dunărene ajunsese atunci o idee fixă în capul regelui Franciei, Impĕratului austriac, Impĕratului rusesc, regelui leșesc, magnatului ungar și mai știu eŭ căruĭ invidios; țĕrile române ereaŭ micĭ, dară de mare preț; porțiunea ce ocupa țara noastră pe charta Europeĭ o invidiaŭ toți, bogățiile ce le aveam în țară le conveneaŭ tuturor, și firea cea de oțel și de miere a Românului plăcea și mai mult.

Așa a fost în tot-deauna și va fi mereŭ, ca statele cele mai marĭ să încerce a înghiți pe cele mai micĭ; noĭ însă ne am opus, și vĕd că cu mijloacele de care am dispus, am reușit, și am rĕmas tot Românĭ.

Grecii Fanarioți vĕzĕnd însă că locul lor nu mai e posibil în țară, se strânseră cu toții în Țarigrad, acolo 'și întăriră rêndurile și se apucară de luptă; o luptă însă titanică, lingușind pe toți ambasadorii, lingușind și cumpĕrând pe Viziri; Pașale și Dragomanii; spionând pe Domnii românĭ, reușind a conrupe pe mulți și din boerii românĭ, în schimbul unor promisiuni fantastice, infiltrênd vrajba și ura între familiile domnitoare românești ce mai rĕmaseseră, și decizând în cele din urmă pe Turcĭ a 'și înfinge pumnalele

lor în trupurile Brâncovenilor, numele cel mai slăvit din analele politice ale istoriei principilor din trecut ai Românilor.

Dar pentru a se sfârşi cu neamul românesc, pentru a se da ultima lovitură, haide încă pentru ultima oară cu un Domn român!

Şi astfel cei doui ani de domnie ai lui Ştefan Cantacuzino nu fură de cât o agonie de moarte; căci ţările române 'şi plecaseră de mult capul, pentru a fi înjugate la jugul robiriei şi despoereï comune.

Anii de 1715 şi 1716 nu însemnează în istoria poporului român de cât ultima scântee de naţionalitate şi libertate română din istoria medie a neamului nostru; cu Ştefan Cantacuzino se sting domniile naţionale eşite din rărunchii naţiunei.

Acuma Turcii porunciseră Fanarioţilor să se îndrepteze spre ţările române şi să sugrume viaţa neamului românesc. Prin acest capitol nu putem intra şi în studiul domniilor Beilor Fanarioţi, caci aceasta nu ar privi sensul scriereï de faţă, domniile fanarioate aŭ fost scrise de atâţia şi atâţia: D. V. A. Ureche le-a desvoltat aşa de mult! Vom spune numai atât că aceşti Domni Fanarioţi aŭ contribuit la desvoltarea vieţei culturale în ţările române, care deşi introdusă pe limba elinească, dară fiind totul de mare folos pentru deşteptăciunea naturală a Românului.

Aminteri însă armată, vigoare militară, obiceiurile vechi ale ţăreï, boerime, toate fură înghenunchiate ori distruse.

Să strigăm deci şi noi ca şi Tacit în opera sa *Germania* [1]), ce vĕdênd hordele barbarilor apropiindu-se de pământul imperiului roman, strigă: «O Ḑei! faceţi, ca în sufletele acestor popoare să domnească şi să fie de veci, dacă nu iubirea pentru noi, ci dară ură pentru ele înşi-le! căci, astăḑi ţăreï noastre, ostenită de greutăţile soarteï, no-

[1]) Cap. XXXIII.

rocul nu'i mai poate da nimic mai folositor de cât desbinarea dușmanilor sĕi!»[1])

In adevĕr așa se și întâmplă căci în 1821 Marele Sluger Tudor Vladimirescu la o l'alta cu o mare parte din familiile de boeri români folosindu-se de certurile Fanarioților, provoacă o insurecțiune ce avu de resultat alungarea și stêrpirea Fanarioților de la tronurile române când earăși reînviară domniile pământene, dar după ce capul bravului român din Gorj, peri sub zidurile cetății Têrgoviște la mișeleasca și vicleana lovitură a luĭ Ipsilante. Eată ce aveam de spus, înainte de a pătrunde în capitolul întronărei luĭ Nicolae Mavrocordat.

In cele 5 capitole ale titlului: «*Despre causele saŭ evenimentele contribuitoare la întronarea unuĭ principiŭ Fanariot în Țara-Românească*[2]), cititorul a putut vedea toate fasele prin care a trecut această țară, până ce Fanarioții aŭ ajuns a pune mâna și pe tronul românesc. După mijloacele de care am dispus, și după puterile ce mi le-a dat Dumnezeŭ, m'am încercat să arăt cititoruluĭ, pe Fanarioți înainte de anul 1716, anul suireĭ lor pe tronul românesc.

In aceste 5 capitole nu am vĕḑut de cât amestecul lor în Țara-Românească orĭ Muntenia; amestec ce la început erea maĭ neînsemnat, apoĭ din ḑi în ḑi crescênd până ce ajunsese la apogeul sĕŭ, când uneltirele de domnie începură, și ora asaltuluĭ final sosise, visul de aur se realizase, și toată dibăcia și meșteșugul cu care eĭ lucraseră la Țarigrad avu acuma efectul; seminţele cele sĕmănate și îngrijite cu atâta muncă și sudoare, deteră în fine fructul pe care Fanarioții nu întârḑiară de a'l rupe de pe arborele crescut.

Nicolae Mavrocordat debuteaḑă cel d'întâiŭ pe scena pe care se va juca această jalnică Tragedie a *robireĭ poporuluĭ român*, o Tragedie atât de fulgerătoare, unde de

---

[1]) Veḑĭ în op. cit.: «Maneat, quaeso, duret que gentibus, si non amor nostri ad certe odium sui, quando, urgentibus imperi fatis, nihil jam praestare fortuna maju, potest, quam hostium discordiam», raportat și de D. Gion, op. cit., p. 425.

[2]) Veḑĭ la p. 10 în această carte.

la I-iul act şi până la cel din urmă nu se va vedea de cât uciderĭ şi cumplite urgiĭ, ca: exiluri despoerĭ de averĭ, desfrînărĭ, orgiĭ şi viciurĭ; haide! voĭ spade de oţel închideţi-vĕ în tecile voastre, şi dormiţĭ acolo somnul cel de moarte! uitaţĭ că odată în vremurile cele strĕbune aţĭ fost purtate de un braţ român!

Uitaţĭ că odată aţĭ străpuns pepturĭ de păgânĭ, şi aţĭ spintecat oamenĭ, uitaţĭ că odată, sclipeaţĭ pe cerul românesc şi că sbârnâitul vostru înspăimânta o lume întreagă.

De cât orĭ are Ungurul şi Turcul nu o rupea de fugă? Regele unguresc Carol-Robert la 1330 ştia ce e Românul, căcĭ arcurile, săgeţile şi buzduganele boerilor şi slujitorilor luĭ Alexandru Basarab, voevodul copilaşuluĭ de popor român de abea în faşă încă atuncĭ, aŭ curs ca şi un potop peste tumultul de magnaţĭ [1]).

Eară Turcĭĭ ceĭ trufaşĭ la vorba de *Călugăreni* şi de *Michaĭ-Viteazu* se înfricoşeaŭ.

Viaţa însă nu e de cât un amestec de fericirĭ şi de nenorocirĭ; gloriile unuĭ popor nu pot fi eterne, ce e etern devine şi banal, viaţa din trecut a Românuluĭ a fost tot agitată şi plină de emoţiunĭ. Atât la vremurĭ de restrişte cât şi la cele de ferice el s'a arătat mereŭ virtuos şi plin de energie, acuma însă când ceasul bătuse ora cea de pe urmă, neştiind care va fi sfêrşitul, el se va agita din noŭ, ear jugul cel asupritor 'l va strênge rĕŭ la gât şi va căuta a'l înăbuşi.

In acest al 6-lea capitol vom vedea această *schimbare la faţă* a ţĕreĭ, cum aproape după 5 veacurĭ de domniĭ pământene; Românii fură siliţĭ ca să primească de Domn al lor tocmaĭ pe unul ce făcea parte dintre aceia în contra cărora el se luptase când cu scrisul când cu spada.

---

[1]) Veţĭ în toate cursurile de istorie română, atât ale autorilor românĭ cât şi ale autorilor strĕinĭ.

CAPITOLUL VI

Părerĭ istorice asupra întronăreĭ Fanarioţilor în Ţara-Românească.

Neamul, antecedentele şi domnia primuluĭ voevod fanariot în Ţara Românească, (10 Februarie 1716— 14 Noembrie 1716).

A şeaptea revoluţiune boerească.

Când într'o ţară domneşte o dinastie pământeană 426 de anĭ, cum a domnit casa Basarabilor în ţara-Românească; afară de micĭ întreruperĭ în persoana celor douĭ Ghiculeştĭ şi douĭ Cantacuzinestĭ, şi când în locul lor vor păşi nişte străinĭ, şi tocmaĭ nişte străinĭ în contra cărora Românii, boerĭ şi slujitorĭ s'aŭ luptat atât, de sigur că momentul acesta al întronăreĭ primuluĭ Fanariot va produce o vie impresiune pr'intre rêndurile Românilor, şi va da mult de comentat istoricilor şi scriitorilor străinĭ.

Inainte de a pătrunde însă în istoricul evenimentelor, cred că e nemerit a mĕ opri asupra acelor apreciaţiunĭ, precum şi asupra persoaneĭ luĭ Nicolae Mavrocordat şi antecedentelor sale.

Reproduc aci maĭ multe pasagiĭ atât ale scriitorilor pământenĭ cât şi străinĭ relative la întronarea luĭ Mavrocordat şi a regimuluĭ fanariotic la guvernamêntul Ţĕreĭ-Româneştĭ, *eată unele părerĭ istorice.*

Incep maĭ întâiŭ cu ceĭ pământenĭ şi anume cu părerile bărbatuluĭ de stat Michail Kogălniceanu, care ne spune:

«Nous arrivons a une époque bien malheureuse pour la Valachie, au règne tyranique des Fanariotes. Sous ces princes fermiers, sous ces princes qui etaient changés tous les jours, sous ces esclaves despotes, la Valachie tomba en décadence avec autant de vitesse que les autres états de L'Europe montaient en grandeur et en civilisation. Dans

le dix-huitième siècle, tous les pays, même les plus éloignés de l'Asie et de l'Afrique prirent part à la civilisation de la France et de l'Angleterre ; la Chine, même cette vieille Chine qui depuis de milliers de siècles n'avance ni ne recule, fut forcée par l'Europe de faire un pas de plus dans le progrès. Le despotisme des Fanariotes fut plus puissant que la haute muraille des Chinois qui ne put pas empêcher les lumierès de l'Europe d'entrer dans leur pays, tous les essais d'independence, de nationalité, de civilisation vinrent se briser contre la tyrannie, des esclaves du Fanar, maitres enfin de la Valachie. Un mur de despotisme, plus puissant qu'un de pierres entourait la principauté et le separait du reste de l'Europe, c'etait une arêne ou les Fanariotes exerçaient leurs cruautes à l'oisir et en pleine liberté, rien ne venaient les troubler dans leurs occupations d'oppression ; que quelques fois, le cordon ou le sabre du Sultan. La Valachie etait devenue comme dit un auteur Roumain, Gregoire Pleşoeano, *une table sans gardien livrée à des bêttes affammées*»[1]).

Un autor german Raicewich[2]) ḑice :

«Nicolae Mavrocordat fiul celebruluï Alexandru Mavrocordat, ambasadorul de la tractatul din Carlovitz, fu cel d'întâiŭ Fanariot creat de pórta ottomană prinţ al Valachieï. Ar fi imposibil să ḑic că s'a condus după ordinele seale proprii, saŭ că a linguşit pe Sultan, făcêndu-ï pe plac, saŭ că şi-a satisfăcut propriul sĕŭ geniŭ; cea-ce se poate zice însă, este că a fost foarte rĕŭ voitoriŭ, el a fost *Neronele Valachieï* care a înăbuşit restul libertăţeï ce maï remăsese în această ţară şi de care se maï bucuraŭ boeriï Moldoveni şi Munteni cu tot jugul ce'ï apăsa». (Tradus din nemţeşte).

Ca Kogălniceanu aŭ maï scris şi toţi istoriciï Romănï, am reprodus numaï spusele luï Kogălniceanu, căcï cred că e suficient, o singură părere a unuï istoric român, maï im-

---

[1]) Vezï în Histoire de la Moldavie et de la Valachie, p. 137.

[2]) Veḑï în Bemerkungen über die Moldau und Wallachei. Viena 1789 în introducere.

portante sunt pentru noi Românii părerile istoricilor străinii neamului nostru, căci pe dênşii nu poate să'i doară ca pe noi; pe când la noi este sentimentul suferinţelor personale ce lucrează, la străini nu poate fi de cât cel al mileĭ; povestirea despre lucrurile care te privesc este în tot-deauna mai caldă, nu ḑic că ea cade în neadevĕr, când găseşti însă o povestire despre tine, la străini, atunci nu mai poate fi vorba de interes; căci străinul te arată aşa cum te vede fie din viaţă, orĭ după documente.

Să dăm deci mai multă importanţă scriitorilor străini în cestiunile ce ne-aŭ costat pe noi Românii, ca să nu dăm de vorbit acelor ce ne ar acuza de nescrupulozitate.

Istoricul Italian Del Chiaro [1]), eată ce mai spune: «Fanarioţii aŭ fost în tot-deauna funeştĭ pentru Valachia când aŭ avut guvernămêntul» (tradus din italieneşte).

Chiar scriitorii de origină greacă şi tot înfiereaḑă nenorocita soartă ce căḑu pe Români când Fanarioţii ajunseră pe tronul acesteĭ ţĕrĭ.

Aşa este Michail Anagnosti [2]): «Le plus désastreux de tous les mouvements politiques subis par la Valachie, celui qui a corrompu ses entrailles, altéré ses mœurs, dépravé ses habitudes nationales, abattu son courage, c'est l'avènement des princes Fanariotes, race immorale et funeste, pépinière de diplomates avides, debris mal pamés de l'ancienne cour bizantine, dont les brigues obscures, les intrigues de valets, la politique perfide et criminelle ont été devoilées par plus d'un écrivain. Nous ne reviendrons pas sur ses tableaux, le fils trahissant le père, le père supplantant le fils, l'hospodarat devenu le prix de la basesse la plus éhontée, du vice le plus vénale.

Soumises à ses serviteurs de la Porte, les deux provinces ne furent désormais, pour les Sultans, que des fermes à livrer au plus haut encherisseur. La nomination de l'hospodar fut mise à l'encan, qu'un acquéreur plus généreux se présentât: le souverain déjà nommé lui cedait la place.

---

[1]) Veḑĭ în Historia delle moderne rivoluzzioni de la Vallachia, p. 298.
[2]) Veḑĭ în Histoire de la Valachie, p. 18. Paris, 1833.

Aussi dès qu'il arrivait dans les principautés, une seule pensée l'occupait, faire sa fortune et celle de ses acolytes, oiseaux de proie qui le suivaient en foule et s'abataient sur le pays. Dans la crainte d'être supplanté, il s'épuisait en inventions nouvelles pour acquiter dans le plus bref délai les enormes dettes que lui avait fait contracter l'hospodarat: il se hâtait de payer ses protecteurs et ses appuis nécessaires, d'acheter les courtisans de la Porte, d'escorter la foule des competiteurs; de thésauriser pour les jours d'une ruine prévue et infaillible. Que d'exigences mais aussi que d'excès, l'imagination a peine à embrasser dans son étendue l'immence système d'extorsion mis en pratique par les Fanariotes de la Valachie et de la Moldavie».

Acuma să vedem ce ḑice Zalloni, alt grec[1]):

«En enlevant la regence de ces provinces à la domination des boyards, la sublime Porte se garantissait ou du moins croyait pouvoir se garantir des intelligences que les princes avaient souvent avec les puissances limitrophes, et qui penserent dans plus d'une occasion lui être funeste, car l'histoire n'a point encore prononcé sur les intentions secrètes de Brancovano et de Cantemir. Elle n'avait donc que deux partis à prendre, celui de faire *des pachaliks des provinces Moldaves et Valaques*, ou de les faire gouverner par les Rayas, ses sujets. Elle opta pour ce dernier moyen, qui était conforme au caractère de Mohamed V, prince pacifique et prudent. Il retablit Maurocordato dans sa principauté, mieux eut voulu sans doute, pour ce malheureux pays que la disgrâce de ce hospodar fut maintenue; car son administration n'a été narguée que par des actes de tyranie, que ne sut pas châtier la douceur du gouvernement du sultan Mahomed, ni celui des trois Empereurs, sous les règnes desquels il gouverna. Il augmenta, disent les historiens, de quinze cent mille francs le droit de joyeux avènement, ce qui motive ses quatre retours à l'Hospodarat. Les successeurs n'ont pas laissés de meilleurs exemples et les pages de l'histoire des provinces de la

[1]) Veḑĭ în Essai sur les Fanariotes, p. 248, 1824.

Moldavie et de la Valachies, si elles sont écrites par une main ferme, impartiale et indépendante ne seront remplies que des actes arbitraires de ces nouveaux despotes. Les malheureux habitants doivent frémir du seul nom de Fanar et de Fanariotes».

Nici presa chiar nu a tăcut; şi eată câte-va rânduri extrase din ţiarul francez «*Le Journal des Débats*» de la 5 Maiŭ 1823: «Les grecs du Fanar (Constantinople) qui ont signalé leur administration par la spoliation des habitants, par la degradation du caractère national, et par la coruption de leurs mœurs».

Şi să observam că tóte aceste ţise ale scriitorilor aŭ fost scrise după-ce Fanarioţii nu mai domneaŭ în ţară; după anul 1821, încât ele nu incarnează în rândurile lor de cât efectul guvernământului fanariotic, prototipul rĕului comun al Ţĕrilor române.

Acuma să venim la persoana lui Nicolae Mavrocordat şi să aruncăm o privire retrospectivă asupra trecutului lui, înainte de a veni ca domn în Ţara-Românească, ca să vedem cam cu ce fel de om avea să se mĕsoare Muntenii.

Cine erea dênsul; din ce neam se tragea; ce fusese mai 'nainte de 1716?

Să ne oprim mai întâiŭ asupra celor douĕ d'întâiŭ întrebări, adică asupra *Neamului şi antecedentelor sale.*

La Capitolul III a acestei cărţi, unde am vorbit în genere despre Fanarioţi şi instituirea dragomanatului şi cum Alexandru Mavrocordat Exaporiton a fost al II-lea dragoman ce succedase pe Panaiotaki Nicousis; am vorbit acolo oare-cum şi despre originea familiei Mavrocordat şi am vĕţut că însuşi documentele familiei poartă în capul funiei genealogice pe acel Nicolae Mavrocordat, fiŭ al luĭ Pantaleon saŭ Panţiris; acest Nicolae trăeşte de la 1599 – 1649 şi se căsătoreşte cu Roxandra, fiica luĭ Scarlat, un grec bogat din Ţarigrad, care atunci erea întreprinzătorul căsăpiilor palatului, pe vremea sultanului Amurat al IV-lea. Nicolae Mavrocordat, fiul luĭ Pantaleon, erea originar din insula Chios, şi avea acolo un mic foişor cu câte-va po-

goane de pământ, erea deci ceea-ce numim noi un Grec insular, căci pe vremea aceea când Bizanţul căduse în mâna Turcilor, se deosibeaŭ Grecii în două denumiri: Grecii Ţarigrădeni, adică aceia ce rămaseră în Constantinopol după infrângerea imperiului bizantin, şi Grecii insulari, aceia ce locuiaŭ mai de demult insulele Archipelului, chiar pe când erea în fiinţă imperiul bizantin, saŭ aceia ce de la distrugere încolo aŭ părăsit Ţarigradul şi s'aŭ aşedat în una din aceste insule.

Acest Nicolae, fiŭ al lui Pantaleon, se ocupa cu comerţul mătăsurilor; atunci comerţul erea înfloritor în Constantinopol; tatăl sĕŭ de şi trăea în Chios ca un nobil, dară erea sărac şi venitul micuţei seale proprietăţi nu erea suficient pentru îndestulările vieţei; fiul sĕŭ de aceia se apucase şi de comerţ. Acesta a fost şi norocul sĕŭ, căci am vĕdut tot la Capitolul III [1]) din această carte, cum aŭ venit împrejurările de s'a căsătorit cu Roxandra, fiica lui Scarlat, care, de şi urîtă şi ciupită de vĕrsat, erea însă foarte cultă şi bogată.

Din acel moment Nicolae Mavrocordat 'şi asigură o poziţiune fixă în Constantinopol; se mutase şi locuea în palatul lui Scarlat şi se găsea în capul unei averi considerabile, negreşit că, începu a juca un rol printre Turci şi Fanarioţi.

El găsind că numele sĕŭ de *Mavrocordat* nu e destul de cunoscut, 'şi adause şi pe acel al socrului sĕŭ pe lângă acesta şi se numi «*Nicolaos Mavrocordatos de Scarlati*». Tot aşa se va iscăli şi fiul sĕŭ Alexandru Exaporiton, şi Vodă Nicolae în Muntenia.

Mavrocordaţii ereaŭ mândri că se aliaseră cu nobila stîrpe a Scarlaţilor.

Insuşi împĕratul Leopold I, când a trimis diploma de nobil lui Alexandru Mavrocordat Exaporiton, îi ţice: «*Alexandru Mavrocordat din nobila familie a lui Scarlat*» [2]). Nicolae Mavrocordat Voevod, de care ne interesăm noi

---

[1]) Vedĭ la p. 167—169.

[2]) Vedĭ în Xenopol, Carra, Vaillant şi în această carte citat la p. 171, Cap. III.

aci, a fost fiul lui Alexandru Exaporiton şi al Sultanei Chrisoscoleŭ şi s'a născut în anul 1679 în Constantinopole. Deci eată descendenţa sa ruptă din funia genealogică a lui Legrand, după documentele autentice ale familiei:

Pantaleon saŭ Panţiris Mavrocordat de la Chios ce a trăit în vécul al XVI-lea şi despre care istoria nu vorbeşte nimic.

|

Nicolae (1599—1649), căsătorit cu Roxandra Scarlatos.

|

Alexandru (1636—1709) Exaporiton, căsătorit cu Sultana Chrisoscoleŭ.

|

Nicolae Voevod (1679—1730), căsătorit întâia oară cu Casandra Cantacuzeno; a doua oară cu Pulcheria Tzouki; a treia oară cu Smaranda Panaiotaki.

descendenţi
de la
câte şi trei soţii)[1].

Nicolae-Vodă în linie bărbătească se trăgea deci din nişte oameni deştepţi şi plini de duh. Tatăl sĕŭ Alexandru, nu mai avem trebuinţă să mai spunem, cum a fost şi ce a fost; din această carte cetitorul a putut să aprecieze cu prisosinţă inteligenţa lui Exaporiton şi rolul ce l'a jucat dênsul în istoria politicei europeene din orient, din veacul al XVIII-lea.

---

[1]) Veţi în cele relatate de Legrand.

un om deştept de la natură, învĕţat şi citit, diplomat şi şiret, cu mult tact şi prevedere, dară foarte interesat; elocuent şi meşteşugit în mersul afacerilor statului sĕŭ; sprijinitorul ortodoxiei greceşti şi al intereselor bisericei creştine ortodoxe de rĕsărit.

Alexandru Mavrocordat Exaporiton, chiar şi în timpul ocupaţiunilor sale politice, găsea vreme să'şi desfete mintea şi imaginaţiunea cu nepreţuitele opere ale autorilor clasici, el în timpul misiunei sale plenipotenţiare de la Carlowitz găsise vreme să scrie comitelui Kinsky, consilier şi sfetnic al M. S. împĕratului Austriei, să'i trimită pe: *Tucidide*, *Xenophone*, *Dionisio Halicarnasense*, *Cassio Dione*, *Diodoro Siculo*, *Appiano*, *Giuseppe Hebrea*, *Herodote*, *Demosthene*, după cum probează însuşi a sa scrisoare cu data de 11 Octombrie, anul 1691, Potendorf, pe când el se găsea acolo în timpul misiunei sale până ce a fi ajuns în Carlowitz [1]).

Bunicul lui Nicolae-Vodă asemenea fusese un om deştept, fără a fi însă un personagiŭ istoric.

Prin linie femeească Nicolae-Vodă avea earăşi o ascendenţă luminată: Bunică-sea Roxandra, erea vestită în Ţarigrad prin cultura ei; ea învĕţase cu vestitul dascăl *Cariofil*, încât ori-ce strĕin, ori-ce om care erea mai ceva de capul lui, mai învĕţat, trecênd prin Constantinopol, se ducea la Roxandra lui Nicolae Mavrocordat de făcea visită, căci cine vorbea cu Roxandra, avea ce vorbi şi câştiga; deşi nu erea frumoasă şi nu avea gingăşiile frumuseţei în a sa figură, departe de aceasta încă, dară câştiga mult să fie cunoscută prin vorbirea ei cea plină de duh şi de învĕţătură.

Muma lui Nicolae-Vodă erea o Chrisoscoloaică; aceasta se trăgea dintr'o sorginte de Domn; eată cum cronicarul Radu Popescu îi aduce spiţa: [2])

«Viţa prea luminatului neam
al prea înălţatului şi milostiv Domnŭ,
Iŵ Nicolae Alexandru V. V.

[1]) Veçĭ în vol. V, part. I, Col. doc. Hurm., p. 397.
[2]) Veçĭ în vol. IV, Mag. ist., p. 39.

prea bunul stăpânitor Țării-Românești; care se trage din Alexandru-Vodă cel numit Bun și Mare din Țara Moldovii.

Alexandru-Vodă cel bun, care aŭ trimis și sol la soborul de la Florența și aŭ avut fiŭ pre Iliaș-Vodă.

Iliaș-Vodă, aŭ avut fiŭ pre Alexandru-Vodă.

Alexandru-Vodă, fiul lui Iliaș Vodă aŭ avut fiŭ pre Bogdan-Vodă.

Bogdan-Vodă, aŭ avut fiŭ pre Ștefan-Vodă cel Bun.

Ștefan-Vodă cel Bun, aŭ avut doi fii, anume Bogdan și Petru-Vodă Rareș.

Bogdan-Vodă, nepoți n'aŭ avut, iar Petru-Vodă Rareș aŭ avut fiŭ pre Iliaș-Vodă.

Iliaș-Vodă aŭ avut fiŭ pre Alexandru-Vodă.

Alexandru-Vodă aŭ avut fiică pre Doamna Casandra.

Doamna Casandra aŭ avut fiică pre Măria sa Doamna Sultana.

Măria sa Doamna Sultana avu fiŭ pre Măria sa prealuminatul și înălțatul Domnul nostru Iω *Nicolae Alexandru Voivod* pre care l'aŭ încoronat puternicul Dumnezeŭ cu soarta Domniei țării Moldovei în două rênduri și aici în țară așișderea (adică în Muntenia).

Eată deci de unde o ea cronicarul și cum ajunge până la Nicolae Mavrocordat, se urcă cu 10 generațiuni în sus până ce să ajungă la Alexandru cel Bun, și dênsul, Domnul formênd a 11-a generațiune. Prin femei incontestabil că Nicolae Mavrocordat se trăgea din neamuri domnești, bunică-sa era fiică de Domn, adică fiica lui Alexandru-Vodă.

Vedem deci că Nicolae-Vodă era fructul unei semințe în care se găseaŭ reunite atât nobleța neamului, cât și cultura și inteligența individului. Am studiat oare-cum semințele și am căpătat pe scurt ore-care noțiuni, să studiem acuma și fructul, să ne ocupăm și cu persoana lui Nicolae Mavrocordat, să vedem *antecedentele sale.*

După-ce pacea de la Carlowitz fu semnată de Turci și Alexandru Mavrocordat se reîntoarse în Țarigrad el fu priimit cu cinstea cea mai mare de Sultan.

Cronicarul N. Costin spune că: «Impĕratul l'aŭ îmbrăcat cu blană de *Soboliĭ*; care este cinstea cea mai mare la Turcĭ când îmbracă pre cine-va împĕratul cu blană de soboli, şi nicĭ odată aceasta până atuncea nu se făcuse, ca să mai îmbrace pre vre-un creştin cu blană nicĭ pe Domn, nicĭ pe alt cine-va» [1]).

După reîntoarcere însă el eşi din slujba de Mare Dragoman, acelaş cronicar eată ce mai spune: «Carele fiind acum şi înbătrînit, nu aşa din vêrstă, cum de ostenele, slujind Porţii aŭ isprăvit tergimănia cea mare fiul sĕŭ, luĭ Nicolaĭ, care şi el slujind Porţii 12 anĭ în slujba tergimănieĭ, aŭ sosit şi Doamnia ţĕreĭ Moldovei de care scriem» [2]).

Nicolae Mavrocordat ca mare *dragoman al Porţeĭ* cu caracterul sĕŭ cel pătrunzĕtor avu timpul ca să se perfecţioneḑe şi mai bine în politica ţĕrilor-Române, toate întîmplările din Iaşi orĭ Bucureştĭ treceaŭ prin mâinele sale; avu de asemenĭ ocaziunea de a cunoşte pe o sumă din boerĭ romănĭ ce veneaŭ în Ţarigrad în calitate de solĭ extra ordinarĭ în regularea cutăreĭ orĭ cutăreĭ afacerĭ politice din ţară.

Nicolae Mavrocordat în aceştĭ 12 anĭ de slujbă vĕzuse cum merg lucrurile cu domniile române; observase că atât în ţeara-Românească cât şi în Moldova, boerii formeaḑă elementul cel puternic şi dominant în ţară, că eĭ sunt în fruntea nevoilor ţĕreĭ, că forţa domnilor atîrnă de la dênşiĭ; că domnul fără boerĭ nu însemneaḑă nimic, căcĭ în tot-deauna când boerii s'aŭ pus cu toată inima, şi tot sufletul aŭ isbutit a rĕsturna pe Domn, provocînd însă şi revoluţiuni cu vĕrsărĭ de sânge. El cu caracterul sĕŭ cel ambiţios şi arogant 'şĭ ḑicea: când voĭ fi eŭ odată Domn, lucrurile nu vor mai merge aşa, voiŭ căuta a reduce forţele boerului moldovean orĭ muntean ca să'l îngenunchiez şi ast-fel să domnesc numaĭ eŭ, căutând mai bine sprijin în poporul de jos.

Vom vedea mai departe că aşa s'a şi întîmplat. După-ce tractatul de pace de la Carlowitz fu semnat şi pacea

---

[1]) Veḑĭ în Letopiseţ, Vol. II, p. 74.
[2]) Veḑĭ în Letopiseţ, vol. II, p. 74.

se încheiă între Turcĭ şi Nemţĭ; Alexandru Mavrocordat nu se mulţămi numaĭ cu onorurile personale ce le căpăta dênsul; vĕḑênd pe fiul sĕŭ Nicolae Mare Dragoman începu a unelti pentru unul din tronurile române.

Ambasadorul francez, de Castagnères confirmă acestea prin a sa scrisoare, către regele sĕŭ, cu data de 1639, 30 Aprilie, el ḑice: «Après cela je lui ai témoigné (au beau frère du Kan des Tartares) que j'etais surpris de voir le 6ème article du traité de paix [1]) avec la Pologne, que le grand Seigneur eût souffert que les Polonais stipulassent des conditions en faveur *des Moldaves sujets de Sa Hautesse,* et lui ayant demandé ce qu'il en pensait, il m'a dit *que c'était l'ouvrage de Mavrocordato,* qui avait voulu, par cette condescendance, mériter la protection de la Pologne pour son fils aîné, a qui il à dessein de procurer le Gouvernement de cette province à vie ; comme celui de Valaquie a été accordé depuis peu au Bey qui en est pourvu» [2]).

Ambasadorul vrea a vorbi de Brâncoveanu care era alesul pe viaţă al poporuluĭ sĕŭ şi domnia dată de asemenĭ pe viaţă de Sultan.

Că Alexandru Mavrocordat ca plenipotenţiar la pacea de la Carlowitz a căutat a'şi face şi dênsul interesul, ci nu numaĭ al Turcilor, ba poate chiar l'a şi periclitat; este o altă cestiune despre care însă trebue să aducem lumină aci; fiind în strênsă legătură cu cele de faţă. Acel articol VI al păceĭ de la Carlowitz vorbea de cedarea Cameniţeĭ Polonezilor. Cameniţa aparţinea Moldovenilor, Moldovenii eraŭ vasaliĭ Turcieĭ, deci Alexandru Mavrocordat care încuviinţase o asemenĭ dispoziţiune, lucrase în contra întereselor statului ce'l representa, nu lucrase ca un patriot Turc. Mavrocordat ce e drept era Grec de origine, era creştin ortodox, nu era Turc nicĭ păgân; dară el care era Mare Dragoman al imperiului, intimul Sultanului şi care avea pe lângă dênsul şi pe Zulficaar-effendi şi Rami-Reiz-Effendi,

---

[1]) *De la Carlowitz.*

[2]) Veḑĭ în supl. I, vol. I, col. doc. Hurm., p. 348.

cum tolerase o asemeni dispositiune antipatriotică pentru imperiul Ottoman? băgase în joc și pe cei doui Turci, cari mai simpli de cât dênsul 'l urmară și ḑiseră dacă așa ḑice *Kir Alexandros* așa să fie!

Alexandru Mavrocordat însă se gândi mai departe, el avea mari ambițiuni pentru a'și ridica neamul sĕŭ, vedea în fiul sĕŭ Nicolae un geniŭ politic ca și dênsul și numai voea ca numele de Mavrocordat se rĕmâe semnat numai pe actele oficiale de la Ţarigrad, ci și în *chrisoave domnești*; voea cu ori-ce chip ca Nicolae fiul sĕŭ să devie domnul uneia din ţĕrile surori și de aceia ḑice ambasadorul francez în a sa scrisoare: «Mavrocordato qui avait voulu par cette condescendance meriter la protection de la Pologne pour son fils aîné, a qui il a dessein de procurer la Gouvernement de cette province a vie»[1]) (adică Moldova).

Sprijinul Poloniei în acele vremuri însemna ceva; încât de aceia Alexandru Mavrocordat căuta a împăca și pe Turci și pe Poloni cu ocazia tractatului de la Carlowitz.

Turcii pentru un moment fură mulţumiţi ca să termine, căci 10 ani de conferință îi ostenisera, tot vorbeaŭ diplomații, tot se adunaŭ și numai sfîrșeaŭ.

Peste puțin timp însă marele Sultan află toată șiretenia lui Alexandru Mavrocordat, tot rolul ce'l jucă în cursul preliminărilor și al formulărei condițiunilor tractatului și de la onorurile cele mari, cu care 'l primi în Ţarigrad după reîntorcerea definitivă, de la *blana de soboli* cu care'i îmbrăcase umerii; trecu pe marele diplomat în disgrație; cronicarul N. Costin spune: «Eară pe urmă la mare primejdie fusese Alexandru bĕtrânul, tatăl lui Nicolaĭ-Vodă, pe vremea zurbalelor Ţarigradului, asupra lui Sultan Mustafa la Odriu, de l'aŭ mazilit, puindu'l la închisoare, și pe urma lui aŭ stătut impĕrat, fratele sĕŭ Sultan Ahmet, carele este și acum împĕrat. Și aŭ cercat tare pe Alexandru să-l prindă *pentru păcile ce se făcuse între împĕrăția Turculuĭ și între împĕrăția Neamțuluĭ*, și ales *pentru înturnarea*

[1]) Veḑĭ supl. I, vol. I, doc. Hurm., p. 348.

Cameniței de subt stăpânirea Turculuĭ, către crăia Leșească Perdutu-și-aŭ averile Alexandru pe acea vreme, l'aŭ ferit unul, Dumneḑeŭ de primejdia vieței [1]). La Turcĭ de la cinste mare repede treci și la urgie mare».

Vedem că de mult Alexandru Mavrocordat a lucrat pentru ca fiul sĕŭ să pue mâna pe una din domniile țĕrilor române.

Exaporitul voea mai mult tronul muntenesc de cât cel moldovenesc; în acele vremurĭ Moldova era sărăcită, toate năpastiile veniseră asupra capuluĭ eĭ, ba foametea, ba seceta, ba lăcustele, în Muntenia curgeaŭ bogățiile, toți aveaŭ ochiĭ asupra luxuluĭ luĭ Brâncoveanu și al boerilor sĕĭ; fiica luĭ Brâncoveanu striga: «aolio! aolio că va taica să pună pungă de pungă din Bucureștĭ până în Țarigrad».

Incât Muntenia, mai mult ar fi făcut prețul bĕtrânuluĭ Exaporit care erea foarte lacom și iubitor de banĭ și de avuțiĭ.

Nu putem deci crede cele ce le relatează cronicarul Ioan Neculcea despre bĕtrânul exaporit care auḑind că fiul sĕŭ a fost numit Bey al Moldoveĭ aŭ început cu acest fel de nesdrăvăniĭ: «Atuncea tată-sĕŭ Alexandru Exaporitul, șeḑênd la gasdă, nimică nu știa de fiu sĕŭ că aŭ luat domnia Moldoveĭ, și cum aŭ înțeles, cum aŭ și început a plângere, și a'și da palme peste obrazĭ, și a'și smulge pĕrul din cap și din barbă și a blestema pre fiul sĕŭ, căcĭ aŭ primit domnia și a ḑicere că din ceasul acesta este casa luĭ stinsă, de vreme că s'aŭ amestecat fiul sĕŭ la domnie [2]); cronicarul o fi vrut să înțeleagă că bĕtrânul Exaporit a fost așa de supărat din causă că fiul sĕŭ nu a putut dobêndi domnia munteană; dară că 'și da pumnĭ în cap pentru că fiul sĕŭ a fost numit domn al Moldoveĭ, aceasta nu o înțeleg, este o afirmațiune cu totul contrarie documentelor timpuluĭ și în casul cel maĭ rĕŭ, poate că Niculcea nu știa cam

---

[1]) Veḑĭ în Letopiseț, vol. II, p. 74.

[2]) Veḑĭ în Leotopiseț, vol. II, p. 294. Tot ast-fel raționeaḑă și D-niĭ Xenopol și Gion în istoriile D-lor, veḑĭ vol. IV, Ist. Rom., p. 484—485, și Lud. al XIV și C. Brâncoveanu, p. 358, Notă.

cum merg lucrurile în casa Mavrocordaţilor de la Ţarigrad.

Inainte de a ajunge la domnia sea din Moldova pe care nu o vom trata de cât în părţile de unde am putea deduce ceva semne relativ la caracterul şi apucăturile sale, ne vom opri un moment şi asupra schiţei sale biografice.

Nicolae Mavrocordat erea înzestrat de la natură cu o inteligenţă şi o memorie extra-ordinară încât aceste calităţi neapărat că vor face dintr'ênsul un individ de elită.

Tatăl sĕŭ devenind bogat avu toate mijloacele ca să'i dea o educaţiune cu totul superioară. Nicolae Mavrocordat cunoştea în perfecţie limbele elenă, latină, franceză şi italiană, mai avea deprinderea şi a celor orientale, precum, turcească, arabă şi persană; d'intre ştiinţe tĕnĕrului Nicolae îi plăcu mai mult Teologia şi Filosofia pe care le studiă la Padova unde fusese şi părintele sĕŭ, variatele scrieri a marilor maestrii aĭ antichităţeĭ, îĭ deschise mintea, încât era pregătit din toate punctele de vedere pentru rolul ce avea să joace ca om politic şi diplomat; deşi se ḑice că poţi ajunge om de stat numai şi numai dacă aĭ calităţile naturale cerute pentru un om politic, adică să fi energic preveḑĕtor, inteligent, curagios, şi să aĭ responsabilitatea, caracterului tĕŭ; totuşi un individ care ar poseda aceste calităţi nu ar egala cu altul ce pe lângă acestea ar mai avea şi o cultură vastă.

Tatăl sĕŭ cu drept cuvênt 'l numea «*biblioteca mea*»; când avea ceva de întrebat nu 'şi mai dedea osteneală de a rĕsfoi biblioteca sa cea încărcată de cărţi, ci întreba pe fiul sĕŭ Nicolae, care avea cunoştinţă despre toate, în fine într'un cuvênt erea un fel de enciclopedist, de asemeni profesorul sĕŭ Francezul La Motraye despre care vorbirăm mai înainte ḑicea că: este ceva extra-ordinar cu memoria acestui tênĕr; vastele seale cunoştinţe sunt surprinḑĕtoare.

Nicolae Mavrocordat la vêrsta de 21 ani fusese mare dragoman al Porţeĭ, de la 1699 până la 1709, când fu numit voevod al Moldoveĭ, venind în Iaşi în 1710 şeḑênd 1 an până în 1711, apoi a 2-a oară din 1712—1716; când fu trimis în ţara-Românească unde domni de 2 ori.

Nicolae Mavrocordat se căsători de trei ori, întâiŭ cu Casandra Cantacuzeno fiica fostuluĭ domn al Moldoveĭ, Dumitraşcu Cantacuzino; care domni 1 an (1674—1675), cu aceasta avu pe Scarlatos şi pe Elena; a doua oară cu Pulcheria Tzouki, din o familie constantinopolitană cu care avu 5 copiĭ: Alexandru, Constantin, Ioan, Maria şi Toma; a treia oară cu Smaranda lui Panaiotaki cu care avu pe Alexandru şi pe Sultana.

După cum ne arată însuşĭ D-l Emile Legrand în «Généologie des Mavrocordatos», toate aceste date în privinţa căsătorieĭ cât şi a domnieĭ.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ὁ ἡγεμὼν υἱὸς Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, του ἐξ ἀπορρήτων καὶ Σουλτάνης τῆς χρυσοσκουλαίας, ἐγευνήθη ἐν Κονσταντινουπόλει κατὰ τὸ 1679 ἔτος. Ενυμμεύσατο α') Κασάνδραν τὴν Καντακουζηνὴν, θυγατέρα τοῦ πρώην ἡγεμόνος Μολδαβία Δημητρίου Καντακουζηνου ηγεμονεύσαντος κατὰ το 1674. ἔτος καὶ το 1684. β') πουλχερίαν τὴν Θωμᾶ Τζουκῆ ἐκ τῶν, ἀρχαίων οἴκων ευπατριδῶν τῆς Κωνσταντινουπολέως. γ') Σμάράγδαν τὴν τοῦ ἄρχοντος μεγάλου παχαρνίκου Παναγιωτάκη. Ἐτελεύτησεν ἐν Βουκουρεστίῳ τῇ 3 σεπτενβρίου 1730.

Οὗτος ἐγένετο μέγας λογοθέτης τῆς τοῦ χριστοῦ μεγάλης εκκλισίας. μέγας ἑρμηνεὺς τῆς πόλης τῇ I. ἰουλίου 1698. ἡγεμων τῆς Μολδαβιάς τῇ 6 νοεμβρίου 1709, τῆς δὲ βλαχίας τῇ 10 Ιανουριόυ 1716 καὶ αὖθες τῇ 2 μαρτίου 1719 μέχρι 3 σεπτενβρίου 1730, Ἄπεθαν κατὰ τό ενδέκα τὸν ἔτος τῆς ἔν βλαχία δευτέρας αὐτοῦ ἡγεμονίας, καὶ τὸ πεντηκοστὴν πρῶτον τῆς ἡλικίας [1]).

Cu prima soţie adică cu Casandra Cantacuzeno tră cât fu dragoman la Poartă, cu a doua soţie trăi cât fu Domn în Moldova, ea muri când dênsul fusese strămutat în Ţeara-Românească, adică în 1716 şi fu îngropată la Mitropolia din Bucureşti. Cu a treia, trăi în timpul celeĭ de a doua domnie în ţeara-Românească. In a doua sa domnie la 1722 Nicolae-Vodă zidi monastirea Văcăreştilor de lângă Bucureşti şi peste 8 anĭ în 1730, 3 Septembrie muri, el fu îngropat acolo şi pe peatra sa funerară stă scris următorul epitaf în limba grecească:

[1]) Veḑĭ în op. cit. a luĭ Legrand, ed. de lux, pag. 2.

Epitaful luĭ Nicolae Mavrocordat.

Ὁρῶν σέ, τάφε, δειλιῶ σοῦ τὴν θέαν·
κεύθεις γάρ ἔνδεν Νικολάου, ἡγέτην
πρὶν Μολδαβίης, εἶτα Ουγγροβλάχίης:
Τὸν τόνδε ναὸν τοῦ τριηλίου φάους
θείως καθιδρύσαντα ἐξ αὐτῶν βάθρων,
τὸν πάνσοφόν τε καὶ φρονήσεως θρόνον,
τὸ τῶν σοφῶν εσοπτρον ἀμφὶ τοὺς λόγους,
οὗπερ τὸ φῦλον ευκλεὲς ἐν Σκαρλάτων·
Τοκεὺς δὲ Ἀλέξανδρος ὅς τῶν Οτμάνων
τῆς βασιλείας ἐξ ἀπορρήτων ἔην·
ἀλλ' ὅν γε Μοῦσαι ἔστεφον στεγεικλέους,
ὁ μαρμάρειος νῦν στέφει τοῦτον λίθος
βουβῶνος ἀκτανόντα πανδείνῳ πάτει
ἠδ' ἄλγος λιπόντα οὐ φορητὸν υἱέσι,
ἠδ' αυτῇ συνεύνῳ συγγενῶν τε πληθύϊ·
ὃν ὀλβήσομεν παντες ἀξ ιοχρέως.
τὸν παντεπόπτην ἀξ ιοῦντες δεσπότην
τὸ πνεῦμα ἀντοῦ ἐν χηόης τάξας τόπῳ·
ᾳψλ' μαιμακτηριῶνος τρίτῃ ἱσταμένου.

(Dans le monastère de Vacareştĭ [1]).

Dacă şi în politică Mavrocordat ar fi urmat altă cale de cât aceia a jesuitismuluĭ, dacă el nu s'ar fi condus după teoria machiavelică: «Scopul scuḍă mijloacele» atunci de sigur ar fi fost expresiunea cea maĭ desăvîrşită a unuĭ domn model, a unuĭ om de stat cumpătat şi prudent, dară din contra 'l vom vedea cel maĭ mare iubitor al tiranieĭ, firește, nicĭ nu putea fi alt-fel şi alt-ceva fiul luĭ Alexandru Exaporitul, în care era puternic înrădăcinată acea cangrenă fanariotică încadrată în principiile unuĭ guvernămînt viclean, tiran, despotic şi criminal.

---

[1]) Vedĭ în Ephémerides Daces par Const. Dapontes, secrétaire du Prince Const. Mavrocordat, traduit par Emile Legrand, pag. LXXXIV, Apendice.

Cultura şi inteligenţa lui Nicolae Mavrocordat aŭ fost lăudate de mulţi învĕţaţi aĭ veaculuĭ sĕŭ; în 1755, Theodorus Hoelbius face o disertaţie la Iena asupra culturei lui Nicolae Mavrocordat şi o şi tipăreşte, ea poartă titlul de:

«*Comentatio de Litterarum studiis*
Ioann (Iῶ) Nicolai Mavrocordati
Principis Valachiae. —
Auctor, —
Ioann Theodorus Hoelbius
Themarensis
Reverendi Ministerii Candidatus
et
Societ. Lat. Ejusdem. Coll. ordin
Ienae
Litteris Schillianis
M.D.CC.LV».

Această disertaţie se găseşte scrisă pe latineşte în cartea D-luĭ Emil Legrand în «Généalogie des Maurocardotos».

In această disertaţie autorul face istoricul studiilor făcute de Nicolae Mavrocordat şi ĭ aduce laude pentru cultura sa cea întinsă.

Acuma venim la domniile sale din Moldova (1709—1711 şi 1712—1716); până să venim la cea din Ţeara-Românească, aceasta ca să complectăm definitiv capitolul antecedentelor despre care am vorbit.

Suveniruri din prima domnie a Moldoveĭ a luĭ Nicolae Mavrocordat 1709—1711; spre lumină la domnia Ţĕreĭ-Româneşti.

Am vĕḑut maĭ înainte că Nicolae Mavrocordat după reîntoarcerea părintelui sĕŭ de la Carlowitz ocupă funcţiunea de mare dragoman până în anul numireĭ sale la domnia Moldoveĭ 1709.

El în aceştĭ 12 anĭ avu timpul ca să se convingă de tot sistemul politic din ţĕrile române, cum scopul Fana-

rioților erea ca să pue mâna pe tronurile țĕrilor române și nu pentru un timp scurt de două saŭ treĭ domniĭ, ci pentru tot-deauna. Spre a pregăti terenul ca Moldova și Țeara-Românească să devie pașalâcurile Ottomanilor de la Dunăre, și cum numirea sa la domnia moldovenească se pregătea, se gândi a alege un noŭ sistem odată ce se va vedea în vêrful tronuluĭ Mușățeștilor, am vorbit și maĭ 'nainte și vom vorbi și aci, căcĭ aci este locul; că Nicolae Mavrocordat pentru a călca pe urmele nouluĭ sistem de politică domnească ce voea dênsul să o înaugureze în Moldova, era sdrobirea puterei boerilor, și înălțarea a celeĭ țĕrănești. In țĕrile române atunci burghezia cum spune d-nu Xenopol, nu însemna nimic, ea nu avea nicĭ o putere, ea nu representa nicĭ o industrie [1]), nicĭ un comerț, în cât reazîmul Mavrocordat nu'l găsea de cât în poporul de jos, voind a se desface de boerĭ.

Mavrocordat pricepuse că prin sistemul banilor nu maĭ putea face mult la Constantinopol; nu maĭ erea ca altă dată ca toți ambasadoriĭ să se ploconească în fața mareluĭ Vizir și a pașalelor; acuma iețele cele încurcate ale politiceĭ se deslegaŭ însuși la palatul mareluĭ Sultan de ambasadorĭ la un loc cu M. S.

Nicolae Mavrocordat, ca om deștept și plin de prevedere, pricepuse rolul și de aceia găsi cheia cea puternică în acest noŭ sistem de politică; acestea toate și le închipuea dênsul în cap, le pune în aplicare când sosește în Moldova, dară nu reușește.

Fostul Domn moldovean Michaĭ Racoviță, rênduise asupra țĕreĭ niște dărĭ numite *năpăștiĭ*, adică niște adăugirĭ pe lângă dările obișnuite. Racoviță fu mazilit tocmaĭ pe când boeriĭ însărcinați de dênsul ereaŭ pe la moșiĭ ca să adune aceste dărĭ; aceĭ boerĭ însărcinați cu incasarea acestor dărĭ ereaŭ numiți *zlotași* [2]).

Nicolae Mavrocordat e numit Domn al Moldoveĭ în 10 Octombrie 1709, imediat după mazilirea luĭ Racoviță;

---

[1]) Veḑĭ în vol. IV, op. cit., pag. 487.
[2]) Veḑĭ în vol. II, Letopisețe, p. 56—57, 72—75, Nicolae Costin.

în Iaşi însă nu vine de cât în 25 Ianuarie 1710; el, cum fu îmbrăcat cu caftan domnesc în Ţarigrad, trimise la Iaşi pe gramaticul său *Enachi*, cu cărţi despre numire la căimăcămie, şi numi caimacami până la venirea sa pe Ioan Buhuşi, marele logofăt şi pe Antiohie Jora, marele hatman.

Cronicarul Nicolae Costin spune că causa zăbavei lui Mavrocordat de a nu fi venit imediat la Iaşi, fu moartea părintelui său, bătrânul *Exaporiton*[1]). In vremea aceasta, tocmai boerii zlotaşi rênduiţi de Racoviţă-Vodă, ereau ocupaţi cu adunatul năpăştilor; Mavrocordat ca să se arate şi mai iubitor către ţărănime, trimise ordin din Constantinopol să nu se mai adune năpăştiile, să se lasă oamenii în pace, eară la Ţarigrad să nu se mai trimeaţă nici un ban[2]).

Mavrocordat nu se arătase de loc iubitor de bani, nu căuta absolut de loc că să'şi înlocuească sumele de bani cheltuiţi la Ţarigrad pentru căpătarea domniei pe spinarea Moldovei; gândurile sale mergeau mai departe; el voea ca să înrădăcineze puterea Fanarioţilor în ţările române; voea ca tronurile ambelor ţări să rămâne la posteritate lor; prin acest sistem credea că va isbuti.

O scrisoare din Constantinopol cu data de 17 Decembrie 1709 ne spune că el cheltui suma de 400 pungi pentru a pune mâna pe tronul moldoveam, avênd de adversar şi pe Antioh Cantemir, ce nu putu oferi de cât 150 pungi.

Din cele 400 pungi Mavrocordat dădu 200 Sultanului, şi 200 în daruri pe la Vizir şi paşale[3]).

Cronicarul Ioan Neculcea spune că: cum sosi Mavrocordat la Iaşi, prostimea, adică ţăranii ştiind şi cunoscând ponturile lui Nicolae-Vodă s'au răsculat în contra boerimei pentru dările ce voeau a le incasa, după cum regulase Racoviţă-Vodă, «ridicatu-s'au tot târgul asupra zlotaşilor (boerii însărcinaţi cu adunatul năpăştilor), de nu putea om să răsbească pre uliţi de norod mult de oameni, după

---

[1]) Vedĭ în vol. II, Letopiseţe, p. 72.
[2]) Idem, p. 74—75.
[3]) Vedĭ în supl. I, vol. I, col. doc. Hurm., p. 373.

cum este rêndul prostimeĭ; şi zlotaşiĭ apucase de dădese mulţi banĭ la visterie, şi n'avea de unde întoarce mojicilor; ce 'ĭ aŭ bătut Nicolae Vodă pre boerĭ cu busduganul şi 'ĭ aŭ închisŭ în temniţă cu tălhariĭ, până 'şĭ-aŭ vêndut ce aŭ avut şi aŭ plătit ţĕranilor până la 1 ban. Decĭ mojicii, vĕḑênd acea voe, aşa s'aŭ îndârjit şi s'aŭ sumeţit în toată ţara»[1]).

A doua ḑi Vodă 'şĭ formă divanul de boerĭ şi eată cum: Pus-aŭ pe Ioan Buhuşi, Logofĕt mare; pe Nicolae Costin, mare Vornic de Ţara de jos; pe Ioan Sturza, mare Vornic de ţara de sus; pe Antioh Jora, mare Hatman; pe Ilie Catargiŭ, Spătar mare; pe Gavriil Miclescu, Paharnic mare; pe Ilie Cantacuzino, Vistier mare; înpestriţênd acest divan sadea moldovenesc şi cu treĭ grecĭ de nimic, punênd pe *Ramadan*, mare Postelnic, pe *Spandonaki*, mare Cămĭnar, şi pe *Sculi*, mare Cămăraş.

Mavrocordat veni la Iaşĭ cu o sumă de Sêrbĭ şi Arnăuţĭ ca oaste. Mustea ḑice: că veni «nu ca un Domn ce ca un leŭ asupra tuturor»[2]).

La Nicolae Mavrocordat nimenĭ nu putea pĕtrunde; numaĭ Ramadan, Spandonachi şi cu Sculi ce ajungeaŭ până în camera Domnuluĭ[3]); d'intre boeriĭ pământeni primea numaĭ pe Ilie Cantacuzino Vistiernicul, şi aceasta o făcea de hatârul domnuluĭ muntenesc Brâncoveanu, căcĭ Ilie Cantacuzino era cuscrul luĭ Brâncoveanu, şi apoĭ faţă de acesta avea poruncă şi de la Ţarigrad ca să se poarte bine cu dênsul.

A treia-ḑi veniră deja pîrĭ de la ţĕranĭ, la divan, că boeriĭ zlotaşi le-aŭ luat năpăştiĭ grele, şi aflându-se cine aŭ fost zlotaşi, Vodă a şi închis pe boerul Rugină slugerul, pe Ştefan Luca Vistierul, eĭ făcură însă ce făcură şi plătiră oamenilor înapoĭ dările luate pentru năpăştiĭ şi aşa se întoarseră cu mare silă pe la casele lor[4]).

Intr'o ḑi de divan Mavrocordat trimete pe Armaşul

---

[1]) Vedĭ în Letopiseţe, vol. II, Neculcea, p. 295.
[2]) Vedĭ în Letopiseţe, vol. III, p. 40, Nicolae Mustea.
[3]) » » » » II, p. 296, Ioan Neculcea.
[4]) » » » » » p. 75, Nicolae Costin.

al II-lea; de a luat pe marele Vornic Ioan Sturdza şi pe marele Spătar Ilie Catargiŭ de-i aŭ dus la închisoare în odaea Seimenilor şi-i aŭ pus în feare, ţinêndu-i treĭ sĕptămânĭ închişĭ, şi silindu-i în cele din urmă a da câte 4 pungi fie care ca să vadă iarăşi lumina, se crede că eĭ ar fi fost închişi căcĭ bĕtrânul Vornic Ruset ar fi spus Domnuluĭ cum eĭ vorbesc contra Domnuluĭ şi nu's mulţumiţi de domnia M. S.

In altă ḑi eşi la divan acel Grec ce'l pricopsise Ilie Cantacuzino cum ḑice cronicarul şi 'ncepu a se jelui luĭ Vodă în contra boeruluĭ; Ilie Cantacuzino însă murise; pedeapsa se aplică atuncĭ soţilor sĕĭ şi aşa Vodă scoase la scară pe Gavriil Costakĭ Slugerul, şi Ioniţă Raţă postelnicul soţiĭ luĭ Ilie Cantacuzino de'ĭ bătură cu câte 200 de toege.

Pe vornicul Iordakĭ Ruset 'l aŭ închis într'un beciŭ din curtea domnească încuiat cu lacătul de nu putea nimenĭ să între la dênsul numaĭ *Baş-bulucbaşa* ce ĭ aducea de ale mâncărei şi bĕuturei, ca la o feară sĕlbatică, i-aŭ luat în urmă şi ḑece pungĭ de banĭ fără ca să'l sloboază. Vodă 'şĭ închipuea că dênsul 'l spioneaḑă la Turcĭ de toate cele ce se petrec în Moldova.

Pe Georgiţă Mitrea Vistiernicul 'l aŭ închis în odaea Seimenilor şi-l bătea zilnic, punêndu-i şi puştile cele marĭ ale slujitorilor pe spinare [1]).

Mazilind pe Sturdza şi pe Catargiu a pus în locul lor pe Ioan Balş Vornic mare şi pe Cuza Spătar mare.

Nicolae Mavrocordat nu ştia de loc româneşte, avea tâlmacĭ pe Sculi, acest lucru nu plăcea de loc boerilor moldoveni [2]); după cum spune cronicarul Neculcea. Mustea încă maĭ adaugă: «boerii dacă aŭ vĕḑut sĕlbătăcia şi mândria luĭ Nicolae-Vodă s'aŭ spăimântat cu toţiĭ, cât nime nu se maĭ ţinea cu ḑile vĕḑêndu-l Domn strĕin, limba românească nesciind, cu talmaciŭ grăia. Cu mulţime de Grecĭ aŭ venit, cât rĕmăsese *fenerul* pustiŭ în Ţarigrad, cât numaĭ muerile lor rĕmăsese, iar Grecii, umblaĭ mult până daĭ de vre unul acolo. Eară aice sosind umplut'aŭ Curtea

---

[1]) Veḑĭ în Letopiseţe, vol. II, p. 295—297, Ioan Neculcea şi p. 75—79, Nicolae Costin.

[2]) Veḑĭ în Letopiseţe, vol II, p. 294, Ioan Neculcea.

domnească prin toate odăile, şi prin târg pre la gazde [1]). Mustea în entusiasmul său şi 'n patriotismul său pentru tot ce era moldovenesc şi din ura ce avea în contra Grecilor Fanarioţi poate cam exagerează când spune că *Fenerul* rămăsese fără de Greci, doară nu o fi venit cu toţii Mavrocordat la Iaşi!

Cronicarii mai spun despre caracterul lui Mavrocordat: «Foarte era straşnic şi răpit la mânie, ca să se cutremure toţi. Uşa lui era închisă, tot pentru *mândria grecească* ce o avea, urît şi neplăcut era tuturor Nicolae Vodă, avea şi sfetnic pe lângă sine *o arătare de grec anume Spandoni*, un om urît şi podăgrios, carele şi de mai înainte în zilele altor domni au şezut tot aice în ţeară, un blestemat şi de nimica» [2]).

Şi'şi ţinea lucrurile înalte, şi la mâine era aprig, numai nu ţinea prea mult, vrea să stăpânească Moldova cu Poarta Turcească, cu mare mărire, şi era om învăţat, foarte bun cărturar, şi desfătări, voroave de glumă nimica nu se făceau înaintea lui, şi era foarte cunoscător la oameni [3]). Mavrocordat 'şi ajunsese scopul, nu se ştie însă cât va ţinea succesul. 'I se părea domnului că îngenunchiase puterea boerilor dară nu înţelesese fanariotul că era un lucru imposibil de a guverna această ţară fără concursul boerilor. Domnul deşi era un autocrat dară puterea era împărţită între dênsul şi boerii; poporul de jos văzând însă purtarea Domnului prinse mare îndrăsneală şi să zicem şi noi ca Cronicarul N. Mustea: «că şi ţăranilor au fost dat voie de se ridicau cu pîră asupra boerilor, de nici îi băga în samă. In divan suduiau mojicii pre boeri şi cum eşiau la divan de se jăluia un ţăran pre un boer, îndată da pre boer în mâna ţăranului, fără de nici o judecată sau dreptate» mai departe Mustea mai aşterne câte-va cuvinte ce arată din caracterul lui Vodă: «Care de ar fi făcut această cu vre-o dreptate, eată că s'ar căde a-l lăuda, şi

---

[1]) Vezi în Letopiseţe, vol. III, p. 41, Mustea
[2]) Idem.
[3]) Vezi în Letopiseţe, vol. II, p. 296, Ioan Neculcea.

a-l numi că era drept judecătoriŭ neveghind nimenuĭ voie, arătând dreptatea tuturor cum se cade ca unuĭ domn, *dară aceasta o făcea el, numaĭ tot ca să defaime şi să rușineze neamul boeresc, mirându-se ce ar maĭ face, să maĭ îngrozească pre boerĭ*» [1]).

D. Xenopol compară politica aceasta a luĭ Nicolae Mavrocordat cu a luĭ Ioan-Vodă-cel cumplit şi ḑice: că pe când la cel dîntâĭ era pornită dintr'un pur interes şi calcul politic la cel d'al doilea din iubirea către clasele de jos [2]). Se înţelege, Ioan-Vodă cel cumplit dacă căutase a veni în ajutorul claselor de jos şi a se arăta bine-voitor către dênsele, nu era ca să le linguşească, din care linguşire ar eşi pentru dênsul şi neamul luĭ un câştig, ci din contra era un sentiment de dreptate ce lucra, cum ḑice Mustea maĭ sus; Nicolae Mavrocordat însă ce avea cu boerii? el căuta sprijin, îşĭ ḑise că numĕrul poporuluĭ e maĭ mare ca al boerilor, dară nu avea idee de puterea celor de pe urmă, cu toate că fusese 12 anĭ mare dragoman la Constantinopol.

Cea maĭ mare parte din boerĭ începură a emigra din Moldova ca să scape de urgiile luĭ Mavrocordat şi se duseră care cum nemeriră pe la curţile strĕine spre a lucra la rĕs turnarea Domnuluĭ.

Cronicarul Neculcea ne spune că: «Lupul Costaki, feciorul luĭ Gavriliţă Vornicul, Ilie Catargiŭ, Manolaki Ruset Vornicul, Constantin Kostaki Comisul, Dimitraşko Racoviţă Hatmanul, şi alţiĭ maĭ jos notaţi, fugiră în ţeara Ungurească. Eară Savăl Banul Zmucilă, Luca Vistierul, Pavel Rugină, Ilie Abaza, Dediul spătariul, feciorii Vorniculuĭ Iordaki Ruset şi Mirĕscii, aceştia fugiră în ţeara Leşească» [3]).

In acest timp însă în Ţarigrad Dumitraşcu Cantemir fiul luĭ Constantin Vodă şi frate al luĭ Antioh, vorovea ḑilnic cu Ismail-Effendi un Turc cu mare vaḑă acolo, pe la Vizir şi Sultan, şi petrecea ceasurĭ întregĭ Dumitraşcu Cantemir la Ismail-Effendi acasă, de miĭ se aşeḑa Dumitraşcu poate şi turceşte şi cânta Turculuĭ din tambură, după

---

[1]) Veḑĭ în Tom. III, Letopiseţe, p. 42.
[2]) Veḑĭ în vol. IV, op. cit., p. 493.
[3]) Veḑĭ în vol II, p. 297 Letopiseţe.

cum ḑice Neculcea cronicarul: «că poate fi bea acel Turc şi vin, şi 'ĭ ḑicea Beizadea în tambură, că aşa scia ḑice de bine în tambură cât nicĭ un alt Ţarigrădean» [1]).

Ismail-Effendi era prietenul Hanului Tătăresc, Hanul al Sultanuluĭ şi de aci eşi vorbe bune pentru Cantemir ca Sultanul să'ĭ dee domnia Moldoveĭ, ce era la mijloc? era nefericitul şi earăşĭ nefericitul de Brâncoveanu; de care Turcii voeaŭ a se scăpa cu orĭ-ce chip. Hanul ţinea cuvêntări Sultanuluĭ ca de felul acestora pentru prinderea Brâncoveanuluĭ «că Nicolaĭ-Vodă, care este Domn în Moldova, este Grec, şi n'a putea să facă această slujbă; nicĭ mie nu mĭ'ĭ drag să slujesc cu Grecii» [2]).

Sultanul deşi ţinea la Fanarioţĭ, ţinea decĭ şi maĭ mult la Mavrocordat însă hotărî deocamdată, în înteresul sublimeĭ porţĭ şi al politiceĭ orientale ca să mazilească pe Mavrocordat din Moldova, maĭ mult rugându'l a părăsi domnia, şi a pune pe Cantemir în loc numaĭ şi numaĭ ca să se prindă odată acel ghiaur de Brâncoveanu.

Cantemir o plecă, după ce Vizirul ĭĭ spuse: «după-ce veĭ merge în ţeară în Moldova, să chivernisescĭ lucrul, să'mĭ prinḑĭ pre Brâncoveanul Vodă Munteanul, să mi-l trimeţĭ aice viŭ» [3]). Cantemir o plecă şi la capitolul politiceĭ luĭ Brâncoveanu am vĕḑut cum maĭ apoĭ tot acest Cantemir a jucat atât de bine pe Turcĭ că s'a înprietenit cu Brâncoveanu şi aŭ mers amêndoĭ mână în mână cu Ţarul Rusieĭ; «socoteala de acasă nicĭ odată nu se potriveşte cu cea de la oraş». Cantemir trimise maĭ 'nainte însă din Ţarigrad pe un Capegiŭ-başa în Moldova ca să vestească mazilia luĭ Mavrocordat şi pe un om al sĕŭ *Saraciul* pentru a alege pe caimacamĭ, şi Neculcea ne spune că: Saraciul când a ajuns la Iaşĭ drept la scara palatuluĭ domnesc a descălecat şi maĭ întâĭ pe la beciul unde era închis Vornicul Iordaki Ruset aŭ trecut de aŭ lovit lacăta cu baltagul de o

---

[1]) Veḑĭ în vol. II, op. cit, p. 300 Letopiseţe.
[2]) Idem.
[3]) Idem.

aŭ stricat'o şi aŭ scos pe Vornicul Iordaki afară şi'i-aŭ dat cărţi de căimăcămie de la Dimitraşco-Vodă.

Eară Capegi-başa ce descălecă şi dênsul la scara caseĭ domneşti şi vĕdêndu-l toţi *boerănaşiĭ Greci* din ceardac aŭ alergat la Nicolae Vodă ce se găsea în acea ḑi în divan şi i'aŭ vestit sosirea Capegiului, acesta însă se întâlni în spătărie cu Vodă şi acolo îĭ vesti mazilia, acuma deci se pregăteaŭ calabalîcurîle Domnului, nimeni nu se înfricoşase atât ca Grecii din jurul luĭ Mavrocordat auzind de mazilie. Mustea spune [1]): «Grecii s'aŭ vîrît toţi prin casele domneşcĭ, şi nicĭ unul afară nu cuteza să easă, eară acea poghibală spurcată Spandoni, sfetnicul luĭ Nicolaĭ-Vodă, s'aŭ îmbrăcat mueresce cu tarpuzul în cap, cum poartă muerile grece, şi aŭ intrat într'un rădvan cu doamna într'un loc cu muerile pentru ca să nu-l cunoască nime, pre carele cu ochiĭ meĭ l'am privit, arĕtêndu-l alt Grec. Şi aşa aŭ eşit din Iaşi cu cinste acel Grec cinstit şi stetnic ce era; ce într'alt chip ce ar fi eşit la iveală, ales acela pe loc îl vraŭ fi omorît dinaintea luĭ Nicolaĭ-Vodă fără de nicĭ o frică. Aşa s'aŭ mântuit ţeara şi boeriĭ de Nicolaĭ-Vodă şi de Grecii luĭ, şi aŭ domnit ḑece luni [2]).

Toţi boeriĭ se bucurară de mazilirea luĭ Vodă Nicolae şi la eşirea sa din Iaşi se cam făcea puţină zarvă; acésta sluji luĭ Mavrocordat, el se convinsese acuma că nu merge să guvernezi în ţĕrile române de cât cu sprijinul boerilor; în a doua sa domnie vom vedea întrebuinţând cu totul alt sistem de guvernare: adică devenind sprijinitorul partideĭ boereşti.

Nicolae Mavrocordat legase în acest timp prietenie cu ambasadorul Franciei la Constantinopol, «cu *unŭ solŭ Franţuzescŭ anume Marchez Dezalar*» [3]), cum spune cronicarul Nicolae Costin; am vorbit în capitolul domnieĭ luĭ Brâncoveanu maĭ pe larg despre acesta. Mavrocordat cu toate că se arătase aşa de protivnic faţă cu boeriĭ; făcênd

---

[1]) Vedĭ în vol. II, Letopiseţe, p. 301
[2]) » » » III, » » 43.
[3]) Vedĭ în Letopiseţe, vol. II, p. 76.

aceasta dintr'un calcul politic, domnia sa avu însă şi un efect bun, căci mai pusese puţin capăt abuzurilor băneşti ce obişneaŭ unii domni de mai 'nainte. Pe vremea lui Michaĭ Racoviţă am vĕḑut ce ereaŭ acele *năpăşti* şi care acuma boerii nevinovaţi fură siliţi ca din averile lor să bage banii în vistierie, ce 'i adunaseră atunci de pe la sătenii, din ordinul Domnului, pentru neajunsurile domniei şi ale ţĕreĭ.

Mavrocordat cheltuise 400 de pungi la Ţarigrad ca să capete domnia; dacă ar fi sĕmânat cu părintele sĕŭ *Exaporiton*, de sigur că ar fi căutat să înlocuească acele 400 de pungi pe spinarea ţĕreĭ moldoveneşti; el însă nu sĕmăna la bani cu părintele sĕŭ, nu erea lăcom de avuţii ca Exaporiton, erea mai mult avid de ambiţiuni şi onoruri nemĕsurate; voea ca să înregimenteze pe Fanarioţi în ţĕrile române: gândul sĕŭ erea metamorfosarea românismului în fanariotismul. Neamul sĕŭ erea tot ce putea fi mai fanariot în Constantinopol, *trinitatea mavrocordatiană*, *Alexandru Exaporiton şi cu fiĭ sĕĭ Nicolae şi Ianache* ereaŭ vestiţi în politica orientală a Europeĭ; afacerile politiceşti şi religioase ale Creştinilor prin mâinele lor treceaŭ la Ţarigrad.

Familia luĭ Mavrocordat, deşi originară din insulele Archipelului, deşi nu a locuit de la început în suburbia Fanarului, adică de la distrugerea imperiului Bizantin (1453), însă prin căsătoria luĭ Nicolae Mavrocordat cel bĕtrân, cu fiica luĭ Scarlatos, ea 'şi făcuse un loc de primul rang pr'intre familiile fanariote stabilite în Constantinopol; din acest timp, familia Mavrocordat se mută de la Chios la Constantinopol, părăseşte micul foişor de acolo şi se stabileşte în vastul palat al bogatului *Scarlatos*. Exaporiton ridică renumele familieĭ sale de tot şi de atunci familia Mavrocordat ajunse cea d'întâia dintre Fanarioţi.

In Nicolae Mavrocordat se concentrase toate ambiţiunile de a ridica atât prestigiul fanariotismului în ţĕrile române, cât şi al neamului sĕŭ; de aceia el se arĕtă atât de desinteresat pentru bani în tot cursul primeĭ sale domnii din Moldova.

Lua singur socotelile visteriei, pedepsind pe vistiernici

cu îndurare, când îi prindea cu plata neajunsurilor. El singur ţinea divan şi da ordine pârcălabilor ca mai întâi presupusul vinovat să fie înfăţişat înaintea lui spre a'l cerceta. El dete chrisov ca toate târgurile să aibă imaşe slobode în jurul lor; imaşe ce le perduse mai de demult prin daniile de moşii ce le făcuse domnii unor boeri pentru slujbele aduse ţărei saŭ domniei, el luă deci acele locuri de la boeri, mânăstiri saŭ slujitori, fie în mânele oricăruĭ se găseaŭ, — el întemeă şi sate noui spre a fi populate, ca să se mărească populaţiunea [1]).

Mavrocordat mai scoase şi ferman de la Sultan ca şi Turcii ce faceaŭ negoţ cu boi să plătească câte un leŭ de cap, după cum plăteaŭ şi pământenii [2]); el ridică de asemenea şi darea ce se plătea mai 'nainte pentru porumb [3]). Din toate acestea uşor se poate deduce firea primului Domn fanariot; toate actele sale le făcea cu premeditare; calcula politiceşte Domnul şi căuta ca orĭ-ce pas făcut să fie o înaintare în profitul fanariotismului din ţările române.

Nu ştiŭ ce soartă ar fi avut Fanarioţii, dacă Turcii nu alegeaŭ pe un Mavrocordat şi anume pe Nicolae, ca să inaugureze veacul de domnie al lor în Moldova şi Ţara-Românească; el, deşi domnind numaĭ 10 luni în Moldova şi aducênd nemulţumiri boerilor, dar 'l vom vedea reîntorcêndu-se în 1712, pentru a domni de astă-dată 4 ani până la 1716, când trecu puntea Milcovului spre a pune piciorul şi în Ţara-Românească; să ne oprim un moment şi la a doua lui domnie în Moldova, ca să complectăm definitiv acest capitol al antecedentelor domniei seale din Ţara-Românească.

---

[1]) Veḑĭ în Letopiseţe, vol. I, p. 70—89, Nicolae Costin.
[2]) Veḑĭ în Letopiseţe, p. 78—79, Nicolae Costin, vol. II.
[3]) Idem, p. 88, Nicolae Costin, vol. II.

Suveniruri din a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat în Moldova 1712—1716; spre lumină la domnia Ţĕrei-Românești.

In domnia d'întâi a lui Mavrocordat în ţeara-Românească am vĕḑut că dênsul a avut o purtare agresivă către clasa boerilor; acuma în a doua domnie vom vedea cu totul o altă politică; un sistem opus; vĕḑuse Domnul că nu se poate guverna aminteri în ţĕrile române.

Mazilirea lui Mavrocordat fu un act mai mult sĕvêrşit în interesul politicei otomane; de aceia şi dênsul fu primit la Ţarigrad în condiţiunile cele mai afabile de toţi marii demnitari ai imperiului; Vizir, Paşale şi cei-lalţi toţi. Că Turcii aveaŭ încredere în Mavrocordat este dovadă însuşi numirea sa acuma, pentru a doua oară la tronul Moldovei; şi mai cu seamă în împrejurări atât de grele în urma fugei lui Cantemir la Ruşi şi a perderei rĕsboiului de la Stănileşti.

Deci nu neiubirea saŭ neîncrederea a făcut pe Turci ca să mazilească pe Mavrocordat din prima domnie a Moldovei, ci teama că dênsul fiind Grec şi deci strĕin de obiceiurile şi deprinderile ţĕrei nu va şti cum şi ce fel să prindă pe Brâncoveanu din ţeara-Românească.

Brâncoveanu trebuea absolut prins; Cantemir care erea mai ager în asemeni lucrări fu desemnat ca domn al Moldovei şi de aceia fu trimes în 1710 la Iaşi, am vĕḑut însă ce amarnic s'aŭ înşelat Turcii.

Cronicarul Acsenti Uricarul ne spune că Turcii în momentul suirei lui Mavrocordat ereaŭ nedomeriţi; voeau ca să facă din Moldova un *Paşalîc* [1]); cea ce îi opri de la această decisiune fu două lucruri: întâi teama de a nu interveni Ruşii şi de aci noui conflicte; lucru de care s'ar fi temut; căci le-a ajuns învingerea de la malul Prutului; al doilea erea neavantajul financiar; Moldova ca ţară suzerană erea supusă la placul Sultanului de la Ţarigrad, el

[1]) Vezĭ în Letopiseţe, II, p. 139.

putea după voința sa să mărească sau să micșoreze dările acestei țări către thesaurul sultanin; pe când ca pașalâc fiind devenită provincie turcească; calitatea aceasta a sultanilor de a mări saŭ micșora dările nu ar mai fi putut să fie pe placul lor; căci în provinciile proprii ale lor Sultanii de câte ori aŭ încercat acest lucru și-aŭ pus în pericol coroana lor [1]).

Mavrocordat din prima lui domnie devenind atât de neplăcut Moldovenilor, acuma în a doua, căuta a se apropia de boerii Moldovei, vĕduse că ar fi fost o problemă aproape imposibil de deslegat dacă s'ar fi încăpățînat să guverneze numai cu ajutorul poporului.

El va lucra de acuma înainte ca un mare apĕrător al intereselor Moldovei.

Isbutește a obține de la Turci ertarea boerilor pribegi din Rusia ce fugiseră cu Cantemir; așa că aceștia se reîntorc pe la casele lor.

Când în prima lui domnie căuta cu lumînarea, vinele asupra boerilor spre a'i arunca în închisoare, acuma lupta singur ca să scoată din închisoare pe Lupu Vornicul Costaki, Antioh Jora, și Mascut postelnicul ce ce ereau reținuți la Varna de Baltagi Mahomet ca presupuși de amici și partizani ai politicei rusești.

Turcii nereușind a transforma Moldova în pașalîc fac din cetatea *Hotinului* un olat turcesc; atunci prinde nas și capul Tătarilor Ali-Bey ce cere cetatea *Soroca* cu toate împrejurimele ei, sub cuvênt că va da ajutor Turcilor ori și când în contra Rușilor.

Turcii cedează Soroca lui Ali-Bey; Mavrocordat însă spre mirarea tuturor se înfurie și devine foarte aspru față de Turci; ajunge până acolo ne spune cronicarul Acsentie Uricarul că le reamintește de dispozițiunile tractatului de la Carlowitz, cea ce nu plăcu de loc Turcilor; în urma acestora Turcii fură siliți a'și retracta darul și a înapoea Soroca Moldovenilor [2]).

---

[1]) Vezi în Mémoires Historiques et Geographiques sur la Valachie de Bauer anexate la Carra în Histoire de la Moldavie edit. Neuchâtel, p. 348, 1781; raportat și în Xenopol, Vol. V, p. 8, op. cit.

[2]) Vezi în Uricarul Letopisețe II, p. 152.

D. Xenopol mai aduce din Uricarul încă o glorie a lui Mavrocordat. D-sa spune că pe acele timpuri Nemți înaintaŭ cu pajurile lor împĕrăteștĭ în Moldova, răsbind o parte din hotarele ei pe la Dorna; Mavrocordat însă protesteaḑă cu energie și amenință Austria cu resbel din partea Turciei dacă nu se va retrage; Austria pune botul pe labe și se supune [1]).

Mavrocordat vine și în ajutorul tuturor contribuabililor călugări, sătenĭ, boerĭ; el scutește pe preoți de darea birului de doĭ galbenĭ impus de Constantin Cantemir; reduce tacsa vădrărituluĭ de la 4 banĭ la 2 banĭ, de vadră; suprimă pogonăritul viilor dând și un chrisov pentru aceasta în 20 Decembrie 1714 [2]); reduce de asemenĭ și darea goștineĭ ce o plătea boerii impusă de Michail Racoviță [3])

Turcii vĕḑênd sărăcia în Moldova, mai scăḑură și dênșii pretențiunile lor; Mavrocordat de și scăḑu și el dările însă tot avea cheltuelĭ de oare-ce trebuea să aprovizioneḑe cetățile Hotin, Soroca și Tighinea ce eraŭ aproape de hotarul Rusieĭ și resbelul bătea la ușă.

Venitul țĕreĭ erea mic, nu ajungea ca să acopere cheltuelile, și neapărat când o țară nu mai poate să soldeze cheltuelile ordinare cu veniturile ei ordinare; atunci ești silit să recurgĭ la venituri extraordinare, lucru însă periculos; căci inevitabil ajungĭ la desnodămênturĭ fatale cu finanțele aceleĭ țĕrĭ. Mavrocordat nu voea să recurgă la imposite extraordinare spre a'și aprinde earăși paele în cap cu populațiunea; și așa spre extasul tuturor el convoacă pe toți boerii în divan le expune situațiunea financiară a țĕreĭ și le spune că cea ce lipsește pentru a acoperi cheltuelile țĕreĭ, pune dênsul din caseta sa proprie, adică din averea luĭ; pentru întâia oară s'a vĕḑut un Domn în Moldova ca să facă acest lucru. Uricarul spune că și la finele anuluĭ al II-lea tot așa a făcut [4]).

---

[1]) Veḑĭ în Letopisețul, p. 153, Xenopol, vol. V, op. cit., p. 11.
[2]) Vezĭ în Uricarul, colecțiunea I. Codrescu, vol. I, p. 40—45.
[3]) » » » vol. II, Letopisețe, p. 182—188.
[4]) Vezĭ în Letopisețe Vol. II, p. 154 și p. 180.

Toate aceste acte făcute sub sentimentul unuĭ patriotism înalţat, neapărat că a făcut ca Mavrocordat să devie de astă dată lăudat şi de inimicii luĭ chiar; însuşĭ cronicarul Neculcea atât de protivnic luĭ Mavrocordat, spune acuma: «Norocul ţĕreĭ a fost atunci că s'au tîmplat de aŭ venit Neculaĭ-Vodă; iar de ar fi venit alt domn maĭ prost, ar fi fost prea rĕŭ de Moldoveni» [1]).

De sigur că şi lectorul se va mira acuma de acelaşĭ Nicolae Mavrocordat din anii 1709—1710 din Moldova; cum un om poate să'şĭ schimbe aşa de iute opiniunile sale politice? şi aceasta este însă un talent şi probează înţelepciune când veḑĭ că pe calea de ideĭ pe care aĭ apuḉat la început de maĭ continuĭ caḑĭ în prăpăstie, şi deci observând la timp pericolul, cauţĭ să calcĭ pe urmele cele bune şi sigure; Mavrocordat a dovedit că nu erea un încăpăţinat el vĕḑuse că nu merge a domni dacă nu faci casă bună cu boeriĭ ţĕreĭ şi de aceia acuma în a doua luĭ domnie se arătă atât de devotat intereselor lor, bine înţeles fără a jicni pe cele ale sătenilor.

Cine ar fi creḑut că tot acelaşĭ Mavrocordat să'ĭ scoaţă din închisorĭ, să se certe cu Turcii pentru interesele lor, să'ĭ readucă la căminurile lor, să'ĭ descarce de dările ce le plăteaŭ sub alţĭ Domnĭ, şi ca coroană la toate acestea spre cinstea ţĕreĭ şi a ocârmuitorilor eĭ, la finele anuluĭ, să acopere din averea sa, restul de banĭ pentru a se putea solda cheltuelile cerute de bugetul ţĕreĭ.

El dacă făcuse toate acestea nu era de cât ca să se îndrepte de cele ce făcuse în prima domnie, aşa este în totdeauna când te simţĭ că aĭ păcătuit, şi dacă soarta te aduce earăşĭ în posiţiunea şi posibilitatea de a te îndrepta de cea-ce aĭ făcut; atunci îţĭ plăteştĭ păcatele cu prisos spre a orbi pe cei-ce te aŭ acuzat întâia oară ca să nu maĭ aibă nimenĭ nimic de spus, ba din contra, să te şi laude pentru plata prisosuluĭ tĕŭ.

Niculae Mavrocordat nu erea convins de sprijinul Moldovenilor, şi pentru a întări guvernămêntul fanariotic

[1]) Vezĭ în Letopiseţe, Vol. II, p. 377 şi p. 180.

în Moldova el neapărat că 'şi îndrepta privirele tot către partida grecească, fără a jicni interesele partidei naţionale, el căuta a ajuta pe Greci, cum putea şi unde putea; calea religioasă erea cea mai nemerită, de aceia 'l vedem ajutând mânăstirele greceşti din răsărit, primeşte visitele a mai multor patriarhi ce veneau să inspecteze mânăstirele închinate lor.

Aşa veni şi patriarhul Alexandriei, Samoil, care fiind foarte dator, vine în Moldova după milostenie. Uricarul ne spune că «aŭ strâns mai mult de cât nădăjduia»[1]).

Mavrocordat cu toată dreptatea ce 'şi o arată până acuma însă din cronica Uricarului şi din comentariile D lui Xenopol putem deduce că dênsul earăşi se orbise de astădată şi într'un mod arbitrar stoarse de la divan moşiile Bălţăteşti şi Mânjeşti ale Visterniceseĭ Maria Cantacuzena jupâneasa reposatului Ilie Cantacuzino, pentru a le da lui Samoil grecul[2]).

Mavrocordat uita de toate când erea vorba de compatrioţii sĕi. Ce să'i faci? fie-care om de pe acest pământ are slăbiciuni omeneşti; fericit acela care rĕmâne neclintit în faţa slăbiciuneĭ sale; unii aŭ amorul banului, alţii al femeeĭ, alţii al onorurilor şi măririlor, eară alţii al conaţionalilor lor; acesta este un sentiment înălţat neapărat, el este foarte laudabil, dară când soarta a voit ca tu să ocupĭ un loc pe scena politică din alt stat şi anume locul cel mai însemnat, adică acela de Domnitor, şi tu să conducĭ deci interesele şi nevoile unui alt popor de cât al acelui din care te aĭ născut, atunci nu 'ţi mai este permis ca să sprijineşti interesele naţiuneĭ căreia îĭ aparţiĭ, pentru a jicni pe acelea peste care domneşti, căci procedând ast-fel, însamnă că trădeḑi ţara şi poporul ce a avut încredere să'ţi dea coroana şi drapelul sĕŭ.

---

[1]) Veḑĭ în vol. II, idem, p. 181.

[2]) Veḑĭ în Uricarul idem p. 186 comparat cu cele spuse de D-nu Xenopol în vol. V, p. 14—19 şi cu articolul D-sale din Convorbirile literare, vol. XX, pag. 1058: «*Justiţia sub Fanarioţi*» şi cu documentul lui Racoviţă în vol. V, pag. 375, Codrescu.

Mavrocordat nu avusese această tărie de caracter ca să înfrângă slăbiciunile sale, el erea Grec carne, oase și sânge și când erea vorba de fericirea Grecilor se perdea cu totul, uita și de filosofia și de morala ce o învețase în tinerețe și pe care o avea în cap și acum, inima vorbea înaintea capului și pe atât este o nenorocire când inima se pune în contrațicere cu capul în unele cestiuni, pe atâta este fericire când ambele merg mână în mână, căci inevitabil omul ce a sevârșit un act fie în viața sa publică ori privată și când a lucrat mai întâi cu capul și apoi a făcut ca să vibreție și coardele inimei sale, niște sunete încântătoare, atunci acel om neapărat că posedă toate calitățile unui maestru în toate întreprinderile ramurelor activității sociale.

Această purtare atât de arbitrară a lui Mavrocordat ne dovedește cât de puțin respect avea lumea de atunci de principiul «*respect la persoană, respect la proprietate*» de aceia și D. Xenopol închee astfel această purtare a lui Mavrocordat: «Intreaga această daravere ne descoperă, trista stare în care se afla societatea acelui timp. Dreptul proprietății, temelia societăților, nesigur, schimbând de stăpân după domnul din scaun ; iar oamenii ! Ni se urcă sângele în obraz înaintea unui atare grad de înjosire. Un patriarh al bisericei creștine, representantul lui Dumnezeŭ pe pământ, care uneltește împreună cu Domnul din scaun despoierea unei vĕduve și care, de și primise dinainte de la domn făgăduința închinărei mânăstirei ce era să câștige pricina, are nerușinarea a figura între judecătorii ce ereaŭ să o cerceteze! Mitropoliți, boeri și episcopi care înaintea unui ordin venit de sus rostesc o judecată pe care o știaŭ nedreaptă, și mai mult de cât atâta, fețele bisericești nu aŭ măcar curajul a mărturisi păcatul comis, ci ca niște rĕi făcători de felul cel mai comun, caută să acopere abaterea prin minciună! Toate aceste inimi mici, caraterele mișelești care conduc destinele unui biet popor, iată într'adevĕr o priveliște care te-ar face să cunoști omenirea, dacă față cu starea cumplită a societății acelui timp, nu ai găsi mai curînd lacrimi pentru a o plânge. Din aceste figuri uri-

cioase ale unuĭ uricios trecut nicĭ una însă nu inspiră un desgust aşa de adânc ca cele ale pristavilor strĕinĭ aĭ bisericeĭ creştine, care cu ipocrita lor umilinţă, cu cuvêntul luĭ Dumnezeŭ pe buze, iar în inimĭ cu pofte lumeştĭ, se foloseaŭ de neştiutoarea naţie română, pentru a face adeseorĭ pe părinţĭ să-şĭ desmoştenească copiĭ spre a mulţămi nemărginita lor lăcomia»[1]).

Anul 1716 se apropia şi Mavrocordat se pregătise cu toate instrumentele necesare ca să vie să ocupe tronul muntean. Turcii se uitaŭ în ochiĭ luĭ Nicolae Vodă ca într'un luceafăr, căcĭ Nicolae Vodă nu numaĭ că le apăra interesele nu se maĭ poate maĭ bine, la gurele Dunăreĭ; nu numaĭ că încetul cu încetul readuse earăşĭ pe Moldoveni la înţelegere de a asculta şi a nu părăsi scutul protector al M. Sale Sultanul şi a nu se maĭ uita la Rusia; dară el maĭ aducea serviciĭ imperiuluĭ semi-luneĭ şi ca om politic, el comunica toate ştirile politiceĭ orientale ce le afla la Bucureştĭ, Vizirului. Cronicarul Acsentie Uricarul zice: «şi îl poftea Vizirul pe Neculaĭ-Vodă ca să'ĭ trimită veştĭ de cele ce se înţeleg din părţile de sus, şi nu numaĭ veştĭ, ci şi sfat cerea de la Neculaĭ-Vodă, zicênd să'ĭ scrie ce ar şti şi ce ar socoti că este pentru folosul impĕrăţieĭ»[2]). Tot asemeni spune şi ambasadorul francez la Constantinopol într'o scrisoare a sa din 10 Maĭ 1719 către Ministerul afacerilor strĕine. D'Usson de Bonnac spune despre Mavrocordat: «Comme c'est un homme savant et versé dans les affaires étrangères, il lui est permis d'envoyer des agents en Pologne, en Moscovie, même en Allemagne, afin de pouvoir être instruit par lui des affaires de la chrétienté»[3]).

De aceia deci Turcii ţineaŭ atâta la Mavrocordat, aveaŭ de ce!

Maĭ cu seamă în vremurile de restrişte şi nenorocire şti să preţueştĭ maĭ mult devotamentul şi amiciţia cuĭ-va. Turcii nu maĭ eraŭ în 1716 cea-ce eraŭ în 1500 şi 1600;

---

[1]) Veḑĭ în vol. V, op. cit., p. 19.
[2]) Veḑĭ în Letopiseţe, vol. II, pag. 146.
[3]) Veḑĭ vol. I, supl. I, col. doc. Hurm., p. 445—446.

puternicĭ şi dictând tuturor statelor aproape, representanţii puterilor strĕine veniţi în Constantinopol cerênd audienţe peste audienţe până a fi priimiţi de marele Vizir şi a conferi cu dênsul despre politică, acuma eĭ nu maĭ ereaŭ agresivĭ ca altă dată, să tragă iataganul din teacă spre a ataca, ereaŭ atacaţi de toţi şi de abea puteaŭ să se apere.

Pacea de la Carlowitz îĭ sdruncinase tot felul de a fi al vieţeĭ lor publice, în ultimele lupte cu Ruşiĭ, ce e drept, învinseră; dară ce folos, marele Sultan din foişorul luĭ de pe malul Bosforuluĭ vedea cum o mare arătare se tot ridica dinaintea ochilor sĕĭ şi cu ḑi ce trece ea devine maĭ puternică, erea Rusia cu Vulturul eĭ ce 'şĭ întindea aripele fără sfială, spre a se duce în Turcia ca să'şĭ găsească pradă; *alte timpurĭ, alte generaţiunĭ!* totul are un sfêrşit în lumea aceasta omul înbătrâneşte, frunza se vestejeşte şi o ţară se prăpădeşte; ca neapărat generaţiunea cea tênĕră să ea locul celeĭ bĕtrâne.

Rusia nu erea atunci maĭ puternică ca Turcia, dară ea avea un avantaj, erea, că se bucura de comunitatea religioasă a popoarelor creştine din peninsula Balcanuluĭ supuse Turcieĭ, încât la un moment dat de sigur ele s'ar putea întoarce spre a se alia cu Rusia şi a scăpa de jugul păgânesc. Semnul cruceĭ, a legat şi a deslegat multe pe acest pământ în toate vremurile.

Eĭ bine, acest lucru îl aveaŭ Turcii ca un vis urât în mintea lor, ca o arătare înspăimântătoare, de a şti acilea, în orientuluĭ Europeĭ, o putere mare ce ţine relaţiuni amicale cu toate naţiunile creştine, şi se închină la fel; din acest moment o sabie ascuţită va sta atârnată de asupra capuluĭ Sultanuluĭ şi orĭ de câte orĭ se va ridica, 'l va înpunge.

Dacă Moldovenii ţineaŭ relaţiuni cu Ruşi şi înădeaŭ ḑi cu ḑi o maĭ mare prietenie între dênşiĭ, nici Muntenii nu întârḑiaŭ de a înădi o aceiaşĭ prietenie cu o altă putere vecină lor şi creştină, cu Austria. Turcii înspăimântaţi de aceste întâmplărĭ din Muntenia, se hotăresc a muta pe Nicolae-Vodă la Bucureşti şi a pune în locu'ĭ în Moldova

earăşi pe Michaĭ Racoviţă, eĭ 'l ştiaŭ pe Mavrocordat destoinic la toate şi credea că va potoli lucrurile în ţara-Românească.

Acuma regimul fanariotic erea aşezat la guvernămêntul ţĕrilor surorĭ, domniĭ din Constantinopol vor veni la Bucureştĭ şi la Iaşĭ ca la dênşiĭ acasă, şi nevoile acestor douĕ ţĕrĭ vor fi în mâna Sultanuluĭ, Vizirului, Paşalelor şi a representanţilor lor; voevoḑiĭ ţĕrilor române; dară nicĭ de cum în a Românilor, eată evenimente şi earăşi evenimente în faţa cărora observatorul şi cugetătorul drept şi de bună credinţă se va mira cum a maĭ trăit acest biet popor, neiubit de nimenĭ, prădat şi atacat de toate puterile vecine, robit şi stors de domniile strĕine şi venetice, eară el luptêndu-se ca un câine de rasă nobilă cu o tîrlă de câinĭ de oĭ spre a'şĭ recâştiga earăşi libertatea.

Eĭ, dar, cititorule, rîma o taĭ cu cuţitul şi în sute de bucăţele, şi ea tot nu moare; fie-care bucăţică, e un corp viu, un noŭ vieţuitor. — Românul nu piere!

Acuma că am terminat cu antecedentele domnieĭ luĭ Mavrocordat din Moldova, putem intra în largul studiuluĭ capitoluluĭ VI *adică al întronăreĭ primuluĭ domn Fanariot în ţara-Românească* spre a închea în fine aceste relaţiunĭ ale Românilor din ţara-Românească cu Grecii de la Bizanţiŭ.

Domnia luĭ Mavrocordat din ţara-Românească însamnă puntea de trecere între domniile pămêntene şi cele strĕine, anul 1716 deschide calea cea lungă pe care Fanarioţii o croiseră din Constantinopol până în Bucureştĭ şi pe care eĭ tot se vor plimba un veac şi maĭ bine; anul 1716 însamnă decĭ în istoria poporuluĭ român un eveniment de cea maĭ mare importanţă; o stare nouă de lucrurĭ ce va schimba până la rădăcină arborele crescut în Dacia-Traiană şi îngrijit cu atâta osârdie de familiile ocârmuitoare româneştĭ.

Intronarea şi domnia primului Domn Fanariot în Ţara-Românească, (10 Februarie 1716—14 Noembrie 1716).

A şeaptea revoluţiune boerească.

Nu pot începe mai bine domnia primului Domn fanariot de cât prin cuvintele unui istoric strein, Vaillant, francez de origină, dară devenit un mare filo-Român, trăind la Bucureşti în prima jumetate a veaculuĭ al XIX şi scriind o carte «La Romanie» în treĭ volume, unde face istoria celor douĕ ţĕrĭ surorĭ; când însă ajunge la intronarea Fanarioţilor, el zice: «Aux bruit dès armes va succede le son de l'or aux cris de guerre les murmures sourds d'un peuple desarmé»[1].

In luna luĭ Decembrie s'a decis la Constantinopol strămutarea luĭ Mavrocordat în ţara-Românească; în 25 Decembrie aŭ plecat de la poartă Kapigilar-Kihaiaşi al viziruluĭ cu Mihalaki Aristarhul cu caftan şi ferman de nouă domnie la Nicolae Mavrocordat, eĭ aŭ sosit la 11 Ianuarie în Iaşi. In 9 Ianuarie acelaşi an sosi şi cea-l'alt Capegiu la Bucureşti cu ferman de mazilie la Ştefan Vodă Cantacuzino, în 25 Ianuarie Ştefan Vodă pleacă din Bucureşti la Ţarigrad cu tot neamul sĕŭ ca să şi găsească moartea în infernul de la Bostangi-Paşa din Ţarigrad, toate acestea le-am vĕzut istorisite în largul lor în această carte la capitolul domnieĭ luĭ Ştefan Vodă. Aci nu mai e loc a reveni, am vĕzut acolo toate amĕnuntele relatate de cronicarii timpuluĭ: Uricarul relativ la strămutarea luĭ Mavrocordat în Muntenia[2] şi Radu Popescu relativ la mazilie[3].

Am vĕzut tot acolo cum timpul rĕmas de la mazilirea luĭ Ştefan Vodă Cantacuzino adică de la 9 Ianuarie după Popescu, la 11 după condica Bălăcenească saŭ la 21 după

---

[1]) Veḑĭ în op. cit., vol. II, p. 143.
[2]) Din Leotopiseţ, vol. II, p. 171.
[3]) Din Mag. ist., vol. IV, p. 41.

Del Chiaro, până la venirea lui Mavrocordat în București adică până la 10 Februarie 1716; Caimacami aŭ fost rânduiți de dênsul Mihaĭ; Cantacuzino, Radu Golescu, Șerban Bujoreanu și Radu Dudescu [1]).

Deci nu vom mai reveni asupra tuturor celor petrecute până la plecarea lui Mavrocordat din Iași și acelor întâmplate în București până la a sa venire; căci toate aceste întâmplări le-am vĕzut deja în capitolul de mai 'nainte din această scriere: «Domnia lui Ștefan Cantacuzino».

Să începem deci cu istoricul celor întâmplate din ziua plecărei lui Mavrocordat din Iași spre a purcede la București.

Uricarul spune că Nicolae Vodă a eșit din Iași însoțit fiind de boeri și slujitori și mulți aŭ mers cu toții până la un loc; apoi Vodă a luat drumu spre Focșani însoțit de slugerul Adam Luca și ajungênd la Focșani îi eși înainte Vintilă căpitanul Focșanului în ziua de 22 Ianuarie, eară la o movilă ce e cale, un ceas de Focșani îi eși înainte boerii de la București ce veniră la întâmpinarea domnului și între care citează pe Petrașco Brezoeanul Vel Vornic, Grigorie Băleanu biv Vel Vornic, Radu Dudescu Vel Spătar, Radu fiul Hrizei Visternicul, eară de acolo aŭ luat cu toții drumul Bucureștilor după ce se rugară la sfânta mănăstire a Focșanilor.

Așa părăsi Nicolae Mavrocordat tronul moldovenesc, spre a veni la București, lăsând în Iași următorul divan de boeri mari ce'l găsi Racoviță. Incep cu boeria cea mai înaltă după cum se vede și în Uricarul: *Gavriil Miclescul* Logofăt mare; *Ilie Catargiu* vornic mare de țara de sus; *Lupul Costachi* vornic mare de țara de jos; *Ioan Buhuși* hatman mare; *Dimitraki Ramadan* (grecul) Postelnic mare; *Ioan Palade* Spătar mare; *Ioan Balș* Ban mare; *Constantin Roset* Paharnic mare; *Gheorghiță Roset* Căpitan al Codrului; și *Gheorghiță Jora* Visternic mare [2]).

---

[1]) Vezĭ în această carte: Capitolul domnieĭ luĭ St. Cantacuzino.
[2]) Vedĭ în Letopiseț vol. II, p. 173 Uricarul.

Aceştia aŭ fost boerii ce aŭ rĕmas în Iaşi dupĕ plecarea luĭ Mavrocordat; în intregul divan vedem un nume venetic, pe Ramadan, afară de alţi mulţi ce rĕmăseseră încă pe la curtea domnească şi cei ce plecaseră cu Domnul la Bucureşti.

La Bucureşti nu venise încă ocârmuirea fanariotică şi în divanul lăsat de Stefan Cantacuzino Voevod nu întâlnim de cât nume de boerĭ marĭ şi Românĭ neaoşĭ; eată divanul luĭ Stefan Cantacuzino Voevod în care domnul spune: «Credincioşi boerii cei marĭ aĭ Domnieĭ-mele; *Pan*[1]) *Constantin Ştirbey* vel[2]) Ban, i[3]) *Pan Petraşco Brezoeanu*, vel Dvornic; i *Pan Radu Golescu* vel Logofĕt; i *Pan Radu Dudescu* vel Spătar; i *Pan Şerban Bujoreann* vel Vistier; i *Pan Mănăilă* . . . . . [4]) vel Clucer; i *Pan Grigorie* . . . . . vel Postelnic; i *Pan Statie Leurdeanu* vel Paharnic; i *Pan Barbu Greceanu* vel Stolnic; i *Pan Mihail Cantacuzino* vel Comis; i *Pan Petru Obedeanu* vel Clucer; i *Pan Şerban Greceanu* vel Pitar»[5]). Acesta era divanul celor 12 boerĭ marĭ ce aŭ primit pe Mavrocordat la Bucureşti.

Cu întronarea Domnilor fanarioţi la tronurile române se vor petrece obiceiurĭ nouĭ în ceremonialul învestitureĭ; până acuma Domniĭ românĭ obişnueau alaiurile numaĭ pe stradele Bucureştilor; de acum înainte însă alaiurile petrecute în Ţarigrad vor întrece pe cele din Bucureşti, acolo Beiĭ Fanarioţi vor fi conduşi de la Sultan la Vizir, şi de la Vizir la parade cu cele maĭ marĭ onoruri.

Fiind-că am intrat în era domniilor fanariote, fiind-că ne găsim în Ţeara Românească cu Mavrocordat şi în Moldova cu Racoviţă, Domnĭ numiţi de Sultan; să ne oprim un moment asupra acestuĭ ceremonial al investitureĭ din Ţari-

---

[1]) Pan = prescurtat din Jupan.
[2]) Vel = mare.
[3]) i = şi.
[4]) Nu se ştie numele de familie.
[5]) Acest divan se vede existent şi în anul 1715 căcĭ toţĭ aceştĭ boerĭ sunt iscăliţĭ în chrisovul luĭ Ştefan Vodă Cantacuzino din 1715 Iunie în 2 prin care Domnul întăreşte M-tireĭ Horezu moşia cu împrejurimile eĭ. Vezĭ în Monastirele Brâncoveneştĭ a luĭ C. Bolleac dupe condicele Archiveĭ Statuluĭ.

grad până în București atât de bine redactat de Vaillant și Ubicini în operile lor [1]).

Eată întreaga pompă a învestiturei: imediat ce un Fanariot era ridicat la domnia Moldovei sau a Țărei Românești marele vizir în Constantinopol îmbrăca pe noul Domn cu caftan, mergênd la biserica grecească întregul Divan cu noul Domn călare; aci marele patriarh le ese înainte la intrarea bisericei înconjurat de înaltul cler; și un ciauș turc dă semnalul sosirei prin această cuvîntare «Să dea D-zeul a tot puternic viață lungă Impĕratului nostru și Prinților noștri; preoții întonează himnuri sfinte, arhiereul se roagă pentru sănatatea noilor Voevoți și termină ḑicênd: «Ei să fie încoronați de putere și victorie, domnia să le fie părtinită prin pace; D-zeŭ stăpânul nostru să le servească de călăuză în toate actele lor și sub picioarele lor să strivească pe inamicĭ». Marele patriarh se urcă după aceasta în altar înconjurat de 4 Mitropoliți unde primește pe noii Voevoți de îi bine cuvîntează și îĭ acopere de omoferă, eĭ reḑĕmându'și capul pe masa cea sfîntă, după aceasta clerul reciteaḑă rugăciunile care altă dată se spuneaŭ la Impĕrații bizantini, apoĭ venea ceremonia ungerei unt-de-lemnului sfințit, și în urmă li se da titlul de Prinți și se întona: «*Domine salvum*»; odată această ceremonie terminată la biserică; Patriarhul îĭ conduce până în prag și acolo le dedea mâna să'ĭ o sărute; noui Voivoḑi încalecaŭ pe caiĭ lor înpodobiți ca și la niște Impĕrați, și cu mare alaĭ soseaŭ în palatele lor stînd acolo 3 ḑile; în a 4 zi sosea un Agă de Ienicer care le aducea *Diploma Sandjacului* pe care o săruta și el și noui domnĭ. Aga pleca și noul voevod cu 12 boerĭ care veneaŭ din țĕrile române din adins treceaŭ în Saraiul împĕratesc și aci se îmbrăcaŭ cu caftanul cel de domnie și de boerie, [2]) apoĭ în a treia curte unde gusta din supa Ienicerilor

---

[1]) Veḑĭ în «La Romaine», vol. II și «Provinces danubiennes».

[2]) Caftan=Mantie de mare onóre, o purta și Hanul Tătăresc, el era de o stofă scumpă, căptușită cu samur și pe marginele din față cu cacom, la gât prins cu o agrafă de petre scumpe, maĭ în urmă și la noĭ în țară Boerĭ ceĭ marĭ au purtat așa *caftane*.

semn că sunt înscrişi printre generalii acestui corp; apoi intrau în sala cea mare de recepţiune (*Quapouli'yetor—Oda*) punîndu-le în cap Cuca [1]) care le-o potrivea (muhuzurul Aga), Vodă erea ţinut de amêndouĕ părţile de câte un Capegiu-Başa urmat de marele Portar, de Dragomanul porţei, intra în salonul Sultanului şi aci după ce se înclina de trei ori până la pâmînt se ridica şi rĕmânînd neclintit uitêndu-se sticlit în ochii M. Sale; Sultanul poruncea marelui vizir în presenţa sa să spună aceste cuvinte noului domn: «*Fidelitatea ta şi sinceritatea voastră ajungênd până la urechele Înălţimei mele, voesc a vĕ recompensa, dându-vĕ principatele Moldovei şi Valachiei, datoria voastră este de a nu vĕ depărta nici odată de la fidelitatea serviciului meŭ, să protejaţi poruncile ce vi sĕ supune; şi să nu faceţi nimic afară de ordinele mele*». In urma acestui mic discurs noi Voevoţi înaintaŭ earăşi cu capetele plecate prosternîndu-se Sultanului şi sărutêndu'i pulpana mantiei, apoi ridicêndu-se ţiceaŭ pe rînd: «*garantez pe viaţa mea şi pe capul meŭ, că voi întrebuinţa toate sforţările în serviciul prea dreptului şi prea graţiosului nostru Impĕrat atât timp cât înălţimea voastră nu şi va întoarce privirile de la noi*»: terminând aceste formalităţi ridicule şi umile; pentru a încheia tabloul ruşinos, ei se retrăgeaŭ pe *de-ândaratele* salutând de trei ori pe toţi sfetnicii Porţei care nu le respundeaŭ de cât printr'un mic surîs, lucru încă foarte rar; ajunşi până la uşă cu capetele în pămênt, cu braţele încrucişate la pept; părăseaŭ palatul Sultanului. La eşire ambii voevoţi, saŭ unul, încălecaŭ pe caii lor, al Munteniei urmat de 2 aghiotanţi *(Peikis)* şi al Moldovei de 4 spre a se retrage în palatele lor. Din această ţi noui Domni aveaŭ încă 30 de ţile termen de plecare în care timp puteaŭ să ţină divan şi să formeţe liste de proscripţiuni, tă-

[1]) *Cuca*, la noi cunoscut sub numele de Işlic, căciulă în formă cilindrică saŭ sferică; domniĭ voevoţi, şi cu boeriĭ ceĭ maĭ o aveaŭ de Samur; Domniĭ cu câte o egretă (penaş alb de pene de struţ) la o parte, fundul căciuleĭ erea de colóre albă la domnĭ şi maĭ rare-orĭ şi la boeriĭ ceĭ marĭ, aminteri Boeriĭ aveaŭ fundul roşu.

ind şi capul la ori cine. Astfel Domnii eşind din Constantinopol cortegiul erea urmat până la un sat *Avischioi*, înainte ereaŭ 2 regimente de Turci cari deschideaŭ drumul, apoi Grecii înbrăcaţi în uniformă de Dorobanţi Români, alţii în Călăraşi purtênd în cap o căciulă albă numindu-se *(Ak-Ulahi)* adică Valahi albi; spre deosebire de Dorobanţii şi Călăraşii greci cari fuseseră în cortegiul Domnului moldovean şi numiţi, (Cara-Ulahi) Valahi negri, căci purtaŭ în cap căciule de blană neagră; apoi veneaŭ Lipcanii; Tufedjii; saŭ Albanezii, cu fustanele; în fine Fanarioţii boeriţi de noul domn cu care va sosi în Bucureşti; şi Domnul îmbrăcat cu haine de mare cinste cu caftan şi cu cucă; la dreapta şi la stînga lui câte un *Peikis* urmaţi de ciohodari; apoi venea marele Spătar cu sabia şi cu arcul; vătavul divanului, ţinênd în mână arcul şi săgeata voevodilor; în fine o sumă de ciauşi cari strigaŭ ura! de câte ori vodă descălica şi încălica; ajungênd ast-fel la *Aviskioi* Domnul descălica, acolo capegiul dupĕ uz 'l apuca de picioare ţinênd scara şelei. Vodă luîndu'şi ziua bună pleca către Bucureşti saŭ Iaşi şi dupĕ drum de 18 zile ajungea în malul Bucureştilor, dacă venea în Muntenia, şi făcea popas la Văcăreşti, în Bucureşti vestea se răspândea ca fulgerul, că Vodă e la barieră, atunci toate clopotele începeaŭ rînd pe rînd a suna de la toate bisericele şi turlele ca să anunţe populaţiunei că Vodă e la Văcăreşti. Toate trupele în mare ţinută, toţi Boerii, toate breslele cu toţii eşeaŭ călări la Văcăreşti, acolo veneaŭ ca să sărute mâna noului Domn şi el le spunea vorbe bune; dupe aceia se puneaŭ în mişcare cu toţii spre a intra în capitală.

Mavrocordat sosi de la Focşani pe la Colentina spre a intra în Bucureşti, urmat fiind de suita cu care venise din Iaşi şi de boerii plecaţi din Bucureşti la Focşani spre a'l întâmpina; la Colentina ereaŭ ranjaţi toţi boerii dupe rangul lor, şi de acolo se puseră cu toţii în mişcare spre a aduce pe primul Domn Fanariot pe tronul Basarabilor, în palatul de la Curtea veche unde erea şi biserica cea mai

de vază a oraşului şi unde se ungeaŭ Domniĭ cu sfântul untdelemn, şi sărutaŭ evanghelia[1])

Ea să povestim acest curios ceremonial:

In ḑiua de 10 Februarie anul 1716 Mavrocordat călcă pământul ţĕreĭ-Românesti plecênd de la Colentina cu toţĭ boerii cu butcile la pas, legănêndu-şĭ cu toţĭ capul de la dreapta la stânga şi de la stânga spre dreapta; cum ḑice Carra: «se branlant la tête comme des magots de la Chine s'imaginant par la donner plus de majesté à cette pompeuse cavalcade».

Pompa de primire a luĭ Mavrocordat în Bucureştĭ ne-o descrie Ubicini el ḑice [2]): Intrarea Hospodarului în Bucureşti seamănă cu o intrare triumfală, restul trupelor ce maĭ rĕmaseră: Cazacĭ, Dorobanţĭ şi Vênătorĭ deschideaŭ cortegiul, în cap era marele Agă călare pe un cal, splendid echipat. Aga purtând giubeaua şi işlicul de Samur, apoĭ veneaŭ Călăraşii, Tufedjiĭ, Seimenii şi Poteraşii formând garda de onoare a Marelui Spătar.

Aproḑii şi copiĭ din casă cu portarii de la Palat, în al 2-lea rang veneaŭ Negustorii oraşului călărĭ, cu starostele lor în cap, apoĭ boerii de clasa a 2 a îmbrăcaţi în giubele de samur şi cu işlice de blană de astracan cu funduri de stofă roşie; în fine boerii cei marĭ de clasa I-a, călărĭ şi îmbrăcaţi cu giubele şi pe cap avênd işlice de Samur şi la giubele guler de cacom, în urmă boerii de clasa III-a ur-

---

[1]) Biserica de la Curtea veche de o vechime de 354 anĭ pe calea Şerban-Vodă zidită de Mircea-Vodă al III cel bĕtrên, ciobanul pe inscripţiunea de piatră d'asupra uşeĭ se citeşte: «Această sfântă şi D-zească biserică unde se ci steşte hramul blagovesteniei prea Slăviteĭ Născătoare de D-zeŭ şi pururea Fecioareĭ Mariĭ, din temelia eĭ este ḑidită de bĕtrênul Mircea-Vodă (1546) şi în urmă de fiul sĕu Petraşcu-Vodă (1554) cu fraţiĭ seĭ Radu şi Mircea. Iară aŭ înfrumuseţat'o şi o a zugrăvit'o. Iară când aŭ fost acum în ḑilele blagocestivuluĭ şi creştinuluĭ Domn Iŏ Ştefan Cantacuzino-Voevod 1714) Domniea sea pentru podoaba acesteĭ sfinte bisericĭ aŭ deschis uşa fiind foarte strâmtă făcând'o de peatră precum se vede şi o aŭ înfrumuseţat'o pe din năuntru cu frumoase icoane şi pe din afară întru pomenirea a luĭ şi a părinţilor luĭ şi moşilor luĭ; sĕvârşindu-se de lucru la *leat 7223, 20 August.*»

Aci se făcea ungerea Domnilor şi când eşea domnul din biserică, călca în scară pe sângele curs de la douĭ berbecĭ ce se tăeaŭ acolo, în semn că dênsul să se aştepte de acum înainte şi la resbel.

Cel după urmă Domn încoronat la Curtea-Veche a fost Gheorghe Bibescu la 1841—42.

[2]) Veḑĭ în «Les Provinces danubiennes», p. 90.

maţi de călăreţi şi pompieri, după aceştia toţi veneaŭ: bezadelele lui Mavrocordat, apoi Agii Turcĭ şi în fine Vodă-Nicolae călare pe un cal al Sultanului, înconjurat de Peikis şi de Ciauşi, lângă Vodă toţi ofiţerii purtând stindardele ţĕrii cu S-ţii Constantin şi Elena, apoi insemnele prinţeşti şi Sandajacul Impĕrătesc cu cele treĭ coḑi de cal.

Cortegiul erea închis de o divisiune de gardă călare şi armată cu lănc, apoi ofiţerii caseĭ militare şi în fine Meterhanelele (muzicele) Turceşti ale Sultanului; întreg acest alaĭ avea un efect splendid şi cu totul fantastic apoi sunetul cel asurḑitor al clopotelor bisericelor [1]), şi al muzicilor dedea şi mai multă splendoare lucrului, cu toţi astfel aranjaţi se îndreptară către biserica Curţeĭ vechĭ, aci le eşiră înainte Mitropolitul Antim cu tot clerul unde se repetă ceremonia reigioasă din Constantinopole cum zice Vaillant pag. 147, afară de sacru.

După terminarea slujbeĭ Mavrocordat încălică şi cu toţi o luară spre Palatul Domnesc intrând maĭ întâiŭ în spătărie cu toţi boeriĭ şi negustoriĭ, apoi în sala Tronului cu boeriĭ numaĭ; Vodă aci sta în picere înaintea tronului şi în faţă-i venea Marele Postelnic cetind hatişeriful turcesc, tradus în româneşte fiind în dreapta divanul Effendis care 'l scria, şi 'l citea în româneşte în auzul tuturor, după acestea sosea Aga Turc de punea pe umerii lui Vodă căftanul domnesc şi în cap cuca cu penaş, apoi doĭ Agĭ ce'ĭ da braţul şi'l aşeza pe Tron, strigând cu glas tare: «Eată pe Mavrocordat, Bey, Voevod şi Seraskier al Bulgarieĭ»; la aceste vorbe, afară o salvă de tunurĭ anunţa capitaleĭ că noul domn 'şĭ începea domnia şi Ciauşii cu un strigăt sălbatic ţipaŭ Ura! după aceasta şi boeriĭ. Boeriĭ se retrăgeaŭ apoi sărutând mâna luĭ Vodă însă numaĭ ceĭ marĭ eară ceĭ micĭ poala antereuluĭ, retrăgêndu-se pe deandaretelea cu braţele încrucişe la pept şi cu ochiĭ la pământ. Seara tot oraşul erea iluminat şi la palat se da bal, voiŭ

[1]) Usagiul clopotelor a fost introdus din Constantinopole, acolo fură înfiinţate în 831, ele aŭ fost inventate de Nola la anul 400 la Roma, înainte de acestea se convocaŭ oameniĭ la serviciul divin prin tocatul pe niște scândurĭ numite *Symandra*.

reproduce aci pasagiul luĭ *Carra din Histoire de la Valachie, pag. 157,* luat din *Thornton, État actuel sur la Turquie, tome II, pag. 481 şi Ubicini, p. 91.*

«Ils se forment en rond, hommes et femmes, main à main les pieds bien en dedans, les longues culottes (de culoare roşie şi albă) rouges, des hommes pendantes sur le coude-pied, et les talons (pantofiĭ eraŭ de piele roşie orĭ galbenă) comme a de pigeons pattus; les dames couvertes des épaules jusqu'à la ceinture, d'unepelisse dont le poil est en dehors (samurul) tendant horriblement le ventre et rentrant les fesses, dans cette posture vous voyer leurs bras se remuer metodiquement, comme si on les traient de derrière l'épaule, par un fil d'archal, leurs pieds aller et venir en même temps de l'avant en arrière, de 'arrière en avant, le dos rond, le col raide, l'oeuil stupide, se tournait en cadence de droite à gauche, de gauche a droite et avancer ainsi gauchement et nochalament comme un mulet fatigué qui tourne en fesant la navete. On imagine bien que la musique est aussi monotone et aussi miserable que la danse se sont des Cyganis qui sont chargés de leur chatouiller les oreiles, le violon, la guittare allemende ; et un sifflet a huit embouschures dans lequeles on soufle en le passant et reparsant sans sesse sous les levres» [1]).

Vedem că este cam sarcastică descrierea luĭ Thornton însă cu drept cuvênt, căcĭ el fiind strĕin o curioasă impresiune trebue să'ĭ fi făcut petrecerile de soiul românesc, obiceiurĭ cu totul orientale.

Astfel Nicolae Mavrocordat se înscăunase pe tronul românesc, Cantemir 'ı numeşte in Istoria imperiuluĭ Ottoman «*Neronele Valachieĭ*», eară Kogălniceanu în Histoire de la Valachie «*Vulturul măreĭ de Marmara*».

Mavrocordat vĕḑêndu-se întronat cu atâtea onorurĭ şi solemnităţĭ; de a doua ḑi începu cu reformele ; primul gând ĭĭ fu de a se ocupa cu organizarea curţeĭ sale domneştĭ spre a căpătui pe supuşiĭ şi credincioşiĭ sĕĭ strĕinĭ ca să fie maĭ bine păzit.

---

[1]) Veḑĭ în Thornton, op. cit. şi p.

Eată ce ne spune Zallony în «Essai sur les Fanariotes», pag. 24: «Funcţiunile cele maĭ marĭ ca Ministru de interne (Mare Vornic), Ministru de externe (Mare postelnic), Prefect al Poliţieĭ (Mare Agă), Ministru al Dreptăţeĭ (Mare Logofet), Prefectul Palatuluĭ, Ministru de Finance (Mare Vistier), Marele comis, Ofiţeriĭ din armată şi alte multe funcţiunĭ pe care le vom vedea maĭ la vale fură date Fanarioţilor care luară titlul şi rangul de boer, apoĭ nu numaĭ atât dară şi Turciĭ 'şĭ făcură loc la slujbă, 4 locurĭ fură reservate lor şi anume: *Divanul Effendis* acela care trebuea să vegheze la buna păstrare şi executare a legilor ottomane şi a înştiinţa pe Poartă de orĭ ce călcare l'i s'ar aduce; *Beschli Aga* un fel de prefect de poliţie pentru toţĭ voiajoriĭ turcĭ; *Mechter Başi;* şeful muzicelor; şi *Bayractarul*, saŭ port Drapelul.

Eată acuma şi funcţiunile militare şi civile ale palatuluĭ sĕŭ, date tot la Fanarioţĭ: Marele camăraş saŭ prefectul palatuluĭ, marele gramatic saŭ secretarul intim al prinţuluĭ, care întreţinea corespondenţa cu Kapu-Kehaeoa la Constantinopole avînd sub el alţĭ maĭ micĭ gramaticĭ care ţineaŭ corespondenţa cu boeriĭ ţĕreĭ; Marele postelnic al palatuluĭ care întroducea pe oameniĭ ce aveaŭ audienţe la Vodă; marele comis care îngrijea de grajdiurile luĭ Vodă (grand Ecuyer), de hrana cailor şi la ceremonii el venea dupe cortej pe un cal dat de Sultan. Acuma terminênd cu funcţiunile statuluĭ şi ale palatuluĭ care interesa ţara întreagă să venim la oameniĭ de casă aĭ luĭ vodă saŭ la servitoriĭ sĕĭ; eată ce ne spune Vaillant despre aceştia în vol. II, pag. 148: «Afin d'assouvrir la foule des mediants bysantins qui grouillent dans ses antichambres; il crée de nouvelles fonctions; et c'est à qui parmi eux sera gramatic, page, pourvoyeurs du palais, quand a ses valets, fiers danseurs et histrions, marchands de limon, ou de halva qu'il a ramasses dans les rues de Constantinop e ils intriguent entre eux a qui séra»: dupe cum urmeaţă: Portarul Başĭ care întroducea numaĭ pe Turcii ce aveau afaceri cu Vodă la audienţe; vătavul de copiĭ care avea sub el 100 de copiĭ de casă; Devictarul (saŭ inspectorul biuroului luĭ Vodă); Muhurdarul (curăţitorul armelor luĭ Vodă); Mam-

bendjiul (inspectorul apartamentelor); Caftandjiul (inspectorul garderobelor); Sufradjiul-Başi cel ce punea masa; Ciohodarul-Başi cel ce da papucii lui Vodă; Rachtivarul-Başi cel care da scaunul lui Vodă; Cafedjiul-Başi cel ce făcea cafeaua; Serbedji-Başi cel care facea dulceaţa şi şerbetul; Ciubukci-Başi cel ce da ciubucile; Narghiledji-Başi cel care da narghelele; Pescherdji-Başi cel ce da şervetul, prosopul, pescherul.

Nicolae Mavrocordat organisă asemeni şi casa Prinţesei aşa găsim în «Memoires historiques et geografiques sur la Valachie, de Bauer», pag. 399:

«Casa Prinţesei este formată dintr'un vornic saŭ mare guvernor care întroducea boerii la audienţe; şi din o doamnă de onoare care întroducea jupânesele boerilor, dintr'un vel pitar, un inspector al equipagelor; dintr'un gramatic saŭ secretar; dintr'un Iusbaş cu 12 ciauşi şi încă nenumĕrate persoane cu alte diferite funcţiuni». Dupĕ cum vedem Nicolae Mavrocordat organisă foarte bine curtea domnească dându'i ast-fel mai multă splendoare şi o mai mare majestate, care erea aprópe pe acelaşi picior cu a Sultanului din Constantinopol, dacă toţi aceştĭ funcţionarĭ şi înalţi demnitarĭ ar fi fost d'între românĭ negreşit că ar fi fost o fericire pentru ţara Românească, însă rĕul cel mare a fost că toate aceste locurĭ ereaŭ ocupate de venetici, indivizĭ suspecţĭ; culeşi de pe stradele Ţarigradului numaĭ şi numaĭ ca eĭ să servească aci de scut al nelegiuirilor stăpânului lor, când intraĭ în palatul domnesc auzeaĭ fel de fel de limbĭ, căcĭ toţi aceia ce înconjuraŭ palatul nu erau numaĭ Greci; ci şi din alte naţionalităţĭ; tagma fanariotică recruta şi indivizĭ de naţiunĭ diferite; la această stare de lucrurĭ atitudinea boerilor începuse a deveni agresivă faţă de noul domn; căcĭ eĭ vedeaŭ că încetul cu încetul vor năpădi în rândurile lor oameni noui, şi strĕinĭ limbeĭ, legeĭ şi obiceiurilor ţĕreĭ.

După ce Vodă termină cu organisarea interioară a caseĭ sale, se apucă şi de reformarea claselor boereşti ceea ce dădu naştere la o mare ură a boerilor în contra sa. El împărţi clasele boereştĭ în treĭ, prima clasă de boerĭ

care se compunea din vechile familii boerești și care o numi a boerilor arhonți, protipendi saŭ clasa nobililor; a doua clasă a boerilor arhonți numaĭ; și a treia numită a simplilor boerĭ.

Amploeații luĭ din palat de asemenea îĭ împărți în treĭ clase de boierănași; toți numindu-se Kir (Κύριος) care aceștia treptat vor deveni peste puțin timp boerĭ de clasa a treia în rîndurile celor pămînteni de oare-ce eraŭ venetici și așa maĭ înainte vor ajunge și de clasa I-a.

El maĭ formă încă douĕ clase, una a boerilor mazîlĭ, adică eșiți din funcțiuni; *biv (fost)* de rangul al 3-lea, și a 2-a a neamurilor, adică descendenți din vechiĭ nobilĭ carĭ avuseseră funcțiuni de rangul I-iŭ și al 2-lea. Mavrocordat împărți în total boerimea Română în 8 clase. Acesta a fost cel d'ântâiŭ fapt arbitrar care-l sĕvêrși dênsul, căci prin crearea a uneĭ noĭ clase boerești din *Kirĭ* (funcționariĭ sĕĭ din Palat) și care eraŭ strĕinĭ, supărase boerismul român, înțesându-l de *indivizi* necunoscuți; nicĭ ca ómenĭ nicĭ ca nume; dar acest sistem îĭ era necesar luĭ; de oare-ce aminterea nu ar fi putut împlini articolul din hatișeriful Sultanuluĭ: «*Să strivești sub picioarele tale pe inimicĭ*» se știe că spionii ceĭ maĭ meșterĭ sunt servitoriĭ, și de aceia Vodă făcuse din aceștia depositarii secretelor sale; recompensându-ĭ pentru serviciile ce-ĭ aducea; dându-le boeriĭ și ast-fel inevitabil aducênd rĕŭ boerimeĭ române; de aceia îĭ vom vedea peste puțin timp pe toți sofradjiĭ, pescherdjiĭ, narghiledjiĭ, etc., ajungênd boerĭ de a treia clasă, de a 2-a și de a ântêia după cum ne spune Vaillant: «*toți limonzdiĭ și rahagiĭ Țarigradului vor invada în Valahia în clasa boerésca*», aceasta a avut efect ca să vedem pe boeriĭ țĕreĭ coborîtorĭ din familiĭ seculare române încetul cu încetul ajungênd victimele acesteĭ noĭ clase de strĕinĭ boeriți, de venetici, saŭ maĭ bine ḑis de «*ciocoĭ*», nume atât de mult în usul vorbireĭ de aḑi, căci cuvêntul «*ciocoĭ*» însemnează câine care linge pe stăpânul sĕŭ, de teamă însă, ear nu de iubire, câine culcat în patru labe. *Ciocoĭ este derivatul cuvîntuluĭ Scindrôme (C Oket)*, nu se poate expresiune maĭ fericită căci aceĭ indivizi toată ḑiua lingeaŭ mâinele luĭ

Vodă şi sărutaŭ pulpanele caftanuluĭ şi tălpile pantofilor, pentru a putea ajunge, a putea parveni, la boerie, de unde şi numele de «*parveniţi*» [1]), decĭ trebue să ştim că anul 1716, şi că Mavrocordat-Vodă, aŭ fost creatorul claseĭ ciocoeştĭ şi aĭ acelor oamenĭ carĭ căutaŭ a ajunge, a parveni, prin linguşirĭ meschine şi ridicule, prin abusurĭ şi nelegiuirĭ, sĕvêrşind delicte şi crime numaĭ şi numaĭ pentru a-şĭ satisface poftele cele nesăturabile, această epocă, istoriciĭ o numesc a *Fanarioţilor*, eŭ o voiŭ numi a *Machiavelismuluĭ celuĭ maĭ incarnat.* Pe stindardul ţĕreĭ atunci maĭ bine, s'ar fi scris «scopul scuză mijloacele» căcĭ totul se înlătura, totul se brava: onoare, conştiinţă, cinste, toate eraŭ strivite sub picioarele «ciocoilor», iar bieţiĭ boierĭ se despoeaŭ de averile câştigate cu spada şi ajungeaŭ prada veneticilor, ast-fel a început a se naşte invidie între aceĭ ciocoĭ şi boierĭ, şi prea bine ḑice Vaillant în pag. 149: «Il n'ignore pas qu'en agissant ainsi, s'il s'attire la haine de Boïers, il excite contre eux celle des valets, dont le nombre fait deja la force, et bientôt il est heureux de les voir se mêpriser de haut en bas, s'envier de bas en haut, se tyranniser par vengence, s'avillir pour tyranniser a leur tour, car leur abaissement les rend déjà grand a leur yeux».

Acuma începuse o mare agitaţiune în toată ţara, căcĭ boieriĭ auḑiseră că Mavrocordat e hotărât să-ĭ pedepsească pe toţĭ care rĕmăseseră fideli naţionalităţiĭ lor, în adevĕr spioniĭ luĭ Vodă din ordinul Măreĭ Sale făcuseră liste de toţĭ boieriĭ ţĕreĭ carĭ nu s'aŭ fanariotisat, pentru a fi trecuţĭ în cartea neagră spre a se trimite la Constantinopol, la Sultan, şi să fie apoĭ pedepsiţĭ, torturaţĭ şi ucişĭ; tiranismul începuse deja dupĕ o lună de guvernămênt.

Ceĭ d'intâiŭ care vor fi sacrificaţĭ, cel d'ântêiŭ cap care va sbura la lovitura secureĭ păgâne, cea d'ântêiŭ picătură de sînge creştinesc care va stropi fruntea călăuluĭ păgân din Constantinopol va fi din al neamuluĭ Cantacuzenilor; şi anume în persoana fostuluĭ Domn Stefan Cantacuzino, şi a

[1]) Vezĭ Vaillant, pag. 139, vol. II.

părintelui său Constantin Stolnicul; acuma cele 1000 de pungi care le trimisese Mavrocordat la 20 Ianuarie 1716 în Constantinopol, Vizirului, ca să reteze capetele Cantacuzenilor, şi-au avut efectul lor, căci dupe cum am vĕḑut înainte, dupe ce Cantacuzenii au fost ridicaţi din Bucureşti şi duşi în Constantinopol, aruncaţi la *Başbiachiculĭ*, apoi în infernul de de *Bostangi-Başi*, torturaţi şi chinuiţi, în dimineaţa unei ḑile de vară a lui Iulie 1716, la orele 4, se stinge ultima licărire de libertate şi naţionalitate română; căci acolo Cantacuzenii fură ucişi şi capetele umplute cu bumbac şi duse la Andrianopole, ca să se desfăteze şi Paşa de acolo de crima odiósă.

Scopul Fanarioţilor şi al Turcilor era de a despoia pe toţi boierii ţĕrei de averile lor, creḑênd că aceştia vor tăcea în faţa despotismului şi absolutismului, atunci Domnul poruncea şi făcea, ucidea şi tăea fără ca nimeni să nu-i poată cere socoteală, aceste toate ḑic, aŭ împins pe Turci şi pe Fanarioţi a lua această măsură arbitrară şi sĕlbatică cu Cantacuzenii, dupe ce Stefan-Vodă şi cu părintele său fură ucişi, Doamna Păuna, cu fiii săi Radu şi Constantin de abea scăpară după cum am vĕḑut mai înainte.

In aşa mare mizerie ajunsese doamna Păună încât pe orĭ-cine vedea mai cu vază pe lângă curtea vieneză se ruga ca să vorbească Impĕratului Carol al VI; spre a'ĭ veni în ajutor, căci toată averea ei şi a Cantacuzenilor fusese secuestrată de domnul tiran şi de Fanarioţi.

Ea şi scrie în 1718 impĕratului Carol al VI al Austriei o scrisoare în termenii ceĭ mai respectuoşi şi supuşi; implorêndu-i ajutor pentru a'ĭ se restitui averile.

Scrisoarea e datată din 1718, Iunie, şi e semnată de dênsa şi de fiĭ săĭ ceĭ doui:

«Della sagra Cesarea Reale Cattolica Maesta vostra. Fedelissimo Ossequiosissimi Servitori Pagona Vedua del quondam Stefano Cantacuzeno prencipe di Valachia Rudolfo e Constantino suoi figli»[1]).

In cele din urmă scrie şi Comitelui Virmont ca să in-

[1]) Veḑĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 233.

siste pe lângă împĕrat în stăruinţele eĭ, scrisoare cu data de 1719 saŭ 1720, «această scrisoare a fost scrisă cu litere chirilice de mâna eĭ: «Păuna Doamna» ne spune documentul şi se găseşte tradusă în italieneşte începênd cu frumosul titlu de: Illustrissimo et Excellentissimo, Signore, Signore, E. Padrone Collendissimo»[1]).

In acest timp în Bucureştĭ Nicolae Mavrocordat începuse cu tirania şi cu cruḑimele, sosise un Capegiŭ cu ordin de la Sultan ca să ridice din capitala ţĕreĭ pe Spătariul Michail Cantacuzino, fratele luĭ Çonstantin Stolnicul, şi pe Radu Dudescu Spătariul [2]), care erea căsătorit cu Maria Cantacuzena sora Voevodului Ştefan, fiica luĭ Constantin Stolnicul. Cronicarul Radu Popescu [3]), care caută a istorisi lucrurile cam cu perdea, ḑice că luĭ Nicolae Mavrocordat îĭ păru foarte rĕŭ de ridicarea luĭ Dudescu din Bucureştĭ căcĭ aceste era tênĕr şi frumos, şi avea cuconĭ micĭ, şi că ar fi dat 20 de pungĭ luĭ Ianake Dragomanul, fratele mărieĭ sale, pentru a scăpa de la moarte pe Dudescu, acestea toate după mine nu sunt de cât fantasiĭ de ale cronicarilor, căcĭ fără voia şi înţelegerea luĭ Mavrocordat cu Poarta, nu s'ar fi sĕvêrşit nimic. Popescu se arată cam părtinitor cu Domnul, vom vedea maĭ la vale, de ce?

Ast-fel fură duşĭ în Constantinopole şi sugrumaţĭ încă 2 membrĭĭ din neamul Cantacuzenilor, imediat după aceasta sosi in Bucureştĭ un alt Capegiŭ şi un Cadiu care începuseră perchiziţiile şi secuestrările avereĭ Cantacuzenilor şi începuse vênzarea prin Nicolae Mavrocordat cum se vînduse şi a Brâncovenilor.

Pentru a nu avea controlul Cantacuzenilor, Mavrocordat închise restul de rude, ale lor, în închisorile de prin Ţară şi îĭ surghiunise prin mânăstirele cele maĭ ascunse de prin stâncĭ şi munţĭ. Ceĭ din Cantacuzenĭ carĭ putură scăpa, au fugit, aşa avem pe Toma Cantacuzenul

---

[1]) Idem, p. 291.

[2]) Vaillant vorbind de Dudescu ḑice «Le comte Radu Dudesco; nu ştiŭ dacă familia Dudescu a fost făcută comte, de Austria.

[3]) Radu Popescu, Vol. IV, Mag. ist. al Dacieĭ, p. 45.

care se duse în Ucrania şi fu făcut general [1]), după aceia fugi soţia sa, Maria, cu unicul ei fecioraş, îmbrăcându-se în haine proaste spre a înşela pe plăeşii de la graniţă, fugind în Ardeal unde cu cinste fu priimită de Nemţi ce mijlociră trimiterea ei la soţ. Cei-l'alţi Cantacuzeni ce nu putuse să scape fură închişi în temniţe, torturaţi în modul cel mai brutal, ţinêndu-se sĕptămâni întregi la întunerec până ce orbeaŭ, eşind la lumină, bătêndu'i ḑilnic cu vergile pe tălpile picioarelor numai şi numai pentru a spune ce averi mai aŭ, apoi bătêndu'i până ce 'şi dedeaŭ sufletul. Acuma va veni şi rêndul tuturor boerilor bogaţi, rude şi prieteni cu Cantacuzenii ce vor fi torturaţi. Şincai şi Del Chiaro spun că: «a fi Cantacuzeni saŭ numai rudenie cu dênşii erea cât a fi vrednic de moarte, bătăile şi închisorile pentru ei ereaŭ pedepsele cele mai uşoare». Acest sistem barbar şi sĕlbatic al lui Nicolae Mavrocordat avu de efect emigrarea clasei boereşti în toate colţurile lumei, parte din ei se duseră în Moldova unde aveaŭ rude şi chiar fără de aceasta, uşile le eraŭ deschise; căci acolo găseaŭ fraţi dintr'un sânge şi dintr'o mumă, căci doar dintr'o turnătură, suntem şi ceĭ de d'incolo ca şi ceĭ de d'incoace de Milcov ; alţii se duseră în Ardeal. La această nenorocită stare de lucruri toţi boerii ceĭ ce eraŭ în funcţiuni demisionară în corpore, credêndu că lăsând pe Vodă singur, acesta va înceta cu persecuţiunile, şi îi va chema avênd trebuinţă de dênşii la guvernămêntul ţĕreĭ, însă amarnic se înşelară căci tocmai acesta era scopul lui Mavrocordat, de a depărta şi a'i înlocui cu Greci de ai sĕi.

Din acest moment Ţara-Românească începuse a intra în cea mai cumplită mizerie şi nenorocire, mai repet încă odată frasa nemerită a lui *Anagnosti in Histoire de la Valachie*: «Valachia seamănă cu o masă bine încărcată de fel de fel de mâncări» pe care de sigur stăpânul casei o încredinţează la toţi câini flămânḑi ai loculuĭ (ciocoi) şi acuma toate slugile luĭ Vodă, toţi spionii sĕi, ciohodari, sofradjii, pescherdjii se vor arunca asupra'i pentru a mânca

[1]) Şincaĭ, vol. III, p. 385, ed. II-a.

totul, bine se mai nemereşte aci şi cuvintele evangheliei «*cei de pe urmă vor fi cei d'întâi*». Neluând însă în sensul de buni, blênḑi şi modeşti pe cei din urmă. Acuma mai toate averile boerilor se vor împărţi între aceste slugi dându-li-se titluri de boerie pentru a fi în tot boeri români, acestea trebueaŭ ca să'ţi fi făcut impresiunea lui «*Le Bourgeois gentilhomme* al lui *Molière*», în fine Mavrocordat 'şi creă o boerie nouă formată din aceşti indivizi suspecţi înlăturând astfel, acea boerie seculară formată din zornăitul sabiei de prin rĕsboae.

După-ce averile Cantacuzenilor fură împărţite şi muma lui Ştefan Vodă, Maria, ajunsese a nu mai avea ce mânca după cum ḑice Del Chiaro, care erea faţă: «Eŭ însumi m'am întâmplat să fiŭ de faţă, şi fui tălmăciarul atunci, când s'a rugat sĕraca de un Grec carele ţinea satele sale, ca de pomană să'i dea puţină făină» [1]). Veḑi unirea cu Fanarioţii unde ne aduse?

Pentru ca Mavrocordat să poată întroduce toate reformele ce şi le mai proectase, se deduse la o viaţă cât se poate de singuratecă, avênd 4, 5 oare pe ḑi de meditaţiune, în care timp se gândea singur, ce mai poate înţesa pe spinarea ţĕrei.

Ca să ne facem o idee despre programul lucrărilor ḑilnice, vom reproduce câte-va rânduri din opera lui Zallony [2]): In Palat erea mai rĕŭ ca un trântor, căci, la orice mişcare a lui erea ajutat de servitorii sĕi; unul în dreapta altul în stânga, 'l ridica în sus când umbla, ast-fel mai că nu atingea pământul; altul îi ţinea caftanul; cu aceste ceremonialuri Vodă trecea în apartamentele sale.

De dimineaţă aci, Narghiledjiul-Başi 'l aştepta cu Nergheleaua aprinsă care i o arunca în gură cu o adresă extraordinară; la un moment dat se auḑea ţipătul Ceauşului (şeful ceremonielor) care striga pe cafedjiul-Başi cu cafeoa, la 12 ore Ciauşul ţipa la Sofradjiu să aducă *zacusca*, la masă

---

[1]) Veḑi în Şincai, III, reprodus după opera originală scrisă în italieneşte.
[2]) Essais sur les Fanariotes, p. 44.

Domnul era desfătat de 30 de Ţigani care cu naiuri, care cu dible lăutăreşti care cu viori şi cu tambure turceşti şi tătăreşti; când Vodă ajungea la fructe cântecele turceşti şi greceşti sfârşeaŭ concertul. După dejun acelaşi ţipăt al Ciaşului la Cafedjiŭ, spre a aduce cafeaua turcească în ceşti arăpeşti; după dejun Vodă se retrăgea 3 ore, adică de la 1 saŭ 2 până la 4, saŭ 5, în aceste 3 ore el însă nu dormea, ci medita cum să alcătuească mai bine listele de proscripţiuni.

Servitori intimi veneaŭ de 'i spuneaŭ în taină secretele mari. Miniştrii, Fanarioţi veneaŭ la sfat de puneaŭ în lucrare legi arbitrare.

Dupe ce Vodă făcu din boerime acuma, o adevărată curcitură, după ce înjosi pe boeri, insultându'i şi degradându'i se apucă de cele-lalte instituţiuni ale ţĕrei şi prima ocupare a luĭ fu de a împuţina şi aproape a desfiinţa armata ţicând că ea costă bani prea mulţi şi apoi Românii nici nu vor mai avea ce face cu armată, căci ei sunt supuşii Sultanuluĭ şi nu se mai pot lupta; bine ţice Vaillant: «Les Roumains vont cesser d'être une nation, au noble orgueil de *boïer* va succeder celui de *ciocoï*, a celui des *armes* celui *de l'or*...»[1]). Armata în vechime erea cea d'ântâiŭ instituţiune la noi, toate sacrificiile cari le făcură sute de ani vechiĭ voevoţi Băsărăbeşti ce organisară armata română nu fu de cât pentru a ţine pept Turcilor.

Armata română nu erea mare şi nu avea pretenţiune de a se măsura în cantitate cu cea ottomană, dară ea erea bine oţelită, căci caracterul energic şi viguros al soldatului român unit cu patriotismul vechilor boeri, şefii legiunelor, ţinură loc cantităţii, şi prin aceasta se explică desele victorii obţinute de noi în contra Turcilor. Istoria le înregistrează cu mândrie aruncând foi de lauri memorieĭ tuturor acelor sfinţi părinţi cari ştiură să piară pentru binele patrieĭ lor.[2])

---

[1]) Vol. II Capitolul Fanarioţilor.

[2]) Vom explica pe larg organisarea Armateĭ Române la partea a II-a.

Acuma însă pe tron era Nicolae Mavrocordat în care inima nu bătea românește; scopul luĭ erea de a răpi toate puterile țĕreĭ pentru a o îngenunchia la picioarele Sultanului, atuncĭ recompensele vor curge pentru dênsul; ast-fel el începu a desorganisa armata și de aceia istoricul francez Vaillant ḑice: «s'en est fait, les Romans (Roumains) vont cesser d'être cette nation pour laquelle la bravoure était une habitude, et la guerre un noble jeu; il ont encore des armes, mais ils ne savent plus s'en servirent, ils ont encore un dernier reste de point d'honneur, mais la crainte l'étoufe, et l'egoïsme le dénature, voici venir le jour ou leurs armes leur etant enlevées, leur courage eteint, leur honneur foulé aux pieds du despotisme orgueilleux du Phanar[1])». Nicolae Bălcescu în puterea armată în vechime la Românĭ ne spune încă: «Nicolae Mavrocordat pricepu că puterea Românilor erea în instituțiile lor, de aceea nicĭ nu întârḑiă a săpa acele instituțiunĭ spre a pregăti neamuluĭ sĕŭ o lungă domnie, aruncându-șĭ ochiĭ de îndată asupra armateĭ[2])». Generalul Bauer în Memoires Historiques et Geographiques sur la Moldo-Valachie[3]) ḑice: «Nicolas Maurocordato regnant depuis l'an 1716; congedia la plus grande partie des troupes et diminua aussi le nombre des sloujitors dans les districts sous les capitaines de mille[4]).

El înlocuește pe vechiĭ ostașĭ aĭ țĕreĭ, pe vitejiĭ Dorobanțĭ, prin fustanelele arnăuțeștĭ, acest sistem al luĭ Nicolae Mavrocordat, 'l moșteni și fiul sĕŭ Constantin Vodă, care prin vestita'ĭ reformă din 1739 desființă cu totul armata țĕreĭ, dupĕ cum ne spune Bălcescu: «în puterea armateĭ în vechime la Românĭ[5])»: «că el, nu păstră de cît 120 Tălpașĭ și alțĭ atâțĭ cazacĭ plătindu-le câte treĭ leĭ vechĭ pe lună;

---

[1]) Vezĭ în Vol. II cap. Fanarioților p. 134.

[2]) Vezĭ în op. cit., ediț. Odobescu.

[3]) Op. cit., p. 269.

[4]) Căpitaniĭ de 1000 ereaŭ ca cum ar fi aḑĭ Colonelul comandant; și toțĭ aceștĭ căpitanĭ de 1000 ereaŭ sub comanda Mareluĭ căpitan de Dorobanțĭ ce comanda 10,000 oamenĭ sau 5,000 crucĭ cum e azĭ un general de corp de armată (vezĭ explicărĭ la cap. armateĭ din această carte).

[5]) Vezĭ op. cit., p. 654, edit. Odobescu.

garda luĭ a palatuluĭ o alcătui din câte-va sute de Turcĭ şi Arnăuţi, încât cu drept cuvînt ḑice generalul Bauer [1]: «Cette reduction (de l'armée) commencée par le père et achevée par le fils affaiblit tout à fait l'état; non seullement elle acceléra l'execution dès projets de la porte; en livrant la Valachie à son caprice; sans crainte de contradiction ou de révolte, mais elle exposa encore le pays aux insultes des Turcs et surtout des habitants circonvoisins du Danube, ses plus inplacables ennemis [2])». Eată la ce ajunse numaĭ după câte-va luni de domnie a luĭ Mavrocordat, armata ţĕreĭ, care altă dată făcea fală eĭ. Vom vedea la partea II a a acesteĭ lucrări unde voiŭ desfăşura maĭ pe larg organisarea armateĭ, înainte de anul 1716, gloria vechilor Voevoḑĭ şi a boerilor carĭ aŭ repurtat victoriele cele maĭ strălucite cu dênsa.

Acuma că Movrocordat îngenuchiase armata, se ocupa de alt-ceva şi anume de a mări impositele ţĕreĭ pentru a face un maĭ mare venit; porţeĭ şi bacşişurilor.

Din fericire Mavrocordat avea pentru dênsul pe miniştriĭ Fanarioţĭ care veneaŭ cu sfaturĭ rele; şi ţinêndu'ĭ discursurĭ cam în acest fel; după cum spune Zallony [3] «Trebue din nenorocire să vĕ supuneţĭ cu bărbăţie supuşilor voştri căcĭ nu numaĭ că eĭ vor putea suferi dajdiile ce le supunem noĭ Alteţeĭ voastre, dară ar putea suporta şi altele maĭ grele încă, resursele fiscale sunt imense în provincia voastră. Ţĕranii de aci sunt foarte nepretenţioşĭ, nu mănâncă nicĭ odată pâine ci făină de porumb cu care îşĭ fac mămăligă, despreţuesc luxul, se îmbracă cu haine de lână sau de pânză făcute şi ţesute de muerile lor»; astfel Nicolae Mavrocordat puse în lucrare legĭ de imposite noĭ, şi orândui spre revolta tuturor impositul asupra monăstirilor, văcăritul şi pogonăritul. Să vedem acum ce ereaŭ aceste imposite rînd pe rînd.

---

[1]) Vezĭ op. cit., p. 53
[2]) Op. cit., p. 220.
[3]) Vezĭ în op. cit.

Impositul asupra Mânăstirilor: erea acel imposit, acea dare ce trebuea să o facă orĭ-ce mânăstire în *plocon*, această dare nu a fost înfiinţată de Mavrocordat, nu pot ţice aceasta, căcĭ ea a fost în fiinţă după timpurĭ în ţară. Ştefan Cantacuzino ultimul domn pământean o desfiinţă, eară Mavrocordat o înfiinţă după cum ţice Bauer: Mavrocordat o impuse din nou şi obligă pe mânăstirĭ a o plăti de douĕ orĭ pe an». *Ploconul* era darul ce'l făcea ţara întreagă la contribuţiunea drapelului Semi-lunei. Boerii plăteaŭ după rangul lor; eară restul populaţiei plătea îndoitul sfertului lor; sfertul erea a 4-a parte din 10 leĭ vechĭ ca contribuţiune a unei familiĭ, deci 2.50 leĭ vechĭ.

Mavrocordat pe acest plocon îl impune şi mânăstirilor, apoĭ la mijlocul anului adăugă şi adjutorinţa care erea dublul sfertului, adică 5 leĭ vechĭ; încât o mânăstire plătea următoarea dajdie: Ploconul care se urca la dublu sfertului, adică 5 leĭ vechĭ; şi *adjutorinţa* care se plătea în douĕ rate anual a câte 2.50 leĭ vechĭ fie care rată; în total deci contribuţiunea unei mânăstirĭ erea de *10 leĭ vechĭ anual.*

Acum să venim la *Văcărit.*

Văcăritul a fost înfiinţat pentru prima oară în mod extra-ordinar şi timporar de *Brâncoveanu-Voivod* când s'a întors el din Andrianopol, pentru a acoperi cheltuelele voeajului; puind tot câte 10 parale de cap de vită; Ştefan Cantacuzenul'l desfiinţase, însă Nicolae Mavrocordat 'l înfiinţă earăşĭ.

Alt imposit erea *Pogonăritul.* Acesta a fost înfiinţat de Mavrocordat în vedere ca toţĭ proprietarii de pământurĭ de viĭ, să plătească câte 2 leĭ şi 80 de pogon anual, aşa că prin toate acestea pungile Sultanului şi ale supuşilor se vor umplea. Un lucru mai oprea pe Vodă şi parcă'l împedecă să execute toate aceste nenorocirĭ, ereaŭ *Adunările naţionale,* ce pot spune că au fost origina parlamentarismului român; de şi nu formaŭ ele un sistem representativ constituţional, ca aḑĭ; însă totuşĭ erea un control mic la capul statului ce represinta puterea supremă, acuma însă Mavrocordat le desfiinţase comiţênd prin aceasta cel mai

mare act de tiranie şi de arbitragiŭ; apoĭ ca spectacolul corupţiuneĭ şi al demoralizaţiuneĭ să fie complect, porunceşte Turcilor de la Brăila, Giurgiu, Turnu şi Ismail să intre în ţară şi să'şĭ aşeḑe locuinţele pe tot pămêntul românesc căcĭ acuma e ca şi turcesc, ştim că în aceste localităţi atunci ereaŭ paşalîcurĭ turceştĭ cu cetăţi fortificate de noĭ şi luate de Turcĭ. Acuma nu se maĭ cunoştea ţara Românească de altă dată; pe unde te întorceaĭ dedeaĭ de Turcĭ, de Arnăuţi, de Fanarioţi cu fesurĭ, fustanele şi cealmale; numaĭ în câte-va lunĭ de ḑile, domnul tiran, emisarul Sultanuluĭ, strivise suveranitatea naţională, indepedenţa de caracter, boerimea şi armata Românilor, toate acestea care până odinoară formase cadrul gloriеĭ unde muncise atâtea generaţiunĭ marĭ, lucrând atât în timp de pace cât şi de rĕsboiŭ, când cu crucea când cu spada sau cu condeiul.

Când te afli în cea maĭ mare fericire la nenorociriĭ maĭ adese oriĭ D-zeŭ 'ţĭ trimete în totdeauna un pic de noroc; evenimentele exterioare vor aduce pedeapsa domnuluĭ tiran pentru toate nelegiuirele sale; aceste evenimente aŭ fost resbelul dintre Veneţianĭ, Turcĭ şi Austriacĭ din 1715 şi 1716 despre care am vorbit şi maĭ 'nainte şi despre care voĭ maĭ vorbi şi aci; căcĭ ele aŭ fost cauza capitală în detronarea primuluĭ domn Fanariot. Ştim că prin tractatul de la Carloviţ din 1699 Impĕratul Leopold I-al Austrieĭ la încheerea păceĭ când fură de faţă Alexandru Mavrocordat tatăl, şi cu Zulficar Effendi, Veneţieĭ 'ĭ se cedase Morea şi cu Negropontul, eĭ bine, acuma în 1715 când Ali-paşa lua Morea Veneţianilor, când el se întoarse vesel în Constantinopol încoronat de trofeele uneĭ marĭ victoriĭ, neapărat că Austriacĭĭ nu putură să stea în nepăsare căcĭ prin aceasta se aducea o nesocotinţă la tratatul de pace faţă de Nemţĭ, cea ce siliră pe Austriacĭ a încheа un tratat de alianţă cu Veneţianiĭ în 1716, 13 Aprilie, în contra Turcilor, acestea ereaŭ causele oficiale la care se maĭ adaugă şi altele pe care le ştiaŭ Austriacĭĭ dară nu voiră să le arate, erea aşeḑarea de paşalâcurĭ turceştĭ la Hotin şi Bender în Moldova; apoĭ gândul Tur-

cilor de a înainta spre Viena ambiţiune ochită de mult de Ali-paşa; toate aceste sĕ vĕd istorisite pe larg într'un document din 1714; acel document conţine toate evenimentele rĕsboiului din 1714 până în 1716; precum şi causele ce aŭ silit pe Austriaci să declare resbel Turciei[1]).

Turcii uitaseră însă că pe tronul Austriei erea tatăl Mariei Theresa, Carol al VI-lea; ce avea de ajutor pe un mare general; vestitul în victorii, Principele Eugenie de Savoia în care ardea focul geniului militar.

In acest timp Ali-paşa era în Constantinopol încă sub impresiunile victoriei trecute; aşteptând alta viitoare. Prinţul Eugenie în urma înţelegerei ce o avusese cu Impĕratul sĕŭ, scrise lui Ali paşa spunîndu-i clar că Turcii aŭ călcat condiţiunele păcei din 1699; cerêndu-i a se respecta pacea şi faţă de Veneţia.

Această scrisoare poartă data de 1716, 2 Aprilie şi poartă însuşi semnătura ilustrului general (*Eugenius de Sabaudia*[2]).

In urma acestora Sultanul Ahmet trimise pe un Agă la Viena ca să observe atitudinea Nemţilor şi cam câtă armată ar putea ei mobiliza[3]). Aga cum sosi în Viena nici nu mai avu necesitate să se intereseze căci lucrurile se făceaŭ pe faţă şi din prima zi, cunoscu totul. Principele Eugenie deja îşi mobilisase un corp de 60,000 de oameni, şi întărise cetăţile de la *Essec*, *Buda* şi *Belgrad*, pe care o zidise Impĕratul Carol al VI-lea; şi de la Petro-Varadin unde vom vedea că se va da acea luptă înfricoşată şi vestită în Istoria naţională a Austriacilor; Impĕratul Austriei era ajutat şi de Patriarhul Romei[4]); dându'i dijmele popilor pe care le luase pe 3 ani înainte numai şi numai să se învingă Turcii; împĕratul făgăduindu'i lucruri mari. In urma acestora Aga imediat se întoarse în Constantinopol şi expune tot ce a vĕzut marelui Vizir; acesta scrie o scrisoare lui Eugenie învinovăţindu'l că Austriacii nu se ţin

[1]) Vezĭ în vol. IV, doc. col. Hurm., p. 141.
[2]) Veḑĭ în vol. VI, idem p. 148—149.
[3]) Sincaĭ, vol. III, pag. 387, edit. II.
[4]) Gebhardi Hist. Hung., part. 3, pag. 379.

de cuvînt, că ei aŭ călcat pacea şi că dacă lucrurile merg aşa: Sublima poartă va reţinea în Constantinopol pe residentul Imperial, întocmaĭ cum şi plenipotenţii lor Alexandru Mavrocordat, Zulficar Effendi şi Rami-Reis-Effendi aŭ fost reţinuţi la Comorn în 1699; cu ocasia păceĭ de la Carlowitz.

Această scrisoare a fost tradusă pe italieneşte de Andrea Schmidt şi poartă semnătura luĭ *Ali-Paşa*[1]).

Acuma resbelul era declarat şi Turcii 'şi mobilizară imensul corp de 200,000 oameni care îĭ şi trimiseră spre Petro-Varadin.

Nicolae Mavrocordat deşi supusul Porţeĭ şi al Sultanuluĭ cu toate acestea conform principiilor bizantine umbla a înpăca şi pe inimicii sĕi; căuta a linguşi şi pe Austriaci, aceasta se vede dintr'un raport al unuĭ sfetnic al împĕrăţieĭ austriace către consiliul imperial de Resbel prin care arată că Domnul muntean a oferit serviciile sale curţeĭ Vieneze, acest raport poartă data de 1716, 7 Maĭ în el vedem:

«*Prea Onorat Consiliŭ Imp. de Resbel.*

Prea Graţioase, Graţioşilor şi Prea Puternicilor Stăpânĭ etc. Agentul de aicĭ al nouluĭ Principe al Valachieĭ, Nicolaĭ Mavrocordat, mi-a făcut cunoscut în numele stăpânuluĭ sĕŭ, că Principele este gata să facă totul pentru M. Sa Imperială şi, înaintând trupele imperiale, să se declare pentru M. Sa. Spre a afla adevĕratul motiv şi spre a mĕ convinge dacă este acesta un om de bună credinţă saŭ este numaĭ o *fineţă grecească* la mijloc, i am dat a înţelege numituluĭ agent, că propunerea sa îmĭ face plăcere, prin urmare mĕ ofer a contribui totul din partea mea şi voiŭ aduce la cunoştinţa Alteţeĭ, Excelenţelor şi Graţiosităţilor Voastre această bună intenţiune a Principeluĭ, spunêndu-ĭ că-ĭ voiŭ da şi scrisoarea ca să o expedieze el în-

[1]) Vol. VI, idem, p. 150—153.

suşi mai departe. Agentul însă s'a scuzat, pretextând că în timpurile de faţă nu este în stare să primească nici un fel de scrisoare spre a o expedia în Valachia. Aceasta arată destul de clar, că cu aceste *haimanale şi canalii de Greci, ale căror căpetenii sunt într'adevĕr singuri Principii Valachiei* şi *Moldoveĭ, nu se poate face nimica, dacă nu le puĭ cuţitul la gât.* In urma aceasta am trimis aceste patru copiĭ prin camerierul ambasadorului olandes din Viena, Bruninx, sosit de curênd aicĭ şi care se reîntoarce pe mare. Ele vor sosi, ce-ĭ drept, mai încet, dar în timpurile de faţă mi-a fost cu neputinţă a găsi altă ocasiune. După care, recomandându-mĕ cu supunere graţieĭ prea Înalte, rĕmân al Alteţeĭ, Excelenţelor şi Graţiositătilor Voastre prea supus şi devotat secretar.

(ss) Fleischmann».[1])

Pregătirele de resbel ale Turcilor se simţiră nu numaĭ în întregul imperiu ottoman ci şi în Moldova şi ţara Românească; în nişte rapoarte cu data de 1716, Braşov, 20 şi 24 Iunie se vĕd aceste mişcărĭ ale trupelor atât în Turcia şi mai cu deosebi în ţĕrile române.

Eată cuprinsul lor:

«Din Bucureştĭ veni ştirea că Marele Vizir se află pe drum către Sofia cu oştirea. La Sofia se va opri, aşteptând trupele din Asia. Corăbiile încărcate cu material de rĕsboiŭ sosesc zilnic pe Dunăre. Un corp de 5000 Tătarĭ după unii de 20,000 — se află pe drum, mergênd să se unească cu armata turcească.

Acum 10 zile aŭ plecat *din Valachia 4000 de militieni* înarmaţĭ, îndreptându-se spre Porţile-de-fer, la Orşova, pe unde duce drumul în Valachia, acolo se vor ridica douĕ şanţurĭ de apĕrare împotriva Turcilor şi aceştĭ oameni sunt însărcinaţĭ cu executarea lucrărilor.

Turcul care a ridicat pe ceĭ doĭ boerĭ Valachĭ, *Mihail Cantacuzino* şi *Dudescu*, şi i-a *dus la Adrianopole*, s'a îna-

---

[1]) Vedĭ în vol. VI, idem p. 150 – (tradus din nemţeşte) cum se găseşte în colecţiunea Hurmuzaki.

poiat iar la Bucuresci; şi de acolo a plecat la Hotin, însoţit *de Pápay, Horvath Ferencz, Csáki şi Talaba*, cari se aflaŭ atunci în Bucuresci.[1])

Principele Valachiei a trimis înaintea solului polonez, care a trecut de curênd prin Moldova, *60 de Seimeni* până la Focşani. Solul a fost condus la Bucuresci şi a doua zi, în 14 c., a plecat mai departe, urmat până la Dunăre de un convoiŭ de peste o sută de oameni. Unii cred că se duce să ceară ajutorul Porţii Otomane pentru confederaţia polonă.

Se raportează mai departe din Braşov cu data de 14 Iunie, că, după ştiri sosite acolo din Moldova, un corp de 3000 Tătari a trecut Dunărea nu departe de Belgrad. Altcum ştirea această nu se confirmă. Pe la Galaţi, în Moldova, aŭ trecut pe Dunăre 95 corăbii încărcate cu muniţiuni, urmate îndată de alte 65 fregate cu tunuri. Prin Moldova se vorbeşte că Tătarii ar avea de gând să facă o invasiune în Transilvania.[2])

Natural că Moldova şi Valahia trebuea să aibă rolul lor în această expediţiune gigantică a Turciei la care ea credea că acum ori nici odată va reuşi în fine să înfigă drapelul Semilunei în Viena. Moldova avu un rol mai secundar; însă Muntenia avu un rol activ şi intră chiar în luptă. Voevodul ţĕrei, Nicolae Mavrocordat 'l vom vedea supus ordinelor Sultanului, eară pe consilierii lui, pe boerii ţĕrei îi vom vedea inimicii cei mai dîrjî lucrând din rĕsputeri jerfindu-şi averi, copii, şi viaţa numai şi numai pentru patriotismul lor şi pentru a ajunge la scop, dêndu-se cu Nemţii în ascuns.

In adevĕr Marele vizir Ali paşa înştiinţează pe Mavrocordat-Vodă că resbelul este declarat între Poartă şi Austria şi că el în consecinţă trebue să dea ajutor cu tot ce-i va sta 'n putinţă ordonându'i în acelaş timp a pregăti imediat un corp de armată ca să vie în ajutorul Sultanului

---

[1]) Unguri ce contribuiră la uciderea bietului Vodă Brâncoveanu.
[2]) Veçi în vol. VI, col doc. Hurm., p. 152—153 (tradus idem).

la ori ce moment dat, care de-o camdată să păzească graniţele ţĕrei din spre Carpaţi şi unul de la Câineni Rucăr, Vulcanul, apoi pe cele din spre Jiu, Câmpina şi Teleajen; pentru ca nu cumva Nemţii să nu intre în ţară şi se ocupe provinciile dunărene.

In acest timp Ruşii aduceaŭ complicaţiuni stărei de lucruri căci în Crimeea voeaŭ să supună pe Tătari: eară pe de altă parte Turcii făceaŭ pregătiri de lupte şi la Dunăre cea-ce nu plăcea Ruşilor şi Nemţilor; douĕ rapoarte cu data de 1716, Braşov, 18 şi 19 Iulie, coprind aceste evenimente.

Eată ce găsim în ele:

A) «Flota turcească, după cum se anunţă *din Valachia, a învins pe cea veneţiană*, cucerind 20 corăbii de rĕsboiŭ, iar pe cele-lalte risipindu-le. În urma aceasta, insula Corfu s'a predat Turcilor. Douĕ zeci de corăbii din flota turcească mai sus amintită aŭ sosit pe Dunăre, la *Cerneţi* nu departe de *Orşova*. Se vorbeşte că Turcii ar avea aproape 60 de corăbii, fie-care cu câte 50 până la 60 de tunuri. Marele Vizir se află la Niş, aşteptând zilnic nouĭ trupe. Solul polonez, care a trecut de curênd prin Moldova şi Valachia, a sosit d'asemenea acolo, dar a fost îndrumat la Marele Sultan la Andrionopole. Hanul Tătarilor a pornit de la *Olteniţa* cu 60,000 oameni, îndreptându-se către Hotin, unde îl aşteaptă.

Altă ştire din Moldova cu data de mai sus:

B) Hanul Tătarilor a plecat cu 60,000 de oameni de la Sărata la Hotin. La Dunăre sunt 20,000 de Turci, cari vor urma Tătarilor după ce se va isprăvi podul. Pentru Brăila sunt destinaţi 5,000 oameni, pentru Bucuresci 3,000 aşa numiţi Arbănaşi şi alte câteva mii pentru Azov. Veneţienii aŭ luat de la Turci trei corăbii de rĕsboiŭ şi încearcă să pună mâna pe insula Ksakys. Douĕzeci mii de Tătari aŭ trecut Dunărea nu departe de Belgrad[1]).

---

[1]) Vezĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 153—154 (tradus idem).

Turcii cu drept cuvînt 'şi închipueaŭ că cine oare va ştiĭ mai bine să păzească hotarele de cât domnul ţĕreĭ şi cu boerii sĕĭ neştiind însă că acuma a nu ştiŭ câte oară se va aprinde focul sacru al patriotismuluĭ în inimele lor, că acuma sosi earăşĭ momentul favorabil ca eĭ se rĕsbune urgia ce căzuse asupra ţĕreĭ şi ca acuma, ca în tot deauna semnalul revoluţiuneĭ va suna mai întâĭ peste Olt.

Acuma în 1716 isbucni a şeaptea revoluţiune în care capiĭ şi iniţiatorĭ fură tot boerii Olteniei, căcĭ vedem imediat formându-se o consfătuire între: Marii Spătari *Şerban Bujoreanul* şi *Radul Golescu;* Marii Serdari *Petru Obedeanu Barbu Brăiloiul* şi *Staiku Bengescu* carĭ veniră în Bucureşti din Craiova şi aci se înţeleseră cu toţĭ boerii Munteni, aproape; între care ceĭ mai însemnaţi ereaŭ Marii Logofeţi *Grigore Băleanu* şi *Bălăceanu, Vornicul Petraşcu Brezoeanu* în frunte cu *Mitropolitul ţĕreĭ Antim* carĭ sfătuindu-se în taină hotărîră se reclame de la Vodă pe Cantacuzineştii ce fugiră în ţĕrĭ streine de urgia tiranică a Domnuluĭ; şi să scape ţara de liftele venetice. În acest timp erea mare ferbere în ambele principate, încetul cu încetul toţĭ boerii se dedară în această coaliţiune sfântă şi cu toţĭ se hotărîră a alunga pe Mavrocordat Vodă Domnul ţĕreĭ; pentru a întărîta însă şi mai mult pe Carol al VI cu care boerii se aveaŭ bine confiscă toate vitele din Ardeal ce păşteaŭ peste munţĭ în ţeara Românească dar pe sub mână. Impĕratul Austrieĭ lucra cu coaliţiunea boerilor românĭ care se unise cu sacrul Imperiŭ pentru a trăda pe Mavrocordat în mâinele Nemţilor şi a închina ţara Austrieĭ scoţênd'o de sub jugul păgân.

Carol al VI văzênd lucrurile ce cale iaŭ; numeşte pe generalul comte de Steinville a tot puternic comisar şi consfătuitor cu boerĭĭ din Oltenia şi Muntenia ce făceaŭ parte din partida germană; dându'ĭ în ajutor şi pe generalul baron de Tige.

Din acest moment se va lega între aceştĭ douĭ generalĭ şi boerii românĭ o corespondenţă întreagă ce va avea un bun resultat.

Nicolae-Vodă le pricepea toate, mai cu seamă din ope-

raţiunile de pregătirĭ de luptă din Moldova, dupe cum arăta un raport cu data de 1716, 23 Iulie în care vedem:

«Se vesteşte din Moldova, că Principele de acolo a primit de la Poarta otomană ordin, să dea hanuluĭ Tătarilor 70 pungĭ de banĭ spre a putea face o expediţiune în Ungaria. Hanul Tătarilor a trimis 3 oamenĭ aĭ sĕĭ deghisaţĭ, însoţiţĭ de servitoriĭ lor, pe la Galaţi, Focşani, Vrancea, Ocna şi de aci pe la Piatra Neamţu şi Suceava ca să inspecteze pe rând graniţele noastre şi ale Poloniei.

Principele Moldovei a trimis pe Belci-Paşa; care odinioară fusese creştin; la Marele Vizir, spre a afla intenţiunile acestuia faţă de germani.[1])

Pe de altă parte Apostolu Manu la Braşov sta la pândă de tot ce se petrecea în principate şi anunţa pe Sultan de cele maĭ noĭ mĕsurĭ ale boerilor românĭ saŭ ale Domnuluĭ.

In 21 Iulie 1716 el scrie, despre intenţiunile Turcilor, Ruşilor, Tătarilor şi ale Domnuluĭ muntean Nicolae Mavrocordat (această scrisoare e tradusă din greceşte aşa cum o scrisese Apostolu Manu, de către Alois Wolde interpretul împĕrăţiei[2]).

In urma ordinuluĭ Mareluĭ vizir Ali Paşa, Nicolae Mavrocordat formă un corp de armată oltenească cum putu, şi de unde putu, care avea de scop să păzească fruntariile Carpaţilor, şi la orĭ-ce moment dat să intre în luptă; maĭ mare peste acest corp care erea de 3000 de ostaşi pusese comandant suprem pe marele Sĕrdar Petre Obedeanu[3]), care erea iscusit în ale militărieĭ căcĭ cu 20 de anĭ maĭ în urmă sub domnia luĭ Vodă Brâncoveanu, fusese Mare căpitan al Dorobanţilor de peste Olt[4]); Vodă maĭ dete de ajutor luĭ Obedeanu şi pe cumnatul M. Sale; pe Aga Ienake Rossetti

---

[1]) Vezĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 155 (tradus idem).

[2]) Vezĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 154.

[3]) Vezĭ Şincaĭ, vol. III, pag. 389 după condica Bălăcenească şi Mag. ist. Bălcescu, vol. IV, pag. 47 în Cronica luĭ Radu Popescu.

[4]) Vezĭ Dionisie Fotino saŭ traducerea luĭ G. Sion istoria generală a Daciei vol. II, pag. 138, şi în cronica luĭ Greceanu citată în Domnia Brâncoveanuluĭ, în această carte la cap. IV.

pe care îi însărcinară a merge la Dimircapi şi Ruşava [1]) ca să pazească graniţele de către Nemţi, neştiind că acuma va începe să bată şi ceasul răsplatei pentru dênsul. Nu trecu trei zile şi sosește o veste care mâhni foarte pe Vodă, căci o luptă crâncenă se dete la Carlowitz unde banul Croaţiei, Ioan Palfi cu 3,000 de călăreţi împrăştiă 40,000 de Turci, apoi de aci s'aŭ dus la Petro-Varadin unde se întâlni cu armata Principeluĭ Eugenie generalisimul armateĭ austriace, care începuse a ataca cetatea, maĭ întâĭ ascunzându-se înăuntru, apoĭ a doua zi atacând cu violenţă pe Turcĭ şi silindu-i a se retrage cu perderĭ de 30,000 de oameni. Vizirul Ali-paşa văzând această catastrofă se aruncă însuşi el cu violenţă în mijlocul armateĭ imperiale, însă cade mort de treĭ gloanţe, împreună cu alţi mulţi Paşi. Acuma creştinătatea în fine scăpă de inamicul cel maĭ mare al eĭ. In această bătae Principele Eugenie repurta cea maĭ mare victorie militară din viaţa sa de general de câmp.

Dupĕ luptă Eugenie a luat toată tabăra cu tunurĭ, praf de puşcă, gloanţe, zaharea, şi o sumă de mueriĭ; apoĭ câte şi câte scumpeturĭ şi altele carĭ ereaŭ pentru uzul privat al Turcilor, unii din Turcĭ fugiră cu trupurile paşilor ca să le îngroape.[2]) Acestea toate fiind raportate luĭ Mavrocordat Vodă, el se infricoşă căcĭ se văzu acuma părăsit şi de bine-făcătorul sĕŭ, Ali-paşa.

Principele Eugenie dupe aceste lupte crâncene se duse şi asupra Temişoareĭ unde Turcii trimiseră 30,000 de soldaţi cu un Paşa, însă Principele Eugenie îi bătu şi pe aceştia, acuma Vulturul imperial plana cu amêndouĕ aripi de asupra Ottomanilor. In acest timp comandantul celor 3,000 de Olteni, Petru Obedeanu, cu ostaşii sĕi erea pe la Dimircapi şi Ruşava dupe cum îi spusese Vodă să şează acolo, ca la orĭ ce moment necesar să între în foc; însă când sosi ziua de 5 August a anului 1716 ce

[1]) Ruşava = Orşova.

[2]) Vezĭ în Gebhardi ist. Ungar. partea III-a, pag. 379; şi în Şincaĭ, vol. III, pag. 387, şi Mag. istoric, pag. 47, vol. IV.

aduse moartea lui Ali-paşa şi victoria lui Eugenie de la Petro-Varadin, despre care am vĕzut că Vodă fusese înştiinţat; lucrurile luară cu totul o altă direcţiune; căci Turcii auzind că Nemţii vin spre Ruşava ei părăsesc acest loc şi trec Dunărea aşezându-se la Cladova; eară cele 3.000 de Români cu şeful lor, Petru Obedeanu rĕmaseră acolo[1]).

---

[1]) **Petru Obedeanu.** A fost fiul Mareluĭ Sĕrdar Pârvu Obedeanu care în 1669 jucă rol în revoluţiunea de sub domnia luĭ Radul Leon-Voivod, la alungarea celor treĭ Miniştriĭ Fanarioţĭ dupe cum am vĕzut maĭ înainte la a şeasea revoluţiune boerească, *acuma fiul fu însufleţit de acelaşĭ sentiment ca şi tatăl.* Petru Obedeanu în 1690 rĕdidi biserica S-tu Dumitru din Craiova cel maĭ mare şi maĭ vechiŭ monument al Olteniеĭ dupe cum ne spune D-nu Pessiacov în «*S-tu Dumitru Băneasa*» *(text)* că: «pentru prima oară un boer din neamul Obedenilor, Petru Obedeanu Vel armaş s'au sculat şi aŭ dres această biserică; şi aŭ acoperit'o; a 2-a oară a fost acoperită şi tencuită de fiul sĕu, Constantin Obedeanu vel Paharnic; bivvel stolnic, în 1724» care în 1732 fuse consilier imperial al luĭ Carol al VI-lea Impĕratul Austrieĭ *); «a treea oară fusese reparată earăşĭ de Ioniţă Argetoeanu vel clucer în 1775» acestea toate ne spune autorul la paginele 7 şi 8 ale textuluĭ sĕŭ, se vĕd pe inscripţiunile din biserică.

Uniĭ istoricĭ susţin că zidirea bisericeĭ S-tu Dumitru se atribue Impĕraţilor bizantinĭ Petru şi Ioniţă Asan în anul 1205 dupe cum ne spune cronicul Fraţilor Tunusli în pag. 18 şi 19 dupe istoricul bizantin Nichetas Choniat, cu toate acestea dupe tradiţiunile ţĕreĭ noastre zidirea sfântuluĭ Dumitru se atribue luĭ Mateĭ Vodă Bassarab în 1652.

Petre Obedeanu în 1696 sub domnia luĭ Vodă Brâncoveanu fusese Mare căpitan al Dorabanţilor de peste Olt dupe cum 'l vedem în cronicele luĭ Greceanu, Fotino, condica Bălăcenească şi anonimă. Fotino aşa zice «καὶ τὸν μέγαν τον καπητενὸν πετρὸν Ὀμπεδιανὸν» saŭ în traducerea luĭ Sion în Românește *vol. II, pag. 138*, «în 1696 când Sultanul Mustafa învinse Austria, întorcându-se în Constantinopole trecând prin Oltenia, Constantin Brâncoveanu Voivod rânduise la Cerneţĭ pentru pregătire şi pentru primirea sultanuluĭ pe Kornea Brăiloiul Banul Craioveĭ, pe Petrea Obedeanu Marele căpitan de Dorobanţĭ, şi pe Postelnicul Caramanlĕul» ce ereaŭ aceştĭ Dorobanţĭ; şi acest mare căpitan? Dorobanţĭ se pare a fi fost cel d'intăĭ corp de armată românesc; numiţĭ de străinĭ «*les Trabanĭ*» infiinţaţĭ de Mircea cel mare pe la 1390; în capul lor era «Marele căpitan de Dorobanţĭ» cu reşedinţa în Craiova, dupĕ cât ne spune cronicariĭ. Bălcescu care a tratat într'un mod cu totul amănunţit organisarea armateĭ în vechime la Românĭ, ne maĭ relatează despre dênşiĭ că ereaŭ în numĕr de 10,000 oameni, sub comanda mareluĭ căpitan de dorobanţĭ apoĭ veneaŭ alţĭ căpitanĭ maĭ micĭ carĭ comanda 1,000 oameni dupe cum îĭ numesc cronicariĭ străinĭ «*Les capitaines de mille*» Petru Obedeanu locuia în Craiova în lunga cale care luă numele sĕŭ de «*calea Obedeanuluĭ*» ce mergea până la barierea Craioveĭ unde era un câmp întins numit «*câmpia Obedeanuluĭ*» unde azĭ sunt Fântânele cu «*apă de Obedeanu*», reşedinţa sea de vară o avea la moşia sa din bariera Craioveĭ «*Obedinu*». Petru Obedeanu Marele căpitan de Dorobanţĭ al luĭ Brâncoveanu-Vodă stăpânind toată acea parte a Craioveĭ; stradele din împrejurime formară un suburbiŭ al oraşuluĭ care purtă numele de: «*Mahalaua Dorobănţimeĭ a Obedeanuluĭ*», saŭ Mahalaoa boerească, căcĭ în jurul caselor Obedenilor se zidiseră şi ale: *Glogoenilor, Brailoilor, Bengeştilor, Argetoenilor, Strîmbenilor, Pârscovenilor, Coţofenilor, Stirbeilor, Filişenilor*, şi altele, toate familiĭ vechĭ boereştĭ. Acela devenise suburbiul boerimeĭ din Craiova.

---

*) Vezĭ pe inscripţiunea petreĭ monastireĭ Stăneştĭ (Gorj), Rev. „Jiul", No. 7.

In acest timp în Moldova şi ţeara Românească Domnii făceau pregătiri ba de poduri pentru trecerea oştirilor, ba de bani pentru a da daruri la toţi luceferii turci saŭ tătăreşti ce ar voi să vie aci cu ocasia resbeluluĭ.

Din rapoartele cu data de 1716, 2 şi 3 August reese acestea:

«Din Moldova se anunţă cu data de 2 August, că boeriĭ care aŭ foştĭ trimişi la Focşanĭ, cu daruri către hanul

---

Acest Petru Obedeanu a fost de o bogăţie imensă, din Cerneţĭ (oraş lângă T. Severin şi vechea capitală a Mehedinţuluĭ) până în Craiova nu umbla de cât pe pământurile seale, el zicea: «roata de la rĕdvanul meŭ să nu se învĕrtească de cât pe pământul meŭ». Acum în 1716 deveni un personagiŭ istoric bine cunoscut căcĭ jucă un rol de frunte ca generalisim al corpuluĭ de 3,000 lucrând cu tot patriotismul, şi în ascuns la început, la un loc cu toţĭ boeriĭ; la rĕsturnarea luĭ Mavrocordat voevodul tiran, de şi fusese numit de Domn în această însărcinare. El avu de fiu pe Constantin Obedeanu animat de aceleaşĭ simţiminte ca şi tatăl sĕu; zidind lângă casele seale în 1748 «*Biserica Obedeanuluĭ din Craiova*» în curtea căreia se deschise şi prima şcoală din Oltenia tot a «*Obedeanuluĭ*» înzestrând aceste aşezăminte cu 9 moşiĭ din 100 care le moştenise de la tatăl sĕu, Petru Obedeanu, împărţind pe cele 90 copiilor seĭ.

Petru Obedeanu a fost îngropat în biserica S-tu Dumitru pe care o reparase el şi fiul sĕŭ şi aĭ căreĭ ctitorĭ aŭ fost dênşiĭ. Se ştie că până maĭ în aniĭ trecuţĭ biserica S-tu Dumitru din Craiova ajunsese într'o stare de plâns şi D nu Pessiacov în textul sĕu în pag. 13 eată ce ne spune: «*Intrând în biserică în Septembrie, anul trecut (adică în 1888) un sentiment de adâncă întristare m'a cuprins vĕzând starea eĭ de complectă ruină, şi urmele unor maltratărĭ impiĭ; care n'aŭ respectat nică mormêntul piosuluĭ eĭ restaurator, biv vel armaşul Pĕtru Obedeanu**) *ale căruĭ oase le-am găsit împrăştiate negreşit de mâna unuĭ suflet negru pornit de o lăcomie sĕlbatică de a descoperi vre-o sculă de preţ, cu care se obişnuea a se îngropa boeriĭ pe acele vremurĭ, şi câte cugetărĭ triste nu ne a suscitat vederea acelor oase asupra lucrurilor omeneştĭ şi asupra destinuluĭ fatal şi neînduplecat al omuluĭ; ale cărĭ păcate neertate a făcut biserica S-tu Dumitru să ajungă în o stare atât de vrednică de plâns în care se vede astăzĭ?*»

La mormêntul luĭ Petru Obedeanu s'a găsit hainele seale încă dupe 200 de anĭ, conservate aşa de bine încât s'a putut observa mătasea de Veneţia cu broderiile de fir.

Autorul earăşĭ ne spune «*Ce păcate grele va fi urmărit până în mormêntul sĕŭ pe bietul Mare Armaş Obedeanu încât destinul sĕŭ crud să nu'ĭ erte rĕmăşiţele corpuluĭ sĕŭ nicĭ sub adăpostul unuĭ templu creştin, unde el le crezuse la adăpost de orĭ-ce profanare.*» Aci autorul încetează, însă eŭ voĭ rĕspunde; poate blestemurile Fanarioţilor la înfrângerea cărora Obedeanu se luptase!

Astăzĭ biserica S-tu Dumitru este reparată şi turnurile sale lucesc sub bolta cerească a Olteniei; însă oasele străbunuluĭ meŭ care acum 207 anĭ o reţidise ca credincioşiĭ să aibă unde să'şĭ îndrepte rugile către D-zeŭ, nu se ştie ce s'aŭ făcut şi în ce loc se găsesc; căcĭ la dărâmarea bisericeĭ, autorităţile de acolo nu aŭ găsit cu cale a chema pe cine-va din acest neam; că se fie de faţă la desgroparea străvechiuluĭ eĭ ctitor.

Ce profanare! de sigur va striga tot glasul cugetătoruluĭ drept.

Nicĭ în negrul mormênt nu poţĭ fi liniştit, şi acolo mâna cea lungă te ajunge ca să'ţĭ scotocească cadavrul şi să ţi'l despoae de verĭ-o bogăţie cu care aĭ fost îngropat.

---

*) În anul acela Petru Obedeanu erea Mare Armaş.

Tătarilor, s'aŭ întors iar acasă, din pricină că Moscoviții aŭ năvălit în țara Tătarilor și hanul a fost silit să pornească în contra lor. Aŭ și plecat deja împreună cu serascherul care era la dînsul. Locuitorii din Valachia aŭ fost vestiți să-și cosească și să-și facă fênurile, lucrări de la cari au fost opriți.»

«Inainte de asta cu 11 ḑile a fost așteptat în București un Turc fruntaș, venind cu mult alaiŭ. S'aŭ trimis înaintea lui 70 cai de poștă. Unii spuneaŭ că a venit să ducă la rĕsboiŭ pe Principele, care se pregătea tocmai să plece întru întîmpinarea lui, alții însă că vine pentru paza granițelor. Alt cum se confirmă, că Tătarii vor face o invasiune în Transilvania. Din causă însă că fostul Principe al Moldovei, Dumitrașcu, împreună cu D. Comite Toma Cantacuzino și alții au năvălit în țeara lor, Tătarii s'aŭ întors iar acasă, boerii Moldoveni și Valachi, cari au fost trimiși la Focșani, cu daruri către hanul Tătarilor, s'aŭ întors d'asemenea acasă. Unii spun că Tătarii aŭ ordin să meargă la Hotin, unde s'a prăbușit o mare bucată de zid în apă. Valachia dă iară peste 5000 bucăți de lemne pentru facerea unui pod. Lemnele sunt transportate la Giurgiu».

«Din Moldova aŭ sosit știri positive că hanul Tătarilor s'a reîntors la Hotin cu 50 de Pași, dar încotro va pleca, în Polonia saŭ în altă parte, aceasta nu se știe. Solul polonez, trimis să ceară ajutor de la Impĕratul turcesc pentru confederații poloni, a fost oprit a se mai în toarce acasă, reținêndu-l Turcii la dînșii.

De curênd a plecat la Belgrad un Sultan tătăresc cu 50 de mii de Tătari.

Marele Vizir se află cale de două zile departe de Belgrad.

Din Leov vine știrea că tabăra saxonă și cea moscovită sunt în apropierea acestui oraș» [1]).

Acuma tratativele vor începe între boeri și Nemți și

---

[1]) Vezi în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 157 (tradus idem).

catastrofa lui Nicolae Mavrocordat 'şi va face începutul; Petru Obedeanu comandantul celor 3000 se sfătueşte cu mai mulţi boeri între care sărdarii Barbul Kornea Brăiloiul [1]). Staiku Bengescu şi cu Marele spătar Radu Golescu ca să scrie Principelui Eugenie de Savoia spre a'i cere ajutor contra Turcilor şi a lui Mavrocordat, şi în acelaşi timp să declare alianţa lor, cu trupele austriace; trimete în adevĕr cu această scrisoare pe mai mulţi boeri la Eugenie, care atunci se găsea la Temişoara. In acest timp generalul Baron de Tige care comanda trupele austriace cere ajutor generalului comite de Steinville pentru a întări trupele sale, dându-i şi un raport despre mersul lucrurilor în Muntenia şi Moldova, şi cerêndu-i întoarcerea trupelor ce comandase [2]).

Cele 3000 de Români cu Obedeanu ce mai rĕmăseseră la Rusava, după cum am vĕdut mai 'nainte, nu aŭ dat nici o luptă cu Nemţii, după cum gândise Vodă; căci Obedeanu erea înţeles cu generalii armatei Imperiale austriace [3]) şi dete ordine serdarilor Brăiloiŭ şi Bengescu, în consecinţă; încât când năpădiră Nemţii, Obedeanu pe cele 3000 le şi împărţi pe la gazde, fiind înţeles cu Nemţii [4]).

In acest timp Mare Ban al Craioveĭ erea Nicolae Obedeanu, frate cu Petru Obedeanu, care voea ca lucrurile să se facă mai moderat, apoi fiind şi mare Ban, nu putea să lucreze în contra domnuluĭ; şi mai bine preferi a părăsi scaunul bănesc şi plecă din Craiova, istoria nu ne spune unde s'a dus, după cum vom vedea mai la vale în scrisoarea luĭ Brăiloiul către Steinville.

În cronică însă vedem despre cel-l'alt frate al luĭ Nicolae Obedeanu: «Iară Obedeanu (Petru) carele erea mai mare preste cele 3000 de Români, cu alţi boieri Români, s'aŭ sfătuit şi aŭ trimis solĭ la Eugenie (Principele de Savoia) să trimită în cutare timp câtă-va oaste, şi

---

[1]) Barbu Brăiloiul erea fiul luĭ Kornea Brăiloiul Marele Ban al Craioveĭ din epoca Brâncoveanuluĭ Vodă.

[2]) Vezĭ în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 158.

[3]) Vedĭ Xenopol, Vol. V, Istoria Românilor, p. 30, op. cit.

[4]) Vedĭ Şincaĭ, Vol. III, edit. I, p. 248, după Condica Bălăceneascĕ.

ei vor face de vor birui: deci aŭ trimis Eugenie 200 de catane»[1]). Aceste 200 de catane nu se bătură cu oastea oltenească; din contra: «Obedeanu împrăştie ceĭ 3000 la gazde, ḑicêndu-le că n'aŭ la ce se găta»[2]), apoĭ se unirá cu ceĭ 3000 comandaţi de Obedeanu şi de Serdariĭ Brăiloiŭ şi Bengescu, dând o luptă la bariera Têrgul-Jiului şi în satul Bengeşti, moşia neamului Bengescu, bătênd cumplit pe Turcii, Tătarii şi Arnăuţii lui Mavrocordat[3]); acuma făcêndu-se deja unirea între trupele oltene şi austriace, adică strejelor oltene ce ereaŭ rânduite a păzi graniţele Carpaţilor din Mehedinţi după înţelegerea dintre Obedeanu cu imperialiĭ.

Principele Eugenie şi comitele general de Steinville lăsară a pătrunde multe catane nemţeşti pe la Cerneţi; eará cele-l'alte streje de la Câineni, Rucăr şi Vâlcana deteră drum la alte trupe austriace, fiind acolo cu ele Brăiloiul şi Bengescul. In aceste vremuri tocmaĭ oameniĭ domneşti ereaŭ rânduiţi pe acolo ca să adune dările de pe la locuitorĭ ca Văcăritul, Oeritul şi adjutorinţa, dări rânduite de Mavrocordat-Vodă, acum 3 luni. Pe aceştia însă Nemţiĭ i-aŭ prins şi boeriĭ ca să'şi rĕsbune le-aŭ luat toţi baniĭ străini şi 'i-aŭ vărsat caseĭ Austrieĭ, «nu este pentru cine se pregăteşte, dară pentru cine se nemereşte», în urmă rĕŭ s'aŭ ales şi de aceĭ oameni, căci mulţi din eĭ aŭ scăpat de abia cu viaţă. Acuma boeriĭ începuseră a lucra pe faţă cu Nemţiĭ, însă domnul tot nu ştia încă nimic, după cum ne spune cronicarul Radu Popescu: «îndată ce 'i aŭ vĕḑut, şi maĭ mult de cât 200 de catane n'aŭ fost; şi aĭ noştri treĭ miĭ, că aşa 'i aŭ purtat Obedeanul, fiind viclean, s'aŭ ajuns cu dênşiĭ şi 'i aŭ învăţat în ce vreme să vie (adică ceĭ 200 de Nemţi) când erea slujitoriĭ risipiţi şi fără grijă negata»[4]), fiind acesta scopul boerilor. Apoĭ maĭ în colo

---

[1]) Veḑĭ Şincaĭ, Vol. III, edit. I, p. 248, după Condica Bălăcenească.

[2]) Idem.

[3]) Veḑĭ Revista Jiul No. 4, p. 8; Tocilescu, Istoria Românilor, p. 215; Incercărĭ asupra istorieĭ Târgu-Jiuluĭ de Al. Stefulescu, p. 96, după documentul ce se găseşte în archivul oraşuluĭ Târgu-Jiuluĭ.

[4]) Veḑĭ în Mag. ist., Vol. IV, p. 47—48.

cronicarul ne spune de Barbul Brăiloiŭ şi de Bengescu care se ajunseră cu catanele Nemţeştĭ din Ardeal, lăsêndu-le să treacă prin trecătorile Carpaţilor, în ţară. Acuma maĭ toată Oltenia erea ocupată de Imperialiĭ luĭ Carol al VI-lea. Aceste veştĭ ca iuţeala fulgerului sosiră în Bucureştĭ şi Domnul tare se înfricoşă, nu'ĭ erea de ajuns de cele întâmplate la 5 August la Peterwardein, se maĭ adăuga acuma şi acestea de pe stradele Bucureştilor; unde nu se auḑea de cât după cum ne spune M. Kogălniceanu şi Vaillant în Histoire de la Valachie şi în La Romanie: «Les impériaux sont à la frontière; les habitants de Câineni les invitent à entrer, les reçoivent en libérateurs, et le lendemain le 4 septembre 1716, un cri de joie se fit entendre dans tout Bucarest: Les Allemands, les Allemands! la joie publique est pour le fermier et les siens, le sujet d'une terreur panique»[1]).

In această vreme scaunul băniei de la Craiova fiind vacant prin plecarea Banuluĭ Nicolae Obedeanu, Vodă făcu în locu'ĭ, pe Spătarul Şerban Bujoreanu, însărcinându'l a goni pe Nemţiĭ din Oltenia, dându'ĭ în ajutor şi pe Petru Obedeanu cu miliţiile seale; însă cum să fi ascultat eĭ de Domn? căcĭ în sufletul lor la un gând ereaŭ toţĭ boeriĭ: să scape ţara de Mavrocordat; şi deci îĭ vom vedea procedând cât maĭ rĕŭ pentru domn şi maĭ bine pentru ţară.

Toate acestea le spune cronicarul Popescu în aceştĭ termenĭ, ce erea sluga plecată a Domnuluĭ: «Dar diavolulul ce nu vrea binele creştinilor şi odihna lor, aŭ intrat în inima Barbuluĭ Serdariul Cornea (Brăiloiŭ) şi într'a Bengesculuĭ, şi 'ĭ-aŭ îndemnat (pe ostaşiĭ romănĭ) de s'aŭ viclenit către Domn şi către ţară, şi s'aŭ unit cu catanele celea ce ereaŭ în Ardeal»[2]). Maĭ departe vorbind de domn, spune: «Acestea auzindu-se la domnie, într'alt chip n'avea ce să maĭ facă, ci aŭ trimis pre Banul cel mare Bujoreanu cu slujitorĭ şi 'ĭ-aŭ dat într'ajutor şi pre Obedeanul ca să nevoiască în

---

[1]) Veḑĭ La Romanie, Vol. II, anul 1716 şi Hist. de la Val. la domnia luĭ Mavrocordat.

[2]) Veḑĭ în Vol. IV, p. 48.

tot chipul să tragă pre ceĭ din ţară lângă dênsul cu cuvinte de mângâiere, că doară ar putea goni catanele»[1]).

Aşa dară boierii lăsară ca multe trupe nemţeşti să intre în ţară încă afară de cele ce intrară maĭ 'nainte; trecătorile de la Câmpina şi Câineni deveniră un loc deschis pentru Austriacĭ. In ḑiua de 15 August, la S-fta Maria Mare, căpitanul şi cu vameşul de acolo aŭ scris cărţi luĭ Vodă, că Nemţii până acolo aŭ purces şi că aŭ gândul să vină spre Bucureşti, acestea priimindu-le Vodă, a treia ḑi, în 18 August, a adunat imediat în jurul sĕŭ pe Mitropolitul Antim cu boerii, ca să se sfătuiască cu eĭ, să vadă ce este de făcut, neştiind că aceştia 'l vor povăţui ast-fel ca: cât maĭ repede să scape de Măria-sa Vodă. S'aŭ luat decizia ca Vodă să părăsească Bucureştiul şi să se aşeḑe prin împrejurimele luĭ.

Ast-fel Mavrocordat se duse la Copăceni şi la Călugăreni, stând acolo în expectativă; principalul care conduse planul erea Mitropolitul Antim care se duse după Vodă, arătându'i o scrisoare de la un oare-care Avramie, dascăl de la Mitropolie, care erea amestecat în complot.

In această scrisoare se spunea că vine spre Bucureşti Gheorghe Beizadea Cantacuzinul, fiul luĭ Şerban, cu 10000 de Nemţi, ca să ocupe tronul; acestea ereaŭ plănuite de boerĭ numaĭ şi numaĭ, ca Antim să fie în Bucureşti cu eĭ; domnul cu nici un chip nu voĭ a lăsa pe Mitropolit de lângă dênsul, atunci Antim îĭ ḑise o sumă de pretexte, că ţara e destul de nenorocită fără domn în Bucureşti, că acuma să lipsească şi Mitropolitul? Apoĭ că a venit fără banĭ, fără ruĭărie, că a venit numaĭ cu căruţa cu 2 caĭ, însă în cele din urmă domnul se înmoĭă şi aşa Mitropolitul se despărţi.

Veni cu domnul până la un sat, Odaia[2]); acolo Vodă ţinu următorul limbagiŭ Mitropolituluĭ: «Sfinţia-ta are dreptate, întoarce-te în Bucureşti, dară fi liniştit, aminterea va

---

[1]) Veḑĭ în Vol. IV, p. 48.
[2]) Veḑĭ în Vol. IV, Mag. ist., p. 49 şi în Şincaĭ, Vol. III, anul 1716—1717.

veni ḑiua când 'ţi veĭ plăti pĕcatele, căcĭ ştiĭ, eŭ nu voĭ întârzia să vin în Bucureşti, şi atunci voĭ resplăti pe rebelĭ şi trădătorĭ [1]). In aceşti termenĭ se despărţiră; Vodă plecă spre Giurgiŭ, eară Antim spre Bucureşti.

Mitropolitul Antim cum a ajuns în Bucureşti a strîns pe toţi boerii carĭ se găseaŭ în oraş în sfat la Mitropolie, şi acolo cu toţii aŭ luat decisiunea fermă de a se scăpa de Mavrocordat şi a închina ţara Nemţilor. In acest timp Spătar mare era Toma Cantacuzenul, un inimic de moarte a tot ce era Fanariot, în cât în fruntea conspiraţiunei el avea primul cuvînt. Mitropolitul Antim care era foarte priceput în vicleşuguri; dete o idee Spătarului Toma ca să grăbească şi maĭ repede căderea Domnuluĭ, să se ducă în Rusia, să se unească cu o armată a vre-unuĭ general de acolo şi să vină aci în ţară.

In adevĕr, Toma plecă din ţară, se duse în Rusia şi acolo se uni cu armata generaluluĭ Reni cu care veni în ţară şi bătu Raeaua [2]) de la Brăila, acestea aduseră marĭ turburări Turcilor [3]). Nicolae Mavrocordat când se despărţi de Antim la Odaia, am vĕḑut că el s'a dus către Giurgiŭ, însă şederea sa acolo nu a fost lungă, căcĭ peste câte-va ḑile vedem pe Mavrocordat venind cu oaste de Turcĭ şi de Tătarĭ spre Bucureşti, Mavrocordat avea firmanurĭ de la Sultan şi de la toţi Paşii ca orĭ când va porunci, Turcii să'ĭ vină imediat în ajutor.

Acestea se întîmplase cam pe la finele lunei lui Septembrie; avem douĕ documente ale timpuluĭ ce arată intenţiunile Voevoduluĭ Nicolae Mavrocordat; este scrisoarea Apostoluluĭ Manu din 18 Septembrie 1716 şi scrisoarea Mareşaluluĭ-locotenent Baron de Tige către generalul-comite de Steinville din 21 Septembre acelaşĭ an.

Nu vom relata de cât ce se găseşte în una din cele douĕ scrisorĭ şi anume a luĭ de Tige, conţinutul fiind aproape acelaşĭ în ambele.

---

[1]) Relaţie dată de Vaillant, Vol. II, op. cit.

[2]) *Raeaua* = Supuşiĭ creştinĭ mareluĭ Vizir prin puterea armelor, plătind haraciŭ separat anual, fiind şi cetăţĭ turceştĭ întărite.

[3]) Vol. IV, pag. 50, Mag. Ist.

Eată ce vedem în această scrisoare:

Scrisoarea Mareşalului-Locotenent de Tige către Generalul Steinville, despre operaţiunile Turcilor şi despre atitudinea Voevodului Nicolae Mavrocordat:

«De la Domnul Mareşal-Locotenent Baron de Tige, către mine, General de cavalerie Comite Steinville.

Dată, de la Tartlau nu departe de Braşov, la 21 Septembre 1716.

Am cetit cu respectul cuvenit mult preţuita scrisoare de la 14 c. a Exc. Voastre şi am înţeles pe deplin tot ce Exc. Voastră graţios dispuneţi în privinţa mânăstirei Sinaia. Voiŭ urma întocmai cum dispuneţi şi imediat voiŭ trimite acolo un locotenent cu soldaţii necesarĭ. Ca noutăţi de astădată adaug, că Principii Valachieĭ şi Moldoveĭ împreună cu hanul Tătarilor aŭ primit ordin să meargă într'ajutorul Temişoareĭ. Când vor porni însă, aceasta nu se poate afla cu siguranţă. Un neguţător grec sosit de la Bucureşti spune, *că Voevodul Valachieĭ ţine tot în residenţă ceĭ 600 de Turcĭ destinaţi pentru paza sa şi că, afară de aceştia, maĭ aşteaptă încă 300 de Tătarĭ. La graniţă staŭ acum soldaţi de pază, iar la Câmpina aŭ sosit de la Bucureşti vameşi şi o parte a miliţieĭ lor*, că nu nelinişteşte însă pe comercianţii noştri. Maĭ mulţi spioni spun că hanul Tătarilor a plecat deja cu 10 saŭ 12 miĭ de oameni la Brăila şi de acolo maĭ departe peste Dunăre. Despre Polonezi şi Muscalĭ nu se aude până acum nimic positiv. Indată însă ce voiŭ putea afla ceva, cum eŭ sunt neobosit în cercetărĭ, nu voiŭ lipsi a-mĭ face cu cea maĭ mare supunere datoria.

Tartlau, 21 Septembre 1716.

Post-Scriptum.

Ceĭ patru fiĭ aĭ boerului valach Joan Brezoianu, care a fost executat de curênd de către un Turc, din ordinul Principelui valach sosesc astă ḑi prin pasul Bran. Aceştia aŭ stat ascunşi treĭ săptămâni nu departe de Bucureşti, într'o pădure de lângă satul lor *Breaza*, şi acum treĭ zile aŭ

fugit de acolo. Ei spun, că servitorul lor, pe care l-aŭ trimis la Bucureşti, înainte de plecarea lor aicĭ, i-a înştiinţat, că toţi Turcii pe carĭ i-a avut pe lângă sine Principele, l'aŭ părăsit şi aŭ fugit. *Mai departe, că Principele ţine la închisoare, storcênd mulţi bănĭ de la eĭ, pe Mitropolitul lor împreună cu 12 boerĭ, pe mama celuĭ mai bĕtrân şi pe soţiile şi copiiĭ numiţilor boerĭ, precum şi pe sora Domnuluĭ Principe de aicĭ George Cantacuzino cu bărbatul eĭ, căruia i se va tăia de asemenea capul.* [1])

Nicolae Mavrocordat, după cum spuse luĭ Antim, nu şeḑu mult în Giurgiŭ, ci veni în Bucureşti, pentru a răsplăti pe rebelĭ, el intră în Bucureşti cu 1200 de Turcĭ.

Serdarul Barbu Brăiloiu scrie generaluluĭ Steinville după reîntoarcerea luĭ Mavrocordat, una din acele scrisorĭ în care se poate admira stilul fulgerător al boeruluĭ neaoş Român, *Oltean*, ce nu-ĭ pasă de nimic şi de nimenĭ; o scrisoare prin care el descrie generaluluĭ multe din întîmplările din tot cursul acesteĭ nenorocite domnĭĭ a Domnuluĭ Fanariot.

In această scrisoare Brăiloiu vorbeşte generaluluĭ şi despre marele Ban al Craioveĭ Nicolae Obedeanu de care am vorbit maĭ 'nainte, că el a plecat din Craiova, ne voind a se amesteca la insurecţiunea resvrătitorilor. El în această scrisoare cere ajutor generaluluĭ spre a putea lupta la o laltă cu toţi soţiĭ sĕĭ în contra Domnuluĭ. — Eată scrisoarea:

«Prin aceasta viŭ a vĕ ruga şi a raporta Exc. Voastre, şi dorind ca aceste rînduri ale mele să găsească pe Exc. Voastră în cea maĭ bună sănătate. Vĕ raportez, că am plecat cu miliţia de aicĭ *la Craiova, cu gândul să prind pe Banul de acolo, Nicolae Obedeanu, un foarte mare boer fruntaş. Am fi fost norocoşi dacă l'am fi prins, dar el a plecat în altă parte.* După aceasta a sosit ştirea că Voevodul Nicolae va veni la Bucureşti *cu 1200 de Turcĭ*, şi că Voevodul ar fi trimis şi după Tătarĭ. Din această causă locuitoriĭ aŭ fugit toţi la munte. Voevodul a voit să isgonească toată miliţia din Valachia. Tătariĭ i-aŭ trimis însă vorbă, că

[1]) Veḑĭ în Vol. VI, Col. doc. Hurm., pag. 159–160. Post-scriptumul se referă la întîmplările ce se vor vedea istorisite maĭ departe. (Tradus din nemţeşte).

ei nu-i pot da curs, avênd destul de lucru cu Polonezii şi cu Muscalii. Ş'apoi nu pot şti ce li se va mai întêmpla şi din altă parte. Când însă, preşedintele provinciei de acolo şi cel mai fruntaş boer pe timpul fericitului Principe Constantin, s'a dus să întîmpine pe Voevodul Nicolae, *acesta i-a tăiat numai decât capul, iar pe alţi 12 boeri distinşi între cari am şi eŭ doi fraţi, i-a aruncat în temniţă. Asemenea a închis şi pe Mitropolitul nostru*, pentru care faptă suntem adînc mâhniţi. *Rugăm deci, pentru numele lui Dumneḑeŭ, pe Exc. Voastră, să ne mântuiţi de jugul păgânilor şi să ne trimiteţi 1000 Germani*, ca să isgonim pe Turci din această provincie, fiind ei numai o adunătură. *Rugăm afară de aceasta pe Exc. Voastră, să vie domnul General Baron de Tige cu oamenii săi aici, spre a reda creştinătăţii provincia noastră.* Putênd domnul General Baron de Tige ajunge de la Bran şi Buzĕŭ în 24 de ore la Bucureşti, rugăm pentru numele lui Dumneḑeŭ încă odată pe Excel. Voastră să liberaţi pe aceşti bieţi captivi, iară noi, ḑiua şi noaptea, vom ruga pe Dumneḑeŭ ca să bine-cuvinteze armele M. Sale imperiale romane şi să le încununeze de isbândă în lupta cu inimicul secular. Ajutaţi-ne în curênd Exc. Voastră, căci de nu, *vor peri toţi boerii şi vor fi executaţi de către actualul Voevod.* Rugăm apoi pe Exc. Voastră, să daţi ordin căpitanului Duma să meargă la Ruşava cu oamenii lui şi cu Almăşenii. Când va sta el acolo, nu va mai putea trece nici un Turc, aşa de uşor Dunărea, d'incoace. Vĕ trimit aşa dar pe ginerile meŭ, rugându-Vĕ să-l recomandaţi cât mai bine Alteţei Sale Princiare. Eŭ sunt deja om bĕtrân, dar nepoţii mei vor rĕmânea d'apururea servitorii şi sclavii Exc. Voastre.

Mĕ rog cu supunere pentru ajutor, şi recomandându-mĕ cu supunere.

Rĕmân al E Voastre, prea supus şi prea devotat

Barbu Brăiloiu,

Serdar [1])

---

[1]) Veḑi în Vol. VI, Col. doc. Hurm., p. 168—169 (tradus din nemţeşte, această scrisoare se găseşte în nemţeşte în colecţiunea tradusă fiind din vechea Valach*).

Vedem deci, din scrisoarea lui Brăiloiu că fostul Ban al Craioveĭ Nicolae Obedeanu nu voia să se amestece în revoluţiunea provocată de boerii partizani aĭ politiceĭ austriace şi aceasta ; saŭ că demnitatea de Ban mare îl împedica, avênd scrupule pentru Domnul ţĕreĭ, căci cel maĭ apropiat de Domn atunci era *marele Ban al Olteniei;* saŭ că dênsul din convincţiune nu era un partisan al politiceĭ nemţeştĭ, ci a celeĭ turceştĭ ce representa partida oficială a ţĕreĭ, cum am spune a guvernuluĭ. Lucrul însă e de mirat căci vedem pe cel-l'alt frate al luĭ Nicolae Obedeanu, pe Petru Serdarul Obedeanu, de şi pentru ochiĭ lumeĭ bine cu Domnul, dar cu toate acestea fiind un partizan înfocat al politiceĭ nemţeştĭ şi făcênd parte din partida opositiunеĭ ţĕreĭ, ce voia să o închine Nemţilor spre a o scăpa de jugul păgânesc; bine spune Cronicarul Popescu când dice: «Obedeanul fiind viclean.»[1])

Acuma Ban al Olteniei era Şerban Bujoreanu.

Principele Eugenie care eşise învingĕtor la Belgrad în 5 August, va repurta o a doua victorie strălucită asupra Turcilor[2]) : Eugenie după bătaia de la Belgrad şi Petro-Varadin s'aŭ dus asupra Temişoareĭ şi a început a o bate, vizirul cel noŭ a trimis aci 30,000 de ostaşi căci Ali-Paşa murise împuşcat la Petro-Varadin, însă Eugenie i-aŭ tăiat şi pe aceştia ca şi pe ceĭ-lalţi şi în ziua de 1 Octombrie a luat cetatea şi tot banatul ; eară pe ceĭ 12,000 de Turcĭ ce maĭ eraŭ în cetate i-aŭ lăsat a merge la Belgrad fără de arme, dară cu muerile cu pruncii şi cu averile lor. Asemenea isbânzi aŭ avut şi alţi şefi împĕrăteştĭ ca : Colonelul Petraşc carĭ aŭ luat Gradişca, Brodul, Velişca, Dobăul, Doborul şi mare parte din Bosnia. Eară generalul comite Draşcovici din 9 până în 13 Noembrie aŭ lăţit marginele Croaţieĭ peste Dubiţa, Parcovita şi Osrosoţim». Cât vedem victoria a fost complectă a Nemţilor, acuma în fine Turcii fură bătuţi cum zice Francezul

---

[1]) Veţĭ în Vol. IV, Mag. Ist. p 47, op. cit.

[2]) Veţĭ Sincaĭ, vol. III, ed. I, anul 1716 din istoriciĭ *Cercelic, Catona, Palma*, p. 247, ed. I.

«en race campagne». Mavrocordat tare se intristă la acestea căci vede pe bine-făcătorii sĕi bătuţi mĕr, în schimb însă cea mai mare bucurie domnea printre boerĭ conducătorĭ aĭ revoluţieĭ.

Cu venirea luĭ Mavrocordat din Giurgiŭ în Bucureşti se puse prima peatră la temelia uciderilor, căci acuma după ce prin uneltirele sale se ucise Cantacuzenii în Constantinopol, acuma va începe listele de proscripţiunĭ şi în Bucureşti, cel d'âmtâĭ care căzu aci după Cantacuzenĭ, a fost Vornicul Pĕtraşcu Brezoeanu.

Istoricul italian Del Chiaro contimporan în ţară cu domnia luĭ Mavrocordat spune: «Niculae Mavrocordat înturnêndu-se din Giurgiŭ a ajuns la Bucureşti Joĭ 10 Septembrie petrecut de mulţi Turcĭ (1,200 după cum ne spune scrisoarea luĭ Barbul Brăiloiŭ) cu douĕ ore maĭ 'nainte de a sosi a odihnit la fântâna luĭ Radu-Vodă; aci îĭ eşi înainte Vornicul Brezoeanu cu raportul sĕŭ despre starea lucrurilor din capitală. Mavrocordat însă erea convins că Brezoeanu uneltise în timpul absenţeĭ sale de la Giurgiŭ, ca să ocupe tronul; atuncĭ Mavrocordat chemă la el pe Beschli Aga (după cum ne spune un raport din 11 Octombrie 1716 ce 'l voiŭ publica maĭ la vale), ordonându'ĭ acestuia a tăea capul luĭ Brezoeanu». Aga însă se înfricoşă şi nu voi a executa actul, atuncĭ Vodă chemă pe un alt turc ca să execute ordinul, şi acesta după un al 2-lea ordin de abea execută ordinul domnuluĭ; după 4, 5 lovituri capul Marelui Vornic Brezoeanu fu retezat [1]), această veste se respândi ca iuţeala fulgeruluĭ prin Bucureşti?» carĭ cum se întâlnea 'şĭ zicea «ştiĭ că vodă a ucis pe Dumnealuĭ Vornicul Petraşco Brezoeanu?» Băeţiĭ luĭ Brezoeanu care ereaŭ 4, fugiră de se ascunseră într'o pădure, eară pe muerea Vornicului şi pe fetele seale, Mavrocordat le aruncă în închisori chinuindu-le maĭ rĕŭ ca în vremurile închizitionare [2]).

---

[1]) Veçĭ în op. cit., în italieneşte la pag. 214

[2]) Cules din Şincaĭ după relaţiunea luĭ Del Chiaro şi a raportuluĭ din 1716 al colecţiuneĭ Hurmuzachi.

Eată aci şi acel faimos raport din 11 Octombrie 1716 unde se vede totul :

«Le 11-e d'O-bre revient le valet de P. Miklos, qui, sur la demande, ou il avoit resté si longtemps, repoindoit, qu'il avoit été suspect avec son maitre; le P. Miklos au prince, duquel, s'ayant demandé un passe-port pour aller en Transilvanie il a été adrésé au Camarasch s'ayant insinué aupres de luy, il avoit été fortement reprimendé comme suspect. Il rapport, lors que nos gens entrerent en Wallachie du cotté de la tour rouge (Turnu Roş) et ont apporté la nouvelle au prince, qu'ils étoint dejà penetré jusqu'a bitest (Piteşti), sur quoy le prince foisoit chargér ces chariots, et seller ses chevaux, qu'ils faisoint prendre l'avant vers le danube qu'ils suivoit le lendemain, etant arrivé a gyorgio, les turcs se pouanterent de tellement, qu'ils se retirerent tous de l'autre cotté du danube, le prince les suivie ausitot, mais ayant parlé au bascha qui commandoit de l'autre cotté, il revient dans peu de temps, suivie de turcs, qui l'acompagnerent avec 5 drapeaux jusqu'a bukurest.

Avant sa retraite de bukurest à gyorgio le Prince envoya après les tartares; à son retour de gyorgio vers bukurest, en sortant de gyorgio un grec luy apporta une lettre d'un autre grec de trannie, dans laquelle ont luy marqouit qu'il ny avoit rien à craindre des allemands, comme il le disoit sur la place mesme, et hautement aux turcs. En arrivant près de bukurest *à la fontaine, nommé Radul-Voda, le boyer nommé brassojano* (Marele Vornic Petraşco Brezoeauu) *luy venoit au devant à faire ses soubmissions, au quel le prince demandoit, ou il était restè, et ayant aussitost fait appeler, bischliagu, ordona à celuy la, de couper la tete au boyer qui ne voulant pas aussitost obeir, le prince faisoit, appeler un turc pour faire la mesme execution, qui croyoit de mesme, que le turc ne vouloit qu'epouventer le boyer, jusqu'à ce que le prince luy disoit, si tu est un veritable turc, qu'il en falloit pas tarder à executer ces ordres, sur quoy le turc couppa la tete au boyer en 4 et 5 coups.*

Le Prince poursuivant son voyage, arriva a bukurest, ou *il distribua les turcs aux deux portes de son palais pour faire la garde, avec 7 canons à chacune, qu'il at ordinairement à bucurest, outre les 2 queux de chevaux, qu'il a planter aux degrès. Sur cela il at aussitost fait arreter quelques boyers et marchands, qui ne l'ont pas suivie a gyorgio, et les fait payer l'amende en argent.* Outre, il ordonna au pays d'appreter des quartiers pour les tartare, qu'on dit avoir seulement sollicité d'entrer, pour ravager les pays, et asmener les gens dans l'esclavage, ayant escris en mesme temps au Sultan, *que jusqu'a 40 boyers avoint deserté aupres des allemands, et que les autres*, de l'autre cotté de l'Olte avoint revoltés.

Que jusqu'a l'arrivée des tartares, les turcs venus de gyorgio avec le prince, avoit deserté de jours en jours, en mandisant au prince ouvertement, et disant qu'il était *un sot grec;* la nouvelle de l'arrivée des tartares, ayant été apporté au prince, il les alla au devant jusqu'à Cornicelle ou ayant fait dresser sa tende, il donna le lendemain la visite au tartar han, le lendemain ont marsche jusqu'a Hebojest, au dessous de bukurest vers le danube, ou le prince parla seul au tartar han, la conférence at été reiteré le lendemain, finie laquelle, les tartares passerent aussitost la riviere nommé argis; ces tartares, selon, que P. M. les à exactement jugé seront au plus 8 m., les ayant bien consideré en passant la rivière le 1-ère Octobre; Ces mesme soir le prince a donné le present au tartar han, et s'a retiré le lendemain a bukurest. Chaque tartare mesme 6 à 7 chevaux avec, et sur chaque cheval un manteau tartare, avec lequel il couvre ordinairement leurs baraques, et les dressent effectivement tous les soirs en baraque, pour faire l'apperence d'un grand camp, et grand nombre. Entre 100 de ces tartares à peine y'at il 20 à 30 avec des sabres au flesches, et peut être jusqu'a 10 qui ont des perches avec du fer poinctue, et tres peu avec des flintes à la turs. Les Prince les a reglè a station de la rivière d'argis jusqu'a Czernetz avec ordres en cas, qu'il avoit quelques danger des allemands, de prendre leurs

chemin à la gausche du cotté du danube vers Tömösvar, quoyqu'ont croit, qu'il les at envoyé passer l'Olte pour ravager le pays, à cause qu'il s'a soubmis aux allemands. Ces expres à rencontré pres. de bitest un paysant Vallaque, qui s'ayant donne à connaitre, avoir été envoyé de nos gens posté en Wallachie pour espioner les tartares, luy a dit tout ce qu'il savoit, en luy recomendant de hatter son retour, et de informer les allemands.

Le P. M. fait dire que 3 m. de nos hussars seront capables, de chasser ces tartares, comme ils voudront à cause qu'ils ne sont que des zigains et des gens, qui ne sont nullement à craindre. Les boyers m'ont fait prier par P. M. de faire scavoir a votre Excell. d'envoyer seulement 4 a 500 allemands avec environs autant de hussars. Seurement jusqu'a bukurest qu'ils ce joindront tous aussitost à eux, pour chasser les tartares, *et que si V: Excell. voudroit envoyer une partie pour prendre le prince que celuy doit entrer par le passage de Törczbourg, laisser la douane vallaque dragoslavie à cotté droite, Tergovist à cotté gausche, qu'elle pourra penetrer jusqu'a bukurest*, sans être avertis, à cause que presque tout le monde s'a retiré dans les montagnes et que les villages sont desert, outre cela que tout le monde «*souhait l'arrivée des allemands pour être delivvrè*» [1]).

Nicolae Mavrocordat după ce sĕvêrşi crima de la fântâna Radu-Vodă, în persoana Vorniculuĭ Brezoeanu, veni în Bucureştĭ şi acuma vor începe rĕsbunările să curgă; acuma Mitropolitul Antim şi cu dascălul Avramie, 'şĭ vor primi resplata de la Domn; Nicolae Mavrocordat cum sosi în Bucureştĭ se duse la Palat pentru a ţine sfat (consiliŭ) cu boierii care îĭ maĭ rĕmăseserĕ credincioşĭ dară şi aceştia părăsindu'l peste puţin timp. Mavrocordat ştia totul despre Antim, că tóte câte le spusese aŭ fost vicleşuguri; după cum am vĕḑut în raportul din 11 Octombre: «Le Prince en sortant de Gyorgio un grec lui apporta une

[1]) Veḑĭ în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 160—161.

lettre d'un autre grec de Trannie, dans laquelle ont lui marquoit, qu'il ny avoit rien a craindre des allemands, comme il le disait sur la place mesme, et hautement aux turcs». In acest consiliŭ s'a luat decisiunea ca Vodă să scrie la Constantinopol la Patriarh, pentru a se desarhieri Mitropolitul, sub cuvînt că este rușine pentru un preot ca să se amestece în asemeni resvrătiri domnești. Acestea însă nu trebue să ne mire, căci la multe acte și evenimente din istoria Românilor am vĕḑut clerul amestecat; și ea înregistrează cu mândrie acestea.

Antim înainte de a fi Mitropolit era bun Român și patriot, focul patriotismului ardea și sub antereul arhieresc ca și sub caftanul boieresc și sucmanul slujitoresc. După acestea Vodă chemă la dènsul pe Mitropolit, care nu voi să vină imediat, în urmă însă se supuse, «aminterea turcii l'ar fi sfărtecat», ajungênd la Palat fu foarte rĕŭ priimit, numai că turcii nu l'aŭ omorât, introducêndu'l într'o chilie de unde de-a dreptul fu expediat; ținêndu-se un al 2-lea consiliŭ, Vodă cu miniștrii sĕi 'l siliră a-și schimba numele; în loc de Antim s'aŭ numit Andrei, cum se numea înainte când era mirean; l'aŭ desarhierit și aŭ devenit călugăr, i-aŭ luat mitra din cap și i-aŭ dat o tichie roșie, apoi noaptea l'aŭ dat pe mâna a doi Turci, într'o căruță, care să-l ducă departe, tocmai la muntele Sinai, aceștia însă ducêndu'l până la Gallipoli la rîul Dulcia ce cură pe la Odreiu (Andrianopole) l'aŭ ucis și l'aŭ aruncat în rîŭ [1]), eată cum se sĕvêrși ḑilele prea milostivului Mitropolit Antim.

In locul luĭ aŭ făcut Mitropolit pe Mitrofan care fusese duhovnic în casă la Constantin Brâncoveanu-Voevod. Acuma veni rêndul luĭ Avramie care scrise acea faimoasă scrisoare luĭ Antim, despre Prințul Gheorghe Cantacuzino și câte toate altele; acest Avramie era preot de legea grecească din Veneția; Vodă 'l prinse și'l aruncă în închisoare la Snagov cu alți 12 boeri, dupe cum ne spune Barbu

[1]) Veḑĭ Șincaĭ, vol. III, ediț. I, p. 249, după condica Bălăcenească și vol. IV, Mag. ist., Cron. Popescu, p. 50—51.

Brăiloiu în scrisoarea sa, ce o vĕḑurăm mai 'nainte. Avramie fu scos prin rugăciunile lui Del Chiaro istoricul ce era atunci în ţară.

Vodă vine la Palat cu ceĭ 500 de tătarĭ aduşĭ din Giurgiu şi începe acuma a sĕvârşi cruzimile cele mai înfricoşate, acuma lupte teribile se vor încinge pe toate stradele Bucureştilor între husariĭ imperialĭ şi tătarĭ. Domnul ordonă noĭ birurĭ asupra poporuluĭ şi boerilor; numind perceptorĭ din Fanaragiĭ ceĭ mai aprigĭ ast-fel ajunse norodul în mizeria cea mai complectă, ceĭ ce nu puteaŭ plăti eraŭ băţuţĭ la falangă, închişĭ în temniţe întunerice, şi ţinuţĭ acolo săptămâni întregĭ, apoĭ scoşĭ la lumină pentru a orbi; aşa fură aruncaţĭ şi ceĭ 12 boerĭ între care 2 fraţĭ de aĭ luĭ Barbu Brăiloiul, dupe cum am vĕḑut în documentele citate mai înainte; apoĭ toate bunurile ţĕranilor eraŭ luate în amanet[1]), apoĭ Domnul tiran aşeḑându-se în palatul sĕŭ puind la fie-care uşe a porţeĭ câte 7 tunurĭ cu fitilurile aprinse «afară de cele 2 coḑĭ de cal» dupe cum ne spune raportul din 1716 11 Octombrie. În cele din urmă poporul vine să ceară milă de la Vodă ḑicêndu'ĭ că nu mai poate răbda miseria căcĭ Tătariĭ i-aŭ prăpădit şi i-aŭ sărăcit; mamele veneaŭ în desperare plângênd dupe copiĭ smulşĭ de la sînul lor, pentru a fi ucişĭ; însă Domnul mai rĕŭ se îndrăcea[2]). Istoricul Del Chiaro aşa ne mai spune[3]) vorbind de tirania luĭ Vodă şi a tovarăşilor luĭ: «Care boer nu plătea baniĭ impuşĭ de Domn pe termenul fixat, care termen era foarte scurt, se pedepsea cu temniţă şi cu falangă.

Un prunc de 8 anĭ al reposatuluĭ Radul Cantacuzenul fratele principeluĭ Ştefan Cantacuzenul (autorul fiind martor ocular) ḑice: îmĭ este greaţă a scrie, ce însu'mĭ vĕḑuĭ cu ochiĭ meĭ în mânăstirea luĭ Mihaĭ-Vodă; s'aŭ răpit din braţele mâne-seĭ, şi un grec sta cu sabia scoasă să'l tae; de nu ar fi dat muma 5 pungĭ de banĭ, adică 2500 de florinţi pentru viaţa pruncului sĕŭ. Oare care boer din familia Bă-

---

[1]) Kogălniceanu, Histoire de la Valachie, p. 378.
[2]) Gebhardi, Ist. Ungar., p. 475.
[3]) Op. cit. in italieneşte, p. 216.

lăcenilor necăjit fiind pentru că îndată nu le putea plăti banii ce se cerea de la dênsul aŭ ḑis cuvintele acestea: «Dea Dumneḑeŭ să vie Nemţii, să scape ţara de jugul acesta greŭ».

Zisa aceasta fu spusă lui Nicolae Mavrocordat şi el îndată porunci să 'i se tae capul. Nici aŭ putut ticălosul Bălăceanul dobândi altă graţie de la Mavrocordat fără numai ca să se poată mărturisi, cuminica şi îngropa ca un boer, nu ca un osândit» [1]).

Capul lui Bălăceanu fu retezat din junghietură.

Nicolae Mavrocordat credea că prin severitate şi tiranie va ţine în frâŭ pe supuşi, însă amarnic s'a înşelat, se vede că nu ştia că în ţara aceasta era o mână de oameni făurită cu oţel, care ştia să braveḑe moartea; el nu ştia că boerii ţĕrei eraŭ aceia cari aŭ condus în tot-d'auna frâna naţiunei române şi aŭ tras'o spre glorie şi mărire; el nu ştia că de patriotismul cel mai incarnat eraŭ ei însufleţiţi; că de la Michaĭ-Viteazul, de când Grecul a încercat ca să'i îmbete de somn, prin mirosuri adormitoare, meşteşuguri de ale ştiinţei, nu a fost însă chip, şi ei de 6 ori s'aŭ deşteptat şi 'n furia lor turbată s'aŭ sculat şi şi aŭ înfipt dinţii în ghiara cea fanară.

Aceste toate Vodă se prefăcea că nu le ştie; dar acuma ca să'l înveţe minte Boerii de peste Olt îi vor da lecţiunea cuvenită şi ei vor reaminti vremurile de acum 60 de aní de când cu Radul Leon-Vodă.

In acest timp Nemţii băteaŭ cumplit pe Turcí la Temişoara şi hanul Tătăresc cu oaste numeroasă trebuia a trece prin ţara Românească ca să se ducă la Cerneţi şi să vie în ajutorul Turcilor. Mavrocordat cum primi această veste imediat rânduieşte pe doi boeri şi anume pe Marele Vornic Radul Popescu [2]) şi pe Şerban Greceanu mare Pitar pe care i-aŭ trimes la Focşani ca să rânduiască conace hanului, apoi când va intra în ţară ei să fie la Măcsineni

---

[1]) Veḑi în Şincaĭ, Vol. III, citat din opera originală italienească, p. 252 la Şincaĭ şi 216 la Del Chiaro.

[2]) Insuşĭ cronicarul consultat de noĭ. care cronică se găseşte în Vol. IV al Mag. ist. al luĭ Bălcescu.

să'l primească cu bună chiverniseală şi să'l ducă din conac în conac, boerii s'aŭ silit de aŭ împlinit acele porunci toate. La Kornăţelu, Vodă s'aŭ întâlnit cu hanul cu care se avea în foarte bune prietenii eară aci domnul 'l rugă ca să nu prădeze ţara, dându-'i şi un plocon frumos, apoi separându-se; Vodă veni la Bucureşti, eară hanul cu oastea, şi cu însoţitorii boeri români Popescu şi Greceanu se duse la Cerneţi, de unde trebuia să treacă la Temişoara la Turci; ajunşi aci, sosi vestea că Temişoara a căḑut, şi că Nemţii aŭ învins; acuma hanul nu ştia ce să facă; la ce era să se mai ducă în Temişoara. cui să mai dee ajutor, Turcii aŭ fost învinşi; de aci se născură neînţelegeri; hanul cu o seamă de Tătari s'aŭ dus, aŭ trecut hotarul ţĕrei şi s'aŭ împreunat cu Vizirul să vaḑă ce mai e de făcut; iar cea l'altă parte a oastei tătăreşti a rĕmas în Oltenia şi rĕu începu a o preda. Radul Popescu Vornicul care în acel timp era în Cerneţi scrise lui Vodă la Bucureşti de cele întâmplate, rugându'l a face cum va şti şi a scăpa ţara de Tătari. Vodă trimise o oaste care îi bătură şi îi nimiciră. Hanul Tătăresc când plecă din Cerneţi spre a merge în Temişoara, se împreună cu mai mulţi paşi turceşti care eraŭ refugiaţi în Cerneţi, decişi a merge la Temişoara, trecênd rîul Cerna (hotarul ţĕrei Româneşti cu Banatul), aci, la Mehadia, fură bătuţi de Nemţi, întâi pedestrimea, apoi călărimea; hanul retrăgêndu-se la Palanka, (în Bulgaria de aḑi) trecu la Turci unde fusese şi mazilit de Sultan, sub cuvînt că conăcise prea des şi nu a pus destulă inimă ca să ajungă mai repede la Temişoara.

Pe Tătarii ce remaseră, Vizirul i-aŭ luat şi i-aŭ aşeḑat pentru toată iarna în Oltenia; jafurile şi crimele cele mai groasnice s'aŭ comis atunci în Oltenia; iată la ce era expusă biata ţară în acele vremuri, nu trecea anul şi se auḑea când de Turcii când de Tătari şi mai ştiŭ eŭ de ce lighioană selbatică cari sugea sângele acestei sĕrmane de ţĕri.

Nicolae Mavrocordat care în Constantinopol se bucura de o mare favoare, dobândi în fine ordin de la Sultan ca Tătarii să părăsească Oltenia şi ast-fel ei plecară. Relativ la starea de lucruri din Muntenia în timpul acesta când

ţara era ocupată de Tătarĭ, avem Raportul Căpitanului St. Croix, către generalul Steinville.

St. Croix se găsea în Oltenia refugiat la Tismana el de acolo scrie luĭ Steinville, scrisoarea purtând data de 1716, 13 Octombrie.

Iată ce vedem într'ênsa.

«Căpitanul St. Croix raportează de la Tismana, că oamenii trimişi de el cu boerul Bengescu, care a fost la Generalul şi pe care l'a trimis ca să împedice jafurile, aŭ atacat cu o ḑi înainte pe Cazacĭ despre care anunţase deja Generalului, omorând mare parte dintre eĭ, iar pe ceĭ-l'alţĭ prinzêndu-i împreună cu serdarul saŭ generalul lor, care e rănit, şi mulţĭ căpitanĭ luându-le toate armele. Numĕrul lor este de peste 800, nu de 3—400, cum creḑuse. Ceĭ maĭ mulţĭ dintre eĭ fiind ţĕranĭ, strînşi cu forţa, între carĭ mulţĭ indivi ḑĭ de cea maĭ rea specie, a dat ordin luĭ Bengescu să-ĭ retrimită pe la casele lor să-şĭ vadă de gospodărie, iar ceĭ-l'alţĭ prizonierĭ şi armele vor sosi în noaptea aceea saŭ a doua ḑi acolo. Căpitanul aşteaptă dispoziţiile Generalului în privinţa aceasta. *Ofiţerii lor aŭ fost aproape toţĭ greci* şi aveaŭ ordin ca să treacă prin pasul Vulcan şi să se arunce asupra husarilor luĭ. Maĭ departe raportează că în urma acesteĭ întîmplărĭ, Voevodul Munteniei s'a retras, de frică, cale de o ḑi înapoĭ de Bucureştĭ, în nişte locurĭ mlăştinoase şi nu are cu sine de cât vr'o 300 de Turcĭ, strînşi şi aceştia pe banĭĭ sĕĭ proprii, de oare ce Tătariĭ l-aŭ părăsit, cea maĭ mare parte. Voevodul dă ca pretext al retragerii sale din Bucureştĭ, ciuma care bântue acolo. Căpitanul arată apoĭ că numĕrul armateĭ în ţară s'a împuţinat de când Tătariĭ aŭ trecut Dunărea. Tătariĭ sunt în numĕr numaĭ de vr'o 3000 şi aŭ pornit către Belgrad. Despre hanul turcesc, căpitanul nu ştie să raporteze de astă dată nimica, dar a trimis ordin căpitanului de la Cerneţĭ ca să treacă peste Dunăre şi să pună mâna pe câţĭ-va Turcĭ. Speră că acest lucru se va întâmpla în grabă. A luat în fine mĕsurĭ ca să facă la Cerneţĭ saŭ la alt loc potrivit o mică

magazie de grâŭ şi de orz, ca să aibă de unde a se aprovisiona trupele[1]).

In 19 Octombrie generalul Tige scrie luĭ Steinville în acelaşĭ sens, el ḑice:

«Generalul de Tige aduce la cunoştinţa Comiteluĭ Steinville că a primit ordinul luĭ din 12 şi va face cum i se ordonă.

Din Muntenia a primit ştirea că la Argeş a sosit un detaşament de miliţie necunoscută. Aceasta s'a îndreptat către Piteştĭ. Voevodul a trimis pe un căpitan şi pe un boer însoţiţĭ de Seimenĭ, să vadă ce fel de miliţie este aceasta. Eĭ aŭ fost atacaţĭ, căpitanul ucis şi boerul făcut prizonier, iar mulţĭ dintre Seimenĭ răniţĭ. La Colentina se afla 600 de Tătarĭ, ca să ajute pe Voevod la strîngerea contribuţiunilor. Nimenĭ nu are voe să iasă din oraş».

In raportul No. II generalul arată, «că Hanul Tătarilor nu a îndrăsnit să treacă peste Olt, temêndu-se de soldaţiĭ împĕrăteştĭ.

Maĭ departe că Voevodul Munteniei a primit vestea că Turcii aŭ învins la Temişoara, şi a dăruit 50 de galbenĭ celuĭ care i-a adus această veste. Puţin după aceia a sosit ştirea contrară. In Bucureştĭ aŭ murit 3 familiĭ de ciumă. Generalul a decis, în urma ştiriĭ îmbucurătoare despre predarea Temişoareĭ, ca a doua ḑi, în 20 ale lunii, să dea mulţumită luĭ Dumnezeŭ. Tot-de-odată va avisa toate trupele imperiale din Muntenia şi din Moldova, ca să aducă la cunoştinţa locuitorilor isbânda armelor împĕrăteştĭ».

Intr'un al treilea raport «comunică, că soldaţiĭ luĭ aŭ fost până la Bêrlad, prinḑênd nişte Turcĭ şi Tătarĭ. La unul din aceştia s'aŭ găsit maĭ multe scrisorĭ. A deschis una, dar n'a găsit nimica despre invasiunea Muscalilor. Crede prin urmare că ştirea aceasta este falşă»[2]).

In aceste vremurĭ după ce Nemţiĭ aŭ luat Temişoara de la Turcĭ, Ienache Mavrocordat marele dragoman al Tur-

---

[1]) Veḑĭ în col. doc. Hurm., p. 165—166, Vol. VI.
[2]) Veḑĭ în col. doc. Hurm., p. 162, Vol. VI.

cieĭ, fratele luĭ Nicolae Vodă, care se găsea atunci la Belgrad s'a pogorât spre Dunăre şi a venit în Valahia de a făcut visită fratelui sĕŭ, şi venind până la Nicopole, de acolo s'aŭ pus în trăsură şi cu 4 caĭ a venit la Bucureşti unde la barieră îĭ eşi înainte Vodă cu Boerii, primindu'l cu cea maĭ mare cinste, venind în oraş şi şedênd în Bucureşti 2 săptămâni, ducêndu-se în preumblărĭ şi petrecerĭ cu Vodă, acuma tocmaĭ când ţara erea în ferbere mare şi când patrioţiĭ de peste Olt cu ceĭ de aci 'şi terminaŭ planul lor de alungare al Domnuluĭ. După ce Vodă dărui fratele sĕŭ daruri marĭ şi preţioase, plecă, petrecêndu'l până la Văcăreşti, de aci luându'şi ziua bună, Ienache plecă la Constantinopol şi Vodă se întoarse în Bucureşti.

In aceste timpurĭ de 2 săptămâni, catanele Nemţeşti care ereaŭ în Oltenia cutreerând'o de la un capăt la cel l'alt, şi Banul cel mare Şerban Bujoreanul şi cu Serdarul comandant al ostaşilor Petre Obedeanul care fuseseră trimişi de Nicolae Vodă maĭ 'nainte pentru a păzi intrarea Nemţilor în Ţară, nimic nu sĕvêrşiră din cele poruncite; căcĭ gândul lor erea altul.

In această vreme însă cronicarul amic al Domnuluĭ ne spune: «Catanele iar nu se odihnea, ci tot supăra ţara şi multe rele făcea peste Olt, şi d'incoace de Olt, că pre Banul Şerban Bujoreanul l'aŭ prins numaĭ 10 catane unde era conăcit la Brâncoveni şi ducêndu-l până la Zătreni la un cumnat al luĭ, lăsatul'au, aŭ scăpat'aŭ el, Dumnezeŭ ştie, aŭ venit la Domn; Obedeanul pe de altă parte aŭ venit aşişderea, şi 'şi aŭ spus jălbile precum aŭ umblat şi cum n'aŭ putut isprăvi nimica pe unde aŭ fost trimişĭ, de rĕutatea catanelor, şi altele. Domnul se întrista şi se mira ce va să facă el, necunoscênd vicleşugurile care se gătea să facă el şi Golescul şi Băleanul împotriva'ĭ, că'ĭ credea ca pre niştе boerĭ de cinste, şi socotea că toate ce zic sunt adevĕrate fără nici un vicleşug, că asemenea pre toţi îĭ iubea Domnul, şi orĭ de ce vrea gura Domnuluĭ, nu'ĭ trecea în deşert rugăciunea, aşişderea când Vodă vrea

să facă un lucru măcar cât de mic, până nu'l întreba pe dênsul nu'l făcea într'atâta îl iubea»[1]).

Nicolae Mavrocordat sigur că nu'şĭ putea închipui vicleşugurile boerilor că ar fi putut ajunge până acolo, că dênşiĭ ar fi capabilĭ de o aşa şiretenie.

El avea dreptate să nu creadă, căcĭ nu erea Român, nu venise în ţĕrile române de cât din anul 1710 nu ştia ce va că zică firea Moldoveanuluĭ, Munteanuluĭ şi Olteanuluĭ, nu ştia nicĭ de ce ereaŭ capabilĭ boeriĭ şi slujitoriĭ Românĭ când erea vorba de naţiunea lor şi de religiunea lor, crucea şi drapelul erea unul singur şi indivisibil lucru, pentru care un boer saŭ un ţĕran român din om blênd şi bun, devenea un om turbat, un şarpe veninos.

Actele marĭ ale naţiunilor une-orĭ cer ca să calcĭ peste orĭ-ce; când e vorba de binele patrieĭ nu maĭ ţiĭ socoteală de *scrupule*, căcĭ după cum un părinte bun trebue să sacrifice totul ca să scape pe copilul sĕŭ de pe patul morţeĭ, precum şi un copil pe părintele sĕŭ, tot ast-fel şi un bărbat patriot trebue să sacrifice totul, chiar şi pe dênsul, ca să scape patria sa, căcĭ ea nu e numaĭ a luĭ ci a întregeĭ naţiunĭ.

S'a vĕdut însă că de multe orĭ evenimentele politice şi soarta aduc pe un om în acea strălucitoare poziţiune ca el şi numaĭ el să conducă destinul patrieĭ sale; ca acel destin să atêrne în acel moment de voinţa unuĭ singur individ, eară restul naţiuneĭ să aibe ochiĭ aţintiţi în patru pe dênsul şi să aştepte resultatul cu o poftă nebună.

Eĭ bine un asemenĭ individ în mâinele căruia stă soarta uneĭ ţĕrĭ şi a unuĭ popor întreg, nu e aşa că va trebui să facă abstracţiune de dênsul? şi ca să ajungă la un resultat satisfăcĕtor pentru prestigiul poporuluĭ şi ţĕreĭ sale să întrebuinţeze orĭ-ce mijloc fără discuţiune? procedênd ast-fel el desigur va repurta trofeele victorieĭ, pe când încăpăţinêndu-se şi ţinênd socoteală de unele scrupule ar

---

[1]) Vedĭ în vol. IV, Mag. ist., cron. Popescu, amicul Domnuluĭ şi din partida Domnuluĭ, adică Turco-Grecească, op. cit., p. 54, vezĭ încă şi în cronica luĭ Şincaĭ, vol. III după condica Bălăcenească, p. 249, ed. I.

prăbuși poate întreaga națiune în prăpăstia cea întunecoasă și el ar rămânea hulit și ponegrit de toată lumea; având parte din acel moment de a fi blestemat de toată națiunea.

O Mavrocordate! cu toată dibăcia diplomației tale; cu toată deșteptăciunea și învățătura ta; și cu toate limbele ce le grăeai tu, însă tot boerii de peste Olt te aŭ rămas și și-aŭ rîs de tine; căci acuma sunetul goarnei patriotismului resuna în toată Oltenia cea mândră, și leii se pregăteaŭ să easă earăși din visuinele codrilor lor, ca să se asvârle în furia cea sălbatică asupra pradei.

O Dumnedeule sfinte! strigătul de resbunare! se plimba pe limbele tuturor, și toți se pregăteaŭ la ospețul cel teribil de sânge de Fanar.

Cronicarul expune foarte amănunțit întâmplările ce se mai succedară; de ce să le descriŭ eŭ cu vorbele mele? când ale cronicarului sunt înfățișate în niște culori atât de vii, reflexul evenimentelor timpului.

«Dar aŭ fost plină inima lui de vicleșuguri, și aŭ muncit în tot chipul de aŭ plecat spre pofta lui cea drăcească (adică Barbul Brăiloiŭ), pre Bujoreanul, și pre Băleanul, și se nevoia să facă venin să'l arunce asupra capului stăpânușĕŭ, și sfătuindu-se în taină de nu știa nimenea s'aŭ ajuns cu Barbul Serdariul tâlharul cel mare ce era cu catanele peste Olt, având mijlocitor pre călugărul fratele Sĕrdariului Barbului, și pe alți boeri ce nu i-am numit, de trimitea oameni și scrisori la Barbul Sĕrdariul, învețêndu'l și povețuindu'l în ce chip să umble, și cum să se poarte.

Intru aceste umblete ale catanelor ce 'i îndrepta povățuitorii, aŭ venit o seamă de catane cu un căpitan al lor, anume *Mihul*, spre Pitești de făcea multe rele, și afară din jafurile ce făcea și boerii numiți aŭ omorît, pre Șerban *clucerul Prisiceanul* pre Grigorie Vistierul Tigveanul *Vlădescul* și pre Preda Postelnicul *Isvoranul*, și pre alți nemulțumiți mulți, și gazda lor erea *Vieraşul mănăstirea Golesculuĭ*, de acolo s'aŭ pogorât la *Goleștĭ*, și găzduia în curtea Golesculuĭ, și eșia de făcea toate relele între boerĭ și între săracĭ și dintre această pricină să poate dovedi că

Golescu era povățuitorul lor, că la casele lui își găsea odihna și paza lor. Însă Domnul ca un om fără rĕutate (și mai vârtos că'l iubea nu mai puțin de cât pre coconii Măriei sale), și aceasta nu o aŭ socotit, și cum aŭ auzit că sunt catane la *Goleștĭ*, îndată aŭ trimis oaste amestecată, Turcĭ, Tătarĭ, Românĭ și aŭ trimis ca să'ĭ gonească de acolo, carĭ fiind închișĭ în curte nu le putea strica nimica, nicĭ putea ca să se bate cu eĭ. Decĭ Tătarii vĕdĕnd că într'alt chip nu pot să facă, aŭ dat caselor foc de aŭ ars, și așa de nevoie aŭ căutat catanele a eși, și dând rĕsboiŭ unii cu alții aŭ perit multe catane, pe a căror capet le aŭ adus la Domn, și pe alți i-aŭ trimes de i-a aduse la București, puțini ce mai scăpase s'aŭ depărtatŭ de pe acele locurĭ»[1]).

«Domnul auzind că aŭ ars casele Golesculuĭ, pentru ca să nu se okideze i-aŭ dat o mie de talerĭ de câte doĭ florinți ca să dreagă ce aŭ ars»[2]).

Așa ignora Vodă toate câte le hrănea boeriĭ în inimele lor neștiind că toate fură cu din-adinsul.

Vedem decĭ în relațiunea cronicarului sfat între boerĭ pentru a pune în lucrare planul revoluțiunei lor și alegênd mijlocitor între boeriĭ din București *Golescu*, *Bălăceanu*, *Băleanu*, *Greceanu* și alții și ceĭ din Craiova *Brăiloiŭ*, *Bengescu* și *Obedeanu* pe fratele lui Barbu Brăiloiŭ, pe *Dumitrașcu;* căruia Mavrocordat îĭ răpi toate averile și 'l sili a se călugări, în urmă schimbându'și numele de Dumitrașcu în cel de *Dositheiŭ* monahul [3]).

Că revoluționariĭ dinpreună cu Nemții aŭ ucis pe boeriĭ Priseceanul, Vlădescul și Isvoranul ce eraŭ în gazdă

---

[1]) Vedĭ în vol. IV, cron. Popescu, Mag. ist., p. 56.

[2]) Vedĭ în Șincaĭ după condica Bălăcenească, vol. III, p. 250, ed. I.

[3]) Vedĭ în vol. VI, din col. doc. Hurm., p. 307 și 501 din anul 1720 în Raportul deputațiuneĭ administrative către consiliul imperial de Resbel despre starea în care se află populațiunea română din Oltenia, și din scrisoarea din 1731: «Cererea boerilor Brăiloiŭ, Bengescu, Știrbeĭ și Strîmbeanu către comitele Wallis de a fi remunerațĭ pentru serviciile lor». Atuncĭ Oltenia erea sub Germanĭ și 4 boerĭ eraŭ administratorĭĭ eĭ, cu titlul de «*Consilierĭ aĭ Imperiuluĭ Austriac*». Dositeĭ erea și dênsul consilier.

Detaliĭ vedĭ în această carte maĭ la vale.

la Vieroşul Golesculuĭ, aceasta poate a fost fără voe, căcĭ în mulţime nu maĭ ţiĭ socoteală în cine daĭ, când eştĭ înpins de focul lupteĭ; apoĭ, poate că aceĭ boerĭ aŭ arătat opunere resvrătitorilor tiranieĭ; şi se ştie că în revoluţiuni cu cause juste, nimic nu maĭ poate sta în cale, obstacolul trebue transformat în cenuşe pentru ca să poţĭ triumfa.

Acuma veni şi momentul oportun al boerilor, acuma complotul lor se va realisa şi vom vedea lucrând cu o dibăcie extra-ordinară; eată ce se întêmplase: am vĕzut maĭ 'nainte când trecu Hanul Tătarilor prin ţară pentru a merge la Cerneţi ca să dea ajutor Turcilor în lupta de la Temişoara; că Domnul însarcină cu primirea sa pe doĭ boerĭ: pe Şerban Greceanu vel pitar şi pe Radu Popescu vel vornic, care 'l conduseră până în Cerneţi.

Tătariĭ după ce plecară din ţară, Vornicul Radu Popescu vine la Bucureşti, boerilor le erea teamă de Popescu căcĭ 'l ştia rĕŭ de gură, Bujoreanul însă care erea Ban al Craioveĭ se înţelese cu toţĭ boeriĭ ca să-şi dea demisiunea din scaunul băniei şi să spue luĭ Vodă că în împrejurările de faţă el nu maĭ poate face nimic, singurul care ar putea să dea afară din Oltenia pe Nemţi este Radu Vornicul Popescul, atunci din boerĭ s'aŭ ales Spătarul Radu Golescu, Logofĕtul Băleanu şi Banul Bujoreanu carĭ s'aŭ dus la Nicolae Vodă şi i'aŭ spus aşa, toate cum le grăise lor, Bujoreanul; apoĭ maĭ împlând cuvântarea cu vorbe frumoase, că Vornicul Popescu e sprinten, că Vornicul Popescu e iute şi energic, şi că de nu va face el treabă nu maĭ face nimenĭ, Vodă în urma acestora se decise şi chemă la dênsul pe Radu Vornicul, ţicêndu'ĭ că 'l face Ban mare la Craiova, fiind că necesităţile cere; să lucreze însă cu dibăcie pentru a alunga pe Imperialĭ din ţară; Radul Vornicul se duse din Bucureşti şi cu plecarea luĭ, Vodă îĭ dete aproape toată armata ce erea atunci aci în garnizonă, anume de Turcĭ, Tătarĭ şi câtă-va slujitorime [1]).

---

[1]) Veţĭ în vol. IV idem p. 57.

Voeaŭ boerii resvrătitorĭ a depărta pe Popescul de lângă Domn căcĭ acesta erea amicul Domnuluĭ din partea politicei turco-grecești, așa că maĭ bine prefereaŭ ca să'l mărească scăpêndu-se de dênsul, de cât a'l avea ca Vornic la Bucureștĭ, și de aceea a luat pe Domn cu vorbe viclene zicêndu'ĭ cum zice cronicarul, că Popescul erea: «Om maĭ sprinten, maĭ levent, va putea el face această treabă, și de nu va face el treaba aceasta să isgonească catanele de peste Olt, altul nu va putea»[1]). Vorbă să fie, boerii rĕŭ 'și rîseră de Domn.

Acestea le aŭ făcut boerii cum spune autorul condicei Bălăcenești: «Insă acestea le făcea numaĭ ca să despartă pe Radul de lângă Vodă și pe ostași să'ĭ ducă de aci ca să poată aduce Nemțĭ, să prindă pe Vodă»[2]).

Mavrocordat dădu toată armata din Bucureștĭ Popescului ca să poată resista în cas de luptă, când Nemții l'ar ataca la Craiova.

O! dar tu nu știaĭ Mavrocordate ce hrăneaŭ boerii în inimele lor cele ascunse ; numaĭ și numaĭ ca să scape țara de tiranie.

Boerii vĕdênd că acuma s'a îndeplinit visul lor de a fi scăpat de Radul Vornicul din Bucureștĭ, și de armată scriseră imediat cărți sĕrdarului Barbului care veghea în Oltenia. Ce coincidență curioasă însă, tocmaĭ când Barbul Brăiloiŭ sĕrdarul primi cărți de la boerĭ din Bucureștĭ ca să se pregătească de drum ; atunci Radul Popescu noul Ban scriea cărți din Craiova pe la toți boerii, căpitanii de armată, egumenii și sătenii că acuma pace și liniște va domni în toată țara [3]), neștiind ca peste 2 ĝile aceștia toți se vor aduna în jurul serdarului Barbu Brăiloiŭ la strigătul goarnei patriotismului național, deșteptat de gemetele și vaetele țĕreĭ asuprite de jugul fanar. Acuma deci ora rĕsbunărei se apropia și câte-va zile maĭ trebuea ca

---

[1]) Vedĭ în vol. IV, Mag. ist., p. 57 însuși Cronicarul acuma devenit *Ban*, și în Șincaĭ condica Bălăcenească, vol. III, p. 252, ed. I.

[2]) Vedĭ în vol. III, Șincaĭ, ed. I, p. 250.

[3]) Vedĭ în vol. IV, Mag. ist., p 57.

ceasul detronăreĭ să bată la capul luĭ Nicolae Mavrocordat, căci sĕrdarul Barbul o scrisoare maĭ aştepta de la boerii din Bucureşti spre a trece Oltul; sĕrdarul Barbul un ultim semnal maĭ adăsta şi acuma totul erea gata de plecare, pentru ca boerii să rĕsbune crucea şi pe cuviosul patriot Mitropolit Antim; pe Cantacuzenĭ, pe Brezoeanu, Bălăceanu şi alţĭ mulţĭ boerĭ al căror capete căḑură la securea prea înălţimeĭ sale Nicolae Mavrocordat voevod al ţĕreĭ Româneştĭ, Bey al Turcieĭ, şi seraskier al Bulgarieĭ; să resbune şi miile de suflete nevinovate din popor, de bĕtrânĭ, femeĭ şi pruncĭ, ucişĭ de hordele tătăreştĭ şi arnăuţeştĭ ce circulaŭ pe stradele Bucureştilor.

Boerii vĕḑênd aceasta, scrie o ultimă scrisoare Barbuluĭ sĕrdaruluĭ Brăiloiul, prin fratele acestuia, Dositheiŭ monahul, ca să vie în Bucureştĭ cu miliţiile olteneştĭ şi catanele nemţeştĭ, din preună cu căpitanul cel mare al oasteĭ nemţeştĭ.

Cine erea însă acest căpitan al oasteĭ nemţeştĭ ce se afla la Craiova, Cronicarul Popescu spune: «şi mergênd scrisoarea, s'aŭ sfătuit (adică boerii de la Craiova Brăiloiŭ, Bengescu, Obedeanu şi toţĭ ceĭ-l'alţĭ pe care îĭ vom avea ocasia a'ĭ vedea iscăliţĭ în documentele ce le vom cita maĭ la vale) cu Pivoda căpitanul cel mare al catanelor»[1]).

«In condica Bălăcenească de asemenĭ vedem numele de Pivoda peste catanele nemţeştĭ»[2]).

In cronica anonimă a Moldoveĭ tradusă în greceşte de biv vel slugerul luĭ Grigorie Vodă Ghica; Alexandru Amiras, vedem: «Baronul Dettin din Braşov»[3]).

Intr'un document german pe care 'l vom vedea în întregul sĕŭ, maĭ la vale vedem, încă că se zice: ca căpitanul Dettin a fost însărcinat a expedui pe Nicolae Mavrocordat la Sibiŭ după detronare.

«Den Hospodar in der Wallachey Mauro-cordato

---

[1]) Veḑĭ în vol. IV, Mag. ist., p. 57.
[2]) Veḑĭ în vol. III Şincaĭ, ed. I, p. 251.
[3]) Veḑĭ în Letopiseţe, vol. III, pag. 124.

durch den ober Capitani Dettini aufheben und weiter führen lassen»[1]).

Aceste toate diferinţe de denumirĭ la aceĭ autorĭ cronicarĭ contimporanĭ, ce botează pe Căpitanul nemţesc amestecat în rĕscoala boerilor Olteni, sub numele de Pivoda (vezĭ Popescul şi condica Bălăcenească), şi Dettin la alţiĭ (vezĭ Amiras şi raportul german al timpuluĭ publicat în colecţiunea Hurmuzaki) ne dă de gândit.

De aci şi istoriciĭ moderni aŭ făcut confusiune, aşa de pildă Kogălniceanu ḑice: «Le Lieutenant Colonel Dettin[2]); D. Xenopol spune Maiorul Dettin[3]). Din toate acestea resultă saŭ că eraŭ doĭ căpitanĭ Nemţĭ, saŭ că era unul şi acelaşĭ care avea aceste douĕ nume aşa că unĭĭ cronicarĭ ḑic *Dettin*, alţiĭ *Pivoda*; Dettin în orĭ-ce caz era numele de familie, căcĭ pe acesta'l găsim şi în documentul german unde de sigur nu se vorbeşte de personagiurĭ sub nume de botez, apoĭ Amiras spune: «*Baronul Dettin*». Cu toate acestea nu ne vine a crede ca să fi fost doĭ căpitanĭ Nemţi, unul Dettin şi altul Pivoda, căcĭ faptele prea sunt legate între dênsele; dupe cum vom vedea în cursul storisireĭ; şi cronicele prea arată mereŭ pe unul şi acelaşĭĭ căpitan german, când la Craiova în rêndul miliţiilor luĭ Brăiloiu, când la Piteşti în cursul drumuluĭ, când la Bucureşti în ḑiua revoluţiuneĭ. Deci să ne oprim aci: că a fost un singur căpitan al catanelor nemţeşti şi el s'a numit *Dettin;* căcĭ aşa 'l numeşte însuşĭ documentul german trimes din Viena şi scris de sigur de un Neamţ, care ştia positiv numele căpitanuluĭ german din Oltenia.

Am ţinut a aduce aceste explicaţiunĭ lămuritoare lectoruluĭ ca el să nu rĕmâie în nedomirire.

Dettin luase deja Râmnicul-Vâlceĭ cu armata sa de 1200 de ostaşĭ cu care se uni tot norodul de peste Olt. Barbul Serdariul sfătuindu-se cu Dettin şi cu toţĭ boieriĭ o plecară cu toţiĭ, slujitorĭ, şi catane, spre Bucureşti şi

---

[1]) Veḑĭ vol. VI, col. doc. Hurm., p. 167.

[2]) Veḑĭ în Histoire de la Valachie, anul 1716 al revoluţiuneĭ luĭ Mavrocordat, p. 377—380.

[3]) Veḑĭ în vol. V, op. cit. p. 32.

Cronicarul spune: «*Şi în taină aŭ trecut Oltul, lovind prin păduri, prin pustietăţi,* (ca să nu simţă cine-va să'i facă ştire) aŭ venit în Bucureşti» [1]).

Ḑiua de 14 Noemvrie va fi memorabilă în analele istoriei naţionale; în zorile acestei ḑile sosiră armatele luĭ Dettin şi ale boierilor olteni la bariera Bucureştilor de la Ferestreŭ; era tocmaĭ ultima ḑi a postului Crăciunuluĭ, era Sf-tul Filip, şi cum obiceiul în ţara noastră era atunci ca lăsatul seculuĭ să se sfârşească cu veselii, petreceri de tot felul, în carĭ predomneaŭ focurile pistoalelor şi detunăturile puştilor, şi cum maĭ cu seamă acele detunăturĭ veneaŭ din spre Vest, din spre Ferestreŭ, locul vestit de petrecere al bucureştenilor atunci, rĕmas încă şi până astă-ḑĭ; toată lumea şi cu Mavrocordat împreună creḑură că începură deja petrecerile: cam de ḑiuă li se părea, dară fie, nu era însă detunăturĭ de petreceri, ci eraŭ de acele detunăturĭ ale unei vestite revoluţiuni care începuse, era o complectă luptă crâncenă şi înfricoşată acolo la Ferestreŭ, între oştaşii noştri cu ceĭ 400 de tătarĭ cantonaţi în lagăr de Nicolae Mavrocordat, pe care vitejii olteni aĭ serdaruluĭ Barbuluĭ cu imperialiĭ luĭ Dettin îĭ prăpădiră până la cel din urmă, de odată resare şi cavaleria comandată de patriotul şi mare boier, Marele Spătar Radu Golescu care se pune în capul armatelor olteneşti şi nemţeşti servindu-le de ecleror, spre a intra cu toţiĭ în capitala ţĕreĭ şi a'şi scălda acuma pentru a 7-a oară mânile în sângele tiranilor asupritorĭ. Dettin împărţi armata în treĭ părţi înainte de a intra în Bucureşti, o parte o lăsă ca să păzească diferite suburbiurĭ ale oraşuluĭ; o a 2-a, se va introduce prin locuinţele turcilor din Bucureşti, unde îĭ vor întâlni îĭ vor masacra; eară a treia parte a armateĭ cu care era numaĭ olteni în cap cu *Dettin* şi *Brăiloiu*, *Golescu*, *Obedeanul*, *Bengescul*, *Bălăceanut*, *Băleanul* şi cu alţi boierĭ care se întoarseră din Transilvania unde eraŭ refugiaţi de

[1]) Veḑĭ în Mag. ist., vol. IV, p. 57.

mai 'nainte, vor merge la Palat şi 'şi vor executa cu sfinţenie datoria către ţară, popor şi neamul românesc.

Deci după cum vĕdurăm a treia parte a oasteĭ alcătuită din toţi boierii o porniră spre Palat, în timpul ce partea a II-a se împrăştiase pentru a apuca prin mahalale şi a pĕtrunde în casele unde locueaŭ Turcĭ, Grecĭ şi Arnăuţi spre a'ĭ ucide şi masacra.

Ce privelişte înfiorătoare trebuea să aibă atunci Bucureştiul, pe de o parte sĕvârşindu-se măceluri în suburbiile oraşuluĭ; pe de alta, de la Ferestreŭ şi până în piaţa sfântuluĭ Anton unde era biserica şi Palatul de la Curtea Veche, să veḑĭ trecênd toată armata miliţiilor olteneştĭ şi cu câte-va catane de Husarĭ Nemţi în cap cu Dettin şi cu fioroşii boierĭ Oltenĭ, carĭ de sigur în galopul cailor, o luaŭ către Curtea Veche spre a pune mâna pe Vodă şi a'l detrona.

Eată Cronicarul Condiceĭ Bălăceneştĭ cum ne relateaḑă această parte, şi eată ce ḑice el: «*Şi fiind dimineaţă, domnul cu toţĭ aĭ sĕĭ era în pat*, şi din porunca Golesculuĭ (căcĭ Golescu era Mare Spătar, şeful armateĭ) porţile fiind deschise şi străjĭ nicĭ una, aŭ intrat catanele în curtea domnească, şi de prin cămărĭ aŭ jefuit toate averile. Acolo Golescul armat cu sabie şi cu pistoale venind, aŭ poruncit păzitorilor curţeĭ să pună armele jos că de nu le vor pune, toţĭ vor peri, carĭ temêndu-se le-aŭ şi pus» [1]).

Popescu la rêndul luĭ spune «*şi găsind pre Domn şi pre toţĭ aĭ Măriei sale atuncea din somn deşteptându-se... acolea îndată vine şi Golescul spătarul şi Băleanul Logofĕtul, şi soţiĭ lor (de sigur Barbu Brăiloiu, Petre Obedeanu, Staico Bengescu şi Drăghicĭ Bălăceanu;* căcĭ aceştia aŭ fost capiĭ opoziţiuneĭ şi aĭ armatelor miliţiilor dupe cum resultă din spusele cronicarilor) *cu armele încinşi şi cu pistoalele cu toată găteala ca nişte catane, carĭ îndată aŭ poruncit Seimenilor ce era de paza curţiĭ* să pue ar-

---

[1]) Veḑĭ în vol. III, Şincaĭ, p. 250, ediţ. I.

mele jos ca să nu cum-va să stea împotriva catanelor împărăteşti, că vor peri cu toţii, care auḑind din gura unor boieri ca aceştia, Spătar mare, Logofĕt mare, aŭ pus armele jos şi ei aŭ făcut cum aŭ voit»[1]).

Astfel aceşti boeri: Golescu, Băleanu, Bălăceanu, Obedeanu, Brăiloiŭ, Bengescu avênd şi pe Dettin cu dênşii pătrunseră până în camera de culcare a Domnului «*în pat*» îl găsiră cum spune cronicarul condicei Bălăceneşti şi Popescul, şi 'l arestară.

Să le fi spus atunci Mavrocordat: Trădătorilor nu este pentru prima oară că boerii români şi-aŭ mânjit mâinele în sângele Domnului lor!

Din piepturile boerilor însă, ceĭ turbaţi, o fi eşit strigătul de: Infame! ce aĭ făcut cu capetele boerilor Cantacuzeni, Brezoeanu şi Bălăceanu şi cu toţi aceĭ nevinovaţi ce au căzut ca nişte martiri la lovitura crudului tĕŭ fier? Boerii de sigur ar fi putut să uciḑă pe Mavrocordat în palatul sĕŭ; pumnale şi pistoale nu le lipseaŭ; O nu! nu aŭ făcut însă aceasta, căci ei nu aŭ voit să'şi mânjească mâinele în sângele cel fanar; nu aŭ voit să sĕvêrşească o crimă; căci necesitatea nu le-o impunea; erea posibilitatea de a scăpa ţara şi fără a se ucide Domnul; o simplă detronare erea destul.

De aceia vedem pe aceşti boeri că aŭ lucrat cu cel maĭ mare tact politic; şi cu cea maĭ mare cumpănire în acţiunile lor; şi nu aŭ făcut de cât a detrona pe Domn. — Cronicarii *contimporanii aşa relatează: ca de pildă Popescu şi cel al condicei Bălăceneşti:*

«Imediat s'a ridicat domnul din palat cu toată casa sa şi cu băeţii luĭ şi aŭ fost duşi la Cotroceni; după dênsul aŭ venit în grabă în carete şi cu toate cele ce maĭ trebuiaŭ şi Golescul, şi Băleanul şi Brăiloiul, în acest timp imperialii şi cu oltenii ucideaŭ ce le căḑeaŭ în mână, toţi turcii, tătarii şi grecii umplură curtea palatului de cadavre; eară populaţia oraşului se retrăsese prin satele de prin prejur; atâta groază erea că limbă de om nu poate po-

[1]) Veḑĭ în vol. IV, p. 58, op. cit.

vesti, catanele cu puştile slobozindu-se şi cu săbiile scoase ucidea ce le cădea în mână, la orele 12 din ḑi porniră pe Mavrocordat din Bucureşti cu aĭ lui 4 băeţi şi'l duseră la Tîrgovişte, urmat fiind de o seamă de boerĭ carĭ fugiră din ţară, temêndu-se de vre-o rĕsbunare groaznică din partea sublimeĭ porţi, cu care n'ar fi putut să se mĕsoare; atunci eşi cu boerii din Bucureşti şi istoricul italian Del Chiaro care erea ataşat pe lângă persoana luĭ Nicolae Mavrocordat, fiind tocmaĭ în ţară în acele timpurĭ de ferbere şi continuĭ revoluţiunĭ, care a şi scris revoluţiunile Valahieĭ de la 1714 la 1717, cuprinse în *Historia rivoluzzioni de la Valahia;* cu care închee a sa operă. De la Tîrgovişte aŭ dus pe Vodă la Sibiŭ (Hermanstadt), însoţindu'l şi Serdarul Barbul Brăiloiul, care trebuea să dea ochĭ cu generalul Steinville, pentru a'şĭ da raportul, de asemenĭ şi alţĭ boerĭ, carĭ fură priimiţi la rând, după rangul lor; generalul Steinville nu era tocmaĭ bucuros de procedarea boerilor, căcĭ dênşiĭ le făcură toate fără ştirea generalului. — Nicolae Vodă la Sibiŭ fu foarte bine tratat de Nemţi, considerat ca şi un Domn, avênd o locuinţă separată, dar din mâinele lor nu putea eşi căcĭ erea făcut captiv.

In captivitatea luĭ, Mavrocordat a scris în Sibiŭ o carte despre «*dregătoriile, datoriile şi slujbele oamenilor* care a tipărit'o în a doua domnie a sa, şi care venind în mâinele apusenilor o aŭ întors pe lătinie, şi o aŭ tipărit grecește şi latinește în Lipsca»[1]).

Fapta ridicăreĭ luĭ Mavrocordat din Bucureşti a rĕmas în gura norodului ca orĭ şi care eveniment important din istoria poporuluĭ român.

Aşa că din istoria scrisă, treci la istoria nescrisă, ce constă în acele frumoase cântece populare; balade; «*Chanson de geste*», «*Rapsodiĭ*» pe care le găseam altă dată (şi aḑi încă poate, dar rar de tot) în gura acelor lăutarĭ vestiţi de pe la vechile curţi boereşti ca şi *rapsoḑi* din antichitate ce mergeaŭ dintr'un oraş elenic într'altul, ca să

[1]) Vezĭ în vol. IV, Mag. ist., p. 59—60 şi Şincaĭ, Vol. III, p. 250—251 Edit. I.

cânte frumoasele poeme ale poeţilor greci, şi mai cu seamă ale lui *Homer*.

Fapta revoluţiunei oltene în contra lui Mavrocordat şi a detronărei; poporul a poetisat'o. Şi această poemă a cântat'o lăutarii veaculuĭ al XVIII-lea.

Din gura lăutarului Gheorge Ştirbu Purcel de peste Olt, tatăl lui Ion Ştirbu Purcel ce a locuit în judeţul Teleorman şi de la care ne-a rĕmas balada populară Aga Constantin Bălăceanu şi Constantin Brâncoveanu, ce o vĕzurăm la domnia lui Brâncoveanu; ne a rĕmas ţic şi de la tatăl, o baladă populară: *Petre Serdarul Obedeanu şi Nicolae Mavrocordat Vodă*.

Lăutarul Gheorghe Ştirbu Purcel cum a locuit peste Olt şi cum de sigur cânta pe la curţile boereşti o fi cântat şi această baladă ce o fi învĕţat-o de la alţii mai bĕtrâni.

Eată această baladă :

«SERDARUL PETRE OBEDEANU

şi

NICOLAE MAVROCORDAT-VODĂ

Obedene, Obedene
Mândre Oltene;
Că de neam tu 'mĭ eştĭ vestit
Şi de ţară 'mĭ eştĭ cinstit,
Şi 'n Craiova cel d'întâĭ
Din calea Obedeanuluĭ. [1])
Şi la fire 'mĭ eştĭ trufaş
Şi de Grecĭ mare pizmaş,
Foarte mare ostaş
Şi peste oaste armaş ; [2])
Şi la fire 'mĭ eştĭ viclean,
Adevĕrat Oltean,

[1]) In fiinţă încă până aţĭ.
[2]) Armaş era o boerie militară.

Mare Başă Dorobănţean ; [1])
Ş'incă în fire inimos
Şi 'n ţară de folos.
Iute şi ager în gând
Iute ca un vênt,
Ca un vênt de uşurel
Ca şi un fulgurel;
Dar acum că eştĭ Serdar
Făcute-aĭ ca şi un armăsar
Şi pe Craiova o lăsaşĭ
Căcĭ pe tiranie o sugrumaşĭ ;
Ear bănia fratelŭĭ,
Fratelŭĭ Obedeanulŭĭ, [2])
Va fi a noroculŭĭ
In mâna Bujoreanulŭĭ.
Şi tu Oltul îl trecuşĭ
Şi 'n Bucureştĭ te pogorîşĭ,
Ear aci, în poarta palatulŭĭ
Cu mâna Brăiloiulŭĭ
Fiul Korneĭ Banulŭĭ
Şi voĭ doĭ neamul Brâncoveanulŭĭ;
Şi cu oastea Golesculŭĭ
Raduluĭ Spătaruluĭ,
Şi cu a Iorgulŭĭ Băleanulŭĭ
Rĕŭ ca dinţiĭ Buzduganulŭĭ,
Băleanulŭĭ celuĭ trufaş
Ce de Grecĭ e foarte pizmaş;
Şi cu mâna Neamţuluĭ
Cu a Bălăceanulŭĭ,
Pe Vodă Niculae mi'l apucaşĭ
Şi 'n ţoale 'l înfăşuraşĭ,
Şi din Curtea Veche 'l pornişĭ
Pe colea pe-a curmeḑiş
Şi 'l învêrtişĭ spre Cotrocenĭ
Cu Muntenĭ şi cu Oltenĭ,
Şi de aci la Sibiŭ
Ca pe un Hindiŭ. [3])

---

[1]) El fusese sub domnia luĭ Brâncoveanu, Mare Căpitan de Dorobanţĭ. Balada asimilează titlul de Căpitan, cu cel de Paşă = Başă, adică *Şef*.

[2]) Fratele sĕŭ era Nicolae ce l'am vĕḑut dintr'un document din 1716 al Serdaruluĭ Brăiloiu către Steinville, că Nicolae Obedeanu era Ban mare de Craiova, dară a plecat şi nu a putut fi prins. Nicolae Banul era din partida turcească a luĭ Vodă, pe când fratele sĕŭ Petru Serdarul, din cea a oposiţiuneĭ, adică a Austrieĭ.

[3]) Hindiŭ însemna un om de rîsul lumeĭ, adică un scamator, un maimuţoĭ. Cronicarul Constantin Căpitanul când vorbeşte de nunta fiuluĭ luĭ Radu-Leon-Vodă din 1665, Ştefan, cu Catrina, fica luĭ Duca-Vodă din Moldova; ḑice despre petrece-

Aşa, Obedene, Obedene,
Mândre Oltene,
Cât pe lume aĭ trăit
Tot mereŭ te-aĭ făurit
Te-aĭ făurit cu vitejie
Pentru ţară, şi 'n vecie,
In virtutea neamuluĭ
Neamuluĭ Obedeanuluĭ,
Obedeanuluĭ celuĭ vestit
Ce de ţară e cinstit. [1])

In acest timp Radul Popescul era la Craiova şi cum auḑi de ducerea în Ardeal a luĭ Vodă a dat drumul oştilor turceştĭ şi tătăreştĭ ce le avea cu dênsul luate din Bucureştĭ, şi date luĭ de Mavrocordat când fusese numit Ban de Craiova; apoĭ a început a da proclamaţiunĭ către ostaşii Românĭ, că pe nedrept boerii aŭ dus pe Mavrocordat în Sibiŭ. Lucru la care s'aŭ asociat cu toţiĭ şi atunci l'aŭ luat de l'aŭ dus la Târgovişte şi l'aŭ dat pe mâna catanelor de acolo carĭ l'aŭ aruncat în închisoare, în acest timp sosește şi căpitanul Dettin (Pivoda) din Bucureştĭ care rămăsese aci cu Nemţiĭ şi aflând că banul Radul se găseşte în închisoarea din Târgovişte s'a dus de l'a liberat şi l'a luat cu dînsul, ducêndu'l la Sibiŭ, la generalul de acolo; aci generalul iĭ dete scrisorĭ ca să se aşeḑe orĭ unde va voi, tratându'l ca pe un Ban mare. Radul Popescu s'a dus la Braşov unde era şi fiul sĕŭ, aci găsi pe maĭ mulţi boerĭ refugiaţi acolo. Nicolae Mavrocordat când ajunse la Hermanstadt în ḑiua de 7 Decembrie avu o veste tristă, căcĭ în acea ḑi muriră 2 verĭ aĭ sĕĭ din partea maternă: Ion Hrizescu fost jesuit şi Dimitrie, fostul sĕŭ postelnic, carĭ

---

rile nunţeĭ, între altele, că: Vodă a adus din Ţarigrad «un Pehlivan *Hindiŭ* harap carele făcea jocurĭ minunate, ca de pildă sărind peste 8 bivolĭ în văzduh» (şi altele după cum am vĕḑut la p. 88 din această carte). Acesta e decĭ sensul cuvêntuluĭ; adică, că, Mavrocordat ajunsese de rîsul lumeĭ, în rîndul scamatorilor, a Hindiilor cum se ḑicea pe atunci.

[1]) Acest cântec, l'am luat după o însemnare veche inedită, rămasă de la vel Stolnicul Dumitraşcu Obedeanu, fiul luĭ Constantin şi nepot al luĭ Petru, de care vorbeşte cântecul. Dumitraşcu era contimporan cu lăutarul Gheorghe Ştirbu Purcel, căcĭ însuşĭ el singur spune la fine: «Am scris în slove ca să se ştie ce îmĭ cânta mie Gheorghe lăutarul Ştirbul, despre ale taicăluĭ meŭ cel mare.» Cântecul e semnat însuşĭ de Dumitraşcu: «*Dum. Obedeanu biv vel Stolnic.*»

fură uciși de țăranii Munteni; urându'i cumplit, știindu'i părtinitori ai Stambulului și apoi din aceia ce furaseră averile bieților Cantacuzeni, domeniul de la Afumați, însă în zadar Hrizeștii aŭ încercat să fugă, îmbrăcându-se în țărănește căci fură prinși și uciși.

Despre captivarea Voevodului Nicolae Mavrocordat prin căpitanul Dettin avem următorul raport cu data de 1716, 9 Decembrie.

«In acest raport se spune între altele că orașele Panciova și Neoplanta din Banatul Temișanieĭ aŭ fost cucerite de către armatele împărătești. Mai departe că Generalul Comite de Steinville a ordonat căpitanului Dettin să pună mâna pe Hospodarul Nicolae Mavrocordat și să-l ducă în captivitate.

Raportul acesta este trimis din Viena.»[1])

Eată cum se sfârși cu prima domnie a celuĭ d'întâi domn Fanariot.

Nicolae Mavrocordat în Moldova nu se arătase de loc interesat, pe când aci în țara Românească săvârșise cele mai mari urgii, în scurtul timp de domnie de 10 luni.

Ca să ne facem o idee de felul cum despoia pe boeri de bunurile lor vom reproduce aci un document inedit de la boerul Drăghici Bălăceanu din anul 1716, frate al Bălăceanului ucis de Mavrocordat, despre care a vorbit istoricul Del Chiaro, după cum am vĕdut mai 'nainte.

Vedi Documentul pagina 544 și 545 din această carte.

[1]) Vedĭ în col. doc. Hurm., p. 166, Vol. VI. (Tradus din nemțește).

Cuprinsul documentului tălmăcit pe litere latine [1])

Foiță pentru prada ce m'aŭ predat Nicolae-Vodă, fără nică o dreptate, pe cum arăt în jos tot anume.

5000 Talere mi-aŭ luat când aŭ tăiat pă frate meŭ.
500 oĭ mi-aŭ luat tot atuncĭ.

5000
3000
8000

30 de iepe aŭ luat iar atuncĭ.
30 Vacĭ aŭ luat iar atuncĭ

500
1200
1700

3000 Talere mi-aŭ luat al doilea rênd banĭ gata

30
200
230

1200 oĭ mi aŭ luat al doilea rênd

30
139
169

200 de caĭ mi-aŭ luat iar al doilea rênd

70

139 de vacĭ mi-aŭ luat iar al doilea rênd
70 de boĭ mi-aŭ luat iar al doilea rênd

cin Talere 13,550

Să se ştie ce mi-aŭ luat şi Dimitrache Spătarul Ramadan, arată în jos.

1 Lastră	Talere	80
1 Ceasornic la fiu sĕŭ Iordache Postelnicul	Talere	75
2 Caĭ drept	Talere	140
1 Sabie	Talere	200
1 pereche de pistoale	Talere	20
1 Lăduncă	Talere	30
1 Puşcă	Talere	15
cin	Talere	575

Să se ştie ce'mĭ aŭ luat şi Ianache Postelnicul Stama, cum arată în jos.

3 Caĭ bunĭ	Talere	200
4 Belacoase cu florĭ de fir	Talere	160
Banĭ gata	Talere	110
cin	Talere	470

Drăghici Pitarul Bălăceanu, 1716

---

[1]) Acest document în original 'l are D-nu Ştefan Greceanu în colecţiunea documentelor neamuluĭ Bălăcenilor; eŭ am scos copie dupe dênsul; bine-voind D-sa a mi'l pune la dispoziţiune.

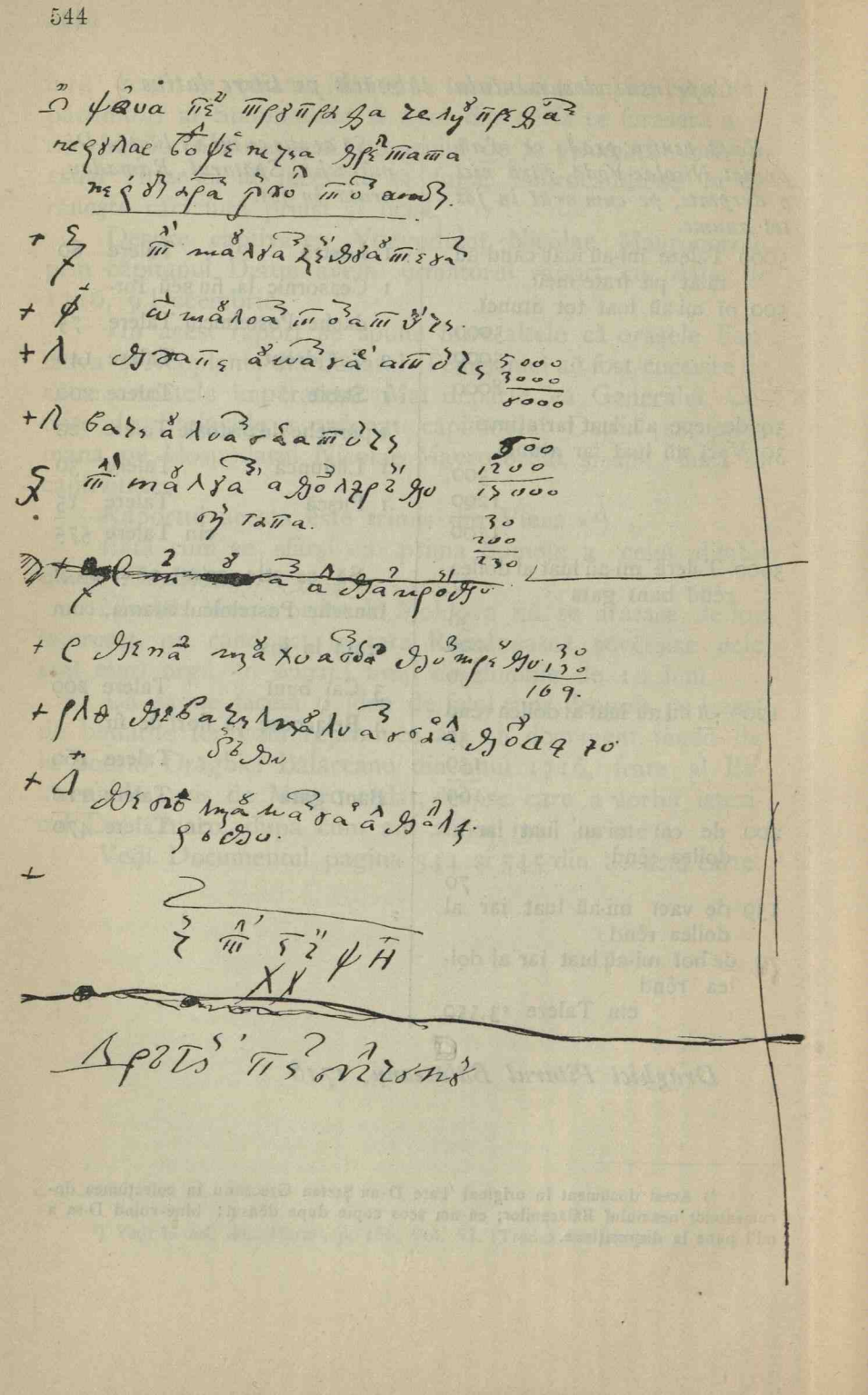

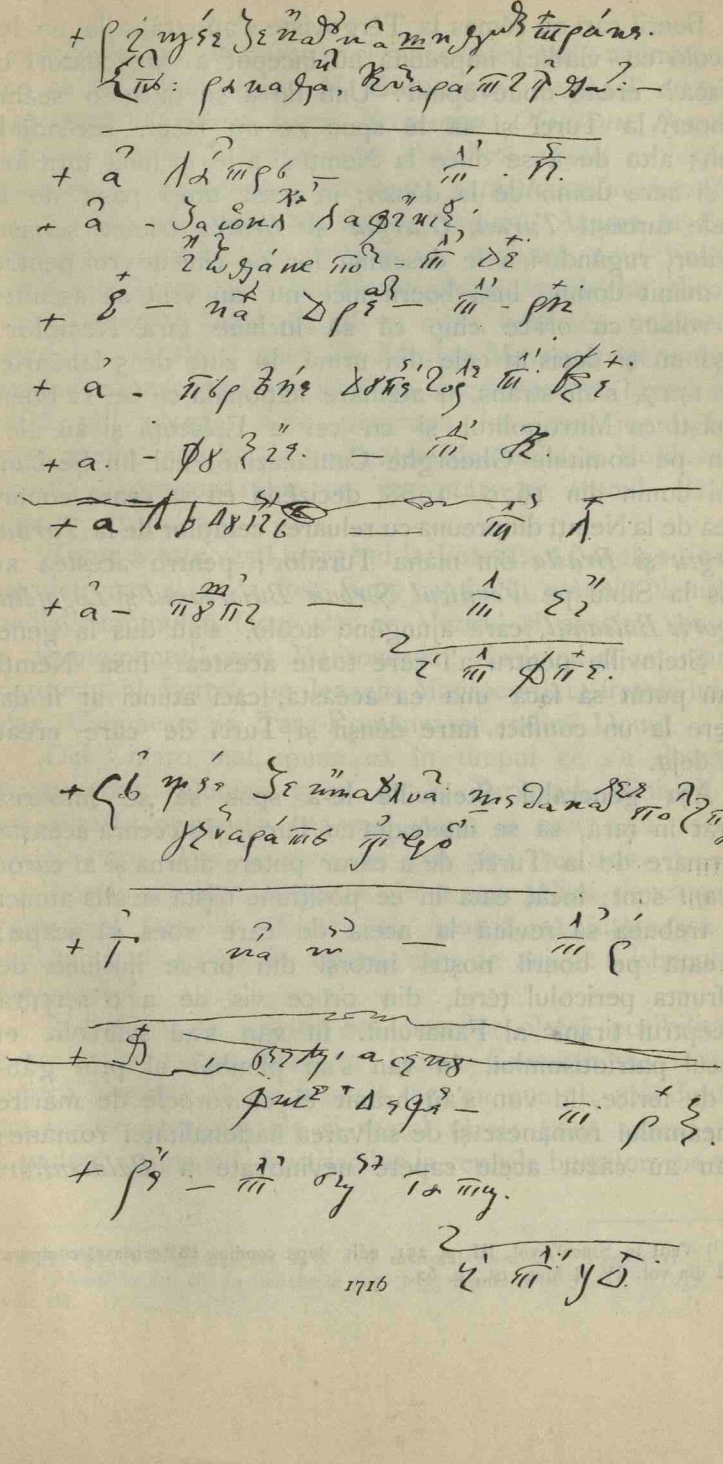

Boerii cari aŭ rĕmas la Tîrgovişte s'aŭ strâns la un loc şi acolo cu vlădica împreună aŭ început a face sfaturi ce să facă? ereaŭ două opinii: Una de a se duce o seamă de boeri la Turci şi să le spue ce aŭ făcut, cerêndu-le domn; alta de a se duce la Nemţi şi a le închina ţara lor, şi a'şi cere domn de la dênşii; în acest timp paşii de la raelele turceşti *Turnu*, *Giurgiŭ* şi *Brăila* trimet scrisori boerilor, rugându-i a le desemna lor pe cine ar vroi pentru a fi numit domn. Insă boerii nici nu aŭ vrut să asculte, căci voiaŭ cu ori-ce chip că să închine ţara Nemţilor; şi aşa aŭ şi decis în cele din urmă. In ziua de 5 Ianuarie, anul 1717, s'aŭ strâns în adunare naţională cu ceĭ 12 boeri divanişti cu Mitropolitul şi cu ceĭ 2 Episcopi şi aŭ ales domn pe comitele Gheorghe Cantacuzino, fiul luĭ Şerban, fostul domn din 1679—1688, decizênd ca să ceară confirmarea de la Nemţi dinpreună cu reluarea cetăţilor de la *Turnu*, *Giurgiu* şi *Brăila* din mâna Turcilor; pentru acestea aŭ trimis la Sibiŭ pe *Vornicul Şerban Bujoreanul* şi *Logofĕtul Grigorie Băleanul*, care ajungênd acolo, s'aŭ dus la generalul Steinville pentru a'i cere toate acestea. Insă Nemţii nu aŭ putut să facă una ca aceasta, căci atunci ar fi dat naştere la un conflict între dênşii şi Turci de care ereaŭ sătuĭ deja.

Aşa generalul Steinville le-a spus să se întoarcă îndărăt în ţară, să se înţeleagă cu Turcii şi să ceară această confirmare de la Turci, de a căror putere atârna şi aĭ căror suzeranĭ sunt; încât eată în ce poziţiune tristă se afla atunci ţara, trebuea să revină la aceia de care voea să scape; deci eată pe boerii noştri întorşi din ori-ce ilusiune de a înfrunta pericolul ţĕreĭ, din ori-ce vis de a o scutura de sceptrul tiranic al Fanaruluĭ. In van s'aŭ svârcolit eĭ în focul patriotismuluĭ, în van s'aŭ plimbat eĭ prin gânduri de ferice, în van s'aŭ hrănit eĭ cu vorbele de mărire ale neamuluĭ românesc şi de salvarea naţionalităţeĭ române; în van aŭ căzut acele capete nevinovate a *Bălăcenilor*,

[1]) Veḑĭ în Şincaĭ, vol. III, p. 251, edit. după condica Bălăcenească comparat cu p. 8 din vol. IV al Mag. ist., p. 62.

Cantacuzinilor, *Brezoenilor* şi mai ştiŭ eŭ câţi; acuma putem zice ca neuitatul istoric **N. Bălcescu**: «*Ast-fel virtuosul Mitropolit Antim şi boerii Brezoeanu*, *Obedeanu*, *Bengescu*, *Golescu*, *Barbu Brăiloiŭ ce se deosebiră atunci ca capetele opositiuniĭ*, *căzură mai toţi jertfe patriotismuluĭ lor*»[1].

O da! căci toate aŭ fost o chimeră. Acuma în Bucuresci peste câte-va zile trebuia să sosească noul Voevod, trimis de Sultan, Ienache Mavrocordat, fratele luĭ Nicolae, acuma regimul fanariotic îşĭ va relua firul sĕŭ neîntrerupt pentru un secol; şi dacă de Nicolae Mavrocordat naţiunea română scăpase prin sacrificiĭ de sânge, acuma boeriĭ isbutiseră să'l alunge. Prin persoana luĭ Ioan jugul fanar se va aşeda puternic la beregatele Munteniei şi Moldovei şi dinastia Mavrocordaţilor se va întări pe tronul Basarabilor.

Toate aceste veştĭ mergênd la Poartă, că Nicolae-Vodă a fost detronat şi că a fost făcut captiv în mânele Nemţilor, imediat Sultanul a făcut sfat cu Vezirul şi paşale; convinşĭ de devotamentul caseĭ Mavrocordat, rânduind şi pe marele dragoman al Porţeĭ, pe Ienache Mavrocordat, fratele luĭ Nicolae, Caimacam în Ţara-Românească, adică Domn.

Del Chiaro mai spune că în timpul ce s'a detronat Mavrocordat «Domniĭ grecĭ de la Ţarigrad, Miniştriĭ luĭ s'aŭ aflat în primejdia cea mai mare, şi unii s'aŭ ascuns, alţiĭ aŭ fugit către Dunăre, iar pre alţiĭ i-aŭ ucis»[2].

Nemţiĭ aŭ avut dreptate de a nu priimi deocamdată rugăciunile boerilor Olteni, ca Austria să întărească pe George Cantacuzino de Domn, căcĭ de aci ar fi isbucnit un mare resbel.

Nemţiĭ nu aŭ refusat net boerilor olteni posibilitatea de a nu se putea întări ca Domn Cantacuzino, însă le spuseră boerilor că nu a sosit încă momentul; mai departe vom vedea evenimentele şi rostul ţĕreĭ; până atunci însă să vedem rĕspunsul Austriacilor la cererile boerilor, pe care

---

[1]) Veḑĭ în Mag. ist., vol. I, p. 119, articolul *Românĭ şi Fanarioţiĭ*.

[2]) Veḑĭ în op. cit. în italieneşte pag. 255, reprodus în Şincaĭ, p. 252, edit. I, vol. III.

rĕspuns archivele de la Viena 'l posedă. Şi N. Bălcescu l'a scos şi l'a tipărit în opera sa:

«Estractul Decretului Maiestăţii Sale Imperiale Regale şi Apostolice, supt datul Lassemburg, 30 Maiŭ 1717.

Intâi Maiestatea Sa Imperială Regală ca să rĕspunză cu obicĭnuita bună-voinţă nemăsuratelor rugăminte ale Representanţilor Provinţiali[1]), a otărît graţios, ca îndată ce se va supune cu totul stăpânirii sale *Ţara Românească*, să înpodobească cu demnitatea de *Voevod* pe măritul Domn *Georgiu Cantacuzin, din causa credinţei luĭ celeĭ de multe orĭ dovedite, a înţelepciuneĭ, integrităţeĭ, strălucităţeĭ familieĭ şi iubireĭ sale către patrie.*

Şi tot de odată primeşte ca; când se va trata despre numirea unuĭ următoriŭ în domnie, se va lua în băgare de seamă particulară, familia Cantacuzinilor, şi maĭ ales voturile şi *rugămintele Domnilor Boierĭ şi Represintanţi.*

(L. S.) Prin Imperatoriul.
Din Consiliul de Resbel
Lassemburg 30 Maĭ 1717.
Antoniu Josef de Öttl m. p.»[2])

Marele vizir Ali-paşa îmbrăca în acest timp pe Ienache Mavrocordat cu caftan şi'l porni către Ţara Românească, de la Andrianopol, însoţit de Hussain paşa, Aga ienicerilor şi Seraschier; dându-le 12,000 de Turcĭ; 10,000 Tătarĭ; Spahiĭ şi alte odrasle musulmane; în acest timp se sfârşi şi exilul doamneĭ Maria, soţia luĭ Vodă Brâncoveanu şi a ginerilor sĕĭ, care ereaŭ în Candia[3]), şi cu Ienache aŭ purces cu toţiĭ şi aŭ ajuns la Giurgiu şi ast-fel când Şerban Bujoreanu şi cu Grigorie Băleanu aŭ venit din

---

[1]) Adică boeriĭ olteni ce mersese la Sibiiŭ *Bujoreanu* şi *Băleanu*, ca să ceară pe *Cantacuzino* de Domn.

[2]) Vedĭ în vol. IV, Mag. ist., p. 63—64.

[3]) Vezĭ în Şincaĭ Vol. III, p. 254 din condica Bălăcenească edit. I.

Ardeal mâhniţi, cu veşti triste, către toţi boerii; spunêndu-le că nu aŭ putut dobândi nimic de la Nemţi pentru alegerea domnului pământean; atunci în Bucureşti Ienache dragomanul 'şi făcea intrarea sa triumfală în palatul domnesc şi aci înconjurat de forţa armată citea fermanul Sultanului, trimiţênd proclamaţiuni în toată ţara şi la toţi locuitorii pentru a linişti spiritele; eată ce ḑicea acest ferman:

«Voue boerilor; voue căpitanilor, voue odobaşi, voue chiauşi, voue seimeni cari cu toţi mâncaţi din pâinea sultanului, stăpânul vostru, ascultaţi ce vĕ anunţ: fie-care din voi să se întoarcă în patria şi casa voastră; cel ce se va întoarce va fi lăsat în pace şi protejat, 'i se va erta toate lui, şi muerei lui şi pruncilor lui, şi caseĭ lui şi satului lui şi vitelor lui şi la tot ce are.

Mi-e îmi este milă de voi toţi şi vă ert pentru anul acesta de tribut, de contribuţiuni şi de toate cele l'alte, trebue numai ca să fiţi supuşi ordinelor mele şi să nu abuzaţi de clemenţa ce v'o arăt acuma» [1]).

In aceste vremuri Ianache Mavrocordat pentru a încredinţa pe Sultan de buna sa primire, trimete la Ţarigrad pe Marele Vistier Mathei Fălcoeanu şi pe Marele Ban Pană ca să'i spună despre toate isprăvile sale, Cronicarul Popescu spune însă: «O seamă de boeri dintre cari nu ştia şi de venirea catanelor care aŭ luat pre Nicolae Vodă, aceia trecênd la Ardeal, şi intrându-le în capete *fumuri* şi gânduri deşérte, fiind capete: Radul Golescul, Grigorie Băleanul, Şerban Bojoreanul aŭ tras şi pe alţi boieri în partea lor şi s'aŭ făcut o cetişoară şi aŭ început a se sfătui, sfaturi vrednice de rîs, adecă cum că ei să închine ţara împĕratului nemţesc, şi să ceară Domn pe Iordache Besadea, feciorul lui Şerban Vodă (Cantacuzino) care se afla supt protecţia Nemţilor de când a murit Şerban Vodă, şi să ceară oaste nemţească şi să se intoarcă în ţară şi să gonească pe Turci şi pre Ion Vodă din scaun [2]).»

---

[1]) Vezi în Kogălniceanu, Hist. de la Val., p. 381 din Del Chiaro.
[2]) Vezi în Vol. IV, p. 95 Mag. ist.

Mai departe cronicarul spune încă că ei aŭ mers până la Beciu (Viena) şi aŭ avut audienţe şi la Impĕrat cheltuind sume marĭ, Popescul are aerul să ea în rîs pe boerii rĕsvrătitorĭ, se înţelege, căcĭ dênsul era partizanul politiceĭ turceştĭ şi bizantine, fiind amicul luĭ Vodă şi al Fanarioţilor, dar peste 1 an se va convinge că nu fură *fumurĭ* socotelile boierilor, căcĭ, dacă nu întreaga ţară trecu sub Austria; dară Oltenia, prin tractatul de la Passarovits (1718) trecu coroaneĭ habsburgice pentru un timp de 21 de anĭ căcĭ, în 1739 prin tractatul de la Belgrad ea revine earăşĭ puterei turceştĭ.

In acest timp în Moldova ereaŭ refugiaţĭ 12 boerĭ Munteni ce fugiră din Bucureştĭ, încă de când cu urgiile luĭ Nicolae Mavrocordat, după cum spune cronicarul Nicolae Mustea: «Eară în ţeara Muntenească, ne maĭ putênd boierii răbda vrăjmăşia şi asuprelile ce le făcea Nicolae-Vodă s'aŭ sfatuit, şi aŭ fugit carĭ încotro aŭ putut scăpa, eşind noaptea din Bucureşti îmbrăcaţĭ în haine proaste, până la Colentina; că acolo le scosese caiĭ şi armele, şi slugile lor aşteptându'ĭ acolo, fiind strĕjĭ marĭ în oraş. Intr'alt chip n'aŭ putut scăpa; ce fiind toţĭ sfătuiţĭ la un cuvênt, s'aŭ strîns toţĭ la Colintina şi de acolo aŭ fugit, carĭ unde leaŭ dat mâna. Aice în ţară (adică în Moldova) aŭ fugit doĭ-spre-ḑece boerĭ; Nicolaĭ Roseti Logofĕtul, ginerele Brâncoveanuluĭ, şi Dediulescul Vistiernicul; şi doĭ feciorĭ a luĭ Asan călăraşu, şi alţiĭ»[1]).

Maĭ la vale cronicarul spune: că Mavrocordat de ciudă a trimes spre a căuta pe aceştĭ boerĭ, şi a'ĭ prinde; şi vĕḑênd că nu poate pune mâna pe eĭ, a scris la Ţarigrad, spunênd că Mihaĭ Racoviţă Vodă al Moldoveĭ este soţul lor şi că'ĭ ascunde, atunci el fu mazilit şi în locu'ĭ fu trimes Grigorie Ghica ce erea Terdziman la împĕrăţie, strĕnepotul luĭ Grigorie-Ghica-Vodă[2])

Aci se cade a pomeni câte-va vorbe şi despre rĕscóla

---

[1]) Vezĭ în Vol III, Letopiseţe, p. 71.
[2]) Idem p. 72.

din Moldova; sĕvêrşită de boerii Moldoveni ca şi ceĭ de d'incoace de Milcov.

O rescoală isbucnită din causa grelelor impilări a unuĭ Domn, dacă nu fanariot dară fanariotisat.

Boerii Moldoveni vĕḑênd mişcările din Muntenia se rĕsculară şi dênşii; şi se alipiră de Nemţi, ce atunci trecuseră de Focşani. Eată ce putem culege pe scurt din lungile dări de seamă ale cronicarilor: *Amiras*, *Mustea*, *Neculcea*, şi *Uricarul*.

In Moldova Mihail Racoviţă nu era maĭ iubit ca Mavrocordat în Muntenia, aceleaşĭ imposite grele, aceleaşĭ confiscaţiunĭ de averĭ, şi ucideri chiar, căcĭ cum se urcă pe tron; liberă pe Marele Vornic Lupul Kostaki, vizirului ce l'aŭ dus la Constantinopol şi l'aŭ ucis odată cu Mihail Cantacuzenul şi cu Radu Dudescul din Muntenia. In aceste întâmplări când Mavrocordat fu ridicat din scaunul sĕŭ şi dat Nemţilor; scumpa noastră soră Moldova care suferea şi dênsa de aceiaşĭ boală ca şi Muntenia, vru ca să se scape şi de Racoviţă, şi partida boerilor Moldoveni nu rĕmase maĭ pre jos ca ceĭ Munteni.

Vestitul Vasile Ciauru [1]) şi ceĭ l'alţĭ fură capiĭ uneĭ revoluţiunĭ la care se supuseră toţĭ boeriĭ Moldoveni şi cerură ajutor Imperialilor care în acel timp lucraŭ în Muntenia.

Generalul Steinville le trimite imediat pe un căpitan Ferentz, cu 300 husarĭ, care vin în Moldova, întâiŭ la Monastirea Caşin unde eraŭ adăpostiţĭ toţĭ boeriĭ de teamă, apoĭ intră în Iaşi şi aci urmat de toţĭ boeriĭ cu Vasile Ciaurul în cap.

Ciaurul se duce la Braşov la generalul de acolo, unde ceru ca Moldova să fie închinată Austrieĭ căcĭ, le ajunge de Turcĭ, el fu făcut acolo conte de către Impĕrat, şi se înturnă in ţară, cu gândul că va putea deveni şi Voevod. In acest timp Ferenţ căpitanul, cu maĭ mulţĭ boierĭ se aşeḑase în cetatea Neamţului şi domnea în Moldova până la Siret ca şi Nemţiĭ în Muntenia până la Olt; eară Mi-

[1]) Letopiseţele luĭ Cogălniceanu, tom. III, p. 58. Cron. luĭ Mustea.

hail Racoviță care *nu* avea ca armată în jurul sĕŭ, de cât, 600 de Albanezĭ, încalecă pe cal și fuge urmat de 6 servitorĭ de curte, de se închide la monastirea Cetățuia, de acolo trimeţênd scrisorĭ la pașa de la Hotin și la Hanul Tătăresc ca să'ĭ trimiță oaste pentru a se apĕra ; dupe câte-va ore îĭ veniră 200 de Tătarĭ și 200 de Cazacĭ. In acest timp Mihaĭ prindea pe boierĭ și îĭ închidea, așa aŭ închis pe Cuza feciorul spătarului Cuza, de 'l închise la *Bârnova*, în cele din urmă se deteră maĭ multe lupte la *Caşin*, la *Neamțu* și la *Cetățuia*, unde Ferenţ căpitanul fu prins și ucis de Mihaiŭ-Vodă, de asemenea și Cuza spătarul ce fu spânzurat în poarta cetățiĭ de furca scrânciobuluĭ, îmbrăcat boiereşte, ca să-l vadă norodul, pe de altă parte Tătariĭ luĭ Mihaiŭ-Vodă aducea pe fie-ce zi din oamenĭ și boierĭ ce'ĭ ucidea, bătându-ĭ cu piroane pe scândurĭ, turnându-le plumb topit prin grumadĭ ca să meargă la inimă[1]) ca de rĕŭ să le hie lor, eară pe alțiĭ îĭ spânzuraŭ de coaste și de beregată la câte un par, ear pe alțiĭ îĭ ardea de viĭ, apoĭ aŭ făcut o mare movilă între drumul *Galateĭ* și *Cetățuia* și acolo 'ĭ aŭ îngropat pe toți, punêndu-le o cruce de peatră și făcênd un ceardak ce s'aŭ numit și se numește până adĭ *Movila saŭ ceardakul* luĭ Ferentz[2]), decĭ în zadar se sbuciumară boeriĭ Moldoveni căcĭ încă va maĭ domni Mihail Racoviță în Moldova.

Acum venim la subiectul nostru. Ienake Mavrocordat în acelaș timp trimetea știrĭ și generaluluĭ Steinville căruia îĭ anunța ridicarea sa la domnie, trimeţându'ĭ și daruri frumoase, decĭ vedem pe Ienake Vodă începênd din

---

[1]) Letopiseţe Mustea, p. 62, vol III.

[2]) Crucea este încă adĭ și este înaltă, ne spune Uricarul, de 42 de urme, într'ênsa este săpat în kirilic și acestea s'aŭ deslegat: «Iŵ Mihaĭ V. Vod Racoviță, cu mila luĭ Dumneḑeŭ și stăpânitor țĕreĭ Moldoveĭ, rădicat'am această sfântă cruce întru pomenirea lucrurilor ce s'aŭ întâmplat la a treia domnie a domnieĭ mele la veleat 7224. Inceput'aŭ puternica împĕrăție turcească rĕsboĭ cu Nemțiĭ eară la veleat 7225 trimis'aŭ nemțiĭ de la Ardeal pe un căpitan anume (loc nedescifrat, probabil Dettin) cu o samă de catane, ș'aŭ luat pe Domnul Muntenesc, anume Nicolae Mavrocordat din scaunul domnesc din țară din Bucureștĭ . . . cu toată casa luĭ și l'aŭ dus în cetate la Sibiŭ, după carĭ . . . Domnul Muntenesc, pus'aŭ în gând și pentru noĭ ca să ne ea, și aŭ trimis pe un Franț căpitan *Betrosan* c'o samĭ de Nemțĭ și catane și cu o multă adunătură ce aŭ strâns de Moldovenĭ (maĭ departe indescifrabil).

noŭ acea politică cu două fețe și imitând sistemul lui Brâncoveanu și al lui Cantemir. Generalul Steinville care nu era încă pregătit pentru a lua Oltenia, încheiă un armistițiŭ cu Voevodul Ienake, însă ce folos, căci ceĭ 10,000 de Tătarĭ și de Albanezĭ carĭ veniră să introneze pe Ienake, cutreeraŭ țara și comiteaŭ cruzimele cele maĭ marĭ, încât, liniștea complectă tot nu domnea; pe de o parte Ienake încheia armistițiurĭ cu Imperialiĭ și pe de alta Tătariĭ ucideaŭ locuitoriĭ și-i despoeaŭ de bunurile lor, până ce în fine fură goniți în Crimeea; când se încheiă armistițiul între general și Ienake, atunci aghiotantul lui Steinville Frederic Schvantz de Spinghil, exclamă: «le marquis de Steinville en profite lui-même pour se garder de ce qui était arrivé naguère aux generaux Hausler et Vétérani, il avait reçut l'ordre de s'emparer secrètement d'un défilé; mais il ne voulait pas se mettre comme eux à la merci du prince». Generalul Steinville 'și aduse aminte că pe acolo odinioară trecea Valul lui Traian, 'și aduse aminte de *Turris Litorisa* și de *Praetoria-Augusta* (Hermanstadt) a cărei remășiță se maĭ vede aḑi pe la Cozia; imediat îĭ veni în gând de a-și deschide calea Oltului putînd astfel avea un loc sigur de retragere, apoĭ a'și zidi un fort la Câineni, și maĭ fericit de cât Romaniĭ carĭ fură siliți a'și opri lucrările la Olt, din cauza stâncilor cu totul impracticabile, el Steinville, sparge dealurile și face să sară stâncile cu dinamită și ast-fel 'și deschise o trecere splendidă pe unde putea să intre cu oștĭ și să se retragă orĭ când, apoĭ terminându-se și fortul Câinenilor, Steinville la finele lui Ianuarie 1717 trece în Oltenia, deci în prima lună de domnie a lui Ienake, și se împreună cu milițiile Serdarului Barbului cu care intră în Craiova ca niște liberatorĭ, lăsând pe generalul Tige la Târgoviște căruia i se supuseră toți locuitoriĭ. In acest timp alt general austriac, contele de *Auersberg* luă maĭ multe cetăți turcești, între care raeaoa de la Turnu. Steinville putea foarte ușor să supună atunci toată Muntenia sceptrului german, și poate bine ar fi fost, însă se mulțumi numaĭ cu Oltenia și chiar încheiă cu Ienake Mavrocordat în secret, un tractat, ce

servi de preambul celui de la *Passarowitz*, ce'l vom vedea peste un an.

Ienache Mavrocordat căuta a se pune bine cu Nemții căci prevedea, că din aceasta mare zarvă d'intre dênșii și Turci, Nemții vor eși învingĕtori, și așa cu sprijinul lor el va putea deveni Domn al țĕrei, în loc de Caimacam cum era până acuma.

Prin acea convenție ce dênsul o închee cu generalul Steinville la Sibiŭ în 8 Februarie 1717, convenție ce coprindea 6 articole, între altele se stabilește ca: «Oltenia să încape sub sceptrul german, îndatorindu-se a plăti câte 100 de pungi pe an. Steinville stipulase a reține Oltenia, Mavrocordat reținea Muntenia, nepermițênd însă Turcilor și Tătarilor de a mai veni în Muntenia, trecênd prin Oltenia, de asemeni voevodul Munteniei se obligă a nu ajuta pe fratele sĕŭ, nici cu bani, nici cu trupe fiind captiv în mâinele Nemților; eară Oltenia să dea câte 100 de pungi pe an Impĕratului Austriac»[1]).

Prin acest tractat vedem pe Mavrocordat vasal oficial Sublimei porți și vasal secret Austriei; biata țară! plângea de o vasalitate și acuma plătea două; în acest timp Muntenia erea cutreerată de Tătari și Turci, însă Oltenia erea adâpostită de ori-ce. Steinville lasă vechea organizare a ei, în cap erea marele Ban, ca mai 'naințe; eară pe fie care județ câte un ispravnic; (prefect) juridicțiunea civilă și judiciară compusă din Divanul Craioveĭ, în cap cu banul și cu 12 boeri mari, cu un secretar și un comisar; justiția erea dată după legile țĕrei, după pravilă, care atunci erea a lui Matei Vodă Basarab; afacerile militare fură încredințate unui mare comisar de resbel (spătar) și unui furnisor al armatei, (clucerul mare); eară încasarea contribuțiunilor, unui inspector general (vistier mare). Sultanul auzi ceva despre acestea și se înfricoșează, chiemând pe Mavrocordat la Andrianopole pentru a se explica ce a făcut.

La 5 Noembrie 1717 Ienache Vodă pleçă luând cu

---

[1]) Vedĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 169—170.

el mai mulţi boeri, şi ajungênd acolo, fu primit în audienţă de Sultan, unde'i spuse că tractatul încheeat de el cu Nemţii nu e de cât o aparenţă, e ceva provisoriu şi că a trebuit să facă aşa, căci altminteri toată ţara cădea în mâinele Nemţilor, Sultanul se convinge şi felicită chiar pe Mavrocordat de tactul ce l'a pus ; îl încarcă de onoruri şi se întoarce înapoi la Bucureşti în luna lui Decembrie 1717 [1]). Ienache Mavrocordat din interes se purta foarte bine cu lumea, căci împăcă toate spiritele la venirea sa, ba încă atunci fiind foamete în ţară, în acel timp şi sătenii cu totul ruinaţi de toate prădările revoluţiunei, trimete în Crimeea de unde cumpără grâu şi'l împarte gratis pe la locuitori ; apoi necomiţând nici o crimă, înduplecă pe toţi boerii a intra pe la casele lor. reînstalând şi pe D na Maria, soţia lui Vodă Brâncoveanu şi cu tot neamul său [2]), dând pe la toţi boerii moşiile lor înapoi.

Incât Ianache procedând în politica internă cu multă bună-voinţă şi gospodărie către popor şi boerime, eară în politica externă cu un tact al unui diplomat iscusit, ajunge a împăca şi pe Nemţi şi pe Turci, ba încă 'l vedem întorcêndu-se cu mari onoruri de la Andrionopole ; în fine putem spune că în acele împrejurări critice şi grele în care se gasea ţara, atunci Ienache Mavrocordat a fost omul cel mai nemerit pentru a împăca spiritele atât de agitate în contra fratelui său.

Această purtare a lui Ienache nu venea din alt ceva de cât că el fiind om deştept, presimţise după cum am spus şi mai înainte că ţara va fi a Nemţilor, că Nemţii sunt acuma tari, încât ce 'şi spuse ? când ţara va fi sub dominaţiune austriacă eŭ să mĕ puĭ bine cu Nemţii de acuma, ca să mĕ ţie eĭ căci, pe turci îi întorc eŭ cum vreaŭ ; încât nu patriotismul l'a împins la acele acte salutare către ţară ; dară interesul de domnie.

In acele vremuri arsese şi Bucureştii venind focul de la Cotroceni în spre palatul de la Curtea-Veche.

---

[1]) Enghel partea doua, Hist. Val., p. 7. Kogălniceanu, p. 384.
[2]) Fotino, t. II, p. 310.

Ianache Caimacamul ca să arate și mai multă prietenie lui Steinville îi scrie în 1717, 21 Mai o scrisoare unde sub paravanul de a'i anunța că a primit de la Sultan un ordin spre a lua parte la expediţiunea Ardealului, îi aduce o sumă de vorbe plăcute către casa Austriei; între altele vedem: «Mișcat de cea mai sinceră iubire către excelența voastră, și crezând că nu trebue să vĕ ascund nimic, vĕ anunț că Turcii mi-aŭ dat ordin a mĕ alipi către trupele ottomane ce vor pătrunde în Ardeal, că deși eŭ trebue să mĕ supun acestui ordin, voi căuta excelență; să sprijin mai mult interesele prea luminatului vostru Impĕrat de cât pe cele ale Turcilor»[1]). Eată politica lui Brâncoveanu din noŭ în ființă în țara-Românească, acea politică cu douĕ fețe, pe care mulți Domni aŭ întrebuințat'o, dar numai un Brâncoveanu a fost în stare să guverneze 25 de ani.

Prin o altă scrisoare cu data de 31 Mai 1717 ce Generalul Steinville, guvernatorul Transilvaniei, scrie Principelui Eugenie de Savoia, și spune că: Caimacamul Ienache Mavrocordat s'a oferit de mijlocitor la pacea ce se va încheia între Turci și Austriaci. Eată ce vedem între altele în acea scrisoare:

«Generalul se scuză mai întâiŭ că fiind împedicat de alte afaceri, n'a putut încă inspecta confiniile de Sud și pasul Vulcan. comunică apoi cu această ocasie că un călugăr franciscan i-a făcut cunoscut din partea *pretendentului la scaunul Munteniei*, *Ienachi Mavrocordat*, că Turcii sunt dispuși să închee pace, și *el se oferă ca mijlocitor*. Generalul va rĕspunde pretendentului în sensul instrucțiunilor primite din partea consiliului de rĕsboiŭ. In fine generalul comunică că doi spioni unguri, ce aŭ fost trimiși din Hotin în părțile anexe ale Transilvaniei, aŭ fost prinși și aduși la Sibiŭ. La aceștia s'aŭ găsit mai multe scrisori în limba maghiară, pe care Generalul le trimete în traducție latină Prințului Eugen. In curênd spionii vor fi ascultați și facsi-

[1]) Vedĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 175.

milele lor vor fi trimise de asemenea Prinţului. In sfêrşit Generalul comunică că vor fi arestaţi şi complicii acestora»[1]).

Toate manoperile lui Ienache cum vedem nu ereaŭ de cât ca să devie Vodă, căci până acum nu erea de cât Caimacam. In faţa evenimentelor petrecute în ţara Românească, Turcii nu mai voiră a numi imediat un alt Domn, neştiind ce întorsătură vor lua lucrurile cu Nemţii.

Ianache Mavrocordat de abia în 3 Iunie 1717 primeşte ordinul Sultanului prin care este invitat a lua parte la expediţiunea Ardealului, deci când dênsul scrisese în 21 şi 31 Mai lui Steinville unde îi spunea că primise ordinul Sultanului, nu primise încă nimic; ci erea în aşteptare căci eată ce se spunea în acel ordin, unde Sultanul ca să onoreze pe Caimacamul Ţĕreĭ-Românesti îl numeşte deja *Voevod*, cea-ce nu erea încă; eată ce se zice în ordin: «*Vous qui êtes Vaivoda de Wallachie*, vouz devez savoir que nous avons tenu conseil avec nôtre grand Vezir, avec le Mufti, et avec nos autres ministres, qui sont affectionnés à nôtre Empire, dans le quel nous avons determiné, que le dit grand Vezir avec l'Agha des janissaires, les generaux de l'Artillerie, et des Spahis Marchera avec toute ma grand' armé, accompagné des Tartares de la Crimée, qui seront commandés de leurs chefs à Belgrade, ou ils tiendront encore un conseil pour y prendre la resolution de ce qu'on doit entreprendre, cett' à dire d'aller ou à Peter-Varadin, ou vraiement à Temeswar. Le Bacha gouverneur de Rumelie avec tout le monde capable aux armes qu'il a sous son commandement, et la Bacha d'Albanie avec 30 compagnies des janissaires, et une grande quantite de gens de l'Artillerie, qui meneront des Canons, et des Bombes et qui seront soustenus de 6 mille Spahis, et 10 mille tartares, commandés d'un Sultan, sont déja destinés d'aller à un endroit, qui s'appelle Ihram qui est vis à-vis de la nouvelle Palanque ayant ordre d'entrer dans les Pays de l'Ennemis, et faire tout ce qu'ils pourront. Outre cela le fils de Kiuperli,

[1]) Vedĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 177.

qui s'appelle *Nouman-Bachá*, le quel pour le passé, fu grand Vezir, il est aussi commandé avec toute la milice de Bosnie, asisté des 3 Bachâ; 15 compagnies des Janissaires; 10 compagnies des Artilleristes et 10 mille Tartares avec un Sultan, ils ont aussy ordre d'entrer dans les Pays de l'Ennemis du Coté de Novi en Croacie.

De plus le Bacha de Mesopotamie, qui est le Sereskier nommé Regeb Bascia, il at aussy ordre d'entrer en Tansylvanie avec 30 mille hommes de sa suite, 10 mille Tartares commandés de Nuradin-Sultan, et le Bachá de Hotin avec ses troupes, comme aussy avec le Vaivoda de Moldavie, *et vous qui est le Vaivoda de Wallachie*, par ou le dit nôtre Seraskier le trouverâ à propos, à qui nous avons donné l'authorité sur tous vos autres, et vous les devez obeir en toute chose. Donc à l'arrivé de notre ordre vous l'executerais avec toute la submission et obeissance, et vous tiendrais pret d'aller sans aucune contradiction ny pretexte là ou le dit Seraskier vous ordonnera, car c'est notre ordre Imperiale, et vous le devez obeir»[1]).

Eată deci acel faimos ordin de care vorbea Ianache luĭ Steinville; Sultanul îĭ zicea: «*Vous le devez obeir*» eară el scria luĭ Steinville: «*Voĭ căuta a slujĭ maĭ mult interesul luminatuluĭ Impĕrat austriac de cât pe cel al Turcilor*».

In 4 Iunie 1717 Steinville trimete acele doue scrisorĭ ale luĭ Ianache; aceia din 21 Maĭ şi aceia de care vorbeşte dênsul în raportul din 31 Maĭ, le trimete zic prinţuluĭ Eugenie [2]).

In Ţara-Românească se formase acum treĭ partide politice; o excepţiune cu totul; o partidă pur turco-grecească, ce forma partida oficială, partida guvernuluĭ; în care ereaŭ toţĭ amicĭĭ luĭ Vodă, toţĭ veneticĭĭ aduşĭ de Domnĭĭ strĕinĭ şi veniţĭ cu dênşĭĭ din Ţarigrad, unde se întâlneaŭ nume strĕine; partidă ce se formase în ţară cu mult maĭ înainte de epoca aşa ḑisă a fanarioţilor; şi existând deja din

[1]) Vezĭ în vol. VI. col. doc. Hurm., p. 180, tradus în franţuzeşte de A. Volde, la Hermanstadt în 3 Iunie 1717.

[2]) Vezĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 181.

timpul domniilor grecisate, adică de la 1611 încoace, după cum am vĕzut în această carte. In această partidă dacă mai întâlneam şi nume de boeri români, aceştia ereaŭ din aceia ce'i conrupseseră Grecii ţărigrădeni şi rumelioţi; aşa a fost Stroe Leurdeanu într'un timp în ţară şi cu toată compania lui.

A doua partidă erea aceia a opoziţiunei care erea alcătuită din tot ce ţara avea mai românesc; această partidă ducea o politică germană, avea de scop să treacă ţara românească sceptrului austriac; în capul ei aŭ strălucit în tot deauna de la 1611 şi până acuma, Cantacuzenii; atunci am vĕzut pe bĕtrânul stolnic Constantin Cantacuzino, acuma vedem pe Bezadea Iordache ori Gheorghe Cantacuzino, fiul lui Şerban-Vodă, Cantacuzenii ce e drept, eraŭ Greci de origine însă spre onoarea lor aŭ recunoscut datoria ce se cade unui fiŭ adoptiv către noul părinte.

Această partidă în tot-deauna când ocasiunea s'a arătat, s'a rĕsculat în contra grecismului şi am studiat în cele şeapte revoluţiuni provocate de dênşii toată acţiunea lor plină de vigoare, vitejie, şi mândreţe naţională.

In această partidă aŭ strălucit cele mai mari nume româneşti ca: Goleştii, Bălăcenii, Brâncovenii, Balenii, Grecenii, Brăiloii, Obedenii, Bengeştii, Bucşeanii, Prorocenii, Pârşcovenii, Strêmbenii, Styrbeii, Milcovenii, Popeştii, Bujorenii, Brezoenii, Câmpinenii şi alţi mulţi; ce cititorul îi poate culege din listele ce le-am dat pe ici pe colea în cursul istorisirei acelor revoluţiuni; şi aceşti boeri avênd în capul lor pe Cantacuzeni cari lepădându-se de originea lor, pentru că se hotărîseră să se hranească la sînul maicei române; aŭ strebătut cursul anilor de la 1611 până la 1717, acele vremuri de ferberi interne în ţară şi s'aŭ luptat când cu spada când cu crucea când cu condeiul ca să'şi menţină naţionalitatea românească.

In fine a treia partidă era aceia formată din transfugii acestor douĕ partide, care nu desertaŭ însă de la o partidă la alta, ci desertaŭ de la una şi prefăcêndu-se că aŭ trecut în cea l'altă, continuând totuşi de a servi pe cea d'întâi, servind şi pe cea de a doua; urmênd deci cea ce numim

noi, *politica cu două fețe*, și nu procedênd astfel din causa interesului național cum am vĕḑut *și admirat pe un Brâncovcanu-Vodă*; ci dintr'un calcul politic, isvorît din interesul personal, adică al pricopseleĭ, în această partidă eraŭ din țărigrădeniĭ nemulțumiți și din aceĭ boerĭ românĭ conrupți de țarigrădenĭ; în această partidă în anul 1717 lucea Nicolae Rossetti, cu toți soțiĭ luĭ.

Acest Nicolae Rossetti, Grec de origine orĭ Italian, cum i-o plăcea; dar numaĭ Român, nu; ținea o corespondență întinsă cu curtea vieneză și scrie în 1717 luna Maiŭ, și în 13 Iunie acelașĭ an, generalului Steinville «despre încercarea Turcilor de a năvăli din Muntenia și Moldova, în Ardeal, și despre modul cum dênșiĭ voesc a 'și așeḑa oștirile lor; despre manoperile maghiarului *Bercséni* din Ungaria, și despre atitudinea bine-voitoare a iubitului sĕŭ Domn, Ienache Mavrocordat; spuindu'i între altele că: In casul când nu ar putea isbuti gândurile Domnuluĭ față de casa Austrieĭ; atunci generalul va fi imediat înștiințat»[1]).

Curtea de la Viena era nu se poate maĭ veselă de purtarea generaluluĭ comite de Steinville, și de aceia i se conferi titlul de *Mareșal*; pentru care generalul mulțumește printr'o scrisoare din 1717, 16 Iunie, Principelui Eugenie de Savoia; în cea ce privește lucrurile referitoare la țara Românească, generalul spune în această scrisoare: «Mareșalul arată apoĭ că cultivă după putință *pe pretendentul la scaunul Munteniei, fără însă a avea deplină încredere, și speră că prin el să aducă multe servicii causeĭ Impĕratului. Nu trebuia însă ca în resoluția imperială dată deputațiuniĭ boerilor munteni, care a fost la Viena, să se amintească, că George Cantacuzino este desemnat ca hospodar saŭ Voevod al Munteniei. Pretendentul ar putea să afle despre aceasta și să se supere căci din causa aceasta Mareșalul ar fi împedicat în planul sĕŭ, de a începe cu el o corespondență în aparență intimă.* Va căuta însă să găsească căi și mijloace spre a'l face să uite această impresiune. *Pretendentul i-a trimis prin Nicolae Rossetti* maĭ multe știrĭ, pe carĭ Prințul

[1]) Vĕḑĭ în Vol. VI. col. doc. Hurm., p. 178-179 și 182-183.

le va afla din hârtiile alăturate. Între altele îi face cunoscut că călugărul franciscan va veni din nou. *Probabil că acesta va aduce propuneri de pace.* Tot-de-odată va sosi de la Bucureşti şi *spiţerul Iosef Mantuano, de loc din Alba-Iulia*, care va aduce de asemenea ştiri. Mareşalul comunică mai departe că a început deja corespondenţa cu Comitele Károly şi se va informa mai de aproape dacă cum-va, rebelii din Hotin sunt ajutaţi de Polonia, de oare-ce se svoneşte de acolo, că în jurul lui Esterhazi se adună Polonezi, Saxoni şi alţi oameni, între care ofiţeri fără a se şti sub a cui protecţiune sunt. In fine, Mareşalul anunţă, că căpitanul Mufel de la regimentul Daun se află pe drum cu recruţii. In privinţa armurierului asasin Ioan-Antoni-Somb; încheie Mareşalul: nu voiu face nimica până la sosirea Alteţei voastre. Indată însă după aceia îl voiu aresta şi voiu raporta cu supunere despre cele întêmplate etc.

Sibiiu, 16 Iunie 1717. *Semnat, Steinville, m. p.*

P. S. După încheierea acestei scrisori, comunică Mareşalul: a sosit *un comerciant grec*, spunênd cele cuprinse în anexa a treia»[1]).

Ianache Mavrocordat de şi ne fiind Voevod ci numai Caimacam al Munteniei cum spune un document contimporan: «*der Praetendent von der Wallachey, Joannes Mauro-Cordato*»[2]), se pusese mai rĕŭ pe capul Muntenilor acuma când se asigurase de o bună poziţiune la Constantinopol şi de acea prietenie ce 'şi o închipuia că o are şi cu Nemţii. Cruzimele, jafurile şi persecuţiunile începură iarăşi ca sub Nicolae Vodă, fratele sĕŭ.

Boerii începură iarăşi a emigra, şi a unelti pe lângă casa Austriei ca să capete ajutor şi să treacă odată ţara

---

[1]) Veḑi în col. doc. Hurm., Vol. VI, p. 183-184.

[2]) Veḑi în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 178. Raportul căpitanului Gessel către Steinville, despre o apropiată năvală a Turcilor *1717, 1 Iunie.* Tot aşa şi în cel din 29 Septembrie p. 203; şi 1 Octombrie p. 204 (idem). In scrisorile Principelui Eugenie către Impĕratul Carol al VI-lea şi către Steinville.

românească coroanei habsburgice, căci sub scutul ottomanicesc nu mai erea de stat.

Capii partidei opoziţiunei ce resturnară pe Nicolae-Vodă pleacă la *Sibiiŭ*, decişi ca să meargă până la uşa împăratului spre a 'i expune jalbile lor, cum Fanarioţii aŭ spart această nenorocită de ţară şi aŭ precupeţit domniile cele vechi şi româneşti, cu altele venetice şi tirane.

Din Sibiŭ în 14 Septembrie, 1717, aceşti boeri scriŭ Principeluĭ Eugenie de Savoia o scrisoare prin care i arată din noŭ că «Voevodul administrator al ţărei *Joannes Vaëvoda, administrator Wallachiae*» a sĕvĕrşit cele mai mari nelegiuiri, că toată speranţa lor stă în trupele împĕrăteşti ale sarcrului imperiŭ, spre a'i elibera de jugul păgânilor, trimiţênd o deputaţiune la Viena la împĕrat spre a cere din noŭ ca domn al lor pe Gheorghe fiul luĭ Şerban Cantacuzino».

Această scrisoare[1]) poartă următoarele semnăturĭ ale boerilor pribegĭ în număr de 12:

[1]) Vezĭ acesta scrisoare tradusă pe latineşte în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 192-193. Eŭ am reprodus în tocmaĭ semnăturile originale ce le am calchiat, cele în latineşte le am pus aşa cum sunt în document. (Originalul acestuĭ document e în Archiva Ces. Reg. a Ministeruluĭ de Resbel din Viena dupe care s'aŭ scos copiă de Hurmuzaki).

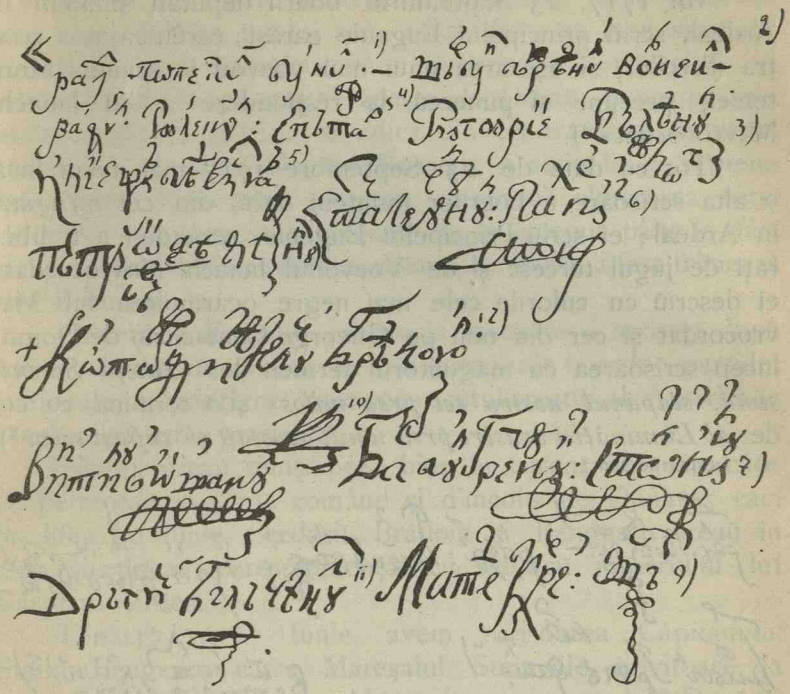

Numele acestor boeri în litere latine după numerile ce le am pus în dreptul fie-căruia; sunt:

1. *Rudolphus Popescul*, Banus
2. *Şerbanus Busorian*, Vornic
3. *Gregorius Bălianul*, Logotheta
4. *Radul Golescu*, Spathar
5. *Elias Ştirbey*, Vistier
6. *Eusthatius Leurdan*, Paharnik
7. *Barbul Grecian*, Stolnic
8. *Petrus Obedianul*, Serdar
9. *Mattheus Kretzulescul*, Sciatrar
10. *Wentile Bukşanul*,
11. *Dreghic Balacsianul*,
12. *Constantinus Brailov.*[1])

Caimacamul Ianachi Mavrocordat ca să sperie pe boeri în întreprinderele lor; ştiind că cu religiunea se face totul aduce pe Patriarhul Erusalimului la Bucureşti spre a sfătui fie prin grai la ceĭ presenţi fie prin scris la ceĭ depărtaţi ca să se astâmpere şi se recunoască tot pe Turcĭ de stăpâni, acestea sunt coprinse într'un raport din 1717, 10 Maĭ» [2]).

Patriarhul însă nu reuşeşte căcĭ amorul de patrie şi de conştiinţă naţională nu putea fi strivit prin nicĭ un mijloc.

[1]) Aceste semnăturĭ le-am luat întocmaĭ din documentul col. Hurmuzaki.
[2]) Vezĭ în vol. VI col. doc. Hurm., p. 173.

«In 1717, 23 Septembrie boerii deputaţi munteni în Ardeal, scriŭ principeluĭ Eugenie earăşi; cerênd ajutor contra Turcilor, şi aşezarea unuĭ noŭ voevod în scaunul Munteniei, precum şi punerea la rĕspundere a luĭ Ianachi Mavrocordat» [1]).

Tot cu data de 23 Septembre 1717 mai avem încă o altă scrisoare a boerilor munteni dară din cei *refugiaţi* în Ardeal; eĭ scriŭ Principeluĭ Eugenie, cerându-ĭ a fi liberaţi de jugul turcesc şi de Voevodul Ianachi Mavrocordat; eĭ descriŭ cu culorile cele mai negre ocârmuirea luĭ Mavrocordat şi cer din noŭ pe Gheorge Cantacuzin de Domn; încep scrisoarea cu măgulitorul termen de: «*Alteţă Serenisimă, stăpânul nostru cel prea milos*» şi o termină cu cel de: *al Luminăţieĭ voastre prea umilĭ devotaţi şi supuşi servi* [2]).

Iscăliturile sunt:

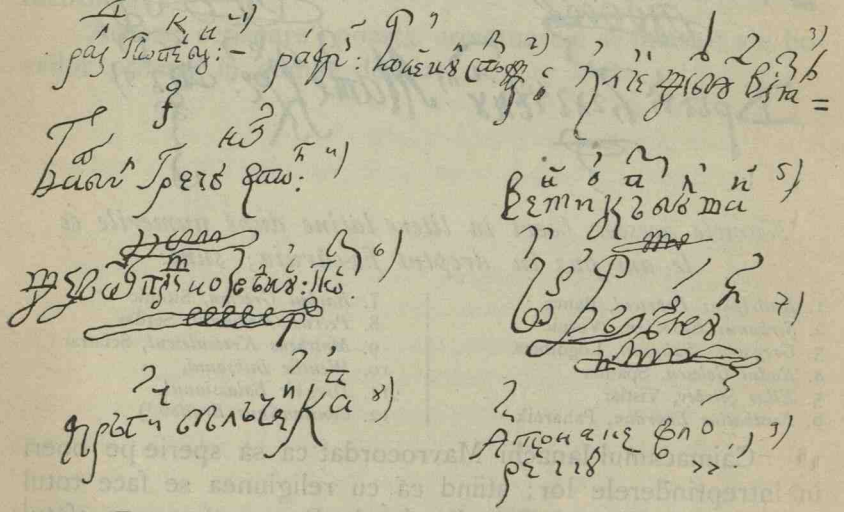

Eată şi numele lor tălmăcit pe slove latineşti.

1. *Radu Popescu* Banu
2. *Radu Golescu* Spatar
3. *Ilie Ştirbeĭ* vel Vistier
4. *Barbu Grecianu* Stolnic
5. *Ventilă* Căpitan *Bucşanu*
6. *Ştefan Parscoveanu* Postelnic
7. *Gr. Băleanu*
8. *Drăghicĭ Bălăceanu* Căpitan
9. *Antonache Florescu*

---

[1]) Vezĭ în vol. VI col. doc. Hurm., p. 197. (Această scrisoare nu poartă semnăturele boerilor în documentul colecţiuneĭ).

[2]) Vezĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 199.

Pe de altă parte Ienache Mavrocordat ca să joace cât mai bine politica tatălui său, adică de a se face iubit de Nemți în timpul cât trebuea să nu supere pe Turcĭ, și ca să arată Nemților că țara 'l voește de Domn, pune pe mai mulți boeri din partida sa, adică din ceĭ transfugĭ, în capul cărora se zărea un Nicolae Rossetti și scrie în 3 Septembrie 1717 Principeluĭ Eugenie, cerêndu'i eliberarea țĕreĭ de sub jugul turcesc și lăudând de la început până la sfêrșit pe Ienache Mavrocordat, această scrisoare a fost trimeasă din București [1]).

Principele Eugenie primea la rapoarte și scrisorĭ după tot locul, însă nu credea de cât plângerile boerilor partideĭ naționale, a opositiunei, care voea scutul creștin al Austrieĭ în locul celuĭ turco-grecesc.

Nemții ereaŭ ținuți prea bine în curent de toate câte se petreceaŭ în țĕrile române și d'incolo de Dunăre; căcĭ în luna luĭ Iunie, Serdariĭ Brăiloiŭ și Bengescu ereaŭ în țară și țineaŭ corespondență cu sfetniciĭ imperiuluĭ luĭ Carol al VI-lea.

Din 1717, 17 Iunie, avem scrisoarea Căpitanuluĭ Staiku Bengescu către Mareșalul Steinville, privitoare la operațiunile Turcilor în Muntenia și pe malul Dunăreĭ într'ênsa vedem:

«Căpitanul Bengescu scrie Mareșaluluĭ Steinville că s'a așezat cu oamenii sĕĭ la mănăstirea *Orezu*. El este pregătit la toate și așteaptă ordinele mareșaluluĭ. Mai departe comunică, că a primit știrĭ că pe Dunăre aŭ sosit 20 fregate turcești, dintre care 7 aŭ fost scufundate de către cele împĕrătești, iar restul de 13 aŭ fost silite să se reîntoarcă. La reîntoarcere Turciĭ aŭ prădat insulele Dunăriĭ ducênd mulțĭ prinși în robie. Eĭ aŭ primit din noŭ ordin că saŭ să rĕsbească cu corăbiile, fregatele și caicele lor, saŭ să se prăpădească. La Orșova ar fi numaĭ 4,000 de Turci, iar la Dr aŭ rĕmas numaĭ locuitoriĭ, armata retrăgêndu-se spre Belgrad. In Orahova se află numaĭ 250 de Turcĭ cu

[1]) Vedĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 191.

un agă anume Husein Efendi. La Nicopole s'aŭ adunat 1500 de Turcĭ spre a face o invasiune în Transilvania. Aŭ primit însă poruncă să plece numaĭ decât la Giurgiŭ, rĕmânênd numaĭ 500 acolo. Intendentul sĕĭ i-a adus ştirea că la Bucureştĭ vor sosi în curênd maĭ mulţĭ Turcĭ şi Tătarĭ spre a face o invasiune în Transilvania cu Voevodul Ioan. Dacă nu vor reuşi, atuncĭ vor ataca Râmnicul şi celе-l'alte localităţĭ unde este armată împĕrătească [1]).

In 1717, 19 Iunie, Sĕrdariul Barbu Brăiloiŭ scrie şi dênsul lui Steinville despre întêmplările petrecute în Muntenia, în această scrisoare vedem :

«Barbu Brăiloiŭ scrie Generalului Steinville că serascherul *Reşeb Paşa va sosi în Bucureşti cu 12,000 de Turcĭ şi cu Bercsényi.* Maĭ departe, că doĭ sultanĭ tătăreştĭ, între carĭ unul anume Muradin cu 6000 oamenĭ, aŭ sosit într'adevĕr, îndreptându-se către Dunăre. Scopul lor este să facă o invasiune în Transilvania şi aceasta este pusă la cale de către fostul Voevod al Moldoveĭ şi de către Bercsény. Se zice că acesta scrie într'una Turcilor şi lui Bercsény şi-ĭ îndeamnă la această invasiune. Spune apoĭ că un prieten al sĕŭ din Bucureştĭ, care se interesează de aproape de aceste lucrurĭ, a vorbit în persoană cu Paşa turcesc. Acesta cere 20 de pungĭ spre a renunţa la invasiune. Îl roagă decĭ pe mareşalul să maĭ dea ceva din restul contribuţiunĭĭ, spre a mulţămi pe Paşa. Maĭ departe că *Ienache Mavrocordat a primit poruncă să se pregătească de plecare. A trimis însă o deputaţiune de 5 boerĭ*, să-l scuze că nu este în stare să strângă nicĭ un om şi tot-odată să stărue ca Turcii să se retragă din Bucureştĭ şi să renunţe la invasiunea din Transilvania. «*Mi-am propus să viŭ până la Sibiŭ — scrie după acestea Brăiloiŭ — dar mi-a scris prietenul meŭ că are să vie la mine un călugăr franciscan, aducênd ştirĭ amĕnunţite de la Bucureştĭ, şi trebue să aştept să sosească*». Roagă apoĭ pe Mareşalul să scrie prinţului Eugen

[1]) Veḑĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 185.

saŭ Generalului subaltern al sĕŭ, ca să ordone luĭ Tököly a se trage maĭ în jos spre Orşova. Intâmplêndu-se aceasta se vor putea ridica Sêrbiĭ şi vor fi în stare a se împotrivi maĭ bine duşmanuluĭ, punêndu-se capĕt încălcărilor duşmanilor din ambele părţi. Populaţiunea din acele părţi i-ar fi foarte recunoscĕtoare. *Ioan Mavrocordat a păstrat doĭ boerĭ, pe unul în calitate de căpitan la Cerneţi, iar pe altul în calitate de comandant dincolo de Olt, ca nu cumva să bănuiască Turcii că nicĭ partea de dincolo nu ar maĭ fi în puterea Voevodului.* Am scris încă boerilor să aştepte la Piteşti, sosirea rĕspunsuluĭ Exc. Voastre şi să aibă grijă ca nu cumva să alarmeze ţara prin sosirea lor şi să se nască vr'o turburare. Cu acest prilegiŭ, Barbu Brăiloiŭ roagă pe mareşalul să dea drumul trupelor imperiale din ţară.

In cele următoare Barbu Brăiloiŭ arată că la Bucureşti se strânge multă provisiune, destinată pentru armată. Speră însă că Turcul, mituindu-l cu banĭ, se va retrage, fiindu-ĭ şi fără de asta foarte frică. Promite că va ţinea mereŭ spioni la Bucureşti, şi când va pleca unul, va trimite altul în loc.

In sfîrşit Barbu Brăiloiul arată, că se simte foarte îndatorat Mareşaluluĭ pentru vestea cea bună ce i-a promis a i-o trimite în curênd, spre a-l consola, şi apoĭ, că de la Orşova a primit ştirĭ bune şi anume că «*duşmanul a primit o bună palmă atât pe apă cât şi pe uscat* şi a fost constrîns să se retragă înapoĭ peste Dunăre, afară nu maĭ de soldaţii ce formează garnizoană în fortăreţe. Pentru a face pe Turcĭ să se retragă, Brăiloiu va scrie boerilor, că dacă vor ceda, atunci şi trupele imperiale de aicĭ se vor retrage. Roagă decĭ pe Mareşalul, că dacă vor face cumva întrebare, să le rĕspunză în acest înţeles. Din partea Voevoduluĭ Ioan n'avem a ne teme de nimic. Omul trimis de el anume aicĭ, spune şi promite că ne va da de acolo ştirĭ positive despre tot ce se va întêmpla» [1]).

In vara aceasta a anuluĭ 1717 împĕratul Carol al VI-lea

[1]) Vezĭ în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 185—186.

al Austriei a pregătit o oştire mare sub comanda vestitului Eugenie ca să o trimeată să ia Belgradul din Serbia ce erea al Turcilor şi ast-fel 120,000 de oameni pleacă sub Eugenie; eară poarta trimese atunci 150,000 sub Ali-paşa şi în ziua de 19 Iulie 1717 [1]), Eugenie a înconjurat Belgradul, după ce trecu armata pe la *Futac;* aci se dete o luptă memorabilă în care principele Eugenie 'şi desvălui tot geniul său militar; se zice că de mult nu se mai văzuse Turcii aşa de bătuţi, Eugenie lucra cu 140 tunuri; Turcii cu 130; bombele parcă ereau ploae, ca potopul curgeau într'o parte şi în cealaltă a armatei. In cele din urmă Eugenie dă foc cetăţei şi toată magasia cu proectile sare în sus, asvârlind 3000 de Turci în aer, aşa că din cetatea semi-lunei, praf se alese. Ali-paşa vizirul fugi, cu perderi mari; în locu-i fu numit Achmet paşa. In acest timp însă Tătarii ce veniră în ajutorul turcilor trecênd prin Muntenia au făcut mare prăzi; atunci Ianaki avu earăşi un rol frumos căci, el însuşi încălică pe cal şi cu un paşa urmări pe tătari până la satul Kornăţel la Crucea de piatră, din mâna cărora scoase 17,000 de suflete de Români nevinovaţi, care intrase în ghiara sălbaticilor [2]).

Turcia acum sleită de atâtea războae şi de trei ori bătută pe rând la Peter-Varadin, la Temişoara după cum am văzut mai înainte eară acuma, până la măduva la Belgrad se hotărî a închea pace cu Nemţii, însă viteazul Eugenie nu cam voea, căci gândul lui erea de a alunga de tot pe Turci din Europa.

In cele din urmă cronicarul Popescu ne spune că: «Turcii aŭ ales pentru această socoteală cu sfat pre solul Englezului [3]) şi pre solul Fiamengului (Olandez) la mijloc, ca să stea să facă pace.

La Andrianopol deja începuse vorbele de pace.

Ianache Mavrocordat văzând toate acestea caută a se

---

[1]) *Gebhardi*, Hist. Ung., part. III, p. 383.
[2]) Vezi în Vol. IV, Mag. ist., p. 97—98. *Cron. Popescu.*
[3]) *Lordul Sutton.*

asigura cel puţin *băneşte* cum spune D. Xenopol [1]), mijlocul 'l găsi şi eată cum:

In Muntenia erea după cum am vĕzut treĭ partide politice atunci; cea d'întâĭ, guvernamentală, saŭ aceia ce ţinea cu Turcia aceasta nu voea să audă de Nemţi.

Ianache Mavrocordat care obţinuse însă de la Nemţi prin Principele de Savoia însărcinarea negocierilor de a încheia pace, şi anume prin scrisorile de la 1717, 29 Septembrie [2]), spune acelor boerĭ ca sĕ duce la Andrianopol pentru a începe cu negocierile păceĭ, el însă sperià pe aceĭ boerĭ că Turcii vor voi să cedeze Nemţilor Muntenia şi că deci eĭ vor intra cu religiunea lor în biserica latină ca şi Românii uniţi din Ardeal. Boeriĭ se speriară când auḑiră de religiune, dară deşteptul şi şiretul de Mavrocordat le spuse că totul se poate repara dacă eĭ vor da 200 de pungĭ Turcilor, ca şi când Turcii s'ar lăsa a fi cumpăraţi cu cele 200 de pungĭ, în care cas nu ar maĭ ceda Muntenia Austrieĭ, naiviĭ de boerĭ creḑură pe Vodă şi dete luĭ Ianache cele 200 de pungĭ [3]).

Vodă de abea ajunse în Andrianopole că scrie boerilor că'ĭ maĭ trebue alte 200 de pungĭ pentru ca cauza să nu rĕmâe perdută; boeriĭ sĕrmaniĭ 'l creḑură; şi adună în acest mod alţi banĭ; 60 de pungĭ dĕdu Doamna Maria Brâncoveanu, vĕduva luĭ Constantin Vodă cel ucis, 40 de pungĭ dĕdură ginerii eĭ, eară restul de 100 contribuiră toţi boerii, toţi negustoriĭ şi toate monastirile, cu mare urgie; sĕraciĭ boerĭ se storceaŭ când auḑeaŭ de religiunea cea strĕbună.

O dar mişelul de vodă îi speculă cămătăreşte şi 'ĭ înşală fără de milă. Nicolae Vodă nu'ĭ fura în acest fel dar ce folos că'ĭ ucidea, Ianache însă îi şi ucisese la început şi acuma începuse a'ĭ fura.

Acestea le adevereşte un document din 1718, 7 Maĭ; o scrisoare a boerilor pribegĭ în Braşov, ce scriŭ boerilor deputaţi la Viena; eĭ ḑic: «*Evenutá qui da Valachia una*

---

[1]) Op. cit., Vol. V, p. 36.
[2]) Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 202—203.
[3]) 200 × 1,500 = 300,000 leĭ.

delli nostri Bojari portando seco Borse sette, da consegnare a questa Ecell-mo Generale à conto della convenzione fatta. *Egli ci raconto che Giovan-Voda doppo haver passata il Danubio*, e tenuta conferenza con alcuni de' Principali Agà di la Esistentj, spedi in freta un suo huomo con lettere allj Caimacami suoi, lasciati în Bucurest, *rapresentando loro che la ducento Borse* condotte seco non erano sufficienti per fare che la Valachia non resti ceduta; e pero facessero tutto il possibile, di raddopiare il numero per poter con facilità attenire l'itento. *Ciò avendo inteso la Vedova Principessa Brancovano, diede di sua buona voglia 60 Borse, li Generi suoi 40,* ele altre *cento furono pigliate con rigorose miniciate dalli Monasteri, dallj restanti Bojari, e dalla Compagnia dej Marcanti*».[1])

Aceştĭ banĭ intraseră, adică 400 de pungĭ[2]), în punga luĭ Ianache, dinpreună şi cu tributul pe doĭ anĭ ce ţara 'l dăduse Turcieĭ şi Turcia ertându-ne de sărăcie multă; Mavrocordat îĭ băga şi pe aceia tot în a sa pungă; după cum le atestă acestea toate un document din 1717, 23 Septembrie; scrisoarea deputaţilor munteni către principele Eugenie de Savoia, despre care am maĭ vorbit şi în alt loc; dar în care vedem încă: în art: 3. «Preghiamo di più, che ci sia concessia la facoltà di mettere le mani addosso à Giovanni Mavrocordato, affine di renderci conto di tante somme di denari, pigliate ingiustamente dal povero nostra Paesse; mentre quando Egli fu fatto *Principe* di Walacchia dalla Porta Ottomana, fu altresi concessa la grazia al Paese *(à causa della grande pouertà) di non pagar per due Anni il consueto tributo; ma egli all' opposta ha scorticato il Paese; altre di chè se Egli fuggirà forà molti imbrogli con li Turchì à danni del nostra Paese; et amendo il fratello priggione in Transilvania, temiamo, che non meni seco al cuni dei Nobili nostri fratelli, per procurarne, per uia di Cambio, il riscatto*».[3])

In cele din urmă şi Nemţiĭ voeaŭ pace, căcĭ ereaŭ

[1]) Vezĭ în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 212.
[2]) Adică 600,000 de leĭ.
[3]) Vezĭ vol. VI, col. doc. Hurm., p. 197.

amenințați de Spanioli, fiind-că Alberoni cancelarul lui Filip al 5-lea al Spaniei, căuta a amenința provinciile italiene ale Austriei și ast-fel Austria aștepta ca Turcia să facă primul pas.

Turcia 'l făcuse căci alesese mijlocitori pe solul Englesului și al Fiamengului cum spune cronicarul Popescul, eară Ianache al Munteniei va fi solul ambelor împărății căci el va juca rolul talerului cu două fețe, în acest congres, unde trebuea să se aleagă de soarta celor două împărății certându-se pe țara românească acuma, ca și în 1699 la Carlovitz.

In 13 octombrie, 1717, Carol al VI deja deduse instrucțiuni lui Eugenie ce va trebui să consimță cu prilejul unei viitoare păci; eacă ce zicea el în acest ordin:

«Cu privire la Principatele Dunărene, Impĕratul Carol VI dă următoarele instrucțiuni Prințului Eugen de Savoia: *Cele cinci districte de dincoace de Olt, ale Valachiei, în care sunt și câteva locuri întărite, vor fi încorporate; încheiându-se cu Voevodul Ioan un tratat în această privință.*

Să se recunoască protectoratul asupra ambelor Principate, având acesta dreptul de a numi și institui Voevozi. Întîmpinând încă această condițiune, mari dificultăți, în casul acesta; să se propună, ca Principatele să-și aleagă *singure Voevozii, aceștia însă să fie confirmați de către ambele imperii*, prestând fie-căruia dintre cei doi împărați jurămêntul omagial, iar contribuțiunile să fie repartisate în două părți.

Dacă și această condițiune ar întîmpina prea mari dificultăți și ar putea să se rupă pacea, din causa aceasta atunci să se renunțe la ea și să se mulțumească cu condițiunea ca Hotinul, care s'a construit contrar stipulațiunilor păcii de la Carlovit și care este un pericol pentru Transilvania și pentru comitatele din nordul Ungariei, să fie dărămat. În fine, la delimitarea granițelor, să se iea ca basă rîul Olt.[1])

---

[1]) Vezĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., pag. 204.

Incheerea păcei nu erea de loc uşoară căci, Nemţii eşind învingĕtorĭ din lupta Belgradului cu Turcii; deveniseră foarte mândri, şi încă cu ce victorie; apoĭ partida boerilor opositiunei, adică partida ce dorea anexarea Munteniei casei Habsburgice, maĭ bine de cât Turciei, erea foarte puternică, căci ea numĕra într'ênsa dintre boerii ceĭ maĭ marĭ şi bogaţĭ aĭ ţĕreĭ; şi aceştĭ boerĭ doreaŭ anexarea întregeĭ ţĕrĭ coroaneĭ austriace, eară împĕratul să pue Domn aci, pe Gheorghe Cantacuzino; şi acel împĕrat să'şĭ dea făgăduială ca să nu pue Domn în ţară de cât pe un Român, căci numaĭ acesta cunoşte obiceiurile eĭ; eară nu un străin, cum aŭ făcut Turcii până acuma, apoĭ tributul să fie redus la aceia ce erea înaintea Brâncoveanului: Turcii să nu maĭ aibe ce căta în ţară. Apoĭ eĭ arată încă interesul ce Austriacii ar avea dacă ar lua Muntenia sub a lor protecţiune; toate acestea boerii le scriŭ cât se poate de detaliat într'un lung raport cu data de 1718, ce îl adresează direct *Împĕratuluĭ Carol al VI.*

Noĭ vom reproduce aci acest important document în întregul sĕŭ căci într'ênsul se vede aproape toată starea politică şi socială a ţĕreĭ-Româneştĭ din acele timpurĭ.

Din partida opositiunei ce se găsea refugiată în Ardeal se alege o deputaţiune de douĭ boerĭ, avênd cu dênşiĭ şi pe un cleric şi eĭ se duc la Viena ca să vaḑă pe împĕrat şi să'ĭ înmâne memoriul lor,

Aŭ fost aleşĭ în deputaţiune: Radu Golescu Mare Spătar al Ţereĭ, Ilie Ştirbey mare vistier; eară cleric, Ion Abraam, Predicator de curte.

Eată documentul:

a) *Maiestate Imperială şi Regală Catolică!*

«Fiind deputaţĭ din consentimentulŭ comunŭ allŭ clerului şi allŭ tuturor Boierilorŭ Romănĭ ce se află în Transilvania, Părintele Ioanne Abrami Predicatorŭ de curte, şi Boerii Radu Golescu Spătariul provincieĭ, şi Ilie Ştirbeĭ marele Vestiaru, ca să supue la picioarele Maestăţii voastre Imperiale Regale şi Catolice rugăţiunile noastre celle umilite,

unite cu alle tuturorŭ credincioşilorŭ din provincia voastră, luâmŭ îndrăsneală de a'ĭ însoţi cu această supplică a noastră ca să servească de mărturie credincioasă a însărcinării lorŭ primite de la noĭ ceĭ ce i amŭ trimessŭ. Şi aruncându-ne toţi cu cea mai profundă reverenţă dinaintea augustului tron, ne rugăm cu umilinţă de nespusa pietate Imperială, ca prin graţia Imperială să le îngăduiţi să poată espune în numele tuturorŭ, trebuinţele celle neappărate alle patrieĭ noastre, statulŭ cellŭ tristŭ allŭ mizeriilorŭ noastre, dreptele plângerĭ alle credinţieĭ noastre celleĭ constante, şi aspra necessitate care ne constrânge a ne ruga de ajutoriulŭ cellŭ putinciosŭ allŭ armelorŭ cellorŭ glorioase şi neînvinse alle Maiestăţiĭ voastre Imperiale Catolice, ca să nu maĭ fim siliţi a suspina suptŭ jugulŭ cellŭ crudŭ allŭ barbarilor Ottomanĭ. Şi îngenuchiaţi la augustele voastre picioare întărimŭ cu constanţia nemişcată suppunerea noastră cea credincioasă şi cu cea mai profundă umilinţă sîntemŭ.

Aĭ Maiestăţiĭ voastre Imperiale Regale şi Catolice, Brassovŭ 16 Martie 1718».

II.

b) *Maiestate Imperială şi Regală Catolică!*

«Fiindŭ trimişi în numele clerului, Boierilorŭ şi allŭ ordinilorŭ din ţearra Românească cu o prea umilită însărcinare la augustele picioare alle Maiestăţeĭ voastre Imperiale Regale Catolice; noĭ Deputaţiĭ umiliţi vassalĭ şi servĭ aĭ voştri, ca să espunem *starea cea tristă a patrieĭ noastre celleĭ nefericite*, îndrăsnimŭ cu cellŭ maĭ profund respectŭ a vĕ ruga ajutorinţia a celleĭ-a.

1. Că, sau urmându-se resbelulŭ sau închieîndu-se pacea, să vĕ îndurаţi Maiestatea voastră Imperială Catolică *a ordona în totŭ modul coprinderea a toateĭ ţĕrreĭ Românești*, precumŭ umilindu-vĕ la rugăţiunile noastre celle îndreptate prin deputaţiunea noastră cea de maĭ nainte, *şi făcânduvise millă de nenorocirile celle grelle alle patrieĭ nóstre* v'aţĭ

propusŭ de a ne rĕscumpĕra de *suptĭŭ jugulŭ barbarŭ şi a ne lua suptĭŭ dulcele, graţiosulŭ şi dreptul vostru guvernŭ.*

Care intreprindere gloriósă adducându cu sene urmări de cea mai mare importanţiă, de óre ce se tractézĕ de a mântui unŭ *poplu intregŭ cu atâte biserici, care cu lacremi din inimă cere ajutoriulŭ, protecţiunea şi misericordia graţiei Imperiale,* nu numai că va mări meritul Maiestăţii vóstre Imperiale Catolice înaintea luĭ D-zeŭ şi gloria înaintea lumiĭ, ci va adauge şi folóse însemnate politicei, interesselorŭ militare şi vestiăreĭ vóstre, precum arrată inţellegerea nóstră cea mărginită şi zelulŭ nostru cellŭ multŭ cu umilitulŭ reportŭ de suptŭ A.

2. Ne rugămŭ cu umilinţiă ca să vĕ îndurаţi Maiestatea Vóstră Imperială Catolică, a întări după ce veţi lua în stăpânire ţérra Românească, a întări şi a stabili în demnitatea de Voivod pe destinatul *vostru vassalŭ şi servŭ umilitŭ şi credinciosul Giorgiu Cantacuzen* care se află acum în Brassovŭ, precum v'aţi indurat graţia vóstră Imperială a asculta asupra acestuĭ puntŭ umilita rugaţiune a ordinilorŭ ţerreĭ făcută prin deputaţiunea nóstră cea de maĭ înnainte, şi i-o da cu Decretŭ solennal Imperial, în puntulŭ cellŭ d'ântâi şi maĭ principal allŭ aceluĭ Decretŭ. Fiind noĭ toţi siguri, că de óră ce ellŭ *e o persónă cu celle maĭ bune calităţi şi purtări, născutŭ patriciu fórte demnŭ şi plinŭ de merite maĭ multŭ de cât veri care altulŭ,* ca unul ce a fostŭ tot dé-una credinciosŭ, zelosŭ şi suppusŭ caseĭ Imperiale şi dede essemplu şi îndemnŭ nouă înşine compatrioţilor sĕi, ca să fimŭ assemine, ca un fiŭ adevĕratŭ allŭ *aceluĭ Şerbanŭ Voivodulŭ nostru* [1]), care dupĕ-ce a dispusŭ pe toţi Boiariĭ şi a înduplecatŭ pe Servianiĭ ceĭ maĭ însemnaţi, arretă şi încheiă supunerea sa şi a tóteĭ ţĕrĭ la pré-gloriosulŭ Imperatoriŭ Leopoldŭ, care apoĭ rĕmase fără efectŭ din causa morţeĭ luĭ celleĭ repede [2]). Acest-a va gu-

[1]) Eată cum se accentuează aci partida opositiuneĭ, partida naţională a ţĕreĭ, ce dorea o politică germană pentru emanciparea de sub jugul păgânilor, şi cum Cantacuzeniĭ, viţa *Şerban-Voevod,* ereaŭ socotiţĭ ca capiĭ acesteĭ partide politice.

[2]) Aci se înseamnă începutul politiceĭ germane, începută de Şerban Cantacuzino Voevod şi dusă până la apogeul eĭ, sub Brâncoveanu-Vodă.

vernul fără îndoință cu cea mai mare preveghiare și essactetia spre folosulŭ și mulțămirea Maiestății Vóstre Imperiale Catolice, și se va arretà noue și țerreĭ ca unŭ părinte, precumŭ a fostŭ în adevĕrŭ tatăl seŭ Șerban Cantacuzenŭ.

3. Ne rugămŭ cu umilință ca să vĕ îndurați Maiestatea Vóstră Imperială Catolică a îngâdui și a întări toate acelle libertăți, demnități, legĭ, privillegie și prerogative alle patrieĭ, cerute în zece punte de Deputații noștri de mai înainte și în parte îngăduite cu mai susŭ numitulŭ Decretŭ imperialŭ, care s'aŭ bucuratŭ de usanțiă și de datină până acum, încă și suptŭ barbarĭ, rangulŭ fiă-căruia, adecă demnitatea de Voevodŭ și ordinile Clerului, ale bisericilorŭ și alle particularilorŭ, și toate celle-l'alte politice, militare, economice și de interesŭ provincialŭ carĭ vorŭ fi să se introducă de noŭ, și convocândŭ toate ordinele și expuindu'și rugățiunea și dorințelor, se vor judeca cuviințioase de înțelepțiunea și cu grație Maiestății Vóstre Imperiale Catolice, spre folosulŭ, ajutoriulŭ și binele țerreĭ și allŭ fiă-cărui-a.

4. Ne rugămŭ în fine cu umilință, décă cumŭ-va din nenorocirea nóstră, făcêndu-se pacea s'arŭ lăsa patrieĭ noastre cu atâta poplu creștin să suspine suptŭ jugulŭ tiranieĭ allŭ barbarilorŭ (cea-ce nu putemŭ crede despre pietatea cea cunoscută Imperială Austriacă), ca să Vĕ îndurați Maiestatea Vóstră Imperială Catolică, ca unŭ Monarcŭ piosŭ și adevăratŭ appărătoriu și protectoriu allŭ Creștinismuluĭ, a commânda ca în tractatele de pace să se adaugă celle patru capete care se arrată în capul B. spre ușiurarea Țerriĭ-Românești celeĭ credincioase Vouĕ. Și prin grația Vóstră Imperială să binevoiți a appera cu tăriă pe susŭ numitulŭ Giorgie Cantacuzinŭ și pe fie-care dintre boerĭ credincioși care astăzi se află în statele Imperiale, pînă cândŭ misericordia luĭ D-zeŭ va appropia timpulŭ de a se rebucura de patria nóstră, prin armele Vóstre celle Auguste. *Fiindŭ că nicĭ unulŭ dintre aceĭ boerĭ nu voimŭ de loc a ne mai întórce în țérra Românească și a ne mai încrede necredinței și perfidieĭ barbarilorŭ, ci sîntemŭ otărîți de a trăi și de a muri cu următorii noștri pururea vassalĭ și servĭ credincioși ai Maiestății Vóstre Imperiale Catolice.*

Intr'atâta închinându-ne cu suppusa plecaciune la Augustele Vóstre picióre, ne rugămŭ cu umilinţia în numele ordinii lorŭ mai sus-zise ca să ne ungă dinţi numitele graţii speciale, cari fiindŭ unŭ actŭ de pietate Imperială creştină, de óre-ce se trătează de a rescumpăra Creştini, de a gata pe cei ce se roagă şi de a rĕdica pe cei appĕsaţi, vĕ voiŭ pune în registrulŭ annalelorŭ nemuririi spre perpetua veneraţiune nu numai a naţiunilorŭ străine din vécurile de acumŭ şi din viitoriu, ci a tuturorŭ urmaşilorŭ noştri şi în particularŭ a nóstră cari sîntemŭ cu cea mai umilită şi credinciósă suppunere şi reverenţiă

Ai Maiestăţei Vóstre Imperiale Regale Catolice Umiliţi, devoţi, ascultători, credincioşi, suppuşi şi servi Deputaţi ai ordinilorŭ din Ţérra-Românească

D. Ioanne Abrami Predicatoriu de Curte
Radu Golescu Spătariu
Ilie Ştirbei Vestiariu.»

A) Maiestate Imperială Regală Catolică.

Indurându-Vĕ Maiestatea Vóstră Imperială Catolică a lua suptŭ graţiósa Vóstră protecţiune ordinile ţĕrrii Românești, noi suptŭ semnaţii Deputaţi a numitelorŭ ordini cari voimŭ a trăi şi a muri suppuşi şi servi credincioşi ai Voştri, avemŭ îndatorirea de a însemna cu umilinţiă tóte acelle folóse care póte să aducă Augustei Vóstre puterĭ Imperiale câştigulŭ patriei nóstre zicemŭ aşia dară că în totŭ modulŭ trebue să Vĕ procuraţi domnia peste ţérra Românească din mai multe respecte.

1. Pentru că cu aceast'a se slăbesce fórte inimiculŭ Ottomanŭ; ellu e învăţatŭ, cândŭ cugetă să intre în statele imperiale, să facă totŭ dé-una oştĭ mari, precumŭ s'a vĕzutŭ în trecutele occasiuni de resbelŭ, pentru a căror ţinere, cine nu ştie câtŭ de copióse trebue să fie proviziu-

nile şi câtŭ de mari magazinele? Acumŭ aceasta nu le póte avea de locŭ pe uscatŭ la trebuinţiă, pentru că se cere mare cantitate de carre, unŭ mai mare numĕr de bivoli, lungime de timpŭ şi multă osteneală spre a trece în diverse locurĭ, munţi aspri şi anevoiă şi din această causă trebue neappăratŭ să se servească cu apa, spre a puté trece cu facilitate totŭ ce e trebuinciosŭ oştiĭ, cea-ce făcu în annulŭ trecutŭ la Belgradŭ, şi în annulŭ de mai înainte suptŭ Petru-Varadinŭ şi la Timişóra. Lipsindu-i aşia dară ţérra Românéscă, e lipsitŭ totŭ de odată şi de Dunăre, care se întinde în josŭ până unde se întinde ţérra, şi prin urmare perde commoditatea transporturilorŭ, şi perde facilitatea de a puté pune în picióre o óste numerósă, de óră ce nu va putea duce pe apă câtŭ face trebuinţă spre a o ţiné.

De altă parte ai noştri vor câştigà această commoditate cu care vorŭ puté conservà şi opperà statele lorŭ. Ba şi câştigulŭ cellŭ făcutŭ allŭ Timişórii se-ar păstra cu mai multă securitate, pentru că Turculŭ remâindŭ fără ţérra Românească nu va mai avé intrarea liberă în acellŭ Banatŭ prin pórta de ferrŭ.

2. Pentru că rĕmâindŭ ţérra Românească în mâinele Creştinilorŭ, Turcul se lipsesce de acea mare cantitate de lemne care le duce dintr'însa spre a face poduri şi năvi pe Dunăre, nicĭ nu póte avé dintr'însa ajutoriulŭ de victuale, de grâŭ, de vite, de untŭ, de sare, de miere, de céră, de seu, de cânepă, de orzŭ, de carre şi de cea mai mare parte de lucrurĭ trebuincióse pentru o armată turcéscă.

3. Pentru că fiind Dunărea occupată de aĭ noştri cu stăpânirea ţĕrreĭ Românescĭ, se împedecă Turcilorŭ înlesnirea de a puté face poduri pentru trecerea oştilorŭ lorŭ, de óră-ce li se póte face impotrivire de tóte părţile. Şi nicĭ ellŭ nu va mai avea curagiulŭ de a intreprinde unŭ lucru atâtŭ de periculosŭ în faţia nostrora.

3. Pentru ca cu aceasta se assicuréză Transilvania, de óră-ce ţiindu-se de aĭ noştri domeniulŭ Dunării cu stăpânirea ţĕrreĭ Românescĭ, ace-à se apperă de tóte părţile cu unŭ vallŭ aşia de tare, şi décă inimiculŭ póte intra într'însa prin

Moldavia, cumŭ făcu în vara trecută, cu tóte aceste-à nu va îndrăsni a intra cândŭ nu va fi a sa ţérra Românească, de fricĕ de a nu se prinde în mizlocŭlŭ nostrora, carĭ ţiindu se în părţile Fossianilorŭ şi alle Brăilleĭ ce sunt posturile celle maĭ nesessarie de păzitŭ, vorŭ puté lesne să'ĭ iée din apoĭ şi să le împedice întórcerea cu totala lorŭ perdere.

5. *Trebue procuratŭ câştigulŭi ţĕrreĭ Românescĭ pentru folosulŭ economicŭ care póte să'lŭ aibă Maestatea Vóstră Imperială Catolică pentru că în ţérră afară de copiósele celle minere de sare, de aramă, de ferrŭ şi de puciósă celle cunoscute, şi de fabricatul de salnitru, se află încă şi minere de argintŭ şi de aurŭ* ascunse pînă în zioa de astăzi de frica barbarilorŭ, carĭ lucrându-se, vorŭ da un folosŭ însemnatŭ vestiăriei Imperiale.

6. Pentru că voindŭ Maestatea Vóstră Imperială Catolică a construi năvĭ de negoţiu, aveţĭ în ţérra Românească totŭ ce trebue pentru assemine lucru: lemne în multă cantitate, ferrŭ, păcură, catranŭ, cânepă şi altele assemine. Ba încă avêndŭ Dunărea, multe poduri în totŭ circuitulŭ ţĕrreĭ Românescĭ, şi fiindŭ într'însa tóte acelle trebuinţióse, veţĭ puté fabrica într'însa năvĭ de resbellŭ, pentru înaintări maĭ marĭ, fără a le aduce din alte locurĭ depărtate cu multe spese şi greutăţĭ.

7. Pentru că stăpânind această ţérră se vorŭ puté scuti spesele carĭ se facŭ pentru soldaţiĭ din Transilvania, de óre-ce garnisónele ţĕrri Românescĭ vor fi de ajuns spre a păzi în Transilvania, remâindŭ aceasta în spate şi décă va fi de trebuinţiă de óre-care micŭ numĕrŭ de miliţie de partea Moldavieĭ, se va puté ţiné cu puţine spese, şi restulŭ va intra în înalta Vestiărie, cea-ce nu e puţinŭ folosŭ.

8. Pentru că cu stăpânirea ţerreĭ Românescĭ se va înainta fórte negoţiulŭi, de óră ce pe Dunăre se vorŭ face traficurĭ însemnate şi de mare importanţiă, de la Vienna până la Constantinopolĭ, şi prin tóte provinciile măriĭ negre, fiindŭ fórte micĭ distanţia de la numita mare la Brăila care e totŭ în ţérra Românească, şi de la un assemine negoţiŭ va avea înalta Vistiărie folóse de multă importanţiă,

precumŭ póte adeveri cu evidenţie ver cine are practică în assemine lucruri.

Şi aceste-a sunt folósele politice, militare şi economice care póte avé Maestatea Vóstră Imperială Catolică cu câştigullŭ ţerreĭ Românescĭ, afară de acelle venituri pentru Vestiăria Imperială care în adevĕrŭ le va da ţérra închinându-se Augustissimeĭ graţie Imperiale.

Apoĭ încâtŭ cea-a ce s'a însinuatŭ de unĭĭ de a ţiné Maiestatea Vóstră Imperială Catolică în tractatele de pace ce se facŭ acumŭ, numaĭ acea parte a ţĕrreĭ Românescĭ *care o posedaţĭ în presente de cea parte a rîuluĭ Oltu*, în casulŭ cândŭ barbariĭ n'ar voĭ a da tótă ţérra: noĭ credincioşiĭ vassalĭ şi servĭ aĭ Maiestăţiĭ Vóstre Imperiale Catolice, mişcaţĭ de zelŭ curatŭ şi devotŭ însemnămŭ cu umilinţiă:

1. *Că de óră ce în câştigullŭ Dunăreĭ stă totŭ folosullŭ ce póte avea creştinĭĭ* şi tótă paguba ce trebue să suffere necredinţiossiĭ, *de acea-a cine voesce să aibă tótă stăpânirea Dunărĭĭ, trebue să ţiie tótă ţérra Românească. Altminteré remâindu-ne numaĭ partea Oltuluĭ, rĕmâne cea maĭ mare parte a Dunărĭĭ în mâinele Turcilorŭ şi noĭ perdemŭ folósele maĭ susŭ scrise, cu periclulŭ de a întâmpina pagubele susŭ însemnate.*

2. Că de partea Oltuluĭ nu se pot trage folóse de mare însemnare pentru că locul de sene e cellŭ maĭ sterpŭ şi maĭ neroditoriŭ din ţérra Românească şi afară de sare şi de minerele de aramă, nu suntŭ nicĭ lemne de a face năvĭ, nicĭ păcură nicĭ catranŭ nicĭ celle-l-alte maĭ multe necessarie pentru asseminea lucru, ba încă afară de Vadulŭ de la Viḑinŭ nu e nicĭ unŭ portŭ unde s'arŭ puté assieza năvile în timpŭ de periclu.

3. *Că fiind nobilitatea stăpână pe tóte satele din ţérra Românească, nu va sufferi de bună-voiă perderea şi împărţirea proprietăţilorŭ selle*, din care causă, nemulţămiţĭ cu assemine pagubă şi acei-a carĭ vorŭ trăi cu Creştiniĭ şi acei-a carĭ vorŭ remâné suptŭ potestatea barbarilorŭ, voindŭ fiăcare să-şĭ administreze ellŭ însuşĭ economia sa, se vorŭ nasce marĭ desordinĭ şi desbinărĭ de amêndouĕ pârţile şi se

vorŭ căşiuna încurcări estraordinare între amêndouĕ curţile spre susţinerea drepturilorŭ Statului şi alle Vassalilorŭ lorŭ.

4. Că cu o assemine împărţire cându vorŭ fi să se impuiă contribuţiunile ordinare saŭ de partea Imperialilorŭ saŭ de partea necredinţioşilorŭ, totŭ-dé-una va fi în pagubă şi unulŭ şi altulŭ dintre Domnitori.

Pentrn că în assemine impregiurare fugindŭ poplulŭ dintr'unŭ locŭ într'altulŭ pentru ca să nu cază suptŭ tassă, nu se va scóte nici unŭ folosŭ; ci va fi totŭ-dé-una unŭ motivŭ de turburări pentru neconstanţia suppuşilorŭ.

5. Că fiindŭ unită partea Oltului cu Transilvania, şi ţiindu-se acea-à, va rĕmâne trecerea liberă şi de aci apoi lesne se vorŭ puté duce la Turci. Un lucru contrariŭ massimei politice care trebue să se observe în assemine ţĕrri, ca să se ţiie cât mai depărtată învecinarea şi correspondenţia Ungurilorŭ cu Turcii.

Décă va zice dară cine-va, că şi din timpurile trecute Transilvania a fostŭ vecină cu ţĕrra Românească şi cu tóte acestea-a Transilvanii n'aŭ avutŭ nici o înţellegere cu Turcii, noi respundemŭ la aceasta, că de şi a fostŭ vecină, déră n'a fostŭ unită nemizlocitŭ cu Dunărea şi cu Ottomanii, pentru că în mizlocŭlŭ lorŭ era unŭ Voivodŭ patriciu şi Creştinŭ, din respectulŭ, cărui-a se temea de a ţinè assemine corespondenţie.

Pentru că ellŭ căuta mai totŭ dé-una să se ţiie neutral între cei doi Domnitori, şi nu îngăduia să facă assemine încercări. Şi de aceea şi în viitoriu décă tótă ţĕrra Românească va fi suptŭ stăpânirea creştinilorŭ, Voivodulŭ cellŭ destinatŭ pentru guvernulŭ ei, ca un credinţiosŭ Maiestăţei Vóstre Imperiale Catolice, spre a ţine departe turburările ţĕrrii celleĭ încredinţiate lui, va preveghia cu tótă luarea aminte ca să nu se întîmple mai susŭ numitele necuviinţie.

In fine, peste tóte celle-l-alte reflessiuni mai este de a cântări şi aceasta, că remâindŭ partea Oltului, în potestatea Maiestaţii vostre Imperiale Catolice, barbarii care au remasŭ lipsiţi de Banatulŭ Temişióreĭ în care ţinea unŭ Passia guvernatoriu, cându vorŭ vedé că ţĕrra Românească care le

a mai remasŭ, e ângustată şi încugiurată nu numai de vecina Transilvania, ci şi de totŭ-ţinutulŭ acell'a care e suptŭ stăpânirea Imperialilorŭ pînă în Dunăre, nu se vorŭ mai socoti siguri, ci vorŭ căutà a se întări cu pază mare şi a se assieza în ţérra Românească, în locŭ de Voivodŭ un Passiă, precumŭ avea mai înainte în Banatulŭ Temişióreĭ, şi precumŭ amŭ înţellesŭ cu tótă sicuranţia că cu cugetulŭ de a face.

Şi e pré cunoscutŭ ca marele Vesiriu Ali-Paşia, care s'a vezutŭ la Petru-Varadinŭ în acea victoriă însemnată repurtată de gloriósele arme imperiale, era cu totulŭ dispusŭ a pune aceasta în lucrare, cândŭ s'a întorsŭ de la óste. Mai întâi v'aţi pune Maiestatea vóstră imperială Catolică în necessitatea de a ţiné nu numai din partea Oltului, ci şi din partea Transilvaniei, mai multe garnisóni tari spre securitatea statelorŭ vóstre, şi cu aceasta s'arŭ îngreuia înalta Vestiărie Imperială cu spese însemnate, pentru ţinerea numitelorŭ garnizoni.

Allŭ doilé: că construindu-se moscheĭ în ţérra Românească şi fortăreţie, şi introducându-se locuitorĭ Turcĭ, şi viindŭ apoĭ o altă ruptură de pace, nu se va mai puté căştiga de Creştinĭ, fără marĭ greutăţi şi pericle, pentru că Ottomanii au de massimă, să apere până în estrem unŭ locŭ în care au fundatŭ eĭ cetăţi şi moscheĭ.

Allŭ treilea: assiezarea numitului passiă în ţérra Românească nu va servi numai de azilŭ rebellilorŭ vecinĭ, ci şi de nutreţiu spre a căşiuna nouĭ disordinĭ şi desbinărĭ în statele imperiale, şi spre a aţîţa pe acellŭ passiă de a lua asupraşi sarcina de a'ĭ susţiné. Şi cu tóte că Turcii vorŭ assicura in tractatele de pace de acumŭ, că nu vorŭ face nicĭ o înnoire, ci vorŭ lăssa lucrurile ţerreĭ Românescĭ în starea de mai înainte, însă nu vorŭ ţiné cuvîntŭ, şi abia va trece unŭ anŭ, şi vorŭ pune în lucrare ceeà ce cugetă precumŭ au făcutŭ în Moldavia, în care au reziditŭ Hotinulŭ, în contra tractatelorŭ încheiate cu Polonia.

Şi prin urmare trebue stăruitŭ spre a căştiga tótă ţérra Românească, şi a se bucura în pace de tóte acelle folóse care póte să le aducă stĕpânirea eĭ cea totală, de

oare ce partea cea din collo de Oltŭ va fi totŭ dé-una o causă de împedecări, şi nu va putea ţiné fără turburări neîncetate şi fără greutăţi învederate.

Déră fiindŭ că după ce se va face căştigulŭ trebue vĕzutŭ ca să ţiie şi să se conserve, de aceea-à cutezămŭ cu umilinţia a însemna şi despre aceasta, pre câtŭ ne ajută mintea nóstră cea slabă şi cunoscinţia care o avemŭ despre posiţiunea ţerrei, că décă ţérra Românească se va căstiga cu armele, atunci va face trebuinţia:

1^0 De a dărîma cu totulŭ cetatea Vidinului dincollo de Dunăre, şi de a zidi o fortăreaţă în faţa ei de partea ţerrei, spre a păzi portulŭ care e fórte commodŭ pentru năvi în acellŭ locŭ.

2^0 De a strica Nicopoli, locŭ de puţină consideraţiune şi de a întări Turnulŭ care e situatŭ în ţérră şi are unŭ bunŭ portŭ.

3^0 De a apprinde Sistovulŭ şi Rusciuculŭ cari sunt de cea parte de Dunăre, şi de a întări Giurgiulŭ care e de partea nóstră cu unŭ portŭ fórte coprinzătoriŭ.

4^0 Durstorulŭ şi alte diverse locuri locuite vorŭ trebui date tóte flăcării, ca să nu mai aibă Turcii unde să şi mai iee scăparea; cea-à ce se va putea face cu înlesnire, fiindŭ că sunt tóte locuri deschise şi fără altă pază afară de a locuitorilorŭ.

5^0 Va trebui neappăratŭ să se căştige Brăilla care e în ţérra nóstră, şi va trebui să se întărească cu o bună garnisonă şi să se ţiie, din causa portului cellui bunŭ care elŭ are, şi în care se vorŭ puté ţiné năvi nu numai de negoţiu ci şi de resbellŭ spre a se puté servi cu elle pe inalta mare.

De la Brăilla apoi cătră Fossiani e în ţérră unŭ monasteriŭ cu ziduri, numiţii Massineni, care se va puté întări, nefiindŭ de parte de Brăila, unŭ locŭ fórte tare, din causa că se aflĕ între două rîuri cari unindu-se formézĕ unŭ locŭ mare şi afundŭ ce se întinde peste o lungime de două; trei óre; şi din terminulŭ acest'-a se va putea trage o liniă până la Fossiani, şi aci se va putea funda o fortareţiă care va fi mai necessariè de câtŭ ver-care alta, fiindŭ ca

e în marginea şi în trecerea din ţérra Românească în Moldavia, şi cu modulŭ acesta se va puté ţiné sicură şi cu multă înlesnire tótă ţérra Românească atâtŭ în contra irvasiunilorŭ Turcilorŭ câtŭ şi in contra încurselorŭ Tătarilorŭ, fără periclulŭ locuitorilorŭ.

Că décă în tractatele de pace de acumŭ se va da ţérra de la Ottomani, Maiestaţii Vóstre Imperiale Catolice, neputêndu-se strica sau apprinde mai sus numitele cetăţi şi locurĭ carĭ suntŭ dincollo de Dunăre, va trebui dincóce de partea nóstră să se zidéscă maĭ multe castelle în faţa locurilorŭ locuite de Turcĭ, nu numaĭ spre apărarea ţerreĭ, ci şi spre păzirea porturilor carĭ suntŭ atâtŭ de trebuinţióse pentru înlesnirea navilorŭ, carĭ lipsescŭ cu totul barbarilorŭ; şi să se facă tóte întărirele de la Brăila pînă la Fossiani care le amŭ însemnatŭ maĭ susŭ.

Atâta espunemŭ cu umilinţiă spre împlinirea datorieĭ ce provine din credinţie şi zelul suppunerii nóstre, lăssândŭ totŭ lucrulŭ înţellepţiunii şi priceperii celleĭ pré-înalte a Maiestăţii Vóstre Imperiale Catolice, de alle căreĭ picióre angustissime închinându-ne cu cea maĭ profundă suppunere sîntemŭ.

Aĭ Maiestăţii Vóstre Regale şi Catolice Umiliţi, ascultătorĭ, credinţioşi suppuşi şi servi Deputaţi aĭ clerului şi ordinilorŭ din ţéră Românească.

D Ioanne Abrami Predicatoriu de curte.
Radu Golescu Spatariu
Ilie Stirbei Vestiariu

B) Maiestate Imperială Regală şi Catolică.

Décă din disgraţia nóstră, ar fi silită mesera ţérra Românească a se afla şi de aicĭ înainte suptŭ stăpânirea cea tiranică a necredinciosilorŭ (de care să ne ferească D-zeŭ), atunci noi Deputaţii ţerreĭ, servii ceĭ maĭ suppuşi

şi umiliţi aï Maiestăţii Vóstre Imperiale Catolică, arruncându-ne la augustissimele picióre, ne rugăm în numele clerului şi allŭ ordinilorŭ ţerreï ca în tractatele de pace care aŭ să se încheie cu Turcii să se allăture următórele capete pentru usiurarea Patrieï nóstre:

1. *Ca Voivodulŭ care va fi să se allégă pe viitoriu de pórta Ottomană,* **să nu fie străinŭ nicï grecŭ ci Românŭ adeveratŭ;** *pentru că fiindŭ născutŭ din ţérră va avea totde-una milă de patria sa,* 'şi va căuta să trăească în pace cu vecinii; *unde străinulŭ ca un neumblatŭ în trebï dă motivŭ de suppărărï şi cu stórcerï nedrepte nimicesce averea suppuşilorŭ seracï.*

Şi apoï Voivodulŭ să nu se pótă scóte fără reclamarea comună a boierilorŭ, *ci să se lasse pînă la terminulŭ din urmă allŭ vieţei selle, pentru că schimbările* de Domnŭ se făcură tot-dé-una cu mare pagubă a ţerreï.

2. Ca tributul anual să se determine după vechiulŭ usŭ, fără altă punere de contribuţiune extra-ordinară, să se ridice adaussulŭ făcutŭ cu sila în timpul luï Constantin Brâncoveanu, *şi nicï un Turcŭ să nu se trimiţă în ţérra cu porunci de la pórtă, ci poruncile să se dea boierilorŭ ce se află cu residenţia în Constantinopoli, fiindŭ că ţérra pătimesce mai multŭ de darurile nedrepte care se dau la asemine persóne, de cătŭ tributulŭ ordenariu.*

3. *Ca toţi aceï boierï carï din causa purtării celleï relle a luï Nicólă Mavrocordatŭ se află, afară din ţérră în statele Imperiale, să nu se socotească dreptŭ rebelli, ci fuga lorŭ să se atribuească guvernuluï celluï reu al numituluï Voivodŭ, pentru că eï aŭ fost siliţi de fricâ a emigra din ţérră.*

Şi din acéstă causă ca nişte nevinovaţi, să aibă tótă sicuranţia şi voia de a se întórce în patria lorŭ şi de a intra în stăpânirea pacifică a moşiilorŭ lorŭ.

4. Ca cine din boierŭ va voi a rĕmâné în statele Imperiale, să aibă voie de a face aceasta, şi cu tóte acestea se pótă stăpâni moşiile lorŭ în ţérră Românească, precum în timpurile trecute aŭ stăpânitŭ unii boierï moşii

în Transilvania, cu toate că era suptŭ guvernulŭ ottomanŭ»[1]).

Acest document de şi cam lung însă l'am reprodus în întregul sĕŭ, căcĭ el este documentul cel maĭ important al veaculuĭ al XVIII din istoria Românilor, în el se poate vedea tratat starea politică, economică şi socială a ţĕreĭ Româneşti, precum şi intenţiunile patriotice ale unor boerĭ din acel veac.

In acest document se poate admira stilul şi argumentările căcĭ el este scris cu un talent adevĕrat diplomatic în care pe icĭ pe colea rĕsună şi coarda patriotică; că el a fost redactat de ceĭ doĭ boerĭ: Radu Golescu şi Ilie Ştirbeĭ cu clericul Ion Abraam ce aŭ fost însărcinaţi ca să 'l ducă şi să 'l dea împĕratuluĭ la Viena, şi al căror nume se vede semnat într'ênsul, aceasta este o altă cestiune; cea-ce se ştie însă, e că acest document a fost fructul discuţiunilor acelor boerĭ aĭ partideĭ opoziţiuneĭ, adică partida austriacofilă ce dorea alungarea Turculuĭ şi Grecului de la guvernămêntul ţĕreĭ Româneşti şi trecerea eĭ sub scutul Habsburgilor, pentru a meţine legile şi moravurile naturale ale acesteĭ ţĕrĭ, aceştĭ boerĭ emigraseră din ţeara Românească dupe detronarea luĭ Nicolae Mavrocordat căcĭ şederea lor devenise imposibilă sub guvernămêntul luĭ Ianache, fratele luĭ Nicolae. Documentele din 14 Septembrie 1717 şi 23 Septembrie 1717 pe care le-am vĕḑut maĭ 'nainte ne-a arĕtat că aceĭ boerĭ refugiaţi la Sibiŭ eraŭ: Banul *Radu Popescu;* Vornicul *Şerban Bujoreanu*, Logofĕtul *Grigorie Baleanu*, Spătarul *Radu Golescu*, Vistierul *Ilie Ştirbeĭ;* Paharnicul *Eustatie Leurdeanu;* Stolnicul *Barbu Grecianu;* Serdarul *Petre Obedeanu;* Şetrarul *Mateĭ Kreţulescu;* Căpitanul *Ventilă Bucşeanu;* Postelnicul *Ştefan Părscoveanu;* Căpitanul *Drăghicĭ Bălăceanu; Constantin Brăiloiŭ* şi *Antonache Florescu*[2]); din întrunirele acestor boerĭ s'a pus la cale facerea acestuĭ ma-

[1]) Vezĭ reprodus în Mag. ist., Vol. IV, p. 179—211, (scos din archivele Ministeruluĭ de resbelŭ din Viena, scris după ortografia din Mag. ist).

[2]) Veḑĭ în col. doc. Hurm., p. 192, 14 Septembrie 1717 şi p. 199, 23 Septembrie 1717 şi în această carte reprodus.

nifest cu a cărui misiune la Impĕrat, aceşti boeri aŭ însărcinat pe Radu Golescu, Ilie Ştirbeĭ dêndu-le şi pe Ioan Abraam predicator de curte, spre a fi şi clerul representat acum ca şi în toate actele marĭ ale ţĕreĭ de altă dată cum se obişnuea în acele vremurĭ.

Cronicarul Radu Popescu spune că în luna luĭ Martie venise poruncă de la poartă ca Ianache Mavrocordat să se ducă la Pojaroviţa unde era să se adune soliĭ pentru pace, în adevĕr se decisese ca congresul păceĭ să se ţie la *Passarowicz* saŭ Pojaroviţa, un orăşel din Serbia pe malul drept al Moraveĭ; şi acolo să se adune toţĭ ambasadoriĭ puterilor pentru a începe preliminările de pace; din partea Austrieĭ se alese în consiliul de resbel contele Talman şi contele de Wirmont; din partea Sultanuluĭ Achmet al III; afară de Ianache Mavrocordat se alese încă Inspectorul general de Artilerie Mohammed Effendi supranumit şi jigirmi-Sekis-Tschelebi şi din Valachia însuşĭ Principele domnitor Ioan Mavrocordat, apoĭ soliĭ Angliеĭ, Veneţieĭ şi Olandeĭ trebuiaŭ să se găsească la Passarovitz în ţiua de 25 Aprilie 1718 unde se va decide de soarta ţĕreĭ noastre; Principele Eugen de Savoia era Şeful lucrărilor, însărcinat a încheia pacea cu turcii.

Soliĭ s'aŭ adunat la 27 Maĭ, ne spune Cronicarul, pentru întâia oară, în consiliŭ[1]).

Şi în 20 Aprilie 1718, Carol al VI dete deja instrucţiunĭ pentru încheerea păceĭ plenipotenţiarilor sĕĭ Talman şi Wirmont.

«*Charles par la grace de Dieu, Empereur ellue des Romains, Augmenteur d'Empier de tous temps.*

Instructions pour le Sr. Damian-Hugo-Comte de Virmond, notre bien aimé Conseiller privé et de la Guerre, General d'Artillerie et Colonel du Regiment, comme aussi pour notre Conseiller de Guerre et bien aimé Michael de Talman, de ce qu'ils ont à observer et à songer comme nôs Plenipotentiaires au Congres de Pais intenté avec le Porte Ottomane»[2]).

[1]) Veţĭ Op. cit, p. 99.

[2]) Veţĭ în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 210, data de 1717 din eroare de tipar e pusă în Hurmuzaki.

In 1718, 14 Mai, Plenipotenţiarii eraŭ deja la Passarovitz căcĭ Mareşalul Steinville le scrie acestor plenipontenţiarĭ Imperialĭ, însărcinaţĭ cu încheierea păcĭĭ şi le expune situaţia geografică a Moldoveĭ şi a Munteniеĭ arătêndu-le punctele ce ar fi de deosebită importanţă.

«Mareşalul Steinvilie arată maĭ întâiŭ că cele cinci districte ale Munteniеĭ, care sunt ocupate de către trupele imperiale, şi anume Jiul-superior şi inferior, Vêlcea, Romanaţi şi Mehedinţi, *trebue considerate ca teritor împĕrătesc*, după ce Voevodul care stăpâneşte cele-lalte 12 districte, nu a făcut nicĭ o reclamaţie în privinţa lor. Maĭ departe constată, că aceste *districte sunt despărţite de cele-lalte 12 prin rîul Olt. Acesta trece din Transilvania pe la Turnu-Roşu în Muntenia, curge maĭ mult în linie dreaptă,* formênd puţine cotiturĭ şi se varsă în Dunăre. Avêndu-se în vedere că Turcii sunt siliţi să-şĭ transporte provisiunile şi materialul de rĕsboiŭ pe Dunăre, Oltul, care este navigabil aproape în tot cursul sĕŭ şi în toate timpurile, presintă marĭ avantagiĭ pentru imperiŭ. In prima linie, fiind stăpânĭ pe cele cinci districte şi pe rîul Olt, duşmanul va putea fi uşor şi cu siguranţă împedecat a se aprovisiona. Ţinênd maĭ ales seamă că de la Sibiŭ până la Nicopole poţĭ ajunge, după cum spun toţĭ călătoriĭ în patru-cinci ziie destul de comod, iar pe apă şi maĭ curênd. Din aceste consideraţiunĭ, precum şi în speranţa, că, dacă nu vor putea *obţine întreaga Valachia, vor rĕmânea cel puţin cu cele cinci districte,* mareşalul a spart stâncile care împedecaŭ navigaţiunea pe Olt, în scop ca să-l facă navigabil începênd de la Turnu-Roşu, spre a servi nu numaĭ pentru transportul provisiunilor, ci şi pentru cele de mărfurĭ. In acelaşĭ timp, după nespusă de mare muncă şi cu cheltueli enorme, a rĕuşit să facă şi drumul pe uscat practicabil. De unde înainte acest drum nu era nicĭ a patra parte practicabil şi ducea în zigzag peste Olt, el l-a lărgit şi l-a condus d'alungul Oltuluĭ, ast-fel că acuma pot circula şi căruţele până la Rîmnic. De la Rîmnic unde îşĭ are Mitropolitul reşedinţa, ajungĭ în 12 ore la Dunăre pe drumuri foarte bune. Rîmnicul şi Cozia sunt întru cât-va fortificate. Cea din urmă e situată chiar la poalele munţilor,

iar cel dintâiŭ la distanţă de $3^1/_2$ ore de la Cozia, mai la o parte, amêndouĕ lângă Olt. In afară de rîul Olt, ţeara aceasta este udată de mai multe alte rîurĭ şi văĭ mai micĭ, carĭ sunt de mare folos în timp de rĕsboiŭ. In cele următoare, mareşalul arată şi desavantagiile ce ar putea resulta pentru imperiŭ dacă aceste districte ar trebui iar înapoiate Turcieĭ. Ne mai vorbind de altele, aminteşte în prima linie, că pe lângă navigaţiunea Oltuluĭ, duşmanul va avea la îndemână preţiosul drum pe uscat spre a putea pătrunde pe la Turnu-Ruşu în inima Transilvanieĭ. Aceasta l'a îndemnat să propună Consiliuluĭ de Resbel ca aceasta principală arteră de comunicaţiune să fie apĕrată prin fortificaţiunĭ. Lucrările s'aŭ început deja la Câineni, o localitate la depărtare de 3—4 ore de la Turnu-Roşu pe teritoriul Munteniei. Afară de aceasta se va face un plan cu o nouă chartă a localităţilor Câineni, Cozia, Rîmnic şi a împrejurimilor acestora, şi îndată ce vor fi copiate, le va trimite plenipotenţiarilor. Mai departe în charta acestor părţi va fi indicată şi situaţia micei Lovişte, un ţinut puţin fertil despărţit prin pădurea Argeşuluĭ de către celelalte 12 districte şi avênd o suprafaţă de 2 miluri germane în lungime şi ceva mai mult în lăţime şi numĕrând 19 sate proaspete construite după obiceiul ţĕriĭ. Indicarea acestuĭ ţinut, *care trebue menţinut lângă cele 5 districte, este foarte necesară, putênd da mai multă lumină în această privinţă charteĭ amintită.* In fine charta va arăta şi un mic rîŭ, numit *Topolog*, unde stă în permanenţă un post de observaţie. *Cu ocasia delimitărĭĭ graniţelor, acest rîŭ trebue cuprins în limitele teritoruluĭ împĕrătesc. Cât de salutară va fi pentru Transilvania fortificarea Câinenilor şi cât de supĕrătoare le va fi Turcilor în casul unuĭ marş de la Dunăre la Braşov saŭ invers, aceasta numaĭ acela o poate aprecia care'şi va da bine samă de situaţie.* După aceasta, mareşalul Steinville arată importanţa lor din punct de vedere economic şi comercial. Constată mai întâiŭ, că pe lângă bune întocmirĭ, s'ar putea trage marĭ foloase din aceste districte. In prima linie ele sunt bogate în articole de comerciŭ. Mai departe minele de sare situate cale

de o oră de la Rîmnic, ar aduce venituri considerabile, traficul lor atrăgênd mulți bani turcești în țară. *D'asemenea bogata spĕlătorie de aur care cu timpul ar putea fi adusă în stare mai bună. In afară de aceasta, districtele acestea sunt foarte fertile, avênd pămênt gras, culturi bune, livedi din abundență și vinuri gustoase. Ele sunt bogate în lemne, vênat și pești și nu duc lipsă de nimica. Aŭ o splendidă cultură de vite putênd aprovisiona cu vite și țĕrile vecine și putêndu-se aduce la Viena în fie care an un numĕr de câte va mii de vite cornute. Locuitorii sunt obicinuiți din timpurile Voevozilor, să dea din toate produsele lor o parte anumită fisculuĭ, în formă de dijmă saŭ dar.* Mareșalul arată în fine importanța politică a acestor districte, constatând că din ele *se vor putea supraveghia toate mișcările locuitorilor din cea-laltă parte a țĕriĭ, putêndu-se ținea în respect și în continuă dependență de imperiŭ* [1]).

In privința Moldovei a vorbi aci nu este loc, vom zice însă cea ce se referă aci pentru documentul muntean: constată că pentru a putea ținea în respect față de impĕrăție pe locuitorii acesteia, pentru a menține comunicațiunea și a putea primi știri exacte asupra mișcărilor din Budjacul tătăresc, ar fi bine ca să se așeze posturi militare în toate trecĕtorile ce duc din Transilvania în Moldova. Trecĕtori de acestea sunt multe. Ast-fel la Bistrița sunt: Rodna și Dorna. Acestea ar trebui ocupate, pentru că de aici s'ar putea supraveghia întreg confiniul celor trei țĕri.

In 1718, 22 Maĭ, contele Virmont, plenipotent, scrie un raport către Impĕratul Carol VI, cerênd împuternicire spre a intra în negociațiune cu Ianachi Mavrocordat. In acest raport vedem:

«Comitele Virmont comunică Impĕratuluĭ, că a venit la dênsul în secret *un prieten al Voevodului Mun-*

[1]) Vezĭ în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 212 (tradus din nemțește).

teniei, *trimis de acesta*, *un grec de alt-fel*, cu care Comitele a făcut cunoştinţă cu ocazia soliei sale în Polonia. Acesta 'i-a spus, că dacă'i promite, ca creştin şi înaintea lui Dumnezeŭ, că nu va destăinui la nimeni altul de cât numai M. Sale Impĕratului aceea ce i va descoperi, el îi spune lucruri de cel mai mare interes pentru cauza Impĕratului. Nu trebue însă să ştie despre acest lucru nimenea nimic, şi în special colegul Comitelui, Tallmann. Să nu se mire — *i-a zis grecul*, — *că procedează cu aşa de mare precauţiune*, când se ştie cât de delicat lucru este, să ai a face cu Turcii, cari l'ar perde îndată ce ar afla cât este mai puţin. A spus apoi, că fiind omul de încredere al Voevodului, el l'a convins pe acesta că poate avea perfectă încredere în comitele Virmont, de oare-ce a înţeles când a fost în Polonia că acesta ştie să păstreze secretele importante. După ce Comitele l'a asigurat că nu va comunica la nimeni altul de cât Impĕratului, omul de încredere al Voevodului 'i-a spus, *că acesta pretinde ca Comitele să ceară de la M. S. imputernicire de a intra cu dênsul în negociaţiuni asupra unora şi a altora. Comitele Virmont i-a rĕspuns că nu crede că M. S. va voi să intre în negociaţiuni cu un principe tributar*, «acum când armele M. Voastre — (aceasta o spune în paranteză în scrisoarea către Impĕrat —) aŭ cucerit o parte a Valachiei, iar în cea-l'altă este mai domn M. S. de cât Voevodul şi de cât Turcii». Cu toate aceste el va încerca, dacă cum va Impĕratul îl va împuternici printr'o scrisoare deschisă să asculte aceea ce Voevodul îi va destăinui şi apoi să-I refereze numai M. Sale, după cum a jurat. Trimisul Voevodului i-a dat apoi promisiunea, că-i va destăinui multe lucruri şi-i va face multe servicii, fie că se va face pace saŭ va mai continua rĕsboiul. Inainte de toate voeşte însă să i se garanteze siguranţa personală şi protecţiune, dacă ar fi descoperit de către Turcii şi silit să fugă, un lucru de alt-fel pe care nu'l va face de cât fiind în mare strîmtorare, dacă ar fi trădat. Comitele Virmont îi ia în cele din urmă promisiunea, că va descoperi tot ce va şti cu privire la mişcările Turcilor saŭ alt-fel. Comunicând toate aceste Impĕratului, Comitele

de Virmont îl roagă să-i ordoneze cum va găsi de cuviință.

Pasarovicz, 22 Maiŭ 1718.

Semnat, *Otto Comite de Virmont*[1]).

Din această scrisoare se poate deduce rolul de om falș ce'l juca Ianache Mavrocordat și de politic vulgar, linguşind însuşi pe vrăjmaşii lui naturali.

Împĕratul Carol VI priimise acel raport al boerilor români refugiați la Sibiŭ, înmânat lui prin deputațiunea de trei. Adică de: Radu Golescu, Ilie Ştirbei și clericul Ioan Abraam, arătase acest memoriŭ și consilierilor sĕi intimi privați și de resbel și poate îl înmânase și consiliului întreg de rĕsboi întrunit la Pasarovitz, căci eată ce document avem din 1718, 27 Maiŭ, relativ la pretențiunile acelor boeri de a trece întreaga țară coroanei imperiale, saŭ cel puțin Oltenia numai:

Hotărîrile Consiliului de Resbel în privința pretențiunilor boerilor munteni:

«Boerii munteni refugiați în Oltenia și în Transilvania, înțelegênd despre apropiatele negociațiuni pentru încheierea păcii cu Turcii, trimit, cu învoirea Mareşalului Steinville, *trei deputați la Viena, și anume pe predicatorul Ioan Abrami, pe Generalul Rudolf Golescu și pe Marele Vistier Eliaş Ştirbei, spre a presinta Împĕratului cererile boerilor. Indată după sosirea în Viena, deputații se presintă la Prințul Eugen de Savoia, care după ce le-a ascultat cererile, i-a sfătuit să și le specifice pe larg într'o petițiune. In urma acestei deputații presintă un memoriŭ, în care cer ca Împĕratul să cuprinză și să stăpânească întreagă Muntenia.* Prin această glorioasă întreprindere M. Sa va supune nu numai un întreg neam creştin dominațiunii sale, ci va beneficia și de avantagiile politice și economice specificate sub

[1]) Veți vol. VI, doc. Hurm., p. 216.

lit. A.[1]) Mai departe, Impĕratul să numească *ca Voevod al ţĕrii pe George Cantacuzino*, care trăeşte de mai mulţi ani la Braşov. Aceasta pentru calităţile sale personale, precum şi în vederea credinţei şi alipirei ce atât dînsul cât şi tatăl sĕŭ, *Voevodul Şerban, aŭ arătat în tot-d'a-una faţă de Prea Inalta Casă Domnitoare. Să fie asiguraţi, că atât drepturile Voevodului, cât şi libertăţile şi privilegiile clerului, ale boerilor şi altor particulari vor rĕmânea neatinse* iar dacă ar fi să se *introducă vr'o inovaţiune în afacerile* politice, militare, economice şi provinciale, *să se convoace sfatul ţĕrii şi să se asculte mai întâiŭ părerile acestuia.* Intîmplându-se însă, din voinţa lui Dumneḑeŭ cea nepătrunsă, ca la încheiarea păcii să resulte, ca acest popor creştin să rĕmână şi mai departe în sclavia turcească, în casul acesta roagă pe M. S. Imperială să înzestreze *din mila Prea Inaltă cu averi imobiliare, în proporţie cu rangul fie-căruia, atât pe George Cantacuzino cât şi pe ceĭ-l-alţi boeri refugiaţi dincolo.* In fine, ca la încheierea păcii să se stipuleze cu privire la Principatul Munteniei următoarele puncte: *Poarta Otomană să nu mai numească străini şi Greci ca hospodari în Principat*, ci aceştia să fie numiţi dintre pămênteni; tributul să se reducă la suma cea veche, aşa cum a fost înainte de Constantin Brâncovanu; ordinele Porţii să li se înmâneze d'a dreptul boerilor presenţi în Constantinopol şi să nu se mai trimită în ţară, ca mijloc de presiune, prin Turci, cari se dedaŭ la tot felul de fapte; în fine, boerii refugiaţi peste Olt şi în Transilvania să nu fie acusaţi de felonie, şi trecerea lor dincolo să fie atribuită singur numai relei purtări a hospodarului Nicolae Mavrocordat. Prin urmare, aceştia să fie lăsaţi liberi între aĭ lor, iar celor cari ar cere să rĕmână dincolo să li se dea voe a beneficia şi de moşiile lor din Muntenia, cu atât mai vêrtos că mulţi boeri, de şi înainte de acest resbel trăiaŭ pe teritor turcesc, aŭ beneficiat totuşi de imobilele pe cari le posedaŭ în Transilvania.

Consiliul Imperial de Resbel aşterne acest memoriŭ

[1]) Veḑĭ în Memoriul boerilor din 1718.

Impĕratului, însoţit de un raport, în care, după ce arată cele de mai sus, propune:

Nu se poate lua în nume de rĕŭ boerilor munteni, că în vederea încheierii păcii, s'aŭ gândit la siguranţa lor şi din causa aceasta aŭ trimis această deputaţiune. Cu toate aceste, Consiliul de Resbel a ordonat Comitelui Steinville, ca pe viitor să nu mai dea voe la ast-fel de oameni a veni la Curte, fără ştirea şi fără încuviinţarea prealabilă. In cât priveşte fondul cererilor boerilor constată că acestea sunt în mare parte identice cu cele cuprinse în petiţiunea pe care numita naţiune valachă a presentat-o anul trecut tot prin o deputaţiune. Consiliul de Resbel este prin urmare de părerea, *ca rĕspunsul ce li se va da să fie relativ identic în fond cu rĕspunsul cuprins în resoluţiunea pe care M. Sa Imperială s'a îndurat prea graţios a le-o da cu acea ocasie. Mai departe să se arăte, că M. Sale Imperiale îi face foarte multă plăcere dorinţa lor de a sta sub dominaţiunea M. Sale şi că M. Sa va face tot ce timpul şi împrejurările îi vor permite spre a mântui de jugul turcesc pe această naţiune atât de devotată.* In dorinţa de a reda tuturor supuşilor sĕi liniştea şi a împedeca relele ce resultă dintr'un resbel atât de crâncen, Maiestatea Sa Imperială *va consimţi că să se convoace congresul de pace*, şi va recomanda plenipotenţiarilor însărcinaţi cu negociaţiunile, ca cu acea ocasiune să facă toate reflexiunile posibile cu privire *la Principatul Valachieĭ şi în deosebĭ cu privire la preoţimea şi boerii carĭ s'aŭ pus sub protecţiunea M. Sale, şi să îngrijască cât mai bine şi mai efectiv de siguranţa persoanelor, a familiilor şi averilor lor. Cu privire la George Cantacuzino, Consiliul de Resbel e de părere ca M. Sa Imperială să le promită, după cum le-a promis şi în rîndul trecut, că rĕmânênd în posesiunea necontenită a ţĕrii, îl va numi ca Voevod al lor.* Va convoca apoĭ sfatul ţĕrii şi se va înţelege în privinţa moduluĭ şi a formeĭ de guvernământ şi a altor afaceri. In deosebĭ însă vor fi protegeate religiunea, libertăţile şi privilegiile lor. Dacă însă alte motive puternice îl vor împedeca de a cuprinde întreg Principatul, M. Sa îĭ asigură că va fi în tot-d'a-una cu cea mai distinsă consideraţiune faţă

de naţiune şi în deosebi faţă de persoana luĭ George Cantacuzino. Alt-cum punctele amintite, cu privire la tratatul de pace, nu sunt atât de neîntemeiate. Consiliul de Resbel propune deci ca ele sa-ĭ fie comunicate ambasadoruluĭ împĕrătesc, dându-ĭ în acelaşĭ timp însărcinarea de a stărui după putinţă spre a obţine de la Poartă ca toate cele întêmplate din partea naţiunii valache în cursul acestuĭ resbel să fie uitate, de şi nu crede că Poarta se va învoi cu aceasta. Maĭ departe, ca să se restitue fie-căruĭ boer averile lor, putênd beneficia de ele orĭ şi unde. Consiliul de Resbel arată apoĭ, că deputaţii *din rîndul trecut aŭ fost primiţĭ în audienţă şi că şi aceştia se roagă să fie primiţi. De oare-ce deputaţii dintre carĭ ceĭ doĭ mirenĭ sunt de rang maĭ distins de cât ceĭ din rîndul trecut*, şi s'ar simţi foarte atinşi dacă nu li s'ar acorda acest favor, Consiliul de Resbel este de părere să li se acorde şi acestora audienţa cerută. Aceasta cu atât maĭ vêrtos că *naţiunea valachă trebue în cât-va cultivată spre a o câştiga* tot maĭ mult în devoţiunea pentru M. Sa, şi cel puţin un *partid în ţară să fie bine menajeat pentru toate eventualităţile.*

Consiliul de Resbel arată apoĭ că vĕduva fostuluĭ hospodar Ştefan Cantacuzino, care a fost ucis de către Turcĭ, a presintat o petiţiune, prin care se roagă că cu ocasia încheierii păcii să fie sprijinită spre a fi reintegrată în averile sale, atât ea cât şi fiiĭ sĕĭ, şi să i se permită a se aşeza pe teritoriul împĕrătesc şi a beneficia de acolo de averile sale. De oare-ce această vĕduvă s'a bucurat şi până acum de graţia Prea înaltă şi fiind-că cererea eĭ este de aceeaşĭ natură cu cererile naţiunii. Consiliul de Resbel propune ca şi aceasta să i se comunice ambasadoruluĭ imperial, deşi nu crede că Poarta Ottomană se va învoi cu aceasta, din causă că confiscarea s'a făcut pentru crima de lesae Majestatis. La tot casul văduva trebue oare-cum mângăiată.

După acestea, Consiliul de Resbel aduce la cunoştinţa Impĕratuluĭ, că fiul acesteĭ vĕduve; *Rudolf, care se află d'aseamenea acolo, se roagă ca M. Sa să-ĭ dea voe să participe la acest resbel, promiţênd că va face bune servicĭĭ*

causei împĕrăteşti. Constatând că cererea aceasta este foarte lăudabilă şi ar putea să aibă urmări bune la timpul sĕŭ, pe de altă parte *tînĕrul fiind înzestrat cu calităţi foarte bune şi avênd o purtare ireproşabilă.* Consiliul de Resbel crede că M. Sa îi va accepta oferta. Consiliul de Resbel este în fine de părere, că solicitatorul fiind lipsit de mijloace de existenţă, să i se dea din caseta împĕrătească 2000 florinĭ.

Semnat
Prinţul Eugen de Savoia,
President al Consiliuluĭ de Resbel[1]).

Împĕratul aprobă.

Împĕratul Carol al VI mai dă instrucţiunĭ luĭ Virmont printr'un raport din 14 Iunie 1718 despre modul cum trebue să negocieze cu voivodul Munteniei Ienache Mavrocordat la Passarowitz [2]).

Nemţiĭ deveniseră pretenţioşi în urma adreseĭ magulitoare a boerilor muntenĭ la care se mai adăuga încă şi isbânḑile lor, din scrisoarea ambasadoruluĭ englez Lordul Sutton către generalul St. Saphorin cu data de 1718, 10 Iunie, unde se vorbeşte despre negocierile de pace între Austria, Veneţia şi Turcia, resultă aceste fumurĭ: «Cela me donne bien de croire, qu'ils ont ordre de pretendre toute la Vallaquie».

Mai departe: «Car on peut être sur que, dans quelque peril que les Turcs se trouvent, ils ne cederont point la Vallaquie. Pour la partie de cette Principauté, qui est dans la possession de l'Empire en deça de l'Aluta contenant cinq Districts du Païs [3]).

Din 1718, 19 Iunie avem un alt document: Raportul

---

[1]) Veḑĭ în col. doc. Hurm., p. 217.
[2]) Veḑĭ în vol. VI, op. cit., p. 221.
[3]) Veḑĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 222.

către Impĕratul Carol al VI relativ la negocierile păcei şi în deosebi la cestiunea Olteniei, Munteniei şi Moldovei, din acest raport resultă earăşi acele pretenţiuni ale Nemţilor, într'ênsul vedem :

«Intr'acea am început să vorbim despre Valachia şi Moldova, încercêndu-ne a dovedi, că fiind stăpâni pe Transilvania, şi acum când cele două fortăreţe, Belgradul şi Temişoara, aŭ căzut în puterea armelor Maiest. Voastre Imperiale şi Catolice şi îndeosebi când ne-am întărit atât de mult în cinci districte ale Valachiei, dominăm bine cele două Principate şi prin urmare le vom putea menţine. Ele aparţin deci de drept singur M. Voastre Imperiale şi catolice, iar ei, Turcii, pot să le părăsească cu atât mai uşor, că nu aŭ fost adevĕraţii stăpâni, ci numai protectorii lor, şi tocmai prin faptul că aŭ avut în puterea lor Belgradul şi Temişoara, le-aŭ menţinut.

Ei s'aŭ mirat de această propunere, pretinzênd că nu sunt de loc constrînşi să le părăsească cu totul, ci pot ori şi când să intre cu armatele şi trupele lor, că aŭ afară de această diferite locuri întărite şi ocupate şi prin urmare sunt încă stăpâni pe ele. Nu aŭ voit de asemenea să admită ca noi să luăm în deplină posesiune cele cinci districte, ci să ţinem numai câteva sute de oameni ca garnisoană ici şi colea în localităţi mici şi slabe, ca să nu-i împedece de a intra în ele când vor găsi cu cale, arătênd că numai acum de curênd a trecut un corp al lor de armată peste Olt şi s'a aşezat dincolo, într'un sat. Noi am replicat la acestea cum am ştiut mai bine şi întru cât a stat în puterea noastră, dar n'am putut ajunge la nici o înţelegere. Am lăsat deci aceste puncte deocamdată şi am venit la Polonia, comunicându-le, că misiunea noastră este ca în pacea ce se va încheia să cuprindem şi regatul Poloniei. Nu s'aŭ opus la aceasta, spunênd că nici ei nu cer alta decât ca să trăească în linişte cu naţiunea poloneză. Se miră încă că vorbim aici de aceasta, de oare-ce ei cred, că dacă Polonia voeşte ceva de la dînşii n'are decât să se adreseze d'adreptul către Poarta, care îi va da ori ce satisfacţie onestă. Le-am dat însă a înţelege, că prietenia şi

alianța M. Voastre Imperiale și Apostolice cu Regele și cu republica Poloniei reclamă ca să ne îngrijim și de dînsa cu această ocasiune, și fiind-că e vorba să fie restaurată și renoită pacea de la Carlowiț, nu ne putem dispensa de aceasta. Am lăsat însă deocamdată lucrurile la atâta, deoarece nu căzusem încă de acord în privința Valachiei și Moldovei.

Am revenit după aceste iar la Valachia și Moldova, stăruind din toate puterile, că dacă nu vom obține alt-ceva, *vom menține totuși cele cinci districte*, iar despărțirea Hotinului (care va întîmpina multe dificultăți) cerem să se facă cât mai curênd. Am cerut însă timp de cugetare până astăzi. N'am putut să ne opunem și am trebuit în cele din urmă să cedăm stăruințelor lor.

In fine astăzi de dimineață la timpul obicinuit, anume la ora opt, ne-am întrunit din nou și am discutat pro și contra, timp de mai multe ore, necruțând din parte-ne nimica și făcênd tot ce a fost posibil în interesul promovării causei M. Voastre Imperiale și Catolice. Cu toate aceste, în afară de teritoriile obținute prin pacea de la Carlowiț, *n'am putut obține în cele din urmă decât numai cele cinci districte* ale Valachiei avênd ca graniță Dunărea și Oltul, *dar și acestea numai după multă osteneală*, căci ei aŭ persistat multă vreme numai pe lângă aceea ce se află în deplină posesiune. Cele-l'alte, cu privire la aceste două provincii, și în special despărțirea Hotinului, le-aŭ respins categoric și de repetițe ori, declarând că nu depinde de ei, ci vor scrie Porții, iar dacă aceasta nu se va mulțumi cu cele oferite de ei, atunci pot cu Dumnezeŭ să înainteze cu armatele. Despre Bicaz nu aŭ voit să știe nimic. Ne-aŭ promis să ne dea un act scris cu privire la tot ce ni s'a acordat saŭ ni s'a refusat din partea lor, dar până acum n'am primit nimica. De alt-fel ei aŭ recunoscut cele ce am amintit mai sus cu privire la Polonia, susținênd, că solii pe care acest regat i-a trimis acum câți-va ani la dînșii s'aŭ convins și în urma aceasta s'aŭ întors de la dînșii mai mulțumiți, cu toate că eŭ Contele de Virmont, le-am arătat

duplicitatea lor, pe care le cunosc din propria-mi experienţă.

Al M. Voastre Imperiale şi Catolice
Prea supuşi şi credincioşi servitori.
Otto Comite de Virmont, m. p.
Mt. Talman, m. p. [1])
Pasarovicĭ 19 Iunie, 1718

La fel scrie şi Nicolae Theyls Principelui Eugenie în 1718, 19 Iunie [2]).

In 1718, 20 Iunie Virmont plenipotenţiarul luĭ Carol al VI scrie luĭ Öttl un alt sfetnic al imperiuluĭ că nu e de loc mulţămit de purtarea suspicioasă a luĭ Ienache Mavrocordat voevodul Munteniei şi plenipotenţiar al sultanuluĭ, între altele el zice în scrisoare: «C'est que j'ay encor a adjuter à l'affaire de Mr. Weivoda [3]) est qu'il me deplait, que cest Mr. me veut toujour regaler moy, com il, mat dejà offert une bague mediocre; je l'ay renvoyé, disent que je n'aves pas affaires de ses presens, que je serve le plus grand Prince du monde qui me peut donner ce que j'ay besoin, que de luy je ne pretent autre present que fidelité pour mon maistre, que c'est là le seul present que je veux pour moy [4]).

După cum probează însuşĭ scrisoarea luĭ Virmont către Impĕratul Carol al VI din 20 Iunie 1718, prin care el arată că Mavrocordat a făgăduit a da tot concursul sĕŭ Austrieĭ şi că în casul când nu va maĭ fi Domn în ţara Românească că se mulţămeşte a avea o pensiune de la curtea vieneză şi un adăpost» [5]). Eată decĭ ce purtare avusese Mavrocordat plenipotenţiarul Sultanuluĭ, înputernicit

---

[1]) Vezĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 224—225.
[2]) Vedĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 225.
[3]) Adică voevodul Ienache Mavrocordat voea a cumpăra pe Virmont prin daruri.
[4]) Vedĭ în col. doc. Hurm., vol. VI, p. 227 (ortografia documentuluĭ).
[5]) Vedĭ în col. doc. Hurm., p. 228—229.

a'l representa la congres prin ordinul special cu data de 1718 [1]).

Intr'una din şedinţele congresului, Plenipotenţiariĭ luară următoarea hotărîre în privinţa Muntenieĭ pe care consiliul de resbel nu întârzie a o comunica Principelui de Savoia în 7 Iunie 1718:

«Consiliul de Resbel comunică Prinţului Eugen de Savoia că a primit la timp scrisorile sale din 17, 20 şi 21 ale lunii împreună cu toate actele alăturate. Mai departe, că imediat ce a sosit adresa din urmă a Prinţului la Curte, a ţinut o conferenţă, în presenţa M. Sale Împĕratului, conferinţă la care aŭ luat parte şi plenipotenţiariĭ însărcinaţi cu încheerea păcei şi că în privinţa luării conclusiunilor se vor referi la toată întêmplarea; la autogrfaul trimis prin curierul Hollenberg. Arată apoi, că de oare-ce de acum înainte va fi vorba şi de siguranţa boerilor munteni cari s'aŭ supus dominaţiunei M. Sale, precum şi de averile lor, cu atât mai vêrtos că *cele cinci districte de dincoace de Olt aŭ trecut în posesiunea Impĕratului*, consiliul de Resbel a găsit de cuviinţă să trimită Alteţei Sale copia alăturată de pe referatul făcut de eĭ însuşi împreună cu resoluţiunea Prea înaltă în această privinţă, pentru ca Alteţa sa să dea ambasadorilor imperialĭ instrucţiuni în acest sens».

Viena, 27 Iunie, 1718.

Semnat:
Vice-pres. Cons. de Res. şi Consilieriĭ [2]).

In 27 Mai s'a ţinut prima şedinţă a congresului la Pasarovitz [3]). Cea d'întâiŭ decisiune ce s'a luat a fost de

---

[1]) Veçĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 258.
[2]) » » » » » » » 229.
[3]) Veçĭ în cronica luĭ Radu Popescu, Mag. ist, vol. IV, p. 99 şi in Codicele Bălăcenesc, vol. III, Şincaĭ, p. 259, ed. I.

a se încheia un armistițiŭ între armatele beligerante și fiecare să reție ce a câștigat până acuma. Austria deja coprinsese cele 5 județe ale Olteniei după cum am vĕzut mai 'nainte; atât prin uneltirele dibace ale generalului Steinville, înțeles cu partida boerilor opositiunei; cât și prin tractatul făcut și încheiat de Ienache Mavrocordat cu dênsul pentru cesiunea Olteniei.

De la 27 Mai până la 27 Iulie când s'a subsemnat pacea definitivă; plenipotențiarii s'aŭ adunat în consiliŭ de 8 ori [1]); în acest interval de douĕ luni, partida opositiunei lucra pe capete; ea avea representanți atât la Sibiŭ, pe boerii ce'i vĕzurăm mai 'nainte, cât și la Viena pe cei trei deputați; apoi și alți ce mai remăseseră în țară; din care vom vedea câți va semnați într'o petițiune mai la vale.

In acest timp afară de documentele ce le-am vĕzut încă până aci, mai găsim: O adresă cu data de 1718, 19 Iulie a boerilor munteni și a Episcopului de Râmnic către Prințul Eugenie de Savoia, încredințêndu'l despre supunerea lor și cerênd să se stipuleze în tractatul de pace alipirea Olteniei la Austria.

Eată ce cuprinde între altele: «In genunchi în fața luminăției tale ne rugăm să ne ertați de supărare. Suntem în cea mai mare mâhnire de când ni s'a spus că întreaga Valachie până la Cerneți, va rĕmânea Turciei.

Dacă se va întâmpla aceasta (ferească D-zeŭ) ni se va pune lanțul de care nu vom mai scăpa, noi mai ales care umblăm dupe protecția sfintei mărite chesariceștĭ. Vom peri cu totul! Așa ne amenință pe noi păgânii, și cu bisericele noastre, de unde va fi nenorocită și vrednică de plâns țara noastră.

Unde să fugim? Unde să scăpăm? Nu știm! Rugăm dar pe luminația voastră să nu ne lase să cădem în această primejdie, ci să bine voească a ne întinde mâna milostivă. Dacă pentru niscare-va pricini se va lăsa Turcilor, Valachia

---

[1]) Vedĭ în cronica luĭ Radu Popescu, Mag. ist., vol. IV, p. 99 și în Codicele Bălăcenesc, vol. III, Șincaĭ, p. 259, ed. I.

mare; să ascultaţi dorinţa noastră, ca aceste cinci judeţe să le păstraţi pentru mărirea voastră Chesaricească»[1]). Acéstă scrisoare e semnată de:

Damaschenul Episcopul Rîmniculuĭ şi de următorii boerĭ, în documentul ce urmează:

[1]) Vezĭ în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 236. Documentul cu iscăliturile în litere slavoneştĭ.

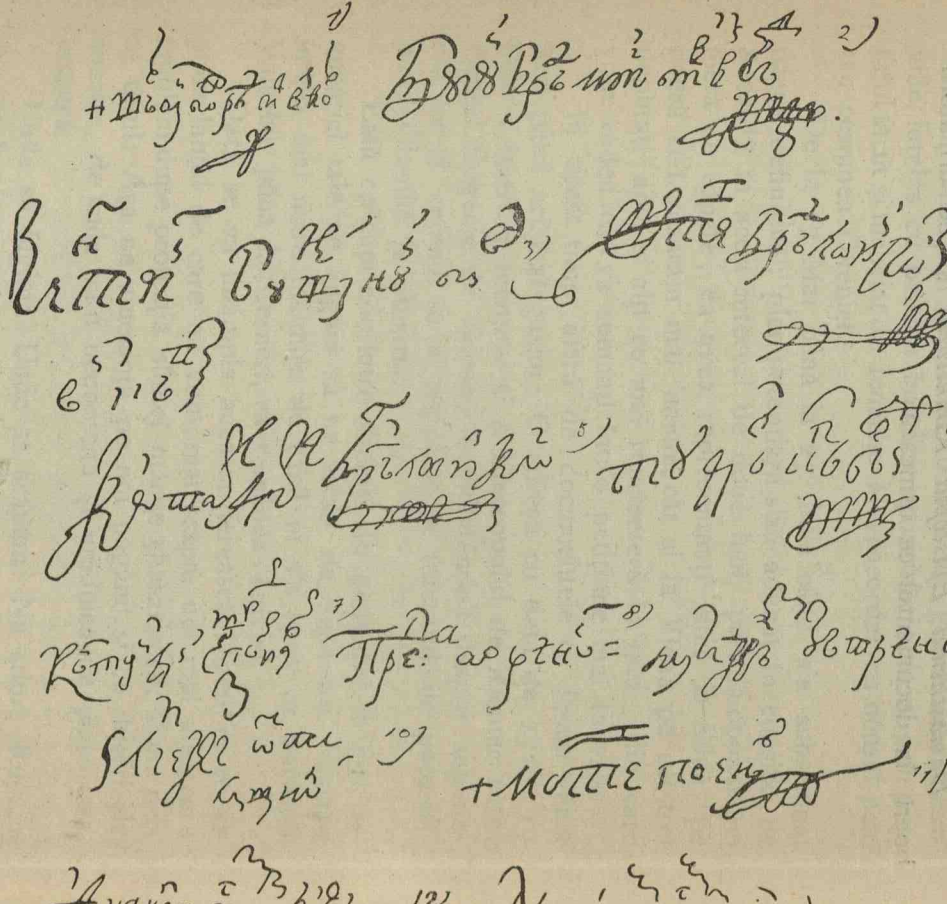

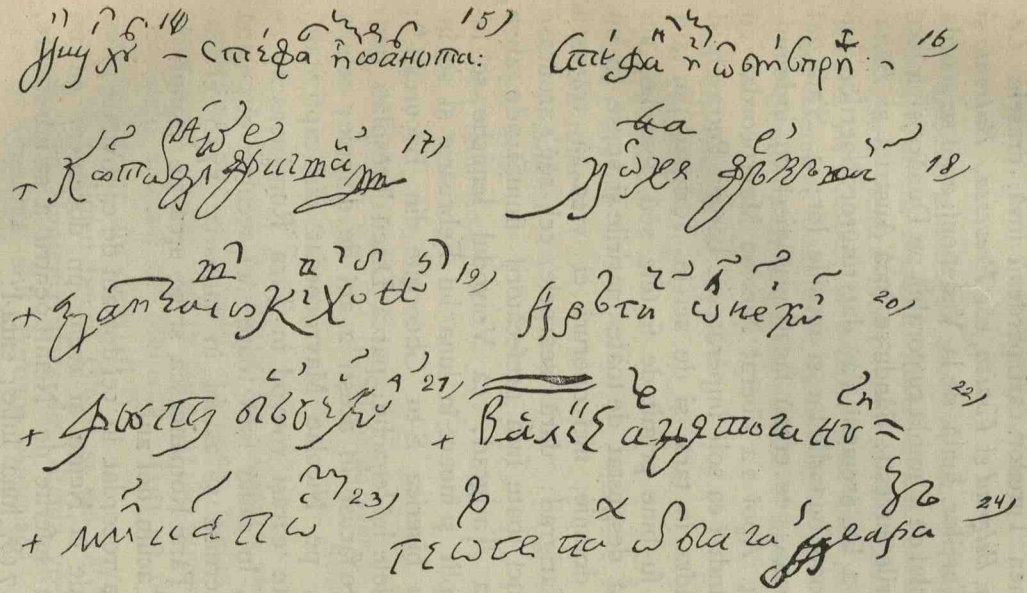

Numele lor în litere latine.

1. *Șerban Bujoreanu* vel Logofĕt
2. *Sèrbul Brăiloiul* biv vel Serdar
3. *Vintilă Bucșanul* biv vel Căpitan
4. *Ștefan Brăiloiul* Postelnic
5. *Constantin Brăiloiul* Clucer
6. *Tudor . . .* ?
7. *Constantin . . .* ? *Poenarul*
8. *Preda . . .* ?
9. *Matheĭ Căpitan Zătreanu*
10. *Ilie* Căpitan *Ottetelișanul*
11. *Matĕĭ Poenarul*
12. *Anania Egumen ot Cozia*
13. *Nicodim egumen ot Tismana*
14. . . . ?
15. *Ștefan egumen ot Arnota*
16. *Ștefan egumen ot Bistrița*
17. *Costandin Fărcășanul*
18. *Iordacke Fărcășanul*
19. *Dumitrașcu Căpitan . . .* ?
20. *Drăgiĕĭ Olănescu*
21. *Fota Bălcescul*
22. *Vasile Argetoeanul*
23. *Milca . . .* ?
24. *George Paharnicul ot Baia de aramă*

In ziua de 27 Iulie 1718 după lungĭ desbaterĭ tractatul fu încheiat în 30 de articole. Voivodul Mavrocordat de frica Nemţilor mijloci ca Oltenia să fie anexată Austrieĭ; Muntenia rĕmânea Turcilor, carĭ perdeaŭ însă, oraşele *Cerigo*, *Semendria*, *Belgrad* şi *Voniza*, ear *Prevessa*, *Butrinto* şi *Morea* fu dată Turcilor, luată de la Veneţienĭ; apoĭ se acorda dreptul împĕratuluĭ de a umbla cu corăbiĭ pe Dunăre şi a face negustorie în ţĕrile turceştĭ; dându-se încă Austrieĭ şi *Banatul Temişoareĭ*. 2. De asemenĭ s'aŭ dat tuturor boerilor pribegĭ din ţară toate bunurile lor şi moşiile lor; 3. S'aŭ dat drumul la toţĭ ostaşiĭ ce ereaŭ făcuţĭ prisonierĭ cu indemnisaţie de banĭ; 4. Apoĭ s'a liberat Nicolae Mavrocordat cu 4 fiiĭ aĭ sĕĭ, dându'ĭ ca solĭ împĕrăteştĭ: baronii Petrasch şi Stein ce l'aŭ adus în ţară şi de aci în Ţarigrad ; în ţara Românească el fu bine primit de fratele sĕŭ Ienache, aci Nicolae se arătă desgustat de toate măririle şi spuse că nu maĭ vrea nicĭ domnie, nicĭ onoruri ci vrea să trăească în tihnă în Ţarigrad; dară şearpele cel rĕŭ aruncase deja veninul căcĭ toate fură prefecătoriĭ numaĭ; de abea plecă Nicolae la Ţarigrad; că Voivodul Ienache se înbolnăveşte cumplit şi moare în luna luĭ Februarie şi se înmormêntează la biserica S-tu Gheorghe din Bucureştĭ [1]); aşa se sfârşi ţilele luĭ Ienache; parcă D-zeŭ 'l rĕsplăti pentru toate cele ce făcuse în aceştĭ 2 anĭ de domnie; acuma Turcii scoseseră pe Nicolae Mavrocordat din captivitate, pentru a'l trimite earăşi voevod în Ţara Românească, ce nu scăpă de el, în zadar fură toate căcĭ, securea ottomană erea şi maĭ puternică şi ast-fel în Ianuarie 1719 el soseşte earăşi în Ţara Românească şi se urcă pe tronul de pe care căzuse acum doĭ anĭ.

Nicolae Mavrocordat în ceĭ doĭ anĭ de captivitate primi întreţinerea sa de la Nemţi şi avem un document ce ne arată cheltuelile suferite de Nemţi pentru a sa întreţinere, document din 1718, luna Iulie; eată-l:

«Specificaţiunea dată de către Administratorul George

---

[1]) Vezĭ în Engel; Gebhardi şi condica Bălăcenéscă, Şincaĭ, vol. III, p. 288-259.

Neunhordt despre cheltuelile de întreţinere ale lui Nicolaŭ Mavrocordat, de la 1716 până la 1718.

Specificaţiune

Despre sumele ce s'aŭ avansat, pe lângă chitanţă, Principelui Valach, Nicolaŭ Mavrocordat, care se află aici în captivitate, pentru întreţinerea sa din Casa Imperială transilvană de Resbel, la ordinul Exc. Sale Domnului Comandant General Comite de Steinville.

Conform chitanţei numitului Principe:

	fl.	cr.
La 10 Decembrie 1716	2666	—40
» 21 Ianuarie 1717	833	—20
» 5 Martie »	833	—20
» 24 Aprilie »	833	—20
» 11 Iunie »	833	—20
» 1 August »	833	—20
» 29 Sept. »	416	—40
» 20 Ianuarie 1718	300	—
Suma	6550	

(L.S.) *Ioan George Neunhordt*, m.p.
Administrator»[1])

Cu delimitarea graniţelor Olteniei; de către guvernul ardelean fură însărcinaţi: Comitele Ştefan *Czáki* şi Comitele Iosef *Teleki*; în 27 Iulie 1718, guvernatorul ardelean, comitele mareşal de Steinville, dă şi un decret de împuternicire acestor doi delegaţi [2]).

Mulţi dintre boerii Olteni şi din cei Munteni ce aveaŭ moşii şi în Muntenia afară de Oltenia vĕdĕnd că nu a trecut şi Muntenia sub coroana Austriacă, şi ei fiind partizani ai politicei nemţeşti, nu mai voiaŭ să se întoarcă din

[1]) Veḑĭ în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 241.
[2]) Veḑĭ în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 241.

Ardeal saŭ din Oltenia în Muntenia şi scriŭ saŭ chiar vorbesc cu sfetnicii lui Carol al VI; căci din o scrisoare a baronului general de Tige către Steinville cu data de 1718, 12 August; unde 'i dă lista acelor boeri, vedem acestea:

«Extras din scrisoarea adresată mie Mareşalul Steinville cu data de 12 August 1718 de către Domnul Mareşal Locotenent baron de Tige.

Domnii boeri care se află aici şi al căror nume sunt indicate în lista alăturată, nu voesc nici unul a se mai întoarce în Valachia-turcească.

Dintre boerii care se află în Valachia-turcească, nu cred să mai treacă vr'unul d'incoace. Va veni însă timpul să mĕ informez de intenţiunile şi de numele lor.

Specificaţiune

Numele şi pronumele acelor boeri, cari solicită şi de acum înainte protecţiunea şi graţia M. Sale. Sunt notaţi aceia cari aŭ moşii în cele cinci districte de peste Olt.

Dosofteiŭ. Un preot, frate cu boerul Barbu Brăiloiu Serdarul, avênd ceva moşie.

Şerban Bujoranu, Mare Logofĕt, are moşii.
Grigorie Băleanu, Mare Vornic.
Rudolf Golescu, Mare Spătar, are moşii.
Elie Ştirbei, Mare Vistier, are moşii.
Drăghici Strâmbeanu, Mare Serdar.
Mihail Cantacuzino, Mare Comis, are moşii.
Constantin Dudescu, Mare Comis.
Grigorie Vlasto, Mare Serdar.
Matei Creţulescu, Mare Şătrar.
Vintilă, Mare Căpitan, are moşii.
Constantin Bucşan, Logofĕt
Manta Câmpineanu, Mare Căpitan.
Pîrvu Câmpineanu, Căpitan.
Ioan Băleanu, Căpitan.
Ştefan Brâncoveanu, Postelnic, are moşii.
Antoniŭ Caliarchi cu familia.

Ioan Bălăceanu, are moşii»[1]).

Pacea de la Pasarovitz se încheă în ţiua de 27[2]) Iulie, anul 1718.

Turcia deja perduse prin desele sale lupte posesiunile ce le avea în Ungaria şi Transilvania acestea încăpuseră sub stăpânirea germană; acuma că şi Oltenia trecuse sub coroana Habsburgilor, amorul propriŭ al Turciei fu din noŭ isbit.

Pretenţiunile luĭ Carol al VI nu eraŭ numaĭ de a se vedea cu Oltenia; în instrucţiunile pentru încheerea păceĭ, ce le dăduse dênsul primuluĭ consilier al sĕŭ, principele Eugenie de Savoia, pe care le-am vĕţut maĭ 'nainte sub data de 13 Octombrie anul 1717 se vede aceste intenţiunĭ, el voea în primul plan ca Austria să aibă dreptul de a numi Domnĭ în ambele principate române; în al 2-lea plan, dacă Turcii s'ar opune cu energie la punctul d'ântêiŭ, atunci Eugenie să convie ca aceştĭ principi să fie aleşĭ de ţĕrile lor respective, cel moldovean de Moldova şi cel muntean de Muntenia, şi întăriţĭ în urmă de ambele puterĭ: Austria şi Turcia, şi numaĭ în casul extrem, şi cel din urmă, Eugenie să convie la cesiunea Olteniei coroanei imperiale; din toate aceste treĭ puncte ce aveaŭ să se pună pe tapet în discuţiunile desbaterilor consiliuluĭ plenipotenţiarilor de la Passarovitz; numaĭ al treilea fu primit; în cele opt şedinţe plenipotenţiariĭ protestaseră cu energie şi aşa s'a ajuns ca Oltenia să fie anexată Austrieĭ.

Turcia se opusese din resputerĭ la cele douĕ d'ântêiŭ puncte; şi de ce oare? [3])

Pentru că dênsa era maĭ mulţămită ca să aibă singură puterea de a întări pe vre-un Domn român, de cât să ştie că maĭ este încă o putere ce se amesteca la această treabă; apoĭ o putere vecină încă, care ar avea acces la întărirea domnilor românĭ; de sigur că acea putere ar fi intervenit şi intrigat maĭ 'nainte de alegere; şi aşa cu timpul ar fi ajuns ca să aibă o partidă puternică în ţară şi

---

[1]) Vedĭ în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 243.

[2]) Vedĭ în Enghel, rep. în Şincaĭ, vol. III, p. 258, ediţ. I.

[3]) Vedĭ ca documente maĭ înapoĭ, în raportul luĭ Talman şi Virmont către Împĕratul Carol al VI-lea cu data de 19 Iunie 1718.

să se aleagă domnĭ românĭ mereŭ din cei sprijiniţĭ de acea putere care erea Germania; în cât Turcia nu ar maĭ fi avut nicĭ o putere în principate.

De aceia Turcii aŭ preferit maĭ bine a se rĕşlui o parte din ţara Românească, ştiind barem că rĕmân a tot puternici pentru Muntenia; şi cu toate acestea Domnul muntean continuând de a fi Domn şi peste *Oltenia*.

Trecuse 19 anĭ de la pacea de la Carlowitz când cestiunea ţĕrilor dunărene venise pe tapet la desbaterile plenipotenţiarilor puterilor europeene; fiind-că din cauza resbelului dintre Turcĭ şi Nemţĭ puterile convenirĕ la pace, şi când cestiunea păcei se pusese în discuţiune, obiectul discuţiunei 'l formă sĕrmanele noastre de ţĕrĭ; *Turcii* se certaŭ cu Nemţii; *Nemţii* se certaŭ cu Francedii şi cu Polonii; *Ruşii* se certaŭ cu Turcii, şi ţĕrile române eraŭ capul suferinţelor; obiectul urei şi al invidieĭ celor treĭ puterĭ împĕrăteştĭ din Europa; atunci însă în Muntenia domnea un Brâncoveanu; şi strĕinii s'aŭ tot certat prin plenipotenţiariĭ lor 10 anĭ; tractatul de pace a fost încheeat, dar ţĕrile române rĕmaserĕ tot ale Românilor şi Brâncoveanu a maĭ domnit 5 anĭ.

Acuma cestiunea ţĕrilor dunărene din noŭ fusese pusă pe tapet; aşa am fost noĭ ursiţĭ de soartă, ca, prin posiţiunea noastră geografică, în Europa, orĭ de câte orĭ se vor certa împĕraţii mari, să fim băgaţi în cearta lor.

In 1718, cestiunea ţĕreĭ-Româneştĭ formase toată cearta dintre cele douĕ împĕrăţiĭ, nu e maĭ puţin adevĕrat că Austria era încurajată şi de partida boierilor românĭ din opoşiţiune, acea partidă germană, ce dorea scutul protector al Austriei în locul celuĭ turcesc; această partidă, am vĕdut în cursul acesteĭ cărţĭ că 'şĭ trage rădăcinele sale din acele vremurĭ din care începuserĕ Grecii Ţarigradului a veni în ţĕrile române şi începênd a se amesteca în politica şi guvernămêntul acesteĭ ţĕrĭ.

Am vĕdut că această partidă forma partida naţională şi patriotică a ţĕreĭ, că ea fusese inaugurată în epoca ce succedase luĭ Mihaiŭ-Viteazul şi că sub domnia luĭ Brâncoveanu ajunsese la apogeul eĭ, avênd în fruntea sa pe

Cantacuzineşti, eară ca luptători tot ce ţara avea mai românesc ca nume şi ca simţiminte. Lupta acestei partide avea de scop distrugerea Grecilor şi a puterei lor din principat, precum şi a puterei turceşti, tractatul de la Pasarowitz trebuea să determine poziţiunea ţărei, resultatul obţinut fu, că numai Oltenia trecu Nemţilor, şi trecu cum? rămânênd tot Domnul român principele întregei ţări româneşti, eară Nemţii aveaŭ în Oltenia un guvernământ în capul căruia se va numi un Ban întărit de împĕrat, după cum era şi mai 'nainte Banul Craioveĭ.

Dacă boierii partideĭ opoziţiuneĭ ar fi reuşit ca întreaga ţară-Românească se încape sub scutul protector al Austrieĭ, cu timpul încăpea poate şi Moldova, căci aceste două ţĕri surorĭ, una aŭ mers în acţiunile lor; şi atunci noĭ am fi fost reuniţi cu Românii din Transilvania şi-am fi format o mare masă românească de 10,000,000 de Români în faţa căreia cu greŭ ar mai fi venit o minoritate maghiară să'şi ascuţă privirea.

Am fi şedut sub scutul austriac maĭ fericiţi ca sub cel ottoman; am fi câştigat în întreg acest rĕstimp de veacurĭ din civilisaţia şi cultura Germanilor; am fi importat cum am spune, marfă de a occidentului în loc de a orientului; însă întrebarea este aci: am fi fost aĉi «*Regatul Românieĭ*»? am fi avut aĉi după 1800 de anĭ de viaţă, în aceste câmpiĭ ale Dacieĭ strĕbune, un *Rege*?

Eată întrebărĭ şi întrebărĭ la care numaĭ împrejurările, soarta şi viitorul ne-ar fi rĕspuns, căci nu putem şti ce s'ar fi întîmplat; totuşi un istoric trebue sá-şi facă ipoteze, şi ĉic:

Austria ne-ar fi înghiţit poate de tot; scopul eĭ nu ar fi fost acela ca al Turcieĭ, de a ne avea numaĭ de vasalĭ şi a se mulţămi de noĭ şi cu noĭ, numaĭ ca să ne smulgă şi să ne stoarcă de bogăţiĭ şi avuţiĭ.

Bucovina ne serveşte de exemplu, Rusia se ia după Austria şi în 1812 ne ia din Moldova.

Istoria naţională a Românilor arată însă, că, noĭ am fost nişte viteji, că ne-am luptat ca nişte leĭ în furia lor turbată; că am ştiut să murim fără teamă, şi că am ştiut să învin-

gem pe vrăşmaşul ce ne ataca; şi că dacă am devenit vasalĭ Sultanuluĭ de la Constantinopol a fost nu de teamă, ci de sprijin; şi ca dovadă este, că orĭ de câte orĭ Turcii călcaŭ dispoşiţiunile tractatelor încheiate cu noĭ, noĭ luam armele în mână şi ne luptam cu dênşiĭ egal la egal şi din bilanţiul bătăliilor avute cu dênşiĭ, resultă cu prisos că noĭ i-am învins.

Dacă după moartea luĭ Mihaĭ-Viteazul, căcĭ de atunci s'a format partida germană din ţară, am fi trecut sub scutul Austrieĭ, s'ar fi produs o schimbare în starea de a fi a Ţĕreĭ-Româneşti; am fi ajuns la încheiărĭ de tractate cu împĕrăţia sacră; şi cine ştie dacă resultatul ar fi fost acelaşi pe care l'am obţinut faţă de Turcĭ; căcĭ evenimentele politice nu se aseamănă unele cu altele; fiind cause diferite carĭ le provoacă.

Partida oposiţiuneĭ a acesteĭ ţĕrĭ lucrând pentru protectoratul austriac, neapĕrat că faţă de starea lucrurilor de atunci, avea dreptate, căcĭ de unde ar fi putut acei luptătorĭ să zărească un ce neexistent pe care numaĭ veacurile l'ar fi adus şi înfăţişat, se înţelege că atunci în acea perioadă de anĭ de la 1611 până la 1717 avea dreptate să lucreze ast-fel.

Vĕdênd că Turcii prin sfetniciĭ lor, Fanarioţi, prăpădesc aşeḑămintele, legile şi obiceiurile cele vechĭ, şi caută a le înlocui cu altele nouĭ şi bizantine, că sărăcesc ţara şi că precupeţesc domniile; nu se putea idee maĭ potrivită şi nemerită ca să se fi scos ţĕrile române de sub acel scut împilător şi tiranic şi să se fi aşeḑat sub altul maĭ omenos; scăpând cu modul acesta şi de Fanarioţi, căcĭ în Austria nu se auḑea niciodată de puĭ de Fanariot.

Maĭ era la mijloc încă şi religiunea; Turcii eraŭ păgânĭ, era deci o ruşine pentru noĭ creştinĭ să avem de a face cu o putere păgână.

Eată deci o mulţime de cause puternic întemeiate, care făceaŭ pe boeriĭ românĭ să lucreze din rĕsputerĭ pentru dominaţiunea germană; căcĭ ca să fi rĕmas singurĭ de sine stătătorĭ ar fi fost o nebunie, de oare-ce noĭ nu am fi putut trăi singurĭ singureĭ şi neuniţĭ între noĭ, adică, Moldovenii

cu Muntenii şi neputênd a ne uni cu de la sine putere, din causă că, a doua ḑi o putere vecină ne-ar fi pus beţe în roate; şi deci rĕmânênd ca douĕ păsările fără de aripi în acest întins cer ce acoperă marea peninsulă balcanică, Vulturul de la Nord şi de la Vest ne-ar fi înghiţit. Eată deci faptele, eată şi motivele.

Prin tractatul de la Pasarovitz numai Oltenia încăpuse sub dominaţiunea Austriei; şi ea după un period de 21 de ani se reîntoarse earăşi la vechea ei obêrşie căci, prin pacea de la Belgrad; Austriacii reîntoarseră Oltenia, Munteniei; ce continua a fi sub vasalitatea Porţei.

Generalul Steinville guvernatorul Transilvaniei fusese însărcinat de Impĕratul Carol al VI, cel ce se ocupa acuma de Oltenia care încăpuse sub stăpânirea Germanilor; eată modul cum se organiză Oltenia: în capul ei se puse un *guvernator cu titlul de Ban* după vechiul obiceiŭ al ţĕrei, eară pe lângă dênsul să fie încă patru boeri din cei mai de frunte, cu titlul de: «*Consilieri saŭ comisari împĕrăteşti ai împĕratului austriac, un secretar* al acestui consiliŭ, *un representant militar austriac*, apoi *divanul* format din boeri aleşi din cele 5 judeţe, *o cameră* numită *Chesaricească adunare* (Hofkammer), un *mare vistier* cu 30 perceptori. Ban a fost numit bezadea Georgie Cantacuzino fiul lui Şerban Voevod; acela pe care îl ceruseră Austriei de Domn al întregei ţĕri; în decretul de la 28 Septembre 1719, vedem această numire a sa, cât şi a celor 4 consilieri; eată decretul:

Decretul provisoriŭ pentru Banul Valachiei, Domnul George Cantacuzino.

Pré Inălţatul Domn Georgiu Cantacuzino 'i se notifică amical. Maestatea Sa sacră, împĕrătească şi regéscă Domnul nostru pré Clement a hotărît prin decretul încă de la 22 ale luneĭ Februarie a. c. ce mi s'a trimis pentru a institui în pré iubita sa Valachie de dincóce de Olt, un guvern dintre pământeni sub numele de «*Administraţie*» şi după obiceiul introdus din timpurile cele mai vechi în Oltenia, Excelenţa Vóstră se numeşte cu titlul de *Ban al Valachiei*

de dincóce de Olt, «*Preşedinte saŭ cap al administraţiei*», care din óre care pricini nu s'a promulgat până acuma, şi mai fiind óre-care raţiuni de a se amâna până la numirea şi a 5 *Consilieri imperiali*. Se face dar cunoscut nu numai Pré Inaltului Domn Banul, ci şi tuturor pe care'i priveşte, boeri de ori-ce treaptă, călugări şi preoţi ca să recunóscă în calitatea de mai sus pe Pré lăudatul Domn George Cantacuzino şi să i dé onórea şi respectul cuvenit.

Craiova, 15 Septembrie 1719.

Prea înaltul Domn general comandant al Transilvaniei şi Valachiei Austriace comitele de Steinville a propus boerilor ca să aleagă patru din sînul lor, cari s'ar părea mai capabili şi cari să fie pe lângă Banul ca asistenţi şi în consiliu, până la o poruncă ulterioară a împĕratului. Boerii toţi la un gând şi cu un glas aŭ ales ca prim asistent pe Dumnealui Serdarul Gligoraşco Vlasto ca al doilea pe Dumnealui Staico Bengescu; ca al treilea pe Dumitraşcu Brăiloiu călugărul [1]) şi pentru al patrulea n'aŭ fost toţi de acord, unii aŭ voit pe Ilie Otteteleşanu; alţii pe Vasile Poenaru, alţii pe Vladuţă Zătreanu, s'a ales însă Constantin Strâmbeanu.

Craiova 28 Septembre 1719.

Nicolaus de Porta
Secret. Administr.[2])

Georgeus Cantacuzenus

Secretar al consiliului de administraţie cum vedem: din alăturatul decret fu numit *Nicolae de Porta*, un Austriac.

Representantul militar erea *Colonelul Schram*, după cum ne arată un document din 1720[3]).

---

[1]) Dositheiu monahul, fratele luĭ Barbu Serdarul, silit fiind a se călugări de Nic. Mavrocordat Vodă.

[2]) Vezĭ în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 319.

[3]) Raportul deputaţiuneĭ administrative către consiliul Imperial de Resbel, despre starea în care se aflase populaţiunea română din Oltenia. Vezĭ în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 309.

George Cantacuzino nu fu Ban tot timpul; Austriacii 'l schimbară, acelaşi document de mai sus, din 1720, ne arată motivele, în raportul deputaţiunei administrative vedem: Intru cât priveşte pe banul George Cantacuzino: s'a observat în genere, in sesiunile trecute că-i lipseşte cultura şi zelul, că şi-a petrecut timpul cu vînătoarea în Sibiu şi Braşov şi că nu se îngrijeşte de alte afaceri. E flexibil şi ce vrea, cine-va, face din el. Numai că n'are venituri, dară e încărcat de datorii, aşa că numai din muncă (funcţiune) poate procura subsistenţa lui şi a copiilor lui [1]).

Aceste toate făcură pe Nemţi a scoate pe George Cantacuzino din Bănie puind în locu-i ca guvernator pe *generalul Czeyka* şi după acesta pe *colonelul Dietrich* ambii Austriaci.

George Cantacuzino vĕdĕnd purtarea Nemţilor, scrie împĕratului un memoriŭ detaliat reamitind toate actele marĭ ale Cantacuzenilor faţă de Austriacĭ; arătĕndu-şĭ complecta indignare cum e tratat acuma. Fiind-că acest act e legat cu alt document important pentru politica germană ce se ducea atunci în ţara Românească şi memoriul însuşi de o mare valoare istorică pentru lucrarea de faţă, le vom înfăţişa cititorului în întregul lor, pe toate.

« *Augustissime şi Potentissime*
Imperatore! Doamne, Doamne Clementissime!

Cu aceastea mĕ arunc la tronul Maiestăţii vóstre Sacratissime, îndurați vĕ a pleca ochiĭ graţioşi la mine, servul cellŭ prea umilit şi supus, care mĕ rog în urmarea acestor temeiurĭ. Fără îndoinţă că se vor afla în memoria Maiestăţii voastre, graţiotissime, serviţielle celle credincioase alle familiei noastre Cantacuzene către Augustissima casă a Maiestăţii voastre. Caci despre zelul tată-meŭ, Şerbanŭ Cantacuzenu Prinţipele ţĕrei Româneşti, nu ieartă pe nimeni să se îndoească, Monumentulŭ sântei Crucĭ celleĭ pusă

[1]) Vezĭ idem p. 307.

(după întâmplările timpului de atunci) dinaintea porții Vienei întru memoria viitoare, de supt litera *A*[1]). Acest cuget allu lui nu s'a răcit pentru partida Maiestății voastre și a Creștinătății când 'i s'a comandat cu încredere specială a Maiestății imperiale să veghieze ca Generariu și Duce pentru causa comună în contra barbarilor, prin diploma de supt litera *B*[2]).

Asseminea căldură n'a încetat a'mi însufla și'n mine, eară către mórte a lăsat serios către matrii melle, ca urmând în credință, pe mine fiul său, să mă închine Augustului și de glorioasă memorie Imperatoriu Leopold, părintele Maiestății Voastre, precum se vede supt literele *C* și *D*[3]).

Ba și chiar Maiestatea voastră ați rescris grațiosu despre această causă supt litera *E*[4]). Asseminea căldură și zelu către Maiestatea Voastră, și pietate către patrie până în cel din urmă punt al vieței, au arătat familia noastră către începutul resbelului turcesc din urmă, cu modul cellu mai viu și mai simțit (precum vă puteți aduce aminte Maiestatea Voastră); mai întâi unchiul meu Ștefan Cantacuzinu, Principele țării Românești, apoi tatăl său Constantin, și frate-său Michail Cantacuzinu, căci nu s'au îndoit a'și vărsa sângele pentru interesele Maiestății Voastre când acesta s'a ucis la Andrianopoli, ear aceia la Constantinopoli în cellu mai crunt mod; din care causă familia Cantacuzino s'ar fi desolat cu totul, ca și a mea dacă n'ar fi plăcut Maiestății voastre a primi cu o grație specială pre fii; Radu și Constantin Cantacuzino, amêndoi nepoți ai mei precum se vede din litera *F*[5]).

Deci privind Augustissime Imperatoare, toate documentele meritelor strebunilorŭ, părinților, ba și consângenilor noștri, mărturiile cele însemnate cu sânge *și cu perirea mai totală a familiei noastre celei căzute, care sunt*

---

[1]) Vezi documentul mai la vale.
[2]) Vezi mai la vale.
[3]) Vezi mai la vale.
[4]) Vezi mai la vale.
[5]) Vezi mai la vale.

cu mult mai mari de cât toate imputațiunile rĕŭ voitorilor, nu pot să nu adaugŭ și serviţiile mele proprii către Maestatea Voastră, și să reprezentez cu umilinţia credinţa mea sinceră. Căci după ce am trăit trei zeci și trei de ani continuŭ exilat în Transilvania afară din Patria mea, fără vre-o dregătoriă, și cu propriile mele spese, în fine din înalta grație m'am pomenit *Ban al ţĕrei Românești* celeĭ de curând câștigate de Austria, în această dregătoriă m'am silit cu toate puterea și căldura ca să fac să înainteze interesele imperiale, și pot lesne arăta ca ţara Românească de supt Austria a crescut de la începutul guvernuluĭ deputațional până la douĕ treĭ părți de locuitorĭ. Acestea arrată îndestulŭ că nu *m'amŭ făcutŭ culpabilŭ de nicĭ o necredinţia și de nicĭ o rea împlinire a dregătorieĭ melle ca să mĕ depărtezŭ din demnitatea și dreptul de Banŭ* (precum se vorbește), *lucru neauzit și necunoscutŭ la noĭ, ca Banulŭ să se schimbe saŭ la un an saŭ la altŭ termenŭ.*

Nicĭ catrienulŭ dregătorieĭ melle administrative în urmarea grațiosuluĭ decretŭ imperialŭ, ar fi trecutŭ de multŭ (precum ni se obiectează adese orĭ) nu sună spre persóna mea din causa meritelorŭ mele cellorŭ maĭ susŭ pre largŭ pomenite, ci, precumŭ judecŭ, attinge pre boierii după usanţia naţiunii nóstre.

Deci rogŭ pe Maiestatea Vóstră imperială în genunchĭ plecaţi, să vĕ îndurați a considera grațiosŭ meritele melle, alle tatălui meŭ, și alle străbunillorŭ meĭ, celle pre largŭ înșirate, și fiindŭ-că familia Cantacuzena a căzutŭ, din causele maĭ susŭ spuse, *și averile melle care le possedam de la consângenii meĭ s'aŭ occupatŭ acum de Mavrocordatŭ și eŭ nu maĭ am nimică cu ce să'mĭ ţiŭ familia cea numerósă care s'a înmulţitŭ cu cincĭ fiĭ și patru fiice, și cu ce să o nutrescŭ în vre-o altă ţĕrră strĕină, essindŭ din pământul patrieĭ* ba așŭ ajunge și la necuviinţă și la ruşine înaintea altor familieĭ ilustre, ĕră înaintea inimicilorŭ mortalĭ, a Turcilorŭ, căderea mea ar fi spre gloria și săltare de bucurie ruşinătóre. Indurați-vĕ așa dară Maestatea vóstră Imperială a mĕ ajuta grațios pre mine, cellŭ ce mĕ

aflu în valurile estreme şi pe familia care cade în perire şi nu numaĭ a mĕ întări în demnitatea şi dregătoria cea împlinită până acumú cu credinţia ce şi maĭ înainte de a se da graţioasa decisiune în causa administraţiuni imperiale la noĭ, a ordona o comissiune imparţială la faţa locului de óre-ce nimenea nu póte fi judecătoriŭ în causa sa proprie, prin care veţĭ putea afla lesne ce e grâŭ şi ce e zizanie ce e solidŭ şi ce e stricăciosŭ. Eŭ totŭ-deauna, până cândŭ voĭ trăi, voĭ respecta şi voĭ venera cu aĭ meĭ, graţia cea înaltă imperială, şi voĭ fi

Allŭ Augustissimeĭ Maestăţiĭ
Imperiale Domnuluĭ, Domnuluĭ meŭ
Clementissimŭ, umilitŭ şi credinţiosŭ
Vassalii şi Servŭ.

Giorgiu Cantacuzenu» [1]).

Eată cât de demn scrisese George Cantacuzino Impĕratului Carol al VI, când află că el ar fi fost scos din demnitatea de Ban al Olteniei, al consiliuluĭ de administraţiune.

Acuma să dăm cititoruluĭ şi acele documente despre care a făcut menţiune Georgie Cantacuziuo în a sa scrisoare, ca să vedem despre ce e vorba; eată documentul însemnat în a sa scrisoare cu litera *A*.

«Inălţarea Crucii este mântuirea lumiĭ,
Crucea Ornamentuluĭ Bisericiĭ,
Crucea este custodia Regilorŭ,
Crucea întărirea credincioşilorŭ
Crucea gloria Ângerilorŭ
Şi plaga Demonilorŭ».

Noi Şerbanŭ Cantacuzenu, din graţia luĭ D-zeŭ, Principe allŭ ţĕreĭ Românescĭ, Domnŭ şi Ereditariŭ allŭ eĭ pentru tot déuna, şi altele.

Am ridicatŭ acéstă cruce în locŭlŭ cellŭ onoratŭ şi închinatŭ evlavieĭ poplului cellŭ de tóte zilele, într'o

[1]) Veţĭ în Mag. ist., vol. V, p. 72—78.

perpetua memorie a nóstră şi a lorŭ nostri, pre timpulŭ când s'a incungiuratŭ de Mahomedanĭ, Vienna Austrieĭ de josŭ, supt commanda Vezirului Kara Mustafa-Paşia, în luna Septembrie zi antâiŭ, anului 1683.

Callătoriule aduţi aminte de mórte! [1])

Şerban Cantacuzino voevod în adevĕr ridicase această cruce dinaintea Vienei şi pe dênsa erea săpat în latineşte cuvintele ce am vĕzut mai sus traduse pe românește. Textual ast-fel se găseşte săpătura:

«CRVCIS EXALTATIO EST CONSERTATIO MVNDI
CRVX DECOR ECCLESIAE,
CRVX EST CVSTODIA REGUM,
CRVX CONFIRMATIO FIDELIVM.
CRVX GLORIA ANGELORVM.
ETVVLNVS DAEMONVM.
NOS DEI GRATIA SERBANUS CANTACUZENUS,
VALACHIAE TRANSALPINAE PRINCEPS, EIVS
DEMQUE PERPETVVS HAERES AC DOMINVS, ETC.
EREXIMVS CRVCEM HANC IN LOQO QVAVIS DIE
DEVOTIONI POPVLI SACRO ET HONORANDO, IN
PERPETVAM NOSTRI NOSTRORUMQVE MEMORIAM,
TEMPORE OBSIDIONIS MACHOMEDANAE
A VISIRIO KARA MVSTAFA BASSA
VIENNAE INFERIORIS AUSTRIAE, MENSE
SEPTEMBRIS DIE PRIMA, ANNO 1683
VIATOR MEMENTO MORI.» [2])

---

[1]) Vedĭ în Mag. ist., p. 79—80, vol. V.
[2]) Idem.

Documentul de la litera B.

Noi Leopoldu, din gratia lui D-zeu, allesŭ imperatoriu Romanilorŭ, pururé Augustŭ, Rege allŭ Germanieĭ, Boemieĭ, Dalmaţieĭ, Croaţieĭ, Sclavonieĭ (etc.), Archiduce al Austrieĭ, Duce allŭ Burgundieĭ, Stirieĭ, Corintieĭ, Wirtembergeĭ, Comite allŭ Tirolului şi Goriţieĭ (etc.), facem prin aceasta cunoscutŭ pentru Noĭ şi Ereditariĭ noştri, şi Următoriĭ noştri tuturorŭ cellor ce se cuvine: După ce ni s'a reportatŭ nouĕ în diverse moduri, că maĭ mulţi popli appăsaţi pînă acuma de jugulĭŭ cellŭ greu allŭ Turcilorŭ, suspină pentru recăştigarea libertăţeĭ strĕbune, şi Noi dorindŭ a da tuturor asistenţia şi ajutoriu ŭ nostru spre ajungerea scopuluĭ acestui-a şi vezându că starea lucrurilorŭ încă e atare, încâtŭ nu maĭ încape îndoenţiă că ne vomŭ împlini cugetulŭ, numaĭ dacă eĭ vor voĭ a îmbrăţa pentru binele şi mântuirea proprie occasionea de acumŭ (care ni o dă D-zeu appesêndŭ pînă în finitŭ puterile inimiculuĭ naţional allŭ numeluĭ creştinu), amŭ însărcinatŭ pe Illustrissimulŭ Generariu şi Duce allŭ nostru, Serbanu Cantacuzenu, Principele ţĕrreĭ Romăneştĭ, prin încrederea nóstră cea specială care o avemŭ către dênsulŭ, şi i'amŭ datŭ facultatea de plinŭ, de a tracta suptŭ îndemnia nóstră, şi de a încheia tractate cu toţi creştinĭ vecinĭ şi cu toţi ceĭ lalţi carĭ aŭ de cugetŭ de a trece în partea nóstră pentru binele creştinătăţeĭ şi pentru recâştigarea libertăţeĭ şi a drepturilorŭ, şi despre care i se va păré luĭ cu cuviinţă înţelegându-se maĭ întâĭ cu onorabilulŭ credinciosŭ allŭ nostru, Popa Antide Dunod, care se află la dênsul în numele nostru Imperial şi Regal tuturorŭ cellorŭ ce vorŭ trece aşia în partea nóstră, că-i vom protege graţiosŭ în contra ver cărui inimicŭ, şi le voiu apparà drepturile, privilegiurile religiuneĭ şi libertăţile. Intru a caror credinţă am subscris acéstă carte cu mâna nóstră şi o amŭ întăritŭ cu sigiliul nostru Imperial şi Regal. Datu în cetatea nóstra Viena, în 7 Septembrie

1687; éră allu Imperiului nostru Roman 30, allu Regatului Ungarŭ 33 şi allu Romeĭ 31.

Leopold.
[L. S.]

După mandatul propriŭ allu Maiestăţi Imperiale Regale.

Enricŭ Comite de Stratman. *Ştef. And. de Werdenburg.*»[1])

Documentul litera C.

Leopoldu din graţia lui Dzeŭ, allesŭ Imperatoriŭ Romanilorŭ, pururé Augustŭ etc. Illustrissimă Principesă, din inimă iubită! Ni s'a datŭ nouă scrisóre Sinceritătĭi Vóstre, din Sibiu în 9 zile alle luneĭ acestei-a, care ne-a recomandatŭ credinţia şi închinarea iubitului Vostru fiu către Noĭ şi Augusta nóstră casă, şi ne a espusŭ pre largŭ celle ce cereţi cu umilinţia de la noĭ pentru acell'-aşĭ fiu allŭ Vostru. Şi precumŭ nu ne indoimŭ despre credinţia cea făgăduită nouă în unŭ modŭ atât de sântŭ, ci ne linguşim că şi Sinceritatea vóstră şi iubitul vostru fiŭ veţi rĕmâne nemişcaţi întrînsa: aşia şi drépta celluĭ pré înaltŭ ne va ajuta spre împărţirea protecţiunii regale în contra barbarilorŭ în starea lucrurilorŭ de acum.

Intr'acestea întărimŭ pentru totŭ timpulŭ graţia nóstră Imperială Regală către Sinceritatea vóstră. Datŭ în cetatea nóstră Viena, în 17 Augustŭ anul 1690; ear allŭ imperiului nostru Roman 33, allŭ Ungarieĭ 36, şi allŭ Boemieĭ 34.

Leopold *Enricŭ Comite de Stratman*»[2]).

Documentul litera D.

Leopoldŭ din graţia lui Dzeŭ allesŭ Imperatoriŭ al Romanilorŭ, pururea Augustŭ (etc).

---

[1]) Vedĭ în vol. V, Mag. ist., p. 81–83.
[2]) Vezĭ în vol. V, Mag. ist., p. 85-87.

Illustrissimă Principésă devotată din inima iubita, Consiliarulŭ nostru camerariŭ, Generariul Miliției campestre, unguresci, Prefectulŭ veghielorŭ, capitanulŭ supremi allŭ Jobei, credinciosulŭ nostru comite Ladislau Chiaky, Despanŭ perpetuŭ allŭ sepusiului, ne a presentatŭ nouă pe fiul Sincerităţii vóstre, Giorgiu, june de cea mai bună aşteptare, primit în graţia nostră şi pentru memoria tatalui sĕŭ, şi pentru însemnatele daruri alle corpului şi sufletului sĕŭ, carele le arată, şi totŭ de odată ne a datŭ şi scrisórea sincerităței vóstră din 28 Decembrie, annulŭ trecutŭ, şi ne a reportatŭ mai pre largŭ lucrurile încredinţiate lui de către D-vóstră, care considerându-le cu accurateţiă iamŭ datŭ lui deplină putere de a ve declara pre largŭ Sincerităţii vóstre totŭ cugetulŭ nostru Imperialŭ Regal. Deci poftim să-i daţi şi D-vóstră deplină credinţiă întru tóte celle ce se va spune ellŭ în numele nostru, şi întărimi graţia şi protecţiunea nóstră Imperială Regală către sinceritatea vóstră.

Datŭ în cetatea nóstre Viena, în 29 Martie anul 1652, éră allŭ Imperiului nostru Roman 34, allŭ Ungariei 37 allŭ Boemi 26.

Leopold. *Enricŭ comite de Stratman*[1]).

Documentul literei E

Antâi Maiestatea sa Imperială Regală ca să respundă cu solita buna voinţă nemăsuratelor rugăminte alle ordinilorŭ Provincialilorŭ, a decretatu graţiosŭ că îndată ce va suppune cu totulŭ stăpăniri sélle tótă ţéra Românéscă, să decoreţe cu demnitatea de Voivodŭ pre măritulŭ Domn Giorgiu Cantacuzenu din causa credinţei luĭ celle de multe orĭ dovedite, a înţellepciunei, întegrităţii, strălucităţii familiei şi a iubirei salle către patrie. Şi tot-de-odată priimesce ca, când se va tracta despre numirea unuĭ următoriŭ în domnie, să se ia în băgare de seamă particulară, familia Can-

[1]) Vezĭ în vol. V, Mag. ist., p. 85.

tacuzenilorŭ, şi mai allesŭ voturile şi rugămintele Domnilor boiarĭ şi Representanţĭ.

[L. S.]

Prin Imperatoriul
Din consiliul de resbellŭ
Lassemburg 30 Mai 1717
Anton Iosef de Öttl m. p.»[1]).

Documentul literei F.

Din mandatul Maiestăţei sale Impĕratului Carol VI, Regele Spaniei, Ungarieĭ, Boemieĭ, etc.

Domnulŭ nostru cellŭ pré-graţiosŭ. Să se facă cunoscutŭ Dómnei Păuna vĕduveĭ Domnului Ştefan Cantacuzenu, fostul principe allŭ ţĕreĭ Românescĭ, şi omorît în Constantinopoli, că umilita eĭ supplică s'a reportatŭ Maiestăţiĭ sélle, cu cuprinsulŭ acest-à: Că ea doresce a se priimi suptŭ protecţiunea Imperială cu ceĭ doĭ fiĭ aĭ sĕĭ Radu şi Constantin, cà Administraţiunea principatuluĭ ţĕreĭ-Românescĭ să se dea fiuluĭ seŭ cellŭ întâiŭ născut, ca să i se dea din bunătatea înnăscută şi graţia Imperială óre care ajutoriŭ spre o subsistenţă mai comodă.

Asupra căreĭ-a atât din respectulŭ închinaţiunĭ speciale care a arătat bărbatul eĭ în tot timpulŭ cât şi din considerarea zeluluĭ luĭ celluĭ lăudabil pentru înaintarea creştinătăţeĭ etc.

Maestatea sa imperială a rezolutŭ suptŭ datulŭ de astăzĭ: Că domnia eĭ vĕduva Cantacuzena cu fiĭ şi averile sale să se bucure de multă protecţiune Imperială, şi prin urmare să i fie ertatŭ de a rĕmânea în regatele şi ţĕrile ereditare alle Maestăţiĭ salle imperiale, şi ca îngăduindŭ împrejurările, să i se dea ajutoriŭ spre recâştigarea averilorŭ salle, etc.

Precumŭ s'a datŭ ordine Domnuluĭ Comite de Stein-

[1]) Veḑĭ în vol. V, Mag. ist., p. 87—88.

ville, Mareschalŭ de câmp (etc.). Şi că, când (cu ajutorul luĭ D-zeŭ) se va dobêndi stăpânirea pacifică a ţĕreĭ şi se va ordina provincia, să se facă băgare de sémă specială asupra cellorŭ doĭ fiĭ aĭ eĭ, şi că pentru astă dată, etc. Acést-à i se face cunoscutŭ dreptŭ resoluţiune Imperială.

Cu aceste-a, Maiestatea sa Imperială remâne etc.

[L. S.]

Prin Imperatoriul
Din consiliul de resbelŭ
Vienaântâĭ Maĭ 1717
Antoniŭ Iosefŭ de Öttl» [1]).

Eată documentele ce le înfăţişase Banul George Cancuzino Impĕratuluĭ Carol al VI-lea, spre a'ĭ reaminti încă de maĭ 'nainte despre familia Cantacuzino.

Niciĭ primiĭ consilieriĭ imperialiĭ, ceĭ patru aleşi, adică: *Dositheĭ Brăiloiŭ*, *Staicu Bengescu*, *Grigore Vlasto* şi *Constantin Strâmbeanu* nu rĕmaseră tot timpul, căcĭ în ceĭ 21 de anĭ de ocârmuire a Austrieĭ, asupra Banatuluĭ Oltenieĭ, adică de la pacea de la Pasarovitz (1718); până la Pacea de la Belgrad (1739); întâlnim încă următoriĭ *consilieriĭ Imperialiĭ*. *Ioan Băleanu*, *Ştefan Pârşcoveanu* [2]), *Ilie Ştirbeĭ* [3]), *Michail Glogoveanu*, *Matheĭ Glogoveanu* [4]) şi *Constantin Obedeanu* [5]).

---

[1]) Veḑĭ în vol. V, Mag. ist., p. 89—91.

[2]) Pe aceştiĭ boerĭ îĭ vedem într'un act din 1731, 23 Iunie, scris de la Craiova către comitele *Wallis*, în calitatea lor de consilieriĭ imperialiĭ, semnaţiĭ fiind, Ión *de* Ballianul şi Ştefan *de* Pârscoveanul; 'şĭ însuşeaŭ eĭ acésta particulă nobilitară *de*, în corespondenţele cu strĕiniĭ? Poate ca imitaţiune a sistemuluĭ nobilitar din Austria. Veḑĭ documentul citat vol. VI, col. doc. Hurm., p. 424.

[3]) Din actul cu data de 1731, 21 Iulie, se vede scris tot cu *de*, *Elias de Ştirbeĭ*. Veḑĭ idem.

[4]) Veḑĭ în «Monastirea Tismana» *(documente şi inscripţiunĭ)*, monografia D-luĭ Al. Stefulescu, Târgu Jiu 1896, p. 103, după inscripţiunile din Biserica Monastireĭ *Tismana* şi bisericeĭ din *Bengeştĭ*.

[5]) Veḑĭ idem p. 103. Acesta erea ginerile luĭ Dumitraşcu saŭ *Dositheĭ* Brăiloiŭ, Constantin Obedeanu a ţinut pe Stanca fica luĭ Dositeĭ (veḑĭ în inscripţiunile de pe ḑid din Monastirea *Vădenĭ* ḑidită de Marele Ban Kornea Brăiloiŭ în 1696 în ḑilele luĭ Brâncoveanu Vodă; veḑĭ reprodus în Fascicula I, vol. I, anul 1896 «*Publicaţiunile muzeuluĭ Gorjuluĭ*). Despre Constantin Obedeanu ca *Consilier Imperial*, veḑĭ în Revista «*Jiul*» No. 7; Reprodus peatra de pe frontispiciul bisericeĭ din *Stăneştĭ* ḑidită de *Constantin Obedeanu în 1732* şi într'un chrisov din 1741 unde ca: *Caimacam al Craioveĭ* se vorbeşte: *că aŭ fost pe acea vreme în zilele Nemţilorŭ mare Comisar* (veḑĭ idem în Fascicula I, p. 9-10, a D-luĭ Ştefulescu).

Am intrat în perioada anului 1718, Oltenia e sub Germani; pe la începutul lui Ianuarie 1719, Nicolae Mavrocordat pe care boerii români 'l detronaseră în 1716 revine pe tronul țĕrei, pe care o găsește în starea cea mai desperată; boerii, pribegi; locuitorii ascunși prin vizuinele Carpaților; și pe lângă acestea ciuma și foametea secerând restul populațiunei; eată începutul epocei fanariote, primul act al jalnicei tragedii de la cea d'întâi scenă este îngrozitor.

In van fură deci toate sforțările supranaturale ale Românilor, *boeri* și *slujitori;* în van fură toate svêrcolirele lor pentru a scutura națiunea română de veneticii Țarigradului; în van deci se formase în țara Românească acea partidă a opositiunei ce avea de scop să scoată țara de sub jugul cel împilător al *Turcilor păgâni;* și deci și al *Grecilor Fanarioți;* și a o trece celui german; căci puterea Ottomanilor era mai puternică și ea a predominat 263 [1]) de ani. Românii aŭ dus lupta, prin sacrificiile cele mai mari; avuții și viață devenite jertfă pe sfântul altar al patriei.

Resultatul însă nu fu, de cât, că Oltenia trecu pentru un timp de 21 ani sub coroana habsburgică; și Țara Românească din preună cu sora ei Moldova, devenite niște moșii supuse la licitațiune, ca acela dintre Fanarioți ce va da mai mult; acela să domnească.

Prin ast-fel de mijloace, toate clasele societățeĭ române clerul, boerimea, armata, burgheția și țĕranii, clase cari mai odinioară eraŭ glorificate fie-care după positiunea lor în stat, acuma toate vor fi *demoralisate, conrupte* și *înjosite.*

Prin ast-fel de mijloace, *țĕranul român*, care de la Traian și până la Fanarioți, păstrase cu prețul sângelui sĕŭ, naționalitatea, limba, și costumul cel străbunesc, acuma de un timp de mai bine de un veac deveni obiectul de despoere al Fanarioților.

Numele acela de *Boerŭ Român*, care altă dată, aducea aminte timpurile de independență; bravură militară; și

[1]) Adică de la distrugerea Constantinopolului 1453, de când începură Greciĭ bizantinĭ a veni prin țĕrile Române și a se amesteca în trebile eĭ, până la 1716 când căpătară domnia.

mândrie națională, acuma devenise la fel cu o vorbă înjositoare, aceia de *ciocoi*; adică un om ce voește să ajungă la onoruri; prin fel de fel de mijloace; intrigi; calomnii și crime, și să ajungă nu cu gândul de a putea câștiga țara, ci el și numele lui, un om străin, venetic, care să strălucească într'o țară ce nu este a lui, și ca să ajungă în această țară să se arate blând. O doamne! un om ca și un câine întins pe patru labe la picioarele stăpânului său; câinele însă stă întins, dar este și fidel stăpênului. Ast fel deci Fanarioții lingușind mai întâi pe Turci, apoi pe boerii românii, 'și făcură loc în țările dunărene și într'un interval de muncă serioasă, de la anul 1611 până la 1716 ei ajunseră și la tron.

Boerul și țeranul Român în zadar vor arunca acuma Fanariotului, epitetul de *strigoi*, acea formă fantasmagorică, a mortului, care sculându se din mormêntul seu cel negru și rece; voește să sugă sângele celor vii.

Din causa acestor triste întâmplări căḑute pe capul țĕrei s'a desagreat ori-ce legătură ce predomnea odineaori între clasele societății din țară; ura, vrajba, și invidia începură a lua locul iubirei și supunerei oarbe.

Boerii; unii emigrară; alți rĕmânênd în țară se confundară cu Fanarioții și se fanariotizară și ei cu timpul, și ast-fel, caracterul național de altă dată, fu distrus; de aci deci se născu ura claselor de jos în contra boerimii de acum: «*ciocoimea*».

Țĕranii speriați se desperară, și ne mai putênd trăi liniștiți pe prispele lor, 'și luară câmpiile rătăcind, luni și ani prin codrii pădurilor seculare ale Carpaților; și formându-se în *bande de haiduci* avênd în capul lor pe câte un căpitan; luând denumirea după acel șef ca de pildă ale lui: *Tunsul*, *Mihu*, *Bujor*, *Cârjaliu*, *Codreanu*, *Jianu* și altele; punêndu'și în gând să înfrâne lăcomia *Fanarioților* și a *Fanariotisaților*.

Eată cum se sfĕrși epoca de glorie din istoria națională a Românilor; după o ḑi de senin; dupe un cer albăstriu, după un soare strălucitor și cald; a succedat o altă ḑi de furtună cu un cer întunecos; din care a curs numai trăsnete.

Epoca de la 7161 până la 1821 formează un subiect cu totul separat de cea-ce am tratat noi până aci, această epocă a fost scrisă de mulți alții și se va mai scri încă; ea a și fost intitulată, de: «epoca Fanarioților» un nume cam pe nedrept dat; căci nu numai Fanarioții aŭ domnit în această epocă ci și domni de origină românească ori romanizată.

In această epocă se coprinde și cei 21 de ani de dominațiune a Austriei asupra Olteniei.

Noi însă ca să încheiăm această primă parte din cartea noastră; până a trece la a doua; adică la «*armată*» vom mai deschide un ultim capitol; al VII lea; în care să arĕtăm cultura în țara Românească până în 1717; limita subiectul nostru.

CAPITOLUL VII.

Starea culturală a țĕrei Românești până la 1717; epoca națională, influențele strĕine și înrâurirea grecească în toate ramurile activității sociale.

Studiul acestui capitol de sigur că ar putea foarte bine să formeze subiectul unei lucrări separate coprinsă într'un voluminos op; căci titlul dupĕ cum vedem vorbește de starea culturală a țĕrei Românești de la primele manifestări și până la anul 1717; adică de gradul desvoltărei inteligenței Românului în decursul acelor veacuri, în toate ramurile activității sociale.

Scopul nostru, dacă am format încă acest al VII lea capitol în această primă parte din cartea de față; nu a fost de a pătrunde în adâncimea studiului culturei Românilor până în 1717, căci ce ar avea de a face această cestiune cu înriurirea grecească în țara Românească? de care ne-am ocupat noi până aci.

Deci dacă am pus acest capitol este că, s'a simțit nevoea că să vorbim și de cultura grecească în țara Românească; pentru ca studiul înriurirei grecești până la anul întronărei Fanarioților (1716) să fie complect, studiŭ care l'am înfățișat noi lectorului, precum și efectul acestei

înrâuriri când se facu întronarea din care am şi îmbraţişat un an adică 1716—1717.

Prin cuvêntul, *stare culturală* nu vom înţelege numai cuvêntul de *literatură;* ci vom lua cuvêntul în sensul sĕŭ cel mai larg; adică: gradul de desvoltare în toate ramurile activităţeĭ sociale până la care a ajuns inteligenţa omênească.

Ne aflăm deci faţă de un studiŭ foarte vast căci: *limba, literatura, legislaţiunea, medicina, biserica, şcoala, elocuenţa, artele sciinţele, literele, filosofia, starea economică, politică* şi *socială* de la primele zile de existenţă a acestei ţĕri şi până la anul 1717 ar putea fi studiate în sute de pagini şi zecimi de volume.

Ca în orĭ şi ce speţă de lucrare este însă un obiect care formează subiectul principal al operei, în jurul căruia se grupează restul; în acest capitol subiectul principal este cultura grecească; dacă vom vorbi deci de cultura românească saŭ de alte influenţe a culturilor strĕine suferite de Românĭ, aceasta trebue să o facem ca un ce inevitabil peste care nu am fi putut sări, căci cultura grecească a fost posterioară celeĭ româneşti; şi a trebuit deci să vorbim mai întâĭ de început, ca să ajungem la continuitate.

Mai înainte de a intra în studiul subiectuluĭ de faţă, cred că e nemerit a ne opri un moment şi a vedea de ce a fost dat ca Românii să *fie expuşi uneĭ înrîurĭ culturale greceştĭ; cum şi de când aŭ intrat Grecii în legături cu poporul Român* şi *de când aŭ datat originele acestor relaţiunĭ.*

Vestitul istoriograf al antichităţeĭ, Herodot [1]) spune că între popoarele: Sciţiĭ, Tracii şi Dacii şi între popoarele din Europa orientală mai ales Grecii aŭ existat raporturi: religioase, comerciale şi culturale.

Sciţiĭ, Tracii şi Dacii aŭ locuit însă pământul pe care adĭ se găseşte împrăştiaţi Românii în toată Dacia traiană şi în unele părţi din peninsula balcanică.

---

[1]) Vezĭ în cartea II.

Intre anii 101 şi 105 Împĕratul Traian intreprinse două expediţiuni în contra regelui Dac şi supuse Dacia; obiceiul la Romani erea: că ori de câte ori supuneaŭ o provincie, să aşeḑe şi să aḑucă acolo colonii, aceasta spre a stabili dominaţiunea romană, acest principiŭ a fost consacrat la Romani încă de la începutul existenţei statului lor, încă pe când cucereaŭ acele mici provincii din ţinuturile Italiei.

Traian în Dacia urmă vechiului sistem şi istoricul Eutropius zice că marele împĕrat a aḑus colonii din toate părţile imperiului *pentru că Dacia erea pustie*[1]), el zice: «Quum Dacia, bello dacico, viris esset exhausta, Trayanus, ad frequentandam hanc decies centena milia passum in circuitu habentem provinciam, ex tota orbe romano infinitas eo copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas».

Acuma în timpul colonisăreĭ acele relaţiuni despre care vorbirăm maĭ sus după afirmaţiunea luĭ Herodot între acele popoare ale Europeĭ orientale şi maĭ ales Greciĭ şi între poporul cel noŭ al colonilor vor deveni maĭ intime şi pentru ce oare?

Să vedem:

Traian şi-a aḑus colonii maĭ cu seamă dintre popoarele orientale[2]). Ast-fel aŭ venit în Dacia o sumă de meseriaşi din orient care stabilindu-se acolo aŭ contribuit oare cum la desvoltarea civilisaţiuneĭ; făcênd din Dacia provincia cea maĭ însemnată a imperiului roman [3]), contactul deci între aceste popoare ale orientului şi coloniştii luĭ Traian în timpul colonisăreĭ s'aŭ legat maĭ mult ca maĭ înainte.

Am spus însă că floarea popoarelor orientale pe acele vremurĭ ereaŭ *Greciĭ*.

Aceste relaţiuni a coloniştilor luĭ Traian cu popoa-

---

[1]) Această de pe urmă frază ne vine greŭ a o crede căcĭ, cum ar fi putut să fie Daciа pustie în momentul venireĭ colonilor romanĭ? ce aŭ devenit vechiĭ locuitorĭ Dacĭ? toţĭ nu aŭ putut peri, nicĭ fugi. Eutropius ca istoric şi scriitor roman a căutat aci, poate numaĭ şi numaĭ a ridica pe împĕratul sĕŭ, şi a afirmat un neadevĕr. Cercetările istoricilor modernĭ aŭ dovedit falşul.

[2]) Vezĭ în Cronicariĭ Grecĭ de Erbiceanu, p. IX şi Xenopol, vol. I, p. 178-192.

[3]) Vezĭ în Filipide «Ἱστορία της Ρουμανίας» p. 383—420 idem Xenopol op. cit. şi Erbiceanu cr. gr., p. IX.

rele orientale şi mai ales cu Grecii deveniră şi mai puternice atunci când împĕratul Aurelian a trecut legiunile romane la anul 270 în Moesia; căci de atunci coloniştii romanĭ aŭ locuit veacurĭ întregi confundaţi în mijlocul Grecilor; după cum spun toţi istoriografii bisantinĭ; această stare de lucruri a urmat până prin veacul al VII, când năvălirea slavonă a venit peste capul descendenţilor coloniştilor luĭ Traian strămutaţi de Aurelian în Moesia; şi de atunci până la anul 1250, resultatul se decise; căci mare parte din coloniştii veniţĭ, trecură din noŭ Dunărea şi se opriră în regiunile dintre Carpaţi şi fluviŭ, spre a se reuni şi confunda cu fraţii lor rĕmaşĭ în Dacia, ce coboraŭ acuma cărările Carpaţilor spre a forma aci în Oltenia începutul statuluĭ român.

Restul populaţiuneĭ de coloniştĭ aduşĭ de Aurelian în Moesia şi rĕmaşĭ acolo după anul 1250; de la 270 până acuma; se confundară cu popoarele elenice; fură absorbite de civilisaţiunea baştinaşă greacă; lăsând însă numele de Valahia mare, Thesalieĭ, ţara pe care o locuiră eĭ: «τῆς Θετταλίας μεθόρια Μεγάλη Βλαχία καλεῖται» [1]).

Acest fapt l'a relevat şi D. Paparrigopoulo profesorul de istorie naţională la Universitatea din Athena.

D. Paparrigopoulo a scris în 5 volume în greceşte, «istoria civilisaţiuneĭ elenice de la origină, până în ḑilele noastre»; D-sa însă într'un volum scris pe limba franceḑă a condensat cele 5 volume scrise pe limba elenă şi eată ce ne spune despre Valachiĭ descendenţii coloniştilor romanĭ; ce aŭ rĕmas în peninsula balcanică: «Les derniers étrangers mêles aux Hellènes, avant la conquete musulmane[2]) sont les Valaques. Ces Valaques avaient paru dans les pays grecs, spécialement en Thessalie, avant l'invasion franque. Anne Comnène, parle la première d'un village valaque nommé *Exavan*, situé en Thessalie.

---

[1]) Vezĭ în cronicariĭ bisantinĭ, *Choniat*, Ioan Comnen Mitropolitul Dristrieĭ, şi profesor în Academia din Bucureştĭ la 1690 saŭ şcoala domnească a Brâncoveanuluĭ-Vodă. el a fost şi medicul domnuluĭ român, de la el ne-a rĕmas un manuscript autograf depus la Academia română cu note despre Choniat.

[2]) 1453.

Elle dit que les Vallaques étaient, des nomades qui s'enrôlaient dans les armées de Constantinople. Mais c'est depuis les croisades qu'ils semblent s'être établis plus solidement dans ces contrées [1]). Ils vinrent d'au, dela du Danube. Ayant passé ce fleuve avec les Bulgares, ils s'etablirent d'abord sur les Balkans et descendirent de là jusqu'en Epire et en Thessalie. Une partie suivie le sort des colonies et des conquêtes bulgares; d'autres continuerent à mener une vie pastorales ; d'autres enfin recevaient des concessions de terres sur les deux versaut du Pinde [2]), après avoir d'abord servi dans l'armée hellenique. De la le nom de Valachie ou grande Valachie donné au moyen âge a cette portion de la Thessalie. Mais ces Valaques, peu nombreux du rèste, finirent par se fondre, ou a peu près, dans la race grecque. Une foule d'hommes remarquables de notre histoire moderne, *les Colletti; les Sina, les Tossitza, les Hadji-Pétra*, pour ne citer que les plus connus étaient d'origine valaques. Tels furent les dernièrs elements hétérogènes qui, se mêlèrent à la grande familles héllenigues [3]).

In veacul al XII-lea însă când regiunea daciană dintre Carpaţi şi Dunăre mai ales a Olteniei începu a se popula de descendenţii coloniştilor luĭ Traian, atât cu ceĭ veniţi de peste munţi cât şi cu ceĭ veniţi de peste Dunăre din Moesia; de atunci relaţiunile acestor strănepoţi ai coloniştilor ce vor forma străbunii Românilor de aḑi, se strânse şi mai mult cu popoarele elenice de la gurile Orientuluĭ european.

Cea-ce ne-a făcut pe noi Românii ca să ne apropiem de Greci a fost încă şi religiunea. Religiunea a legat şi a deslegat lucruri mari şi înfricoşate pe pământ.

---

[1]) Tocmaĭ data întemeereĭ ţăreĭ Româneştĭ din Oltenia.

[2]) Efectul epoceĭ militare ce începuse.

[3]) Opinie împărtăşită şi găsită de Ioan Ghica şi de I. Caragiani (studiĭ istorice asupra Românilor din peninsula balcanică Bucureştĭ 1888; operă citată în alte pasage din această carte, încă).

Veḑĭ în Histoire de la civilisatiôn hellénique par M. C. Paparrigopoulo professeur d'Histoire a l'université d'Athènes, Paris, L. Hachette, 1878.

Mai înainte încă de veacul al XII înainte deci ca descendenții coloniștilor lui Traian să 'și stabilească într'un mod fix culcușul lor în Dacia traiană pentru a forma statul român, Românii se desfăcuseră de biserica occidentală ce era pusă sub scutul Papei.

Confesiunea Românilor a fost încă din acele veacuri, cea ortodoxă.

Pe vremurile când Barbarii cutreeraŭ aceste ținuturi dacice, pe vremurile când Românii nu 'și născuseră încă statul lor și nici un început de stat aci pe malul Dunărei; înainte deci de veacul al XII; noi eram puși sub privegherea bisericei ortodoxe de resărit și atârnam de sfânta patriarchie de la Constantinopol.

Nici odată nu am aparținut puterei papale.

D. Erbiceanu spune: «Pe la jumĕtatea sutei a treia se găsesc și persecuții asupra creștinilor din Dacia și martiri. Confesiunea noastră a fost cea ortodoxă în tot-d'auna»[1]).

De aceia spune D. Erbiceanu că datinele și obiceiurile religioase sunt aceleași cu ale Grecilor, și numai tradițiile populare; jocuri, sĕrbători naționale române, obiceiurile casnice și nuntale, legendele și altele de felul acesta mai poartă tipul românesc și amintesc originea noastră Romană[2]). De aci deci și stilul grecesco-bizantin în clădirea bisericelor și mănăstirilor române.

Relațiunile Românilor cu Grecii dacă am căutat a le desgropa este că, am voit să vedem de când aŭ început; și de ce fel aŭ fost; am vĕḑut că cele d'intâi relațiuni aŭ fost cele religioase, în această carte am format un capitol separat al acestor relațiuni[3]); aci însă, în acest capitol am aprofundat mai mult ca în cap. I cestiunea relațiunilor religioase între Români și Greci.

Dacă însă din acele prime timpuri de existență a Românului ca stat și până în veacul al XV, a esistat relațiuni

---

[1]) Veḑĭ în «Cronicarii Greci», pag. X și Mitropolia Moldovei și Sucevei pag. 5-38 de Constantin Erbiceanu, profesor de Theologie la facultatea din Bucureștĭ.

[2]) Veḑĭ idem Cronicarii Greci, pag. X.

[3]) » în Capitolul I din această carte.

religioase între dênşii şi Grecii; acuma în veacul al XV de la anul 1453 încoace aceste relaţiuni se vor îndesa şi mai mult şi se vor manifesta la Românî şi pe alte căi nu numai pe cea religioasă cum fusese până acum. Comerţul şi politica vor deschide Grecilor de la Bizanţ două căi întinse şi practice pentru ca munca lor de cotropire asupra ţĕrilor române să devie mai spornică.

De la 1453 de când Mohamed al II sfărămase dinastia bizantină-elenică a Paleologilor, făcênd din cadavrele Grecilor o movilă de pe vêrful căreia el şi moştenitorii sĕi vor privi, planând peste toată Europa, aproape încă două veacuri; din acel an Grecii începură a veni prin ţĕrile române de la Dunăre; în această carte am studiat această înrîurire grecească, ce afară de calea religioasă s'a manifestat şi pe aceia a comerţului şi a politicei şi care a avut un efect atât de desastros pentru Românî, infiltrând astfel chiar în spiritul de justiţie al Românilor, principiile legislaţiunei grece-bizantine.

Este deci o eroare neertată acelora carî ar crede că relaţiunile Românilor cu Grecii s'aŭ strâns numai de la aşa numita epocă Fanariotă adică de la anul 1709 pentru Moldova şi 1716 pentru ţara Românească, ani când aŭ păşit primii Domni Fanarioţi pe tronurile române; în persoana unuia şi aceluiaşi individ Nicolae Mavrocordat-Voevod.

Relaţiunile Românilor cu Grecii sunt deci foarte vechi, şi acest fenomen în viaţa Românilor a fost un ce firesc, un ce care a decurs de la natură; căci prin posiţiunea noastră geografică; pe charta Europei după cum a fost imposibil ca să rĕmânem un popor neutru, tot aşa de imposibil a fost ca să avem şi altă soartă de cât aceea pe care am avut'o faţă de evenimentele istorice ce nu aŭ fost alt-ceva, de cât consecinţa acestei posiţiuni geografice.

Acest fapt nu este o observaţiune a mea personală, ci o reproducţiune mândră a istoricilor vestiţi şi oamenilor marî politicî. Este de ajuns numele istoriculuî *Gibon* şi acela al *Împĕratului Napoleon al III-lea.*

Dacă cestiunea relaţiunilor Românilor cu Grecii a fost o nenorocire orî o fericire pentru neamul românesc; dacă

din efectul acestor relaţiuni aŭ resultat nişte manifestaţiuni folositoare orĭ nefolositoare în toate ramurile activităţeĭ sociale la Românĭ, carĭ ramurĭ toate reunite la un loc aŭ format acel trunchiŭ puternic ce formează cultura unuĭ popor, în restimpul veacurilor, aceasta este o altă cestiune care ne rĕmâne să o deslegăm maĭ la vale; această deslegare formând însuşĭ mieḑul capitoluluĭ de faţă, iată-ne deci ajunşĭ unde am vrut să ajungem, eată-ne deci la începutul discuţiuneĭ capitoluluĭ, căci până aci nu a fost de cât o expunere de motive peste care nu am fi putut trece.

Acuma deci să luăm în studiŭ fie-care din aceste ramurĭ ale trunchiuluĭ, ce a format la Românĭ ca şi la toate popoarele din lume starea culturală a aceluĭ popor, şi să vedem structura fie-cărei rămurele în parte, până ce vom da de acea *structură grecească* care am vĕzut că se formase în puternicul *trunchiŭ al culturei române* încă din cele d'ântâiŭ timpurĭ ale existenţeĭ noastre ca stat, rĕmânênd însă neîngrijită luându'ĭ locul cultura noastră naţională şi reapărută de abea maĭ târḑiŭ, în vremurile înrâurireĭ greceştĭ.

Incep cu:

1. Limba neamuluĭ Românesc

derivarea, vorbirea şi scrierea

Din trunchiul poporuluĭ Arian al platouluĭ central al Asieĭ, s'aŭ desfăcut douĕ ramurĭ de popoare, o ramură a populat sudul continentuluĭ asiatic eară cea l'altă ramură a venit în Europa.

Aceasta rasă a poporuluĭ Aric s'a maĭ numit şi rasa indo-Europeană, şi ea dênd naştere la douĕ ramurĭ a dat naştere şi la douĕ marĭ divisiŭnĭ de limbĭ; a celor *asiatice* şi a celor *europeene*.

Ramura asiatică coprinde: *a)* **Ramura indiană** în care intră: 1. *Sanscrita*, o limbă moartă ce nu se maĭ conservă aḑĭ de cât în textele lithurgice din religiunea Brahmană şi în unele opere literare; 2. *Pracrita*, ce nu

este alta de cât o totalitate a limbelor vulgare cari aŭ înlocuit Sanscrita ; 3. *Idiomele moderne* vorbite aḑi în India.

b) **Ramura eranică** în care intră: 1. *Zenda* saŭ limba Avestei conservată în cărţile sacre atribuite legislatorului Zoroastru ; 2. *Persana* limba vechilor Perşi care se găseşte în inscripţiunele cuneiforme; 3. *Limbele eranice moderne.*

Ramura europeană coprinde: 1. *Grupul Armean ;* 2. *Grupul elenic ;* 3. *Grupul italic* în care mai intră limba *etruscă, umbrică, oscă şi latină ;* 4. *Grupul celtic* în care intră *limba vechilor Gali*, vechilor *Irlandezi* şi dialectele moderne din Irlanda şi nord-vestul Franciei ; 5. *Grupul german* în care intră *limba gotică, izlandeză, norvegiană, suedeză, daneză* şi limbele vorbite în Germania şi Austria aḑi ; 6. *Grupul leto-Slav* în care intră *limbele letice saŭ baltice, limbele slavice* în care intră limba slavo-bulgară şi limbele vorbite aḑi de *popoarele slavice* ; 7. *Grupul Albanez* care a rĕmas neatins [1]).

Din acel grup italic din care s'a născut limba latină se coboară limba cea dulce şi curată a Românilor.

Naţionalitatea românească a avut de părinţi însă pe Daci şi Romani, cea-ce s'a întêmplat cu noi pe calea naţionalităţeĭ, acelaşi lucru s'a întêmplat şi pe a limbeĭ, că întreg elementul dacic a perit după ce Traian a învins Dacia şi a adus acolo colonii, acesta a fost un ce demonstrat de istorici, se va vedea şi de noi la locul cuvenit [2]) ; faptul însă e dovedit că elementul predomnitor în formarea naţionalităţeĭ şi limbeĭ române a fost tot coloniştii Romani căcĭ, Dacia fiind învinsă eĭ aŭ căutat a se impune în tot.

Limba dacică a influenţat asupra limbeĭ latine în cuvinte de persoane, munţi, rîurĭ, oraşe şi plante ; scriitoriĭ latinĭ, grecĭ şi inscripţiunile, dovedesc [3]).

Limba română s'a format din limba latină poporană ce a vorbit'o coloniştii lui Traian aduşi în Dacia şi indigeniĭ de acolo supuşĭ.

---

[1]) Veḑĭ în Limba şi literatura română de Gh. Adamescu, p. 7—9.
[2]) Capitolul naţionalităţeĭ române partea III.
[3]) Veḑĭ în Limba şi literatura română de Adamescu, p. 6.

Dacii ca element supus şi-aŭ perdut cu timpul limba lor şi nu aŭ lăsat de cât urmele de care am vorbit mai sus.

Limba latină ce nu a fost de cât copila grupului Italic a suferit schimbări în decursul veacurilor din existenţa Romanilor, în primele timpuri; acele ale regalităţeĭ şi republiceĭ statuluĭ roman; limba latină a fost cu totul diferită de limba latină din gramatică şi textele clasice.

Grecii; acel popor care în vechime a aruncat raţe de lumină asupra tuturor naţiunilor iubitoare de cultură şi de civilisaţie, aŭ încălţit şi pe Romani şi ast-fel Romanii, acel popor care până atunci erea vestit prin vitejii, acuma va deveni vestit şi prin cultura sa, care o împrumută de la Greci; *epoca de aur a literaturei elene din veacul luĭ Pericles*, va fi imitată şi la Romani; *şi va forma epoca de aur a literaturei romane din veacul luĭ August;* Horaţius bine zice:

«Græcia capta ferum victorem cepit et artes
Intulit agresti Latio...»

Acuma limba latină se polei de tot şi se îmbraca cu această haină nouă a culturei elene, ea se înavuţi cu expresiuni nouĭ şi capetele de operă ale autorilor romani devin cele mai alese bucăţi literare ale antiquităţeĭ.

Nu la fel erea însă limba latină pe care o vorbea poporul roman cu limba literară latină pe care o scriea învĕţaţii, literaţii şi filosofii romani.

Această deosebire a fost şi va fi în tot-deauna la toate popoarele; chiar aĭ cu limba Franceză, Italiană şi altele, e acelaşi lucru.

Scriitorii înşuşi romani ne vorbesc de *lingua rustica* şi *lingua pedestris*. Această deosebire de vorbire între cele douĕ limbi latine, cea *poporană* şi *literară*, a fost cu atât mai mare în provinciĭ cu cât acele provinciĭ ereaŭ mai depărtate de Roma. Limba latina literară începu însă a decade, când creştinismul începu să se ridice şi când năvălirile barbarilor se iviră. Creştinismul voea să atragă mai

mult poporul, mulțimea, căci cu mulțimea obții ceva și impui.

Apostolii creștinătății, ca să alunge păgânismul, vorbeaŭ poporuluĭ în limba sa și'l convingea la cruce.

Pe de altă parte, năvălirea barbarilor aduse o lovitură de busdugan în capul limbeĭ literare, căci acuma nu maĭ ardea nimenuĭ de scris și de a face opere, nefiind sigur dintr'o zi într'alta; în cât limba literară nu putea să se întrețină, căci literatura dispăruse.

Căzênd deci statul romaŭ, limba literară ce se vorbea la Roma, limba oficială, fu distrusă.

Și în fie-care provincie începu a se desvolta limba vulgară ce o vorbea locuitorii acelei provincii, așa că se vor produce de acum înainte o mulțime de dialecte de limbi vulgare latine născute din ramura latină a trunchiuluĭ italic, carĭ limbi învețații le-aŭ numit limbi *romanice* saŭ *neolatine*.

Din limba *romanică* saŭ *neolatină* ce s'a vorbit în Dacia, provincie romană colonisată de împĕratul Traian, s'a născut limba noastră **română**.

D. Densușianu, după istoricul Mommsen, spune că limba română în Dacia 'și ea o posițiune fixă după anul 107 d. Chr., când s'a sĕvêrșit cu invingerea totală a Daciilor de către Traian [1]).

Venim acum la studiul *influențelor strĕine* suferite de limba română.

Cea d'întâĭ influență la care ar fi fost expusă limba română încă din starea ei embrionară, ar fi fost influența *Dacă*.

Am vorbit însă maĭ înainte că Dacii aŭ fost în total romanisați de coloniștii luĭ Traian, că limba *latină poporană* a devenit limba oficială a provinciei romane «Dacia» și că din această limbă s'a născut limba română; limba dacă a lăsat pe ici pe colea numaĭ câte-va urme de localități,

---

[1]) Vedĭ în Istoria limbeĭ și literatureĭ române de Ar. Densușianu, profesor universitar, p. I. — Mommsen, Corp. I, Lat. III, p. 550. — Gooss, Studien zur Geographie und Geschichte des Traianischen Daciens. Hermannstadt, 1874, p. 53.

munţi şi rîuri, în graĭ însă absolut nimic[1]); însuşi Traian în memoriile sale ḑice: «*Getarum gentem penitus delevi*», care înseamnă: «*Am stins cu totul ginta Geţilor*[2]), (adică a *Dacilor*).

O influenţă asupra căreia merită să ne oprim maĭ mult, a fost cea *slavonă*.

Cea d'întâĭ atingere a Românilor cu Slaviĭ a fost în veacul al 6-lea, în veacul al 7-lea veniră şi Bulgariĭ şi atunci aceste relaţiuni deveniră mai frecuente. D. Densuşianu spune însă că influenţa slavonă n'a avut nici o influenţă asupra legilor interne ale limbeĭ, ci numaĭ asupra elementuluĭ lexical, lăsând cuvinte slave în limba română[3]).

Din cele ce vom relata maĭ la vale, vom vedea cam de când s'ar putea socoti introducerea limbeĭ slavone în biserica română şi ca limbă oficială în statul român.

Intre aniĭ 869 şi 885 începe literatura slavonă cu *Ciril* şi *Metodiu* în veacul al X-lea ajunge la o mare înflorire[4]); la anul 971 însă împĕratul bizantin *Tzimische* coprinde Bulgaria, o încorporează imperiuluĭ bizantin şi depune pe patriarchul bulgar Demian[5]). De atunci începură persecuţiuni din partea Grecilor asupra Bulgarilor atât pe calea religioasă cât şi pe cea politică; călugăriĭ şi preoţiĭ bulgarĭ începură a emigra pentru a'şĭ conserva credinţele lor religioase, şi unde ar fi putut eĭ să se ducă de cât în Serbia şi încoace peste Dunăre, adică în viitoarea Ţara-Românească? Deci pe la finele veaculuĭ al X-lea începu slavonismul pe o cale maĭ accentuată.

La anul 1018 se formează cel d'întâĭ imperiu bulgaro-român sub Basiliŭ al II-lea şi de atunci influenţa slavonă luă avînt asupra Românilor. Calea politică erea un bun mijloc de desvoltare a cultureĭ slave; ḑic un bun mijloc, căcĭ ea nu făcuse de cât să activeze cultura slavă care

---

[1]) Pentru detaliĭ veḑĭ în Istoria limbeĭ şi literatureĭ române de Ar. Densuşianu, profesor universitar, p. 63—73.

[2]) Veḑĭ idem, p. 69.

[3]) Veḑĭ Istoria limbeĭ şi literatureĭ române, p. 75.

[4]) Veḑĭ în Gesch. der slav. Lit. von A. N. Pypin şi D. Spasovici, übertragen von Traugott Pesch, Leipzig, I, p. 68, reprodus

[5]) Idem în Ist. limb. şi lit rom. de Densuşianu, p. 75.

trebuea să se manifesteze pe o altă cale, pe aceia a religiunei; căci în acele vremuri de cumplite ferberi din cauza luptelor civile şi resbelelor cele dese erea imposibil ca cultura unui popor să se manifeste pe calea politică saŭ socială în toate părţile lumei.

D. Densuşianu spune că la anul 1054 începu curentul influenţei slavone care se va manifesta pe calea religioasă [1]), căci în acest an Papa de la Roma cu Patriarchul de la Constantinopol 'şi aruncară reciproc anatema şi de atunci cele doue biserici: a *rèsăritului* şi a *apusului* se *scizionară*. Pe de altă parte tot atunci lupta între grecism şi bulgărism devenise mai aspră, căci în 1090 se începe o aprigă persecuţiune de către bizantinii greci, contra *bogomililor*, o sectă religioasă bulgară.

Această sectă urmă exemplul celor de mai înainte şi începu a emigra cu duiumul peste Dunăre, adică în viitorul principat românesc.

Intre anii 1218 şi 1241, certurile dintre biserica apuseană şi cea rèsăriteană devin nesuportabile şi vedem pe papa Gregoriŭ al IX-lea că provoacă cu un *epist* cu data de 27 Ianuarie 1278 pe regele ungur Bela al IV-lea, ca să sdrobească pe poporul înrĕutăţit şi pervers *(contritionem pravae atque perversae nationis)*, popor al lui Ioan Assan [2]). Nu trebue să uităm încă şi bula papală din 1234, dată de acelaşi Papa contra Românilor din *episcopatul Cumanilor*, era deci o ură vĕdită între Românii ortodoxi şi catolicii Papei.

Influenţa slavonă 'şi croise o cale sigură, aceia a religiunei, asupra Românilor încă cu mult mai înainte de întemeerea statului lor, aşa zisă descălicătoare.

In 1274 începe din noŭ acele încercări de ură a bisericei de rĕsărit cu cea de apus; între ortodoxi se formează doue tabere, unii ce voeaŭ unirea cu biserica de la Roma, alţii ce nu o voea; ei ziceaŭ că tradiţiunile cele

---

[1]) Vedĭ op. cit., p. 76,

[2]) Vedĭ în Theinér, Monumenta hist. Hungariae, I parte, p. 95, reprodus în op. cit. a luĭ Densuşianu, p. 77.

vechĭ ale bisericeĭ rĕsăritene nu trebue a fi schimbate, aceste certurĭ aduse, după nişte recriminărĭ de 10 anĭ, sciziunea definitivă dintre anĭĭ 1283 şi 1285 şi de atunci aŭ rĕmas *Românii uniţĭ* şi *neuniţĭ* cu biserica papeĭ. Aceste convulsiunĭ şi certurĭ religioase aŭ sporit şi maĭ mult influenţa slavonă asupra limbeĭ române.

Această sporire de a se slavonisa limba română maĭ întâĭ în biserică, consistase în acel mijloc de a nimici cărţile religioase scrise în limba latină, limba de origine a Românilor.

D. Densuşianu spune că cronicarul bulgar stabileşte această nimicire între anĭĭ 1186 şi 1197; Bulgarĭĭ făcură cu Românĭĭ ceea-ce făcură Turcĭĭ şi Grecĭĭ cu dênşiĭ, când îĭ supusĕră [1]). Aceste nimiciriĭ se făceaŭ pe calea foculuĭ, se ardeaŭ cărţile bisericeşti contrariĭ noueĭ credinţe, ca eretice. Intrebarea vine însă, cum o influenţă strĕină poate să aibă un efect asupra limbeĭ uneĭ ţĕrĭ, când ea nu se manifestează de cât pe calea religioasă? Rĕspunsul este uşor, când cunoştĭ timpul în care s'a manifestat acea influenţă şi locul unde s'a manifestat. Pe acele vremurĭ, biserica erea maĭ mult saŭ maĭ puţin un stat în stat, apoĭ învĕţătura erea în mâna preoţilor, alţĭ oamenĭ cu carte nicĭ nu ereaŭ de cât preoţiĭ; în cât cine-va ce voea să învĕţe carte, numaĭ de la eĭ putea învĕţa. De aci urmând, că biserica şi preoţimea fiind slavisată, limba oficială a statuluĭ nu a putut fi alta de cât acea a bisericeĭ; întêmplându-se deci în tocmaĭ la noĭ aceea ce s'a întêmplat în apus cu limba bisericească. Aşa că toate documentele noastre din al 14-lea veac, până în al 17-lea, sunt scrise în limba slavonă; din al 17-lea încoace avem de abea documente scrise pe limba română.

Cuvintele slavone aŭ pĕtruns în limba română pe treĭ căĭ: prin *contactul viŭ*, prin *limba bisericească* şi prin *calea administrativă*. D. Densuşianu spune că în realitate numaĭ cele ce aŭ pĕtruns prin contactul viŭ, constitue influenţa slavonă, căci numaĭ ele aŭ pĕtruns în graiul de toate zi-

[1]) Veḑĭ în Iericek, p. 514—516.

lele, căci cuvintele slavone ce aŭ pĕtruns în limba română prin cărţile bisericeşti, prin documente şi alt-fel de scrieri, acele sunt nişte fosile rĕmase din valurile trecutului[1]).

O altă influenţă asupra limbeĭ române a fost cea *grecească*, ce a înrîurit asupra limbeĭ române încă din primele timpuri, căci poate dintre coloniştii aduşi de Traian ereaŭ şi Greciĭ, cuvintele lor s'aŭ perdut în graiul latino-vulgar din care a eşit limba română, o înrîurire mai nouă a limbeĭ greceşti în cea română a fost de când Grecii începură a veni prin ţĕrile române şi mai cu seamă din veacul al XVI-lea încoace, căci de atunci eĭ începând a se amesteca în afacerile politice ale ţĕrilor române, treptat treptat aŭ ajuns şi la domnia lor, şi de atunci făcênd legĭ şi regulamente, aŭ introdus o sumă de cuvinte greceşti în limba română, totuşi influenţa grecească asupra limbeĭ române a fost un ce trecător, căci cu disparîţiunea ereĭ fanariote s'aŭ spulberat şi instituţiunile lor şi deci şi acele cuvinte cari nu se mai găsesc în legile cele noui române.

Alte influenţe stréine asupra limbeĭ române, simultanee cu cea grecească aŭ fost cea *turcească* ce a ţinut din veacul al XIV până în 1848; cea *polonă* foarte puternică în veacul al XVI şi XVII, cea maghiară mai puţin puternică, cea *rusă* care a strălucit prin veacul al XVIII şi în fine cea *germană*.

Aceste influenţe stréine aŭ lucrat asupra limbeĭ române cum aḑi lucreaḑă influenţa franceză în mijlocul căreia ne aflăm.

Despre influenţa limbeĭ greceşti aşi fi avut mai mult de vorbit dar îmi am reservat cele ce voĭ avea de spus pentru capitolele ce vor urma din această parte a «*Culturei ţĕreĭ Româneşti*» de oare-ce totul este în legătură cu *limba elenă*.

Aşa dar să trecem la *unitatea limbeĭ române* avem douĕ părerĭ ce se bat în cap, a D-luĭ G. Adamescu şi a D-luĭ Ar. Densuşianu cel d'întâĭ profesor al învĕţămêntului secundar şi cel de al doilea al celuĭ universitar; ambiĭ aŭ

[1]) Veḑĭ idem op. cit. a D-luĭ Densuşianu, p. 80.

făcut câte o carte de Istorie a limbeĭ şi literatureĭ române, cărţile ambilor se învaţă în şcolile statuluĭ, de aci deci două credinţe cu totul opuse ce le învaţă tinerii Români; unii conform cărţeĭ D-luĭ Adamescu vor învĕţa ca limba română are dialecte şi anume dialectul *daco-român*, dialectul *Istriano-român*, dialectul *macedo-român* şi cu sub-dialectul acestuia *megleno-român* [1]). Alţii conform cărţeĭ D-luĭ Ar. Densuşianu vor învĕţa că, limba română nu are dialecte că ea este unitară, absolut unitară, arĕtând D-sa şi causele unităţeĭ limbeĭ române [2]).

Cartea D-luĭ Adamescu ce e drept e mai rĕspândită în şcoli; însă nu trebue să uităm că D-nu Densuşianu e profesor universitar, că părerile D-sale sunt citite, dacă nu învĕţate şi deci creḑute.

Poate aŭ mai scris şi alţii despre limba română; eŭ însă m'am mărginit la citarea şi comentarea acestor două operi căci, ele sunt aḑi cele mai mult citite, învĕţate şi rĕspândite printre Români.

Să intrăm însă în studiul unităţeĭ limbeĭ române.

D-nu Ar. Densuşianu spune: «Limba română ce se vorbeşte între Tisa, Dunăre, Marea-Neagră şi Nistru cu apendicele din Serbia, Bulgaria şi de peste Nistru, *nu are dialecte*» [3]).

D-nu Gh. Adamescu pe de altă parte spune: «Teritoriul în care se vorbeşte limba română ca limba predominătoare se poate împărţi în două regiuni din stânga Dunărei şi din dreapta Dunărei.

Regiunea din stânga Dunărei cuprinde România liberă şi provinciile supuse Austrieĭ, Rusieĭ şi Ungarieĭ adică teritoriul dintre Tisa, Nistru, Dunăre şi Carpaţi.

Regiunea din dreapta Dunărei cuprinde pe Românii

---

[1]) Veḑĭ în Noţiunĭ de Istoria limbeĭ şi literatureĭ româneşti conform programeĭ oficiale pentru învĕţămêntul secundar şi special de Gh. Adamescu, profesor la gimnaziul Şincaĭ. Aprobată de Ministerul de instrucţiune, 1896 Bucureştĭ, veḑĭ pag. 37—51.

[2]) Istoria limbeĭ şi literatureĭ române de Ar. Densuşianu, ediţia II, 1894, Bucureştĭ, veḑĭ p. 90—96.

[3]) Veḑĭ op. cit., p. 90.

din Serbia şi Bulgaria, din Istria, Macedonia, Tesalia, Epir, Albania. Mai la vale încă spune: «In limba română avem *asemenea dialecte care se clasifică dupe teritoriul ocupat;* anume: 1. Dialectul din stânga Dunărei saŭ *daco-român;* 2. Dialectul din Istria saŭ *Istriano-român;* 3. Dialectul din Turcia saŭ *macedo-român* cu sub dialectul *megleno-român*[1]).

D-nu Densuşianu dupe ce face apologia unităţei limbei române spune încă că, mai cu seamă Românii de la munte aŭ conservat adevěratele expresiuni româneşti[2]), apoi aduce causele ce aŭ susţinut această unitate de limbă, în prima linie D-sa aduce ca causă unitate de graĭ în elementul lexical, fonetic şi flexionar; la coloniile aduse de Trajan; al doilea acea iubire a Românuluĭ pentru tot ce a primit de la străbunii sěi, Romani; al 3-lea este năvălirele barbare ce aŭ împins pe Români în creştetele şi vizuinele Carpaţilor; trăind astfel feriţi de contactul cu strěinii că aŭ conservat limba şi obiceiurile; al 4-lea şi cea din urmă causă a fost cultul divin, ce se făcea în aceiaşi limbă latină» [3])

D. Densuşianu cum vedem nicĭ nu face menţiune despre dialectele limbeĭ române. D-sa scaldă limba romană în aceaşi apă românească dintre Nistru, Tisa şi dincolo de Dunăre; nu ne vorbeşte de loc de dialectele limbeĭ române; cu toate acestea la pagina 331 din aceiaşĭ operă D-sa găseşte de cuviinţă să vorbească în treacăt despre o literatură a dialectelor: *Literatura dialectelor Macedo-român* şi *Istriano-român*, lucru straniu, căci cum poţi vorbi de o literatură a unuĭ dialect fără a vorbi mai întâiŭ de dialect, şi din momentul ce discuţi şi pomeneşti chiar şi în treacăt despre o literatură specială; o literatură de dialect, trebue să vorbeştĭ şi de acel dialect special.

Dialecte esistă în limba română, şi zilnic se găsesc scrieri în aceste dialecte fie în prosă saŭ versuri.

Românii din stânga Dunărei în care intră Muntenii,

---

[1]) Vedĭ op. cit. pagina 37-38.
[2]) » » » » 91-92.
[3]) » » » » 92-96.

Olteniĭ, Moldovenii, Transilvăneniĭ şi Bănăţeniĭ vorbesc dialectul *daco-roman*. După înprejurări şi evenimente venite din cause politice ca: năvălirele barbarilor, de pildă ale Ungurilor în veacul al X. Mare parte din Români aŭ emigrat, aŭ trecut Dunărea, unii aŭ apucat în Tesalia, Epir şi Macedonia, aceia aŭ dat naştere dialectului *Macedo-Român*, alţiĭ aŭ apucat'o spre Istria formênd cel *Istriano român* şi alţiĭ în fine spre Moravia formând cel *Moravo-român;* se maĭ adaugă încă şi sub dialectul *megleno-român* ce este o punte de trecere între dialectul macedo român şi daco-român, el a fost studiat şi descoperit de D. profesor de la Lipsca, Weigand, în 1890 şi numit astfel căcĭ e vorbit în o localitate din Macedonia numită *Meglen*.

Formarea dialectelor e un ce inevitabil care s'a întâmplat la maĭ toate popoarele întinse, înţeleg să nu aibă dialect un popor mic cu un teritoriŭ mic; un popor a cărei istorie naţională să fi fost foarte săracă şi liniştită; dară un popor întins; un popor cu un teritoriŭ întins, un popor a cărei istorie naţională e plină de evenimente politice; şi de o viaţă agitată şi de continuĭ emoţiunĭ, acela nu înţeleg ca să nu aibă dialecte în a sa limbă.

Faţă de împrejurările istorice, faţă de natura locului unde aŭ locuit, faţă de oamenii cu care aŭ fost în contact Românii; aŭ trebuit ca să aibe şi dialecte în a lor limbă. Ca la toate popoarele însă un dialect principal a predominat; *dialectul clasei culte; dialectul literar;* la noi Românii, dialectul daco-roman a rĕmas şi este dialectul literar, în el s'a scris, s'a învĕţat şi s'a cetit.

Pe când toate cele l'alte dialecte nu aŭ rĕmas de cât ca niște obiecte de curiositate şi de studiŭ pentru noĭ, acest dialect daco-roman este dialectul cu care noĭ ne servim ca să studiem pe cele-l'alte şi să le comparăm cu dênsul. In acest punct poate D. Densuşianu o fi înţeles să spună că este unitate în limba română; căcĭ aminteri nu am putea pricepe.

Acuma venim la *scrierea limbeĭ române şi vorbirea eĭ în ţĕrile române.*

Vorbind de scrierea uneĭ limbĭ implicit trebue a vorbi

şi de alfabetul ei; prima întrebare deci de care ne vom isbi, studiind despre scrierea limbei române, va fi aceia că, cu care alfabet s'aŭ slujit Românii în a lor scriere? Cu cel latin saŭ cu veri un altul?

Mai înainte am vĕzut că Slavonii aŭ înrîurit asupra Românilor cu o puternică influenţă în întregul organism al lor literar; că această înrîurire s'a început asupra Românilor încă cu mult înainte de întemeerea statului lor; şi că ea a început să se manifesteze la Români mai întâiŭ în religiune, ce a servit şi ca mijloc de introducere a acestei influenţi strĕine.

Românii fiind descendenţii coloniştilor lui Traian din Dacia; firesc ar fi fost şi conform cu natura ca ei să scrie în litere cu care şi vorbeaŭ; adică cu *literele latine* de ore-ce vorbeaŭ graiul «*latino-vulgar*»; evenimentele în tot-deauna însă vin ca să intervertească saŭ să conrupă ordinea naturală a lucrurilor. Slavonismul a venit la capul Românilor ca un torent furios ce'i a isbit încă din frageda-le lor copilărie, şi găsind o deschizătură mică în acea întinsă arenă de cultură din acele vremuri, adică: «*calea religioasă*» a înrîurit cu putere, odată cu înrîurirea slavonismului a înrîurit şi scrierea slavonă; cestiunea este de a se şti dacă scrierea slavonă a înlăturat cu totul scrierea latină din limba română; saŭ dacă numai într'un mod parţial; şi dacă deci în decursul veacurilor s'a scris numai cu litere slavone ori şi cu latine?

Asupra părerei că Românii s'aŭ slujit de scrierea latină în vechime, avem cele spuse de Dumitru Cantemir care spune că până la Conciliul de la Florenţa (1439); Românii aŭ scris cu litere latine; când Alexandru cel-bun Domnul Moldovei îndemnat de Mitropolitul Teoctist a introdus literele slavone, această părere a fost susţinută încă şi de D. Lambrior şi de D. Densuşianu care aduc încă următoarele argumente mai însemnate.

a) Subscrierea cu litere latine a Ilincăi; fata lui Patraşcu-Vodă 1660.

b) Terminologia latinească a scrierii, scrie, scriitor, scriptură, negreală.

c) Semnele întrebuințate de țărani pe răbuș cari aŭ forme aproape identice cu cifrele latine.

Asupra părereĭ că Românii s'aŭ slujit de scrierea slavonă în vechime; această părere a fost susținută mai cu seamă de D. V. A. Urechia care a adus următoarele argumente mai însemnate:

a) Nu se poate ca Alexandru cel bun să fi scos literele latine în urma celor petrecute la conciliul florentin de óre-ce conciliul s'a ținut la 1439 și Alexandru cel bun erea deja mort în 1433.

b) Documente cu litere latine nici nu avem.

c) Inceputurile literare în acele secole, în cari s'ar fi scris cu litere latine lipsesc cu desĕvêrșire[1]).

Acuma că am enunțat argumentele pro și contra părereĭ; să intrăm în studiul lor pentru a putea aprecia.

Inscripțiunile în Dacia toate afară de vre-o treĭ saŭ patru ce eraŭ scrise în grecește aŭ fost găsite scrise cu caractere latine.

După retragerea legiunilor romane însă nu se mai găsesc monumente unde ar putea să se urmărească scrierea; cu toate acestea continuitatea scrieriĭ cu caractere latine se poate ușor deduce: căci dacă arta scrieriĭ cu litere latine s'ar fi uitat de Români după retragerea legiunilor ar fi trebuit să se uite și cuvintele relative la scriere; Românii cum ar mai fi putut învĕța scrierea de la Romani? dacă ar fi fost desfăcuți de aceștia pentru tot-deauna; de aceia deci Românii aŭ conservat terminologia latină a multor cuvinte ca: *scriŭ*, script, scriptură, scrisoare, scriitor, pană, carte, etc.[2]). Cuvêntul *Viers* s'a păstrat la Români tot cu înțelesul antic de *cântare* (musică), adică *poesie*[3]).

Un monument unde se poate încă urmări vechimea limbeĭ române și scrierea eĭ cu caractere latine este *tablele cerate* din *Dacia troiană* dintre anii 139 și 167 d. Chr.

Ce ereaŭ mai întâiŭ aceste tabele cerate?

---

[1]) Vezĭ în istoria limbeĭ și literatureĭ române de Gh. Adamescu p. 51-52.

[2]) Vezĭ în Isidorus orig. penna, VI. 14. 3; Volumul IV. 14, terminologia latină, reprodus în Istoria limbeĭ și literatureĭ romane de Ar. Densușianu, p. 971. *Nota.*

[3]) Vezĭ idem op. cit. a D. Ar. Densușianu, p. 97.

D. Densuşianu spune: «Aŭ păstrat (*Românii*) până chiar şi un instrument particular întrebuinţat la Romanĭ în scrierea cu ceară, căci condeiul cu care Românii încondeează ouĕle de Pascĭ este tocmaĭ condeiul roman aflat împreună cu *Tablele cerate* romane în Dacia din anii 139-167 d. Ch.[1]).

In adevĕr într'o tablă cerată de la anul 160 după Christ unul din contractanţi neştiind a scri cu litere latine, scrie ast-fel:

Αλεξανδρει Αντιπατρι σεκοδο αὐκτωρ σεγναι

Vedem aci forma σεγναι=*segnai* pentru latinescul *signavi* şi românescul *semnaĭ*.

In altă tablă cerată din 167 d. Cr. Vedem . . . «ex eis non plus *remassise* ad Alburnum . . . » ne putet se collegium *abere*.

Aci găsim forma remassise şi abere pentru *rămăsese* şi *avere*.

In altă inscripţiune vedem: Q. MAEC. DONATI. PAVSAVIT. ANN. XVI. FILIO PIENTISSIMO. FECIT. ARETHVSA. MATER. Aci vedem forma PAVSAVIT care aduce aminte forma românească *răposa*, *a răposat*.

In Transilvania s'a aflat o statuă reprezentând un Amor rezemat de un trunchiŭ şi ţinênd în mâna dreaptă o ramură de fructe.

Pe statuă se afla săpat cuvîntul PRIMA-VERA, acest cuvînt aduce aminte cuvêntul românesc de *Primăvară*[2]).

Dar să venim şi la epoca posterioară strămutărei legiunelor romane din Dacia: In poema germană *Niebelungenlied* (între anii 400 şi 500) se găseşte versurĭ unde se vorbeşte de Romănĭ, spunêndu-se că aŭ venit la curtea regelui *Etzel* la o sĕrbătoare, iată versurile:

«De la Ruşĭ şi de la Grecĭ venia călare câte un mândru eroŭ:
Tocmaĭ pe câmpie păşia cu Polonĭ şi cu *Românĭ*.

---

[1]) Vezĭ op. cit. p. 98 cules din Joh. Ferd. Neigebaur: Dacien aus den Ueberresten des dacischen Alterthums, Kronstadt 1851.

[2]) Vezĭ op. cit. a D-luĭ Adamescu, p. 34-35.

Ceata cailor de bun fel călăriţĭ voinicește ...
Aci era ducele *Ramung* din ţara Românilor ... »

La anul 448 împĕratul bizantin Teodosiu II trimite ambasador la Attila pe consularul Maximiu însoţit de scriitorul Priscus. Acesta povesteşte călătoria făcută la reziden̦a lui Attila, care era situată în sudul Banatului.

Aci a dat peste neamurĭ diverse, peste Huni, peste Goţi şi peste *Ausoni* carĭ vorbeaŭ fie care limba lor (despre Ausoni, zice: γλόσσῃ Αὐσονίων). D. Adamescu spune că numele de Ausoni nu poate însemna italieni cum aŭ crezut uniĭ căcĭ acest nume erea întrebuinţat numaĭ în poezie chiar de pe timpul lui August. D-sa spune că D. Hasdeu a stabilit că cuvêntul *Auson* însemnă locuitorĭ de baştină în ţară, adică Romăni, că cuvêntul Auson e format din latinescul *avus* din care s'a făcut *auo — auu — au* + sufixul *uş — auş* + sufixul augumentativ *omu — auşomu* şi că acest nume l'aŭ adoptat şi barbariĭ ce aŭ venit asupra-le.

Apoĭ scriitorul Teophanes (Veacul al VI), în opera sa *Chronographia* vorbeşte de generalul bizantin Comnentiolus care adunase la Anchial, un oraş aproape de Marea-Neagra o armată cu care să atace pe Avarĭ, şi că un soldat din armata aceluia veḑêndu că unuĭ camarad ĭi căzu desagiĭ, ĭi strigă τόρνα, τόρνα, φράτρε, şi atunci toată oastea speriată strigă τόρνα şi aŭ luat'o la fugă crezînd că vine inamicii. Teophanes adaugă că soldaţiĭ aŭ vorbit în limba patrieĭ (τῇ πατρώᾳ φωνῇ); scriitorul Theophilact face şi dênsul menţiune despre acest fapt însă spune: ῥετόρνα.

Aceĭ soldaţĭ or fi fost Romănĭ din dreapta Dunărei.

Roesler citează un oraş *Kimpalongu* prin anul 1013.

Din veacul al XIII până în al XVI sub domnia limbeĭ slavone întâlnim prin documente citaţiunĭ româneşti cu litere latine ca *Bujul, Sîmbăta* din Făgăraş sub forma Zumbethel [1]).

D. Densuşianu aduce o conclusiune şi spune că:

---

[1]) Vezĭ op. cit. Adamescu, p. 36-37.

«Această terminologie este proba cea mai decizătoare despre esistența scrierei la Românî în toate timpurile»[1]).

Neapărat că terminologiile cuvintelor până aci enunțate arată că limba română nu erea înmormântată, căci de la veacul al II-lea de la supunerea Daciei de Traian și până în al XVI Românii aŭ avut cunoștință de limba lor de *origină latină*.

D. Densușianu mai aduce și alte probe: D-sa spune că la conciliul de la *Sardica* în anul 347 cinci episcopi din cele trei Dacii subscriŭ latinește, de asemeni și în conciliul din *Calcedon*[2]).

Documentele arată că tot în limba latină-vulgară se făcea și serviciul religios; *Hieronim* (anii 330-420) spune: să nu ne mai îngrijim, ca să evităm greșelile în cuvîntare, ci să predicăm sânta scriptură cu ori-ce cuvinte». La fel grăește și Sfântul Augustin (345-430) și Greogoriŭ cel mare (540-604[3]); sub împăratul Constantin († 306) episcopul din Aquileia, Fortunațian a scris esplicări asupra evangeliilor în graiul popular (rustica-sermone[4]); la 813 la conciliul de la Tours s'a decis ca: «fie-care să se nevoească a traduce omiliele în limba romană-rustică (in rusticam romanam linguam[5])», acestea ereaŭ și natural să se petreacă așa, căci, serviciile religioase populare ca botezul, nunțile, înmormêntările, trebueaŭ făcute și slujite în limba populară ca fiecare să priceapă.

D. Densușianu spune încă: «chiar dacă limba română nu se va fi scris înainte de desbinarea definitivă dintre biserica rĕsăritului și a apusului în sec. al II-lea, după desbinare trebuia necesarmente să înceapă a se scrie și a se introduce în cele religioase, căci aceasta este firea lucrurilor omenești, ca în epoca de turburări și de transițiune, să easă la lumină și să se afirme lucruri, care până aci

---

[1]) Vezi op. cit., p. 98.

[2]) Vezi în Binii Severini Concilia generalia Lutetiae Parisiorum 1636, p. 514-516, 540-541, reprodus de D. Densușianu, op. cit., p. 98, *Nota*.

[3]) Vezi în A. Fuchs: Die romanischen Sprachen, Halle 1849, pag. 44; Du Change, Glossarium, vezi în op. cit. Densușianu, p. 98-99, *Nota*.

[4]) Vezi idem în Du Change reprodus în Densușianu, idem, p. 99, *Nota*.

[5]) Vezi Cronica Alberici, anul 1177, op. cit., Densușianu, p. 99, *Nota*.

şezuse ascunse orĭ din causa uneĭ presiuni orĭ din simplul motiv al inerţieĭ.

«*Introducerea alfabetuluĭ cirilic a înlăturat, dar nu a stins alfabetul latin la Românĭ*[1]). Eată regula de la care nu trebue să ne depărtăm. A înlăturat căcĭ a pătruns în serviciul religios pentru că preoţii slavonĭ aŭ adus'o cu eĭ când aŭ trecut Dunărea, împinşĭ de Grecii de la Bizantiu; a pătruns în biserică şi în şcoală căcĭ atunci preoţimea forma clasa cultă a societăţeĭ, eĭ aŭ fost primiĭ dascălĭ în casele boerilor avuţĭ; de aci a pătruns şi în cancelarie căcĭ fiĭ de boerĭ deprinşĭ de micĭ a scrĭ slavoneşte, de către dascăliĭ lor, aŭ conservat acest obiceiŭ şi în serviciul slujbelor lor în stat, adică în scrierea actelor oficiale de prin cancelariĭ; tot cu slavoneşte deci se scria şi crisoavele domneştĭ, căcĭ aceste litere formară scrierea oficială».

Vedem deci că cu chipul acesta s'ar părea că scrierea latină şi adevărata vorbire românească ar fi fost prăpădite la Românĭ, dar vaĭ! bine a grăit nemuritorul Eliad în vremurile maĭ din coace, când a spus: «In biserică slavoneşte, în şcoală slavoneşte, în cancelarie slavoneşte; numaĭ mamele române de la ţară maĭ vorbesc cu copiĭ lor limba cea aurită şi românească». Ce e drept că dacă a fost o clasă în care nu a pătruns lustrul străinătăţeĭ, a fost clasa ţărănească; aceia a format în ţara noastră o pătură de granit în care nu a putut pĕtrunde nicĭ-odată corpurĭ străine, în care nu a putut nicĭ-odată să se infiltreze ape străine, această clasă şi-a conservat aşa prin instinct, de la natură, caracterul naţional al naşterei sale, şi de aceia uniĭ oameni din clasele conducĕtoare carĭ în vechime la noĭ aŭ fost boeriĭ; uniĭ dintr'ênşiĭ zic, adevĕraţĭ buniĭ Românĭ şi adevĕraţĭ patrioţĭ, aŭ iubit în totdeauna pe ţĕranĭ, şi i-aŭ cinstit; şi când a fost vorba de a aduce verĭ o modificare saŭ îndreptare în organismul acesteĭ ţĕrĭ, saŭ a intreprinde verĭ o luptă; în totdeauna s'aŭ sfătuit cu ţĕraniĭ, şi braţ la braţ cu dênşiĭ aŭ mers înainte în întreprinderele lor, căcĭ

[1]) Vezĭ op. cit. a D-luĭ Densuşianu, p. 100.

dacă unul erea mai luminat ca cel-l'alt, aceasta nu resulta, ca cel cu lumină să despreţuească pe cel ce zace în întunerecul neculturei, ci din contra, el să fie deşteptat de cel mai învĕţat ca dênsul, ca să ajungă şi dênsul odată alături cu cel învĕţat, adică cu boerul, generositatea în totdeauna aŭ avut'o boerii cei buni şi adevĕraţi Români.

Cuvintele luĭ Eliad deci sunt foarte adevĕrate, dar nu e mai puţin adevĕrat că şi o mare parte din boeri şi-aŭ iubit limba lor românească, limba cea strĕbună: şi că numai din cei vênduţi strĕinătăţeĭ; din cei conrupţi de apostolii înrîurirelor strĕine ca: Slavi, Greci şi Franceḑi şi-aŭ făcut scârbă de limba lor.

Nimenea nu zice ca pe lângă limba sa, să nu mai înveţe şi altele; din contra, trebue să le şi cunoască şi să le vorbescĭ în perfecţiune dacă voeştĭ a fi un om cult; dar nu reese de aci, ca învĕţênd alte limbi strĕine, să o uiţi pe a ta, şi să găsescĭ că limba ta nu e demnă de a fi învĕţată şi de a se învĕţa diferitele ştiinţi scrise pe această limbă, ci să le înveţ după texte slavoneşti, greceşti ori franţuzeşti, după cum aŭ variat epocele acestor înrâuriri în ţĕrile noastre; o doamne! acela ce ar cugeta astfel ar merita să se numească de Români, un fiŭ denaturat al patrieĭ, un monstru; şi când ne gândim că aŭ fost mulţi dintre boerii români ce aŭ cugetat aşa; mai cu seamă în epoca aceia de tristă memorie, a Fanarioţilor; aceĭ boeri însă să fie ertaţi căci eĭ aŭ avut inima slabă şi s'aŭ lăsat a *fi ademeniţi de Fanarioţi;* s'aŭ *ciocoit*, s'aŭ *fanariotisat* şi deci noĭ nu putem de cât să'ĭ plângem şi să zicem ca biblia: «eartă celor păcătoşi căci eĭ nu aŭ ştiut ce aŭ făcut».

Aşa este în natură, fie-care lucru nu poate fi perfect, în grâŭ e şi neghină; cu toate acestea trebue să fim mândriĭ că aŭ fost mai mulţi buni de cât rĕĭ; ca cei rĕĭ aŭ fost striviţi de ceĭ buni şi că ceĭ buni aŭ dat mâna cu clasele de jos spre a reînvia limba cea strĕbună.

Că scrierea latină nu s'a putut uita de tot şi nici vorbirea română în clasele de jos, aceasta este datorit tradiţiunilor populare despre care vom vorbi în capitolul următoriŭ al «*literaturei*».

Literele latine nu aŭ putut fi uitate de Românĭ căcĭ inscripţiunile latine de pe monumentele găsite în Dacia Traiană le-aŭ servit de provocare vie[1]).

Despre acele semne latineştĭ vorbesc şi poeziile populare române. Alexandri spune:

«Şi'n biserică i aŭ dus
«Şi'n două racle i-aŭ pus.

«racle mêndre 'mpĕrăteştĭ»
«purtênd semne lătineştĭ»

Semnele numerilor romane pe răboaşe care se găseaŭ pe vechea olărie romană; Românii le-aŭ maĭ păstrat încă [2]). Acestea toate dovedesc că alfabetul latin nu dispăruse la Românii în epoca invasiunilor. Acuma să venim la timpul întemeerei domniilor naţionale.

In Muntenia se bat monete de către Domnii românĭ, până în al XVI-lea veac cu inscripţiunĭ latine, în Moldova de asemenĭ bate Alexandru cel bun şi Ştefan cel mare.

In 1542 Petru Rareş iscăleşte pe un document latin *Petrus woiwoda manus pp.* [3]). Luca Stroicĭ, Mare logofĕt, în 15 Iulie, 1580 se subscrie tot cu litere latine: «*Stroicz Logofet* 19 Iuliu *anno 1580*»; în 1593 tot acest Stroicĭ a scris şi *Tatăl-nostru* cu litere latine.

Petru Vodă-Schiopul pe la finele veacului al XVI se iscăleşte tot pe latineşte în corespondenţa sa cu Papa [4]). Nestor Urechie în 1612 se subscrie tot pe latineşte [5]); de la Ilinca fiica luĭ Pătraşcu-Vodă avem două documente

---

[1]) D. Densuşianu spune aci: «In biserica din satul meŭ natal, *Densuşu*, cea maĭ vechie din Transilvania, se află maĭ multe inscripţiunĭ vechĭ romane. Tata ne-a învĕţat pe mine şi pe fraţiĭ meĭ să le cetim încă de copiĭ. Vezĭ op. cit., p. 101, *Nota*.

[2]) Veḑĭ în «Corespondenzblatt» des Vereins für siebenbürgische Landeskunde 1880 No. 2, reprodus în Densuşianu, op. cit., pag. 101.

[3]) Veḑĭ în Tesaur de Monumente III, 16 A. P. Ilarian.

[4]) Veḑĭ în *Thenier* Vetero mon. Poloniae III, p. 5. sq. p. 103, Densuşianu, op. cit.

[5]) Veḑĭ în Hurm. col. doc. IV, part. I, p. 465-7.

subscrise cu litere latine anul 1660 [1]); «*ieu Ilinca fata luĭ Petraşco-Vodă marturisăsk, şi ku ştirea nostra ieste acasta tokmală*».

«In 1672 vedem pe Ioan Grigorie Ghica subscriind I. *Gregorius Ghika utriusque Valachiae Princeps*» [2]).

In veacul XVII-lea se încep a se tipări cărţi bisericeşti cu litere latine, avem de pildă chatechismul din 1648 tipărit în Alba-Iulia [3]).

In 1650 un bulgar, anume: Şoimirovicĭ archiepiscop catolic în Ochrida, a scris asupra limbeĭ române, însemnênd cuvintele româneşti cu litere latine: de la dînsul s'aŭ păstrat câte-va cuvinte de către istoricul Luciu în opera sa «*De regno Dalmatiae et Croatiae*» Amstelodami 1666.

In 1666 istoricul Tröster scrie un dialog în româneşte [4]).

In 1674 un român cu numele de Haliciu, din Caransebeş scrie câte-va versuri elegiace, esametre şi pentametre, în limba română, cu litere latine [5]).

La Roma s'a tipărit în 1677 catechismul românesc cu litere latine de Vito Piluzio.

In 1708 se scrie în Sibiŭ douĕ catechisme cu litere latine de un iesuit, acestea eraŭ destinate pentru tipar, ele se află în biblioteca Universităţeĭ din Pesta.

De atuncĭ încoace tipărirea lucrărilor româneştĭ cu litere latine a devenit maĭ frequentă căcĭ, apostolii românismuluĭ de peste munţĭ aĭ şcoalei de la Blaj Samoil Micu, Gheorghe Şincaĭ şi Petru Maior aŭ început a scoate de sub tipar o sumă de opere româneştĭ prin care aŭ dovedit strĕinătăţeĭ latinitatea poporuluĭ român şi continuitatea firuluĭ nostru neîntrerupt de la Traian în câmpiile Daciei traiene.

---

[1]) Veḑĭ în Cipariu, organul luminăreĭ, 1848, Vol. XXX, şi col. luĭ Traian pe 1877 No. 2, p. 82. Veḑĭ în Densuşianu, op. cit., p. 103.

[2]) Veḑĭ în Archiva, ist., p. 23, vol. II.

[3]) Veḑĭ la literatura Bisericească maĭ la vale.

[4]) Veḑĭ în op. cit., Densuşianu, p. 104.

[5]) Veḑĭ în Succinta medicorum Hungariae et Transilvaniae Biogriphia, Lipsca 1774, p. 127-8, reprodus în Cipariu, Arta poetică, Blaj 1860, p. 135 cu ortografia schimbată, iar cu ort. autoruluĭ veḑĭ în col. luĭ Traian a D-luĭ Hasdeu, 1884 p. 413 dupe copia D-luĭ N. Densuşianu. Veḑĭ op. cit. a luĭ Ar. Densuşianu, p. 104.

Aceştia aŭ găsit imitatorĭ şi în ţĕrile române de dincoace de Carpaţĭ. Gheorghe Lazăr şi Eliade aŭ propovĕduit cu acelaşĭ foc şi entusiasm latinitatea Românilor până ce în 1860 în fine Domnitorul Ioan Alexandru I Cuza, scoate printr'un decret princiar scrierea cirilică din scrisoarea limbeĭ române şi introduce pe cea cu slove latineştĭ.

Ce erea însă acest alfabet cirilic, slavon, cu care se servea a se scri documentele şi orĭ-ce fel de scrisoare românească, acea scrisoare cu slovele aşeḑate drept unele dupe altele saŭ cu unele suprapuse deasupra şi dedesubtul altora, scriere cunoscută sub numele de scrierea *cu etage* de ex. să luăm cuvîntul.

скриерea веке = *scrierea veke*

sau

р
скере вке = *scrierea veke*
и а е

Incepênd din veacul IX încoace popoarele slavo-bulgare s'aŭ slujit de douĕ alfabeturĭ, unul *glagolitic* şi altul *cirilic*.

Alfabetul cel vechiŭ adică glagolitic a fost inventat de Calugăriĭ *Metodiu* şi *Ciril*.

Alfabetul cirilic este decĭ pe nedrept numit ast-fel căcĭ nu de Ciril a fost el inventat; părerile sunt multiple şi este stabilit în orĭ şi ce caz că nu Ciril l'a inventat, ci alţiĭ; decĭ maĭ bine e ḑis *alfabetul vechiŭ* de cât Cirilic. Acest alfabet este foarte asemănător cu cel glagolitic căcĭ el e format din aceleaşĭ uniciale grece cu câte-va caractere glagolitice modificate; alfabetul vechiŭ a fost usitat la Românĭ, el coprindea 43 litere, şi a fost întrebuinţat în veacul al XVI şi XVII în tot întregul sĕŭ cu cele 43 de litere; el fu modificat în 1683 de Dosofteiŭ mitropolitul, şi în 1688 cu ocasia tipărireĭ bliblieĭ de Fraţiĭ Grecenĭ, acest alfabet în timpul luĭ Eliade fusese redus la 27 litere; la 1863 Alexandri formeaḑă un alfabet de transiţiune ce era o punte de trecere între vechiul alfabet şi cel latin când în fine lumea începuse a se obişnui a scrie cu litere latine, după ce Vodă Cuza dăduse decretul din 1860. Trecerea aceasta de la o

stare veche la alta nouĕ ce reamintea viţa cea gloriosă a Românilor a făcut pe Apostolii românismului atât de dincolo de munte cât, şi de dincoace, ca să inaugureḑe scrierele lor în litere latine, cu o ortografie latinisată; scriind de pildă în loc de *aceasta*, *aqueasta;* în loc de *inimă*, *anima* în loc de *iertare*, *liertare* de la *libertare*, în loc de *acela*, *aquella* şi aşa mai încolo.

Eliade la rîndul lui mai inaugură un noŭ sistem spre o atracţiune către limba italiană.

Se înţelege, nu ştiaŭ ce să mai facă bieţii patrioţi ca să convingă pe străini de viţa latină din care aŭ fost prăşiţi Românii, şi să'i facă a înţelege că dacă slavonismul a fost aşa de puternic înrădăcinat la Români este numai şi numai nenorocirea unei furtuni, de care nu am putut scăpa; căci în contra năvălirelor străine ca şi în contra intemperiilor naturei nimeni nu poate resista — şi ca dovadă despre aceasta este că, Românii nu aŭ suferit numai şi numai influenţa slavonă ci şi pe cea grecească în vremea veacurilor XVI, XVII şi XVIII, şi atunci ca şi aḑi clasele bogate şi culte scriaŭ şi vorbeaŭ greceşte după cum şi aḑi vorbesc franţuzeşte, cea-ce vom vedea în paragraful următoriŭ, al literaturei.

LITERATURA

De sigur că este o îndrăsneală ca să tratez pe scurt literatura la Românii din Muntenia până în 1717, şi să arăt influenţa grecismului până la acel an al întronărei lor.

Sunt lucrări complecte asupra limbei şi literaturei române, şi dacă mi-am luat sarcina ca să vorbesc şi eŭ de literatura la Români a fost numai şi numai într'un mod silit spre a complecta lucrarea mea şi a nu lăsa o lacună în acest capitol VII; căci înrâurirea grecească după cum s'a manifestat la noi pe terenul politic şi religios, tot astfel s'a manifestat şi pe cel literar.

Literatura poporului român ca şi a altor popoare s'a împărţit în: *poporană* şi *cultă*.

Să vorbim mai întâiŭ de *literatura poporană*.

Literatura poporană este produsul operilor literare cunoscute în masa poporului, fie ele eşite din sînul său propriu, fie aduse în mijlocul său de la alţii mai învăţaţi ca dînsul, venite la sînul său pe calea scrierei.

De aci două clase: *literatura poporană nescrisă* şi *scrisă*.

Literatura poporană nescrisă este opera unui întreg popor, a unei ginţi saŭ chiar a omenirei, ea nu e fixă ci sboară din gură în gură şi se modifică de timp, loc şi individ.

Literatura poporană scrisă e din contra fixă din chiar momentul naşterei, ea însă pentru a fi poporană, trebue să fie scrisă de cel ce a produs'o cu un stil popular; aşa! făcut pe gustul poporului, pe limba lui, pe obiceiurile lui căci, pentru ca să se poată numi poporană, trebue să fie înţeleasă de popor.

Literatura poporană nescrisă e produsul momentului, e spontanee, cea scrisă din contra e produsul meditaţiunei, e gândită, premeditată, pentru a fi făcută pe stilul popular [1]).

Literatura poporană nescrisă coprinde toate producerile literare ale unui popor, născute în diferitele împrejurări ale vieţei sale *psichice* ori *sociale* presente ori trecute.

Literatura poporană nescrisă este adevărata oglindă a naţionalităţei unui popor; căci ea nu este înbibată de producţiunile literare ale claselor superioare, ce mai adese ori sunt nişte producţiuni ale căror subiecte sunt nişte inspiraţiuni ale antichităţei, căci diferitele subiecte literare scrise de mâna marilor maeştri, prea puţine sunt naţionale.

Literatura poporană nescrisă la Români, ca la nici un alt popor este însemnată căci, la noi literatura cultă are o valoare puţin strălucită faţă de cele l'alte naţiuni romanice, la noi ca la nici un alt popor, această literatură este imitată după literaturele străine, ca, cea greacă, germană, orî franceză; încât aceasta nu înfăţişează de loc caracterul naţional al poporului şi al ţărei.

---

[1]) Veţi în Ist. limbei şi lit. rom., G. Adamescu, p. 67—68.

Aşa că singura şi numai singura, literatura poporană nescrisă, a păstrat caracterul naţionalităţei noastre, în ea ca şi în istorie vedem azi trecutul acestei ţĕrĭ, vedem şi vremurile de ferice şi cele de restrişte prin care a trecut neamul românesc, ea şi numai ea ne-a păstrat, limba cea strĕbună, obiceiurile şi tradiţiunile; ea formează în fine originalitatea Românului, acel *ceva* particular, care face a se deosebi popoarele între dênsele ca şi indivizii, adică: *caracterul* şi care la Români este: *bunătatea*, *mila*, *vitejia*, *vigoarea*, *puterea de resistenţă*, *patriotismul* (etc.).

In vremea veacurilor trecute lumea cam nu da seamă mare acestei literaturi a poporului, de oare-ce poporul dupĕ organisarea feudală a statelor nu avea acces la trebile acelui stat, şi la noi în ţară în veacul al XVII şi al XVIII unde am avut: «*regimul boieresc*» cronicarii de câte ori vorbeaŭ de popor zicea: «*prostimea*».

Prostimea nu era luată nicĭ odată în seamă, nu era nicĭ odată crezută «*scăpătatele obraze*» cum spuneaŭ boerii de dênsa; când însă revoluţia cea mare din Franţa în anul 1789 recunoscu drepturile omului, soarta poporului se schimbă mai în toate statele iubitoare de civilisaţie şi în 1848 fură recunoscute drepturile omului, şi în principatele Dunărei de jos; atunci câţi-va *boeri adevĕraţi Români* şi *adevĕraţi patrioţi* se aliară cu câţi-va *representanţi ai poporului* încălziţi şi aceştia de sentimentul legalităţei şi al dreptăţei şi deschiseră porţile libertăţei; de atunci prostimea rĕsuflă, şi lumea înaltă românească se convinse că un sânge de Roman curge şi în păturile de jos al societăţei, că o aceiaşi inimă bate şi că tot Românul merită să lucreze la marele edificiŭ al modernizărei şi civilizărei României.

Aşa că azi această literatură naţională nu numai la noi, dar, în toate statele a devenit foarte însemnată şi preţuită şi s'a şi creat o nouă ştiinţă ce are de scop studiul literaturei naţionale a unei ţĕrĭ, această ştiinţă e o ramură a filologiei comparate şi s'a numit *Etnopsichologia* saŭ *Folkloristica*.

La noi această nouă şcoală a avut discipolii sĕĭ ce

s'aŭ ocupat cu multă osêrdie, aŭ descoperit, aŭ reconstituit şi aŭ pus sub tipar o sumă de poesii populare, cântece, datine, poveşti, eresuri, glume şi satire, cel d'întâi ce a desmormêntat aceste comorĭ a fost Anton Pann, apoĭ a urmat Alecu Rusu, Vasile Alexandri, B. P. Hasdeŭ, G. D. Theodorescu şi alţii[1]); descoperirele însă nu s'aŭ sĕvêrşit, căci ḑilnic se descoperă încă de aceste balade poporane din vechime, ce le mai cântă şi le ḑic din bĕtrâni, la ţară, earna la flacăra vetreĭ şi vara pe prispele lor; saŭ de tinerii ciobănaşi ce pe lângă cuvinte mai adaug încă şi acele arii pline de duioşie, ce le cântă din fluer de fac să resune codrii Carpaţilor.

Diferenţa cea mai capitală între literatura poporană şi literatura cultă e că cea d'întâi nu se divide în prosă şi poesie; poporul a produs aşa cum i-a venit; literatura poporană, este o literatură liberă, lăsată la capriciul poporuluĭ, ea n'are reguli; dacă e vorba de versurĭ, versurile sale nu urmeaḑă regulele fixe ale versificaţiuneĭ, care sunt indispensabile literatureĭ culte, aceasta este chiar şi caracterul versurilor poporane căci în ele se oglindeşte perfect de bine caracterul naţional al poporuluĭ, ce cântă cutare saŭ cutare fapt; în acele versurĭ se vede cum faima despre o întêmplare în acea ţară s'a rĕspêndit printre popor, şi cum el ca să o spue mai uşor, o istoriseşte în versurĭ, în acele versurĭ uşoare şi simple.

Când am spus că versurile poporane nu urmează regula versificaţiuneĭ culte, nu am înţeles de loc că versurile poporane sunt lăsate la voea întêmplăreĭ; aceste versurĭ poporane aŭ şi ele o versificaţiune a lor propie, pe care numaĭ poporul o ştie.

Versurile populare române cam acest numĕr de reguli aŭ:

Ele sunt în genere de opt, alternând cu şapte silabe, saŭ şase cu cinci şi aşa mai încolo; de ex.:

---

[1]) Vezĭ în op. cit. G. Adamescu, p. 67—69.

Luĭ corbea peceluit
Fata mare i-am găsit
Numaĭ din topor cioplită
Şi din bardă bărduită.

saŭ

P'un picior de plaĭ
Pe-o gură de raiŭ
Iată vin în cale
Se cobor la vale...

Rimele de ordinar nu alternează ultimele cu penultimele, sunt poesiĭ cu un fel de rimă, dacă versul se termină cu un cuvênt accentuat pe ante-penultima, silaba finală are accent secundar şi rimele sunt ultime:

Aşterne-te drumuluĭ
Ca şi iarba câmpuluĭ.

Câte odată în loc de rimă, e asonanţă:

In noaptea de Sîn Vasile
Toţĭ boieriĭ la curte-mĭ vine.

Câte odată sunt versuri fără rimă:

Vĕ alegeţĭ doĭ
Doĭ din voĭ
Doĭ din voĭ maĭ tinereĭ
Treceţĭ
Mergeţĭ
La Fântână.

Versurile alternează fără mĕsură:

Mamele ofta
Din plîns
Inceta,
Rĕspuns
Că-ĭ dedea,
Din gură-ĭ zicea.

Când cadența versului o cere, substantivele nu se mai articulează :

Voinic d'auzea
Voinic tremura.

De multe ori se introduce un *d* vorbei începătoare cu o vocală, când ea urmează după o altă vorbă ce s'a terminat tot cu o vocală ; acest d se pune ca eufonie, ca și în latină la vorba ante-hac = anted-hac (Plaut) saŭ în greceasca, în loc de εἰςί = εἰςίν, saŭ la italiană în loc de ed-e = (edio) :

Măru-i mărgărit
Mândru *d*'-înflorit.
Cu florĭ *d*'-argint

De asemeni vorba : *ca*, se pune tot ca eufonie, ci nu ca interes sintactic :

Vorba nu sfârșea
Șaua *c*'apuca
Jos *că* mi-o punea.

Câte odată se usitează pronumele de dativ pers. I ; fără o avea nici un rol în propoșiții ; întocmai ca și latinescul *mihi* : Quid mihi celsus agit ?

Costea, mărĭ de-l vedea
Costea, mărĭ ce-mĭ făcea ?

Adese-orĭ se pune articolul impropriŭ saŭ adjectival înaintea substantivelor :

Iar *cel* ungurean
Și cu *cel* Vrâncean.

Refrenurile sunt foarte dese :

Amărîta turturică
O sĕrmana vaĭ de ea!
Când rĕmâne singurică!
O sĕrmana vaĭ de ea.

Numele persoanelor sunt însoţite de atributele lor saŭ epitete ca şi în poesiile omerice:

Brâncoveanu Constantin,
Boer vechĭ şi Domn creştin.

Aceste reguli sunt cele maĭ multe orĭ usitate în versurile populare, sunt însă versurĭ poate şi maĭ libere.

In diviziunea literatureĭ poporane nescrisă, vom vedea bucăţi şi în prosă, de aceia vom da în mod general împărţirile acesteĭ ramurĭ a literatureĭ române, ca să vedem care e prosă şi care e poesiă[1]).

D. Adamescu spune că literatura poporană nescrisă se împarte în treĭ clase: literatura copilărieĭ, a bărbăţieĭ şi a bătrîneţeĭ.

Literatura copilărieĭ coprinde rugăciunile cu care ţĕranul copil se adresează la semnul credinţeĭ orĭ la divinitate, de ex. cântecul crucei:

Cruce 'n casă
Cruce 'n mésă
Cruce 'n tus-patru unghiurĭ de casă
Şi nu-ĭ casă, ci-ĭ cetate
Cu uşile ferecate
Cu ferestile 'nzăuate[2]).

Maĭ coprinde încă şi cântece prin care el se adresează la un animal, insect, orĭ plantă, de ex. din cântecul Ariciului:

Ariciŭ, ariciŭ,
pogoniciŭ[3]),

---

[1]) Vedĭ în Ist. l. şi lit. rom. de Gh. Adamescu, p. 67—73.

[2]) Vedĭ în vol. D-luĭ G. Dem. Theodorescu: «Culegerĭ de poezĭĭ populare», p. 190.

[3]) Care mĕsoare pogoanele, care se afla pe pogoanele arate.

Du-te la moară
De te 'nsoară.
Zice fata
lui Cicoară [1]).

Din această parte a literaturei copilăriei mai fac parte *Moş-ajunul,* adică acel cântec ce se cântă în ajunul Crăciunului, în noaptea de 23—24 Decembie, prin care tinerii urăsc ca ajunul să vie cu ferice; el are mai multe variante şi începe cu:

Bună dimineaţă
La Moş-Ajun
Bună dimineaţă
La Moş-Crăciun!
Ne daţi, ne daţi,
Orĭ nu ne daţi?

Ast-fel ei cântând prin case, aşteaptă cinste şi bani.

Vine apoi *Sorcova.* Aceasta este o nuia împodobită cu florĭ artificiale, cu care vin copiĭ în dimineaţa anului nou de te bat pe umĕr şi ḑic între altele:

Sorcova
Vesela
Peste vară
Primavară (etc.)

Cuvêntul vine din slavul *Sorok* = 40; în adevĕr, şi cântecul Sorcoveĭ are 40 de grupe, origina e însă latină. *Macrobiu* spune că la începutul fie-cărui an Romanii 'şi făceau o ramură de «dafin verde», în semn de trai bun şi în anul ce va veni (ut annare perenareque commodo liceat), apoi şi Du Change spune: că în vremea decăderei latinităţei la Romani: «In ziua Calendelor, doi copiĭ se sculau dimineaţa, luau ramurĭ de măslin şi intrau prin case salutând pe oaspet cu vorbele: gaudium et laetitia sit in hac domo tot filii, tot porcelli, tot agni. După traducerea D-luĭ G. D. Theodorescu:

[1]) Veḑĭ în vol. D-luĭ G. Dem. Theodorescu, «Culegerĭ de poesiĭ populare», p. 190.

In asta casă să fie
Bucurii și veselie.
Câți mititei
Atâți purcei
Și tot atâția mieĭ!

Ca să încheiăm cu literatura copilăriei să vorbim ceva și de *Basme.*

Basmul, cuvênt de origină paleoslavonică (Басна), Basmul este o epopee în prosă, eroul este omul; e o istorisire fantastică închipuită, superstițioasă și alegorică, aplicată la viața omenească.

Basmul este o dramă plină de emoții pentru viața eroului, amestecuri de monstri și de ființe supranaturale, pictate în niște forme gigantice, ca *balauri*, *zmei* și mai știu eŭ ce? Sfârșitul e însă fericit pentru eroŭ, adică pentru om.

Basmele se divid în *fantastice.* Ele înfățișează pe om transformat în lucruri supranaturale, de ex.: un sfânt, o zînă asimilați cu un șarpe, cu o broască, de ex.: Basmul *Șarpele moșului,* ființe omenești transformate în plante, ex.: *Fata din Dafini.* Suferințele eroilor spre a scăpa de dușman, coborându-se în infern, și urcându-se la cer, ex.: *Ceĭ treĭ frați* saŭ *Pĕtru-fĕt-frumos,* această de pe urmă categorie e ca și în Eneida și Odisea lui Omer.

Isprăvile eroice apoĭ sĕvêrșite de voinici saŭ voinice.

A doua categorie de basme sunt cele *etico-fantastice;* în acestea pe lângă partea închipuireĭ de la cele d'întâi se mai adaugă și acel caracter etic, adică istețimea, recunoștința, iubirea de frate, în fine acestea coprind o adevĕrată morală ce se dă omului. De multe orĭ în ele se vede și iubirea animalelor saŭ a pasĕrilor către om, de ex. în *Pasĕrea maeastrită.*

A treia categorie de *basme* e cea *religioasă.* Acestea înfățișează pe Dumnezeŭ printre oameni ca făcătorul de minuni și pus mai în tot-deauna în luptă cu Dracul, cu Satana, adică cu infernul, însă Dumnezeŭ în tot-deauna învingênd pe Satana, ele sunt de un spirit moral, căcĭ sfîrșesc cu: «*crede și veĭ învinge*» avem de pildă, *Azima mergătoare.*

Basmele sunt niște creaturi ale poeților, niște adevěruri înfățișate sub o formă alegorică, dar de cele mai multe ori ele sunt creaturi artificiale. Basmele sunt ca și miturile din vechime.

Acum venim la a doua ramură a literaturei poporane nescrise, aceia a bărbăției.

Literatura bărbăției. Aceasta aparține deja vêrsta de mijloc; ea coprinde: *Ghicitorile, Glumele; Doinele; Horele; Colindele, Datinele; Orațiile de nuntă* și unele *Cântece.* Să vorbim pe scurt de toate:

Ghicitorile. Acestea se găsesc la toate popoarele Europei. D. Adamescu crede că aŭ o origină indo-europeană; sunt ghicitori cu date foarte vechi, în cât azi cu greŭ poți să le mai înțelegi, de oare-ce ele ereaŭ o producțiune proprie timpurilor când aŭ luat naștere, de ex.:

Gânganiă fără suflare,
Umblă făr' astâmpărare,
N'are duh, nicĭ nu visează,
Toată lumea îndreptează[1]).
(Ceasornicul).

La un loc cu ghicitorile vine și glumele pe care și-le spun tinerii și tinerele țĕrance seara la focul de lângă prispă, de ex.:

Țiganul la soacră-sa.

Mă duseĭ la soacrâ'mea
Să vĕz cinstea dê la ea.
Mi-a dat lapte într'o lulea,
Mamaliga p'o surcea:
Iacă'ĭ cinstea dê la ea[2]).

Doinele. Acestea sunt o specie a poesieĭ lirice, proprie a poporuluĭ român. Ea cântă toate emoțiunile sufletuluĭ; în termenĭ aci melodioșĭ, aci fulgerătorĭ; poporul 'șĭ cântă

[1]) Veḑĭ culegerĭ de G. Dem. Teodorescu, p. 220.
[2]) Idem p. 265.

suferinţele sale prin aceste *doine*. Musica se înţelege, zice mult; ea de multe orĭ te duce la plâns şi de aceia poporul 'şĭ-a ales acest fel de cântec când vrea să'şĭ exprime manifestarea sufletească a suferinţelor sale.

Cuvêntul; zice d. Hasdeŭ, e de origină dacică. Doina, spune d. Adamescu, nu poate veni de la Romanĭ, căcĭ Romaniĭ aŭ fost un popor prozaic, eĭ aveaŭ spiritul înclinat maĭ mult către şicană, de aceia aŭ şi avut jurisconsulţiĭ ceĭ meĭ celebriĭ. Dacă aŭ avut *poezie* în starea lor de cultură, aceasta a fost o împrumutare de la Grecĭ.

Greciĭ aŭ fost, ce e drept, un popor plin de lirismu; Daciĭ aŭ fost un popor de asemenĭ poetic; eĭ aŭ avut legăturĭ cu Greciĭ în literatura lor. *Orpheu, Museu, Tamyris*, fundatoriĭ miticĭ aĭ poezieĭ grece, ereaŭ din Thracia, deci rudă cu Daciĭ. Scriitorul *Theopomp* (350 a. Chr.), spune că Geţiĭ de la Dunăre eraŭ un popor plin de poezie, că poezia erea aşa de iubită de dênşiĭ, încât; când mergeaŭ prin ambasade, intraŭ cântând din *chitare:* „Γέτας κιθάρας ἔχοντες καὶ κιθαριζοντες τας ἐπικουρικείας ποιοῦνται“ [1]).

Subiectele doinelor fac ca ele să se dividă în: *erotice*, *sociale*, *domestice*, *zoologice* şi *botanice*.

Doina erotică cântă cultul şi adoraţiunea femeeĭ, curagiul şi vitejia bărbatuluĭ: de ex.:

Doina Lena

Frunză verde salbă moale
Apucaĭ pe drum la vale,
Ş'ajunseĭ pe Lena 'n cale.
Eŭ călare, ea pe jos
Cu gherdan de florĭ frumos.
Şi cerceĭ lungĭ de mărgele
Să tragă ochiĭ la ele.
Calea mîndreĭ aţinuiŭ
O florică de-ĭ ceruiŭ.
Ceruiŭ floarea sînuluĭ
Ea 'mĭ dă floarea crinuluĭ.
Ceruiŭ floarea din guriţă
Ea 'mĭ dă floarea garofiţă.

[1]) Veḑĭ în ist. limb. şi lit. rom. de Gh. Adamescu, p. 81.

Ceruiŭ apă din isvor
Ea mi o tulbură cu dor.
Ceruiŭ apă neatinsă
Ea mi o dă cu dor aprinsă.
Cât am dat de-am bĕut
Lena alta mi-aŭ părut.
Mi-aŭ părut un toporaș
Rĕcorit de un isvoraș.
De pe cal mĕ deteiŭ jos
Se iaŭ floarea s'o miros.
Ea s'a prefăcut pe loc
Intr'un fluturel de foc.
Vruiŭ să'l prind, el a sburat
Vruiŭ să beaŭ, apa aŭ secat!
Vaĭ de mine, ce păcat!
Lena că m'aŭ fermecat!
Firea-ĭ Leno blestemată
De-a mea minte tulburată!
Să ajungĭ un negru nor:
Ca se ploĭ lăcrimĭ de dor! [1])

Pentru curagiul saŭ vitejia bărbatuluĭ avem de ex.: Doina, Mehedințeanul, în care vedem:

Frunză verde magheran
Voinicel Mehedințean,
Sunt născut pe frunzĭ de fag
Ca să fiŭ la lume drag.
Și's scăldat de mic în Olt
Să mĕ fac viteaz de tot, etc. [2])

Doinele cu subiect social arată nevoile care apasă pe țĕran de ex.: Sărăcia, biruri grele, asuprirea din partea celor bogați, nedreptatea din a celor cruzi de ex.:

Brazda draculuĭ
Din marginea satuluĭ
La ușa bogatuluĭ [3]).

Doinele domestice cânta în fine starea de flăcăŭ, de fată, de ginere, de mireasă.

---

[1]) Veziĭ, culegerĭ de V. Alexandri, p. 237.
[2]) Idem p. 292.
[3]) Vezĭ în G. Adamescu, op. cit., p. 81.

Cele zoologice şi botanice cânta câte o plantă saŭ un animal cu care ţĕranul e în contact, de ex.: cucul, turturica, calul, bradul, teiul. Acuma venim la

Hore: Acestea sunt numele generice ce se daŭ poeziilor la joc; când se adună ţĕranii duminecele orĭ sĕrbătorile la petreceri, ca: nunţi, ḑiĭ de naştere (etc.).

Cântecul lor e potrivit cu versurile ce sunt de patru, şease saŭ opt silabe, întrerupte din când în când de strigăte şi chiote ce fac totul maĭ glumeţ şi maĭ vioĭ de ex.:

Hora Sultană

Frunḑă verde cardama
Sultănico fa.
Orĭ tu mi-aĭ făcut ceva
Sultănico, fa.
De nu te maĭ pot uita?
Când mĕ uit la casa ta
Mi se rupe inima.
Alunica-ţĭ de la gât
M'aŭ aprins, m'aŭ omorît.
Alunica-ţĭ de pe braţe
A sĕ mĕ scoaţă din viaţă
Leliţă cu aluneĭ
Nu căta la doĭ la treĭ
Şi cată la ochiĭ meĭ
Că's albaştri ca şi aĭ tĕĭ.
Haĭ, leliţo, la prisacă
Timpul dulce să ne treacă
Să mâncăm miere de roĭ,
Să ne iubim amêndoĭ;
Se bem apă dintr'un loc
Şi să ne iubim cu foc![1]).

Horele ḑice V. Alexandri sunt simbolul unireĭ, al înfrăţireĭ de acea şi Românii aŭ cântat Hora unireĭ ţĕrilor surorĭ:

«Haĭ să dăm mână cu mână
Ceĭ cu inimă română

[1]) Vezĭ culegerĭ de V. Alexandri, p. 344.

Să 'nvîrtim hora frăţieĭ
Pe pămêntul Românieĭ»[1]) etc.

Colindele. Acest cuvênt vine de la latinescul *Calendae* saŭ grecescul Καλάνδαι; ele represinta vechile sĕrbătorĭ şi veseliĭ de la începutul luĭ Ianuarie (festum calendarium) saŭ (καλανδῶο εορτή).

Numele de colinde fură adoptate la toate popoarele creştinisate; la Bulgarĭ колада, la Sloveni коледе, la Ruşĭ коляда, la Polaci *Koleda* la Albanezĭ *Colandria* la Lituanĭ *Kalenda*, la Germanĭ *Kalende* la Francĭ *Calenes*[2]).

D. G. Dem. Theodorescu spune că, noua religiune a sanctificat serbarea colindelor în coincidenţă cu naşterea luĭ Christ şi imnuriie sacre reamintesc acest mare eveniment; în Ducange se vede: «Calendae festum calendarium, ita appellantur scriptores publicas illas ac superstitiosas loetitias, quas calendis Ianuarii, quibus annus aperitur, exhibuere primum Gentiles, usarpavere post modum Christiani et quas utrique indecoris choreis, mulierumque aut ferarum assumtis formis ac vestibus, foedebant[3]).

Colindele se cântă în noaptea de 23, spre 24 Decembrie şi 24 spre 25 precum şi 31 Decembrie spre 1 Ianuarie, copiĭ şi adolescenţiĭ umblă din casă în casă, plesnesc cu biciul şi plimbă un plug în miniatură.

Colindele se divid în *solare*, *religioase*, *tradiţionale*, *vênătoreştĭ* şi *domestice* dupe cum obiectul colindeluĭ este de a cânta un astru, *soarele*, *luna*, un *sfânt*, un vînat ajuns legendar de pildă *Şoimul*, saŭ în fine un ce din viaţa domestică, de toate ţilele ca tinereţea, fecioara, ginerele etc.

De ex.: în Colindul luĭ Christos:

«Ler oĭ Leo[4])
Susŭ, la naltulŭ cerŭ
Pe scaunŭ de Domnŭ

---

[1]) Culegerĭ de V. Alexandri, p. 396.
[2]) Vezĭ în G. Dem. Theodorescu, p. 14, culegerĭ.
[3]) Vezĭ Du Change, Glossarium mediae et infimae latinitatis.
[4]) Ler devine *Leo* în cântec din causa aproprieriĭ exclamaţieĭ *aĭ*. (Vezĭ idem G. D. Theodorescu, p. 19, op. cit.).

P'un jeţ d'aurelŭ
Şeade Isus-Christosŭ
Bunulŭ Dumneţeŭ» etc.

Tot aşa sunt şi o sumă de alte colinde ce se găsesc în culegerile autorilor de poesiĭ populare despre care am vorbit maĭ 'nainte,

Datinele. Cuvêntul datină pecetlueşte în sine deja reamintirea despre un ce care s'a petrecut în vechime. Datinele la Românĭ sunt venite de la Romanĭ, datinele anuluĭ noŭ când Romanii prin acele sĕrbătorĭ numite *Sigilaria* 'şĭ dedeaŭ reciproc câte un dar şi eraŭ veseli că vine alt an, cu gândul că el va aduce maĭ multă fericire şi spor, omul aşa este, tot speră în maĭ bine.

Datinele ce le avem sunt: *Sorcova,* despre care am vorbit în capitolul cântecelor; apoĭ *Vasilica saŭ Vasilca, Pluguşorul, Steaoa şi Vicleimul.*

Vasilca este o sincopare din *Vasilica* şi vasilica filologiceşte vorbind vine de la *Siva.*

Vasilica e o datină prin care ţiganul la anul noŭ lua un cap de porc îl împodobea cu panglicĭ, îl punea pe o tavă şi mergea cu el din casă în casă, pentru a căpĕta *bakşiş.*

Datina e aşa: Căpăţina de porc ar vorbi şi ar spune luĭ Dumnezeŭ că a mâncat ghindă din pădure şi a bĕut apă din vale şi de aceia s'a îngrăşat; însă Românul a tăiat capul porculuĭ, a luat trupul, adică partea cea bună şi ţiganul a rĕmas cu căpăţina numaĭ.

Cu numele de Vasilca, botează de multe orĭ ţiganiĭ pe Ursul lor domesticit cu care joacă la sate şi oraşe. Vasilca de la *Siva* numele divinităţeĭ Ţiganilor Indienĭ, căcĭ, eĭ aŭ o origină Indiană şi de aceia Ţiganii boteaţă pe Urs cu numele de Vasilca saŭ Vasiva=Siva căcĭ pe Urs Ţiganul îl are la mare cinste, de oare-ce se spune că cine se unge de mic cu untură de Urs se face mare şi puternic şi cine e călcat pe spinare de urs, rĕmâne fericit.

Această datină a fost practicată cam până în 1864 căcĭ, în 1848 desfiinţêndu-se robirea; ţiganii ce maĭ rĕma-

seră în viaţă conservară obiceiul acesta pentru a mai pune mâna pe ceva bakşiş la anul noŭ de la boer; aşa avem următorul variant:

«Sus sunt 'nalte monastirĭ
Monastirĭ
'Nalte zidirĭ
Ér în ele cine'mĭ şade
Şéde Maica
Şi cu Fiul
Şi mĭ judecă pe Siva,
De ce 'mĭ este aşia grasă
Aşia grasă şi frumósă,
Intrebênd'o
Ispitind'o
Ce-a bĕut şi cea mâncatŭ
D'are trupu aşia bucălatŭ ?
Ér̆ă Siva rĕspundea
Şi din gură cuvînta:
— Sus la munte m'am suitŭ
Jirŭ şi ghindă mi-am pĕscutŭ
Jos mai jos m'am pogorît
Apă rece am bĕut» etc.

Mai la vale încă vedem:

«Luară Românĭ Slĕnina
Noĭ Ţiganĭ Căpĕţina» [1])

Pluguşorul e o datină ce vine tot de la Romani, el se aseamănă cu *Carmen arvale*, acele cântece religioase prin care locuitorii imploraŭ cerul ca sĕmănăturile să fie bune, el e o datină a tuturor ţĕrilor agricole; neapărat sub alte forme şi alte denumirĭ, se mai aseamănă şi cu serbările aşa numite *Opales* adică în onoarea Zeiţei *Ops* ce se ţinea dupe Saturnalĭ. In seara de 31 Decembrie spre 1 Ianuarie tinerii merg cu un pluguleţ în miniatură şi cântă versurĭ ce aduc aminte întreaga operaţiune a agriculturei;

[1]) Veḑĭ culegerĭ G. Dem. Theodorescu, p. 135

aratul, sĕmănatul, seceratul; treeratul şi măcinatul, de multe orĭ pluguşorul e înlocuit printr'o putină înfundată de ambele părţi prin care strĕbate în capacul de sus o curea saŭ o coadă de cal; presiunea aerului din năuntru face a se produce un sgomot ca şi cum ar urla un *Taur* saŭ un *Buhaiu*, aceasta e datina *Buhaiului;* adică semn că boul s'a ostenit în anul ce a trecut de multă muncă agricolă şi deci să sperăm că va fi abundenţă în vară; variante sunt multe; avem de pildă:

Hăĭ, hăĭ,
Pluguşorŭ cu doĭ spre-ţece boĭ
Hăĭ, hăĭ
Plesniţĭ, măĭ!
Hăĭ, hăĭ
Plecarăm într'o sfîntă Joĭ
Cu plugulŭ cu doĭ-spre ţece boĭ
Boiĭ din 'nainte
Cu coarnele poleite
Boiĭ din mijlocŭ
Cu coarnele de foc
Boiĭ de la roate
Cu coarnele belciugate
Boiĭ strĕinĭ
În coadă codălbeĭ [1]).
Să aibă (cutare) parte de eĭ
Trosniţĭ măĭ!
Hăĭ haĭ!» [2]).

Steaua. Această datină e de o creaţiune religioasă şi eshatologică adică amintirile vorbesc despre Iad, raĭ, moarte sau despre *viaţa viitoare.*

Steaua este făcută din o stea de hârtie cu speteţe de brad, la mijloc e zugrăvit «Ieslea» în care figureaţă Maica Domnului, St. Iosif, Christos, păstoriĭ şi ceĭ treĭ Magĭ, pe colţul de sus se represintă scena amăgireĭ luĭ Adam şi Eva de către şarpe, iar pe fie-care colţ al steleĭ câte un cap de înger, maĭ 'nainte tinerii ce umblaŭ cu ea se îmbrăcaŭ

[1]) Cu coadă albă.
[2]) Veţĭ op. cit. G. Dem. Theodorescu, p. 139 şi V. Alexandri.

în costum oriental în aducerea aminte a celor trei crai de la răsărit, aḑi însă s'a redus costumul; cu steaua se umblă în intervalul de la Crăciun până în Boboteaḑă, avem variante; ca:

«Cine primeşte
Steaua frumoasă
Cu colţurĭ multe
Şi mĕrunte
Dăruite de Christos
Ca un soare luminos?»

Saŭ în altă variantă unde se face alusiune de moarte; o reproduc căci are într'ênsa multă filosofie:

Uă pricină minunată,
Din veciă însemnată:
Că e lumea înşĕlătoare
Şi foarte amăgitoare,
De 'nşală şi amăgeşte
Şi pe toţĭ îĭ prilosteşte,
Ales pe ceĭ bogaţĭ foarte
De nu maĭ gândescŭ la moarte;
Că vorbescŭ din avuţiă
Şi se ţinŭ în semeţiă
Ca când totŭ o să trăiască
Şi lumea s'o moştenească,
Şi, când în cea dupe urmă,
Vieaţa dacă li se curmă,
Morŭ întocmaĭ ca totŭ omulŭ
Şi bogatul ca şi robulŭ,
Că moartea nu va se sciă
De averĭ şi bogăţiă,
Ci vine ca o năluca
Şi fără de veste 'lŭ apucă [1]).

Cea maĭ veche culegere despre aceste cântări a dat'o un anonim la 1822; la 1830 Anton Pann însă dete o culegere maĭ vastă unde reproduce şi pe cea din 1822.

Vicleimul. Prin acest nume se înţelege o representaţiune dramatică spune D. Adamescu şi G. Dem. Theodorescu

[1]) Veḑĭ în op. cit. G. Dem. Theodorescu, p. 100-101

în care se înfăţişează scene din istoria lui Christ şi a creştinismului cum şi din persecuţiunile suferite de creştini. Cu numele de Vicleim se deseamnă şi actorii acestui joc. «*Vicleim*» adică după oraşul *Bethleem;* în Moldova şi Transilvania se numeşte «*Iroḑi*» adică de la împĕratul Irod care figurează în representaţiune; odinioară mai figura între persoane şi o logodnică cu mire, personificând pe fecioara Maria şi pe sf. Iosef; apoi veneau Magii, pruncul, paiaţele, moşul, şi alţii care cu toţii făceau alarmă pe strade cântând din tobe, tipsii, surle şi fluere. Michail Kogălniceanu a vorbit în revista archeologică şi istorică a D-lui Gr. Tocilescu, pe larg despre aceşti Iroḑi care veacuri întregi desfătau poporul la sĕrbătorile anului nou.

Iroḑii saŭ Vicleimul are douĕ părţi, una religioasă: ce represintă pe Irod împĕratul, un ofiţer şi trei crai de la rĕsărit; Gaspar, Melhior, şi Valtazar, apoi vine un arap şi un cioban. Ofiţerii lui Irod vin şi îi spune că s'aŭ prins trei oameni străini care aducându-se în faţa lui Irod spun că se numesc Gaspar, Melhior şi Valtazar, care aŭ plecat călăuziţi de o stea să caute pe împĕrat, împĕratul la acestea le spune versurile despre tăerea celor 14,000 de prunci, dupe o sfadă Irod porunceşte a se închide ceĭ trei crai de la rĕsărit, aceştia prin blestemurile lor însă sperie pe Irod care el le dă drumul; craiĭ se duc şi se roagă la Christ, acestea se petrec în actul 1, în al 2-lea act vine un copil ce profetiseaḑă lui Irod tot ce se va întêmpla lui Christos adică: botezul, restignirea, învierea şi înălţarea.

Representarea în fine se termină cu convertirea lui Irod la creştinism.

Partea profană e *jocul păpuşilor*, aci se vede diferite defileuri într'o cutie acoperită cu o perdea; şi aceste păpuşi producêndu scene din viaţa de toate ḑilele a oamenilor, satirisêndu-se Evreiĭ, Ţiganiĭ, popiĭ şi alţiĭ.

Vicleimul în fond este teatrul aplicat la religie; în toate vremurile representaţiunea dramatică a avut un caracter sacerdotal apoi a trecut la aristocraţie şi în fine la popor.

Cântecul Iroḑilor la noi a venit de la Bizanţ şi din

Ardeal; la început de sigur Iroḍii aveaŭ numaĭ caracterul religios maĭ în urmă a venit şi cel satiric, germanul Sulzer ne vorbeşte de jocul păpuşilor în istoria Dacieĭ [1]).

In culegerile D-luĭ G. Dem. Theodorescu avem întreaga piesă a luĭ Irod Împĕratul în 2 acte [2]); să dăm aci variantul vicleimul cu steaua la un loc, căcĭ de multe orĭ vicleimul mergea cu steaua la sĕrbătoare:

«Cine primesce
Steaua cu Vicleim
cu păpuşĭ
cu mănuşĭ
cu cioboate
încălţate
aruncate
după spate?» [3])

Oraţiile de nuntă. Căsătoria este un mare eveniment în viaţa individuluĭ căcĭ ea clădeşte o nouă familie în sînul ţĕreĭ; de aceea în vremurile vechĭ pregătirele căsătorieĭ luaŭ un caracter cu totul solemn şi nu numaĭ în popor dar şi în boerime.

Aşa când un tînĕr voea să se însoare trimitea orĭ mergea el cu câte un «peţitor» saŭ «staroste» ca să peţească mâna feteĭ ce voea a o lua de muiere, părinţiĭ feteĭ aşteptaŭ şi primeaŭ cu cinste pe peţitor, apoĭ mergeaŭ cu toţĭ în localitatea de unde erea tînĕrul şi lua cercetărĭ despre purtarea tînĕruluĭ spre a putea ajunge la logodnă; în ḍiua logodneĭ tînĕrul însoţit de un prieten numit de ocasiune «*Conăcar*» saŭ «*Colĭcer*» recita o *oraţie de nuntă* la casa feteĭ, adică o cântare alegorică prin care arăta cum un Împĕrat a plecat la vânătoare şi a rătăcit, ex:

---

[1]) Veḍĭ în op. cit. de G. Dem. Theodorescu, p. 98; Kogălniceanu în revista istorică, Tom. I, p. 33; Adamescu în op. cit., p. 89, şi Sulzer în Gesch. Tran. Daciens.

[2]) Veḍĭ p. 102—132.

[3]) Idem p. 100, G. D. Theodorescu.

«Prin câmpiĭ 'nfloriţĭ
Prin codriĭ 'nfrunziţĭ
Prin văĭ adînciţĭ
Cu isvoare recĭ,
Avênd pentru oşteniĭ
Buţĭ cu vinŭ
Şi balere cu rachiŭ;
Ajungênd în vênĕtoare
Pân'la jumătate cale,
Allŭ nostru tînăr împărat
De urma uneĭ fiare a datŭ,
De care fiară
Toată oastea se mira,
Şi cu toţiĭ în locŭ
Sfetnicĭ şi filosofĭ
Aŭ stătut
Şi sfatŭ aŭ ţinutŭ [1])».

Aci vedem o întreagă poesie alegorică căci acea fiară nu e decât mireasa şi împĕratul e ginerele.

După această oraţie toţi intră în casă se cercetează zestrea şi apoi un popă saŭ un bĕtrân face schimbul inelelor tinerilor; din acest moment tînĕrul e «*mire*» saŭ «*ginere*» şi tînĕra e «*mireasă*».

Cu o ḑi mai 'nainte doi tineri numiţi «*chemătorĭ*» merg prin case de poftesc lumea la nuntă, ei beaŭ vin din ploscă rostind câte o «*oraţie*».

In ḑiua nunţeĭ mirele cu toţi aĭ luĭ se duce în satul miresei spre a o aduce. Cortegiul ajungênd se opreşte la o distanţă oare-care, «*vorniceiĭ*» pleacă înainte spre a se întâlni cu *vorniceiĭ* miresei, aci se schimbă mai multe glume între dênşiĭ până ce unul din *vorniceiĭ* mirelui recită oraţia nunţeĭ ca aceea alegorie a vênĕtoareĭ, terminênd cu tînĕrul împĕrat adică mirele ce a umblat şi rĕtăcit până ce a dat de o floare:

---

[1]) Veḑĭ în op. cit. G. Dem. Theodorescu, p. 163.

«Că alŭ nostru tînĕr împĕratŭ
Uă-dinióră s'a maĭ preumblatŭ
Şi 'n aste locurĭ a aflatŭ
In grădina dumné-vóstră,
O floare mândră şi măiastră
înflorind
şi rĕsărind
Şi, iérăşĭ sfatŭ făcênd
hotărî s'o céră
ca s'o sădéscă
In grădină împĕrătească» [1].

Ast-fel vornicelul termină oraţia cerênd mâna de cu nună a mireseĭ —; în urmă vine tot cortegiul şi e primit cu mare solemnitate, apoĭ urmează mergerea la biserică, cu formele la primărie, apoĭ masa şi rugăciunile cu fericire a noilor însurăţeĭ şi darurile, şi jocul când se maĭ spun multe versurĭ de ex. :

«Frunză verde busiocŭ
Scól' nune mare la jocŭ».

saŭ

«Maĭ sculaţĭ boierĭ la joc» [2].

Incomparabil este modul cum se făcea nunţile în vechime în ţara-Românească şi cum se fac aḑi, ele aveaŭ cu totul un caracter naţional şi românesc, propriŭ al Românilor, al pământuluĭ nostru.

De câte orĭ viitorul ginere nu trecea oare pe sub ferestrele iubiteĭ sale călare pe un armăsar arăpesc îmbrăcat numaĭ în fer şi nechezând ? de câte orĭ oare el nu trecea pe la drumul mare, când viitoarea mireasă locuea la ţară, cu postalionul cu surugiul îmbrăcat numaĭ cu panglicĭ şi urmat de călăreţi, slobozind în vĕzduh pistoale, şi murgiĭ întinḑêndu-şĭ nările la pământ ca să fugă iute ca vêntul ; apoĭ

[1]) Veḑĭ în op. cit. G. Dem. Theodorescu, p. 164.
[2]) Idem, p. 181.

la celebrarea nunței se aprindea focul și butoae cu pă-cură de ardeaŭ în mijlocul curței, în juru-i jucându-se hora, ear buțile cu vin stând gata de golit, ear de prin balcoane și din deschidĕturile acelor ferești furișate ca de prin castelele medievale; slujitorii curței slobozeaŭ pistoale în aer ca să vestească lui D-zeŭ ca o nouă căsnicie s'a făcut pe pământ, istoria a păstrat câte-va exemple de nunți din vechime.

Cronicarii vorbesc de nunta lui Vasile-Vodă-Lupu al Moldovei, a fiicei lui Leon Tomșa al Munteniei, a fiicei lui Brâncoveanu și altele.

D. S. Fl. Marian membru al academiei române a dat la lumină o operă însemnată asupra nunței românești, lucrarea poartă însăși acest titlu: «*Nunta la Români*».

Acum venim la ultimul cuvênt al literaturei bărbăției, la *unele cântece*. Printre cântece avem *Paparudele* și *Caloianul*.

Paparudele; Dimitrie Cantemir'l numește în descrierea Moldovei *Papalungă*, la Greci e cunoscut sub numele de Πορπηροῦνα, la Serbi, *Dodola*. Această datină în cântec are de obiect a invoca cerul, spre a avea grijă de bucatele de pe câmp, ca de ex.: ploaea. Acesta constă că mai multe țigance tinere avênd pe cap cununi de brați și îmbrăcate cu hainele de toate culorile, vin din casă în casă de joacă și cântă, invocând cerul pentru a da ploae, la urmă, ese cineva din casă de dă un bacșiș acelor țigance; aceasta este o superstițiune, căci cei ce cred că le-a cântat Paparudele, e convins că le vor merge bine la câmp. Avem mai multe variante, între care citĕm:

«Paparudă rudă,
Vino de ne udă,
Paparudă rudă,
Vino de ne udă,
Ca să 'nceapă ploaie
Să curgă șiroae,
Cu galeata leata
Peste toată sloata.
Unde dă cu maiul
Să crească mălaiul,

Unde dă cu sapa
Să curgă ca apa» [1]).

Caloianul saŭ *Scaloianul* e o datină, un cântec ce are de obiect tot invocarea divinităţeĭ, pentru a da ploae ca să se facă bucatele. El constă în facerea unuĭ om în miniatură, din pământ galben de către femeile satuluĭ; apoĭ îngropându-se acest om între braţi orĭ la fântână, şi desgropându-se după treĭ zile, el este aruncat în gârlă şi femeile plângênd, provocând plânsul prin frecarea cu ceapă pe la ochĭ; în ziua caloianuluĭ nu se ară de cât până la prânz, după când bărbaţiĭ se adună la cârciuma satuluĭ de beaŭ şi joc. Ca variante, de pildă, avem:

«Caloiene, iene,
Caloiene, iene.
Du-te 'n cer şi cere
Să deschiză porţile,
Să sloboadă ploile,
Să curgă gârlele,
Zilele
Şi nopţile
Ca să crească grânele» [2]).

Acum venim la *Literatura bătrâneţeĭ*. Ea aparţine celeĭ din urmă vêrste a omuluĭ.

Literatura bătrâneţeĭ coprinde: *Baladele, Descântecele, Anecdotele, Proverbele* şi *Bocetele*.

Baladele saŭ aşa zisele cântece bătrâneştĭ, formează genul epic din literatura poporană nescrisă la Românĭ. Ele cântă virtuţile, vitejiile şi gloriile Românilor, sĕvêrşite în rĕsboaele şi luptele cele înfricoşate cu Grecĭĭ; ele cântă sacrificiile cele neměsurate ce le-aŭ făcut Românĭĭ pentru a'şĭ apăra patria, legile şi obiceiurile. La noĭ lăutariĭ ca şi rapsoḑiĭ din poeziile omerice cântaŭ aceste poeme etice ce se transmiteaŭ din gură în gură, din tată în fiŭ şi fie-care generaţiune poate adăogând câte 6 saŭ 8 versurĭ,

[1]) Veḑĭ op. cit. G. Dem Theodorescu, p. 210.
[2]) Veḑĭ op. cit. G. Dem. Theodorescu, p. 211.

aşa că dacă la început, cântecul avea numaĭ câte-va versurĭ, peste 100 saŭ 200 de anĭ el putea ajunge la sute de versurĭ.

Baladele sunt cântate în o melodie plângătoare şi duioasă, dând astfel cânteculuĭ o expresiune tristă şi melancolică ce reaminteşte acel trecut nenorocit şi înfiorător ce l'a avut neamul românesc, acele timpurĭ de crude suferinţe din partea Turcilor, Grecilor şi Ungurilor, care audindu-le, 'ţĭ storc lacrimĭ, dacă eştĭ maĭ simţitor şi maĭ inimos.

Căcĭ o doamne! Tu iubindu'ţĭ ţara şi poporul din care aĭ eşit, de sigur că azĭ te cutremurĭ, te înfricoşezĭ când auzĭ de atâtea suferinţe ce ea a suferit după cum te-aĭ înfricoşa când aĭ auzi şi de nişte suferinţe ce le-ar fi îndurat o fiinţă pentru care tu aĭ dragoste, căcĭ acela ce nu'şĭ iubeşte ţara sa, acela nu iubeşte nicĭ pe aproapele sĕŭ. Lăutariĭ, însă şi maĭ cu seamă aceĭ lăutarĭ din vechime, nefranţuziţĭ ca ceĭ de azĭ, când instrunaŭ verĭ o baladă pe coardele lor cele divine; când dădeaŭ drumul glasuluĭ lor cel rĕsunător, pătrundeaŭ în focul naraţiunii, înfăţişaŭ lucrul ca cum l'aĭ vedea, l'aĭ auzi cu ochĭ, aşa, că te transporta, te aducea într'o stare sufletească identică cu aceia ce aĭ fi avut'o, dacă aĭ fi fost faţă la acel spectacol.

Baladele se împart în: *solare* şi *superstiţioase*, *domestice*, *istorice* şi *haiduceştĭ*, după subiectul cântat.

Cele solaro-superstiţioase: Avem de pildă *Soarele şi luna*, aceasta e balada populară cea maĭ poetică. Ea are un subiect mitologic, căcĭ *soarele* e înfăţişat de Românĭ în această baladă ca un zeŭ frumos cu pĕrul de aur, care ca şi Apolon din antiquitate cutreera cerul, pe un car tras de caĭ; carul cu Apolon la Românĭ, e sfântul Ilie, căcĭ când tună, Românii spun că sfântul Ilie trece cu carul pe bolta cerească.

In această baladă Soarele se înamorează de *Lună*, pe care poporul a personificat'o sub numele de *Ileana Cosinzeana*, şi Soarele voind a lua de soţie pe *Ileana*, mâna luĭ D-zeŭ vine şi opreşte pe Soare ca să se cunune cu Luna,

căci Luna este soră-sa. O asemenea nelegiuire nu se poate, când e chiar la altar amêndoi, mâna lui D-zeŭ loveşte pe Ileana şi prefăcênd'o într'o mreană de aur, o aruncă în apă. Soarele însă se duce după ea în spre apus şi se coboară în mare pentru a o găsi. Dumnezeŭ apare earăşi şi fură pe Ileana, o preface în lună şi o duce în cer.

Aci nu vedem de cât un subiect din mitologia antică, pe *Apolon* şi *Diana*, soarele arătat sub formă de car obosindu-şi caiĭ tot umblând după lună prin cer şi pe pământ. Ileana Cosinzeana este înfăţişată la Românĭ ca zeiţa tinereţeĭ, a frumuseţeĭ, a virginităţeĭ, într'un cuvênt ea este expresiunea desĕvêrşită a perfecţiuneĭ femeeştĭ; a spune decĭ despre o femee că ea e o Ileana Cosinzeană, e a zice că este o femee ruptă din soare, adică o creatură din ceruri.

Să dăm aci această Baladă, culeasă de nemuritorul Alexandri:

Soarele şi Luna.

Âmblă, frate mândrul soare
Âmblă, frate să se 'nsoare
Nouă aĭ [1])
Pe nouă caĭ
Care noapte pasc în raiŭ
Âmblă ceriul şi pâmîntul
Ca săgeata şi ca vêntul,
Dar toţĭ caiĭ 'şĭ obosia
Şi potrivă nu'şĭ găsea,
Ca sora sa Ileana
Ileana Cosînzana
Ce-ĭ frumosă ca o floare
Intr-o earnă fără soare.
« — Sorioară Ileano
Ileano Cosînzano
Haideţĭ să ne logodim
C'amîndoĭ ne potrivim
Şi la plete şi la feţe
Şi la dalbe frumuseţe.
Eŭ am plete strĕlucite,
Tu aĭ plete aurite

[1]) Adică nouă anĭ.

Eŭ am façia ardĕtoare
Tu aĭ façiă mângâetoare.
— Aleĭ! frate luminate,
Trupuşor fár de păcate,
Nu se află adevĕrat
Fraţĭ să se fi cununat.
Cată-ţĭ tu de ceriul tĕŭ
Şi eŭ de pământul meŭ
C'aşa vrut-a Dumnezeŭ»
Soarele se 'ntuneca
Sus, la Domnul se urca,
Domnuluĭ se închina
Şi din gură cuvinta,
«Doamne sfinte,
Şi părinte!
Mie timpul mi-a sosit
Timpul de căsătorit
Şi potrivă n'am găsit
Ca soră mea Ileana
Ileana Cosînzana»
Domnul sfînt îl asculta
Şi de mînă mi-l purta
Doar că l'ar înspăimînta
Şi prin raiŭ l'ar încânta,
Apoĭ Domnul Dumnezeŭ
Cuvinta cu graiul sĕŭ,
Ear când Domnul cuvînta
Luminele se deştepta
Şi cu drag îl asculta
Cerurile strĕlucia,
Norĭ din senin peria:
«Soare, soare luminate,
Trupuşor fără de păcate
Raiul tu l'aĭ petrecut
Şi prin iad încă aĭ trecut,
Ce maĭ ḑice gândul tĕŭ?
Ḑice cu sufletul meŭ
Aleg iadul chiar de viŭ
Numaĭ singur să nu fiŭ
Ci să fiŭ cu Ileana
Ileana Cosînzana».
Soarele se coboria
La sora luĭ se opria,
Mîndră nuntă pregătia
Pe Ileana şi-o gătia

Cu betealâ de mireasâ
Cununâ de 'mpĕrătească
Şi rochiţă neţesută
Din petre scumpe bătută
Apoĭ rîndu, el 'şi ea
La biserică mergea
Dar când nunta se făcea,
Vaĭ de el, amar de ea!
Candelile se stîngea
Clopotele se dogea,
Sfinţiĭ faţa 'şĭ ascundea
Preoţiĭ în genunchĭ cădea
Ear mireasa, vaĭ de ea!
Frig de moarte-o coprindea
Căcĭ o mână se întindea
Şi pe sus o rădica
Şi 'n mare mi-o arunca!
Valurile bulbucia,
Ear ea 'n valurĭ cum trecea
Mreană de aur se făcea.
Soarele se înălţa sus
Se lăsa tot spre apus
Şi 'n mare se cufunda
La soră sa Ileana
Ileana Cosînzana;
Eară Dumnezeŭ cel sfînt
Sfînt în cer şi pe pămînt,
Mâna în valurĭ că băga
Mreana 'n mână o apuca
Şi 'n ceruri o arunca
Şi 'n lună plină o schimba.
Apoĭ Domnul Dumnezeŭ
Cuvînta cu graiul sĕŭ;
Ear când Domnul cuvînta
Lumile se spăimînta
Mările se tupila,
Munţiĭ se cutremura
Ceriul se întuneca
«Tu Ileană Cosînzană
Sufleţel fără prihană;
Şi tu soare luminate
Trupuşor făr' de păcate!
Cu ochiĭ să vĕ zăriţĭ
Dar să fiţĭ tot despărţiţĭ.
Ḑi şi noapte plinĭ de dor

Arşĭ de foc nestingător,
Vecĭnic să vĕ alungaţĭ
Ceriul să cutrieraţĭ
Lumile să luminaţĭ!» [1]).

Vedem în această baladă o poesie întreagă, plină de amor nebun, însă în acelaşĭ timp şi de o mare morală, căci de aci reese că nu trebue să iubeştĭ de cât cea-ce legea şi religia 'ţĭ dă voe să iubeştĭ, de oare-ce într'o iubire nelegiuită ca aceia de aci; între un frate şi o soră, este o monstruositate; şi de aceia mâna luĭ Dumneḑeŭ i-a ajuns pe amêndoĭ şi minunea a făcut ca Soarele să nu se poată cununa cu Luna.

Balade de acestea cu subiect mitologic sunt o sumă; aşa maĭ este *Erculean* dupe care s'a numit băile de la Hercules-bad (Mehadia), căci Erculean e un căpitan ce a descoperit în sus de Cerna pe sora sea Hercule.

Baladele domestice, povestesc întâmplărĭ din viaţa de toate ḑilele a Românilor; pe vremurile când veneaŭ Turcii, Tătarii şi Grecii în ţara Românească, de furaŭ fetele şi nevestele Românilor, de necinsteaŭ casele şi omoraŭ pe fiĭ şi părinţĭ; precum şi diferite *întêmplărĭ alegorice* despre viaţa şi existenţa Românilor; aşa avem de pildă balada Mioriţa; cea maĭ frumoasă creaţiune poetică a minţeĭ românesţĭ, această baladă trebue să dateze de pe vremea când se făcuse descălicătoarea, căci ea cântă pe treĭ ciobănaşĭ, unul: Moldovean, altul Ungurean şi altul *Vrâncean*, adică din ţinutul Vranceĭ ce atunci nu aparţinea încă Moldoveĭ, ci fiind un stătuleţ independent în Moldova, de oare-ce ceĭ treĭ ciobănaşĭ se pismuiaŭ între dênşiĭ, eată poema:

Mioriţa

«Pe un picior de plaĭ
Pe o gură de raiŭ
Eată vine în cale,
Se cobor la vale
Treĭ turme de mieĭ
Cu treĭ Ciobăneĭ:

[1]) Vezĭ culegerĭ de V. Alexandri, p. 27—29.

Unu-ĭ Moldovean
Unu-ĭ Ungurean.
Şi unu-ĭ Vrâncean
Ear cel Ungurean
Şi cu cel Vrâncean
«Mări, se vorbiră
Eĭ se sfătuiră
Pe l'apus de soare
Ca să mi'l omoare
Pe cel Moldovean
Că-ĭ maĭ ortoman,
Ş'are oĭ maĭ multe
Mândre şi cornute
Şi caĭ învăţaţĭ
Şi cânĭ maĭ bărbaţĭ!
Dar cea Mioriţă
Cu lâna plăviţă
De treĭ ḑile încoace
Gura nu-ĭ maĭ tace,
Érba nu ĭ maĭ place
« — Mioriţă lae,
Lae, bucălae,
De treĭ ḑile încoaçe
Gura nu-ţĭ maĭ tace!
Orĭ earba nu'ţĭ place,
Orĭ eştĭ bolnăvioară,
Drăguţă Mioară?
— Drăguţule bace
Dăţĭ oile încoace!
La negru zăvoĭ,
Că-ĭ earba de noĭ
Şi umbra de voĭ
Stăpâne, stăpâne,
Chiamă şi un câne
Cel maĭ bărbătesc
Şi cel maĭ frăţesc
Că l'apus de soare
Vreaŭ sĕ mi-te-omoare
Baciul Ungurean
Şi cu cel Vrâncean!
— Oiţă Bârsană,
De escĭ năsdrĕvană
Şi de'-a fi să mor
In câmp de mohor,
Să spuĭ luĭ Vrâncean
Şi luĭ Ungurean
Ca să mĕ îngroape
Aice pe-aproape
In strunga de oĭ
Să fiŭ tot cu voĭ;
In dosul stâniĭ
Să'mĭ aud câiniĭ;
Aste să le spuĭ;
Ear la cap să'mĭ puĭ
Flueraş de fag
Mult ḑice cu drag!
Flueraş de os
Mult ḑice duios!
Flueraş de soc
Mult ḑice cu foc!
Vîntul când a bate
Prin ele a resbate
Şi oile s'or strînge
Pe mine m'or plînge
Cu lacrimĭ de sânge!
Ear tu de omor
Să nu le spuĭ lor.
Să le spuĭ curat
Că m'am însurat
Cu-o mândră crăească
A luneĭ mireasă;
Că la nunta mea
A căḑut o stea
Soarele şi luna
Mi-aŭ ţinut cununa.
Braḑĭ şi păltinaşĭ
I-am avut nuntaşĭ
Preoţĭ, munţiĭ marĭ
Paserĭ lăutarĭ,
Paserele miĭ,
Şi stele făcliĭ!
Ear dacă-ĭ zări
Dacă-ĭ întâlni
Măicuţa bătrână
Cu brîul de lână
Din ochĭ lăcrimînd,
Pe câmpiĭ alergând
De toţĭ întrebând
Şi la toţĭ ḑicênd:
Cine aŭ cunoscut

Cine mi-aŭ vĕḑut
Mândru ciobănel
Tras printr'un inel?
Feţişoara luĭ
Spuma lapteluĭ;
Mustecioara luĭ
Spicul grâuluĭ;
Perişorul luĭ
Pana corbuluĭ;
Ochişoriĭ luĭ
Mura câmpuluĭ!..
Tu, Mioara mea,
Să te înduri de ea
Şi-ĭ spune curat
Că m'am însurat
Cu-o fată de Craiŭ
Pe-o gură de raiŭ.
Ear la cea măicuţă
Să nu spuĭ, drăguţă
Că la nunta mea
A căḑut o stea,
C'am avut nuntaşiĭ
Braḑĭ şi păltinaşiĭ,
Preoţiĭ, munţiĭ marĭ,
Paserĭ, lăutarĭ
Paserele miĭ
Şi stele făcliĭ!»[1])

Baladele istorice. Cântă întâmplărĭ din istoria naţională a Românilor, vitejiĭ sĕvĕrşite de patrioţiĭ din trecut aĭ ţĕreĭ; o bravură într'un resbel cu Turciĭ, orĭ cu Ungurii, trecea în gura poporuluĭ, aşa am vĕḑut balada Constantin Brâncoveanu, Aga Constantin Bălăceanu şi Balada Serdarul Petre Obedeanu din această carte; ca balade maĭ cunoscute sunt o sumă; una dintre cele maĭ frumoase însă este Balada *Radu Calomfirescu* un personagiŭ istoric şi general vestit din epoca luĭ Mihaĭ-Viteazul, contimporan cu boeriĭ *Buzeştiĭ*, şi cu *Căpleştiĭ* (o ramură de Basarabi) Balada însă cântă pe Mircea-Vodă în loc să cânte pe Mihaĭ, Mircea domnise înaintea luĭ Mihaĭ.

Voiŭ reproduce părţile cele maĭ frumoase din baladă:

Radu Calomfirescu

«In oraş la Bucureştĭ
In curţĭ 'nalte şi Domneştĭ
Mândră masă e întinsă
Şi de marĭ boerĭ coprinsă
Dar în mijloc cine şade?
Mircea-Vodă în mijloc şéde
Şi la dreapta luĭ se vede
Doĭ Căpleştĭ şi treĭ Buzeştĭ

[1]) Vezĭ culegerĭ V. Alexandri, p. 1—3.

Zmeiĭ ţĕriĭ Romăneştĭ,
Purtătoriĭ oştilor
Şi fruntea boerilor,
Eĭ toţĭ bea, se veselia
Şi pe Domn îl fericea;
Dar când fu despre beţie
Despre dalba veselie
Eată, nene, că sosia
Şi la Domn îngenuchia
Radul din Calomfireştĭ
Zmeul ţĕriĭ Romăneştĭ».

Mai la vale vedem pe Radu Calomfirescu în acţiune la resbel, în luptă cu un Mîrzac tătăresc, adică un şef de oştire din familia Hanuluĭ.

«Radul în scărĭ se ridica
Ca vulturul se uita
Peste câmpiĭ Lăpuşneĭ
Peste câmpiĭ mareĭ pustiĭ,
Şi cum sta şi cum ochia
Eată, nene, că zăria
Un cort mare şi rotat
Cât un cort de împĕrat;
Şi 'n cort zăria pe un Mîrzac
Un Mîrzac de la Buceag
Care în braţele'ĭ strângea,
O creştină ce plângea
Fulger Radu se făcea
Ca un fulger se ducea
Şi la cort se repeţia
Pe Mîrzac 'l reteţia
Şi în lance că 'l lua,
Mort în câmp îl arunca»

Mai la vale vedem jocul lupteĭ Căpleştilor, Buzeştilor şi Calomfireştilor cu Tătariĭ:

«Incepea dar de călare
Harţa cea din fuga mare
Paloşile zinghinind
Suliţele învîrtind
Buzduganele ciocnind
Şi din gură chiuind» [1].

[1]) Vezĭ culegerĭ de V. Alexandri.

Baladele Haiducești aŭ fost cântate de Românii ce s'aŭ dat la viața haiducească în acele vremurĭ de restriște ale neamului românesc, când Grecii năvălirĕ în principate spre a suge țara; atunci țĕranii Românii sărăciți de atâte biruri grele și speriați de urgiile veneticilor și de acești boerĭ de lumea nouă, de acești *ciocoĭ*, saŭ mai bine dis *strigoĭ;* se desperară mulți dintr'ênșii și începură a umbla prin codriĭ Carpaților, hotărîți ca unde va prinde puĭ de ciocoĭ să'ĭ ucidă și să'ĭ jefuiască. Ast-fel fură bandele luĭ Jianu, Tunsu, Bujor, Codreanu și alțiĭ, după cum am maĭ vorbit deja în capitolul VI din această carte; avem de pildă Balada Bujor; iată câte-va versurĭ rupte din lungul cântec.

Bujor

«Frunză verde de negară;
A eșit Bujor din țeară
Bate, pradă nu omoară
Pe *ciocoĭ* îĭ bagă în fiare
Să-ĭ dea banĭ de cheltueală
Și haine de primineală»

Așa e și Balada: *Jianul* care începe:

«N'ațĭ auzit de un Jian
De un Jian, de un Oltean
De un hoț de căpitan
Care umblă prin pădurĭ
Cu doĭ spre-zece panduri».

Descântecele. Nu sunt alt ceva de cât mijloacele prin care poporul caută a remedia boalele orĭ reaua dispoziție a stărei sufletești.

Aceste descântece se manifestă saŭ prin mijlocul doftoricesc saŭ acela al poesieĭ; prin mijlocul doftoricesc se întrebuințează diferitele erburĭ saŭ masage; ear prin acel al poesieĭ, versurĭ care se recitează la această ocasiune.

Prin descântece poporul crede că se poate vindeca de vre-o boală trupească orĭ sufletească, și că se poate apăra de efectul farmacelor și de duhurile rele; acele spirite

„δαίμονες“ care după şcoala pitagoreană eraŭ considerate ca nişte suflete umane interpuse între ḑei şi oameni [1]).

Originea descântecelor vine de la Romanĭ, căci şi Romaniĭ aveaŭ de aceste eresurĭ, să luăm de ex.: întrebuinţarea verzeĭ la durerea de cap. Pliniu ne spune repeţind preceputul luĭ Cato: «Cato crispam brassicam maxime probat, dein lævem, grandibus, foliis, caule magno; prodesse tradit capitis doloribus». Tot asemenĭ şi cu întrebuinţarea pătlăgeleĭ la unflăturĭ, de care vorbeşte earăşi Pliniu: «Plantago omnium generum hulceribus medetur».

Versurĭ în descântece aveaŭ de asemenĭ Romaniĭ.

La descântece când se recitează versul, trebue păstrat şi obiceiul, aşa babele, acele vrĕjitorĭ obişnuesc la brâncă a ţine în mână o cîrpă aprinsă saŭ cîlţ când încep a bolborosi descântecul versuluĭ de treĭ orĭ.

Anecdotele, cunoscute şi sub numele de *snoave;* sunt nişte povestirĭ scurte care arată spiritul muşcător şi sarcastic al poporuluĭ, anecdotele maĭ în tot-d'a-una arată povestirĭ d'intre Românĭ cu popoarele strĕine cu care eĭ aŭ fost în contact, ridiculizând pe strĕinĭ: Turc, Grec, Jidan, Ţigan şi înfăţişând pe Român ca eroul acţiuneĭ, maĭ deştept, maĭ de spirit ca strĕinul, sunt cunoscute anecdotele culese de Anton Pann, Ispirescu, Th. Speranţă; sunt anecdote şi în versurĭ ca cele ale luĭ Th. Speranţă.

Alăturĭ de anecdote sunt şi *satirele;* nişte poesiĭ ce biciuesc viţiile sociale, ale femeeĭ, ale bărbatuluĭ; satire sunt culese D. S. Fl. Marian.

Anecdote de ale Românilor sunt foarte cunoscute, de

---

[1]) Aceste spirite: «suflete umane» păstrează inclinările bune saŭ rele din viaţa trecută. Cele rele îndeamnă pe oamenĭ la viţiu şi la crime, cele bune la făptuirea faptelor bune, omul ce dobêndeşte un spirit bun, e fericit, întocmaĭ ca şi în credinţele creştine, prin această doctrină se esplică esistenţa şi manifestarea rĕuluĭ, a căruĭ origină erea atribuită pe nedrept ḑeilor. Ea în vechime fu adoptată şi de şcoala luĭ Platone, Xenocrate şi Crisip precum şi de întreaga şcoală Stoică. D. G. Dem. Theodorescu într'o lucrare intitulată: «*Genĭĭ saŭ şerpiĭ de casă*» vorbeşte despre aceste lucrurĭ cu ocasiunea explicăreĭ unor *datinĭ*, *credinţe* şi *moravurĭ* ale poporuluĭ român *).

*) Veḑĭ în Istoria Filosofieĭ antice, p. 72. *Note*; de d. G. Dem. Theodorescu.

toți, una mai cu haz de cât alta, încât nu mai avem necesitate să punem aci.

Proverbele. Sunt niște verdicte scurte în care este oglindită înțelepciunea unui popor. Ele sunt în sens figurat, ci nu propriŭ, ca maximele și aceasta e și deosebirea între dênsele și maxime; de ex. când ḑici: «Fă bine și vei auzi rĕŭ» este o maximă; ear când ḑici «Mai bine azi un ou de cât la Paște un boŭ» este un proverb.

Cea mai mare parte din proverbele noastre sunt introduse din limbi strĕine.

Proverbele arată gradul de deșteptăciune al poporului; ele coprind toate ramurile activității sociale.

Colecțiunea cea mai vastă de la Anton Pann până azi, a făcut'o D-l Zane.

Bocetele. Sunt niște elegii ale poesiei populare, ele sunt niște datine de la Romani, prin ele poporul plânge pe cei ce nu mai esistă, *bocesc* pe cei morți care le-aŭ fost odată scumpi în viață; când moare cine-va la Romăni, corpul e spălat și uns cu unt-de-lemn întocmai cum ne spune Virgiliŭ că se făcea și la Romani, apoi e îmbrăcat în haină nouă și așeḑat în tinda casei ori în odaea cea mai mare a casei, pe o masă.

Mortul e ținut trei ḑile și cu o seară înainte de înmormêntare se adună rudele, prietenii și cunoștințele de bocesc pe mort, a doua ḑi când corpul mortului se duce la cimitir, pe drum anumite femei încep a jeli pe mort, cântând pe o melodie monotană în versuri virtuțile mortului, ce odată erea în viață și nenorocirea celor rĕmași în viață în urma mortului.

Ajunși cu toți la groapă, înainte de a se scobori mortul în groapă, încep bocetele earăși; de astă dată și neamurile toate la un loc cu femeile ce boceaŭ pe drum, aci mortul se mai stropește cu unt-de-lemn de către preot, și'i se aruncă bani în cosciug, ca el să aibe cu ce plăti voiagiul, voiagiul cel de pe urmă pe care'l face. Mortul ce a fost un om bun în viață, ducêndu-se la cer, în rai, ear cel ce a fost un om rĕŭ, hain, veninos, să se ducă în iad și acolo să aibe parte de Satana, de Iuda, de Diavol, să'i

scârşnească dinţii şi să'i plesnească ochii la flacăra foculuĭ, după-ce va fi primit judecata luĭ Dumnezeŭ.

Aceste toate superstiţiunĭ şi datine datează tocmaĭ din depărtata antiquitate şi credinţele maĭ moderne din occident asupra nemurireĭ sufletuluĭ, căcĭ ce erea acel obol, aceĭ banĭ, pe care ceĭ vechĭ ĭĭ puneaŭ în gura mortuluĭ şi pe care dênşiĭ credeaŭ că ĭĭ lua *Charon*, cârmaciul corăbieĭ, ce trecea mortul pe rîul *Acheron*, spre a'l trece în infern, ear dacă nu voiaŭ ca mortul să treacă în infern, căcĭ fusese un om bun în viaţă, după judecata oamenilor, atunci acel mort rătăcea 100 de anĭ pe malul *Stigeluĭ*.

Aceste credinţe asupra cultuluĭ morţilor care la Romănĭ sunt cunoscute prin termenul de bocete, căcĭ bocet este când un an, doĭ saŭ şi maĭ mulţĭ în Sâmbăta morţilor mergĭ la mormêntul celuĭ ce'ţi-a fost scump în viaţă şi 'ĭ ducĭ florĭ orĭ colivă la mormînt şi încep a plânge şi a rosti la vorbe câte şi maĭ câte, ba din virtuţile, ba din faptele mortuluĭ, pe când erea el încă în viaţă.

La Romanĭ şi la Grecĭ, aceste bocete eraŭ cunoscute sub numele de *cultul morţilor*, şi autoriĭ clasicĭ de atunci ne vorbesc pe larg de acest *cult*. Credinţele asupra sufletuluĭ şi asupra morţeĭ aŭ diferit însă în antiquitate; de cât cum s'aŭ profesat într'un timp în occidentul Europeĭ.

Căcĭ în antiquitate nu se credea cum se crede azĭ după cele profesate din occidentul Europeĭ, că sufletul omuluĭ, odată mort, se desparte de corp, pentru a se duce la cer. Cerul în vechime nu erea locuinţa a tot omuluĭ, ci numaĭ a oamenilor ce aŭ fost iluştrĭ în viaţă, a celor binefăcătorĭ, ear a restuluĭ muritorilor atât sufletul cât şi corpul rĕmânea închis în cosciug.

Virgiliu care a vorbit în Eneida, cântecul III, pe larg, despre ceremoniile religioase, spune despre funerariile luĭ Polydor: «animamque sepulcro condimus» (închidem în mormênt şi sufletul). Tot asemenĭ vorbesc şi Ovidiu şi Pliniu cel tênĕr în operile lor. După terminarea ceremonieĭ religioase se chema de treĭ orĭ mortul pe nume şi 'ĭ se ura ca să fie fericit acolo, sub pămênt; ast-fel ne spun

Omer în Iliada[1]), și Euripide în Alcesta: „Κούφα τον χθών ἐπάνωθεν πέσοι.“ Ovidiu în Metamorfose zice: «Sit tibi terra levis; temem et sine pondere terram.» Juvenal, Martial, Pausanias și alți tot asemene spun. Cuvintele de urare aveaŭ această însemnare: Să fi sănătos, să'ți fie țărina ușoară!

Apoĭ se scria pe peatra funerară cine zace acolo, obiceiŭ rĕmas până azĭ încă, și aparținênd bocetelor; după aceia se depunea haine și arme în cosciug, ca mortul să aibe cu ce să se schimbă și cu ce să lupte când va fi atacat; se depunea vin într'un vas și alimente lângă dênsul ca să aibe ce mânca și ce bea când ĭi va fi sete și foame. Tucidide spune: εἰφερει τῷ ἑαυτοῦ ἕκαστος[2]). Suetone spune despre înmormêntarea lui Cesar: «Câte vestminte, arme și scule nu s'aŭ adus oare la mormêntul sĕŭ?»[3]) Se mai obișnuea a se strangula caiĭ și sclavii ce se îngropaŭ cu mortul la un loc, ca eĭ să'ĭ servească mortului cum ĭi servise în viață[4]).

Corpul și sufletul trebuea să'și aibe locuința fixă, căcĭ aminterĭ un corp și cu un suflet neîngropat și neacoperit cu pământ va rătăci pe pământ și se va înfățișa celor viĭ, ĭi vor necăji și se vor înfățișa lor ca niște fantasme, ca niște strigoĭ, supărați fiind că; de ce nu li s'a dat și lor o locuință[5]). De aci a eșit și istoria cu *Stafiile*. Plautiu în opera sa «Mostelaria» ne spune că la mormênt se maĭ pronunțaŭ și niște formule sacramentale spre a nu rătăci sufletul, căcĭ dacă se va spune și aceste formule, atunci sufletul mortului nu se va mai transforma în stafie.

Suetone ne spune că la înmormêntarea luĭ Callygula s'a uitat a se spune acele formule sacramentale și că de aceea sufletul luĭ Callygula a apărut înaintea celor viĭ și i-a supărat, până-ce ceĭ vii aŭ desgropat corpul luĭ Callygula de l'aŭ înmormêntat a doua oară, ca să scape de Cal-

---

[1]) Cântecul XXIII.
[2]) Apropo de Athena.
[3]) Cesar, 84 și Tacit în annale III, p. 3.
[4]) Veḑĭ în Iliada, XXI, 27—28, XXIII, 165—176, în Virgiliu și în Eneida, X, 519—520.
[5]) Veḑĭ în Cicerone «Tusculanes», I, 16. Herodot, V, 92. Horatiu, Ode, I, 23. Suetone în Caligula, 59; și alțiĭ.

lygula din fața lor: «Satis constat, priusquam id fieret, hortorum custodes umbris inquietatos... nullam noctem sine aliquo terrore transactam [1])».

Aceste formule nu eraŭ alt ceva de cât bocete de ale Românilor.

Aceste Bocete deci din vechime eraŭ socotite de mare preț la Romani și la Greci căci fără dênsele sufletele celor morți rătăceaŭ pe pământ și se înfățișaŭ celor vii spre a-i necăji.

Omer în Iliada ne spune de Hector; că: se ruga de inimicul sĕŭ invingător de a nu fi privat de ceremoniile sepulcrale (Bocete): «Te rog zicea Hector inamicului; ne spune Omer: «pe genunchii tĕi, pe viața ta, pe părinții tĕi, nu arunca corpul meŭ la câini aproape de corăbiile grecilor, primește aurul ce tatăl meŭ îți va da în abundență și dăi corpul meŭ pentru ca Troenii și Troenele să'mi dea toate onorurile cuvenite la înmormêntare» [2]).

Pentru unii morți din foștii oameni mari; după cum exista formule sacramentale ca sufletul să rĕmâe în cosciug tot asemeni exista și altele prin care cei-ce boceaŭ se ruga ca sufletul să easă din cosciug spre a se duce la cer; credință ce azi a înlăturat cu totul pe cea d'întâi, din vechime.

Cicerone ne mai spune că și în timpul anului la anumite zile se aducea de ale mâncărei și bĕuturei la morminte; această zi la noi ce azi se numește Sâmbăta morților; la Romani se numea: *inferias ferre*, *parentare*, *ferre solemnia* [3]).

Cicerone spune: majores nostri mortuis parentari voluerunt [4]). Ovidiu și Virgilius spun că la mormênt se aducea ghirlande de flori, prăjituri, fructe, sare, lapte, vin, și câte-odată și sânge luat de la o victimă.

«—Hic Duo rite mero libans carchesia Baccho
Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro

---

[1]) Suetone în Callygula, 59.
[2]) Vezi în Iliada, XXII, 338—344.
[3]) Vezi în De legibus II, 21.
[4]) Vezi idem în De legibus.

Purpureisque jacit flores ac talia fatus
Salve, sancte parens, animaeque umbraeque paternae».

(Virgiliu. Eneida, V.—7781)

saŭ

«— Est honor et tumulis, animas placate paternas
. . . Et sparsae fruges parca que mica salis
Inque mero mollita ceres violaeque solutae».

(Ovidiu, «Fastele» II 535—542).

Cicerone spune că aceste ofrande la care aveaŭ drept morţii se numeaŭ: «*manum injuria*».

Aceste mâncăruri ce se aduceaŭ la mormênt eraŭ exclusive pentru mort, nimenĭ nu se atingea de dênsele căcĭ se lăsa o deschizătură a cosciugului ce comunica cu exteriorul şi pe acolo se trimetea mâncările şi băuturile mortului.

Aceste alimente înveseleaŭ pe morţi, Euripide spune de Ifigenia că ḑicea: «Vĕrs pe pământul mormintelor; lapte, vin, miere, căcĭ cu acestea se înveselesc morţii»[1]).

Eschile în opera sa *Cheophores* spune de Oreste că bocea pe părintele sĕŭ mort şi 'i zicea: «O tatăl meŭ, dacă trăesc veĭ primi banchete abundente, dar dacă voĭ muri, nu veĭ maĭ avea partea ta de mâncare cu care se hrănesc morţii»[2]).

Cultul acesta al morţilor a fost practicat ne spune Varrone în opera sa: «De linguà latina»[3]) la Elenĭ, latinĭ, Sabinĭ, Etruşcĭ şi la Arianĭ din India, unde himnurile din Rig-Veda şi legile luĭ Manu vorbesc de acest cult ca de cel maĭ vechiŭ al omenireĭ, lăsând la o parte ideia metempsichoseĭ din legile luĭ Brahma, adică trecerea sufletuluĭ dintr'un corp ce nu maĭ există într'altul viŭ. Bocetele la Grecĭ se

[1]) Vezĭ în Ifigenia din Tauris., 157—163.
[2]) Vezĭ în op. cit., p. 482—484.
[3]) Vezĭ în cap. V, p. 74.

numeaŭ θρῆνοι ear la Romanĭ *neniae*, ear femeile ce boceaŭ pentru banĭ, *preficace*.

La Indienĭ aceste ofrande de mort se numeaŭ *Sdraddha* Morţiĭ eraŭ consideraţĭ ca nişte divinităţĭ atât la Romanĭ cât şi la Indienĭ, unde eĭ se numeaŭ «*Manis*». Aceştĭ Manis la Romanĭ se numeaŭ «Lares» spune Cicerone. Greciĭ îĭ maĭ numeaŭ şi «*Demoniĭ*» un exemplu de *Bocet* avem cel al Electreĭ către mormêntul tatâluĭ eĭ zicêndu'ĭ: «O! tatâl meŭ aĭ milă de mine şi de fratele meŭ Orest, ascultă rugăciunea mea; cheamă-l şi pe el acolo; bine cuvintează şi cinsteşte darurile mele, ajută-mĕ pe mine şi dă'mĭ o inimă maĭ curată, ca a mumeĭ mele şi mâinĭ maĭ curate»[1]).

Cultul morţilor, cum vedem a fost credinţa cea maĭ veche. Înainte ca omul să adore pe Indro şi Joe a adorat pe mort, l'a considerat ca o divinitate, poate prin acest cult s'a manifestat sentimentul religios; maĭ întâĭ moartea poate să fi inspirat omuluĭ, ideia supra-naturaluluĭ, moartea incontestabil a fost cel d'întâĭ mister al omuluĭ, de atunci omul a vĕzut că în natură sunt mistere ce nu se pot explica şi demonstra, de atunci gândul omuluĭ a vĕzut că e un ce invizibil pe lângă altul visibil, un ce trecător pe lângă altul etern, şi un ce divin pe lângă altul uman[2]).

De atunci s'a vĕzut că mâna luĭ D-zeŭ e maĭ lungă ca a tuturor, că ea clădeşte şi distruge tot atât de iute şi de bine fericirile ca şi nenorocirile pământeştĭ şi că omul nu trebue să se bucure de prea mult bine, şi să invidieze pe alţiĭ ce sunt maĭ fericiţĭ ca dênsul, orĭ să se bucure de alţiĭ ce sunt maĭ nenorociţĭ avînd ură şi prihană, să iubească a face rĕŭ altora şi a strivi pe inimiciĭ sĕĭ, sub tâlpile sale, căci etern nu e nimic în viaţa pământească; totul se sfârşeşte fără a'şĭ da socoteală; şi că moartea vine nicĭ nu şti cum, vine tocmaĭ atunci când el se crede că a ajuns împĕratul lumeĭ, şi *Dumnezeŭ*, îĭ trimete pe moarte ca să'ĭ tae cheful şi poftele cele nebune şi toate visurile şi fantesiile sale.

---

[1]) Vezĭ opera Eschile in Cheophores, 122—145.

[2]) Vezĭ pe larg în «La cité Antique» par Fustel de Coulanges; Membre de l'institut p. 1—21. Paris 1893.

Iată de ce am adus eŭ aci aceste relaţiuni ce le am împrumutat din opera D-luĭ Fustel de Coulanges; pentru că am vĕzut o mare asemănare în *Bocetele* noastre ce formează partea poetică a înmormêntărei la Românĭ, cu acele formule sacramentale ce le spunea din rudele mortuluĭ la ceĭ vechĭ; şi carĭ formaŭ tot partea poetică a înmormêntărei ce se făcea aproape identic cu a noastră; florile, mâncările şi bĕuturile aduse.

Aşa e în lume nimic nu se perde, totul se transmite transformêndu-se câte odată, câte altă dată nu; şi dacă 'ţĭ daĭ osteneală ca să desgropĭ săpând tot maĭ adênc în timpul cel trecut, veĭ da de adevĕr, veĭ găsi la tot lucrul, origina luĭ, veĭ justifica în tot-d'a-una acel, de-ce? şi pentru-ce? până ce veĭ ajunge la materia primă şi după nevoile, timpul şi locul de atuncĭ, veĭ vedea încă de ce s'a inventat şi acea materie primă.

Virgiliŭ 'şĭ dĕduse seamă despre acest lucru şi de aceia exlcamă: «Felix qui potuit cognoscere causas rerum»!

Literatura poporană scrisă. Aceasta coprinde toate producţiunile literare scrise şi conservate în manuscrise, saŭ tipar de la introducerea tipografieĭ, anonime saŭ atribuite de popor unor persoane fictive orĭ reale, germanul Görres le-a numit «cărţĭ poporane».

Literatura poporană scrisă se împarte în: *Estetică; religioasă* şi *etică.*

Literatura estetică. Aceasta cuprinde următoarele cărţĭ poporane maĭ însemnate şi rĕspêndite: *Alixăndria, Varlaam şi Ioasaf, Istoria Syndihiĭ filozofuluĭ, Halima, Archir şi Anadam* şi *Genoveva de Brabant.*

Să vedem de fie care în parte un mod general.

Alixandria. Aceasta coprinde povestirea faptelor şi vieţeĭ luĭ Alexandru-cel-mare în mod însă de tot romantic, povestirile despre Alexandru-cel mare aŭ fost foarte rĕspêndite în orientul Europeĭ, de unde a trecut apoĭ în occident; la noĭ, aceste povestirĭ s'aŭ introdus pe calea slavismuluĭ şi a bizantinismuluĭ, aceste povestirĭ se ḑice că s'aŭ inspirat din o veche legendă egipteană în care Alexandru este desemnat ca fiŭ al împĕratuluĭ Egipetuluĭ, *Netinaŏ.* În

Alixandria, Alexandru e înfățișat ca luptîndu-se cu inimicĭ ce aveaŭ cap de om și trup de șarpe, cu *Darie*, cu împĕratul *Cris* ajungând la urmă în Raĭ.

Cel maĭ vechiŭ manuscris ce coprinde Alixăndria e din veacul al XVII, de atunci s'a tipărit în alte variante maĭ nouĭ.

Varlaam și Ioasaf. Acest roman înfățișează pe cele douĕ persoane cu triumful creștinismuluĭ asupra pagânismuluĭ, povestea este atribuită *S-tuluĭ* Ioan din Damasc, care a scris povestea în limba *siriacă*, prin veacul al VIII, traducîndu-se întâĭ în grecește, apoĭ în slavonește ; ajungênd și la noĭ în această limbă, făcută în redacțiunea eĭ cea maĭ veche din 1648 de către boerul Udriște-Năsturel, cuprinsul e acesta: Impĕratul Avenir din Iudea avea un copil Ioasaf ce vrăjitorise în stele că va deveni creștin. Impĕratul creștea pe copilul sĕŭ, ce e drept, în cea maĭ mare severitate, depărtat de orĭ-ce influență exterioară, pustnicul Varlaam însă care trăea prin pustietăți auzi un glas ceresc ce-ĭ porunci să se ducă să convertească la creștinism pe Ioasaf. Impĕratul când vĕzu pe Varlaam și înțelegênd misiunea sa, se infuriă și dispune un mare sobor în statul sĕŭ, unde vor ține cuvîntări doui filosofĭ, unul vorbind contra creștinismuluĭ și altul pentru, cel ce vorbea contra creștinismuluĭ trebuea să vorbească cu maĭ mult foc, cu gând că Varlaam se va convinge și se va da învins; se întîmplă însă că apărătorul creștinismuluĭ vorbi cu atâta căldură și entusiasm încât se convinge însuși împĕratul Avenir de adevĕr și devine creștin, lăsând tronul sĕŭ luĭ Ioasaf, acesta 'l refusă și fuge cu Varlaam pentru a trăi în pustietate.

Halima. E o colecțiune de povești poporane de origină arabă, înbogățită însă în cursul veacurilor cu anecdote din alte isvoare deosebite. Galland în 1704 a introdus maĭ întâĭ în Europa povestea Halimaleĭ prin o traducere a sa, la noĭ s'a introdus printr'un isvor grec: «Ἀραβικοῦ μυθολογικόν» alcătuit din douĕ colecțiunĭ vechĭ arabe, (1001 de nopți și 1001 de zile) tradus de Gherasim Gorgean; apoĭ printr'o altă traducere nemțească după acel Galland prelucrată de Ioan Barac.

Cuprinsul Halimaleĭ e acesta, că: Un împĕrat 'şi ucidea tot-d'a-una soţia a doua zi după nuntă, pentru-că nu-ĭ fusese credincioasă, cea din urmă se numea: «Halima» şi cere voe împĕratuluĭ să-ĭ spună o poveste, trecînd ast-fel 1001 de nopţĭ, după care timp împĕratul o eartă şi trăeşte cu dênsa în fericire.

Despre *Istoria Syndihi filosofuluĭ; Archir şi Anadam* şi *Ghenoveva de Brabant*; nu e loc a vorbi aci, căcĭ aceste romane populare aŭ fost introduse la noĭ pe la finele veaculuĭ al XVIII şi în veacul al XIX; pe când noĭ nu ne ocupăm aci de cât de literatura Românilor până în 1717, adică de *literatura anterioară regimuluĭ fanariotic*.

Aşa dară am vĕḑut că toate subiectele cărţilor poporane romantice saŭ etice ce aŭ pătruns în ţara noastră aŭ o origină străină tot prin contactul ce l'aŭ avut Românii cu străinii; aceste cărţulii eraŭ nişte romane de un cuprins maĭ mult moralo-filosofic ele aŭ slujit întru cât-va la deşteptăciunea şi cultura poporuluĭ.

Literatura religioasă. Coprinde literatura *bisericească apocrifă*, adică poveşti anonime despre diferite întrebărĭ la care nu rĕspunde biblia, şi aşa numitele *pseudo-epigrafe* cărţĭ atribuite persoanelor biblice; acestea aŭ venit la Românĭ prin Slavĭ carĭ le-aŭ luat de la Bizantinĭ şi aŭ fost rĕspîndite aci de secta religioasă a *Bogomililor*, cele maĭ multe din acestea sunt inedite, a publicat însă D. Hasdeŭ câte va în «*Cuvinte din Bĕtrânĭ.*»

Această literatură coprinde maĭ multe producţiunĭ, din cele maĭ rĕspândite prin popor, însă sunt: *Apocalipsul Apostoluluĭ Pavel, Epistolia Maiceĭ Domnuluĭ, Minunile Sfîntuluĭ Sisoe, Cărţĭ de prevestire şi de noroc.*

Apocalipsul Apostoluluĭ Pavel. — In această cărţulie se ḑice că Apostolul Pavel a vĕḑut locaşul Sfinţilor şi cum ese sufletul din om. Ingerul stând la capul omuluĭ şi cum ĭĭ ese sufletul, ĭĭ ḑice de treĭ orĭ: veḑĭ suflete, să cunoşti acest trup căcĭ cu el te veĭ împreuna la vremea judecăţeĭ; dacă e bun sufletul, atuncĭ îngerul îl plimbă prin Iad ca să vadă ce e acolo, apoĭ îl duce în Raĭ, unde se aşează într'un pat sub un pom şi acolo aşteaptă ḑiua judecăţeĭ.

Avem o redacțiune a D-lui Hasdeŭ și alta în posesiunea D-lui Gaster.

Epistolia Maicii Domnului. — Aceasta arată călătoria Maicii Domnului în Iad, unde vede toate muncile, visul ei, în care 'i se arată fiul și-i spune ce are să pătimească, apoi epistolia lui Christos pentru păzirea Duminicii, cea mai veche redacțiune, e un manuscris din veacul al XVI[lea].

Minunile Sfîntului Sisoe. — Aceasta coprinde două legende, una a Avestiței, aripa Satanei, pe care o bate Archangelul Michail și-i află cele 19 nume. A doua e legenda S-tului Sisoe care are misiunea să omoare Dracii. El avea o soră, mumă a șease copii, dintre care cinci i-aŭ luat Diavolul; când sfîntul intră în casă, pătrunde și Diavolul și fură și pe al șeaselea copil, este însă urmărit de sfînt, scos din fundul mărei, unde se ascunsese și e silit să dea pe toți copiii ce-i refugiase acolo.

Aceste două legende sunt coprinse într'o cărțulie redactată în veacul al XVI[lea].

Cărțile de prevestire și de noroc. — Ele sunt cărți de origină păgână, aŭ de obiect a ne descrie viitorul.

Aŭ o origină egipteană, resultat al credințelor caldeene și egiptene.

Aceste credințe aŭ pătruns mai întâi la Bizanț, acolo era un amestec de rămășițe din mitologia antică rămasă de la Greci, și credințele orientale aduse de Creștinismu. De la Bizantini, ele aŭ venit la Slavi; și aceștia le-aŭ trecut și Românilor. Cele mai însemnate cărțulii sunt: *Astrologia*, ce prevestește ploaea, seninul, frigul, caldul, etc. după cele 7 planete; *Gromovnicul* arată tunetul și fulgerul în diferitele luni ale anului; *Trepetnicul* spune viitorul anului după diferitele bătăi ale membrelor corpului; *Zodiile* arată soarta omului după stăpânirea celor 7 planete și după zodiile lunare; apoi *Cărțile de visuri* ce explică visurile.

Literatura etică. Între literatura poporană nescrisă și cea scrisă există o strînsă legătură, în ceea ce privește *literatura etică*, căci; în ambele stă o împrumutare de subiecte într'un mod reciproc. Dintre producțiuni cele mai răspân-

dite sunt: *Viața și pildele lui Isop; Floarea darurilor* și *Pildele filosofești*.

Viața și pildele lui Isop. — Se crede a fi de origină arabă; avem un manuscris din anul 1705 acest manuscris coprinde viața fabulistului și cu o sumă de fabule.

Floarea darurilor. — Coprinde mai multe maxime ale filosofilor: Socrate, Aristote și sfinților: St. Augustin, St. Isidor; avem un manuscris din anul 1700.

Pildele filosofești. — E o colecțiune de maxime dupe limba vulgară greacă, tălmăcite pe românește; prima ediție e din anul 1713.

Acuma trecem la *literatura cultă*.

LITERATURA CULTĂ.

Literatura română scrisă am putea spune că nu datează de cât din veacul al XVI, căci toate cele-l alte monumente istorice, ca documente și chrisoave, ce posedăm, ca anterioare de veacul al XVI, sunt scrise pe slavonește, limbă ce a fost oficială în Statul și biserica română, institutele de cultură ce erau în țară, înainte și dupe veacul al XVI erau de natură clericală; aceste focare culturale emanau din vetrele călugărilor; călugării însă vorbeau slavonește căci aceasta era limba bisericei, ei aparțineau secteĭ bogomilice de care vom vorbi mai la vale; în cât toate lucrările literare la început nu puteau să fie scrise de cât pe slavonește de oare-ce erau eșite din inimile unor Slavi.

Aceste lucrări nu puteau de asemeni să fie de cât de caracter teologic, căci producătorii erau oamenii bisericei; așa că scrierile lumești, științifice și beletristice nu au putut să se nască de cât mai tîrdiu, ori, dacă se vor fi născut de odată cu cele teologice, aceasta se va fi întîmplat foarte rar; de oare-ce în primele timpuri ale Statului, începuturile literaturei scrise a aparținut bisericei.

Ceea-ce s'a întîmplat cu scrierile slavone, s'a întîmplat și cu cele elene în veacul al XVII și XVIII fie din partea călugărilor ori a dascălilor greci.

Ca autorĭ anteriorĭ veaculuĭ al XVI cunoaştem pe Mitropolitul *Grigore Ţamblac* un român de peste Dunăre, din Bulgaria, venit în Moldova pe la 1400, devenit aci, Mitropolitul *Sucevei* şi fiind trimis sol de Alexandru-cel-bun la Florenţa în 1439; trecênd apoĭ în Rusia unde fu Mitropolitul *Litvei* şi apoĭ în Serbia unde a fost egumen la monastirea *Deciana.*

Ţamblac înainte de a fi devenit Mitropolitul Sucevei în Moldova, fu numit egumen al monastireĭ Neamţuluĭ (Pantocratoruluĭ), el a lăsat maĭ multe cântărĭ bisericeştĭ şi panigirice ce se găsesc coprinse în sbornice slavone care se păstrează la monastirea Neamţuluĭ.

Toate aceste cuvîntărĭ sunt scrise pe limba sêrbă [1]); unĭĭ din literaţiĭ noştri spun că Ţamblac trebuie să fi ţinut cuvîntările sale şi pe româneşte, căcĭ, el vorbea poporuluĭ, şi poporul nu pricepea slavoneşte, o fi scris şi pe româneşte poate, însă acele bucăţĭ literare s'aŭ pierdut de sigur [2]).

Alt scriitor român anterior veaculuĭ al XVI este «boerul Murgul» care pe la 1460 a scris o preţioasă notiţă cronologică moldo-muntenească unde arată şirul de Domnĭ românĭ până la dênsul, această cronică atât de preţioasă pentru noĭ Româniĭ, nu o posedăm, cum nu posedăm multe lucrurĭ preţioase; s'o fi perdut, orĭ nu cronica luĭ Murgu nu se ştie, cea-ce se ştie; e că dênsa este pomenită de: «*Ragusanul Giacomo di Pietro Lucari*» care în 1590 a scris nişte anale ale patrieĭ sale; şi vorbind şi despre întemeerea Moldoveĭ şi Ţĕreĭ-Româneşti înşirînd pe Domniĭ acestor douĕ ţĕrĭ până la anul 1450, ţice: *că a avut la îndemână o relaţiune scrisă de boerul muntenesc «Murgul» care a fost ambasador al Domnuluĭ muntean, Dan-Vodă, la sultanul Amurat, spre a încheia cu Turcia în numele ţĕreĭ Româneştĭ un tractat de pace în urma bătălieĭ de la Cos-*

[1]) Veţĭ în Analele Academieĭ Române seria II, Tomul VI, anul 1883–84, p. 1–109 «Viaţa şi scrierile luĭ Grigorie Ţâmblac, de Episcopul Melchisedec, membru al Academieĭ Române, cuvîntare ţinută în şedinţa Academieĭ la 27 Ianuarie, 3, 10 şi 17 Februarie 1883.

[2]) Veţĭ Ist. limbeĭ şi lit. rom. de Adamescu, p. 107.

sova, aceasta petrecându-se în 1450. Acesta e deci isvorul de unde am putut şti că cea mai veche cronică a ţărei Românesti a fost aceia a boerului Murgul şi scrisă prin 1460, cine era acest boer Murgul şi din ce familie română făcea parte, aceasta e o cestiune de deslegat.

Numele acestor doi scriitori şi oameni literaţi, istoria ni-le a păstrat ca anteriori, veacului XVI; unul Mitropolit şi deci autor religios, scriind pe slavoneşte, altul Român, opera'i originală însă perdută şi neştiind deci dacă a fost scrisă pe românește saŭ slavoneşte, de sigur însă că pe slavoneşte căci şi Murgul ca şi toţi scria pe slavoneşte, limba oficială a statului. Intrând aşa dar în veacul al XVI vom împărţi producţiunile literare în trei părţi: 1. Producţiuni religioase saŭ theologice; 2. Producţiuni ştiinţifice, şi 3. Producţiuni beletristice.

Inainte de a pătrunde în mieḑul materiei de faţă să ne oprim un moment asupra *Bogomolismului*, o sectă religioasă venită de la Slavii de peste Dunăre, asupra căreia sunt păreri că a existat şi dincoace de Dunăre adică în ţara noastră.

Bogomolismul a fost un eres creştin ce a lăsat urme înrădăcinate puternic la Români, ca de pildă Sfânta Duminecă, sfânta Vineri, sfânta Mercuri, sfântul Soare şi altele, apoi postul de lunea, nemâncarea ţeranilor a carnei de vită mare, ḑilele de peşte din posturile cele mari, precum şi admiraţiunea pentru viaţa ascetică.

Credinţa bogomilică constă în acestea: Dumnezeŭ se presupune că a avut doi fii; pe Satanail şi pe Mihail identic cu Hristos. Satanail era fiul cel mai mare, el representa principiul rĕului, fiul cel rĕŭ ce se rĕscoală în contra tatălui séŭ, şi de aceia fiul cel mic Mihail, (Hristos) a luat apărarea tatălui a învins pe Satanail, l'a luat şi l'a aruncat în Iad; rupând numele lui în două, lepădând terminarea *il*, şi remânând numele de *Satana*, l'a lăsat în Iad spre a representa principiul rĕului: *Diavolul*. Pământul şi cu tot ce e pe dênsul e creaţiunea lui Satanail, Dumnezeŭ însă a dat omului şi o parte de la dênsul adică sufletul.

De aci o luptă continuă în om, între principiul rĕului

al lui Satanail şi principiul binelui, de la Dumnezeŭ, adică sufletul, cine e deci cu adevĕrat credincios; să caute să învingă principiul rĕului şi să se întărească în elementul *divin* în *Michail*, identificat cu *Christ*, de aceia şi bogomilicii ca rugăciune nu aveaŭ de cât pe «*Tatăl nostru*» şi altele ale lor proprii——; mâncaŭ numaĭ vegetale, fie care credincios se considera preot şi postea lunea, miercurea şi vinerea, ducênd o viaţă pur ascetică.

De aci se vede că avem de a face cu o credinţă *dualistică asiatică*, adică o continuă lupta între principiul binelui şi rĕului ce se găseşte şi în religiunea persiană. In Asia era tot douĕ credinţe a *Manicheilor* şi a *Pavlicianilor* de la *Manes* şi *Pavel*, aceste credinţe s'aŭ strecurat prin veacul al VIII în Thracia şi intrând într'o nouă fasă a devenit *doctrina bogomilică* dupĕ papa *Bogomil* ce a trăit între aniĭ 927—968 sub împĕratul bulgar Petre.

Credinţa bogomilică a trecut şi la Românii din stânga Dunărei a trecut şi în Italia şi Franţa unde se formă secta Albigensilor (1200), opiniunile D-lor B. P. Hasdeŭ şi Sbiera sunt puternice şi întemeiate.

Clerul român a tolerat bogomilismul, căci Românul maĭ 'nainte nu cunoştea bine dogmele ortodoxe, apoi el e superstiţios de la natură şi astfel a crezut că dacă omul se naşte cu un păcat, păcatul originar; îi maĭ este scris a maĭ face şi altele, deci trebue cât trăeşte să maĭ rĕscumpere din ele cât-va putea; în acest scop aleargă la sprijinul sfinţilor, maĭ crează şi alţiĭ nouĭ; face jurăminte de credinţă, şi privaţiuni de hrană, ca post şi nemâncare pe toată ziua; căci Românul are tare frică de viaţa viitoare şi de judecata lui Dumnezeŭ, Diavolul, Satana, joacă un rol însemnat în viaţa sa; Satana stă pe umărul stâng şi când se mută pe cel drept ca să ea locul ângerului, atunci numaĭ rĕŭ va fi de capul aceluia.

Acestea ereaŭ credinţile bogomilice ce aŭ pătruns în ţĕrile Dunărei de jos de la Slavi, prin aceĭ călugări Sĕrbi şi Bulgari ce aŭ venit aci trecênd Dunărea împinşi de către Bizantini în decursul veacurilor trecute; aceşti călugări aŭ

adus cu dênşii aceste eresuri saŭ credinţe bogomolice şi leaŭ înrădăcinat în credinţa poporuluĭ român.

Acuma venim la studiul materieĭ adică la studiul literatureĭ culte începênd cu prima divisiune; adică a:

Producţiunilor religioase şi theologice.

D. Sbiera spune că maĭ toate scrierile theologice românești sunt luate din sfânta scriptură, Biblia[1]).

Aceste scrieri theologice se împart după cuprinsul lor în:

1. Intorsăturĭ biblice din testamentul noŭ care coprind următoarele *evangheliere:* al luĭ *Coresi*, Braşov 1560—1561; *al luĭ Radu din Măniceşti*, 1574; *cel slavonesc-românesc* 1545—1579; *unul manuscris, Bucureşti* 1682; *unul elinesc-românesc* 1693; *unul de la Snagov* 1697; şi în fine alte *evangheliere singuratice.*

Evangheliile ereaŭ nişte traduceri saŭ intorsurĭ din testamentul noŭ în limba română, însă tot cu caractere slavone, căcĭ testamentul noŭ 'l tradusese Slavoniĭ din limba elinească în limba slavonă, şi Slavoniĭ 'l comunicaseră şi Românilor în strînsele lor legăturĭ culturale ce le avusese cu noĭ.

Aceste traduceri le făcuse din bărbaţiĭ theologicĭ maĭ învĕţaţi în vremea veacurilor XVI şi XVII; o asemenea traducere a fost aceia a Diaconuluĭ Coresĭ cunoscută sub numele de: *evanghelierul saŭ tetraevanghelul diaconuluĭ Coresi.*

Această scriere a fost făcută de dênsul pe când era la Tîrgovişte, ajutat fiind şi de diacul Tudor cu cheltuisa jupânuluĭ *Hanes Begner* din Braşov tipărindu-se tot acolo în anul 1560[2]).

Acest evanghelier a fost prescris şi în anul 1574 de grămăticul Radu din Măniceştĭ pe când el era în exil la Rhodos, pentru Petru Cercel viitorul Domn al ţĕreĭ Românești din 1583—1585, manuscrisul se găseşte aĕĭ în

---

[1]) Vezĭ mişcărĭ culturale între aniĭ 1504—1714 p. 34.
[2]) Vezĭ în op. cit., a D-luĭ Sbiera p. 34—35.

Museul britanic din Londra (Britisch-Museum) el e cunoscut sub numele de evanghelierul luĭ Radu grămăticul [1]).

Cele-l'alte evangheliere aŭ fost scoase cu cheltueala diferiţilor Domnĭ din veacul al XVI, scrise fiind de diferiţi clericĭ [2]).

Acuma venim la a doua categorie de producţiunĭ theologice-biblice, tot din vechiul testament acestea sunt: *scrierile apostolilor* care coprind: *Codicele voroneţean*, veacul al XVI, *pracsiul apostolilor* 1560—1564; *două manuscrise slavoneşti-româneşti* unul din 1646 şi altul din 1652; apoĭ treĭ scrierĭ, una tipărită în Bucureşti în 1683, alta în 1688, şi alta la Buzĕŭ în 1704.

Cel maĭ însemnat din toate acestea este *Codicele voroneţean*. Acesta e un manuscris descoperit la monastirea Voroneţ din Bucovina în 1871 de D. Creţu, necomplect însă fără început şi fără sfârşit, cuprinde fragmente din faptele apostolilor, din epistola luĭ Jacob, din prima şi a doua epistolă a luĭ Petru, scrisoarea luĭ e incontinuă, adică cuvintele nedespărţite, şi lipsă de interpuncţiune, apoĭ abreviaţiunĭ de litere şi aruncărĭ [3]).

Codicele voroneţean a adus o mare confusiune şi ceartă între oamenii învĕţaţi din ţara noastră. D. Sbiera l'a şi tipărit în litere latine, şi a emis părerea că el e anterior veaculuĭ al XVI [4]).

D. Creţu cel ce l'a descoperit spune că e redactat între anii 1505—1525.

Aŭ maĭ emis părerĭ şi D-nu Nădejde, Gaster, şi Bumbac fie asupra timpuluĭ când el a fost redactat, fie asupra textuluĭ după care a fost tradus după unul elenesc saŭ după unul slavonesc.

Acuma vine şi *Apocalipsa* care s'ar putea aşeza tot printre scrierile apostolilor.

---

[1]) Vezĭ în op. cit., a D-luĭ Sbiera, p. 35, şi op. D-luĭ Adamescu p. 111.
[2]) Vezĭ în op. cit., a D-luĭ Sbiera, p. 35—39.
[3]) » în op. cit., a D-luĭ Adamescu p. 109.
[4]) » în «Codicele Voroneţean» ediţiunea Academieĭ române p. 321.

T. Cipariu spune însă că Apocalipsa a fost tradusă în românește și tipărită în Orăștia la 1582 luând aceasta dupe însemnarea din catalogul bibliotecei mitropolitane din Alba-Iulia [1]).

Alt grup tot din clasa scrierilor biblice a testamentului nou sunt: *Testamentul nou publicat la Govora în 1642; Testamentul nou din Alba-Iulia 1648;* și *Testamentul nou din București* 1703. A doua clasă de scrieri biblice au fost cele *traduse din vechiul testament* ele sunt: *Psaltirele* acestea sunt cele mai vechi lucrări de traducere «întorsură» cum spune D. Sbiera din testamentul vechiu.

In biserica creștină scrierile testamentului vechiu nu s'au prea usitat, psaltirea în adevěratul sens al cuvêntului a fost producțiunea literară de căpetenie și națională a Evreilor, totuși ea, spune D. Sbiera, s'a bucurat de o îmbrățișare călduroasă și din partea Creștinilor, în ea sunt exprimate nu numai vederile naționale ale Evreilor despre Dumnezeu și despre raporturile sale cu oamenii, dar o sumă de simțiminte pioase și religioase.

Testamentul vechiu a fost redactat în limba ebraică; psaltirea era un coprins din acest testament, și de aceia ea a format o producțiune literară de căpetenie a Evreilor.

Psaltirele sunt: *Psaltirea Scheiană și Psaltirea Voroneteană; Psaltirea Coresiană din Brașov 1560-1568-1570; altă psaltire Coresiană din Târgoviște 1567; psaltirea Racoțiană din Alba-Iulia 1651; psaltirea Dosofteiană în versuri din Uniev 1673; altă psaltire Dosofteiană în prosă din 1680; psaltirea din București 1694; psaltirea cu tîlc a dascălului Alexandru 1697; psaltirea versificată a lui Vischi Ianoș din 1697; psaltirea versificată a lui Corbea I. Toader din 1710.*

Din acestea să vorbim de cele mai însemnate:

Psaltirea Scheiana și cu cea Voroneteană sunt două scrieri care se cred că au fost făcute în același timp cu

---

[1]) Vezi în «Principia» de T. Cipariu, p. 103—104 și 115, reprodus de D. Sbiera, în op. cit., la p. 42.

codicele voroneţean; acestea sunt cele d'întâi lucrări de psaltiri la Români. D. Sbiera conchide că ele sunt nişte scrieri ce aŭ trebuit să fi fost făcute între anii 1185—1504, de oare-ce dacă urmează timpul edificărei codicelui voroneţean trebue să le aşeḑăm şi pe dênsele între aceşti ani, căci fix nu se ştie aḑi, dacă codicele voroneţean a fost făcut în veacul al XII saŭ în al XVI orĭ în acest interval.

Psaltirea Scheană a fost publicată de D. Ion Bianu în Bucureşti anul 1889; d-sa crede că ar fi fost scrisă în anul 1482 saŭ 1485 [1]).

Psaltirea Voroneţeană a fost descoperită de D. S. Fl. Marian, a fost în posesiunea eruditului academician D. Dim. Al. Sturdza, acum e în posesiunea academiei şi publicată pe româneşte ca şi a D-luĭ Bianu, de D. Aron Densuşeanu. Aceste douĕ psaltirĭ sunt deci mai vechi de cât *psaltirea Coresiană* ce e din 1560 şi care mult timp a trecut de cea mai veche înainte de descoperirea acestor douĕ de mai sus.

Cele-l'alte psaltiri vedem că poartă însuşi numele autoruluĭ lor: *Coresi*, *Dosofteiu*, (etc.).

Manuscrisul lor e românesc cu litere slavone, cum se obişnuea; autorii tradusese saŭ întorsese aceste psaltiri din textele slavoneşti care la rêndul lor fuseseră întoarse saŭ traduse de călugări slavoni din textele elenice ce fuseseră prima traducere a vechiuluĭ testament redactat în limba ebraică şi coprins în *Biblie*.

Aceste psaltirii aŭ multă morală şi filosofie în cântecele lor, de aceia aŭ interesat şi pe Creştini aşa de pildă din psaltirea Scheiană tipărită de D. Bianu să aducem un cântec; «*Cântecul luĭ David când fugea de viaţa luĭ Avesalon fiul sĕŭ*».

«Nu mâ
temu de înturérecĭ
de oamenĭ ce cadu
pre gĭurul meŭ. Învie
Doamne, mântoiaşte-mâ
Dumneḑăul meŭ.

[1] Vezĭ op. cit., în Prefaţă, ediţiunea Academieĭ Române.

Că
tu vătămaş toţĭ
vrâjbitoriĭ mieĭ
în deşertu, dinţiĭ
păcătoşilor fră-mt aĭ
A Domnuluĭ iaste-
mân'tuïrĭa, şi spre
oameniĭ tăĭ blagoslove-
nia ta» [1].

Alăturĭ cu psaltirele maĭ vin: *Leviticul* pe care l'a descoperit D. B. P. Hasdeŭ într'un manuscript al bibliotecei naţionale din Belgradul Sêrbesc. D-sa crede că el a fost redactat în anul 1560 în Oltenia la monastirea Bistriţa. Vine încă şi aşa numita *Palia din Orăştia*, tipărită în acest oraş în anul 1582 pe româneşte, de *Tordaş Mihaiŭ*, episcopul Românilor din Ardeal, ajutat de *Hercea Ştefan* predicatoriŭ în oraşul Cavîran Sebeş, de Zacau Efrem dascăl de dăscălie la Sebeş şi de Pestişel Moisi predicatoriŭ din Lugoş şi de Archerie, protopop al Hunedoareĭ, eĭ ḑic: «*cum toate limbile aŭ şi înfluresc întru cuvintele slăvite a luĭ Dumneḑeŭ, numaĭ noĭ românĭĭ pre limbî nu avem*» şi de aceia bieţiĭ românĭ cine ştie cu ce sacrificiĭ aŭ tradus pe româneşte această scriere biblică dupe cum spune însuşĭ: «*cu mare muncî* . . . . den limbî jidovescî şi grecescî şi sêrbescî pre limba romînescî cinci cărţĭ ale luĭ Moïsă profocul şi patru cărţĭ ce se chemî ţarstva (ale împĕraţilor); şi alţĭ proroci çâţ-va si le dîruiră . . . «fraţilor românĭ» ca să le citească, căcĭ vor afla unele «cu adevĕr . . . mare vistiariŭ sufletesc».

S'aŭ maĭ tipărit apoĭ şi alte douĕ cărţĭ ale luĭ Moise: *Facerea* (genesis, bitie) şi *Eşirea* (exodus ishold).

Alt grup de scrieri biblice a testamentuluĭ vechiŭ sunt *scrierĭ de natură pur biblică*, adică traduceri a bibliei din legea cea nouă şi veche pe limba românească din cea elinească, ele sunt: *sfânta scriptură dintre aniĭ 1653—1629; Biblia luĭ Nicolae Milescu spătarul 1660—1664*, care se

[1] Vezĭ în op. cit., a D-luĭ Bianu, p. 7, Psalm III.

crede că s'a perdut; şi *Biblia Bucureşteană din 1688*; aceasta aduce lumină şi despre cea a Milesculuĭ, ea este şi cea maĭ însemnată din Bibliile traduse, să vorbim deci de dênsa.

Biblia Bucureşteană din 1688. Dupe titlul eĭ şi din precuvêntarea eĭ se vede că a fost scrisă şi tălmăcită din elineşte în ţilele şi din ordinul luĭ Şerban Cantacuzino voivod după îndemnul luĭ Constantin Brâncoveanu, Marele logofĕt (înainte deci de a deveni el domn dupe Şerban) pe când erea Mitropolit Theodosie în 1688 sub îngrijirea, tălmăcirea şi scrierea dascălilor foarte iscusiţi episcopul *German din Nisa* şi a fraţilor *Radu şi Şerban Greceanu*. Marĭ logofeţi şi a episcopuluĭ de Huşi Mitrofan ce cunoşteaŭ în perfecţie limba elenică căci din elenеşte aŭ tradus'o; folosindu-se şi dêuşii de ediţiunea elenească tipărită la Francfort de Ptolemeŭ filadelful.

D. B. P. Hasdeŭ după o mărturie a doĭ contimporanĭ grecul Dumitru Procopios [1]) şi a Mitropolituluĭ Grigorie al Moldoveĭ [2]) spune că această bibliă a fost scrisă de Nicolae Milescul spătarul pe când el se găsea ca ambasador al luĭ Grigorie Ghica Vodă din Ţeara-Românească (1660—1664); la Constantiniana [3]).

Alt grup biblic de scrierĭ din vechiul testament sunt: *Scrierile edificative*; acestea coprind: *Predicele* din care fac parte: *Tâlcul evangheliilor* scrise în româneşte cam pe la anul 1564, *evanghelia cu învăţătură* Braşov 1580—1581; *Treĭ predicĭ scrise de Popa Grigore din Măhaciŭ* intre anii 1600—1619; *Cuvînt pentru curăţire*, scris înainte de 1618; *predicĭ pentru sĕrbătorĭ marĭ* din 1632; *Mărgărit* tipărit în Alba-Iulia 1641; *evanghelia învĕţătoare* Govora 1643; *Carte de predicĭ, învăţăturĭ peste toate ţilele* Cîmpu-Lung 1642; *evanghelia învĕţătoare din Monastirea Dealul* 1644; *Ion Scărariul tradus de Ghenadie* în Govora 1665;

---

[1]) Vezĭ în Fabricius: Biblioteca greacă t, II, p. 789, citat în op. cit., a D-luĭ Sbiera, p. 54, Nota.

[2]) Vezĭ în Uricarul, de Codrescu t, I, p, 240, cit., idem Sbiera.

[3]) » idem în op. cit., a D-luĭ Sbiera, p. 53—54.

Cheia înțelesului Bucureşti 1678; *Sicriul de Aur* Sasşebes 1683; *Mărgăritare* Bucureşti 1691; *O predică* 1692; *Chiriacodromion, Alba Iulia* 1699; *predicele Mitropolitului Antim Ivireanul* dintre anii 1709 şi 1716. Aceste scrieri sunt atribuite diferiților autori afară de cele scrise de Popa Grigorie din Măhăciu; care a mai adunat şi altele într'un codice saŭ sbornic care în veacul al XIX a fost în posesiunea D-lui Dum. Al. Sturdza, de la care s'a şi numit Codicele saŭ *Codex Sturzanus* publicat şi studiat de D. B. P. Hasdeŭ [1]).

Acuma vin *cărțile de învățătură religioasă, morală şi privată*, ele sunt nişte scrieri ce creştinul le citea în orele sale de repaus pentru cultivarea sufletului lui.

Ele sunt: *Floarea darurilor* 1620; Albina 1683—1686; *Cărare spre fapte bune* Alba Iulia 1683; *Mântuirea păcătoşilor* 1692; *învățături creştineşti* Snagov 1700; *Pildele filosofeşti* Târgovişte 1713; *Cugetări în ora morții* cam dupe la 1550; Invățături alese, *Virtuți şi rĕutăți, poveşti de pildă.*

Acuma vin şi *Rugăciunile* ce coprind: *Rugăciuni din tâlcul evangheliilor* scrise cam pe la 1564; din *evanghelia cu învățături* 1580—1581; *Tatăl nostru*; *Credul* 1569; *Psaltirea, paraclisul lui Rafail Dragomireanul* 1661; *Acaftistul mitropolitului Dosofteiu* 1673; *Orologiul, paraclisul din Rîmnic* 1706; şi *Moliftele.*

Altă subîmpărțire este: *Viețele sfinților*; aceste scrieri ne înfățişează pe sfinți ca nişte creaturi miraculoase în contact cu ființa, ele sunt menite pentru a provoca credința creştinilor despre lucruri miraculoase ale divinității, coprind următoarele scrieri româneşti, găsite până acum: *Viața patriarhului Nifon*, scrisă cam pe la 1517; *viața sfântului Grigoriu decapolitul* 1632; *Varlaam şi Ioasaf scrisă de boerul Udrişte Năsturel* în 1648; *Prologul* adică *viețile sfinților* 1675; *Jitiea părintelui Vasile; viața preacuviosului Nifon* din 1691; *viața pustnicilor şi sahaştrilor cu-*

[1]) Vezi în cuvinte din Bătrâni, t. II, p. 75—87, 117—135, 223—236 cit. în op. D. Sbiera, p. 60, Notă.

viosi 1692; *Minunile Maicei Domnului* 1692; *Vedeniile Maicei prea curate; Douĕ-spre-ḑece versurĭ ale lui Mamer; Viaţa sfântului Sava* 1705.

Acuma vin *scrierile apocrife*, acestea coprind: *Apocalipsul lui Paul* cam de pe la 1550, *minunile sfântului Sisin*, 1550; *Călătoria Maicei Domnului la Iad* 1580; *legenda sfântei Vinerĭ* 1580; *legenda lui Avraam* 1600; *legenda Duminicei* 1600; *Povestea lui Adam şi a Evei* 1600—1625; *legenda despre semnul crucei* 1600—1625; *prorocirea Savilei* 1600—1625; *scrisoarea lui Pilat către Cesar* 1600—1625; *Hecsaimeron* 1600—1625.

Aceste scrierĭ apocrife sunt niştе scrierĭ neautorizate de biserică căcĭ în ele se vorbeşte despre persoanele biblice în alt mod de cât cum învaţă biserica.

Scrierile apocrife deci trec în credinţele religioase deşearte; mare parte din aceste bucăţi se găsesc în manuscript în codicele Sturdzan.

Tot din grupul scrierilor edificative avem şi *scrierile polemice* cam după la 1668; acestea sunt cuprinse în traducerea grămăticului Stoica, servitoriŭ al bisericeĭ domneştĭ din cetatea Târgoviştei în 1668; el a tradus din slavoneşte o scriere prin care a biciuit pe Jidovĭ, Armenĭ, Latinĭ, Luteranĭ, şi Calvinĭ, acest manuscript a fost consultat de P. S. Melhisedec episcopul Romanului[1]).

Venim acum la grupul:

Scrierelor liturgice. Acestea se întrebuinţează la serviciile dumneḑeescĭ din biserica autocefală română ortodoxă a răsăritului; şi la diferitele funcţiunĭ preoţeştĭ din afara bisericeĭ. Prin aceste scrierĭ se cântă binefacerile luĭ Dumneḑeŭ către oamenĭ, saŭ ale sfinţilor, rugăciunĭ de mulţumire saŭ de cerere luĭ Dumneḑeŭ îndreptate de oamenĭ pentru a se întâmpla orĭ nu cutare saŭ cutare lucru şi fapt.

Activitatea literară a acestuĭ teren a fost impusă de curentul religios, moral, naţional şi politic al statuluĭ nostru.

---

[1]) Vezĭ în cronica Romanuluĭ de P. S. episcopul Melhisedec, vol. I, p. 33, repr. în op. cit., a D-luĭ Sbiera p. 83.

Aceste scrieri liturgice erau niște traduceri din limba slavonă și elenă pe românește, ele cuprind: *Molitvenicele*, *Liturghierile*, *Octoihurile*, *Parimierile*, *Ceasloavele*, *Diaconarile*, *Triodurile*, *Penticostariile*, *Orînduiala slujbei sf. Constantin și Elena*, *Mineiurile*, *Catavasierul*, *Antologhion*, *Evanghelierul*, *Apostolul*, și *Psaltirea filosofului Damaschin*.

Molitvenicele, cuprind rugăciunile ce le spun preoții la serviciul ce'l ține la particulari, molitvenicele din Țeara-Românească afară de cele scrise saŭ tipărite în Moldova de prin vremile de atunci, sunt: *Molitvenicul românesc* din 1564; *molitvenicul* înainte de 1664; *molitvenicul popii Ioan din Vinți*, Alba-Iulia 1689[1]); *molitvenicul din Buzĕŭ* 1699; *altul din 1701; molitvenicul din Rîmnic* 1706; *molitvenicul din Tîrgoviște* 1713.

Liturghierile. Acestea sunt rugăciunile ce le ḑic preoții în sfântul altar al bisericei, în timpul slujbei dumneḑeești; ele cuprind cântări și rugăciuni compuse de sfântu Ion Chrisostom Gură de Aur, de Vasile cel mare, și de Grigore cuvîntătorul de Dumneḑeŭ, ele sunt: *Liturghierul călugărului Mihail Mocsa de la episcopia Rîmniculuĭ-Vîlcea* 1620—1630; *Liturghia slavonească-română din Bucureștĭ* 1680; a ieromonahului Inocențiu, *Liturghierul românesc din Tîrgoviște* 1697; *Liturghierul românesc din Rîmnic* 1698; *Liturghierul manuscris din* 1699; *Liturghierul din Buzĕŭ* 1702; tipărită de marele spătar Șerban Cantacuzino, *Liturghia din Buzĕŭ* 1713; aceste liturghii sunt după cum vedem tot niște traduceri făcute de preoți români din veacul al XVI și al XVII-lea.

Octoihurile. Aceste sunt niște cântări ce se cântă pe opt melodii saŭ voci la slujbele bisericești de peste an, Duminica și în cele-l'alte ḑile, ele cuprind *Octoihul din* 1649; *Anghilestul pe 8 glasuri* 1681—1683; *Octoihul* înainte de 1699; *Octoihul* din 1708; *Octoihul din Tîrgoviște* 1713.

Parimierile, ele cuprind bucăți alese din vechiul tes-

---

[1]) Am pus și scrierile scrise saŭ tipărite în Transilvania căcĭ ele de acolo treceaŭ în scurt timp și în țara românească încât eraŭ socotite ca niște producțiunĭ de aci.

tament ce se citesc la slujba bisericească în posturile cele mari, avem numai un singur *Parimieriŭ* tipărit în Moldova în vremea lui Duca-Vodă 1682.

Ceasloavele ḑise şi *Oroloage*. Acestea sunt rugăciunile ce se cântă mai ales prin monastiri la ore anumite; traduceri nu avem nici una nici în Ţara-Românească, nici în Moldova ci numai în Transilvania cele de acolo aŭ slujit şi în ţările române dincoace de Carpaţi; ele sunt: *Ceaslovul din Belgrad* 1686—1687, şi *Ceaslovul* din Sibiŭ 1696.

Diaconariile, ele sunt rugăciunile ce le spune diaconul bisericei în timpul Liturghiei, sunt: rênduiala *diaconstvelor din Alba-Iulia* 1687.

Triodul este rugăciunea ce se ḑice în biserică la serviciul din decursul paresimei, postul cel mare; începînd de la Duminica Vameşului şi Fariseului, şi până în Sâmbăta înnainte de paşte; avem: *Triodul din 1683 de la monastirea Colţea din Bucureşti*, *Triodul din Braşov* 1694; *Triodul din Buzĕŭ* 1697; *Triodionul din Buzĕŭ;* 1700; şi *Tristierul* veaculuĭ al XVII-lea.

Penticostarele adică rugăciunile ce se spun în strana bisericei în intervalul de la Duminica Paştelui şi până la Duminica Rusalilor; ele sunt: *Penticostarul dascălului Alexandru din Braşov* 1694; şi *Penticostarul din Buzĕŭ* 1701. *Orînduiala slujbei sfinţilor I. M. P. Constantin şi Elena;* este rugăciunea ce se ḑice în această ḑi, ea s'a tipărit de Mitropolitul Antim Ivireanul la monastirea Snagov în anul 1696.

Mineiul. Acesta e un op ce conţine toate rugăciunile ce se cântă la biserică, peste tot anul, atât în ḑilele de sĕrbători cât şi în cele de lucru; cuvîntul vine de la elenescul μήν saŭ μήνη=lună, următoarele bucăţi din acest op aŭ fost traduse: *Mineiul din Buzĕŭ* 1698; *Mineiul din* 1706: *Mineiŭ cu Octoih* 1706.

Catavasierul cuprinde cântări de laudă în onoarea vreunuĭ sĕrbătorit, avem: *Catavasiile de la Buna-Vestire* ce sunt unul din 1700 *din Bucureşti*, şi altul din *Târgovişte* din 1714.

Antologhions saŭ Floarea cuvintelor, este o prescurtare a Mineiului, s'a tipărit o traducere la Rîmnic în 1705.

Evanghelierul e o carte ce conţine pe ceĭ patru evangheliştĭ.

Apostolul, asemenĭ o carte ce conţine scrierile Apostolilor.

Psaholia filosofuluĭ Damaschin este conservată într'un manuscript din veacul al XVII-lea.

Acuma venim la grupul scrierilor dogmatice şi *didactice*, acest grup conţine la Românĭ catehismurile. Activitatea literară pe acest teren este datorită maĭ mult mişcăreĭ Saşilor şi Secuilor din Ardeal, ea a început acolo prin 1544; la noĭ cam de prin veacul al 17-lea, cuprinde: *Catehismul românesc* din 1544 *de la Sibiŭ*, *Catehismul luĭ Luther din Braşov* 1559.

Intrebarea creştinească scoasă de Popa Grigore din Măhaci la 1607; *Catehismul din Alba-Iulia* 1640; *Catehismul din Alba-Iulia* din 1648; *Scutul catehismuluĭ tot din Alba-Iulia* 1656.

Pravoslavnica mărturisire, *Buzĕŭ* 1691. Aceasta a fost tradusă din greceşte de logofĕtul Radu Greceanul după îndemnul luĭ Constantin Brâncoveanu Voivod, ea cuprinde după cum spune Greceanul «indireptariŭ prin care dogmele dumnedeeşti şi apostoleşti a rĕsărituluĭ biserică se cunosc şi se îndrepteadă» etc.

Cartea asupra desbinăreĭ papistaşilor, *Snagov* 1699.

Pâinea princilor, *Alba-Iulia* 1701.

Invĕţătura despre cele şapte taine, *Buzĕŭ* 1702.

Invĕţătură bisericească de mitropolitul Antim Ivireanul 1700; Bucureştĭ.

Grupul scrierilor de drept canonic.

Acest grup de scrierĭ cuprinde nişte estrasurĭ din canoanele Apostolilor, şi ale conciliilor universale precum şi din opurile comentatorilor lor, spre a servi de directive la disciplină între membriĭ bisericeĭ. Activitatea literară pe acest teren este datorită Radului Vodă cel mare, ce domni în ţara Românească, între anii 1494—1507 şi Mitropolituluĭ

Nifon ce fusese patriarhul Constantinopolului 1487—1490; care organiză biserica statului român după pravilă și lege [1]).

Radu-Vodă cel mare și Mitropolitul Nifon aruncară semințele unei asemeni literaturi, însă roadele nu începură a fi culese decât cam dupe la 1600 încoace, căci de atunci începu a se face traduceri în românește de pe pravilele bisericești de care se servise Nifon și Radu cel mare și toți cei ce le urmară în Țara Românească, pravile bisericești și de legi ce ereaŭ scrise pe elinește saŭ pe bulgaro-slăvește.

Cea mai veche scriere de acest caracter pe românește este păstrată în așa ḑisul codice Negoean [2]), această scriere poartă titlul de *Pravila Sfinților Părinți 318.*

Se vede că de aci luaseră Domnii și boerii români, obiceiul blestemurilor pentru aceia ce nu s'ar fi conformat dorințelor lor testamentare, legăturilor, cum se ḑicea atunci, când blestemaŭ ḑicênd, (cutare): «să fie afurisit de cei 318 sfinți părinți de la Nikiea și să nu vadă fața Domnului Isus Hristos» (și cele-lalte).

Mai este încă:

Tocmeala bisericească dată de mitropolitul Ardealului;

Pravila aleasă din 1632 a Țărei Românești;

Pravila mică din Govora 1640; această pravilă ca și cele două d'întâi s'aŭ tipărit în ḑilele și după îndemnul lui Mateiŭ Basarab-Vodă, pravila mică s'a tipărit de academie în 1884 după tipărirea cea veche.

Indreptarea legei, Târgoviște 1653, *niște așeḑăminte bisericești* din 1675, conservate de Petru Major în istoria sa bisericească, *cartea legilor* din 1680 saŭ *Zaconicul*, și *capetele de poruncă* din Târgoviște tipărită acolo în 1714.

Acuma am terminat cu seria scrierelor theologice, trecem la cele *științifice* și *beletristice* aceste două aparțin grupului de producțiuni scrierelor **Terenului lumesc.**

Producțiunile literare pe acest teren s'aŭ produs foarte

---

[1]) Vezi Cronica țĕreĭ-Românești domnia Raduluĭ Vodă cel mare; Arch. ist., Hasdeŭ, tom. II, p. 137, și viața patr. Nifon de Mitropolitul Iosef Naniescu, p. 34—37.

[2]) Vezi în «Columna lui Traian» B. P. Hasdeŭ publ. de D. Ion Bianu citat în Sbiera, op. cit., p. 111.

cu greŭ la Românĭ căcĭ aŭ fost douĕ cause ce-ĭ aŭ împedicat, una: *credinţa religioasă* dusă până la un fanatism extraordinar, aceasta ca resultat al triumfuluĭ creştinismuluĭ asupra păgânismuluĭ, a doua causă: *evenimentele politice eminamente de ameninţătoare la existenţa ţĕreĭ Româneşti.*

Românii în adânca lor credinţă religioasă, credeaŭ că tot ce ese din mintea omenească este fals, este un neadevĕr, cărţile de literatură religioasă avură un efect atât de puternic asupra lor încât eĭ credeaŭ că numaĭ ce vine de la Dumneḑeŭ şi de la servitoriĭ sĕĭ este adevĕrat, şi că numaĭ aceste lucrurĭ se pot învĕţa şi crede; şi că deci numaĭ aceste lucrurĭ pot fi folositoare neamuluĭ omenesc.

Cuvintele apostoluluĭ Pavel eraŭ cele maĭ nemerite pentru starea lucrurilor de atunci: «*înţelepciunea lumeĭ acesteia, este nebunie înaintea luĭ Dumneḑeă căcĭ este scris: El prinde pre ceĭ înţelepţĭ în viclenia lor. Şi iarăşĭ: Domnul cunoaşte gândurile înţeleptilor că sunt deşérte*».

Ca să ne facem o idee de existenţa acestor credinţe ce se înrădăcinaseră în spiritul Românuluĭ din veacul al XV, al XVI şi al XVII nu avem decât să reproducem cuvintele Domnesculuĭ istoriograf şi ilustruluĭ învĕţat Dumitru Cantemir ce spunea despre Moldoveni: «Moldovenii nu numaĭ că nu iubesc literele (ştiinţele), dar maĭ că toţĭ le şi urâsc. Insă, şi numele artelor şi ale ştiinţelor le sunt necunoscute. Eĭ cred că învĕţaţiĭ nu pot ca să nu'şĭ piardă mintea, aşa încât, voind să laude învĕţătura cuiva, ḑic despre dênsul că este *nebun de carte*. Ruşinos proverb se poartă în privinţa aceasta prin gura Moldovenilor!»

«Studiul literelor (ḑic eĭ) este partea preuţilor, iar lumeanuluĭ ĭĭ este de ajuns ca să ştie citi şi scrie, să fie în stare a'şĭ semna numele şi a nota în catastih boul alb, negru, cornut, caiĭ, oile, vitele, stupiĭ, şi altele de felul acesta, toate celelalte (crede) că'ĭ sunt de prisos» [1].

Cantemir ce'ĭ drept vorbeşte de Moldoveni, nu de Munteni; orĭ de Moldoveni orĭ de Munteni, e acelaşĭ

[1]) Vezĭ în Descriptio Moldaviæ, part. II, cap. 17, p. 126—127.

lucru, căci doar dintr'un sânge şi carne am fost cu toţi turnaţi şi aceiaşi civilisaţiune era în ambele principate.

Că se deduse avânt literaturei bisericeşti, e cert căci am vĕzut că promotorii acestei specii de literaturi fură călugării bulgaro-slavi, şi că Românii primiră cu entusiasm această literatură şi se asociară şi dênşii printr'o mână puternică de representanţi, se asociară însă nu atât din gustul literar care nu putea să fie desvoltat, după cum vom vedea, ci mai mult pentru că considerară literatura bisericească ca o necesitate a timpului, ca un mijloc excelent pentru a împlânta în inimele semenilor lor, aceste credinţe religioase ale bisericei ortodoxe de rĕsărit.

De aci deci acea negligenţă la început pentru literatura lumească, şi naşterea acelor proverbe ce trăesc încă şi aḑi, de ex.: «E tobă de carte»; «a înebunit de carte»; «are capul calendar»; «apucă câmpiile de carte multă». vedem deci că Românul considera de nebun, pe acela ce ar învĕţa mai mult dintre dênşii.

Tipografii în adevĕr dacă se înfiinţase, şi vom vedea timpul, locul şi felul funcţionărei lor într'un capitol special, şi lucrări literare pe terenul lumesc, chiar dacă se vor fi produs nu vor fi vĕḑut nici odată tiparul în vremea veacurilor XV şi XVI, căci ele căḑeaŭ în desuetudine pe lângă cele religioase, cari ocupaŭ ele şi numai ele pe Români; de oare-ce consideraŭ mintea omenească ca o magazie unde sunt numai minciuni, eară adevĕrul şi earăşi adevĕrul numai divinul îl posedă, numai dênsul 'l poate explica şi arăta prin discipolii sĕi, şi deci numai acele lucrări literare trebuesc citite şi rĕspândite căci ele trateaḑă despre dumnezeire *care explică şi ştie totul;* — nu e vorba, aceste credinţe eraŭ foarte lăudabile pentru Români, dară ele eraŭ interpretate greşit—; căci omul tocmai de aceea este lăsat pe pământ, el, făptura cea mai sublimă, produsul cel mai perfect al evoluţiunei pământului, pentru a se ocupa şi a descoperi adevĕrul lucrurilor, a cerceta şi a pătrunde în întunerecul lor şi ast-fel ajutat de inteligenţă cu toate facultăţile ei, de voinţă şi de stăruinţă, să muncească pentru a'l descoperi şi a'l preda semenilor sĕi.

Lumea, universul, neapărat a fost și este plin de mistere dară numai progresele științei le-a mai descoperit și le va mai descoperi.

Aceste toate explicări Românii nu și le puteau face căci trăiau într'un mediu ce nu le permitea să se gândească la așa ceva, călugării din monastiri daca luau pana în mână ca să asvârle pe hârtie, scrisoarea cea cu litere slovace în *etaje* saŭ în *uniciale*, nu o luaŭ a scrie, nici despre *Traian* nici despre *Basarabii*, descălecători țerilor Române de la gurele Dunărei, ci pentru a scrie despre dumnezeire, saŭ a întoarce din elenește și slavonește scrierele de pre sfânta scriptură a vechiului și noului testament.

In atari condițiuni, deci erea imposibil ca să se fi născut la noi o altă materie decât produsul acelor semințe aruncate în pământ.

Numai contactul și sociabilitatea 'ți deșteaptă idei noui, căci nu poți produce de cât la fel cu mediul în care trăești.

A doua causă ce a împedicat literatura lumească am spus că a fost, *evenimentele politice ce le-aŭ suferit Românii*.

Noi prin poziținea noastră geografică, prin starea noastră de a fi, ce ne-o urzise soarta, eram nevoiți ca să stăm ziua și noaptea cu arma lângă noi, călcați în țara noastră, în moșia noastră, zilnic aproape, de inimic, Rus, Neamț, Ungur, Tătar, Turc și Polon, și siliți ca să ne luptăm ca o leoaică ce 'și ar apăra puii, când ar fi atacați, și cu toate acestea plătind tribut Turciei pentru a căpăta un sprijin în cas de pericol eventual. Incât numai de scrisoarea lucrurilor umane nu ne mai ardea; ni se va respunde, dară de cele divine cum ne ardea? De cele divine ne ardea, căci ele eraŭ o necesitate a timpului, ele eraŭ o mângâere pentru zilele de restriște și o speranță pentru lucrurile periculoase ce ne ar fi amenințat existența ele eraŭ o mulțămire către cel de sus pentru zilele care ne adusese bucurie și fericire, căci de câte-ori oare Voivozii țerilor surori, la un loc cu boerii români, generali de atunci și cu slujitorii, înainte de a merge la rĕs-

boiŭ, nu se adunaŭ la biserică şi ascultaŭ cântările şi rugile cele frumoase îndreptate de clerici către Dumnezeŭ, de resunaŭ vastele cupole din turnurile cele înalte, de câte-ori cărţile bisericeşti nu eraŭ cetite din scoarţă până în scoarţă de dênşii prin casele lor ca cel de sus să aibă grijă de acest biet neam Românesc care nu a făcut rĕŭ la nimeni, ci s'a rugat numaĭ ca să fie şi dênsul lăsat în pace de cei maĭ tarĭ, pentru că eraŭ maĭ marĭ ca dênsul.

Să nu ne mire deci cuvintele vestiţilor cronicarĭ din veacul al XVII, Miron Costin al Moldoveĭ ce ḑicea: «Ce sosiră asupra noastră, cumplite aceste vremĭ de acum, (1672) de nu stăm de scrisoare, ci de grijĭ şi suspinurĭ, şi la acest feliŭ de scrisoare gând slobod şi fără valurĭ trebueşte» [1]) şi Constantin Filipescu Căpitanul în ţara Românească: «De multe orĭ la mulţĭ Domnĭ s'a făcut răsmiriţă şi turburare pentru rĕutatea Grecilor» [2]).

De aceea vom şi vedea că din veacul al XVII-lea încoace scrierile de literatură lumească se vor înmulţi, epoca resbelelor trecuse la Românĭ, domniile luĭ Şerban Cantacuzino şi Constantin Brâncoveanu inaugurară o nouă glorie a Românilor, aceia a politicei diplomatice, din care Românii vor eşi tot aşa de învingĕtorĭ ca şi din resbelele luĭ Mihaiŭ Viteazul şi ale luĭ Mircea.

Vremea de scrisoare începu să vină, căcĭ cumplitele vremĭ de care vorbeşte Miron Costin începură a se maĭ pierde; scrisoarea literaturei lumeştĭ începu a maĭ lua locul celeĭ teologice, căcĭ Românii 'şĭ formaseră un contact maĭ intim cu marea putere nemţească ce ne erea vecină noă; acuma sceptrul ottoman 'şĭ maĭ pierdu din splendoarea de odineorĭ, încât Românilor le dedea mâna să se apropie de Nemţĭ maĭ mult decât de Turcĭ, pe care Nemţii îĭ sfărâmaseră în douĕ rînduri, eată deci ce strînsă legătură există între producţiunile literare ale uneĭ ţĕrĭ şi starea eĭ politică — unele sunt legate de altele; de aceia am şi spus că face mult mediul, căcĭ acuma prin

---

[1]) Vezĭ în Letopiseţul, Kogălniceanu, Tom. II, p. 247, ed. II.
[2]) Vezĭ în cron. din Mag. ist.

veacul al XVII-lea o sumă de străini din Austria vor trece Carpații și vor veni la Tîrgoviște și la București spre a se întreține în palatul domnesc cu un Cantacuzin saŭ cu un Brâncoveanu. Literații și istoricii nemți vor veni pe aci și vor scrie din faptele Românilor, cărți cum se cade, luându-se și aceștia după câte un manuscris prețios al unui boer bătrân român, complectându'l și tipărindu'l în opera sa, apoi prin veacul al XVIII scriitorii Italieni și Greci, după cum vom vedea.

Eată deci cum se croise începutul acestei literaturi. Am spus că literatura terenului lumesc coprinde literatura *științifică* și cea *beletristică*.

Literatura științifică, este o totalitate de producțiuni literare a inteligenței omenești, isvorîte din cugetările și cercetările acesteia, spre adevĕr, dobêndite prin studiŭ și ficsate prin scris pentru a rĕmânea și a sluji urmașilor.

Literatura științifică la Români coprinde: *scrieri istorice, scrieri geografice, scrieri juridice, scrieri limbistice, scrieri filosofice, și scrieri de povestire călindăristică.*

Să vedem pe rênd pe fie-care.

Scrierile istorice. Acestea se împart și ele la Români în *scrieri istorice de la descălecatul țĕrei; scrieri de istorie universală și particulară.*

Scrierile istorice de la descălicătoarea țĕrii sunt: Am vorbit mai 'nainte de scrierea boerului muntean *Murgul* acea cronică moldo-română ce ar fi făcut'o dênsul cam pe la 1460 în urma misiunei sale diplomatice de la Ion-Vodă, la Sultanul Amurat, în urma bătăliei de la Cossova, despre care *ne vorbește Raguzanul Giacomo di Pietro Lucari, în analele sale din 1590* [1]).

Acuma venim la *viața lui Neagoe Basarab scrisă între* 1517 și 1521, se crede că această operă a fost scrisă de preotul Kir Gavril al sfintei Agora.

In această operă se vorbește pe larg de viața și domnia lui Neagoe Basarab-Vodă până în 1517; pe ici și colea

[1]) Vezĭ în Magnum etimologicum Romaniæ, Tom. IV, B. P. Hasdeŭ p. XXXI.

și despre cele-l'alte domnii anterioare până la 1494 (domnia lui Radu cel mare [1]).

Aceste scrieri eraŭ scrise în graiul bulgaro-slav, ci nu românesc.

Acum venim la majoritatea scrierilor, în graiŭ românesc.

Una din scrieri din vechime la al căruĭ nume inimele Românilor trebue să tresalte de mândreţe este: «*Viaţa luĭ Mihaiŭ-Viteazul (1533—1601)*», despre care vorbeşte scriitorul strein Baltazar Walter, Silesian de origină şi venit aci în vremea domnieĭ luĭ Mihaiŭ-Viteazul scriind şi dênsul opera: «*Brevis et vera descriptio rerum ab illust. ampliss et fortiss. militiæ contra patriæ suæ reiç. pub. christianæ hostes, duce ac dn. dn. Ion Michaele Moldaviæ Transalpinæ sive Walachiæ Palatino gestarum. . . . Gorlicii 1599*».

Walter în opera sa că oaspete al luĭ Michaiŭ-Viteazul în 1597 în palatul sĕŭ din Tîrgovişte spune că: «marele logofĕt al principeluĭ, scria româneşte şi pe scurt, din ordinul Domnuluĭ *Viaţa luĭ Michaiŭ-Viteazul 1593—1601*: «*brevem quendam rerum gestorum Walachiæ sermone a dn. Cancellario conceptum, atque ab ipso Waiwoda approbatum contextum*» [2].

D. B. P. Hasdeŭ însă în nişte urice din anul 1597 şi publicate în Columna luĭ Trajan [3], arată că în 1597 pe când Michaĭ-Viteazul era la Tîrgovişte, mare logofĕt al sĕŭ erea boerul *Tudosie*, deci acesta poate că a fost autorul vieţeĭ luĭ Michaiŭ-Viteazul despre care vorbeşte Walter, însă nepomenindu'ĭ numele, ci numai titlul sĕŭ de Mare logofĕt.

Această operă a luĭ Tudosie este intercalată în aşa numita *Cronică Cantacuzineană* despre care vom vorbi la locul cuvenit şi dênsa găsindu-se în volumul al patrulea

---

[1]) Vezĭ în Archiva ist., t. I, p. 2, No. 318, p. 132—150, în viaţa luĭ Nifon, părintele nostru şi patriarhul Ţarigraduluĭ; precum şi op. cit. a D-luĭ Sbiera, p. 161.

[2]) Vezĭ în «Tesaurul de monumente istorice» opera luĭ Baltasar Walter în întregul eĭ, tom. I, p. 4, 1862, Bucureştĭ, P. Ilarian.

[3]) Anul VIII, 1878, p. 379—38: şi cuv. din Bătrânĭ, t. I, p. 120. Cit. şi de D. Sbiera, p. 168, op. citată.

din magazinul istoric, scos de nemuritorii bărbaţi ai ţerii, Nicolae Bălcescu şi Treb. Laurian în Bucureşti; anii 1845—1848 [1]). Locul ce ne interesează din Cronica Cantacuzineană este unde se ţice: «*De aicea începe Istoria lui Mihaiŭ-Vodă* [2]).

Altă operă e «*Cronica Cantacuzineană*» cunoscută mai mult de noi sub numele de *Cronica anonimă a ţerei-Românești*, ea este intitulată: «*Istoria Ţerei-Românești de când aŭ descălicat Românii*» ea coprinde 398 de ani din viaţa Ţerei-Românești, de la întemeerea ei ca stat, până la anul 1688 luna August; începe aşa dar cu Radu-Negru, pretinsul întemeetor al Ţerei-Românești (1290) şi ajunge până la domnia lui Şerban Cantacuzino din 1688.

D. Sbiera crede că autorul acestei cronici e acel Tudosie Stoian, nume pomenit şi de N. Bălcescu şi eată unde şi cum:

Bălcescu spune vorbind de isvoarele istorice române:

Cronicele din veacul al XVII-lea ce avem sunt în număr [3]) de şase; *a lui Tudosie fiul lui Stoian din Tunşii*, *a lui Constantin Căpitanul* şi alte patru anonime care toate cuprind istoria Ţerii-Românești de la Negru-Vodă până la Şerban-Vodă Cantacuzino saŭ de la 1290 până la 1686—1689.

D. Sbiera, de acest Tudosie Stoian crede că e acela ce se vede semnat pe nişte chrisoave din 1666: «Cartea obştei adunări a ţerei din Aprilie, prin care se vesteşte tuturor că moartea postelnicului Constantin Cantacuzino a fost nedreaptă» [4]) (şi celelalte) unde se vede semnat «*Stoian vel pitar*» apoi în uricul lui Radu Leon-Tomşa (1664—1669), din 9 Decembre, pentru isgonirea grecilor din ţară unde se vede semnat ca martor iarăşi «*Stoian vel pitar*» [5]). Din acestea se deduce că acest Stoian erea din partida Cantacuzineştilor în ţară, căci mărturiseşte că pe nedrept

---

[1]) Vezi în op. cit., vol. IV, p. 277—301.
[2]) Adică opera lui Tudosie logofĕtul.
[3]) Vezi în Mag. ist. Tom. I, p. 10.
[4]) Vezi în această carte mai îndărăt la pag. 91 (pe care noi am găsit că de neam se trăgea din Floreşti).
[5]) Idem la pag. 107.

s'a omorât postelnicul Constantin Cantacuzino în obștească adunare în 1666 deci era prieten cu Cantacuzino, de aci D. Sbiera deduce că acest Tudosie fiŭ al luĭ Stoian si deci din neamul Stoeneștilor, fi-va fost un neam Stoenescu, în veacul al XVII, și de boerĭ? nu știm, care să fi fost autorul cronicei anonime numite cantacuzinene pentru că acest Tudosie fiŭ al luĭ Stoian era de casă la Cantacuzenii din veacul al XVII în această țară [1]), cam problematic lucru.

D. Iorga crede însă că această cronică anonimă, a fost redactată de boerul *Stoica* logofĕtul Ludescul, cel puțin ca scriitor în parte al acestuĭ corp de cronică.

Acest Stoica logofĕtul Ludescul, din cele relatate de Cronicarul Constantin Filipescu (Căpitanul) după cum spune și D. Iorga resultă că erea omul de casă al Cantacuzenilor, amic și devotat servitor la veri-ce faptă ce privea pe Cantacuzenĭ. «Intre partizanii Cantacuzenilor trimeși la ocnă în ḑiua de 15 (25) Iulie, 1672 când se arestă familia, avem pe lângă socrul luĭ Mateĭ Aga, pe lângă socrul luĭ Șerban Logofĕtul și pe Stoica Logofĕtul Ludescul, care aŭ fost slugă bătrână la casa răposatuluĭ Constantin Postelnicul [2])» (adică Cantacuzino). Acestuĭ boer Ludescu 'i se dădea redactarea documentelor, căci el era maĭ cărturar poate ca alțiĭ și se pricepea la formele literare ale scrisórei maĭ cu dibăcie.

Din genealogia Cantacuzenilor într'un document se vede cum el acest Stoica logofĕtul Ludescul scrisese sub numele de «învĕțătură» Doamneĭ Elena stăpâna-sa, niște priceputuri pentru drumul sĕŭ cel mare ce avea să'l facă în *hagealîcul* eĭ, la *Ierusalim* și aceste învĕțături formaseră o adevĕrată bucată literară, un lucru meșteșugit după cum spune D. Iorga după documentul însuși, din genealogie [3]).

De aci D. Iorga deduce că la cine Cantacuzineștiĭ aŭ

---

[1]) Vezĭ op. cit. a D-luĭ Sbiera, p. 193—195.

[2]) Vezĭ în Cron. Anon., p. 8—9. Stoica Logofĕtul Ludescul în Const. Căpitanul, p. 368—9, și în analele academieĭ seria II, Tom. XXI, p. 325, cuvêntarea D-luĭ Iorga.

[3]) Vezĭ idem în analele academieĭ, p. 320, Seria II, Tom. XXI.

putut să se adreseze mai nemerit când a fost vorba de scrierea unei cronici a țării din punctul lor de vedere, de cât la acest logofăt și boer și în același timp și omul lor de încredere, această impresie se înfățișează lectorului însuși din citirea ultimei părți a cronicei anonime și apoi însuși acest boer Stoica în cronica anonimă face mențiune de dênsul când se numește singur cu numele de «Stoica»[1].

De ce oare cronica anonimă care povestește domniile țării românești de la început, mai este încă numită și cronica Cantacuzineană? când ea conține și cele d'intîiu domnii românești, începând cu veacul al XIII-lea pe când Cantacuzineștii de abea au venit în Țara-Românească în veacul al XVII-lea când au și domnit.

Apoi trebue însă să observăm că această cronică anonimă, literații noștri de aci, prin studiile lor, au ajuns să dovedească că ea a fost scrisă în veacul al XVII-lea și scrisă din îndemnul Cantacuzinilor, după cum nemerit se exprimă D. Iorga, când spune: «Când Cantacuzineștii hotărîră alcătuirea unei cronice a țării, *din punctul lor de vedere....*»[2] (adică după îndemnul lor, și în care cronică se va vorbi de dênșii mai pe larg); adresându-se pentru aceasta, și la prietenul lor de casă *Tudosie fiul lui Stoian din Tunși* după cum crede D. Sbiera din cele relatate de N. Bălcescu[3], sau la acest Stoica Logofătul Ludescul un om literat al veacului al XVII-lea după cum crede D. Iorga[4].

De aci deci deducem că o cronică scrisă în trecutul acestei țări și tratând despre domniile Țării Românești putea sa i se dea cu drept cuvênt numele Domnilor sau boerilor din îndemnul cărora autorul s'a apucat să o scrie, aceasta s'a întêmplat mai cu seamă când autorul cronicei nu a voit a'și lăsa numele sĕu pe cronică, așa încât cronica devenind anonimă pentru urmași, oamenii de știință căznindu-se au descoperit barem sub ce timp, din îndem-

---

[1]) Vezi idem în analele academiei, p. 320, Seria II, Tom. XXI. Nota III cronica anonimă în Mag. ist., p. 363.

[2]) Vezi în analele academiei, p. 326, Tom. XXI.

[3]) Vezi în op cit. a D-lui Sbiera, p. 193—195.

[4]) Vezi în analele academiei, p. 326, Tom. XXI.

nul cui și cam de cine a fost scrisă, și pentru a nu lăsa numele de anonimă, iaŭ dat mai cu seamă numele Domnitorului ori neamului din îndemnul căruia s'a scris, căci acest lucru mai uşor s'a putut stabili de cât numele autorului, după cum reese din cele relatate de noi mai sus.

Așa s'a întêmplat și cu alte cronici după cum vom vedea mai la vale, căci la Românî în neamurile boerești se obișnuise din veacul al XVII-lea încoace, de când începuse a ne arde de scrisoare, după cum spunea Miron Costin pentru Moldova și Constantin Filipescu Căpitanul pentru Țara-Românească, se făcuse obiceiul, ḑic, că mai fiecare familie de boerî să'și însărcineḑe pe câte un membru din familia lor cel mai priceput și mai cărturar în ale scrisului, spre a scri din istoria Țĕreĭ-Românești câte o epocă și mai cu seamă epoca în care trăise membriĭ aceleĭ familiĭ ce se ilustraseră în istoria țĕreĭ fie prin faptele resboinice, fie prin ale păceĭ, așa că cu chipul acesta se născuse în țară, pe neașteptate o istorie vie. Grație uneĭ asemenî inițiative, astă-zî avem o istorie națională, a Românilor în care se poate citi faptele ḑi cu ḑi la unii din Domniĭ Românî, multe din aceste cronicî saŭ condicî, s'aŭ perdut din diferite împrejurărî nenorocite, puține s'aŭ conservat așa că ele mai trăesc până astă-ḑî, pe cele ce trăesc le vom studia aci.

Afară deci de cronica Cantacuzineană mai avem:

Cronica lui Radu Greceanu saŭ așa ḑisă a lui Brâncoveanu.

Această cronică în publicațiunea eĭ din Magasinul istoric, acel corp de cronicî ale Munteniei, tipărite la un loc de nemuritorii N. Bălcescu și T. Laurian, este cunoscută sub numele de «*Istoria Țĕriĭ-Românești de la 1689—1700 de Marele logofĕt Radu Greceanu*».

Logofĕtul Radu Greceanu este un personagiŭ în istoria literaturei istorice a poporului român, căci dintre toate cronicele Țĕreĭ-Românești, cronica lui Greceanu este cea mai metodic, complect și amănunțit scrisă, neapărat că dacă străbunii noștri literați ar fi scris ca logofĕtul Radu Greceanu, aḑi am fi avut o istorie națio-

nală a poporului român, mult mai amănunțită și nu am mai fi recurs la fel de fel de documente străine pentru a putea stabili cutare saŭ cutare fapt, căci l'am fi avut înfățișat prin culorile cele mai vii ale cronicarului, martor ocular.

Marele logofăt Radu Greceanu, boier neaoș, român de viță veche, rudă cu Preda Floricoiul de la Greci *(Greceanu* [1]), ce fusese însurat cu fiica lui Mihaĭ-Viteazul, Domnița Florica, de unde și epitetul alipit la boerul Greceanu de «*Floricoiul*».

Preda Floricoiul Greceanu ce peri tăiat în tabără de ostașiĭ streinĭ aĭ luĭ Leon-Vodă în lupta ce o avu cu Matheĭ Aga de la Brâncovenĭ, Basarab, când acesta ocupă tronul țăreĭ. «Tăiat-aŭ și pe Adam Banul acolo în tabără și pe Preda Floricoiul din Greci» [2]).

Marele logofăt Radu Greceanu frate cu Marele logofăt Șerban Greceanu, și jucând amêndoĭ un rol însemnat în politica țăreĭ românești în vremea domnieĭ luĭ Constantin-Vodă Brâncoveanu după cum s'a vĕdut de lector la citirea capitolului domnieĭ acestuĭ Domn, în această carte [3]).

Ștefan Cantacuzino Voevod însurat cu Păuna Greceanu fica unuia din acești frați [4]).

Mariĭ logofeți Radu și Șerban Greceanu colaborînd încă și la traduceri de cărți sfinte împreună cu alți clerici ca părintele Mitrofan, duhovnicul luĭ Brâncoveanu-Vodă, după cum s'a vĕzut în capitolul literaturei religioase din această carte.

Contribuind deci acești doĭ frați cu o parte însemnată

---

[1]) Vezĭ în cronica anonimă (cantacuzineană) a Țăreĭ-Românești în Mag. ist. vol. IV, p. 311 la domnia luĭ Leon-Vodă-Tomșa, 1631.

[2]) Vezĭ idem op și p. citată. Este lucru dovedit documentalicește de D-nu Ștefan Greceanu prin documentele ce posedă despre familia sa «a Grecenilor» că Moșia Greciĭ a fost băștinașă a neamuluĭ Greceanu tocmaĭ din acele timpurĭ și că de la numele de Grecĭ s'a și format numele de Greceanu, lucru întêmplat la toate familiile marĭ și adevĕrat românești, și că acest Preda Floricoiul din Grecĭ a fost ginerele luĭ Michaĭ-Viteazul (Vezĭ în archivul familieĭ Greceanu, după documente originale în posesiunea coborîtoruluĭ D. Ștefan Greceanu).

[3]) Vezĭ la cap. IV.

[4]) Vezĭ în analele academieĭ Tom. XXI; cuvêntarea D-luĭ Iorga la p. 327. După Del Chiaro, op cit., p. 43, și genealogia Cantacuzenilor, p. 561, Păuna ar fi fost soră cu acești frați.

la desvoltarea literaturei române fie pe terenul religios fie pe cel politic, hotărându-se acuma cel d'al doilea frate, Marele logofĕt Radu Greceanu să scrie o operă neperitoare pentru fala poporului român, să istorisească domnia luĭ Brâncoveanu-Vodă, spre a continua cronica anonimă saŭ Cantacuzineană care se oprise tocmaĭ la finele domnieĭ luĭ Şerban Cantacuzino-Voevod, când începuse domnia luĭ Brâncoveanu.

După cum însuşĭ autorul spune în începutul sĕŭ la capitoluluĭ I al cronicei; «*Istoriĭ vieţiĭ luminatuluĭ şi prea creştinuluĭ Domnuluĭ Ţĕriĭ-Româneşti, Iω Konstantin B. Basarab V.V., de când Dumnezeŭ cu Domnia l'aŭ încoronat, pentru vremile şi întâmplările ce în pământul acesta în zilele Măriei-Sale s'aŭ întîmplat*» [1]). Greceanu înădeşte sfârşitul domnieĭ luĭ Şerban Cantacuzino Voevod, vorbind de misiunea diplomatică a luĭ Şerban Voevod la Beciu (Viena) când aŭ oştit *Cara-Mustafa-Paşa*; la 12 Octombre 1689 şi de moartea acestuĭ Domn în 29 Octombre stil vechiŭ acelaşĭ an, intrând ast-fel în începutul domnieĭ luĭ Brâncoveanu; după cum spune însuşĭ autorul «Trimis'aŭ în urmă Şerban-Vodă pe nepotul-sĕŭ acesta ce s'aŭ zis mai sus, carele atuncea se numea *Constantin Brâncoveanul Vel logofĕt* şi cu multa sa vrednicie deslușind trebile ce era despre Veteran genărariul, carele era cu oştile nemţeşti la Ardeal, s'aŭ dat solilor cale de s'aŭ dus la *Beciu*» iar vorbind de moartea luĭ Şerban-Vodă Cantacuzino ţice: «până ce şi obştească datorie ş'aŭ dat la a. 7197 [2]) luna luĭ Octombre 29 [3]).

D. Sbiera spune că din această operă a logofĕtuluĭ Radu Greceanu până aţi s'aŭ găsit două manuscripte, unul ce coprinde 48 de capitole adică rĕstimpul de la 1689 la 1700, după cum însuşĭ se vede în Magasinul istoric unde este tipărită această cronică după manuscriptul ce l'a avut la îndemână Bălcescul, şi alt manuscript ce'l tradusese pe nemţeşte germanul I. Filstich în 1727 [4]), pe când erea

[1]) Vezĭ în Mag. ist., vol. II, p. 129.

[2]) 7197
5508
1689

[3]) Vezĭ în Mag. ist., vol. II, p. 131.

[4]) Vezĭ în Enghel. I. Ch. l. c. I., p. 58, Nr. XLVII, reprodus în Sbiera op. cit., p. 195.

director al gimnaziului evanghelic din Brașov, în biblioteca căreia spune D. Sbiera că se găsește acea traducere în acest de al doilea manuscript ce'l avusese *Filstich* și care adi este în traducere germană. Radu Greceanu, dice D. Sbiera, în acest al II-lea manuscris ajunge cu cronica sa până în 1707, deci 7 ani mai mult de cât în primul ce există tipărit în Magasinul istoric al nostru.

D. Sbiera în alegațiunea d-sale despre manuscrisul cel de al doilea și tradus pe nemțește de Filstich s'a servit de scrierea D-lui Ștefan Greceanu, din Revista Română a anului 1862 de sub direcțiunea reposatului întru fericire Al. Odobescu, acolo D Ștefan Greceanu a scris o dare de seamă despre «*scrierile lui Radu logofătul cronicarul*»[1]). In acea revistă la p. 579 se vĕd cele relatate de D. Sbiera, relatate mai întâi de D. Ștefan Greceanu.

D. Sbiera spune relativ la traducerea germană a lui Filstich «că ar fi de dorit ca și aceste capete (adică cei 7 ani 1700—1707 ce nu sunt coprinși în Magasinul istoric) până la aflarea lor în original să se retraduca românește și să se publice!»[2]).

D. Sbiera se mărginește numai la aceste două manuscrise remase de la Radu Cronicarul Greceanul (1689—1700) și altul (1689—1707) și acesta însă din nenorocire tradus pe nemțește de I. Filstich, ear Românii neposedându-l, căci e perdut.

D. Sbiera și-a tipărit opera în care expune acestea adică: «*Mișcări culturale și literare la Românii din stânga Dunărei 1504—1714*», în 1897.

D. N. Iorga membru corespondent al Academiei române în ședința de la 26 Martie a anului 1899 a acestui corp, a vorbit detaliat despre cronicele muntene și ajungând la cronica lui Radu Greceanu saŭ a lui Brâncoveanu, nume dat acestei cronici în virtutea celor explicate de noi pentru cronica anonimă saŭ Cantacuzineană, spune că: Biograful oficial al lui Constantin-Vodă

[1]) Vezĭ în Rev. Rom. anul I, 1862, p. 576—588.
[2]) Vezĭ în op. cit., p. 195.

a descris în lucrarea lui aproape toată domnia aceasta lungă și prosperă.

Cel mai complect din manuscriptele ce posedăm, manuscriptul autograf de la Biblioteca Academiei Române, merge până la Pascele anului 1713 (5/16) Aprilie când Domnul se întoarse din Tîrgoviște la scaunul său din București. Cum se știe pascele următoriu trebuea să petreacă în teribile împrejurări [1]).

Anul mântuirei se apropia, moartea, moartea cea rece, venea ca să stingă viața milostivului și marelui domn prin securea cea rece a gâdelui de la Stambul.

Vedem deci că Radu logofătul Greceanu ajunge cu povestirea până aproape de sfârșitul domniei lui Brâncoveanu, un an mai trebuea ca domnia sa, să fie pe deplin și întreagă scrisă.

In Magasinul istoric nu avem decât perioada anilor 1689—1700 după primul manuscris găsit și tipărit de Bălcescu în 1848; în biblioteca gimnaziului din Brașov, avem o traducere germană a lui Filstich după alt manuscris al lui Radu Cronicarul ce merge până în anul 1707 lucru dat la lumină de D. Ștefan Greceanu în 1862, și de D. Sbiera în opera sa tipărită în 1897 care nu vorbește de cât de aceste două manuscrise. D. Iorga însă în 1899 vorbește de alte două manuscrise ale Radului Cronicarul ce ajung cu istorisirea evenimentelor până la anul 1713, căci D-sa mai adaugă încă în notă:

«Am crezut indiscret a cere D-lui Șt. Greceanu permisiunea de a vedea manuscriptul, tot așa de complect, mi se spune, pe care-l posedă D-sa; D-l Greceanu prepară de multă vreme o ediție critică a cronicei rudei sale, logofătul Radu» [2]).

D. Iorga nu a expus decât ceea-ce a văzut și ori și cine poate vedea, căci aci academia română posedă cu mândrețe acest al treilea manuscris al Radului logofătul ce închee cu anii 1713; îl posedă cu mult mai 'nainte

[1]) Vezi în Tom. XXI, analele academiei, p. 327—328.
[2]) Vezi idem în analele acad. Nota 1, p. 328.

de 1897 de când D. Sbiera şi-a tipărit opera D-sale, în care a ignorat cu totul existenţa acestuĭ manuscris.

Academia posedă acest manuscris de prin anul 1894—95, căci atunci a fost dăruit eĭ, de D. Octavian Lugoşanu sub-bibliotecarul academieĭ române, găsit şi de D-sa printr'o întêmplare fericită.

Acest manuscris e scris cu o scrisoare culentă, veche românească, puţin cam neglijată; se vede că o fi fost prima aşternuire a cronicaruluĭ scriitor Greceanu, după care a copiat a doua scriere, adică, manuscrisul tipărit în Magasinul istoric de Bălcescu şi ajuns până în 1700. Se vede că Radu Greceanu când o fi recopiat primul manuscris nu a maĭ avut timp să'l copieţe tot, şi nu a ajuns ast-fel decât până la anul 1700 saŭ 1707 cum e la Filstich, căcĭ manuscrisul 1689—1700, ce l'a avut Bălcescu era scris poate cu mult maĭ curat, ca acesta găsit de D. Lugoşanu. Chiar dacă nu l'ar fi copiat însuşi cronicarul ci alt cine-va.

Cât priveşte însă manuscrisul al patrulea ce e în posesiunea descendentuluĭ cronicaruluĭ Radu, D. Ştefan Greceanu, noĭ l'am vĕdut cu ochiĭ noştri. D. Ştefan Greceanu a avut bunătatea să ni'l arate; este gros ca de 5 degete. scris pe parchemin şi legat în scoarţă de piele. D-sa ne-a spus că l'a găsit la moşia sa Grecĭ, moşie de baştină a neamuluĭ Greceanu ce o stăpânise şi Radu cronicarul. Din acest manuscris noĭ am şi luat o notă pentru domnia Brâncoveanuluĭ[1]).

De aci deci deducem că D. Sbiera nu a avut cunoştinţă nicĭ de manuscrisul de la academie, dăruit de D. Lugoşanu în 1894—95, nicĭ de cel al D-luĭ Ştefan Greceanu.

Radu Greceanu ca activitate istorică nu a rĕmas numaĭ la *Cronica Brâncovenească*, de şi uniĭ istoricĭ s'aŭ încercat aḑi a'ĭ tăgădui acestuĭ cronicar şi alte opere despre care vom vorbi aci.

D. Sbiera nu se uneşte cu D. Ştefan Greceanu şi cu D. Xenopol care ḑic că Radu logofătul Greceanu a maĭ

[1]) Vezĭ în această carte Cap. IV, pag. 247.

scris o «*compilare a letopiseţelor vechĭ din toate epocele ce se succedară de la 1215 până la 1689, adică de la Radu-Negru şi până la Şerban Cantacuzino*» [1]).

La acestea D. Xenopol adaugă: «Originalul acesteĭ scrierĭ se află la D. Ştefan Greceanu strănepotul cronicaruluĭ, ar fi de dorit ca D. Stefan Greceanu care posedă manuscriptul să'l dee publicităţeĭ» [2]).

Cronicarul Greceanu se ḑice că a maĭ făcut şi «*o mică chronologie saŭ tablouŭ al veleaturilor (datelor) din Letopiseţe comparate cu veleaturile din chriscave şi pisanii*» [3]).

D. Sbiera spune că acest manuscript l'a găsit D. Ştefan Greceanu în biblioteca naţională din Bucureşti, într'un exemplar cusut împreună cu altele, căruia îĭ lipseşte sfârşitul, rânduind seria domnilor de la 1215 (6723) începând cu Radu Negru şi terminând cu Radu Leon-Vodă 1667 (7155).

Acest manuscris l'a avut Şincaĭ, şi el îl citează în a sa cronică, sub numele de: «*Anonymus Valachicus*» [4]).

D. Ştefan Greceanu inspirat de spusa istoriculuĭ român de fericită memorie Fl. Aaron ce ḑice: «Constantin Brâncoveanu a însărcinat pe Radu Greceanu ca să scrie cea d'întâĭ istoria a Ţĕreĭ-Româneştĭ *şi a îngrijit ca să facă genealogiĭ pentru familiile nobile*» [5]), saŭ după notiţa istoriculuĭ german Ion Filstich, (din istoria Ţĕreĭ-Româneştĭ) tradusă de dênsul pe nemţeşte, după acel manuscris al Raduluĭ Cronicarul din al cronicеĭ Brâncoveneştĭ, ce vorbirăm maĭ sus că se găseşte în archiva gimnasiuluĭ evanghelic din Braşov încă din anul 1727 ; când Filstich făcuse traducerea manuscriptuluĭ Greceanuluĭ în care notiţă a acestuia vedem: «Der autor dieser Historie Ra-

---

[1]) Vezĭ în Revista Română din 1862 a luĭ Al. Odobescu, Tom. II, p. 247 la articolul «Radu logofĕtul Greceanu» de D. Ştefan Greceanu.

[2]) Vezĭ în vol. IV, Ist. Rom., p. 628 (Nota 22).

[3]) Vezĭ în Rev. Rom., vol. II, p. 248, articolul Radu Cronicarul Greceanu de D. Ştefan Greceanu.

[4]) Vezĭ în opera luĭ Şincaĭ citat. An. Val. în Ms. cap. XLIV, reprodus de D. Sbiera, op. cit., p. 197.

[5]) Vezĭ în «Idee repede de Istoria principatuluĭ Ţĕreĭ-Româneştĭ, vol. III, Bucureştĭ 1839, p. 118.

dul secretarius aus Graetschan, mit seinem bruder Scherban.

. . . . . .

Wie auch andere mehrere tractat verfertiget ha» (Autorul acestei istorii, Radul logofĕtul Greceanu, cu fratele sĕŭ Şerban [aci vin operele eclesiastice ce le înşiră Filstich pe care le-a tradus şi scris Greceni] asemenea a mai lucrat şi alte multe tractate [1]).

Aceste aserţiuni ale lui Aaron şi Filstich aŭ făcut pe D. Ştefan Greceanu să ḑică şi D-sa prin acel articol unde desfăşoară activitatea literară a străbunului sĕŭ Radul Cronicarul Greceanu, că: Radul logofĕtul a mai scris şi acel tratat asupra «*genealogiilor neamurilor boereşti ale Românilor*» unde autorul să fi vorbit despre fiecare familie de boer român, luându-se după condica fiecărei familii. Căci după cum am vorbit mai sus şi după cum ne-aŭ vorbit şi istoricii vechi ca Ion Enghel şi Del Chiaro ce aŭ locuit saŭ aŭ trecut prin această ţară în veacul al XVIII-lea, că mai toate neamurile de boeri aveaŭ câte o istorie saŭ cronică a lor proprie ce coprindea istoria Domnilor Ţĕrei-Româneşti de la întemeere, saŭ de la alţi Domni mai posteriori, încoace, până în timpul în care a jucat un rol istoric şi acea familie; din iniţiativa căreia se scrisese condica. Dovadă despre acestea sunt condicele saŭ cronicele ce le avem aḑi: Condica *Cantacuzineană* de care am vorbit, condica *Brâncovenească* de care asemeni am vorbit şi condicele *Bălăcenilor*, *Bălenilor* şi a lui *Mavrocordat* de care vom vorbi mai la vale cari toate aḑi formează corpul de cronice ale Ţĕrei-Româneşti, colectate în Magasinul istoric al Daciei tipărit de N. Bălcescu şi T. Laurian în 1845—şi pe bazele cărora aḑi s'a clădit istoria naţională a Românilor tipărită de Al. Xenopol în 6 volume—lăsând la o parte cronicele moldoveneşti, ce aparţin istoriei Moldovei.

D. Ştefan Greceanu spune însă că acest tractat de va fi fost scris vre-o dată de Radu Cronicarul, s'a perdut.

---

[1]) Vezĭ în Rev. Română, p. 235, articolul D-luĭ Şt. Greceanu, despre Radul logofĕtul Greceanu.

«Tot atât de importantă, după noĭ, ar fi putut fi pentru studiul trecutuluĭ şi cea-l'altă scriere a Raduluĭ Cronicaruluĭ atingătoare de *genealogiile neamurilor, de jupâniĭ saŭ Boeriĭ românĭ; despre care am spus maĭ sus că se considera până aḑĭ ca perdută* [1]). Apoĭ D. Şt. Greceanu închee: *Repetăm că nu putem şti dacă tractatele acelea multele* (adică de care vorbeşte Filstich) *sunt una şi aceiaşĭ lucrare cu aceasta a genealogiilor boereştĭ, saŭ de avem două scrierĭ perdute ale Raduluĭ în loc de una, să regretăm»* [2]).

Fiind-că am vorbit aci despre toate scrierile istorice ale luĭ Radu Greceanu să aruncăm o privire şi asupra scrierilor sale de caracter religios de şi într'un capitol special am tratat despre literatura religioasă a Ţĕreĭ-Româneştĭ.

Voim însă ca acest paragraf despre fraţiĭ Grecenĭ, ca literaţĭ aĭ veaculuĭ al XVII-lea şi XVIII-lea să fie complect, căcĭ în adevăr aceştĭ doĭ fraţĭ Grecenĭ şi în special Radu logofĕtul a fost o figură în literatura Românilor în acele timpurĭ în care nouă, nu ne ardea de scrisoare ci de buzdugan; aşa că era un mare merit pentru cine găsea timp şi de scrisoare — cum zicea Miron Costin şi Constantin Filipescu Căpitanul.

«Radu Greceanu în adevăr a dat Românilor cel maĭ însemnat monument al literatureĭ religioase atât prin întinderea cât şi prin limba luĭ cea minunată» [3]) ḑice D. Xenopol.

Acest monument literar religios a fost *traducerea biblieĭ în întregimea eĭ* despre care am vorbit în capitolul operilor religioase, traducere începută la un loc cu fratele sĕŭ logofĕtul Şerban în ḑiua de 5 Noembre 1688 şi prin impulsiunea luĭ Şerban Cantacuzino-Vodă. Terminată şi dată la lumină în 10 Noembre 1689, în ḑilele luĭ Constantin-Vodă Brâncoveanu, graţie tipografieĭ domneştĭ din Bucureştĭ, această sfîntă carte tălmăcită din elineşte pe ro-

---

[1]) Vezĭ în Rev. Rom. art. citat, p. 252, vol. II.
[2]) Idem, p. 254.
[3]) Vezĭ op. cit., vol. IV, p. 632 la D. Xenopol.

mâneşte se găsea în veacul al XVIII în toate bisericele, monastirele şi casele boerilor mari români [1]).

Radu logofĕtul ca un român patriot ce era, a găsit mijlocul ca şi într'o carte bisericească să vorbească de spadă şi de resbel, căci crucea ce e drept, la Români a mers în tot-d'a-una mână în mână cu spada şi în adevĕr cronicarul pe faţa a doua a scoarţei titlului Biblieĭ, a scris aceste stihuri în onoarea lui Şerban Cantacuzino-Vodă:

«Sórele, luna, Gripsorul şi Corbul împreună
Âncă şi spata cu busduganul spre laudă se-adună.
Şi acesté Dómne, ţi'mpletescŭ stemnă înfrumuseţată,
In loc de părinţĭ sórele şi luna ţi se arată.
Luminătoriul născându-te némuluĭ şi moşieĭ,
Pré vrednic stĕpânitoriŭ ţĕreĭ şi politieĭ.
Iar Corbul [2]) care a hrănit pre cel flămând Ilie,
Adduce'ţĭ, Dómne, cu crucea, putere şi tărie,
Intinde-te ca Gripsorul; spre tóte stăpâneşce,
Şi cu spata şi cu buzduganul, spre vrĕşmaşĭ isbândeşce,
Spre ceĭ vĕḑuţĭ şi nevĕḑuţĭ, cu mare biruinţă,
Precum rugăm pre Dumneḑeŭ cu multă umilinţă;
Să te întăréscă minunat în domniea slăvită
Cu pace şi cu linişte, cu viaţă norocită,
Şi întru al sĕŭ Dumnezeesc lăcaş şi fericire,
Să-ţĭ dea cerescul împĕrat, parte de moştenire».

«plecatŭ robu Mărieĭ tale»

Radu logofĕt [3])

Radu cronicarul adusese aci aceste stihuri ca compendium la gravura stemeĭ ţĕreĭ ce era gravată pe această faţă a scoarţeĭ biblieĭ.

In 1691 după îndemnul lui Brâncoveanu-Vodă fraţii Radu şi Şerban Greceanu traduc din elenească modernă învăţăturile culese din scrierile S-tului *Ioan Zlatous* (adică

---

[1]) Vezĭ în Rev. Rom. art. citat al D. Şt. Greceanu, p. 580, Vol. I

[2]) Aci Radu cronicarul se înşală, căcĭ stema Ţĕreĭ-Româneştĭ a fost nu *Corbul* ci Vulturul. Vulturul Roman, Vulturul Impăratuluĭ Trajan, ce noĭ Românĭĭ l'am moştenit şi de care atâta ne am fălit şi ne vom făli cât vom trăi. Au fost de aceste confusiunĭ între cronicarĭĭ vechĭ asupra stemeĭ ţĕreĭ, de e *Corbu* orĭ *Vulturu*. Vom vorbi pe larg în partea III-a la capitolul *Stemeĭ*.

[3]) Vezĭ în Rev. Rom. art. citat al D. Şt. Greceanu, vol. I, p. 582. Notă.

gură de aur, *Chrisostom)* și din ale altor părinți ai bisericei pe care le scoate sub gingașul titlu de *Mărgăritare*, titlu foarte nemerit căci fie-ce cuvênt a celui mai mare predicator al bisericei creștine, S-tu Ioan Chrisostom ce eșea din *gura-i aurită* era ca *un bob de mărgăritar*, în predoslavia la Mărgăritare adică în precuvêntare ambii frați spun:

«Invățătura și știința în sufletele
omenescĭ, lucru iubit de Dumneḑeŭ
și folos de obște iaste. . . . . .
maĭ vêrtos roduluĭ nostru
rumănesc, atâta scăḑut și
lipsit de multe și alles de
învățătura, cărea de cât tóte
alte trebuințe în firea omenéscă, aceia capul iaste»

Șerban Logofĕtul i
Radul Logofĕtul [1])

De asemeni maĭ spun tot în predoslavia la Mărgăritare:

«Ce lucru maĭ bun și maĭ
dumnezeesc sub sóre iaste;
de cât binele și folosul obștesc?
«Ce lucru maĭ sfânt și maĭ
plăcut luĭ Dumneḑeŭ iaste;
de cât a povĕțui nescine la
lumină pre ceĭ ce trăesc întru
Intunerecul necunoștinței și
neștiinței?»

Șerban Logofĕtul i
Radul Logofĕtul [2])

In 1692 în tipografia Buzeului maĭ scoaseră și Pra-

[1]) Vezĭ în Rev. Rom., art. citat de D. Șt. Greceanu, p. 583, vol. I. Notă.
[2]) Vezĭ idem op. cit., p. 575, vol. I.

voslavnica mărturisire, avênd ajutor după cum ţice eĭ «la unele cuvinte şi noime, pe Constantin Cantacuzino Vel Stolnic»[1]) Acesta de sigur la întorsurile de cuvinte greceşti. Pe reversul acesteĭ opere în scoarţă, vedem aceste versurĭ dedesubtul stemeĭ ţăreĭ:

«La această stemmă înfrumusseţată,
Domnul Constantin moştenind se arată,
Inălţateĭ domniĭ a ţăreĭ Româneştĭ,
Care o aŭ moştenit vechiĭ Băsărăbeştĭ,
Cărora odraslă Măria sa iaste,
Cum şi cu Domnia încoronat iaste,
Domnul cel puternic, bine 'l întărească
Ca în fericire, mult déssă, domnească[2])

Nu maĭ puţin patriot a fost Radu Greceanu şi în Letopiseţul sĕŭ, el prin câte un motto, în capul scriereĭ, vestea pe cititor cu stilul scrierei sale căcĭ, eată ce spune în letopiseţ:

«Decĭ şi acest ném Românesc pênă
au fost dragoste în mijlocul lor,
Dumnezeŭ âncă au fost cu dênşiĭ
Că nu 'ĭ a călcat pre dênşiĭ
alte limbĭ streine, ci au făcut
multe vitejiĭ şi au trăit în bună pace»

Radu Greceanu
(Letopiseţ[3])

Dacă am reprodus toate aceste stihurĭ este ca să înfăţişez lectoruluĭ pe cronicariĭ şi scriitorii bisericeştĭ, *Grecenĭ*. Căcĭ în adevĕr din aceste versurĭ se vede că eĭ aveaŭ într'ênşiĭ sentimentul moral, religios şi al iubireĭ de patrie în gradul cel maĭ desvoltat, aceasta ne-o dovedeşte şi cronica sa. La fie-ce pas în cursul acesteĭ cărţĭ lectorul a putut vedea în diferite pasagiĭ reproduse de noĭ la capitolul domnieĭ

---

[1]) Vezĭ în Rev. Rom., art. citat de D. Şt. Greceanu, p. 588, vol. I.
[2]) Idem op. cit., p. 586, vol. I. Notă.
[3]) Vezĭ în Rev. Rom. idem p. 241, vol. II, art. D-luĭ Şt. Greceanu.

lui Brâncoveanu scria focul cu care cronicarul Radu Greceanu când era vorba de prestigiul și onoarea poporului român.

Acum trecem la *Cronica lui Constantin Căpitanul Filipescu* saŭ a *Bălenilor*.

Sub titlul de: «*Istoriile Domnilor țerii Romănești scrise de Constantin Căpitanul*». Redactorii Magasinului istoric al Daciei, N. Balcescu și T. Laurian din 1843—1845, aŭ publicat această cronică.

Cronica lui Constantin Căpitanul începe de la descălecatul Țĕrei-Românești 1290, cu Radu-Negru [1]) și termină cu domnia lui Șerban Cantacuzino 13 Maiŭ 1688.

Redactorii magasinului Istoric al Daciei aŭ luat pe Constantin Căpitanul drept un copist al croniceĭ, eĭ credeaŭ că Constantin nu scrisese el cronica, ci o copiase numaĭ, căci vedem: «In manuscrisul ce avem să zice că această cronică s'a scris în 1769. In cursul scrierei însă autorul se mărturisește de martor ocular al întâmplărilor, urmate cu un veac maĭ înainte. Aceasta ne face să credem că acest Constantin Căpitanul este un copist iar nu adevăratul autor» [2]).

D. Iorga însă se recriminează contra acestor aserțiuni ale Magasinului istoric. D-sa spune: «Avem astă-ḑi doveḑi despre existența Căpitanului în secolul al XVII . . . eraŭ îndemnați, de sigur (adică redactorii Magasinului istoric) de ignorarea unuĭ personagiŭ cu acest nume pe timpul lui Șerban Vodă» [3]).

Doveḑile ce le aduce d. Iorga sunt socotelile Brașovului în care dese-orĭ se vede numele lui «*Constantin Filipescu*» în alte locurĭ și «*Căpitanul*» venit din Țara-Românească în Ardeal ear în altele «*Constantin*» numaĭ.

«Die 5 Decembris . . . Wird dem *Kosztandin Philipeszkul gegeben*» [4]). Tot asemeni și în niște dărĭ de seamă pe anul 1687 și 1688 [5]).

---

[1]) Vezĭ în Mag. ist., vol. I, p. 83.
[2]) Vezĭ în notă idem p. 84.
[3]) Vezĭ în analele academieĭ. Tom. XXI, p. 342. «*Cronica Bălenilor*»
[4]) Idem idem 222. idem
[5]) Idem idem 231—235. idem

In Ţara-Românească în acele timpuri era ură între unele neamuri boereşti, fie din causa diferenţei de vederi în afacerile politiceşti ale ţĕrei, fie din alte împrejurări. Am vĕdut în cursul naraţiunei unor capitole din această carte la diferitele domnii, cum se încuibase vrajba şi ura între unele familii.

Mai cu seamă din causă că unii duceaŭ o politică externă turco-filă saŭ grecească-filă, pe când alţii duceaŭ o politică austriaco-filă, şi aceştia representând în tot-d'a-una partida opositiunei ţĕrei, ei bine! Constantin Căpitanul în cronica sa urmează pas cu pas această ură d'intre neamul Cantacuzenilor care era în capul partidei opositiunei, şi aci adăugăm încă: ştim că partida opositiunei era pe atunci partida naţională a ţĕrei, ea lucra din rĕsputeri la alungarea grecismului fanariotisat din Ţara-Românească, ea voea să conserve naţionalitatea română neamestecată şi alterată de seminţe noui.

Bălenii aveaŭ o ură de moarte în contra Cantacuzenilor, la veri-ce ocasiune se puneaŭ în contra lor, şi din această causă eraŭ în tot-d'a-una în partida domnului ţĕrei, ce representa puterea Sultanului.

Constantin Căpitanul, rudă cu Bălenii, după cum vom vedea mai la vale, poate şi din îndemnul lor, se puse şi scrise această cronică, în care combate în tot-d'a-una pe Cantacuzeni, cronica fiind deci ostilă lor când ocasiunea se presenta. Nu vom face o analisă pagină cu pagină, din cronica căpitanului, căci nu putem să dăm o aşa de mare estindere acestui studiŭ, al literaturei Ţărei-Româneşti, de oare-ce el nu formează de cât o parte secundară din această carte, însă ca să ne facem o idee despre ura Bălenilor în contra Cantacuzenilor, ce găseaŭ ecoŭ în ruda lor Constantin Filipescu, să reproducem din a sa cronică începutul domniei lui Şerban Cantacuzino-Voevod, cel d'intâiŭ din această familie care domni în Ţara-Românească. Căpitanul dice: «Mare şi întunecat nor şi plin de fulgere şi de trăsnete aŭ căzut pe Ţara-Românească cu Şerban-Vodă, carele ca cu neşte trăsnete cu răotatea luĭ aŭ spart şi aŭ desrădăcinat nenumăratele case de boeri şi de slujitori şi

de săraci şi pre mulţi aŭ omorât cu multe feliurĭ de casne şi i-aŭ sărăcit cu multe feliurĭ de pedepse, precum maĭ jos vă arătŭ»[1]).

Astfel în tot cursul capitoluluĭ acesteĭ domniĭ, cronicarul încondeiază pe bietul Şerban-Vodă, pe care 'l înfăţişează lectoruluĭ ca pe un gigant şi uriaş, inimic al poporuluĭ român, se vede cât de colo ură contra Cantacuzenilor şi părtinire pentru Băleni! Ni s'ar părea însă că Filipescu acusând pe Cantacuzenĭ ar apăra pe Grecii Fanarioţĭ, nicĭ de cum, el 'şĭ păstrează demnitatea de boer român fără însă a se fi grecisat, aceasta o dovedeşte însuşi ţicătoarea luĭ: De multe orĭ la mulţĭ Domnĭ s'a făcut turburare pentru rĕutatea Grecilor[2]).

Că el era din neamul luĭ Filipescu o declară însuşĭ în persoană, la finele cronicei sale, cu ocaziunea nunţeĭ «Smarandeĭ» fiica luĭ Şerban-Vodă ce se cunună cu Gligore postelnicu Băleanul ţicênd «că la nuntă adus-aŭ sol, Vodă, pe *Betlen Elek* din Ardeal din partea craiuluĭ, şi din Moldova de la Cantemir-Vodă pe Velicico hatmanul *(Movilă)* fratele luĭ Miron logofĕtul *(Movilă)*, cu care mare veselie aŭ avut, pentru că această fiică a luĭ Şerban-Vodă fiind şi frumoasă şi înţeleaptă, foarte o iubea tată-săŭ şi s'aŭ nevoit prin multe vremi ca să-ĭ găsească soţ asemenea cu ia, de bun neam frumos înţelept şi negăsind aicĭ în ţară, fiind acest cocon de boier den ţeară pribeag în Ardeal, iar pentru frica luĭ Şerban-Vodă, şi fiind cu casa luĭ Apafi Mihaĭ Craiu, postelnicul, auzindu-i-se politiile şi frumuseţea şi înţelepciune, aŭ pus în gând să'l facă ginere, şi trimiţând pe *Costandin Căpitan Filipescu* (fiind vĕr cu muma luĭ Grigorie Băleanu), acolo unde era lângă craiŭ l'aŭ pornit şi l'aŭ adus în ţară, şi 'ĭ-aŭ dat pe fie-sa nevastă ce aŭ murit 5 lunĭ de boală de la Nuntă»[3]).

Luĭ Cantacuzino-Voivod nu'ĭ plăcea ura şi vrajba între neamurile boereşti şi de aceia hotărise această nuntă, chip

---

[1]) Vezĭ în Mag. ist., vol. I, p. 19.
[2]) Idem idem
[3]) Vezĭ în Mag. ist., vol. II, p. 34—35.

că va pune capăt între neamul dênsului și al Bălenilor, alegênd încă pe părtinitorul Bălenilor, Constantin Căpitanul, cronicarul ca să fie petitor al ginerelui, și să'l aducă de la curtea lui Apafi din Ardeal, la București, ceace se și făcu, cum am vĕdut la cele relatate de cronicar; bună diplomație avea și Șerban-Voevod!

Cronicarul Filipescu era martor ocular la cele ce scrisese, căci în multe locuri din cronică spune: «eŭ am vĕdut cu ochii mei» așa de pildă când vorbește de petrecerile nunței domniței Catrina, fica lui Radu Leon-Vodă, ce se mărita cu Constantin fiul lui Alexandru Iliași-Vodă de la Moldova, el ĝice: «adusese și un pehlivan hindiu harap, carele făcea jocuri minunate și neauzite pre locurile noastre . . . . . lângă altele de nu putem lungi, făcea acestea: »[1]).

In alt loc vorbind de revoluția isbucnită tot sub acest domn, din causa urgiei Grecilor asupra sermanului popor român, și în care adversarii revoluțiunei fură boerii români; când se prinse acel grec Pascale Gramaticul, și se bătu de ostașii români ai boerilor, Căpitanul spune: iar pre ceĭ-l'alți Greci mai mici, cum Pascale grămăticul și alții, atâta bătae le da slujitorii cât mă mir că trăia, mai ales pe Pascale *că l'am vĕzut cu ochii*, când îl scotea den camără și'l ducea cu palme, care palme de dese și de multe nu aveaŭ număr» [2]).

Acestea toate dovedesc în destul existența Căpitanului și scrierea cronicei sale.

D. Iorga crede că Căpitanul s'a născut la 1630 și a murit la 1676, Octombre 1 [3]).

Manuscrisul acestei cronice, Bălcescu l'a avut de la D. Profesor I. Brezoianu.

Acum venim la așa numitele *Memorii ale lui Radul Cronicarul Popescu.*

---

[1]) Vezĭ în Mag. ist., vol. I, p. 352, descrierea jocurilor pe care lectorul a vĕdut'o deja la capitolul domniei luĭ Radu Leon-Vodă din această carte, pag. 88.

[2]) Vezĭ în Mag. ist., cronica sa, p. 356, vol. I.

[3]) Vezĭ în analele academieĭ, Tom. XXI, p. 344, pentru data morței după o notiță a Radeĭ soția cronicarului către judele Brașovului unde spune că soțul fiind mort, voește a vinde calul luĭ cel negru și frumos judeluĭ, p. 246, idem.

Să ne ocupăm mai întâi de cronica anonimă a lui: «*Istoria Ţărei-Românești de la anul 1689 încoace continuată de un anonim*»[1]).

Cu acest titlu este tipărită în Magasinul istoric volumul 5, această cronică a Popesculuĭ, care după cum vedem a scris'o în mod anonim, nepunêndu-şĭ numele pe titlul eĭ.

Popescul prin această cronică a legat firul întrerupt de Constantin Căpitanul Filipescu, începând cronica sa din luna Octombre 7 şi terminând-o cu anul 1714 luna August. Cu alte cuvinte coprinde 25 de anĭ, din istoria Ţărei-Românești, adică domnia Brâncoveanuluĭ şi ceva din domnia luĭ Ştefan Cantacuzino. Radu Logofĕtul fiul Chriziĭ vistierulut din Popeşti e după cum spune D. Iorga: «una din cele mai importante figurĭ culturale de la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul celuĭ următor»[2]), în istoria literaturei noastre.

Să ne oprim decĭ un moment la dênsul, atât ca autor al acestei cronicĭ cât şi ca un tip atât de important.

D. Iorga spune că de la cetirea celor d'întâi pagine identificarea «Anonimuluĭ» cu Radu Popescu se impune. Cronica aceasta nu e de cât memoriile luĭ Radu[3]).

Cronicarul anonim în scrierea sa se înfăţişează lectorului ca martor ocular în multele împrejurări a evenimentelor de atuncĭ, aşa; vorbind de alegerea luĭ Brâncoveanu, de îndărătnicia luĭ, căcĭ, nu voea să primească domnia, ḑice: «boerĭĭ îĭ spun cu rugăminte să nu lase ţéra la alţĭ oamenĭ saŭ rĕĭ saŭ nebunĭ, să o strice..... Şi-lŭ luară de mânĭ şi-lŭ împingea de spate»[4]).

De asemenĭ la scena presentărei luĭ Staico Bucşanu, Preda Proroceanu şi Milcoveanu, nişte boerĭ ce umblaseră după trădărĭ în contra Brâncoveanuluĭ, ba prin Moldova pe la Cantemir, ba prin Ardeal, până-ce fură prinşĭ şi aduşĭ cu ruşine în faţa domnuluĭ la Bucureştĭ, când cronicarul spune:

---

[1]) Vezĭ în Mag. Ist., vol. V, p. 93.
[2]) Vezĭ în analele academieĭ, Tom. XXI, p. 368.
[3]) Idem idem
[4]) Vezĭ anonim Mag. ist., Vol. V, p. 95.

«şi trimise pe gâdea cu un ciomag mare în mână de venea înaintea lor, în chip de Postelnic mare, că aşia se auzia precum Staico vrea să fie Domn în Ţara-Românească»[1]); aci vedem semne de parodie.

Despre Cantacuzeni, el vorbeşte în sens independent nu 'i acuză pentru a apăra pe Băleni cum a făcut Constantin Căpitanul, ci îi acuză atunci când se indignează dênsul personal pentru purtarea lor cea suspicioasă faţă de bietul Vodă-Brâncoveanu, numindu-i *Şeităneşti* (de la Şaitan-Oglu) Ear» Cantacuzineştii adică Şeităneştii cari din feliul lorŭ eraŭ neodihniţi şi nemulţumitori tutulor Domnilor cum s'aŭ vĕzut mai pre urmă scris, că tuturor domnilor s'aŭ arătat cu vicleşug şi cu rĕutate şi Domnului Constantin-Vodă încă, aŭ început să'l viclenească, de la care mult bine aŭ avut»[2]).

De aceia poate că Radu Popescu în cursul cronicei, sale nu a voit să se divulge ca autor al cronicei; a voit a lăsa o cronică independentă a stărei lucrurilor de utunci, fără ură şi părtinire pentru nimeni.

Acest autor al cronicei anonime trebuia să cunoască perfect şi limbele: *latinească, polonă, rusească şi turcească* de asemeni trebuia să poseadă şi cunoştinţi de morală şi filosofie clasică, căci în cursul cronicei sale, eată ce întâlnim pe ici pe colea: «*Laus in fine cadit*» cum zice oare-care politic latin, saŭ cum zice altul «*Finis coronat opus*», adică fapta cea din urmă este încoronată, saŭ sfârşitul curmă lucrul[3]).

Apoi vorba ca «rebelişti», «regemente», «presidii», «coroana» ce aduc etimologia latină; altele ca: «Medetu», «ghiaur bezebat» «Dii sîzi ghiaur» ce aduc etimologia turcească: şi în fine ca «Azacul», «neposlovim» şi «Качко» ce aduc pe cea a Polonilor şi Ruşilor[4]).

Acestea toate dovedesc că cronicarul anonim cunoştea toate aceste limbi de oare-ce ştia să aducă cuvinte de acestea, streine, în mijlocul fraselor sale, pur româneşti şi scrise în-

---

[1]) Vezi anonim Mag. ist.,Vol. V, p. 122.
[2]) Vezi în vol. V, Mag. ist., p. 176.
[3]) Idem idem p. 105.
[4]) Idem idem p. 95.

tr'un stil atât de energic şi în acelaş timp naiv căci, ce e acea frasă ce o spune despre boeri; când Brâncoveanu nu voea să primească domnia? «Şi-lŭ luară de mâini (adică boerii) şi-lŭ împinseră de spate» [1]), de cât, o pură naivitate de stil; căci de sigur cronicarul ca martor ocular o fi vĕdut cum boerii aŭ stăruit de Brâncoveanu, rugându'l cu vorbe bune a primi domnia şi în cele din urmă vĕdĕnd că nu reuşesc *l'o fi luat de braţ*, pe viitorul domn, spre a'l îndupleca; ear cronicarul înfăţişând această scenă cu naiva expresiune «*l împingea de spate*».

O mare potriveală există deci între toate aceste particularităţi din cronica cronicarului anonim şi din cele ale lui Radu Popescu, căci eată ce vedem în aceeaşi cronică anonimă despre Radu Popescu, când cronicarul spune că Brâncoveanu pe lângă Radul Postelnicul Golescul ce fusese trimis la generalul austriac Haisler a mai trimes şi pe «*scriitorul lesiesc, latinesc*..... «Ci dar a trimes pe Radul Logofĕtul fiulŭ Chrizii vistierului din Popesci fiind învĕţat şi în limba lătinească» [2]).

De aci deci uşor se poate deduce că cronicarul anonim şi cu Radul fiul Chrizei din Popesci a fost una şi aceiaşi persoană.

Incă un punct care întemeează pe deplin argumentarea noastră, este existenţa aceloraşi particularităţi de stil ca şi în cronica anonimă şi la cronica oficială a *Popescului* de care vom vorbi mai la vale.

Trebue să notăm că D. Iorga în studiul D-sale despre «cronicele muntene» [3]), a adus cel d'întâi această lumină că, cronicarul anonim al cron cei de la 1689—1714 a fost Radu Popescu şi că deci foarte bine a numit D-sa «*Memoriile lui Radu Popescu*» toate cronicele ce aŭ continuat pe Căpitanul, îmbrăţişând şi din epoca Fanarioţilor ceva, căci după cum vom vedea acest Radu Popescu a fost autorul lor.

Acum trecem la a doua *Cronică a Popesculŭi*. De

---

[1]) Vezi în cursul croniceĭ, p. 95—183, vol. V, Mag. ist.
[2]) Vezi vol. V idem, p. 106—107.
[3]) Vezi în analele academieĭ rom., Tom. XXI.

astă dată găsindu-ne în faţa unei scrieri oficiale, eară nu anonimă.

Acilea este locul nemerit ca să povestim ceva şi despre acest Popescu.

«Radu Popescu fiul Chrizii vistierului din Popesci [1]), din Ilfov, spre deosebire de moşia Popeşti din Prahova, de unde se coboară Antonie de la Popeşti ce aŭ fost voevod al ţĕrei înaintea luĭ Brâncoveanu» [2]).

D. Iorga spune că Radu Popescu pribegise în timpul urgiei căzută pe capul tatălui sĕŭ din vremea domniei luĭ Şerban Vodă, când fu aşa de crunt chinuit şi omorît Chrizea Vistierul, cu munci groasnice, după ce l'aŭ încercat la mulţime de otrăvi şi l'aŭ sărăcit de moşii, de bani şi de ţigani [3]).

Când Brâncoveanu se sui pe tron, fiul Chrizii, vistierul Radu, se întoarse în ţară; şi el cel d'intâi luă numele de familie Popescu, după moşia baştinaşă a neamuluĭ «*Popescii*».

El şi fu luat în mare dragoste de Brâncoveanu-Vodă, căci acesta îl vĕzuse că e învăţat şi bun cărturar, că ştie leşeşte, latineşte, ruseşte, poate şi turceşte, cunoaşte din ale filosofiei şi citise şi de prin vechii şi marĭ cărturarĭ aĭ vechimei.

De acea îĭ şi dete o misiune delicată, aceia de a se duce în Ardeal la Generalul Haisler împreună cu Radu Postelnicul Golescul şi a se înţelege cu el în privinţa Bălăceanului, ce tot uneltea la Braşov în contra Domnului muntean, aci cronicarul aduce în termenii sĕĭ originali firea luĭ Haisler când l'a găsit dênsul: «Care mergênd l'aŭ găsit pe Haisler turburat de bătălia şi mânios ca *pe un urs împuşcat*» [4]).

---

[1]) Vezĭ în Vol. V, cron. anon. a sa p. 106.

[2]) D. O. G. Leca vorbind de genealogia neamuluĭ Popescu, ţice că eraŭ rude aceste douĕ ramurĭ ale Popescilor din veacul al XVII-lea, una de la Popescii din Ilfov din care s'a coborît ramura Raduluĭ Cronicaruluĭ şi alta de la Popescii din Prahova din care s'a coborît ramura luĭ Antonie-Vodă. Vezĭ în «Familiile boereştĭ române», p. 396–397.

[3]) Vezĭ în vol. II, p. 22.

[4]) Vezĭ în vol. V, p. 106, Mag. ist. Cron. anon.

Cronicarul în două pagine raportează toată convorbirea sa cu Haisler, la domnia lui Brâncoveanu am raportat pasagiul în cestiune [1]).

El în 1695 devine mare clucer şi are altă misiune de la Brâncoveanu, aceia de a merge împreună cu Radul stolnicul feciorul lui Tudor Şetrarul din Greci *(Greceanu)* la Cerneţi la «*bohazuri*» adică la trecătorile care vin din Ardeal în spre ţara Românească (plaiurile Carpaţilor), pentru a păzi ca Nemţii să nu vină în ţară şi să trimită *pesmedul* care se făcuse din porunca împărătească, pe Dunăre în jos. Aci vorbeşte Radul Popescu de sosirea aceluĭ Haidâm-Saip (nunţ al Sultanului), ce venea să vestească Banului Cornea Brăiloiu, cel om prea politic şi sciutor de limbĭ multe, că vine împăratul; aci cronicarul istoriseşte ca martor ocular ce erea, scena, cum: «Banul Cornea Brăiloiu se speriă de acel negru Haidâm-Saip al împăratului . . . . . n'aŭ maĭ căutat nicĭ un Selammalikim de la Musaip să auză, şi aŭ încălecat Banul şi aŭ rupt'o de fugă, cu crângul în cap» [2]).

Vorbeşte apoĭ de cetatea Cladova că ar fi făcută de împăratul roman *Claudie* şi de Turnu-Severin că s'ar fi făcut de alt împărat roman, *Sever*, de podul luĭ Traian din care se maĭ văd picioarele peste Dunăre, de acea faimoasă peşteră din care es nişte muşte veninate primăvara: unde este o piatră găunoasă a cărei găunoşitură este neagră afumată; ca cum ar eşi un fum dinăuntru, de negreşte mărginele găurilor, ear nu este fum, ci în toţi aniĭ primăvara ese un feliŭ de muscă «*mitutică*» care eşind din piatră asupra Dunării, multe se îneacă, că ca un vifor întunecat se pornescŭ spre Dunăre în jos, şi esŭ la câmp, la dobitoace, pe care le muşcă, le veninéză şi mor» [3]).

Aceste date dovedesc deci felul de cunoştinţe ale cronicărului.

Cronicarul se vede că era în mare dragoste a Domnu-

---

[1]) Vezĭ în Cap. IV din această carte, partea I.
[2]) Vezĭ în vol. V, p. 140, Mag. ist., cron. an.
[3]) Vezĭ în vol. V, idem p. 138.

luĭ căcĭ în cronica sa înfăţişează cele maĭ micĭ detaliĭ pe care nu le putea şti aşa de precis de cât fiind martor ocular, aşa de pildă când spune că Brâncoveanu s'a dus la împĕrat la Cerneţi în urma fugeĭ Banuluĭ Cornea Brăiloiul. Vizirul un ceas nu a vorbit luĭ Vodă din cauză că Brâncoveanu ajunsese după Sultan. Sultanul fiind deja la Cerneţi pe când Brâncoveanu venea din Târgovişte; până ce în fine vizirul îĭ spuse: *Diisîzi Ghiaurŭ* cum nu asculţi porunca de n'aĭ venit înaintea împĕratuluĭ, ce acum întâĭ au venit în ţara ta?[1]) Apoĭ altă scenă ca aceĭa din faţa împĕratuluĭ: Când era la conac şi sta oastea de făcea halaiŭ, când intra împĕratul în corturĭ, Domnul descăleca şi îngenunchia şi când trecea împĕratul se plecă cu capul la pământ, aşa 'l învĕţa ceĭ de lângă împĕrat (sĕracul domn român, Brâncoveanu, ce erea să facă, căcĭ Turcul avea gata securea). Cronicarul maĭ spune cum Vodă trimetea poame, pezmezii ceĭ cu apă de trandafirĭ şi cu moscos făcuţĭ, şi struguri, şi gărbesceĭ roşiĭ, într'ascuns pre la unĭĭ şi la alţiĭ, din ceĭ marĭ de aĭ Turcilor[2]).

El raportează apoĭ scena cum Vodă «a pedepsit pe Clucerul Constantin Stirbeiŭ, fiind-că erea cam lung la unghiĭ din feliul Ştirbeştilor, când fusese trimes peste Olt cu seama haraciuluĭ, luând câte ceva în ascunsul domnieĭ, multe sate şi banĭ»[3]). Raportând încă dialogul d'intre Domn şi Clucer, în plin divan, când fusese chemat pentru a fi cercetat; şi cum atuncĭ Vodă după ce i-aŭ făcut morală şi Clucerul tot tăgăduind, la urmă Domnul a scos nişte răvăşale de pre la săracĭ şi le aŭ dat Raduluĭ Clucerului Popescu (însuşĭ cronicarul nostru) de le-aŭ cetit în plin divan şi numaĭ atuncĭ Ştirbeĭ s'aŭ ruşinat tare. Când Vodă earăşĭ se sculă şi îĭ zise Clucerului Ştirbeĭ: «Dar până când aceste jafurĭ să le facĭ Cluciare Constandine, că din nimica, eŭ te am ridicat şi te am făcut Slugiar mare, Comis mare, şi Cluciar mare, al şeaselea scaun al divanuluĭ..... aĭ luat jude-

[1]) Vezĭ în vol. V, p. 142, op. cit.
[2]) Idem, p. 143.
[3]) Idem, p. 144.

ţul Dâmboviţa l'aĭ predat, de n'aŭ rĕmas ca un sat, l'am luat acela şi ţi-am dat Teleormanul, şi maĭ rĕŭ l'aĭ făcut. . . te-am suduit într'o vreme, te am urgisit să nu te vĕz în ochĭ, ear te-am ertat pentru rugăciunea altora ; acum ear aĭ făcut jafurĭ şi nedreptate. Ştiĭ tu bine că Mateĭ Vodă cel bĕtrân (1633) şi Grigore Ghica Vodă, şi Duca Vodă, şi Şerban-Vodă vĕdĕnd faptele voastre cele rele, şi jafurile care le făceaŭ neamul vostru cel rĕŭ, aŭ blestemat cine vĕ va milui şi cine vĕ va priimi pre slujbe, şi eŭ am intrat în blestemul acelor Domnĭ, de ţi-am dat atâtea boerĭĭ marĭ şi slujbe, iar tu tot rĕŭ şi jăcaşiŭ. La Antonie Vodă când umblaşi dijimariŭ pentru jafurile tale, aĭ păţit mare ruşine, la Duca Vodă fiind logofĕt de visterie, aĭ făcut iscălitura Vistieruluĭ cel mare, de vreaĭ să furĭ 17 pungĭ de banĭ, şi aflându-te, aŭ vrut să-ţi taie mâna, şi să te dea cu catastichul de gât, legat prin tîrg. Şerban Vodă pentru furtişagurile ce aĭ făcut din baniĭ cailor, aŭ vrut să te spânzure, cum toată boerimea şi ţĕra ştie de acestea, şi acum aĭ îmbătrânit şi tot nu te laşĭ. Voiŭ să te fac să te înveţĭ: Iea-l Căpitane de Dorobanţi [1]), zise Domnul, şi'l du la visterie şi să cauţĭ un car să-l puĭ, şi să-l ducĭ la Mehedinţi prin satele care le-aŭ jăfuit, să le dea baniĭ care le aŭ luat, şi apoĭ să-l aducĭ, însă să-l bagĭ şi în fiară» [2]). Ast-fel cronicarul ca martor ocular spune încă cum l'aŭ închis Căpitanul de Dorobanţi la poartă, cum în urmă jupăneasa luĭ Stirbeĭ, aŭ venit la Doamna Stanca, a luĭ Vodă, de aŭ cerut milă şi aŭ dobêndit şi de astă dată ertăciune de la Vodă.

Ast-fel, tot prin slujbe de încredere şi misiunĭ delicate fu întrebuinţat Radu Cronicarul Popescul, de Vodă Brâncoveanul, care la un loc cu Radu Cronicarul Greceanu era mâna dreapta a Domnuluĭ şi istoriografiĭ curţiĭ.

Brâncoveanu ca şi Ludovic al XIV cu care se mă-

---

[1]) Această scenă se petrecea în anul 1696. Căpitan mare de dorobanţĭ erea atuncĭ, *Petru Obedeanu*. Vezĭ în cronica luĭ Radu Greceanu, p. 226, Mag. ist., vol. II, comparat cu cronica luĭ Radu Popescu, p. 141, Mag. ist., Vol. V, şi cu condica luĭ Fotino, p. 138 anul 1696.

[2]) Vezĭ în cronica anonimă, Vol. V, Mag. ist. p. 143—147.

sura în lux, în splendoare şi în politică diplomatică aleasă, unul în occident şi altul în orient, avea istoriografii săi, ce treceaŭ ḑi cu ḑi din cea-ce făcea domnul.

Sub Nicolae Mavrocordat, Radu Popescu îşi continuă cronica sa, vom vedea mai la vale; locul însă, e aci, să spunem că, sub acest Domn el ajunsese *Mare Ban de Craiova*, aceasta în urma şireteniei boerilor: Brăiloiŭ, Golescu, Băleanu, Bujoreanu, Obedeanu, Bengescu şi alţii, carî formaŭ atunci partida opositiunei ţărei, saŭ aceia a politicei germane şi voind această partidă a scăpa de Popescu de la Bucureşti, ce tot sta lângă Vodă, fiind din partida oficială a ţărei, adică cea credincioasă Turciei. Uneltiră acei boerî a scăpa de dênsul, rugându'l pe Vodă a'l face Ban mare la Craiova, căci, e un om capabil şi merită această onoare [1]).

Radu Popescul nu putea să vadă pe boerii partidei opositiunei. Putem să ne facem o idee din aceste rênduri, prin care el descrie moartea lui Barbul Brăiloiul serdarul, unul din oposanţi şi vrăjmaş mare al lui Nicolae Vodă Mavrocordat: «Prin mijlocul acestor vremi, aŭ venit veste de peste Olt, că Barbul Sărdariŭ începătoriul turburărilor, şi al stricăciunii ţării, şi *capul hoţilor şi al tâlharilor, aŭ crepat şi s'aŭ dus la dracul*, iar cu moarte rea şi groasnică precum de la aceia ce aŭ fost de faţă acolo, aŭ auzit, că în 10 zile ce aŭ bolit, s'aŭ aflat, şi i-aŭ înegrit tot trupul, şi încă viŭ fiind, ochii amêndoi din cap i-aŭ sărit, iar după ce aŭ murit, trecênd trei zile aŭ început a eşi viermii din mormânt şi putoare mare, cât s'aŭ umplut biserica, care minune s'aŭ auzit pretutindenea, şi aŭ trimis boiarii ceî de la Craiova de le-aŭ adus vermii, de aŭ vĕzut pentru credinţă, aŭ fost vermi mari, albi, cu capetele negre; cu acestea aŭ arĕtat Dumnezeŭ dreptul judecătoriŭ al tuturor oamenilor, că şi în cea l'altă lume îl vor mânca vermii neadormiţi pentru multe rele fapte ce aŭ făcut, că pre stăpânu-sĕŭ Nicolae-Vodă l'aŭ viclenit şi l'aŭ robit împreună cu catanele, ţara

---

[1]) Vezî în vol. IV, Mag. ist., p. 53-62.

încă s'aŭ robit şi peste Olt, şi dincoace de Olt, încă maĭ mult de 880,000 sufiete»[1]).

Din aceste rênduri uşor se poate vedea înverşunarea cu care era Radu cronicarul către partida germană a ţĕreĭ. Sub a doua domnie a luĭ Nicolae-Vodă Mavrocordat, Radu Popescu a ajuns Mare-Vornic, călugărindu-se în urmă după cum spune el însuşi: «Intr'acest an (1722) fiind logofĕt mare Iordache Creţulescul, l'aŭ mazilit Măria sa, şi aŭ pus logofĕt mare pe Matheĭ Falcoianu. Dar n'aŭ trecut vreme multă, ci fiind Dvornic mare eŭ Radul Popescul, în cinstea Mărieĭ sale, şi fiind la vreme de bătrîneţe şi de slăbiciune *socotind că şi ale lumiĭ sunt toate deşarte*, singur de bună voie am cerut voie, de la Măria sa, şi am mers de m'am călugărit la mânăstire la Radul-Vodă, şi aŭ pus Măria Sa Dvornic, pre Iordache Creţulescu»[2]).

Redactoriĭ Magasinuluĭ istoric al Daciei chiar aŭ şi pus titlul la Cronica luĭ Radu Popescu: «De aicea sînt cele ce aŭ scris *Kir Rafail Monahul* care pre mirenesce l'aŭ chemat Radu Popescu biv Vel Dvornic»[3]).

Am terminat cu mica schiţă biografică a Radului Cronicarului Popescul, acuma să trecem maĭ departe.

Aicea se cade a vorbi despre asemănarea încă ce există între cronica anonimă atribuită luĭ Popescu şi cea oficială în care el nu şi-a maĭ ascuns identitatea.

In Cronica oficială vedem aceleaşĭ vederĭ politice ca şi în cea anonimă, autorul cronicei anonime ca şi în cea-l'altă e inimic al partideĭ opositiuneĭ ce o duceaŭ boeriĭ partizanĭ aĭ politicei austriace, aceleaşĭ sentimente şi către Cantacuzenĭ căci, dacă în cronica anonimă el îĭ acusă de vicleni şi nerecunoscătorĭ Domnilor ţĕreĭ[4]), în cea oficială tot asemenea[5]), până chiar şi expresiile une-orĭ sunt aceleaşĭ, când numeşte pe Cantacuzinĭ, *Şeităneşti* adică fiĭ luĭ *Saitan-Oglu*; aşa vedem în cronica oficială «*Şaitanicĭ-Ogularĭ a-*

[1]) Vezĭ în vol. IV, Mag. ist., p. 110.
[2]) Idem p. 128.
[3]) Vezĭ în op. cit., p. 21, vol. IV.
[4]) Vezĭ în cron. an., vol. V, p. 176—177, 181—183.
[5]) Vezĭ în cron. oficială, vol. IV, p. 25—26, 27—28.

dică pe Cantacuzenii feciorii draculuĭ» [1]) şi în cea anonimă: «*Faptele Şeităneşcilor*» [2]), asemenea apoĭ şi în cuvintele, ca: *coroane*, *resbel*, etc. Aceste toate denotă că autorul croniceĭ anonime de care am vorbit că ştia latineşte, a fost tot acela ce a scris şi cronica oficială, adică Radu Popescu.

Radu cronicarul a scris cronica Ţĕreĭ-Românesti până la 1722, când s'a călugărit; dată de la care a maĭ scris până în 1728 *despre istoria altor ţĕrĭ ale lumeĭ;* până ce muri în fine în 1728 [3]).

Ca să terminăm cu Radu Popescu să vorbim în fine şi de cronica oficială a sa, numită încă şi *Cronica luĭ Mavrocordat* şi cu drept cuvênt.

Popescu ca amic al Domnuluĭ a voit să remână cronicarul palatuluĭ, nu numaĭ la Vodă Brâncoveanu ci şi la Mavrocordat. Domnia luĭ Ştefan Cantacuzino ce separă pe aceştia amêndoĭ de şi o istoriseşte cronicarul, el însă se arată ostil cu totul domnuluĭ, de oare-ce era din partida opusă. Mavrocordat care era primul principe Fanariot în ţară, representa cel maĭ bine aceasta partidă, încât Popescu era acuma cel maĭ fericit, de aceia ajunsese şi Ban de Craiova sub acest Domn, scriind şi cronica sa din cele douĕ domniĭ, în anul 1722, când se şi călugări, cronică ce nemerit merită să fie numită de «*Cronica luĭ Nicolae Mavrocordat*».

D. Iorga în darea D-sale de seamă, arată clar, cât se poate de clar, nevoea ce a făcut pe Nicolae Vodă Mavrocordat să se maĭ scrie o nouă cronică oficială asupra faptelor întêmplate de la 1700 încoace.

Aveam ce e drept cronica luĭ Greceanu, ce ajungea până la 1713, în cele douĕ manuscrise, din cele patru ce aŭ rĕmas, aveam şi cronica anonimă a Popesculuĭ, ce ajungea până în 1715, de ce atunci Mavrocordat voise să reia firul tocmaĭ din 1700?

---

[1]) Vezĭ în cron. oficială, vol. IV, p. 27.

[2]) Vezĭ în cron. anon., vol. V, p. 180.

[3]) «*Cronica sea oficială*» e tipărită în vol. IV, a Mag. ist., cât şi *istoria altor ţĕrĭ*; cronica anonimă e tipărită în vol. V al aceleaşĭ operĭ.

In privința cronicei anonime a Popesculuĭ nicĭ nu ne vom opri să discutăm, căcĭ Popescu poate nicĭ nu arătase cuĭ-va manuscrisul cronicei anonime, în care scrise cu totul independent și ca un adevĕrat scriitor, și istoric, ci nu ca un cronicar de curte.

Decĭ să trecem la aceia a Greceanuluĭ, care ajungea până la 1713, și să ḑicem: dacă Mavrocordat voia să aibă o cronică a sa, să fi dispus ca cronicarul să înceapă din 1714 de când venise dênsul în Țara-Românească, dar nu din 1700, când domnise încă Brâncoveanu.

D. Iorga însă după un studiŭ foarte argumentat, ajunge la aceste conclusiunĭ, ce resumă toate motivele ce aŭ împins pe Mavrocordat, ca Popescul să înceapă cronica tocmaĭ din 1700.

Este, că: Popescul, fiul Chrizeĭ cum spune D. Iorga: «era un om curagios, și-ĭ fu ușor să acopere cu draperia de aur a lingușireĭ meșteșugite, sângele ce păta treptele tronuluĭ. . . . . acest curtesan oriental, care nu maĭ avea de mult o consciință prea simțitoare» [1]).

Popescu o fi fost din neam de boerĭ, o fi avut și un domn român în neamul sĕŭ, și rude, luptători pe câmpiile resbeluluĭ și strămoșiĭ uciși de domniĭ tiranĭ; însă vaĭ! era tipul boeruluĭ veaculuĭ al XVIII-lea, în care cangrena lingușireĭ își găsise loc, în care frumoasele sentimente de mândrețe personală și cinste, începură să fie alterate, pentru a fi înlocuite cu sentimentele cele josnice de *supunere către străinătate*, de umilință și servilism către cel maĭ tare, pentru că era tiran; avênd încă și silă pentru tot ce era românesc, era tipul boeruluĭ *ciocoit* și conrupt de școala bizantinismuluĭ, și a fanariotismuluĭ celuĭ maĭ dârj.

Incât Mavrocordat nicĭ nu putea să găsească alt scriitor maĭ nemerit care să aștorne pe hârtie, laude la adresa luĭ, de cât pe Radu fiul Chrizeĭ de la Popescĭĭ, din Ilfov, căcĭ Radu la semnul domnieĭ și maĭ cu seamă a domnieĭ turco-fanariotice se închina și făcea temenele până la pământ. Alt motiv ce maĭ aduce D. Iorga, e că Greceanu

[1]) Vezĭ în analele academieĭ, Tom. XXI, p. 382.

până în 1699 ce e drept, lăuda pe Mavrocordat, astfel, vorbind de nunta Ilincăi, una din ficele lui Brâncoveanu, cu Scarlatache fiul lui Al. Mavrocordat exaporiton, spune: «feciorul prea învĕţatului şi prea stimatului marelui Dragoman al porţei turceşti, al lui Alexandru Mavrocordat»[1]).

Lucrurile însă se schimbară. Scarlatache muri în 1699 28 Iunie st. v., în 9 Octombre acelaşi an muri Popa Nicolae, agentul lui exaporiton pe lângă Brâncoveanu. Exaporiton apoi luându-şi multă mândreţe în urma celor întêmplate de la Carlovitz, nimeni nu mai ajungea la vorbă cu arogantul grec, ura deci, luă locul prieteniei, între familia Mavrocordat şi Brâncoveanu, aşa că, domnescul cronicar al Brâncoveanului, Radu Greceanu în ultima sa parte tratează această ură şi din înţelept ce numia pe exporiton în 1699 înaintea succesului de la Carlovitz, acum după 1700 numeşte pe exaporiton: «Spurcatul şi vrăşmaşul acela, Alexandru Mavrocordat, Marele Dragoman al Impĕrăţiei turceşti, carele poate fi, că şi veche pizmă şi rĕutate asupra Domnului în inimă hrănia, avênd prieteşug cu spurcatul acela Vizir Azem».

Saŭ în alte locurĭ unde vorbind de Greciĭ veniţi în ţară ḑicea: «telpizia saŭ *blestemăţia cea Grecească*»[2]).

Această parte a cronicei nu putea să o accepte deci Mavrocordat, căci Greceanu batjocorea şi pe Greci şi pe strĕmoşii sĕi, şi de aceia vedem că pune pe Popescul curtesanul acela, linguşitorul oriental al pulpanei fanariote domneşti, ca să scrie o cronică în avantagiul Mavrocordaţilor, reluând firul tocmaĭ din locul de unde Greceanu începea a fi sever, dar drept cu Greciĭ; adică de la 1700 încoace, cea-ce a şi constituit însuşi cronica aceasta a Radului Popescu numită *oficială* saŭ *Mavrocordătească*, pentru că a fost scrisă sub impulsiunea lui Nicolae Vodă Mavrocordat în anul venirei sale la domnia Ţĕrei-Româneşti 1714. Cro-

---

[1]) Vezĭ în vol. II, op. cit., p. 353.

[2]) Vezĭ în analele academieĭ, Tom. XXI, cuvêntarea D-luĭ Iorga; note după manuscrisul original al croniceĭ Greceanuluĭ ce ajunge până în 1713.

nică ce e tipărită în Magasinul istoric, volumul IV, precum şi în istoria Ţĕreĭ-Românești editată de G. Ionid în 1859, Bucureşti.

Această cronică după moartea luĭ Popescu, a fos legată de cele-lalte cronicĭ de la descălecatul ţĕreĭ, până în a doua domnie a luĭ Mavrocordat şi publicate oficial în 1729, din ordinul luĭ Nicolae Vodă Mavrocordat de logofeţelul de divan Radu Lupescul [1]).

Acuma venim la *Cronica Bălăcenească.*

Vestitul Aga Constantin Bălăceanu inimicul de moarte al Brâncoveanuluĭ şi şeful partideĭ germane din ţara Românească de la finele veaculuĭ al XVII-lea, generalul Major şi Comite al Nemţilor, ce căzu vitejeşte pe câmpiile de la Zerneşti, când cu lupta generalulŭi Heissler şi Brâncoveanu (1690), lăsă la moartea sa fiŭ, pe Ioan Bălăceanu, care va avea să se răfuească cu Nicolae Mavrocordat.

Acest Ioan Bălăceanu, când Oltenia fu anexată Austrieĭ (1718), atunci când partida germană devenise foarte puternică aci, în Muntenia, şi dênsul ca unul ce ducea o politică la fel cu tatăl sĕŭ, trecu Carpaţiĭ cu o sumă de boerĭ, în cap cu Bezadea Gheorghe Cantacuzin, candidatul la domnia ţĕreĭ şi sprijinit de Nemţi. Acest Ioan Bălăceanu, se însură în Ardeal cu Ilinca, fica Postelniculuĭ Brezoeanu. Ioan Bălăceanu însă nu avu viaţă lungă, căci în 1737 isbucnind din noŭ resboiŭ între Turcĭ şi Nemţi, şi dênsul Bălăceanu fiind din partea Nemţilor, Turcii îl prinseră şi îl uciseră sub zidurile monastireĭ Cozia.

Soţia sa muri în sărăcie la Sibiu lăsând treĭ fice, ce fură crescute la Viena, şi cunoscute de Germani sub numele de «*Cele treĭ grefine Bălăcence*» [2]); ear de Românĭ «*Nemţoaicele, cocoanele Grohuluĭ sin Conteş*» [3]). Ele fură: Smaranda, Maria şi Ilinca, acestea trăeaŭ în Viena cu o pensiune ce li se servea de monarc din caseta imperială;

---

[1]) Vezĭ în analele academieĭ, Tom. XXI, p. 387, 447 şi Mag. ist., vol IV, pag. 21.

[2]) Adică ale Grafuluĭ, Comiteluĭ Ioan Bălăceanu.

[3]) Sin Conteş=fiul luĭ Bălăceanu Conteş, adică, e vorba de Constantin Badea, saŭ de fiul săŭ.

una din ele, Smaranda se căsători la București, cele-l'alte două însă rămaseră încă în Viena; a doua Maria veni și dênsa la București, a treia rămase acolo [1]).

De aci începe cea-ce este important pentru Cronica Bălăcenească și D. Iorga spune: «De la această odraslă bălăcenească adică (Ilinca) saŭ de la sora sa maĭ mare Maria, primi Samuil Klein la 1770 un manuscript de cronică a Țĕreĭ-Românești, care sub numele de cronica Bălăcenească a încurcat multă vreme pe istoricii noștri literați, câți aŭ fost» [2]). Samuil Klein a transcris în litere latine manuscrisul Bălăcenesc împrumutat de la Maria, saŭ de la sora-sa (Ilinca) Bălăceanca.

Aceasta o spune însuși el la finele manuscrisului sĕŭ căci copia celuĭ original rĕmăsese la Bălăceanca; eată nota finală a luĭ Klein, ce ne indică isvorul original: «Hanc historiam descriebendam Samueli Klein concesserat femina quædam ex illustrissima familia Balacian, quæ anno 1770 Vienæ morabatur» [3]).

După redacțiunea luĭ Samuil Klein, Vasile Vlad în 1780 a scos o cópie pe românește, după cum spune dênsul în ultimele rînduri ale manuscrisului sĕŭ: «Și așia venind noĭ cu scrisul historieĭ de la anii luĭ Christos 1629 quare este în anul 1723 (sic), facem gatatul, promitind que, en temp, și maĭ încolo am conthinua. Și s'aŭ scris aceasta historie maĭ întеĭ de toate de Samoil Klein în Vienna

---

[1]) De aceasta, și de a doua Maria, vorbesc niște documente ale timpuluĭ: Scrisoarea baronuluĭ Penklern către Vodă Gr. Ghica din 22 Octombre 1748 unde baronul austriac arată Domnuluĭ muntean miseria moștenitoarelor neamuluĭ slăvit al Bălăcenilor, cum le numește el «due figlie *Palagiani*»*) precum și altă scrisoare a aceluiașĭ baron tot către Ghica-Vodă din 30 Octombre 1748, unde le numește «alle due figlie orfane della familie *Palagiana*»**) și un al treilea raport tot al luĭ Penklern către împĕrăteasa Maria Theresa din 31 Octombrie acelaș an, unde le vedem iarășĭ: dasz das installirungsgeschäfft deren *Palaigianischen* zwey Erbineren in ihre Vätterliche possessionen in der Wallahey» ***).

[2]) Vezĭ în anal. acad. T. XXI, p. 391.

[3]) Vezĭ în anal. acad. T. XXI, p. 391 Notă și 447 cuvîntarea D-luĭ Iorga și în Manuscriptul de la Oradea mare, citat de D. Iorga

---

*) Vol. VI. Col. Doc. Hurm , p. 604
**) Idem, p. 605.
***) Idem, p. 606.

anul 1770, iară acum în această formă de pre ace de inteĭ, se aŭ scris de Vasilie Vlad, în anul 1780 i[n] Vienna [1]).

Acest manuscris al lui Vasile Vlad, azĭ, se găseşte la Oradea mare.

Afară de acest manuscris din Oradea mare, maĭ e unul în biblioteca Academieĭ române din Bucureştĭ, manuscriptul 537 [2]).

Cronica aceasta bălăcenească începe cu anul 1627 şi ajunge până la 1728, adică, restimpul de la Alexandru Vodă Iliaş, până la al 5-lea an din a doua domnie a lui Nic. Mavrocordat din Ţara-Românească.

Ea începe cu anul 1627 căcĭ, cam de prin veacul al XVII-lea Bălăcenii deveniră maĭ însemnaţi în istoria ţĕreĭ. Veacul al XVII-lea cam pentru toate familiile boereştĭ a însemnat începutul rolului lor istoric, căcĭ Bălăcenii de la vornicul Badea Bălăceanul uşurelul [3]) s'aŭ ilustrat în istorie.

Cronica Bălăcenilor este un amestec din cronicele luĭ Constantin Căpitanul, Greceanu, Popescu şi părţi noui ale compilatorului Bălăcenilor «sciri bălăceneşti» [4]), cum le numeşte D. Iorga, ea cuprinde de la 1627 până la 1688 cronica luĭ Constantin Căpitanul Filipescul, cu micĭ excepţiunĭ, căcĭ cronica Filipesculuĭ nu putea să convină cu totul Bălăcenilor, de oare-ce Filipescu lovea în Cantacuzenii, viţa luĭ Şerban-Vodă, ruda Bălăcenilor şi amică politicei lor [5]). De la 1688 încoace compilatorul Bălăcenilor avea la îndemână încă cronica Greceanuluĭ şi cronica Popesculuĭ, manuscrisul anonim.

Greceanu însă făcuse adevĕrata apotheosă a Brâncoveanuluĭ [6]), cum spune D. Iorga, de oare ce acesta lăudând pe Brâncoveanul, scria în vederile Domnuluĭ, şi Domnul era

---

[1]) Vezĭ în Nota (5) Tom. XXI an. acad. D. Iorga.

[2]) Vezĭ în analele acad. idem.

[3]) Vezĭ în partea III a acesteĭ cărţĭ «neamul Bălăcenilor, originea».

[4]) Vezĭ în an. acad. Tom. XXI, p. 395.

[5]) Aga Constantin Bălăceanu ce peri în lupta de la Zerneştĭ (1690), erea ginerele luĭ Şerban-Vodă Cantacuzino, şi el Bălăceanu erea în acele vremurĭ unul din capiĭ partideĭ naţionale a Românilor, părtaşe politiceĭ germare şi susţinută de Şerban Vodă Cantacuzino cât şi de descendenţiĭ sĕĭ.

[6]) Vezĭ în anal. acad. T. XXI, p. 392.

şi dênsul în partida germană. Mai 'nainte încă de a fi devenit Voevod l'am vĕzut ca mare logofĕt în timpul domniei unchiului sĕŭ, Şerban Vodă Cantacuzino, trimis fiind la Viena într'o solie diplomatică, pe când Şerban Vodă pusese temelia politicei germane în Ţara-Românească.

L'am vĕzut pe Brâncoveanu în vremea domniei sale, conducênd acelaş fir politic ca şi Şerban-Vodă. Atunci însă pentru ce Greceanu să fi fost eliminat de Bălăceni în cronica lor? Trebue însă să ne aducem aminte că l'am vĕzut pe Brâncoveanu şi inimic al Nemţilor, căci el în cei 25 de ani de domnie, a schimbat felul politicei sale în patru rênduri, amic când al Turcilor, când al Nemţilor, când al ambilor de o dată şi când al Ruşilor, până ce peri sub secure!

La începutul domniei sale l'am vĕzut că devenise prietenul Turcilor. Bălăcenii rĕmaseră ca sahstisiţi, căci nu mai cunoşteaŭ pe ruda lor, Constantin Logofĕtul de odinioară, fostul sol al lui Cantacuzino la Viena, şi de aceia Aga Constantin Bălăceanu în Ardeal devine vrăjmaşul de moarte al Domnului Brâncoveanu, din care ură ese că, capul lui Bălăceanu e adus din ordinul lui Brâncoveanu în Bucureşti după ce remase împuşcat corpul pe câmpul Zerneştilor. Cum deci Bălăcenii puteaŭ să se slujească de cronica lui Greceanu care aşternea asemeni lucruri? acuzênd de la început până la sfârşit purtarea Bălăcenilor; zicênd despre Aga Bălăceanu când cu uneltirile sale la Viena în contra Domnului român: că «nu'l lăsa ticălosul, trufia, ci credea în fantasii nebuneşti» [1].

Nu puteaŭ să se slujească nici de cronica Popescului în manuscrisul anonim [2] căci, aceasta ca un curtesan oriental al Domnului scria şi dênsul după placul coroanei, zicênd despre Constantin Bălăceanu că el ca şi «Bălăceanii tot-deauna îşi întindea mintea după nişte păreri nebune» [3].

De cronica oficială a Popescului [4] puteaŭ Bălăceanii să

---

[1] Vezĭ în Mag. ist., cron. Greceanului, p. 104, vol. II.
[2] Publicat în vol. V, Mag. ist., p. 93.
[3] Vezĭ în vol. idem p. 103.
[4] Publicată în vol. IV din Mag. ist.

se slujească pe ici, pe colea, căci ea începea din 1700 cu istorisrea evenimentelor, şi în 1700 vestitul Aga Bălăceanu era mort deja de 10 ani. Trăind acuma moştenitorii sĕi care nu jucară rol decât sub domnia luĭ Nicolae Mavrocordat (1714 încoace), ca partizani tot aĭ politicei austriace, şi de care Popescu nu voeşte a pomeni.

Rĕmânea decĭ compilatoruluĭ cronicei bălăceneştĭ intervalul de la 1688 până la 1700 adică de la încetarea luĭ Constantin Căpitanul, până la începutul cronicei oficiale a luĭ Popescu, de care puteaŭ Bălăcenii să se servească, nefiind ostilă neamuluĭ lor, erea decĭ un interval de 12 anĭ de umplut de compilator, în mod absolut original.

Dar maĭ lipsea ceva: Am vĕzut că cronica Căpitanuluĭ se opreşte la moartea Domniţeĭ Smaranda, fiica luĭ Şerban Vodă, măritată cu postelnicul Gligore Băleanu [1]), încât maĭ rĕmânea compilatoruluĭ bălăcenesc intervalul de aci până la alegerea Brâncoveanuluĭ, interval ce avea să coprindă moartea luĭ Şerban Cantacuzin-Voevod. De oarece alegerea putea să o ea după Greceanu saŭ Popescu, în anonim căcĭ, alegerea nu avea de aface cu Bălăcenii nimic, reluând apoĭ redacţiunea oficială a Popesculuĭ.

D. Iorga spune că această legătură adică punctul morţeĭ luĭ Şerban Vodă ar fi găsit'o comiplatorul bălăcenesc în manuscriptele mitropolituluĭ *Antim*, însă nicĭ acesta nu'ĭ convenea, căcĭ şi acesta era favorabil luĭ Brâncoveanu şi Stolniculuĭ [2]) (Cantacuzino, ambiĭ schimbătorĭ în politică).

D. Iorga ne reproduce această legătură ce va coprinde moartea luĭ Şerban-Vodă, (scriere de aminterĭ, originală a compilatoruluĭ bălăcenesc, dar de sigur copiată maĭ tĕrdiŭ de un român filo-latino) şi ne spune că ea erea inedită, o reproducem şi noĭ după analele academieĭ căcĭ e foarte interesantă: «După ce aŭ trecut quatva temp de la moartea filieĭ sale, Şierban-Vodă aŭ eşit la preumblare la venat, pre la Fantana rece şi, trimeţiend pe pecharnici [cu ogarai şi cu copoi], prin tufele de prin prejur [şi el

[1]) Vezĭ în vol. II, Mag. ist., p. 35.
[2]) Vezĭ în anal. acad., Tom. XXI, p. 393.

sadea da priviia de la corturi]: au prens vr-o quativa epuri şi aducându-i la cortul luĭ, aŭ împărţit quativa la boerĭ şi quativa i-aŭ dat la cochnea domnească, întru quariĭ s'aŭ nemerit o epuroae cu puli în pantece, pre carea spentecandu o, aŭ aflat que era gata să fete un puliu cu 2 capete şi patru picioare, d'innainte un cap trăgea în o parte şi altul în alte parte, şi trupurile la mediloc era inbinate, de nu se conosceva inbinatura, quare aducându-l la Domnul, fiend şi patriarchul Deioniscie şi Ienaque Logofĕtul Cariofil, se mirară şi telcuind unii într'un quip, alţii în alt quip, iară Cacavela dascalu au dis que d'in neamul luĭ Sierban-Vodă vor să se radeice 2 capete să stee în potriva unui altuia şi unul va trage în o parte, altul în alta şi va fi mare stricăciune pamentuluĭ acestuia, de vreme ce acest semn minunat s'aŭ aflat în ţara aceasta, şi aşia s'aŭ întemplat, que dupe moartea luĭ Sierban s'aŭ rădicat acestea doă capete: Constantin-Vodă despre Turcĭ şi Bele[ce]anul, generele luĭ Sierban despre Nemţi [1]) şi imponcisaţi fiindă unul altuia, multe rele aŭ făcut ţiariĭ pre qum la Domniea luĭ Constantin Brancoveanu se va spune. Dupe aceasta trecând quote-va vreme, aŭ venit veste de la Banul Viteila de la Craiova [2]) cum que Veterane generariul vine de la Cerniti cu posti nemtiesci, que se ernedie în Ţiara-Românească. Deci Sierban-Vodă în dată au trimis pe Constantin Brâncoveanul Logofetul şi pe alţiĭ boerĭ cu daruri şi cu rogaciune, se faca bine se treaque în Ardeal. Quare, luând darurile şi primind rogacionia, au trecut în Ardeal.

Dupe aceasta, vedînd Sierban que Nemţilor li umblă bine, que bat pe Turcĭ şi le iaŭ cetati, şi Ţiărĭ, aŭ socotit cu aĭ luĭ fraţi se trimitie la Vienna la Caesariul sol cu carti despre ţiară să se închine Caesaruluĭ şi se ciară hosti în ajutor asupra Turculuĭ, qua se disleipias[ca] lângă Caesariul, şi qua să nu priciapă aceasta Turciĭ, aŭ dis que trimite sol cu carti, que se împace pe Imperati între scine, se nu maĭ facă ateta versare de sange. Şi cu acestea da-

[1]) Constantin Vodă Brâncoveanul şi Constantin Aga Bălăceanul.
[2]) Banul Vintilă Corbeanu de la Craiova.

ravera pe Turci; fiend superati de atetia bătălii nenorocite şi cugetând que li voliască benele, i-aŭ dat volie se trimitie sol, şi aŭ trimis patru boieri: pre Iordache Spetariul, fratele sĕŭ *(Cantacuzino)* pre Serban *(Vlădescul)*, pre Constanti Bălăceanul generile sĕŭ şi pre Sierban Căpitanul nepotul sĕŭ. Iară aceştia ducându-se quatre Vienna, Sierban-Vodă se bolnăvi şi muri în Octomvrie în 30, şi s'aŭ îngropat la Cotroceni, domnind diece ani. Dic unii que Constantin Stolnicul, fratele sĕŭ, (Cantacuzino) l'aŭ otrăvit prequum şi el mai pre urmă aŭ mărturisit acest, pre-quum mai înainte om spune» [1]).

De aci autorul cronicei Bălăcenilor intră în aceiaşi materie, ce se găseşte şi în cronica Greceanului saŭ a Popescului, scriind în acelaş fel în ceea ce nu priveşte pe Bălăceni, căci cum e vorba de Bălăceni el întrebuinţează acele expresiuni bălăceneşti saŭ «sciri» cum le spune D. Iorga[2]). In ce consistă oare însă aceste sciri saŭ expresiuni bălăceneşti?

Consistaŭ în acea că autorul cronicei ca o rudă saŭ ca un amic de familie, ori politic, al Bălăcenilor, căuta în veri-ce împrejurare a scoate pe Bălăceni în relief atunci când poate alt autor i-ar fi acusat, găsind'i vinovaţi, el compilatorul cronicei Bălăcenilor îi laudă, aşa pe când Popescu în cronica sa anonimă şi Greceanu în a sa, spun despre Aga Bălăceanu că fiind lângă generalul Heisler şi lucrând în contra Brâncoveanului umbla după nişte păreri nebune şi vicleşuguri în contra ţĕrii şi a Domnului, căutând a face ca Nemţii să se pogoare în ţară[3]), compilatorul cronicei bălăceneşti din contră spune: «Aga Constantin Bălăceanul fiind lângă Heisler pururea îl îndemna să se pogoare cu oştile să ia ţéra, iar Constaatin Vodă nu voia; ci

---

[1]) Vezi în analele acad. reprodus de D. Iorga p. 394—395, Tom. XXI. — Această legătură între Cronica Căpitanului şi cronicele Greceanului şi a Popesculuĭ, D. Iorga spune că a fost inedită şi că numaĭ o copie ne-a rĕmas, o copie însă cam latinisată şi modernisată de Samuil Klein (Vezĭ op. cit., p. 393).

[2]) Vezĭ op. cit., p. 395.

[3]) Vezĭ în Mag. ist., vol. V, p. 104, anonimul luĭ Popescu, şi vol. II, cronica Greceanuluĭ, p. 140.

tot se *imponcisa*» [1]), în acest fel continua deci mereŭ scriitorul cronicei Bălăceneşti.

Cronica bălăcenească se termină cu anul 1724 al cincilea an al domniei, a doua a lui Vodă Nicolae Mavrocordat, când a sfârşit ḑidirea monastirea Văcăreşti de la bariera Bucureştilor.

D. Iorga spune că această cronică bălăcenească s'a făcut pentru *Ioan Bălăceanu* fiul luĭ Constantin Aga, Ioan Bălăceanu ce fu ucis în 1737 la Monastirea Cozia, de Turcĭ în resbelul lor cu Nemţiĭ, se vede deci că din îndemnul acestuia cronica aceasta se alcătuise.

Autorul ei, sigur nu se ştie, până acum nu s'a putut afla, de sigur însă cum am spus, că va fi fost unul din neamul lor saŭ amic cu dênşii.

Singurul care a reprodus Cronica Bălăcenească aproape toată, a fost Gheorghe Şincaĭ în a sa «Cronică a Românilor» în volumul III; de oare ce acel volum îmbrăţişează epoca ce coprinde Cronica Bălăcenilor (1627—1724).

Şincaĭ poate avusese manuscrisul copiei luĭ Samoil Klein, contimporanul sĕŭ.

D. Sbiera spune că Şincaĭ împărtăşise manuscrisul şi luĭ Enghel care scriind despre Istoria Românilor, pe nemţeşte l'a tradus în acea limbă în a sa operă, pe icĭ pe colea [2]).

Şincaĭ numeşte această cronică în a sa operă «*Codex Balacianianus*» saŭ «*Codex Valachicus manuscriptus Balacianianus*» saŭ «*Istoria Bălăcenească*» [3]),

Şincaĭ reproduce pasagiĭ întregĭ din manuscrisul bălăcenesc, aşa că, în a sa cronică se poate vedea stilul în care a fost scrisă această cronică a Bălăcenilor.

Acum venim la o cronică foarte puţin cunoscută, aceia pe care D. Iorga a numit'o *Cronica de la Cluj*, de oarece aceasta nu se ştie nicĭ căreĭ familiĭ a aparţinut, nicĭ de cine a fost scrisă, ci numaĭ şi numaĭ atâta tot, că, singurul exemplar al acesteĭ cronice, cunoscut până azĭ se găseşte

[1]) Vezĭ în Şincaĭ «Cronica Romanilor» vol. III, ediţ. II, p. 235, unde este reprodusă cronica Bălăcenilor şi intercalată.

[2]) Vezĭ op. cit. a D-luĭ Sbiera, p. 211.

[3]) Vezĭ cronica luĭ Şincaĭ, vol. III, p. 137, 157, etc.

depus în museul ardelean de la Cluj, pentru care cuvênt D. Iorga i-a şi dat acest nume [1]).

Această cronică se compune din cronica Căpitanului până la domnia lui Constantin Basarab I Şerban Cârnul.

De aci întrebuinţează pe Stoica Ludescul, adică anonimul român, cu excepţiune că pe ici şi colea sunt părţi originale, însă foarte scurte; aşa de pildă, la locul unde se vorbeşte de Domnul Mihnea al III-lea, în cronica Clujului se ţice Mihnea III, «*grec lăcătuş*» eară nu «*cămătar*» ca în cele-lalte, vorbeşte apoi mai pe larg de *originea lui Antonie vodă de la Popeşti*. Vorbind apoi de domnia lui Radu Leon-vodă spune că «*Grecul Balasache a fost spânzurat la Ocnă*» pe când în cele-lalte cronici nu se ţice aceasta.

Când ajunge la domnia Brâncoveanului întrebuinţează încă şi cronica bălăcenească, în fine compilatorul cronicei clujene termină cu un panegiric despre domnia Brâncoveanului care e cu totul original, unde spune că Constantin-Vodă domnind 25 de ani aŭ ţidit şi dres monastirile Horezu şi Brâncoveni peste Olt, iar în Bucureşti: S-tu Gheorghe, S-tu Ioan şi S-tu Sava, de asemeni şi Doamna peste Olt aŭ făcut monastirele Mamul şi Surpatele, precum şi altele câte toate [2]).

Discursul Domnului către fii sĕi cu ocaţiunea uciderei e scos earăşi din cronica Bălăcenilor, eară de aci înainte până la sfinţirea Văcăreştilor fară nici o deosebire reproduce Cronica Popesculuĭ.

Cu alte cuvinte această cronică coprinde Istoria Ţĕreĭ-Româneşti de la descălicătoare, căci Constantin Căpitanul de acolo începe (1290) şi până la (1724), anul sfinţirei Monastireĭ Văcăreştilor de sub a doua domnie a luĭ Mavrocordat.

D. Iorga crede că această cronică a fost redactată de un boer român de o activitate politică, mai ştearsă [3]).

---

[1]) Vezĭ în anal. acad., Tom. XXI, p. 403.

[2]) Vezĭ pasagiul cronicaruluĭ reprodus de D. Iorga în Tom. XXI al. anal. academieĭ.

[3]) Idem, p. 404.

D. Iorga mai face menţiune despre «*o cronică a istoriei Ţĕrei-Româneşti*» şi anonimă care se găseşte la Academia Română în manuscrisul cu N-rul 439, ea coprinde pe Căpitanul în mare parte şi în compunere D. Iorga spune că e aproape inversul cronicei clujene [1]) D. Iorga ne mai raportează încă o cronică mai mult parţială căci ea nu vorbeşte de cât despra un timp foarte scurt, e *cronica expediţiunei Moreei*. Singurul exemplar manuscris ce avem despre această cronică e acela păstrat de Academia Română cu N rul 264 purtând titlul de: «*Istoria ostirii ce s'au făcut asupra Amoreii la anul 7223*».

Nemuritorul Kogălniceanu în «Archiva Românească» 1860 în vol. II, a tipărit acest fragment după manuscrisul in folio al Marelui Vornic Alexandru D. Sturdza din Moldova, poate că tot acest manuscris e azi în posesiunea academiei.

In acest fragment se vede lupta întreprinsă de Sultanul Achmet al III-lea în contra Veneţianilor, spre a lua Morea precum şi amestecul lui Ştefan Cantacuzino ultimul domn pământean al Românilor, silit fiind de Sultan a participa la luptă ca unul ce era vasal Sultanului.

Despre acest resbel am vorbit în capitolul domniei lui Ştefan Vodă după cum s'a vĕzut mai înapoi când domnul român trimesese fel de fel de proviziuni de mâncare şi zaharea oştirilor turceşti de aci din ţară, în mijlocul reneĭ, cu mai mulţi Căpitani boeri.

Din acest fragment reese că şeful misiuneĭ a fost «(Vel Paharnicul Statie Leurdeanul» [2]), acesta era fiul vestitului vornic Stroe Leurdeanul. Fragmentul acesta e foarte interesant pentru istoria Ţĕreĭ-Româneşti căci coprinde două lucrări importante: 1. Povesteşte deslușit şi pe larg uciderea şi casna Brâncovenilor, cea-ce denotă că autorul cronicei a fost faţă; 2. O expunere amănunţită a campaniei Turco-Veneto din 1715, cea-ce face ca fragmentul să fie

[1]) Vezĭ în op. cit., p. 405.

[1]) Vezĭ în Archiva istorică a Iaşuluĭ ediţ. II, vol. II, de M. Kogălniceanu. «Istoria ostireĭ ce s'aŭ făcut asupra Moreiĭ», p. 6.

interesant pentru întreaga istorie universală, descriind ḑi cu ḑi mersul luptei şi peripeţiile drumuluĭ de la Constantinopol până în peninsulă.

Aşa despre Brâncoveni partea importantă e aceasta: «după aceea aŭ trimes şi la Constandin Vodă pe Mustafa Agasi, şi pe imbrohorul cel mare al Impĕratuluĭ, carele după aceea şi Rıkiap Caimacam aŭ stătut, şi sosind la Bucureştĭ în miercurea cea mare de lângă Paştĭ, aŭ prins şi pe Constantin-Vodă, şi ducându-l la Edeculă cu Doamna, cu coconi şi cu ginerii sĕĭ, şi rădicându-ĭ de acolo i-aŭ dus la Bostangii, la ţĕrm, şi dându-le caznă ca să-şĭ spue avuţia, după ce aŭ spus tot şi aŭ luat pe sama Mirieĭ; când aŭ fost în ziua Sântămăria mare, la un ceas de zi, pogorându-sĕ Impĕratul jos la mare, la Paşa-Kioşciul, aŭ poruncit de i-aŭ adus înainte pe Constandin Vodă şi pe patru coconi aĭ luĭ, pe Constandin, pe Stefan, pe Răducanu şi pe Mateiŭ, şi împreună cu dênşiĭ şi pe Enachi Văcărescul ce era Vel Cluc, iar pe Doamna cu fiica sa Bălaşa, pe nora sa Aniţa cu Dinicul copilul eĭ[1]), cu ginerii şi capichihaele i-aŭ lăsat în lanţurĭ. Deci după ce i-aŭ scos, întâĭ aŭ tăiat pe Constandin Beizadea, apoĭ pe Ştefan, apoĭ pe Răducanu, pe Matheiŭ, pe Văcărescul, apoĭ pe Constandin Vodă, şi rădicându'ĭ de acolo în parangă, i-aŭ suit la poarta cea mare ce se kiamă Babihumaĭ, despre Sfânta Sofia, de i-aŭ lepădat în ţărână, unde alergă noroade marĭ şi micĭ de'ĭ vedea, şi acolo pân la amează zi stând, poruncit'aŭ Hasan-Paşiĭ de i-aŭ ridicat şi i-aŭ aruncat în marea»[2]). (Aci urmează despre zălogirea cocoanelor şi a Doamneĭ, până ce aŭ fost liberate în schimbul enormelor sume de banĭ).

Am ţinut să reproducem aci acest pasagiŭ căcĭ este foarte clar şi bine istorisit. Scena aceasta a uciderei este cea maĭ bine înfăţişată din toate isvoarele istorice origi-

---

[1]) Açi e vorba de Aniţa Balş soţia luĭ Constantin bezadea Brâncoveanu şi a nepotuluĭ, Dinicul, adică Constandin, fiul lor, acel personagiŭ atât de mult disputat de cronicarĭ, şi ultim coborîtor al neamuluĭ Brâncovenesc din care aŭ descins Brâncovenĭĭ veaculuĭ al XIX-lea.

[2]) Vezĭ în op. cit., p. 8. Arh. rom. ist. ost. de Kogălniceanu după manuscrisul Vorniculuĭ Sturdza.

nale ce avem, se vede că autorul fusese martor ocular, fusese însă şi toţi aceia despre care am vorbit la capitolul IV al acestei cărţi, însă nici unul nu se exprimă aşa de clar şi complect în istorisire ca autorul acestui fragment istoric [1]).

In al doilea rênd am spus că autorul ne vorbeşte de amĕnuntele expediţiunei şi ale resbelului; ne expune totul în culori destul de vii, dar scrie într'o limba cam curioasă, plină de cuvinte greceşti şi turceşti, bine spune M. Kogălniceanu în a sa notiţă: «Era la 1715, o epocă când Ţara-Românească şi Moldavia desbrăcate de ori-ce simţimênt naţional se copseseră pentru dominaţia străinilor. Fieştecare va putea judeca după această descriere» [2]) (adică după însuşi fragmentul cronicei autorului).

D. Iorga spune că în nici un alt monument literar român nu se găsesc atâtea turcisme ca în istoria imp. Ottoman de Văcărescu, şi în aceasta; dar spre diferinţa de scrierea Văcărescului, în aceasta mai găseşti cuvinte greceşti şi italiene, ca: republică, bailo, Soldaţi, prevedor, straordinarii, prinţip, armadă, consilium şi neologismul de *perucă* [3]).

De aci D. Iorga conchide că acest fragment a trebuit să fi fost scris de un român ce a şezut mult timp la Constantinopol, şi trăit prin saloanele Turcilor şi Fanarioţilor. Deprins a vorbi o românească aşa de stricată şi împănată cu tot soiul de plante exotice. D. Iorga crede că va fi fost vre-un sol român de prin 1691, rĕmas în Ţarigrad, care sol să fi urmat şi acum pe Ambasadorul extraordinar, State Leurdeanul peste tot locul în Constantinopol.

In cursul scrierei cronicei însă se pomeneşte şi numele altor întovărăşitori ai Leurdeanului, aceştia sunt: «Iorga Buicliul, un armean», «un fecior, servitor» al cărui nume nu se dă, şi în fine pe «Constantin Vătaful» acesta e singurul boer. Se vede că expresia «boerii româneşti» la

---

[1]) La Capitolul IV nu am vorbit despre acest fragment istoric cu ocaziunea uciderei Brâncovenilor, căci nu ne erea cunoscut atunci, când am scris acel capitol. Aci, de aceea l'am reprodus, ca să ne corijăm omiterea de acolo.

[2]) Vezi în Arch. Rom. Notă, p. 5.

[3]) Vezi op. cit. în anal. acad. p. 423.

acesta se rapoartă, pe acesta îl crede d. Iorga că e autorul fragmentului, singurul cărturar din fragment [1]).

Acuma trecem la alte ordine de scrieri istorice aparţinênd tot ramurei ştiinţifice: «*scrierile de istorie universală şi particulară ce s'a lucrat tot în Ţara-Românească până în 1717*».

Printre cele d'întâi vom vorbi de *Cronica lui Mihail Mocsa.*

D. Sbiera spune că manuscrisul acestei cronice a fost găsit la Bucureşti de D. profesor rus V. Gregorovici, care l'a cumpĕrat şi a publicat ultima parte dintr'ênsul, într'o cărticică ce a tipărit'o în 1839. După moartea D-lui Grigorovici însă, întêmplată în Odesa la 1877, manuscrisul cronicei mocsiane a trecut la muzeul Rumanţiov din Moscova.

La 1878 D. Profesor şi academician Gr. G. Tocilescu a întreprins un voiagiŭ la Moscova şi a scos o copie fidelă după manuscrisul cronicei mocsiane, punênd'o la Bucureşti, la dispoziţiunea D-lui B. P. Hasdeŭ, ce nu a întârziat de a o şi tipări în opera D-sale «Cuvinte den Bĕtrâni» [2]) însoţind cronica încă de uu studiŭ întreg de stilistică şi gramatică lecsică.

Cronica poartă titlul de «Inceputul lumiei dentâiŭ» [3]) Cronica începe cu zidirea lumei, vorbeşte de evenimentele cele mai însemnate ce s'aŭ întâmplat până după potop, vorbeşte apoi de Impĕrăţiile lui «Nevrod», Egiptului şi Asiriei, de genealogia neamului ovreesc, de la Abraam până la David, de împĕrăţia lui David până la robirea Babilonului, de a lui Ariavarsam de a lui Alexandru Macedon şi de a lui Ptolomeŭ. Trece apoi la Impĕrăţia Troenilor, şi ajunge la începutul Romanilor vorbind de regalitate, republică şi împĕrăţie.

Cronicarul trece apoi cu istoricul la împĕraţii rĕsări-

---

[1]) Vezĭ în anal. acad., p. 422 după op. original p. 69—74—5, şi 106.
[2]) Vezĭ în op. cit. Tom. I, p. 343—406, 1878 Bucureştĭ.
[3]) Idem p. 345.

teni şi ajunge la Mihaĭ Duca 1105 (6613), scriind despre acestea în anul (1620[1]).

De la 1105 încoace cronicarul descrie încă pe scurt evenimentele până la 1489 descriind cum a căḑut Constantinopolul.

Cronicarul de şi român cum vom vedea maĭ la vale, nu ne vorbeşte de loc de întemeerea Ţĕreĭ-Româneşti. Citaţiunĭ despre Domnitoriĭ românĭ de asemenĭ sunt foarte rare, aşa nu întâlnim de cât: pe Dan şi pe Mircea citaţĭ[2]) Cea-ce e maĭ curios încă, este că cronicarul când ajunge la anul 1359 vorbeşte de descălecatul Ţĕreĭ-Moldoveĭ, pe când de al Ţĕreĭ-Româneşti nu pomeneşte nimic.

D. Sbiera se miră de acest lucru şi se întreabă că, cum se face de cronicarul nu vorbeşte şi de descălecatul Ţĕreĭ-Româneşti, vorbind numaĭ de cel al Moldoveĭ, cu atât maĭ mult încă, că Cronicarul era Valah, şi opera sa fusese scrisă în Ţara-Românească?

D-sa rĕspunde că cronicarul foarte bine a putut să vorbească numaĭ de descălecatul Moldoveĭ şi nu şi de cel al Ţĕreĭ Româneşti, căcĭ până la dênsul nu se scrisese nicĭ o cronică în Ţara-Românească care să vorbească de descălecatul ţĕreĭ, pe când în Moldova se scrisese deja cronicĭ ce vorbeaŭ de descălecatul ţĕreĭ, şi aceste cronicĭ uşor pătrunseseră de acolo, şi aci peste Milcov, prin contactul politic cel aveam noĭ cu Moldoveniĭ.

Cronica aceasta o putem considera ca cea d'êntâĭ scriere de *istorie universală* ce o aŭ avut'o Româniĭ. Autorul cronicei se denunţă el însuşi, la locul scrierei sale, unde începe după anul 1105[3]), el începe aşa de frumos: «Până acilea s'aŭ scosŭ dentr'alte cărţi slavoneşti pre limba noastră vieţile şi petrecerile împărăteşti ce aŭ fostă de începutul lumiei până la Mihail fecorul Ducaei, atunce aŭ fostă numărul anilor 6613, ce cum nu poţĭ ajunge naltul cerului nice adâncul pământelui, nice marginea lumiei, şi

[1]) După cum spune însuşĭ în a sa cronică, p. 400 Tom. I, cuv. den Bĕtrânĭ.
[2]) Vezĭ în op. cit. p. 402—404.
[3]) Vezĭ în op. cit. a D-luĭ Hasdeŭ, p. 399—400.

cum nu se poate număra stealele ceriului, nicĭ năsipul mărieĭ, aşa nu se poate afla adâncul scripturilor; că unii de ce sfinţi părinţi leatopişeţă aŭ scris de unele, alţi de altele, unii pre une locuri, şi de unii împăraţi aŭ îmulţit (sic), alţi aŭ scris mai scurtŭ, iară acilea s'aŭ adunatŭ că î scurtă şi că î de totŭ. Şi iaste zicŭ sfinţiei tale, o prea înţelepte părinte Kir Teofil; episcopul de Rabnicŭ! iată şi eŭ robulŭ sfinţiei Tale, mai micul şi mai apoi de toţi şi ticălosul *călugărul Moxa Mihail*, cătŭ miu (sic) fostŭ stiinţa şi am preceputŭ eŭ, am nevoitŭ de am scrisŭ. Deci să ca[de să] punem şi noi odihna condeiului» [1]).

Afirmaţiunile unor literaţi români, că Moxa nu ar fi fost român, ne par cam neîntemeeate faţă de frasa aceia a cronicarului (de la pag. 399 [2]), când începe după anul 1105 şi zice «s'aŭ scos dentr'alte cărţi slavoneşti pe *limba noastră*» adică limba românească în care şi-a scris opera.

Alt manuscris de cronică este:

Copia luĭ Ion Buburuzăi din Braşov, acesta a tradus cronica mitropolitului Dorotheiŭ din Monemvasiea (Grecia), cronică ce vorbeşte pe scurt de cele întâmplate de la facerea lumiĭ până la 1629, manuscrisul luĭ Ion Buburuzăi gocmanu, adică paracliser de biserică, se găseşte aĭi în museul Hohenzollern din Sigmaringen. Eruditul profesor german Schuchardt ne spune că el a vĕzut acest manuscris în numitul museŭ după cum relatează Profesorul Dr. Gröber în a sa operă [3]).

Alt manuscris de istorie universală este:

Cronograful de la Buzĕŭ, acesta ţice D. Sbiera e de peste 800 pagini, despre acest manuscris a vorbit în Convorbirile literare pe anul 1877—1878 D. Profesor Iacob Negruţi.

In 1880 acest manuscris erea în posesiunea poetuluĭ Eminescu căruia îĭ servise la tesa sa, spre a dovedi că

---

[1]) Vezĭ în op. cit., p. 399.

[2]) In op. dluĭ Hasdeu.

[3]) Vezĭ în opera sa «Zeitschrift für romanische Philologie de Dr. G. Gröber raportat de D. Sbiera, op. cit., p. 245, Nota 3.

limba românească este de mai bine de 200 de ani neschimbată.

D. Gaster de asemenea în chrestomaţia sa a vorbit de acest manuscris, ce fusese scris pe la 1638.

Ultima lucrare de istorie universală până în 1717 este: *Cronica lui George Brancovici 1686—1690*. Despre dênsa ne-a vorbit însuşi descoperitorul ei, D. profesor Ar. Densuşianu, de la Iaşi, în Revista «Critica literară» [1]). D sa a descoperit această cronică în Ardeal, ea începe cu facerea lumei, vorbeşte pe scurt de istoria veche, trece apoi la Romani, vorbind de August şi de Constantin cel Mare.

Trece apoi la istoria Slovenilor, Bulgarilor, Românilor, Ungurilor, Saşilor şi Ruşilor ajungênd până la anul 1686.

D. Ar. Densuşeanu probează din conţinutul cronicei că dênsa a fost alcătuită între anii 1686—1690, în Ţara-Românească, de Românul din Ardeal, Georgiu Brâncovici, fratele mitropolitului Sava [2]) (în realitate Sêrb). Tot acest Georgiŭ Brâncovici însă în unire cu Enghel spune D. Ar. Densuşeanu a mai scris şi:

Genealogia neamului Brancovicilor de care s'a folosit Raiciŭ şi Enghel în scrierile lor [3]).

Acum venim la scrierile de *istorie particulară*.

Printre scrierile de istorie particulară scrise şi apărute în Muntenia nu am avut până la 1717 de cât «*Istoria oştirei asupra Moreei*» atribuită acelui *Constantin Vătaful* boer din suita Dumnealui Vel Paharnicului Statie Leurdeanu, ambasadorul extraordinar al Voevodului Ştefan Cantacuzino la Sultanul Achmet al III-lea în campania Moreei din 1715; după cum am vĕzut, când am vorbit despre cronicele Ţĕrei-Româneşti.

In Moldova s'aŭ scris mai multe scrieri de istorie particulară. Cronicarilor Moldoveni le plăceaŭ se vede mai mult a scrie pe lângă cronica ţĕrei lor, şi despre alte ţĕri şi popoare.

---

[1]) Anul I, 1893 p. 47—103 şi 360—390, reprodus de D. Sbiera, op. cit., p. 248.

[2]) Vezĭ în op. cit. a D-luĭ Sbiera, p. 248.

[3]) Brancovicĭ, ascendenţiĭ Brâncovenilor din Ţara-Românească.

D. Sbiera în cartea D-sale : «*Mişcări culturale şi literare la Românii din stânga Dunării 1504—1714*», vorbeşte despre literatura ambelor ţări surori, după cum arată şi titlul operei, noi în lucrarea de faţă prin acest capitol VII nu am făcut de cât să urmăm norma lucrărei noastre, adică de a nu ne ocupa de cât de Ţara-Românească nu şi de cea Moldovenească, şi deci nu ar fi loc a vorbi aci de activitatea literară din Moldova, pentru a complecta lacunele ce aŭ fost în Ţara-Românească, după cum nu s'ar cădea de asemeni a vorbi de Ţara-Românească când ar fi vorba să scrim despre Ţara Moldovei, putând totuşi numai într'un caz, atunci, când ne am propune a scrie despre ambele ţări saŭ despre Românii ce formează aḑi Regatul României.

Trecem acum la alt gen de scrieri, făcênd parte tot din grupul producţiunilor ştiinţifice.

Scrierile Geografice. Pentru-ca la un popor să se desvolte gustul scrierilor geografice, trebue ca acel popor să aibă şi o activitate comercială desvoltată. Căci ce este alta, o scriere geografică de cât un mijloc prin care un popor poate să dobândească cunoştinţe despre ţările streine ? un popor însă, o ţară care nu are un comerciŭ desvoltat, de sigur că nu poate avea nici scriitori geografici, de oare-ce, causele şi împrejurările produc pe oameni, germenul de şi poate că există, dară el nu găseşte mediŭ apt pentru ca să se desvolte.

Comerciul Ţărei Româneşti până mai în veacul trecut era nedesvoltat, căci Românii nu se ocupaŭ de comerţ, el erea în mâinele Grecilor, Armenilor şi Italienilor, numai în al Românilor nu, şi de ce oare?

Pentru că o ţară tênără, o ţară vasală şi invidiată de toţi vecinii, nişte uriaşi în comparaţie cu noi, o ţară al cărei popor trebuea ḑilnic să stea cu arma în mână, pentru ca să-şi apere hotarele, de sigur că nu putea să se mai ocupe şi de comerţ, care nu este alt-ceva de cât un ornament frumos şi necesar în organismul politic şi economic al acelei ţări.

Atuncea ne vom întreba, cum se făcuse de s'a scris

şi pe terenul istoric, căci dacă nevoea cerea resbelul, ci nu scrisoarea, nu puteai să stai de scrisoare! Aceasta însă aşa a şi fost, căci de abea în vremurile veacului al XVII-lea la Români, a început să se desvolte o literatură istorică naţională, scrisă. De abea de atunci începuse să se scrie mai serios şi mai mult, căci până atunci nu am vĕḑut de cât 1 saŭ 2 scrieri produse, până atunci «ereaŭ cumplitele vremurĭ, încât numai de scrisoare nu ne ardea» cum spusese nemuritorul Miron Costin, saŭ «turburare din rĕutatea Grecilor», cum spunea Constantin Filipescu Căpitanul.

Dacă însă aceştĭ scriitorĭ precum şi alţii, s'aŭ găsit să scrie din veacul al XVII încoace, despre istoria ţĕrilor române, aceasta aŭ făcut'o cu un just motiv căci, ce este alta istoria? decât povestirea făptuirilor unuĭ popor, care trebue să rĕmână aşternute pe hârtie pentru a vedea generaţiunea viitoare ce aŭ sĕvĕrşit strămoşii lor, pentru a le trăda o patrie.

Eată deci cum causele lucrurilor lucrează şi produc oameni la fel cu întâmplările, —, şi în acest moment un instinct se naşte la aceĭ oameni destinaţi de soartă ca să devie scriitorii, literaţii unuĭ popor, şi să ea ast-fel condeiul în mână, lăsând de multe-orĭ spada, saŭ urmând cu amĕndouĕ spre a aşterne pe hârtie, cea-ce a vĕzut însuşĭ la un resbel, saŭ în statul sĕŭ, într'un interval de anĭ în care a vieţuit.

Iată deci cum a fost de s'a născut cronicariĭ noştri, şi cuvêntul pentru care nu am avut în veacul al XVII-lea scrieri geografice.

Dară nu numai un comerţ desvoltat într'o ţară; şi de aci exportul produselor, poate da naştere la o activitate literară geografică, ci şi mişcările politice din acea ţară.

Mişcări politice, ce e drept, la Români aŭ fost multiple în toate vremurile, natural după timpurile în care am trăit.

Căci la vremurĭ de restrişte de câte-orĭ oare bărbaţii politicĭ români nu treceaŭ dintr'o ţară suroră în cea-laltă şi vice-versa? saŭ se mai duceaŭ şi printr'alte ţĕrĭ străine, fie că se înrolaŭ în oştirele monarchilor acelor ţĕrĭ, saŭ că

locuiaŭ acolo. Acest contact deci cu strĕinii să nu fi dat oare naştere la o activitate literară geografică din partea vre-unuĭ Român? sigur că da! şi chiar vedem *o descriere geografică a Ţĕreĭ-Româneşti la un loc cu ţara Moldoveĭ* dară nu de un scriitor muntean ci de moldoveanul Miron Costin din veacul al XVII-lea [1]), neputând însă să vorbim de dênsa aci, căcĭ aparţine literaturei moldovene.

Aceasta este singura scriere geografică relativ la Ţara-Românească până la 1716 cunoscută până aĝi.

Venim acum la:

Scrierile Juridice. A vorbi despre scrierile juridice ale Românilor din Ţara-Românească până la 1717 este mai mult a arăta origina legislaţiuneĭ Ţĕreĭ-Româneşti căcĭ, până în 1717 scrierile juridice la Românii de dincoace de Milcov, aŭ fost foarte puţine, şi când spunem scrierĭ juridice dacă voim să luăm adevĕratul termen al cuvêntuluĭ, nu trebue să înţelegem şi scrierile de drept canonic carĭ aparţin uneĭ ramure cu totul aparte a dreptuluĭ civil, uneĭ legislaţiunĭ cu totul deosebite legislaţiunei ordinare, legislaţiunei generale.

Scrierile de drept canonic ce e drept aŭ fost destule în Ţara-Românească până în 1717 am vorbit de dênsele în capitolul literaturei religioase, şi le vom mai reaminti în cel al legislaţiuneĭ.

Am spus însă că s'a scris foarte puţin pe terenul acesta al scrierilor juridice până la 1717 dincoace de Milcov, lucru ce vom dovedi la locul cuvenit, şi că deci ca o consecinţă a acesteĭ sărăcimĭ de scriere juridică trebuie să vorbim maĭ întâĭ de originea legislaţiuneĭ române din Ţara-Românească, pentru a arăta de unde ne-am tras noĭ Românii dreptul de a fi judecaţi şi de a judeca, şi cum am avut acest drept?

A vorbi însă de originea legislaţiuneĭ române de dincoace de Milcov şi deci şi de întregul eĭ mecanism până în 1717, în acest paragraf, pe care l'am reservat numaĭ şi numaĭ literaturei; ar fi a depăşi peste regula scrierei,

[1]) Vezĭ în cronicele inedite de D. Ion Bogdan, 1895, p. 139—204.

căci dacă în adevĕr şi literatura juridică face parte din literatura unei ţĕrĭ, nu trebue să uităm că la începutul acestuĭ capitol am vorbit că vom deschide un paragraf special şi despre *legislaţiunea Ţĕreĭ-Românesti până în 1717*, găsim deci ca în acel paragraf este mai nemerit ca să vorbim şi de scrierile juridice, lucru pe care 'l vom face; trecênd acuma la:

Scrierile limbistice. Activitatea literară pe terenul limbisticeĭ în Ţara-Românească până în veacul al XVIII-lea este datorită mai mult influenţeĭ religioase apusene ce căta a se înjgheba şi în ţĕrile române şi în tot orientul European.

Am vĕdut că activitatea literară bisericească în Ţara Românească a început de prin veacul al XVI-lea căci toate scrierile în manuscrise din care multe s'aŭ şi tipărit şi din care mai păstrăm aḑi, aŭ fost lucrate de prin veacul al XVI-lea încoace, atunci unii din Români însufleţiţi de sentimentul religios ca şi de cel naţional s'aŭ pus pe capete ca să traducă bucăţile religioase, cele mai alese, din vechiul şi noul testament, spre a putea fi, dacă nu citite dar cel puţin auḑite de tot poporul, pentru ca să se desvolte într'ênsul sentimentul religios al bisericeĭ creştine ortodoxe de rĕsărit.

Testamentul vechiŭ şi noŭ am vĕḑut că era redactat în greceşte saŭ slavoneşte şi de aceia aceĭ scriitori traducători pentru ca să poată traduce pe româneşte bucăţi din acele scrierĭ ale testamentului, aŭ avut trebuinţă ca să aibă la îndemână toate cuvintele româneştĭ strânse la un loc, aŭ avut trebuinţă de un vocabular, un dicţionar căci, oricât de bine aĭ cunoaşte o limbă, în toate expresiunile eĭ şi în toate formele eĭ flexionare, vine momentul când te găseşti înaintea unuĭ cuvênt, ce nu'l pricepĭ, de aci deci am ajunge la conclusia că activitatea literară limbistică la Românii de dincoace de Milcov a fost contimporană cu activitatea literară theologică orĭ bisericească, de oare-ce una fără alta nu a putut lua fiinţă; şi aceasta într'adevĕr, căci cercetările istorice sunt cu noĭ.

D. B. P. Hasdeu în opera D-sale: «Cuvente den Bĕ-

trânĭ [1]), ne vorbeşte de «*un dicţionar slavo-român cu o gramatică slavo-română*» scris între aniĭ 1600 şi 1630; acest manuscris cuprinde scrierea d'intre aniĭ 1600 şi 1630 de la foaea 41 până la a 215-a; ear gramatica de la a 216 până la a 253-a, coprinḑêndu-se între aceste foĭ şi intervalurĭ nescrise saŭ complectate de mâinĭ streine.

La 1740 manuscrisul însă a fost stricat în valoarea sa căcĭ, el căḑênd în mânele unuĭ cărturar, ne spune D. Hasdeŭ [2]), acesta la sporit cu câte-va foĭ, şi dându-ĭ titlul de

«Lexicon slavic
anul 1740»

(«Леѯикѡн Славенской
лѣт ҂ зсми»)

Acest manuscris cu totul cu adausurile din 1740 ale cărturaruluĭ coprinde 282 foĭ, d'intre care ultimele de la 261 până la 282 sunt nescrise, iar primele, de la 1 la 39 sunt pline de adausurĭ şi adnotărĭ lexice de pe la finea secoluluĭ trecut, socotelĭ aritmetice, astronomice şi recete medicale. La 1757 acest manuscris căḑuse în mâinele dascăluluĭ Nikita care 'l botezase cu numele de *Lipsihon* în loc de *Lexicon* adică Лиѱихон în loc Леѯикон. In 1797 ne spune D. Hasdeu manuscrisul era în mâinele unuĭ individ ce subscria franţuzeşte Mr. Jean de Talmatzy [3]). In 1878 când a eşit de sub tipar opul D-luĭ Hasdeu «Cuvente den Bĕtrânĭ», D-sa spune că acest manuscris preţios, preţiosissim, se găsea în posesiunea D-luĭ Dim. Al. Sturdza aparţinându'ĭ D-sale, şi eŭ cred că foarte nemerit ar fi ca acest manuscris vocabulariŭ pentru a se deosebi de cele-lalte manuscrise vocabulare româneştĭ; în concordanţă cu limbele streine cu care aŭ fost scrise, să fie botezat cu numele de «*manuscrisul vocabulariu Sturdzan*» căcĭ atuncĭ toţĭ ar şti că

---

[1]) Vezĭ în operă, T. I, Anul 1878 Bucureştĭ, p. 261—266.
[2]) p. 261, op. cit.
[3]) Idem.

e vorba de acela mai vechiŭ şi preţios manuscris vocabular român cu data de 1600.

Autorul acestui manuscris dicţionar este necunoscut, el este însă Muntean şi ca dovadă, D. Hasdeu aduce cuvintele muntenești dintr'ênsul: *barză*, *rînichi*, *Ban* pe care autorul 'l numeşte «Domn» şi se ştie că *Banul* în sens de *Domn* adică quasi-principe al Ţĕreĭ-Românești nu a fost de cât în Oltenia (Banul de Craiova, saŭ de Severin) căci în Moldova erea o boerie mică şi recentă, deci nici vorbă de Banul moldovean.

Acest manuscris D. Hasdeŭ spune că a fost utilisat şi de nobilul scriitor călugărit *Pamba Berinda* moldovean (adică mireneşte *Paul* şi cu numele de familie format, în *Berindeiu)*, pentru a sa scriere paleo-slavică ce a publicat'o la Rŏv în 1627, sub titlu de: «Lecsicon-slovено-rusesc» [1]). Ne oprim însă aci cu Lecsiconul luĭ Berindeĭ căci nu intră în cadrul lucrăreĭ noastre ca să vorbim de producţiunile literare din Moldova.

D. Hasdeŭ în examenul D-sale asupra acestor două scrieri «*manuscrisul vocabulariu Sturdzan*» adică cel din Ţara Românească şi *Dicţionarul luĭ Berindeĭ* din Ţara-Moldovenească ajunge la conclusia că cel muntenesc a fost anterior celuĭ moldovenesc şi că ambiĭ scriitorĭ poate s'aŭ servit de o scriere lexico-grafică şi mai anterioară lor, presupunênd deci D. Hasdeŭ că va fi fost o lucrare de acest gen şi mai veche în Muntenia ca cea d'intre (1600—1630), aceasta însă este de domeniul presupunerilor căci până în present cea mai veche scriere de vocabulariŭ slavo-român este *manuscrisul Sturdzan.*

D. Sbiera ne vorbeşte despre un dicţionariŭ slovenesc românesc din a doua jumătate a veaculuĭ al XVI-lea [2]), «*Frântura de vocabulariŭ slovenesc-românesc*» găsită de D. Dr. E. Kaluzniacki în 1893 în biblioteca naţională a Belgradului sêrbesc într'un codice miscelaneŭ cu No. 321 la

---

[1]) Vezĭ în op. cit. a d-luĭ Hasdeu, p. 262.
[2]) Vezĭ în Mişcărĭ culturale (1504—1714), p. 263.

pag. 77, despre acesta ne vorbeşte şi «Iagic» în Archiv. für slav. Phil.» [1]).

D. Sbiera ne mai vorbeşte şi de un «*Dicţionariŭ Valachico-Latinum* compus cam pe la anul 1670» [2]) luîndu-se după opera D-lui Hasdeŭ «Cuvinte den Bătrâni». Mĕ mir însă ce a făcut pe D. Sbiera să fixeze data compunereĭ acestuĭ dicţionariŭ la 1670 căci luîndu se după D. Hasdeŭ nu a putut vedea de cât «înainte de 1743, de oare ce eată ce spune D. Hasdeŭ: «In biblioteca universităţeĭ din Pesta între manuscrisele celebruluĭ istoric unguresc *Pray*, mi s'a întâmplat a descoperi o cărticică în 16, intitulată: *Dictionarium Valachico-Latinum* compusă *înainte de 1743*, fiindcă la finea volumuluĭ sunt scrise în acel an nişte notiţe de o altă mână. Asupra punctuluĭ că autorul erea un Român din Banatul Temeşan sunt de acord şi D. Haşdeŭ şi D. Sbiera, aşa că nicĭ nu ar fi trebuit să vorbim de această scriere de oare ce ea este o producţiune literară posterioară anuluĭ 1717 după cele spuse de D. Hasdeu, pe când noĭ ne oprim cu anul 1717 pentru tot subiectul lucrăreĭ noastre, cât pentru punctul că vorbim şi de producţiunile literare de către Românii din Ardeal asimilându-le cu cele din Ţara-Românească, aceasta am explicat'o pentru ce o facem şi o mai spunem şi acuma: orĭ ce lucrare literară care apărea în Ţara Românească saŭ în Ardealul Românilor era răspândită şi citită de toţi Românii de dincoace orĭ de dincolo de Carpaţi. Nu trebue să uităm earăşi că Domnitorii Români din veacul al XIII şi XIV aŭ avut posesiuni întinse în Ţara Făgăraşuluĭ, Amlaşuluĭ şi a Sâmbeteĭ de jos, cât şi uniĭ boerĭ munteni. De unde şi obiceiul pentru acele vremurĭ că: Domnitorul Ţĕreĭ-Româneşti să se numească «Voevod al Ţĕreĭ-Româneşti, Amlaşuluĭ şi Făgăraşuluĭ Duce» obiceiŭ rĕmas aḑĭ încă la Mitropolitul Primat al Românilor, de al «*Ungrovlachieĭ*». Eată deci ce ne-a silit pe noĭ ca să vorbim şi de producţiunile literare române de peste munţi, socotindu-le ca asimilatele Ţĕreĭ-Româneşti,

---

[1]) Vezĭ în Tom. XV, p. 48—53.
[2]) Vezĭ în op. cit., p. 263.

fiind aceasta şi în spiritul lucrărei de faţă. Un curent ce împuterniceşte şi mai mult thesa noastră este că nu trebue să uităm că tocmai la finea veaculuĭ al XV-lea când începuse să se plămădească mişcarea literară românească tocmai atunci un slăvit Domnitor român *Mihaiŭ I Basarab* pe care toată suflarea românească din Dacia Traiană l'a poreclit cu numele de *Viteaz*, a înfipt drapelul sĕŭ şi în Alba Iuliă, cetatea cea mai de frunte a Transilvanieĭ şi a adăugat pe lângă titlul sĕŭ de Voevod al Ţĕreĭ Româneşti şi al Moldoveĭ şi pe cel de al *Ardealuluĭ*, pe acele vremuri deci un pas ne mai lipsea ca un ocean de Români să se întindă de la Dunăre până la Alba Iuliă, uniţi toţi sub un singur stindard şi Domnitor. Asasinatul însă cel laş al luĭ Michaĭ, ne răpi dulcele vis.

Altă lucrare e încă: *Vocabularul slovenesc-românesc* scris pare-mi se în conlucrare de maĭ mulţi; după cum se vede din cele scrise pe scoarţă «Eu Coman logofĕt, Eu Tudosie monah, (acestea la început) ear la fine «Dionisie eromonach ot sfinta Mitropolie za Bucureşti, Septembre 13, 7202 (adică 1693) D. Sbiera crede că acest Lexicon a fost o prelucrare după lexiconul luĭ Berindeiŭ [1]).

Din 1670 avem vocabularul *slovenesc-românesc*, manuscrisul e găsit în biblioteca societăţeĭ istorice şi archeologice din Moscova.

Episcopul Râmniculuĭ şi al noului Severin a maĭ descoperit în eparchia sa încă un *vocabulariu sloveno-român* scris prin 1659 de eromonachul Mardarie, manuscrisul e depus la Academia Română.

D. Sbiera ne maĭ vorbeşte încă de un *lexicon de ierburĭ* ce se găseşte în biblioteca din Bucureşti şi alcătuit prin 1705 [2]).

Acestea sunt operile lexice ale Românilor de dincoace de Milcov scrise până în 1716, acum trecem la *scrierile de natură filosofică şi morală.*

Scrierile filosofice la Români până în acea epocă nu

---

[1]) Vezĭ în op. cit., p. 264.

[2]) Vezĭ op. cit., p. 264 şi în Chrestomaţia D-luĭ Gaster, p. 355, T. I,

aŭ fost socotite nicĭ o dată ca formând o ramură din vastul domeniŭ al ştiinţeĭ, ele dacă s'aŭ produs, eraŭ considerată ca nişte învĕţăturĭ maĭ mult morale şi făcute tot din punctul de vedere de propagaţiune al sentimentului religios creştin.

Cea maĭ însemnată scriere de felul acesta, este: *învĕţăturile luĭ Neagoe-Vodă Basarabul (scrise între 1512—1521).*

Aceste învĕţăturĭ ale luĭ Neagoe-Vodă coprind treĭ capete: 1. Învĕţăturĭ date de Neagoe-Vodă către fiul sĕŭ Theodosie şi către alţĭ Domnĭ, cum se cade domnilor să şadă la masă, să mănânce şi să bea. 2. Învĕţătura luĭ Neagoe-Vodă către iubitul sĕŭ cocon şi către alţĭ domnĭ cum şi în ce chip vor cinsti pre boerĭ şi pe slugele lor care vor sluji cu dreptate. 3. Învĕţătura luĭ Neagoe-Vodă către fiul sĕŭ şi către alţĭ Domnĭ ca să fie milostivĭ şi odihnitorĭ.

D. Sbiera spune că manuscrisul acestor învĕţăturĭ l'a avut spătarul moldovean Antonie Sion din Moldova, care l'a dăruit bibliotecei vecheĭ şcolĭ de la S-tu Sava din Bucureştĭ, şi aŭ fost publicate sub titlul de: «Învĕţăturile bunuluĭ şi credinciosuluĭ Domn al Ţĕreĭ-Româneştĭ, Neagoe Basarab Voevod, către fiul sĕŭ Theodosie Voevod» [1]).

D. Hasdeŭ a publicat de asemenĭ învĕţăturile acestea în opera D-sale, Archiva istorică [2]), spunênd că în biblioteca centrală din Bucureştĭ se află încă douĕ copiĭ, una făcută poate după original în 1654, iar alta maĭ recentă în 1816.

Copia din 1654 fusese în posesiunea luĭ Stefan Cantacuzino ce a domnit de la 1714—1716, în această copie lipseşte maĭ multe foĭ, însă cea din 1816 e complectă.

După stilul limbeĭ, copia din 1654 se crede că ar fi fost scrisă în epoca luĭ Matheĭ Vodă Basarab care tocmaĭ domnea în acel an, încât se poate deduce de aci că Neagoe Vodă, originalul nu'l scrisese româneşte, ci slavoneşte, şi s'a tradus în 1654 pe româneşte, orĭ că copia din

---

[1]) A se vedea în Revista Română a luĭ Al. Odobescu, p. 103.
[2]) Vezĭ în Tom. I, p. 2, 112—133.

1654 a fost scrisă a doua oară după original, dar modernisată după limba ce se vorbea în veacul al XVII-lea ci nu în al XVI-lea.

D. Sbiera mai spune că acum câţi-va ani un învĕţat profesor rus a mai descoperit în biblioteca poporană din Sofia încă un manuscris de învĕţături moralo-filosofice de la Neagoe Vodă Basarab, manuscris foarte voluminos şi scris pe slavoneşte. Intre alte capitole din acest manuscris se vede şi unul interesant, purtând titlul de: «*Cum trebue să vorbească Domnii cu Solii, dacă vede că vorba cu pace va da resultate bune*».

Existenţa acestui manuscris, scris pe slavoneşte de Neagoe Vodă, zice D. Sbiera, că întăreşte şi mai mult cea d'întâiŭ ipotesă asupra manuscrisului din 1654 şi că el, ar fi fost scris tot pe slavoneşte şi tradus numai în româneşte la 1654.

In Moldova se scrisese mai multe scrieri de natură filosofică, nu e loc însă a vorbi de ele aci. In Muntenia această singură scriere a fost descoperită până aḑi.

Ca să terminăm cu producţiunile literare de natură ştiinţifică mai avem de adaogat şi categoria scrierelor: *de prevestire şi călindarastică.*

Poporul Român şi-a desvoltat gustul literar cu timpul şi după împrejurările care 'i le-aŭ adus soarta.

Dacă Romanii aŭ contribuit cu o bună parte în calitate de părinţi ai Românilor pentru ca să întrupească într'ênşii gustul scrierei fie în prosă saŭ vers, despre întêmplările trecute şi presente ale întregei naţiuni din restimpul veacurilor, nu e mai puţin adevĕrat că aŭ mai contribuit şi alte popoare cu care Romanii aŭ avut de a face mai tĕrḑiŭ, fiind în contact cu dênşii.

Chaldeii şi Egiptenii aŭ fost cunoscuţi în toate vremurile ca popoarele cele mai superstiţioase şi cunoscătoare în astronomie, şi de aci acea credinţă, că, există o legătură între om, fenomenele naturei şi corpurile cereşti, de unde aŭ dedus că omul poate să'şi prevadă soarta viitoare într'unul din aceste corpuri cereşti.

Chaldeii şi Egipţienii aŭ fost în contact cu Grecii, şi aceştia de pe urmă cu Românii, Bulgaro-Slavii.

Am vĕzut maĭ 'nainte cât de lungă şi puternică a fost înrîurirea slavonă asupra Românilor, încât toate obiceiurile acestora de sigur foarte uşor prindeaŭ rădăcinĭ şi la Românĭ. Este lucru cert, că în lume, nimic nu naşte, trăeşte şi piere de cât în virtutea uneĭ cause, trebue să se întêmple un fenomen, pentru ca să treci de la efect la causă. La un popor însă acest pentru ce? şi de ce? demonstrarea adevĕrateĭ cause, a lucruluĭ, rĕmâne ceva mort, recurgând la nişte credinţe pe care dênsul ḑice că nu e bine să le cercetezĭ causele, de oare-ce sunt mistere ce trebuesc a fi încadrate în rama sfinteĭ scripturĭ: «Crede şi nu cerceta». Aceste mistere aparţin ursiteĭ, căcĭ fie-ce om 'şi are cartea vieţeĭ sale care este păstrată de D-zeŭ şi acolo este desinată calea fie-căruĭ individ, cu toate fericirile şi nenorocirile luĭ, aşa că dacă 'ĭ s'a întêmplat ceva rĕŭ, nu trebue să se mire nicĭ să prea plângă, de oare-ce aşa i-a fost scris, dar noĭ păcătoşiĭ de noĭ, care nu ştim ce e scris în cartea vieţeĭ aceluĭ om, căcĭ ea este cunoscută numaĭ luĭ D-zeŭ, de sigur că nu ne aşteptam la aşa ceva pentru acel individ acuma însă că s'a întêmplat nu putem spune de cât că: «aşa i-a fost să-ĭ fie».

Credinţele chaldeene şi egiptene ereaŭ de altă natură, şi anume că, între fie-care om este o legătură cu o constelaţiune oare-care.

Aceste credinţe am spus că aŭ trecut la Grecĭ şi la Slavĭ de unde şi la Românĭ, şi aşa s'aŭ găsit unii oameni literaţi şi la noĭ prin veacurile trecute ce aŭ scris despre aceste credinţe saŭ superstiţiĭ. Aşa avem *Rujdenița saŭ Nataliţierul scris pe la 1620* de popa Ioan din Sin Petru în Ardeal, el se găseşte în codicele Negoian[1]), într'ênsul se vede scris despre soarta omuluĭ în zodiă, această credinţă a venit de la Slavĭ căcĭ şi numele de Rujdenița e pur slav.

Maĭ sunt apoĭ: *Gromovnicul saŭ tunetariul* ce explică

[1]) Vezĭ în Col. luĭ Traian, an. 1883, Hasdeu.

o mulţime de întêmplări avênd drept explicaţiune tunetul saŭ fulgerul orĭ cutremurul de pământ. Această scriere se găseşte scrisă într'alta, scrisă pe la 1660 saŭ 1680[1]) şi numită *Tremurariŭ* care explică la om bătăile vinelor, orĭ ale ochiuluĭ, orĭ al mâncătorieĭ de palme, şi semnelor albe şi negre de pe unghiĭ.

Acum trecem la *Călindăristică.*

Bărbatul literat român Gh. Bariţiu, de peste munţi, crede ca să fi existat călindare la românĭ încă de prin veacul al XVI-lea, şi să se fi tipărit unul chiar româneşte. D. Sbiera spune că această aserţiune Gh. Bariţiu şi-o întemeiase pe existenţa în registrele de comptabilitate ale Braşovuluĭ a uneĭ notiţe ce ḑicea că «în anul 1569 s'a cumpĕrat pentru solul moldovean *un Călindariŭ* cu 6 denarĭ» [2]).

Această afirmaţiune însă cade în domeniul controverselor, ca lucru sigur şi pipăit nu putem vorbi lectoruluĭ de cât de aşa cunoscutul:

«Călindar,
Ce se kiamă Folet Novel,
karele dupre limba
Frăncească în Românească
s'aŭ întors
de jupânul Ioan Romanul»
.— 1693 —.

D. Al. Odobescu a vorbit în Revista Română [3]) pe larg despre calendarul folet novel, şi l'a însoţit şi de aşa numitul *Ḑiar al luĭ Constantin Vodă Brâncoveanul* adică însemnările ḑilnice autografe ale Domnuluĭ, aşa cum le-a găsit scrise.

La capitolul: «Portretul luĭ Constantin Vodă Brâncoveanu», etc., din această carte, am pomenit despre acest

---

[1]) Vezĭ în Cipariu «Principia», p. 114 şi Gaster în «Chrestomaţie», vol. I, p. 175. Vezĭ raportat în op. cit. a D-luĭ Sbiera, p. 268.

[2]) Vezĭ în opera «Catechismulŭ Calvinescŭ», Sibiŭ 1879, p. 98, de Gh. Bariţiŭ, raportat de D. Sbiera, în op. cit. p. 269.

[3]) Vezĭ opera la Tomul I, p. 657—679, anul 1862.

ţiar din Călindar; aci este locul a face o dare de seamă despre această producţiune literară.

Din studiul destul de larg al D-luĭ Odobescu vom căuta a forma şi noĭ o notă cât se poate de conchisă şi înţeleasă despre aceste calendare.

Ḑice repausatul întru fericire Al. Odobescu că la 1860 a fost însărcinat de Ministerul Cultelor şi instrucţiuneĭ publice ca să facă o cercetare, şi apoĭ o dare de seamă despre toate obiectele antice şi interesante pentru istoria naţională, a Românilor, mergênd prin monastirele ţĕreĭ; şi aşa în biblioteca monastireĭ Horezu[1]), din judeţul Vêlcea a găsit printre alte importante manuscrise şi cărţi, o mică broşură cartonată în 4^0 şi scrisă destul de curat, pe româneşte, în cirilic, din veacul al XVIII-lea, coprinḑênd un Calendar pe anul 1701, cu prognostice politice şi precedat de o precuvêntare dedicatoare, adresată principeluĭ Constantin Brâncoveanu şi subscrisă de Ion Romanul. Al. Odobescu ne maĭ spune că oamenii de la monastire (se vede din călugării bătrânĭ) i-aŭ spus că alte calendare de acestea au fost luate şi duse la Bucureşti de Bezadea Grigore Brâncoveanu[2]). La Bucureşti Al. Odobescu s'a dus la Beza-

---

[1]) La acea monastire, Domnul avusese casele sale de reşedinţă şi acolo ridicase şi această monastire spre pomenirea neamuluĭ Mărieĭ Sale; acolo la Horezu s'a dus tot ce scăpase din casa Brâncoveneească în urma jafuluĭ avereĭ sale şi plecăreĭ întreguluĭ neam la Stambul. Al. Odobescu spune că atuncĭ la 1860 se găsea alături de acest calendar în biblioteca monastireĭ şi marea colecţiune de autorĭ bizantinĭ, tipăriţă sub Ludovic al XIV-lea de *Ducange*, şi ceĭ maĭ mulţĭ părinţĭ aĭ bisericeĭ creştine, în ediţiĭ greco-latine (Vezĭ în Rev. Rom., vol. I, p. 659, Notă). Maĭ s'a găsit acolo de Al. Odobescu şi un vechiŭ exemplar în fol. ediţ. I-a 1522 a «Dicţionaruluĭ cellŭ mare elinesc al luĭ Varie Favorius episcopul Nuceriei, tipărit de Zaharia Calliargi Cretesul». Pe scoarţa acestuia stă scris greceşte că această carte a fost a luĭ Ion Grămăticul Moldavieĭ la 1677 în Amsterdam», şi maĭ jos se vede că: de la dênsul a cumpĕrat'o la 1683 Constantin Brâncoveanul Vel logofĕt (ce atuncĭ erea mare logofĕt; semnătura e autentică cu mâna luĭ Constantin Brâncoveanu). La Horezu maĭ se găseşte şi un exemplar încă din ediţia luĭ Favorius, Veneţia 1792, tipărită de Antonie Bartoli cu o dedicaţie luĭ Vodă Brâncoveanu şi cu portretul sĕŭ gravat în oţel de Alex. de Via (Vezĭ idem Odobescu, p. 662).

[2]) Grigore Brâncoveanu, fiul cel maĭ mare al Principeluĭ Domnitor Gheorghe Bibescu şi al Zoeĭ Mavrocordat, fiică adoptivă a luĭ Grigorie Brâncoveanul tatăl adoptiv (descendentul de sânge din Constantin Vodă Brâncoveanul, prin nepoţelul Constantin logofĕtul Brâncoveanu fiul luĭ Bezadea Constantin Brâncoveanu cel ucis la Stambul în 1714) şi al Safteĭ Balş (Mătuşă de soră cu Zoe; adică Zoe Mavrocordat ce era fica soreĭ Safteĭ Balş, ce se măritase cu un Mavrocordat, ear Safta cu acest Gr. Brâncoveanu). Zoe Mavrocordat adoptată de Gr. Brâncoveanu şi de soţia sa, luă

dea Gr. Brâncoveanu-Bibescu şi 'ĭ-a expus jalba ; acesta a încredinţat şi cele-l'alte călindare luĭ Al. Odobescu ca să le dea publicităţeĭ ca unul ce erea literat, şi ast-fel Bezadea Gr. Brâncoveanu încredinţă Domnuluĭ Odobescu un volum în 4^0, mic, cu 152 feţe, în care sunt legate unul după altul nişte calendare din epoca luĭ Vodă Brâncoveanu pe anii 1693, 1694, 1695, 1699 şi 1703, titlurile se află în întregime, să dăm unul ca să vedem cum sună, pe cirilic [1]); eacă ce stă scris de pildă pe calendarul anuluĭ 1693.

«Călindar
ce se kiamă Foletul Novel
de anul 1693
karele după limba
Francească, în Rumânească
s'aŭ întors
de jupânul Ioan Romanul
1693.

pe cel din 1695 vedem tot în cirilic scris:

«Prognostic
după kălindarile Frânceşti scrise:
Anul
1695» [2])

Aceste călindare după cum arată şi titlurile lor, coprind indicaţiunĭ astrologice asupra politiceĭ, temperatureĭ

---

numele de Zoe Brâncoveanu-Basaraba (cum se numeaŭ toţĭ Brâncoveniĭ) şi se dispuse de adoptator ca fiul prim născut ce'l va avea dênsa la măritiş cu verĭ-cine, să pórte pe lângă cel al tatăluĭ şi pe cel de Brâncoveanu, şi ast-fel Zoe măritându-se cu Vodă Bibescu, avu întâĭ pe Bezadea Grigore care purta numele de Grigore Bibescu Basarab Brâncoveanu (Bibescu după tată sĕŭ, ear Basarab Brâncoveanu după al mumeseĭ care în fond era o Mavrocordătoae, dară prin adopţiune o Băsărăbă Brâncoveancă) apoĭ pe Bezadelele *Nicolae, Gheorghe, Alexandru* şi pe Domniţele *Elisa, Catherina* şi *Zoe* care cu toţiĭ şi toate afară de primul născut, purtară numele tatăluĭ lor, de Bibescu. (Vezĭ detaliĭ în această carte la genealogia neamuluĭ Brâncoveanu după isvoare autentice).

[1]) Noĭ am tălmăcit aci cirilicul în litere latine, (op. cit. Odob., p. 627).

[2]) Vezĭ în op. cit., Al. Odobescu, p. 658.

şi feluritelor evenimente ce avea să se întêmple în lume în cursul anului.

Obiceiul domnea în Europa de prin veacul al XV-lea de a se face almanahuri de astrologie cu prognostice; în Franţa aveam pe *Nostradamus* (1503—1560 sub Henric al II-lea) în Englitera pe *Laensberg* (1636) şi pe *Lilly* (1644). La noi în ţară avusesem pe acest *Ion Romanul, jupân* (adică boier) care mărturiseşte că: «prognosticele sale scoase din Frâncescile kalendare, nu toate câte ei în cărticelele lor aŭ scris, sunt; ci numai cele câte i s'aŭ părut că periergia părţilor noastre, ar pofti a auzi, le-a pus, iar altele a lăsat» [1]).

Romanul declară că a scos aceste calendare din altele ale astrologilor, osebit Italiani [2]). Aceste scrieri şi autori Italiani, Romanul îi citează în cursul prognosticelor sale şi eată care sunt: Gran Pescator de Chiaravale, Tartana de Stelle, Nova Sybilla, Bretania de Influis, Fruniola, Pallade Astrologa, Gran Venator de lato oscura, Gran Pescator de Cumanio, Nova Fenix, Burigot, Rette di Merlotti, Scrutinia Stellelor, Contra Tartana şi alţii [3]). Pe aceştia Romanul îi întoarse spune Al. Odobescu pe limba românească [4]), ca Domnul să aibă de trecerea vremei în orele de linişte.

Acestea le întorsese Romanul după cum spune dênsul însuşi în a sa epistolă dedicată luĭ Vodă Brâncoveanu [5]) nu pentru vre-un creḍêmênt închipuitor «tras din pornirele şi mişcările cerurilor, din stările zodiilor şi altele ca acelea din care aceĭ astrologĭ scot şi îşĭ fac meşteşugul lor» (de oare-ce Romanul însuşi ḍice): «Mult nu maĭ staŭ de mĕ mir care să fie acea pricină de mişcă pe aceştĭ astrologĭ a scrie, şi a povesti de acestea când vedem că nu es şi nu vin tocma, cele ce eĭ spun» [6]).

---

[1]) Prin limba Frâncească, Romanul înţelege limba Italiană; şi aḍĭ se numeşte încă lingua Franca pe ţĕrmurile orientale ale Mărei Mediterane (Vezĭ nota în Odobescu, vol. I, op. cit., p. 658).

[2]) Vezĭ în epistola dedicatorie luĭ Constantin-Vodă pe anul 1694, citat de Odobescu în op. sa, p. 651, Notă.

[3]) Vezĭ în op. cit. Odobescu, p. 658, Notă.

[4]) Idem, p. 659.

[5]) Vezĭ în Calendarul pe anul 1693, citat în Odobescu op. sa, p. 659. Notă.

[6]) Vezĭ idem, op. cit., p. 659.

Cu toate acestea pentru trecerea de vreme a Domnului Romanul le-a scris că de oare-ce Domnul era cam superstițios (cam așa reese din cele scrise de Del Chiaro pentru tot neamul Brâncoveanului, vezi halucinația ficeĭ Domnului la pag. 340 din această carte) încât îĭ plăcea a ceti despre acest soiŭ de lucrurĭ.

Al. Odobescu crede că aceste calendare aŭ existat pentru fie-care an din cursul domnieĭ luĭ Brâncoveanu (1689—1714), de oare-ce însemnările făcute de domn pe fie care calendar al anilor pentru care avem câte unul ne dovedește că Domnul purta calendarul pe anul acela neîncetat la dênsul, căcĭ vedem însemnărĭ ḑi cu ḑi din cele ce 'ĭ se întêmpla nu numaĭ când el era la Bucureștĭ dar orĭ și unde, fie la una din moșiile sale, orĭ la Andrianopole.

Aceste însemnărĭ ale Domnului sunt autentice, scrise de propria sa mână. Al. Odobescu a demonstrat identitatea lor cu alte însemnărĭ autografe ale Domnului și declarate însuși de Domn că sunt scrise de mâna sa; asemănarea este perfectă spune Al. Odobescu [1]).

Aceste note Al. Odobescu le-a publicat în Revista română, ele formeaḑă *Foletul Novel* al calendarelor până aḑĭ descoperite, adică pe anii 1693, 1694, 1695, 1699, 1701 și 1703.

Aceste călindare «Foletul Novel» este de o importanță neměsurată pentru istoria națională a Românilor căcĭ ele pe când arată și iubirea astrologieĭ pe atuncĭ la Românĭ, arată încă și acele însemnărĭ autografe ale Domnuluĭ, despre toate ce i se întêmplase ḑi cu ḑi, încât avem o istorie vie a epoceĭ sale, pentru anii pentru care avem calendare.

Nu vom reproduce toate însemnările calendarelor găsite, după cum a făcut Al. Odobescu căcĭ la D-sa a mers acest lucru; făcênd un studiŭ special despre ele, adică; «Calendarele saŭ ḑiarul luĭ Constantin Vodă Brâncoveanul» ci

---

[1]) Vezĭ izvoarele ce aŭ servit de a proba acest lucru luĭ Al. Odobescu enunțate în Rev. Rom., vol. I, p. 661—663.

vom reproduce numaĭ câte-va note din cele maĭ însemnate pentru ca cititorul să vadă importanţa lor:

Pentru calendarul anuluĭ 1693 [1])
faţa 5-a

† Av. [2]) 10. Vineri am purces de la Bucureştĭ la Mogoşoaia.
† Av. 20. Duminecă am purces de la Mogoşoaia la Târgovişte.
† Av. 31. Luni am sosit la Târgovişte.
Av. 27. Miercurĭ am sosit la Piteştĭ la viĭ [3]).

La calendarul pe anul 1695.
faţa 15-a.

Vedem:

† Mai 3. Vineri am purces de la Brâncoveani.
† Mai 8. Miercurĭ am purces de la Craiova.
† Mai 17. Vineri am purces de la Drincea.
† Mai 19. Am sosit la Cerneţĭ, Duminecă în lăsata seculuĭ de Sinpetru.
† Mai 31. Neaŭ venit ferman cu Mehmet Aga al Vizirioluĭ ca să ne întoarcem înapoĭ la cealelealte bogazurĭ [4]), să păzim [5]).

---

[1]) Dupe însemnările în cirilic tipărite în Rev. rom. după original, de către. Al. Odobescu, noĭ am scris aci aceste însemnărĭ cu litere latine. (Vezĭ în op. cit. p. 664).

[2]) Adică luna luĭ August.

[3]) Despre drumul luĭ Brâncoveanu la viile de la Piteştĭ am vorbit încă în capitolul «Portretuluĭ sĕŭ» din această carte. El se ducea la viĭ când voea se se maĭ odihnească de atâta zel politic. Viile luĭ de la Piteştĭ eraŭ vestite, patriarhul Macarie al Antiochieĭ vorbeşte adese-orĭ în uvragiul sĕŭ «Călătorie în Ţara-Românească» traducerea luĭ Belfour, Englez. Vezĭ în part. VIII, secţ. II (raport. de Al. Odobescu în op. cit., p. 664. Notă).

[4]) Bogaz = vorbă turcească = trecătoare de munte.

[5]) Op. cit., p. 668.

La calendarul pe anul 1699.
faţa 21,
vedem:

Gen. [1]) 31. Am trimis pe Kucioc. Căp. şi . . . . . [2]) alţi căp. cu 30 de pungi (zlo[3]) . . . . la Odrii la Boeari.

Fev. 2. Am trimis pe Gruiţa Căp. i Bartolomeu Căp. cu un car cu 30 de pn. [4]) la Odrii.

Fev. 8. Miercuri au venit Dumitraşco cu Racoviţă şi cu Barbu Cornea [5]) de la Odrii cu veaste, că ni s'aŭ dat domnia cu hatişerif în toată viaţa noastră.

Fev. 10. Vineri spre Sâmbătă la 4 ceasuri de noapte au răposat maica [6]) multă jale şi mâhnire lăsându-ne.

Fev. 16. Joi am trimis pe Afendul cluc. la Ţarigrad pentru tărguiale de Paşti [7]).

Fev. 17. Vineri aŭ venit Fratila ios. de la Odrii cu veste că au tras împĕratul hatul la baratul [8]) care ne-au făcut ca să ne fie danie în toată viaţa noastră [9]).

La faţa 26 a calendarului pe acelaş an
vedem:

Mai 1. Luni am luat iarbă de curăţenie.

---

[1]) Adică luna luĭ Ianuarie.
[2]) Locul ros în manuscrisul original.
[3]) Nu cred să însemne cifre căcĭ ar fi 73,070.
[4]) Pâinĭ.
[5]) Acesta era de sigur Barbu Brăiloiu fiul Banuluĭ Cornea căcĭ el aşa se numea Barbul Cornea.
[6]) Muma luĭ Vodă era Stanca fiica luĭ Const. Post. Cantacuzino ea este astrucată la Monastirea Brâncovenĭ (Jud. Romanaţĭ).
[7]) Aceste tĕrguelĭ după cum se vede în condica vistieriei se făceaŭ în cumpĕrătorĭ de sacâz şi taftă de stegarĭ.
[8]) Adică şi-a pus iscălitura pe decret.
[9]) Vezĭ în op. cit., Odobescu, p. 671.

Mai 4. Joĭ am lăsat sânge [1]).
Mai 8. Luni am purces den Bucureştĭ la Obileştĭ şi
Mai 9. Marţĭ am ajuns.
Mai 13. Sâmbătă am luat la Obileştĭ seama o-lor [2]) şi am scos şi o măsea despre stânga.
Mai 20. Sâmbătă aŭ venit de la Moldova pohtindune la nunta luĭ Dumitru Beizadea.
Mai 22. Am purces la Bucureştĭ şi am ajuns.
Mai 23. Marţĭ.
Mai 25. Joi Am trimes pe Ienake Văcărescul Aga sol, şi cu daruri la Moldova la nunta luĭ Beizadea Dumitraşco, tot într'această ḑi aŭ venit Velisar de la Odrio [3]).

Tot ast-fel şi pe calendarul din 1703 se vede niştе însemnărĭ ale domnuluĭ descriind tot parcursul sĕŭ la voiajul Andrianopoluluĭ şi arătênd itinerariul urmat din Bucureştĭ până în Andrianopole adică: Bucureştĭ, Copăceni, Călugăreni, Daia, Giurgiŭ, Rusciuc, Cernavoda, Turlac, Osiniţa, Kiutukler, Inumlarĭ, Dragoikil, Gialicabac, Comarova (d'incolo de Balcani), Paşa-Kie, Ieni-Kie, Ciuciuk, Dervel, Arnaut-Kie, Cefi şi Andrianopole (saŭ Odreiu [4]).

Iată deci importanţa acestuĭ «Călendariŭ, Folet Novel» atât din punct de vedere al răspândireĭ cunoştinţelor şi practicăreĭ astrologieĭ pe acele vremurĭ în Ţara-Românească cât şi a acelor însemnărĭ autografe care ne înfăţişează aḑi din scenele cele maĭ intime ale vieţeĭ ilustruluĭ Domn.

Acuma venim la a doua ramură a scrierilor terenuluĭ lumesc; adică:

---

[1]) E vorba aci de boala luĭ Brâncoveanu din 1699.

[2]) Poate *Oamenilor*.

[3]) Este vorba aci de nunta luĭ Dumitraşcu Cantemir-Vodă fratele luĭ Antioh cu Casandra fiica luĭ Şerban-Vodă Cantacuzino din Muntenia, la care nuntă printre soliĭ domnitorilor streinĭ, din partea luĭ Brâncoveanu-Vodă, vine Aga Ienache Văcărescul, vezĭ în Letopiseţul Moldoveĭ Nic. Costin, Tom. II, p. 49 şi op. cit. Odobescu, p. 672. Notă.

[4]) Vezĭ în însemnările sale pe Calendarul anuluĭ 1703 şi în notele luĭ Al. Odobescu, op. cit., p. 674—676 şi p. 675. Notă.

Ramura beletristică. Această ramură conţine literatura frumoasă a unei ţĕri, după cum arată şi denumirea ei.

La acest fel de literatură nu conlucreaţă nici un alt sentiment al omului de cât al frumosului. Estetica este prima coardă care înstrunează o bucată literară din acest fel de literatură.

Inima omului, sufletul lui este în stare de ferbere când el este chemat de propriile sale sentimente ca să producă o bucată literară de această speciă.

El când compune o asemeni producţiune nu are în gândul sĕŭ nimic alt-ceva, de cât idea de patrie, de mărire a neamului, a poporului şi a ţĕrei sale, sentimentul acela de dragoste către tot ce este al sĕŭ şi din al sĕŭ şi pe care îl iubeşte. Literatura beletristică nu este deci o literatură reală ea nu ne represintă evenimente şi fenomene din viaţa materială, ea din contra este o literatură ideală, ea ne represintă, ne înfăţişeaţă mai mult de cât naturalul, ea vede totul mai măreţ mai frumos, mai sublim, ea este literatura sublimului şi a idealului, ea este literatura unei fericiri la care tot tinde inima omenească, ea presintă realităţile închipuite de autorul acelei bucăţi literare.

Vasile Alexandri neuitatul poet român ţice că «Românul e născut poet» şi aceasta cu drept cuvĕnt căci modul cum dĕnsul a trăit veacuri întregi, l'a făcut poet, cel puţin dacă nu în natură, dar în suflet, de oare-ce caracterul Românului e bun, milos, duios, simţitor şi plin de fantesie.

Felul cum a trăit dĕnsul l'a făcut să fie aşa, traiul acela secular de prin stâncile munţilor Carpaţi, crestate de acele isvoare cu apă rece ca ghiaţa şi limpede ca cristalul, şi de prin acele păduri şerpuite de micele pârâe cu şoapte tainice, l'aŭ făcut să fie idealist.

Apoi toate acele crude rĕsboaie, în care vitejia vreunuia ajungea faimă peste tot locul.

Acestea toate deci aŭ format causele producţiunei unei asemeni literaturi la Români.

Această literatură ai cărei promotori nu aŭ fost nici

burgheḑul nicĭ aristocratul ci numaĭ şi numaĭ ţĕranul căcĭ el a trăit în asemenĭ condiţiunĭ şi el şi numaĭ el a rĕmas neatins de influenţele limbelor şi sentimentelor strĕinătăţeĭ. Această literatură ḑic, ne oglindeşte adevĕratul caracter al naţionalităţeĭ noastre, adevĕratul caracter românesc care ne arată gintea din care facem parte şi de care ne tot fălim, de aceia această literatură s'a maĭ numit şi *poporană*, de oare-ce ea, e fructul poporuluĭ.

Această literatură avênd un ast-fel de caracter, foarte bine a putut să se propage numaĭ prin viul graĭ şi de aceia ea s'a şi împărţit în *literatură poporană nescrisă* şi *literatură poporană scrisă*.

Literatura poporană nescrisă este producţiunea poporuluĭ şi păstrată într'o naţiune prin transmiterea bucăţilor literare prin cântec, din gură în gură.

Literatura poporană scrisă este maĭ mult producţiunea oamenilor culţi ce aŭ scris despre un subiect adese-orĭ strĕin naţiuneĭ lor, însă rĕspândit în întreaga lume.

Ne oprim aci cu acest fel de literatură, căcĭ dacă am merge maĭ nainte am trebui să studiem ceea-ce am studiat deja la începutul acestuĭ capitol VII din această carte, unde începutul literatureĭ l'am consacrat literatureĭ poporane pentru a putea ajunge apoĭ, la literatura cultă.

Acum trecem la studiul uneĭ alte ramure din trunchiul cultureĭ Ţĕreĭ Româneşti.

LEGISLAŢIUNEA

D. C. Dissescu [1]), vorbind de «originele dreptuluĭ român» spune că: «Poporul românesc, cu origina luĭ Daco-Romană trăeşte de aproape 2000 de anĭ. In acest timp el a suferit, s'a luptat, a cugetat, a simţit; *a trebuit dar să se supue şi uneĭ puterĭ morale, unuĭ drept şi în tot cazul, să'l creeze pe mĕsură ce nevoile desvoltaŭ sentimentul de apărare*» [2]).

---

[1]) Profesorul de drept public la Universitatea din Bucureştĭ.

[2]) Vezĭ în originele dreptuluĭ român, p. 7—8.

D-sa pentru a descoperi originele acestuĭ drept la Românĭ, recurge la conştiinţa lor naţională şi ca dovadă ḑice că, tot ast-fel s'a creḑut până maĭ în vremurile dinapoĭ şi pentru istoria noastră politică, precum şi pentru poesia populară şi cele-lalte ramurĭ ale literatureĭ şi artei, până-ce în fine istoriografiiĭ românĭ ca de talia luĭ Hasdeu, Tocilescu, Xenopol şi Urechiă aŭ dovedit strĕinătăţeĭ cât de interesantă şi bogată este istoria noastră politică, şi Alexandri care a reînviat poesia populară pe care mulţi o credeaŭ chiar neexistentă, precum şi alţiĭ în cele-lalte ramurĭ ale literatureĭ şi în artă [1]).

D. Dissescu maĭ adaugă că: «Precum cu siguranţă putem cunoaşte caracterul unuĭ om din trăsurile obrazuluĭ sĕŭ, din privirea sa sufletească, tot aşa din limba şi moravurile sociale şi juridice ale unuĭ popor putem cunoaşte în ce stare de conştiinţă se găseşte. Limba şi dreptul uneĭ naţiunĭ sunt *fisiognomia eĭ*. Studiind această fisiognomie la o epocă oare-care, putem cunoaşte starea sufletească a naţiuneĭ, la acea epocă; şi invers, studiindu-ĭ starea sufletească, îĭ putem determina expresiunea: «moravurile, dreptul» [2]).

Aci se nemereşte expresiunea precisă şi clară a luĭ Yzoulet de la «Collège de France» că: «Trecerea de la psichic la juridic este iresistibilă, fatală» [3]).

Pentru a cunoaşte însă limba şi moravurile sociale şi juridice ale unuĭ popor după cum ḑice D. Dissescu, şi aceasta ca un ce inevitabil pentru a putea ajunge la studiul legislaţiuneĭ acelui popor, căcĭ acesta înseamnă cuvêntul luĭ Yzoulet, că: «Trecerea de la psichic la juridic este iresistibilă, fatală»; trebue să studiezĭ maĭ întâĭ istoria, de dênsa te isbeştĭ maĭ întâĭ ca să poţĭ pătrunde maĭ departe cu cercetările literare, ştiinţifice şi artistice ale aceluĭ popor, care toate acestea formează acel trunchiŭ al cultureĭ naţionale dintr'o ţară. Cugetătorilor marĭ aĭ vremurilor d'incoace nu

---

[1]) Vezĭ în originele dreptuluĭ român, extras după pag. 8—9.
[2]) Vezĭ în op. cit. al D-luĭ Dissescu, p. 10.
[3]) Idem, după Yzoulet, p. 9.

le-aŭ scăpat însă din vedere acest mare adevĕr căci, Montesquieu ḑice: «Il faut éclairer les lois par l'histoire» [1]) şi cugetarea luĭ Montesquieu găsind ecoŭ şi în spiritul unuĭ jurisconsult european, vestit, din Franţa; Ortolan, care a pecetluit cugetarea luĭ Montesquieu în această frasă, că: «Tout historien devrait être jurisconsulte, tout jurisconsulte devrait être historien» [2]).

Când ne aflăm deci în faţa unor asemenĭ aserţiunĭ, care ne dovedesc aci în specie că studiul legislaţiuneĭ unuĭ popor ar fi imposibil dacă nu ai poseda mai întâi pe cel al istorieĭ, şi că deci ca să ajungi la unul trebue să cunoşti mai întâi pe cel-lalt, mergênd amêndouĕ mână în mână, nici vorbă nu mai este că, recunoscênd existenţa istorieĭ naţionale a aceluĭ popor trebue ca să fi existat şi legislaţiunea sa, saŭ că necunoscênd'o încă pe aceasta din urmă bazêndu-te pe existenţa istoriçă, trebue să descoperi şi pe cea a legislaţiuneĭ.

D. George Tocilescu [3]) în opera D sale [4]) distinge treĭ perioade în istoria dreptuluĭ român, după diferitele feluri de legislaţiunĭ ce aŭ fost transplantate, orĭ născute pe solul Românilor: 1. *Perioada dreptuluĭ clasic roman şi cutumiar* care cuprinde epoca de la transformarea Daciei în provincie romană de către Impĕratul Traian şi până la fondarea voevodatelor Ţĕreĭ-Româneşti şi Ţĕreĭ-Moldoveneşti (veacul al II-lea — veacul al XIII-lea, Traian — Radu-Negru şi Dragoş-Vodă). 2. *Perioada dreptuluĭ bizantin saŭ Greco-Roman şi a codificaţiunilor naţionale* care coprinde epoca de la descălecatul ţĕrilor române până la promulgarea codului actual civil (veacul al XIII-lea — veacul al XIX-lea, Radu-Negru şi Dragoş-Vodă — Alexandru Ion I Cuza). 3. *Perioada dreptuluĭ francez* care cuprinde epoca

---

[1]) Vezĭ în opera sa «Esprit des lois».

[2]) Vezĭ în op. sa «Histoire de la legislation romaine» citaţiunĭ de D. George G. Tocilescu, doctor în drept al Fac. din Paris, vezĭ citaţiunile în opera sa: «Etude historique et juridique sur l'emphytéose en droit Romain, Français et Roumain, Paris, 1883, p. 393.

[3]) Profesor de procedură civilă la Universitatea din Bucureştĭ.

[4]) Vezĭ op. cit. în paragraful II al Cap. «Notions historiques sur le droit Roumain».

de la promulgarea codului civil până în ḑilele noastre (veacul al XIX-lea, Alexandru Ion I Cuza — Carol I de Hohenzolern [1]).

Perioada I-a, veacul al II-lea — veacul al XIII-lea.

D. George Tocilescu spune că la anul 106 când împĕratul Traian a transformat Dacia în provincie romană, instituţiunile, limba şi legile la de Roma fură sămănate şi în Dacia. Ear coloniile romane pe care Traian le-a adus în Dacia pentru a o popula, în restimpul veacurilor suferiră năvălirile barbarilor pogorâţi din Asia şi şi-aŭ conservat inima şi sângele lor roman.

Dreptul roman în vremea supuneriĭ Dacieĭ de către Traian era în special format din *constituţiunile imperiale: edicta, mandata, rescripta, decreta;* din *senaturi-consulte*, din *edictele magistraţilor, (edicta perpetua)* şi din *operile jurisconsulţilor.*

Coloniile romane constituite după chipul şi asemănarea Romeĭ, muma patrie, primiră aceste legĭ, şi populaţiunea indigenă, adică Dacii, aŭ trebuit să primească şi dênşii aceste legĭ căcĭ puterea celuĭ maĭ tare predomina, conform legeĭ învingătoruluĭ, şi la Romanĭ era o dispoziţiune a legeĭ conchisteĭ ce suna ast-fel că: proprietatea soluluĭ provincial adică a provincieĭ conchise, să treacă la *populus romanus:* ear vechiĭ proprietarĭ (aci în specie proprietarĭ Dacĭ) să devie numaĭ niştе posesorĭ, plătind pe fie-care an un tribut *(vectigal).*

Dacia a fost supusă direct Romeĭ şi guvernată de magistraţi romanĭ, aşa încât dreptul roman în întregul sĕŭ, a fost aplicat în toată Dacia şi nu numaĭ Romanilor între dênşiĭ, dar şi Romanilor cu Peregrinii şi Peregrinilor singurĭ.

D. Tocilescu crede că pe lângă *Edictum provinciale* aplicat în Dacia, care va fi fost o copie fidelă a *Edictuluĭ pretorilor de la Roma*, s'a maĭ aplicat poate şi un *jus provinciale*, adică, *dreptul cutumiar*, acele dispoziţiunĭ devenite legale şi născute din obiceiurĭ, din moravurĭ *(cutumă)*, pe care drept cutumiar Romaniĭ 'l vor fi găsit în fiinţă în

[1] Vezĭ în op. cit., p. 394—395.

Dacia în epoca învingerei, lăsând totuşi aceste afirmaţiuni în domeniul conjecturilor, din cauza neexplorărei subiectului în această specie [1]).

Această stare de lucruri ţinu în Dacia până ce Romanii se slăbiră din causa deselor năvăliri ale barbarilor, când se şi retraseră, cea-ce se întâmplă la anul 274, când Aurelian strămută coloniile romane în Moesia peste Dunăre.

Acest fapt al strămutărei coloniilor romane de către Aurelian în Moesia, a dat naştere la o problemă foarte încurcată din istoria naţională a Românilor. Astă-di însă majoritatea istoricilor aŭ deslegat'o în sensul că, nu toţi colonii aŭ plecat din Dacia traiană cu Aurelian, ci aŭ rămas mare parte, fie din causa intereselor lor materiale, fie din a celor psichice; şi că deci restul de coloni, rămaşi, continuând a trăi sub acţiunea năvălirilor barbare, nu'şi perdură nici conştiinţa lor naţională cu legile şi obiceiurile lor, apoi nici barbarii nu şi le-aŭ impus pe ale lor, căci şederea lor în Dacia era efemeră şi nu trataŭ pe coloni ca pe nişte inimici, ci din contră le mulţumeaŭ de a lor ospitalitate.

Totuşi D. Tocilescu recunoaşte, şi cu drept cuvînt că, *dreptul roman scris*, căduse în desuetudine pentru că nu mai eraŭ *şefii romani*, nu mai eraŭ magistraţii romani care să'l impue şi să'l propage populaţiunei, aşa că rămase numai acel *drept cutumiar* care pentru a se desvolta, nu avea necesitate de impulsul magistratului roman, putênd a se desvolta de la sine, printre rêndurile poporului, fiind tocmai poporul, streaja acestuĭ soiŭ de drept, conservându'şi însă caracterul roman.

Fiind deci în Dacia în această epocă, care se prelungi până în veacul al XIII, cu totul străină legislaţiunea romană care se propaga în imperiul din orient, adică codicele luĭ Theodosie din 438 şi al luĭ Justinian din 529 şi 534 [2]).

---

[1]) Vezĭ în op. cit., p. 396 şi la Nota 2.
[2]) Vezĭ în op. cit., p. 397, D. G. Tocilescu.

A doua perioadă, veacul al XIII-lea — veacul al XVIII lea (limita subiectului nostru, 1717).

Studiul legislațiunei din Țara-Românească în această epocă, este foarte strâns cu istoria, căci el prinde rădăcini în această țară, tocmaĭ în epoca plămădireĭ, întemeereĭ eĭ.

D. Disescu vorbind de originea legislațiunei române, când vine la întemeerea Țĕreĭ-Românești, adoptă părerile D lor Hasdeŭ și Onciul [1]), adică: Intemeerea Țĕreĭ-Românești într'un mod treptat, treptat de către Basarabĭ, maĭ întâĭ Banĭ aĭ Olteniei apoĭ principĭ (veacul al XI—XIII-lea, scrierea D-luĭ Hasdeŭ). Pe de altă parte, pe timpul când Basarabiĭ puneaŭ temelia Țĕreĭ-Românești în Oltenia. In acest timp, din Românii de dincoace de Olt, veniți de peste Dunăre, la un loc cu ceĭ rĕmași în Oltenia, încă de pe timpul luĭ Aurelian, și cu Bulgariĭ, 'și întemeiaseră un stat Româno-Bulgar, la anul 1186 sub împĕrații româno-bulgarĭ Petru și Assan (părerea D-luĭ Onciul), imperiŭ ce ținu până la năvălirea Tătarilor din 1241, când Românii se desfăcură de Bulgarĭ pentru a pune temelia statuluĭ Român.

Așa dar D. Disescu în Asaniziĭ și Banii Basarabĭ vede întemeetoriĭ Țĕreĭ-Românești [2]).

Deci, aceștia doĭ trebue să fi fost promotoriĭ theoriilor juridice, cel puțin dacă nu scrise, dar sub formă de «*cutumă*», după cum vom vedea imediat.

Până aḑi nu s'a descoperit nicĭ un codice de legĭ scrise în Țara-Românească, (adică Muntenia), anterior veaculuĭ al XVII-lea, așa încât ne întrebăm, că după care legĭ se conducea acest popor de la Milcov până la Cerna?

De sigur am putea rĕspunde că, după placul și poruncile domnești, Domnul era judecătorul suprem, totuși nu!

Nu sosise încă vremile de nefericită memorie ale veaculuĭ al XVIII-lea ce adusese domnia Fanarioților, cu acel

---

[1]) Vezĭ pentru D. Hasdeŭ «Magnum Etimologicum Romaniæ», Tom. IV și pentru D. Onciul «Originele principatelor române».

[2]) Vezĭ op. cit., p. 12—15.

principiŭ despotic de: «*Quod principi placuit legis habet vigorem*». M. Kogălniceanu, spune în această privinţă: «Le prince n'est rien sans les nobles»[1]), şi aceasta pentru că: «La principauté n'est pas héréditaire, chaque élection présente de nouveaux débats de nouveaux combattants et de nouveaux rivaux..... en Valachie et en Moldavie, ou la principauté n'est pas héréditaire»[2]).

Kogălniceanu spusese, că Principele nu însemna nimic fără boeri, însă în alt loc justifică pentru-ce, şi ţice: «Le prince ne pouvait donner aucune loi, si elle n'était sanctionnée par le Métropolitain et les boïars du conseil..... Au commencement de l'état Valaque, les boïars n'étaient pas comme les nobles d'aujourd'hui, c'étaient de puissans seigneurs féodaux, obeissant à leur prince quand ils le *voulaient*»[3]).

Lucru confirmat şi de N. Blaremberg, când ţice: «Car auparavant (adică atunci) le pouvoir des princes avait été limité par celui des boyards qui des leur coté agissaient de la manière la plus arbitraire vis-à-vis de leurs sujets»[4]).

In urma acestei mici these, ne vedem puşi în posibilitatea să deducem că, poporul român de dincoace de Milcov, în acele vremuri, nu s'a putut conduce după arbitrariul Voevodului şi că deci, *nu Domnul ţinea loc de cod de legi*, întrebarea vine ţine atunci?

Aci este loc să rĕspundem că, *cutumele* adică acele dispoziţiuni legislative conservate de popor, *prin tradiţiune* şi apărute prin chrisoavele Domnilor, cea-ce a format «*Obiceiul pământului*».

D. George Tocilescu, vorbind şi D-sa de acest obiceiŭ al pământuluĭ, mai adaugă încă şi frasa: «Il est plus que probable, que les ordonnances, les chrysobulles (crisoavele) des princes, ont réglementé beaucoup des ma-

---

[1]) Vezĭ în Histoire de la Moldavie et de la Valachie, Berlin, 1837, p. 223.

[2]) Căcĭ în tot-d'a-una am avut sistemul electiv-ereditar (vezĭ op. cit. a luĭ M Kogălniceanu, p. 223 şi în această carte partea III, «Despre alegerea Domnuluĭ» cu citaţiunĭ dupe alţĭ autorĭ, încă.

[3]) Vezĭ op. cit., p. 75.

[4]) Vezĭ în «Essais comparé sur les institutions, les lois et les mœurs de la Roumanie par N. Blaremberg, 1886, Bucureştĭ, p. 755.

tieres de droit, mais malheureusement nous n'en possedons aucun véstige, de sorte que nous sommes réduits à de pures conjectures» [1]. In conjecturi însă nu voim a ne perde, să venim la realităţi!

Să ne oprim deci la studiul obiceiului pământului, de care ne isbim mai întâi, căci el a ţinut loc de legi până la codicele lui Matheiŭ-Basarab de la 1652. Să vedem mai întâi fondul dreptului al acestui obiceiŭ saŭ *drept cutumiar* şi apoi vom veni şi la procedura sa.

Obiceiul pământului; fondul dreptului.

Din teoriile istoricilor noştri după cum a demonstrat şi D. Dissescu, reeşind că Asanizii imperatorii Româno-Bulgarilor (1186) şi Banii Basarabi (veacul al XI—XIII-lea) ai Olteniei, aŭ fost întemeetorii statului român de dincoace de Milcov, şi că deci aceştia aŭ fost promotorii teoriilor juridice ale Românilor, conservate prin graiŭ în aşa numitul obiceiŭ al pământului.

Se cade să studiem *de la cine le-am importat, ce eraŭ aceste principii, şi cum aceşti doi factori aŭ răspândit aceste principii ale legislaţiunei?*

D. Dissescu ţice că, am importat acest obiceiŭ al pământului, de la Slavi: «Aşa dar în epoca imperiului al doilea bulgar, Slavii ne-aŭ influenţat pe noi, dându-ne în cea mai mare parte vechiul nostru Drept public şi Dreptul pe care'l numeam: «Obiceiul pământului» [2].

D-sa însă mai adaogă şi ţice, că această influenţă venită de la Slavi, începe de mai de mult, încă din veacul al V-lea; pe la anul 679 când se formase primul imperiŭ bulgaro-român (părerea unor istorici), imperiŭ ce durase vr'o trei veacuri şi mai bine, în care timp, încă alături de influenţa legislativă, mai conlucrase şi cea religioasă [3]; totuşi D. Dissescu conchiţând, recunoaşte conservaţiunea caracteruluĭ roman în naţionalitatea şi obiceiurile noastre, căci termină capitolul ast-fel: «Noi Românii, mai

[1] Vezĭ în «Étude historique et juridique sur l'emphytéose» cap. asupra dreptuluĭ roman, p. 397.

[2] Vezĭ în originele Dreptuluĭ român, p. 15.

[3] Idem p. 15.

puțin numeroși de cât Slavii, am păstrat puternicul element etnic roman, sângele, limba *și multe obiceiuri romane*, dar am luat obiceiurile juridice slave. Influența este deci, numai parțială și diferențiată de întêmplări de același ordin la alte contacturi, din causă că împrejurările sunt deosebite și aproape unice în felul lor» [1]).

In această declarațiune pe care o aduce D. Dissescu, nu se zărește oare și sorgintea romană a aceluĭ obiceiŭ al pământului, pe lângă cea slavă? de sigur că da! și D. G. Tocilescu întărește această versiune, când vorbește de existența acestuĭ drept cutumiar al Românilor de dincoace de Milcov, maĭ înainte însă de întemeerea Țăreĭ-Românești ca stat (veacul al XIII-lea), ḑicênd: «Mais le droit écrit romain tomba évidemment en désuetude *pour faire place au droit coutumier*, qui dans s'a substance [2]) au moins, a dû conserver les caractères romains».

Dreptul cutumiar la Românĭ nu a fost introdus deci numaĭ de la Slavĭ, adică, el nu conține într'ênsul numaĭ obiceiurĭ juridice slavone, dară și *romane*, căci dacă Românii din Dacia traiană, înainte de a coborî văile Carpaților, pentru a'și întemeia o țară aci în valea Dunăreĭ, aŭ avut *dreptul cutumiar roman*, (părerea D-luĭ G. Tocilescu) de sigur că eĭ aŭ păstrat, dacă nu întreg acest drept cutumiar roman, dar și-aŭ conservat multe obiceiurĭ ale acestuĭ drept, care la un loc cu cele importate de peste Dunăre de la Slavĭ, aŭ format *dreptul cutumiar al Țăreĭ-Românești*.

Această părere asupra originei dreptuluĭ cutumiar român care este a noastră proprie ni se pare și cea maĭ întemeiată pentru că este de acord și cu istoria. Am spus că este a noastră proprie căci ea reunește părerile cele două și deosebite ale D-lor Dissescu și G. Tocilescu.

Banii Basarabi ca întemeetorĭ aĭ banatuluĭ oltenesc aŭ adus cu dênșiĭ din Dacia Traiană, toate obiceiurile romane, de oare-ce dênșiĭ sunt aceĭ coborîtorĭ aĭ Daco-Ro-

---

[1]) Veaĭ în originele dreptuluĭ Român, p. 17.
[2]) Op. cit., p. 397 «Cap. Emfiteoseĭ la Românĭ».

manilor, necontestaţi de nimeni, aŭ adus deci şi acele *obiceiurĭ juridice din dreptul cutumiar roman.*

Asanizii iarăşi întemeetorii statuluĭ român de dincoace de Olt, în unire cu Ro nânii trecuţi de Aurelian la 274, peste Dunăre şi cu Bulgarii, formând acele 2 imperii româno-bulgare (veacul al VII-lea şi al XI-lea opiniunea d-luĭ Onciul) aŭ adus acele *obiceiurĭ juridice din dreptul cutumiar slav*, care confundându-se cu cele aduse de Banii Olteniei de la Romani, a format acel *drept cutumiar român*, de care Românii se serviră până la codicele scris din 1652.

Noĭ vedem deci un dublu isvor în dreptul cutumiar român, unul *roman* şi altul *slavon*, aceasta este părerea ce am spus că e conformă şi cu istoria şi cu faptele, ea este o expunere proprie reunind pe cele 2 păreri isolate, una a D-luĭ Dissescu şi alta a D-luĭ Tocilescu.

Că obiceiurile juridice slavone, aŭ predominat ca formă în *dreptul cutumiar român*, asupra obiceiurilor juridice române, aceasta aşa este, însă este şi natural, căci acuma noĭ Românii, eram în contact viŭ cu Slavonii, contact ce devenise aşa de întins în veacul al VII-lea, încât dacă în dreptul nostru nescris, eraŭ şi obiceiurĭ juridice romane, acestea nu rĕmaseră de cât ca niştе suveniruri preţioase, păstrate de coborîtorii unor iluştri părinţi şi transmise din generaţiune în generaţiune, dară perdêndu-se de sigur cu timpul, căci ori-ce ai face, o stare de lucruri veche se desagregă şi se distruge încetul cu încetul, când ea se găseşte în mijlocul unuĭ mediŭ noŭ.

D. Dissescu de aceia şi spune că fondul juridic al Românilor a fost aproape identic cu cel al Slavonilor şi aduce şi exemple ca: proprietatea fonciară în persoana boerilor, tot de o dată şi oameni de arme aĭ principeluĭ. Obştеasca adunare, saŭ adunarea generală a cetăţenilor, convocarea membrilor acesteĭ adunărĭ prin trasul clopotelor, prestarea de jurământ a principeluĭ la intrarea sa în funcţiune, pedeapsa talionuluĭ în materie de drept penal, forma juraţilor şi a conjuratoarelor în materie de drept civil, ca în divorţ; obiceiul caznelor pentru a obţine mărturisirea unuĭ presupus vinovat, acele ordaliĭ saŭ judecăţile luĭ Dumnedeŭ şi altele

multe, cari toate arată perfecta descendenţă a dreptului nostru vechiŭ, din cel al Slavilor.

In thesa noastră asupra legislaţiunei nescrise, adică a dreptului cutumiar, am conchis la conclusiunea că, această specie de legislaţiune, este resultanta obiceiurilor juridice slavone şi romane. D Dissescu spune în această privinţă: «Legislaţiunea nescrisă o găsim în *obiceiul pământului*, cuvêntul «obiceiŭ» este slav, ca şi cuvêntul «Pravilă». «Obiceiul pământului» cuprinde un amestec variat de reguli juridice, moştenite din neam în neam. Sunt ele create, saŭ imitate orĭ împrumutate? *credem că în mare parte sunt împrumutate de la Slavĭ*»[1]).

Deci D-nu Dissescu când spune «*în mare parte*» mai lasă a se înţelege că cu o mică parte a mai contribuit şi alt cine-va, la aceste «obiceiurĭ juridice»; însă cine ar fi putut fi acel alt cine-va pe lângă Slavĭ, în acele vremurĭ din veaculuĭ al XII-lea încoace? de cât Romanii, autorii noştri, de care am şi vorbit în acest capitol ca de niște promotorĭ aĭ legislaţiunei noastre în primele timpurĭ.

Vom vedea chiar şi când vom vorbi de legiuirea scrisă a luĭ Matheĭ-Vodă de la 1652, că vom găsi dispositiuni juridice romane într'ênsa, conservêndu-se deci până în aceşti timpi parte din legislaţiunea romană, aşa că legislaţiunea nescrisă de la noi, din ţară, a fost imposibil ca să nu fi coprins şi din legislaţiunea romană, de oare-ce în timpurile celeĭ scrise, o vedem.

Să deducem deci câte-va exemple juridice din această legislaţiune nescrisă a obiceiuluĭ pământuluĭ, fie acele exemple luate din istoria Moldoveĭ ori a Muntenieĭ, puţin ne importă căci aceleaşi instituţiunĭ eraŭ în ambele ţĕrĭ surorĭ, afară de micĭ excepţiunĭ care în cazul de faţă nu sunt, de oare ce, aceleaşi obiceiurĭ juridice aŭ fost în ambele principate[2]).

Să începem mai întâiŭ cu normele *dreptului penal* căci acesta era cel mai elementar şi mai primitiv.

---

[1]) Vezĭ în op. cit., p. 28.
[2]) Vezĭ în Ist. Rom., Vol. IV, D. Xenopol, p. 89.

Crimele şi delictele, nu eraŭ ca aḑi, de interes public, ci privat, delicuenţiĭ nu se pedepseaŭ din oficiŭ, ci numaĭ dacă cerea partea vătămată, se aplicaŭ deciĭ legile civile în toate chestiunile juridice, fie de drept penal, fie de cel civil, să aducem un frumos exemplu în această privinţă: «Cavalerul Guillebert de Lannoy, ambasadorul regeluĭ francez, Carol al VI-lea şi al celuĭ englez, Enric al V-lea, cătră maĭ mulţiĭ principi rĕsăriteniĭ, trecênd din Litvania în Moldova pe timpul luĭ Alexandru cel Bun, în anul 1421, se întâlneşte cu domnul, la Cozia [1]), de unde se îndreaptă către portul aşezat pe Marea Neagră, Moncastrul saŭ Cetatea Albă. El ne spune în opera scrisă de dênsul: «Voyages et ambasades 1399—1450 de Messire Guillebert de Lannoy» [2]), că înainte de a ajunge în acel oraş, el şi cu tălmaciul sĕŭ, fură apucaţi de nişte hoţi, care-l resturnară la pământ, îl despoiară, ba îl şi băturâ şi rănirâ greŭ la braţ, lăsându'l numaĭ în cămaşă, legându-l de un copac, pe malul Nistruluĭ, unde stătu toată noaptea în pericol de moarte. Dimineaţa totuşi îl deslegă şi scăpând din mâinele lor, gol, veni ast-fel în târg. Se furase francezuluĭ 130 de galbeni, toţi baniĭ luĭ de drum, afară de alte lucruriĭ. După stăruinţele puse de el pe lângă guvernorul Cetăţeĭ Albe, care cetate era a luĭ Alexandru-Vodă, nouă din făptuitoriĭ fură prinşi şi aduşi înaintea luĭ, cu ştreangul la gât, lasându-se în voia luĭ, de a-iĭ omorî saŭ a le ierta viaţa. *Fiind însă că hoţiĭ îi restituise baniĭ; de Lannoy se rugă a li se dărui ḑilele* [3]).

Eată deci diferenţa, căcĭ aḑi poate să se roage vătămatul, de judecător ca să nu se maĭ pedepsească cel ce l'a vătămat, fiind că i s'a restituit lucrul furat, şi judecătorul nu va putea să erte, căcĭ nu maĭ merge pe ertate, de oare-ce, cel ce a vătămat nu rĕmâne numaĭ un simplu obligat către partea vătămată, ca atunci; ci devine autor al uneĭ infracţiunĭ penale, şi deci faptul în sine tre-

---

[1]) Sat în judeţul Fălciŭ. Vezĭ în dicţionarul Geografic al Românieĭ; de Frunzescu, Bucureştĭ 1877 (citat de D. Xenopol, vol. IV, op. cit., p. 91).

[2]) Citat în Archiva istorică a D-luĭ Hasdeŭ, Tom. I, p. 129, raportat de D. Xenopol op. şi p. cit. la Nota 5.

[3]) Vezĭ în vol. IV, op. cit., D. Xenopol, p. 91.

bue pedepsit, pentru a se da un exemplu de liniște a ordinei publice în stat.

Din acest principiŭ ce domnea atunci în acea legislațiune nescrisă a obiceiului pământului, a mai decurs și rescumpărarea pedepsei prin bani dați acelui vătămat saŭ rudelor sale, în caz când ar fi fost crimă, vedem deci că se aplica principiul că: *și crimele sunt de domeniul privat* și deci justițiabile de *legiuirea civilă.*

Așa avem un document de la Alexandru Vodă cel Bun al Moldovei, în care se vede că un oare-care Jurjie și-a rĕscumpĕrat gâtul de la Balotă și Oancea dându-le ca gloabă o parte din satul sĕŭ Tămrătășenți. «Știre facem cu această carte a noastră cum acest adevĕrat sbir, trasă în judecată pe Jurjie, și a rĕmas Jurjie ca să rĕscumpere gâtul sĕŭ, și eată gloabă acel Jurjie dedu înaintea noastră, a luĭ parte din sat din Tămrătășenți slugelor noastre Balotă și Oancea» [1]).

Tot cu banĭ se rescumpĕra și pedeapsa morței, avem mai multe documente între care unul de la Ion Vodă cel cumplit al Moldovei 1572 Octombrie 5, unde vedem: † «Iónne Vodă, etc., am datŭ acestuĭ țigan anume Nicolae uă treime din cincimea satuluĭ Balotescii și cu loc de móră în apa Putneĭ, care territoriŭ și lŭ cumpĕrase ellŭ cu 120 zloți tătărești încă în ḑillele luĭ Alessandru-Vodă, dela Toma și sora luĭ Stanca și nepotul lor Dumitru, trebuind banii luĭ Toma pentru a se rescumpĕra din pedeapsa morții, deci să ĭ fie luĭ Nicolae cu tŏt venitul, și nemine să nu se amestece contra acestei cărți a noastre scoasă în Iași 7081 Octombre 5» (semnat însuși Domnul [2]).

Rescumpĕrarea pedepsei prin banĭ, este de origină germano slavă.

La Germanĭ această rĕscumpĕrare după legile barbarilor se numea *Wergheld.*

La Slavĭ era admis sistemul rĕsbunărei private în caz când în urma mortuluĭ rĕmânea familia, dacă nu rĕmânea,

---

[1]) Vezĭ în vol. XI, Uricariul «Colecțiunĭ de acte», p. 12.
[2]) Vezĭ în Arch. ist., Hasdeŭ, p. 111, vol. I.

atunci intervenea autoritatea care lua o amendă în bani de la făptuitor.

Românii nu admiseră în tot, nici sistemul barbarilor Germani nici pe cel al Slavilor; însă mai mult se apropia de Slavi, căci ei aŭ admis teoria răscumpărărei celui ucis prin bani, nu însă din inițiativa statului, cum se practica la Slavi ci din propria inițiativă a familiei celui ucis [1]).

Mai aveaŭ însă și *confiscarea averei* pentru cazul de crimă de mare trădare (adică către Domn) însoțită de pedeapsa cu moarte, când vinovatul fugise.

Confiscarea averei se făcea nu numai în persoana vinovatului, personal dênsul, ci și în a familiei sale, această pedeapsă barbară spune D. Xenopol 'și are origina în principiul feudal admis de poporul românesc în acel timp, că imobilele devin proprietatea individuală, numai prin concesiunea domnului, anume chiar și acele ce aparțineaŭ prinților neatârnând de vre-o danie domnească [2]).

Intrăm acum în materia *dreptului civil*, începem cu *proprietatea*.

Proprietarul unei moșii, era supus la oare-care restricțiuni, el ca să vîndă moșia sa, trebuia să întrebe mai întâi pe copii săi, apoi rudele sale, începênd de la cele mai apropiate, și apoi pe vecini; dacă nu voesc să o cumpere și numai dacă aceștia refusaŭ, atunci putea să se adreseze la străini, de nu urma aceste reguli, copii ori rudele puteaŭ să răscumpere moșia vîndută, dacă probaŭ că nu aŭ fost întrebați.

Documentul din 1782 al Moldovei vorbește de aceste obiceiuri juridice ca de o străveche deprindere [3]).

Un document muntean din 1638 confirmă acest lucru în el vedem cum un oare care «armaș Marco vinde vorniculuĭ Hrizea o casă de rumân cu partea sa de pământ

---

[1]) Vezĭ în op. cit. a D-luĭ Xenopol, p. 93, vol. IV, după *Evers*, în «Das aelteste Recht der Russen», Dorpat, 1826, p. 213—220.

[2]) Vezĭ în op. cit., D. Xenopol, vol. II, p. 187 și 538, și vol. IV, p. 94.

[3]) Vezĭ documentul în Uricarul vol. XI, p. 257, la art. 8 al doc. Respunsurile divanuluĭ Moldoveĭ la întrebările ocârmuireĭ austriace din Bucovina. Nu am reprodus coprinsul documentuluĭ căcĭ e lung.

den satul Gemenele, cu preț de 12 galbeni ungurești după ce mai întâi înștiințase frații și megiașii sĕi», eată partea ce ne interesează: «și am vêndut noi acest rumân de bună voia noastră cu știrea tuturor fraților noștri și a megiașilor, den sus și den jos den prejurul loculuĭ, ca să-ĭ fie dumnealuĭ rumân și ocina stătătoare ohavnecă, și fecorilor dumnealuĭ și nepoților și strănepoților» [1]).

In acest obiceiŭ juridic se vede un fel de *comunism* pe care nu'l putem asemăna cu cel al Slavilor unde a devenit *mir* existând și aḑi la toate popoarele de viță slavonă, îl asemănăm cu cel al Romanilor căcĭ Romanii dacă aŭ avut la început stăpânirea proprietăței în comunitate, maĭ têrḑiŭ, ea s'a înlocuit cu cea individuală; o asemenĭ evoluțiune s'a întêmplat și la Românĭ, căcĭ proprietatea comunistă a dispărut, venind cea individuală în locul eĭ.

Același lucru a fost cu proprietățile marĭ cât și cu cele micĭ, moșneanul mort lăsa moșia sa în *indivisiune* moștenitorilor sĕĭ; ear fie-care din aceștia, partea lor respectivă, la moștenitorii lor, așa că cu timpul ajungea ca pământul care la început fusese al unuĭ singur moșnean saŭ bĕtrân, acuma să'l stăpânească după un veac, de pildă un trib întreg, de 60, 70 oameni, toți rude între dênșii și coborîtorĭ aĭ autorului comun, se știe în procedura dreptuluĭ, la ce controverse a dat naștere citarea moșnenilor în judecată. Aci D. Xenopol vede iarăși un obiceiŭ juridic roman căcĭ chiar numele de *bĕtrân* însemna *veteranus* (nume roman) căcĭ soldatul roman după ce îmbĕtrânea, eșea din cadrele oștireĭ și ca drept recompensă i se dedea de către imperator o bucată de pământ [2]).

Această theorie admisă la înstrĕinarea bunurilor imobiliare, decurgea de sigur din principiul neînstrĕinăreĭ averei din neamul căruia acea avere aparținuse, și numaĭ în cazurĭ extreme, în cazurĭ de neexistență de copiĭ, de rude și de vecinĭ, să o cumpere strĕinii, căcĭ adese-orĭ am vĕḑut

---

[1]) Vezĭ în Arch. ist., vol. I, p. 23.

[2]) Vezĭ în E. de Lavelleye. «De la propriété et de ses formes primitives», Paris, 1882, p. 164, citat și de D. Xenopol, în op. cit. vol. IV, p. 96 în Notă. Vezĭ idem și la p. 97.

în chrisoavele Domnilor, când ei întăreaŭ câte o moşie unuĭ boer, în urma vre-uneĭ slujbe aduse ţĕreĭ saŭ domnieĭ, fie prin calea armelor orĭ a păceĭ, ḑiceaŭ: «Această moşie ce'ĭ ḑice..... cu toate trupurile eĭ, viĭ, păduriĭ, heleştae, morĭ şi cele-lalte să fie danie făcută de noĭ..... Voevod, prea cinstitului boer al domnieĭ noastre şi să o stăpânească dênsul, şi feciorii dênsuluĭ, în veci şi să nu se înstrĕineze şi să se vîndă».

Domniĭ obişnuiaŭ această formă în documente maĭ cu seamă când dărueaŭ o moşie spre a fi de baştină într'un neam, adică acea moşie după care boierul să 'şĭ ia numele familieĭ sale.

Intr'un document de rĕscumpĕrare a uneĭ moşii vîndute pe nedrept de către un moşnean vedem că se spune chiar: «ca unul ce era moşnean şi neîngăduind el ca să intre alţiĭ strĕinĭ pe lângă moşia luĭ» [1]).

Altă formă a comunităţeĭ proprietăţeĭ, ḑice D. Xenopol, maĭ este încă *înfrăţirea*; de origină cu totul slavonă, adică când doĭ proprietarĭ se prindeaŭ *fraţi nedespărţiţi* în care caz cel rĕmas în viaţă moştenea imediat pe cel mort maĭ dinainte afară dacă lăsa copiĭ.

Avem în acest sens documentul luĭ Vlad Vodă Călugărul de la 1490 domn al Ţĕreĭ Româneşti, prin care el dă din satele *Ohaba, Petreni* şi *Topceşti*, luĭ Laţco boerul domnieĭ, şi acesta la rândul luĭ dând nepoţilor luĭ de frate, jupânul Andrian şi jupânul Lupul, şi Laţco ḑicênd: «Ca eĭ să fie fraţi nedespărţiţi, ear orĭ cuĭ din eĭ se va prileji a muri maĭ înainte de ceĭ-lalţĭ, să nu se vîndă partea luĭ, ci se treacă la ceĭ urmaşi dându-se domnieĭ mele un cal bun» [2]).

Acum venim la dreptul de moştenire. Acest drept la Românĭ 'şĭ are origina din dreptul roman, care admitea moştenirea egal la bărbaţi şi la femeĭ. Novela 118 a împĕratuluĭ Justinian 'şĭ avea perfect aplicarea eĭ în dreptul

---

[1]) Vezĭ documentul din 1698 în condica logofeţieĭ Brâncoveanuluĭ-Vodă, p. 278—190—103 la Arch. Statuluĭ, citat de D. Xenopol, p. 98, Notă, vol. IV.

[2]) Vezĭ în Arch. ist., p. 6, vol. I.

cutumiar român în cea-ce privește moștenirea: *Nulla introducenda differentia sine masculi sine feminae sint»* vedem deci o abatere generală de la dreptul slavon saŭ german barbar, care admitea o diferență de moștenire între bărbați și femei.

Avem așa un document moldovean (muntean se vede că nu s'a conservat) din 1549 dat din Hârlăŭ, de către Iliaș-Vodă fiul luĭ Petru-Rareș care arată împărțeala moștenirei averei boerului Vascu Epure în cele 5 părți a celor 5 stârpi, împărțeală făcută de Domn, și în care se vede că atât femeile cât și bărbații aŭ luat parte egală din moștenirea lui Vascu Epure, ce lăsase moșia Bosâncești [1]). De asemenea natură mai sunt și alte documente posterioare.

D. Xenopol spune că această dispositiune era pentru moștenirile *ab intestat* (fără testament), cât și pentru cele testamentare unde se practica acelaș sistem; (documentele mai posterioare ale Moldovei totuș arată că nu se putea testa unuĭ moștenitor mai puțin din a treia parte a averei [2]).

Cu toate acestea era excepție pentru fiicele care se măritaseră și primiseră zestre fie mobiliară fie imobiliară, la moartea părinților. Ele nu mai veneaŭ la masa moștenireĭ, fie că părinții le mureaŭ cu testament ori fără, în acest gen avem testamentul postelnicesei Ilinca Cantacuzino, soția postelniculuĭ Constantin Cantacuzino (din 1611), care la moartea eĭ lăsă 12 copiĭ, 6 fice și 6 feciorĭ, vorbind în testament numaĭ de feciorĭ și nicĭ de cum și de cocoane, — de sigur că le înzestrase mai nainte —, și de feciorĭ numaĭ de patru, căcĭ la doĭ li se deduse dinainte averile lor.

Acest testament care e o adevĕrată podoabă filosofico-morală, D. Xenopol l'a reprodus în întregime în Archiva istorică a Iașului [3]), în el se vede cum dênsa jupâneasa Elina a luĭ Constantin Cantacuzino și-a făcut testamentul

---

[1]) Vezĭ în Arch. ist., vol. I, p. 43, citat și de D. Xenopol, vol. IV, p. 100 în op. cit.

[2]) Vezĭ în Uricarul, vol. XI, p. 255, cap. V, respunsul divanuluĭ Moldoveĭ la întrebările puse de guvernul austriac al Bucovineĭ.

[3]) Vezĭ p. 249—252.

înaintea plecărei ei la Ierusalim, pentru a plânge păcatele sale înainte de moarte, testament redactat de amicul casei Cantacuzino, cărturarul Stoica Logofătul Ludescul.

Cum dênsa lăsă celor 4 fii ai ei, Constantin, i Mihai, i Mateiu, i Iordache, moşiile: Mărginenĭ, Filipeştĭ, Sarcile, Călineşti şi Cucleş, fără ca ceĭ doĭ coconĭ Drăghicĭ ş Şerban să se amestece, de oare ce soţul ei Constantin postelnicul le făcuse parte bună de averĭ încă din viaţă, cu care câştig şi-a făcut dênşii osebit sate, fiind vremurĭ norocite.

Cum dênsa de asemenĭ oprea pe muerile feciorilor ei, ca să se amestece în tocmelele lor, căci ele nu aveaŭ treabă la acest fel de lucru, ci să-şi păzească fie-care trebile şi cum în fine conjură pe fiĭ ei la dragoste reciprocă, lăsând îngrijitor de toată casa şi de avere, pe cel mai mare fiŭ, Constantin [1]), şi cum afurisește cu 325 sfinţi părinţi ş cele-lalte, pe ceĭ ce se vor amesteca să strice acest al e aşeḑământ.

(Scris de logofătul Ludescu dupe învĕţătura jupânesei Elena star postelniceasă, în satul dumisale Gor-Mărginen, meşiţa Septembre 1, 7190 (1681 [2]).

Din potrivă se vede însă la testamentul Radului Buzescu care la moartea sa lasă doi prunci (*Radu* şi *Maria*) lăsând şi acesteia $^1/_3$ din moşiile sale, ear luĭ Radu $^2/_3$ [3]).

Acest obiceiŭ ca fetele să nu vină la moştenire după moartea părinţilor lor, ci să rĕmână cu dota constituită la căsătorie era contrarie dreptuluĭ roman, care permitea fiicei mărităte să ea şi dênsa o parte egală cu fraţiĭ, dispoştie foarte equitabilă, cu toate acestea la Romănĭ în această privinţă nu era ast-fel ci era după cum am vĕḑut la testamentul Elineĭ Cantacuzino, obiceiŭ de altminterĭ foarte în rădăcinat în deprinderile poporuluĭ român şi de sigur de origină slavă.

Acest *obiceiŭ* se vede înlăturat în prima pravilă de legĭ

---

[1]) Vestitul boer orator şi diplomat de la curtea luĭ Brâncoveunu-Vodă.

[2]) Vezĭ în Archiva Societ. ştiinţ. şi lit., Iaşĭ, 1899, No. 1, p. 252.

[3]) Testament din 1609 Septembre 1 şi publicat în Foaea societăţeĭ Românismuluĭ, p. 516 de D. Gr. Tocilescu, cit. de D. Xenopol, op. cit., vol. IV, p. 102, Nota 34.

scrise a Românilor, *pravila lui Matheiŭ-Vodă din 1652* de care vom vorbi în general la locul cuvenit, în această pravilă la casul aci în specie vedem la «*glava CCLXXIII la capul, pentru preţuirea moştenirilor*: Copiĭ, au parte bărbătească, au muerească, aceia să preţuesc să moştenească pre părinţii lor şi pre mumăni» [1]). La «glava CCLXXVII *capul, pentru aducere*, vedem earăşi: Tatăl cându'şi mărită fata şi se tocmeşte cu dênsa ca zeastrea ce 'i au dat să fie pentru toate lucrurile ei, şi mai mult să n'aibă treabă în bucatele luĭ. Acea tocmeală n'are nici o putere, nici adeverinţă, nici se opreaşte fie sa a nu'l moşteni de va muri fără de carte, dar ce se face? aducă'şi ia întâĭ zeastrea carea 'i-aŭ dat tatăsăŭ şi darul dinaintea nunţeĭ şi le amestecă cu bucatele tătâne-săŭ, şi aduc şi fraţiĭ eĭ hainele 'şi eaŭ ce vor avea de le va fi dat tatăl lor când aŭ fost viŭ, şi atunci împart toţi fraţiĭ tocma, şi ceale ce s'aŭ fost dat de zeastre, şi ceale ce nu s'aŭ fost dat zeastre, iară carea va face saŭ aŭ făcut tatăl lor la moartea luĭ saŭ muma, aceia va fi adevărat cât aŭ vrut şi aŭ scris» [2]), de asemeni şi la «glava CCLXXIX *pentru părţile al Feciorilor şi al Fetelor, carii aŭ luat de la Tatăl lor părţile sale, şi murind el iar vor să ia*, vedem iară: orĭ care de în feciorii carii sunt parte bărbătească va lua bucate, şi de în feate, zeastre aceia nu pot într'acest chip să intre întru moştenire cu ceia-lalţi fraţiĭ carii n'aŭ luat, de nu vor aduce la mijloc orĭ-ce le-aŭ dat tatăl lor, haine, zeastre, daruri, dinaintea nunţeĭ, saŭ alte bucate» [3]).

Mathei-Vodă observase această nedreptate în privinţa fiicelor înzestrate care rĕmâneaŭ în tot-d'a una în daună faţă de fraţiĭ lor, pentru averea moştenită de la părinţi. Milostivul Domn român, înlătură aşa dară acest principiŭ din legiuirea nescrisă a ţĕreĭ, saŭ aşa numitul obiceiŭ al pământului.

Acest principiŭ ast-fel cum 'l adoptase Mathei-Vodă,

---

[1]) Vezĭ în pravila originală întoarsă în slove latineştĭ, pag. 295.
[2]) Vezĭ în Pravilă 1652 pag. 298.
[3]) Idem p. 299—300.

am spus că'l aveaŭ şi Romanii, el exista şi în legiuirea bizantină, în *hexabiblonul lui Harmenopol* unde vedem: «si pater suam dotans filiam pactus est, ut dote pro se data sit contenta, neque in hereditate ipsius partem habeat, hoc pactum non valet, neque prohibitur succedere patri intestata obeunti filia, dum dotem fratribus, qui in potestate remanserant, confert» [1].

Dispoziţiunea modificată aşa de Mateĭ-Vodă fu în vigoare până la codicele lui Ipsilanti-Voevod din 1780 care earăşi strică glavele din legiuirea lui Matheĭ-Vodă (1652) şi reîntemeiă vechia stare de lucruri din obiceiul pământului, pe baza că cea-ce a fost în obiceiul pământului nu trebue stricat şi ast-fel în condica luĭ Ipsilante vedem la «cap pentru moştenire, § 2 că: după ce se va înzestra fata de la părinţi, să nu aibă nici cum voie după moartea părinţilor eĭ să intre la moştenirea lor, sub cuvênt ca să pună şi zestrea eĭ la mijloc, ci să rĕmână mulţămită cu zestrea ce va fi luat» [2].

In codicele luĭ Calimach-Vodă pentru Moldova şi Caragea-Vodă pentru Muntenia (1816 şi 1817) se vede conservat tot acest principiŭ din condica luĭ Vodă Ipsilante şi anume la codicele Calimach, § 1013 se vede: «fiicele înzestrate nu pot cere senisfora, dar nici sunt silite să pună la mijloc zestrurile» ear la codicele Caragea art. 17, făcênd aluziune şi la obiceiul pământului ţice: «numaĭ feciorii moştenesc deopotrivă, şi pe fete de vor fi neînzestrate, datorĭ sunt să le înzestreze şi să le căsătorească» [3].

Aceste dispoziţiunĭ în acord cu vechiul obiceiŭ al pământului pe nedrept de aminteri, aŭ ţinut până la legiuirea din 1865 introdusă în principatele române, care ştim că prin art. 669, 751 şi urm. din codicele civil a înlăturat cu totul principiul vechiuluĭ obiceiŭ al pământului consem-

---

[1]) Vezĭ în Manuale legum sive Hexabiblos cum apendiciis et legibus agrariis Constantin Harmenopoli ediţ. Heimbach, Lipsiae 1851, vol. VIII, p. 633 citat de D Xenopol op. cit., p. 103 în Notă, Vol. IV.

[2]) Vezĭ în «Ediţia originală a Condiceĭ luĭ Ipsilante Voevod 1780 şi în a doua ediţie publicată de I. M. Bujoreanu în colecţiunile de legiuirĭ vechĭ şi noĭ ale Românieĭ citat de D. Xenopol, p. 103, Nota 35, Vol. 4,

[3]) Citaţiunĭ de D. Xenopol în vol IV, p. 103, op. cit.

nat şi în codicele de legi ale lui Ipsilante, Calimach şi Caragea, şi a reîntrodus după legiuirea franceză a lui Napoleon I (art. 745, 843 şi urm.) aceleaşi principii ce le găsim în condica lui Matheĭ-Vodă Basarab din 1652, inspirându-se şi dênsul pentru acest principiŭ după hexabiblonul lui Harmenopol de la Bizanţ, în care se vede consemnat acel principiŭ al dreptului roman, de egalitatea dreptului de moştenire al descendenţilor, fii şi fice, făcêndu-se raport la masa comună.

Ce lucru curios că, tocmaĭ de la Matheĭ Basarab, la 1864 să revenim pe adevĕrată cale.

Ce e drept; partea nedreaptă a acestuĭ principiŭ de moştenire fusese introdusă aşa de la sine, prin contactul ce noĭ l'am avut cu Slavii, nu ne dedeam seama de marea nedreptate. Domnul Român Matheiŭ Basarab se convinsese de această nedreptate şi de aceia o înlătură în codicele sĕŭ de legi. Fanariotul Alex. Ipsilante însă sub paravanul că voeşte să păstreze obiceiul pămêntului românesc, strică întreptarea luĭ Matheĭ Vodă şi reinstitue prin scris, ceia-ce inconscient Românii practicaŭ prin obiceiurĭ, el nu voia să ştie de datoria ce se cade unuĭ Domn de a îndrepta strâmbătăţile poporuluĭ sĕŭ, nu era Român, nu'l durea, pentru-că nu simţea româneşte. Caragea de asemeni, şi a trebuit ca de abea la 1864, să ne întâlnim cu vechiul principiŭ din codicele lui Mateiŭ Vodă (1652) şi să strigăm «lucrurile bune nu pier nicĭ o dată.»

La 1864 domnea însă Alex. Ioan I Cuza, care în ziua de 4 Decembre acelaşĭ an, după lovitura de stat, promulgă primul codice de legi române pentru ambele principate. După ce invită pe membriĭ consiliuluĭ de stat[1]), ca să elaboreze un cod civil, luând de model pe *cel italian*, care nu se votase încă, dar al cărui proect era votat[2]) (de Ministerul Pisanelli din Italia).

Preşedinte al consiliuluĭ de stat era C. Bosianu care de-

---

[1]) Desfiinţat prin art. 131 din Constituţiune şi prin legea de la 12 Iulie 1866.

[2]) Adresa Domnuluĭ către consiliul sĕŭ de stat din 11 Iulie 1864, No. 809, unde se vede că consiliul de stat «va avea în vedere condica Italiană». (Vezĭ citat în Dreptul civil român, vol. I, de D. Alexandrescu, p. XXIII.

venise un mare jurisconsult român, în urma studiilor sale de drept făcute în Franţa, aşa că admiraţiunea luĭ era pentru codul francez (codul luĭ Napoleon) încât jurisconsultul român lăsă la o parte idea de a se avea în vedere codul italian pentru elaborarea codiceluĭ civil român şi nu făcu cum se spunea în adresa Domnuluĭ, ci luă în examinare codul luĭ Napoleon, de şi mai inferior celuĭ italienesc, după cum recunoaşte şi D. Alexandrescu [1]), şi împărţi acest codice la membriĭ consiliuluĭ de stat, toţi oameni eminenţi în ştiinţa dreptuluĭ şi în mai puţin de 2 luni, el, *C. Bosianu* preşedinte al consiliuluĭ de stat, *J. Strat*, *Alex. Papadopol-Calimach*, *G. Vernescu*, *A. M. G. Apostoleanu* şi *Alex. Cretzescu* membri, elaborară codicele civil român [2]) care promulgat de Domnitorul Alex. Ioan I Cuza fără însă a fi supus corpurilor legiuitoare; ci prin simplu decret princiar; dar mai 'nainte fiind citit tot într'o şedinţă solemnă la care presidase Domnitorul [3]).

Cea d'întâi ediţie a acestuĭ codice a fost scoasă de răposatul întru fericire Vasile Boerescu, fiind ministru al justiţieĭ, atunci, Nicolae Kreţulescu.

---

[1]) Vezĭ în operele D-sale, Dreptul civil român, p. XXIII şi în Droit ancien et moderne de la Roumanie, p. 490.

[2]) Acest fapt mi reaminteşte codificaţiunea franceză a luĭ Napoleon Bonaparte care ca Consul încă, prin actul însuşĭ ce prevedea formarea unuĭ guvern consular, anunţase prin legea din 19 Brumariŭ anul VIII, art. 9, formarea uneĭ codificaţiunĭ de legĭ civile. Lucrările începură în 24 Thermidor, anul VIII al mareĭ revoluţiunĭ şi printr'un decret al primuluĭ Consul din aceaşĭ zi, se institui o comisiune supremă care alcătui codicele civil francez, comisiune pusă sub preşedenţia vestiţilor juriştĭ: *Tronchet* (preşedinte de Tribunal al casaţiuneĭ); ear membri: *Bigot-Preameneau* (comisarul guvernuluĭ şi procuror general); *Portalis* comisar al consiliuluĭ şi ministru, unul d'între ceĭ maĭ marĭ jurisconsulţĭ şi în acelaş timp şi filosof); şi *Malleville* (membru al tribunaluluĭ casaţiuneĭ) vezĭ în vol. I. Laurent, p. 24—25.

[3]) Această promulgare era legală, căcĭ Cuza-Vodă în urma loviturei de Stat de la 2 Maĭ 1864, reunise toate puterile în mâinele sale şi conform statutuluĭ desvoltător al convenţieĭ de la Paris din 7/19 August 1858, decretele date de principele român prin propoziţia consiliuluĭ de Miniştri şi al consiliuluĭ de stat aveaŭ putere de lege (Art. 18 al statutuluĭ), decrete carĭ maĭ în urmă s'aŭ ratificat de corpurile legiuitoare (vezĭ în: Droit ancien et moderne de la Roumanie, p. 491 Notă, D-l Alexandrescu).

Acum câţĭ-va anĭ D. G. Mârzescu a găsit în Archiva Ministeruluĭ de justiţie în dosarul No. 53, manuscrisul original al codiceluĭ civil, cu lucrările consiliuluĭ de Stat şi semnătura luĭ Alex. Ion I Cuza; în manuscris se vĕd 1936 articole pe când în textul tipărit ştim că sunt 1914, se vede că s'aŭ făcut maĭ multe rectificărĭ în urmă (vezĭ op. cit., p. 491).

După aceasta, în cursul anului 1865, s'aŭ elaborat şi legile penale, tot după cele francese, aşa că Românii acum, eraŭ judecaţi la fel, după una şi aceaşi lege, egală pentru toţi.

Alt obiceiŭ era acela, că fraţii nu puteaŭ să răstoarne daniile orĭ testamentele făcute în favoarea străinilor, aşa avem un document de la începutul veacului al XVIII-lea, ce conţine dania Todosiei, fiica luĭ Onciul către unul Onofreĭ Vrânceanovici, pe care 'l ia drept, fiul eĭ, dându-ĭ toate moşiile ce le avea: «iar fraţii, saŭ neamul eĭ, să nu se amestece la aceasta» [1]).

Moştenitorii, chiar fiĭ de aveaŭ nu puteaŭ beneficia de moştenire dacă maĭ întâĭ nu plăteaŭ toate datoriele defunctuluĭ lor părinte, orĭ a altuĭ decedat, orĭ-cine ar fi fost dênsul [2]), acest principiŭ era de origină romană, căcĭ el era consacrat de juriştiĭ romani «Deducto aere alieno».

Când moştenirea era împovărată de datoriile decedatuluĭ, moştenitorii puteaŭ să se lapede de moştenire, lăsând'o în seama creditorilor, de oare-ce primind'o puteaŭ să pericliteze pe a lor, era atunci cea-ce aḑi este a priimi o succesiune sub beneficiŭ de inventar (art. 704 şi urm. C. C.), saŭ renunţarea direct la succesiune (art. 695 şi urm. în care e coprins şi art. 700, ce ştim la ce mare controversă de drept a dat naştere aḑi).

Un document din 1695 ne înfăţişează aceasta şi anume: murind Hristea Vistiernicul şi lăsând doĭ fiĭ, pe Radu clucerul şi Gheorghe Postelnicul aceştia nevoind a priimi, moşiile, Românii şi Ţiganiĭ ce rămăsese de la tatăl lor, se duc la divan şi declară că renunţă la moştenire în favoarea datornicilor părintelui lor, să ea fie-care ce i se va cuveni [3]).

Averea zestrală imobiliară se putea vinde în acele

---

[1]) Veziĭ Archiva ist., vol. III, p. 203, citat şi de D. Xenopol, vol. IV op. cit., p. 104.

[2]) Veziĭ în operele luĭ Miron Costin, documente din veacul al XVIII-lea citat. idem de D. Xenopol, p. 104.

[3]) D. Xenopol citează acest document reproducând'l după condica logofeţieĭ luĭ Brâncoveanu needitată, la Archiva statuluĭ, p. 140.

vremuri, ci nu ca azi; e un document din 1676 în care vedem cum se vinde o vie de zestre de către soţ, cu consimţimêntul soţiei sale, ce e drept, dar tot se vinde: «Adecă: eŭ Stan Abageru din preună cu femeia mea Fişa şi cu copii mei care Dumnezeŭ ne-aŭ dat . . . şi mărturisit cu acesta al nostru zapis, ca să fie de bună credinţă la mâna părintelui popii lui Dionisie, precum să se ştie că i-am vêndut sfinţiei lui, viea noastră care aŭ fost dată de zestre însă de la socrul meŭ popa Dobre» [1]).

Din unele drepturi atingătoare de proprietate, din documentele ce le mai avem, se poate observa existenţa servitudinei în cea-ce priveşte cursul unei ape curgĕtoare, şi trecênd printre doue proprietăţi, servind de hotar între ele. Avem un document în privinţa schimbărei matcei acelui rîŭ, ce slujea de hotar, între acele proprietăţi, documentul ce e drept, e moldovean, el e de la Vasile Vodă-Lupul, am spus însă mai 'nainte, că în cea-ce priveşte studiul obiceiului pământului, pentru Ţara Românească, ne vom sluji, fie de documente muntene fie moldovene, de oare-ce obiceiurile juridice eraŭ aceleaşi în ambele ţĕri surori.

Prin acest document Vasile-Vodă hotărăşte, că schimbarea cursului riului, nu poate să atingă drepturile proprietarilor riverani, şi deci dispune că: hotarul între cele doue moşii să fie *tot matca cea veche a rîului, şi anume al Cracăului* [2]) (căci el curgea pe acolo).

Vedem un obiceiŭ juridic, tot de origină română, ce e drept dar, jurisconsulţii romani făcuseră diferenţă între rîurile publice şi cele private «de acquierendo rerum dominio» (Digest Lex VII § 3—6); distincţiune păstrată şi de codul nostru civil de aşi (art. 476 titlul: «despre distincţiunea bunurilor, comparat cu 578 şi urm.: «despre servitudini ce se nasc din situaţiunea locurilor»).

In chrisovul lui Vasile-Vodă care constitue un element al «*obiceiului pământului*» saŭ al acelui drept român nescris (cutumiar), nu se vede această distincţiune pe care juris-

[1]) Vezi în Uricarul, p 11, Vol. VII.
[2]) Vezi doc. din 1639, în Archiv. ist. D. Hasdeu, vol. I, p. 94.

consultul roman o făcuse între bunurile de domeniŭ public şi cele de domeniŭ privat, distincţiune care a avut efectul ei la servitudinĭ, şi care de asemenĭ aĝĭ e păstrată de codul civil; se înţelege, spiritul Românuluĭ în acele vremurĭ nu era pătruns de o aşa mare fineţă juridică ca să conceapă toate acele meşteşugirĭ ale dreptuluĭ, la care jurisconsulţiĭ romanĭ munciseră ḑecimĭ de anĭ întregĭ; să ne mulţumim totuşĭ că găsim o origină romană.

In cea-ce priveşte dreptul obligaţiunilor, isvoarele istorice din perioada aceasta a dreptuluĭ cutumiar, e destul de săracă, de oare-ce daraverile personale d'intre oamenĭ, eraŭ foarte restrînse, şi maĭ toate afacerile cum spune şi D. Xenopol se raportaŭ numaĭ la dreptul de proprietate [1]), încât maĭ toate documentele ce le găsim în această privinţă se referă indirect tot la proprietate. Vom cita totuşĭ două documente, unul relativ la *un schimb*, document din anul 1718, 30 Iunie de la Mihail Racoviţă Voevod, prin care anulează schimbul făcut de proprietar pentru două sate, prin faptul că acel schimb nu'ĭ aparţinuse. Documentul priveşte pe vistierniceasa Maria, vĕduva luĭ Ilie postelnicul Cantacuzino din Moldova, ear satele sunt Bălţăteşti şi Mânjeştĭ din judeţul Neamţuluĭ [2])». Al doilea document e privitor la *zălogire*, document de la Gaspar-Vodă Graţian [3]) al Moldoveĭ din anul 1619, 30 Maiŭ, prin care se dă creditoruluĭ moşia zălogită numaĭ după judecată «Facem înştiinţare precum aŭ pîrît de faţă înaintea noastră, sluga noastră Gavriil diacul, pe rudenia luĭ, sluga noastră Tĕutul biv logofĕt, pentru cincĭ jărăbiĭ ce aŭ avut zălog de la unchiul lor Thoader din partea luĭ din Bălileşti drept 63 taleri bătuţi» [4]).

Acum să trecem la acel principiŭ al dreptuluĭ civil din dreptul cutumiar, pe care D. Xenopol le numeşte «*da-*

---

[1]) Vezĭ în vol. IV, op. cit. p. 105.
[2]) Vezĭ în Uricarul, p. 365—377, vol. V.
[3]) Italian de origină, venit la domnie prin sprijinul Fanarioţilor din Ţarigrad.
[4]) Vezĭ în Uricarul, vol. X, p. 152.

raveri internaţionale» [1]) şi anume, mai întâi la *condiţiunea străinilor în Ţara Românească.*

Dintre străinii ce aŭ căpătat în vremurile trecute calitatea de cetăţean român, aŭ fost mai cu seamă Grecii, căci cu aceştia aŭ fost mai mult Românii în atingere, din causa vasalităţei lor, către Sublima poartă, al căruĭ fir politic după câte am vĕzut până aci, era dus de dênşii.

Nu vom vorbi aci de primele atingeri ale Grecilor cu elementul ce va da nascere poporuluĭ român, adică cu elementul roman adus în Dacia de Traian, element ce a venit acolo odată cu toţi coloniştiĭ, aduşi de marele împărat, din toate părţile imperiuluĭ roman (Asia minoră, Iliria, Galia [2]), între care aŭ fost şi o sumă de Greci, după cum dovedeşte inscripţiunile de pe tabelele cerate [3]) şi element ce a avut aceiaşi soartă ca şi toate cele-l'alte, adică de a fi absorbit de romanisarea cea puternică ce a mistuit pe toate elementele străine, pentru a triumfa şi a se conserva numaĭ elementul roman.

Deci să lăsăm la o-parte elementul grecesc de atunci, element ce de sigur a fost distrus de cel roman cu mult mai 'nainte de formarea statelor române.

Să vorbim deci de elementul grecesc venit asupra Românilor de la întemeerea ţĕreĭ lor, încoace.

Am vorbit însă mai 'nainte, mult [4]), tot în această carte, despre înrîurirea grecească, am vĕzut acolo causele în virtutea cărora ea s'a manifestat; am vĕzut că fusese un ce fatal ca dênsa să se manifesteze, că acel ce fatal, era vasalitatea noastră către imperiul turcesc, unde aceĭ Greci eraŭ a tot puternicĭ şi indispensabilĭ imperiuluĭ, din cauza cultureĭ lor, am vĕzut că acea înrîurire a elementuluĭ grecesc ce în ţĕrile noastre s'a manifestat pe treĭ căĭ şi cele maĭ spornice; comerţul şi religiunea, despre care cititorul a vĕzut că dênsele începuseră încă dupe la 1393 încoace [5]), ear

---

[1]) Op. cit., vol. IV, p. 106.
[2]) Eutropius şi Capitolinus.
[3]) Vezĭ în Xenopol, vol. I, 163—176.
[4]) Vezĭ această carte, cap. I, II, III
[5]) Idem.

influența politică ce se accentuase cu deplină putere, mai cu seamă, după moartea lui Mihaiŭ Viteazul, de oare ce de la 1611 până la 1714 într'un restimp de 103 ani, se întêmplă șeapte revoluțiuni făcute de elementul național, contra acestui element străin saŭ grecesc.

Aci deci nu mai e loc a repeta ce-a-ce am spus în privința istoricului acelei înrîuriri, ci numai și numai a arăta condițiunea lor juridică pe pământul Țărei-Românești. Pentru a vorbi însă de aceste condițiuni avem necesitate de câte-va exemple:

Pe calea comerțului de sigur Grecii aveaŭ ca scop de a se îmbogăți, încât alergaŭ la fel de fel de mijloace, ca să poată agonisi averi cât mai curênd. Un document din 1469 arată că se întêmplase proces comercial între un Sas, un Italian și patru Greci aci la noi în țară, proces judecat de palatinul Neagu al Domnului muntean Radu cel frumos [1]).

In cea-ce privește calea religiunei am vĕzut resultatul desastros la care ajunsesem [2]), mijloacele cele infernale și acriminaliste ce le întrebuințaseră călugării greci așeḑați în sfintele noastre locașuri, cum ei aŭ recurs la falsificarea documentelor numai și numai ca să arate vechimea închinărei monastirelor noastre, sfîntului munte și aceasta din cauza *arghirofiliei*, căci acele sfinte monastiri zidite de domni și boerii noștri eraŭ înzestrate cu ḑecimi de moșii, încât ele închinate sfîntului munte, veniturile acelor averi treceaŭ în buzunarele străinilor de la muntele Athos, ca, monastirele S-tu Ștefan de la Meteor, Vatopedului, Sfînta Agora, Ezer și altele; am vĕzut că un asemenea fals a fost făcut de acei călugări greci încă de pe la anul 1410 (documentul lui Vladislav-Vodă, fiul lui Mircea, dovedit de fals [3]) alt fals la 1616, document de la Radu-Vodă Michnea, altul de la 1618, de la Gavriil Movilă [4]). Călugării greci comiteaŭ asemeni falsuri, pentru că aceste averi

[1]) Vezĭ în Columna lui Traian, Hasdeŭ, p. 127, anul 1874.
[2]) Vezĭ în această carte, Cap. II.
[3]) Idem Cap. II, cu sorgințele luate.
[4]) Idem Idem

ale monastirelor să încapă pe mâna lor, ei plastografiaŭ ast-fel în modul cel mai neomenos sigiliul domnului, *şi când te gândeşti că aceşti călugări eraŭ veniţi aci, din părţile răsăritului. Aduşi fiind de unii domni români după cum făcu Radu cel mare (1496—1508) cu patriarchul grec Nifon* [1]), *al Constantinopolului, pe care 'l făcu Mitropolit al Ungro-Vlachiei, aducêndu-l aci ca să insufle credinţă Românilor. «Eŭ să domnesc, ear tu să ne îndrepteză»* [2]), după cum îi ḑicea dênsul, *şi că pe aceşti călugări greci Românii îi primiră ca pe nişte sfinţi căci ei veneaŭ din nişte locuri ce eraŭ vecine cu sfîntul mormînt, loc unde suferise Mântuitorul, Domnul nostru Isus Christos, ear în schimb dênşii* (adică călugării Greci) *să profite de această încredere ce le o da poporaţiunea bogată a ţĕrei şi să despoaie ţara de averile ei, bătându'şi joc de sfintele noastre locaşuri, falsificându-le întăriturile domneşti şi daniile boereşti, înstrăinându-le la ai lor. Profitând deci de neştiinţa poporului*, stare de lucruri însă ce se termină cu domnia lui Matheĭ-Vodă Basarab, care în anul 1639 dă un chrisov prin care îşi arată toată indignarea şi dispreţul, pentru aceşti călugări greci, punênd capĕt nelegiuirilor lor. După cum am vĕḑut documentul întreg reprodus de noi [3]) şi din care mai repetăm încă aci: «când se întîmplă de stătură a fi mitropoliţi şi domnitorii ţĕrei oameni strĕini nouă, nu cu legea sfîntă, ci cu neamul, cu limba şi nu moravurile cele rele, adică grecii, care spurcându'şi mânile lor în ocărîtoarea mită sub vicleana taină, începură a vinde şi cârciumari sfintele monastiri ale ţĕrei şi lavrele domneşti a le supune metoace dajnice altor monastiri de pre în ţara grecească şi de la Sveta Gora, *facêndu-le hrisoave de închinăciuni fără de ştirea sfatului şi fără voea soborului»* [4]). Prin care document milostivul şi dreptul Domn reia toate monastirele închinate la sfintul munte în acest mod vicleneşc

---

[1]) Vezĭ în această carte p. 76—26.
[2]) Vezĭ în cronica anonimă, domnia Raduluĭ Vodă cel mare.
[3]) Vezĭ în această carte p. 19.
[4]) Vezĭ în original în această carte p. 19 şi în Uricarul, vol. V, p. 327—336.

şi le repune earăşi în vechea lor stare de lucruri, adică sub Ţara-Românească [1]).

In cea-ce priveşte acuma calea politicei care nu a fost de cât o consecuenţă a acestor două căi, căci prin mijlocul comerţului şi al religiunei ei aŭ ajuns şi în trebile politiceşte după cum spune D. Xenopol că «închinarea monastirelor de către greci a precedat, a înlesnit şi a deschis calea politicei» [2]).

Că aceşti greci aŭ căpătat o mare putere în ţările române, am vĕzut causele, efectele şi resultatul în tot cursul acestei cărţi în cele două capitole, căci acesta a fost scopul lucrărei de faţă, de a studia înrîurirea lor pe toate căile pe care s'a manifestat.

Totuşi să mai reluăm ceva din firul trecut pentru a putea începe cu acesta, ce priveşte pe acest capitol.

Noi eram vasali Turcilor, am vĕzut de ce le eram lor şi de ce nu s'a putut să fim altora. Turcii aveaŭ mare necesitate de Grecii vechei Bizanţi, căci ei eraŭ învĕţaţi, învĕţaserà de mici prin universităţile din Padova şi altele eraŭ de asemeni şi mari negustori de diferitele mărfuri. Turcii lăsaserà comerţul în mâinele Grecilor căci dênşii (Turcii) eraŭ un popor resboinic şi cuceritor încât nu avea în cap comerţul ci resbelul, ei nu ştiaŭ franţuzeşte nici italieneşte, limbele necesare atunci în diplomaţie, aşa că aceste două lucruri: bogăţia, ce decurgea din facerea comerţului şi cultura, şi deci cunoştinţa limbelor franceză, italiană şi încă şi altele le-aŭ adus Grecilor indispensabilitatea lor în imperiul turcesc, după ori-ce resbel Turcii făceaŭ apel la lăzile de bani ale Grecilor, la ori şi ce act de corespondenţă făceaŭ apel şi la condeiul lor; de aci deci şi fumurile acelea în capul acelor Greci, vĕzênd cât de mare preţ şi cât de necesari sunt ei Turcilor, încât de aci exigenţe şi exigenţe de la Turci.

Se ştie însă fasele prin care aŭ trecut domniile române faţă de puterea sultanină de la 1393 încoace, domnii

---

[1]) Vezĭ din document la p. 20, citată în această carte.
[2]) Vol. III op. cit. p. 456—457.

aleşi de poporul român, *domnii aleşi dintre boerii ţării, moştenitorii tronului, din osul domnului, din neamul lui saŭ în lipsă de aceştia dintre alte neamuri*; **sistemul electiv-ereditar deci în plină fiinţă.** Domnii numiţi de Sultani mai întâi pe viaţă, pe 7 ani, apoi pe 3 ani, cu drept de preînoire a domniei, mulţi din Domnii veniţi Domni de-a dreptul din Constantinopole şi din cei crescuţi de mici, din frageda lor copilărie acolo, între călugări şi dascăli greci, creerul şi inima lor imbibată de teoriile codului *iesuitico-machiavalic*, în capul căruia sta scris, principiile: «*secretul face succesul*» şi «*scopul scuză mijloacele*», de aci deci delicte şi urgii groasnice în guvernarea unei ţări. In virtutea acestor întêmplări, prieteniĭ mari se întinse între Grecii de la Stambul şi Domnii de la Bucureşti prieteniĭ însă nu de inimă ci de interes, căci acei Greci, ce sprijiniseră pe unii Domni români în numirea lor la tronul Moldovei saŭ al Munteniei, nu visaŭ de cât interesul; ca dênşii prin această prietenie să poată intra în legături de rudenie cu acei domni, căpătând ast-fel calitatea de *Români (de oare-ce religia era aceiaşi, şi în obiceiul pământuluĭ nu se găsuea imposibilitatea, de cât pe acest motiv)*, ca în urmă să ajungă la boerii şi încetul cu încetul şi la domnii, şi reuşind acei Greci din causa abilităţei lor, căci iesuitul reuşeşte în tot-d'a-una, sub masca bunătăţei, el ascunde linguşirea cea mai josnică, sub masca prieteniei el ascunde răutatea cea mai perfidă, el vrea să pară a fi un adevĕrat *porumbiel* pe când este *şarpele cel mai veninos* aceste toate însuşiri le conţinea splendid de bine trupul *Fanariotuluĭ bizantin*, încât candidatul la domnia română, un biet boer reuşea lesne la Ţarigrad, dacă avea lăţile de bani ale vre-unui Grec la spatele sĕŭ. De aci însă după căpătarea domniei *o sumă de obligaţiuni din partea domnuluĭ român şi a neamuluĭ sĕŭ, către Grecul cămătar*, obligaţiuni, ca: de a căsători pe fiică, fiŭ saŭ rudă de a sa cu acel grec, fiică, fiŭ saŭ cine-va din neamul luĭ; obligaţiuni de a aduce pe acel rec Gsaŭ pe cine va din neamul luĭ în Ţara-Românească şi a'i da vre o boerie, mai întâi pe la curte, apoi şi în divan, acestea deci contribuind

la mijlocul de a îmbuiba Ţara-Românească cu aceştĭ Greci, de a curci clasa boerească română, de a mări cercul claseĭ cetăţeneşti române, pentru ca eĭ în urmă să devie domnitoriĭ aceştei ţĕri şi încă să aibă *şi cutezanţa de a ne da nouă Românilor exemplu de patriotismu, românismu, naţionalismu, virtute, energie şi morală.*

Nu aştern aci numaĭ vorbe, istoria se scrie prin documente, dar vaĭ! avem documente ele nu ne lipsesc. Nu am avut mijloace ca să caut şi alte documente de cât cele relatate de D. Xenopol în a D-sale istorie, că or mai fi şi altele, orĭ nu, nu putem afirma, căci ştiinţa istorieĭ este o ştiinţă ce poate face progrese ḑilnice, ea e o comoară nesecabilă, numaĭ timpul şi iarăşi timpul cel infinit, poate aduce nouĭ descoperirĭ, ce nicĭ odată nu se vor sfîrşi.

Aşa dar mărginindu-ne în această parte la cele expuse de D. Xenopol, D sa ḑice: «Ast-fel de încuscrirĭ între familiile române şi Grecii Constantinopoleĭ sunt vechĭ, maĭ ales în Muntenia: O mătuşă a luĭ Dan al II-lea (1420—1425) se numia *Calinichia*[1]), care după numele eĭ trebue fără îndoială să fi fost de obârşie greacă «de către mătuşa doamneĭ mele Doamna Callinichia»[2]).

Pătraşcu cel Bun tătăl luĭ Michaiŭ Viteazul (1554—1557) se însurase cu *Greaca Teodora,* a cărei frate Iane căpătă prin această încuscrire dregătoriĭ însemnate în Ţara Muntenească[3]), căsătorit şi el cu o boeroaică română şi ajungând postelnic mare sub Pĕtraşcu cel Bun, vistiernic mare sub Petru Cercel, şi în fine cea maĭ mare boerie după domn, Mare ban de Craiova sub Mihnea al II-lea, şi capu chehaia la Constantinopole. Ajungênd ast-fel nepotul sĕŭ, Mihail, viitorul viteaz voevod, ca veneticul de unchiŭ să-l protegiuească şi să'l facă ispravnic de Mehedinţi. Intre aniĭ 1586 şi 1590 agă şi stolnic, şi în fine sub Alexandru Vodă al III-lea, ban de Craiova, din care deveni Domn. Acest Iane despre care ambasadorul Pezzen spune că era

[1]) Vezĭ din documentul original în Arch. ist. vol. I, p. 19.
[2]) Vezĭ în op. cit., vol. IV, p. 460.
[3]) Idem p. 158.

ca toți Grecii un intrigant de frunte, cel mai trădător ce aŭ existat vre-odată pe pământ» [1]). Alexandru fiul Mircioaei era însurat cu o greacă din Galata Constantinopolei. Maria fiica lui Petru Schiopul de asemeni mărită pe fiica sa după un grec din Constantinopol, Zottu Țigara» [2]).

Asemeni înrudiri deveneaŭ tot mai dese între clasa boerească română și grecii Fanarului din Țarigrad, și chiar de pe aiurea. Cu cât ne apropiăm de epoca întronărei fanarioților în Țara-Românească (1716), aceste înrudiri devin mai frequente, ca ele să devină apoi o regulă în timpul domniei lor (1716—1821), așa că prin acest chip nu știm daca va fi scăpat o familie românească ca să nu se alieze cu una grecească fanariotă. Să mai aducem încă și alte exemple despre asemeni înrudiri până la anul 1717. Constantin Cantacuzino devenit mare postelnic sub domnia lui Matheiŭ-Vodă Basarab (1633) se căsători cu domnița Elina fiica lui Radu Șerban Basarab, despre care nu avem nimic de spus, căci, frumosul sĕŭ rol corect și plin de inimiă nu a putut de cât să servească de exemplu de patriotismu pentru boerii români din acea epocă [3]), apoi descendenții din acest Cantacuzean care se aliară fii, fiice, aproape cu toate familiile boerești române, așa că dênșii se românisară cu totul [4]).

Din familia Mavrocordaților, Scarlat mare paharnic, al Țĕrei-Românești, în vremea lui Vodă Brâncoveanu 1689—1714 se căsători cu Elina fiica Mărieĭ Sale [5]).

Din familia lui Rizu-Rangabe avem pe fanariotul Manolache Rangabe fiul lui Andronic Rangabe de la Țarigrad, care se căsători cu fiica lui Constantin Vodă Brâncoveanu

---

[1]) Vezĭ scrisoarea luĭ către archiducele Ernest din 15 Ian. 1590, col. doc. Hurm. p. 131—132, vol. III.

[2]) Vezĭ în Relațiunĭ istorice despre țĕrile române de la finitul veaculuĭ al XVI-lea și începutul celuĭ al XVII de Melchisedek, p. 6, vezĭ în analele academieĭ vol. III, seria II anul 1882. Vezĭ în Xenopol, vol. IV, p. 461.

[3]) Despre viața și activitatea sa politică am vorbit în această carte unde s'a putut aprecia (vezĭ la capitolele II, III și IV).

[4]) Vezĭ genealogia lor originală în «Buciumul» luĭ C. Bolleac și în cartea luĭ Rizu Rangabé «Livre d'or de la noblesse fanariote».

[5]) Vezĭ idem Rizu-Rangabé și în Emile Legrand, genealogie des Mavrocordatos de Constantinople.

domnița Bălașa, pe acesta cronicarii noștri îl numesc Manolache Andronic, ce fu și mare Ban de Craiova în timpul domniei socrului său [1]).

Din neamul Roseteștilor fanarioți, avem pe Nicolae Rosetti căsătorit cu domnița Ancuța a lui Constantin Vodă Brâncoveanu [2]).

Am enunțat aci numai câte-va alianțe între familiile domnitoare române, afară de acestea, câte și câte mai erau încă între familiile boerești române [3]).

Mulți din acești greci devenind mari boeri în Țara-Românească și ocupând cele mai mari boerii, așa de pildă a fost: familia *Coresi* originară din Chios și din a cărei descendenți jucară un rol însemnat în Țara-Românească, contribuind chiar la desvoltarea culturală, lucru ce am văzut în acest capitol VII când am vorbit de literatura bisericească a țării și ce 'l vom vedea la paragraful «Autorilor literați greci» numele de *Coressi* e citat prima oară într'un chrisov dela 1529 al lui Moise-Voevod și alte două de la Radu Voevod din 1536 și 1538 [4]), de asemeni și alți Coressi intrați în rândurile boerimei veacului al XVI-lea «Coressi logofătul cu feciorii lui ce cumpără moșia Bărcănești și Vlădulești în 1567»; «alt document din 1570 vorbind de înrudirea aceluiași Coressi cu Crestinul Stan» [5]).

Pe timpul lui Mircea Ciobanul (1546—1560) întâlnim pe grecul Manta (nu se știe din ce neam) voind a lua moșiile sequestrate ale lui Radu vistierul ca el să le dăruiască călugărilor de la Ezer [6]).

Pe vremea lui Michai-Viteazul Grecii formau deja o bună parte din boerimea română. D. Xenopol spune că

---

[1]) Vezi idem în Rizu Rangabé.

[2]) Idem p. 113.

[3]) Se poate vedea pe ici pe colea exemple prin cronici, prin documente și în unele cărți de genealogii ca în Rizu-Rangabe «Le livre d'or des Phanariotes, în O. G. Leca «Familiile boerești române» și alte monografii.

[4]) Vezi în Columna lui Traian pe anul 1877, p. 571 citație de D. Hasdeu.

[5]) Cipariu în «Archivă», p. 102—181, citație de D. Xenopol, vol. III, op. cit. p. 636.

[6]) Vezi în Arch. ist. a D-lui Hasdeu, vol. I, p. 68, citat D. Xenopol idem pag. 462.

vestitul Ban Mihalcea al Craioveĭ era grec [1]), (unii istoricĭ pretind însă că era român din neamul Cândescilor, saŭ al Mihalceştilor, lucru însă ce'l dăm sub toată reserva) grec era şi vistiernicul Stavrinos despre care vom vorbi la paragraful «Autorilor greci» de asemeni şi Manta de care vorbirăm maĭ sus ce jucă rol sub domnia luĭ Mihaĭ ca Ban de Craiova şi vestitul intrigant Iane pe care Pezzen 'l descrie în culorĭ aşa de veninoase către archiducele Ernest [2]).

Acest tumult grecesc făcu pe marele Domn Michaĭ în unire cu Battorĭ să prevadă într'un articol al tractatuluĭ lor: «Graecus natione inter duodecim juratos Bojeres esse nequeat neque aliquod munus et officium spectans ad gubernationem illius regni obire possit» adică: «între ceĭ 12 boerĭ juraţĭ care eraŭ să participe la dieta Ardealuluĭ, să nu poată încăpea nicĭ un grec, nicĭ să poată obţinea vre unul o dregătorie privitoare la ocârmuirea Munteniei» [3]).

După moartea luĭ Mihaĭ ştim că succedase epoca domnitorilor grecisaţĭ sub care slujbele româneşti ajunseră în cea maĭ mare parte în mâinele grecilor, am vĕzut în cele 6 revoluţiunĭ (de la anul 1616—1633) nume de grecĭ ca *Tuçalas*, *Sofialistul*, *Balasache*, *Pavlache* care ajunseseră oameni de încredere aĭ domnilor, paharnicĭ marĭ, cluceriĭ marĭ şi gramaticĭ şi maĭ ştiŭ eŭ ce, însurându-se cu fiice de boerĭ românĭ. De asemeni pe: *Caramanleĭ*, *Hrisoscoleĭ*, *Lambrino*, *Nottaras*, *Vlastos* familiĭ maĭ de seamă dar tot greceştĭ, tot venite aci înainte de 1717, şi jucând rol sub domniile luĭ Şerban Cantacuzino-Voevod şi Brâncoveanu-Voevod.

Lucrul însă nu rĕmâne aci căcĭ nu numaĭ greciĭ căpătaseră ast-fel naţionalitatea română prin însurătoare cu boeroaice române saŭ prin funcţiunile lor, ci şi alte neamurĭ de oameni, aci recurgem earăşĭ la o notă importantă a D-luĭ Xenopol în care vedem: «Pe lângă Grecĭ maĭ întâl-

---

[1]) Vezĭ op. cit. vol. III, p. 462.
[2]) Scrisoarea din 15 Iunie, 1590 de care vorbirăm maĭ sus
[3]) Vezĭ doc. Hurm., III, p. 212.

nim din când în când şi alţi străini în dregătoriile ţărilor române, dovadă că ori-cine putea fi urcat în ele prin voia a tot puternică a domnului. Aşa pe un *Sarandino* logofăt încă pe timpul lui Dan al II-lea document de hărăzire de moşii lui Stoica, Dumitru Vlăscan, Petru şi Sişman din 1430 martori semnaţi: Jupânul Badea vornic, jupânul *Sarandino logofătu*, Negrilă Spătar, Stanea Stolnic» [1]).

Pe Contele *Attillio Vimercati* numit de Ciro Spontoni general sergent major al principelui Radu Şerban (1601 — 1611 [2]).

Aceştia numai în Ţara-Românească căci în Moldova eraŭ alţii încă.

Aceste personage de sigur se pierd în naţionalitatea unui popor şi istoria nu le poate consacra multe rênduri căci ele nu eraŭ de cât nişte fulgere ale unei furtuni trecătoare, pe când grecii eraŭ un torent perpetuŭ de care istoria trebue să vorbească pe larg de oare-ce ei aŭ constituit cum ḑice D. Xenopol «un element neapărat şi fatal în desvoltarea vieţei româneşti» [3]).

Că am terminat cu partea istorică a paragrafului juridic putem intra acuma în studiul sĕŭ, adică: «a condiţiunei juridice a străinilor în Ţara-Românească» lucru pe care nu am fi putut trece, căci în această privinţă istoria a mers mână în mână cu legislaţiunea.

Am vĕzut cum străinii se căsătoreaŭ cu fiicele de români saŭ străinele cu fii de români şi cum acei streini veniţi aci în ţară, căpătaŭ câte o funcţie, câte o boerie infiltrându-se ast-fel în clasa boerească prin dublul efect *şi al slujbei lor şi al rudeniilor lor de căsătorie.*

Vom vedea acuma cum ei în virtutea acestor douĕ cause dobêndeaŭ calitatea de cetăţeni români şi deveneaŭ ast-fel Români de drept dar poate de fapt nu. In această privinţă întâlnim mai multe documente ale timpului, aşa unul de pe timpul lui Brâncoveanu unde vedem pe un

---

[1]) Vezi în documentul de la Dan din 1430, Sept 15 în Archiva ist. I, p. 74.

[2]) Vezi Hist. de la Transilvania, Veneţia 1635, p. 208—233 citată în Nota 42 vol. 3. op. cit. D. Xenopol, p. 464.

[3]) Idem finele Notei.

Proca armaşul şi cu soţia sa *Chirco* ambii din Rumelia cumpărând moşia lui Chrizea vistiernicul şi retrăgându-se apoi în Muntenia. Vorbind de aceasta ca de ţara lor, trimiţând încă pe ginerele lor *Saulea* spre a vinde mai târdiu această moşie chiar lui Vodă Brâncoveanu însuşi» [1]).

D. Xenopol din citarea unui document de care vom vorbi şi noi mai la vale, deduce că: calitatea de cetăţean român o mai putea dobândi nu numai străinii deveniţi boeri cu câte o boerie românească saŭ însuraţi cu o fiică de boer român, ci chiar şi aceĭ străini care nu avusese vre-o boerie în ţară aci, şi care nu se însurase, ci pur şi simplu fiind-că cumpărase un imobil rural, ba ceva mai mult, străinul putea fi şi Turc, acest de pe urmă caz juridic din obiceiul pământului, totuşi rămâne o supoziţiune căci el nu se întemeiază de cât pe aserţiunea cum că există un document din 1560 unde se vede scris numele de *Hamza Turcul*, document întărit de Petru Vodă, fiul lui Mircea, prin care se şi dărueşte satul Aninoasa bisericeĭ din Târgovişte, iscându-se un proces din această danie între Vlădica Efrem al aceluĭ sfânt locaş şi pretinsul proprietar al moşieĭ, acel Hamza Turcul.

Faptul acesta de existenţă într'un document român, şi în asemenea împrejurări al lui *Hamza Turcul* a dat de bănuit d-luĭ Xenopol cum că Hamza era Turc saŭ de origine turcească şi creştinisat apoĭ, după cum arată şi numele sĕŭ de *Hamza* cu supranumele de *Turcul* [2]).

D. Xenopol mai la vale însă revine şi spune că acest fapt cum că streinii ne-boeriţi puteaŭ cumpĕra moşii, este *îndoelnic* [3]).

Imobile urbane însă puteaŭ cumpĕra, şi tot D. Xenopol ne citează mai multe documente în această privinţă, toate însă privesc pe Moldova, şi nu am putea umplea

---

[1]) Vezĭ în condica luĭ Brâncoveanu, la Archiva statuluĭ, p. 140 (citaţie de D. Xenopol în vol. IV, op. cit., p. 107).

[2]) Vezĭ documentul in Venelin «Vlaho-bolgarskaia gramota, p. 175, citat şi de D. Xenopol, cu interpretarea de care am vorbit (vezĭ op. cit., vol. IV, p. 108, şi în Nota 49).

[3]) Idem p. 108.

lacuna asupra celor muntene, de cât reproducênd respunsul divanului Moldovei către guvernul Bucovinei în 1782 în care se resumă toate acele documente, oglindindu-se într'ênsele acest principiŭ din obiceiul pământului: «Armenii şi Jidovii n'aŭ avut după dreptate a cumpĕra moşii la ţară de veci, nici aŭ, iar casă şi dughenĭ la târgurĭ aŭ putut şi pot cumpĕra, însă Armenii numaĭ, pot cumpăra şi vii» [1]).

Un alt principiŭ juridic din obiceiul pământului, maĭ era încă asupra înstrĕinărei populaţieĭ şi în de obşte a averei câştigate în ţară de către strĕinĭ.

Numaĭ copiĭ strĕinului puteaŭ moşteni în ţara noastră vre-un imobil rural, în lipsă de copiĭ, rudele nu moşteneaŭ nimic, ci proprietatea decedatului strĕin venea Domnului ţĕreĭ. D. Xenopol ḑice că avem deci şi noĭ *dreptul de alienagiŭ* «le droit d'aubaine» ca Francezii. In această privinţă e un document moldovean de la 1725, pe care 'l citează D. Xenopol, de la Mihail Racoviţă Vodă, ce ea moşia luĭ Dracea armaşul, om strĕin de ţară şi mort fără copiĭ, dăruind însă Măria Sa, moşia, monastireĭ Neamţuluĭ [2]).

Aceste două de pe urmă principiĭ juridice în care a fost vorba de strĕinĭ, se poate vedea că interpretarea articolului 7 din constituţiunea pe care o aŭ aḑi Românii, e justă şi conformă cu vechiul obiceiŭ al pământului «cum că, strĕinii nu pot dobândi imobile rurale în România» nu puteaŭ dobândi nicĭ atunci, în veacul al XVI-lea şi n'aŭ putut dobândi nicĭ odată de când există Românii, căcĭ este suficient să aĭ un singur document despre un lucru din timpul ce nu exista legĭ scrise, şi să conchizĭ de aci, că aşa aŭ fost obiceiul mereŭ, de oare-ce un document de pe vremea legilor nescrise este o oglindă în care se reflectează obiceiul întregului trecut al aceluĭ popor.

Aceste douĕ principiĭ ne maĭ arată încă, cum aceĭ strĕinĭ puteaŭ deveni Românĭ şi deci proprietarĭ, uşor foarte uşor, căcĭ numaĭ căsătoria şi boeria română eraŭ singurele piedicĭ.

---

[1]) Vezĭ în Uricarul, vol. XI, p. 263, citat de D. Xenopol op. cit., vol. IV, pag. 109.

[2]) Vezĭ documentul în Condica luĭ Asaki needitată, II, p. 504, citaţie de D. Xenopol, vol. IV, p. 110.

Românii de oare-ce aŭ avut atât de a face cu strĕinii se pare de la prima vedere că ar fi trebuit să aibe stabilite câte-va principii juridice *şi de drept internaţional.* Din documentele rĕmase nu s'a cules însă nimic în această privinţă până acum, totuşi din multele tractate încheiate de domnii români cu Craii strĕini, ca cel turcesc, nemţesc, rusesc, leaş şi unguresc se poate culege câte-va reguli de drept internaţional şi acestea însă privitoare mai mult la dreptul penal de simplă poliţie şi poliţie corecţională, de pildă turburările aduse de strĕini în oraşele româneşti, pedepsele aplicate neplatnicilor strĕini în relaţiuni băneşti cu Românii; şi altele de soiul acesta.

Ne-am dat toată silinţa ca capitolul fondului dreptului *din legislaţiune să fie cât se poate mai complect, am căutat a strânge cât se poate mai multe principii juridice din legislaţiunea nescrisă a Ţĕrei-Româneşti până la 1717, principii oglindite în chrisoavele Domnilor acestei ţĕri şi în unele ordonanţe ale divanurilor lor, de oare-ce acestea sunt singurele isvoare din care s'a putut culege aceste petricele preţioase, care fie-care este o antică pentru originea legislaţiunei române.*

Acum că am studiat fondul dreptului să trecem la *procedura sa.*

Se cunoştea ca principiŭ, în procedura dreptului nescris, *chemarea la judecată a părţei pârâte, şi dacă lipseşte partea se presupunea că ea fuge de judecată şi deci se condamna în lipsă,* după buna regulă ca *cel ce fuge de judecată nu are dreptate.*

Se mai cunoştea de asemeni şi *principiul descinderilor la faţa locului* de către un împuternicit al puterei judiciare, spre a constata asupra litigiului ce ar face obiectul unui proces dintre părţi.

Principiul lucrului judecat nu se cunoştea în acele vremuri [1]).

---

[1]) Acest principiŭ a fost introdus la noĭ de-abia în anul 1835, în urma regulamentului organic, el fusese conservat şi în legislaţia veche scriă a ţĕreĭ, chiar şi codul Caragea 'l ignorase.

Aceaşi cestiune putea veni de nenumĕrate rênduri în faţa diferiţilor domni ea nu se pertracta nicĭ o dată. Mijloacele de dovadă eraŭ de 2 feluri: 1⁰ *dresele* adică acele documente anterioare pe care se basa noua judecată şi 2⁰ *marturiĭ* care eraŭ nişte persoane ce depuneaŭ ştiinţa lor asupra cutăruĭ fapt, sub prestare de jurămînt, în divan, în faţa domnuluĭ, din orĭ şi ce clasă ar fi fost dênşiĭ, fiind în numĕr de obiceiŭ de 12, orĭ de 24.

Aceste 5 principiĭ se pot vedea în acest document al luĭ Mihnea Vodă din 1586, 12 Octombre, prin care întăreşte dania luĭ Ivaşcu Vornicul Golescul monastireĭ Vieroşul, danie ce consista în satele Poenarĭ, Căputinenĭĭ şi Chiaenĭĭ pe care le câştigase în bătălia de la Fântâna Ţiganuluĭ tatăl sĕŭ, Radul clucerul, de la Radu-Vodă Călugărul (1521—1522) şi care după vremurĭ trecênd în mâinele grecului Manta postelnic, din causa emigraţiuneĭ luĭ Radu clucerul Golescul. Cel d'întâĭ (adică grecul Manta) le închinase monastireĭ Ezeruluĭ a călugărilor Grecĭ, lucru ce a dat naştere la acest proces unde se vĕd acele 5 principiĭ juridice ear ca resultat câştigul Vieroşuluĭ şi decĭ pierderea Ezeriuluĭ. Eată documentul:

«Cu mila luĭ D-ḑeŭ Iónne Mihné-Vodă, domnŭ a tótă ţérra ungro-română, fiulŭ mareluĭ şi pré-bunuluĭ Alessandru-Vodă. Dă domnia mea acéstă poruncă domnéscă sântuĭ şi D ḑeescuĭ monastirĭ numită *Vierosŭ* ca să-ĭ fie satele anume *Poenarĭĭ*, *Căputinenĭĭ* şi *Chiaenĭĭ* cu tóte hotarele lorŭ, care sate sunt drepte şi vechie moşie alle *Jupânuluĭ Ivaşcu Vornicŭ*, *meritate şi câştigate de către tată-sĕŭ Radu*, *mare Clucerŭ în ḑillele rĕposatuluĭ Radu-Vodă Călugărul*, *pentru dreptu credinciósa slujbă*, *când* îşĭ versase sânge în bătălia de la Fôntâna Ţiganuluĭ, unde s'a luptat Radu-Vodă, cu Stroea Pribeagul, maĭ în urmă în timpul luĭ Mircé-Vodă s'a întêmplat Clucerului Radu de a fugi în ţérra ungară, şi apoĭ sub fiulŭ luĭ Mircé, Petru-Vodă, încăpând acele sate în stăpânirea Greculuĭ Manta, postelniculŭ, le hărăzi cu întărirea domnească monastireĭ numită Ezerŭ; în fine în ḑilele părinteluĭ domnieĭ mele, reposatulŭ Alessandru-Vodă, se sculă respectatul boierŭ domnescŭ

fostul vornic, Jupânul Ivaşcu, intentând processu călugărilor de la Ezerŭ, care se apperaŭ ḑicând, că le sântŭ danie acelle sate de la Iónne Petru-Vodă şi de la Grecul Manta postelnicŭ, atunci părintele domniei melle Alessandru-Vodă s'a pusŭ a cerceta şi a judeca dupe dreptate şi dupe lege: *de 'ntâiŭ veḑu crisovulŭ luĭ Radu-Vodă şi allŭ reposatuluĭ Petraşcu-Vodă* [1]), din care se descopere, că acelle sate aŭ fost hărăzite Clucerului Radu de la Radu-Vodă, şi 'i le întărise chiarŭ Petraşcu-Vodă măĭ 'nainte de a le da apoĭ călugărilor de la Ezerŭ; *dupe aceia însuşi Jupânul Ivaşcu Vorniculŭ adduse înnaintea părintelui domniei melle Alessandru-Vodă 12 boieri carĭ aŭ mărturisitŭ şi eĭ cu suffletele lor* [2]), cum-că acelle sate de 'ntru 'nceputŭ, domnescĭ, fură hărăzite Clucerului Radu de la Radu-Vodă şi încă şi dela Petrascu-Vodă; dupe aceea a cumpenitŭ Alessandru-Vodă tóte mărturiele de maĭ sus împreună cu părintele Kir-Vlădică Serafimŭ şi cu părintele episcopŭ Mihailŭ şi cu toţĭ boierii şi măcar că dupre dreptate şi dupre legea divină se vedea că acele sate sunt în adevĕr alle Jupânului Ivaşcu Vornicul, fiind dăruite maĭ întâĭ Clucerului Radu de la reposatul Radu-Vodă şi dela Petraşcu-Vodă, totuşi domnia mea nu s'a mulţumitŭ cu astea, *ci încă a trimisŭ pe reposatulŭ părinte Kir-Vlădica Eutimŭ acollo la acelle sate, ca să véḑă cu ochiĭ luĭ adeverulŭ şi să întrebe pe megieşiĭ de 'mprejiurŭ,* [3]) *carĭ aŭ şi* mărturisitŭ atunci părintele meŭ luĭ Alessandru-Vodă în tocmaĭ ca şi ceĭ 5 boieri, deci în acestŭ chipŭ aŭ perdut de totŭ processulŭ călugării de la Ezerŭ înnaintea luĭ Alessandru-Vodă, părintele domnieĭ melle, şi cresovulŭ contrariŭ cu care se laudă eĭ că arŭ fi avêndŭ dela domnia sea, să nu se crédă nicĭ odată fiindŭ înşeleciune, de vreme ce eĭ atunci n'aŭ putut înfrunta pe boierul domnesc Ivaşcu Vornicŭ, cu tóte astea şi acumŭ în ḑilele domnieĭ melle, *s'aŭ*

---

[1]) *Dresele.*
[2]) *Marturiĭ.*
[3]) *Cercetarea la faţa loculuĭ şi încă prin marturĭ.*

mai sculat şi a doua óră[1]), Călugării de la Ezerŭ aducêndŭ până înnaintea mea ca şi altă dată înnaintea părintelui meŭ Allessandru-Vodă, şi aŭ sorocitŭ pe călugării de la Vieroşiŭ la judecata domnieĭ melle punêndu-le ḑi la Sânta-Paraschiva, déră, pe cândŭ călugării Vieroşeni aŭ şi venitŭ la ḑi şi la termenŭ la înfăţişare înaintea domnieĭ melle, *călugării Ezereni nu s'aŭ presentatŭ, ci aŭ minţitŭ şi s'aŭ ruşinatŭ*[2]), perḑând şi astă-dată procesulŭ ca şi în ḑilele părinteluĭ domnieĭ melle, reposatuluĭ Alessandru-Vodă şi fiind-că boierul domnescŭ Jupânulŭ Ivaşcu Vornicŭ a hărăzitŭ acelle susŭ ḑise sate a-nume Poienarii, Caputinenii şi Chiaenii să fie alle sânteĭ şi D ḑeeşceĭ monastiri numite Vieroşu, pentru suffletele şi pomenirea însuluĭ Jupân Ivaşcu Vornic şi a fratelui sĕŭ Clucerul Albul, şi a părinteluĭ lor Radu Clucerŭ, de aceea şi domnia mea întărim acéstă danie, ca să fie moşie ohavnică în veci, de nime neatinsă, dupre porunca domnéscă.

Iată şi marturiĭ domnescĭ:

Jupânul Mitré, mare Vornic;
Jupânul Kisar, mare Logofĕt;
Gheorghe, Vistier;
Ion, Stolnic;
Radu, Paharnic;
Petru, Spătar;
Mihalaki, Comis şi
Parasckiv, Postelnic.

eară essecutorŭ, Mitrea, mare logofĕt. Am scrisŭ eŭ Ioanŭ Ganescu, în oraşul Bucurescĭ, Octombre 12, annul 7094: † (1586)» [3]).

In acest doçument am cules cele 5 principiĭ de procedura dreptuluĭ, acuma să trecem la altele.

---

[1]) *Principiul lucruluĭ judecat ne fiind în fiinţă.*

[2]) *Principiul perderĕĭ procesuluĭ în caz de nevenire a pârâtuluĭ în instanţă.*

[3]) Veḑĭ în Arch. ist. vol. I, part. I, p. 68–69. (Ivaşcu vornicul, zidi monastirea Vieroşul din jud. Muscel în veacul al XVI-lea, el este fiul luĭ Radu Clucer şi frate al luĭ Albu din Goleştĭ, veḑi în condica monastireĭ Vieroşul la Archiv. Statuluĭ. Ear copia în posesiunea mea.

Era cunoscut încă principiul *chemăreĭ părţeĭ interesate la judecată, prin acea citaţiune, hârtiă, saŭ ţidula domnéscă* cum se ţicea atunci, care ţidulă se lăsa la casa pîrîtuluĭ prin vre-un *slujbaş domnesc.*

D. V. A. Urechiă, ţice D. Xenopol, a dat la lumină un document în această privinţă; el priveşte însă ţara moldovenească, căcĭ e de la Vasile-Vodă-Lupu; într'ênsul vedem «să'ĭ lepede hârtia de zi dată» [1]).

Domnul orĭ judecătorul ce judeca o afacere avea puterea discreţionară *de a amâna afacerea de 2 saŭ 3 orĭ dacă se dovedea că pîrîtul nu s'a putut presenta la judecată pentru o cauză bine motivată.* D. Xenopol ţice că de la Brâncoveanu-Vodă ne-a remas un atare document în care e vorba de o amânare a procesuluĭ din cauză de bólă a pîrîtuluĭ [2]).

Dreptul de opoziţie de asemenĭ era lăsat la discreţia judecătoruluĭ.

Era cunoscut încă principiul *depunereĭ uneĭ cauţiunĭ de către partea câştigătóre, în afacerile civile; cauţiune* saŭ *hierîe* cum se numea pe atunci; ce se depunea în vistieria domnéscă şi fixată de Domn, ea avea efect de a împedeca reînceperea judecăţeĭ, de óre-ce am spus maĭ sus că principiul «*res judicata*» nu era cunoscut.

D. Xenopol spune că acest cuvînt de: *hierîe, ferie* saŭ *fhieruie* pare a veni de la turcescul *vere, verisia*=garanţie. Etimologie cunoscută d-sale de D. Ioan Bogdan» [3]).

Nicĭ un document muntean în această privinţă nu avem la îndemână; moldoveneştĭ însă D. Xenopol citează vre-o şase începênd cu anu 1461, de la Ştefan cel Mare tocmaĭ până la 1663.

Prin depunerea acesteĭ *hierîĭ* pîrîtul nu maĭ putea să înceapă procesul, dupe cum se vede în documentele mol-

---

[1]) Veţĭ publicat in ţiarul Voinţa Naţională No. 665 anul III, citat in vol. IV, op. D-luĭ Xenopol p. 114, No. 12.

[2]) Veţĭ in Condica logofeţieĭ luĭ Brâncoveanu, p. 149, citat de D. Xenopol, op., cit., p. 114, Nota 3.

[3]) Vezĭ în Archiva Societ. ştiinţ. şi lit. din Iaşĭ, citaţie în vol. IV, ist. Rom., D. Xenopol, p. 119 şi în Nota 16.

dovene «pentru care de acum înainte să nu aibă a mai trage pe dênsul (adică pe câștigătorul procesului) la judecată nici să'l mai supere în veci» [1]).

Acéstă împedicare la reînceperea aceleași judecăți avea efect cât timp ședea la domnie același domn, căci dacă se schimba Domnul el nu mai era răspundĕtor de hierîia primită la vistierie de predecesorul sĕŭ.

Neplata unei datorii atrăgea dupe sine *o pedeapsă personală asupra debitorului*, în plus și perderea avereĭ. In documentul din 1695, din vremea Brâncoveanului vedem: fiind Petru sulgerul dator unui neguțitor anume Dona, taleri 250, și neavênd bani să-i plătească și avênd strînsoare, *punêndu'l la oprealâ la Alexandru Ciaușul de aprozi, aŭ fost nevoit a-și vinde mobila*» [2]).

Acest obiceiŭ era o rămășiță de la Romani din legea celor *XII table* unde însă pedeapsa era exemplară, căci permitea tăerea corpului debitorului în atâtea bucăți câți creditori eraŭ, lucru ce nu trebue să ne mire, căci el a fost în ființă la toate popoarele la originea lor.

Am vorbit mai 'nainte de mijlocul probațiunei prin marturi, acum vom vorbi de *jurători*, printr'ênșii nu se dovedea niște fapte ca prin martori, ci se întărea afirmarea unei persóne prin jurămîntul altora, se împuternicia cum spune D. Xenopol un jurămînt individual [3]).

Acest mijloc de probațiune spune D. Xenopol era împrumutat de Romani, de la Germani, el era un mijloc de dovadă subiectiv, pe când mărturia era un mijloc de dovadă obiectiv [4]). Un document important în această privință avem de la Matheĭ-Vodă Basarab (1633) prin care se vede cum Vasile spătarul voind a se despărți de jupâneasa sa Maria, găsesce pretext ca să dică că dênsa e «muiere ră și neînțeleaptă», jupâneasa însă nu se lăsa și

---

[1]) Vezĭ documentele de la 1461, 1574, 1581, 1589, 1629, 1648 și 1663, citate în vol. II a Ist. Rom. a D-luĭ Xenopol, p. 118—119, documente moldovenești.

[2]) Vezĭ în condica logofețieĭ luĭ Brâncoveanu la Arch. Statuluĭ, citat de D. Xenopol, vol. IV, p. 121, Nota 18.

[3]) Op. cit., vol IV, p. 128.

[4]) Idem p. 127.

cere ca să fie dreptățită după «legea țăreĭ», și vine în ḑilele luĭ Mateiŭ-Vodă la soborul întreg al țĕreĭ care se adunase în ḑiua de Blagoveștenie și cere dreptate, în chrisovul Domnuluĭ se vede procedura jurătorilor: «Și nu am putut opri domnia mea să nu'și iee Giupâneasa Maria, legea, *12 Giupânese pe răvașe domnești, ca să giure cu sufletul lor pe sfînta evanghelie* înaintea părintelui nostru mitropolitul Kir Vlădică Grigorie, *cum nu este giupâneasa Maria, nimic vinovată* de acele cuvinte cu năpaste și asupriciune». Ea jură împreună cu cele 12 jupânese că este nevinovată și Vasile spătarul este dat rĕmas de lege și de judecată [1]).

Din acest document vedem cum cine-va jura pentru onórea și cinstea alt cuĭ-va, decĭ eată I-a diferința între *jurători* și *martori*, de óre-ce martoriĭ juraŭ pentru existența, orĭ nu, a cutăruĭ fapt; — a II-a diferință maĭ era că martoriĭ se luaŭ din orĭ și ce treaptă socială, și cu just motiv, căcĭ cine se potrivea a fi la întâmplarea cutăruĭ fapt, acela se lua, pe când la jurătorĭ, din contra se lua în tot-deauna dintre persoanele de aceeași treaptă socială cu înpricinatul în favoarea căruĭ se depunea jurămîntul.

Numĕrul jurătorilor începea de la 6 și mergeaŭ până la 48, ca de pildă în documentul luĭ Radu-Vodă 1538, «și am dat Domnia mea luĭ Jupân Ivașcu paharnicul *lege 48 de boieri*», saŭ altul de la Mihaiŭ-Viteazul 1597, «ci aŭ luat lege peste 48 de boierĭ pre răvașe domnești» [2]).

Dacă nu venea numĕrul de jurătorĭ fixațĭ de Domn saŭ dacă nu prestaŭ toțĭ jurămîntul, procesul era perdut căcĭ se presupunea că atâtea conștiințe, trebue să jure ca să spele vina cuĭ-va.

La martorĭ era contrariul, nu se căuta numĕrul, ci expunerea faptelor asupra lucrului întîmplat.

Avem un document cu aceste puncte de la Mircea-

---

[1]) Vezĭ doc. în Mag. ist., vol. I., p. 206, citat și de D. Xenopol, vol. IV, p. 20, în Nota 33.

[2]) Vezĭ în Arch. Statuluĭ, citate de D. Gr. Tocilescu. Studiul: «Juriul la Românĭ» publicat în Foaea Societățeĭ Românismul, anul 1870, p. 467, citație a D-luĭ Xenopol, p. 123, vol. IV, op. cit.

Vodă unde vedem: «Şi n'aŭ putut nicĭ de cum să jure şi aŭ rĕmas de lege şi de judecată [1]).

Jurămîntul se făcea la jurătorĭ ca şi la martorĭ în sfânta biserică, pe sfânta evanghelie şi pe sfânta cruce» [2]).

Dacă jurătoriĭ juraŭ strâmb eĭ se pedepseaŭ şi li se luaŭ câte 6 boĭ de om; pe vremea luĭ Constantin Şerban în 1654, vedem într'un document: «Am globit Domnia mea pe aceştĭ 12 jurătorĭ de le-am luat de la unul câte şease boĭ, precum este legea pentru că aŭ jurat strâmb» [3]).

D. Xenopol vede în *jurătorĭ* pe *conjuratores* din dreptul medieval german a legeĭ Salice, care dispunea a nu se primi martoiĭ contra capuluĭ şi avereĭ sale. «*Contra caput suum et contra suam hereditatem non debit homo accipere testes*» [4]).

Conjuratores la germanĭ înse se întrebuinţaŭ numaĭ în legile penale [5]), pe când jurătoriĭ la Romanĭ se întrebuinţaŭ şi în cele civile.

La Românĭ un jurămînt cu jurătorĭ se putea resturna cu un numĕr de jurătorĭ îndoit, «*a se lua lege peste lege cu un numĕr îndoit de jurătorĭ*», avem maĭ multe documente între care pe cel al luĭ Vlad-Vodă Călugărul (1490) şi cel maĭ vechiŭ; în care se povesteşte judecata între un boier Petru şi un altul Mateiŭ de la o moşie, ḑicênd Domnul în el: că s'a fost sculat Petru de a jurat cu 12 boierĭ şi a luat hotarul de jos; *dar pe urmă iarăşi s'a sculat Mateiŭ de a jurat cu 24 de boierĭ şi a recâştigat acel hotar de jos*» [6]). Maĭ sunt şi alte documente posterióre tot în această privinţă.

Jurătoriĭ se admiteaŭ numaĭ părţeĭ reclamante, pîrîtul avea dreptul la *lege peste lege*, adică la numĕrul îndoit de jurătorĭ şi numaĭ în casul când ar fi perdut.

---

[1]) La Archiva Statuluĭ, citat de Tocilescu în Foaea Rom., citaţie a D-luĭ Xenopol, vol. IV, p. 134, Nota 41.

[2]) Vezĭ într'un document moldovenesc 1673; Arch. ist. vol. III, p. 467.

[3]) Vezĭ Arch. Statuluĭ, citat in Foaea Rom. de D. Tocilescu, p. 469, citaţie a D-luĭ Xenopol, vol. IV, op. cit., p. 135.

[4]) Vezĭ in «Corpus juris germanici» de Walter. Lex Salica» II, 15, citaţie in vol. IV, op. cit., D. Xenopol, p. 136.

[5]) Vezĭ in *Setzer* şi *Strippelman*, citaţie de D. Xenopol, idem p. 138, Nota 52.

[6]) Vezĭ in Arch. ist. I, p. 66, citat de D. Xenopol, vol. IV, p. 139.

In unele cazuri se întrebuinţa *jurători ca judecători spre a ancheta faptul şi a judeca*, în care D. Xenopol vede o asemănare cu aceia ce se petrecea la Englezi, o *judecată prin popor*[1]).

Aşeḑământul jurătorilor la Români, după cum vedem, a fost foarte vechiŭ, a venit la Români prin contactul cu strĕinătatea[2]). Mai sus am vorbit de Conjuratores de la Germanii, care se asemănaŭ cu jurătorii noştri.

Asemănare earăşi între *jurătorii* noştri şi *juraţii* Englezilor, dar numai în ceea-ce priveşte cazul când aceşti jurători eraŭ şi *judecători*, ca de pildă în acest document din 1591 de la Raz Giurgi Vel Ban al Craiovei în care vedem: «Scris-am răvaşul nostru Vouă *12 megiaşi* (urmează numele) pe care v'aŭ luat pe cinstea noastră Moldovanul şi cu Stănilă de acolo, pentru-că aŭ avut gâlceava acea la scaun înaintea noastră pentru moşia Crăciuneasa. Deci noi n'am putut şti cum le este lucrul, ci ei s'aŭ învoit şi v'aŭ luat pe cartea noastră *să-i judecaţi*»[3]).

Acest aşeḑământ al jurătorilor la Români a mai venit şi de la Sârbi, Bulgari, Croaţi, Poloni şi Boemi.

Aşa de pildă în Zaconicul[4]) lui Ştefan Duşan, regele Sârbesc din 1340 găsim: «De acum înainte să fie jurământ şi pentru puţin. Pentru un lucru mare să fie *24 jurători* (πορστικιχ); iar pentru o afacere mică 12; iar pentru un lucru mic 6 . . »[5]).

In Croaţia asemenea găsim pe jurători în aşa numita «*lege a Vinodului*» din 1280 «care prevede 24 de juraţi, 12 şi 6, după cum e cazul de grav înaintea procesului de la Curte»[6]).

---

[1]) Vezĭ în vol. IV, p. 135, op. cit., după: «Das englische Geschworenengericht» de Biener.

[2]) D Tocilescu şi Hasdeŭ vede în *jurători* o origine *romană*. (Vezĭ pentru cel d'întâiŭ în Foaea Românismuluĭ, p. 463—503, I, 1870, iar pentru cel de al II-lea în Arch. ist., III, p. 145—156).

[3]) Vezĭ la Archiva Statuluĭ reprodus de D. Tocilescu în Foaea Românismuluĭ, p. 460, citat de D. Xenopol, în vol. IV, p. 144.

[4]) Corpus juris.

[5]) Vezĭ studiul Zaconiculuĭ în Arch. ist., vol. III, p. 145 de D. Hasdeŭ.

[6]) Vezĭ în D. Xenopol, op. cit., p. 149.

In Boemia de asemenea vina unuĭ om se curăța prin jurămîntul altor oameni ce juraŭ în favoarea luĭ [1]).

Din aceste relațiuni reese clar că instituțiunea jurătorilor aŭ avut'o Germanii și popoarele slavice. Românii fiind în contact veacurĭ, cu aceste popoare, cu unele în mod întrerupt, cu altele în mod continuŭ, aŭ primit aceste instituțiuni cu acele micĭ modificărĭ care aŭ fost de sigur un resultat al rosăturei timpuluĭ.

In Polonia avem chiar exemplul regineĭ Sofia, soția regeluĭ Vladislav Iaghello, acusată de soțul eĭ pentru adulteriŭ, ear soția curățindu-se de acusațiune prin jurămîntul eĭ și al șeapte femeĭ cinstite: «*Que la royne se purgea moyennant son serment et de sept nobles et preudes femmes*» [2]).

Am terminat cu prima parte a legislațiuneĭ, adică cu «*legislațiunea nescrisă*». Am vĕḑut cum dênsa era conservată de popor și în popor, și cum principiile eĭ aŭ rĕsuflat pe icĭ și pe colea prin acele *chrisoave domnești și ordonanțe* care nu eraŭ alt-ceva de cât oglinda fidelă a acelor principiĭ juridice din legislațiunea nescrisă.

Că numĕrul principiilor juridice din această legislațiune or fi fost maĭ multe, aceasta se poate foarte bine; noĭ însă nu putem afirma de cât când ne vom găsi în fața unor documente ce ni-le va însuma, de oare-ce documentele formează condica lor. Pânâ la nouĭ descoperirĭ de documente să ne mulțumim însă cu acele principiĭ de care am vorbit maĭ sus. Atât pentru fondul cât și pentru procedura dreptuluĭ și să le considerăm ca pe niște «*strĕbune*», căcĭ într'însele am vĕḑut multă, foarte multă asemănare cu principiile juridice de aḑĭ, corespunḑĕtoare lor.

Acum trecem la:

Legislațiunea scrisă. Aceasta s'a manifestat la Românĭ și pe limba românească, maĭ întâiŭ pe calea legiuireĭ

---

[1]) Vezĭ D. Xenopol, op. cit., p. 149.

[2]) Vezĭ idem D. Xenopol, după: «Histoire des roys et princesses de Pologne» par le Sieur Jean Herbert de Fulstin, castellan de Sarava, 1573, p. 144. (Carte foarte rară și comunicată D-luĭ Xenopol de D. Matheĭ Cantacuzino din Iașĭ).

bisericești. Am spus pe limba românească, căci, activitatea ei a consistat mai mult în niște traducțiuni de pe condicele slavonești.

Intre puterea civilă și puterea spirituală a fost la Români în tot-d'a-una o legătură strânsă. Biserica a trăit în Stat în tot-d'a-una în o bună armonie cu puterea civilă. Biserica română mereŭ a recunoscut supremația Statului și s'a considerat ca parte integrantă din sînul țĕrei, la rîndul sĕŭ statul a considerat pe biserică de instituțiune cea mai aleasă și cea mai de frunte în stat. De aceia dênsa s'a și bucurat de acele mari privilegiuri, și a ocupat un rol de frunte în toate afacerile politicești ale țĕrei. Cu nașterea literaturei la Români a fost natural deci ca să se producă elemente și pe tărâmul juridic și de la cine putea țara să aștepte acest eveniment, atunci în veacul XV, XVI și XVII, dacă nu de la cărturarii bisericei; ei, care eraŭ toată ḑiua cu cărți slavonești și elinești în mână.

De la acești apostoli ai bisericei nu a putut eși însă de cât niște lucrări religioase, de *drept canonic*, de oare-ce ei se vor fi ocupat cu mai mult drag de drepturile și datoriile preoților și călugărilor, mai întâiŭ de a se fi ocupat de cele ale civililor. Așa dar ne vom opri la studiul legislațiunei *scrise*, *de drept canonic pur*, până a veni la *cea civilă*.

Cea mai veche scriere juridică la Români a fost deci de drept canonic și aceasta e *Pravilă sfinților 318*. Găsim această pravilă în așa numitul *Codice Neagoian*. O scriere în manuscris, scrisă la 1620 de popa din Sâm Petru din Transilvania, aparținênd familiei Neagoe, originară din Transilvania, ajungênd cu posesiunea până la D. Ștefan Neagoe, profesor din Bêrlad. In acest codice de la pagina 1 până la 255 sunt alte scrieri, și anume Alexandria și Floarea darurilor, de la p. 255 până la 272 se găsește însă aceasta: «*pravilă a sfinților părinți 318, după învățătura marelui Vasilie*». In această pravilă se vede datoriile preoților la mărturisire, la daruri și la numirea lor de propagatori ai învățăturilor creștinești.

De la pagina 272 a codicelui începe altă scriere, anume Bogdanicul, de care nu e loc a vorbi aci [1]).

A doua scriere juridică este *Pravila mică din Govora, 1640.* Aceasta e o scriere juridică de drept canonic şi de drept civil, de oare-ce are părţi ce priveşte pe *preoţi* cât şi pe *mireni*, după cum vom vedea din cele ce vom relata imediat.

Titlul ei este:

«*Pravilă, aceasta iaste direptatoriu de lege,*
tocmele a sfinţilor Apostoli,
tocmite de 7 saboare;
către aceasta şi a preacuvioşilor părinţi,
învăţătorilor lumiei.
Tipăritu-se-aŭ în tiparna
prealuminatului Domn
Iω Mateĭ Basarabă Voevodă
a toată Ţara Ungrovlahiei
în mânăstirea Govora,
vă leato 7149,
iară de la naşterea lui Hristos 1640»[2].

Pe pagina I-a verso se află stema Domnilor Basarabi: Vulturul cu crucea în clonţ şi cu o tablă spânzurată de gât pe care se vede gravat Bucur ciobanul lângă o biserică (probabil biserica lui Bucur), de a-supra luna, în dreapta, şi, soarele în stânga, ear totul acoperit de coroana domnească. In capul paginei se vede inscripţiunea: *la prea luminata stemă a milostivilor Domni Basarabi,* iar pe de lături literele М. Б. М. Б. Б. Г. З. V. cari înseamnă pe slavoneşte: *Milostiio, Bojieio, Matheĭ Basarabă Zemli Ungrovlashiiskiia,* care se tălmăceşte aşa: *Cu mila lui Dumneḑeŭ Mateiŭ Basarabă Voevod şi Domn Ţării Ungrovlahiei.*

---

[1]) Vezĭ în Mişcările culturale etc. a D-luĭ Sbiera, p. 111 şi în Columna luĭ Traian, anul 1883, p. 322—329, «Codex Neagoianus», carte poporană de la 1620 şi publicată de D. *Ioan Bianu.*

[2]) Vezĭ în textul original tipărit după manuscris de Academia română în 1884, p. 1.

Pe pagina a doua recto se vĕd *12 versurĭ asupra stemeĭ ţărei* scrise de *Uriil Năsturel ot Fiereşti*[1]).

Pe pagina a doua verso se vede o *predoslavià către toţi nastavnicĭ scrisă de mitropolitul ţărei Teofil.*

Pe pagina a patra recto se vede o notiţă a preavestituluĭ Egumen Meletie Macedoneanul al Govoreĭ, cel ce a tipărit această pravilă.

De la pag. 5 până la 170 este coprinsul pravileĭ. Titlul înăuntrul pravileĭ începe aşa: «*Pravila sfinţilor Apostolĭ şi a sfinţilor de al şaptele soboru, prea ogodnicĭi şi de dumnedeŭ purtătorĭi părinţiĭ noştri, de episcopĭ, şi de preoţĭ şi de călugărĭ şi de oamenĭ mirenĭ şi de toate învĕţăturele*»[2]).

De la pag. 170 recto până la 174 recto se vede sçara cărţeĭ, iar finele se închee prin o notiţă a eromonachuluĭ Ştefan Ochrideanu şi o alta ce zice că preţul cărţeĭ a costat 21 costande de argint.

D. Sbiera crede că acest codice govorean este o origină a unuĭ nomocanon grecesc, publicat la Paris, în anul 1677 de profesorul de teologie de atunci, Iohannes Baptista Cotelarius în opul sĕŭ «Ecclesiae graecae monumenta» (T. I, p. 68—158). Aceasta, pentru-că se vĕd multe asemănărĭ între acel nomocanon şi codicele govorean[3]).

Maĭ crede D. Sbiera că codicele acesta grecesc al luĭ Cotelarius a fost tradus «într'un mod oare-care» din greceşte în slavoneşte de boerul Uriil (Udrişte) Năsturel din Fiereşti (Hieresci), adică Herĕscu, rudă după soţia luĭ cu Domnul Matei Basarab.

Aceasta fiind-ca boerul Herĕscu era om priceput şi cărturar mare, după cum 'l numea mitropolitul Varlaam al Moldoveĭ, şi ca deci el din îndemnul luĭ Vodă să fi tradus textul pe slavoneşte, după care s'a tipărit maĭ apoĭ pe româneşte. Despre traducţiune însă şi tipăritură să vorbim

---

[1]) Boerul Udrişte Năsturel de la Herĕştĭ.

[2]) Vezĭ op. cit., recto 5.

[3]) Vezĭ în op. cit., p. 124, după Fântânele şi Codicele dreptuluĭ bisericesc, p. 64—68, Cernăuţĭ, 1886, tipărite de D. profesor de acolo Const. Popovicĭ.

acum: Notiţa aceia (de la începutul pravileĭ de la pag. 4 *recto* a exemplaruluĭ tipărit de Academia română la 1884) a luĭ Meletie Macedoneanul, de care am vorbit maĭ sus, şi alta de la fine (acelaşĭ exemplar, p. 174) a luĭ Ştefan de la Ochrida, ne arată că traducătorul acesteĭ pravile în româneşte de pe textul slavon (pe care D. Sbiera crede că l'a tradus din elineşte logofĕtul Herĕscu), a fost călugărul Mihail Mocsa, saŭ Mocsalie de care am vorbit deja la capitolul scrierilor religioase; iar ca supraveghetorĭ a acesteĭ lucrărĭ aŭ fost egumenii Meletie Macedoneanul şi Ştefan Ochrideanul, căcĭ iată ce se citeşte în notiţele lor din pravilă:

> «Din ordinul prea luminatuluĭ Domn Io Mateiŭ Basarab Voevod, şi cu bine-cuvîntarea prea-sânţituluĭ Archiepiscop Teofil, din mila luĭ Dumneḑeŭ Mitropolit a toată ţara Ungrovlachieĭ, *s'a tipărit această carte numită Pravilă, de mine cel maĭ umilit dintre preoţi, Meletie Macedoneanul, Egumenul Comunităţeĭ vieţuitorilor din mânăstirea Govora*, hramul Adormireĭ prea-curateĭ Născătoare de Dumneḑeŭ. De aceia vĕ rog, cititorilor acesteĭ cărţĭ, de va fi ceva greşit, cu a spirituluĭ blândeţe să îndreptaţĭ, şi pe noĭ toţĭ ostenitoriĭ aceştia, să bine-cuvîntaţĭ, iar nu să blestemaţĭ; căcĭ nu a scris mână de înger, ci mână supusă greşeleĭ şi de lut»[1]).

A doua notiţă e aceasta:

> «Cu vrerea Tatăluĭ şi cu ajutorul Fiuluĭ şi cu îndeplinirea Sântuluĭ spirit, *această carte a prescris-o de pe slavona în limba românească Michail Moxalie*, şi după aceia, din ordinul şi cu cheltuiala prea luminatuluĭ Domn Io Mateiŭ Basarab şi cu bine-cuvîntarea prea-sfinţituluĭ Archiepiscop Kyr Teofil, Mitropolit a toată ţara Ungro-Vlachieĭ, *aflându-mĕ întru aceasta cu ieromonachul Ştefan din Ochrida şi am tipărit această carte*. S'a început a se scrie când a fost anul 7149, iar de la naşterea luĭ Christos 1640, lunĭ, în întâia Duminică a sântuluĭ post, apoĭ s'a terminat lunĭ, în a şaptea săptămâna

[1]) Vezĭ în exemplarul tipărit de Acad. română, p. 4, recto, şi in «Bibliografia Românească veche, 1508—1830», de D. Ioan Bianu şi Nerva Hodoş, 1898, p. 112.

a postuluĭ din acelaşĭ an. Drept aceia rog pe cititorĭ dacă ceva greşit veţĭ afla, să îndreptaţĭ, iar pe cel ce a scris acest isvod cu iertare să-l învredniciţĭ, ce pe noĭ ceĭ ce am tipărit această, să nu ne blestemaţĭ.» [1])

D. I. Bogdan crede că exemplarul slavon de pe care Moxalie să fi tradus pe cel românesc, a fost descoperit la mânăstirea Neamţu [2]).

Această aserţiune trebue luată în contrazicere cu aceia a D-luĭ Sbierea, ce crede că textul slavon a fost scris de logofătul Năsturel Herĕscu, tradus fiind din manuscrisul elenesc; în casul acesta nu cred că manuscrisul luĭ Herĕscu tocmaĭ din Ţara-Românească să fi ajuns în Moldova, la Neamţu, şi de acolo tot un contimporan cu Herĕscu (Moxalie) să'l ia pentru a'l traduce pe româneşte.

Faţă deci de această stare de lucruri, maĭ ponderată pare aserţiunea D luĭ I. Bogdan. Exemplarul tipărit de Academie în 1884 cu litere latine a fost tipărit după cel original tipărit în cirilic; cel tipărit cirilic a fost tipărit însuşi după manuscrisul original scris în Ţara-Românească.

Acum venim la cea maĭ importantă legiuire scrisă, a Românilor, până în veacul al XVIII-lea. Aceasta este:

Pravila cea mare saŭ Codicele luĭ Mateĭ Vodă Basarabă, tipărit la Tîrgovişte în 1652.

Să intrăm în studiul eĭ:

Titlul eĭ este:

«Indreptarea Legieĭ
Cu Dumnezeŭ
care are
Toată judecata archierească şi împĕrătească
De toate vinele
Preoţeşti şi Mireneşti

---

[1]) Vezĭ idem în exemplarul Acad., p. 174 recto, şi în op. cit. a D-lor Bianu şi Hodoş, p. 113.

[2]) Vezĭ în Cronice inedite, Bucureştĭ, 1895, p. 90, citat şi în op. D-lor Bianu şi Hodoş, p. 114.

Pravila
A sfinţilor Apostoli, Acele 7 soboare şi toate cele neameastnice[1])
lângă acestea şi ale Sf. Dascăli a lumei
Vasilie Vel[2]), Timotheĭ, Nikita, Nicolae,
theologia Dumnezeeştilor bogoslovi
scrise maĭ nainte i tocmite cu porunci şi
învĕţătura Blagocestivului Impĕrat
Kyr Ioan Comninul
de cuventătorul diacon al marei Besearicĭ lu D-zeŭ
şi păzitorĭ de pravilĭ
Kyr Alexie Aristénu.
Iară acum de întîiŭ prepus[3]) tot despre Elineşte pe limba Românească cu nevoinţa şi oserdia şi cu toată cheltueală a prea Sfântului de Hristos
Kyr Ştefan
Cu mila lui Dumnezeŭ Mitropolit Tîrgoveştei, exarh plaiului şi a toată Ungro-Vlahia.
In Tîrgovişte
In typographia prea luminatului meŭ Domn Io Mateĭ Voevod Basarab, în sf. Mitropolie închinată Inalţărei Domnului Nostru Is. Christos.
Martie în 20 vleat 7160, al luĭ Christos 1652»[4]).

Acest titlu e încadrat de nişte gravurĭ ce represintă maĭ mulţi sfinţi pe de lăturĭ, dedesubt e stema ţĕreĭ şi de-asupra o scenă religioasă. — Titlul e scris cu litere negre şi roşiĭ.

Exemplarul pravileĭ tipărit la Târgovişte în 1652 formează 821 paginĭ în folio, 25 nenumerotate şi 796 numerotate, pagina de 30 rînduri. In cuprinsul volumuluĭ afară de gravurile ce înconjură titlul maĭ sunt încă şi nişte gravurĭ în lemn representând pe S-tu Vasilie, întâiul sobor

[1]) Pămêntene, locale.
[2]) Cel mare.
[3]) Prelucrată
[4]) Vezĭ în exemplarul tipărit în tipografia Curţiĭ: Walter şi Göbl, cu litere latine, ediţiunea N. Blaremberg şi I. Missail, 1871, precum şi în cirilic în op. D-lor Bianu şi Hodoş, p. 191.

de la Nicea şi al şaptelea ; multe ornamentaţiuni de tipar şi câte-va frontispicii şi finale precum şi «semnul care iaste dat de Dumnezeŭ pré sfinţilor Mitropoliţi ţĕreĭ Ungro-Vlachieĭ» [1]).

După două scrisori din capul pravileĭ, una a monachuluĭ Daniil Panonianu către Mitropolitul Stefan; şi a doua însuşi a Mitropolituluĭ Stefan, exarhul Plaiuluĭ şi a tótă Ungro-Vlahia către toţi sfinţii Apostoli, Archiepiscopi, Mitropoliţi, Episcopi, Egumeni, Duhovnici, Protopopi şi către toată rânduiala obştească, se vede modul edificăreĭ acesteĭ Pravile şi traducţiunea eĭ.

Aşa în scrisórea luĭ Daniil către Mitropolitul Stefan, între altele vedem: «eŭ maĭ micul, prostulŭ şi plecatul prah desuptŭ piciórele cinstite ale sfinţieĭ tale (o sfinte créştete) de mulţi lachedemonéni, voiŭ cu toată inema, cu blagoslovenia şi îndemnaré sfinţieĭ tale, a prepune aciastă îndreptare, de lege *dă pre limba ellinéscă pre limba próstă rumânéscă* [2]). Nu doară dăinŭ nevrednicia prostimeĭ mele, dă veîntr'o învăţătura învăţată, fără numaĭ cât m'am ispititŭ a linge pre din afară puţinelŭ Grammatica şi Sintaxisul ce cu toată *minté, înţelepţia, arătaré, spuneré şi îndreptaré, a cuviosuluĭ întru ieromonahi Kyr Ignatie Petriţi şi a luĭ Panteleimon Ligaridi, dascăli desevârşiţi amêndoĭ de la Hio, vestiţi şi fórte iscusiţi întru toată dumnezeiasca scriptură.*

Scrisoarea e semnată :

«Al Présfinţieĭ tale nedreptnic rob,
Daniilŭ M. Panonianŭ» [3]).

Din scrisoarea Mitropolituluĭ Stefan către tot clirosul bisericesc se vede earăşi sorginţi pentru traducerea pravi-

---

[1]) Vezĭ în originalul textuluĭ reprodus în op. D-lor Bianu şi Hodoş, pag. 190–203.

[2]) Aci par-că ar avea aerul monahul să vorbească de limba română ca de cea latină de pe timpul colonizăreĭ Dacieĭ, adică de limba *«latină vulgară* în comparaţie cu cea *latină de la Roma.*

[3]) Vezĭ în op. cit. a D-lor Bianu şi Hodoş dupe original, p. 193.

leĭ, într'un loc din acea scrisóre vedem: «Şi am făcut alégere de în multe şi bogate Pravile, trimeţându pân' şi la înpărătésca cetate, la Pré sfântul nostru, şi a toată lumé Patriarchii (că n'am vrut să scriŭ dă pre céle tiparnice, fiindu-mĭ témă; că de cándŭ aŭ încăputŭ cărţile Pravoslavieĭ la mâna ereticilor, eĭ n'aŭ lipsit a nu băga câte-va zizanii) *pân ce am aflat la cinstitul nostru fiŭ sufletesc Kyr Gheor. Caridi de la Thrichis, carele aŭ fostŭ II vis., scrisă cu mâna, judecata toată arhierésca şi lângă dânsa şi împărătéscă, cu toate canoanele ale sfintelor Soboară şi Apostole şi a Mareluĭ Vasilie şi a altorŭ dumnezeeştĭ şi sfinţĭ Părinţĭ, înpreună cu Theolog dumnezăeştilor Bogoslovĭ, scoasă şi tocmită cu porunca şi învăţătura blagocestivuluĭ împĕrat Kyr Ioann Comninulŭ, cu mare şi multă socotinţă, de pravoslavniculŭ întru dascălĭ Diacon şi păzitoriŭ* de toată Pravila şi canoanele noueĭ *Besereci Kyr Alexie Rodniŭ* [1]). Şi aşia cu multă userdie şi îndemnare o am scos de întunerecŭ la lumină şi cu buna voe a luminatuluĭ şi blagocestivuluĭ meŭ Domn Io Matheĭ Voevod Basarab şi cu tot sfatul Măriei Sélle, cu blagoslovenia Părinteluĭ meŭ Paisie Patriarhul Ierusalemului, şi cu îndemnare a doĭ fraţĭ iubitorĭ de Dumnezeŭ şi tocma slujitorĭ aĭ oblostieĭ smereniei noastre.

Tipăritu-se-aŭ, ca se fie de folosul tuturor de obşte, ca o grădină plină de florĭ mirositoare ale raiuluĭ, saŭ ca un vistiariŭ deobşte Biséricii» [2]).

In ceea ce priveşte de locul tiparuluĭ însuşi titlul Pravileĭ arată.

Dupe exemplarul Pravileĭ tipărite la Târgovişte în 1632 s'a tipărit şi reprodus tóte exemplarele din acéstă pravilă ca de pildă cea tipărită în întregime la 1871 de N. Blaremberg şi de Missail ce formează un volum mare de 451 pagini.

Pravila luĭ Matheĭ-Vodă formează 417 capitole «*Glave*» cum se ḑice în text.

---

[1]) Alexie Aristiniu ce se vede şi pe titlul broşureĭ.

[2]) Vezĭ idem în op. D-lor Bianu şi Hodoş dupe textul original, p. 200—201.

Pravila începe cu Glava: *Pentru judecătoriu cum i se cade se fie miloserd*[1]) *şi să nu crează cuvintele nimănui fără de întrebare*[2]), eară ultima glavă este: *Carte de despărţeală pentru când nu trimite bărbatul cheltuială de hrană vieţii mueriĭ lui*[3]).

Tóte glavele aŭ note mărginaşe în pravilă, care arată sorgintea glaveĭ, fie din canoanele sfinţilor părinţi, cu esplicarĭ dupe Aristin, fie din theologia lor după Anastase Sinaitul, coprinţênd şi respunsurĭ.

Intregul pravileĭ e însă cum spune D. Xenopol o culegere de canóne greceştĭ din manualul hexabiblos al luĭ Harmenopol[4]).

In asemănare cu pravila luĭ Matheĭ-Vodă se tipărise deja în 1646 în monăstirea Treĭ Erarhĭ de la Iaşi de către Domnul Moldoviĭ Vasile-Lupu o pravilă de legĭ.

Pravila însă a luĭ Matheiŭ e maĭ vastă ca a luĭ Vasile Lupu.

Pravila luĭ Matheiŭ-Vodă conţine un amestec de materiĭ; nu putem spune că ea e pur şi simplu numaĭ o condică de legĭ, căcĭ în afară de cestiunile de drept maĭ sunt şi altele cu totul diferite, dupe cum vom vedea.

Cuprinsul eĭ e cum spune şi D. Xenopol, maĭ mult o culegere de canoane ale bisericeĭ.

In ceea ce priveşte dreptul canonic printre glavele pravileĭ observăm: Pentru obiceiul al Bisericiĭ; pentru Patriarhiĭ, pentru preoţiĭ, pentru episcopiĭ, pentru pârĭ aduse acestora, pentru anathemă, pentru afurisire, pentru numele luĭ Iisus Christos, pentru post, pentru sfintele Icóne, pentru cele 7 sobóre.

In cea ce priveşte dreptul penal, găsim de asemenĭ dispoziţiunĭ, fie în glave separate, fie în glavele canonice, aşa de pildă vedem: Pentru martoriĭ ce se primesc şi nu se primesc; pentru ceĭ-ce vor sudui pre judecător saŭ pe oamenĭĭ Domneştĭ, pentru ceĭ ce vor sudui saŭ vor vătăma

---

[1]) Milostiv.
[2]) Vezĭ în op. cit. ediţ. Missail, Blaremberg, p. 15.
[3]) Vezĭ în op. cit. ediţ. Missail, Blaremberg, p. 451.
[4]) Vol. IV, op. cit. p. 174—175.

soliĭ, pentru ceĭ ce vor sudui pe boieri, pentru însurătoare fără de leage, pentru ceĭ ce umblă cu bani rĕĭ; pentru Ovrei de se va boteza şi face preot, pentru diacon şi preot de va curvi; pentru preot de'ĭ va curvi muiarea; urgie tocmită asupra celor ce despart nunta, pentru bărbaţiĭ ce vor lua două muieri; pentru furtişag, pentru omul care 'şi va afla muierea curvind şi va ucide pre dênsa şi pre curvarul; pentru ucideri.

In cea ce priveşte dreptul civil găsim earăşi dispoziţiuni ca: Pentru marturiĭ ce trebue aduşi la judecată de pîrîşi; pentru ceĭ-ce iaŭ camătă; pentru muierile cele logodite, pentru vîrstele logodiţilor; pentru junele ce se va logodi şi va muri; pentru care vinĭ se despart oameniĭ casnicĭ; când va trebui bărbatul să facă zapis muierii; pentru rînduiala spiţelor nuntelor; pentru a opta spiţă de sânge; pentru însurarea şi ce este însurarea; pentru nunta cea d'întâiŭ; pentru falcidiŭ; pentru tovărăşie, pentru jurămînt [1]). Acestea sunt numaĭ câte-va glave ce le-am citat, căcĭ cu totul sunt dupe cum am spus 417.

Afară de aceste dispoziţiuni de drept am spus că maĭ sunt şi altele care nu privesc de loc materia dreptuluĭ, de pildă: Pentru care zile se chiamă none şi ide; pentru 24 de slove ale buchilor; pentru câte mile ţin ostroavele cele marĭ, pentru câţĭ munţĭ marĭ sunt.

Aşa că de aceea pravila luĭ Matheĭ este vastă, căcĭ putea multe lucruri să nu le pue saŭ să le pue maĭ simplificat.

D. Xenopol spune că în această privinţă pravila luĭ Vasile-Lupu e mult maĭ bună ca a luĭ Mateĭ-Vodă, de oare-ce nu are acest amestec de materiĭ [2]).

Am crede că acum odată ce Ţara-Românească poseda un codice scris, legiuirea nescrisă nu s'a maĭ aplicat, lucrul e însă cu totul contrariŭ, căcĭ din *obiceiurile juridice* nu eraŭ nicĭ unul coprinse în condica luĭ Mateĭ-Vodă, de oare-ce dênsa a fost prototipul manualuluĭ luĭ Harmenopol;

---

[1]) Vezĭ in Catastivul Pravileĭ (adică în tabla de materiĭ) op. cit.
[2]) Vezĭ op. cit., vol. IV, pag. 156—159.

în care desigur obiceiurile juridice române nu puteaŭ figura, căci dênsele aveaŭ cu totul o altă sorginte, o sorginte romano-germană-slavă.

Ca să încheiăm acest capitol al legislaţiunei, maĭ avem de vorbit despre *Capetele de poruncă din Tîrgovişte, 1714*, tipărite în ḑilele domnieĭ luĭ Ştefan Cantacuzino (1714—1716) de Gheorghe Radoviciŭ [1]).

Această carte coprinde maĭ multe porunci bisericeşti către tot clirosul bisericesc.

Maĭ este încă o lucrare juridică religiósă apărută peste munţi [2]): *Aşeḑămintele bisericeşti din 1675*, date de Mitropolitul Sava din Ardeal în urmă unuĭ sinod ţinut la Alba-Iulia.

Aşeḑăminte conservate în opera luĭ Petru Maior, «Istoria bisericească», însă acea parte nepublicată, lucrare românească şi cea de pe urmă e *Cartea legilor din 1686*, scrisă de un anonim; într'însa se vorbeşte de legile bisericeşti ale mitropoliei Belgradului [3]).

Aci se termină capitolul studiuluĭ legislaţiunei.

Acum trecem la

MEDICINĂ.

Asupra istoriculuĭ medicineĭ române s'a scris foarte puţin, maĭ puţin de cât asupra istoriculuĭ oriĭ-căreĭ ramuriĭ din activitatea culturală a Românilor.

D. Gion singurul numaĭ s'a ocupat într'un mod maĭ special despre această cestiune:

In 1892, în ḑiua de 16 Februarie, a ţinut o conferinţă la Atheneul român despre «Doftoricescul meşteşug în

---

[1]) Vezĭ în op. cit. D. Sbiera, p. 131, după Em. Picot: «Notice biographique et bibliographique sur l'imprimeur Antime Ivireanu, metropolitain de Valachie», publicată în «Melanges orientaux publiés par l'école de langues orientales vivantes. Vienne, 1886, p. 515—516».

[2]) Vezĭ op. cit. D. Sbiera, p. 130, citat după Cipariu în «Acte şi fragmente», Blaj, 1885, p. 145—150.

[3]) Vezĭ idem p. 130, după op. cit. a luĭ Cipariu, p. 257—263.

trecutul ţĕrilor-române», conferinţă ce a şi tipărit'o în o cărticică mică de 80 paginĭ.

In 1899 însă eşind «Istoria Bucurescilor» de sub tipar, scrisă tot de D-sa, la pag. 633 am găsit titlul: «Boale, Spitale, Doftorĭ în Bucureştĭ până la 1800», subiect tratat în 34 de paginĭ de format mare.

Afară de aceste două lucrărĭ care ne dă maĭ mult saŭ maĭ puţin o notă generală despre practicarea medicineĭ în trecut, la Românĭ, maĭ avem manuscrisul d-luĭ Dimitrie Lupaşcu despre «Medicina babelor saŭ spitalul descântecelor, reţetelor de doftorii şi vrăjitoriĭ băbeştĭ», tipărit în Analele Academieĭ române[1]), în urma unuĭ raport favorabil al D-luĭ prof. Ioan Bianu, bibliotecar şi membru corespondent al Academieĭ, cât şi unele documente din colecţiunea Hurmuzaki şi citaţiunĭ de ale cronicarilor în ale lor scrierĭ, în care adese-orĭ se vede pe icĭ pe colea numele verĭ un doftor strĕin venit în Ţara-Românească pe la curtea vr'unuĭ Domnitor.

Acestea sunt decĭ, şi atâta tot, scrierile pe care ne vom baza noĭ ca să tratăm, pe cât ne va ajuta puterile, despre medicină în Ţara-Românească până la 1717, vorbind bine înţeles, în acest capitol numaĭ de activitatea eĭ sub impulsiunea şi în timpul epoceĭ naţionale, *căcĭ de medicina atât de mult propagată de doftoriĭ grecĭ vom vorbi în capitolul general al întregeĭ activităţĭ culturale din ţara noastră, datorită strĕinilor.*

Medicina a avut obstacole în desvoltarea eĭ ca nicĭ o alta din ştiinţe, aceasta din causă că popoarele s'aŭ arătat în tot-d'a-una îndărătnice, când a fost vorba de a se civilisa şi în medicină.

Ceĭ ce aŭ practicat medicina în vremurile vechĭ, aŭ suferit în tot-d'a-una greutate, pentru a convinge pe suferind, de încredere.

Să vedem însă de ce această neîncredere orĭ teamă, şi să vorbim de dênsa la Daco-Romanĭ ca să ajungem şi la Românĭ.

---

[1]) Tom. XII, seria II, anul 1889—1890, p. 7—128.

La Roma, în primele timpuri, doctorul nu era un «*medicus*» luat în sensul de doctor de boale interne, ci era «*vulnerarius*» *(doctor de răni)*, aşa că el tăia, era mai mult chirurg, de unde poporul 'l şi numea «*carnifex*».

Primul doctor la Roma a fost un carnifex, el se numea *vulnerarius carnifex Archagathon*, fiul lui Lysanis [1]).

Această credinţă groasnică o are încă şi aḑi oamenii de jos de tot, lipsiţi de cultură, ei cred că doctorul, mai cu seamă chirurgul, e un calău, un gâde, un măcelar, ce tae şi spintecă la oameni.

Romanilor nu le-aŭ plăcut de loc medicina şi de aceia nici nu aŭ prea învăţat.

Catone cel bătrân ḑicea că Romanul nu trebue să fie bolnav şi nicí nu trebue să înveţe medicina. El spunea fiului sĕŭ: «*interdixi de medicis*» (te-am oprit de a consulta pe medicí). In schimb însă cunoştea o singură reţetă: *varza crudă*, ce o dădea la pojar ca şi la scrânturi şi la melancolie.

Romanii ḑiceaŭ că medicina este demnă de Greci şi de aceia le-aŭ şi lăsat'o lor ca s'o practice; ei se credeaŭ destul de viguroşi şi sănătoşi ca să nu aibe necesitate de doftorii. Aveaŭ acea *gravitate romană*, aşa că aceia dintre Romani care s'ar fi făcut *medicí* nu ar fi fost bine priviţi de loc şi s'ar fi numit imediat *ad Graecos transfugae* [2]).

Cel d'întâi medic din Dacia-Traiană, al cărui nume istoria l'a păstrat, este medicul *Titus Attius Divixtus*, care a practicat la Apulum în Transilvania, ca oculist şi trăia prin veacul al II-lea după Christ, în timpul Antoninilor. D. Gion crede în al lui Antonin-fiul saŭ Marc-Aurel.

Aceasta ne-o dovedeşte *pecetea-reclamă* a lui Divixtus, găsită prin ruinele de la Alba-Iulia.

Că mai ereaŭ şi alţi chirurgi în veacul al II-lea, o

---

[1]) Vezí în «Doftoricescul meşteşug din trecutul ţĕrilor române» de D. I. Gion, p. 13, după «La Médecine, histoire et doctrines» par Ch. Daremberg (Paris, 1865), şi «De re rustica: Caton» în «Etudes Médicales sur les poètes latins» de P. M. Ménière, Paris, 1858).

[2]) Vezí în op. cit. D. Gion, p. 12, după Caton în Daremberg, p. 14.

mai dovedește și lancetele, cauterele și alte instrumente de chirurgie, găsite la Turnu-Severin[1]).

D. Gion crede că Divixtus nu era un colon Roman în Dacia, ci Grec, așa că nu ar fi loc la aplicarea principiului catonian «*ad graecos transfugae*».

După trecerea coloniștilor romani în Moesia, de către Aurelian, la 274 d. Chr., spaima și ura de doctori la descendenții colonilor Romani (adică la Români), fu aceiași, căci acum medicii vor deveni niște adevărați «*carnefici*».

Impĕrații de la Bisanț în urma unei crunte lupte cu Romăno Bulgarii saŭ numai cu Românii din Pind și de la Dunăre, întrebuințaŭ pe medici ca să tae în bucăți pe căpitanii români ce'i prindeaŭ în luptă și ast-fel doctorii, după ce îi tăeaŭ în bucățele mici, se supuneaŭ ridiculei porunci a împăratului lor, ca să facă a învia pe ucis. «In anul 24 împĕratul (bizantin) Constantin Copronym prins-aŭ și pre Hristin căruia la Sthama, 'i-aŭ tăiat mânele și picioarele, apoi aŭ adus doftori să cerce alcătuirea omenească și așa l'aŭ ars după aceia»[2]).

In fața unor asemeni barbarii, de sigur deci că în sufletul Românilor se va fi implantat ura și teama de medicii din vechime, care cu drept cuvênt se numeaŭ *carnefici* și *gâdi*, încât să nu ne mirăm adi, dacă mai vedem asemeni credințe despre doctori în clasele de jos, ale poporului, credințe moștenite de sute ani, pe când ele eraŭ aplicate.

La Roma medicii se mai numeaŭ *circulatores*, iar la greci «*periodevti*», adică doctori ce mergeaŭ din casă în casă și din oraș în oraș. Vizitele acestor doctori eraŭ plătite foarte scump; în bani de adi ar fi făcut 40—50000 lei vizita.

De aceia și medicul lui Claudiu lăsase o avere la moartea sa de șease milioane și Thesalus douĕ milioane[3]).

---

[1]) Vezi în Ist. Bucurescilor de D. Gion, p. 635, după comunicațiunea D-luĭ Gr. G. Tocilescu, făcută Academieĭ în ziua de 20 Martie 1897.

[2]) Vezi în Cronica Românilor, Șincaĭ, vol. I, p. 225, ediț. 1886, după scriitoriĭ Meschellei și S. Theofan.

[3]) Vezi în «Doftoricescul meșteșug» de D. Gion, p. 15—16, în Notă.

Românii, după cât se par, în vechime eraŭ mult maĭ sănătoşĭ de cât aḑĭ; poate din cauza traiuluĭ lor încă din primele vremurĭ. De óre-ce ştim că maĭ întâiŭ regiunea muntoasă a Ţĕreĭ Româneştĭ o locuiseră dênşiĭ.

Un cronicar polon din vechime, Oricovius, spune despre noĭ: «Românii sunt nişte sĕlbatecĭ, pentru-că nu sunt nicĭ odată bolnavĭ»[1]). Când se înbolnăveaŭ, nu şedeaŭ în casă, ci căutaŭ ca tot prin mijlocul aeruluĭ să se însănătoşească, şi astfel se scoteaŭ afară din casă şi se aşeḑaŭ pe prispă.

Despre acest obiceiŭ dovedesc şi scriitorĭ clasicĭ Herodot, Strabon şi Maxim din Tyr ce spun, că'l practicaŭ popoarele din Orient. «De artis medicinae per aegrotorum apud veteres in vias publicas et templa expositionem incrementis»[2]).

D. Gion spune că: «Lucru e puţin probabil, dacă la curtea luĭ Mircea-cel-bătrân aŭ fost doctorĭ[3]). Doftoricescul meşteşug în Ţara-Românească, adică acest meşteşug practicat de medicĭ, nu începu de cât din veacul al XVI-lea încoace, de atunci începură să vine pe la curţile Domnilor românĭ medicĭ de la Bizanţ, Arabĭ, Grecĭ, Italienĭ şi Evreĭ, căcĭ Bizanţul în veacurile trecute forma puntea de trecere, gura aceia de scurgere prin care trecea în ţĕrile române veneticismul cult.

Aşa că doftoricescul meşteşug ce a început în Ţara-Românească în veacul al XVI-lea nu a fost de loc practicat de Românĭ, ci numaĭ de strĕinĭ, şi de aceia nicĭ nu'l vom studia în acest capitol care este consacrat numaĭ şi numaĭ cultureĭ din epoca naţională.

Intrebarea vine însă de pus: Până în veacul al XVI-lea, de când începură a veni doctorĭ strĕinĭ în Ţara-Românească, Românii nu cunoşteaŭ medicina sub nicĭ un cuvênt? Aceasta de sigur că ar fi fost imposibil, căcĭ, cu toate că Orecovius

---

[1]) Vezĭ în Istoria Moldoveĭ de Drăghicĭ, p. 31.

[2]) Vezĭ în Daremberg, op. cit., p. 35, citaţie de D. Gion în «Doftoricescul meşteşug», p. 14, Notă.

[3]) Op. cit. D. Gion, p. 16.

ne făcea *sălbateci*, *fiind-că eram prea sănătoşi*, ear Herodot, Strabon şi Maxim din Tyr, ce spuneaŭ că oamenii popoarelor din Orient când se bolnăveaŭ se căutaŭ la aer şi cu aer, însă un ce fatal este, că trebue să fi în viaţa ta odată bolnav saŭ dacă nu bolnav greŭ, dară indispus, căci boala este un ce de care nimeni nu scapă ca şi de moarte.

Un accident neprevĕdut 'ţi aduce o indisposiţiune sufletească şi instinctul de conservare te împinge ca să cauţi remediul necesar spre a te însănătoşi.

Instinctul de conservare e înnăscut în om şi el a existat în toate vremurile, aşa că omul, dar, şi-ar fi căutat şi remediul.

In Ţara-Românească dacă până în veacul al XVI-lea Românii nu găseaŭ remediul prin medici, fiind-că ei nu existaŭ încă, l'aŭ cunoscut însă prin mijlocul *babelor* şi al *călugărilor*, aşa că până în veacul al XVI-lea când a început epoca doftoricescului meşteşug, practicat de medicii străini, Românii din Ţara-Românească s'aŭ folosit de medicina bătească şi medicina călugărească, de care ne vom ocupa şi noi aci, ca unele ce aŭ format tipul medicinei române din epoca naţională a vieţei noastre de Stat.

Medicina bătească. Doctorul Costache Vârnav care practica medicina acum 60 de ani în Moldova, ţice că leacurile babelor române vin de la Roma [1]), între altele, zeama de ceapă a luĭ Pliniu cel bătrân, ce şi babele române o daŭ de ochi; apoĭ varza luĭ Catone, ce o dădea el la orĭ-ce boală şi cine ştie de la ce babă de la Roma învĕţase acest leac, căci ce înseamnă alt-ceva de cât fraza *interdixi medicis* [2]), cu care se adresa dênsul către fiul-sĕŭ (te-am oprit de a consulta pe medici), dacă nu de cât a se lua după leacul bătesc.

Un german, Sultzer, care a venit în veacul al XVIII-lea

---

[1]) Vezĭ în: Physiographia Moldaviae (Budae, 1836), citat de D. Hasdeŭ în Columna luĭ Traian, anul 1872, şi în Istoria Bucureştilor de D. Gion, p. 641.

[2]) Vezĭ în «De re rustice», Catonis, în Etudes Médicales sur les poètes latins de P. Ménières, Paris, 1858, et «la Médecine, histoire et doctrines» de Daremberg (1865), citat de D. Gion în Ist. Bucur., p. 641.

prin Ţara-Românească şi a şi scris despre istoria Românilor, spune că nu este boală pentru care babele române să nu aibe vre o doftorie [1]).

Aceasta cu drept cuvênt, căci aproape totalitatea boalelor, medicii de aḑi le tratează prin masage ca extern şi doftorii făcute mai cu seamă din ierburi, ca intern.

Aceste două metode şi babele române din vechime le cunoşteaŭ; ele le aplicaŭ de sigur într'un mod mult mai primitiv şi simplu. Masagiul se numea «Trasul babelor» saŭ «*frecatul babelor*». Când ḑiceai: «*îi e de frecătură; ori, de tras*», se ştia că aĭ gâlcĭ de răceală orĭ de aplecare pe trup, pe la încheieturĭ.

In cea ce priveşte ierburile, de sigur că nu eraŭ preparate ca aḑi într'un mod atât de perfect, mijloacele cele ascunse ale farmaciĭ nu se cunoşteaŭ; dar plămădite în câte o ulcea de pământ la vatră, de multe orĭ făceaŭ un efect mai bun şi mai inofensiv întregului organism de cât multele şi variatele doftorii de aḑi, ce se iaŭ pentru tămăduirea unui organ şi în schimb îmbolnăvind pe altul.

Această practică a medicineĭ, babele şi-o manifestaseră sub patru forme: 1. *prin descântece;* 2. *prin vrăjitorie;* 3. *prin frecăturĭ* şi 4. *prin doftorii.*

Am vorbit şi mai 'nainte că D. Dimitrie Lupaşcu posedând un manuscris de «Medicină a babelor», Academia română l'a tipărit în analele sale [2]).

Manuscriptul tipărit în analele Academieĭ ne dă o notă generală despre aceste descântece, vrăjitoriĭ şi reţete băbeştĭ. In prima parte a manuscrisului sunt 54 descântece însoţite de reţetele lor, pentru vindecarea a 43 de boale, iar în a doua 136 de vrăjitoriĭ şi doftoriĭ.

Să ne închipuim aşa de pildă o babă de soiul acesta, pe Şopârloaica Ţiganca, Mitrana Indrăcita saŭ Chera Anastasia orĭ Baba Neacşa şi să facem portretul lor, ca să ne înfăţişăm scena ce trebuea să se petreacă între dênsa şi

---

[1]) Vezĭ in Geschichte des Trans-Daciens, vol. III, Viena, 1782, p. 56, citat de Gion, idem p. 642.

[2]) Vezĭ în Tom. XII, seria II, anul 1889—90, p. 1—125.

bolnavul, când era să'l descânte, să'l vrăjească, să'l tragă, saŭ să'i dea vr'o buruiană s'o bea.

Cu o figură cât o smochină, cu capul gol şi pĕrul vîlvoĭ, ca o smintită, se repedea din spre uşă spre patul bolnavuluĭ, cu ochiĭ marĭ şi înroşiţi, ca para foculuĭ, privindu'l ţintă spre a'l vrăjitori.

Cu mâinele întinse spre bolnav, par'că ar fi avut de gând să'l gâtue, 'şi plimba pe tot trupul luĭ degetele cele sbârcite, lungi şi subţirĭ la frecăturĭ de tot felul, şi pe loc, şi prin sus şi prin jos şi pe coastă şi pe la încheiăturĭ, carĭ maĭ de carĭ maĭ plăcute şi maĭ făcătoare de minunĭ.

In acest timp însă nişte buze subţirĭ şi intrate în nĭuntrul ceruluĭ gureĭ, moşmoneaŭ nişte vorbe nearticulate pentru diferitele descântece ce trebueaŭ spuse, după împrejurărĭ; din când în când suflând încă în bolnav, ca să se imprime pe dênsul descântecul.

In aceste momente de supremă ipnotisare şi magnetisare părea că se descarcă în bolnav, de la babă, tot fluidul electric al uneĭ puternice pile.

Ca conclusiune însă la toată această operaţiune, pentru lăsatul cortineĭ, se auḑea încetişor din gura babeĭ: «De ce aşa?» şi tot ea rĕspundea: «Iacă aşa, că prea vreĭ să ştiĭ multe, şi cine ştie multe, moare. Leac şi noroc să dea Dumneḑeŭ şi atâta tot» [1]).

Dacă baba nu reuşea a vindeca pe bolnav, maĭ dădea şi cu bobiĭ; dacă nu reuşea nicĭ cu acestea, numaĭ atunci începea cu doftoriile.

Bĕuturile veneaŭ în prima linie plămădite şi fierte câte 4 şi 5 ceasurĭ, acele erburĭ, în câte o ulcea la vatră. Apoĭ alifia şi argintul viŭ.

Dacă toate acestea eraŭ zădarnice, atunci se ridica bolnavul din casă şi se espunea pe prispa caseĭ, afară, la drum şi pe acolo orĭ-ce trecĕtor ce trecea şi se oprea de sigur la gemetul suferindului, spre a'l întreba ce are, ear acesta rĕspunḑênd trecĕtoruluĭ, dacă 'şĭ aducea aminte de a avut şi dênsul vre-o dată această boală şi cu ce a fost

[1]) Vezĭ aceste vorbe în Ist. Bucur. de D. Gion, p. 643.

căutat de s'a vindecat, spunea bolnavului, ast-fel că acesta devenea singurul mijloc de lecuire.

Acest obiceiŭ s'a practicat în întregul Orient încă din vremurile cele mai înapoiate. Istoricii Herodot, Strabon şi Maxim de la Tyr ne-o spun[1]); obiceiŭ încă în fiinţă şi adi prin satele noastre. Erburile laxative, Reventul, Siminichia şi Lipitorile de primăvară eraŭ principalul lucru, acestea de pe urmă mai cu seamă la lăsarea de sânge «să se preînoească, căci a venit primăvara», ţiceaŭ babele.

Se lăsa sânge, până ce bolnavul saŭ chiar şi omul sănătos, dar doritor de preînoirea sângelui, cădea pe brânci, cum spune D. Gion, de prea multă slăbiciune. Am vĕzut şi pe Vodă Brâncoveanu «lăsând sânge de primăvară la viile sale de la Piteşti»[2]).

D. Gion spune că acest mijloc 'l întrebuinţaŭ şi medicii Franciei din veacul al XVIII. Guy Patin şi Fagon: «*Primum purgare, ensuita saignare*», apoi se cânta doctorilor «*Dignus, dignus est intrare in nostro docto corpore*»[3]).

Aceste babe ce gâtuiaŭ la miezul nopţei câte un cocoş negru, pe la rĕscrucile uliţelor, saŭ de pe câte un pod vĕrsând într'o apă curgĕtoare, sânge de miel negru, plămădit în câte un clondir; ele care desgropaŭ morţii, ce credeaŭ că se fac strigoi şi'i ardeaŭ la lumina candelelor, saŭ le dădeaŭ drumul pe ape curgĕtoare să'i ducă în alte părţi.

Toate aceste babe ce făceaŭ vrăji şi farmece groaznice, ce'ţi dădeaŭ bĕuturi felurite pe cari de multe ori le lua unul spre a se însănătoşi altul, în cât se întâmpla cum ţice D. Gion: «Tu te ungeai, tu beai, pe tine te încondeia baba cu efluviele-i magnetice şi un altul se facea sănătos».

Exemple de desgropatul şi arsul morţilor se practicaŭ la noi de aceste babe, până în vremurile veacului al XVIII-lea.

---

[1]) Vezi în Daremberg: «La médecine, histoire et doctrine,» p. 31, citat în Doftoricescul meşteşug de D. Gion, la pag. 14.

[2]) Vezi în cap. VII din aceasta carte la «Calendarul Folet Novel».

[3]) Vezi în Dr. Raymond: «Les Médecins au temps de Molière» şi în Daremberg, op. cit. de D. Gion, p. 644.

In vremea domniei lui Suţu în 1785 se întâmplă aşa ceva, căci vedem însuşi pe Domn dând nişte cărţi către caimacamul Craioveĭ şi ispravnicii celor 5 judeţe pentru a le face cunoscute de ceea-ce a auḑit. Domnia ḑice: «Am fost luatŭ Domnia mea înştiinţare, cum că între aceste trecute ḑile la Mehedinţi s'aŭ întêmplat de aŭ muritŭ câţi-va oameni de peri-pleumonie şi oameniĭ aŭ intratŭ într'o părere, cum că arŭ fi *eşitŭ strigoi* şi dintr'această ar fi murit, după care părere a lorŭ aŭ pusŭ şi aŭ *desgropatŭ pe uniĭ, arḑênd şi trupurile lorŭ, dându-le pe apă*»[1]).

Cantemir de asemeni spune pentru Moldova că dacă ţi-era calul orĭ măgarul bolnav, te duceaĭ la babă, baba descânta, tu beaĭ apă saŭ doctorie, şi măgarul orĭ calul se făcea sănătos»[2]).

Aceste vrăjĭ şi farmece ale acestor babe, poetul român Bolintineanu le-a cântat.

Mihnea şi Baba într'adevĕr este o bucată splendidă în acest fel. Poetul ţi-se pare de la prima vedere, că are prea multă fantesie în strofele sale, dar vaĭ! aŭ fost babe de sigur ce eraŭ la fel cu cea cântată de Bolintineanu în Mihnea şi Baba. Aşa, de pildă între altele, vedem la poezia luĭ Bolintineanu:

«In peşterea Carpaţilor
O oră şi maĭ bine
Veḑĭ templul Pacinaţilor
Ce cade în ruine.

«Aci se fac misterele
De babe blestemate
Ce scot la morţĭ arterele
Şi hârcele uscate.

«Aci se ferb şi oasele
In vase aurite,
Aci s'adun frumoasele
Când nu maĭ sunt dorite.»

---

[1]) Veḑĭ în vol. I, Ist. Rom., p. 401—402, Seria 1774—1786, de V. A. Urechiă.

[2]) Veḑĭ în «Opere», ediţ. Acad., vol. II, p. 156—157, citat şi în op. D-luĭ Gion, p. 645.

Saŭ în blestemul Babeĭ către Mihnea:

Blestemul.

Orĭ unde veĭ merge să calcĭ, o tirane!
Să calcĭ p'un cadaver şi 'n visu-ţĭ să-l veḑĭ!
Să strângĭ tu în mână-ţĭ tot mâinĭ diafane,
Şi orĭ-ce ţi-ar spune tu toate să creḑĭ.
Să-ţĭ ardă plămâniĭ d'o sete adâncă,
Şi apă, tirane, să nu poţĭ să beĭ!
Să simţĭ tot-d'a-una asupra-ţĭ o stâncă!
Să înclinĭ a ta frunte la cine nu vreĭ!

«Să nu se cunoască ce bine veĭ face!
Să plângĭ! însă lacrimĭ să nu poţĭ vĕrsa,
Şi orĭ-ce dorinţĭ şi orĭ-ce îţĭ va place
Să nu poţĭ, tirane, să nu poţĭ gusta!
Să creḑĭ ca eştĭ geniŭ, să aĭ ḑile multe,
Şi toţĭ aĭ tĕĭ să moară, iar tu să trăeştĭ!
Şi vorba ta nimenĭ să nu o asculte,
Nimic să-ţĭ maĭ placă, nimic să doreştĭ».

După care blestem succedă mai multe scene urgisitoare asupra sĕrmanului Mihnea, între care:

«Şi miĭ de miĭ de spaime
Veniaŭ din iad rîḑând
Pe Michnea să defaime,
Căcĭ ast-fel baba are
Mijloc de rĕsbunare
Pe mort nesupĕrând»[1].

Dimitrie Bolintineanu a înfăţişat pe babele vrăjitoare în această tradiţiune aşa după cum eraŭ ele în natură. Poetul român a cugetat şi a simţit la fel cu Shakespeare, când a scris faimoasa tragedie Macbeth, unde la actul al IV-lea, scena I-a, vedem nişte vrăjelĭ din partea babelor tot aşa de groaznice ca şi al babelor române din basmul lui Bolintineanu.

---

[1]) Veḑĭ în poeziile luĭ Bolintineanu, vol. I, 1877, tipărite de G. Sion, p. 395, între «Basme».

Aşa de pildă în mijlocul unei pesceri întunecate, unde se aude un tunet înspăimêntător, vedem că apar vrăjitoarele ce se adună în jurul unei căldări şi spun:

ÎNTÂIA VRĂJITOARE

Treĭ orĭ a miaunăit galbenul motan.

A DOUA VRĂJITOARE

Treĭ orĭ şi încă una aricele-a gemut.

A TREIA VRĂJITOARE

Harpia ne-a strigat: este vreme, la treabă!

ÎNTÂIA VRĂJITOARE

«Inprejurul căldăreĭ în cerc să ne învârtim,
Măruntae otrăvite la fund să asvêrlim.
Broască ce sub piatră rece
Ḑi şi noapte, treĭ orĭ ḑece.
Somnoroasă, s'a culcat
Şi venin a asudat.
In oala fermecată
D'întâĭ fie aruncată
Oase de şarpe din mlaştine scos,
Fiarbă în ciaun, fiarbă vêrtos.
Ochiŭ de şopârle şi deget de broatec,
Coadă şi unghiĭ de câine sĕlbatec,
Limbă de buchnă şi creerĭ de cioară,
Dinte de lup şi cucută amară
Pentru *farmec cumplit*, puternic la stricare
Ca o zamă din iad fearbă în căldare.

TOATE (strigă)

Cu stredanie la treabă,
Focul arde, oala fearbă!» [1])

[1]) Vezĭ tragedia Macbeth, de Shakespeare, traducere din englezeşte de Petre P. Carp, Iaşĭ 1864, p. 66, şi în ediţ. corect. Socec, 1886, p. 89—90.

Mai urmează apoi de aceste blesteme teribile cari mai de cari înspăimêntătoare.

Iacă deci rolul babelor, nu numai la noi în ţară, ci poate în toate ţările din Europa, căci de sigur realitatea din vremurile de atunci aŭ inspirat pe marele şi nemuritorul Shakspeare ca să consacre în piesa sa Machbeth un rol atât de groaznic acelor vrăjitori, rol plin de blesteme şi de vrăjeli, care mai de care mai frumos.

Babele mai eraŭ ajutate în vrăjelele lor, ne ḑice Cantemir în cea ce priveşte Moldova (obiceiuri însă în fiinţă şi în Ţara-Românească) şi de către *Căluşări* şi *Urs*.

Cantemir spune că bolnavul se aşează pe pământ şi Căluşari jucaŭ în jurul sĕŭ, ţipând:

Din călcăĭ încetişor!
Hi! din talpă binişor!
Hop! o dată
Şi altă dată!
Sus de două
Jos de nouă
Pân' la patru-ḑecĭ şi nouă!»[1])

Aceste chiote îngrozeaŭ pe bolnav, 'l impresionaŭ atât în cât poate de o emoţiune vie se făcea sănătos.

O cumplită reacţiune se întêmpla în tot organismul sĕŭ. Primăvară ursul, după ce năpârlea pĕrul, era întrebuinţat pentru a călca pe bolnav.

Suferindul era scos afară, învĕlit într'o cergă, se aşeḑa cu spinarea în sus culcat la pamênt, pe burtă, şi ursul se urca pe şalele bolnavuluĭ, iar ţigauul ţipa:

«Din călcăĭ încetişor
Şi din talpă binişor!
Sus, Martine!
Ţin-te bine
Că'ţĭ daŭ pâine cu măsline!»

Din aceste descântece, vrăjitorii şi reţete băbeştĭ am

[1]) Vezĭ in op. cit. Cantemir, p. 142—143.

spus că D. Dimitrie Lupaşcu a posedat un manuscris ce se găseşte tipărit în Tomul XII al Analelor Academiei române (1889—1890) şi acolo vedem 54 descântece însoţite de reţetele lor pentru vindecarea a 43 boli şi 136 de doftorii, însoţite de vrăjitorii fără descântece.

Ast-fel din descântece să luăm de pildă:

Cântecul de orbalţ (brânca).

— «Voĭ, treĭ fete marĭ,
Din cerŭ făcute,
Din cerŭ crescute
Cu treĭ secerĭ de oţel făcute
Cu poale ridicate,
Cu mânile suflecate,
Unde vĕ duceţĭ,
Unde mergeţĭ?
— Ne ducem să secerăm
Dealurile, văile, grânele, oarzele, fâneţele.
— Nu vĕ duceţĭ să seceraţĭ
Dealurile, văile, grânele, oarzele şi fâneţele.
Vĕ duceţĭ la *(numele bolnavuluĭ)*
Şi seceraţĭ orbalţul.
Din rădăcina dinţilor,
Din auşu urechilor,
Din vederile ochilor,
Peste marea neagră îl daţĭ,
Unde cocoşu negru nu cântă.
Cerul negru nu bate,
Acolo să chee, să răschee,
Şi *(numele bolnavuluĭ)* să rĕmâe luminat curat
Cum Dumneşeŭ l'a lăsat.

Reţetă.

Să se descânte pe obrazul bolnavuluĭ de treĭ orĭ într'o şi cu secerea [1]).

Poate că şi lui Constantin Brâncoveanu Vodă 'i-se spuse acest descântec de către o babă din curtea dom-

[1]) Vezĭ in Tom. XII, Analele Acad., op. cit., p. 11.

nească, când se îmbolnăvi de orbalţ, când era să meargă la Andrianopol pentru plata haraciului la Sultan.

Ce e drept, aceste descântece culese de D. Dimitrie Lupaşcu sunt pentru Ţara-Moldovenească, dar de sigur aceleaşi eraŭ şi în Ţara-Românească, de oare-ce obiceiurile nu eraŭ variate în cele douĕ ţĕrĭ surorĭ.

Doftoriile şi vrăjitoriile fără descântece am spus că sunt 136 în colecţiunea D-luĭ Lupaşcu. Să luăm cea maĭ obicinuită dintre ele, de pildă:

Pentru Guturaĭ.

Doftoriă: Să ieĭ făină de popuşoĭ (porumb), să puĭ pe cărbunĭ aprinşĭ şi fumul care va da, să'l tragĭ pe nas.

Vrăjitoriă: Să săruţĭ pe un altul în spate, fără să simţă acela [1]).

Am terminat cu medicina băbească, acum trecem la **Medicină călugărească.** Pe lângă babele vrăjitoare, care de multe orĭ eraŭ nişte făcătoare de minunĭ; se maĭ consideraŭ şi icoanele.

Caracterul Românuluĭ e foarte superstiţios, fatalist şi religios, aşa că el avea o încredere oarbă în divinitate, aceasta a şi fost o fericire pentru dênsul, căcĭ în rĕstimpul veacurilor suferind fel de fel de nenorocirĭ, a găsit cel puţin în dumneḑeire un puternic sprijin, o măgulire sufletească, un ajutor moral care nu l'a lăsat să piară în negrele suferinţe ale restriştei.

Cine e religios, în tot-d'a-una nu se desperează, căcĭ credinţa e un nobil amic, cel de pe urmă şi cel maĭ adevĕrat, care nu te lasă să pierĭ, căcĭ aşa pe neaşteptate te trezeşti din vĕzduh cu un *bine*, ce'ţĭ maĭ îndulceşte soarta în acele momente de întunecime a minţeĭ şi a sufletuluĭ; în acele momente unde totul ţi-se pare perdut.

Medicina călugărească consista în minunile ce le credeaŭ oameniĭ că le pot face sfinţiĭ saŭ sfintele, spre a scăpa pe bolnav din ghiarele morţeĭ.

---

[1]) Vezĭ in Tom. XII, Analele Acad., op. cit., p. 35.

D. Gion spune că, de când evanghelistul Luca a zugrĕvit pe Maica Domnului, de atunci a început credinţă în icoanele făcătoare de minuni [1]).

Tradiţiune zicea că noi Românii avem la noi în ţară patru icoane de ale Maicei Domnului zugrăvite de evanghelistul Luca [2]).

La Roma, ḑice D. Gion, nu se găseşte de cât o «singură icoană de a lui Luca, şi anume în biserica *S-tei Maria în Ara Coeli.*

Printre icoanele făcatoara de minuni din Bucureşti, D. Gion enumără pe: *Maica Domnului din biserica Sărindaruluĭ*, această icoană acuma ḑice-se că este la Constantinopol; *Maica Domnului de la biserica Olari*, *Icoana de la biserica Sfânta Vineri* a boerilor Năstureli-Hĕreşti; *Icoana Sfântului doctor Pantelimon, Cosma* şi *Damian;* Icoanele sfânţilor *Haralambie, Atanasie şi Visarion*, făcătoare de minuni la boala ciumei; Icoana sfântului *Stelian*, care Sfînt ţinea în braţe un copilaş cu faşă de pânză în mână, pe care se citea: *mie mi s'a dat de Dumneḑeŭ a păzi pruncii.*

De aceia şi acest Sfânt era implorat pentru a lecui pe copii bolnavi.

In 1664 ne spune Cronicarul că trimise Dumneḑeŭ judecată lui Gligoraşcu-Vodă Ghica [3]) «că se bolnăvi un coconŭ ce erea, foarte rĕŭ, şi făcea grozăvii multe, eă era micŭ înfăşiatŭ; ear ellŭ săria ca unulŭ de 30 de ani, şi tottŭ sbiera şi ţipa ca caii, până-şi dedea duchulŭ şi'lŭ îngropară în biserica lui Michaiŭ-Vodă».

De sigur că Vodă n'a apelat şi la icoana sfântului Stelian.

«*Ad imposibilia nemo obligatur*», nici chiar pentru

---

[1]) Vezĭ in Ist. Buc., p. 646.

[2]) Moaşte de ale evanghelistului S-tul Luca sunt la Bistriţa lângă racla de argint a S-tuluĭ Ioan Decapolitul, făcută de Bălaşa Doamna luĭ Constantin-Şerban-Vodă. Vezĭ în Biserica ortodoxă, Rom., pe anul 1876, p. 14, Călătoria luĭ Neofit Mitropolitul (citat în op. D-luĭ Gion, Ist. Bucur., p. 646, Nota 1).

[3]) Am vĕzut în această carte la capitolul Domnieĭ luĭ, cum dênsul se făcu soţ cu toţĭ vrăjmaşiĭ Cantacuzenilor, pentru a le săpa groapa peireĭ. De aceia ḑice Cronicarul aci, că Dumneḑeŭ trecuse acum judecata luĭ Vodă Ghica.

Sfânți, ḑice D. Gion. Eŭ cred însă din contra că tocmaĭ imposibilul 'l pot Sfinții, căcĭ aceasta este o minune și de aceia minunile nu le pot face de cât Sfinții și puterea dumneḑească, «ad imposibilia nemo obligatur», se poate ḑice pentru oameni, căcĭ în adevĕr mâna, capul și sufletul omenesc nu poate face ceva imposibil; când recurgĭ însă la puterea divină, atunci te poți aștepta și chiar pretinde, aceasta însă bine înțeles pentru cel ce crede și are ferma convingere, căcĭ dacă nu creḑĭ, nicĭ să te încercĭ, căcĭ în van va fi; trebue să fie un mediŭ apt pentru ca să se poată stabili acel curent electric între tine și puterea divină.

Afară de rugăciunele dese înaintea uneĭ sfinte icoane, maĭ eraŭ și alte credințe: Se atârnaŭ icoane de patul bolnavuluĭ, 'ĭ se puneaŭ cruciulițe pe pept, legate cu câte o panglicuță de gât; 'ĭ se puneaŭ câte o sfântă moaște sub pernă, maĭ cu seamă câte o moaște de aceia ținută în catifea; moaște ce slujise și luĭ taică cel mare orĭ vre-uneĭ bunice, în cazurĭ de extrem pericol; 'ĭ se duceaŭ rufele la biserică spre a se ține acolo 2—3 ḑile; 'ĭ se da apă sfințită de dimineață; ĭi se aduceaŭ câte un preot acasă de'ĭ ḑicea la cap cu glas înăbușit privegherea și maslul, acatiste și molitfe din ale sîntuluĭ Vasilie-cel-mare și făcător de minunĭ. Când se spuneaŭ rugăciunĭ din ale Sfântuluĭ Ioan Zlatoust (Ioan-gura-de-aur), atunci se știa că bolnavul e un muribund, aceasta era ultima sforțare a medicineĭ călugărești.

D. Hasdeŭ crede că din veacul al XVI-lea există texte de conjurațiune pentru scoaterea dracilor[1]).

Apoĭ muma bolnavuluĭ, sora, verișoara, orĭ iubitoarea luĭ, dădeaŭ giuvaericale, iconițe și galbenĭ la icoane ca să le implore milă și minune; se duceaŭ în biserică și acolo ședeaŭ ceasurĭ întregĭ îngenunchiate în fața uneĭ icoane, în întunerec, numaĭ cu câte o candelă aprinsă și de sticlă ro. șie orĭ verde, prin care strĕbătea niște raze slabe.

---

[1]) Vezĭ în «Cuvinte din Bătrânĭ», Manuscriptele luĭ popa Grigorie din Măhacĭ înainte de 1580 (citat de D. Gion în Ist. Bucur., p. 647, Nota 2).

Acolo se rugaŭ dênsele cu ochiĭ umeḑĭ şi duioşi, cu privirea tristă şi melancolică, de-ţĭ-se rupea inimă privindu-le, la icoanele facătoare de minuni, doar se va însănătoşi dragul mameĭ de acasă.

Aşa e de multe orĭ: *credinţa* învinge *ştiinţa*, căci vin de acele împrejurărĭ, în faţa cărora ştiinţa rămâne nulă şi surdă. Medicii nu maĭ aŭ nicĭ un mijloc, nu maĭ cunosc nicĭ un secret al medicineĭ ca să'l dea bolnavuluĭ, atunci de sigur momentul desperărĭĭ a sosit şi singurul braţ ce implorĭ nu e de cât divinitatea: divinitatea e făcătoare de minunĭ, când vrea, face şi imposibilul.

D. Gion spune că nu'şĭ aduce aminte în ce notiţă manuscrisă a cetit că o mamă care se ruga la biserica Sărindaruluĭ singură în biserică, a auḑit icoana trosnind cu atâta putere, încât sĕrmana mumă s'a speriat şi a căḑut jos moartă. Trosnetul icoaneĭ simulase asupra mumeĭ nenorocite, refusul rugăciuneĭ [1]).

D. Gion maĭ adaugă încă la medicina ieratică: Ungerea cu sfântul mir, căḑutul la sfintele daruri, bĕutul apeĭ în care a stat multă vreme o cruce de inorog, punerea unuĭ fer între dinţi când trag clopotele în Sâmbăta mare [2]), aposiţiunea mânilor unuĭ patriarch sfint cum fu patriarhul Nifon în vremea luĭ Radu-cel-Mare, atingerea moaştelor unuĭ mitropolit mort, cum fu Maxim Brancovicĭ, şi în fine ca ultim mijloc de tămăduire suprem şi foarte costisitor: aducerea la casa bolnavuluĭ a moaştelor vr'unuĭ sfint saŭ vr'uneĭ sfinte, bunăoară S-tul *Dumitru Basarabov* din Bucureşti saŭ S-ta *Filotea* tocmaĭ de la Argeş [3]). Cât de bine descrie D. Gion, când spune că emoţiunĭ peste emoţiunĭ cuprindeaŭ pe oamenii din casa unde era aşteptate moaştele vre-unuĭ din aceştĭ sfinţi, căci tocmaĭ în momentul când sicriul cu moaşte era să intre pe poartă, tocmaĭ atunci mâinele oamenilor ce duceaŭ patul pe care era aşeḑat sicriul

---

[1]) Vezĭ în Ist. Bucur., p. 647.

[2]) Vezĭ în Biserica ortodoxă Română, 1877, p. 571; obiceiurile superstiţioase, citat în Ist. Bucur. de D. Gion, p. 647, Nota 3.

[3]) Vezĭ în Ist. Bucur. de D. Gion, p. 647.

puteaŭ amorți, saŭ caiĭ se poticneaŭ, dacă el era așeḑat într'un car, aceste accidente însemnaŭ atunci pentru norodul așteptător, că sfîntul nu'l vrea, în cât desperarea coprindea pe toți.

In noaptea Paștilor, când preoții eșeaŭ afară din biserică ca glasul lor cel puternic și vibrător să se pearḑă în înaltul cer înstelat; prin cuvintele: «Hristos a inviat din morțiĭ cu moarte călcând», ca să se convingă și ereticii de triumful creștinismuluĭ, atunci pe lângă biserică se auḑea câte un țipĕt înfundat al vr'unuĭ epileptic ce se sgârcea rezemat pe gardul vr'unuĭ mormênt, și spre vindecare îĭ-se turna în cap câte o doniță de aghiazmă.

De friguri era scrisul cu litere arabe pe coajă de pâne de însuși mâna popeĭ, el scria însă niște vorbe ce nu le pricepea nimenĭ. D. prof. Iorgulescu din Buzĕŭ ne dă o formulă de acest scris, rețetă pentru friguri: «*Abele* 31 : + *Zut;* a doua ḑi scria: *Bodele* 31 : + : *Zut*, iar a treia ḑi: *Abele, Bodele* 31 : + : + *Zut*». Dacă făcea pe «*Z*» în «3» nemțesc frigurile piereaŭ și maĭ repede [1]).

Se maĭ lua încă și târnoseală de la biserică ca lecuire de boale ușoare, dacă o furaĭ, era și maĭ bine. Așa de pildă afumatul cu florĭ de la Domnul Christos era bun de guturaĭ, coliva Sf. Haralambie și altele câte toate [2]).

Credința în vremurile d'înapoĭ era cu mult maĭ mare ca aḑi, oamenii eraŭ mult maĭ bigoți. Când se rugaŭ înaintea Maiceĭ prea curate saŭ înaintea Domnuluĭ nostru Isus Christos, toată ființa lor se transforma, scufundați în gânḑurĭ adênci, cu ochiĭ ficși la icoană, cu trupul și sufletul la religie, simțeaŭ că se stabilește între dênșiĭ și divinitate în acel moment un curent puternic, nevĕḑut, neauḑit și nepipăit, dar vaĭ! cât de simțit.

Această încredere oarbă, această reacțiune în tot organismul lor avea de multe orĭ efecte fericite, căci bolnavul fața de aceste emoțiunĭ, de aceste contorsiunĭ al întreguluĭ sistem nervos se făcea bine și atunci vaĭ! câte și maĭ

[1]) Vezĭ citat în Ist. Bucur. de D. Gion, p. 648, Nota 1.
[2]) Idem.

câte daruri în onoarea lucrurilor sfinte şi sfinţite, bani, scule şi moşii acelei biserici, acelui preot prin mijlocul căruia Dumnedeŭ s'a înduplecat să audă rugile păcătoşilor de pe pământ, ca ei să se tămăduiască, spre a nu trece la viaţa acea de veciniciе.

Veacul al XVIII se apropie, călugării, egumenii şi arhiereĭ Greci se aşedară deja în mânăstirile româneşti, episcopiĭ, eparhiile şi Mitropolitul ţĕreĭ, pe tronul archipăstoresc al întregeĭ Ungro-Vlachiĭ. Felul lucrurilor se va schimba de acum înainte; căci Grecii, iubitori de bani, căutaŭ a fi arghirofili chiar şi în religiune, am vĕdut în cuprinsul acesteĭ cărţi documente şi documente de la unii Domni români ca Mateĭ-Vodă Basarab şi Radu Leon-Vodă, cum s'aŭ încercat a goni pe Grecii călugări din această ţară atât de nenorocită şi de suferindă, din causă că aceĭ călugări închinaseră mânăstirile greceşti prin hrisoave falşe, sfântului munte.

Acuma când dênşii observară că atât de mare influenţă avea medicina ieratică asupra Românilor, 'şi ţiseră: aci e de făcut bani, şi în adevĕr nici nu întârdiară, milioane şi milioane le aduseră lor practicarea acesteĭ speciĭ de medicină.

Locul nu e aci, a vorbi, căci în acest capitol nu ne-am propus a ne ocupa de cât de medicină din epocă naţională. Avem un alt capitol separat, unde vom trata de toate ramurile activităţeĭ culturale în Ţara-Românească, profesate însă de străini, în acel capitol vom vorbi deci şi de medicina practicată de străini, în care se va vedea atât *medicina ieratică a clericilor greci cât şi medicina doftoricească* care a început'o tot străini.

Trecem deci la studiul alteĭ ramure din trecutul naţional al activităţeĭ culturale din Ţara-Românească.

BISERICA.

Nu pot pĕtrunde în studiul acestuĭ capitol până ce nu aduc un omagiŭ D-luĭ profesor al facultăţeĭ de teologie din

Bucureşti, D. Constantin Erbiceanu, pentru cartea d-sale «Istoria Mitropoliei Moldaviei şi Sucevei şi a Catedralei Mitropolitane din Iaşi» (Bucureşti, 1888).

E o lucrare ce formează un volum mare de peste 600 pagini.

D. Constantin Erbiceanu are marele merit de a fi desgropat şi studiat vechimea creştinismului la Români.

D-sa însuşi, după cum declară în a sa introducere «îndemnat fiind la aceasta cu multă insistenţă şi de Domnul Dimitrie A. Sturdza, fost ministru al cultelor şi instrucţiunii publice»[1]).

Cestiunea existenţei creştinismului la Românii din vremile cele mai vechi, D. Erbiceanu a tratat'o în opera sa, ca introducere în 38 de pagini de format mare, căci după cum spune însuşi D-sa: «Cugetându-mĕ, că alt nimic n'ar fi mai potrivit de a servi ca introducere în descrierea sânţirei măreţei biserici a catedralei Sântei Mitropolii din Iaşi, de cât expunerea faptelor ce probează vechimea creştinismului la Români[2])».

D. Erbiceanu a tratat în introducere, această cestiune ca în fondul materiei să arate istoricul sfintei Mitropolii a ţĕrei Moldovei.

Cestiunea istoricului sfintei Mitropolii a ţĕrei moldoveneşti de sigur că nu va privi în nimic capitolul de faţă, unde noi nu vorbim de cât de Mitropolia Ţĕrei-Româneşti până în 1717.

Cestiunea însă pe care D. Erbiceanu a desbătut'o în introducerea operei sale: «Vechimea creştinismului la Românii», aceia ne este de mare folos şi nouă în acest capitol.

Din cele 38 de pagini în care D. Erbiceanu discută această cestiune, bazat pe documente şi scrieri vechi ale autorilor de mâna întâia, reese că: «*Noi Românii suntem vechi creştini, că confesiunea noastră a fost în tot-d'a-una cea ortodoxă şi că am rĕmas legaţi de ortodoxism de la*

---

[1]) Vezi în Ist. «Mitr. Mold. şi Sucevei», 1888, Bucur., p. III, Introducere.
[2]) Vezi idem în Introducere, p. III.

Patriarhul Fotie, de când s'a scindat biserica creştină în biserica papală occidentală şi biserica ortodoxa orientală, că toate relaţiile noastre religioase încă de maĭ 'nainte de întemeerea statelor române, sub prima lor forma de voevodate şi knezeate (veacul XI—XIII), maĭ 'nainte chiar şi de reocuparea pământuluĭ patrieĭ noastre anul (270—1250), ce atuncĭ era ocupat de barbarĭ, maĭ 'nainte, ḑic de aceste vremurĭ, relaţiunile noastre le-am avut numaĭ şi numaĭ cu Patriarhul de la Constantinopol, şi că am avut şi episcopiĭ în ţările române, de dincoace şi de dincolo de Dunăre» [1]).

Existenţa ortodoxismuluĭ, deci la Românii pare a fi simultanee cu însuşi apariţiunea lor pe pământul Dacieĭ-traiene; aceasta şi explică chiar fanatismul religios de care aŭ fost însufleţiţi Românii în toate vremurile, credinţa lor oarbă în divinitate, de la mare până la mic, de la vlădică până la opincă, şi ca dovada de aceasta, toate acele daruri de moşiĭ şi fel de fel de bogăţiĭ locaşelor sfinte, mânăstirĭ şi biserici şi ḑidirea lor de către Domnul ţĕreĭ, de boerul ţĕreĭ ca şi de ţĕranul eĭ, cestiune ce o vom studia maĭ la vale.

Biserica română a fost singurul aşezământ care a rĕmas neatins de inimele învrăjbite ale oamenilor.

Am vĕḑut în coprinsul acesteĭ cărţi toate acele revoluţiuni ale partideĭ naţionale a ţĕreĭ în contra elementuluĭ grecesc ce crease o nouă partidă în ţară. Certurile lor le am vĕḑut cât de dăunătoare aŭ fost acesteĭ nenorocite ţĕrĭ, cu toate acestea însă, când era vorba de biserică, ea a rĕmas respectată şi sprijinită de unĭĭ ca şi de alţiĭ.

Această consideraţiune trebuea să o aibă Românul pentru Biserică ca şi tot omul.

Căcĭ în Biserica noastră naţională, Românul a învĕţat sublimele principiĭ ale moraleĭ evanghelice: pacea, iubirea, unirea, frăţia, facerea de bine şi tot felul de sacrificiĭ pentru a face bine unĭĭ altora şi tuturor împreună.

---

[1]) Veză in op. cit., p. III—XXXVIII, comparat şi cu Cronicariĭ grecĭ de acelaş autor, p. X.

In biserica neamul românesc a învețat să se iubească; reciproc între dênșii bogații, cu săracii, și să fie milostiv cei avuți cu cei neavuți.

Biserica noastră a fost temelia societățeĭ noastre și temelia existenței acestuĭ popor. Ea a fost o adevărată școală de morală, de ordine, de disciplină, iubire și unire pentru Român, căci cele d'întâiŭ școliĭ, în bisericĭ aŭ fost, și dascălii școlilor, cărturariĭ bisericești aŭ fost.

Din biserică s'aŭ învețat a se păzi unirea duhuluĭ, întru legătura păceĭ, un trup și un duh, un Domn, o credință, un botez, iar Domnul duhul este și unde este duhul Domnuluĭ, acolo este adevărată libertate (ḑice apostolul Pavel).

Românii în tot-d'a-una aŭ avut temere de numele luĭ Dumneḑeŭ, căci cum spune înțeleptul Solomon: «Inceputul înțelepciuneĭ este frica luĭ Dumneḑeŭ», grație numaĭ acesteĭ temeri și credințe, noĭ am străbătut restimpul cel furtunos al veacurilor care ne adusese norĭ, din carĭ aŭ curs numaĭ trăsnete.

Cu năvălirile Barbarilor maĭ întâiŭ, apoĭ hărțuelile ḑilnice ale vecinilor, am fi trebuit de mult să perim ḑacă nu am fi avut nicĭ credința în Dumneḑeŭ, nicĭ teamă de numele sĕŭ.

Numaĭ cu o asemenea credință ne-am îmbărbătat singurĭ, ne-am făcut curagiu singurĭ, și ast-fel am învins.

Dar cum nu eram noĭ Românii să nu fim religioșĭ și să nu iubim numele Domnuluĭ, când în biserica noastră, a religiuneĭ creștine ortodoxe de răsărit, am avut ca predicătoriĭ pe oamenii ceĭ maĭ marĭ aĭ bisericeĭ, ca de pildă pe prea strălucitul și luminat Sf. Ioan Chrisostom, gură de aur, archiepiscop al Constantinopoluluĭ?

In țările române, în tot-d'a-una clerul a fost supus autorităței bisericești, representată prin persoana Domnuluĭ.

La alegere nicĭ odată Domnul nu sĕruta mâna Mitropolituluĭ, ci acesta pe a Domnuluĭ, lucru cam extraordinar!

Cantemir în descrierea Moldoveĭ relatează aceasta: «Primus metropolita ad sedentem in throno accedebat principem ejus manus deosculabatur».

Cu toate acestea se întêmplaŭ şi excepţiuni, maĭ cu seamă când venea câte un cap de biserică, strĕin.

Aşa se întemplă în 1654, când Domnul Ţĕreĭ-Românești, Constantin Şerban sĕruta mâna patriarchuluĭ grec *Macarie*, ce venise atunci în Muntenia [1]).

Clerul trebuia să aibă respect mare faţă de Domn, căci Domnul era capul şi inima ţĕreĭ, ear clerul nu trebue să formeze un stat în stat în acea ţară.

Aşa de multe orĭ Domniĭ când vedeaŭ pe câte un representant al cleruluĭ că nu-şĭ făcea datoria, 'l mustra. Cronicarul Nicolae Costin ḑice că «Domnul Moldoveĭ Antioh Cantemir strigă într'o ḑi Vlădicăĭ de Huşi în plin divan: «Popo! Ce nu judeci drept când vin cărţile mele? Ţi-oĭ rade pletele.» Atunci Vlădică eşind de la divan cu lăcrimĭ plângênd, rĕŭ l'aŭ blestemat [2]).

De aicea reese că representanţiĭ cleruluĭ până la egumen nu puteaŭ intra saŭ eşi din slujba lor de cât fiind numiţĭ orĭ scoşĭ de Domn [3]).

Clerul însă în tot-d'a-una a fost amestecat în trebile ţĕreĭ nu numaĭ religioase, dar şi politice; în divanurile ţĕreĭ alăturĭ de boerĭ ceĭ marĭ luaŭ loc şi Mitropolitul şi episcopiĭ ţĕreĭ. In cursul acesteĭ cărţĭ cititorul a avut ocasia să vaḑă semnaţĭ pe la finele chrisoavelor domneşti chiar în capul boerilor divanişti pe Mitropolitul ţĕreĭ şi episcopiĭ, după care numaĭ succedaŭ boerĭĭ.

Aceasta o făceaŭ domniĭ poate tot din causa adêncieĭ lor credinţe, ca la verĭ-ce act al lor politic şi numele luĭ Dumneḑeŭ să fie representat, prin representanţiĭ sĕĭ.

Nimic să nu se săvîrşească în numele ţĕreĭ şi al neamuluĭ fără ca numele Domnuluĭ să nu fie şi astfel să rĕmâe făptuirea mută şi surdă la numele Domnuluĭ cel a tot puternic, ci să capete blagoslovenia luĭ prin prea sfinţiĭ părinţiĭ aĭ bisericeĭ, representanţiĭ sĕĭ.

---

[1]) Vezĭ relaţia luĭ Paul de Aleppo, în descriereu călĕtorieĭ sale prin Moldova şi Muntenia, reprodus în Arch. ist., vol. I, partea II, p. 102.

[2]) Vezĭ în Letopiseţ, vol. II, p. 62, citat şi de D. Xenopol, p. 661, op. cit., vol. III, Nota 10.

[3]) Vezĭ Des. Moldoveĭ, Cantemir, p. 146, citat idem p. 662.

Din adênca credinţă religioasă întrupată în Român a reeşit că tot locuitorul ţĕreĭ ce avea ceva avere, fie în banĭ, saŭ în pămênt, a dăruit dintr'ênsele sfintelor locaşurĭ, după ce le-a ridicat tot dênsul din temeliă, saŭ le-a găsit ridicate de alţiĭ, în care caz le-aŭ înavuţit numaĭ.

D. Xenopol spune în această privinţă: «De aceea s'a şi grămădit atâta întindere de pămênt în mâinele mânăstirilor, încât la secularizarea lor cuprinderea totală a moşiilor mânăstireşti să ajungă aproape la o treime din acea a teritoriului întregeĭ ţĕrĭ române, iar venitul acestor nesfârşite latifundiĭ se ridică la 25,000,000 de leĭ nuoĭ, ceeace represintă un capital de 500,000,000, urcându-se iar împreună cu nedesfundatele păduri la cifra uriaşă de un miliard de leĭ![1])

---

[1]) Vezĭ în vol. III, Ist. Rom., p. 660. Această cifră ce o dă D. Xenopol ca quantum, la care s'ar fi urcat aĕĭ averile mânăstireştĭ, nu trebue de loc să ne sperie, căcĭ daniile Voevoĕilor ţĕreĭ, ale boerilor şi chiar a unora din moşneni, la mânăstirĭ, orĭ la bisericĭ particulare, aŭ fost fabuloase, de oare-ce fabuloase eraŭ şi întinderile de pămênturĭ ce le avea o familie. Eraŭ familiĭ de boerĭ ce aveaŭ câte 150 de moşiĭ; nu este locul aci a spune, cum le dobândiseră, de pildă Buzeştiĭ aveaŭ în al XVII-lea secol 128 de moşiĭ. In ceea-ce priveşte danile la sfintele locaşurĭ, mĕ măgulesc şi eŭ, căcĭ la cifra de un miliard, pe care o arată D. Xenopol ca quantum la care ar fi ajuns aĕĭ averile acestor sfinte locaşurĭ, de care acum ar beneficia ţara, a contribuit şi neamul meŭ, al *Obedenilor,* cu peste 15 milioane de francĭ, de oare-ce Petre Obedeanu (1655—1720) a dăruit mânăstireĭ Jitian, jud. Dolj, moşiile *Yemikul* şi *Csuliniţa**), ear fiul sĕŭ Constantin Obedeanul (1688—1753) «bisericeĭ Obedeanu» din oraşul Craiova, zidită de dênsul în 1748, moşiile: *Albeştĭ, Ostrovenĭ, Dosul-Sandeĭ, Seaca, Giurgiţa, Tâncănăŭ, Surlariĭ, Cibrovu,* (ce-ĭ maĭ ţice şi Potrojanĭ, toate aceste în judeţul Dolj şi *Mogoşanĭ* din jud. Gorj**). Această avere, lă-

---

*) După cum se vede din raportul oficial despre privilegiile, averile şi veniturile mânăstirelor din Oltenia 1731, Iunie 26. Raport făcut Impĕrăţieĭ sacre de guvernatorul Consiliuluĭ Transilvanieĭ Sr Kölcseri şi registratorul cesaricesteĭ cancelărĭĭ de resbel, Dobner. — Unde între numele tuturor mânăstirelor olteneşti se vede şi al «*Mânăstireĭ Jitian*», despre care se ţice: «Clădită de către Bălaşa, muma Voevoduluĭ Constantin Şerban; după Hand însă, ea a fost restaurată de către colonelul Petre Obedeanul, care ĭ-a dăruit moşiile Yemikul şi Csuliniza cu 40 de supuşĭ şi cu privilegiŭ excepţional de la Serban-Vodă Cantacuzino din anul 7189» (adică 1681). (Tradúcerea e după limba germană, se vede că Nemţiĭ aŭ tradus titlul de mare Serdar al luĭ Petre Obedeanu prin cel de «*Obrist*», colonel, aşa după cum se vede în document. Vezĭ în vol. VI, ccl. doc. Hurm., p. 445).

**) După cum se vede, în testamentul olograf şi original al sĕŭ «biv-vel paharnikul Constantin Obedeanu», testament în posesiunea părinteluĭ meŭ, colonelul Vasile Obedeanu, descendent direct al sus numituluĭ donator. Biserica Obedeanului a fost ridicată din temeliă în anul 1748 (v. inscripţiunea pietreĭ de pe frontispiciul bisericeĭ Obedeanu din Craiova). Testamentul poartă data de 1753. (Hrisovul luĭ Alex-Vodă Ipsilantie prin care înfiinţează şcoală, cu seminar, bursarĭ, şi spital în curtea bisericiĭ Obedeanu în camerile din pridvorul bisericeĭ, poartă data de 1776, 26 Aprilie. (Vezĭ în Ist. şcoalelor de V. A. Urechiă, citat la Tomul I, p. 37, după originalul din condica domnească de la Archiva Statuluĭ). Testamentul luĭ C. Obedeanu e ccris şi subscris de mâna sa pe hârtie de pergament, în

Biserica română ca ori şi care alta, învĕţând credincioşilor doctrina eĭ, trebuea să se servească cel puţin de ştiinţa scrisuluĭ şi a citituluĭ, căcĭ viul graĭ nu era suficient. In prima linie decĭ representanţiĭ bisericeĭ trebuiaŭ să ştie a scrĭ şi a citi.

Până în veacul al XVII-lea însă graiul oficial al bisericeĭ române a fost cel slavonesc, aceasta ca o consecinţă a influenţeĭ slavone asupra noastră, influenţă ce am vĕdut într'un mod fix, că s'a manifestat la noĭ pe timpul impe: riuluĭ romăno-bulgar (veacul al XII-lea) ca o urmare a celeĭ începută încă din al VII-lea veac.

---

sată de părinte şi fiŭ la un loc, forma a 9-a parte din moşiile luĭ Constantin Obedeanu, Vel-paharnic şi consilier împĕrătesc al Austrieĭ. Din venitul acesteĭ averĭ, din care se întreţinea biserica zidită de dênsul la Craiova a «*Obedeanuluĭ*», Alexandru-Vodă Ypsilante a înfiinţat după voinţa testatoruluĭ exprimată în testament, şi o şcoală cu seminar şi cu 12 bursierĭ pe an, cât şi un spital cu doftorĭ care funcţionase tot în curtea bisericeĭ «*Obedeanu*» până în veacul trecut (şcoala şi biserica şi aĕĭ în fiinţă).

Soţia luĭ Constantin Obedeanu, Stanca, de asemene a lăsat 2 moşiĭ în 1732 : *Zidurile şi Bereleştĭ*, sfinteĭ Mitropoliĭ din Bucureştĭ, pentru ca numele eĭ să fie pomenit în pomelnicul cel mare şi să fie îngropată acolo în mormêntul părinţilor eĭ, după cum spune însuşĭ in diata eĭ, după ce filosofează viaţa pământească, lăudând pe cea viitoare: «Am mers la sfinţia sa prea cinstitul şi prea sfinţitul Mitropolit al ţĕreĭ Chir Neofit şi al mieŭ sufletesc părinte, de am închinat danie sfinteĭ Mitropoliĭ, unde se prăsnueşte hramul sfântuluĭ împĕrat Constantin şi maică-sa Elena, o moşie din jud. Ilfov, ce se numeşte *Zidurile* şi *Bereleştĭ*. . . . . Decĭ fiind-că şi răposata maică-mea Marica Milească şi răposatul moşul meŭ, Banul Barbu Milescul şi treĭ fraţĭ aĭ meĭ*) sunt îngropaţĭ în sfânta Mitropolie aci în Bucureştĭ, unde mult păcătoasa şi greşita luĭ Dumneḑeŭ voesc după sĕvêrşirea vieţeĭ mele să mi-se îngroape şi oasele mele, măcar de mi-se va şi întâmpla sĕvêrşitul vieţeĭ mele peste Olt, şi nu aci, las cu sufletul mieŭ să aibe sfinţia sa datorie a pune nevoinţă la neamul mieŭ să'mĭ facă anacomidi să'mĭ aducă oasele aicĭ în Bucureştĭ, să le îngroape la un loc în mormênt, unde sunt şi ale maică-mĭ şi ale neamuluĭ mieŭ . . . . . unde şi numele mi-s'aŭ scris la pomelnicul cel mare», lăsând ca epitrop pe ginerele eĭ Constantin Filipescu, după cum adevĕreşte o diată a acestuia: «Adecă eŭ Constantin Filipescu biv-vel medelnicer dinpreună cu soţia mea Marica, fata dumnealuĭ răposatuluĭ Const. Obedeanu dat-am

---

8 pagine marĭ, nu l'am reprodus aci, căcĭ e prea lung, voiŭ spune numaĭ atât că închee. lăsând ca martorĭ şi executorĭ testamentarĭ, pe iubitul sĕŭ fiŭ Dumitraşcu Obedeanu, devenit vel Stolnic şi pe ginerele sĕŭ Ştefan Pârscoveanu, devenit vel Vornic†).

*) Stanca Obedeanu era fiica luĭ Dumitraşcu Brăiloiŭ, boerul călugărit cu forţă de Nicolae Mavrocordat sub numele de Dositheĭ Monachul, şi a Marikeĭ, fiică a Banuluĭ Barbu Milescu şi a Marieĭ Băneasa Filipească. (După cum spune în diata eĭ în alt loc).

---

†) Boer vestit din Olteniă, devenit Mare Ban al Craioveĭ în 1774, în urma tractatuluĭ de la Cuciuk-Cainargi, numit prin ajutorul *mareşalului Potemkin*, ales şi Domn al ţĕreĭ de boeriĭ partideĭ naţionale, însă alegerea neconfirmată de Sultan, pentru a se trimete fanariotul Alexandru-Ipsilantie. (Vezĭ Ist., Xenopol).

Am mai vĕḑut încă în alt loc cum aceşti călugări slavi începură a trece Dunărea din cauza persecuţiuneĭ Bizantinilor şi a invada locurile noastre sfinte.

Toate acestea aŭ contribuit deci ca clerul bisericeĭ române să fie representat prin Slavoni şi ca atarĭ eĭ să pro-

---

o scrisoare la mâna prea sfinţieĭ sale părinteluĭ Mitropolit, Chir Chir Grigore*) şi la sfânta Mitropolie ca să fie de adevĕrinţă, precum să se ştie ca rĕposata soacră-mea Stanca Obedeanca aŭ fost dat danie sfinteĭ Mitropoliĭ o moşie anume Zidurile şi Bereleştĭ . . . . şi m'aŭ lăsat pe mine epitrop. . . . . ».

Terminând aceste douĕ acte; cel d'întâĭ al Stanceĭ Obedeanu cu vorbele de blestem pentru ceĭ-ce ar veni în potriva aşeḑământuluĭ eĭ şi apoĭ cu tradiţionala frază: «Şi eŭ pentru maĭ bună adevĕrinţă mi-am iscălit numele mieŭ cu mâna mea şi mi-am pus şi pecetea jos, care şi alţĭ cinstiţĭ veliţĭ boerĭ se vor iscăli maĭ jos, ca să se creaḑă. Meseţiă Dec. 29, 7261 (1752),

(ss) Stanca Obedeanca.

Pecetea eĭ

Mireon Grigorios martor. Costdin vel Dvornic. Stefan Văcărescu vel Logofĕt».

Iar în al doilea chrisov, adeverinţa luĭ Constantin Filipescu dată Mitropolieĭ, ginerele Obedeanuluĭ şi ctitor al avereĭ donate, se vede la sfârşit vorbele: «Decĭ pentru maĭ bună încredinţare am dat acest zapis preasfinţiteĭ sale, iscălit şi întărit cu peceţile noastre şi cu alţĭ boierĭ marĭ de cinste, să se creaḑă.

(ss) Constandin Filipescu, vel Medelnicer, martor. Maria Filipeasca.
Constandin Dudescu, vel Dvornic, »
Constandin Năsturel, biv-vel Ban, »
Constandin Brâncoveanul, vel Logofĕt, » **)
Ştefan Văcărescu, biv-vel Ban, »
Creţulescul, biv-vel Ban, »
Pârvu Cantacuzino, Logofĕt, »
Dumitraşco, Vistier mare, » ***)

Pecetiile lor

In total decĭ 13 moşiĭ, în plus pădurile seculare de pe dênsele şi viile ce le aveaŭ.

---

*) Venit în locul luĭ Neofit.

**) Acesta este nepoţelul, fiul luĭ Constantin beizadea şi nepotul luĭ Constantin-Vodă Brâncoveanu, singurul ce maĭ rĕmăsese în urmă tragedieĭ de la Stambul din 1714.

***) Vezĭ documentele în Condica Mitropolieĭ din Bucureştĭ, aflată în Biblioteca Episcopieĭ de la Curtea de Argeş. Copie scoasă, şi în posesia mea, autorul acesteĭ cărţĭ.

page credinţele bisericeĭ ortodoxe de rĕsărit, fie prin graĭ, fie prin scris, în limba slavonă, şi ca această limbă apoĭ, să devie limba oficială, în biserică.

In această carte am vĕḑut că Românii prin contactul lor apropiat cu imperiul Bizantin, ce era înţesat de Greci, aŭ suferit şi o înrîurire grecească ce s'a manifestat pe cele maĭ spornice căĭ: *a comerţuluĭ* şi a *religiuneĭ*.

Fiind-că aicĭ e vorba de religiune, să ne oprim numaĭ la dênsa.

Incă din anul 1359 vedem pe un mitropolit grec în Ţara-Românească, *Yachint Christopulos*.

Iar Radu cel Mare (1494—1507) organizează biserica Ţĕreĭ-Româneştĭ după învăţăturile luĭ Nifon, marele patriarh al Constantinopolului care devine primul Mitropolit al Ungro-Vlachieĭ, grec şi acesta de origină.

Din acest moment decĭ în studiul *bisericeĭ române* ar trebui să vorbim de activitatea clerului representat prin *Slavĭ* şi *Grecĭ*.

Am spus însă că prima parte a capitolului acesta (VII) nu conţine de cât epoca naţională.

In partea doua a capitolului vom vorbi şi de streinĭ, acolo decĭ vom relua firul întrerupt şi al acestuĭ capitol ca şi pentru cele l'alte.

Acum trecem la *Şcoală*.

Studiul şcoaleĭ din Ţara-Românească este însă strâns, cu cel al *elocinţeĭ ştiinţelor*, *literilor* şi *filosofieĭ*, căcĭ, a studia cine-va, şcoala în Ţara-Românească, după ce va fi făcut istoricul eĭ maĭ întâĭ, ca instituţiune de cultură, va ajunge inevitabil şi la studiul acestor ramurĭ ale activităţeĭ culturale, de oare-ce în şcoală, acest focar nesecabil de cultură, s'aŭ învĕţat acele studiĭ.

Alăturĭ decĭ de titlul «*Şcoaleĭ*» pus în capitolul ce urmează trebue pus şi cel al *elocinţeĭ*, *literilor*, *ştiinţelor*, şi *filosofieĭ* cu reserva însă de a fi studiate la epoca în care aŭ început a se manifesta.

ŞCOALA

Elocinţa, ştiinţele, literele, filosofia.

D. V. A. Urechiă ḑice că şcoala a fost un factor conscient al culturei naţionale la Românĭ încă din veacul al XV-lea şi până în al XVIII-lea[1]).

Documente despre existenţa şcoalelor în Ţara-Românească mai înainte de veacul al XVII-lea nu avem.

Cu toate acestea ne vom încerca a pătrunde în veacurile anterioare celuĭ al XVII-lea, ca să vedem dacă Românii de dincoace de Milcov aŭ avut şcolĭ în acele vremurĭ.

Ca argument adus la susţinerea acesteĭ tese D. V. A. Urechiă, aduce existenţa *Diacilor de logofeţie.*

Aceştia eraŭ aceĭ scriitorĭ din divanurile Domnuluĭ saŭ de la cancelaria mareluĭ logofĕt, ce redacta actele oficiale, urice, cărţi domneştĭ, chrisoave, vĕnḑărĭ de ocină între particularĭ, etc

D. Urechiă ḑice că aceştĭ *Diacĭ*, saŭ Grămăticĭ români, eraŭ pioniĭ ceĭ mai activĭ aĭ limbeĭ române.

Lor li se datoreşte toată propăşirea scrisoareĭ româneştĭ. Ei nu eraŭ numaĭ *caligrafĭ* ci şi *concepiştĭ* [2]).

Aceştia deşi redactaŭ actele oficiale în limba slavonă, căcĭ aceia era limba oficială a statuluĭ, până în al XVII-lea veac, ştiaŭ însă a scrie şi româneşte. Cuvintele din Bĕtrâni a D-luĭ Hasdeŭ şi Zapisele din secolele anterioare veaculuĭ al XVII-lea, aduc această dovadă, ḑice D. V. Urechiă [3]).

De unde aŭ învăţat decĭ aceştĭ *diacĭ*, româneşte? Căcĭ aŭ trebuit să înveţe unde va ca să ştie a scrĭ şi a concepe pe româneşte şi încă atât de frumos; căcĭ adese-orĭ prin unele chrisoave domneştĭ se vede ca preambul nişte cugetărĭ foarte profunde, se vede decĭ că, ele eraŭ produse de un creer, ce se îndeletnicise maĭ mult saŭ maĭ puţin cu un citit mai ales.

---

[1]) Vezĭ în Ist. şcoalelor, p. 3. Bucureştĭ 1892, Tom. I.
[2]) Vezĭ idem şi în schiţe de Ist. lit. rom., p. 113.
[3]) Idem.

Aci este însă locul să spunem unde aŭ învĕţat! Aŭ învĕţat în acele «*şcolĭ bisericeştĭ de slovenie*». Căci aproape pe lângă fie-care biserică era formată şi o şcoală, la care câţi-va ucenicĭ învĕţaŭ scrisul, cetitul şi slovenia, atât cât eraŭ necesare slujbeĭ bisericeştĭ.

La acea şcoală care drept local, vara, avea tinda bisericeĭ ear earna însuşi casa preotuluĭ, veneaŭ ucenicii de învĕţaŭ carte de la dascălul lor, care era câte un preot mai cărturar, de pe la câte o biserică.

După ce ucenicul ştia să scrie şi să citească slavoneşte învĕţa a scrie şi româneşte, aceasta de sigur mergând mai uşor, ca un ce decurs din fire.

In aceşte şcolĭ bisericeştĭ de sigur se citeaŭ şi operile religioase ce apăreaŭ (Veacul al XVI-lea); opere care aŭ format începutul literatureĭ noastre, de care am vorbit la locul cuvenit[1]).

A fost deci natural ca aceĭ *Diacĭ* care eraŭ din ucenicii ce învăţaseră pe la acele şcolĭ, să ştie a scri şi româneşte, pe lângă slavoneşte şi a face preambule prin uricele domneştĭ.

De aceia deci trebue să recunoaştem în aceşti diacĭ pe niştе adevăraţĭ promotorĭ aĭ cultureĭ naţionale a Românilor.

Biserica deci a fost mijlocul prin care Românii aŭ putut avea şcolĭ, într'însa deci trebue să punem toată admiraţiunea noastră, căci printr'însa şi cu dênsa aŭ trăit neamul românesc. Ea ne-a învăţat să credem, şi tot ea ne-a învăţat să şi cugetăm şi să exprimăm cugetele noastre prin graiŭ ca şi prin scris.

In această privinţă cât de bine se exprimă T. Cipariu, când spune «preotul avea misiunea: după ce va isprăvi slujba bisericeĭ, să facă scire cum să se strângă pruncii în biserică, să-ĭ înveţe» [2]).

Din aceste şcolĭ aŭ eşit de sigur toţi aceĭ *Diacĭ* de

---

[1]) Cap. literatureĭ.

[2]) Vezĭ în Acte şi frag. Periodul din 1675. Cipariu, citat şi în Schiţe de ist. lit. rom. V. A. Urechiă.

logofeție despre care am vorbit mai 'nainte și am spus că ei aŭ fost promotorii scrierii și vorbirei românești.

D. V. A. Urechiă pentru veacul al XV-lea și al XVI-lea ne aduce după documente, 50 de nume românești de *Diacĭ* români, începând cu «Neagoe de la 1497» și sfârșind cu «Mihul 1558» [1]).

Acestea aŭ fost primele școli românești. Biserica deci a fost aceia din care aŭ eșit prima scântee de cultură în Țara-Românească.

Cu începerea veacului XVII-lea, școala în Țara-Românească, devine o instituțiune puternică și organisată, după o metodă cu totul pedagogică, ea începe a'și perde vechiul ei caracter de școală bisericească, acum vom vedea pe ici pe colea localurĭ mai spațioase; vom vedea învățându-se nu numai a scrie, a ceti slavonește și românește, ci și alte diferite materii ca: matematica, filosofia, eloquența, etc., nu vom mai vedea dascălĭ numaĭ preoți ci și mireni, și încă din cei iscusiți în al cuvêntului, culturei și scrierei.

Aceste schimbărĭ toate, atât de bine făcătoare neamului românesc, 'și aveaŭ cuvîntul lor, căci vremurile acele grele (adică de răsboiŭ), de care scriseră cronicarii Costin și Filipescu în letopisețurile lor, mai trecuseră; acuma condeiul va lua locul spadei.

In acest capitol însă nu putem pătrunde în studiul școalelor din veacul al XVII-lea, căci existența lor era datorită școalei grece de la patriarchia Constantinopolului, dascălĭ toți aproape eraŭ Greci aduși aici de Șerban-Vodă Cantacuzin și Brâncoveanu.

Așa că studiul acestuĭ capitol trebue să'l închidem deocamdată aci, și să'l continuăm la paragraful «culturei Țărei-Românești datorită streinilor», paragraf de care vorbirăm mai 'nainte încă, și de care am spus că va forma corolariul acestuia.

Să încheiăm deci studiul școalei din epoca națională

---

[1]) Vezĭ în Ist. școalelor, T. I, p. 7.

şi să zicem că singurele şcoli din această epocă în Ţara-Românească aŭ fost şcolile bisericeşti.

Venim acum la studiul artelor.

ARTELE

Dintre toate ramurile activităţeĭ sociale, arta este aceia care ne înfăţişază natura, realitatea. Aceasta o înfăţişează artistul, natura formează pivotul adevărat al opereĭ, în jurul căruĭa artistul cată a grupa tot produceriĭ şi maĭ perfecte, idealizând'o.

Oameniĭ în cariĭ gustul artistic este născut, simt necesitatea de a crea însuşi eĭ nişte închipuiriĭ, puse în practică fie prin coloare, fie prin musică, fie prin piatră.

Eĭ fac atunciĭ nişte lucrări cariĭ idealizează realitatea lucruluĭ. Eĭ inventează şi concep în revoluţiunea creeruluĭ şi sufletuluĭ lor acea producţiune, mult maĭ frumoasă, maĭ sublimă, de cât simplul ucenic silitor şi muncitor, însă nu artist.

Această frumuseţe ideală nu o găseşte artistul, nicăeriĭ, ea nu maĭ existase în omenire, ea este o producţiune originală ; expresiunea concepţiuneĭ autoruluĭ eĭ, concepţiune născută în acel artist, aşa într'un moment de expansiune fericită a gândurilor şi simţimintelor sale. Producţiune născută fără trudă şi chibzuinţă îndelungă ci într'o clipă.

Refugiul arteĭ este infinitul, căciĭ ea nu are limite, opere sublime se pot produce şi din ce în ce, maĭ sublime.

Sublimul se confundă cu geniul; geniul e înăscut şi el e nesecabil în inteligenţa şi sufletul individuluĭ.

Geniul compune frumosul, idealul, care se vede rar în omenire, el se simte de artist, şi numaĭ artistul cată a'l exprima şi a'l alipi realităţeĭ.

Victor Cousin ţice că frumosul trebue să conţină *unitate şi varietate;* sigur, căciĭ fără de acestea nu s'ar putea concepe ideia frumosuluĭ, de oare-ce trebue maĭ întâiŭ ordine,

proporţie, simetrie şi apoi diversitate, adică specie de nuanţe şi detalii cu totul unice.

G. H. de Coster pe de altă parte ḑice că: «scopul suprem al artei e de a conduce pe om spre bine prin frumos, după cum şi al ştiinţei este de a'l conduce prin adevĕr» [1]).

De aci deci fiind-că în cuvêntul artă se implică şi cel de frumos, de oare-ce ea exprimă frumosul. Artele şi-aŭ asimilat pe lângă dênsele şi termenul de *frumoase*.

Ne vom ocupa deci de studiul *artelor frumoase* ale Românilor.

Artele frumoase se divid în: *architectură*, *pictură*, *sculptură*, *muzică*, *poezie*, la care se mai adaogă şi *danţul*.

Mai pot exista şi alte subdiviziuni ale *artei*, căci în ori-şi-ce specie a activităţei culturale se poate crea genii.

Acelea însă es din diviziunea artelor frumoase, care este generală pentru toată lumea.

Artele frumoase s'aŭ născut de odată cu omul, ele s'aŭ desvoltat cu timpul, cu progresul civilizaţiuneĭ, aşa că la toate popoarele din lume, aŭ trebuit să fie artişti. Dintr'un număr de oameni neapărat va fi trebuit să se nască unul saŭ mai mulţi cu germenul geniului într'ênsul, aceasta ese din natura lucrurilor, căci speciele nici odată nu pot fi la fel, un individ se naşte criminal, altul geniŭ, altul simplu muritor, gata de a primi cultură şi de a deveni om învăţat dară nici odată geniŭ.

Căci geniul nu se învaţă, el se naşte în individ. Fericită naţiunea, din sînul căreia s'a născut mai multe genii, căci ea duce pe popor spre fericire prin frumos, îl înalţă în sferele divine, îi cultivă sufletul şi îi deşteaptă mintea. El scoate din întunerec pe neştiutor prin gustul frumosului ca şi învăţatul prin cel al adevĕrului. Unul demonstrează adevĕrul, îl probează, pe când altul îl idealizează.

Plecând din acest punct de vedere deci şi Românul a trebuit să cunoască frumosul, şi el să se fi desfătat cu deliciul *artelor frumoase*.

---

[1]) Vezĭ în Ist. artelor frumoase, de N. E. Idieru, 1898.

Să le studiem :

Architectura. Religiunea a avut un efect general asupra omenirei încă din vechime.

La noi Românii; dacă dênsa a contribuit la desvoltarea noastră națională, în răsboaie ca și în politică, a contribuit și la viața noastră culturală.

D. Xenopol spune că «întreaga mișcare artistică a antichității, pornește din viața religioasă» [1]).

Credințele religioase aŭ fost cuibul desvoltărei artistice. Architectura orientală, grecească, și până la un punct și cea romană pornesc de la zidirea templelor.

Lucrul nu rămâne însă aci, căci și sculptura, muzica, danțul, teatrul cu tragedia și comedia, s'aŭ desvoltat tot prin impulsul religiunei, din acele sĕrbători religioase.

Misterele lui Dionisos, zeul național al Grecilor din vechime sunt născătoarea teatruluĭ antic, după cum misterele religiei creștine sunt a celuĭ modern.

Stilul cel variat aparține mai întâi bisericeĭ și de aci se aplică și la monumentele mirenești. Acest caracter l'a păstrat și arta modernă chiar. Pictura a pornit de la icoanele bisericești, muzica din cânturile aduse în lauda luĭ D-zeŭ și teatrul din misterile creștine.

Numaĭ cu timpul arta a devenit lumească, în starea eĭ embrionară și de plină desvoltare, era cu totul religioasă [2]).

După perspectiva istorieĭ, D. Xenopol ajunge deci a ḑice, religiunea a fost pivotul din care s'a desvoltat toate ramurile *artelor* din toate țĕrile.

La noĭ ea s'a desvoltat după dogmele religieĭ creștine ortodoxe grecești —, și deci *architectura românească este pur religioasă și că mai întâi și întâi ea s'a aplicat clădirelor bisericelor* [3]).

Dacă vorbim deci de architectura bisericească, implicit trebue să vorbim și de biserica românească.

---

[1]) Vezĭ Vol. III, op. cit., p. 669.
[2]) In acest sens vezĭ în op. cit., D. Xenopol, vol. III, p. 669.
[3]) Vezĭ op. cit., p. 674.

Biserica în vechime nu era de sine stătătoare. Aci atârna de patriarchia Ochrideĭ, aci de acea a Constantinopolului.

Din maĭ multe şovăirĭ între deosebitele Chiriarciĭ care se certaŭ pe autoritatea spirituală asupra bisericeĭ române, biserica română a ajuns ear la vechia eĭ tulpină la patriarchia din Ochrida.

Starea noastră psihică se apropia maĭ mult de starea psihică a Slavilor.

Eĭ deveniră creştinĭ, asupriţi de împărăţia Bizanţiuluĭ, firesc lucru era ca să se tot depărteze de împărăţia orientală şi să se apropie de noĭ, aŭ trecut Dunărea deci călugării slavĭ şi aŭ găsit linişte şi refugiŭ în creerul Carpateluĭ românesc. Acolo în vêrfurĭ aŭ clădit câte un colţişor (monastire), ca de acolo să'şi îndrepte rugile cele frumoase către cer.

Istoria înseamnă însă deabea în veacul al XIV-lea, existen ţa unuĭ călugăr slav venit aci, de peste Dunăre, este *Sfîntul Nicodim*, originar din Serbia, el a întemeiat în Ţara Românească monastirele *Prislopul*, *Motru*, *Vodiţa* şi monumentala Lavră a *Tismaneĭ* [1]).

D. I. Gion, în urma publicăreĭ volumuluĭ IV din «Magnum Etymologicum Romaniae, Negru-Vodă, un secol şi jumătate din începuturile statuluĭ Ţĕreĭ-Româneşti 1230—1380» de către D-l B. P. Hasdeŭ; se întreabă, dacă, Genovezii, Veneţianiĭ şi Pisaniĭ, carĭ aŭ brăzdat în vremurile veaculuĭ al XII-lea şi al XIII-lea Dunărea noastră, de la porţile de fer până la Nedeia cetate; Calafat, Giurgiŭ şi Brăila aducând Românilor de atunci articole raguzane, veneţiane şi genoveze, se întreabă dic, dacă acestia nu ne-aŭ impor-

---

[1]) Aceste explicărĭ le am luat din «Istoria artelor frumoase» a D-luĭ N. E. Idierŭ. Lacunele ce se vor fi strecurat în paragrafele trecute din acest capitol VII am căutat tot mereŭ a le umplea. Tismana a fost întemeiată în 1372 sub domnia luĭ Radu Negru, după îndemnul Sf. Nicodim, construcţiune terminată de Dan Basarab şi Mircea cel mare. Reparată fiind în 1844 de Vodă Bibescu. La 1405 Sf. Nicodim a scris o evanghelie pe pergament la acea mânăstire. Vezĭ în op. cit. D. Idierŭ, p. 68 şi în Notă.

tat în ceva și stil de architectură, învețându-ne și pe noi a ḑidi în chipul și gustul lor?[1]).

D. Gion respunde că nu știe, și de sigur căcĭ, documentele italiene ce ne dovedesc afirmările de maĭ sus, nu aŭ putut vorbi de niscare-va ḑidirĭ pe pămêntul Țăreĭ-Românești, grație impulsiuneĭ acelor streinĭ, veniți pe aci.

Ceea-ce se știe, e că, în veacul al XII-lea, înainte deci de întemeerea Țăreĭ-Românești ca stat, aveam în județul Râmnicul-Vâlceĭ lângă apa tradiționaluluĭ Lotru, un castel ce se numea «*Castelul de la Lotru*» situat pe stânga Lotruluĭ, lângă satul de aḑĭ Golotrenĭ, acolo îĭ dăruise regele Bela al IV-lea al Ungarieĭ, conteluĭ sas, Conrad, printr'o diplomă din 1233, tot terenul numit *Loviștea*, adică de unde începe Lotrul până unde se varsă în Jiŭ. Atuncea Ungurii stăpâneaŭ Mehedinți și Sașiĭ o porțiune a Vâlceĭ.

Aci, acest Conte sas, ridică un castel întărit ca o puternică cetate, de unde, de multe orĭ luptat'aŭ el, cu Românii; această cetate până în al XV-lea veac a servit de fortificație Românilor căcĭ retranșamentele eĭ aŭ fost vestite.

Springfels venise în 1720 în țara noastră și ḑice în «Beschreibung der österreichischen Wallachey» (vezĭ în Ungariches Magazin, t. III, 1738, p. 183), că a văzut la matca Lotruluĭ rămășițele unuĭ castel vechiŭ numit «*Domnișor*»; editorul Seigvert ḑice că acel castel era *Lothorvar*[2]).

Domnișor, acea poreclă ce se da de țăranii noștriĭ tuturor pretendenților la domnie, Domnișor era deci și contele Conrad căcĭ, în 1233 era Castelanul Vâlceĭ și poate năzuia gânduri de domnie românească, domnie trufanda —; spre a tăia poftele luĭ Radu-Basarab voevodul saŭ Banul Olteniei de la 1230—1245.

Ce să maĭ zicem de cetatea Nedeeĭ a luĭ Michail Basarab (Litén), Catolicul, de la 1245—1278, care primea în cetatea port, corăbiile Genovezilor și ale Venețianilor

---

[1]) Vezĭ în Ist. Bucureștilor, p. 499—500; după «Magn. Etym. Rom.» vol. IV, p. CXXIX; «Histoire du commerce dans le Levant au moyen-âge», de Heyd, trad. de Furcy-Renaud (Leipzig 1885) pag. 528 și urm. «Le Colonie Cemmerciali degli Italiani in Oriente in medio Evo», Venezia 1886, vol. I, p. 133, Vol. II, p. 22—23.

[2]) Vezĭ op. cit. a D-luĭ Hasdeŭ, p. LXXXVIII—XCV.

şi care trăea într'un fast occidental, căci se catolicise [1]). Ce să mai zicem de cetăţile Tîrgovişte, Bucureşti, Buzău şi mai ales de vestita *Cetate de Floci* întemeiată saŭ reḑidită de Alexandru Vodă Basarab la 1310—1315.

Ce să mai spunem în fine şi de cetatea tot a luĭ Alexandru Vodă Basarab din 1330, cetatea Argeşuluĭ, acea cetate de care vorbeşte regele Ludovic în diploma din 1347 [2]) «*Castrum-Argas*», fiul luĭ Carol Robert cel bătut până la măduvă de Românĭ.

Acea cetate din creştetul munţilor Argeşuluĭ mai la nord de Curtea de Argeş şi cunoscută aḑi de cetatea luĭ Negru-Vodă, unde Alexandru Basarab avea castelul săŭ întărit [3]).

Ce să mai spunem în fine şi de castelul de la Giurgiŭ, cu acele ziduri, turnurĭ şi porţi întărite, al luĭ Mircea-Vodă şi moştenit de fiul sĕŭ, Vlad Dracul, castel de care ne vorbeşte nobilul călător din veacul al XV-lea *Jehan de Wawrin, seigneur du Forestel*, care venise cu armatele franceze şi veneţiane pe Dunărea românească, după cum spune el însuşi în a sa scriere: «Croniques d'Engleterre» [4]). Apoi D. Gion ne mai vorbeşte de zidirile imposante ale veaculuĭ al XV lea, ca: frumosul palat al luĭ Radul-cel-frumos şi de acele cetăţuĭ armate cu baliste angliceştĭ, *propugnacula et fortalia*, de care vorbeşte şi Şincaĭ [5]).

In veacul al XV-lea Românii aŭ avut şi architecţĭ străinĭ veniţĭ în ţara lor.

Facem pomeneală de vestitul architect *Theodor*, Grec, care adause un noŭ turn şi un zid de apărare la Cetatea Albă a luĭ Ştefan cel mare al Moldoveĭ, sub priveghierea părcălabuluĭ de acolo după cum arată însuşĭ inscripţiunea ce se vedea încă la 1865 pe vechile turnurĭ ale Akermanu-

---

[1]) Idem CXXIX—CXLVII.

[2]) Vezĭ în Katona.

[3]) Vezĭ în op. cit., Hasdeu, p. CXCI, după alţĭ autorĭ şi documente şi în Thesaurul de monumente storice vol. I. Discursul luĭ Ion Puscariŭ la asociaţia Transilvanieĭ în 1862.

[4]) Vezĭ în Ist. Bucur. a D-luĭ I. Gion, p. 500; după op. cronicaruluĭ Tom. II, Paris, ediţ. (1859) p. 137—139.

[5]) Vezĭ op. cit. D. Gion, p. 500 şi 1—30.

luĭ orĭ cetăţeĭ Albe: «Clădirea zidului sfîrşindu-se cu ajutorul luĭ D ḑeŭ, pogórâ-ţĭ graţia, Iesu-Christe, asupra zidĭtorului» a 2-a: † Ruga luĭ *Theodoru* . . . . . Şerbulŭ luĭ D-ḑeŭ † Iesu Chrîstu biruesce. † Acéstă cetate s'a ziditŭ în ḑilele pré evlaviosuluĭ principe Ionŭ Ştefan-Vodă, prin îngrijirea magistruluĭ provincieĭ şi commendantuluĭ cetăţeĭ . . . . . † Mântueşte maica Domnuluĭ pe Şerbulŭ tĕŭ (locul anuluĭ nedescifrabil) pe Ştefan[1]).

Viaţa pe care aŭ dus'o boerii noştrii din cursul veacurilor XIII până în al XVIII, acea viaţă belicoasă şi neastêmpĕrată, acea viaţă turburată de vijeliile luptelor cu vrăşmaşii, i-aŭ făcut ca şi locuinţele lor să fie nişte cetăţi întărite, cu turnurĭ cu bolţi şi cu arcade, ca la adică să lupte eĭ cu oamenii lor în contra inamicului, chiar şi din casa lor.

Pe lângă alte doveḑi documentale ce voĭ aduce cititoruluĭ despre existenţa acestor clădirĭ şi decĭ a uneĭ architecturĭ oare-care la Românĭ, aproape din primele lor timpurĭ ca viaţă de stat; ţiŭ să vorbesc de descripţiunea făcută de străinul archidiacon Paul de Allepo despre Ţara-Românească, în cursul voiagiuluĭ sĕŭ cu Patriarchul Antiochieĭ, Macarie, prin Moldova şi Ţara-Românească între anii 1650—1660, descripţiune ce ne înfăţişează perfect de bine localităţile, obiceiurile, architectura şi pictura, toate vĕḑute de ochiĭ autoruluĭ[2]).

Paul de Allepo descrie cea-ce vĕḑuse la 1650, această stare de lucrurĭ de sigur exista de mult la Românĭ, din cele ce le vom vedea relatate de Aleppo ne vom face o idee despre vechimea arteĭ architecturale la Românĭ.

Să vorbim maĭ întâĭ în cea-ce priveşte de locuinţele

---

[1]) Vezĭ sub anul 1473 în Arch. ist., vol. I, p. 178, D. Hasdeu, (tradus din greceşte originalul).

[2]) Originalul descripţiuneĭ fu scris de Allepo în limba arabă, Belfour a tradus originalul în englezeşte «The travels of Macarius, Patriarchi of Antioch. London 1836, sq. în 4. D. Gheorghe I. Căliman a tradus traducerea engleză a luĭ Belfour în românește, şi redacţiunea Archiveĭ istorice a Românieĭ a corectat şi confruntat această traducere cu textul original şi a publicat'o în Archivă (vezĭ în vol. I, p. 59—110, D. B. P. Hasdeu). Acesta e cel maĭ preţios document despre traiul românuluĭ din veacul al XVII-lea.

boerilor, de acele castele întărite, şi apoi de clădirele religioase care în adevăr sunt expresiunea stiluluĭ architectonic al nostru.

Când ajunge la Târgovişte Aleppo cu Macarie, el zice despre Palatul Domnesc al Domnuluĭ (atunci domnea Matheiŭ Vodă-Basarab):

«Curtea beiuluĭ muntenesc e mare şi înconjurată de un zid de piatră. . . . In mijlocul curţiĭ este un colosal turn de piatră, foarte înaltŭ şi servind de fanalŭ (beacon) pentru ceasornicul oraşuluĭ [1]).

In Târgovişte sunt bĕĭ calde turceştĭ, cu frumoase cupóle pe malul rîuluĭ. . . .» [2]).

Când ajunge la Filipeştĭ satul şi monastirea *mareluĭ postelnic Filipescu*, în cea-ce priveşte casa sa, zice: «Palatul Postelniculuĭ, compus din zidurĭ princiare, care uimesc simţirea, şi sunt maĭ frumoase de cât acelea din capitală. Elŭ are o deliciósă baie caldă din frumoasă marmură, la care apa se aduce pe roate din rîulŭ, — ce serveşte de asemenea prin nenumĕrate canaluri, pentru irigaţiunea livedelor şi a grădinelor. Camerile sunt în tocmaĭ după modelul acelor din Constantinopol. *In adevĕr, toţĭ aristocraţiĭ muntenĭ posedŭ ville admirabile din punctul de vedere al architecturei*. Fie-care din eĭ maĭ are câte o monăstire a sea, bine-înzestrată.

Toţĭ rivalisează, întrecându-se prin frumuseţea zidirilor şi stabilimentelor. Aci se încheiă toată ambiţiunea şi mândria lor. Când se întêmplă ca vre-unul din eĭ să fie destituit, el se retrage la vilă, petrecându-şĭ restul vieţeĭ între edificiile sale şi în vecinătatea mânăstireĭ sale» [3]). *Aci se încheie traducerea din archiva istorică*, în textul englez se vede vorbindu-se şi de Bucureştĭ. Vom vorbi de dênsul cu ocazia palatuluĭ de la Curtea-Veche.

Castele, cetăţĭ, cetăţuicĭ, turnurĭ cu bolte şi arcade, cule şi locuinţe cu lespezĭ şi case bolovănite aŭ avut

---

[1]) Vezĭ în Archiva istorică, p. 89—90.
[2]) Idem p. 107.
[3]) Op. cit., p. 107.

Românii; documentele veacurilor XV—XVIII ne o dovedeşte.

Vom vorbi de fie-care ca să dovedim şi architectura lor.

In privinţa architecturei însă am spus la începutul capitolului că religiunea a fost promotoarea architecturei române, din cauză că ea s'a aplicat bisericelor mai întâi.

Am avut însă locuinţe mireneşti; acestea deci în ce stil aŭ fost? urmat'aŭ ele tot stilul bisericesc, adică acel stil *grec-bizantin*, importat de noi de la Bizanţiŭ prin Slavi? Stil ce s'a întrupat perfect în toate bisericele noastre? saŭ aŭ avut alt stil? eată o întrebare foarte grea, căci perspectiva istorică în privinţa monumentelor mireneşti este foarte săracă la noi, timpul a distrus tot.

Cu toate acestea pe ici pe colea sunt ceva sorginţi istorice, aceste sorginţi le-aŭ comentat şi D-nii I. Gion în capitolul D-sale asupra architecturei române[1]) şi D. Idieru în 2 capitole, unde studiază architectura română în perioada slavonismuluĭ, şi din veacul al XVI-lea până în al XIX-lea[2]). Aceste două scrieri cunosc despre architectura românească din trecut; voiŭ forma şi eŭ aci un al patrulea capitol despre architectura neamuluĭ nostru din trecut, în această modestă a mea scriere.

Nu mĕ voiŭ pronunţa asupra stiluluĭ românesc de cât după ce voiŭ examina mai întâi fondul istoric. D. Gion spune că o inscripţie de la S-ta Vineri-Herească a Bucureştilor arată că boerii Herăşti în 1520 aveaŭ casele lor cu lespedi[3]). Cronicarul Greceanu vorbeşte de «Curţi bolovănite şi de facerea şanţurilor de apărare în jurul lor»[4]).

Silesianul scriitor al luĭ Mihaĭ-Viteazul, Baltazar Walter, pomeneşte de palatul de pe malul Dâmboviţei, însă fără muri şi alte întăriturĭ. «Palatio prope novum sub urbe monasterium, sine arce murisque ad Dembovicem fluvium extructo commorante»[5]).

---

[1]) Vezĭ în Ist. Bucureştilor, p. 500—513.
[2]) Vezĭ în Ist. art. frumoase p. 67—74 şi 90—125.
[3]) Vezĭ op. cit. D. I. Gion, p. 502, Nota 1.
[4]) Vezĭ vol. II, Mag. ist., p. 150, rândul II.
[5]) Vezĭ în Thes. de mon. ist. P. Ilarian, p. 14.

Mai întâi se cade a vorbi de architectura Palatului Domnesc de la *Curtea Veche. Să facem însă nota istorică a acestui Palat.*

Pentru întâia dată în 1473 se vorbește de *Cetatea Dâmboviței* și de *palatul curței domnești* a lui Radu-Vodă cel Frumos, cu ocasiunea învingerei sale de către Ștefan cel mare al Moldovei [1]).

In 1593 se vede și alt palat, însă de care ne vorbește Walter după cum am văzut mai sus acesta era cel nou zidit de *Michnea Vodă* tot lângă cel vechiu.

Palatul de la Curtea-Veche era așeḑat în fața podului Dâmboviței de lângă Palatul Justiției de aḑi, dealul pe care era ridicat era înconjurat cu ziduri. In 1640 Petru Bogdan Baksici, episcop, visitează Bucureștiul și zice că palatul domnesc e mare dară căzut în ruină. Mathei-Vodă se ține mai mult la Târgoviște unde are un palat mult mai grandios ca cel din București [2]).

Paul de Aleppo contrazice pe Baksici, și spune că curtea domnească din București e foarte frumoasă și mai mare ca cea din Târgoviște [3]), această aserțiune pare a predomina căci și cronicarul Filipescu ḑice: «Că până la acest Domn (Mathei Vodă-Basarab), puține ziduri aŭ făcut Domnii cei mai de înainte; iar Matei-Vodă a înfrumusețat țara cu de tot felul de ziduri, mânăstiri, biserici, case domnești [4]).

In 1654 pe timpul domniei lui Michnea III, curtea domnească să strică și atunci Domnul locuia la Monastirea lui Radu-Vodă a unchiului Măriei Sale [5]).

---

[1]) Vezi în cronica luĭ Ureche, vol. I., din Letopisețul luĭ Kogălniceanu, p. 158—159.

[2]) Vezĭ în călătoria luĭ Bogdan Baksicĭ din 1640 (și pe la Bucureștĭ) publicatia Monumenta historiam Slavorum meridionalium spectantia; raport al D luĭ I. Gion în studiul: *România în secolul al XVII-lea* 1891, citat și în Ist. Bucureștilor, p. 108 idem.

[3]) Vezĭ în Travels of Macarius (Londra 1836) part. VIII, p. 375, citat în Ist. Bucur, D. Gion, p. 108 Nota. (Această parte nu am găsit'o tradusă în românește în Archiv. ist. a D-luĭ Hasdeŭ.

[4]) Mag. ist., vol. I, p. 393.

[5]) Paul de Aleppo în Travels of Macarius, cap. VIII, p. 402, citat D. Gion, idem p. 108.

La 1674 Grigore-Vodă Ghica zideşte un noŭ Palat pe care îl termină Duca-Vodă. Ghica fusese acuzat la Constantinopol în divan că «le-a fost puind Giupânesele de aŭ fost cărând var şi piatră împreună cu Ţiganii ceĭ de dîvală la curţile domneşti» [1]).

In 1678 un călător ungur trecênd prin Bucureşti ḑice: «Duca-Vodă, un om destul de frumos, *palatul sĕŭ regal şi destul de strălucit*, mulţimea curtenilor îndestulătoare, oraşul Bucureşti foarte mare şi bogat» [2]).

Constandin-Vodă Brâncoveanu a ridicat palat mare, Cronicarul Greceanu ḑice: «Maĭ făcut-aŭ şi casa cea domnească ce este de stâlpĭ de piatră şi este cu treĭ cafasurĭ». . . . «şi alte case aŭ făcut despre Doamna iar din temelie încă două rênduri de case» [3]).

Ştefan-Vodă Cantacuzino maĭ adaugă un palat mic de opt odăĭ în dosu de Palatul coconilor ce'l ridicase Brâncoveanu pentru fiĭ sĕĭ [4]). La 1714 se ucide la Stambul Brâncoveanu, se ucide la 1716 şi Ştefan Cantacuzino; la 1717 se ridică N. Mavrocordat din Bucureşti de către boerii germano-filĭ şi în 1718 arde oraşul şi curtea domnească. Curtea-Veche se repară sub domniile Mavrocordaţilor dară în mod simplu, nu maĭ era splendoarea de odineaorĭ.

La 1766 curtea domnească s'a ruinat de tot şi de atunci Domniĭ şĕd pe la Cotroceni şi prin unele case brâncoveneştĭ. Numaĭ Al. Ipsilante zideşte un noŭ palat la Mihaĭ-Vodă ce-ĭ ḑice Curtea-Veche.

De atunci ambele palate începură a cădea în ruine şi domniĭ ce succedaŭ locuiaŭ pe la Cotroceni, pe la biserica S-tu Sava şi se adunaŭ numaĭ în ḑile de divan la una din sălile palatului; la 1802 se dărâmară totul în urma cutremurului cel mare, când se alese casa lui Gr. Vodă-Ghica

---

[1]) Vezĭ în Cronicele Românieĭ, Kogălniceanu, Cronica luĭ Neculcea, p. 204.

[2]) Vezĭ în: Călătoriĭ ambasadorĭ şi misionarĭ în ţĕrile noastre, p. 19, de N. Iorga, citat în ist. Bucur. de D. Gion, p. 113.

[3]) Mag. ist., vol. II, p. 154.

[4]) Op. cit., Del Chiaro, p. 9.

pentru a se muta apoĭ, pentru ultima oară, în casele lui Dinicu Golescu unde e şi aĝi Palatul regal[1]).

Vorbirăm de *turnurile palatului*. Acestea eraŭ patru turnuri în cele patru colţuri ale palatului. In poarta palatului mai era un turn înalt care înainte de Brâncoveanu se numea «Turnul despre Nemţi». In faţa lui era podul peste Dâmboviţa[2]). Greceanu 'l numeşte în 1696 clopotniţa domnească. Grigore-Vodă Ghica pusese acolo şi o clopotniţă unde era o cameră în care se ţinea praf de puşcă, la 1691, 25 Iunie, a căzut trăsnetul tocmaĭ în clopotniţă şi atunci mulţi morţi aŭ căzut, domnul a reparat clopotniţa şi a aşezat acolo şi un *ceasnic*, ceasornic pentru întâia oară în Bucureşti[3]).

In acest turn se închideaŭ boeriĭ, acesta era puşcăria pentru eĭ, pe când beciurile palatului, tâlharilor [4]). In 1674 Ghica-Vodă în acel turn închisese 23 boeri în cap cu Radu logofĕtul Creţulescu de oare-ce eĭ eraŭ din partida Cantacuzenilor ce nu era iubită în acel timp de domnie, şi-aŭ pus pe boeri în obeĝi la opreală în turn. Tot în partea palatului de sub turn se şi tăiaŭ boeriĭ răsvrătitori de domnie; Ghica-Vodă care tăia atunci pe doĭ boeri căpitani din ceĭ arestaţi, pe unul Vasile căpitan şi alt căpitan de oare-ce suduiseră pe Panaiotake dragomanul Ţarigradului (acel Fanariot P. Nicusios de care vorbirăm la Cap. VI). «de muere şi de copiĭ» [5]).

Tot din spre porţi şi turn se dedea şi cu tunurile când se schimbaŭ domniile, în 1674 s'aŭ dat[6]).

Să vorbim de interiorul palatului domnesc.

In palatul reparat de Ghica-Vodă s'aŭ făcut două sfaturi adică *sălĭ de divan*, una mare şi alta mică ce se mai numea «cu stele»; cronicarul anonim ĝice cu ocazia alegerei lui Brâncoveanu-Vodă, că în acea spătărie s'aŭ adunat

---

[1]) Vezĭ în Ist. Bucur., D. Gion, p. 129—513.
[2]) Archiva: Condica Mitropolieĭ jud. Ilfov, p. 18, citat în Ist. Bucur. D. Gion.
[3]) Mag. ist., vol. I. p. 116.
[4]) Idem vol. V, p. 122—124.
[5]) Vezĭ în mag. ist. vol. I, p. 368 iş Mustea în Letopiseţ. III, p. 5.
[6]) Idem p. 379.

clirosul spre a'l alege în locul lui Vodă Şerban Cantacuzino ce murise: «s'aŭ strâns toţi în *spătăria cea mai mică, care îi zic cu stéle*» [1]).

D. Gion crede că tavanul era zugrăvit cu stele de se numea aşa.

Del Chiaro zice că palatul e de piatră, tot, scara cea mare e de marmoră, sala cea mare, adică a divanului e pe bolte şi susţinută de coloane destul de lungi, mai vin şi alte săli, apartamentul Domnului şi al Doamnei [2]).

In palat mai era şi bae de marmoră adusă de la Ţarigrad şi îngrijită de 2 Armeni maeştri.

In interiorul curţei domneşti mai eraŭ şi alte *zidiri ce ţineaŭ tot de palatul domnesc.*

De cele două biserici domneşti din veacul al XVI-lea, vom vorbi când vom face descrierea architecturală a bisericilor.

Venea apoi puşcăria ce era de lemn unde se închideaŭ şi din boeri spre a fi bătuţi la tălpi.

Vistieria zidită ca o temniţă cu băşti de piatră şi mortar. Din spre partea uliţei Covacilor şi Şelarii de aci venea grădina cea splendidă a Brâncoveanului cu un chioşc de mâncare «una bella loggia», acolo Vodă şedea în timpul verei în mijlocu mirosului încântător al florilor [3]).

Apoi venea grajdurile şi un oraş întreg de locuinţe în care şedeaŭ croitorii, cismarii, işlicarii, caftangii şi toţi meşterii tutulor feluri de lucrări ce eraŭ în curtea domnului, şi în fine bucătăriile, dependinţele şi ţigănia ce eraŭ toate înconjurate de un puternic zid de bolovani şi cărămidă [4]).

Un aspect grandios avea toată această cetate întărită în curtea căreia te găseai ca într'un oraş complect.

Bine zice Bongars, diplomatul lui Enric al IV-lea, regele Franciei când veni la Bucureşti în 27 Maiŭ 1585 la curtea lui Michnea Vodă Basarab, ca: «*les eglises, les*

[1]) Vezi vol. V, Mag. ist., p. 93,
[2]) Vezi în op. cit., p. 9.
[3]) Idem Del Chiaro, p. 9.
[4]) Vezi D. Gion, p. 116.

monastères et le chasteau de Boukarest tout batis en pierre et ils sont beaulx» [1]).

De palatul din Târgoviște zidit de Petru-Vodă Cercel (1583—1585) ḑice că este *«petit mais beau et magnifique»*. In Târgoviște venise Franțuzul pe la Bran, de unde trecu la București și de aci la Giurgiŭ trimes în *«les carres domestiques»* [2]).

Poetul popular cântă casele acestea domnești și ḑice între altele:

«La oraşŭ, în Bucureştĭ
«La casele marĭ, domneştĭ
«Mésă mare se 'ntindea
«Marĭ boerĭ se înveselia,
«Tótă ţéra 'mĭ chiuia» [3]).

saŭ

«Frunză verde merĭ creţeştĭ
«In oraşĭ în Bucureştĭ
«L'ale case marĭ domneştĭ
«De se vĕd în Stoeneştĭ» [4]).

Aceste palate domnești ce eraŭ numaĭ din piatră zidite, ne făceaŭ fală, din ele nimic nu a maĭ rămas, nicĭ un suvenir, ci numaĭ versurile poetuluĭ popular:

«Piatră mare
stă trântită
de ciocane
ispitită
de veacurĭ
părăginită
şi cu slove
răcăită» [5]).

---

[1]) Vezĭ în col. doc. Hurm., pag. 190—192, vol. XI, din călătoria luĭ Jacques Bongars la Constantinopole și «Colecţiunea Istoricilor Ungurĭ» citate în op. cit. D. Gion, p. 101.

[2]) Vezĭ în contribuţiunĭ la ist. Muntenieĭ de D. Iorga, p. 63, citat în op. D-luĭ Gion, p. 102.

[3]) Vezĭ în Colecţiile de poesiĭ populare, G. Dem. Theodorescu, p. 656.

[4]) Vezĭ în Colecţ. luĭ V. Alexandri, p. 206.

[5]) Idem G. Dem. Theodorescu, 555.

saŭ

Cu uşile ferecate
cu ferestre 'nzăuate
cu lanţurĭ de fer legate[1]).

Sub pimniţele palatuluĭ maĭ veneaŭ acele *subterane* (couloirs) ce duceaŭ până în Dâmboviţa, subterane ce adese orĭ străbăteaŭ câte o stradă întreagă, pentru a duce la moarte în ascuns pe câte un condamnat de Domnie[2]).

Acum trecem la studiul *altor clădirĭ mireneşti orĭ domneştĭ, afară de palatul princiar.* Incetul cu încetul se zidiseră în Bucureşti şi alte case saŭ palate însă de boerĭ, istoria cu toate acestea ne vorbeşte de câte-va cetăţi de acest soĭ din ale boerilor dară de pe la moşiile lor, acolo eraŭ eĭ câte-odată maĭ bine instalaţi.

In judeţele Ilfov, Vlaşca şi Argeş boeriĭ: *Năsturelĭĭ, Herăştiĭ, Goleştiĭ, Cantacuzenĭĭ* şi Constantin Şerban fostul Domn al ţĕreĭ aŭ palate la Dobrenĭ, la Comana, la Coianĭ, la Hereştĭ şi la Goleştĭ, palate marĭ, cu biserici, cu morĭ, ḑice D. Gion[3]), după mărturia călătoruluĭ din veacul al XVII-lea Paul de Aleppo[4]).

La Hereştĭ moara boerilor Năstureli-Hereştĭ, e numaĭ marmoră, ferestrele cu tocurĭ de lemn sculptate de toată frumuseţea, până şi tăinile (închisorile) sunt făcute cu mare meşteşug.

La Coianĭ, la satul mareluĭ Postelnic Constantin Cantacuzino, e un palat ce seamănă cu cel din Ţarigrad, are turnurĭ cu observatoare, bucăţile de marmură colorată 'l împodobesc.

La Dobrenĭ, la Constantin-Vodă Şerban Basarab, palatul are ziduri pictate, care picturĭ represintă scene de bătăliĭ; în odăĭ sunt portretele strămoşilor sĕĭ, odăĭ marĭ,

---

[1]) Vezĭ în Colecţiile de poesiĭ populare, G. Dem. Theodorescu, p. 78.

[2]) Un asemenea couloir ne ḑice D. Gion că a vĕzut la dărâmarea bisericeĭ S-tu Nicolae din Lipscanĭ acum câţĭ-va anĭ, couloir ce trecea pe sub str. Lipscanĭ şi mergea până în Dâmboviţă. (Vezĭ op. cit. D. Gion, p. 508).

[3]) Vezĭ op. cit. p. 506.

[4]) Vezĭ în The Travels of Macarius.

săli împunătoare. In parc e un lac, în mijlocul luĭ un kioşc de toată frumuseţea, care'l leagă cu pământul printr'un pod, de tot artistic. Suntem deci în 1650 şi avem kioşcuri pe apă, zidite pe piloţi, şi frescuri pe case, scene de bătălii, par'că ne-am găsi în mijlocul occidentuluĭ, maĭ ştiŭ eŭ la curtea căruĭ rege?

La Comana, Radu Şerban Basarab-Vodă încă din 1601, când veni la tron în locul luĭ Mihaĭ-Viteazul, ridicase acolo uu palat ce era o adevĕrată cetate, palat cu ziduri 'nalte şi cu patru turnuri, câte unul la fie-care colţ al caseĭ, înăuntru arcade şi galerii. Mânăstirea curţeĭ sămăna cu Sf. Troiţa a Moscoveĭ; în jurul cetăţeĭ e un lac adênc. Paul de Aleppo ḑice că a ajuns acolo cu luntrea încheiând că: Chiar dacă Sultanul ar veni acolo, cu toată armata luĭ şi tot nu ar putea intra în curte, atâta e de bine păzită; sigur când te găseşti în faţa unuĭ zid înalt de $7^1/_2$ stânjeni, în faţă unor foişoare de piatră şi cu porţi de fier![1]).

De vestita casă a postelniculuĭ Filipescu de la moşia sa Filipeşti, am vorbit maĭ 'nainte când am relatat despre călătoria luĭ Paul de Aleppo.

Ce să maĭ ḑicem în fine de casele Brâncoveanuluĭ Vodă, sub care architectura românească atinsese apogeul eĭ, căci acest Domn iubitor de lux şi de fantesiĭ nebuneşti, îĭ plăcea să trăească în fastul cel maĭ strălucit. Vom vorbi la partea III-a a acesteĭ cărţi de traiul Domnilor români, acolo vom vorbi şi de al luĭ Brâncoveanu-Vodă.

Trebuea să aibă palaturi Vodă Brâncoveanu aproape pe la toate moşiile sale, la Obileşti de sigur, la Brâncoveni earăşi, pe la viile din Piteşti earaşi, căci cronicarul adeseori ne ḑice că Domnul se retrăgea prin acele localităţi ca să respire aerul de primăvară, când îşi simţea prea mult mintea ostenită de iţele cele încurcate ale politiceĭ.

Istoria însă ne vorbeşte cu mare admiraţie de Hurezi.

---

[1]) Vezĭ în Ist. Bucur. de D. Gion, p. 505—507, după «The Travels of Macarius», traducerea luĭ Belfour după originalul arabesc al luĭ Paul de Aleppo (1680) şi Biserica ortodoxă română; Călĕtoria luĭ Neofit Mitropolitul la 1740 pe la Comana, p. 324, citaţia în op. cit. a D-luĭ Gion, Nota 1, p. 507.

Acolo Domnul avea, pare-mi-se, palatul cel mai de frunte, intrarea pe o scară, cu arcade la prima treaptă, un pridvor larg cu coloane în spirală, şi fie-care un alt desemn, toate de piatră. Rampa scărei şi garniturile turnurilor şi coloanelor cu suporturile lor, e o adevĕrată ţesĕtură, o dantelărie întreagă [1]). Lucrătura acestui palat, ḑice D. Gion, ne aminteşte mânăstirea Toscanei din Italia.

Ce să mai spunem de palatul lui Brâncoveanu de la Mogoşoaia, de care se speriă francezul La Motraye, când veni pe aci şi ḑise că are lux şi picturi alese ce se vĕd şi prin occident, pe la curţile regeşti [2]).

In Oltenia eraŭ palate, pare-mi-se, tot aşa de impunătoare; în Craiova, capitala Banatului şi vechea reşedinţă a Banilor, fondatorii domniei române, străluceaŭ case şi cetăţi multe ca şi la Bucureşti.

Istoria ne vorbeşte de casele mareluĭ Paharnic Constantin Obedeanu (1688—1753), care a fost în 1732 şi consilier al lui Carol al VI-lea, împĕratul Austriei în vremea ce Oltenia trecu sub coroana habsburgică, după detronarea primuluĭ Domn Fanariot Nic. Mavrocordat (1717).

«Casele Obedeanuluĭ sunt cu treĭ rânduri, ridicate cu «ziduri fără tencueală, cu un acoperiş adevĕrat nuia de «şindrilă. Rândul de jos de odăi abia are, pe ici pe colea, «câte o crestătură, drept ferestruie, pe unde să intre aerul «în beciurile-i boltite. Cam aproape cum sunt casele din «Curtişoară [3]), aşa sunt şi ale Obedeanuluĭ din Craiova [4]).

«Cum intri pe uşa mare, se face o tindă întunecoasă, «din care se vede gârliciul povĕrnit al pivniţeĭ, cu porţile

---

[1]) Vezĭ în Ist. Bucur. a D-luĭ Gion, gravurele reproduse după stampele D-luĭ Gr. N. Manu, un neobosit diletant istoric. Noĭ regretăm din suflet că nu putem înfăţişa lectoruluĭ toate gravurele de care am vorbit aci, însă mijloacele noastre materiale nu ne aŭ permis să ne întindem la asemenea lux. Arta tipografică e foarte costisitoare şi e şi maĭ costisitoare, când autorul uneĭ lucrărĭ nu se resfaţă de loc în avuţiĭ.

[2]) Vezĭ această carte, cap. VI.

[3]) Aceste case există şi aḑĭ, în judeţul Gorj în satul Curtişoară. Vezĭ în Revista Jiul, şi gravura la p. 9—10, No. 7, anul 1894.

[4]) In anul 1894 nu se maĭ vedeaŭ de cât câte-va ziduri, căcĭ casele eraŭ dărâmate de mult.

«cu zăbrele. Rândul de odăĭ din mijloc, pe din afară nu se «deosebeşte de cel de jos, căcĭ zidul merge în sus otova «până aproape sub streaşină şi icĭ colea se vĕd găurĭ lăsate «maĭ largĭ înăuntru de cât afară, pentru a ochi cu fiinta în «ceĭ ce ar năpădi, la porţĭ saŭ din altă parte cu silniciă.

«Ferestrele odăilor din rândul de sus, mititele, lun-«gueţe şi întărite cu vergele de fer, sunt aşeḑate sus de «tot. Din tinda întunecoasă apucă, printre doĭ păreţĭ, unul «al pivniţeĭ, altul al uneĭ camărĭ o scară de bârne de ste-«jar şerpuită până în rândul al doilea de odăĭ, în care se «vĕd laviţe lungĭ pe lângă păreţĭ, cu spatele acoperit cu «postav. Ţi-se perde mintea când vezĭ câtă bogăţie este «adunată în fie care odaiă!

«De aci porneşte o altă scară ce sue în pod, iar sub «acoperişul rezămat pe stâlpĭ ciopliţĭ din bardă.

«In pridvor daŭ de toate părţile uşile odăilor tot ca «în pridvorul închis din rândul al doilea, fiind odăile «pretutindenĭ tot aşa de marĭ, orĭ de înguste, orĭ de lungĭ «şi cu câte o tainiţă în zid, după icoane.

«Casele comisaruluĭ [1]) sunt închise într'o curte mare de «zid, înalt, ţeapăn, din peatră şi cărămidă şi proptit pe din «afară cu largĭ căprioare de peatră. La mijlocul păreteluĭ «din faţa caseĭ se vede poarta mare cu bolţĭ înalte. Pe din «lăuntrul curţeĭ staŭ rezĕmate de aceste uriaşe ziduri, lungĭ «şirurĭ de clădirĭ cu tinde arcuite, pentru scutelnicĭ, sluji-«torĭ, robĭ, roabe, ţiganĭ, ţigănce, ce sunt bucătarĭ, pâinarĭ, «vizitiĭ, croitorĭ» [2]).

Nemuritorul Ioan Ghica vorbind în ale sale convorbirĭ economice de casele boereştĭ din vechime, ḑice: «Casele boereştĭ aveaŭ ziduri tarĭ ca de cetate, în câte patru «şi şease cărămiḑĭ, cu odăĭ multe şi marĭ, cu pivniţe adêncĭ «şi boltite, cu beciurĭ şi un rênd de odăĭ d'asupra, cu pod «din streaşină până în streaşină. Grinḑile eraŭ ca urşĭ de

---

[1]) Consilier imperial saŭ comisar în alte locurĭ citat.

[2]) Vezĭ relaţiunea din Revista «Jiul», No. 7, anul 1894, capitolul bisericeĭ Stăneştĭ din Gorj, zidită de Constantin Obedeanu în 1732, articol semnat de D. Al. Ştefulescu.

«pod de groase; la cheresteaua unei case mergea un par-«chet de pădure seculară, întreg, pardoseala sălilor și a «tindelor era de cărămidă pusă pe muchi, învelitoarea de «șindrilă bătută pe șeapte și pe nouă, înaltă aproape de «două ori cât casa, ca să nu ție zăpadă și ca să se poată «scurge apa mai lesne . . . Case mărețe, bine împărțite, «bine aerate, călduroase iarna și răcoroase vara.

«Corpul principal se compunea de o sală mare de «colo până colo cu odăi în dreapta și stânga, cu tinde în «cruci, prin care se comunica cu cele-l'alte părți ale edi-«ficiului, case cu scosuri în toate părțile și cu sacnasiu, fie-«care odae cu ferestre spre trei părți ale lumei, tavanurile «erau de stejar, streașina scoasă de o jumătate stânjen ca să «ție vara umbră, s'o apere toamna și primăvară de ploi și «iarna de viscol și de zăpadă. Curtea era înconjurată de «un zid bolovănit înalt și gros, poarta cu boltă, cu două «rênduri de uși de stejar ferecate, cu foișor d'asupra, unde «păziau ḑiua și noaptea arnăuți, sub gang era o odae pen-«tru pazaghidean în timp de ciumă.

«Din pridvor o galerie deschisă ducea la biserică, «căci fie-care casă mare avea biserică în curte saŭ în cor-«pul casei, la un colț»[1]).

Ce frumos închee eminentul bărbat, când într'un moment de mâhnire sufletească pentru trecutul cel glorios al Românilor, trecut ce pe vremea sa deja era perdut în neagra veșnicie, exclamă de odată: «Se dărâmă și dispar monumentele cele vechi, pare că am voi să ștergem ori-ce ar putea deștepta conștiința națională!»[2]) Ast-fel s'aŭ dărâmat toate, toate; s'aŭ dărâmat și falnicul turn al Colței, care strălucise aci din 1710, de pe vremea când Alexandru Macedon cel modern, tînĕrul Carol al XII al Suediei, se refugiă la Bender, pentru a mânca capul Brâncoveanului Voevod.

Dar, haide lume! așa este, totul trebue să piară, etern nu poate rĕmâne nimic. Omul moare, peatra cioplită crapă

---

[1]) Vezi în Convorbiri economice, p. 570.
[2]) Idem, p. 574.

şi cade în bucăţi, şi apoi mai bine e să nu fi prea ilustru, căci atunci toţi te invidiază, toţi isbesc în tine şi caută a te dobori, ca să dispari. Mândria unei naţiuni adese-ori e sacrificată de inimele negre ale invidioşilor şi micilor la suflet!

Eată deci ce am putut culege în privinţa architecturei române din veacurile trecute, în cea ce priveşte clădirile mireneşti; acum că ne găsim la finele acestei părţi din capitol, putem susţine că stilul architectural românesc mirenesc a fost tot cel *grec-bizantin*, ca şi la biserică, afară de sigur de mici modificări pe ici pe colea, care nu eraŭ altceva de cât vre-o fantesie.

D. Idieru în «Istoria artelor frumoase», când ajunge la Români, ḑice despre architectura civilă: «Nu e îndoiala că architectura civilă urma în formele ei *stilul edificiilor religioase* . . . ., stilul bizantin adoptat în architectura civilă ca şi în cea religioasă, dar modificat după gustul epocei şi obiceiele societăţei» [1]).

Acesta şi cu drept cuvênt, căci acele turle, colonade, coloane, arcade, boltituri, ferestre înzauate şi uşi cu fer ferecate, ne pictează genul *bisericei greceşti*, în splendoarea stilului ei *bizantin*.

Acum trecem la architectura şi studiul **bisericelor saŭ mânăstirelor.**

Bisericele cât şi mânăstirele de pe pământul românesc sunt toate de stil *bizantin oriental*. Aceasta este şi natural, de oare-ce contactul ce'l am avut noi cu împărăţia Bizanţiului atât înainte de transformarea ei în împărăţie turcească cât şi după, ne-a adus această influenţă.

Stilul bisericesc la noi nu s'a schimbat nici odată; el a fost acelaşi în epoca slavonismului ca şi în cea a grecismului, căci dacă am fost în contact cu Slavii, aceştia nu aŭ putut să ne importeze de cât tot stilul bizantin, de oarece ereaŭ destul de aproape de aceasta împărăţie, suferind şi ei acţiunea dênsei.

Construcţiunea bisericelor române e solidă şi impo-

[1]) Vezi în op. cit., p. 107.

santă, aceasta de sigur o spun pentru bisericele mari monumentale, nu pentru micele bisericuțe, zidite în vêrful cine știe a cărui munte.

Zidurile bisericelor sunt groase de 8 și de 9 cărămidi, ferestrele sunt puse sus și mici, așa că în interiorul ei e întunerec de tot, și ziua arde candele. Turnurile la unele, mici și groase, la altele înalte, cu câte un turn la mijloc cu o cruce în vêrf, două turle paralele, unul în spatele celui-l'alt de aceiași înălțime; saŭ cu câte cinci turnuri, aceasta la cele mai mari, unul mare în mijloc și patru mai mici, la fie-care colț câte unul.

Ele sunt zidite de obiceiŭ din piatră cioplită prinsă cu mortar de var conglomerat, unind bucățele într'un trup. Marmura e ceva rar, la biserica românească, acoperișul era de plumb, de olărie, și numai în vremile d'încoace s'a făcut de tinichea.

Unele biserici și mânăstiri eraŭ zidite, așa, că la vreme de restrişte ele serveaŭ de azil Creștinilor, atunci când Tatarii, Turcii saŭ mai știm noi ce inimic venea să se mĕsoare cu noi; din acele turle cu ferestre mici, trăgeaŭ Creștinii în păgâni saŭ vrăşmași, așa că unele mânăstiri aveaŭ aspectul de adevĕrate cetăți ca și casele boerilor. Așa era mânăstirea Tismana, Comana și altele din Țara-Românească, pe vremea luĭ Matei-Vodă, așa Paul de Aleppo în istorisirea lui spunea la 1650 că vĕdênd Trei Erarhi din Iași, nu a știut la vedere, dacă e cetate militară ori mânăstire [1]).

Biserica de la Curtea-Veche servea pentru încoronarea Domnilor români și pentru ca neamul domnesc, Voevod, Doamnă, domnițe și bezadele să'și îndrepte rugile către cer; ea era în curtea palatului, nu a strălucit însă cam prin frumusețea ei architecturală nici odată. Alte monumente religioase întreceaŭ în tot pe modesta biserică a Curței-Vechi.

Cine nu'și aduce încă aminte de cathedrala Sărindarului, mare de tot, cu cinci turle; zidită de Matei Basarab, pe locul Cocoreștilor. Biserica luĭ Radu-Vodă, ḑice d. Gion, întrece pe toate cele-l'alte biserici ale Bucureștilor, căci ea

[1]) Vezĭ op. cit. în Arch. Ist.

avea bogăţii ca nici una alta, avea în interiorul ei coloane de marmură în formă de spirală cu impodobituri architechtonice, ceea-ce atrase atenţiunea lui Paul de Aleppo, după cum spune el însuşi în a sa relaţiune din 1666 [1]).

Biserica lui Constantin-Vodă Şerban ce are 12 coloane mari.

Mitropolia din Bucureşti ce avea un acoperiş ce cântărea 40,000 de ocale de plumb [2]).

Ce să mai spunem de unele biserici şi mânăstiri de prin Oltenia, cum e mânăstirea Mamul, ce are o galerie lungă nu ştiu de câţi ḑecimi de metri, cu coloane din distanţă în distanţă şi cu arcade; la etajul de jos tot cu coloane, de frumosul Hurezi a lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, cu turlele cele înalte şi cu coloane în forma de spirală, cu sculpturi şi garnituri ce represintă o dantelărie întreagă [3]).

Mânăstirea Tismana, o adevĕrată cetate bisericească a veacurilor trecute.

Ce să mai ḑicem în fine de bogăţiile ce se găseaŭ în interiorul acestor biserici, de icoanele cele de argint, de sute ani şi împodobite cu petre scumpe, de jeţurile ctitorilor; ale episcopului, de tâmplele paraclisului, de iconostase, toate făcute din lemn, sculptate ca cu acul, cu o artă superbă [4]).

Cu toate acestea, cel mai mare monument religios din Ţara-Românească e «*Curtea de Argeş*», zidită de bigotul şi artist Domn, Neagoe-Vodă Basarab (1512—1521), despre care tradiţia, după scrierile greceşti, spune că el ar fi învĕţat arta de a ridica zidiri, pe când se găsea în Constantinopol la curtea Sultanului Selim şi că acesta l'ar fi însărcinat a zidi o moschee acolo, zidăria eşi de minune, Sultanul rĕmase foarte mulţumit şi încunună pe Neagoe cu

---

[1]) Vezi in The Travels of Macarius, traducere englesă a luĭ Belfour, p. 375, citat in Ist. Bucur. de Gion, p. 504.

[2]) Paul de Aleppo, in The Travels, p. 403—404, citat D. Gion, p. 505.

[3]) Vezi in Ist. Bucur. de D. Gion, p. 506–509—511, după gravurele D-luĭ Gr. N. Manu.

[4]) Idem, p. 516, 526–527 etc.

mari daruri, dându'i voe a aduce în Ţara-Românească restul de materialuri rămase. Legenda e aceasta[1]).

Cronicarul ţice că Neagoe-Vodă aŭ bătut însuşi cu cuişoare un măr de aur curat, împodobit cu mărgăritare şi cu pietre scumpe pe o icoană a Sf. mucenic Dimitrie din mânăstirea Nucetul[2]).

Ii plăcea turnurile bisericelor din Sibiŭ luĭ Neagoe-Vodă şi chiar însărcinase în 1518 pe un Iohan Celestin, de acolo, ca să-ĭ facă o cădelniţă de argint în forma turnuluĭ de la Sibiŭ, Celestin nu o execută bine, şi Neagoe-Vodă se exprimă că maĭ bine ar fi făcut'o un ţigan de aĭ noştri[3]).

Poporul a personificat în *Meşterul Manole* pe architectul Curţeĭ de Argeş. Cine va fi fost, ştiŭ că a fost un excelent architect, ca să execute o asemenea clădire renumită, zidită după toate regulele architectureĭ bizantine din Orient. Curtea de Argeş era făcută din pietre tăete şi cioplite, legăturele aşeţate cu un strat de var curat, cu năsip, şi strânse cu scoabe de fer frizate cu plumb, în ţiduri, grinţi îndoite de lemn; proporţiile zidireĭ sunt perfecte.

Turnurile sunt octogonale, ornamentaţiunele de o eleganţă fără seamăn, multe la numĕr, căcĭ biserica nu e de cât un ornament, însă fie-ce linie, fie-ce buchet e alt-ceva, aşa că ochiul nu se osteneşte de loc.

Curtea de Argeş e singurul monument religios ce luceşte aţi sub cerul Ţĕreĭ-Româneşti; în Moldova la fel cu Curtea de Argeş, este *Treĭ Erarchi*, de care nu e însă loc a vorbi aci[4]).

Până în 1717, istoria nu ne a păstrat de cât numele câtor-va architecţi diletanţi, ca: Neagoe-Vodă Basarab, despre care se maĭ spune că a învĕlit la muntele Athos lavra S-tuluĭ Atanasie cu nişte plăci de argint carĭ aŭ rĕmas legendare[5]).

---

[1]) Veţĭ in vol. I, Ist. Rom., Xenopol, p. 675.
[2]) Idem, după Curtea de Argeş, p. 37.
[3]) Idem, p. 673, idem, p. 40.
[4]) Veţĭ în Ist. Rom. Xenopol, vol. III, Ist. art. frum. de Idieru, p. 90—100.
[5]) Veţĭ în «Biserica ortodoxă română», p. 87, anul 80—87, cit. in Ist. Buc., p. 510.

Petru Rareş, despre care D. Hasdeŭ şi istoricul rus Karamzin spun că a fost Românul cel mai învĕţat din veacul XVI.

Architect de merit a fost însă Veseleil, despre care vorbeşte Dapontes [1]). El a dres biserica S-tul Gheorghe Noŭ, terminată de Vodă Brâncoveanu şi a clădit palatul patriarchal, în vecinătatea aceleĭ biserici. Se crede că el să fi clădit palatele luĭ Vodă Brâncoveanu, al Coconilor de la Bucureşti, la Mogoşoaea şi Potlogi şi ale Dudesculuĭ; poate şi hanul luĭ Şerban-Vodă [2]).

Acum trecem la pictură.

Am spus la începutul acestuĭ capitol că toate formele artelor frumoase la noĭ s'aŭ desvoltat sub impresiunea religiuneĭ, la pictură mai mult ca la nicĭ una din aceste forme, influenţa religioasă ese în relief.

Pictura religioasă ce am avut'o noĭ Românii a fost cea bizantină răsăriteană, de acea şi lucrările picturale în acest sens nu eraŭ tocmaĭ nişte lucrărĭ artistice.

De oare-ce caracterul pictureĭ religioase este de a fugi de «expresiunea frumosuluĭ» [3]).

Toate figurile picturale conform geniuluĭ religios trebuia să aibe o expresiune evlavioasă.

Sfinţiĭ sunt representaţi în tot-dea una cu nişte figurĭ anemice cu nişte mâinĭ lungi şi slabe ridicate către cer saŭ blagoslovind.

De aceia şi toate chipurile figurilor în bisericĭ şi mânăstirĭ pe ambele ziduri, representênd portretele ctitorilor saŭ fundatorilor acestor monumente, domni, dómne fie, saŭ boerĭ fie, toţi sunt representaţi în acelaşi sens, cu figurĭ aproape la fel, îngălbenite şi cu trupurile diforme, mai prost decĭ de cât sfinţiĭ pictaţi de prin bisericele bizantine, unde o mână de meşter poate că lucrase. Căcĭ aci în bisericele noastre aceĭ simpliĭ meşterĭ zugravĭ nu aveaŭ idee de arta pictureĭ.

---

[1]) Vezĭ în Ephemerides daces, trad. Legrand, şi în Recueil des documents grecs, p. 75, cit. în D. Gion., p. 510.

[2]) Ist. Bucur., p. 510.

[3]) Vezĭ vol. III, ist. Rom. D. Xenopol, p. 670.

Excepţiuni însă e la tot lucrul în această lume, indiferent că autorii să fi fost streini ori Rômâni, cea-ce se ştie însă e că în palatele unor Domni români saŭ în casele unor boeri mari eraŭ atârnate de perete nişte tablouri de preţ, adevĕrate producţiuni artistice ce ar fi putut fi expuse în ori-ce museŭ european. Cunoşteaŭ deci acele excepţiuni ale Românilor ce va să ţică arta picturei şi aveaŭ în ele desvoltate acest gust de oare-ce plăteaŭ gros pentru a putea avea un asemenea tabloŭ.

Să cercetăm însă documentele:

Marioara Vallarga [1]) sora Ecatherineĭ Doamna, soţia luĭ Alexandru-Vodă Basarab din veacul al XVI-lea, se căsătorise cu ducele Genovez *Adorno* ce se numea *Fabrizio*, rămase însă văduvă şi săracă, trăind din milosteniele surorei sale din Muntenia.

Marioara de aceea se şi retrase la 1573 la monastirea San-Maffio din Murano unde locuia ca mireană, zidind din puţinul ce avea, o capelă unde trebuea să fie înmormântată [2]).

In o scrisoare a Ecatherineĭ Doamna, către sora sea Marioara Vallarga, la Veneţia, se vede: «am primit portretul tĕŭ» în alta se vede earăşi: «portretul tĕŭ unde eştĭ zugrăvită» [3]). In aceste scrisori se vede că e vorba de portretul Marioareĭ ducesă de Adorno născută Vallarga, sora Ecaterineĭ (soţia luĭ Alexandru-Vodă Basarab) portret trimes la Bucureşti, surorei Ecatherineĭ Doamna spre a 'l avea în palat, scrisorile acestea sunt din 1574; din scrisorile cu data de 1573 pe care le-a scris Marioara Vallarga, către sora sa Ecatherina, se vede zice D. Gion, că acel portret de care vorbeşte Ecatherina în a eĭ scrisoare din 1574, era făcut de vestitul pictor *Paollo Calliari* saŭ «*Il Veronese*».

---

[1]) Fiica uneĭ perote catolice şi a luĭ Nicolae Vallarga, italian din Const., vezĭ în anal. acad., p. 7. Tom. XVII, an. 1895—1896.

[2]) Vezĭ în analele acad. seria II, Tom. XVIII, 95–96 «Contribuţiunĭ la ist. Muntenieĭ în a doua jumătate a secoluluĭ XVI-lea» de N. Iorga, şedinţa de la 6/18 Martie 96, p. 9.

[3]) Vezĭ în op. cit.

Nu ştiŭ unde sunt publicate acele scrisorĭ, căcĭ în analele academieĭ, sorgintea ce ne-o indică D. Gion (pag. 14 şi urm.) se găseşte numaĭ scrisorile de la 1574 în sus şi anume ale Ecatherineĭ, către Marioara, eară nu ale Marioareĭ către Ecatherina, scrisorĭ ce de alminterĭ aŭ existat, căcĭ însuşĭ Ecatherina zice în ale eĭ scrisorĭ: «şi dacă întrebĭ şi despre noĭ de suntem bine» [1]).

Călătorul polon Martin Strykowsky, călătorĭ în 1574—1575 prin ţările române şi zice: «In cursul călătorieĭ mele turceştĭ, văḑuĭ în Bucureştĭ, capitala şi reşedinţa domnuluĭ muntenesc [2]), carele ne pofti la prânḑ, portretul acestuĭ Ştefan [3]), cu coroana regală şi un toiag în mână, de naltă statură, aninat pe peretele iataculuĭ princiar» [4]).

Istoria ne maĭ vorbeşte de o fică a Chiajneĭ Doamna, ce se căsătorĭ cu Despot-Vodă la 1526, peţită prin boeriĭ moldoveni Avram şi Moţoc care adusese inelul şi chipul logodniceĭ (icóne sponsae [5]).

D. Gion după alţĭ autorĭ fără aĭ maĭ numi, ne vorbeşte de portretul luĭ Petru Cercel, artistul Domn român, care servise în companiile luĭ Henric III de Valois, la Blois şi Chenoncheaux, voiajase şi pe la Veneţia unde la luna nopţeĭ făcea versurĭ pe limba toscană, la Constantinopole, ear în cele din urmă va domni la Târgovişte şi Bucureştĭ, purtând şi un mărgăritar în ureche [6]), portret zugrăvit în palatul domnesc [7]).

In 1595 la Madrid era portetul uneĭ «*Princesa di Valaquia*» fi-va oare o domniţă din neamul luĭ Mihaiŭ-Viteazul [8]).

In muzeul din Buda-Pesta pictorul român Stăncescu

---

[1]) Vezĭ în op. cit. p. 15.

[2]) Alexandru, domnea atuncĭ.

[3]) E vorba de Ştefan cel mare al Moldoveĭ.

[4]) Vezĭ în arch. ist., Hasdeŭ, vol. II, cronica originală tradusă pe românește, p. 8.

[5]) Vezĭ anale op. cit. p. 4, cercetările D-luĭ N. Iorga.

[6]) Vezĭ în Ist. Bucur., p. 515, D. Gion.

[7]) ‹După Şincaĭ şi alţĭ, op. cit. p. 523.

[8]) Vezĭ în Buletinul instrucţiuneĭ publice, 1868, p. 64, citat în Ist. Bucur. D. Gion, 517.

găsise un portret vechiŭ al luĭ Radu-Negru-Vodă, a scos o copie după dênsul.

D. Gion crede că la curtea luĭ Mihaĭ-Viteazul era un pictor, pentru că un document Veneţian din 1600, 18 Martie arată că ordinul colegian din Veneţia a dispus să se treacă fără vamă maĭ multe mărfurĭ către domnul român, între care mărfurĭ vedem şi culorĭ [1]):

Fogli dí oro per 350 Undari.

«Smaltino . . .	L.	604
Verde Azuro	»	183
Tera Verde	»	233
Czinabrio	»	226
Bolo Armenio . . .	»	95
Mino	»	61
Sbiato	»	41
Olio de Saffo . . .	»	84
Vernice	»	33
Oropimento	»	16
Verde Aramo . . .	»	9
Indico	»	3
Laka fina	»	1

(ss) Servitor
Marco Ottobon [2])
segretario»

Poate să fi fost contimporan cu Viteazul Domn zugravul *Petru Armeanul — Petrus Ormeny* de care vorbesc documentele străine [3]).

Pictorul Sadeler trăea la curtea împĕratuluĭ Rudolf din Viena la 1600.

---

[1]) Vezĭ idem pe anul 1866, citat şi în ist. art. frumoase, p. 290. D. Idieru.
[2]) Vezĭ în col. doc. Hurm., vol. VIII, p. 203.
[3]) Vezĭ în col. doc. Hurm., vol. III, I, p. 431 şi doc. nouĭ în Anal. acad., seria II, Tom. XX, p. 24, citat de D. Iorga.

La 25 Decembre 1600 Mihaĭ Viteazul se duse la Viena însoţit de 70 boerĭ şi 12 trăsurĭ, călăreţii după cum spune istoricul contimporan Iacob Francu aveaŭ săbiĭ argintite, săgeţĭ, buzdugane şi haine tătăreştĭ, împĕratul era la Praga şi eşi înaintea domnuluĭ român, generalul Carl Magnu istoriograful imperial, în 23 Marte 1601. Mihaĭ purcese cu 35 boerĭ la Praga, la împĕrat, i se face o primire extra-regală, aci Mihaĭ înmărmuri pe orăşenĭ prin chipul sĕŭ cel splendid şi împunător, iar pe Împĕrat şi sfetnicĭ prin vorbirea luĭ cea elocuintă şi oratorică, toţĭ se miraŭ de arta ce o avea de a'ĭ convinge prin cuvênt. Mihaĭ înmână atunci împĕratuluĭ Rudolf un memoriŭ scris, nu ştiŭ în câte paginĭ, o adevĕrată icoană de stil, tipărit în 9 paginĭ de format mare în «Tesaurul de monumente istorice» [1]).

Sculptorul imperial Sadeler se impresionă de chipul Domnuluĭ eroŭ şi imediat îl luă după natură în gravură, ear în juru'ĭ scrise: *Michail waivoda Walachiae Transalpinae utraque fortuna insignis: et in utraque eadem virtute aet XLIII;* (adică Mihaĭ, Domnulŭ Ţĕreĭ-Românesti strălucit în norocire şi în nenorocire, şi în amêndouĕ cu aceeaşi virtute. In etate de 43 de anĭ).

In josul portretuluĭ scrise: *cum priul S. Cae. M-tis* (cu prilegiul Majestăţeĭ sale împĕrăteştĭ). Maĭ la vale: *Tanti facit nomen Christi: Maiestatem Caesaris: Rmp: Christianam, et Ecclesiae, Sub pont. Max. Concordiam: Suae prodigus, publicae devotus Saluti: etiamsi dira omnia et diri aduersarentur: Ficta obruens factis.* (Atât de mult stimă numele luĭ Crist, Maiestatea împĕratuluĭ, Republica creştină şi unirea bisericeĭ sub marele pontifice, încât pentru binele public nu-şĭ cruţă viaţa, chiar şi dacă i s'ar pune în contră toate puterile infernuluĭ prin faptele sale întrece plăsmuirile poetice). Dedesubtul acestor cuvinte atât de frumoase şi bine meritate stă semnat cu litere maĭ micĭ: *S. Caes M-tis Sculptor Aeg. Sadeler ad viuum delineauit, et D. D.*

[1]) Vol. II, Papiu Ilarian, p. 253—270, pe jumătate de coloană.

Pragae M D C I. (Egidiu Sadeler sculptorul M-tăţeĭ sale l'a desemnat *dupĭ natură* şi l'a dedicat. Praga 1601 [1]).

Impĕratul Rudolf avea şi un pictor tot atât de vestit ca şi un sculptor, avea pe pictorul Flamand Franz Francken I născut la Anvers în 1542.

Acest pictor lucra mult împĕratului Rudolf, între altele a executat şi un tabloŭ în uleiŭ representând pe «*Croesus, arătând bogăţiile luĭ Solon*».

Acest tabloŭ D. Dimitrie A. Sturdza l'a vĕzut în vara anului 1893 şi D-sa ne face descrierea sa, ţice că se găseşte în galeria imperială de pictură de la Viena, tabloul poartă N-rul 822, la catalogul Galerieĭ (pag. 211).

Alături de soţia luĭ Croesus stă un bărbat pe dreapta ce 'ĭ dă braţul, acest bărbat e viteazul Domn, Mihail al Românilor, figura luĭ Mihaĭ ne spune D. D. Al. Sturdza «e cea cunoscută din gravura făcută la Praga la 1601 de pe natură de Sadeler. Pictorul Francken era contimporan cu gravorul Sadeler. Francken lucra mult pentru curtea imperială din Viena, pe lângă care trăia şi Sadeler, care a reprodus în gravură maĭ multe tablouri de ale luĭ Francken. Este dar evident că aceştĭ doĭ artiştĭ îşĭ cunoşteaŭ reciproc lucrările. Se vede că figura frumoasă, nobilă şi impunătoare a voevodului nostru a plăcut luĭ Francken şi de acea a pus'o în tabloul sĕŭ, cu Croesus, reproducând'o după gravura luĭ Sadeler, aproape fără nicĭ o schimbare, nicĭ la costum nicĭ la figură, de cât că a făcut pe Mihaiŭ puţin maĭ tênăr» [2]).

Chipul de pe gravura luĭ Sadeler ne zice nemuritorul istoric Bălcescu că cu ocaziunea voeajuluĭ sĕŭ la Paris împreună cu A. G. Golescu 'l a vĕzut în cabinetul de stampe de acolo: «gravura e cât se poate de frumos făcută şi astfel cum acum nu s'ar putea maĭ bine face. Fisionomia principelui respunde întocmaĭ închipuiriĭ cellorŭ ce aŭ studiat caracterul acestuĭ bărbatŭ extraordinariŭ. Figura e slabă,

---

[1]) Vezĭ în Thes. de mon. ist., vol. I, p. 251 şi în Notă, Ilarian şi în vol. IV, Mag. ist. Bălcescu, p. 212.

[2]) Vezĭ în analele academieĭ, seria II, tom. XV, 92—93, p. 27. Şedinţa din 20 Octombre 1892, comunicarea D luĭ D. Sturdza.

melancolică serioasă şi cam aspră, în toate foarte frumoasă şi cu multă expresie. Pórtă pe spate o manta albă [1]), cu gulerul de blană, şi în cap o gugiumană [2]), lăsată la oparte pe stânga, în forma căciulei ţurcăneşti, numai ceva mai ovală şi împodobită în partea dreaptă cu un frumos surguciŭ cu pietre scumpe» [3]).

Francken a reprodus în tocmai, ţice, D. Sturdza, portretul lui Mihaiŭ, după gravura luĭ Sadeler dêndu-i numaĭ o expresiune maĭ tênără [4]).

Eată deci câte-va portrete ale Românilor, portrete de preţ, nu ţic că ele eraŭ produsele uneĭ mâinĭ artiste româneşti, nu; desvoltarea geniului omenesc nu se manifestase la noĭ în veacurile XV şi XVI în toate ramurile culturei şi civilizaţiunei. Ceea-ce este însă de notat şi de mirat, e că, noĭ iubeam cultura în întregul ei, că ştiam ce e un tabloŭ pictat cu artă, şi un portret bisericesc, şi ca dovadă, toate acele portrete, şi câte alte de sigur despre care istoria a rămas până acum mută, portrete ale Românilor notabilĭ care voeaŭ a avea chipul lor, o adevĕrată operă de artă, alergând pentru aceia la mâna pictorilor strĕinĭ, plătind gros, dar şi avênd o sculă în casă pe peretele palatuluĭ lor.

D. Gion după Al. Papadopol-Calimach spune că, în veacul al XVII-lea Vodă Brâncoveanu a trimes cu a sa

---

[1]) De unde ştie Bălcescu că era albă? putea fi şi roşie, în gravură nu se póte vedea culorile, ci numaĭ săpătura.

[2]) Vol. V, Mag. ist., p. 216.

[3]) Idem 214.

[4]) In vara anuluĭ 1899 după îndemnul D-luĭ D. A. Sturdza, pictorul român Oscar Obedeanu a pictat în copie, după tabloul luĭ Franken I, portretul luĭ Michaĭ Viteazul, luat în mărime naturală, în Pastel. Expresiunea luĭ Michaĭ în acest portret e întocmaĭ cum o descrie istoricul Bălcescu de pe gravura luĭ Sadeler, făcută după natură, adică figura «*slabă, melancolică* în acelaşĭ timp însă şi *aspră*, în tot *foarte frumoasă*». Franken dăduse în tabloul sĕŭ ne spune D. Sturdza, perfect acelaşĭ chip al luĭ Michaĭ ca şi Sadeler ce'l gravase după natură şi cu o artă admirabilă. Pictorul Oscar Obedeanu în vara anuluĭ 1900 trimise din Münich acest portret executat după cel al luĭ Franken din tabloul «bogăţiile luĭ Croesus» din museul Vienei. Mihaĭ poartă pe spate o manta roşie cu guler de samur, aşa e şi la Franken, şi aşa trebue să fi şi avut Michaĭ; în gravură de sigur Sadeler nu a putut indica culoarea caftanuluĭ. Bălcescu o presupune a fi albă. Pe cap Michaĭ are acea căciulă ţurcănească îndoită la oparte cu acel surguciŭ de pene, cu pietre scumpe; ochiĭ sĕĭ marĭ şi plinĭ de viaţă, arată energie şi vigoare multă, nasul roman şi mustăţile subţirĭ, trase drept, chipul e foarte frumos. Acestea se vĕd în acest portret al pictoruluĭ Oscar Obedeanu.

cheltuială mai mulți tineri la Veneția ca să învețe pictura, aceștia îi crede D. Gion că ar fi contribuit la zugrăveala frescelor palatelor Brâncoveanului de la București, al «Doamnei», al «Coconilor», «Mogoșoaea», «Potlogi» și «Hurezi».

In veacul al XVIII-lea reapare în istoria picturei române cu mai multă furie zugravii, aceĭ *«zugravii de subțire»* numiți ast-fel spre a se deosebi de *«zugravii de vacași»* adică aceĭ ce făceaŭ binalele, pe când ceĭ de subțire zugrăveaŭ chipurile de prin biserici.

Pictura religioasă dacă reapăru în veacul al XVIII-lea cu o așa furie nu este ceva noŭ, căci rădăcinele ei eraŭ vechi în această țară.

Neagoe-Vodă ce se sui pe tronul țĕreĭ în 1512 adusese pictori bizantini din Țarigrad, adepți ai picturei athonice a lui Panselinos și Dionisos [1]).

Pe vremea lui Radu de la Afumați se vorbește de zugravul *«Dobromir»* [2]).

Această pictură data la Românĭ încă din veacul al XIII-lea, ea a fost o consecință a relațiunilor noastre politice, religioase și comerciale cu Bizanțiul și țĕrile slavone.

Pe vremea lui Michaiŭ-Viteazul se vorbea de zugravul Petre Armeanul, pictor [3]).

Pe vremea lui Matheĭ Basarab trăia Nicolae zugravul [4]).

Alături de alte picturĭ vom pune încă și zugrăveala în aquarelă pe pergamente, așa a fost de pildă zugravul aquarelist Popa Vlaicu, din vremea luĭ Matheĭ Basarab, iconițe ce zice D. Gion că le posedă academia română [5]).

In acest fel trebue să vorbim și de valorosul Mitropolit Antim din vremea lui Brâncoveanu și Nic. Mavrocor-

---

[1]) Vezĭ în Bayet «L'art Byzantin (Paris chez Quantin), passim și Al. Odobescu: Istoria Archiologică (Bucureștĭ 1877) p. 416 și urm. citat în op. D-luĭ I. Gion, p. 515 și în nota 2.

[2]) Idem Al. Odobescu în ist. arch. idem D. Gion, Ist. Bucur., p. 515 nota 3.

[3]) Vezĭ în col. doc. Hurm., p. 431, vol. III și în doc. din anal. acad. de D. Iorga p. 24 seria II, Tom. XX citat și în Ist. Bucur. D. Gion p. 517 și în Nota 3.

[4]) Vezĭ în actele M-tireĭ Cotrocenilor citat D. Gion, idem p. 518 Nota 3.

[5]) Op. cit. p. 18.

dat, care fu un gravor-sculptor şi pictor desăvârşit pe lângă că era şi un Mitropolit superior.

Ceea-ce a contribuit la desvoltarea picturei religioase în veacurile XVII şi XVIII a fost şi icoanele ruseşti ce se începură a se importa de Români, lucru care supărase atâta pe Turci.

Ultimul zugrav cu care încheĭ epoca ce o studiez, e Radu zugravul, care ne-a lăsat un caet întreg de la 1770, cu cartoane zugrăvite, dosar ce era în posesiunea nemuritorului Kogălniceanu.

Trecem acum la *sculptură*.

Chipul cioplit fu înlăturat în religiunea creştină ortodoxă prin hotărîrea sinodului de la Constantinopol din 862, această hotărîre era de acord şi cu porunca din Decalogul lui Moise «*Să nu'ţi faci ţie chip cioplit*».

D. Gion spune că singura cunoştinţă de sculptură românească din trecut, o are numaĭ şi numaĭ de busturile Basarabilor, pe care Brâncoveanu le avea în palatul sĕŭ de la Mogoşoaia, de care vorbeşte «La Motraye» în opera sa [1]).

Incolo cunoştinţele sculptureĭ sunt de domeniul arteĭ decorative, căcĭ orfăuria ce e drept în ţĕrile române se desvoltase cum puţin s'a desvoltat în alte ţĕrĭ.

Am avut prin biserică icoane, crucĭ, cădelniţe, cupe, potire, şi altele de soiul acesta, toate în aur şi argint şi împodobite cu pietre scumpe.

Monastirele de la Muntele Athos numaĭ câte odoare de acestea de ale vechilor Basarabĭ, nu aŭ?

Operile D-lor Cipariu [2]) Hasdeu [3]) şi Burada [4]), vorbesc de icoana Sfîntuluĭ Gheorghe din monastirea Nucetuluĭ, Neagoe-Vodă, bate un măr de aur, împodobit cu mărgăritare şi pietre scumpe, de care vorbeşte şi cronicarul muntenesc [5]).

La 1433 se lucra aurul în ţara noastră. Domniĭ ro-

---

[1]) Voyages.
[2]) Vezĭ în Archiv., I, p. 174.
[3]) Vezĭ în Radu-Negru domnia luĭ Vladislav Basarab, 1371.
[4]) Vezĭ călătoria la muntele Athos, p. 72, citaţiĭ în op. D-luĭ Gion, p. 597.
[5]) Mag. ist., vol. IV, p. 257.

mâni bat şi monede de argint şi documentele ne vorbesc de un «Laurencius fusor monetarum nostrarum» [1]).

La 1371 se bate la noi în ţară, în monetăria lui Vladislav-Vodă Basarab, prima monedă, moneda e foarte elegantă, ţice D. Hasdeŭ [2]).

Descrierea ei o face D. Dim. A. Sturdza cu o minuţiositate perfectă. Pe aversul ei se vede scris împrejur: + M. LADIZLAI WAIWODE între douĕ cercuri de perle, ear în mijloc un scut împărţit d'a lungul în douĕ, avênd în dreapta sa 4 grinţi transversale, ear în stânga un câmp gol.

Pe reversul monedei se vede scris, ear între douĕ perle: + TRANS ALPINI, în cercul din mijloc un Vultur, cu capul spre stânga, seţênd pe un coif închis.

D. Hasdeŭ tălmăceşte de aci trei lucruri: 1. Că aceasta a fost cea d'întâi monedă naţională şi bătută în monetăria noastră.

2. Că reversul arăta marca Munteniei, Aquila, pe avers, acel scut cu grinţi arăta marca Ungariei a lui Ludovic (Casa de Anjou), semn că ţara Basarabilor era vasală Ungariei, de şi Alexandru Basarab învinsese de prăpădi pe regele unguresc Carol Robert la 1330 şi acum fiul sĕŭ Vladislav în 1371, învingênd iarăşi pe Ludovic; şi de şi luându-i Severinul şi ţĕrile Făgăraşului şi întitulându-se «Vayvoda Transalpinus, Banus de Zeurino et Dux Novae Plantationis et de Fugaras» dar preferi a fi vasal pentru a avea un sprijin în caz de nevoe [3]).

Ţesăturile cu mătase de asemenea eraŭ înaintate căcĭ, vestmintele bisericeşti şi cele de casă eraŭ nişte adevĕrate desemnuri.

Musica şi danţul. Aceste douĕ aŭ mers în tot-deauna mână în mână.

Aceste douĕ aŭ rĕmas la Românĭ în forma lor primi-

---

[1]) Scrisoarea lui Iliaş-Vodă, către consiliu municipal din Braşov (Vezĭ în anal. acad., p. 334, Seria II, T. XVIII, 95—96. Cronicele inedite, I. Bogdan).

[2]) Vezĭ în Radu-Regru, p. CCXXXI.

[3]) Idem şi în op. D-luĭ Sturdza «Münzen und Medalien», Viena 1874, p. 47 şi urm.

tivă, nu aŭ căpătat absolut nici o cultură propriŭ ḑisă. Aceasta a şi fost prima condiţiune pentru ca ele să'şi păstreḑe caracterul naţional.

Musica românească se divide în: *musică bisericească*, *musică populară* şi *musică de formaţie nouă*.

Nu vom vorbi de cât de cele douĕ d'întâi, de oarece musica de formaţie nouă, este o creaţiune a veaculuĭ al XIX şi deci nu intră în studiul de faţă şi apoi ea a fost un produs al înrîurireĭ strĕine, ca franceză, italiană şi altele.

Musica bisericească la Românĭ, nu putem spune că a fost o creaţiune a poporuluĭ nostru, căci ea a existat la toate popoarele de religiune greco-răsăriteană, cum a fost în vremele de odinioară această musică, aşa e şi aḑi, destul de defectuoasă urecheĭ, o cacafonie întreagă, singura diferinţă că aḑi, s'a întrodus şi chorul în biserică.

Această musică a început la noĭ de la Ión Damaschenul. Slavii aŭ influenţat asupra cântărilor noastre bisericeştĭ din veacul al XII-lea din cântările luĭ *Ion Cucuzel Albănezul* şi în al XIII-lea, din ale luĭ *Ivaşcu Vlahul*[1]), aŭ trecut şi peste Dunăre.

Episcopul Monemvasieĭ, Dorotheiŭ, care a venit în Ţara-Românească între anii 1559 şi 1569 la curtea luĭ Petru Schiopul, ḑice că, la curtea acestuia se găsea un cântăreţ foarte bun[2]).

Paul de Aleppo în 1650 spune de asemenea că, în biserica din Tîrgovişte eraŭ vestiţi cântăreţiĭ de biserică[3]).

Musica populară, aceasta a fost expresiunea cea maĭ desăvîrşită a sufletuluĭ românesc.

Cel maĭ vechĭ cântec al musiceĭ româneştĭ a fost «*doina*», aceasta a fost forma primitivă a musiceĭ româneştĭ.

Doina e un cântec elegiac, în ea se oglindeşte sentimentele de durere, de întristare şi de duioşie ale Românuluĭ.

---

[1]) Priviri generale asupra musiceĭ din biserica ortodoxă a rĕsărituluĭ citat în Ist. Bucur., D. Gion, p. 537.

[2]) Revista Theologică, vol. IV, p. 249.

[3]) Op. cit., citaţie în op. D-luĭ Gion, p. 538.

Doina e cântată mai mult din fluer:

«Flueraș de fag,
Mult zice cu drag!
Flueraș de os
Mult zice duios!
Flueraș de soc
Mult zice cu foc!» [1]).

Acel fluer ce se aude de pe stâncile munților și pădurile cele dese ale Carpaților, din care cântă ciobanul și în care el își revarsă dorul său despre ceva scump inimei lui: frumusețea naturei, amorul de patrie, de familie, ori al iubitei sale, ființa cea mai scumpă a sufletului său.

Neapărat că sunetele cele sonore ce le produce, formează isvorul cugetărilor sale, caracterul melancoliei, al dorului despre ceva perdut sau depărtat, este pecetluit în fie-care sunet al fluerului ce ține doina.

Din colecțiunile de doine, a lui V. Alexandri e cea mai vastă.

Insuși cântecul ei e entusiast căci, așa începe:

«Doină, Doină, cântec dulce!
Când te-aud nu m'aș mai duce.
Doină, Doină, viers cu foc!
Când resuni, eu stau în loc» [2])

Pe lângă doine mai sunt și horile; caracterul muzicei românești se apropie mai mult de cel slav, însă e o notă pur națională care-i dă originalitatea ei.

Artistul național al Românului a fost și este lăutarul sau Alăutarul (de la Alaută).

Țiganii lăutari, au venit prin țările române între anii 1300 și 1400. Mircea-Vodă Ciobanul, avea la curtea sa pe *Ruste Alăutarul* pe care îl dădu vorniculuĭ Dingă din Moldova [3]).

---

[1]) Miorița, Baladă. Culegere de V. Alexandri.
[2]) Idem.
[3]) Vezĭ în Uricariul, Vol. XVIII, p. 177, Codrescu citat. D. Gion, p. 356.

Leon Vodă Tomşa la 1631 primeşte la Bucureşti pe Paul Strasburg, ambasadorul lui Gustav Adolf, regele Suediei, la Constantinopole, 'l primeşte ţic cu *Chitaroeţi* adică ca lăutari ce cântaŭ din Chitare[1]).

Nu era boer mare în vechime ca să nu aibă taraful sĕŭ de lăutari la curtea sa.

Se vorbeşte de un *Tânpea lăutarul* al comisului Bercan din veacul al XVII lea.

Apoi de lăutarul de peste Olt «*Ion Stirbu Purcel*» şi «*Gh. Stirbu Purcel*» de care vorbirăm când cu lupta Brâncoveanului de la Zernesti şi de revoluţia boerilor olteni în contra primului Domn Fanairot, N. Mavrocordat.

Aceşti lăutari îmbrăcaţi în anteree şi giubele ţiceaŭ Domnilor şi boerilor până ce cădeaŭ da'n picioarele, cu un foc şi o artă indescriptibilă, îi vedeai cu pĕrul mare pe urechi, negru şi sleios, cu barbă de jur împrejur, plecându'şi trupul în spre partea din care venea sunetul instrumentului, ridicându-se câte o-dată şi pe piciorul drept ori stâng după cum ţinea acel instrument, pe dreapta, ori spre stânga, simulând prin aceasta mai mult sentiment şi expresiune şi tot aplecându-se către stăpânul sĕŭ căruia îi cânta, ori către mosafir; şi ţicea Ţiganul mult şi duios din naiŭ, alăută, vioară, diblă, surlă, până ce se înflăcăra la un loc cu auditorul sĕŭ, ce simţea şi cugeta la fel cu dênsul, aşa că ajungeaŭ cu toţii la un moment dat, de se găseaŭ într'o adevĕrată stare de entusiasm şi plăcere nebună, cântecul de foc, le aprindeaŭ inimele, ori de patriotismu către ţară şi neam ori de iubirea către alt lucru —; atuncea începeaŭ a se umplea şi viorile şi buzunarele giubelelor Ţiganilor de galbeni, cât apucaŭ cu pumnul din pungile lor, boerii.

La un loc cu musica aceasta, s'a desvoltat şi musica militărească, formată din ostaşi. Italianul Galeado Galdo ne spune că în 1659 intrară în Oradia-mare armatele unite ale lui George Racoczi principele Transilvaniei şi a lui Constantin Şerban-Vodă, al Ţĕrei Româneşti şi că musica

[1]) Vezi în Cipariu, Archiv. vol. I, p. 15, citaţ. D. Gion, p. 536.

luĭ Constantin Şerban cânta de-a călare cântecul «fetei române când şi-a perdut caprele şi plângênd şi-le căuta prin munţi», «musicul călăreţilor luĭ Constantin» [1]).

Pe vremea luĭ Ghica-Vodă 1672, un martor ocular Andreas Holtz ne spune că între steag şi Domn, venea «*una bella musica*» de trompete germane şi tobe turceştĭ ce aduceaŭ un zgomot teribil [2]).

Surlariĭ cântaŭ din surle; aceasta e o alusiune la musica cea turcească «Meterhaneaoa» musica militară, de care vorbeşte pe icĭ pe colea cronicariĭ Ţĕreĭ-Româneştĭ, din veacul al XVII, după cum am avut ocasiune de a vedea în cursul capitolelor studiate la domniile acelor Domnĭ.

Despre *danţul* Românuluĭ nu am avea mult de spus de cât atât, că, el s'a desvoltat saŭ prin tradiţiune de la Romanĭ de pildă «jocul căluşarilor» saŭ la un loc cu musica hora, brîul, bătuta, sârba, în care caz mişcarea pasuluĭ nu e de loc variată ci maĭ mult pe loc, dându-se maĭ multă importanţă chiuituluĭ din gură şi a mimiceĭ figureĭ şi trupuluĭ, cea-ce denotă încă un grad de inteligenţă naturală, căcĭ mişcările fisice lucreadă atunci la un loc cu gândirile creeruluĭ şi ale inimeĭ.

STAREA ECONOMICĂ, POLITICĂ, SOCIALĂ şi FINANCIARĂ

Starea economică. Acest capitol de sigur nu va fi consacrat de cât vieţeĭ materiale a Românuluĭ, într'însul trebue studiate condiţiunile de traĭ ale neamuluĭ nostru, în restimpurile veacurilor.

Fenomenele vieţeĭ economice aŭ trebuit ca să se desvolte la Romanĭ încă din primele timpurĭ ale statuluĭ lor,

---

[1]) Vezĭ în op. autoruluĭ «Nella storia di Leopoldo» citat în Şincaĭ, p. 111 — 121, vol. III, ediţ. II.

[2]) Vezĭ Doc. Hurm., vol. IX, I, p. 220—222.

de oare ce ele constituesc elementul primordial şi constitutiv al unei naţiuni.

Formele sub care starea economică a Ţărei-Româneşti s'a manifestat de la întemeerea ei, încoace, aceasta e o altă cestiune, de sigur că acele forme nu aŭ putut fi aceleaşi ca şi cele de aḑi, altele eraŭ isvoarele de trai atunci, altele aḑi. Desvoltarea culturală a unei ţări, în năuntrul ei, şi evenimentele din afară, lucrând asupra acelei ţări îi schimbă neîncetat fiinţa ei.

Starea economică a Ţărei-Româneşti în primele sale timpuri şi-a avut efectul urma formărei societăţei române, din primele timpuri.

In sfera politică, autoritatea absolută a domnului; în cea culturală, idea religioasă, nesupusă nici unui control, în sfera economică, fie-care locuitor pe pământul sĕŭ liber ori supus, apărând moşia sa şi cu toţii la un loc, patria, muma, adică moşia cea mare, clasa boerilor căutând a dobândi averi prin vitejia lor în rĕsboae, alături cu Domnul ţării, averi ce consista în dăruirea de pământuri nesfârşite din pământul ţărei saŭ din cel domnesc, căci toată ţara era a Domnului şi de aci devenind şi dregătorii mari, adică consilierii domnului [1]).

De abea însă se întemeaḑă Ţara-Românească, un veac de trecu, şi evenimentele politice din afară, cu întâmplările lăuntrice ale ţărei, îi aduc o soartă nouă care va avea efectul ei şi asupra stărei politice.

Alianţa Ţărei-Româneşti cu imperiul turcesc, alianţă încheiată de Mircea I în 1393, cu Sultanul Bayazet I care consista în ajutorul Turciei, dat nouă, în schimbul a 3000 bani roşi saŭ 500 arginţi anual ce'i dedea ţara.

Puternicul imperiŭ însă mult mai mare ca ţara noastră, încetul cu încetul sub aerul de a ne proteja şi apăra, începu a ne specula, aşa că alianţa se transformă în ascultare şi vasalitate, cu toată energia ce am dovedit'o, cu toată virtutea şi curagiul ce l'am arătat în rĕsboae cu dênşii, când Sultanii călcaŭ dispoziţiunile tractatelor noastre

[1]) Vezĭ în vol. II, Xenopol, p. 259.

şi deşi învingându'ĭ, însă natura lucrurilor nu s'a putut schimba şi nicĭ nu se va putea nicĭ odată, căcĭ aceasta e soarta orĭ căruĭ stat maĭ mic, ce are sprijinul altuia, maĭ mare, căcĭ atunci de sigur acel maĭ mare 'şĭ ea nişte aere de protector faţă de cel maĭ mic şi protecţiunea se schimbă în despotism şi astfel puterea proteguitoare îşĭ arogă dreptul de a întări dênsa pe Domniĭ românĭ, aleşĭ de poporul român şi maĭ apoĭ de a ridica cu totul acest drept şi a'ĭ numi dênsa de-a dreptul.

Formându-se din acest moment sistemul cumpĕrăreĭ tronuluĭ român prin baniĭ daţĭ la Constantinopol, Sultanuluĭ, Viziruluĭ, paşalelor şi chiar şi cadânelor din haremul Sultanuluĭ.

Acest sistem de a cumpĕra domniile prin sute de miĭ de galbenĭ, căcĭ preţul tot mereŭ se ridica, din causa multor competiţorĭ, 'şĭ avu resunetul sĕŭ în acele imposite grele ce era silit Domnul, odată întronat în ţară, să le pună, pentru a putea scoate cheltuelele făcute, saŭ cu baniĭ luĭ propriĭ saŭ din baniĭ împrumutaţĭ cu camete marĭ, de pe la Grecĭ din Ţarigrad.

De aci decĭ şi amestecul acelor Grecĭ în trebile Ţĕreĭ-Româneştĭ şi ale Domnieĭ.

Amestec ce i-aŭ adus şi pe tronul ţĕrilor surorĭ, când imposite devenirĕ atât de asupritoare asupra claselor sărace.

Aceste imposite formaŭ însă starea ordinară a ţĕreĭ; când venea câte un resbel, maĭ eraŭ şi alte specii de cheltueli extraordinare, aşa că ţara se sleia cu totul.

Aceasta a fost însă numaĭ o privire generală ce am căutat să o dăm, să ne oprim şi la fapte.

Să ne oprim însă maĭ întâĭ, la comerţ, căcĭ, acesta reuneşte într'ênsul industria, agricultura, bogăţiile şi toate productele pământuluĭ.

Comerţul. Condiţiunea de viaţă a uneĭ ţĕrĭ, este comerţul; el formează inima aceleĭ ţĕrĭ, importul şi exportul (sunt arterele şi vinele prin care se duce şi se aduce sânge adică articolele necesare existenţeĭ aceluĭ stat) la organul

inimei, pentru ca să poată funcţiona acest întreg *sistem circulator.*

După cum deci, cu cât organul inimei la un individ funcţionează mai bine, nefiind nici o împedicare în căile sale de comunicaţiune, cu întregul corp, adică în artere şi vine, urmând de aci ca acel corp să fie mai sănătos ca altul, tot asemenea urmează şi cu comerţul aceleĭ ţĕrĭ, căci o ţară care are un comerţ sănătos, nişte căĭ de comunicaţiune sănătoase, «importul şi exportul» de sigur că ea nu va fi ameninţată să piară sub cuvênt că e lipsită de viaţa ei materială şi deci va trăi.

Dacă în adevĕr soarta a voit ca noĭ, un popor de rasă latină să fim aruncaţi, aci în orient, înconjuraţi de Slavi la Sud, şi Germani la Nord, şi să trăim ca o insulă în mijlocul unuĭ Ocean depărtaţi şi de surorile noastre; avênd încă ochiĭ aţintiţi asupră-ne, împĕrăţiile cele marĭ şi vecine cu noĭ; poziţiunea fiindu-ne deci ingrată din punct de vedere politic.

Pe atâta însă ea ne-a fost favorabilă din punct de vedere comercial, căci nu ne a lipsit nici munte, nici şes, nici apă; hotarele noastre naturale sunt sublime şi ele înconjoară România ca zidul uneĭ cetăţi.

Ele ne-aŭ mai fost şi folositoare căci conţin bogăţiĭ alese.

Bogăţiile minerale din Carpaţi şi cele aquatice din Marea-Neagră, Dunăre şi toate fluviile ce se scurg într'ênsa, aŭ făcut din ţara noastră încă din vremurile cele mai vechĭ, un centru comercial al orientului european, ear ca coroană la aceasta, mai vine şi şesurile coprinse între aceste douĕ ziduri, şesurĭ în care s'a practicat în tot-deauna pe o scară foarte întinsă, agricultura, vinicultura, horticultura, viticultura şi altele.

Obstacole însă întâlneşte în cale, orĭ şi cine în întreprinderile sale, şi comerţul Ţĕreĭ-Româneştĭ a întâlnit mai mult ca comerţul orĭ şi căreĭ alte ţĕrĭ, agitaţiunile şi emoţiunile noastre sufleteştĭ din causa vieţeĭ politice, de multe orĭ ne distraŭ de la viaţa casnică, nici odată nesiguri de ḑiua de mâine, cel mare şi bogat ca şi cel mic

şi sĕrac, năvălirile strĕine în primele vremurĭ; rĕsboaele lăuntrice cu Turcii, Tătarii şi Nemţii în vremurile de consolidare ale statului, luptele civile şi revoluţiunile d'intre partida naţională a ţĕreĭ şi veneticismul greco-fanariot de la Ţarigrad, toate acestea venind deci asupra acesteĭ sĕrmane ţĕrĭ ca o furtună interminabilă, aşa că a trebuit o energie, vigoare şi muncă de Titan ca să o scoatem la căpătâĭ şi să maĭ vedem şi de viaţa noastră economică, în care comerţul ocupă primul loc.

Importanţa Dunăreĭ a format în tot-deauna o cestiune de frunte în discuţiunea comerţuluĭ Europeĭ.

De la Herodot, părintele istoriografiĭ, nu a fost istoric şi om de stat, care să nu fi apreciat importanţa acestuĭ măreţ fluviŭ, vechiul Istru saŭ Danubius, cântat de atâtea orĭ de poeţii vechĭ şi modernĭ.

Carol Magnu, fondatorul statuluĭ franco-german, putem spune, cel maĭ mare împĕrat al evuluĭ mediŭ, a apreciat importanţa Dunăreĭ pentru comerţul Europeĭ [1]).

In vremurile moderne şi contimporane această importanţă a crescut şi maĭ mult; şi articolele tractatuluĭ de la Berlin (1878) şi celuĭ de la Londra (1881, 10 Marte [2]) aŭ dat naştere şi aĭ la discuţiunĭ efervescente.

Incă de la anul 1000 după Christos istoricul N. Scherer ḑice că Veneţianiĭ, Surugiĭ mărilor, se gândeaŭ cum să despice valurile Dunăreĭ cu corăbiile lor pentru a încinge un comerţ ce 'l şi făceaŭ cum puteaŭ [3]).

De la 1204 încoace, de când s'a stabilit imperiul latin la Constantinopol, Veneţianiĭ intraŭ pe Dunăre şi luptele lor începură cu Bulgariĭ.

Aurul Basarabilor, Voeveḑiĭ Olteneşti, începu a fi extras din întinsele lor posesiunĭ ale Carpaţilor, Gorjuluĭ, Vêlceĭ şi Făgăraşuluĭ.

---

[1]) Vezĭ în Heyd: Hist. du commerce dans le Levant au moyen-âge trad. de Furcy Raymond (Leipzig 1885, vol. I, p. 81, citat în Ist. Bucur., D. Gion, p. 438).

[2]) Vezĭ în Hist. de la Roumanie Contemporaine, p. 331—335 de Damé şi în André Saint Clair «Le Danube» 1899, p. 93 şi urm.

[3]) Vezĭ în «Hist. du commerce de toutes les nations» trad. de Mich. Richelot şi Vogel, Paris 1857, vol. I, p. 293, citat şi în Ist. Bucur. D. Gion, p. 439.

Porturi mari se deschiseră la Dunăre, pe teritoriul românesc, în locul vechilor cetăţi romane, Galaţi şi Brăila pe care Chalcocondyla le numeşte cele mai celebre ale Daciei [1]), Calafatul, Nedeia Cetate şi Giurgiul de care atâta ne-a vorbit d. Hasdeŭ [2]).

După Veneţiani în veacul al XIII-lea când în locul împărăţiei latine, vine cea a Paleologilor, vine şi Genovezii, Ragusanii şi Pisanii, pe de altă parte şi Germanii; comerţul îndoindu-se acuma, atât pe Dunăre cât şi pe uscat pe la Sud prin Dalmaţia, Serbia saŭ pe la Nord prin Ungaria prin trecătorile Buzăului şi Prahovei [3]).

Cu veacul al XIV-lea începe comerţul d'între Români şi Braşoveni, se stabilesc convenţiuni comerciale între Ludovic regele Ungariei (1358) şi Alexandru-Vodă Basarab al Ţărei Româneşti; mărfurile din Ungaria se aduceaŭ aci în ţară şi se deşertaŭ la cetatea de Floci din Ialomiţa. La 1368 se închee şi un tarif vamal între Vladislav-Vodă fiul lui Al. Vodă cu regele Ungariei, prin care negustorii Braşovului trebue să plătească o vamă la trecerea mărfurilor lor în Ţara-Românească. Aceste mărfuri, Braşovenii le cumpăraŭ şi ei de la Poloni şi Germani şi apoi le descărcaŭ la cetatea noastră de Floci. Dreptul de export de mărfuri în ţara noastră, la fel cu Braşoveni aŭ căpătat şi Sibieni la 1382 de la Regele Ludovic.

Până în veacul al XIV-lea, comerţul nostru, a fost cu Veneţienii, Pisanii, Ragusanii, Germanii, Braşovenii şi Sibienii, pe apă, cât şi pe uscat, şi documentele ne-a păstrat chiar numele lui *Pascuale de Restis*, negustor ragusan, venit aci în ţară pe la 1392 [4]).

In veacul al XV-lea comerţul nostru ea o fasă nouă,

---

[1]) Vezi în Columna lui Traian, Hasdeŭ, anul 1869, No. 53 şi 1870 No. 57.

[2]) In Radu-Negru, Tom. IV de la Mag. Et. Romaniae.

[3]) Vezi explicaţiuni pe larg în op. cit. a lui Scherer, vol. I, p. 181. Istoria critică Hasdeŭ, p. 100—105. Columna lui Traian, 1874 p. 125 Hasdeŭ; Radu-Negru, Tom IV, Mag. et. rom. «Le colonie comerciali degli Italiani in Oriente in medio evo» trad. de Prof. P. Müler Vol. I, p. 93—96 citate toate în Ist. Bucur. D. Gion, p. 438—440.

[4]) Vezi în Acte şi Fragmente, III, p. 4. N. Iorga, Hurmuzache, doc. vol. I, p. 58, 144—274. Negru-Vodă. D. Hasdeŭ, p. 275, citate în Ist. Bucur. D. Gion, p. 142.

Vlad Dracul-Vodă acordă nu numaĭ negustorilor din Ardeal de a exporta mărfurile lor la noĭ şi a importa de ale noastre la dênşiĭ ci şi Poloniei şi Moldoveĭ, negustoriĭ din Galiţia şi Bucovina, vor avea aceleaşĭ beneficiĭ şi cu toţiĭ vor fi supuşĭ la o taxă de vamă, la Rîmnic, de 2 florinĭ ungureştĭ [1]).

In cuprinsul acestuĭ veac, acelaşĭ istoric Scherer ne spune că se deschise şi tîrgul de la Lipsca care forma un centru comercial cu care şi Ţara-Românească va avea relaţiuni [2]).

Banii ce circulaŭ atunci în Ţara-Românească eraŭ fel de fel, din causa comerţuluĭ nostru variat şi întins cu diferitele popoare; *mahmudele turceşti*, *rubielele arăpeşti*, *groşile lipoveneşti*, *dinariĭ moldoveneşti*, *grivnele munteneşti*, *firfiricele nemţeşti*, *galbenii Veneţieĭ*, *zloţiĭ (galbenĭ) ungureşti*, *galbenii Olandeĭ şi monedele ruseşti*; avênd şi noĭ moneda noastră, «*grivnele*» căci în 1371 se turnă pentru prima oară la monetăria românească a luĭ Vladislav-Vodă Basarab *banĭ de argint* [3]).

D. Gion spune că publicaţiunile: *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt* în *Siebenbürgen* şi *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen* în *Siebenbürgen* a D-lor Zimmermann şi Werner daŭ o dovadă puternică despre comerţul ce l'am avut noĭ cu Sibiul şi Braşovul [4]).

Cu începutul veaculuĭ al XVI o mulţime de pieţe comerciale se deschisera în Ţara-Românească care ţinea firul comerciului întins cu Braşovul ca: Bucureştĭ, Piteştĭ, Târgşorul, Buzĕŭ, Câmpulung, Purcăreni, Câmpina, Rîmnicul, Tîrgovişte, Teleajenul, Brăila, Floreştĭ, Rucăr, Şerbăneştĭ, Slatina, Gherghiţa, Bârlad, Curtea de Argeş, Rusiĭ-de-Vede, etc.

Negustoriĭ de asemenĭ se îndesaŭ şi istoria ne-a păstrat numele a mai multor: *Ghircă* negustorul ce avea case marĭ în Sibiĭ încă de prin 1492 [5]), Frăţilă, Yuga, Stanciul,

---

[1]) Vezĭ în arch. ist. a Rom. vol. I, p. 84 şi urm. Ist. Buc. D. Gion, p. 142

[2]) Vezĭ op. cit. maĭ sus, vol. I, p. 420.

[3]) Vezĭ în Radu-Negru cronica Basarabilor, D. B. P. Hasdeŭ, p. 275.

[4]) Vezĭ în istoria şi comerţul Braşovuluĭ în secolul al XVI de D. Gion, Bucureştĭ 18c4.

[5]) Vezĭ Columna luĭ Traian 1874, p. 127, citat în Ist. Bucur. D. Gion, p. 444.

Stoica, Dobromir şi Petre «de la *Buckorest*» şi alţii ce unele documente îi înşiră[1]).

Afară de Braşoveni mai eraŭ aşezaţi în ţara noastră şi negustorĭ Italienĭ, Grecĭ, Armenĭ, Turcĭ, Ragusanĭ şi Jidovĭ; între aceştia şi negustoriĭ Braşoveni eraŭ mereŭ certurĭ, fie din causa vămeĭ fie a taxelor, aşa că se iveaŭ des procese; din 1469 avem un document ivit între un Italian, un Sas şi patru Grecĭ, pentru nişte piper[2]). Procesul se judeca de vornicul ţĕreĭ şi în ultima instanţă de *Palatinus Terrae Transalpinensis*, acte de asemenea natură se găsesc în *National Archiv de la Sibiu* [3]).

Certurĭ se iveaŭ şi între Romînĭ şi aceştĭ negustorĭ, şi mai cu seamă Braşoveniĭ; de atunci a rĕmas şi locuţiunea: «*a spune braşoave*».

Ca mijloc de transport a mărfurilor era: *serviciul postelor cu caĭ*. D. Gion crede că el a existat încă din veacul al XVI-lea, prin faptul că documentul din 1553 vorbeşte, *Status solutionis Postarum Regiae Majestatis în Transilvania*[4]), se poate ca şi în alte ţĕrĭ să se fi organisat acest serviciŭ de oare-ce Ludovic al XI-lea, regele Franciei, le înfiinţase deja în veacul al XV-lea.

Cea-ce e sigur însă, e că peste un veac, în veacul al XVII-lea noĭ Romînii aveam serviciul poştelor perfect organisat căci, Paul de Aleppo scrie că *poştele, caiĭ şi căruţele Ţĕreĭ-Romîneştĭ sunt în orĭ-ce politie*» [5]).

Comerţul nostru era deci întins cu Turcia, Italia şi anume cu Veneţia, Genua, Pisa, şi cu Rusia, dar în special cu Transilvania, unde pieţele de resistenţă eraŭ Braşovul şi Sibiul, şi mai cu seamă Braşovul ce ducea comerţ întins cu toată ţĕrile de la Dunăre şi Marea-Neagră, lucru pe care 'l accentuează şi istoricul Spontoni [6]).

In Bucureştĭ pieţele principale unde se vindeaŭ artico-

---

[1]) Vezĭ Col. doc. Hurm., vol. II, 3, p. 652—674 citat în Ist. Buc. D. Gion, p. 444.
[2]) Vezĭ în Columna luĭ Traian, anul 1874, p. 127.
[3]) Vezĭ în Ist. Bucur., D. Gion, p. 444.
[4]) Vezĭ Col, doc. Hurm., vol. II, 5, p. 146, citat în op. D-luĭ Gion, p. 445.
[5]) Vezĭ Archiv ist., Hasdeu, II, p. 60.
[6]) Istoric Italian, Vezĭ în Historia della Transilvania (Venezia 1638, p. 6) citat în op. D-luĭ Gion, p. 446.

lele de industrie, agricultură, etc. erau la: *Tîrgul din năuntru* lângă palatul domnesc, *Tîrgul de sus* în Str. Lipscani, de aḑi, *Tîrgul de afară* pe la biserica sfinţilor în sus şi *Tîrgul Cucului* la Sf. Gheorghe-Noŭ [1]).

Cu începutul veaculuĭ al XVII-lea negustoriĭ românĭ începură a se întări în Ţara-Românească.

Un document al condiceĭ Mănăstireĭ Radu-Vodă ne vorbeşte de negustorul român *Antonie Grama* ce trăia încă pe timpul luĭ Mihaĭ-Viteazul, de la care Domnul se împrumută cu banĭ la nevoe, ear la urmă dându'ĭ Domnul şi moşia Hărăşeştĭ, ce ajunse apoĭ în posesiunea luĭ *Ţipa*, alt negustor şi ginere al luĭ Grama [2]).

La 1612 trăia *Stan, negustorul* [3]), în 1624 *Ghionea negustorul* care devenise foarte bogat, şi începênd a se lăsa de negustorie şi a cumpĕra la locurĭ prin împrejurimele Bucureştilor, ca de pildă de la Stanciul logofĕtul [4]), de la care şi până aḑi a rĕmas numele la un lac în judeţul Ilfov de «*lacul Ghioneĭ*»

Bacsicĭ ce călătorise în ţara noastră în veacul al XVII-lea, lucru de care am vorbit în alt loc, vorbeşte despre negustoriĭ aceştia în ḑiarul saŭ de voiagiŭ, după cum se vede în opera: *Monumenta Slavorum Meridionalium historiam spectanctia.*

Drumurile cele maĭ însemnate pe care se importaŭ şi exportaŭ mărfurile erau: *drumul Piteştilor* ce lega pasul Bran, frontiera deci, cu Bucureştiul, trecênd prin Câmpulung şi Piteşti; *drumul Mehedinţilor* ce cresta Oltenia; *drumut Tîrgovişteĭ*, *drumul Giurgiuluĭ* ce ne lega cu Bulgaria şi *drumul Mocanilor* ce pare că era expres drumul acestor Mocanĭ ce se ocupaŭ cu păşunatul oilor, el pleca de la Bucureşti de-a curmeḑiş, trecea prin câmpul Bărăganuluĭ, al Ialomiţeĭ, spre a trece în Dobrogea [5]).

---

[1]) Vezĭ în op. cit., D. Gion, p. 446.

[2]) Vezĭ în Condica M-tireĭ Radu-Vodă, p. 240, documentul din 1615, citat de D. Gion în op. sa, p. 447.

[3]) Vezĭ în Archiva ist., Hasdeŭ, p. 128, vol. I, p. 1 citat idem.

[4]) » » Condica M-tireĭ Radu-Vodă, actul 10, p. 24 idem.

[5]) Vezĭ în condica No. 2, a Mitropolieĭ: Jud. Ilfov, citat D. Gion, op. sa, p. 449.

Alţi negustori bogaţi în ţară mai eraŭ: *Ghionea Mustaţă* care devenise proprietar în Lipscani, cumpărând casele cu prăvălii de la boerii Herăşti [1]); *Pană Pepeno* aĭ căruĭ copiĭ se însuraseră cu fiĭ şi fiice de boeri [2]).

Cu chipul acesta vedem că începuseră alianţele între boeri şi clasele de mai jos. Fiica luĭ Calotă vornicul (paremis-e că era *Cocorăscu)*, Muşa, se căsători cu bogatul negustor *Iane Cojocarul*, cojocar subţire şi bogat [3]).

Harvat spătarul, boer de la Isvor în 1694 se căsători cu fiica *negustoruluĭ Defta*, şi boerul Cârstea vistierul din neamul Filipeştilor se căsători cu *Ilinca* una din fiicele negustoruluĭ *Pană Pepeno* de care vorbirăm mai sus [4]).

Ghioca Cupeţul negustor vestit şi bogat din epoca Brâncoveanuluĭ-Vodă, boerit de domn şi ajuns mare Şătrar, a căruĭ fiică *Elina* se mărită cu vestitul boier diplomat al luĭ Constantin-Vodă, Vergu paharnicul, care avu o misiune atât de frumoasă la Ţarigrad, la un loc cu boerul Preda Brătăşanu, lucru de care am vorbit la locul cuvenit, de la acest Vergu a rămas până aḑĭ numele la calea şi bariera Vergului.

Mai eraŭ încă şi *Manul negustorul* şi cu *Panait*, ce aveaŭ prăvălii pe lângă curtea domnească [5]); *Zamfir* starostele negustorilor oraşuluĭ Bucureşti din veacul al XVII-lea ce locuia în Hanul sĕŭ, Hanul luĭ Zamfir, *Luca Fărâmiţă* din Şelari, *Porfir Cupeţul*, *Athanasie* şi *Proca* şi în fine cel mai cu vaḑă din toţi *Dumitru Nona ot Braşov*, pe care Brâncoveanu-Vodă 'l numea în actele sale «prietenul iubit al domnieĭ mele», acesta locuea în case bolovănite şi întărite, ca boeriĭ, case ce veneaŭ lângă ale Giormeĭ Banu-

---

[1]) Vezĭ în condica episcopieĭ Argeşuluĭ pachetul 48, act. I, citat op. idem p. 449

[2]) Vezĭ condicele Hanuluĭ Greciĭ, Bradul, Codreanul, pach. 6, doc. 12 şi în Condica M-tireĭ Cotrocenĭ, pach. 25, act. 43, citat op. idem de D. Gion, p. 449.

[3]) Vezĭ în actul 13 şi 18 al pach. condiceĭ M-tireĭ Cotrocenĭ citat idem p. 449.

[4]) Idem actul 3 pach. 14 anul 1696, domnia Brâncoveanuluĭ, în condica M-tireĭ Stavropoleos, citat op. idem, p. 450.

[5]) Vezĭ în op. cit. D. Gion p. 450, după condica M-tireĭ Buzĕuluĭ No. 3, p. 359.

lui și lângă ale Grecenilor. Acest *Nona* era furnisorul Curței domnești și al oștirei [1]).

Să venim acuma la *producțiunea, importul și exportul mărfurilor din țara noastră.*

Importul. Stofele felurite ce s'aŭ importat în toate vremurile în Țara-Românească, a fost ceva uimitor, din Franța, de la Lion, din Polonia, Leipzig, Viena, de la Hio, din Suedia, din Țarigrad din Indii; și d'intre toate acestea predominênd *Veneția* cu acele postavuri și mătăsuri cu flori mari de aur și argint, numite *belacoase*, nume ce la fie care pas întâlnim în documentele vechi românești, acte de danie, de zestre, la fiice de boeri.

Negustorii: Luca Fărămiță, Cupețul, Athanasie, Proca și alții din epoca Brâncoveanului eraŭ vestiți pentru postavurile și mătăsurile lor; dimiă, mahut, lastre, sarasire, hataie, terțane, șaluri etc., etc. apoi și blănurile importate din Rusia: Samurul, Cacomul, jderul, spinări de Vulpi, singeapuri, pântece de Rîs care făceaŭ deliciul caftanelor și scurteicelor Domnilor, boerilor și jupâneselor lor.

Aurul, Argintul și pietrele cele mai prețioase ca diamanturile, rubinul, smarandul, safirul, mărgăritarul ce se aducea cu cheltueli mari din țările mai depărtate, venite gata, lucrate, saŭ din cele mai simple a se lucra la noi de meșterii aduși din 'năuntru, spre a face bălașe legate în cercei, inele, diademe, lanțuri, brățare, vase, tipsii, zarfuri, sfeșnice, pervasuri de oglinḑi, scotulce și altele care formaŭ toate, zestrele fiicelor domnilor și boerilor.

Hârtia cea de pergament ce venea din Veneția și care slujea la scrierea chrisoavelor domnești, câte odată într'o bucată, ce pe mĕsura de aḑi ar veni un metru în lat și în lung.

Articole de băcănie, ca scorțișoară, cuișoare, piper, zahăr de candelă, zahăr rafinat, cafea și altele ce veneaŭ din Indii și America.

---

[1]) Vezĭ în Condicele M-tirilor Stavropoleos, pach. 11, act. 26, Mitropolieĭ No. 5, Nucetuluĭ p. 110—120, Condica Brâncovenească, toate citate în op. D-luĭ Gion, p. 450.

Obiecte de manufactură, ustensile, rădvane boereşti, harnaşale, arme, vinuri şi fasani ce se aduceaŭ de la Beciu şi Ungaria.

Apoi feluritele de romuri din Grecia. Covoarele de Persia şi şalurile de Ţarigrad ce împodobeaŭ casele.

Eată în notă generală importul în Ţara-Românească.

Am putea spune deci că mai mult obiecte de lux se aduceaŭ, de cât, cele de prima necesitate a existenţei noastre. Aceste obiecte însă se produceaŭ pe solul român şi de aceia nici bogăţiile nu ne-aŭ lipsit. Să vorbim acum de export.

Exportul. Aproape toate bogăţiile ca mine, agricultură, vinicultură, horticultură, viticultură şi industrie naţională se făceaŭ în Ţara-Românească, aceste toate le trimeteam parte la Ţarigrad, parte în Ungaria, parte în Austria şi de aci a merge şi în alte ţĕri.

Aurul, argintul, arama, ferul, chihlibarul, şi alte multe minerale ce şedeaŭ ascunse în fundul Carpaţilor, Românii le ştiaŭ şi aveaŭ cunoştinţă despre dênsele. Din veacul al XII-lea până la al XVI-lea, ele fuseseră exploatate, mai cu seamă aurul de pe valea Oltului în primele timpuri, de Veneţiani ce veneaŭ cu corăbiile lor pe Dunăre, avênd relaţiuni întinse cu Basarabii Olteniei, iar mai târziŭ de *Ţiganii aurari*. Despre aceste bogăţii Românii aŭ avut o cunoştinţă vie în toate vremurile. In 1717 boerii Radu Golescu şi Ilie Stirbei la un loc cu predicatorul de curte Abraam, delegaţi ca să înmâne un memoriŭ împĕratului austriac, Carol al VI-lea, prin care 'l conjuraŭ a lua sub sceptrul sĕŭ proteguitor întreaga Ţară-Românească spre a ne scăpă de jugul Otoman, ziceaŭ împĕratului la art. 5: «*Trebue procurat câştigul Ţĕrei-Româneşti pentru folosul economic care poate să'l aibe Maiestatea Voastră imperială catolică, pentru că în ţară pe lângă copioasele celle minere de sare, de aramă, de fer şi de pucioasă, celle cunoscute, şi de fabricatul de salnitru, se află încă şi minere de argint şi de aur ascunse până în zioa de azi de frica barbarilor*»[1]).

---

[1]) Vezĭ la pag. 579 această carte după manuscrisul original tradus, în Mag. ist., t. II, p. 179—211.

Banii de argint şi de aramă ce 'i vor fi bătut Basarabii din veacul al XIV-lea şi XV-lea aci în ţară, bani de care vorbeşte tratatele de numismatică româna în monografiĭ şi documente descoperite şi banii ce se băteaŭ aci, fiva ele bătute din argintul Carpatelui românesc şi din arama Mehedinţului de la Baia de Aramă ? [1]).

Aceste monede poate circulaŭ şi în Ungaria maĭ cu seamă că acolo domnea în veacul al XIV casa de Anjou cu care Basarabiĭ aveaŭ strânse legăturĭ după cum reese din chiar monedele lor, bătându-le pe o faţă cu emblema caseĭ de Anjou, ear pe cea-l'altă, cu cea românească.

Agricultura la Românĭ a fost în tot-dea-una foarte desvoltată ea a reeşit chiar din natura lucrurilor; posiţiunea noastră geografică şi organisarea elementelor sociale ne-a împins a avea o agricultură desvoltată, grâul, orzul, ovĕzul, porumbul ce se producea pe moşiile cele întinse ale boerilor era aşteptat cu atâta râvnă de Turcĭ, căcĭ toate productele noastre agricole în Turcia mergeaŭ.

Vinurile româneştĭ eraŭ vestite, ele se exportaŭ în Ungaria, Banat şi Austria, în 1486 Voevodul Transilvanieĭ hotărăşte vama ce o va plăti Braşovenii pentru vinul cumpĕrat din Ţara-Românească.

Legumele se produceaŭ de tot felul, ele se exportaŭ în maĭ mică cantitate, căcĭ aproape în totul se consumaŭ de locuitorii ţĕrii.

Vitele româneştĭ eraŭ renumite, caiĭ noştrii eraŭ timpurĭ, când eraŭ vestiţĭ în toată Europa, micĭ şi legaţĭ, nu aveaŭ trap ci acel original buestru, adică mişcarea picioarelor corespundĕtoare cel drept din'ainte cu cel drept dinnapoĭ şi cel stâng cu cel stâng, aşa că, călăreţul era legănat într'un mers dulce, lin şi cadenţat, aceştĭ caĭ aveaŭ o repeziciune colosală şi maĭ luaŭ şi galopul câte odată; eĭ se exportaŭ în Austria în fie-care an cu miile, pentru husarĭ) şi în Galiţia.

---

[1]) Vol. IV, Mag. et. Rom. Hasdeŭ, comparat cu Münzen und Medallien des Fürstenthums Rumänien, D. A. Sturdza.

Boiĭ carĭ eraŭ marĭ şi graşi se exportaŭ de asemenĭ în Ungaria, Austria şi Turcia. Sultanul turcesc pe fie-care an avea drept la câte-va miĭ de boĭ din Ţara-Românească.

Oile care eraŭ, serveaŭ la vinderea lor pe de a întregul orĭ a blănurilor lor, orĭ numaĭ lâna saŭ seul ce se ducea în cea maĭ mare parte la Constantinopol saŭ se vindeaŭ la Beciŭ şi Cronstadt, orĭ în Banat.

Apoĭ ceara, lână, pieile de vite cornute, mierea, căcĭ cultura albinelor era foarte răspândită: nu era boer pe moşia sa, care să nu aibă stupărie; untul, seul, inul, cânepa, tutunul, sare din vastele ocne, peştele din Dunăre şi maĭ cu seamă Morunul, din care se scoteaŭ icre cu sutele de kilograme, ce se exportaŭ în Turcia şi Grecia, «acel morun de Dunăre mare cât omul şi cu icre de se umple un butoiŭ», după cum spune *Giovanni Augustino Grillo* în adresele sale către dogele Veneţieĭ, din 1563 şi 1582[1]).

Ear ca bogăţie la toate acestea, lemnele de stejar, paltin, fag, brad, care maĭ de care maĭ bune de construcţiune, după cum se spune şi în acel memorial din 1718 către curtea Austrieĭ: «Lemne în multă cantitate, ce ar putea servi la construcţiune de năvĭ»[2]).

De prin veacul al XVII-lea, şi maĭ cu seamă la începutul veaculuĭ al XVIII-lea, industria naţională română, iea un avênt puternic: croitoria, işlicăria, caftănăria, ciobotăria, tinichigeria, ferăriă, strungăria, lemnăriă, dulgheria, etc., etc., exportul lor devenind foarte intens cu ţările vecine.

Dunărea pentru toate acestea va fi prima cale de comunicaţiune, căcĭ calea apeĭ a fost cunoscută popoarelor din cele maĭ vechĭ timpurĭ şi plutele lor despicaŭ atât valurile cele dulcĭ ale fluviilor, cât şi cele furioase ale mărilor.

Boerĭĭ din 1717 observară acest lucru şi conjurênd pe împĕratul Carol al VI-lea a deveni protectorul Ţĕreĭ-Româneşti, îĭ spuneaŭ în memoriul lor: «*Pentru-că cu stăpânirea Ţĕreĭ-Româneşti se va înnainta foarte negoţul, de oare-ce pe Dunăre se pot face traficurĭ însemnate şi de mare*

[1]) Vezĭ în Col. doc. Hurm., vol. XI, p. 60 şi 115.
[2]) Vezĭ la p. 578, această carte.

importanță, de la Viena până la Constantinopol... Că de oare-ce în câștigul Dunării stă tot folosul ce poate avea creștinii și toată paguba ce trebue se supère pe necredincioșii» (adică Turcii [1]).

Iată în general starea economică a Țĕrei-Românești. Comerțul cu toate ramurile sale, importul și exportul de care ne am dat silință a vorbi, pe cât ne-au ajutat puterile. In capitolul stărei culturale în țara noastră, datorită însă strĕinilor; vom vedea rolul, pe care l'au avut și Grecii în comerțul nostru. Aci am căutat însă a generalisa starea economică, datorită Românilor, studiu ce'l terminăm grație puținelor isvoare ce posedăm în această materie prin bibliotecile noastre și care ne-au căḑut sub ochi [2]).

Starea politică, socială și financiară. Conquista și colonatul au format mai în toate vremurile mijlocul prin care s'au populat statele.

Colonatul l'au adoptat atât Romanii cât și Grecii, Fenicienii și Cartaginezii, chiar și unele popoare ale Americeĭ, ca: Peruvienii și Mexicanii. Conquista a fost mai cu seamă obiceiul Principilor asiatici.

Colonisația a aparținut popoarelor ce se îndeletniceau cu agricultura; acestea iubitoare de o viață mai liberă și mai productivă în bogății, poate, de cât, pe locul lor de naștere, au părăsit acel loc și venind în alte țĕri, găsind aci locuitorii de baștină, au făcut casă comună și au trăit la un loc cu dênșii.

Conquista din contra nu se întemează pe acest spirit

---

[1]) Vezĭ la p. 578—579, în această carte art. 8 și I al memoriuluĭ.

[2]) Vezĭ în: Mémoires hist. et géograph. sur la Valachie, publiées par M. le général de Bauer, Francfort et Leipsig 1778; Tableau Hist. de la Moldavie et de la Valachie par W. Wilkinson, consul général d'Angleterre à Bucarest, traduit de l'anglais par M. . . . ., Paris, 1821; Traité sur le commerce de la Mer Noire par M. de Peysonel, consul général de France à Smyrne, Paris, 1787. § sur la Valachie, p. 179- Geschichte des Trans-Daciens, das ist der Walachei, Moldau und Bessarabiens von Franz Joseph Sulzer, Wien, 17[illegible]2. Voyage en Valachie et Moldavie, edit. germană de Raicewich, 1789, și edit. franceză a luĭ Lejeune, trad. din italienește, Paris, 1822. Convorbirĭ economice de Ioan Ghica, Bucureștĭ, 1879. Histoire de la Dacie des Valaques transdanubiens et de la Valachie de M. Kogâlniceanu, Berlin, edit. 1837 și 1854. Istoria Bucureștilor, D. Gion, 1899. Istoria Românilor, D. Xenopol, și Colecțiunea de documente Hurmuzachi, d'între anĭ 1400 și 1700.

de egalitate și de muncă individuală. Ea 'și întrupește caracterul despotismului, șeful victorios, vine în țara nouă cu un fel de ifos asupritor către locuitorii învinși și le pretinde o dare în bani, iar nici de cum o casă comună.

Colonisația însă poate să decurgă și ea dintr'o conquistă, căci în urma unei învingeri de către un principe oare-care, acel principe poate aduce colonii din țările sale în țara învinsă și ast-fel să împartă din pământurile pustii, ori chiar și ale locuitorilor băstinași, coloniștilor săi. Așa că colonisația să nu aibă numai caracterul mutărei de bunăvoe a unor locuitori din locul lor de naștere într'altul.

Traian, după ce supuse Dacia, se știe că a adus colonii din toate părțile imperiului său, și așa după sistemul roman, a început a împărți pământuri pe la coloniști.

Acești coloniști se amestecară cu Dacii și din această fertură a Daco-Romanilor am eșit noi Românii. Torentul barbar însă începu a cresta Dacia traiană din toate părțile; coloniștii se speriară de acest flagel cumplit și sălbatec și se retraseră prin vizuinele Carpaților, Goții, Hunii, Gepizii, Avarii, Slavii, Bulgarii, Ungurii, Pecenegii, Cumanii, Tatarii și cu toate triburile acestor popoare au crestat noua țară a lui Traian, din veacul al II-lea d. Hr. până în al XIII-lea.

Dintre toate aceste popoare, descendenții coloniștilor lui Traian, adică Românii, numai cu Slavii au dus casă, de prin veacul al VI-lea, la un loc cu acești Slavi pe care îi-au desnaționalizat [1]), începură a coborî munții și a se aședa pe șesurile Carpaților, pentru a se deda cu agricultura și păstoria. Impărțirea de pământuri pe solul care în viitor va fi cel românesc, de atunci începuse a se manifesta.

Barbarii nu știau ce e agricultura. Amian Marcellin, istoricul roman, ține că ei nici nu știau ce e plugul. «Nemo apud eos arat, nec stivam aliquando contegit» [2]), iar istoricul Gibbon ține că acești locuitori bastinași ai Daciei de

---

[1]) Vezi vol. I, D. Xenopol, p. 381.
[2]) Vezi Libr. 31, Cap. 2.

acum nu avură nicĭ un amestec cu aceĭ barbarĭ: «The Walachians are surroundod, by but not mixed with the barbarians»[1]).

Când veniră însă Ungurii, acel «product bastard al infernuluĭ», cum îĭ numeşte acelaşĭ scriitor, Amian Marcellin; atunci traiul Românilor din ducatele Transilvanieĭ începu a deveni tot maĭ greŭ, până ce prin veacul al XI şi al XII-lea se hotărîră a'şĭ alege o ţară nouă dincoace peste Carpaţĭ, începêndu-se ast-fel a se popula maĭ întâĭ regiunea Olteneascâ a Ţĕreĭ-Româneştĭ.

Atunci începură a se institui voevodatele şi keneziile Olteniei de către Basarabiĭ, floarea boerimeĭ române.

Părerile întemeereĭ Ţĕreĭ-Româneştĭ, aḑi ştim că se contraḑic.

D. Hasdeŭ a emis o teorie nouă; a dat la o parte cu totul întemeerea Ţĕreĭ-Româneştĭ de acel Radu Negru, descălicătorul din 1290, duce al Almaşuluĭ şi Făgăraşuluĭ[2]), şi susţine că Ţara-Românească a fost întemeeată nu într'un mod brusc ci treptat, treptat, în curs de un veac şi maĭ bine, de la anul 1230, când apăru primul «Voevod oltenesc» Radu Basaraba, şi până la 1373, când apăru tot un Radu Basaraba, însă acesta poreclit Negru, şi de astă-dată Voevod al întregeĭ Ţĕrĭ Româneştĭ, cel d'întâiŭ ce a purtat o «titulatură domnească», ear dintre toţĭ Basarabiĭ ce succedară în acest rĕstimp, atât pe scaunul oltenesc maĭ întâiŭ, cât şi pe al Ţĕreĭ-Româneştĭ, *Alexandru tatăl şi cu fiiĭ sĕĭ, Vladislav şi Radu Negru*, aŭ format triumviratul român, sub care s'a consolidat dinastia naţională a Basarabilor şi hotarele principatuluĭ Ţĕreĭ-Româneştĭ, de la Dunărea de jos[3]). Indiferent însă, dacă admitem teoria cea veche a cronicelor noastre saŭ cea nouă a D-luĭ Hasdeŭ, pentru întemeerea Ţĕreĭ Româneştĭ, în studiul acestuĭ capitol, căcĭ într'un caz şi într'altul, vom avea tot pe aceĭ Basarabĭ, coborîtorĭ din ţinuturile Făgă-

---

[1]) Vezĭ Gibbons «History of the Decline of the Roman Empire», Cap. XI. Nota 13.

[2]) Vezĭ în toate cursurile de istorie a Românilor şi Cronice vechĭ.

[3]) Vezĭ în Tom. IV, Mag. et. rom., Hasdeŭ.

raşului şi Amlaşului, la Câmpulung, şi de aci mai la vale, întemeiând sate şi oraşe pentru a fonda statul român; diferinţa e numai de date şi de idei, care nu are de a face aci. Faptul descălecărei lor rămâne acelaşi.

D. Xenopol ḑice că, în vremurile anterioare întemeerei Ţărei-Româneşti, ea era locuită la munte de Români şi spre şes de Slavoni, numirile de localităţile şi rîuri dovedesc aceasta [1]), o asemenea cestiune e strâns legată de o altă, cum că Românii la un loc cu aceşti Slavi aŭ dus casă împreună şi aŭ adoptat sistemul colonizărei în traiul lor din pământul Daciei. Ei singuri şi-aŭ împărţit pământurĭ; Românii în munţi, de unde s'aŭ numit moşneni, adică vechi locuitori aĭ ţărei, locuitorĭ de baştină, saŭ munteni maĭ târḑiŭ, fiind-că s'aŭ coborît de la munte spre şes, ear Slavii aŭ luat şesul.

Locuinţele acestora o dovedesc scriitorii veacurilor trecute (VIII—XIII [2]), ultimele descoperirĭ ale D-luĭ Hasdeŭ [3]) şi un document foarte important pentru noĭ Românii, acela al regelui ungar Bela al IV-lea din anul 1247, prin care el dărueşte pământurile banatului Severin, Cavalerilor Ierusalimului aĭ caseĭ hospitalului, împreună şi cu kenezeaturile luĭ Ioan şi Farcaş până la rîul Olt, afară de cele ale luĭ Linioi (Litean Voda Basarab) şi Seneslav (Seneslau Basarab), puind însă în îndatorirea cavalerilor ca să apere pe Români de năvălirile barbarilor şi earăşi Românii să fie datorĭ a sta întru ajutorul acelor cavaleri, bine gătiţi de oaste, spre apĕrarea ţĕrei [4]).

Tradiţiunea şi cronicele spun că întemeetorii Ţărei-Româneşti s'aŭ pogorît de peste munţi pe apa Dâmboviţeĭ, însoţiţi de «mulţime de noroade, Români, Papistaşi, Saşi şi tot felul de oameni pentru a face ţară nouă» [5]).

---

[1]) Vezĭ în Tom. I, ist. Rom., p. 540, D. Xenopol şi vol. II, p. 52.

[2]) Se va vedea în viitoarea lucrare: «Armata şi Boerimea».

[3]) Vol. IV, op. cit.

[4]) Vezĭ în Col. doc. Fejer IV, I. p. 447, documentul în latineşte, tradus în extenso şi în Mag. ist. vol. II, p. 247—249, reprodus dupĕ Fejer în părţile cele maĭ importante şi în vol. I, Ist. Rom. D. Xenopol, p. 548—549 în Nota 2.

[5]) Cronica anonimă în Mag. ist.

Această mulțime de noroade, între cari cronica pune întâiŭ pe Români, neapărat că, venind de peste munți, nu aŭ putut eși din alte state de acolo, de cât din acele voevodate și ducate românești, ce se formară în decursul veacurilor XII și XIII[1]).

În acele mici stătulețe însă, a fost o organisație politică; în capul ducatului ori voevodatului era șeful, ducele voevodul, în jurul sĕŭ nobilii; saŭ boerii, după cum se ḑicea în ținutul Făgărașului. Acești șefi luptându-se cu năvălitorii străini saŭ cu aceia ce ar fi căutat să le usurpe tronul lor, acești șefi împărțind pământuri din ducatul lor, tovarășilor lor de luptă, în urma isbândei și scutindu-i de bir, tributum.

Basarabii deci, întemeetorii primei dinastii românești, coborîtori din acele părți ale Daciei, aci între Carpați și Dunăre, pentru a așeḑa temelia acestei țĕri, neapărat că venind cu o sumă de tovarăși, aŭ adus sistemul politic și social de dincolo, de peste munți, și l'aŭ imprimat aci în noua țară.

Acest sistem însă era cu totul feodal și să vedem dacă el a prins în tocmai în Țĕrile-Românești.

Radu Negru, întemeetorul Țĕrei-Românești la 1290, după theoria istorică veche, ori Alexandru cu fiii sĕi Vladislav și Radu Negru, întemeetori țĕrei între 1310—1373, după cea nouă a D-lui Hasdeŭ, încălicând dincolo de Carpați pentru a descălica aci, la venirea lor neapărat că nu aŭ putut găsi Țara-Românească pustie. Oltenia era deja de mult în ființă, împărțită în kneziate și toate atîrnătoare de șeful lor, Voevodul ori Banul, în capul knezatelor fiind knezi, tot niște Basarabi, și pământurile împărțite lor și moșnenilor, locuitorii de la munte.

In Țara-Românească însă lucrul a trebuit să fie la fel, căci am arĕtat mai sus că din timpuri vechi, Carpații deveniră locuințele Românilor, în timpurile năvălirilor barbare, ear șesul al Slavilor, fiind deja în natura Slavului de a se tot lăsa spre sud, spre a'și fonda și el un stat, îm-

[1]) Se va vedea în viitoarea lucrare «Armata și Boerimea».

părțindu-se aceste pământuri între dênșii după sistemul colonizăreĭ.

La venirea descălicătorilor români, parte din Slavi trecuseră deja de mult Dunărea, parte rămaseră locuitori aĭ șesuluĭ nostru, spre a se confunda maĭ têrdiŭ cu țĕranul român.

Așa că Basarabiĭ găsiră regiunile muntuase ale Țĕreĭ-Românești, populate, ear șesurile aproape sterpe.

Posițiunea Basarabilor în țară din acest moment avea să ia un dublu caracter; oare-care privilegiuri acelor locuitori bâstinași și supunere pentru pământurile șesuluĭ. Basarabiĭ însă nu aŭ venit în Țara-Românească ca niște cuceritori, ci ca niște amicĭ aĭ Românilor ce se găseaŭ aci, după cum se dovedește chiar din anexiunea Banatuluĭ Craioveĭ la sceptrul domnesc. Dacă aŭ descălicat aci, a fost maĭ mult o cauză externă, a fost acea asuprire politică a Ungurilor, așa că la descălicătoare de sigur că cu Basarabiĭ aŭ venit și elemente române din cele maĭ bogate de peste munți, de oare-ce ceĭ săracĭ nu aveaŭ cu ce să 'și părăsească locuințele lor [1]).

Asemenĭ privilegiuri chiar fură acordate prin chrisov domnesc și istoria ne-a păstrat o amintire despre locuitoriĭ Câmpulungenĭ; ele consistaŭ în stăpânirea pământurilor de către aceĭ moșneni, cu alte cuvinte în recunoașterea lor ca buni proprietari și alte scutiri de diferite dări.

Chrisovul luĭ Mateĭ-Vodă Basarab din 12 Aprilie 1636 vorbește de aceste privilegiĭ, reamintind încă că ele aŭ fost consemnate în alte chrisoave anterioare, și anume: Chrisovul luĭ Vladislav-Vodă (1452), al luĭ Vlad-Vodă (1435), al luĭ Mihaĭ-Vodă (1392), și în fine al luĭ *Radu Negru-Vodă (1292* [2]).

De aceste privilegiĭ trebue să se fi acordat la toți moșneni, căcĭ Basarabiĭ la descălicătoare aveaŭ necesitate de dênșiĭ, căcĭ cu brațele lor vor apĕra țara în contra Turcilor și Ungurilor, cu care deja se și luptaseră în 1330 și

---

[1]) Vezĭ aceașĭ interpretare și în vol. II, D. Xenopol, p. 54.
[2]) Vezĭ în Mag. ist., vol. V, p. 338.

încă, atât de vitejește. Aceste proprietăți ale moșnenilor deveniră ast-fel, niște *alodii*.

D. Xenopol admite acest sistem mai în largul sĕŭ, pentru Moldova, eară pentru Muntenia se restrânge numai în ceea-ce privește Câmpulungul și spune că: Basarabii la descălicătoare aŭ supus pe mulți din moșnenii Țĕrei-Românești, de oare-ce nu aveaŭ atâtă necesitate de dênșii, căci rĕsboaiele nu eraŭ dese ca în Moldova [1]); mĕ mir însă, căci în 1330 am avut rĕsboae. Apoi, când un stat are mai multe lupte și este atacat de strĕinii vecini de cât atunci, când el cată a se afirma? Mai întemeiată îmi pare deci părerea rĕposatului întru fericire istoric N. Bălcescu, care ḑice că Domnul a supus numai moșiile Țĕrei-Românești ce era din vecie încă pustii, și pe acelea le-a făcut domnești, din care aŭ și dăruit mai apoi boerilor, respectând absolut moșiile moșnenilor [2]).

Dacă moșiile moșnenilor în decursul timpului, aŭ ajuns în mâinele Domnului, devenind domnești, ca mai apoi să ajungă boerești, aceasta este un alt adevĕr, și causele nu staŭ în motivul descălicătoarei, cum crede D. Xenopol, ci în niște fenomene cu totul posterioare descălicătoarei, cum prea bine a observat tot N. Bălcescu, și adică în dările cele asupritoare puse de unii domni despoți asupra moșnenilor, din care a decurs o imposibilitate de trai, de sine stătătoare pentru aceĭ moșneni, așa că mai bine aŭ preferit a se vinde stăpânului lui, cu totul, lucru ce a și fost recunoscut prin hrisov domnesc de Mihai-Viteazul, eveniment de care vom vorbi mai la vale.

Această interpretare mi-se pare mult mai întemeiată, căci ea se razimă și pe perspectiva istorică și pe documente.

Pe perspectiva istorică, căci, din însuși caracterul descălicătoarei, indiferent de un singur Basarab, ori de trei în mod consecutiv; de oare ce dênșii nu aŭ venit aci ca cu-

---

[1]) Vezĭ vol. II, p. 182.

[2]) Vezĭ în: Starea socială a muncitorilor plugarĭ în principatele românești în deosebitele timpurĭ (articol în Mag. ist., vol. II, p. 229—247), cu documentele privitoare, p. 247—320.

ceritorĭ, ci ca amicĭ, pentru a da mâna cu locuitoriĭ de aci şi a întemeea o ţară nouă, sprijinindu-se şi pe ajutorul lor, după cum reese din primele rĕsboae ce le-aŭ avut cu Ungurii şi cu Turcii.

Pe documente, căcĭ, chrisoavele de carĭ am vorbit maĭ sus, prin care se întăreşte privilegiurile de proprietarĭ, moşnenilor Câmpulungenĭ, formează o mostră din domeniul documental, păstrându-se numaĭ acestea din alte câte or maĭ fi, poate nedescoperite, căcĭ, în definitiv, de ce numaĭ Câmpulungenii să fi avut acest privilegiŭ de la Basarabii descălicători, şi nu toţĭ moşnenii, de sigur că aceĭ Basarabĭ or fi căutat cât se poate maĭ multe braţe de ajutor, în cât, nu numaĭ Câmpulungenii să fi beneficiat de aceste privilegiĭ.

Interpretarea divanului obştesc al adunăreĭ Moldovei, din 1817, când cestiunea agrară venise earăşi pe tapet, a interpretat tot aşa, în ceea-ce priveşte pentru Moldova. Se ştie însă că descălicătoarea ambelor ţĕrĭ surorĭ s'a făcut absolut în, aceleaşi condiţiuni. Un sânge, o carne, un os a format România de aḑi şi ca stat şi ca instituţiuni sociale.

«Pămêntul era împărţit în proprietăţi private, locurile domneşti eraŭ numaĭ locurile de pustiŭ, adică nestăpânite de nimenĭ din nepomenit veac, adică braniştele domneşti şi locurile târgurilor, şesurile cu alte cuvinte» a strigat divanul obştesc al adunăreĭ din 1817; şi această hotărîre şi-a întemeeat'o divanul pe chrisoavele Domnilor Moldoveĭ, ce vorbesc de privilegiurile acordate locuitorilor Vranceĭ, de oare-ce numaĭ pentru acestea sunt documente, interpretând decĭ acel divan tocmaĭ cum am interpretat şi noĭ, când am vorbit de privilegiurile Câmpulungenilor, comparêndu-le cu altele [1]).

Aşa dar, Domnul supuind satele de şes, fi-va ele fost pustiĭ? De sigur, căcĭ le părăsiseră Slavii ce le-aŭ locuit, ear parte din ele locuite încă de aceştĭ ţĕranĭ Slavĭ, pe acestea

---

[1]) Vezĭ în Mag. ist. Anaforaoa acesteĭ obşteştĭ adunărĭ din 1817, p. 250, vol. II, citat şi de N. Bălcescu în articolul sĕŭ şi de C. Boerescu, în opera sa «L'amélioration de l'état des paysans Roumains», Paris, 1861.

Domnul le-a supus şi le-a transformat în acel *ager publicus*, lucrul de sigur a fost simplu, dacă câmpia era pustie; a fost însă mai complicat, dacă era locuită de săteni, şi D. Xenopol întăreşte acest lucru pentru Moldova: «In Moldova, dinpotrivă, ţăranii luaţi domneşti de către descălicătorii, eraŭ mai ales aceĭ de viţă slavonă, carĭ locuiaŭ şesul»[1]). Eŭ cred că acelaşi lucru ar fi trebuit spus de D. Xenopol şi pentru Ţara-Românească, şi atunci de sigur cestiunea *Rumîniei* ori a *Vecinătăţeĭ* ar fi rămas aplicată în momentul descălicătoareĭ numaĭ ţăranilor din şesul ţărilor române, nu şi moşnenilor orĭ răzaşilor carĭ singurĭ la descălicătoare formaŭ elementul de ajutor militar, pentru voevozii şi knezii românĭ.

Să intrăm deci în discuţiunea *rumâniei* ori *vecinătăţeĭ*.

Prin aceste denumirĭ se înţelege transmisiunea proprietăţeĭ a unuĭ numĕr de locuitorĭ în persoana proprietaruluĭ aceleĭ moşiĭ, fie prin vêndare a lor proprie, fie prin cucerire de către şeful statuluĭ pentru a o dărui, vêndare orĭ dăruială ce atrăgea după sine *supunerea* locuitorilor către şeful lor care mai târdiŭ va degenera în *şerbie*.

De ce, de unde, de când, până când?

Pe scurt vom răspunde: D. Xenopol esplică purtarea numeluĭ de Rumân ca un ce care a resultat însuşĭ din numele etnic al poporuluĭ Român: «Se ştie anume că unele părţĭ dintr'un popor păstrează une-orĭ numele general etnic al acestuia ca nume special al tribuluĭ lor».

Slavii ce aŭ avut mai multe triburĭ ca: Venzii, Moravii, Croaţiĭ, Ruşiĭ, Polonii etc. şi în fine *Sclavinĭ*, carĭ purtaŭ deci numele generic al Slavilor, tot aşa cu Românii, ce se divizaŭ în Ardeleni, Bănăţeni, Maramureşeni şi Rumânĭ, ce locueaŭ Carpaţii vlachici şi păstrând deci numele general al Românilor[2]).

De aci deci toţi Rumânĭ din Valachia, ce aŭ fost supuşi, s'aŭ numit Rumânii, de unde numele de *Ţară-Românească*, ear ceĭ ce'i aŭ supus, s'aŭ numit Munteni, căci de la munte s'aŭ coborît, de unde şi numele de *Ţara-Muntenească*.

---

[1]) Vezĭ vol. II, p. 182.
[2]) Vezĭ vol. II, p. 55.

Numele de vecin care nu'l întâlnim în Muntenia de cât în două documente, unul de la Gavriil-Vodă din Târgovişte, 1618, şi altul de la Alexandru-Vodă 1624, a existat, ḑice D. Xenopol, numaĭ în Moldova, tot pentru ţĕranul supus, care maĭ cu seamă era Slav, căcĭ acela locuea şesul şi şesul se vecinise (se supusese).

Numele acesta de vecin, D. Xenopol 'l deduce de la *vicus*=sat, cuvînt roman şi vorbit de limba latină. Termenul de vecin nu trebue luat în sensul de *voisin*, *vicinus*, ḑice D-sa, care cuvînt are maĭ mult un înţeles literar.

Cantemir a voit să dea termenului de veçin sensul celuĭ de vecin (voisin), locuitor apropiat cu şeḑarea şi adus din alte ţĕri strĕine şi vecine [1]).

D. Xenopol maĭ adaugă şi ḑice că Moldovenii aŭ adus acest termen din Maramureş, căcĭ încă de pe timpul luĭ Gyula se vorbeşte într'un act din 1355 despre *vecinii* de acolo [2]).

D. Xenopol, pentru a termina, conchide în fine că originea rumânieĭ orĭ vecinătăţeĭ se urcă la faptul descălicărei. D-sa [3]) vede în descălicătoarea ţĕrilor surorĭ origina rumânieĭ şi vecinătăţeĭ.

D. Dissescu vine şi restoarnă însă teoria D-luĭ Xenopol asupra rumânieĭ şi vecinătăţeĭ. D-sa ḑice că această origine e mult maĭ veche de cât veacul al XIII-lea, când a avut loc descălicarea (şi dacă a avut loc atunci, căcĭ faptul e controversat), că această origine e datată din timpurile primitive, când proprietariĭ ceĭ marĭ, pentru a'şi munci moşiile lor, le arendaŭ. D-sa vede în aceĭ arendaşi care se numeaŭ *coloni*, origina rumânieĭ orĭ vecinătăţeĭ; condiţiunea lor la început era bună, maĭ pe urmă însă a decăḑut cu totul şi s'a apropiat de sensul rumânieĭ de la noĭ.

In vremea împĕratuluĭ Constantin, eĭ devin nişte mădulare ale pământuluĭ ce'l cultivaŭ, legaţĭ de dènsul.

Justinian îĭ şi numeşte astfel, de oare-ce proprietarul

---

[1]) Vezĭ în Descriptio Moldaviae, p. 121.

[2]) Vezĭ documentul în Rev. p. ist. de D. Gr. Tocilescu, V, citată în vol. II, p. 63, D. Xenopol.

[3]) Vezĭ în vol. II, p. 54—63.

plătea impositul pentru colon, încât avea drept să'i reclame munca și stabilitate perpetuă pe pământul sĕŭ, ear în caz de fugă să'l readucă de la orĭ-cine și de orĭ-unde. D-sa ḑice că și legile barbare vorbeaŭ de aceștĭ colonĭ încà din veacu VIII, IX și X, ca legea Alamanilor și altele.

Legea romană salică vorbește de «*Romanus tributarius*», adică supus, ear de «*Romanus*» cel liber «*homo possesor*», la Visigoți «*Tributarius*» era un colon[1]).

Constituțiunile imperiale bizantine vorbeaŭ de «*jus colonatus*». Colonatul putea rezulta deci prin douĕ mijloace, prin fixarea lor pe o moșie, aduși fiind de împĕrat saŭ șef, și prin neplata arendei, când luaŭ aceste moșii cu arendă; în care cas se dădeaŭ proprietarului, treceaŭ în proprietatea sa, rĕmânênd fixĭ pe moșia sa.

D. Dissescu aduce deci originea rumânieĭ de la colonii timpurilor primitive și ḑice că contactul ce l'am avut noĭ cu Bizanțiul ne-a adus această instituțiune.

Deci nu de la descălicătoare datează rumânia orĭ vecinia[2]). Această de pe urmă thesă 'mi pare maĭ solidă, căcĭ tot după cum spune D. Dissescu, de ce atunci nu și Moldovenii nu'și aŭ păstrat numele lor generic de Moldoveni ca și Rumânii din Valachia? Căcĭ descălecarea a avut loc în ambele țĕrĭ surorĭ în același fel, nu a fost cucerire în nicĭ o parte, ci prietenie, de ce deci să recurgĭ la un fapt isolat și nu la o stare de lucruri naturală și conformă cu legile universale de atunci?[3]) Constat de aci între ceĭ doĭ combatanți, D. Xenopol și Dissescu, un deplin acord asupra originei *numeluĭ* de *rumân* și *vecin*, însă nu și a timpuluĭ.

Nu trebue confundați rumânii și vecinii cu robiĭ; robiĭ aŭ fost numaĭ țiganiĭ în țĕrile noastre.

Rumânul orĭ vecinul era proprietarul peteculuĭ de pământ pe care'l avea. Avea sarcina numaĭ de a lucra pro-

---

[1]) Vezĭ în Originele drept. rom., p. 45. citat și Viollet, Hist. du droit français, p. 305.

[2]) Vezĭ op. cit., p. 42—48.

[3]) In acest sens în op. cit., p. 48.

prietarului. In acest sens sunt toate documentele vechĭ (1610, 25 Maĭ, 1669, 1698, 1694, 1707 etc.) «să'ĭ fi rumân cu feciorii luĭ şi cu toată moşia luĭ»[1].

Lucrul proprietarului era un numĕr oare-care de ḑile pe an, lucru ce s'a numit *clacă*.

Rumânia a avut până la Mihaĭ-Viteazul caracterul de stabilitate timporară, căci când un ţĕran cu tot neamul luĭ trecea în rumânie, el nu trecea pentru eternitate, ci putea să'şĭ recapete orĭ şi când deplina libertate.

Moşiele acestora puteaŭ deveni domneştĭ, apoĭ boereştĭ saŭ monăstireştĭ, după cum Domnul le ţinea pentru dênsul, le dădea ca dar unuĭ boer saŭ unei monăstirĭ.

Alăturĭ de aceştĭ rumânĭ orĭ vecinĭ maĭ eraŭ însă *moşneniĭ* din Ţara-Românească, *rĕzăşiĭ* orĭ *meghieşiĭ* din Moldova, care nu eraŭ nicĭ supuşĭ de Domn, de oare ce aveaŭ privilegiĭ întărite, cum aŭ fost *Câmpulungeniĭ*, în Ţara-Românească saŭ Vrâncenĭ în Moldova, de care am vorbit maĭ înainte şi de care Domnul avea necesitate în rĕsboae. Apoĭ aceştia ne fiind siliţĭ a se da în rumânie, căci traiul lor era maĭ uşor, fiind maĭ avuţĭ ca ceĭ-l'alţĭ de la şes. Aceştia se maĭ numeaŭ alte orĭ şi *knezĭ*, de la Slavĭ.

Epoca istorieĭ Ţĕreĭ-Românestĭ până la Mihaĭ-Viteazul a format epoca militară propriŭ ḑisă. Până atuncĭ a urmat cel maĭ bun acord între boerii şi ţĕranii. Până atuncĭ boerii eraŭ militarĭ, bogăţiile lor le formaŭ întinsele moşii, ce le dădea voevodul în urma bătălieĭ din acel ager publicus[2].

Din veacul al XVI-lea încoace, pămênturile însă începură a se fi împărţit toate. Atuncĭ boerii începură a alerga după boerii, adică după slujbe (dregătorii), ear pe de altă parte ţĕranii tot eraŭ asupriţĭ şi maĭ mult, în cât vechea stare de lucrurĭ se schimba ca totul. Deja maĭ înainte se resimţi acest lucru şi Mihaĭ-Viteazul ca să nu nemulţumească pe boerĭ, caci avea necesitate de dênşiĭ în desele sale rĕsboae; se decide, împins de dênşiĭ, a da aşeḑământul

[1]) Vezĭ în Condica logofeţieĭ Brâncoveanuluĭ, la arch. statuluĭ, citat şi în vol. II, D. Xenopol, p. 440 şi în op. D-luĭ Dissescu, p. 49.

[2]) Vezĭ în D. Xenopol, vol. II şi III, la capitolele: Domnul, Boeriĭ, Starea socială a ţĕranuluĭ. Elementele ostăşeştĭ.

din 1595, prin care a decis că: «*tot românul de pe moşia sa să fie veşnic unde se va afla*»[1]).

De atunci caracterul de perpetuitate al românului se înjghebă şi soarta bietului ţeran tot ajunse mai rĕŭ, el nu mai putea să fugă de moşia stăpânului sĕŭ ca altă dată, când acel stăpân devenea rĕŭ, ci era silit a rĕmânea acolo, şi chiar de fugea, era revendicat.

De atunci începu claca a se transforma în serviagiŭ şi ast-fel bietul ţeran a se confunda cu un rob, căci aroganţa boerului tot creştea, ştiind acuma că are un drept perpetuŭ asupra supusului sĕŭ.

Fu o nenorocire aşeḑământul lui Mihaĭ-Viteazul, pentru ţĕranul român, dar şi o necesitate a timpului de atunci, căci ce era să facă Domnul, dacă braţul de ajutor al boerului român 'l părăsise, rĕul e că, de ce asemeni idei să născuseră în acele suflete influente pe lângă Domn, ca să pretinză un asemeni lucru şi Domnul să fie silit a'l aproba. Sucesorii lui Mihaĭ-Viteazul, care, după cum se ştie, fură nişte Domni grecizaţi, abuzară de acest aşeḑământ şi împinseră rĕul şi mai departe, începură a pune dări grozave asupra locuitorilor ţĕrei şi a *moşnenilor*, aşa că aceştia neavênd de multe ori cu ce plăti, eraŭ siliţi ca să se dea în rumânie boerului, pentru a scăpa de dări; într'un mod indirect Domnii ţinteaŭ servagiul, nu numai pentru sătenii liberi de altă dată, dar şi pentru moşneni. Acest rĕŭ merse tot crescând ca o cangrenă, el se tot afunda ca să roaḑă din temelia ţĕrei.

Această stare de plâns ne pare, că ar fi ţinut până la 5 August 1746, când se adună obştească adunare a Ţĕrei-Româneşti, ca să revină asupra nenorocitei stări a ţĕranilor. Atunci toţi boerii strigară: «De ce să necinstim pe fraţii noştri, oare-ce, ei de sunt ţĕrani, nu sunt tot de un sânge, o carne şi un os ca şi noi, Românii? Haide, să le îmbunătăţim soarta!»

---

[1]) Vezĭ acest chrisov menţionat în cel din 1617 al luĭ Radu Michnea, chrisovul luĭ Mihaĭ-Viteazul e cunoscut sub numele de *aşeḑământul luĭ Mihaĭ-Vodă* în Mag. ist.

Convocarea adunărei avea un scop măreţ, ce fericire ar fi fost pentru ţara noastră ca cestiunea agrară să se fi resolvat cu un veac mai înainte. S'a dat însă o interpretare strâmbă de la început, în loc să se fi improprietărit ţăranii pe moşiile proprietariilor lor, şi să se fi despăgubit proprietarul prin o sumă de bani, după cum ţice şi N. Bălcescu [1]), s'a revenit ear la clacă şi anume, că săteanul să lucreze proprietarului 24 ţile pe an şi să dea dijmă şi alte dări.

Claca, ce era însă alta, de cât introducerea şerbirei? din clacă, a reeşit şerbirea, căci aroganţa proprietarului şi abuzul său asupra săteanului clăcaş, prin forţa lucrurilor a adus servagiul, dreptul celui bogat asupra celui sărac.

Nu ţic că toţi proprietarii, boerii, eraŭ la fel, inimele largi şi drepte, însă sunt rari.

Se reîncepuse deci o stare de lucruri învechită, de a capu.

De atunci s'a mai revenit de mai multe ori asupra acestei cestiuni; discuţiunile însă abordaŭ tot în cestiunea ţilelor de clacă. Moldova s'a luat după Muntenia şi în 1749 desfiinţează şi ea servagiul [2]), publicându-se urbariul.

A trebuit ca în veacul al XIX-lea, prin lovitura de stat de la 2 Maiŭ 1864, un strălucit Domnitor român, Alexandru Ioan I Cuza, prin ajutorul primului său Ministru, M. Kogâlniceanu, să se resolve aceasta mare cestiune, care de sute de ani sta ca o piatră pe inimele Românilor. Atunci el a cugetat ca Montesquieu, că: «amorul de patrie îndreaptă totul» şi a ţis, că printr'o parte egală de dreptate proprietarului ca şi ţăranului, se va ajunge la împroprietărire.

Documente ce întăresc existenţa vechiei stări de lucruri consfinţite de Mihaĭ-Viteazul sunt o sumă, din veacul al XVI-lea până în al XVIII-lea. In toate se vede «să'i fiŭ eŭ cu toată casa mea rumân vecinic» [3]).

Această rumânie decurgea, fie pentru săteni, fie pentru moşneni, care nu mai aveaŭ cu ce plăti dările.

---

[1]) Vezi in Mag. ist., p. 240.
[2]) Vezi urbariul lui C. Mavrocordat-Vodă in Mag. ist., vol. II, p. 292.
[3]) Vezi în Archiva istorică, D. Hasdeŭ şi D. Xenopol, în vol. II şi III.

In capul statului era Domnul, îndatoririle, atribuțiunile și drepturile sale în stat și la moștenirea tronului erau rezultatul unui absolutismu desĕvêrșit, combinat cu sistemul electiv-ereditar, de domnie.

Clase sociale în stat erau: *boerii*, *moșnenii* și *sătenii*, care aceștia variând după timpuri, deveneau *rumâni* sau *vecini*, adică supuși, *clăcași*, și mai apoi *șerbi*.

Afară de aceste clase mai erau și negustorii *orășeni* ce locueau *Burgurile (Burg)*, orașele; aceștia erau intermediari între boeri și săteni. D. Xenopol le urcă datele lor în Moldova, după catastihurile rĕmase de atunci, până în veacul al XVI, ear pentru Muntenia până în al XVII lea [1]).

Negustorii erau așeḑați în *bresle*, *(starostii)* asociațiuni frățești de ajutor mutual, cu câte un staroste în cap.

Origina lor, unii o crede, romană, de la *colegiile romane*, alți slovenă, și mai probabil de la *breaslă = bratstvo*, brat = frate (frăție).

In cea ce privește ca organisare politică, se considera în statul nostru această împărțire de clase în ordinea lor: *Clerul*, *Boerii*, *Negustorii* și tot *norodul*, ear în special boerii fiind militari, se mai numeau *căpitani*, ear soldații *slujitori*, printre care erau *moșneni* și *oameni plătiți cu leafă*.

Starea financiară a variat după timpuri, căci timpul aduce venituri și cheltueli noui.

Mircea I, care încheiase cel d'întâiu tractat cu Turcii, plătea tribut Turciei 3000 de bani roși de ai țĕrei (adică galbeni de aur) sau 500 lei arginți turcești; la 1460, Vlad-Țepeș dădea 10,000 și 500 copii pe an; sub Petre Schiopul tributul era de 40,000 (1574—1579); sub Mateĭ-Vodă la 1640, 125,000 lei; Brâncoveanu la 1701, 'l aduse la 175,000; sub Fanarioți a tot crescut, până ce sub Mihaĭ-Vodă Suțu a ajuns la 1,000,000 lei pe an.

Afară de acestea, provisiunile cele imense ce le trimeteam; de oi, untură, miere, seu (zaharea) și altele, pe

---

[1]) Vezĭ Catastihurile Sucevei și ale Brâncoveanului.

care Turcii le plăteaŭ cât voeaŭ, orĭ nu le plăteaŭ de loc şi le consideraŭ ca dar.

Acestea însă nu eraŭ nimic pe lângă cheltuelile extraordinare, ce le aducea cumpĕrările de domnie, de la Ţarigrad. Eată câte-va exemple: Când Mihnea-Vodă voi a pune mâna pe tronul muntean, spre a înlătura pe Petru Cercel de la candidatură, făgăduĕşte Sultanului 600,000 galbenĭ, 100,000 Beglerbegului Greciei, ear după ce capătă tronul, pentru a scăpa de Cercel, făgăduĕşte Vizirului atât aur, cât ar putea duce 600 caĭ. Neapĕrat că aceste promisiunĭ eraŭ nişte pure fantesiĭ nebunesti, însă veḑi până unde mergeaŭ intenţiunile candidaţilor la Domnia română şi poftele Turcilor [1]).

Petru Cercel a domnit şi dênsul şi la plecarea sa din ţară, a luat cu sine de la 4 la 5000 de soldaţi şi 43 de care cu banĭ, scule şi alte avuţii [2]).

Aproape orĭ şi care Domn, când se urca la tron, cheltuise câte-va sute de miĭ de leĭ la Constantinopol; nu le avea, le împrumuta însă de pe la cămătariĭ de acolo, şi odată tronul dobândit, veneaŭ lanţ toţi aceĭ cămătarĭ greci aci în ţară, pentru a scoate baniĭ şi a capăta favoruri, dregătoriĭ românesti, titlurĭ de boeriĭ, devenind în urmă şi ginerii Domnilor şi boerilor românĭ pentru a le astupa gura.

De unde însă Domniĭ românĭ să plătească toate aceste sute şi miĭ de miĭ de galbenĭ, de sigur pe spinarea ţĕreĭ, imposite peste imposite.

In veacul al XVI-lea, Principele Ţĕreĭ-Românesti incasa 250,000 de galbenĭ pe an, plătea Porţeĭ, cu totul 33,000.

Venitul ambelor ţĕrĭ surorĭ se urca odată la 1,000,000 pe an, normal era însă de 600,000 de galbenĭ. Din acestea rĕmânea jumĕtate Domnuluĭ, din aceasta Domnul plătea lefegiĭ ce costaŭ 180,000 leĭ pe an, rĕmânând Domnuluĭ ca la 300,000 leĭ pe an. Sub Mihaĭ-Viteazul însă, unde numĕrul lefegiilor crescuse din causa rĕsboaelor sale, de

---

[1]) Vezĭ vol. III, Xenopol, p. 528, după raportul luĭ Berthier către Henric III, din 9 Aprilie 1585, vezĭ Col. doc. Hurm., supliment I, p. 94.

[2]) Idem, raportul din 19 Aprilie 1585, p. 96.

sigur că impositele ţĕreĭ crescură mult şi venitul de asemeni, apoĭ în vremurile altor Domni ca de talia luĭ Mihnea, ce era iubitor de banĭ, de sigur impositele ear se urcară, în cât vaĭ de biata ţară, era stoarsă, sărăcită şi despopulată, căcĭ oamenii se spăimântaŭ şi de teamă fugeaŭ prin munţĭ, după cum spune în rapoartele lor; bailiĭ veneţianĭ (Almoro Nani, Sebastian Venier, Minio şi alţiĭ)[1]. Oraşele atunci eraŭ puţin locuite, Câmpulungul avea 900 case şi 4500 suflete, Tîrgovişteа 1000 case[2]).

De la Mihaĭ-Viteazul starea nenorocită de lucrurĭ mersese crescênd, căcĭ cheltuelile tot eraŭ maĭ marĭ, tributul Turcieĭ creştea maĭ mult; Grecii căpătând din ce în ce putere maĭ mare în principate, aşa că imposite nouĭ se tot creaŭ. Banĭ în ţară, ca pe vremea luĭ Şerban Cantacuzino şi Brâncoveanu nu maĭ fuseseră nicĭ odată, aceasta din cauza păceĭ; căcĭ birurile puse în ţară nu se maĭ duceaŭ afară, ci rĕmâneaŭ înăuntru, apoĭ birurile extraordinare când se întâmpla de veneaŭ Turcii în Banat saŭ pe Dunăre, căcĭ atunci repede se punea bir pentru zahareaoa Cameniţeĭ saŭ a Şeicilor de pe Dunăre, maĭ venea apoĭ birul carelor cu boĭ, al salahorilor etc.

La 1636, Brâncoveanu avea 100,000 de chile marĭ de grâŭ[3]). Teoria liberuluĭ schimb era atunci în vigoare, căcĭ comerţul începuse a deveni maĭ intens şi decĭ şi starea financiară a ţĕreĭ se ameliora.

De aceea şi cronicarul repetă vorbele luĭ Şerban Cantacuzino, care încă ca Spătar, la Constantinopole fiind, ḑicea într'un acces de mânie: «Voiŭ face pod de pungi de la seraiul muntenesc şi până la Vizir şi tot nu va fi pe voie» (adică vrăşmaşilor sĕĭ), saŭ fiica Brâncoveanuluĭ, Maria, Doamna luĭ Constantin-Vodă Duca de la Moldova, care auḑind de mazilirea tatâne-sĕŭ Constantin-Vodă Brâncoveanu din Muntenia, la 1695, fiind tênără şi desmierdată de tată

---

[1]) Vezĭ in Col. doc. Hurm., vol. IV, în p. 386. 418, 445 etc.

[2]) Vezĭ în Botero «Relazioni universali, Venezia», 1600, III, p. 95, citat în Xenopol, p. 534.

[3]) Vezĭ Semile brâncoveneştĭ, publicate în Rev. ist., Bucureştĭ, 1873,

şi soţ, striga în gura mare, pe muntenește: «Aolio! aolio! că va pune taica pungă de pungă din Bucureşti până în Ţarigrad şi ţĕŭ! nu ne va lăsa aşa, şi iar ne vom întoarce cu domnie îndărât!»[1])

Brâncoveanu era şi bun gospodar şi financiar. El trecea toate cheltuelile ţi cu ţi într'o condică mare ce «o numi a vistieriei», aţi în păstrarea Archivei statului, din care Ministerul cultelor aŭ tipărit sub titlul de «Revista istorică a archivelor României, cheltuelile şi veniturile vistieriei lui Brâncoveanu d'între anii 1694—1704»[2]). Aceasta e un volum mare de 750 pagini în care se vĕd trecute sume de tot soiul ce le incasa şi le cheltuea Brâncoveanu, ca de pildă:

«*(1000) talere. S'aŭ dat pe uă blană de samur, care s'aŭ dat eară Mărieĭ Sale Vizirului*»[3]). In acest preţios op se vede toate rânduelile de bir, dăjdii, şi alte dari impuse locuitorilor ţĕrei de ori-ce treaptă.

In capul statului era Domnul. El era şeful puterei administrative, militare şi judecătoreşti; această autoritate aşa de absolută era însă delegată boerilor ţĕrei, aceştia dimpreună cu judeţii oraşelor (judeţ era preşedintele consiliului municipal, care consiliŭ era format dintr'un judeţ şi 12 pârgari), adunaŭ dările contribuabililor şi le aduceaŭ la tesaurul domnesc.

Dările eraŭ de douĕ feluri, darea pe capitaţiune şi dările în natură, de vite şi dijmă.

Venitul ţĕrei era însă de 4 categorii: 1. Veniturile ţĕrei; 2. Veniturile Domnului; 3. Veniturile Doamnei; 4. Casa răsurilor pentru plata lefilor dregătorilor şi a pensiilor (mai tĕrţiŭ).

Cea d'întâia dare era *birul* (tributum) ce'l plătea ţĕranul, fie liber ori supus, boerul mazil şi cel de ţară, ţĕranii 'l plăteaŭ sub forma cislei, adică pe împărţeală, fie-

---

[1]) Vezĭ în Cronicele moldoveneştĭ, vol. III, p. 148, şi în Cron. anonimă a Ţĕreĭ-Româneştĭ, citaţ şi în D. Gion, Ist. Bucur., p. 455.

[2]) Vezĭ în exemplarul de la Academia română, Bucureştĭ, 1873.

[3]) Vezĭ op. cit., p. 8.

care cum putea şi cât putea, boerii 'l plăteaŭ însă personal. Afară de acestea maĭ veneaŭ şi dările indirecte ce le plăteaŭ tot anul şi anume: *oeritul*, darea unuĭ numĕr oarecare de oĭ pe an; *albinăritul* pe stupĭ, numit şi *desetină*; *porcăritul* saŭ *gostină*; *văcăritul*, darea de vite cornute; *găletăritul*, darea de numĕrul de găleţĭ de grâŭ, strânse de pe câmp; *vinăritul*, darea pe cârciume; *ilişul*, un soĭ de dare în banĭ; *posadul*, darea pentru întreţinerea garnizoanelor prin oraşe.

Apoĭ veneaŭ *gloabele: tretina*, o amendă ce se dă la valoarea obiectuluĭ defraudat; *oşluca*, pedeapsa în banĭ a acelora ce nu ascultaŭ de ordinele ocârmuireĭ; *pripăşitul*, amenda vitelor de pripas; *fumăritul*, plata pentru fumul ce eşea pe coşurĭ din casele oamenilor. Maĭ veneaŭ şi dărĭ nouĭ, ca *sulgiul* pe laptele vacilor; maĭ venea în fine venitul *ocnelor* ce era foarte mare, al *vămilor*, de asemenea important; *tutunăritul*, pe pogoanele de tutun; *pogonăritul*, pe pogoanele de vii; *dijmele*, venit în natură, luat de Domn. Apoĭ *sferturile* şi *adjutorinţa* ce le plăteaŭ săteanul şi mănăstirele şi de carĭ am vorbit la domnia luĭ N. Mavrocordat [1]).

Creşterea acestor imposite a dat naştere la transformarea moşnenilor în Rumânĭ şi decĭ la darea aceluĭ aşedământ de către Mihaĭ-Viteazul.

Aceste dărĭ le incasaŭ boerii dregătorĭ; în cât abuzurile depindeaŭ de aceĭ boerĭ. De eraŭ oameni buni şi cinstiţĭ, totul mergea bine, de nu, vaĭ de contribuabil; şi pielea era luată după el. In vremurile grecismuluĭ în ţară, asemenĭ abuzurĭ ajunseră la culme, istoria e plină de documente. Mi-ar trebui sute de paginĭ spre a le înşira şi lucrărĭ speciale s'ar putea scrĭ în această privinţă. Locul nu e aci, a le reproduce, unde tratăm cestiunea într'un mod concis.

Aceste venitурĭ intraŭ în cămara Domnuluĭ saŭ la vistierie.

Domnul însă era stăpânul lor şi uza de ele cum credea de cuviinţă.

---

[1]) Vezĭ în această carte cap. VI.

Boerii dregătorii aveaŭ lefuri grase, fixe, câte odată, însă Domnul le mai dădea şi din veniturile indirecte, de pildă de la vămi, ocne şi din venitul unui întreg judeţ; Numele de Vlaşca şi Teleormanul ajunsese proverbial în documente.

Aceasta se petrecea mai cu seamă în epoca ce succedase celei militare, când împărţirea pământurilor se termină şi alt soi de recompense trebuea să aibe loc în favoarea boerilor.

Cum se făcea, cum se dregea atunci; că equilibrul financiar al ţărei nu era nici odată distrus, balanţa thesaurului public era în tot-d'a-una dreaptă. Cu veniturile ce le aducea ţara, noi făceam faţă la toate cheltuelile şi ordinare şi extraordinare; nici datorii publice nu aveam pe pieţele străine, nu datora ţara nici un ban, la nici o altă ţară. Bietul locuitor român suferea, dar ţara era bogată, pentrucă nu avea datorie publică. Singurul tribut ce'l plăteam era Turciei, şi aceasta ca un ce decurs din evenimentele politice. Datorii particulare aveaŭ Domnii şi boerii la bancheri şi cămătarii din Constantinopol, dar acelea nu aveaŭ de a face cu statul.

Atunci cu drept cuvînt se putea spune că bugetul Ţărei era equilibrat, nu se cheltuea mai mult de cât aducea, şi din ce aducea se plătea tot şi cât mai rămânea încă prisos? de se îmbogăţeaŭ. Domnii, făceaŭ milioane şi milioane numai în timp de 3, 4 ani de ocârmuire, făceaŭ aceste milioane, căci, thesaurul public era reunit cu cel al casei lor particulare, absolutismul domnea şi punga ţărei era a Domnului, el era un fel de Caesar în mâinele căruia eraŭ reunite toate puterile statului, el era totul, însă ce curios, nu era nimic fără de boeri!

In scurt am căutat a expune starea economică, politică, socială, şi financiară a Ţărei-Românesti, nevorbind de ne-ajunsurile ei săvârşite de Greci, căci de aceştia vom vorbi în secţiunea ce va urma, la acest capitol.

Nu ştim dacă ne-am îndeplinit sarcina, subiectul era vast, greŭ de deslegat şi de documentat.

Cestiunea *economică*, *politică*, *socială şi financiară* a

trecutului ţĕrilor române e una din cele mai grele cestiuni istorice a Românilor, ar trebui ani întregi şi sute de pagini ca să fie expus totul amĕnunţit; lipsa de documente în această materie e foarte simţită, de aceia credem că şi onorabilul lector va fi îngăduitor cu noi, când va citi acest capitol [1]).

TIPOGRAFIILE

Veacul al XVI-lea.

Târgovişte 1508. O lucrare complectă asupra tipografiilor Românilor de la aparițiunea lor pe pământul patriei noastre şi până aĉi, nu avem.

Două sunt însă, lucrările în care putem cerceta într'un mod metodic şi practic, isvoarele artei tipografice la Români; una datorită D-lui Emil Picot, distinsul profesor de la şcoala limbelor orientale din Paris, şi a doua, a transilvăneanului, Vasile Popp.

Lucrarea D-lui Picot poartă titlu de: «*Coup D'œil sur l'histoire de la Typographie dans les Pays Roumains, au XVI-e siècle*« *Paris MDCCCXCV.*

In această lucrare D. Picot vorbeşte de primele tipografii române şi închee studiul sĕŭ cu finele veaculuĭ al XVI; într'un volum posterior D-sa îşĭ propune de a vorbi de aceste tipografii până la finele veaculuĭ al XVIII-lea, aşteptând însă comunicări şi descoperiri de documente.

D. Picot spune în lucrarea D-sale şi cu drept cuvênt că istoria tipografiei române nu a fost nicĭ odată scrisă, cu toate acestea avem o sumă de notiţe împrăştiate în diferite studii pe care D. Picot ĉice că le-a coordonat, complectat şi aranjat în acest studiŭ al D-sale, aceste notiţe

---

[1]) Vezĭ isvoarele consultate la acest capitol: Ist. Rom. D. Xenopol 6 volume. Ist. Daciei; Fotino partea politică. Memoriile luĭ Bauer, Raicevicĭ, Wilkinson; Ist. Bucur. D. Gion. Cestiunea agrară tratată de D. C. Boerescu, Paris 1861. Articole speciale asupra stărei ţĕranuluĭ român de N. Bălcescu în Mag. Ist. şi în Ist. luĭ Mihaĭ-Viteazul, etc. etc.

preţioase sunt împrăştiate în operile luĭ P. J. Šafařik[1]), de Karatajev[2]), d'Undoljski[3]), T. Cipariŭ[4]), Al. Odobescu, B. P. Hasdeŭ, I. Bianu şi în particular publicaţiunile savantuluĭ Emil Legrand.

D. Picot nu prea laudă lucrarea luĭ Vasile Popp, de care am vorbit maĭ sus, ca de al doilea isvor al tipografieĭ române.

Această lucrare poartă titlul de: „Дісертаціе деспре тіпографіїле ромѫнещї ꙟн трансілваніа ші ꙟнвесінателе Цьрї дела ꙟнсепꙋтꙋл лор пьнь ла времіле ноастре. Скрісь де Басіліе Попп, а фрꙋмоаселор маестріі, а філософіі ші медічінеї Доктор, ші к. к. монтано-камерал фісік ꙟн златна. Сібіꙋ 1838. Саꙋ тіпаріт ла Георгіе де Клозіꙋс". (Disertaţie despre tipografiile româneştĭ în Transilvania şi în vecinatele ţĕrĭ de la începutul lor până la vremile noastre. Scrisă de Vasilie Popp, a frumoaselor măestriĭ, a filosofiĭ şi medicineĭ Doctor şi k. k. Montano-kameral fisic în Slatna. Sibiŭ 1838. S'aŭ tipărit la Georgie de Kloziuc.

Maĭ puţin laudă D. Picot, încercarea luĭ Dumitru Jarcu[5]).

Acestea sunt toate isvoarele Tipografieĭ române pe care ni le dă D-l E. Picot[6]).

Pentru cercetarea începutuluĭ arteĭ tipografice de la Românĭ, să ne oprim asupra lucrăreĭ D-luĭ E. Picot în ceace priveşte veacul al XVI, căci ea primează asupra celeĭ a D-luĭ V. Popp.

---

1) Paul Jos. Šafařik's Geschichte des südslawichen Literatur. Aus dessen handschriftlichen Nachlasse herausgegeben von Iosef Yrčcek. Prag. Fried. Tempsky 1864—65' 3 volume, in 4 part. in 8⁰.

2) Хронологическая росписъ славянскихъ, ... 1491—1730. Составилъ И. Каратаевъ. Санктпетербургъ 1861 în 8⁰ şi Описание славяно-русскихъ. . . . . de acelaşĭ autor 1883.

3) Хронологическій указателъ славяно-русскихъ . . . . . В. М. ундолъскаго. Москва 1871.

) Crestomaţia saŭ Analecte literare din cărţile maĭ vechĭ, şi nouĭ româneştĭ, tipărite şi manuscrise, începând de la secolul XVI până la al XIX . . . . . Blasiu MDCCCLVIII. Tim. Cipariu şi Principia de limba şi de scriptura de acelaşĭ autor MDCCCLXVI Blasiu.

5) Vezĭ Bibliografia chronologică română, saŭ catalog general de cărţile române imprimate de la adoptarea imprimerieĭ (sic) diumătate secolu XVI şi până astă-ḑĭ ediţ. II de Dim. Jarcu, Bucureştĭ 1873.

6) Vezĭ op. cit. a D-luĭ E. Picot, p. 5—6.

Vom veni la a D-luĭ Popp, începând din veacul al XVI-lea încoace, locul unde a încetat D. E. Picot.

D-sa maĭ înainte de a pătrunde în materie se opreşte şi cu drept cuvênt, asupra originei *tipografieĭ cirilice.*

D sa aduce argumente şi spune că: Românii încă dupe conversiunea lor la creştinismu aŭ avut ca limbă a lor literară, pe cea *slavonă*, çisă şi *slavonă liturgică* şi nu se serveaŭ de cât de *caracterele cirilice* [1]).

Ruşii, Bulgarii şi Sêrbii de care eram maĭ înconjuraţi de-abia prin veacul al XV-lea aŭ avut cărţi tipărite pentru dênşiĭ şi în alfabetul lor.

Noĭ Românii ca şi aproape toate popoarele credincioase bisericeĭ ortodoxe de răsărit aveam suspiciune pentru invenţia luĭ Gutenberg.

Imprimarea cu caracterele slavone ne privea pe noĭ, şi de originele eĭ ne vorbeşte şi D. Picot. Primele caractere slavone fură executate la Cracovia în 1491, un librar din Augsburb, *Johan Haller* suferi cheltueala maĭ multor volume pentru a fi vêndute clerului ortodox din Polonia şi Rusia. Lucrător tipografic la acele cărţi, fu germanul *Swaybold Frank* saŭ *Swiętopelk Fiol.* Caracterele (poinçons), fură gravate de artistul brunşvighean, *Rudolf Borsdorf* [2]). Cinci opere fură tipărite în anul 1491 de către Fiol, în schimbul unei munci şi cheltueli considerabile, succesul însă ca maĭ în tot-d'a-una, nu reuşi. In anul 1492 clerul catolic opri cu totul tiparul cărţilor cu caractere cirilice, ca contrarii bisericeĭ rivale şi de aceia bieţii Haller şi Fiol renunţară la întreprinderea lor.

In documentul în care se arată aceste întâmplări se vorbeşte încă de un al treilea asociat a luĭ *Haller* şi *Fiol*, e un membru din familia *Turza* [3]).

Exemplul dat de Germanii din Cracovia fu imitat şi la Veneţia, centrul tipografiilor din veacul al XV-lea.

---

[1]) Excepţiĭ însă am vĕzut că aŭ fost şi le am vĕzut în cap. «*limbeĭ*».

[2]) Vezĭ în op. cit. a luĭ Karatajev, p. 2—14, citaţie în op. D-luĭ E. Picot din care am scos aceste relaţiunĭ.

[3]) Vezĭ documentul citat de M. A. Brükner în «Archiv für slavische Philologie» citaţie în op. D-luĭ Picot, Nota 2, p. 7.

La 13 Martie 1493 *Andrea Toressano d'Asola* creă un material întreg pentru a tipări o *carte de ceasuri slavono-sârbească* (*Časoslovec*).

Biblioteca din Nuremberg ne spune, D. E. Picot posedase cu mândreţe până mai în timpii trecuţii un exemplar din acest preţios volum, acum însă a dispărut şi nu ne-a rămas de cât o descriere incomplectă a sa[1]). Se crede însă că Andrea, la Veneţia, fu ajutat la tiparul acesteĭ cărţi şi de preoţii Slavi, care nu lipseaŭ atunci din Veneţia, ce e de mirat însă, e că, suscripţia acesteĭ cărţi slave, e în litere latine: «*Hunc [sic] breviarium impressit magister Andreas de Thoresanis de Asula die 13 Martiy 1493*»[2]).

D. E. Picot crede că, ajutorul lui Andreas a fost poate Călugărul slav muntenegrean, *Macarie*, care a fost Mitropolitul Ungro-Vlachieĭ în veacul al XVI, şi care a lăsat numele sĕŭ neperitor în istoria literaturei religioase a Românilor şi în activitatea tipografică din trecutul nostru.

Să vorbim însă de acest strălucit părinte al bisericei noastre.

Aserţiunea D-luĭ E. Picot că, poate Macarie a lucrat cu Andrea, la Veneţia în 1493, la acel «*Časoslovec*» devine foarte aparentă căci tot D. Picot o întăreşte prin argumentul următor: Andrea Toressano ca şi predecesorul sĕŭ Nicolae Jenson ca să câştige mai mult, făcea comerţ cu caracterele tipografice, şi e foarte probabil că el va fi vêndut tot materialul sĕŭ *tipografic de slovenie*, luĭ Macarie căci vedem pe acest călugăr Muntenegrean în anul următor, lucrând pe capete în tiparna sa şi la 4 Ianuarie 1404 el termină prima sa lucrare «*Octoihul*» saŭ «*Osmoglasnicul*» început deja de câte-va luni[3]) în această lucrare ne

---

[1]) Uniĭ d'intre bibliografiĭ ţice D. E. Picot cred că acest volum se tipărise cu caractere cirilice; *Kopitar* însă crede contrariul, şi ţice că era tipărit cu caractere glagolitice (Veţi în Šafárik: gesch. der südslavischen Liter. III, p. 251, citaţie în op. D-luĭ E. Picot, Nota 3, p. 7). Vezĭ şi în autoriĭ citaţĭ şi de Karatajev şi în Repertoriu No. 3833, bibliografia rusească de Hain. Idem Nota 4.

[2]) Vezĭ în op. cit. E. Picot, Nota 1 p. 8.

[3]) După cum se vede în Karatajev, op. cit., citaţie în op. D-luĭ E. Picot, nota 2, p. 8.

spune D. Picot se poate admira frumoasele *inițiale venețiane litere model* ce de sigur numaĭ un Toressano putea să le facă saŭ să le arate discipolilor sĕĭ, căci de unde aminteri în Muntenegru să aĭ în 1494 caractere artistice? Caractere cu totul pe ciclul venețian. D. E. Picot și-arată în stampă o monstră de aceste caractere [1]).

Eŭ voiŭ spune deci că, perspectiva istorică e cu noi, datele se nemeresc, nu mai rămâne deci de cât documente care să-ți citeȩe și numele proprii, însă aceasta e soarta unuĭ istoric ca el să umple prin demonstrațiuni palpabile lacunele documentale.

Macarie spune în subscrierea volumuluĭ sĕŭ că, a tipărit acest volum sub impulsiunea principeluĭ sĕŭ, Dezeta, George Crnojevič și a mitropolituluĭ Babylas [2]). Macarie fu ajutat de 8 compositori tipografi, și tipări într'un an aproape acest volum [3]).

In 3 Septembrie 1493 Macarie termină un al 2-lea volum «*o psaltirie*» în 343 foi [4]) și un al treilea volum, un «*Molitvenik*».

Aceste treĭ volume formează activitatea tipografică și literară a luĭ Macarie în Muntenegru, poate să fi fost încă și alte lucrări scrise de el; până aĭ însă pe acestea le cunoaștem.

Nu se maĭ știe nimic de Macarie 12 anĭ, el reapare însă după acest termen în Țara-Românească, în 1508 el transportase mașinele sale de tipografie în țara noastră.

Și primul volum ce 'l scoate e un «*liturghier*» slav al S-tuluĭ Ion Chrisostom.

Al. Odobescu găsise 7 exemplare din acesta la monastirea Bistrița, ele sunt însă defectuoase.

Un exemplar necomplect poseda și biblioteca din Belgrad. Acest volum 'l văzuse Jacik și Jrecec ce a și

---

[1]) Vezĭ op. cit., p. 8.

[2]) Vezĭ în Memoriul luĭ Miklosich (Die Serbischen Dynasten Crnojevic (în Sitzungsberichte der Kais. (Wiener) Akademie der Wiessenschaften) citate în op. D. Picot, p. 9, Nota 1.

[3]) Vezĭ în Nota luĭ Yacič după însușĭ declarația luĭ Macarie în opera sa (Vezĭ în p. 3 a manuscrisuluĭ luĭ Miklosich) Idem Picot, Nota 2, p. 9.

[4]) Vezĭ Karatajev, idem Picot, Nota 4, p. 9.

fotografiat ultima pagină dintr'însul pe care a reprodus'o D. E. Picot în facsimile în opera sa[1])

Acest volum pare a fi fost scris şi tipărit în timpul domnieĭ luĭ Radu-Vodă cel mare, ḑice D. E. Picot căcĭ, poate pe timpul sĕŭ să fi venit deja în Ţara-Românească Macarie, fiind atins de iubirea ce o avea pentru cultură acest voevod român.

Această aserţiune D. E. Picot o întăreşte cu 2 argumente: 1. Că însuşĭ Macarie ḑice că lucrarea sa o terminä în primul an al domnieĭ luĭ Mihnea, aci însă vine o socoteală de anĭ ce ne-o dă Macarie, socoteală ce a şi format al 2-lea punct de argumentare a luĭ E. Picot.

Data opereĭ luĭ Macarie e din anul 7016 ar trebui să corespundă cu 1507 pentru că e în 1 Noembrie[2]), de oarece anii se socoteaŭ după conciliul Constantinopolului de la 1 Septembrie, Macarie însă declară în opera sa că începe anul de la 1 Ianuarie, şi în adevĕr anul 1508 e al 6-lea ciclu lunar, al 12 indiction, avênd punct de plecare 1 Septembrie 1508.

Macarie însuşĭ spune în descrierea opereĭ sale că: ea e *terminată* din ordinul luĭ Michnea în primul an al domnieĭ luĭ, în anul 7016, 16 al ciclului solar, 5 al ciclului lunar, 112 indiction şi în 1 Noembre.

Apoĭ o lucrare de aşa natură de sigur că nu s'a putut scrĭ şi tipări în 7 lunĭ de domnie a luĭ Mihnea, şi nicĭ un Michnea, acel domn român neiubitor de cultură nu va fi dat impuls luĭ Macarie ca să o scrie.

Inceputul opereĭ se datoreşte de sigur luĭ Radu-Vodă cel mare, aceasta maĭ reese şi din socoteala Psaltireĭ muntenegrene din 1495 a luĭ Macarie, unde anul începe ca şi în liturgierul românesc *tot la 1 Ianuarie.*

Archimandritul Ruvaroc ḑice că acelaşĭ Macarie fu şi cel din Muntenegru şi cel din Ţara-Românească, Jacik nu e tocmaĭ de aceiaşĭ părere.

---

[1]) Vezĭ p. 11, op. cit. Nota 3, p. 10.

[2]) 7016 Nu se maĭ scade 5508, când e Noembrie ci se scade 5509 din anĭĭ
5509 de la facerea lumiĭ spre a avea anĭĭ de la Christ.
1507

In 1512 Macarie scoate un *Evanghelier* care arată cu totul identitatea tipografică cu liturghierul din 1508 şi cu Psaltirea muntenegreană, avênd stema ţĕrei la fel cu cea muntenegreană «Vulturul» şi chiar literile majuscule [1]).

La 1510 Macarie sub domnia lui Vlad-Vodă scoate o urmare la «Octoihul» muntenegrean din 1494, un exemplar al acestuia, a fost descoperit la monastirea *Hilandar*. Academia română posedă ḑice D. E. Picot un alt exemplar dar necomplect.

In 1512 Macarie termină un Evanghelier sub domnia lui Neagoe-Basarab-Vodă, el conţine 287 foi tipărit în roş şi negru.

Acestea sunt cele trei d'întâi lucrări tipărite în Ţara-Românească de acest Macarie.

D. E. Picot crede că caracterele tipografice cele mari cât şi stampele cu Vulturul ţĕrei, aŭ fost gravate în ţară la noi, nu crede D-sa ca materialul să fie cel din Veneţia, de asemeni şi limba diferă cu producţiunile muntenegrene, aceste observaţiuni le-aŭ adus şi Yacic şi Novaković.

Acest Macarie se ştie că a ajuns Mitropolit al Ungro-Vlachiei după moartea Mitropolitului Brankovici (18 Ianuarie 1516). Al. Odobescu crede că Macarie 'şi tipărise cele trei cărţi ale sale la Veneţia : această părere e nefondată însă, căci înfloriturile tiparului şi stampa cu vulturul ţĕrei nu arată de loc modelul veneţian, de aceia părerea lui Novaković e mai ponderată, care susţine că aceste trei cărţi ale luĭ Macarie aŭ fost tipărite în tipografia sa din ţară şi anume la *Târgovişte*.

Aceasta o dovedeşte lucrările din 1545 şi 1547 care poartă pe ele numele de Târgovişte.

Intrebarea vine însă atunci, de ce şi volumele din 1508, 1510 şi 1515 ale luĭ Macarie nu poartă numele de Târgovişte căci, dacă ele aŭ fost tipărite tot acolo după cum susţine D. Novaković ar fi trebuit să arate numele oraşului unde s'aŭ scris şi sediul tipografiei, de ce această diferenţă numai între 33 de ani (1512—1545)?

---

[1]) Vezĭ op. cit., E. Picot p. 13.

Aceasta mĕ duce pe mine la douĕ ipoteze : când s'a tipărit operile sale în Târgovişte nu se aşedase încă tipografia domnească, nu devenise cum s'ar ḑice «*tiparna domniei*». 2. Saŭ că Macarie nu scosese aceste cărţi cu toată pretenţia unuĭ tipograf, dând atâta importanţă la toate formele titlului uneĭ lucrări ; ci tipărea ca un adevĕrat sîrguitor pentru plăcerea sa şi în casa sa.

Şi ast-fel póte prin 1545 se formă tiparna domnească a Târgovişteĭ când lucrările de atunci, încoace, începură a purta şi numele oraşului.

Până la 1545 maĭ apar câte-va scrieri religioase ano nime, însă între 1510—1525 apare un *liturghier* slav ; un exemplar incomplect 'l posedă Academia română ḑice D. E. Picot, el e tipărit tot cu caracterele luĭ Macarie.

La 1535 apare un *Octoih* slav, un exemplar se găseşte la monastirea Lavra de la muntele Ahos.

Undoljki ḑice că pe la 1537 a apărut un *evanghelier* slav şi că un exemplar e la Petersburg, are şi gravuri pe lemn şi ele poartă numele gravorului, *Filip*.

Acest evanghelier poate e acelaşi, ḑice D. Picot de care a vorbit D. B. P. Hasdeŭ că a apărut în jumĕtatea veaculuĭ al XVI-lea [1]).

Ajungem la anul 1545, prin care se arată în fine în mod oficial, că la Târgovişte erea o *tipografie românească*. La 10 Ianuarie 1545 în adevĕr apare un *Molitvenik*, pe scoarţa acesteĭ lucrări se vede că această operă a fost terminată în ḑilele luĭ Pătraşcu-Vodă cel Bun, fiul luĭ Radu-Vodă călugărul ; ear cu tipărirea fu însărcinat Moise călugărul, slovele tiparuluĭ ale luĭ Dimitrie Ljubavič, începută fiind sub mitropolitul Varlaam şi terminată sub mitropolitul Anania, în capitala ţĕreĭ de la Târgovişte în anul de la facerea lumeĭ 7053, ear de la Christos 1545.

Acest Moise călugărul în 1535 scrisese o *Palie* ce o tipărise în Octoihul veneţian din 1537 [2]), în 1536 tipărise

[1]) Vezĭ în Columna luĭ Traian, I, (1869).
[2]) Vezĭ în Karatajev, p. 84, citată în op. D. E. Picot, p. 17, Nota 2.

un *Molitvenic* pentru Božidar Vuković, după doĭ anĭ luase parte la publicarea unuĭ *Sbornik*[1]).

Moise călugărul era Sêrb de origină, de la monastirea Golemi Decăm, era născut în oraşul *Budimlja* de lângă monastirea *Sudikova*.

Acest Ljubavić ce furnisase literele, era nepotul luĭ Božidar Vuković, şi rudă că Gh. Ljubavić mort la Veneţia în 8 Martie 1527.

Lucrările luĭ Moise călugărul sunt de mult preţ, tipărite cu o artă tipografică perfectă, se vĕd stampele în cartea D-luĭ Picot.

In 1535 ḑice D. Karatajev că maĭ apăruse şi un *Trebnić*. Atelierul tipografic de la Têrgovişte, îl vĕḑu cu ochiĭ sĕĭ şi Mircea fiul luĭ Pătraşcu. În 1547, 17 Marte, se tipări un *Apostol*, pe titlul sĕŭ se vede că el fu tipărit în ḑilele acestuĭ domn, ear tipograf a fost Dumitru logofĕt nepot al luĭ Božidar de care vorbirăm maĭ sus, ear ca lucrători fură un Oprea şi un Petru.

Maĭ este ḑice D. E. Picot un *Octoih* apărut la Têrgovişte însă nu i se ştie data.

Sub Mircea-Vodă Ciobanul, acel domn tiran, starea culturală în Ţara-Românească, decade pentru un moment, şi tipografia de la Têrgovişte dispare, ca să reapară earăşĭ la 1634 sub domnia Mareluĭ Domn Matheĭ Basarab.

In acest timp însă în ţĕrile române de peste munţi, arta tipografică merse aproape la fel cu cea de la Têrgnvişte, până ce se reîncepu studiul tipografielor din ţara noastră, cu anul 1634 ; să ne aruncăm însă ochiĭ o clipă şi peste munţi şi să vorbim şi de tipografiile române de acolo, căcĭ un trup românesc aŭ format marea Transilvanie, cu Ţara-Românească.

Nu vom vorbi deci de tipografiile de acolo ca de cele de aci, ci vom arăta în termenĭ generalĭ numaĭ, datele, operile şi autorii lor.

Kronstadt. (*Braşov*, 1533).

Arta tipografică fu introdusă în Transilvania de re-

[1]) Vezĭ în Karatajev, p. 83—93, citată în op. D. E. Picot, p. 17, Nota 2.

formatorul *Iohan Honter* născut la Braşov în 1498 şi studiind la *Cracovia*, *Wittemberg şi Bale*. La 1533 se reîntoarse la Braşov oraşul luĭ natal, aduse şi litere tipografice şi fondă o tipografie, scoase deja în 1535 «Compendium gramatices latinæ», apoĭ maĭ multe tratate de pedagogie şi religie toate în caractere latine şi pe limba latinească[1]).

Documentele Hurmuzaki ne spun că el corespundea şi cu Antonie Verančic[2]).

Se aliă cu Honter şi Fuchs judele oraşuluĭ şi *Iohan Benkner* consilier municipal, şi deschiseră cu toţii o papeterie[3]).

După moartea luĭ Honter din 23 Iunie 1549; aceştia, la care se maĭ adause şi un Valentin Wagner, conduseră maĭ departe lucrările tipografice.

In 1599 Benkner scoate un *catechismu* tipărit pe româneşte, pe când până aci toate lucrările eraŭ pe slavoneşte, aceasta s'a şi considerat ca prima lucrare românească.

Ediţia originală a catechismuluĭ e perdută, D. Hasdeŭ însă a publicat după un manuscris, textul catechismuluĭ care pare a fi după cel original[4]).

La 30 Ianuarie 1560 Benkner scoate un evanghelier scris pe româneşte. P. S. episcopul Timuş al Argeşuluĭ şi D. C. Erbiceanu aŭ descoperit maĭ anii trecuţi un exemplar tipărit, al acestuĭ *evanghelier* la *monastirea Ciolanul*, preţiosul op e la Academia Română, după dênsul descoperitorii români aŭ scos un volum tipărit cu litere latine, ear nu cu slavone cum e în cel original.

Textul original fusese însă revĕzut şi republicat de diaconul Coresi şi reimprimat după ediţia primă în 1560—61, el poartă numele în ed'ţiunea P. S. Timuş şi Erbiceanu de «*Tetraevanghel*»[5]).

---

[1]) Se vede în nota 2, p. 21 op. D-luĭ E. Picot.

[2]) Vol. II, p. IV, p. 503—551, idem.

[3]) Vezĭ în Mag. für Gesh. liter. al luĭ Kurţ. I, II, p. 134—162, relaţia conteluĭ Iosef Kemény citaţie în op. D. E. Picot, Nota 1, p. 22.

[4]) Vezĭ în Cuvinte den Bătrânĭ, Cărţile poporane ale Românilor în secolul al XVI, p. 91—114 şi 274 citate în nota 6, op. cit. a D-luĭ E. Picot, p. 22.

[5]) Vezĭ Nota 2 op. cit. E. Picot, p. 23.

Benkner scoase o ediție a acestuĭ evanghelier și pe slavonește tot la Brașov, datele se contrazic: Karatajev, Dürich, Dobroveskỳ, Šafarik și Undolyski presupun pe la 1500, Popp la 1562.

In 1575 apare la Brașov încă un *Octoih* slav, publicat din ordinul Voevodului Țĕreĭ-Românești, Alexandru, fiul luĭ Mircea, aprobat fiind și de mitropolitul Eftimie al *Ungro-Vlachieĭ*, editor era Coressi.

Alexandru-Vodă numaĭ avea tipografie la Târgoviște, ea se desființase sub domnia părintelui sĕŭ Mircea, și de aceia trimite în 1573, la Brașov pe un Popă, ca să cumpere material tipografic, Popa însă nu reuși a cumpĕra, așa că Alexandru nu putu să restabileze tipografia din Târgoviște și fu silit a 'și tipări cărțile religioase la Brașov [1]).

In 1581 urmașul luĭ Benkner, Lucas Hirscher, scóse un *evanghelier cu comentariĭ;* această carte după cum reese din cele spuse de Hirscher, era o traducere românească a evanghelierului slavon al Mitropolitului Ungro-Vlachieĭ *Serafim*, tradusă pe românește de Hirscher, Coressi și auxiliariĭ lor, și tipărite în tiparna luĭ G. Greus și sub direcțiunea luĭ Fronius, aci se închee publicațiunile române ale Brașovului până la finele veacului al XVI-lea.

Belgrad, (Alba-Iulia, Károly-Fehérvár, Gyula-Féhervár, Weissenburg, Karlsburg) 1567.

Orașul natal al principilor *Zápolya* și *Báthori* avu prima tipografie în 1567.

Primul tipograf fu un gentilom polon, *Rafael Skrzetuski* ḑis și «*Hoffhalter*» care fondase la Viena o tiparnă în 1555 la un loc cu Kaspar Kraft, acel Rafael plecă din Viena și se plimbă succesiv, pe la Debrețin, Oradea mare, până ce se opri la Belgrad unde practică tipografia purtând titlul de tipograf al regeluĭ.

Fiul luĭ Rafael nu se maĭ ocupă cu tipografia Belgraduluĭ, tipografia însă nu fu desființată, la 1575 apăru un *evanghelier slavon*. D. Yrecek ḑice că a vĕzut un exem-

[1]) Vezĭ în socotelile municipalităței Brașovuluĭ din 11 Iunie 1573, în Cathechismul calvinesc al luĭ G. Bariț, Nota 5, op. cit. a D-luĭ E. Picot, p. 28.

plar din această rară lucrare la Bracigova (Rumelia orientală), la finele operei se vede că ea a fost scrisă și tipărită de un «Laurențius» din ordinul Voevodului Transilvaniei, Báthori.

Sebeș (Szász-Sebes, Mülbach), 1595. D. Cipariu ḑice în Analectele sale [1]), că: cu cheltueala nobilului Nicolae Forro s'aŭ tipărit «*Tîlcul Evangheliilor*». D. E. Picot crede că acest exemplar a fost tipărit la Sebeș.

Caracterele tipografice sunt identice cu cele de la Brașov încât se poate ca tot materialul să fi trecut aci.

La 1577 apare însă după cum se vede din titlul cărței o «Psaltirie slavonă» ea e tipărită la Sebeș de diaconul Coressi, din ordinul Voevodului muntean Alexandru fiul lui Mihnea, caracterele sunt identice cu cele de la Târgoviște, și stema Țĕrei-Românești apare în toată splendoarea ei.

In 1577 Coressi scoate și o Psaltirie românească, tot la Sebeș.

In 1579 D. E. Picot ḑice că tot la Sebeș, Coressi la un loc cu un Manuel, a scris și un «*evanghelier slavon*». Šafarik atribue lui Coressi și un *Triod*, ultima lucrare ce apare la Sebeș, e însă «Sbornikul» saŭ «Mineiul» publicat tot de Coressi cu aprobarea Mitropolitului român al Transilvaniei, Geunadius, la 1580.

D. E. Picot crede cu reservă însă. după Karatajev, că și Evanghelierul din biblioteca din Petersburg din 1580 e scos tot la Sebeș.

Lucrarea ce unește veacul al XVI-lea cu al XVII-lea și apărută tot la Sebeș e *Sicriul de aur*, de *Popa Ion din Vinții*.

Orĕștia (Brașov. Szászváros) 1582.

D. E. Picot ḑice că la Orĕștia a funcționat o tiparnă în 1582, grație magnatului ungur *Francisc Geszti*, ce primise dar de la principele Batori, o rudă a sa, în urma multor resboaie, înprejurimele *Deveĭ* [1]).

---

[1]) P. 26—29.

[1]) Vezĭ în Hist. de rebus Transilvanicis Bethlem, ed. II. p. 455, citată în op. E. Picot, Nota 1, p. 41.

Orĕştia ce era departe la 40 km. de Deva, aparţinea tot luĭ Geszti.

Acesta aduse tipografĭ de la Sebeş ce era aproape, însă material noŭ.

La 1582, 14 Iulie tipografiĭ scoaseră cele 2 d'întâĭ făscioare ale «*Palieĭ din Orĕştia*» (culegerĭ biblice, culegerĭ apocrife).

La finele acesteĭ carţĭ se vede şi numele tipografilor şi scriitorilor, şi anume: Mihail Thordási episcopul Românilor din Transilvania Ştefan Herse predicator la Caransebeş, Efrem Zakán dascăl la şcoala din Sebeş, Moise Peştişel predicator la Lugoş şi Achir protopop, în comitatul de Hunyad, toţi Românĭ.

Aceştia după cum spun aŭ scos din limba jidovească, grecească şi sârbească pe limba românească cele 5 cărţĭ ale luĭ Moise şi 4 cărţĭ ce se chiamă ч҃тєа҃ spre a le oferi fraţilor Românĭ, în timpul domnieĭ luĭ S. Báthori voevodul Transilvanieĭ oferind genesa şi exodul ilustruluĭ cavaler T. Geszti, căpitan al Transilvanieĭ şi al Ţĕreĭ-Ungureştĭ.

Cu mare cheltueală şi ajutor dat de mărirea sa F. Geszti, ear mare maestru al tiparneĭ, era, Şerban diacul, maestru mare al tiparelor era Marian[1]).

Acest Şerban se crede că era fiul luĭ Coressi.

Aci se închee studiul tipografiilor până în veacul al XVII-lea. Aci şi-a terminat opera D-sale şi D. Picot după care am dat noĭ aceste relaţiunĭ.

Acum intrăm în studiul tipografiilor române din veacul al XVII-lea şi nu cunoaştem nicĭ un studiŭ maĭ complect pentru acestă epocă de cât cel al luĭ Popp pe care D. E. Picot nu'l laudă tocmaĭ, considerând încă şi maĭ pe jos pe cel al D-luĭ Iarcu.

---

[1]) Vezĭ relaţiunea lor originală reprodusă pe cirilic şi Franţuzeşte în op. cit. a D-luĭ E. Picot p. 41—42. Noĭ am luat numaĭ sensul.

Veacul al XVII-lea încoace.

Trecu 92 de ani şi tipografiile iarăşi dispăruseră din Ţara-Românească a trebuit să se urce pe tron Matheĭ Basarab, acel Domn mare în rĕsboiŭ ca şi în pace şi să reîntemeeze de astă dată, şi cu maĭ multă putere tipografiile române.

Govora. Din chrisovul luĭ Matheĭ-Vodă Basarab de la 6 Ianuarie 1634, prin care întăreşte monastireĭ Govora satul cu acelaşi nume şi alte privilegiĭ încă, se constată că în acel an era acolo o tipografie şi cu un tipograf de mare preţ în ochiĭ Domnuluĭ, între altele în chrisov se vede: «Către stînta şi Dumnezeeasca mănăstire ce se chiamă *Govora* preste apa ce se chiamă Oltul, unde iaste hramul adormiriĭ preasfinteĭ şi preacurateĭ stăpâneĭ noastre de Dumnezeŭ născătoare şi pururea Fecioareĭ Marieĭ, şi a *părinteluĭ Igumen Meletie Makidoneanul* Tipograful . . . . »[1]).

Acest Meletie Makidoneanul era un călugăr român şi el a fost adus de Matheĭ-Vodă, ḑice D. V. Popp în anul 1634 din Macedonia şi pe care marele domn l'aŭ rênduit Igumen la acea monastire unde înfiinţase şi o tipografie[2]). La locul unde am studiat această pravilă am vĕzut că alături cu Meletie Macedoneanul maĭ eraŭ la Govora şi călugăriĭ Mihail Moxalie şi Ştefan Ochrideanul ca conlucrători la această pravilă.

Din această tipografie în anul 1640 s'aŭ scos *pravila cea mică*, despre dênsa am vorbit deja maĭ nainte la locul citat[3]).

Târgovişte. V. Popp crede că Mateĭ-Vodă a înfiinţat la Târgovişte o tipografie în 1652 cu materialul adus de la Govora, fără însă a spune nimic despre materialul Govoreĭ, adusu-l'aŭ el de peste munţi, adusu-l'aŭ Meletie Macedoneanul cu dênsul din Macedonia, nu se ştie.

Cea d'êntâĭ lucrare care apăru aci, a fost *Pravila cea*

---

[1]) Vezĭ în disertaţie despre Tipografiile româneştĭ V. Popp, Sibiu 1838, p. 53 Nota.

[2]) Vezĭ op. cit., p. 52.

[3]) Vezĭ în Cap. VII, partea literaturiĭ şi a legislaţiuneĭ.

mare de legĭ a luĭ Matheĭ-Vodă saŭ *îndreptarea legiĭ*, Tîrgovişte 1652 de care asemenĭ am vorbit [1]).

A maĭ apărut apoĭ un *Octoih* la 1712 sub domnia luĭ Brâncoveanu, şi scos cu cheltueala mitropolituluĭ Antim Ivireanul, ear tipograf fiind G. Radoviciŭ [2]). Un *liturgier* în 1713, un *molitvenic* tot în 1713, *Pildele filosofeştĭ* tot de la 1713, un *Katavasier* în 1714, şi un ceaslov la 1715 [3]).

Tipografia Tîrgovişteĭ a îmbrăţişat un timp de 64 de anĭ, ea a trăit de la 1652 până la 1716, când peri sub securea Ottomană şi ceĭ doĭ ultimĭ soldaţĭ aĭ tipografieĭ române perind jertfe ale intrigilor greceştĭ, unul, Domnul Ştefan Cantacuzinul, ultima scântee a naţionalităţeĭ române ce peri la cruda lovitură a călăuluĭ din Stambul, ear cellalt, preacinstitul, milostivul şi sfinţit părinte, Mitropolitul Ungro-Vlachieĭ, Antim Ivireanul ce îşĭ dădu sufletul la Gallipolii la rîul Dulcia, ce cură pe la Odreiu, fiind dus acolo într'o căruţă, dat pe mâna a doĭ Turcĭ, de către N. Mavrocordat din Muntenia, primul Domn Fanariot, care turcĭ tăeară pe Antim şi 'ĭ aruncară trupul în acel rîŭ [4]).

In tipografia Tîrgovişteĭ se adusese şi caractere eleneştĭ căcĭ se tipăreaŭ şi cărţĭ pe limba grecească ca de pildă.

1. Βίβλον εναυσιον την απασαν εκκλεσιαςτηκην ακολѳθιαν περιτχѳσαν. 1708. Εν τη Μητροπλιτη εν τεργοβιστω.

2. Ευθιμιѳ Ζεγαδενѳ πανοπλια. 1710. χρυσανθѳ τѳ μακαριωτάτѳ πατριαρχѳ των Ιεροσολυμων Συνταγματιον περι των οφφικιων. Εν τη κατα το τεργοβιστον της ουγγροβλαχιας αγιοτατη Μιτροπολει 1715 [5]).

Nu e de mirat că se tipăreaŭ cărţĭ greceştĭ în ţara noastră în acele vremurĭ, căcĭ tocmaĭ epoca de la 1652 până la venirea Fanarioţilor (1716) la domnie, a însemnat în istoria literaturеĭ române, adevărata epocă de cultură grecească, sub domniile luĭ Matheĭ Basarab, Şerban Cantacuzino şi Constantin Brâncoveanu încheate prin a luĭ Ştefan Canta-

---

[1]) Vezĭ în Cap. VII, partea literaturеĭ şi a legislaţiuneĭ.
[2]) Idem şi în op. cit. a D-luĭ Sbiera, p. 92, Popp, p. 61.
[3]) Toate s'aŭ văzut în cap. Literaturеĭ din această carte.
[4]) Vezĭ Şincai Vol. III, după Del Chiaro p. 395, Vol. III, ediţ. II.
[5]) Vezĭ în op. cit. V. Popp, p. 62 şi în note după alte isvoare.

cuzino aŭ venit aci în Ţara-Românească, o sumă de dascăli greci, foarte eruditi. la Bucureşti se făcuse o adevĕrată *Academie elenică* din şcoala domnească, acolo fii de boerĭ învĕţaŭ filosofia, retorica şi mathematica pe elenește, după cum vom vedea în capitolul următor.

Bucureşti. Cea mai veche lucrare tipografică ce se cunoaşte până acuma, ca scoasă la Bucureşti, în tiparna Mitropoliei, e din 1678 şi anume *Chea înţelesului* saŭ *Cluciu*, ce s'aŭ scos în ḑilele luĭ Şerban-Vodă Cantacuzino şi cu osĕrdia Mitropolitului *Varlaam.*

Această tipografie se înfiinţase de Şerban Cantacuzino. D-nul V. Popp crede de Duca-Vodă, părerea însă rĕmâne nefondată, de oare-ce însuşi pe titlul *Cluciului* se vede vorbele: «în ḑilele prea luminatului Domn Ion Şerban . . . . . [1]).»

Alte lucrări ce s'aŭ mai tipărit aci, aŭ fost: *O liturghie slavonă-Română* în 1680, 8 Iulie, fiind mitropolit Kir Theodosie. *Biblia* din 1688 tradusă de pre elineşte din ordinul luĭ Şerban-Vodă Cantacuzino, de către fraţiĭ, logofeţi mariĭ, Radu şi Şerban Greceanu ajutaţi şi de Episcopul din Nisa, Germano şi Mitrofan, fost al Huşuluĭ ear mitropolit fiind tot Kir Theodosie, apoĭ şi alte opere de valoare ca: *Mărgăritarele din 1691*, *evanghelia Greco-română din 1693* [2]).

S'aŭ mai tipărit încă şi alte opere la Bucureşti pe care V. Popp nu le menţionează sunt: *Apostolul* din 1683 şi *Apostolul* din 1688[3]), *Psaltirea* din 1694, *Catavasierul* din 1700 de care pomeneşte T. Cipariu[4]), dar de care V. Popp ḑice că el a fost una cu cel din Tĕrgovişte din 1715[5]). *Invĕţătură bisericească* de Mitropolitul Antim Ivireanu tipărită la mitropolie în 1710.

Intrăm acum în anul 1716, în plină epocă de domnie fanariotă, prima lucrare ce apare în Bucureşti în tipografia

---

[1]) Vezĭ în op. cit. Sbiera, p. 64.
[2]) Vezĭ în op. cit. a luĭ V. Popp, p. 65.
[3]) Idem D. Sbiera, p. 41, 50
[4]) Vezĭ în Analecte, p. XXVI—XXVIII citaţie în op. D Sbiera, p. 97.
[5]) Op. cit. p. 63.

Mitropoliei e un *Molitvenic din 1729*, trebue deci să ne oprim, căci, studiul întregei noastre lucrări se opreşte la 1717. Când se va găsi cine-va ca să scrie un studiŭ complect despre *Tipografiile române* până în ḑilele noastre, atunci va putea înscrie toate operile apărute în cursul veacurilor XV, XVI, XVII, XVIII şi XIX, veacuri în care tot treptat, treptat s'a desvoltat arta tipoprafică la Românĭ.

Ultima lucrare apărută în tipografia Mitropoliei din Bucureşti o vĕd în cartea D-luĭ V. Popp, ea e: *Cuvintele panegirice* şi *moralnice* de Eufrosin Poteka profesor de filosofie. Ea poartă locul de: «Bucureşti la Mitropolie, *1826*» ear tipograful: «Ieromonah Stratornic tipograf».

Ce e drept lista cărţilor apărute în Mitropolia Bucureştilor de la 1729 până la 1826 e foarte plină de opere tipărite, în epoca fanarioţilor se tipărise mult, fel de fel de opere atât religioase cât şi filosofice şi morale, locul nu e a vorbi aci de dênsele căci după cum am spus, ele sunt coprinse într'o epocă pe care nu o îmbrăţişăm noĭ în lucrarea de faţă. Afară însă de tipografia Mitropoliei, D. Popp ne maĭ vorbeşte tot în Bucureşti şi de tipografiile: *Şcoaleĭ Văcăreştilor*, fost'a ea a familieĭ orĭ a monastireĭ Văcărescu? nu ştie D. Popp [1]), această tipografie se ridicase în anul 1724. În 1818 D. Popp ne maĭ vorbeşte de *tipografia de la cişmeaua luĭ Mavroghenie* a boerilor *Răducanu Clinceanu* biv vel Stolnic şi *Dimitrie Topliceanul* biv vel Clucer, apoĭ şi de alte 2 tipografiĭ anonime; în vremurile maĭ din d'incoace şi de tipografia luĭ Eliad [2]).

Aceste tipografiĭ se înfrumuseţaseră în timpul Domnieĭ Fanariote şi din sînul lor apărură earăşi o sumă de cărţi.

Snagov. D. V. Popp crede că această tipografie a fost înfiinţată de Brâncoveanu-Vodă pe la finele veaculuĭ al XVII lea, după îndemnul Mitropolituluĭ Antim, nu ştie cât a ţinut însă. D-sa crede că ea s'a stins cu moartea celor doĭ creatorĭ aĭ eĭ.

Lucrul e probabil că ea a fost întemeiată de Brânco-

---

[1]) Vezĭ op. cit. p. 64.
[2]) Vezĭ op. cit., p. 65—68.

veanu-Vodă de oare-ce lucrările apărute acolo, cele ce avem aḑi, poartă numaĭ data de: «în ḑilele luĭ Brâncoveanu-Vodă» încât după aceasta se vede că ea fusese o tipografie timporară şi absolut personală a Domnuluĭ Brâncoveanu, de unde se şi numi «domnească».

Operile apărute la Snagov sunt: *Evanghelia* din 1697, *Carte saŭ lumină cu dreapta dojenire din dogmele bisericiĭ răsăritului asupra dejginăriĭ papistaşilor* din 1699; *Floarea darurilor* 1700; *Învĕtăturĭ creştineştĭ folositoare de suflet fieşte-căruĭ creştin* 1700.

Buzĕŭ. Această tipografie s'a înfiinţat acolo după îndemnul Episcopuluĭ Mitrofan la anul 1601, ea a trăit până la moartea luĭ din 1702 [1]). Cărţile ce aŭ apărut aci sunt: «*Pravoslavnica mărturisire a soborniceştiĭ şi apostoliceştiĭ biserică a răsăritului*» întoarsă de Radu Greceanu la 1691 (adică tradusă).

Triodul din 1697, *Mineiul* din 1698, tipărit cu cheltueala şi îndemnul luĭ Vodă-Brâncoveanu. Teodosie fiind Mitropolit ear Mitrofan călugăr.

Molitvenicul din 1699, şi în fine *învĕtătura preoţilor şi despre cele 7 taine ale bisericeĭ Răsăritului* tipărită la 1702.

Rîmnicul-Vâlceĭ. Această tipografie s'a înfiinţat aci, în 1705, anul când preacuviosul părinte Antim Ivireanul deveni episcopul aceleĭ eparhiĭ [2]), ea a trăit până la 1787 şi a mers tot progresând sub episcopiĭ următorĭ luĭ Antim, ca: Damaschin, Inocenţie, Klementie, Grigorie, Partenie, Kesarie, Filaret, Nectarie, Galaction, etc.

In această tipografie s'a tipărit: *O liturghie românească* la 1698 despre a căreĭ existenţă vorbeşte T. Cipariu [3]). D. Sbiera zice însă că n'a dat de urmele positive ale acesteĭ cărţi [4]).

---

[1]) Vezĭ în condica Mitropolieĭ; Mitrofan fusese întâĭ episcop în Moldova, al Huşuluĭ, citaţie în op. D-luĭ Popp p. 70.

[2]) Vezĭ în condica mitropolieĭ, Bucureştĭ citaţie în op. D-luĭ Popp, p. 71, Nota eĭ.

[3]) Vezĭ în analecte p. XXV şi XXVIII.

[4]) Vezĭ în op. cit. p. 90.

Un paraclis la 1706 şi un *Molitvenic* tot din 1706, ambele tipărite de Antim Ivireanul.

Acestea sunt ultimele opere tipărite înainte de 1717 la Rîmnic, cea d'întâi lucrare ce apare în veacul domniei fanariote e Psaltirea din 1725. Până la 1787, anul când s'a stins această tipografie aŭ eşit de acolo multe cărţi datorite însă activităţei culturale de sub epoca fanară.

Acestea sunt tipografiile ce aŭ fost în Ţara-Românească în vechime, eată avêntul acestei arte, care cred că pentru acele vremuri era destul de puternic când fel de fel de gânduri negre umblaŭ prin capetele Românilor.

Nu mai pe jos s'aŭ lăsat şi ţările române de peste munţi, să aruncăm o privire şi la activitatea tipografică de acolo din veacul al XVII-lea încoace, să reluăm deci firul întrerupt, pentru ca studiul nostru să fie complect pentru întreaga suflare românească de la Milcov, încoace.

Braşov. In veacul al XVII-lea şi în al XVIII-lea nu găsim nici o operă tipărită la Braşov; în cartea D-lui Sbiera cât şi în a lui V. Popp nu se vede nici o lucrare tipărită aci, purtând o asemene dată.

De asemeni şi la *Orêştia.*

La *Alba Iulia* saŭ *Bêlgrad* activitatea tipografică continuă; în 1641 apare prima lucrare din acest veac, purtând titlul de *Kazanie;* în 1658 tipografia fu distrusă prin venirea Turcilor.

In 1668 principele Transilvaniei Mihail Apafi o reîntemeează earăşi prin ordinul ce'l dădu lui Petre Kovasnai, un superintendent Calvin. Ea a fost reîntemeeată şi a funcţionat până la 1707; în acest an însă fu cu totul distrusă din causa unirei bisericei române de acolo cu cea catolică, când Iesuiţii aŭ ridicat toate maşinele tipografice şi le-aŭ dus la Cluj unde aveaŭ dênşii o academie a lor.

Până la 1702 afară de cartea din 1641, aŭ mai apărut: *Un Catechismu* prefăcut după cel calvinesc, tratând despre taina Botezului şi a comunicăturei în 1642; *Noul Testament* în 1648; *O Psaltire* în 1657; un alt *Catechism* în 1657; *Cărare pe scurt spre fapte bune îndreptătoare* 1685; *Rêndueala Diaconstvelor şi cu a băzglăşeniilor care se*

ţic la liturghie 1687; *Un Molitvenic* 1689; *Poveste la 40 de Mucenici* 1689; *Kiriacodromion* 1699; tipărite de Mihai Ivanovici tipograful, şi în fine ultima lucrare: *Catechismul românesc* din 1702.

Sas-Sebeş. La 1683 se tipărise aci cartea numită «*Sicriul de aur*» o propovedanie la morţi, scoasă din scripturile sfinte după îndemnul principelui Transilvaniei, Ión Mihail Apafi, de către Popa Ión din Vinţi.

Sibiiu. Eată o nouă tipografie românească ce este o creatură a veacului al XVII-lea.

D. Petru Maior în istoria bisericei Ardealului [1]) vorbeşte de o carte tipărită aci în 1696 închinată fiind, lui Theofil Mitropolitul Belgradului.

V. Popp după Némethi ţice că între 1676 şi 1744 aŭ locuit în Sibiŭ un tipograf cu numele de Bart, deci acesta trebue să fi şi tipărit sus numita operă.

Această tipografie a lui Bart a ajuns, ţice V. Popp, până la 1832 când a moştenit'o ginerele lui Bart, Gheorgie de Kloziuc după care s'a şi numit ast-fel.

In veacul al XVIII-lea se înfiinţase şi tipografia lui *Martin Hohmaister.* Singura operă apărută în Sibiŭ până în 1717 e *Ceaslovul* din 1696. Din 1789 când apăru învăţătura către Preoţi şi Diaconi până în 1834, apăruse o sumă de opere religioase.

Cluj. Aceasta e earăşi o creatură nouă, căci, în veacul al XVI-lea nu l'am vĕzut avênd tipografie.

Tipografia românească cu litere cirilice în acest oraş s'a înfiinţat în anul 1703 când Iesuiţii aŭ luat tot materialul tipografic de la Belgrad spre a'l aduce aci, unde aveaŭ dênşii academia lor, petrecându se aceasta după cum am spus şi mai înainte în urma unirei bisericei române.

Această tipografie a trăit în mâinele Iesuiţilor până la 1744 când atunci venise Românii uniţi, şi o luară din posesiunea Iesuiţilor pentru a o duce la Blaj.

In veacul al XVII-lea a apărut numai un *Catechismu.*

Blaj. Aci este centrul de cultură românească din

[1]) Vedĭ p. 148.

Transilvania, aci se va stabili acel curent de latinizare a Românilor.

Tipografia Blajului e o creaţiune a veacului al XVIII-lea de oare-ce ea e originea celei de la Belgrad saŭ Alba Iulia, trecênd prin Cluj şi în fine oprindu-se aci.

Ultima tipografie românească a veacului al XVIII-lea dar şi cea mai sublimă, căci avêntul cultural românesc ce'l ia tipografia de acolo e minunat, aceasta însă ca o consecinţă a acelor bărbaţi iluştrii şi mari Români ca: Samoil Micul saŭ Klein, Gheorghe Şincai şi Petru Maior care aŭ muncit cu toată inteligenţa şi sufletul lor, la renaşterea limbei române, dovedind inamicilor originei noastre, că din vulturul împĕratului Traian ne-am născut şi ne-am înmulţit în aceste superbe câmpii, ale Daciei strĕbune.

Producţiunile religioase şi literare eşite din această tipografie sunt toate din veacul al XVIII-lea încoace, căci atunci se şi înfiinţase tipografia acolo.

Din scrisoarea de la 29 Octombre 1771 a părintelui Iosafat Devai de acolo, devenit în 1771 tipograf la Blaj, către episcopul ţinutului, Athanasie Rednic, unde'i relateaţă despre întrebările puse luĭ, de către comitele Auersberg, guvernatorul comitatului, cât şi din scrisoarea ilustrului T. Ciparĭu din 1835, 1 Aprilie, către V. Popp resultă existenţa tipografiei Blajului în condiţiunile descrise mai sus [1]).

Blajul este scump Românilor, acolo fusese o Academie de cultură naţională, de unde se născusă şi se formară atâţea şi atâţea patrioţi şi iluştrii bărbaţi ce aŭ luptat pentru apărarea scutului românesc.

Nu putem să ne ocupăm de tipografia de acolo căci ea aparţine veacului al XVIII-lea care e atât de depărtat de lucrarea de faţă.

Un cuvênt mai avem de spus ca să încheiam presentul capitol.

Să'şi aducă aminte lectorul că în capitolul Literaturei am vorbit de: «*Cronicele ţĕreĭ-româneşti*» şi de autorii lor, fraţii Greceni, Radu Popescu, Const. Filipescu şi alţi ano-

[1]) Veţĭ in op. D-luĭ V. Popp, p. 42-46.

nimĭ, care 'şĭ scriseseră corpurile lor, tocmaĭ în veacul al XVII-lea, veacul de desvoltare a cultureĭ noastre naţionale. Eĭ trăeaŭ în acel veac; ereaŭ oameni de casă aĭ luĭ Şerban Vodă Cantacuzino, Brâncoveanu şi Mavrocordat, aŭ scris acele cronice fie-care în felul lor de a vedea, lăudând pe aceştĭ Domnĭ saŭ acuzându-ĭ.

In vremea acestor Domniĭ am vĕḑut în acest studiŭ că tipografiile făcuseră un progres imens, nu maĭ departe, dar chiar sub ochiĭ Domnuluĭ, la Bucureştĭ la sfînta Mitropolie era o mare tipografie, Domnul o priveghia, şi o considera ca pe o bogăţie a «domnieĭ».

Am vĕḑut de asemeni că în aceste tipografiĭ s'aŭ tipărit opere importante însă toate de caracter religios; cum deci s'a făcut că, aceĭ cronicarĭ maĭ cu seamă fraţiĭ Greceni care 'şĭ tipăriseră operile religioase, să nu'şĭ tipărească şi manuscrisele lor de «Cronică a ţĕreĭ» de ce acest *fenomen* în istoria literatureĭ şi a tipografieĭ române?

De la prima vedere ni s'ar părea chiar că acest lucru nu poate fi adevĕrat, totuşĭ da! căcĭ ceĭ d'întâĭ bărbaţĭ ce aŭ dat publicităţeĭ cronicele ţĕrilor române, aŭ fost: Mihail Kogălniceanu pentru Moldova[1]); Nicolae Bălcescu şi Treb. Laurian pentru Ţara-Românească[2]).

Eată însă cum se explică, de ce cronicariĭ ţĕrilor române, nu'şĭ tipăresc cronicele lor în tipografiile noastre.

Pe vremurile acele se dedea maĭ multă atenţiune operilor de caracter religios, poporul avea necesitate ca să'şĭ cultive sufletul şi inteligînţa cu asemeni citirĭ, căcĭ ele îĭ pieptănaŭ caracterul. Domniĭ noştriĭ românĭ, de aceia şi protejaŭ toate scrierile de acésta natură, şi pentru acest scop aŭ şi înfiinţat «tiparnele domneşti» pentru a se răspândi scrierile religioase, ca tot omul iubitor de carte şi de lumină să şi le poată procura, de oare-ce manuscrisul nu se putea plimba de la mână la mână şi reproduce în miĭ de exemplare.

De aceea şi vedem pe toate titlurile cărţilor religi-

---

[1]) Vezĭ Letopiseţele în treĭ vol.
[2]) Vezĭ în Magasinul istoric în 5 vol.

oase cuvintele: «cu cheltueala şi din ordinul Măriei sale Şerban Voevod saŭ Brâncoveanu Voevod . . .».

Apoi aceste scrieri nu eraŭ câte odată absolut de caracter pur religios, ci mai o dedea şi prin morală saŭ filosofie, aşa că ele eraŭ excelente pentru cultura ce se cerea atunci; cultură pe care Domnii, dintre cei mai luminaţi, voeaŭ să o insufleţească în popor, şi care consista în a moralisa clasele sociale prin cuvênt. Toate acele revoluţiuni interne d'intre partidele boereşti, la înscăunarea unui noŭ domn, toate acele rĕsboae civile între slujitori şi dregătorii domneşti; toate acele prădăciuni învĕţate de oşteanul nostru de la Turc saŭ de la Tatar, trebueaŭ să piară, de oare-ce ele eraŭ o rĕmăşiţă a timpului de barbarie; era *rĕsboaelor* se ducea spre a fi înlocuită cu cea a *politicei diplomatice.*

Incât prin ce putea mai bine să se moralizeze, politiceşte vorbind, clasele societăţei române de cât, prin acel curent înţelept al mai marilor aĭ bisericeĭ şi aĭ cărturăriei.

Apoi necesitatea nu se impunea pentru acele vremuri ca să se tipărească cronicele ţĕreĭ, saŭ aşa disele fragmente din istoria poporului român, carĭ toate legate coordonate şi complectate cu documente, formează istoria generală a ţĕrilor noastre.

Nu se simţea, de oare-ce evenimentele politice eraŭ încă vii în memoria oamenilor, fie ca martori oculari, fie prin moştenire de la părinţii lor, adică prin tradiţiune.

Altă causă mai era că : aproape fie care familie 'şi avea o condică a ei în archiva familiei, la moşia lor, saŭ la oraş, la un loc cu documentele moşiilor lor; unde se vorbea de cutare epocă din istoria ţĕrei, de cutare eveniment, rĕsboĭ, orĭ misiune, care se raporta la membriĭ din acea familie care luaseră parte; aşa că fie care familie 'şi avea o istorie parţială a patriei, scrisă de câte un concepist saŭ gramatic al casei, şi din punctul de vedere al acelei familiĭ.

D. Iorga a desbătut cestiunea cu o competinţă şi inteligenţă perfectă în «Analele Academiei», lucru de care am vorbit în capitolul Literaturei.

De multe orĭ mai însemnaŭ, încă câte o întêmplare şi

pe o scoarță de carte religioasă, Psaltirie, Biblie orĭ Catechism; dădeaŭ apoĭ toate aceste însemnărĭ saŭ scrierĭ parțiale, cronicarului, spre a le înscrie în Cronica sa.

Cine știe, dacă cronicele luĭ Filipescu, Greceanu și Popescu nu sunt făcute din ḑecimĭ de bucățĭ ale ḑecimilor de familiĭ boerești; fie-care venea cu «obolul» sĕŭ, pentru ca cărturarul saŭ meșterul cel mare să'l treacă în cartea cea mare a patrieĭ, în «Cronică».

Așa că cronica odată scrisă, fie-care știa ce va fi într'însa, unul de la altul, din boerĭ 'și citeaŭ însemnările saŭ *Condicele lor:* în cutare an, cutare moș al meŭ, vere Petrache, aŭ mers la Beciŭ saŭ la Țarigrad, la Odreiŭ saŭ la Sibiŭ; s'aŭ bătut cu Nemțiĭ, cu Păgânii orĭ cu Tătariĭ și aŭ luat sufletul cu buzduganul cutărui Mîrzac tătăresc saŭ Pașă turcesc, asvêrlind cu acel buzdugan numaĭ de douĕ orĭ în sus, așa scrie vere în Condica neamuluĭ nostru, dar în al prea cinstituluĭ neam al D-voastră, cum se grăește? Ear la ḑi ce se alegea, venea boerul Petrache de pildă și citea și el Condica neamuluĭ luĭ, ca să nu rĕmâe maĭ pe jos, ca vĕrul cutare.

Eată deci atâtea și atâtea cause care făcuserĭ pe cronicarĭ să nu'și tipărească și operile lor istorice, în acele tipografiĭ domnești.

Așa s'a terminat cu activitatea culturală la Românĭ în epoca națională și aceia a slavonismuluĭ, care neîncetat aŭ fostĭ ntr'un complet rĕsboĭ; una luându'și alteia locul și confundându-se câte odată într'una singură, spre a se deosebi de *cultura grecească.*

Cu toate acestea veacul al XVII-lea trebue să fie considerat de noĭ ca adevĕratul veac în care s'a manifestat o adevĕrată cultură națională, și just observă D. Ștefan Orășanu, când ḑice: «Situațiunea Țĕrilor-Române față de Poartă și Statele vecine, în secolul al XVII-lea, este cu mult maĭ superioară aceleia ce ele o aveaŭ în secolul trecut. Cu rĕscoală luĭ Mihaĭ-Viteazul se începe o nouă eră pentru Românĭ, o eră de ridicare morală și materială, în care Voevoziĭ noștrĭ sunt niște personagiĭ cu vază la Constantinopole și aiurea, ear Țĕrile-Române niște adevĕrate

centre culturale»[1]). Această ameliorare a relațiunilor dintre Poartă și Principate este foarte bine arătata în recentă conferință a D-lui Iorga[2]).

Venim acum la ultimul Capitol al acestei prime părți din lucrarea de față:

Secțiunea I-a la Cap. VII.

Starea culturală a Țĕrei-Românești până la 1717 datorită înrîuririi grecești.

Limba, literatura, legislațiunea, medicina, bsierica, școala, elocuența, artele, sciințele, literele, filosofia, starea economică, politică, socială și financiară.

In capitolul VII din această lucrare am pus titlul de: «Starea culturală a Țĕrei-Românești până la 1717; epoca națională, influențele străine și înrîurirea grecească în toate ramurile activității sociale». Am spus însă la pagina 626 că cultura grecească a fost o continuitate a celei naționale combinată cu alte influențe străine; de aceia am și găsit nu numai nemerit, dar si necesar ca să studiăm mai întâiŭ starea culturală din țara noastră, mai întâiŭ sub epocele anterioare celei grecești și apoi să ajungem aci.

Am voit încă să dăm o mai mare extindere și importanță capitolului VII, și de aceia am și studiat cam desvoltat activitatea culturală în cele două d'întâiŭ epoce, adică națională și a influențelor străine, (slavonă) și am format apoi o secțiune separată la acest capitol pentru cultura grecească.

---

[1]) Aci trebue a se înțelege și Mihaĭ-Viteazul care intrase cu domnia și în veacul al XVII-lea; căci dacă în adevĕr e un Domn muntean care ne-a ilustrat în străinătate prin geniul sĕŭ militar, a fost dênsul. Ceĭ-l'alțĭ Domnĭ posteriorĭ luĭ Mihaĭ-Viteazul și decĭ din veacul al XVII, ne-aŭ ilustrat maĭ cu seamă pe terenul politic și cultural. Alte timpurĭ, alte nevoĭ! (Notă personală).

[2]) Două conferințe, Bucureștĭ, 1893, p. 36, 399. (Vezĭ în Cronicariĭ Moldoveni din sec. al XVII-lea, de D. Ștefan Orășanu, Bucureștĭ, 1899, p. 13.

Am spus însă tot la pagina 626 că: pentru lucrarea noastră, la capitolul aci în specie: subiectul principal ar fi «cultura grecească»; întrebarea vine însă, de ce, atunci am dat atâta importanţă culturei naţionale şi celei datorite influenţelor străine, printre care cea *slavonă*, a ocupat un loc de frunte în timp de mai multe veacuri?

Am dat atâta importanţă, pentru-că am căutat cât se poate mai mult, ca să dovedim şi să arătăm că iubirea de civilisaţiune aŭ avut'o Românii, ca un ce înăscut în rasa lor şi că nu *Grecii*, nu *Fanarioţii* ne-o aŭ însufleţit'o. A prins rădăcini în ţara noastră această idee, că de când aŭ venit domnia fanariotă la capul Românului, de atunci el s'a deşteptat şi a început să simţă că mai sunt lucruri pe pământ, de care el habar n'avea.

Dar şi mai 'nainte de era domniei fanariote, am avut o puternică înrîurire grecească în ţara noastră, care am văzut, că se manifestase pe toate căile activităţei sociale.

Pe aceia însă cum o vom numi? Epoca naţională din istoria patriei? Ori grecească? Eŭ cred că şi una şi alta, saŭ mai bine ḑis epoca de *transiţiune*, căci domniile lui Şerban Cantacuzino, Brâncoveanu şi Ştefan Cantacuzino nu aŭ fost de cât o punte ce lega trecutul cel *rĕsboinic* al ţĕrei noastre, cu un viitor *iesuitico-politico-diplomatico-bizantin*, ear dênsa, adică epoca acelor ultimi trei Domni români, formând epoca de cultură în care autorii vor fi aproape numai Greci. Aceasta epocă a grecismului va lua locul celei slavoneşti, pe această ne propunem şi noi să o studiăm în acest capitol, special, ca să vedem, pe cât el va putea să se mĕsoare cu capitolul VII.

D. Paparrigopulo în «Histoire de la civilisation hellénique depuis ses origines jusqu'à nos jours», începe ast-fel: «Je me propose de tracer rapidement l'histoire d'une race qui a joué un grand rôle dans l'antiquité et au moyen âge, *et qui tient encore une grande place en Orient*»[1]).

Cu drept cuvênt observă D-sa că istoria civilisaţiunei elenice mai ţine încă un loc de frunte în Orient.

---

[1]) Vezĭ op. cit., Paris, 1878, p. 1.

In acel loc de frunte din Orient, am fost şi noi băgaţi, şi nu ştiŭ dacă nu eram ceĭ d'întâiŭ între ceĭ mai întâĭ, căci de la distrugerea Constantinopolului, relaţiunile noastre cu Bizanţiul aŭ devenit din ce în ce mai strînse, manifestându-se înrîurirea grecească mai întâiŭ pe calea comerciului, apoĭ pe a religiuneĭ şi în fine pe a literatureĭ şi a eclesiasticeĭ.

Am vĕzut însă la pag. 626—628 din această carte, că din cele relatate de istoriciĭ: Herodot, Eutropius şi ceĭ bizantinĭ, resultă că relaţiunile ce le aŭ avut poporul elenic cu locuitoriĭ Dacieĭ traiene aŭ fost foarte vechĭ, înainte de colonizarea luĭ Traian. In timpul colonizăreĭ, după colonizare şi după trecerea uneĭ părţi din coloniştĭ, în Moesia, de către Aurelian, la 270, aceste relaţiunĭ ale strĕmoşilor noştri cu aceĭ Greci se închegase.

Despre acest fapt am mai spus la pag. 618 că a vorbit şi D. Paparrigopulo când a spus că ultimiĭ ce s'aŭ confundat cu Elenĭi din Tracia aŭ fost «*Valachiĭ*»[1]).

Pe de altă parte a contribuit şi religiunea, căci, mai înainte mult, de întemeerea noastră «ca stat, noi ne stabiliserăm ca confesiune, pe cea ortodoxă grecească de rĕsărit». D. C. Erbiceanu ne-a demonstrat în destul acest fapt[2]).

Relaţiunile Românilor de astă dată, stat, cu Grecii, devenirĕ mult mai intime după anul 1453, căci atunci distrugêndu-se imperiul bizantin, o sumă de familiĭ venirĕ să se stabilească în Ţĕrile-Române; şi chiar din cele rĕmase în Ţarigrad influenţând asupra Turcilor în cutare cas saŭ cutare cestiune, din Ţĕrile-Române, decurgênd această influenţă, a lor, din cauza gradului lor de cultură şi de civilisaţiune de care se foloseaŭ şi Turciĭ în nevoile imperiuluĭ lor, politica internă şi externă, obiect studiat de noĭ la Cap. III din această carte.

Legăturĭ de rudenie deci şi de banĭ, între Domnitoriĭ,

---

[1]) Vezĭ mai pe larg la p. 625—629 al acesteĭ cărţĭ.

[2]) Vezĭ detaliĭ în cap. VII, la început, p. 630 şi urm. şi în capitolele Bisericeĭ şi Şcoaleĭ.

boerii românii şi aceĭ grecĭ, aŭ devenit din ce în ce maĭ frequente şi acceleratoare la înrîurirea lor în Ţĕrile-Române.

Am vĕdut maĭ înainte şi vorbit de coloniştiĭ luĭ Traian, printre carĭ se găseaŭ şi Greciĭ din Orient [1]), precum şi contactul lor cu dênşiĭ, de când aŭ trecut Dunărea sub Aurelian.

D. Aron Densuşianu vorbeşte în «Istoria limbeĭ şi literaturei române» de nişte cuvinte străvechĭ ale limbeĭ române, pe care le menţionează, dar de care spune că: fie ca formă, fie ca înţeles saŭ amêndouĕ împreună, nu se găsesc în limba latină şi nicĭ în limbele neolatine, ci în limba *veche grecească*. D-sa pe aceste cuvinte le consideră tot atât de originale în limba română ca şi în cea grecească. De oare-ce ele fac parte din grupul limbelor *arice*, grup din care se trage atât *greaca* cât şi *latina* [2]).

D. Densuşianu aminteşte câte-va, din care voiŭ aduce şi eŭ exemple:

vatră — βάθρα şi βάθρον, balaur — πυλαωρός, droaie — δρόος, papură — πάπυρος, tufă — τύφη, proaspĕt — πρόσφατος, raiŭ — ῥοιός, dârjŭ — θάρσος, fricĕ — φρίκη, borborosi — βορβορίζω, nene — νέννος, isteţ — ἵστως, vlăstar — βλάστη, zorŭ — ζωρός, javră — ζαβρός, têrfa — τέρφος [3]) etc.

Eŭ cred că aceste cuvinte aŭ rĕmas în dialectul limbeĭ române tocmaĭ din timpul colonizaţieĭ, căcĭ atunci atât prin contactul coloniştilor cu greciĭ orientuluĭ cât şi prin participarea lor la colonizarea Dacieĭ, ca coloniştĭ, aduşĭ de Traian; cuvintele de maĭ sus precum şi altele multe la fel cu dênsele s'aŭ imprimat în vorbirea românească.

Aşa se şi explică vechimea acestor cuvinte în limba şi literatura noastră, căcĭ din primele ţile a apariţiuneĭ noastre pe pământul Dacieĭ, ele eraŭ deja în fiinţă, de aceia le întâlnim şi în primele scrierĭ româneştĭ.

Cu întemerea ţĕrilor române, contactul nostru cu îm-

---

[1]) Vezĭ p. 625—628, cartea de faţă.
[2]) Vezĭ în Ist. limb. şi lit. rom., p. 73—74 de Aron Densuşianu.
[3]) Idem, p. 74, Nota 12.

pĕrăţia bizantină a devenit mai strîns, mai cu seamă din cauza relaţiunilor noastre comerciale, prin intermediul corăbiilor veneţiene, raguzane şi genoveze, care 'şi plimbaŭ pavilioanele lor de-a lungul Dunărei şi Mărei Negre.

Comerţul a adus şi contactul religiunei, care se ştie cât poate să facă de mult, asupra unuĭ popor, încă în starea luĭ de adolescenţă. Resultatul definitiv se vede sub domnia luĭ Radu-cel-Mare (finele veaculuĭ al XV-lea şi începutul celuĭ al XVI), când veni patriarchul Nifon ca Mitropolit al Ungro-Vlachieĭ.

Distrugerea Constantinopolului aduse însă o mare schimbare pentru toată Europa, căci de atunci o mare parte din familiile greceşti se expatriară din Constantinopol, de teama secureĭ Sultanuluĭ. Şi la noĭ ca şi în alte ţĕrĭ începură a veni treptat, treptat, Grecĭ, fie din ceĭ maĭ bogaţi şi maĭ cunoscuţi fie din ceĭ maĭ săracĭ şi obscurĭ, saŭ chiar dacă nu veniră aşa de mulţi pe la început, dar lipsa lor era înlocuită cu relaţiunile cele strînse care se întinseră între Domniĭ şi boerii românĭ cu eĭ la Ţarigrad, unde ajunseră a tot puternicĭ.

Inrîurirea lor în Ţĕrile-Române avu un dublu efect, atât în starea organismuluĭ cultural, cât şi a celuĭ social.

Să ne oprim maĭ întâiŭ asupra efectuluĭ înrîurirea în cea-ce priveşte organismul cultural al Românilor. Dacă am vorbit maĭ sus de rĕmăşiţele câtor-va cuvinte eleneşti în limba română, încă de pe timpul colonizaţieĭ Dacieĭ, acum însă când trăeam la o laltă cu aceĭ Grecĭ, de sigur că această înrîurire va deveni maĭ puternică asupra limbeĭ române.

De la întemeerea Ţĕreĭ-Româneşti ca stat până aproape de veacul al XVI-lea, slavonismul a avut o mare înrîurire asupra culturei române, şi maĭ cu seamă asupra limbeĭ. In cap. VII din această carte s'a vĕzut cestiunea.

Cu mult maĭ înainte însă de veacul al XVIII-lea, o mare parte din monăstirile româneşti începură a fi închinate sfîntuluĭ munte; aceasta din causă că greciĭ ajunseră atât de puternicĭ în principatul Ţĕreĭ-Româneşti, în cât puterea ce dobândiseră aceştia de la Domniĭ românĭ, care atunc

eraŭ maĭ în totul grecisaţi, născuţi şi crescuţi la Constantinopol, în mijlocul unuĭ jesuitism bizantin. Şirul de Domnĭ de la moartea luĭ Mihaĭ-Viteazul până la Mateĭ-Vodă Basarab, ne-a dovedit aceasta [1]). Mateĭ Basarab însuşĭ nu putu scăpa şi am vĕzut câte neajunsurĭ a suferit în cursul domnieĭ sale de la 1633—1654, din cauza acelor Grecĭ, murind chiar jertfă a lor în urmă revoluţiuneĭ ostaşilor românĭ în contra unor Grecĭ, pe care Mateĭ-Vodă fusese silit a'ĭ ridica la rangul de Miniştriĭ [2]).

Inchinêndu-se decĭ mare parte din monăstirele române sfîntuluĭ munte, urma ca aceĭ călugărĭ slavĭ care se găseaŭ în aceste monăstirĭ noŭ închinate, să nu maĭ poată trăi în pace şi linişte, de oare ce călugăriĭ grecĭ vor veni ca să le ea locul lor, transformându-se aşa dară cu totul organisarea monăstirească din ţara Românească [3]).

Călugării slavonĭ se ştie însă că eraŭ cărturariĭ noştri din acele vremurĭ; eĭ eraŭ autoriĭ operilor religioase scrise şi traduse de prin elineşte pe româneşte saŭ slavoneşte; eĭ eraŭ şi tipografi şi dascalĭ de *slovenie* şi *rumânie* în acele şcolĭ bisericeştĭ.

Cu alungarea lor din ţară, saŭ dacă nu alungare, dar pierderea prestigiuluĭ de odinioară, se va schimba şi sensul cultural de până acum; căcĭ, călugăriĭ grecĭ, odată instalaţi în monăstirĭ vor căuta eĭ ca să pue mâna pe firul literatureĭ şi limbeĭ române, aşa că cu începutul veaculuĭ al XVII-lea se pune fundamentul cel noŭ al uneĭ nouĭ culturĭ în ţara românească. *Cuvêntul elenismuluĭ* va înlocui pe cel al *slavonismuluĭ*, în starea aceasta însă de transiţiune se va petrece un fenomen important pentru limba noastră românească.

O deşteptare a conştiinţeĭ naţionale a Românilor.

Limba românească va reapare sub stare de provisorat, ḑice D. Adamescu [4]), în serviciul bisericesc, căcĭ până acum serviciul bisericesc se făcea pe slavoneşte, poporul pricepea

---

[1]) Vezĭ în această carte, cap. II.
[2]) Vezĭ în această carte: Revoluţiunea de sub Mateĭ-Vodă Basarab, cap. II.
[3]) Vezĭ documente în acest sens, în cursul capitoluluĭ II din această carte.
[4]) Vezĭ în ist. limb. şi lit. rom., p. 139.

slavoneşte, acuma însă cu venirea călugărilor greci, de unde a decurs înlocuirea celor slavi şi deci şi a curentului lor cultural, nu se putea face serviciul bisericesc pe elineşte, poporul nu l'ar fi înţeles nici odată şi de aceia deci forţamente trebuea ca el să se facă pe româneşte, de aci deci un avênt puternic pentru desvoltarea limbei române.

Eŭ cred că din acest punct de vedere nu s'a putut considera atunci, limba română în serviciul bisericesc ca un *provisorat*, cum o defineşte d. Adamescu, ci ca un *concordat încheiat de popor, cu Domnul ţĕrei şi înrîurirea cea nouă a Grecilor.*

Inrîurirea grecească asupra limbei noastre a avut efectul de a ne inbiba limba cu elemente nouĭ, elemente greceştĭ, ce se vor maĭ adăuga încă pe lângă cele romanisate deja, venite la noĭ fie de la Grecii ceĭ vechĭ, fie de la Slavĭ.

Filotimie, *sindrofie*, *pliroforie*, vor ajunge în limba română cum a ajuns aḑi, *bonjour* orĭ *bonsoir*, ceva maĭ mult încă, chiar şi terminologia unor cuvinte greceştĭ se va impune limbei române, cum e de pildă *metaherisi*, *chivernisi*, *paraponisi*.

Vocabularul român se va umplea de cuvinte ca: Agonisesc — ἀγωνίζομαι, aer — ἀήρ, albastru — ἀλάβαστρος, argat — ἐργάτης, asil — ἄσυλον, aflu — ἄλφω, babă — βαύβω, vuet — βοητός, drum — δρόμος, zugrăvesc — ζωγραφῶ, chip — τύπος şi altele multe [1]).

Limba greacă însă se ştie cât de frumoasă, sentimentală, alegorică şi sublimă este; o limbă atât de literară, plină de forme flexionare şi figurĭ de retorică, aşa că natural a fost că, ceĭ ce o vorbeaŭ să capete ideĭ şi expresiunĭ nouĭ care le vor adopta apoĭ limbei române, acomodêndule cu dênsa.

Slavismul a fost pentru limba română cum ḑice D. Erbiceanu: «şubred şi nepotrivit pentru geniul eĭ» [2]).

Evident este aceasta, de oare-ce limba slavonă incom-

---

[1]) Vezĭ în Cronicariĭ greciĭ, Erbiceanu p. XII, Nota 1.
[2]) Vezĭ op. cit., p. XII.

parabil de săracă în expresiuni; din causa strînseĭ eĭ activităţi literare.

Limba elenă însă care are în spatele eĭ o literatură clasică atât de sublimă, cum poate s'ar fi putut compara cu cea slavonă?

Cuvintele slavone dacă aŭ rĕmas în limba noastră aŭ rĕmas: «ca niște resturi ale uneĭ armate învinse pe câmpul de luptă» [1]).

De aci a urmat deci că: dacă în epoca slavismuluĭ limba noastră română a staţionat, în epoca grecismuluĭ ea însă a crescut şi s'a desvoltat de oare-ce s'a îmbrăcat cu o haină nouă, mult mai frumoasă şi mai bine lucrată de cât cea slavonească, pentru că avea în elenism, cum spune D. Erbiceanu, un model de limbă artistică, de unde se puteaŭ inspira scriitoriĭ [2]).

Aceasta dacă o ḑic, nu este pentru a spune că, bine a fost de s'a înţesat vocabularul român cu vorbe greceşti; ci pentru a susţine că s'a desvoltat stilul şi vorbirea limbeĭ române şi că ea s'a ridicat la rangul de *limbă literară*.

Cea mai mare parte din familiile de boerĭ români, bogaţi, 'şi aduceaŭ dascăli atunci, de la Constantinopol, din Grecĭ învĕţaţi în ale retoriceĭ, filosofieĭ, matematiceĭ, fisiceĭ, medicineĭ şi altele, pentru a învĕţa pe copiiĭ lor, carte; predându-se aceste cursurĭ pe elenește.

De aceea şi D. Paparrigopulo, distinsul profesor al universităţeĭ din Athena, ḑice în opera sa, vorbind de influenţele elenismuluĭ în Moldovlachia: «Depuis lors, ces pays, gouvernés pendant plus d'un siècle par des Grecs, habités en partie par des Grecs et recevant une education grecque, s'hellénisèrent, au point que, les familles indigènes les plus illustres, les Ghica, les Sturdza, les Phillippesco, les Balliano, les Floresco, les Cornesco, les Brancovano, les Golesco, les Balse, les Vacaresco, parlaient

---

[1]) Vezĭ op. cit., p. XII.
[2]) Idem.

et écrivaient le grec comme si c'eût été leur langue maternelle»[1]).

Acest avênt puternic al limbei elenice în țara noastră se întîmplă mai cu seamă atunci când împrejurările politice aŭ permis Domnilor români ca să înființeze *școli* saŭ *Academii domnești*.

Conștiința națională a Românului începuse să se redeștepte, grație acestei înrîuriri, acestei stări de transițiune de la *slovenie* la *elenie*, și se vede că lucrurile s'aŭ petrecut absolut în aceleași împrejurări și în Moldova căci vedem pe cel mai mare cronicar al Moldovei, Miron Costin, născut la 1633; dicênd în leatopisetul sĕŭ: «Caută-te acum, iubite cititorule, și privește de unde ești ... te veĭ cunoaște că ești vlah, *adică Italian* și *Rîmlean*»[2]).

Dacă însă într'adevĕr mare parte din lucrările religioase, scrise și tipărite la noi în țară aŭ fost traduse pe românește din slavonește și din elenește, de către călugări slavi și greci, aceasta nu trebue să ne ducă la concluziunea că toată activitatea literară românească a fost în mâinele acelora și că noi Românii nu aveam nici pic de cultură și iubire de civilizație în noi.

Trebue să considerăm evenimentele, imprejurările și mediul în care noi ne-am născut, am trăit și am crescut, la sud, înboldiți de Slavi, Slavii la rêndul lor îmboldiți de Bizantini, siliți fiind de aceștia de a trece Dunărea spre a scăpa de apăsările lor, și trecênd Dunărea, oprindu-se la noi.

Distrugerea Constantinopolului, venirea Grecilor aci, nevoea împingêndu-ne a'i primi din causa impunerei lor, de către Sultan și sfetnicii cei mari ai împĕrăției Otomane.

Aceste împrejurări denotând tocmai gradul nostru de cultură și de iubire a civilisațiunei, căci, dacă am primit pe acești oameni străini nouă, am fost însă și deștepți căci am știut să și profităm de la dênșii din învĕțăturile lor.

Vom vedea toate aceste însă mai la vale.

---

[1]) Vezi Hist. de la civil. Hel., p. 419.
[2]) Vezi opera, citată și în ist. limb. și lit. rom., Adamescu, p. 140.

Legăturile religioase ce le-am avut noi cu Grecii aŭ deschis şi mai mult calea înrîuririi lor în ţară. Am vĕḑut la Cap. I şi II din această carte unde am vorbit de religiune ca antemergătoare înrîuririi greceşti, cum încă din 1359 aveam în Ţara-Românească pe un mitropolit Grec «*Iachint Christopulos*», cum în timpul domniei lui Radu IV cel mare (1494 — 1508) aŭ venit aci Nifon, Grec de origină şi patriarch ce a devenit mitropolitul Ungro-Vlachiei.

Dar aceasta ne fiind încă nimic pe lângă înrîurirea ce o va căpăta clerul grecesc în timpul bigotului Domn român, Neagoe Basarab (1512 — 1521) artist, filosof şi tot ce vrei.

Acest Domn care era temător de mâna lui Dumnezeŭ şi care de mult religios ce era, recursese la fantesii de tot felul; risipind banii ţĕrei; aducând ast-fel în ţară trupul sfîntului Nifon, fostul mitropolit al ţĕrei, ce murise în surghiun la Muntele Athos, trimiţênd în semn de recunoştinţă, că i s'aŭ adus oasele sfîntului, monăstirei Dionizatului, un sicriŭ de argint, impodobit cu pietre de mărgăritar, zidind apoi o sumă de monăstiri la sfîntul munte ca: *Coltumuzul* şi altele, împodobindu-le cu icoane de argint şi vase de aur dêndu-le şi un mertic anual (dare în bani), făcênd de aceste lucruri şi la monăstirile greceşti din Ţarigrad, şi în ţara noastră; cheltuind sume colosale de bani, mai cu seamă când fu a se sfinţi lavra «Curţei de Argeş», unde venise aproape 1000 de feţe bisericeşti, venite din toate părţile creştinătăţei şi mai cu seamă din cuibul Athosului, umplându-se atunci ţara noastră numai de călugări greci[1]).

De atunci începând ei, a umplea lavrele noastre monăstireşti aşa că, până la Matheĭ Vodă Basarab ocupaţiunea să fie complectă şi lupta între grecismu şi slavonismu să înceapă.

Am vĕḑut însă tot în această carte cum în 1639 Matheĭ Vodă Basarab fu nevoit să dea acel chrisov, prin care scotea pe călugării greci din monăstirile noastre şi să înapoeze moşiile, acelor monăstiri; călugărilor pământeni,

---

[1]) Vezĭ în Ist. rom. D. Xenopol, vol. II, p. 478—481 după Arch. ist. Biogr. luĭ Nifon I, II, p. 144—145.

aceasta din causă că după vremuri, se găsise călugări greci care să falşifice documente, să semneze pe Domnii Ţĕrei-Românești şi să închine moşiile acelor monăstiri sfîntului munte [1]).

Din această înrîurire a călugărilor greci în ţara noastră, D. Gion mai ajunge şi la alte detalii, anume; la acel trafic ce se stabilise în medicina ieratică; milioane şi milioane de lei aŭ intrat în pungile călugărilor greci, ei speculaŭ credinţa bietului Român, credincios şi religios; se înţelege, noi priveam cu cel mai mare respect pe călugării greci, veniţi de prin locurile sfîntului mormînt. Nu ne-am fi gândit nici odată ca ei să speculeze această admiraţiune a noastră, ce o aveam pentru dênşii, şi mai cu seamă pe temeiul «curariseleĭ de boli» făceaŭ să creadă de pildă pe bolnavul suferind de o mână, de un picior, că, dacă el va face un picior de argint orĭ o mână de aur şi dênd'o călugărului spre a o trimete la sfîntul munte, se va vindeca; mai aduceaŭ apă de 'i da să bea, era poate apă de Dâmboviţa şi o trecea drept a Iordanului, punêndu-l a plăti atâtea ḑecimi şi sutimi de mii de lei.

Până mai acum 2 ani s'aŭ judecat de Tribunalul Ilfov o asemene causă; proprietara Procopoaia din Bucureşti care a cumpĕrat de la un călugăr de la monăstirea Cotlomuş din Muntele Athos, mănicăţuele sfîntului Spiridon Taumataurgul pe preţul de 10,000 leĭ, şi tot acestuĭ călugăr 'i a lăsat întreaga stare. Testamentul fu însă casat [2]).

Din această înrîurire a grecilor în religiunea noastră, s'aŭ creat pe lângă bisericele noastre şi acele «*şcoli de musichie*» din care eşeaŭ ucenici ce formaŭ corul bisericesc şi dascăli de biserici. Noi Românii nu am avut nici odată musică cu orgă în bisericele noastre, instrumentele sunt de asemeni oprite.

Noi am adoptat după sistemul bisericeĭ greceşti corul *unisonic oriental*, orĭ pe cel *multiplu coral*.

---

[1]) Vezĭ documentul din 1639 de la M. V. Basarab în această carte.

[2]) Vezĭ în Ist. Bucurescilor p. 649, şi în Nota 2 com. de D. C. G. Dissescu D-luĭ I. Gion.

Cântările pe al «8-lea şi al 9-lea glas» cum se ţicea îu vechime.

Din această înrîurire religioasă a grecilor, a mai reeşit şi cea politică care a fost mult mai dăunătoare ţărei. Am studiat în această carte în 600 de pagini şi mai bine toate evenimentele întîmplate în cursul veacurilor prin care am trecut; evenimente care nu aŭ fost de cât dăunătoare existenţei noastre ca stat; fiind ele o consecinţă tristă a înrîurirei acelor greci în ţările surori; conrupţiunea claselor boereşti române; clasele diriguitoare de atunci, de oare-ce eraŭ mai bogate şi mai învĕţate, desnaţionalizarea lor prin alianţele cele multiple cu fii şi fiicele Ţarigradenilor greci.

Turburări şi revoluţiuni interne în ţară, între partida unor boeri, cari nu se lăsaseră a fi ademeniţi de acei greci ci tot speraŭ în salvarea scutului patriei. Dezastrul economic, financiar, social şi politic la care ajunseserăm căci, din causa puterei grecilor la Constantinopol pe lângă Sultan şi Paşi ori-ce boer român ce 'şi punea în cap ca să devie Domn era în stare să'şi cheltuiască toată averea dând bacşişuri la acei greci spre a pune vorbe bune pentru dênşii, pe lângă Sultan, ear, odată deveniţi voevoḑi, punênd la biruri grele şi dări de tot felul asupra bietului locuitor român, spre a se putea ratrapa de averea cheltuită saŭ a plăti datoriile acelor greci de la care se împrumutase în caz de nu avea boerul destulă avere; ajungênd de aci la o deplină transformare a tuturor claselor sociale.

Boerii resbelnici de odinioară căutând a deveni dregători, adică boeri cu boerii (funcţiuni) spre a fi pe lângă Domn şi a avea leafă, de oare-ce epoca luptelor dispăruse, după cum am demonstrat acest lucru în capitolul VII, partea finală.

Boerii mazili devenind moşneni, spre a se perde cu timpul în rangul plugarilor.

Moşnenii devenind Rumâni (vecini) vînḑêndu-şi moşiile lor, celui avut de oare-ce singur nu mai putea face faţă dărilor celor asupritoare, ear bietul ţĕran, muncitor, plugar, purtând pe spinarea sa întregul acest colos ce'l tot apăsa şi 'l împingea la robire saŭ servagiŭ.

In cursul capitolelor domniilor studiate s'a putut vedea asemenea cestiuni, de asemeni şi în capitolul VII, de aceia nici nu am găsit necesitatea ca să mai repetăm a doua oară, exemple.

Eată unde ne adusese unirea cu *Grecii*.

Dacă în adevĕr unirea cu Slavonii ne adusese la îngroparea limbei noastre româneşti; şi unirea cu Grecii la desorganizarea complectă a statului nostru, a instituţiunilor noastre, a claselor noastre sociale şi a înveninărei moravurilor, alterându-le şi încrucişându-le cu principiile *iesuitice bizantine* ale unei politice *machiavelice*, dusă până la extrem.

Intrând chiar şi bogăţiile ţĕrei pe mâinele acestor greci, comerciul, exploatarea ocnelor, perceperea vămilor şi a unelor taxe ca: *vădrăritul*, *vinăritul* şi altele; în cea ce priveşte însă avêntul *literaturei* şi al *şcoalei* ajunse la o deplină desvoltare.

Ori-ce lucru rĕŭ 'şi are şi partea sa bună.

Medalia 'şi are reversul ei.

Regulă fără excepţiune nu se poate, şi nici excepţiunea fără regulă nu se poate earăşi învĕţa, una e strîns legată de alta.

Aci vom studia însă partea cea bună a unirei noastre cu Grecii, adică desvoltarea culturei noastre prin şcoli saŭ acele «*Academii domneşti*».

A fost o mare diferenţă între înrîurirea slavonă şi cea greacă asupra Ţĕrei-Româneşti.

Pe când cea d'întâi a decurs din posiţiunea noastră geografică în Dacia traiană, îngemănându-se încă cu mult mai înainte de întemeerea statului nostru; cea de a doua din contra, a decurs din evenimentele istorice, evenimente provocate de politica statului protector nouă, împĕrăţia Ottomană, prin emisarii sĕi, Fanarioţii.

Din această deosebire de vederi s'aŭ născut şi două scopuri cu totul diferite din partea celor două înrîuriri străine.

1. Pe când înrîurirea slavonă nu ne-a fost de cât prietenă şi nu hrănea într'însa absolut nici un scop politic asupra Românilor; ci lucra asupra noastră numai şi numai

în cea-ce privește religiunea, introducêndu ne limba slavona în biserică, și de aci în stat, sub formă de limbă oficială, saŭ diplomatică, cum am spune aḑĭ; neînlăturênd de loc limba românească din graiul poporuluĭ român, și deci poporul român neperḑêndu-și conștiința naționalităței sale și ne ajungênd la nicĭ un duel cu slavonismul, de oare-ce aceasta nu ochea scopul desnaționalizăreĭ Românilor.

2. Inrîurirea grecească din contra, întroducêndu-se în Țara-Românească lucra la realizarea altuĭ scop.

Prin mijlocul cărturărieĭ și a dăscăliei, căuta ca să desnaționaliseze pe poporul român, să'ĭ ucidă orĭ-ce sentiment de conștiință națională, ea deci nu venise asupra noastră ca un ce decurs *din natura lucrurilor*, ca o consecință a posițiuneĭ noastre geografice, și lucrând asupra noastră fără nicĭ o intențiune rea, ci din contra venea cu un scop politic, și aceasta sigur, că era așa, căcĭ posițiunea și soarta Fanarioților în Europa, atunci, nu era ca a Slavilor!

Fanarioții eraŭ niște simplii locuitorĭ aĭ suburbiuluĭ «Fanar» din Constantinopole, săraciți și căzuți de la onorurile de odinioară din imperiul bizantin, loviți și de securea sultanină.

Așa că acuma căutaŭ a se ridica earășĭ, a se îmbogăți și a ajunge din noŭ la onoruri.

Momentul sosi, și eĭ ca niște oameni foarte deștepți știură să profite.

Relațiunile politiceĭ externe a imperiuluĭ Ottoman cu statele străine și legea coranuluĭ a Mahomedanilor; prin care orĭ ce Turc era oprit de a scri și vorbi pe altă limbă, de cât, pe a sa, fură douĕ cause ce lucrară mână în mână pentru a aduce fericirea și noroculŭ Fanarioților.

Aceștia eraŭ creștinĭ-ortodoxĭ de rĕsărit, eraŭ niște oameni foarte inteligenți și instruiți căcĭ, *rasa elenică* în tot-d'a-una a fost inteligentă, șireată și iubitoare de lumină; lipsiți de scrupule; intrară în serviciile imperiuluĭ Ottoman, primiră onoruri, și averĭ interminabile, în schimb însă se transformară în uneltele Sultanilor și deveniseră călăii acestora în toate țĕrile tributare sceptruluĭ semi-luneĭ.

Cine oare venea pe primul plan la toate acestea dacă nu, noi şi iarăşi noi, care eram aşezaţi pe rangul întâiŭ *în această arenă, unde Taurul trebuea să vie ca să lupte cu Toreadorul?*

Pe noi, Turcii, aveaŭ un necaz secular căci, în tot-d'auna nu ne-am lăsat pe jos, mititei cum eram, ne măsuram spadele noastre cele drepte cu iataganele lor cele îndoite; trufia luĭ Mihaĭ-Viteazul şi a vechiuluĭ boer militar de odinioară nu putea să o înghiţă Turcul.

Acuma Sultanul trebuea să spună Fanariotuluĭ, du-te în Valachia 'ţi daŭ ce-ĭ pofti numaĭ, maĭ tae nasul Românuluĭ căci prea s'a întrecut cu firea!

Fanariotul venind aci fie ca simplu muritor, fie ca dascăl, fie ca om de altă meserie, cu veleitatea de a ajunge boer român saŭ şi Domn, 'şi punea în practică toate talentele sale şi tot geniul sĕŭ politic pentru a 'şi îndeplini misiunea cea sfîntă, de a desnaţionalisa pe Românĭ, pentru a ne putea maĭ lesne îngenunchia.

La această luptă groasnică, nu proceda însă ca Turcul, trăgênd iataganul din teacă, spre a se lupta cu noĭ, ci cu cuvêntul; fineţele retoricei, întorsăturele cele meşteşugite ale limbeĭ, manierele cele blânde şi linguşitoare, arta aceia bizantină de a se lipi de om ca o lipitoare spre a'l suge maĭ bine, ca maĭ în urmă, să se împrietenească pentru a'l sgâria maĭ apoĭ, cum te sgârie pisica. Acestea fură armele Fanariotuluĭ.

Noĭ din acest duel şiret şi periculos, am fost însă maĭ deştepţi, lupta a fost crâncenă, maĭ crâncenă de cât dacă ne-am fi bătut adevĕrat, cu arma în mână; a fost maĭ crâncenă, căci, a fost maĭ lungă, douĕ veacurĭ şi maĭ bine ne-am opus, ne-am rĕsculat, ne ridicam ca o stea, pentru un moment, dar imediat un nuor gros trecea şi ne întuneca; de la moartea luĭ Mihaĭ-Viteazul până la 1821 lupta începuse, până ce în fine slăvitul între slăviţi, al neamuluĭ românesc Tudor Vladimirescu ne scutură de aceştĭ ghimpĭ, deschiqênd ast-fel o nouĕ politică Ţĕrilor-Române.

Am spus maĭ sus că am fost maĭ deştepţi ca dênşiĭ de oare-ce luptêndu-ne ne-am folosit cu douĕ lucrurĭ.

Ne-am deschis bine ochii, vĕdêndu-ne amenințați în tot ce aveam mai scump: adică în *conștiința națională*, am început a striga pe toate cărările lumei că suntem *fiii Romei* și că rasa noastră e cea latină.

D. Xenopol spune că până acum s'aŭ găsit 31 de manuscrise ale celui mai mare cronicar moldovenesc, Miron Costin, în care se vede cum el mereŭ scria că numele nostru «e cel roman» [1]).

Acum nu mai era ca în vremea slavonismului; când te vĕdi amenințat, atunci 'ți pregătești armele de apărare.

Al II-lea, am căutat a fura de la acest element grecesc; din cultura lor, spre a ne instrui și noi ca și dênșii, am priceput că credința în Dumnedeŭ și lumina obștei e fericirea națiunilor. De aceia deci, și Domnii români, începênd de la Matei Basarab, aŭ început a'și pune în lucrare opera lor inteligentă și față de Greci și aŭ atras în jurul lor pe o sumă de dascăli greci aduși din Constantinopol, saŭ din alte părți, spre a fonda acele școli, unde să se predea materii ca să se lumineze omul.

Anterioare școalelor grecești eraŭ școalele de slovenie ale bisericelor, de care am vorbit în alt loc. De acuma va începe transformarea acelor școli de *slovenie* în cele *eline*, dascălii greci vor înlocui pe călugării slavoni.

Din însemnarea ce se găsește în fruntea pravilei lui Matei-Vodă Basarab de la Târgoviște din 1652 a lui Daniil Panonianul, traducĕtorul pravilei de pe limba elenească, se vede că el mai fusese ajutat și de alți doi dascăli greci de la Hio, *Ignatie Petriț* și *Paisie Ligaridis*, dascăli foarte iscusiți în toate ale scripturei; chiar și *Panonianul* se crede a fi fost grec.

Aceștia se consideră a fi fost cei d'întâi dascăli greci veniți în Țara Românească.

Cel d'întâi principe român însă care știu să profite de cultura Grecilor, fu Șerban Cantacuzino. Acesta este exemplul cel mai bun și nemerit pentru tesa ce am expus'o

---

[1]) Vezi în vol. IV, Nota 1, p. 640.

noĭ maĭ sus: fioros cu Grecii, de oare-ce îĭ ştia ce le poate pielea, avênd şi o ură de familie contra lor, după cum am vĕḑut în capitolele trecute; toate nenorocirile suferite de Cantacuzenii, capii partideĭ naţionale a ţĕreĭ, de la aceştĭ greci, reprezentanţii partideĭ turceşti din ţară. Pe de altă parte, aducênd însă cărturarĭ Greci la Bucureşti şi înfiinţând cel d'întâĭ dintre toţi Domnii români o *şcoală la Monăstirea Sf. Sava între anii 1679—1688*, unde să se înveţe gramatica, istoria şi filosofia.

Del Chiaro, contimporanul acestuĭ principe, ḑice: «Mecenate co'virtuosi, e Fautore delle belle Lettere. Assegno stipendj onorevoli per i Maestri diu Lingua Greca, da' quali eran i Figliuoli de' Nobili ammaestrati nella Grammatica, Rettorica e Filosofia» [1]).

Genealogia Cantacuzenilor de asemene spune că dênsul (Şerban-Vodă) fondă cel d'întâiŭ o şcoală elinească în Bucureşti, care până la 1787 se ţinea cu cheltuiala vistieriei [2]).

Pentru-că aceasta a fost cea d'întâiŭ şcoală metodică, adică cu dascălĭ proprii ḑişi, şi unde s'aŭ început a se învĕţa maĭ întâiŭ şi întâiŭ diferitele materii, să vorbim puţin de dênsa.

D. I. Gion spune că vechea şcoală de la Sf. Sava era acolo unde e aḑi statua luĭ Mihaĭ-Viteazul.

Acolo era o biserică cu chilii multe şi case egumeneştĭ [3]). Biserica, ḑice D. Gion, fusese ḑidită de Andronake Pârcălabul înainte de 1600, ear la 1680 Şerban Cantacuzino organizase acolo şcoală elinească *de carte adâncă*, cum se ḑicea pe atunci.

Biserica era lăcaş Domnuluĭ Savaoth, avea hramul Blagoveştenilor, era închinată la lavra S-tuluĭ Sava de lângă Ierusalim. După monăstirea căreia era închinată biserica Domnuluĭ Savaoth saŭ a Buneĭ-Vestirĭ, poporul a numit'o S-tu Sava, şi ast-fel a rĕmas numele [4]).

---

[1]) Vezĭ în Hist. rev. della Val., p. 144.

[2]) Vezĭ în originalul la D. Gh. Gr. Cantacuzino şi în Buciumul luĭ Bolleac, 1863, No. 23. Vezĭ şi în Enghel şi în Xenopol, vol. IV.

[3]) Vezĭ Ist. Bucur., p. 212.

[4]) Vezĭ în Istor. Bucur., D. Gion, p. 213.

Cantacuzino şi Brâncoveanu se interesează mult de această şcoală; ea avea şi fonduri, căci biserica S-tului Sava avea avere destulă, moşii la Ghergani, la Tâmbureşti, prăvălii la Têrgul din năuntru, la Têrgul de sus şi în Mahalaua S-tu Gheorghe Vechiŭ, şi case în Mahalaua S-ta Vineri din Bucureşti [1]).

In 1707, această şcoală avea trei dascăli şi se învĕţa retorica, logica, psihologia, metafisica, sciinţele fisice, astronomia, geologia, limbele stréine, şi toate predate pe greceşte [2]).

De aci aŭ eşit o sumă de români instruiţi şi cei mai mulţi din fiii de boeri; de aci eşiră şi devenirá apoi literaţii şi oamenii politici în ţara lor.

Dascălii la ţile mari, cum spune D. Gion, făceaŭ Domnilor ţĕrei care sprijiniseră această şcoală, ἐγγώμια, adică lăudându'i şi blagoslovindu'i.

Un dascăl grec din această şcoală, Manase Eliad, de pe vremea luĭ Al. Ipsilantie, spunea că Bucureştiul ar trebui să se numească *Alexandropole* [3]).

Am vorbit de un *Paisie* saŭ Pantelimon *Ligaridis* ca dascăl grec de sub epoca luĭ Mateĭ-Vodă şi mijlocitor la traducerea pravilei.

Acesta, ne spune D. C. Erbiceanu, fusese Mitropolitul Gazei, ajuns şi profesor la şcoala de la Treĭ Erarchi din Iaşi, la 1648, originar din Hio şi doctor în theologie şi filosofie de la şcoala gregoriană [4]).

Cel d'întâiŭ dascăl ce'l găsim în şcoala S-tului Sava este *Eremia Cacavella* la anul 1687, adus fiind de Şerban Cantacuzino Voevod. Originar era din Creta, studiile şi le făcuse la Lipsca; era un mare filolog, bun orator, chiar oracol une-orĭ. In legătura cronicarului condicei Bălăceneşti (legătură ce leagă sfîrşitul cronicei Căpitanului, adică de la

---

[1]) Idem, după Archivele Monăstireĭ S-tu Sava, citată în No. 5.

[2]) Idem, după Legrand, «Recueil de documents grecs», Paris, 1855.

[3]) Vezĭ în Ist. Bucur., D. Gion, p. 45.

[4]) Vezĭ în Discursul D-sale ţinut în aula universităţeĭ de la Iaşĭ, 1895, vezĭ în opera «Serbarea şcolară de la Iaşĭ», de A. Xenopol şi C. Erbiceanu, Iaşĭ, 1885, pag. 58.

moartea Domniței lui Șerban-Vodă, cea măritată cu Gr. Băleanu, până la suirea pe tron a lui Brâncoveanu saŭ cronica Greceanului și a Popesculuĭ), legătură modernizată de Klein, vedem vorbindu-se de acest Cacavella, când cu vênătoarea lui Șerban-Vodă de la Fântâna-Rece, unde copoiĭ aŭ prins o epuroaică în pântecele căreia s'a găsit un puĭ cu 2 capete și 4 picioare, un cap trăgênd la dreapta și altul la stânga, ear trupul șeḑênd la mijloc, și atunci oamenii de la cuhnia Domnului înspăimêntați ce o fi aceasta, aŭ procedat, după cum urmează, în ḑisa cronică modernizată de Klein: «Quare, aducându'l la Domnul, fiend și patriarchul Deioniscie și Ienaque Logofĕtul Cariofil, se mirară și telcuind unii într'un quip, alții în alt quip, iară *Cacavela dascălu* aŭ ḑis que d'in neamul lui Sierbnn-Vodă vor să se rădecie 2 capete să stea în potriva unul altuia»[1]).

Așa s'a și întîmplat cu Constantin-Vodă Brâncoveanu și Constantin Aga Bălăceanul: Eĭ fură cele 2 capete ce trăgeaŭ în douĕ direcțiuni opuse, unul către Nemți, altul către Turcĭ, ear trupul ce ședea la mijloc, era Șerban-Vodă Cantacuzino, care era rudă ascendentă a celor doĭ politicĭ.

Acest Cacavella a tradus în limba greacă modernă din latinește, cartea de istore a lui Platina, «In vita summorum Pontificum», și în ea se vede ḑicêndu-se: «S'aŭ terminat presenta istorie a luĭ Platina prin ordinul prea nobilului și prea gloriosului boer, marele logofĕt al Ungro-Vlahieĭ, domnul Constantin Brâncoveanu, de către prea învĕțatul Domnul Ieremia Cacavella, care cu sinceritate și cu fidelitate aŭ tradus'o din limba comună în anul 1687, Decemv. 19»[2]).

Cacavella trecu apoĭ din Muntenia în Moldova, unde ajunse profesor la Academia din Iași de la Treĭ Erarchĭ în timpul luĭ Cantemir.

Cel mai însemnat dintre toți, era, *Sevastos Chimenitul*. adus la Bucureștĭ de Brâncoveanu în 1689, după plecarea luĭ Cacavella în Moldova. El a fost reorganizatorul

---

[1]) Vezĭ în Cronicele muntene, Anal. Acad., seria II, Tom. XXI, 1898—99 p. 394, relațiunea D-luĭ prof. Iorga, și în această carte la cap. VII.

[2]) Vezĭ în Serbarea școlară de la Iașĭ, de Erbiceanu și Xenopol, p. 307.

şcoalei de la S-tu Sava şi director al acestei Academii domneşti; născut la 1630, de origină din Trapezunt, studiele primare 'şi le-a făcut în patria sa, apoi la Constantinopole şi în fine cele superioare în Italia. Fusese mai întâiu profesor la şcoala naţională din Constantinopol «Σχολὴ τῦ γένυς» înlocuise pe «Alexandru Mavrocordat exaporiton».

In Constantinopol era plătit cam prost, avea mai 200 de lei pe an, provenind de la embaticurile din Marmara; între 1689 fu adus de Constantin-Vodă, la Bucureşti, dându'i lefuri şi onoruri mult mai mari; nu putu însă să profite mult de ele, căci muri în 1702 [1]).

In 1687, Chimenitul era tot în Constantinopol, căci iată ce se vede într'o notiţă scrisă pe greceşte de dênsul într'un manuscris de poetică şi de gramatică conservat aḑi în biblioteca facultăţei de teologie din Bucureşti, No. 20: «Cel mai mic între studioşi şi care ţi-am fost ţie (lui Hrisant Notara), profesor, de şi eşti nobil, însă nu ai fost profesor».

(ss) Sevastos Trapezuntul 1687, Noemvrie, în Constantinopol.

Intr'o a doua notiţă, pe acelaşi manuscript vedem: s'aŭ prescris această carte prin mâna lui Sevastos Trapezuntul Chimenitul ce aŭ fost întâiul profesor al Frontistiriului (Colegiul) Ungrovlachiei în Bucureşti, pe timpul hegemoniei prea piosului şi prea gloriosului domnitor a toată Ungrovlachia, Domnul domn Constantin Basarab Brancoveanu, 1696, Oct. în 11 (întâiul profesor, adică în rang, nu în timp [2]).

El a scris mai multe opere, între care: Εορτολόγιον, tipărită la monăstirea Snagov în 1701; Δογματικὴ διδασκαλία, tipărite la Bucureşti, în 1703 cu cheltueala lui Gh. Castriotul. Chimenitul era deja mort în acest an. Alte opere a mai scris Sevastos, ca epigrame şi cărţi cu caracter polemic contra Latinilor.

Corector şi tipograf la operile sale era Antim Ivireanul, ce a devenit mai în urmă Mitropolit al ţărei.

---

[1]) Vezi în Sathas, p. 877, în Ist. lui Papadopulos, p. 212.
[2]) Vezi în Nota 15, în ist. Rom., Xenopol, vol. IV, p. 646.

C. Dapontes, în catalogul sĕŭ de oamenĭ însemnaţi aĭ veaculuĭ al XVIII, aduce cele maĭ marĭ laude luĭ Chimenitul şi'l consideră ca pe un mare erudit, filosof şi profesor, ḑicênd că, Vodă Brâncoveanu 'l avea în cea maĭ mare dragoste, dându'ĭ în toate împrejurările locurile cele d'întâiŭ vorbind cu el poate şi grecește, căcĭ Domnul grăea prea bine limba elinească.

Alois Volde, dragomanul, în raportul sĕŭ din 6 Augusŧ 1708, către Eugeniu de Savoia ḑice de Brâncoveanu în această privinţă: il principe di Valachia si spiegò con chiara voce în lingua greca» [1]).

Manuscrisul de care am vorbit maĭ sus ca fiind în biblioteca de theologie, D. Erbiceanu ḑice că e în posesiunea Academieĭ române.

L'o fi dat facultatea de theologie, Academieĭ maĭ în urmă, după ce şi-a scris D. Xenopol istoria Românilor.

A maĭ rĕmas de la dênsul şi alte manuscrise încă de filosofie, de morală, de elocuenţă intr'unul se vede chiar semnat unul din elevĭĭ sĕĭ, boerul Matheĭ Creţulescu. Acest manuscris este *Canonul botezuluĭ*, interpretat în justa-linier subsemnat la urmă: πόνος Ματθαίου Κρετζουλέσκου (osteneala luĭ Matheĭ Kreţulescu) Elevĭĭ românĭ învĕţaŭ grecească «apla» româneşte şi studiĭ înalte în aceste academiĭ.

D. C. Erbiceanu în opera sa «Cronicarĭĭ grecĭ» enumeră peste 10 manuscrise rĕmase de la Sevastos [2]).

Intre 1689 şi 1719 a trăit ca profesor şi ca literat la Bucureşti dăscalul grec *Ioan Comnen*, care devine maĭ târḑiŭ Mitropolitul Distrieĭ sub numele de Filoteiŭ, fiind şi protomedicul Domnuluĭ Brâncoveanu.

El predă la Academia domnească ştiinţele fisice şi matematice.

D. Erbiceanu ḑice că Comnen mersese şi la M-tele

---

[1]) Vezĭ Col. doc. Hurm., p. 69, vol. VI.

Pentru cele-l'alte în op. luĭ Dapontes, p. 203 şi Cron. grecĭ, Erbiceanu, pag. XXIV, Nota 1.

[2]) Vezĭ în Revista teologică, p. 399, anul III, şi în op. cit., p. XXV.

Ahos şi că de la dênsul ne-a rĕmas douĕ manuscrise, unul e în biblioteca universităţeĭ din Iaşi altul la Bucuresci.

El a lucrat înpreună cu Antim Ivireanul.

Aŭ maĭ rĕmas încă şi alte manuscrise din care unul e la Academia română şi anume: Resumate şi note din studiile asupra st. părinţi cu deosebire a S-tuluĭ Ioan Chrisostom [1]).

Gheorghe Maiota profesor la academia domnească între 1670—1710, predând limba latină, şi în special fiilor luĭ Brâncoveanu. Era şi orator iscusit.

Panaghiot Sinopeos dascăl la acea şcoală între 1697—1710 şi corector la cărţile ce apăreaŭ pe greceşte [2]).

Alţi dascăli greci ce s'aŭ maĭ succedat până în 1717, epocă unde ne oprim cu studiul nostru, aŭ fost:

Maxim Peloponesianul, profesor pe la 1690; *Ioan Avramŭ* profesor la 1716; care scrisese pe greceşte limba vorbitoare din ordinul luĭ Brâncoveanu-Vodă şi legislaţiunea unora dintre filosofiĭ vechĭ, şi a imprimat'o în Târgovişte la 1713.

Iacob Pilarino jurisconsultul şi protomedicul luĭ Şerban-Vodă-Cantacuzino, a scris pe lalineşte un tratat despre Altoire.

Iacob Manos, dascălul fiilor luĭ Alexandru Mavrocordat exaporitul.

Despre funcţionarea acesteĭ Academiĭ, modul cum se predaŭ lecţiunile, obiectele, şi toată rânduеala lor, ne vorbeşte contimporanul eĭ, Helladius în «*Status praesens Ecclisiae graecae*» el ḑice că până la 200 de elevĭ ajunsese a fi tinerii, în această Academie, pe timpul Brâncoveanuluĭ «Neque mirum est Bucurestium academiam vocarii... Numerus studiosorum quandoque CL quandoque CC superat» [3]).

In această academie învĕţaŭ numaĭ fiĭ de boerĭ, eraŭ alte şcolĭ pentru fiiĭ de negustorĭ carĭ învĕţaŭ şi pe lângă

---

[1]) Op. cit. Erbiceanu p. XXVI.

[2]) Vezĭ în Sathas. Νεοελληνικὴ φιλολογία p. 398, 595; Zaviras în Νέαελλὰς p. 231, 345, 347, Cron. Grecĭ Erbiceanu, p. XXVI în Xenopol vol. IV, p. 647, în Serbarea şcolară laşĭ p. 55—60, etc.

[3]) Vezĭ op. cit. p. 17, citată în cron. grecĭ Erbiceanu, p. XXXV.

slavonește, românește și puțină grecească. Acestea erau școlile de la Episcopii de unde eșeau preoții și școala de la S-tu Gheorghe vechiu din București.

Cele mai multe familii aveau dascălii în casele lor, nu mai trimeteau pe copii nici la acele Academii.

Copiii știau așa de bine grecește că țineau și discursuri în această limbă, așa a fost Șerban Cantacuzino fiul vistierului care la 1697, 5 Iulie, în ziua S-tului Athanasie, a ținut un discurs pe grecește în sala domnească după liturghie.

Altă cuvêntare ținută la 1701 de Ștefan Bezadea fiul lui Brâncoveanu asupra martirului S-tului Ștefan.

Mai făceau și poezii unii din școlari dedicêndu-le Domnului[1]).

Brâncoveanu pentru a sprijini aceste așeḑăminte culturale le dă 30,000 de galbeni din banii ce'i avea depuși la banca Veneției; capitalul să rămâe, și numai din venitul lui, adică 900 de galbeni pe an să se întrețină și această școală de la S-tu Sava[2]).

Din resturile de manuscrise rămase, D. C. Erbiceanu a arătat, că se învățau în aceste școli: *filosofia, geografia, geometria, mathematicele, gramatica, retorica, fisica, istoria, traduceri ale autorilor clasici, eleni* etc., etc.[3]).

Din aceste școli ce aŭ funcționat până la 1821 aŭ eșit autori ca: Fotino, Tunusli, Filipide, Dapontes, Scrivas, Vendoti și alții.

In aceste școli învățaseră membrii din familia Cantacuzino, Brâncoveanu, Văcărescu, Crețulescu, Golescu, etc. etc.; după cum o dovedește inscripțiunile de pe manuscriptele lor[4]).

Apoi din cei mai mulți după trecerea timpului, unii însă învețênd în casele lor cu dascăli speciali. Eată deci la ce grad înaintat de cultură ajunse școlile sub impulsiunea

---

[1]) Vezi tot în Serbarea școlară D. Erbiceanu și Xenopol p. 395, 387.
[2]) Vezi în condica logofeției Brâncoveanului citate în Xenopol. vol. IV, p. 650
[3]) Vezi în Serbarea școlară idem p. 60—64.
[4]) Vezi în Cron. greci Erbiceanu, p. XXXII.

acestor dascăli greci sub domniile lui Cantacuzino şi Brâncoveanu.

Dacă până acuma literaţii greci ca Coressi ce a lucrat la edificarea atâtor operi religioase şi alţii, ca: Vistiernicul Stavrinos, contimporan cu Mihai-Viteazul, şi care a scris în versuri [1]) victoriile viteazului Domn, şi terminêndu'şi viaţa la Bistriţa, aŭ mai conlucrat la cultura românească de acuma înainte şi aceia ce 'i vĕzurăm mai sus, lucrând încă într'un mod metodic şi pedagogic.

Pe lângă aceşti greci literaţi mai veneaŭ cu dênşii şi Italieni, aşa veni şi Italianul Del Chiaro, care scrise întîmplările din Ţara-Românească, vorbeşte pe scurt de Mihai Viteazul, Matheĭ Basarab, Antonie de la Popeşti, Duca, mai pe larg însă şi cu multă admiraţiune de Şerban Cantacuzino şi Brâncoveanu; încrimineză pe Nicolae Mavrocordat cu care şi 'şi încetează scrierea sa, ieşind din ţară la 1716, după ce a petrecut şi a fost bine ţinut pe lângă curtea lui Şerban-Vodă şi a Brâncoveanului.

Cu începerea veaculuĭ al XVII medicii greci vor începe a veni şi prin ţĕrile române şi acuma medicina băbească şi ieratică 'şi va mai pierde din însemnătatea eĭ de odineoară.

Vom avea şi noĭ doctori din universitatea de la Roma, Padova, etc.

Cel mai de frunte medic de care se vorbea la Bucuresci, dară care nu'l avuserăm de cât cât va timp ca oaspete în 1691, fu vestitul *Exaporiton*, *Alexandru Mavrocordat*, doctor în medicină de la Padova, faimosul politic al veaculuĭ al XVII-lea. El scrise şi un tratat de circulaţiune a sângeluĭ, lucru noŭ de tot pe atunci, de oare ce, după cum spune D. Gion, că de abea în 1685 o demonstrase învĕţatul Harley [2]).

La 1690 aveam doctor, pe *Iacob Pilarino* la curtea lui Cantacuzino şi mai apoĭ la a Brâncoveanului, cel ce scrisese tratatul de altoire.

---

[1]) Vezĭ în Mag. ist. vol. I, p. 241 «Memoriul» dat la lumină de E. Predescu.
[2]) Vezĭ ist. Bucur., p. 655.

Apoĭ pe medicul vestit *Pantaleon* şi *Ión Comnen* dascălii de la Academia domnească.

La 1697 *Iacob* doftorul şi cu *Enake* plătiţi câte 800 taleri anual.

La 1700 doctorul *Pandele* cu 1000 taleri pe an; *Athanasie Bordiul* şi *Gheorghe Trapezuntul;* Printre chirurgi e un frances *Lantier* devenit chirurgul curţeĭ luĭ Brâncoveanu, *Mezentie* ce fusese şi pe la curtea luĭ Bátori în Transilvania.

La 1706 se zideşte de către Mihail post. Cantacuzino spitalul *Colţea*, fratele luĭ Şerban-Vodă, locul era al luĭ Radu Colcea Clucerul Doicescu, rudă a Cantacuzenilor, unde se găsea şi o biserică de lemn din veacul al XVI-lea.

De atuncĭ s'a desvoltat mereŭ acest spital.

La 1710 tot la curtea Brâncoveanului veni şi un medic italian *Bartolomeu Ferati* ce se însură cu fiica comiteluĭ Kalnoky din Ungaria.

Alt medic pe la 1712 la Bucureştĭ e *Gh. Ipomeneos* bursier al luĭ Brâncoveanu la Padova.

Pe la 1716—1719 eraŭ în Bucureştĭ medicii luĭ N. Mavrocordat; Fonseca şi Manase Eliad eşiţi din academiile de la Padova şi Bologna [1]).

In cea ce priveşte legislaţiunea noastră, veche, scrisă, trebue earăşĭ să fim recunoscătorĭ jurisconsulţilor bisantinĭ, căcĭ, prima pravilă complectă de legĭ scrisă din 1652, a luĭ Mathei-Vodă tipărită la Târgovişte, 'şi trage origina eĭ de la aceĭ jurisconsulţĭ, după cum vom vedea maĭ la vale.

Cu Alexandru Sever împĕrat roman, se termină cu lista jurisconsulţilor romanĭ.

Limba elenă pătrunsese în cea romană cum a pătruns şi la noĭ în vremurile influenţeĭ greceştĭ.

Moravurile cele decăḑute ale imperiuluĭ strălucitor altădată, sdrobise aproape toate instituţiunile statuluĭ, legislaţiunea se resimţi şi dênsa de o asemene catastrofă.

Se găsi însă un om deştept, înţelept şi învĕţat care întinse o mână de ajutor legislaţiuneĭ romane, acela fu

[1]) Vezĭ în ist. Bucur., p. 656—659 după semile Brâncoveneştĭ şi alte isvoare.

Justinian, el coordonă toate preceptele juridice ale statului şi le strînse într'un op.

Opera începută de Justinian găsì urmaşi şi până în veacul al X, până la *Leon* filosoful tot mereŭ vechiul drept roman, acuma transformat în drept *bisantin* saŭ *greco-roman* găsi la adnotatorì şi comentatorì.

Din veacul al VI decì până în al X urmă epoca adnotaţiunilor şi a comentăriilor în dreptul bisantin.

In 740 împĕratul bizantin *Leon Isaurianul* şi cu fiul sĕŭ *Constantin Copronym*, publică o prescurtare a legislaţiuneì luì *Justinian*, sub numele de «*Eclogo legum*» unde era vorba mai mult de drepturile de familie.

Impĕratul *Vasile Makedoneanul* la 840 a publicat nişte institute sub numele de Ὁ πρόχειρον νόμος το προχείρου *(Manuale juris)*; o nouă ediţiune fu scoasă la 879 şi 886. Sub titlul de „Σπαναγωγή τοῦ νὸμος“ *(repetitia praelecta legis)*. *Leon VI Filosoful* promulgă între anii 888 şi 892, după istoricul Rivière; între 906 şi 911 dupe Ortolan; faimoasa compilaţiune: «*Repurgatio veterum legum*».

Această operă a remas cunoscută sub numele de *Basilicale*, nume dat în sensul de «*Constituţiune imperială*», *imperatoriae constitutiones*, „Βασιλικαὶ Διατάξεις“ aceasta în amintirea părinteluì sĕŭ *Vasile*; de la care se inspirase fiul.

Basilicalele aŭ VI capitole şi 60 de cărţì, metoda e aceiaşi ca şi la codul luì Justinian.

Basilicalele conţin mult material din codul luì Justinian; precum şi din *Digest*, şi diferite *Novele*; comentăriile şi adnotaţiunile jurisconsulţilor posteriorì luì Justinian se găsesc în Basilicale sub numele de *Scholia* saŭ *Antice*.

La aceste *Scholiĭ* ast-fel s'aŭ tot adăugat şi alte *scholiĭ* saŭ adnotaţiuni ale jurisconsulţilor posteriorì luì Leon VI, aşa că codul Basilicalelor tot mereŭ va căuta a se lărgi.

De abia în veacul al XII Basilicalele fură promulgate şi înlocuiră codul luì Justinian.

Cea mai splendidă ediţie de Basilicale e aceea a luì Heimbach din 1833—1870, *Leipzig*.

Impĕraţiì bizantinì desvoltară ast-fel gustul juridic în

cetăţenii patriei şi de acum înainte se vor găsi juriştii vestiţi cari pentru amorul sciinţei vor tot crea noui comentări şi adnotări la codul Basilicalelor şi al lui Justinian.

Dintre aceştia: *Ión Nomofilax*, *Calocyrus*, (veacul XI), *Constantin din Nikea*, *Grigorie Doxapater*, şi *Hagiotheodorite*, (veacul XII) fură cei mai însemnaţi.

In 1072 *Mihail Attalensis* tipăreşte un resumat al Basilicalelor „Πόνημα".

Doi autori anonimi între 1222 şi 1225 scriu: *Synopis minor*, şi *Synopis major*.

In veacul al XI până în al XIV apăruse *Epitome legum*, *Ecloga ad Prochiron mutata*, *Epanagoga aucta*, şi *Prohiron auctum* precum şi *Synopis legum* al lui *Constantus Psellus*.

In 1335 călugărul *Matheï Blastares* compune un manual de drept canonic şi civil prin ordin alfabetic. *Syntagma canonum atque legum*.

Ion din Antiochia ḑis şi *Scholiastul* scrie un manual de drept *canonic bizantin*, având ca adnotatori pe *Zonaras*, *Balsamon*, *Blastares* şi *Harmenopulus*.

In 1345 apare însă: *Promptuarium* saŭ πρόχειρου νόμον τό λεγομενον, ἡ ἑξάβιβος) în 6 cărţi şi 83 de titluri al lui *Constantin Harmenopulos nomofilax*.

Acest cod e scos din Prohiron, din *Sinopuri*, şi ecloga lui Isaurianul.

Acest codice s'a bucurat de o nouĕ reputaţiune în tot avêntul Europei şi chiar aḑi se găseşte pe mâna oricărui om de drept din Grecia ca op de consultat.

Aceste cărţi eraŭ toate scrise în limba elenă în cât[1]) de aci se conrupsese originalitatea dreptului roman.

Aceasta era starea legislaţiunei la Bizanţ când Mahomet II sparse dinastia Paleologilor pentru a'şi înfige el steagul cel verde al semi-lunei.

---

[1]) Vezi aceste relaţiuni în: «Etude Hist. et jur. sur L'Emphytéose en droti Romain, Français et Roumain» Paris 1883 par Georges Gr. Tocilesco, Docteur en droti p. 398—401; după operile lui *Zachariae*, *Montreuil*, *Heimbach*, *Rivier*, *Maynz* şi *Ortolan*, tratate de *Istorii de jurisprudenţă a dreptului greco roman*.

In aceste timpuri însă azi, între Carpaţi şi Dunăre, rîul Cerna şi Prut trăeaŭ două popoare de aceiaşi rasă născute dintr'un acelaşi tată şi mamă.

Os, carne, şi sânge ne uneaŭ pre noi, un leagăn ne legănase pe amêndoi în pruncia noastră.

Imprejurările politice şi dispoziţiunea noastră geografică în vechia Dacie a voit ca coborîtorii Daco-Romanilor să nu poată descăleca la un loc, şi odată, de peste munţi, d'incoace; şi ast-fel să-şi întemeeze o singură ţară cu un singur stindard şi un singur Domn.

Ne-am despărţit cum se despart două surori din casa părintească când se mărit; aŭ fost certuri de familie între cele două case care ne-aŭ adus până la rĕsboaie cumplite; dar acestea aŭ fost numai nişte accese de furie momentană, conştiinţa naţionalităţei noastre comune o ştiam, de multe ori simulasem o unire. Nicolae Blaremberg inspirat de cele relatate de istorie ḑice că: idealul către care tot mereŭ s'aŭ îndreptat Românii, a fost unirea ţĕrilor surori; ideal ce ne-a frământat veacuri întregi şi ca dovadă: Mircea cel Bĕtrân (1393); Alexandru cel Bun, Rareş, Mihaĭ-Viteazul, Ştefan cel Mare, Duca, Mathei Basarab, Vasile Lupu, Şerban Cantacuzino, Brâncoveanu şi chiar din principii fanarioţi ca Ş̧uţu, Ipsilantie şi în fine Gr. Ghica [1]), deja domn pământean.

Această idee nu se putea realisa, încă atunci, puterile străine nu eraŭ contra noastră, de multe ori chiar ele ne-o propuneaŭ, cum a fost cu Brâncoveanu; însă ne lipsea cultura şi educaţiunea, cele două ornamente ale unităţei de aspiraţiune; aveam această aspiraţiune, ea se găsea în inima noastră, însă lipsea dintr'ênsa cultura şi educaţiunea pe care nu ne-a adus'o de cât timpul.

Ca dovadă că imediat ce cultura şi educaţiunea a început a pătrunde şi în popor atunci unirea a fost realisată [2]).

---

[1]) Vezĭ după cronice şi opera citată în Institutions de la Roumanie, N. Blaremberg, p. 90—94.

[2]) Vezĭ curs de drept internaţional, Valerianu-Urseanu.

Trebuea ca cultura şi educaţiunea să pătrundă şi în popor căci nu numai cu o anumită clasă socială se putea realiza un aşa măreţ scop.

Să ne întoarcem însă la subiectul nostru; să părăsim aceste dulci amintiri ce ne-aŭ furat pentru un moment condeiul.

Precepte din Basilicele aŭ început a pătrunde şi în ţările române.

D. Dissescu în theza D-sale de doctorat în drept, emite părerea că: preceptele acestor Basilicale ne-aŭ fost aduse de la Bizanţ prin contactul Slavilor încă din veacul al XII: «Je crois plutôt que les Basiliques ont été apportées sur la rive gauche du Danube, au XII siècle lors de la formation de l'Empire Roumano-Bulgare. A cette époque, elles étaient déjà connues des Bulgares, car elles avaient été introduites dans tout l'étendue de l'Empire de Byzance» [1]).

Şi eŭ sunt de aceiaşi parere căci multe din *cutumele «obiceiul nostru al pământului»* saŭ *drept nescris*, drept ce a ţinut loc dreptului scris manifestat mai puternic prin pravila lui Matheĭ Basarab din 1652; sunt de sigur *bizantine* ori *slavone* dacă e nevoe a le boteza aşa, de unde deci puteaŭ veni acele precepte ce se înrădăcinaseră în caracterul poporului nostru dacă nu de la Bizantini, prin Slavi şi anume încă de pe timpul Asanizilor? (Veacul al XII).

Acestea le-am studiat în partea legislaţiuneĭ din capitolul VII în această carte.

Aceste principiĭ ale dreptuluĭ bizantin 'şĭ găsiră însă o poziţiune fixă în statul român de dincoace de Milcov în 1652 atunci când Matheĭ-Vodă Basarab tipări la Târgovişte pravila sa de legĭ scrise şi inspirate după codurile greceşti ale lui *Manuel Malaxus*, *Alexis Aristene* şi alţiĭ de la Bizanţ.

Aşa că prima legiuire scrisă românească e datorită tot jurisconsulţilor greco-romani de la Bizanţ.

---

[1]) Vezĭ reprodus în Originele dreptuluĭ român, p. 60, Nota 1 de acelaşĭ autor.

In cea-ce privește artele frumoase de asemeni ne-am inspirat prin contactul avut cu Bizanțiul, căci architectura noastră atât bisericească cât și mireană era în stil greco-bizantin, architectul *Theodor* de care am vorbit în acest capitol și care venise în epoca lui Ștefan-cel-mare în țările române era grec; nu știu dacă și *Veseleil* din epoca Brâncoveanului era tot grec.

Sculptura și musica noastră cea bisericească eraŭ inspirate tot de la *Grecii Bizanțului*; cine era mai meșter ca *Antim Ivireanul* Mitropolitul țărei, sculptor, zugrav, gravor, tipograf, poet și om politic, tot ce vrei, dotat deci de la natură cu o inteligență și înavuțindu-se în timpul vieței cu o cultură generală.

EPILOG

Eată ce am avut de spus asupra acestui capitol VII și a secțiunei sale, în care am căutat a studia pe cât m'aŭ ajutat puterile mele, și pe cât m'am priceput și eŭ la acest fel de îndeletnicire intelectuală.

Cu această ultimă parte a capitoluluĭ VII 'mi isprăvesc lucrarea la care am consacrat timp îndelungat.

Nu știŭ dacă mi-am îndeplinit sarcina pe care mi-am pus'o în minte și în suflet când o întreprinsesem.

Poate că iubitul cititor va găsi defecte de expunere, însă, atunci să nu mĕ acuze și să mĕ urască căci, aceasta e cea d'întâiŭ publicațiune a mea.

Orĭ-și cine trebuie să fie odată ucenic în întreprinderele sale, calfă și maestru nu ajungĭ de cât cu timpul, și nu toți ucenicii devin maeștri, numaĭ timpul o va putea dovedi.

Să cugete deci iubitul cititor și judecător al acestei lucrărĭ, la osârdia și truda ce am pus'o pentru a citi, a controla, a căuta, a coordona, toate relațiunile și documentele ce se vĕd trecute în această carte, precum și la concepțiunea și judecarea cutărei saŭ cutărei părți, originale, dintr'ênsa. Și n'aș putea încheia maĭ bine sfêrșitul acestei lucrărĭ, de cât, prin cuvintele *prea sfîntuluĭ* și celuĭ maĭ umilit d'intre

ieromonachĭ şi egumenĭ aĭ conventuluĭ monastireĭ Govoreĭ, *Meletie Macedoneanul*, care tipărind *Pravila cea mică de legĕ*, a luĭ Matheĭ-Vodă Basarab, în tipografia aceleĭ sfinte monastirĭ, în anul de la mântuirea lumiĭ 1640, din ordinul blagocestivuluĭ Domn, Io Matheĭ Basarab, Voevod al Ţĕreĭ-Românesti, şi cu binecuvêntarea preasfîntuluĭ archiepiscop Teofil, mitropolit al Ungro-Vlachieĭ, a scris în fruntea acesteĭ pravile tipărite, următoarele cuvinte, către cititorĭ: «*De aceea vĕ rog pre voĭ carĭ cititi această carte, că ce va fi greşit, să îndreptaţi cu spiritul blândeţeĭ, şi pre noĭ ceĭ ce ne-am ostenit cu aceasta, să ne bine-cuvêntaţi, iar nu să ne blăstămaţi, căcĭ nu a scris înger ci mână de lut şi greşitoare*»[1]).

Cu aceasta 'mĭ încheĭ lucrarea de faţă unde am tratat relaţiunile Românilor cu Grecii de la Bizanţ, înrîurirea lor în Ţara-Românească, de dincoace de Milcov, şi acţiunea lor pe toate căile prin care s'a manifestat: religie, comerţ, cultură generală, etc. etc. până la 1717.

Făgăduesc cititoruluĭ că: dacă Dumeḑeŭ 'mĭ va păstra ḑile de trăit şi sănătate; în cursul anuluĭ vitor 'mĭ voiŭ da toate silinţele ca să public şi lucrarea «*istoricul armateĭ şi boerimeĭ române tot până la 1717*.

SFÎRŞIT

[1]) Vezĭ Pravila cea mică, ediţia Academieĭ române, p. 4.

INDICII

59175

INDICELE CRONOLOGIC

AL

DOCUMENTELOR COPRINSE IN ACEASTĂ CARTE.

	Anul	Pagina
1. Din documentul luĭ *Bela al IV-lea*, regele Ungarieĭ, prin care dărueşte pămênturile banatuluĭ Severinuluĭ, cavalerilor S-luĭ *Ion de Ierusalim.*	1247	927
2. Hatihumaiunul (tractat) *Sultanuluĭ Baiazet I Ilderim,* cu *Mircea I Basarab, cel bĕtrân.*	1393	6
3. Numĕrul şi neamul trupelor pe care *Sultanul* le-a adunat din diferite ţĕrĭ pentru a se sluji cu ele în contra creştinătăţeĭ.	—	9
4. Dintr'un document relativ la înfrăţirea comunităţeĭ proprietăţeĭ — de la Vlad Vodă Călugărul.	1490	801
5. Din documentul de la *Ion-Vodă cel cumplit,* prin care se vede rescumpĕrarea pedepseĭ cu moarte, prin banĭ.	1572 Octombrie	798
6. Din scrisoarea *Ecaterineĭ Doamna,* soţia luĭ *Alexandru-Vodă Basarab,* către sora sa, *Marioara Vallarga* la Veneţia, despre un portret al eĭ în uleĭ.	1573	898

	Anul	Pagina
7 Din documentul luĭ Mihnea-Vodă prin care se vede cum el a întărit maĭ multe sate monăstireĭ Vierosul a Vorniculuĭ Ivaşcu Golescu.	1586 Oct. 12.	824
8. Idem despre juratorĭ şi judecătorĭ.	1591	831
9. Dintr'un document al luĭ Iliaşĭ-Vodă despre împărţirea moştenireĭ.	1594	802
10. Idem despre jurătorĭ cu 48.	1597	829
11. Dintr'un document al ordinuluĭ colegian din Veneţia despre nevămuirea maĭ multor vopselĭ în uleĭ, trimise la curtea luĭ *Mihaĭ-Viteazul.*	1600 Martie 18	900
12. Din scrisoarea unor boerĭ muntenĭ către *R. Şerban-Basarab*, fostul voevod al ţĕreĭ, prin care este rugat a se reîntoarce în ţară, coprinzêndu-se şi numele boerilor ucişĭ de *R. Mihnea-Vodă.*	1612 Sept. 12.	28—29
13. Din scrisoarea boerilor : *Logofĕtul Stanciul* şi *Clucerul Stoica* către *Împĕratul Austrieĭ, Matheĭ*, prin care-ĭ cere ajutor contra luĭ *R.-Mihnea-Vodă.*	1612	30
14. Scrisoarea unor boerĭ muntenĭ către *Împĕratul Austrieĭ, Matheĭ,* prin care 'l roagă a trimite pe *Şerban-Basarab* de Domn al ţĕreĭ Româneştĭ, în locul luĭ *Radu-Mihnea-Vodă.*	1612	27
15. Din scrisoarea *Împĕratuluĭ Austrieĭ, Matheĭ*, către căpeteniile de boerĭ românĭ din partida germană a ţĕreĭ, vorbindu-le de bunele sale intenţinnĭ către ţara Românească.	1612 Ianuarie 22.	30—31

	Anul	Pagina
16. Despre menţiunea Chrisovuluĭ din 1595 al luĭ *Mihaiŭ-Viteazul*, despre întărirea rumânieĭ saŭ vecinătăţeĭ, în Chrisovul luĭ *Radu Mihnea*.	1617	936
17. Din raportul luĭ *Almoro Nani* din Constantinopol, către *Dogele Veneţieĭ*, despre rĕscoala boerilor muntenĭ contra luĭ *Alex.-Vodă-Iliaşĭ*.	1618 Iunie 23.	37—38
18. Dintr'un document despre zălogire.	1619 Maiŭ 30.	810
19. Din raportul ambasadoruluĭ de la Constantinopol *Simeon Contarini*, către *Dogele sĕŭ din Veneţia*, despre cumpĕrarea de caĭ în Moldova şi Muntenia şi despre vêrsta cea tînĕră a Domnuluĭ Muntean *Alex. Coconul*.	1625 Aprilie 11.	39
20. Raportul *bailuluĭ Veneţieĭ Giovani Capello* din Constantinopol, către *Dogele* sĕŭ despre intenţiunile Italianuluĭ *Carlo Cigalla* de a ocupa tronul ţĕreĭ Româneştĭ.	1630 Oct. 13.	40
21. Chrisovul luĭ *Ioan Leon-Voevod* pentru isgonirea *Grecilor* din Ţară.	1631 Iulie 23.	44
22. Din raportul *bailuluĭ Giovani Capello* din Constantinopol, către *Dogele* sĕŭ despre numirea la domnia ţĕreĭ Româneştĭ a luĭ *Radu-Iliaşĭ* de către *Sultan*.	1632 Oct. 18.	48
23. Dintr'un document despre divorţ.	1633	828
24. Despre recunoaşterea privilegiilor locuitorilor din Câmpu-lung, menţionate în Chrisovul luĭ Matheĭ-Basarab, menţionênd şi chrisoavele anterioare, de la 1292 până la dênsul.	1636 Aprilie 12.	929

	Anul	Pagina
25. Dintr'un document prin care se vede restricțiunile relativ la proprietatea de pământurĭ.	1638	799
26. Chrisovul *Domnuluĭ Matheĭ Basarab* prin care se desrobește maĭ multe mânăstirĭ din mâinele străinilor.	1639	19
27. Idem despre jurarea strâmbă a juraților.	1654	830
28. Dintr'un raport italian despre origina luĭ *Michnea-Vodă* al III-lea din Țara-Românească.	1658 Martie 16	67
29. Dintr'un raport al *Călugăruluĭ Ibignacourt* despre baterea uneĭ medaliĭ de către *Michnea al III-lea.*	1659	67
30. Dintr'un raport al luĭ *Simon Reniger* despre ridicarea uneĭ moscheĭ de către *Michnea al III-lea,* în Țara-Românească.	1659 Iunie 26	68
31. Din raportul Venețian al luĭ *Giovani Batto Balarino* către *Doge* despre decapitarea maĭ multor boerĭ Muntenĭ de către Michnea al III-lea.	1659 Iulie 29	71
32. Carte de jurămînt a luĭ *Gligoraşcu Ghica-Vodă* la *jupân Constantin Cantacuzino* biv vel Postelnic.	1660	76
33. Scrisoarea luĭ *Grigore Ghica-Vodă* către capichihaelele sale.	1660 Septemb 1	76—79
34. Dintr'un raport al Venețianuluĭ *Ballarino* din Constantinopol, către *Dogele* sĕŭ, despre cheltuelile făcute de *Gr. Ghica* la Constantinopol, spre a căpăta domnia română.	1660	79

	Anul	Pagina
35. Din niște rapoarte venețiane despre fuga lui *Ghica-Vodă* din Țara-Românească cu ocaziunea resbelului Turco-Nemțesc de la 1664.	1665	85
36. Dintr'un raport al lui *Reniger*, către împĕratul nemțesc despre hârtiile lui *Ghica* găsite de Turcĭ, prin care se dovedește amiciția, sa cu *generalul Rothal* din Austria.	1665 Februar. 11	85
37. Cartea obștei adunări a țĕrei vestind nedreapta moarte a *postelnicului Constantin Cantacuzino.*	1666 Aprilie 14	89—91
38. Carte de mărturie de la *Radu-Leon-Vodă*, arătênd omorul nedrept al *post. Const. Cantacuzino.*	1668	93
39. Chrisovul lui *Radu-Leon-Vodă* pentru isgonirea *Grecilor* din țară.	1669 Decembr. 9	100—107
40. Cartea *Mitropolitului Theodosie*, către obștească adunare în pricina judecății omorîrei *post. Constantin Cantacuzino.*	1669 Aprilie 21	112—113
41. Cartea de judecată a obștei adunări a țĕrei, pentru osînda *Vornicului Stroe Leurdeanu.*	1669 Iunie 18	114—117
42. Din chrisovul moșiei *Călești*, jud. Gorj, vorbindu-se de *paharnicul Obedeanu* ca stăpân al moșiei *Tismana* la 1672.	1672 Iulie 30	97 (Nota 3).
43. Din scrisoarea lui *Grigore-Vodă Ghica* 1672, 26 Februarie, către *Dogele* Veneției prin care 'l roagă a da liberă trecere *Doamnei*, însoțită de *marele spătar Theodor Sturdza* pentru a veni în Țara-Românească.	1672 Februar 26	128

	Anul	Pagina
44. Din scrisoarea *cavaleruluĭ Bail Giacomo Querini* din Constantinopol, către *Dogele Veneţieĭ* aducêndu-ĭ aceleaşĭ rugăminte pentru *Doamna Ghica*.	1672 Martie 10	128
45. Document pentru averea zestrală.	1676	809
46. Idem pentru moştenirele ab intestat.	1681	802—803
47. *Mavrocordat exaporiton* către *principele de Baden*, rugându-l pentru un protegiat al sĕŭ.	1686 Septem. 29	229
48. Din scrisoarea luĭ *Suleiman-Paşa*. către *principele de Baden* prin care îĭ spune să se înceapă congresul de pace de la *Carlovicĭ*.	1686 Noembre	229
49. Din rĕspunsul *principeluĭ de Baden* către *Suleiman paşa*, ţicêndu-ĭ că primeşte condiţiunele păceĭ şi începerea congresuluĭ.	1687 Ianuarie 17	229
50. Din scrisoarea luĭ *de Girardin*, ambasadorul Francieĭ la Constantinopol, către regele sĕŭ, despre moartea luĭ *Şerban Cantacuzino* fostul domn muntean şi alegerea luĭ *Constantin Brâncoveanu*.	1688 Decemb. 6	184
51. Din scrisoarea luĭ *Ludovic al XIV-lea* regele Francieĭ, către *de Girardin* ambasadorul sĕŭ la Constantinopol, despre ideia că Turcĭĭ ar fi făcut maĭ bine să aleagă de Voevod al Ţĕreĭ-Românesţĭ, pe Ungurul *Tököly* de cât pe *Brâncoveanu*.	1689 Ianuarie 21	191
52. Din scrisoarea luĭ *Wohner* însărcinatul de afacerĭ al Francieĭ la Constantinopol, către *ministrul afacerilor streine* de la Paris, despre intenţiunea	1689 Martie 5	191—192

	Anul	Pagina
Hanului tătăresc ca fiĭ sĕĭ să ocupe tronurile române şi favorurile acordate de Turcĭ luĭ *Tököly*.		
53. Din raportul consilieruluĭ imperiuluĭ austriac, *Contele Caraffa*, citit în şedinţa de la 11 Ianuarie 1689 a congresuluĭ de la *Carlowitz* opinând, ca Ţara-Românească să aparţină Austrieĭ.	1689 Ianuarie 11	232
54. Din raportul *comiteluĭ Starhemberg*, către *Leopold I*, despre posibilitatea încheiereĭ păceĭ de la *Carlowitz*, numaĭ dacă s'ar stipula cedarea ţĕrilor române sacruluĭ imperiŭ.	1689 Febr. 28	232
55. Din scrisoarea luĭ *Constantin-Vodă Brâncoveanu*, către *Împĕratul Leopold I*, rugându-l a nu crede calomniile luĭ *Constantin Aga Bălăceanu*.	1689 August 2	205—206
56. Din scrisoarea *Împĕratuluĭ Leopold I*, către *Constantin-Vodă Brâncoveanu*, aducêndu-ĭ maĭ multe imputărĭ.	1869 Septem. 17	206
57. Notificarea dată de *Împĕratul Leopold I* solilor românĭ *Banul Kornea Brăiloĭ* şi *logofĕtul Şerban Greceanu*, la Viena, prin care se fixează condiţiunile ca Domnul român să devie aliatul împĕrăţieĭ sacre.	—	206—207
58. Din scrisoarea *principeluĭ polon Lubomirski*, către *Leopold I*, cerându'ĭ ca şi Polonia să câştige ceva din negocierile congresuluĭ de la *Carlowitz*.	1689 Februarie 2	232
59. Din resoluţiunea *Împĕratuluĭ Leopold*, asupra ţĕrilor române în vremea congresuluĭ de la *Carlowitz*.	1689 Iunie 6	234

	Anul	Pagina
60. Din scrisoarea plenipotenţiarilor Ottomanĭ *Al. Mavrocordat* şi *Zulficar-Efendi*, către contele *Kinski* arĕtându-ĭ modul neomenos cu care sunt trataţĭ de Nemţĭ.	1689 Martie 2	234
61. Din scrisoarea luĭ *de Castagnères* de *Chasteauneuf*, către *Regele sĕŭ, la Paris*, fiind noŭ ambasador la Constantinopol, spunându-ĭ despre purtarea cea trădătoare a luĭ *Wohner*, faţă de Franţa.	1689 Noemb. 18	192
62. Din scrisoarea luĭ *de Castagnères*, către *regele* sĕŭ, despre posibilitatea că *Tököly* ar putea să ajungă pe tronul uneia din ţĕrile române.	1690 Maĭ 23	194
63. Din scrisoarea luĭ *de Castagnères*, către *regele* sĕŭ, despre bătălia de la *Zerneştĭ* dintre Turcĭ, Nemţĭ, Unguri şi Brâncoveanu, şi despre oribila moarte a luĭ *Aga Constantin Bălăceanu*.	1690 Septemb. 9	196—197
64. Din scrisoarea luĭ *de Castagnères*, către *regele* sĕŭ, despre prinderea generaluluĭ austriac *Haisler*.	1690 Septem. 30	203
65. Din scrisoarea luĭ de *Castagnères* către *rege* despre retragerea luĭ *Tököly* în Ţara-Românească (Valachia).	1690 Decem. 14	203
66. Din discursul nobiluluĭ polon, castelanul de *Calis*, *Krupiensky*, discurs rostit la Stroda, şi prin care el arată nedreptatea faţă de Polonia, sĕvârşită de congresiştiĭ de la *Carlowitz*.	1690 Iulie 29	236
67. Din scrisoarea luĭ de *Castagnères*, către *regele* sĕŭ, despre ideia cedăreĭ ţĕrilor române Polonieĭ.	1690 Februar. 11	233

	Anul	Pagina
68. Din scrisoarea *Postelniculuĭ Mihaĭ Băjescul,* către *egumenul Macarie*, despre planurile luĭ *Vodă-Brâncoveanu.*	1690 Februar. 8	207
69. Din scrisoarea maĭ multor *boerĭ muntenĭ* (19), către guvernul imperial din Austria, despre politica luĭ *Brâncoveanu* şi prietenia luĭ cu Turciĭ.	1690	208
70. Din scrisoarea luĭ de *Castagnères*, către *regele* sĕŭ, despre învinovăţirile aduse luĭ *Brâncoveanu*, de către ambasadoriĭ Franciеĭ, şi de ideia de a se destitui de la tronul Ţĕreĭ-Româneştĭ.	1691 Ianuarie 2	203
71. Din scrisoarea *Feldmareşalului Comite de Veterani*, către *Comitele Kinsky*, despre intenţiunile împĕratuluĭ austriac faţă de Valachĭ.	1691 Decembr. 8	209
72. Din scrisoarea luĭ *Vodă-Brâncoveanu*, către *generalul Veterani* (Feldmareşal), spre a interveni pe la *împĕratul austriac*, pentru a sprijini pe Valachĭ.	1691 Noemb. 22	210
73. Din scrisoarea *comiteluĭ Marsigli*, către *împĕratul Leopold I*, despre intenţiunile *Domnuluĭ român* de a se declara ca tributar Austrieĭ şi a trimite doĭ solĭ la congresul de pace de la Viena.	1691 Octomb. 5	211
74. Din scrisoarea ambasadoruluĭ de *Castagnères* din Constantinopole, către *regele* sĕŭ, la Versailles, despre intenţiunea luĭ *Brâncoveanu-Vodă* de a sprijini pe *Bethlen* la tronul Transilvanieĭ în locul luĭ *Tököly.*	1691 Iulie 23	217
75. Din scrisoarea luĭ *Quarrient*, solul luĭ *Leopold I*, la Constantinopol, şi	1692 Mai	218

	Anul	Pagina
lăudându-ĭ pe *Brâncoveanu-Vodă* şi arătând relaţiunile sale de amiciţie faţă de Nemţĭ.		
76. Din scrisoarea luĭ *Fabre*, către de *Castagnères*, despre călătoria în Ţara-Românească, a luĭ *Alex. Mavrocordat, exaporiton.*	1692 Noemb. 10	221
77. Din scrisoarea luĭ de *Ferriol*, ambasadorul Francieĭ la Constantinopol, către *regele* sĕŭ, despre decadenţa imperiuluĭ Ottoman şi legăturile cu *Brâncoveanu-Vodă.*	1693 August 5	219—220
78. Din scrisoarea luĭ de *Castagnères*, pe când se maĭ găsea încă în Constantinopol, către *regele* sĕŭ, despre convorbirea ce a avut'o dênsul cu *Alex. Mavrocordat exaporit* despre *Tököly.*	1693 Ianuarie 15	220
79. Document despre neplata datorieĭ.	1695	828
80. Idem pentru moştenire.	1695	808
81. Din scrisoare *comiteluĭ Kinsky*, către *lordul Paget* în cea-ce priveşte bacşişurile plenipotenţiarilor Ottomanĭ, ce aŭ luat parte la *Carlowitz.*	1698 Decem. 14	239
82. Din scrisoarea luĭ *Vodă-Brâncoveanu* către *comitele Kinsky*, despre dorinţa neutralităţeĭ Ţĕreĭ-Româneştĭ, la desbaterile Congresuluĭ de la *Carlowitz.*	1698 Octom. 17	240
83. Din scrisoarea luĭ de *Girardin*, către *regele* sĕŭ, despre intenţiunile luĭ *Al. Mavrocordat exaporiton* de a căpăta tronul Polonieĭ, orĭ al Moldoveĭ, pentru fiul sĕŭ.	1699 Aprilie 30	244 şi 449

	Anul	Pagina
84. Din raportul luĭ *Wolfang Oettingen*, ambasadorul luĭ *Leopold I*, la Constantinopol, prin care arată împĕratuluĭ sĕŭ bacşişurile destinate luĭ *Al. Mavrocordat* exaporiton şi *Mehmet-Effendi*.	1700 Octom. 24	239
85. Din scrisoarea luĭ de *Ferriol*, către *regele* sĕŭ, despre sosirea luĭ *Brâncoveanu-Vodă* la *Andrianopol*.	1703 Iunie 18	246
86. Din scrisoarea aceluiaşĭ ambasador, către *rege*, despre mărirea haraciuluĭ către Turcĭ cu 230 de pungĭ pe fie-care an, de către *Brâncoveanu-Vodă*.	1703 Iulie 4	246
87. Din scrisoarea luĭ de *Ferriol*, despre *Principiŭ Racoczi* din Transilvania şi *Brâncoveanu* din Ţara-Românească.	1704 Septem. 15	259
88. Din notiţele luĭ de *Ferriol*, către *Marele Vizir*, despre admonestările ce ar trebui Turciĭ să aducă luĭ *Brâncoveanu*, pentru relaţiunile sale de prietenie cu Austria.	1705 Decem. 15	260
89. Din memoriul solilor Maghiarĭ, *Papay şi Horvat*, pe lângă sublima poartă, despre amiciţia luĭ *Brâncoveanu* cu Nemţiĭ şi Ruşiĭ.	1706 Martie 13	262
90. Raportul luĭ de *Ferriol*, către *regele* sĕŭ, din intrevederea ce a avut'o cu *marele vizir*, în cea-ce priveşte politica trădătoare a luĭ *Brâncoveanu* şi peirea sa.	1706 Aprilie 15	263
91. Dialogul politic d'intre *marele Vizir Mustafa* şi *solul Şahuluĭ Persieĭ*, *Aly*, în privinţa luĭ *Constantin-Vodă Brâncoveanu*.	1706 Octomb. 2	265

	Anul	Pagina
92. Din scrisorile luĭ *Vodă-Brâncoveanu*, către ambasadorul extraordinar al Austrieĭ la Constantinopol, *Quarrient*, despre prietenia sa cu Austria şi mulţumirile sale *Impĕratuluĭ*, pentru darul de şease caĭ. (Vezĭ şi semnăturile Domnuluĭ Brâncoveanu).	1706 August 4 Septemb. 7	269
93. Din scrisoarea luĭ *Vodă-Brâncoveanu*, către acelaşĭ ambasador *Quarrient*, despre rebelele intenţiunĭ ale Ungurilor în special ale *comitelui Czaki* şi ale Tătarilor.	1706	270
94. Din o altă scrisoare a luĭ *Vodă-Brâncoveanu*, către *Quarrient*, privitoare la proviantul şi banĭ ce el era dator a 'l vĕrsa thesauruluĭ austriac.	1706 Iulie 19	270
95. Din scrisoarea ambasadoruluĭ Francieĭ la Constantinopol, de *Ferriol*, către *ministrul afacerilor* streine, la Paris în cea-ce priveşte afacerea Palatinuluĭ de *Beltz* şi politica dubioasă a *Brâncoveanuluĭ*.	1706 Februar. 19	270—171
96. Din scrisoarea aceluiaşĭ ambasador, către *Pontchartrin*, despre maltratarea unuĭ nobil din insula Zante, de către *Brâncoveanu*.	1707 Aprilie 2	271
97. Din raportul asupra mişcăreĭ trupelor suedeze şi Domnul Român.	1709 Noemb. 10	281—297
98. Din scrisoarea luĭ de *Ferriol* la Paris, despre intenţiunile *Regeluĭ Suedieĭ*, faţă de *Domniĭ românĭ*.	1709 Noemb. 22	281—282
99. Din o scrisoare din Constantinopol, unde se vede că *Mavrocordat* cheltuise 400 de pungĭ de banĭ pentru a căpăta tronul Moldovenesc.	1709 Decem. 17	457

	Anul	Pagina
100. Din relaţiunea unor spioni plecaţi de la *Bender*, despre rolul lui *Carol al XII-lea*, regele Suediei, în oraşul *Bender*.	1710 August 16	278
101. Din scrisoarea lui *Des Alleurs*, noul ambasador al Franciei la Constantinopol, către *Ferriol*, despre voeajul său prin Ungaria şi Moldova şi primirea călduroasă ce o avu.	1710 Martie 17	283 – 284
102. Din o altă scrisoare a lui *Des Alleurs*, către *regele* său, despre acelaşi voiaj şi buna primire.	1710 Martie 25	284
103. Din o scrisoare a aceluiaşi *ambasador* către *Ministrul de externe* de la Paris, despre cheltuelile voiajului său.	1710 Martie 25	285
104. Din memoriul cheltuelelor suferite de *Des Alleurs* cu ocaziunea voeagiului său în orient sprea se duce la Constantinopol şi bacşişurile date de dênsul lui *Nicolae-Vodă Mavrocordat* în Moldova.	1710 Maĭ 19	285
105. Din scrisoarea lui *Nicolae-Vodă Mavrocordat*, către ambasadorul *Des Alleurs* la Constantinopole ţicêndu-i că i-ar fi recunoscător dacă dênsul l'ar împăca cu *palatinul Kioviei*.	1710 August 3	286
106. Din scrisoarea lui *Müllern*, secretarul regelui Suediei *Carol al XII*, despre împăcarea regelui său cu *Nicolae-Vodă* al Moldovei.	1710 August 16	286
107. Din scrisoarea lui *Des Alleurs* către regele său, despre împăcarea lui *Nicolae Mavrocordat-Vodă* cu *Regele Suediei*, refugiat la Bender, şi cu *Palatinul Kioviei*.	1710 August 26	287

	Anul	Pagina
108. Din scrisoarea luĭ *Des Alleurs*, către regele sĕŭ, despre depunerea luĭ *Mavrocordat-Vodă*, de la tronul Moldoveĭ şi alte schimbărĭ printre înalţiĭ demnitarĭ aĭ imperiuluĭ Ottoman.	1710 Noemb. 27	290
109. Din scrisoarea luĭ *Des Alleurs*, către regele sĕŭ, despre apropiata depunere a luĭ *Brâncoveanu-Vodă*.	1710 Decemb. 8	292
110. Din scrisoarea luĭ de *Ferriol*, despre vestea unuĭ resboĭ turco-rus.	1710 Noemb. 21	292—302
111. Din scrisoarea luĭ *Des Alleurs*, către regele sĕŭ, despre misiunea *baronuluĭ Talaba* în Rusia, trimisul principeluĭ Transilvanieĭ *Racoczy* şi acusările aduse luĭ *Brâncoveanu-Vodă*.	1711 Ianuarie 24	294 — 297—303
112. Din scrisoarea *Conteluĭ de Herberstein*, către marele vizir, puindu-ĭ în vedere respectarea păceĭ de la *Carlovitz* şi să nu ajungă la un resbel între Ruşĭ şi Turcĭ.	1711 Maĭ 12	302
113. Manifestul *Principeluĭ domnitor al Moldoveĭ, Dimitrie Cantemir*, prin care uneşte pe Moldovenĭ cu armatele imperiale ale *Ţaruluĭ Petru Alexievicĭ*, ca să lupte cot la cot în viitoarea luptă de la *Stănileştĭ*, prin care se va decide de soarta ţĕrilor române (Traducerea franceză).	1711	307—309
114. Tractatul de alianţă încheiat la *Iaroslav* între *Cantemir* şi *Ţarul Rusieĭ*.	1711 Aprilie 13	310
115. Din scrisoarea *Principeluĭ Eugeniu de Savoia*, generalisim în armata imperială austriacă, către *Marele Vizir Mehmet-Paşa*, despre ştirile primite prin	1711 Aprilie 15	318

	Anul	Pagina
Seifulah-Aga şi aplanarea conflictuluĭ Ruso-Turc.		
116. Din raportul secretaruluĭ *Fleischmann*, către consiliul imperial de resbel, despre pacea de la Prut.	1711 Iulie 29	318
117. Din scrisoarea luĭ *Faberi*, către *Steinvile*, despre încheerea definitivă a păceĭ.	1711 August 2	318
118. Din scrisorile luĭ: *Talman*, *Baron Tiepolt*, Regele Suedieĭ *Carol al XII-lea* şi un *anonim* Suedez, către *Consiliul imperial din Viena*, *Eugenie de Savoia*, *Sultan* şi *Antonie Ottl.*	1711 August 21 Iulie 27 şi 29	319
119. Din ordinul *Sultanuluĭ*, către *Vodă-Brâncoveanu*, despre condiţiunile păceĭ şi comunicarea acestor condiţiunĭ şi ordine de către domnul român luĭ *Steinville* generalul Austrieĭ.	1711 Iulie 29 August 5	319
120. Din scrisoarea luĭ *Vodă-Brâncoveanu*, despre încurcăturile ce regele *Carol al XII* a adus Rusieĭ, Turcieĭ şi ţĕrilor române prin faptul şedereĭ sale în Bender.	1711 Septemb. 7	319
121. Din raportul luĭ *Des Alleurs* din Constantinopol, către regele sĕŭ, la Paris, despre încheerea păceĭ turco-ruse.	1711 Octom. 28	320
122. Din scrisoarea luĭ *Des Alleurs* către ministerul afacerilor streine de la Paris, despre fuga luĭ *Cantemir* în Rusia.	1711 Iulie 16	322
123. Din o scrisoare din Constantinopol, nu se ştie a cuĭ, despre plecarea *regeluĭ Suedieĭ* din *Bender*.	1712 Aprilie 19	—
124. Scrisoarea ambasaboruluĭ francez la Constantinopol, *Des Alleurs*, că-	1714 Septem. 3	370—371

	Anul	Pagina
tre regele sĕŭ despre oribila ucidere a neamuluĭ *Brâncoveanu* din Constantinopol.		
125. Scrisoarea soluluĭ Veneţian la Constantinopol, *Andrea Memmo,* către *Dogele* sĕŭ, despre aceiaşĭ moarte.	1714 August 31	371—372
126. Relaţiunea francezuluĭ *la Motraye* ce se găsea în Constantinopol în ziua uciderei *Brâncovenilor*, vorbind despre tristul spectacol.	1714	373—374
127. Din o scrisoare a luĭ *Des Alleurs*, către regele sĕŭ, despre plecarea luĭ *Carol al XII* în statele sale.	1714 Octom. 26	374
128. Din o scrisoare nu se ştie a cuĭ, despre trecerea luĭ *Carol al XII*, pe la Piteştĭ.	1714 Octom. 21	375
129. Dintr'un raport al *Comiteluĭ general de Steinville*, despre transportarea bogăţiilor luĭ *Brâncoveanu* la Braşov, combinat cu inventarele avereĭ sale făcute de Apostolul Manu şi alţĭ austriacĭ.	1714 August 18	380—381 352—353
130. Din scrisoarea *Comiteluĭ Ferratti*, către generalul austriac, *Baronul de Tige*, despre pregătirele de luptă ale Turcilor.	1715 Februarie 7	408
131. Din scrisoarea *generaluluĭ baron de Tige*, către comitele *generalul Steinville*, despre corespondenţa sa cu voevodul Munteniei *Ştefan Cantacuzino* şi intrigile luĭ Manu Apostolul din Braşov.	1715 Februar. 14	410—423
132. Notiţa documentală despre *Nicolae-Vodă Mavrocordat;* filiaţiune, căsătorie, domnie şi moarte, după documentele familieĭ *Mavrocordat* (tipărite de D. *Emil Legrand*).	—	453

	Anul	Pagina
133. Divanul domnesc al Ţĕreĭ-Românești sub ultimul domn pământean *Ştefan Cantacuzino-Vodă.*	1715 Iunie 2	477
134. Divanul domnesc al Moldoveĭ la plecarea luĭ *Nic. Mavrocordat* din Iaşĭ.	1716 Ianuarie	476
135. Din scrisoarea mareluĭ vizir, *Ali-Paşa* către principele *Eugenie de Savoia*, aducându-ĭ aminte că Austriacĭĭ aŭ călcat dispoziţiunile tractatelor faţă de Turcia.	1716 Iunie	498
136. Raportul luĭ *Fleischman*, către consiliul imperial de resbel, arĕtându-ĭ că voevodul *Nic. Mavrocordat* a oferit serviciile sale Curţeĭ Vieneze.	1716 Maĭ 7	498—499
137. Din douĕ rapoarte unde se vorbeşte despre pregătirile de resbel ale Turcilor maĭ cu seamă în Moldova şi Ţara-Românească.	1716 Iunie 20-24	500
138. Din alte rapoarte despre pregătările aceloraşĭ şi ale Ruşilor contra Tatarilor.	1716 Iunie 18-19	501—502
139. Dintr'un raport prin care se vede intenţiunile Domnuluĭ Moldovean faţă de viitorul resbel Turcesc.	1716 Iulie 23	503
140. Din scrisoarea *Apostoluluĭ Manu* din Braşov, despre intenţiunile Turcilor, Tătarilor şi ale luĭ *Nic. Mavrocordat.*	1716 Iulie 21	503
141. Din rapoartele despre atitudinea domnilor Românĭ şi operaţiunile armatelor Ottomane şi Tatare în ţĕrile-române.	1716 August 2-3	506—507

	Anul	Pagina
142. Scrisoarea generaluluĭ austriac *Baron de Tige*, către *Contele Steinville* comandantul militar al Transilvanieĭ despre atitudinea *Voevoduluĭ Mavrocordat* în timpul insurecţiuneĭ *boerilor* Olteniĭ.	1716 Septem. 21	513—514
143. Scrisoarea *Serdaruluĭ Barbu Brăiloiŭ* către generalul *Steinville*, cerêndu-ĭ ajutor contra luĭ *Nic. Mavrocordat*, vorbindu-ĭ şi de plecarea Mareluĭ *Ban de Craiova Nicolae Obedeanu.*	1716	514—515
144. Un raport anonim despre tiranica purtare a domnuluĭ muntean *Nic. Mavrocordat.*	1716 Octomb. 11	518—520
145. Din raportul *Căpitanuluĭ St. Croix*, refugiat la *Tismana*, către generalul *Steinville*, despre starea în care se găsea Ţara-Românească şi domnia eĭ.	1716 Octomb. 13	525
146. Dintr'un raport al generaluluĭ *de Tige* către contele *de Steinville*, despre operaţiunile de luptă ale armatelor din Muntenia şi Moldova.	1716 Octomb. 19	526
147. Un raport german prin care se arată captivarea luĭ *Vodă Nic. Mavrocordat* prin căpitanul *Dettin* (german).	1716 Decemb. 9	534—542
148. Document de la *Drăghicĭ Pitarul Bălăceanul* prin care el arată cum l'aŭ prădat *Vodă Nic. Mavrocordat.*	1716	543—544 —545
149. Rĕspunsul *Impĕratuluĭ austriac* prin consiliul sĕŭ de resbel; la cererile *boerilor* Olteniĭ de a trece Ţara-Românească sub germaniĭ.	1717 Maĭ 30	548
150. Din scrisoarea vĕduveĭ *Doamna Pauna Cantacuzino* către un sfetnic de	1717 Noembre	426

	Anul	Pagina
la Paris ca să scrie ambasadoruluĭ francez din Constantinopol spre a interveni pe lângă *Contele de Collyer* ca să-ĭ restitue baniĭ împrumutaţĭ.		
151. Din convenţiunea încheiată intre *generalul Steinville* guvernatorul Transilvanieĭ şi *Voevodul Ţĕreĭ-Româneştĭ* în privinţa trecereĭ Olteniеĭ sub sceptrul german.	1717 Februarie 8	554
152. Din scrisoarea luĭ *Ienache Mavrocordat* către generalul Steinville prin care-ĭ divulgă ordinul primit de la Sultan, ca să ea parte la expediţiunea Ardealuluĭ.	1717 Maĭ 21	556
153. Din rapoartele luĭ *Steinville* către principele *Eugenie de Savoia* despre oferirea de mijlocitor a luĭ *Ianache Mavrocordat* Domnul Muntean, spre a împăca pe Turcĭ cu Nemţĭ.	1717 Maĭ 31	556—557
154. Ordinul *Sultanuluĭ*, către domnul munteam *Ianache Mavrocordat*, de a lua parte la expediţia Ardealuluĭ.	1717 Iunie 3	557—558
155. Din raportul luĭ *Nicolae Rosetti* din Ţara-Românească, către *generalul Steinville*, despre operaţiunile armatelor în ţĕrile dunărene şi atitudinea voevoduluĭ *Ianache Mavrocordat.*	1717 Maĭ şi Iunie 13	560
156. Din scrisoarea generaluluĭ *comite de Steinville*, către Principele *Eugenie de Savoia*, mulţumindu-ĭ pentru titlul de mareşal ce 'ĭ-a conferit împĕratul şi aducându-ĭ ştirĭ despre Ţara-Românească.	1717 Iunie 16	560—591
157. Din rapoartele luĭ *Nicolae Rosetti*, către *Steinville*, al luĭ *căpitanul Gesel*, către acelaşĭ, al *principeluĭ Eugen*, către *Steinville* şi către *Impĕra-*	1717 Iunie 1	561 şi (Nota II) —569

	Anul	Pagina
tul Carol al VI, prin care se vede că *Ianache Mavrocordat*, nu fusese întărit încă de Voevod al Ţĕreï-Româneştĭ ci numindu-se numaĭ caimacam.	Septem. 29 şi Octomb. 1	
158. Din scrisoarea a *12 boerĭ munteni*, refugiaţĭ în Sibiu, şi cerând principeluĭ *Eugen de Savoia*, ajutor de arme în contra Turcilor şi a a nelegiuirilor *Voivoduluĭ Ianache Mavrocordat.*	1717 Septem. 14	562—563
159. Dintr'un raport, unde se vede sosirea *Patriarchuluĭ* Ierusalimuluĭ la Bucureştĭ.	1717 Maĭ 10	563
160. Din adresa *boerilor munteni*, către *Principele Eugen*, cerându-ĭ ajutor de arme, înlocuirea şi punerea la respundere a luĭ *Ianache Mavrocordat*, pentru ale sale nelegiuirĭ comise.	1717 Septem. 23	564
161. Din scrisoarea unor *boerĭ munteni* din partida Domnuluĭ, către principele *Eugenie*, prin care eĭ laudă pe Voevodul lor *Ianache Mavrocordat.*	1717 Septemb. 3	565
162. Din adresa a *9 boerĭ munteni* refugiaţĭ în Ardeal, către principele *Eugenie*, cerându-ĭ a-ĭ ajuta ca să-ĭ scape de Domnul tiran.	1717 Septem. 23	564—570
163. Scrisoarea *Căpitanuluĭ Staicu Bengescu* (Serdarul) către *Steinwille*, despre operaţiunile Turcilor în Ţara-Românească.	1717 Iunie 17	565—566
164. Scrisoarea *Serdaruluĭ Barbul Brăiloiul*, către *Steinwille*, despre aceleaşĭ operaţiunĭ.	1717 Iunie 19	566—567
165. Din instrucţiunile date de *Impĕratul Carol al VI*, *Principeluĭ Eu-*	1717 Octom. 13	571

	Anul	Pagina
genie, în cea-ce privește pacea cu Turcii.		
166. Dintr'un Document despre schimb.	1718 Iunie	810
167. Dintr'o scrisoare a *boerilor* pribegi din Ardeal, către *boerii deputați la Viena*, despre modul neruşinat prin care aŭ fost speculați de *Voevodul Ianache Mavrocordat*, când fusese la Andrianopole.	1718 Maĭ 7	569—570
168. Memoriul redijat de *boerii partideĭ opoziţiuneĭ* Ţĕreĭ-Românești, partidă ce ducea politica externă, cu Austria, în care memoriŭ se vede dorința sceptruluĭ austriac, în locul celuĭ Ottoman. Memoriŭ înmânat împĕratuluĭ *Carol al VI-lea*, de deputații acesteĭ partide, boerii: *Radu Golescu* Spătar, *Ilie Stirbeĭ* Vistier, şi *Clericul Ioan Abraam*. Memoriŭ în care se desvoltă vederi largi de politică externă şi internă a Ţĕreĭ-Românești, stare economică şi socială.	1718 Martie 16	572—585
169. Din instrucțiunile date de *Impĕratul Carol al VI-lea*, *comiților Talman şi Wirmont*, prin care decret îi numește Consilieri imperiali de resbel, în încheierea păciĭ cu Turcii, de la Pasaroviț.	1718 Aprilie 20	586
170. Din scrisoarea luĭ *Steinville*, către Plenipotenții *Talman* şi *Wirmont*, arĕtându-le poziţiunea geografică a ţĕrilor române.	1718 Maĭ 14	587—589
171. Din raportul luĭ *Wirmont*, către împĕratul *Carol al VI-lea*, cerându-i împuternicire ca să intre în tratative cu *Ianache Mavrocordat* la desbaterile congresuluĭ.	1718 Maĭ 22	589—591

	Anul	Pagina
172. Hotărîrea consiliuluĭ de resbel adunat la *Pasaroviţ*, în cea-ce priveşte cerinţele boerilor muntenĭ.	1718 Iunie 27	591—595
173. Din scrisoarea ambasadoruluĭ Englez *Lordul Sutton*, către generalul *St. Saphorin*, despre negocierile de pace între Austria, Turcia şi Veneţia de la Pasaroviţ.	1718 Iunie 10	505
174. Din raportul *plenipotenţiarilor congresiştĭ*, către *împĕratul Carol al VI-lea*, în cea-ce priveşte cestiunea ţĕrilor române şi în special Oltenia.	1718 Iunie 19	596—598
175. Din scrisoarea luĭ *Wirmont*, către *Otll*, despre purtarea suspicioasă a luĭ *Ianache Mavrocordat* în congres şi încercarea de a cumpĕra pe membriĭ congresuluĭ.	1718 Iunie 20	598
176. Adresa consiliuluĭ de resbel, către preşedintele sĕŭ, principele *Eugen de Savoia* în cea-ce priveşte hotărârea luată asupra Ţĕreĭ-Româneştĭ.	1718 Iunie 27	599
177. Adresa a *24 de boerĭ Românĭ*, coprins şi numĕrul cător-va clericĭ, către principele *Eugen*, rugându-l a face să se alipească Oltenia Austrieĭ.	1718 Iulie 19	600—603
178. Specificaţiunea administratoreluĭ *Gh. Neunhardt*, despre întreţinerea luĭ *N. Mavrocordat*.	1718	605
179. Scrisoarea *Baronuluĭ de Tige*, către *generalul Steinwille*, relatându-ĭ numele boerilor ce nu maĭ voesc a se reîntoarce în Valachia-Turcească.	1718 August 12	606—607
180. Din scrisoarea vĕduveĭ Doamna *Păuna Cantacuzino* către *împĕratul Ca-*	1718 Iunie	488

	Anul	Pagina
rol al VI-lea pentru a i se restitui averile neamuluĭ eĭ, averĭ răpite de primul principe fanariot *Nic. Mavrocordat.*		
181. Din scrisoarea aceleiaşĭ Doamne către *comitele austriac Wirmont*, pentru a insista pe lângă *împĕrat* în aceeaşĭ cerere.	1719—1720	489
182. Decretul provisoriŭ al sacreĭ împĕrăţiĭ prin care se numeşte *consiliul imperial administrativ al Oltenieĭ*, cu ocazia trecereĭ eĭ sub coroana Austrieĭ.	1719 Septem. 28	611—612
183. Dintr'un document al deputaţiuneĭ administrative din Oltenia, către consiliul de resbel din Austria despre aprecierile personale asupra caracteruluĭ *Banuluĭ Gh. Cantacuzino* presidentul consiliuluĭ imp. din Oltenia.	1720	613
184. Memoriul *Banuluĭ Oltenieĭ Gh. Cantacuzino*, prezidentul consiliuluĭ imperial cesaricesc de administraţie, către *împĕratul Carol al VI-lea*, arătându-şĭ indignarea că de ce a fost scos din demnitatea de Ban. Memoriŭ însoţit şi de alte documente anterioare; ce reamintesc serviciile *Cantacuzenilor* aduse caseĭ imperiale austriace.	După 1720	613—622
185. Din adeverinţa dată de *comitesa Collyer*, soţia ambasaboruluĭ olandez din Constantinopol cum că a primit 5000 galbenĭ de la Păuna Vĕduva *Doamna Cantacuzino.*	1720 Aprilie 27	425
186. Epitaful luĭ *Nic. Vodă Mavrocordat*, de pe peatra sa mormîntală din monastirea Văcăreştilor.	1730 Septemb. 3	453—454
187. Din raportul oficial despre privilegiile, averile şi veniturile monastirilor	1731 Iunie 26	867

	Anul	Pagina
din Oltenia cu privire la monastirea *Fițianul* (j. Dolj) și la averea de 2 moșiĭ lăsate aceleĭ monastirĭ în 1681 de *Marele serdar Petre Obedeanu.*		
188. Din testamentul *Stankeĭ Obedeanu, Jupâneasa Mareluĭ Paharnic Constantin Obedeanu*, prin care lasă 2 moșiĭ Mitropoliĭ din Bucureștĭ și din diata epitropului acesteĭ averĭ, *Constantin Filipescu*, Mare Medelnicer, ginerele Obedeankeĭ.	1752 Decem. 29	869
189. Din testamentul olograf și original al *mareluĭ Paharnik Constantin Obedeanu*, prin care lasă 9 moșiĭ *bisericeĭ Obedeanu* din Craiova.	1753	867
190. Din chrisovul luĭ Al. Ipsilante prin care înființează și școala cu «seminar și spital pe lângă biserica Obedeanuluĭ».	1776 Aprilie 26	867
191. Din documentul luĭ Vodă Șuțu pentru a se opri desgropatul și arsul morților.	1785	852

INDICELE NUMELOR PROPRII

DE

PERSOANE ŞI LOCALITĂŢI

A

Abaza-Mehmet (Paşa) 48.
Abazza Ilie, 461.
Abraam (predicator), 572—583.
Achmet III (Sultan), 248.
Achmet (Agă), 182.
Achmet II (Sultan), 204.
Adam (Banul), 47.
Adorno (Duce de), 898.
Agora (monastire), 19.
Ali-Silihtar (Aga), 245.
Ali-Persanul, 265.
Ali-Paşa, 290.
Alibeg (Calău), 156.
Alibei, 157.
Alexandru II (Principe), 156.
Alberoni (Cancelar), 571.
Alexandru-Coconul (Principe) 12.
Alexandru-Cel-Bun (Principe), 15.
Alençon (Duce, d'), 402.
Almaşul, 19.
Alexandru-Iliaşĭ (Principe), 21, 31.
Almoro Nani, 371.
Amurat II (Sultan), 3.
Ana (Regina Spanieĭ), 258.
Andronic Manolache, 344.
Antim Ivireanul (Mitropolit), 347, 384, 502, 997.
Andrianopole, 221.
Antonius (Patriarch), 15.
Antonie dela Popeşti, (Principe), 109.
Anton Ştefan (Episcop), 145.
Angel Andronic, 152,
Angel Isac (Impĕrat), 152.
Angel Alexe, 152.
Apafi (Principe), 192, 207, 392.
Apostoleanu A. M., 807.
Apty-Paşa, 278.
Apracsin (Kneaz), 313.
Argenthal (Marquis d'), 250.
Aristarhul Mihail, 417, 475.
Aristot, 241.
Argeşul (monastire), 185.
Arnota (monastire), 19.
Arvanitohoritul Saul, 151.
Argetoeanul Dumitraşcu (Căpitan), 225, 228.

Argetoeanul Vasile, 603.
Aristene (jurist), 996.
Argeș (Curtea de, monast.), 895.
Armeanul Petre (Zugrav), 900.
Assan Andronic, 153.
Asprocastron, 14.
Attalensis (jurist), 994.
Auersberg (Comite), 553.
Augustin (Sfântul), 647.
August II (Rege), 276.
Avramie (Dascăl), 520.
Azamet-Gherei, 189.

B

Bacon, 421.
Baden Ludovic (Principe), 188.
Bajazet-Ilderim (Sultan), 415.
Baltagi-Mehemet (Paşa), 291.
Bădeanu Barbu (Comis), 214.
Balş Aniţa, 369.
Balş Ioan (Vornic), 459.
Băleanu Vuicina (Paharnic), 24.
Băleanu Ioan (Consilier imperial), 622.
Băleanu Gheorghe (Stolnic, Ban), 46, 91, 107, 119, 124.
Băleanu Grigorie (Logofĕt, Vornic), 24. 476. 502, 546, 549, 562, 585, 606.
Băleanu Ivaşcu (Vornic), 4, 9, 53, 54, 120.
Băleanu G. (Stolnic), 91.
Băleanu (Postelnic), 144.
Bălăceanu Constantin (Agă), 147, 183, 184, 186, 188, 195, 205, 211, 219.
Bălăceanu Badea (Clucer, Conteș), 131, 402, 91, 118.
Bălăceanu, 502, 523, 606.
Bălăceanu Drăghicĭ, 536, 543, 563, 575, 603.
Bălăceanu Ioan, 607, 757.
Bălcescu Fota, 603.
Balsamon (jurist), 994.
Ballarino, 79, 87.
Balotă Ivaşcu Cepariul, 85.
Balasache (Cămăraș), 95, 105.
Battori Sigismund (Principe), 4.
Batace Ioan, 153.
Basarab Constantin Cârnul (Vodă), 182.
Basarab Dan (Vodă), 399.
Basarab Alexandru, 15.
Basarab Constantin Şerban (Vodă), 64.
Basarab Radu Cel-Mare (Vodă), 16.
Basarab Radu-Şerban (Vodă), 30.
Basarab Matheĭ (Vodă), 18, 19, 42.
Bârsescu Ienache (Vătaf), 193.
Bârsescu Stroe (Clucer), 71.
Bârsescu Radu (Agă), 69.
Băjescu Mareș (Vornic, Ban), 81, 91, 107.
Băjescu Matheĭ (Postelnic), 207.
Bărcănescu Pârvu (Spătar).
Barcsai (Principe), 68, 69.
Beciu (Viena), 186.
Bender, 274.
Beltz (Palatin de), 270.
Berwick, 268.
Bettineli, 339.
Beauvilliers, 389.
Belgrad, 187, 223, 497.
Belgradul (serbesc), 569.
Bertodi, 210.
Belci-Paşa, 503.
Bethlen (Principele de), 216.
Bethlen Ianoș (Cancelar), 129.
Bethlen Elek, 144.
Bethlen Gabor (Principe de), 36.
Bertenești (sat), 190.
Bengescu Staicu, (Serdar), 502, 509, 565, (Consilier imperial), 612, 622.

Bengeştĭ (sat), 509.
Bercseni, 560, 566.
Benkner Hanes, 701.
Bistriţa (monastire), 18.
Bilcineanu Calotă (Log.), 225.
Blunschli, 421.
Bon (General), 313.
Bolişteanu (Paharnic), 46.
Bordiul Athanasie, 992.
Boncoski (Ambasador), 290.
Bonnelli Michail, 150.
Bou (Banul), 48.
Boerescu Vasile, 807.
Bosianu C., 807.
Bolleac Caesar, 70.
Borsdorf Rudolf, 946.
Boucicault (Mareşal), 5.
Bolintinu (monastire), 19.
Boteanu Nedelcu (Paharnic, Vornic), 46, 48.
Brăila, 316.
Bretania (Ducele de), 251.
Bolişteanu (Paharnic), 46.
Brâncoveanu Danciu, 401.
Brâncoveanu David, 402.
Brâncoveanu Preda (Spătar, Logofĕt), 24, 47, 69, 402.
Brâncoveanu Papa, 94, 402.
Brâncoveanu Nicolae (Logofĕt), 403.
Brâncoveanu Manolache, 403.
Brâncoveanu Grigorie (Ban), 403.
Brâncoveanu Matheĭ (Beizadea), 363.
Brâncoveanu Constantin (Beizadea, Logofĕt), 364, 869.
Brâncoveanu Ştefan (Beizadea), 364.
Brâncovenĭ (sat), 50, 188.
Brâncoveanu Constantin (Vodă), 1, 57, 97, 182, 228, 243, 253, 269, 273, 362, 393, 402.
Brâncoveanu Stanca, 204.
Brâncoveanu Maria Doamna, 569.
Brancovicĭ Sava (Mitropolit), 392.
Brancovicĭ Lazăr, 399.
Brancovicĭ Gheorghe, 399.
Brancovicĭ Velcu, 399.
Brancovicĭ Massim (Mitropolit), 400.
Brancovicĭ David, 401.
Bracuca (Căpitan), 278.
Brăiloiu Barbu (Serdar), 502, 508, 515, 566.
Brăiloiu Dumitraşcu (Dositheĭ, Monachul), 530, (Consilier imperial), 612, 622.
Brăiloiu Constantin, 563, 575, 606.
Brăiloiu Cornea (Agă, Paharnic, Ban), 188, 206, 222, 223, 269.
Brussa, 4.
Brue (Dragoman), 329.
Brătăşanu Preda, (Şătrar), 182, 188.
Brătăşanu Barbu (Vătaf), 193, 214.
Brezoeanu Pătraşcu (Vornic), 476, 477, 501, 513, 517.
Bruninx, 499.
Breaza, 513.
Braşov, 70.
Budeştĭ (sat), 197.
Bucşeanu Stoica (Paharnic), 213, 216.
Bucşeanu Preda (Paharnic), 91.
Bujoreanu Şerban (Vistier), 418, Spătar, Ban), 476, 477, 510, 527, 546, 562.
Buicescu Buzinca (Cluc.), 24, 46.
Buicescu Diicu (Spătar), 71.
Buhuşĭ Ioan (Logofĕt), 57, 458.
Butoiul (monastire), 18.
Busdugan (Căpitan), 31, 38.
Buzeanu (Logofĕt), 85.
Buzăianul Dumitraşcu, 86.
Buzescu Theodosie (Ban), 24.

C

Cacavela Eremia, 383, 755, 985.
Călinescu Ioan (Căpitan), 64.
Caliarchi Anton, 606.
Calcedon (oraș), 647.
Căldărușanĭ (monastire), 19.
Câmpu-Lung (monastire), 19.
Câmpineanu Vasile, 71.
Câmpineanu Pêrvu, 606.
Câmpineanu Manta, 606.
Cameniţa (cetate), 283.
Cantacuzino Stefan (Vodă), 151, 405, 423.
Cantacuzino Constantin (Stolnic), 199, 205, 225, 249, 261, 423.
Cantacuzino Păuna (Doamna), 423, 426.
Cantacuzino Rudolf (Beizadea), 426.
Cantacuzino Constantin (Beizadea), 426.
Cantacuzino Mihail (Comis), 117, 177.
Cantacuzino Thoma (General), 490.
Cantacuzino Gheorghe (Beizadea, Comte, Ban), 546, 572, 622.
Cantacuzeniĭ, 70, 125, 150.
Cantacuzino Drăghicĭ (Logofĕt), 97, 102.
Cantacuzino Mihail (Postelnic), 107.
Cantacuzino Spandughino Theodoro, 150.
Cantacuzino Ioan, 150.
Cantacuzino Răducanu, 151.
Cantacuzino Ioan II, 152.
Cantacuzino Mihail (de la Bizanţ), 152.
Cantacuzino Theodor, 153.
Cantacuzino Pêrvu (Stol.), 186.
Cantacuzino Manoil, 153.
Cantacuzino Ion (Împĕrat), 153.
Cantacuzino Matheĭ, 153.
Cantacuzino Thoma, 153.
Cantacuzino Dimitrie, 154.
Cantacuzino Mihail (Şaitan-Oglu), 154.
Cantacuzino Constantin (Postelnic), 24, 46 69, 74.
Cantacuzino Ilie, 280, 327.
Cantacuzino Michail (Spătar), 225.
Cantacuzino Şerban (Vodă), 83, 98, 103, 183.
Cantemir Constantin, 213.
Cantemir Antioch (Hatman), 213, 223, 243, 253.
Cantemir Dimitrie (Vodă), 146, 180.
Cariofil, 446.
Cariofil Ienache (Logofĕt), 757.
Cariofil (Dascăl), 171.
Caramanleul Dumitraşcu (Postelnic) 108, 183, 225.
Cara-Mehemet (Paşa), 131, 291.
Cara Mustafa (Paşa), 144.
Carloviţ, 172, 229.
Carca (Vornic), 28.
Carida Gh. (Vistier), 64.
Carafa (Comite), 232.
Castagnères de (ambasador), 192, 196, 211, 221, 230.
Cassanova, 126.
Cândescu Istratie (Spătar), 69.
Cândescu Radu (Vornic), 71.
Capello Giovani, 48.
Catrina Duca, 87.
Cardan, 377.
Carlyle (soţia luĭ), 40.
Catargiu Nicolae (Stol.), 51, 54.
Catargiu Ilie (Vistier), 306, 458.
Carol VI (Împĕrat), 568, 507.

Calocyros (jurist), 994.
Cetatea Albă, 14.
Cerchez-Achmet (Paşa), 195.
Cerneţĭ, 228, 509.
Cetăţuia (monăstire), 552.
Chimenitul Sevastos, 383.
Chinetti Batista, 423.
Chrisoscoleu Sultana, 445.
Christopulos Iachint, (Mitropolit), 14, 870.
Chilia, 14.
Cheik Vani, 165.
Ciamrâul, 197.
Ciorogârleanu Constantin (Sluger), 183.
Cizlar-Aga, 245.
Ciutaea, 365.
Cigalla Carlo, 40.
Ciaru-Vasile, 551.
Cladova, 186, 188.
Clejanĭ, 197.
Corbeanu Neagoe (Postelnic), 107.
Corbeanu Michail (Postelnic), 193, 223.
Corbeanu Vintilă (Ban), 216.
Corbeanu Dumitraşcu, 216.
Costin Căpitan, 198.
Costin Velicko, 144.
Collyer (Comite de), 210, 230.
Conti (duce), 227.
Corbea (Sol), 299.
Cropot Brigadirul, 306.
Cossova, 4.
Cromvell, 340.
Cotmeana (Monastire), 18.
Cornăţeanu Socol (Stolnic), 24.
Cornăţeanu Nicolae (Vistier), 51, 54.
Cocorescu Radu (Comis), 24.
Cocorescu Cârstea Vornic, 31.
Coţofeanu Mihaĭ (Spătar), 42, 47.
Contarini Simon, 39.
Cocorescu Calotă, (Clucer), 52.
Colentina, 52.
Comnen Mihail (Impĕrat), 152.
Comnena Maria, 152.
Comnen Andronic, 152.
Copronym Constantin, 993.
Cordoki (Căpitan), 309.
Comăneanu Badea (Comis), 71.
Comăneanu Matheĭ (Căpitan), 191.
Cobză Dumitraşcu (Căpitan), 144.
Costaki Gavriil (Sluger), 459.
Commorn, 498.
Coressi, 701.
Cocorĕştĭ, 138.
Croix St. (Căpitan), 525.
Creţeanu Gh., 27, 29, 37.
Crusius, 155.
Creţulescu Pârvu, 140.
Cuza Al. Ioan (Principe), 806.
Cupăreşti Rosetti, 139.
Cuza (Spătar), 459, 551.
Czaki (Comite de), 605.
Czereĭ, 195.
Czeyka (General), 613.

D

Dabija-(Vodă), 80.
Daltaban-Paşa, 258.
Dalman, 293.
Daniilovicĭ-Menjicoc, 313.
Dante, 366.
Daniil (Episcop), 19.
Dan (Vornic), 52.
Damaschin (Episcop), 601.
Dediulescul (Vistier), 550.
Dettin (Baron), 533.
Des Alleurs (ambasador), 241.
Develtum (oraş), 155.

Defierville, 375.
Dimircapi, 504.
Dietrich (Colonel), 613.
Divixtus A. (Medic), 845.
Diikiti Constantin, 343.
Dionisie (Patriarh), 182.
Dobrenĭ, 888.
Dobromir (zugrav), 904.
Doicescu Udrea (Clucer), 64.
Dolgoruki (Prinţ), 312.
Dorş (Baron), 206.
Doria (Marchiz), 209.
Doxapater (jurist), 994.
Doicescu (Colçea), 70.
Doicescu (Clucer), 291.
Drascovicĭ (General), 516.
Dudescu Radu (Spătar), 477.
Dudescu Constantin (Comis), 418, 606.
Dudescu Radu (Vistier), 24, 350, 405.
Dudescu Dumitru (Vistier), 46, 54.
Duma căpitan, 515.
Ducas, 152, 153.
Ducange, 153.
Durazzo (Marchiz), 166.
Duca Constantin, 243
Dunod Antide, 145.

E

Ecaterina (Impĕrăteasa), 313, 398.
Egnatie (Episcop), 89.
Elena Doamna, 56.
Eliad Manasis (dascăl), 985.
Enache (Doctor), 992.
Erbs (Comite), 209.

F

Fabre, 221.
Fabrizzio, 898.
Fabricius, 364.
Fălcoeanu Petre (Sluger), 47.
Fălcoeanu Nika (Vistier), 31.
Fălcoeanu Matheĭ (Vistier), 549.
Făgăraş, 401.
Fanar, 162.
Fărcăşanu Radu (Stolnic), 71.
Fărcăşanu Pêrvu, 132.
Fărcăşanu Barbu (Vistier), 137.
Fărcăşanu Constantin, 603.
Fărcăşanu Iordache, 603.
Fărcăşanu Pêrvu (Logofĕt), 225.
Ferenţ (Căpitan), 551.
Ferratti (Comite), 408.
Ferre-aga, 171.
Férriol (ambasador), 173, 219.
Filipescu Constantin, 734.
Filipescu Drăghicĭ (Postelnic), 28.
Filipescu Constantin (Medelnicer), 869.
Filipescu Maria, 869.
Filipescu Pană, 47, 69.
Filipopole, 3.
Finta, 58.
Filişeanu Dumitru (Sluger), 42, 47.
Filstich, 149.
Flocĭ (Cetate), 190.
Florica (Domniţa), 47.
Florescu Cornăţeanu, 54.
Florescu Stoian (Pitar), 91, 107.
Florescu Antonache, 585, 603.
Fleischmann, 318, 499.
Fonseca (Doctor), 329, 992.
Fornetti, 297.

Fotie (Patriarh), 864.
Francken I (Pictor), 902.
Frangipanni (Comite), 401.
Frejureanu Dumitraşcu, 64.
Franţi, 66.
Funk (Ambasador), 329, 364.

G

Galacan (Căpitan), 278.
Galiţin (Prinţ), 313.
Galeado Galdo, 909.
Gherghiţa, 40.
Ghinea Ţucalas, 59.
Ghinea (Căpitan), 143.
Gherlach Ştefan, 155.
Ghenea (Negustor), 185.
Gheorghe-Ştirbu-Purcel(Lăutar), 197.
Ghircă (Negustor), 916.
Ghioca Cupeţul (Negustor), 919.
Ghica Gh. I. (Vodă), 66, 72.
Ghica Gr. (Vodă), 66, 74, 94, 124.
Ghica (Doamna), 82.
Giorma Ban (Căpitan), 48, 64.
Gioan-Bey, 66.
Girardin (de, ambasador), 148, 184, 191, 230.
Gin-Ali (Vizir), 334.
Glavacioc (Monastire), 18.
Glogoveanu Nicolae (Sluger), 91.
Glogoveanu Michail (Consilier imperial), 622.
Glogoveanu Matheĭ (Consilier imperial), 622.
Govora (Monastire), 18.
Gorgan (Spătar), 47, 50.
Gonzague, 401.
Golescu Radu (Logofĕt şi Spătar), 182, 187, 418, 476, 477, 502, 508, 535, 536, 562, 572, 606.
Goltz (Ambasador), 364.
Gomolinsky Ion (Ambasador), 238.
Godunov Boris (Ţar), 273.
Goni (hirurg), 313.
Golovin (Ambasador), 313.
Greceanu Anghel (Comis), 28.
Greceanu Pavel, 28.
Greceanu Pavel (Logofĕt), 46, 154, 167.
Greceanu Preda Floricoiul, 47, 723.
Greceanu Radu (Logofĕt), 182, 247, 723.
Greceanu Şerban (Logofĕt), 188, 206.
Greceanu Barbu (Stolnic), 563, 585.
Greceanu Drăghicĭ, 64.
Greceanu Ştefan, 97, 729.
Grădişteanu Nica (Armaş), 138.
Grădişteanu Bunea (Armaş), 222, 225.
Grudjiensky, 278.
Grothusen (Ambasador), 329, 359, 364.
Gregoriu Cel mare (Sfântul), 647.
Grama (Negustor), 918.
Grillo Giovani Augustino, 923.

H

Hagi Theodoride (Jurist), 994.
Hangul (Serdar), 120.
Haisler (General), 187, 195, 227.
Haţag (Căpitan), 213.

Habord (Ambasador), 237.
Harcov, 321.
Haller Iohan, 916.
Hasan Paşa, 245.
Harmenopulos (Jurist), 994.
Herăscu Năsturel, 107.
Heambsberg, 237.
Herberştein (Comite), 302.
Heladius, 384, 989.
Hieronim, 647.
Hotin, 128.
Hohenzollern Carol I (Rege), 180.
Horvath, 262, 647.
Hoschtädt, 266.
Holştein (Duce de), 364.
Hoelbius Theodorus, 455.
Holtz Andrea, 910.
Horezu (Monastire), 223.
Holemberg, 599.
Hopp, 237.
Houssey (Ambasador), 237.
Husein-Kiupruly (Vizir), 258.
Husein (Paşa, Leuḑi-Oglu), 130.
Hrisoscoleu (Vătaf), 132.
Hrisoscoleu Sultana, 173.
Huler-Corald, 325.

I

Iacobi (Medic), 992.
Iaroslav (Oraş), 310.
Ibignacurt, 67.
Ignatie (Episcop), 24.
Ignatie (popă sêrb), 49.
Ignatie (Mitropolit), 63.
Iliaşĭ-Radu (Beizadea), 204.
Ilinca Cantacuzino, 84, 118.
Ión din Antiochia (Jurist), 994.
Istodor (Căpitan), 223, 225.
Isvoranu Preda (Postelnic), 529.
Isvoranu Cernica (Armaş), 191, 193.
Isvoranu Radu (Pitar), 222.
Ismail-Effendi, 328.
Istvan Lazăr, 129.
Isaia, 146.
Iusuf Paşa, 290.
Ipomeneos (Doctor), 992.
Ivanovicĭ, 313.
Ivaşcu de la Gaia, 48.

J

Janczaranga, 278.
Jipa (Negustor), 918.
Jora Antioh, 305, 457.
Jora Gh. 476.
Jörgher (Comite), 227.
Jugurenĭ (Sat), 194.
Justinian, 993.

K

Kadri-Paşa, 68.
Kameniţa, 127.
Kalufziani, 278.
Karoli (Comite), 561.
Kara-Ibrahim-Paşa, 171.
Krasna-(Têrg), 278.
Kertsch (Cetate), 238.
Kiatub Selim, 228.
Kioprogli Achmet-Paşa, 164.
Köpröli-Paşa, 68.

Kohary, 144.
Kostaki-Lupu, 312.
Kölöseri Samoel, 354.
Kostaki Gavriliță (Vornic), 312.
Kozia (Monastire), 18.
Kreţulescu Dobromir (Ban), 292.
Kreţulescu Matheĭ (Şetrar), 503
Kreţulescu Iordache, 269.
Kreţulescu Radu, 91, 119, 105, 138.
Krupiensky (Castelan de Caliş; Krupensky), 237.
Kynsky (Comite), 209, 230, 236.

L

Lazăr, 4.
Lantier (Doctor), 992.
Lassenberg, 548.
Leon Isaurianul, 993.
Leurdeanu Eustatie (Paharnic), 563.
Leurdeanu Statie (Paharnic), 427, 759.
Leurdeanu Stroe (Vornic), 81, 88, 91, 95, 101, 113, 115.
Leon (Filosoful), 993.
Leopold (Impĕrat), 184, 254, 618.
Lecinsky Stanislas, 267, 282.
Lectodiar Elias, 309.
Leon-Vodă, 12, 47.
Lecca (Postelnic), 30.
Lecca Mihaĭ (Spătar), 46, 51, 54.
Legrand Emil, 155.
Lepanta (Oraş), 155.
Leclerc Jean, 184.
Ligaridis Paisie, 985.
Lipa (Cetate), 223.
Loyola Ignatius, 432.
Lombroso Cesar, 377.
Loxandra (Scarlotos), 168.
Ludovic XIV (Rege), 191, 219.
Lugoş (Cetate), 223.
Louis (De France), 389.
Louvois, 389.
Lubomirsky, 232.
Lucavieki, 277.
Luca (Vistier), 310.
Luther, 340.
Ludovic II (Rege), 8.
Ludescu Stoica (Logofĕt), 177.
Ludescu Constantin (Căpitan, 131.
Luzignan Ion (Rege), 153.

M

Macedon Comisul, 314.
Maiota Gh., 384.
Maintenon (M-me de), 390.
Macarie, 866.
Macedoneanul Meletie, 836, 998.
Malaxus Manuel, 996.
Manos Iacob, 989.
Maiota Gh., 989.
Mantuano Iosef, 561.
Manuel (Negustor), 919.
Marcianopol (Oraş), 155.
Marsigli (Comite), 146, 209.
Mahomet IV (Sultan), 164.
Mancini Olimpia, 258.
Manorigarti, 271.
Magne (General), 189.
Macarie, 63, 207.
Manu (Apostolu), 423, 503.
Mahomet II (Sultan), 8, 16, 154.
Mărginenĭ (Monăstire), 84.
Mavrocordat Alexandru (Exa-

poriton), 166, 173, 221, 272, 236, 440.
Mazarin, 258.
Mavrocordat Ienache (Voevod), 547, 552, 600.
Mavrocordat Nicolae (de la Chios), 169, 443, 445.
Mavrocordat Pantaleon (Panteris, de la Chios), 169, 445.
Mavrocordat Gheorghe (Principe), 170.
Mavrocordat Nicolae (Voevod), 173, 288, 423, 443, 445, 476, 503.
Mavrocordat Roxandra, 446.
Memmo Andrea, 303.
Mehedinţeanu Tudosie (Spătar), 47, 52, 54.
Mehedinţeanu Lupu (Căpitan), 27, 38, 53.
Mehemet-Paşa, 318.
Mitrofan, 522.
Mihnea III, 66.
Milescu (Banu), 140.
Miclescu Gavril (Logofĕt), 458.
Milcoveanu Preda (Căpitan), 213, 216.
Mill (I. Stuart), 377.
Mircea I Basarab, 4.
Mislea (Monăstire), 18, 19.
Michaĭ Viteazul, 27, 56, 273.
Michaĭ Cămărașul, 27, 28.
Migorodski (Polcovnic), 313.
Moldoveanu (Vătaf), 81.
Mohacĭ, 141.
Moxalie (Călugăr), 837.
Moscova, 276.
Motraye (I.a), 363.
Montespan (M-me de), 390.
Mogăldea (Vornic), 26.
Monferât (Marchiz de) 401.
Murgu (Spătarul), 30.
Mustafa II (Sultan), 222.
Mustafa-Paşa, 227.
Müfel (Căpitan), 561.
Muradin, 566.
Mustafa (Marele vizir), 265.
Müllern, 286.
Münich (General), 323.

N

Nami-Mohamet (Vizir), 258.
Năsturel Herĕscu (Spătar), 71.
Napoleon I, 277.
Narva, 276.
Neunhardt Gh., 605.
Neculcea Nicolae (Hatman), 304.
Negru-Vodă (Cetatea), 154.
Nevers (Duce), 5.
Niş, 4.
Nicopoli, 4.
Nifon (Patriarch), 17.
Nicolae de la Sinope (popă), 217.
Nicomedeia, 221.
Nicodim (sfântul), 877.
Noailles (Phillibert de), 5.
Nottaras Chrisant (Patricul), 291.
Nucetul, 19.
Nuşa (Armaş), 47.
Numam-Paşa, 558.

O

Obedeanu Petre (Căpitan, Serdar, Clucer), 223, 225, 247, 477, 502, 516, 527, 563, 867.
Obedeanu Pêrvu (Serd.), 97, 98.
Obedeanu Constantin (Consilier Imperial), 622, 867, 890.

Obedeanu Nicolae (Ban de Craiova), 508, 510, 513, 516.
Obedeanu Stanca, 669, 869.
Obileştĭ (Sat) 227.
Odaia (Sat), 517.
Ottobon, 900.
Odreiu, 247.
Odor (Căpitan), 69.
O'Donnel (Comitesă de), 151.
Odivoeanul (Căpitan), 223.
Oettingen (d', Ambasador), 255.
Ohrideanul Stefan (Călugăr), 836.
Ochrida, 15.
Olteniţa,
Olimbiada (Călugăriţă), 360.
Olănescu Drăghicĭ, 603.
Osman (Agă), 300.
Öttl Antonie, 319, 548.
Ottetteleşanu Ilie (Căpitan), 603, 612.
Oradea-Mare, 204.

P

Paget (Lord), 230.
Panaiotakis Nicusis, 12, 77, 120, 164.
Partenie (Tarhata), 18.
Patherisia (Monastire), 18,
Paisie (Domnişorul), 40.
Palade Ion (Spătar), 476.
Palfi Ion (Ban), 504.
Panonianul Daniil, 839.
Pandele (Doctor), 992.
Paleologul. 154, 399.
Paleologu Irina, 153.
Paul St., 361.
Pantaleon (Doctor), 391, 992.
Pârşcoveanu Preda (Spătar), 183, 186.
Pârşcoveanu Ştefan (Postelnic), 564, 585.
Pârşcoveanu Ştefan (Consilier), 622.
Passarovicĭ, 598, 607.
Papay, 500.
Pârâianu Stanciu (Postelnic), 43.
Pârâianu Danciu (Postelnic), 71.
Parkany (Cetate), 145.
Păuşăscul (Clucer), 191.
Petru cel Mare (Ţar), 8.
Petriţ Ignatie, 983.
Peloponesianul Maxim, 989.
Petrasch (Baron), 604.
Petru-Schiopul (Vodă), 650.
Pezzen (Ambasador), 816.
Petriceico-Stefan (Vodă), 128, 129.
Petro-Varadin, 497, 504.
Pillarino Iacob (Doctor), 245, 989.
Pivoda (Căpitan), 533.
Popescu Radu (Logofĕt, Vornic, Ban), 187, 523, 531, 541, 562, 585.
Popescu Cârstea, 190.
Popescu Chrizea (Spătar), 24, 43, 46, 51, 54, 91, 119, 143.
Potlogi (Sat), 188.
Porfirita Ienache, 211.
Pottendorf (Oraş), 231.
Poenaru Brădescu Barbul (Spătar), 42, 47, 54.
Poenaru Vasile, 612.
Porta Nicolaus (de), 612.
Poniatowski (General), 296.
Policala (Doctor), 298.
Ponchartrin, 389.
Pomponne (de), 389.
Proroceanu Preda (Căpitan), 189, 210, 213.
Prisiceanu Şerban (Clucer), 529.
Preda Beca (ot Maia), 64.

Q

Quarrient (Ambasador), 218, 269, 330.
Querrini Giacomo, 126, 128.

R

Radu-Michnea (Vodă), 12, 26.
Radu Leon (Vodă), 12.
Radu IV cel Mare (Vodă), 16.
Racoţi Gh. (Principe), 42, 68, 70.
Radu (Logofĕtul) ot Deasa, 43, 47.
Radu Iliaşĭ (Vodă), 48.
Râncăciovul (Monastire), 18.
Racoţi Ferenţ, 253, 263.
Rastadt, 258.
Rabutin (Diplomat), 240.
Rami Paşa, 245.
Racoviţă Michail (Vodă), 249, 327, 343, 550.
Racoviţă Dimitrie, 327.
Ramadan Const., 418, 458.
Raţă Ioniţă (Postelnic), 459.
Ramadan Dimitrachi, (Postelnic), 476.
Ramilles, 266.
Rahova, 5.
Rătescu Luca (Vistier), 228.
Reni (General), 313.
Renigher Simon, 68, 71, 79.
Reys-Eftendi, 230.
Reprin (General), 317.
Restis Pascuale, 915.
Regeb-Paşa, 558.
Rogojinski (Ambasador), 312.
Rothal (General), 85.
Roset Antonie (Vodă), 139.
Roset Lascarache, 139.
Rosetti Ienache (Agă), 503.
Rosetti Nicolae, 565.
Rostopcin (Mareşal), 277.
Ruste (Alăutarul), 908.
Rudolf (Impĕrat), 26.
Rusava (Orşova), 50.
Rudeanul Diicul (Clucer), 188, 225.
Rousseau, 327.
Rugină (Sluger), 458.
Ruset Vornicul, 459.
Ruset Iordache, 326.

S

Savin (Hatman), 53,
Savoia Eugenie (Principe), 318, 504, 516, 571, 623.
Sadeler (Gravor), 901.
Sardica (oraş), 647.
Sarandino, (Logofĕt), 820.
Salankenen, 204.
Scoropadski Adam, 321.
Şeremetev (General), 305, 329.
Şefer, 313.
Seifulah-Aga, 310.
Sepianski (General), 526.
Serafim (Episcop), 89.
Secuianul Neagoe (Clucer), 91, 118.
Selim-Gherei (Hanul), 183.
Serreyer, 231.
Sinapeos Panaghiot, 384.
Şişman (Ţar), 4.
Şilic (Colonel), 187.
Sinavski Adam, 321.
Soranzo Giacomo, 273.

Soliman Aga, 56.
Sofialeul Nicolae (Vistier), 70, 82, 95, 105.
Soisson (Duce de), 258.
Strâmbeanu Constantin (consilier imperial), 612, 622.
Sturdza (Vornic), 306.
Sturdza Alex. (Vornic), 757.
Sturdza Theodor (Spătar), 128.
Steinville (General de), 318, 408, 502, 526, 538, 546, 561.
Stirbey Const. (Banul), 347, 405.
Stirbey Ilie (Vistier), 562.
Stirbu Purcel, 539.
Stirbu Ioan Purcel, 539.
Stridie (Leon-Vodă), 86.
Staico (ot Berleşti, Armaş), 91.
Stratmann Enric (Comite), 619.

T

Talaba (Baron), 292.
Ţamblac (Mitropolit), 4.
Tâmpea (Lăutar), 909.
Tânganul (Monastire), 19.
Tătărani (Sat), 202.
Talmann, 302, 318, 330.
Taine, 327.
Theofil (Mitropolit), 24, 55.
Têrgovişte, 71.
Teleky (General), 195.
Trevoux (de la), 253.
Teleky Iosef (Comte de), 606.
Tismana, 18, 47.
Tiege (general de), 408, 423, 502, 515.
Tomşa Leon (Vodă), 40, 44.
Torcy, 231, 257.
Tore Mammuca (del), 141.
Tököly Emerik (Comite de), 144. 184, 211, 220, 253.
Tohani (Sat), 184.
Tolstoi (Comite de), 290
Toderaşcu (de la Galaţi), 226.
Tomaides Ath, 383.
Turin, 266.
Ţuki Pulcheria, 445.

U

Ugolino (Comite), 366.
Urechie Nestor (Vornic), 26, 650.
Urlaţi (Sat), 314.
Usson (d' de Bonnac, ambasador), 372.

V

Vasile Lupu (Vodă), 273.
Valarga Marioara, 898.
Văcărescu Ienache (Căpitan, Agă) 216, 275.
Văcărescu Ion, 230.
Văcărescu Stefan (Ban), 869.
Vendôme (Duce de), 258.
Veseleile, 995.
Verzarul Constantin (Paharnic), 116.
Veterani (General), 147, 223.
Vergo (Paharnic), 183.

Versailles, 191, 253.
Virmont (Comite), 591,
Vimercati (Comite), 817.
Voltaire, 251.
Volde Alois, 383.

W

Waldştein (Comite), 145.
Wawrin (Jehan de), 879.
Werdenburg, 619.
Wolf, 154.
Wohner, 191.
Wolfang (Oettingen), 239.
Wosnicszin, 241.

Z

Zante (Insula), 270.
Zagarancea, 306.
Zătreanu Preda (Vătaf), 225. 228.
Zătreanu Vlăduţă, 612.
Zerneştĭ, 194.
Zenta, 612.
Zrigny Elena, 209.
Zulficar-Effendi, 172, 230.
Zonaras, 154
Zolomi (Graf), 42.

INDICELE POESIILOR POPULARE CITATE

	Pagina
Aga Bălăceanu şi Constantin Brâncoveanu	197
Constantin Brâncoveanu	367
Serdarul Petre Obedeanu şi Nicolae Mavrocordat-Vodă.	539
Versurĭ rupte din diferite bucăţĭ pentru a arĕta rima poesiĭ populare	657—659
Versurĭ din cântecul cruceĭ	659
Versurĭ din cântecul Ariciuluĭ	659—660
Variant din cântecul Moş-ajun	660
Variant din cântecul Sorcoveĭ	660
Ghicitoarea (ceasornicul)	662
Variant din gluma Ţiganuluĭ cu soacră-sa	662
Variante din doina Lena	633—664
Variant din doina Mehedinţeanul	664
Variant din Hora Sultana	665
Variant din Hora Unireĭ ţĕrilor surorĭ	665—666

	Pagina
Variant din Colindul luĭ Hristos	666
Variant din Datina Siva	668
Variant din Datina Pluguşoruluĭ	669
Variant din Datina Steaua	670
Variant din Datina Steaua cu Vicleim	672
Variant din oraţiile de nuntă	673—674
Variant din cântecul Paparudeĭ	675
Variant din cântecul Caloianuluĭ	676
Balada Soarele şi Luna	678—681
Balada Mioriţa	681—683
Variant din Balada Radu Calomfirescu	683—684
Variante din Baladele luĭ Bujor şi Jianul	685
Variant din cântecul Căluşaruluĭ şi al Ursuluĭ	885
Descântecul de Orbalţ	856
Variante dintr'un cântec popular, despre mărirea caselor din vechime	887—888
Variant din cântecul Doineĭ	908

BIBLIOGRAFIA AUTORILOR CONSULTAŢI

Aaron F. Idee repede de Istoria Prinţipatuluĭ Ţĕrĭĭ-Româneştĭ, III Vol., Bucureştĭ, 1836.

Adamescu Gh. Noţiunĭ de istoria limbiĭ şi literatureĭ Româneştĭ, ediţ. II, I Vol., Bucureştĭ, 1896.

Anagnosti Michel. La Valachie et la Moldavie, I Vol., Paris, 1837.

Analele Academieĭ Române. Seria II, Tom. VI, 1883—1884, Secţiunea II. Bucureştĭ, 1885. Seria II. Tom. XII, 1898—1899, Bucureştĭ, 1900. Seria II, Tom. XXI, 1899—1900.

Alexandri V. Poesiĭ populare ale Românilor, I Vol., Bucureştĭ, 1866.

Alexandrescu Dim. Explicaţiune teoretică şi practică a dreptuluĭ civil Român, consultat Vol. I, Iaşĭ, 1886.

Archiva-Românească (sub redacţia luĭ M. Kogălniceanu), II Vol., Iaşĭ, 1841—45.

Aricescu C. D. Istoria revoluţiuneĭ Române de la 1821, I Vol., Craiova, 1874.

Bălcescu şi Laurian. Magasinul istoric pentru Dacia, V Vol., Bucureştĭ, 1845—46 (Cronicele Ţĕreĭ-Româneştĭ).

Bălcescu. Istoria Românilor sub Mihaĭ-Vodă Viteazul, I Vol. ediţ. A. Odobescu, Bucureştĭ, 1887.

Bariţiŭ Gh. Cathechismul Calvinesc, I Vol., Sibiu, 1879.

Bauer (de). Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie, Frankfort, 1778, I Vol.

Bethlen Joannis. Historia rerum Transilvanicarum. Viena, 1782—83, II Vol.

Bianu I. Psaltirea Scheiană, I Vol., Bucureştĭ, 1880.

Bianu şi Hodoş Nerva. Bibliografia Românească veche, Fascicula I, 1508—1690, Bucureştĭ, 1898.

Bibescu Gh. Règne de Bibesco, Paris, 1893—94, II Vol.

Biserica ortodoxă română, Bucureştĭ, 1874—1877.

Blaremberg N. Essai comparé sur les institutions, les lois et les mœurs de la Roumaine, I Vol. Bucureşti, 1886.
Boerescu C. De l'amelioration de l'état des paysans Roumains, Paris, I Vol., 1861.
Bolintineanu Dum. Poesiĭ, Bucureşti, 1877, II Vol.
Bolleac C. Buciumul, Bucureşti, 1862—64, Ţiar.
Bolleac C. Monăstirele Brâncoveneşti, Bucureşti, 1863, I Vol.
Bogdan I. Cronice inedite atingătoare la Ist. Românilor, Bucureşti, 1895, I Vol.
Brezoeanu I. Vechile instituţiunĭ ale Românieĭ, I Vol., Bucureşti, 1882.

Cantemir Dem. (Principe). Descrierea Moldoveĭ (tipărită de Academia Română), I Vol., Bucureşti, 1872.
Cantemir Dem. Istoria Imperiuluĭ Ottoman (tradus din nemţeşte de D-r Ion Hodoşiŭ), I Vol., Bucureşti, 1876.
Cantemir Dem. Evenimentele Cantacuzenilor şi Brâncovenilor, publicaţiunea G. Sion, Bucureşti, 1878.
Carra. Histoire de la Moldavie et de la Valachie, I Vol., Iaşĭ, 1777.
Carp Petre. Macbeth. Traducere din Shakespeare, I Vol., Bucureşti, ediţ. II, 1886.
Caro E. Le pessimisme, I Vol., Paris, 1889.
Cipariu T. Archivul de filologie şi istorie, 1867—1872, Blasiu.
Cipariu T. Organul luminăreĭ, 1847—1848, Blasiu.
Cipariu T. Elemente de poetică, 1862, I Vol., Blasiu.
Cipariu T. Principie de limbă şi de scriptură, 1866, Blasiu, I Vol.
Cipariu T. Acte şi fragmente latine româneştĭ, Blasiu, 1855, I Vol.
Cipariu T. Crestomaţie saŭ Analecte literare, I Vol. Blasiu, 1858.
Conduratu Gr. Relaţiunile ţĕriĭ-Româneştĭ şi Moldoveĭ cu Ungaria până la 1526, Bucureşti, 1898.
Condica de venituri şi cheltueli a Vistieriei. Domnia luĭ Brâncoveanu (1694—1704), Bucureştĭ, 1878.
Coulanges F. de. La cité antique, I Vol., Paris, 1895.

Dapontes C. Ephemerides daces ou chronique de la guerre de quatre ans (1736—1739) publiée, traduite et annotée par Emil Légrand, Paris, 1880, II Vol.
Del Chiaro. Historia delle moderne rivoluzzioni della Valachia; Venezia, I Vol., 1718.
Descartes. Les passions de l'ame, 1884, Paris, I Vol.
Densuşianu N. Revoluţiunea luĭ Horia, 1784—1785, Bucureştĭ, 1884, I Vol.
Densuşianu Ar. Istoria limbeĭ şi literatureĭ române, ediţ, II, Iaşĭ, 1864, I Vol.
Dissescu Constantin G. Curs de Drept public român, III Vol., Bucureştĭ, 1890—1892.

Dissescu Constantin G. Originele dreptuluĭ român, I Vol., Bucureştĭ, 1899.
Dissescu Constantin G. De la puissance du mari sur la personne et les biens de la femme, Paris, I Vol., 1877.
Dissescu Constantin G. Psychologie de la Malediction et du Blasphême (Compte rendu accompagné d'un commentaire hermétique par **Al. A. Sturdza**), I Vol., Paris, 1899.
Dogiel Matthias. Codex diplomaticus Regni Poloniae, III Vol., Viena, 1758.

Enghel I. Geschichte des Moldau und Walachey, Halle, 1804, II Vol.
Erbiceanu C Cronicariĭ Grecĭ carĭ aŭ scris despre Românĭ în epoca Fanarioţilor, I Vol., Bucureştĭ, 1890.
Erbiceanu C. Istoria Mitropolieĭ Moldoveĭ şi Suceveĭ, I Vol., Bucureştĭ, 1888.

Fejer G. Codex Diplomaticus Hungarie, Buda, 1829, I Vol.
Filipescu Constantin Căpitanul. (Cronicarul Ţĕreĭ-Românescĭ din veacul al XVII-lea). Cronica sa o veḑĭ în Vol. I şi II Mag. ist.
Filipide D. Ἱστορια τῆς Ρουμουνιας, II Vol. 1861.
Foras (Conte Amedée de). Notice historiques et genealogique sur les Princes Bassaraba de Brancovano, I Vol., Paris, 1889.
Fotino D. Istoria generală a Dacieĭ, III Vol. Traducerea luĭ G. Sion, Bucureştĭ, 1859.

Gaster M. Chrestomaţie Română, II Vol., Bucureştĭ, 1891.
Gaster M. Literatura Populară, I Vol., Bucureştĭ, 1882.
Gebhardi L. A. Geschichte des Reichs Hungarn (etc.), Leipzig, 1778—1782, IV Vol.
Gilorteanu. Lumina pentru toţĭ, Bucureştĭ, 1885—1887.
Ghica I. Convorbirĭ economice, III Vol., Bucureştĭ, 1879.
Gion (Ionnescu). Istoria Bucureştilor, I Vol., 1899.
Gion (Ionnescu). Doftoricescul meşteşug în trecutul Ţĕrilor-Române, I Vol., Bucureştĭ.
Gion (Ionnescu). Ludovic al XIV-lea şi Constantin Brâncoveanu, I Vol., 1884.
Greceanu Radu (Marele logofĕt). Cronicarul veaculuĭ al XVII, veḑĭ Cronica sa în Vol. II Mag. ist.

Hammer. Histoire de l'empire ottoman, traduit par Dochez, Paris, IV Vol., 1844.
Hasdeu B. P. Columna luĭ Traian, 1874—1883, Bucureştĭ.
Hasdeu B. P. Archiva istorică, III Vol., 1865—67—69, Bucureştĭ.
Hasdeu B. P. Cuvente den batrânĭ, III Vol., Bucureştĭ, 1878.
Hasdeu B. P. Istoria Critică a Românilor, I Vol., Bucureştĭ, 1873.

Hasdeu B. P. Strat şi substrat. Genealogia popoarelor balcanice, Bucureştĭ, I Vol., 1892.
Hasdeu B. P. Etymologicum magnum Romaniae. IV Vol., Bucureştĭ, 1886—1898.
Heyd G. Le Colonie commerciali degli Italiano în oriente nel medio evo Venezia, 1866—68, II Vol.
Heyd G. Histoire du commerce du Levant au moyen-âge; publié par Furcy-Raynaud, Leipzig. 1885—1886, II Vol.
Hurmuzaki Eudoxiu (de). Documente privitoare la Istoria Românilor Consultat: Supliment I, Vol. I, 1518—1780 Culegerea Al. Odobescu, Grig. Tocilescu, Vol. IV partea I şi II, 1600—1650. Vol. V partea I şi II, 1650—1699 Vol. VI, 1700—1750.

Iarcu D. Bibliografia Chronologică română saŭ Catalogul general de cărţile române 1550—1873, Bucureştĭ, 1873, I Vol., ediţia 2.
Idieru. Istoria artelor frumoase, Bucureştĭ, 1898, I Vol.
Iorga N. Călătorĭ, ambasadorĭ şi misionarĭ în ţĕrile noastre şi asupra ţĕrilor noastre, Bucureştĭ, 1899, I Vol.
Iorga N. Cronicele Muntene veacul al XVII-lea, Bucureştĭ, 1899, I Vol.

Katona St. Istoria critica regnum Hungariæ, Pesta, 1779—1817.
Kogâlniceanu M. Cronicele Românieĭ saŭ Leatopiseţele Moldoveĭ şi Valachieĭ, ediţ. II, Bucureştĭ, 1872—1874. III Vol. (Cronicele luĭ *Miron Costin*, *Urechia*, *Neculcea* şi *Amiras*).
Kogâlniceanu M. Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens, Berlin, 1837, I Vol.
Kogâlniceanu M. Acte relative la 2 Maĭ 1864, publicate de V. Kogâlniceanu cu o precuvêntare de D. A. Sturdza, Bucureştĭ, 1894, I Vol.
Kurtz. Magazin für Geschichte, Literatur ... etc., Kronstadt, 1844, II Vol.

Laurent F. Principes de droit Civil, consultat, I Vol., Paris, 1893.
Lecca O. G. Familiile boereştĭ Române, Bucureştĭ I Vol., 1899.
Léger L. Histoire de l'Autriche-Hongrie, I Vol., Paris, 1889.
Legrand E. Bibliographie Hellénique XVIII-ème siècle, III Vol., Paris, 1894.
Legrand E. Généalogie des Maurocordato de Constantinople, I Vol., Paris, 1886.
Legrand E. Bibliothèque grecque vulgaire, Vol. al III-lea, Paris, 1881.
Lombroso C. L'homme de génie, traducerea luĭ Colonna d'Istria şi Calderini, Paris, 1896.
Lupaşcu D. Medicina babelor (Monografie publicată în Analele Academieĭ Române, seria II, Tomul al XII-lea, 1889—90, Bucureştĭ, 1892.

Marian Fl. Nunta la Românĭ, I Vol., Bucureştĭ, 1890.
Marian Fl. Naşterea la Românĭ, I Vol., Bucureştĭ, 1892.
Marian Fl. Inmormîntarea la Românĭ, I Vol., Bucureştĭ, 1892.
Marian Fl. Vrăjĭ, Farmece şi Desfacerĭ, I. Vol., Bucureştĭ, 2893.
Marian Fl. Descântece poporane române, I. Vol., 1886, Suceava.
Melchisedek (Episcop). Cronica Romanuluĭ (1392—1714), I Vol., Bucureştĭ, 1874.
Melchisedek (Episcop). Viaţa şi scrierile luĭ Grigorie Ţamblac (Mitropolit din veacul al XV-lea). Monografie publicată în Analele Academieĭ Române, seria II, Tom. VI, 1883—84, Bucureştĭ, 1885.
Melchisedek (Episcop). Relaţiunĭ istorice despre ţĕrile române din epoca de la finele veaculuĭ al XVI-lea şi începutul celuĭ al XVII-lea, I Vol., Bucureştĭ, 1881.
Miklosich Dr. Fr. Rumünische Untersuchungen, I Vol., Viena, 1881.
Miklosich Dr. Fr. Beitrage zur Lautlehre der Rumünischen dialecte, I Vol., Viena, 1881.
Miklosich Dr. F. Acta Patriarchatus Constantinopolitani, 1315—1402, Vindobonae, 1860—1862, II Vol.
Mitilineu M. Tratatele şi Convenţiunile Românilor, I Vol., Bucureştĭ, 1874.
Mommsen Th. Histoire romaine traduite par C. A. Alexandre, consultat, Vol. II şi III., Paris, 1863—1872.
Montesquieu. De l'esprit des lois, V Vol., Paris, 1816.

Onciul D. Originele Principatelor române, I Vol., Bucureştĭ, 1897.
Orăşanu Ştefan. Cronicarĭ Moldovenĭ din secolul al XVII-lea, I Vol., Bucureştĭ, 1899.

Papadopol Calimach. Monografie despre persoana luĭ Alexandru Mavrocordat-exaporiton. Veḑĭ în Analele Academieĭ române, seria II, Tom. VI, 1883—84, Bucureştĭ, 1885.
Paparrigopulos. Histoire de la Civilisation Hélénique, Paris, 1878, I Vol.
Pessiacov. Sântul Dumitru Băneasa din Craiova, I Vol., 1881.
Peyssonel (de). Traité sur le commerce de la Mer Noire, III Vol., Paris, 1787.
Picot E. Coup d'œil sur l'histoire de la Typographie dans les pays roumain au XVI siècle, Paris, I Vol., 1895.
Popp V. Disertaţie despre tipografiile româneştĭ în Transilvania şi învecinatele ţĕrĭ de la începutul lor până în vremurile noastre, Sibiŭ, I Vol., 1838.
Pypin A. şi **Spasovicĭ V.** Geschichte der slavischen Literatur... (etc.), Leipzig, II Vol., 1880—84.

Raicewicĭ. Bemerkungen über die Moldau und Wallachey... (etc.), Viena, I Vol., 1789.

Rangabé-Rizo E. Livre d'or de la noblesse phanariote en Grèce, en Roumanie, en Russie et en Turquie, Athènes, I Vol., 1892.

Revista Română 1861—1862, III Vol., Articole de Al. Odobescu, G. Creţeanu, Ştefan Greceanu şi Berindeiŭ, Bucureştĭ.

Revista pentru istorie, archeologie şi filologie 1883—1885. Articole de Gr. G. Tocilescu.

Revista Theologică 1883—1887, Iaşĭ.

Revista Jiul. Articole de Al. Ştefulescu, Târgu-Jiŭ.

Saint-Claer A. (de). Le Danube. (Etude de droit international), thèse pour le doctorat, Paris, I Vol., 1895.

Saint-Priest (de). Mémoires sur l'ambassade de France en Turquie et sur le commerce des Français dans le Levant, Paris, I Vol., 1877.

Sbiera I. Codicele Voroneţean, Cernăuţĭ, I Vol., 1885.

Sbiera I. Mişcărĭ culturale şi literare la Românĭĭ din stânga Dunărĭĭ (1504—1714), Cernăuţĭ, I Vol., 1897.

Şincaĭ Gh. Chronica Românilor, ediţ. II, Bucureştĭ, III Vol., 1886.

Spontoni Ciru. Historia della Transilvania, Venezia, I Vol, 1638.

Sturdza Dum. A. Uebersicht der Münzen un Medaillen des Fürstenthums Rumänien (Moldau und Walachei). Wien, I Vol., 1874.

Ştefulescu Al. Monăstirea Tismana, Târgu-Jiŭ, I Vol., 1896.

Ştefulescu Al. Incercărĭ asupra istorieĭ Târgu-Jiuluĭ, Bucureştĭ, I Vol., 1899.

Ştefulescu Al. Monografiĭ în N-rele Revisteĭ «Jiul».

Ştefulescu Al. Publicaţiunile Muzeuluĭ Gorjuluĭ, Vol. I, Fascicola I, 1896.

Strâmbeanu Th. (Serdar). Radul-Leon-Vodă şi Miniştrĭĭ sĕĭ Fanarioţĭ. Tragedie naţională, istorică, românească în 5 acte, Craiova, I Vol., 1856.

Sulzer Fr. Jos. Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist Walachey, Moldau und Bessarabiens... (etc.), Wien, III Vol., 1781—1782.

Ţamblac (Mitropolitul). Monografie, Istoria sfânteĭ Paraschiva. Veḑĭ în Revista pentru istorie, archeologie şi filologie a D-luĭ Gr. G. Tocilescu.

Teodorescu G. Dem. Poesiĭ populare române, Bucureştĭ, 1885.

Teodorescu G. Dem. Istoria filosofieĭ antice, I Vol., Bucureştĭ, 1893.

Theiner Aug. Vetera monumenta Poloniæ et Lithuaniæ, Romæ, IV Vol., 1860—64.

Theiner Aug. Monumenta Vetera historica Ungariam sacram illustrantia, Romæ, II Vol. 1859.
Thornthon Th. Etat actuel de la Turquie, Paris, II Vol., 1812.
Tocilescu Gr. G. Manual de istoria Românilor, I Vol., 1899.
Tocilescu Gr. G. Cercetărĭ asupra popoarelor carĭ aŭ locuit ţările Române de-a stânga Dunăreĭ, maĭ 'nainte de conquista acestor ţĕrĭ de către Impĕratul Traian, I Vol., Bucureştĭ, 1880.
Tocilescu Gr. G. Articole în Revista pentru istorie şi archeologie şi în Columna luĭ Traian.
Tocilescu Gh. Étude historique et juridique sur l'Emphythéose en droit romain, en droit français et en droit roumain, I Vol., Paris, 1883.
Tomasio Giorgio. Delle guerre et rivolgimenti del regno d'Ungheria, e della Transilvania con successi d'altre parti. . . (etc). Venezia, 1621, I Vol.
Tournefort Pitton (de). Relation d'un voyage du Levant, Paris, 1717, II Vol.
Tunusli (Fraţiĭ). Istoria ţĕreĭ Româneştĭ (politică şi geografie) traducerea luĭ G. Sion, I Vol., Bucureştĭ, 1863.

Ubicini (et *Chopin*). Provinces Danubiennes et Roumaines, Paris, 1856, II Vol.
Urechiă V. A. Istoria Românilor. Consultate, tomul I (1774—1786) şi tomul II (1800—1821).
Urechiă V. A. Istoria Scoalelor (1800—1814), III Vol., Bucureştĭ, 1892.
Urechiă V. A. Schiţe de Istoria Literatureĭ române, I Vol., 1885, Bucureştĭ.
Uricarul. Colecţiune de diferite acte care pot servi la Istoria Românilor, Iaşĭ, 22 Volume, 1852—1892.

Vaillant I. A. La Romanie, III vol., Paris, 1892.
Vêrnav Constantin Dr. Rudimentum Phisiographiæ Moldaviae, Budæ, 1836, I Vol.
Voltaire. Œvres complètes, Paris, 1843, consultat, II Vol.
Voltaire. Histoire de Charles XII, Paris, 1898, I Vol.
Voltaire. Histoire de l'empire de Russie sous Pierre le grand, I Vol., 1763, Paris.
Voltaire. Siècle de Louis XIV, I Vol., Paris.
Vilkinsohn W. Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie traduit de l'anglais par M***, 1821, Paris, I Vol.

Xenopol Al. Istoria Românilor, VI Vol, Iaşĭ, 1888—1893.

59175

Zallony M. F. Essai sur les Fanariotes, Marseille, 1824, I Vol.
Zanne I. Proverbele Românilor, III Vol., 1895—1899.

Documente inedite de la Episcopia Curţeĭ de Argeş, din colecţiunea Domnuluĭ Ştefan Grecianu, din ale părinteluĭ meŭ, etc. etc,

ERATA ET ADENDA

Cum este	Cum trebue să fie	Pagina
pour se servire contr . . .	pour servir contre	9
so	son	10
1692	1699.	12
a ea	acea	13
Cantecuzenii.	Cantacuzenii.	14
mîntuitorii.	mituitorii	18
gone	goni	34
să eto	să o	36
armă	arme.	37
Asan.	Aslan (Nota 4)	42
(Chrisovul luĭ Radu-Vodă din 1464 vorbeşte numaĭ de Danciu Zamonea strĕmoşul Pârâenilor şi al Mileştilor. Relaţiunea pusă în aceiaşĭ notă despre biv-vel stolnicul Obedeanu pe de întregul se rapoartă la pornnca divanuluĭ Bănieĭ Craioveĭ din 1750.		
Cuvintele decĭ: «*în care cetim încă*» din nota 1 se referă la porunca aceluĭ divan cu data de 1750, 27 Maĭ, eară nu la Chrisovul din 1464 al Raduluĭ-Vodă, cea-ce ar fi fost imposibil, de oare-ce în 1464 nu trăea biv-vel stolnicul Obedeanu).	(Decĭ trebue ca vorbele «*în care cetim încă*» să fie raportate la documentul din 1750, 27 Maiŭ. (Nota 1), Din eroare de tipar însă s'a strecurat această greşală, ce am ţinut a o îndrepta aci).	43

Cum este	Cum trebue să fie	Pagina
principe.	Prencipe	49
de.	di	49
principato.	Prencipato	49
fiu.	fin.	49
ostantante.	ostante	49
alla	dalla	49
. . . . .	sij statto	49
principe.	Prencipe	49
vol. V (Nota 1)	vol. IV (Nota 1)	60
p	pe	66
figliola	figliolo	67
Radulio.	Raduleo	67
vechio	vecchio	67
Kinan-pasa.	Kienan-Bassà.	67
principe.	Prencipe	71
Bailarino	Ballarino	79
Brăteşcani	Brătăşeani	85
oate	toate.	86
dacă	dară	125
boeriĭ	boerĭ.	126
Staiko.	Stoika	127
Provincia	Provinzia	128
arme.	armi	128
tributară	tributare	148
Shandughino	Spandughino (Nota 1) . .	154
Stanca	Elina.	158
şi-a	şi-aŭ	159
imposibilă.	imposibil	163
Ca	Ce.	168
moartă	moară.	171
'oppression	l'oppression	175
juissent.	jouissent	175
Roumanie.	Romanie	175
Cantncuzino	Cantacuzino	182
Teleki.	Tekeli	197
credincioasa	credincios	206
neroŭ	Neron	208
Musta II	Mustafa II	222
sael	sale	228
vasabi	vasali.	241
7232.	7212 (Nota 4)	247

Cum este	Cum trebue să fie	Pagina
de spoetor	despoetor	248
încă		254
Histaria.	Historia (Nota 3).	255
stat	statu (Nota 3)	255
Valachio	Valachia (Nota 3).	255
dea	de a	276
aliquod.	aliquot	281
noliut	nolint.	281
le	la.	290
aedificavist	aedificavit.	297
n'ar	n'aŭ	306
dibăcia	dibacia.	313
e	el	321
veni	veniră	330
acestea	aceştia	332
prveliste	privelişte	339
lu	luĭ	352
altre	altri	381
dociente	dociento	381
principe.	Prencipe	381
Villagi	Villaggi	381
Mariae	Mamul	385
aoilo	aolio	393
υαλήτερος υης	καλήτερος τῆς	398
1475	1494	400
srisese	scrisese.	418
rtă.	artă	435
la	le	450
tră.	traĭ	453
θφόνον	θρόνον	454
lauc	lance	519
storisireĭ	istorisireĭ	534
una . attenire	uno . . ottenire	568, 570
concessia . . . nostra . .	concessa . . . nostra. . .	570
tota	toto	627
Bogomolismul	Bogomilismul	699
Shakspeare	Shakespeare.	855
669		869

TABLA DE MATERII

Pagina

Prefaţa D-luĭ Gr. Tocilescu I
Introducere V

PARTEA I.

CAPITOLUL I.

Introducerea la capitol 1
Starea imperiuluĭ Otoman 2

CAPITOLUL II.

Despre causele saŭ evenimentele contribuitoare la întronarea unuĭ principe Fanariot în Ţara-Românească 10

Inrîurirea grecească în Ţara-Românească, Perioada I-a (1393—1454). Comerţul şi religiunea . . . 14
Perioada II-a (1453—1716). Comerţul şi religiunea . . 16

Revoluţiunile boerilor românĭ, contra elementuluĭ grecesc. Prima revoluţiune, (domnia luĭ Radu-Vodă Mihnea (1611—1616). 26

A doua revoluţiune boerească, de sub domnia luĭ Alexandru-Vodă Iliaşĭ (1616—1618). 31

Pagina

A treia revoluțiune de sub domnia luĭ Alexandru-Vodă Coconul (1623—1627) 39

A patra revoluțiune boerească din timpul domnieĭ luĭ Leon-Vodă Tomșa (1629—1633) 40

A cincea revoluțiune din timpurile domnieĭ luĭ Matheĭ Basarab (1633—1654) și Constantin Șerban Basarab (1654—1658) 57

A șeasea revoluțiune boerească, din timpul domnieĭ luĭ Radu Leon-Vodă (1664—1669). Persecutările Cantacuzenilor și antecesoriĭ domnieĭ luĭ Radu Leon-Vodă . 65

Din domnia luĭ Mihnea al III-lea, (1658—1659), cu începutul pâreĭ aduse Cantacuzenilor de către Fanarioțĭ. 66

Din domnia luĭ Gheorghe Ghica I (1659—1660) și pârile aduse Cantacuzenilor, de către Fanarioțĭ . . . 72

Din domnia luĭ Grigore Ghica (1660—1664), pârile aduse Cantacuzenilor de către Fanarioțĭ și conruperea câtor-va boerĭ românĭ 74

Din domnia luĭ Radu Leon Tomșa Voevod (1664—1669) și pârile aduse Cantacuzenilor (urmașiĭ postelniculuĭ Constantin Cantacuzino) 86

Din domnia luĭ Antonie-Vodă de la Popeștĭ (1669—1672), Cantacuzineștiĭ rĕsbunațĭ, și peirea Grecilor . 110

Din domnia a doua a luĭ Grigore Ghica (1672—1674). Noĭ lupte între partida Grecească și cea națională. Cantacuzeniĭ din noŭ urmăriți 122

Triumful partideĭ naționale în cap cu Cantacuzeniĭ, peirea partideĭ Greceștĭ din vremurile luĭ Duca-Vodă (1674—1679) și Șerban-Vodă Cantacuzino (1679—1688). 132

Pagina

Din domnia luĭ Duca-Voevod 133

Din domnia luĭ Şerban Cantacuzino 141

Cantacuzeniĭ 150

CAPITOLUL III.

Fanarioţiĭ. Instituirea dragomanatuluĭ la Constantinopol. 161

CAPITOLUL IV.

Politica luĭ Brâncoveanu. Brâncoveanu partizan al Turcilor (1689—1691). 181

Brâncoveanu partizan al Nemţilor (1691—1693) . . . 204

Brâncoveanu prieten de odată şi al Nemţilor şi al Turcilor (1693—1698) 219

Pacea de la Carlowitz şi Ţara-Românească 229

Atitudinea luĭ Brâncoveanu faţă de rĕscoala luĭ Racoţi din Transilvania (perioada 1699—1708). Preludiul morţeĭ 243

Politica luĭ Brâncoveanu cu Ruşiĭ (1709—1714), 4 Aprilie şi rolul luĭ Carol al XII-lea, regele Suedieĭ, refugiat în ţările-române 272

Ţilele de la 4 Aprilie şi 15 August, anul 1714. Mazilirea şi uciderea luĭ Brâncoveanu cu ceĭ patru fiĭ aĭ sĕĭ. 339

Portretul luĭ Constantin Brâncoveanu-Voevod. Fisic şi caracter. Brâncoveanu politic (politician) şi Brâncoveanu intim. 376

Originea Brâncovenilor 399

Pagina

CAPITOLUL V

Ultimul domn pământean, Ştefan Cantacuzino (1714—1716), cu evenimentele acestor doĭ anĭ. Fanarioţiĭ intrigează la Poartă ca să capete domnia ţĕreĭ-Româneştĭ 405

Cuvênt final pentru domniile române şi cuvênt introductiv la domniile fanariote 427

CAPITOLUL VI

Părerĭ istorice asupra întronăreĭ Fanarioţilor în Ţara-Românească. Neamul, antecedentele şi domnia primuluĭ voevod fanariot în Ţara-Românească (10 Februarie 1716 până la 14 Noembrie 1716). A şeaptea revoluţiune boerească 439

Suveniruri din prima domnie a Moldoveĭ a luĭ Nicolae Mavrocordat (1719—1711), spre lumină la Domnia Ţĕreĭ-Româneştĭ 455

Suveniruri din a doua domnie a luĭ Nicolae Mavrocordat (1712—1716), spre lumină la domnia Ţĕreĭ-Româneştĭ 466

Intronarea şi domnia primuluĭ domn Fanariot, în Ţara-Românească (10 Februarie 1716 până la 14 Noembre 1716). A şeaptea revoluţiune boerească. 475

CAPITOLUL VII

Starea culturală a Ţĕreĭ-Româneştĭ, până la 1717, epoca naţională, influenţele străine şi înrîurirea grecească în toate ramurile activităţeĭ sociale 625

Epoca Naţională.

Limba neamuluĭ românesc, derivarea, vorbirea, scrierea şi vechiul alfabet. 632

Pagina

Literatura 653

VIII. *Literatura poporană nescrisă.* 654
Versurĭ poporane române 656
Literatura copilărieĭ 659
Literatura bărbăţieĭ 662
Literatura bĕtrâneţeĭ 676
Literatura poporană scrisă 693
Literatura estetică 693
Literatura religioasă 695
Literatura etică 696

Literatura Cultă. 697
Bogomilismul 699
Terenul religios, *Producţiunile religioase şi teologice* . 701
Intorsurĭ biblice din testamentul noŭ 701
Intorsurĭ biblice din testamentul vechiŭ 703
Cărţile de învĕţătură religioasă, morală şi privată . . 707
Rugăciunile şi vieţile sfinţilor 707
Scrierĭ apocrife 707
Scrierĭ liturghice 708
Scrierĭ dogmatice şi didactice 708
Scrierĭ de drept canonic 711

Terenul lumesc. *Producţiunile ştiinţifice şi beletristice* . 712

Literatura ştiinţifică.
Scrierĭ istorice.
Scrierĭ istorice de la descălecatul Ţĕreĭ.
Cronica boeruluĭ Murgul.
Viaţa luĭ Neagoe Basarab-Vodă. 717

IX. Viaţa luĭ Mihaĭ-Viteazul scrisă de marele logofĕt Tudosie 718
Cronica Cantacuzineană 719
Cronica luĭ Radu Greceanu, Marele logofĕt, saŭ aşa numita cronică Brâncovenească 722
O compilare de letopiseţe vechĭ de la 1215—1689, de Marele logofăt Radu Greceanu. 728
O cronologie a veleaturilor de acelaşĭ autor 729
Genealogia neamurilor boereştĭ de acelaşĭ autor . . . 730
Activitatea literară a fraţilor Grecenĭ, scrierile religioase. 730

Pagina

Cronica Bălenilor saŭ a luĭ Constantin Căpitanul Filipescu 734
Memoriile Mareluĭ logofĕt Radu Popescu, cronica anonimă, cronica oficială . . . . . 737—740
Schiță biografică a cronicaruluĭ Popescul . . . 744
Cronica luĭ Nicolae Mavrocordat tot de logofĕtul Radu Popescu 747
Cronica Bălăcenească 750
Cronica de la Cluj 757
O cronică a istorieĭ Țĕreĭ-Românești. Cronica expediţiuneĭ Moreeĭ de Const. Vătaful 759

Scrierĭ de istorie universală și particulară.

Cronica luĭ Moxa Mihail 762
Copia luĭ Ion Buburuzăĭ. Cronograful de la Buzĕŭ . . 764
Cronica luĭ Gh. Brancovicĭ. Genealogia neamuluĭ Brâncoveanu 765
Scrierile geografice 766
Scrierile juridice 768
Scrierile limbistice 769

X. Dicționarul slavo-român cu o gramatică slavo-română 1600—1630 (Manuscrisul Sturdzán) . . . 770
Frântură de vocabulariŭ slavo-român Dicționar Valaho-Latin 1670 772
1) Vocabularul sloveno-român, 1693. 2) Vocabularul sloveno-român, 1659 773

Scrierile de natură filosofică și morală.

Invĕțăturile luĭ Neagoe-Vodă, către fiul sĕŭ Teodose (1512—1521) 774

Scrierile de prevestire și călindăristică.

Nataliţierul, Gromovnicul, Tremurariul . . . . . 776—777
Calendarul Folet Novel al luĭ Ion Romanul 777
Ţiarul luĭ Constantin-Vodă Brâncoveanu 782

Scrierile beletristice. 785

Legislaţiunea 786
Perioada I-a, (veacul al II-lea — veacul al XIII-lea) . . 789

Pagina

Perioada II-a, (veacul al XIII-lea—veacul al XVIII-lea) . 791
Obiceiul pământuluĭ, fondul dreptuluĭ 793
Dreptul cutumiar (saŭ nescris) 794
Dreptul civil 799
Condiţiunea strĕinilor în Ţara-Românească 811
Procedura 823
Legislaţiunea scrisă 832

XI. Dreptul canonic civil şi penal 833
Pravila sfinţilor părinţĭ 318 833
Pravila mică de la Govora, 1640 834
Pravila cea mare saŭ codicele luĭ M. V. Basarab, Târgovişte, 1652 837
Capetele de poruncă, Târgovişte, 1714 843

Medicina 843
Medicina băbească 848
Medicina călugărească 857

Biserica 862
Şcoala, Elocuinţa, Ştiinţele, Literele, Filosofia 871

Artele 874
Architectura 876
Architectura mirenească 880
Architectura bisericească 893
Pictura 897
Sculptura 905
Musica şi Danţul . . . . . 906—910

Starea economică, politică, socială şi financiară.
Starea economică. 910
Comerţul 912
Importul 920
Exportul 921

Starea politică socială şi financiară. 924
Tipografiile în veacul al XVI-lea 944

XII. Veacul al XVII încoace 757

Pagina

SECȚIUNEA I LA CAP. VII.

Starea culturală a Țĕreĭ-Românești până la 1717, datorită înrîuririi Grecești. Limba, literatura, legislațiunea, medicina, biserica, școala, elocuența, artele, științele, literele, filosofia, starea economică, politică, socială și financiară 968

Epilog 997
Indicele documentelor 1101
Indicele numelor proprii 1035
Indicele poesiilor populare 1039
Bibliografia autorilor consultați 1041
Erata et adenda 1049
Tabla de materii 1053

VERIFICAT 2017

VERIFICAT 1987

FUNDAȚIUNEA UNIVERSITARĂ CAROLI

VERIFICAT 2007